

www.iqra.afhamontada.com

منتدى اقرأ الثقافي

فقه السنة

بہ کوردی

سید سابق

وہر گیزی رانی

حکمہ مہمین شہ محمد بہر زنجی

پیشہ کی و تعلیق

محمد ناصر الدین الالبانی

تمام المنة في تعلیق عنی فقه السنة

شہید حہسہن بہنڈا پیشہ کی یو نو سیوہ

چاپی سیتہم

۲۰۱۳

کتاب کا

تشیع کے بعد

تقریب و فروع

فہرست

شہید حہسہن

فہرست

منتدى اقرأ الثقافي

www.iqra.ahlamontada.com

فقہ السنۃ

بہ کوردی

سید سابق

وہر گپرانہ

حہمہ ئہ مین ئہ حمہ د بہ رزنجی

پیشہ کی و تعلیق

محمد ناصر الدین الالبانی

تمام المنۃ فی تعلیق علی فقہ السنۃ

شہید حہسن بہ ننا پیشہ کی بو نویوہ

بہرگی دووہم

چاپی سیئہم

۲۰۱۳

بسم الله الرحمن الرحيم

ناسنامەى كتيب

- ناوى كتيب : فقه السنة به كوردى
- نوسينى : سيد سابق
- وەرگيرنى : حەمە ئەمىن ئەحمەد بەرزنجى
- نۆرهى چاپ : سييهەم ۲۰۱۳
- تيراژ : ۲۰۰۰ دەوره

له بهر پێوه به رایه تی كتيبخانه گشتیهكان ژمارهى سپاردنى
(۷۷۴) ی سالى ۲۰۰۷ ی پیندراوه

ناوهندنى رۆشنبیر بۆ چاپ و بڵاوکردنهوه

باسی شاردنه‌وی مردوو (جنانز)

نهداب و پوهنشی سوننت له نه‌خوشی و پزیشکی دا:

نه‌خوشی:-

فرموده‌ی صریح هاتوه که نه‌خوشی نعیته بریتی گوناح و تاوانه‌کانی پی نسرپتموه. و هندیکیان باس نه‌کین:-

۱- بوخاری و موسلم له نبی هوږه‌پړوه نه‌گړنوه که پیغمبر ﷺ فرمویتي: (مَنْ يُرِدِ اللَّهُ بِهِ خَيْرًا يُصِبْ مِنْهُ) واته: کسې که خوا بیهوی توشی خیری بکات، نه‌خوشی نه‌خات.

۲- همدوها لی‌نوه نه‌گړنوه که پیغمبر ﷺ فرمویتي: (مَا يُصِيبُ الْمُسْلِمَ مِنْ نَصَبٍ وَلَا وَصٍ، وَلَا هَمٍّ، وَلَا حَزَنٍ، وَلَا أَذًى، حَتَّى الشَّوْكَةُ يُشَاكَّهَا إِلَّا كَفَّرَ اللَّهُ بِهَا مِنْ خَطَايَاهُ). واته: همدچی توشی موسلمان بیت له ماندوبه‌ی و نه‌خوشی و غم و پغاره و نازار هتا درکیش بچیت به شوتیکیدا خوا نیکاته که‌فارت و بریتی خراپه‌کانی.

۳- بوخاری له نبی‌نوم‌سعوده نه‌گړنوه فرمویتي: چوم بولای پیغمبر ﷺ زور نه‌خوش بوو منیش پیم ووت: نمی نیراوی خوا تو زور تات لی هاتوه فرمووی: به‌لئ (إِنِّي أَوْعَكَ كَمَا يُوعَكَ رَجُلَانِ مِنْكُمْ). واته: من نه‌نده‌ی دوو پیاو له یتوه تار نازارم نعیته. نه‌لئ: ووم: بهوه دوو پاداشتیش ورنه‌گړیت؟ فرمووی: به‌لئ: (ذَلِكَ كَذَلِكَ، مَا مِنْ مُسْلِمٍ يُصِيبُهُ أَذًى شَوْكَةٍ فَمَا فَوْقَهَا إِلَّا كَفَّرَ اللَّهُ بِهَا سَيِّئَاتِهِ كَمَا تُحْطُ الشَّجَرَةُ وَرَقَهَا). واته: به‌لئ: هر بو شتویه‌یه، هیچ موسلمانیک نی‌یه نه‌نده‌ی درکیت و زیاتر لهوه نازاری توش بیت نیلا خوا نه‌یخاته بریتی تاوانه‌کانی، وک چوډ درخت گه‌لاکانی نه‌ورتنی بو شتویه گونا‌هی لی هه‌لنوه‌رتن.

۴- له نبی‌هوږه‌پړوه نه‌گړنوه که فرمویتي: پیغمبر ﷺ فرمویتي: (مَثَلُ الْمُؤْمِنِ كَمَثَلِ الْحَامَةِ مِنَ الزَّرْعِ مِنْ حَيْثُ أَنتَهَا الرِّيحُ كَفَّاتُهَا، فَإِذَا اعْتَدَلَتْ تَكَفَّ بِالْبَلَاءِ، وَالْفَاجِرُ كَالْأَرْزَةِ صَمَاءً مَعْتَدِلَةً حَتَّى يَقْصِمَهَا اللَّهُ إِذَا شَاءَ). واته: موسلمان وک گژوگیار شینایی وایه هرکاتیک له هر شوتیکوه با لی‌لا لاری نه‌کاتوه، و کمرست بووه به‌هوی به‌لاوه نه‌شکیتوه، و تاوانبارو فاجریش وک داری کاژ وایه به راست و ړتکی نه‌میتیتوه هتا خوا تیکی نه‌شکیتیت هرکاتیک رستی.

نارام گرتن له‌کاتی نه‌خوشی دا:

نه‌خوش لسمری پیوسته نارام بگړت بهرامبر نو نازارانی توشی دیت، چونکه له نارام گرتن خیرتو فراوانتر به ناده‌می زاد نه‌دراوه.

۱- موسليم نه گيريتنوه له صوهديي کوري سينانوه که پيغمبر ﷺ فرموديتي: (عَجَبًا لَأَمْرِ الْمُؤْمِنِ إِنَّ أَمْرَهُ كُلَّهُ خَيْرٌ - وَلَيْسَ ذَلِكَ لِأَخِي إِلَّا لِلْمُؤْمِنِ - إِنْ أَصَابَتْهُ سَرَّاءٌ شَكَرَ فَكَانَ خَيْرًا لَهُ، وَإِنْ أَصَابَتْهُ ضَرَاءٌ صَبَرَ فَكَانَ خَيْرًا لَهُ). واته: کاري موسلمان سديره، چونکه کاره کاني هموي خيترن - وه نعهه بؤ موسلمان نبيت بؤ کسي تر نيه- نه گمر توشي خوشي بوو سوپاسي خوي کرد نوه خيره بؤي، وه نه گمر توشي زيان و ناخوشي بوو نارامي گرت لسمري هر خيره بؤي.

۲- بوخاري نه گيريتنوه له نهنسوه فرموديتي: گويم له پيغمبر ﷺ بووه نهيفرمو: (إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى قَالَ: إِذَا ابْتَلَيْتُ عَبْدِي بِخَبِيبَتِهِ فَصَبْرًا، عَوَّضْتُ مِنْهُمَا الْجَنَّةَ). واته: خوي گوره فرموديتي: نه گمر بنده کي خوم به هردو چاري تاقی کرده وه و کوزيم کردن، نويش نارامي گرت، نوه له بري نوه چاوانی به هشتي لپداشتدا بؤ نهنوسم.

بوخاري و موسليم نه گيرنوه له عه طاني کوري نبي ره باحوه له نيينو عديباسوه فرموديتي: (نافره تيکي به هشتيت نشان بدهم؟ روم: به لن: نيشام بده، فرمودي: نو نافره ته رهش پيسته يه. هاته لای پيغمبر ﷺ ووتي: من توشي في نهم جا کاتي نهورنموه خوم روت نه کمنوه و خوم درنه خوم، بؤم بپارنوه له خوا که چاکم بکاتوه، پيغمبر ﷺ فرمودي: نه گمر نهنوي نارام بگريت لسمر نوه خوا به هشتت پي نبه خشتت، وه نه گمر نهنويت له خوا نپارنموه چاکت بکاتوه، نويش ووتي: نارام نه گمر. پاشان ووتي: من لهوکاتدا خوم درنه خوم ده بؤم بپارنوه خوم وا لي نه کم- نويش ﷺ بؤي پاپايوه.

سکالا و درخستني نه خوشي:

دروسته بؤ نه خوش لای هاروي يا پزيشک حالي خوي روون بکاتوه لهو نازارو نه خوشي که توشي بووه مادام به شوي ناپزايي و تورهي و درخستني نانارامي نبيت، وه له پيشموه فرموده کي پيغمبر ﷺ باس کرد که فرمودي: (إِنِّي أُرْعَاكُمْ كَمَا يُرْعَاكُمْ رَبُّكُمْ) وه عايشه لای پيغمبر ﷺ سکالای کردوه فرمودي: نای سرم نويش ﷺ فرمودي: من نای سرم، وه عبداللهي کوري زويهير به نهماني روت: - کاتي نه خوش بوو- حالت چونه؟ ووتي: نازارم زوده - وه لسمر نه خوش پيسته که سوپاسي خوا بکات پيش نوي باسي نه خوشي کي بکات.

نينومسعود فرمودي: نه گمر سوپاس گوزاريه که پيش بخت نوه بيزاري درنبريوه، وه سکالا کردن بؤلای خوا مشروعه.

يہ عقيب (عليه السلام) نهيفرمو: ﴿إِنَّمَا أَشْكُوا بَنِي وَحُرَّتِي إِلَى اللَّهِ﴾ (يوسف/۸۶). واته: هاراري غم و پزارم تنها بؤ خوا درنبريم.

پیغمبر ﷺ فرموده: (اللَّهُمَّ إِلَيْكَ أَشْكُو ضَعْفَ قُوَّتِي...) تا دروایی دعا که. واته: خواهی کم توانیم و لاوازم بز تو در نهیم...

نه خوش ثمر نمیری بز دهنسرت که له کاتی لش ساغیدا به نه بامدانی دستی ده کوی: بوخاری له نموموسای نه شعمری یوه ده گیتنه که پیغمبر ﷺ فرموده: (إِذَا مَرِضَ الْعَبْدُ أَوْ سَافَرَ، كُتِبَ لَهُ مِثْلُ مَا كَانَ مُقِيمًا صَحِيحًا). واته: کاتیک بهندی موسلمان نه خوش کمت یان سه فری کرد، ثمر خیرو پاداشی بز دهنسری که به ساغی له غه فری سه فری ده کوی.

سردانی نه خوش

له ناداب و رهوشی نیسلامیه که موسلمان سر له نه خوش بدات و نهوالی پیریت بز دل خوش کردنی و وفا به مافی ثمر نه خوشه. ثینو عبباس فرموده: سردانی نه خوش یه کم جار سونمتنه وه لعدوای ثمره پسندنه.

بوخاری له ثمر موساره نه گیتنه که پیغمبر ﷺ فرموده: (أَطْعِمُوا الْجَائِعَ، وَعُدُّوا الْمَرِيضَ، وَكُفُّوا الْعَانِي). واته: برسی تیر بکن، سردانی نه خوش بکن، وه دیل نازاد بکن.

بوخاری و موسلیم رهمتهی خویان لهر بیت نه گیتنه که پیغمبر ﷺ فرموده: (حَقُّ الْمُسْلِمِ عَلَى الْمُسْلِمِ سِتٌّ: قِيلَ: وَمَا هُنَّ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: إِذَا لَقِيْتَهُ فَسَلِّمْ عَلَيْهِ، وَإِذَا دَعَاكَ فَاجِبْهُ، وَإِذَا اسْتَنْصَحَكَ فَانصَحْ لَهُ، وَإِذَا عَطَسَ فَخَمِدِ اللَّهَ فَشَمْتُهُ، وَإِذَا مَرِضَ فَعُدُّهُ، وَإِذَا مَاتَ فَاتَّبِعْهُ). واته: مافی موسلمان لهر موسلمان شمه، ووتیان: چین ثمری نیررای خوا؟ فرمودی: کاتی له شونیکدا بیت گهشت سلاری لی بکه. نه گهر دهوهتی کردی بجز به دهی یوه، نه گهر داوای رنمای لی کردی ناموزگاری بکه، نه گهر پژمی و سوپاسی خوی کرد (روتی: الحمد لله) دعا ی بز بکه بلن (یرحمك الله)، نه گهر نه خوش کمت سهری لی بده، نه گهر مرد شون ترمه کی بکه بز گوستان.

فزل و چاکیتی سردانی نه خوش:

۱- ثینوماجه له ثمره یوه نه گیتنه که پیغمبر ﷺ فرموده: (مَنْ عَادَ مَرِيضًا نَادَى مُنَادٍ مِنَ السَّمَاءِ طِبْتَ وَطَابَ مَشَاكُ وَتَبَوَّاتُ مِنَ الْجَنَّةِ مَنْزِلًا). واته: هرکس سردانی نه خوشیک بکات بانگ بیژنک له ناسمانوه بانگ نه کات نه لیت: خوش بیت و هنگاه کانت خوش بن، وه له بهشتدا جوی خوت بگری.

۲- موسلیم له ثمره یوه نه گیتنه که پیغمبر ﷺ فرموده: (إِنَّ اللَّهَ عَزَّوَجَلَّ يَقُولُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ: يَا ابْنَ آدَمَ! مَرِضْتُ فَلَمْ تَعُدْنِي. قَالَ: يَارَبِّ! كَيْفَ أَعُودُكَ وَأَنْتَ رَبُّ الْعَالَمِينَ؟ قَالَ: أَمَا عَلِمْتَ أَنَّ عَبْدِي فَلَانًا مَرِضٌ فَلَمْ تَعُدْهُ، أَمَا عَلِمْتَ إِنَّكَ لَوْ عُدْتَهُ لَوَجَدْتَنِي عِنْدَهُ؟ يَا ابْنَ آدَمَ! اسْتَطَعْتَكُ فَلَمْ تُطْعِمْنِي. قَالَ: يَارَبِّ! كَيْفَ أَطْعِمُكَ وَأَنْتَ رَبُّ الْعَالَمِينَ؟ قَالَ: أَمَا عَلِمْتَ أَنَّهُ اسْتَطَعَمَكَ عَبْدِي فَلَانٌ فَلَمْ

تَطْعِمُهُ، أَمَا عَلِمْتَ أَنَّكَ لَوْ أَطْعَمْتَهُ لَوَجَدْتَ ذَلِكَ عِنْدِي؟ يَا ابْنَ آدَمَ! اسْتَغْفِرُكَ فَلَمْ تَسْقِنِي؛ قَالَ: يَارَبُّ! كَيْفَ اسْقِيكَ وَأَنْتَ رَبُّ الْعَالَمِينَ؟ قَالَ: اسْتَغْفَاكَ عَبْدِي فَلَانَ فَلَمْ تُسْقِهِ، أَمَا عَلِمْتَ أَنَّكَ لَوْ سَقَيْتَهُ لَوَجَدْتَ ذَلِكَ عِنْدِي). واته: خوی گموره له رژی دوايیدا نه فرمویت: نهی ناده میزاد نه خوش کوم سرت لی نهدام. نه لیت: نهی پوره دگرم چون سرت لی بدهم و تو پوره دگاری جیهانیانی؟ نه فرموی: نهی نازانیت فلانه بهندهم نه خوش بو سرت لی نهدا؟ نه گمر سرت لی بدایه منت نمینی له لای؟ نهی ناده میزاد داوی خواردنم لی کردیت خواردن نهدامی؛ نه لیت: نهی پوره دگرم چون خواردن بدهم تو پوره دگاری جیهانیانی؟ نه فرمویت: نهی نازانیت فلانه بهندهم داوی خواردنی لی کردی نهدا به؟ نه گمر خواردن بدایه نیستا لای من نهدا دی یوه؟ نهی ناده میزاد داوی ناوم لی کردی ناوت پین نهدام؟ نه لیت: نهی پوره دگرم چون نار بدهم به تو که پوره دگاری جیهانیانی نه فرمویت: فلانه بهندهم تینوی بو داوی ناوی لی کردی ناوت پین نهدا، نهی نازانی نه گمر ناوت پین بدایه نیستا لای من نهدا یینی.

۳- له ثوبانوه هاتوه که پیغمبر ﷺ فرمویت: (إِنَّ الْمُسْلِمَ إِذَا عَادَ أَخَاهُ الْمُسْلِمَ لَمْ يَزَلْ فِي خُرْفَةِ الْجَنَّةِ حَتَّى يَرْجِعَ، قِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ وَمَا خُرْفَةُ الْجَنَّةِ؟ قَالَ: جَنَاهَا). واته: موسلمان نه گمر سمری له برای موسلمانیدا هتا نه گمر تیره میوهی بهمهشت نه چنی.

۴- له عدلی یوه خوا لی پی رازی بیت هاتوه فرمویت: گویم له پیغمبر ﷺ یوه نهی فرموی: (مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَعُوذُ مُسْلِمًا غَدَوَةً إِلَّا صَلَّى عَلَيْهِ سَبْعُونَ أَلْفَ مَلَكٍ حَتَّى يُمَسِّيَ، وَإِنْ عَادَهُ عَشِيَّةً صَلَّى عَلَيْهِ سَبْعُونَ أَلْفَ مَلَكٍ حَتَّى يُصْبِحَ، وَكَانَ لَهُ خُرْفٌ فِي الْجَنَّةِ) رواه الترمذي وقال: حديث حسن. واته: هیچ موسلمانیک نه که بهرژ سمر له برای موسلمانیدا بدات نیلا هفتا هزار فرشته بوی نیپار تیره هتا نیپاره، وه نه گمر بهشو سمریدا هفتا هزار فرشته هتا بهیانی بوی نیپار تیره، وه له بهمهشتا میوهی گهیشتری چنراوی بۆ ناماده نه کرت.

ناداب و پوهشتی سردانی نه خوش:

پهسهنده بۆ نکومسوی که سمر له نه خوش نهدات بوی نیپار تیره که خوا شیفای بۆ بنیریت و چاکي بکاتوه وه نه خوشه که ناموژگاری بکات که نارام بگری و خوی له ژیر باری نه خوشیه کدا بگریت، وه قسمی خوشی له گمل بکات بۆ نهوی دهرونی پی گمش بییتوه و هیز و تینی بییتوه بهر.

چونکه ربوایت کراه له پیغمبروه ﷺ که فرمویت: (إِذَا دَخَلْتُمْ عَلَى الْمَرِيضِ فَتَقَسَّوْا لَهُ فِي الْأَجْلِ فَإِنَّ ذَلِكَ لَا يَرُدُّ شَيْئًا، وَهُوَ يُطِيبُ نَفْسَ الْمَرِيضِ). واته: نه گمر چونهلای نه خوش تومیدی مانوه و تلمن درژی بجهنه بهر، هرچنده تمو قسانه هیچ ناگیر نهوه، بهلام نه خوشه که دلخوش نمیت پی.

وه پیغمبر ﷺ کاتی بچوايه بۆلای نهخوشیک پیتی نهفرمو: (لا بأس ظهور إن شاء الله) واته: قهیناکه، (إن شاء الله) پاکمرووی گوناوه.

وه پمسنده بۆ نهوکسمی که سردانی نهخوش نهکات کم بمینیتتوه بهیپی توانا، هتا نهیتته باریکی گران بهسر نهخوشه کموه، مهگمر نهخوشه که خوی حمز بکات.

سردانی پیاوان له لایمن ژنانوه:

بوخاری له بهشی سردانی پیاوان له لایمن ژنانوه نهفرمویت: ئوموده ده، سهری داره له پیاویکی نهلی مزگوت له نهنصار.

نهگپرنوه له عانیشهوه که فرمویت: کاتی پیغمبر ﷺ گهیشته مدینه نهویه کر نهخوش کموت له گهل بیلالدا. منیش چوم بۆ سردانیان و تم: بابه حالت چونه ئی بیلال تۆ حالت چونه؟ عانیشه نهفرمویت: نهویه کر کاتی لمرزوتاکمی نهگرت نهفرمو:

كُلُّ امْرِئٍ مُصَبِّحٌ فِي اَهْلِهِ وَالْمَوْتُ اَدْنٰى مِنْ شِرَاكِ نَعْلِهِ

واته: ههموو کسیت که پۆژ نهکاتوه لمار کس وکاره کهیدا، مردن له قهیتانی نهعله کی لیی نزیکتره.

بیلالیش کاتی لمرزوتاکمی لا نهچوو نهفرمو:

اَلَا لَيْتَ شِعْرِيْ هَلْ اُبَيِّنُ لَيْلَةً
بَوَادٍ وَحَوْلِيْ اِذْخَرْتُ وَجَلِيلُ
وَهَلْ اُرَدُّنَ يَوْمًا مِّمَّاهُ مِجَنَّةً
وَهَلْ يَبْدُوْنَ لِيْ شَامَةً وَطَفِيلُ

واته: خۆزگه نهمزانی نایا نهتوانم شهوتیک له دۆلتیکدا بمینموه و له دهروبرم (اخر) جۆرتک گیایه و جهلیل ههیت. وه نایا نهتوانم پۆژتک بیتنه سهر نارهکانی (مجنه) و لمرتوه هۆزی شامه و (طفیل) م لی دیار بیت. (مجنه) شونتیکه.

عانیشه نهفرمویت: هاتموه بۆلای پیغمبر ﷺ و پیم راگه یاند فرمو: (اللَّهُمَّ حَبِّبْ إِلَيْنَا الْمَدِيْنَةَ كَحُبِّنَا مَكَّةَ أَوْ أَشَدَّ، اللَّهُمَّ وَصِّحْهَا وَبَارِكْ لَنَا فِيْ مُدَّهَا وَصَاعِيْهَا، وَانْقُلْ حُمَاهَا فَاجْعَلْهَا بِالْجُحْفَةِ). واته: خوايه مدینهمان لا خۆشویست بکه واک مهککه، یان زیاتر لمرش، خوايه بهره کهت بخوره (مد) و صاعی مدینه، خوايه خۆشی بکو لمرزوتاکمی بگوژمروه بۆ جوحفه.

سردانی بێ باربه له لایمن موسلمانوه:

قهیناکه موسلمان سهر لمرهخۆشی بێ باربه بدات. بوخاری له (باسی سردانی بێ باربه له لایمن موسلمانوه) نهگپرتتوه له نهنمسهوه فرمویت: غولامیکی یهودی خزمته پیغمبری ﷺ نهکرد، نهخوش کموت، پیغمبر ﷺ سردانی کرد و پیتی فرمو: (موسلمان به) نهویش موسلمان بوو.

سعيدى كوپى موسىيب له باركىرموه نهگيرتتموه ووتويمتى: كاتى نىبوطايب له سمرهمرگدا بور پىغمبىر ﷺ هات بۆلای.

سوردانى كسىتك چاوى ژان بگات

نمبو داود له زهيدى كوپى نمرقممموه نهگيرتتموه ووتويمتى: چاوم ژانى نهكرد پىغمبىر ﷺ بهو بۆنهموه هات بۆلام.

داواى دوعا كردن له نهخوش:

ئىبنو ماجه له عومىرموه خوا لىتى رازى يىت نهگيرتتموه فرمويمتى: پىغمبىر ﷺ فرمويمتى: (إِذَا دَخَلْتَ عَلَى مَرِيضٍ فَمُرْ فَلْيَدْعُ لَكَ. فَإِنَّ دُعَاءَ الْمَلَائِكَةِ). قَالَ فِي الزَّوَادِ وَإِسْنَادَهُ صَحِيحٌ وَرَجَالُهُ ثِقَاتٌ إِلَّا أَنَّهُ مُنْقَطِعٌ.

واته: نهگىر چورپته لای نهخوشىك پىتى بلى: با بۆت بپارتتموه چونكه پارانهوهكهى وهك پارانهوى فرىشتهيه.

تداوى كردن:

پىغمبىر ﷺ فرموانى داوه به تداوى كردنى نهخوش له زياد له چمىد فرمورودهكهدا:

۱- نهحمىد خاوهن سونمهكان نهگيرنمبو (ترمذى)ش به صحىحى داناه له نوسامى كوپى شورىكهوه فرمويمتى: هاتمه لای پىغمبىر ﷺ و يارهكانى وهك بالنده بسىر سىرانهوه يىت وا بوون، سلاوم لى كردن و دانىشتم، عىربى دهشتهكى لىره و لموى هاتن پرسىارىان نهكرد نىيان ووت: نى نىرراوى خوا! نهخوشهكانمان دهرمان بكهين؟ نوىش فرموى: (تَدَاوُوا فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَمْ يَضَعْ دَاءً إِلَّا وَضَعَ لَهُ دَوَاءً غَيْرَ دَاءٍ وَاحِدٍ، الْهَرَمُ). واته: نهخوشهكانتان تداوى بكمن چونكه خوا دهردى بىن دهرمانى دانناوه، جگه له دهردى پى.

۲- نىسانى و ئىبنوماجدو حاكم كه به صحىحى داناه له ئىبنومىسعودوه نهگيرنمبو پىغمبىر ﷺ فرمويمتى: (إِنَّ اللَّهَ لَمْ يُنْزِلْ دَاءً إِلَّا أَنْزَلَ لَهُ شِفَاءً فَتَدَاوُوا). واته: خوا دهردىكى نىناردوه شىفاكشى لهگهلدا نىناردىت، لمبر نموه نهخوشهكانتان تداوى بكمن.

۳- موسلىم له جابىروه نهگيرتتموه كه پىغمبىر ﷺ فرمويمتى: (لِكُلِّ دَاءٍ دَوَاءٌ، فَإِذَا أُصِيبَ دَوَاءُ الدَّاءِ بَرِيءٌ بِإِذْنِ اللَّهِ). واته: هممو دهردىك دهرمانى خوى هدىه جا نهگىر دهرمانكه پىكای چاك نهىتتموه به نىزنى خوا.

تداوى كردن به شتى حىرام:

جومهورى زانايان بۆ نموه چون كه حىرامه تداوى كردن به نارىق و غدىرى نمو له شته حىرام كراوهكان، وه بهلگىيان نم فرمورودانى لای خواروهيه:

- ۱- موسليم و نمبودارودو (ترمذي) له وائيلي كورې حيجري حهضرمي يموه نه گيړنموه كه طاريقي كورې سويد پرسياړي له پيغمبر ﷺ كرد دهر ياري نو ناروقې بڼ تداوي دروستي نه كرد؟ فرموي: (إِنَّهَا لَيْسَتْ بِدَوَاءٍ وَلَكِنَّهَا دَاءٌ) واته: نموه دهرمان نيه، بهلكو نموه دهرده. نم فرموده يه نموه ده گهيښت كه تداوي به ناروق حرامه، بڼه پني راگهيان كه عاروق خوي دهرده نك دهرمان و تداوي پي بكرت.
 - ۲- به يه قتي نه گيړنموه و ټيبنو حيبان به صحيحي داناره له نوموسه لمموه كه پيغمبر ﷺ فرموي: (إِنَّ اللَّهَ لَمْ يَجْعَلْ شِفَاءَكُمْ فِيمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ) ذكره البخاري عن ابن مسعود. واته: خوا شيفاي نه خوښه كاتاني نه خستو ته شتيكوه كه لني حرام كردون.
 - ۳- نمبو داود له نمبي دهر دانه وه نه گيړنموه كه پيغمبر ﷺ فرموي: (إِنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ الدَّاءَ وَالذُّوَاءَ، وَجَعَلَ لِكُلِّ دَاءٍ دَوَاءً فَتَدَاوُوا وَلَا تَتَدَاوُوا بِحَرَامٍ). واته: خوا دهر د و دهرمانی نارذو ته خواروه، وه بڼ همره ديك دهرمانيكی داناره، تيوش تداوي نه خوښه كاتان بكن به لام به شتي حرام تداوي يان مكن. به لام نم فرموده يه له سنده كهيدا ټيسماعيلي كورې عدياش هديه، كه لاي شاميه كان جني باوره، به لام لاي حيجازي يه كان لاوازه.
 - ۴- نه حمدو موسليم و (ترمذي) و ټيبنو ماجة له نمبو هوړه يرموه نه گيړنموه كه پيغمبر ﷺ دهرمانی پيسي قدهغه كدروه - واته زه هري قدهغه كدروبو تداوي پي بكرت - . به لام چهند دلويكي عاروق كه ديار نمبيت به شته كوه ياكس سرخوش نه كات، نه گير تيكه لي دهرمانيكی پيكهاته بكرت حرام نايتت وه كهصن حرير لاناو قوماشيكی تردا - نممش له (المنار) دا هاتوه.
- پزيشكي پي باور**
- له كتيبې (الآداب الشرعية) ي (ابن مفلح) دا هاتوه نه ليت: (شيني ټيسلام و تويتمې: نه گير جووله كه ييك يا گاورتك له پزيشكايتميدا پسوړ بيت و لاي خلك جني باور بيت، دروسته كاري پزيشكي بكات وه چوډ دروسته شتي به نامانته له لا دابريت و مامه لني له گهلدا بكرت.
- وهك خوي گموره فرمويتمې: ﴿وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِقِنطَارٍ يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِدِينَارٍ لَا يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ إِلَّا مَا دُمْتَ عَلَيْهِ قَائِمًا﴾ (آل عمران/ ۷۵). واته: له خاوين كتيبې كاندا هديه باري شتي لا دا بني نه يدا تموه ده ست، وه هديه دينارتيكي لا دابني نايدا تموه ده ست هتا بسريموه نموستيت.

له صحیح دا هاتوه که پښمېمبر ﷺ کاتې کوچی کرد بۆ مدینه پیاوړتیا یې باوړې به کړې گرت بۆ نړۍ رنګایان نیشان بدات، چونکه پیاوړتیا شارهزار ووریا بو، وه به نهمینی دانا بهرامبر بهخوې و سامانی.

بهنو خوزاعه موسلمان و گاوریان جاسوس و چار بوون بۆ پښمېمبر ﷺ - وه نه گېرتهوه که پښمېمبر ﷺ فرمانی دا به حارثی کورې کله پزیشکی بکات که بې باوړېش بو .

بهلام نه گمر بتوانریت لای موسلمان چاره سر بکرت، نه وه وک نه وه رایه توانیبتی سپارده لای دابنن یا مامه لای له گه لدا بکات، کمواته نابیت له موسلمان که لای بدات، بهلام نه گمر کسینک وای پنیوست بوو سپارده لای کیتابی دابنیت یا پنیوستی به پزیشکی کیتابی همبوو نه وه بۆی دروسته.

وه نهمه له بهشی دۆستایته کړدن له گمل جول که گاوردا نیه که قدهغه کراوه، بهلام نه گمر به قسمی خوش له گه لیاندا بچولیتنهوه نه وه چاکه، چونکه خوی گوره نه فمرموی: ﴿وَلَا تُجَدِلُوا أَهْلَ الْكِتَابِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ﴾ (العنکبوت/۶۱). واته: دهمه قالی له گمل خاوهن کتیبه ناسمانی دهکان مه کن به چاکترین شیواز نه بیت - تمواو -.

نمو خطاب نه گېرتهوه نه لیت: له پروداری رنکومتی حوده بیدار ناردن پښمېمبر ﷺ په کینکی خوزاعده یې بۆ هموالی دهورو پشت و قبول کړدن همواله کوی. به لگې نه وه تیدایه که پزیشکی بې باوړ نه گمر دنیا بویت لینی هرچی روت باوړت پتی همیت دهریاری نه خوشیه که و شیوی چاره سر کړدن، بهمرچیک نه وه پزیشکه تۆمته خرابی نه درایتته پال لهو باره یوهو به دگومانی پې نه کرایت.

تداوی کړدنې نافرته دروسته:

دروسته پیار تداوی نافرته بکات وه همروها دروسته نافرته تداوی پیار بکات له کاتې پیوستیدا. بوخاری ووتویهتی: نایا پیار تداوی نافرته نه کات و نافرته تداوی پیار نه کات؟ پاشان له پوه ییعی کچی (معوذی) کورې عهفراوه نه گېرتهوه که فمرمویهتی: له گمل پښمېمبردا ﷺ غزمان نه کړد نیمه نارمان نه دا به جنگاوه رهکان و خزمه تان نه کړدن و کوژراو برینداره کاتمان نه بردهوه بۆ مدینه.

(حافظ) ئیبنو حنبل له (فتح) دا ووتویهتی: دروسته تداوی کړنې ینگانه له کاتې پیوستدا، وه دروسته سهر کړدن و دهست لیدانی به یی پیوست.

ئیبنو موفلیح له کتیبی (الأداب الشرعیة) دا ووتویهتی: نه گمر نافرته تیک نه خوش بو کس دهست نه نه کومت له پیار زیاتر فحسی بکات، دروسته نهو پیاره چمنی پیوست کړد سهری بکات هتا بۆی هدیه سهری عمره تیشی بکات، همروها پیار له گمل پیاردا بهوشویه.

ئىبنو حەمدان ووتويەتى: ئەگەر لە پزىشكى ئافرەت بىو لاو پزىشك دەست نەكەوت بۆى ھەيە ھەرشوئەنىكى پىيار پىتويست بىو سەيرى بکات، ھەتا ھەمەتەش.

قازى ووتويەتى: دروستە پزىشكى پىيار سەيرى ئافرەتى نەخۆش بکات ھەتا بۆى ھەيە سەيرى ھەمەتەش بکات کاتى پىتويست، بەمەبەستى چارەسەر کردنى، وە ھەمەتە پزىشكى ئافرەت بۆى ھەيە سەيرى ھەمەتە پىيار بکات کاتى پىتويست بەمەبەستى چارە سەرکردنى.

چارەسەر کردن بە دوعا:

مەشروعە چارەسەر کردن بە دوعا بەمەرجەتک بریتى بىت لە يادى خوا، وە ئەبىت بەزمانى ھەمەبى بىت و مانای ھەبىت، چونکە شەتەك مانای نەبى دلتىايى لى ناکرئى كە ھاربەش دانانى بۆ خوا تىدا نەبىت، لە ھەمەبى كورى مالىكەو ھاتوو ووتويەتى: ئىمە لەسەر دەمى نەزانىدا دوعا مان ئەکرد جا لە پىغەمبەرمان پەرسى رات چىە لەسەر ئەو؟ ھەمەموى ئادەى دوعا کانتانم بۆ بلىن ئەو دوعايە خراپ نە كە ھاربەش پەيدا کردنى بۆ خوا تىدا نەبىت. موسلىم و ھەمە داوود گىترابانەتەو.

رەبىع ووتويەتى دەريارەى دوعا پەرسىارم کرد لە شافىعى ووتى: قەيناكە دوعا کردن بە قورئان يان ھەمەى كە ئەيزانى لە زىكرى خوا، وەتم: ئايا خاوەن كەتتەكان ئەتوانن دوعا بۆ موسلمان بکەن؟ ووتى: بەلى ئەگەر بەشتەك بىت زانرا بىت لە كەتتەبى خاوەن و زىكرى خوا بىت.

ھەندئى لەو دوعايانەى لەو بارەيەو ھاتون:

۱- بوخارى و موسلىم لە عاتىشەو ئەگىرئەو كە پىغەمبەر ﷺ دوعاى ئەکرد بۆ ھەندئى لە كەسوكارى دەستى راستى ئەھىنا بەسەربا و ئەفەرمو: (اللَّهُمَّ رَبَّ النَّاسِ أَذْهَبِ الْبَاسَ إِشْفِ وَأَنْتَ الشَّافِي، لَا شِفَاءَ إِلَّا شِفَاؤُكَ، شِفَاءٌ لَا يُفَادِرُ سَقَمًا). واتە: خاوەن پەرورەدگارى ئادەمیزاد، ئىش و ئازار لابەرە، و شىفای بۆ بنێرە چونکە ھەر تۆ شىفا دەرى، بى شىفای تۆ تىر شىفا نەبە، و بەشتەو ھەمە شىفای بەدە كە دەردى نەھىت.

۲- موسلىم ئەگىرئەو لە عوسمانى كورى ئەبى عاصو ووتويەتى: ئازارەكى توندم توش ھات، ھەوارم بردە لای پىغەمبەر ﷺ ھەمەموى: (صَحَّ يَدَكَ عَلَى الَّذِي يَأْلَمُ مِنْ جَسَدِكَ وَقُلْ: بِسْمِ اللَّهِ، وَقُلْ: سَبِّحْ مَرَّاتٍ: أَعُوذُ بِعِزَّةِ اللَّهِ وَقُدْرَتِهِ مِنْ شَرِّ مَا أَجِدُ وَأُحَاذِرُ). واتە: دەست بەرە سەر ئەو شەرتەى كە ئازارى ھەيە لە لاشەتەو بلى: (بسم الله). پاشان ھەمە جار بلى: (أَعُوذُ بِعِزَّةِ اللَّهِ وَقُدْرَتِهِ مِنْ شَرِّ مَا أَجِدُ وَأُحَاذِرُ). واتە: پەنا بەگەورەى و توانا دەسلەتەى خوا ئەبەم لە زىانى ئەم ئازارەى كە ھەستى پەن ئەكەم وە لىتى ئەترسم. ئەلى: چەند جار ئەو دەردم کرد خوا ئازارەكى لەكۆل خەستەم لەو كاتەو بەكەس و كارو خەلكى تر ئەلىم كاتى ئازارىان ھەمەو وەها بکەن.

۳- (ترمذی) له موحه ممدی کوری سالموه نه گیتړتموه ووتویهتی: ساییتی بمنانی پتی ووم: نهی محمد نه گمر شونتیکت توشی نازار هات ده ستت بخره سر نو شوندمی نازاره کدی هیده و بلتی: (بسم الله اعود بعزة الله من شر ما اجد من وجعي هذا). واته: بلتی بدنای خوا پدنا نه گرم به گوره یی خوا له زیانی نو نازاره ی هستی پتی نه کم، پاشان ده ستت بهرز بکروه پاشان دوو باره ی بکروه به ممرجیک تالک بیت، چونکه نه نسی کوری مالیک بوی گیتړاموه که پیغمبر ﷺ نو هی پتی فرمووه.

۴- له نیبنو عبباسوه هاتوه که پیغمبر فرموویهتی: هرکس سردانی نه خوشیکی کرد له سره مگر دنا نمبو له ژور سریموه حموت جار بلتی: (أَسْأَلُ اللَّهَ الْعَظِيمَ رَبَّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ أَنْ يَشْفِيكَ. إِلَّا شَفَاَهُ اللَّهُ مِنْ ذَلِكَ الْمَرَضِ). واته: داوا له خوی گوره و پوره دگاری عمرشی گوره نه کم شیفات بوی بنیرت، نه گمر نموت ووت نو نه خوشه خوا شیفای بوی نمیرت و له نو خوشیه چاک نمیتوه. نمبو داوودو (ترمذی) که ووتویهتی: حسمه نه گیتړایانتموه، وه حاکم ووتویهتی: صحیححه لسمر مرجی بوخاری.

۵- بوخاری له نیبنو عبباسوه نه گیتړتموه فرموویهتی: پیغمبر ﷺ دوعای پدنا گرتی بوی حسمو و حسین نه کرد و نهی فرموو: (أَعِذْكُمْ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَّةِ مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ وَهَامَةٍ وَمِنْ كُلِّ عَيْنٍ لَامَةٍ). وه نهی فرموو: باوکه نیبراهیمتان نهی خوتند بهسر نیسماعیل و نیسحاقدا. واته: پدناتان پتی نه گرم به ووشه تمواوه کانی خوا له شمیری شیتان و جانورهان که زهریان هدی و له هممو چاونیکی پیس. ۶- موسلیم له سعدی کوری نمبی و فقاصوه نه گیتړتموه فرموویهتی: نه خوش بووم پیغمبر ﷺ سمری لی دام و فرمووی: (اللَّهُمَّ اشْفِ سَعْدًا، اللَّهُمَّ اشْفِ سَعْدًا، اللَّهُمَّ اشْفِ سَعْدًا). واته: خویبه شیفای سعد بده، خویبه شیفای سعد بده، خویبه شیفای سعد بده.

قدهغه کردنی نوشته نوین

پیغمبر ﷺ نوشته نوین و هلواسینی نوشته قدهغه کردوه.

۱- له عوبدی کوری عامیره هاتوه که پیغمبر ﷺ فرموویهتی (مَنْ عَلَّقَ تَمِيمَةً فَلَا أَمَّ لِلَّهِ لَهُ، وَمَنْ عَلَّقَ وَدْعَةً فَلَا أَوْدَعَ اللَّهُ لَهُ) رواه أحمد و الحاکم و قال: صحیح الإسناد. واته: هرکس مت و مورو به ملیا هلواسی خوا کاری تمواو نه کات، وه هرکس نوشته یه به ملیا هلواسیت خوا نهی پارزت.

تیمیمه: نمرو مت و مورواوه بوون که عمره به کانی سرده می نه فامی به منداله کانی خویانداه هلدواسی بوی نو هی به گومانی خویان له چاوه زار به دور بن، جا نیسلام پوچلهی کرده و قدهغه کرد، وه پیغمبر ﷺ دوعای کردوه لهوکسمی هدی دهواسی که مدبسته کدی نهیتمدی.

۲- له نیبنو مسعودوه هاتوه که نو جاریک نه چیته مالموه نه بنیت ژنه کدی پمتیکی گرتدراوی له ملدایه، رای نه کیشی و نهی پچرتنی له ملیا، پاشان نه فرمویت: کس و رکاری عبداللایان لیتهاتوه که نیتر دورین لهو و بی نیحتیاج بن که هاوبش بوی خودا پیدا بکن، نو هاوبشانهی که خوا هیچ

به‌لگه‌یه‌کی له‌سەر نه‌ناردون، پاشان فرموی: گوتم له پیغمبەر ﷺ بووه فرموویتی (إِنَّ الرُّقَى وَالشَّمَانِمَ وَالْتَّوَلَةَ شِرْكٌ). واته: (تَوَلَة) و نوشته و مت‌ومور هاویش بۆ خوا په‌یدا کردنه. ووتیان: ئه‌ی نبو عبدالله ئه‌وه نوشته و مت‌ومورمان زانی. ئه‌ی (تَوَلَة) چیه؟ فرموی: شتی‌که ژنان دروستی نه‌کمن بۆ ئه‌وه‌ی لای می‌رده‌کانیان خۆش‌میرست بن. حاکم و ئیبنو حیبب‌ان که به‌ ص‌حیحیان داناوه گ‌ی‌راویانه‌تموه.

۳- له عیمرانی کورێ ح‌وصه‌ینه‌وه هات‌وه که پیغمبەر ﷺ بازنده‌کی م‌سی له ق‌و‌ل‌ی پی‌او‌ت‌ک‌دا بی‌نی فرم‌وی: (وَعَلَيْكَ مَا هَذِهِ؟ قَالَ: مِنَ الْوَاهِنَةِ؛ قَالَ: أَمَا إِنَّهَا لَا تَزِيدُ إِلَّا وَهْنًا، أَنْذَاهَا عَنْكَ، إِنَّكَ لَوْ مِتَّ وَهِيَ عَلَيْكَ، مَا أَفْلَحْتَ أَبَدًا). رواه أحمد. واته: فرم‌وی: ما‌ل خ‌راپ ئه‌وه چیه؟ و‌وتی: بۆ با‌دا‌ری له ده‌ستم کرد‌وه، فرم‌وی: ئه‌و ج‌ۆ‌ره ش‌تانه با‌دا‌ری نه‌ی‌ت هیچ زی‌اد نا‌ک‌من، ف‌ر‌ی‌ی ده‌، چ‌ون‌که نه‌گ‌م‌ر ب‌م‌ر‌یت و ئه‌وه‌ت له ق‌و‌ل‌دا بی‌ت ه‌ر‌گ‌یز پ‌ز‌گ‌ار نا‌ی‌ت.

(واهنه) : ده‌مار‌ت‌که له شان و ق‌و‌ل‌دا ه‌ه‌له‌م‌ر‌ت‌ستی، وه و‌وت‌را‌وه وا‌هنه ده‌رد‌ت‌که ت‌وشی ق‌و‌ل ده‌بی، جا ئه‌و پی‌اره ه‌ه‌له‌یه‌کی م‌سی ه‌ه‌ل‌گ‌رت‌بو‌و پ‌یتی واب‌و له نا‌زار ده‌پی‌ار‌ت‌زی، پیغمبەر ﷺ نه‌ی لی کرد و ئه‌وه‌ی به‌ ته‌م‌یمه دانا.

۴- ئه‌بو داود له عی‌س‌ای کورێ ح‌ه‌م‌زه‌وه نه‌گ‌ی‌رت‌تم‌وه و‌وت‌ویه‌تی: چ‌و‌رم بۆ ما‌لی عب‌دول‌ل‌ای کورێ ح‌ه‌ک‌یم سور‌ک‌ی ت‌وش بو‌و بو‌و، م‌ن‌یش پ‌ی‌تم و‌وت: ئه‌وه ب‌ۆ‌چی نو‌ش‌ته‌یه‌ک یا م‌ت‌وم‌و‌رو‌یه‌ک نا‌که‌ی‌ته م‌لت؟ و‌وتی: پ‌ه‌نا نه‌گ‌رم به‌خوا له‌و ج‌ۆ‌ره ش‌تانه، پیغمبەر ﷺ فرم‌ویه‌تی: (مَنْ عَلَّقَ شَيْئًا وَكُلَّ إِلَيْهِ). واته: ه‌ه‌ر‌ک‌س ش‌تی‌کی ه‌ه‌ل‌واس‌ی به‌خ‌ز‌یدا، نه‌در‌ت‌تم‌وه ده‌ست ئه‌و ش‌تم‌و به‌و ده‌س‌پ‌ێ‌رد‌ی.

ئایا در‌وسته ئه‌و د‌وع‌ایانه‌ی که له ک‌ی‌تاب و س‌ون‌نه‌ت‌دا ه‌ات‌وون ه‌ه‌ل‌واس‌ر‌ێن به‌خ‌و‌دا؟:

ع‌م‌م‌ری کورێ شو‌عه‌ی‌ب له با‌و‌کی‌یه‌وه له با‌پ‌یر‌یه‌وه که عب‌دول‌ل‌ای کورێ ع‌م‌م‌ری کورێ ع‌اصه نه‌گ‌ی‌رت‌تم‌وه که پیغمبەر ﷺ فرم‌ویه‌تی: (إِذَا فَرَعَ أَحَدُكُمْ فِي النَّوْمِ فَلْيَقُلْ: أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَّةِ مِنْ غَضَبِهِ وَعِقَابِهِ وَشَرِّ عِبَادِهِ، وَمِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ وَأَنْ يَحْضُرُونَ فَإِنَّهَا لَنْ تَضُرَّهُ). واته: نه‌گ‌م‌ر ک‌س‌ی‌ت‌ک‌تان به‌تر‌س‌وه له خ‌و‌ر‌اپ‌یری با‌ ب‌ل‌یت: پ‌ه‌نا نه‌گ‌رم به‌ و‌شه ت‌ه‌وا‌وه‌کانی خوا له ر‌ق و ک‌ینه و س‌زای خوا و له ش‌م‌ری به‌نده‌کانی و وه‌س‌وه‌سی شه‌ی‌تانه‌کان وه ه‌م‌روه‌ها پ‌ه‌نا نه‌گ‌رم له نا‌م‌اده‌بو‌نیان ئ‌یت‌ر زیانی پ‌ی نا‌گ‌ه‌یه‌ن‌یت. وه عب‌دول‌ل‌ای کورێ ع‌م‌م‌ر ئه‌و م‌ندا‌ل‌انه‌ی که ف‌ام‌یان ه‌بو پ‌یتی له‌ب‌ر نه‌کردن، وه ئه‌وانه‌ی ف‌ام‌یان نه‌بو، له پار‌چه‌یه‌ک‌دا نه‌ی‌ن‌وسی و ئه‌ی کرد‌ه م‌لیان. ئه‌بو داود و ن‌س‌ائی گ‌ی‌راویانه‌تم‌وه و (ترم‌ذی) و‌وت‌ویه‌تی (ح‌سن غ‌ریب).

ه‌روه‌ها ح‌اک‌م گ‌ی‌راویه‌تی‌یه‌وه و‌وت‌ویه‌تی: ئ‌ی‌س‌نا‌ده‌کی ص‌ح‌یحه، وه ع‌ائ‌یش‌و م‌ال‌یک و به‌شی ز‌ۆ‌ری ش‌اف‌یعه‌کان بۆ ئه‌وه چ‌و‌ن.

بهلام ئیبنوععباس و ئیبنومسعود و حوزیفه و حنهفیه کان و هندیک له شافعییه کان و ریوایمتیکی نه محمد بۆ ئوه چون، که دروست نیه هیچ شتیک ههلواسریت یا بکرتته مل به پینی ئوه قدهغیهیه گشتیهی که له فرموده کانی پیتشوه دا هاتون.

منع کردنی نهخۆش له مانوه له گهڵ ساغه کاندای :

هرکس توشی نهخۆشی گهروه بوییت، دروسته پینی نهدریت له گهڵ ساغه کاندای دا بنیشیت و قسهیان له گهڵدا بکات و نزیکیان بکوتتوه. چونکه پیغمبر ﷺ فرمویهتی: (لَا يُورَدَنَّ مُمْرِضٌ عَلَى مُصِحِّ) واته: با نهخۆش نهچیتته ناو ساغه کانهوه، وه پینی نهئدا ووشتری نهخۆش تیکهڵ به ساغه کان بکرتت ههچنده نهیفرموو (لَا عَدْوَى وَلَا طَيْرَةً)، واته: نه گرتنوه ههیه و نه بهدبوومی و بهدشومی.

ههروهها نهگێرتنوه که پیاریکی گهر وستی بیت بۆ مدینه موبایهعی بکات، پیغمبر بهیعهتهکی بۆ نارد و پینی پێ نهئدا بیتته ناو مدینهوه.

ههڵنهاتن له تاعون و نهچونه ناو شاری تاعون لی دراو:

پیغمبر ﷺ قدهغیهی کردبوو کهسێک لهو شوێنه بهچیتته دهروه که نهخۆشی تاعونی تیدا بلآو بۆتوه یان بهچیتته ناو ئهوه شارهوه که ئهوه نهخۆشییهی تیدایه، چونکه ئهوه خۆ خستنه بهر ئهوه بهلایهیه، وه بۆ ئهوهی ئهوه نهخۆشیه لهو شوێنه دا بهنیتتوهو وهبا بلآو نهیتتوه، نهههش ئهمهڕۆ پینی نهلتین (الْحِجْرُ الصَّحِّي).

(ترمذی) نهیگێرتتوه و پلهی (حسن صحیح) ی بۆ داناهه.

له نوسامی کورێ زیدهوه هاتوه که پیغمبر ﷺ باسی تاعونی کردو فرموی: (بَقِيَّةُ رَجَزٍ أَوْ عَذَابٍ أُرْسِلَ عَلَى طَائِفَةٍ مِّنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ، فَإِذَا وَقَعَ بِأَرْضٍ وَأَنْتُمْ بِهَا فَلَا تَخْرُجُوا مِنْهَا، وَإِذَا وَقَعَ بِأَرْضٍ وَأَنْتُمْ بِهَا فَلَا تَهَيِّطُوا عَلَيْهَا). واته: ئهوه پاش ماوهی سزایه که که بۆ سهڕ کۆمهلتیکی بنی ئیسرائیل نهیراوه، جا نهگهر له زهوییه کدا بلآو بۆوه ئیوه لهو شوێنه بوون دور مهکونهوه و لهو شوێنه مهپۆن، وه نهگهر له شوێنیک دا کهوتبوو ئیوه لهو شوێنه دا نهبوون مهچنه ئهوه شوێنه.

بوخاری له ئیبنوععباسهوه نهگێرتتوه که: عومهری کورێ خهطاب بههوه شام پزیشته ههتا گهیشته شوێنیک پینی نهلتین سهڕخ لهوئ ئهمیری سوپاکانی پێ گهیشته، که ئهوه عوبهیده و هارهلهکانی بوون، پێیان ووت که تاعون کهوتتوه له شام، ئیبنوععباس نهلتیت: عومهر فرموی: کۆچ کهرانی یه کهم جارم بۆ بانگ بکه، ئینجا بانگی کردو و پارێژی پێ کردن و پینی راگهیاندن که تاعون له شام کهوتتوه، نهوانیش لهناو خۆیاندای جیاوازیان ههبوو، هندیکیان ووتیان ئیمه بۆ کارێک هاتوین پامان نیه لیتی بگهڕێننوه، وه هندیکی تریان ووتیان: یارهکانی پیغمبر پاشماوهی ئهوه خهڵکمان له گهڵدایه پامان وا نیه بههوه ئهوه دهردهیان بهریت، عومهریش فرموی: لام چۆل بکهن، پاشان فرموی: یارمستی دهره کاتم

(انصار) بۆ بانگ بکه، کاتئی بانگی کردن و پتی راگه یاندن دوو نفر له کۆمهله کهدا له گهژ یهک جیوازیان نهبوو، وه ههموویان ووتیان: راسان وایه بگهژیتمهوه ئهوه خه لکه بهروه ئهوه درده نه بهیت. جا عومر له ناو خه لکه کهدا ههاری کرد: من بهروه دورا نه گهژیتمهوه ئیوهش بگهژیتمهوه، نه بو عوبه یدهی کوری جهیراج ووتی: نایا له قهدهری خوا هه لدهی؟ عومر فرموی: خۆزگه کسینکی تر ئهوی بویتایه؟ به لئی له قهدهری خوا هه لدهی بۆ قهدهری خوا. نایا نه گهر تۆ کۆمه لتهک ووشترت هه بو له دۆلته کدا بوون دوولای هه بو لایه کیان پر له وهره لاکهی تریان بئ له وهره، نه گهر له لا پر له وهره کهدا بیان له وهره پتنی له قهدهری خوا نییه؟ وه نه گهر له لا بئ له وه ره کهدا بیان له وهره پتنی هه ره له قهدهری خوا نهت له وهره پاندوه؟ پاشان (عبدالرحمن) ی کوری عومر هات که له کاتئ ئه و راوژێ کرد نه دا له وهره پتنی خۆی چو بوو، ووتی: من له وهره یهوه شتهک نه زام، گویم له پیغمه بهر ﷺ بووه فرمویتئ: (إِذَا سَبَعْتُمْ بِهِ فِي أَرْضٍ فَلَا تَقْدُمُوا عَلَيْهَا، وَإِذَا وَقَعَ بِأَرْضٍ وَأَنْتُمْ بِهَا فَلَا تَخْرُجُوا فِرَارًا مِنْهُ). واته: نه گهر بیستان وه با له شوتنه کدا کهوتوه مه چنه ناوی، وه نه گهر له شوتنه کدا کهوتوه و ئیوهی تیدا بوون دهر مه چن لهو شوتنه هه لپتنی له درده که. نه لئ: نه جار عومر سوپاسی خوی کردو گهراپهوه.

په سه ندهیتئ یادی مردن و خۆ ناماده کردن بۆی:

دانهری یاسای ئیسلام هانی داوه بۆ بیر کردنه وه مردن و خۆ ناماده کردن بۆی به کرده وهی چاک، وه ئهوی به ده لیلی خیر حساب کردوه.

له ئیبنو عومره وه هاتوه فرمویتئ: ده یه کس بووم هاتم بۆ لای پیغمه بهر ﷺ پیاوێک له نه نصاری یه کان هه ستار ووتی: ئه ی نیرراری خوا کئ هۆشیارترین و چاکترین کسه؟ فرموی: (أَكْثَرُهُمْ ذِكْرًا لِلْمَوْتِ، وَأَكْثَرُهُمْ اسْتِعْذَادًا لِلْمَوْتِ، أُولَئِكَ الْأَكْيَاسُ ذَهَبُوا بِشَرْبِ الدُّنْيَا وَكَرَامَةِ الْآخِرَةِ). واته: نه وانه یان که زۆر یادی مردن نه کمن و خۆی بۆ ناماده نه کمن، نه وانه هۆشیارن به سه ره رهزی دونه او کهرامه تی پۆژی دوا یی به وه پۆشته ون.

هه ره له وهره هاتوه که پیغمه بهر ﷺ فرمویتئ: (أَكْثَرُوا مِنْ ذِكْرِ هَازِمِ اللَّذَاتِ) رواه الطبرانی بایساند حسن.

واته: زۆر یادی به ره وهی خۆشیه کان به کمن که مردنه.

له ئیبنو مه سه وده وه هاتوه فرمویتئ: پیغمه بهر ﷺ ده رباری نایه تی (فَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ) (الأنعام/ ۱۲۵). واته: هه رکس خوا یه وئ پتنمایئ به کات سنگی فراوان ته کات بۆ ئیسلام. فرمویتئ: (إِذَا دَخَلَ النُّورُ الْقَلْبَ انْفَسَحَ وَانْشَرَحَ). واته: کاتئ پۆشنایئ کهوته دلوه، به رین و فراوان نه بن، ووتیان: بۆ ئه وه نیشه انه یهک هه یه هه ستئ پئ به کرتئ؟ فرموی: (الْإِنَابَةُ إِلَى دَارِ

الْخُلُودِ، وَالتَّنَجِّي عَنْ دَارِ الْغُرُورِ، وَالِاسْتِعْدَادُ لِلْمَوْتِ قَبْلَ لِقَاءِ الْمَوْتِ) رواه ابن جریر، وله طرق مرسله و متصله یشد بعضها بعضاً. واته: گهرا نه بڑ خانہی هدمیشهیی و واز هینان له خانہی سمرکشیی و غرور، و خور ناماده کردن بڑ مردن پیش گهیشتن به مردن.

خرابی ناوات خواستنی مردن:

خرابه کسینک مردن به ناوات بخوازی و بیارتنوه که بریت بههوی همزاری یا نهخوشی یا نارهحتی بهک یا همرچی شتیکی ناخوش.

بهیتی نهوی جهامعت له نهنسموه نهگیرنوه که پیغمبر ﷺ فرمودیتی: (لَا يَتَمَنَّيَنَّ أَحَدُكُمُ الْمَوْتَ لِضَرِّ نَزَلَ بِهِ فَإِنْ كَانَ مُتَمَنِّياً لِلْمَوْتِ فَلْيَقُلْ: اللَّهُمَّ أَحْيِنِي مَا كَانَتْ الْحَيَاءُ خَيْراً لِي، وَتَوَفَّنِي إِذَا كَانَتْ الْوَفَاةُ خَيْراً لِي). واته: کهستان مردن به ناوات نهخوازیت، لهبر زیانینک که توشی بیت، نهگمر همر به ناواتی خواست با بلیت: خواجه نهگمر زیان خیری تیدایه بوم بمزیننه، وه نهگمر مردن خیری تیدایه بوم برتنه.

وه هیکمیتی قده غیوونی ناوات خواستن بڑ مردن نهویه: که له حدیسی (أم الفضل) دا هاتوه که پیغمبر ﷺ چوو بڑ لای عیباسی مامی که نهخوش بوو مردنی به ناوات نهخواست. فرمودی ﷺ: (يَا عَبَّاسُ! يَا عَمَّ رَسُولُ اللَّهِ! لَا تَتَمَنَّ الْمَوْتَ إِنْ كُنْتَ مُحْسِناً تَزِدَادُ إِحْسَاناً إِلَى إِحْسَانِكَ خَيْرٌ لَكَ، وَإِنْ كُنْتَ مُسِيئاً فَإِنْ تَوَخَّرَ تَسْتَعْتَبُ خَيْرٌ لَكَ. فَلَا تَمَنَّ الْمَوْتَ) رواه أحمد والحاكم وقال: صحيح على شرط مسلم. واته: نهی عیباس نهی مامی پیغمبر ﷺ! مردن به ناوات مهخوازه، چونکه نهگمر چاکه کار بیت چاکه تر نهخیده سمرچاکه کانت، جا خیره بۆت، وه نهگمر خراپه کاریش بیت نهوه نهگمر مردنت درا بخریت و ههولی رهامندی خوا بهدیت، نهوش همر خیره بۆت لهبر نهوه مردن به ناوات مهخوازه.

بهلام نهگمر کسینک ترسی هه لگه پانهوی له ناین هه بوو، نهوه دروسته حمز له مردن بکات بن نهوی کراهیتی همدیت، وه نهوی بیستاره له پیغمبره ﷺ نهویه که له پارانهوه کانیدا نهیفرمودو: (اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَتَرْكَ الْمُنْكَرَاتِ وَحُبَّ الْمَسَاكِينِ، وَأَنْ تَغْفِرَ لِي وَتَرْحَمَنِي، وَإِذَا أَرَدْتَ فِتْنَةً فِي قَوْمِي فَتَوَفَّنِي غَيْرَ مَفْتُونٍ، وَأَسْأَلُكَ حُبَّكَ وَحُبَّ مَنْ يُحِبُّكَ وَحُبَّ عَمَلٍ يُقَرِّبُ إِلَى حُبِّكَ) رواه الترمذي وقال حسن صحيح. واته: خواجه داوات لئی دهکم یارمتمیم بهدیت کاری خیر بکم و واز له خراپه کاری بهیتنم و همزارام خوش بویت، وه داوات لئی نهکم لیم بیوریت و بهزهیت پیمدا بیتنوه، وه نهگمر وستت نهتهوه کهم توشی فیتنهدیک بکهیت من برتنه بن نهوی توشی فیتنه بیم، وه داوات لئی نهکم خوشهوستی خوت بجهته دلموه، وه نهوانم خوش بویت که تویان خوش نهویت، وه کارنکم خوش بویت که نریکم بکاتنوه بڑ خوشهوستی تو.

له (الموطأ) دا هاتووه كه عوممر خواى لى رازى بيت تهپارايموه ئىفهرموو: خوايه تممه نم زؤر بووه و توانام لاواز بووه و ژير دهسته كانيشم بلاو بوونوه، جا گيانم بكيشه بۆ لای خوژ بن ئهوى هيچم له كيس خوّم دايتت و كمتترخميم كرديت.

چاکیستی تهمین درختی له گهل کردوهی چاکدا:

۱- له عبد الرحمن ی کورې نښی به کړوه هاتوه ووتویهتی: باوکم ووتی: پیاوړتک هاته خزمهت پیغمبر ﷺ ووتی: ئی نیراوی خوا چاکترین کس کیږه؟ فرموی (مَنْ طَالَ عُمُرُهُ وَحَسَنَ عَمَلُهُ). واته: ئو کسئ تمهمنی درېژ بیت و کردهوی چاک بیت. ووتی: ئی خراب ترین کس کیږه؟ فرموی: (مَنْ طَالَ عُمُرُهُ وَسَاءَ عَمَلُهُ) رواه أحمد والترمذي، وقال: حسن صحيح. واته: ئو کسئ تمهمنی درېژ بیت و کردهوی خراب.

۲- له نغمې هورېږه هاتوه که پیغمبر ﷺ فرمویتې: (أَلَا أُتْبِكُمْ بِخَيْرِكُمْ؟ قَالُوا: نَعَمْ يَا رَسُولَ اللَّهِ! قَالَ: خَيْرَكُمْ أَطْوَلُكُمْ أَعْمَارًا وَأَحْسَنُكُمْ أَعْمَالًا) رواه أحمد وغيره بسند صحيح. واته: نایا پیتان بلیم چاکړیتان کامانن؟ ووتیان: به لئی پیمان بلئ نهی نیرراوی خوا، فرمووی: چاکړیتان نموانن که تمه نیان درتتر بتو جاکړین کرده بکمن.

کردنی کردهای چاک بیش مردن به لگهی عاقبت خیری به:

نه حمدو حاکمو تینوحیبیان له نه نسره نه گپړنډه که پیغمبر ﷺ فرمویتې: (إِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِعَبْدٍ خَيْرًا اسْتَعْمَلَهُ) واته: نه گمر خوی گوره چاکې بهنده کی بویت به کاری نه هینیت. ووتیان: چوڼ به کاری نه هینیت؟ فرموی: (يُؤَقِّدُهُ لِعَمَلٍ صَالِحٍ قَبْلَ الْمَوْتِ، ثُمَّ يَقْبِضُهُ عَلَيْهِ). واته: پیش نهوی بمړی یارمته نمدات بډ کرده وی چاک پاشان گیانی نه کیشیت. یسمندی گومانی چاک به خوا:

پتړسته نه خوځ شوی فراوانی رښه خا بکاتره و گومانی چاکه به پوره درگاری خوی بیات به پتی نه وی موسلیم له جاییره نه گتړتښه فرمویته: گوتم له پیغمبر ﷺ بو پش نه وی کوچی دروایی بکات بهی شو نه فرموو: (لَا يَوْنَنَّ أَحَدُكُمْ إِلَّا وَهُوَ يُحْسِنُ الظَّنَّ بِاللَّهِ). واته: پش نه وی کسکتان یریت با گومانی چاک به خوا بیات.

له فرموده که: پس مندی را بجا کردنی زور له خوا هیوای لئی بوردنی تیدایه، تاوه کو بگات به خوا
 لیسر نمو شیویه که خوشویست ترین شیویه لای خوا، چونکه نمو و ههمان و په حیمو سه خه یو بهر تزه،
 لئی بوردن و تکای پی خوشه، وه له فرموده دا هاتوه نه فرمودت: (يُبْعَثُ كُلُّ أَحَدٍ عَلَى مَا مَاتَ عَلَيْهِ)
 واته: هر کس له لیسر جی مردیت له لیسر نمو زیندو نه کر تئوه.

نیبنوماجو (ترمذی) بسندیکى (جید) نه گیتړنوه له نه نسموه فرمویتى: پتغمبیر ﷺ چوه لای کورنیکى گنچ که له سره مرگدا بوو فرموی: (کیف تجدک) واته: خوتت لا چونه لم کاتدا، روتى: هیوام به خوا هدیو له گونا هه کام نترسم، پتغمبیر ﷺ فرموی: (لَا يَجْتَمِعَانِ فِي قَلْبِ عَبْدٍ مِثْلُ هَذَا الْوَطَنِ إِلَّا أَعْطَاهُ اللَّهُ مَا يَرْجُوهُ وَأَمْنَهُ مِثْلًا يَخَافُ). واته: نو دوو شته لم کاتاندا له دلى هیچ بنده یه کدا کوزا بنموه نیلا خوا نوهی نمداتى که به هیوا یمتى و هیمتى نه کاتموه لهوى لینی نترسیت. پسمندى پارانه و یادى خوا له لاین نو کسانوه که نامادن لای کسیتک که له سره مرگدا بیت: پسمنده پیاچاکان حازری لای نو کسانه بن که لسه مرگدان و خریکن گیان نمدن، بو نوهی یادى خویان له لا بکن.

۱- نه محمد و موسلیم خاوه سونه کان له نوموه لسموه نه گیتړنوه که پتغمبیر ﷺ فرمویتى: (إِذَا حَضَرْتُمُ الْمَرِيضَ، أَوْ الْمَيِّتَ فَقُولُوا خَيْرًا، فَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ يُؤْمِنُونَ عَلَى مَا تَقُولُونَ). واته: نه گور نامادى لای نه خوش یان کسیتک که له سره مرگدایه بوو، قسى خیر بکن چونکه فرشته کان نامین ده کن لسه نوهی نه یلین.

نوموه لسمه فرمویتى: کاتى نېو سلهمه کۆچى دواىى کرد، هاته خزمى پتغمبیر ﷺ پتم روت: نهی نترارای خوا نېوسه لسمه کۆچى دواىى کرد. فرموی بلنى: (اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي وَلَهُ، وَأَعْقِبْنِي مِنْهُ عَقِبَى خَسَنَةً). واته: خوايه لمن و لعوش بپوره و لوم باشر بو بکه به جیشین. نه لنى: نو دوعایم روت جا خوا لمو چاکترى بو دانام که پتغمبیر بوو ﷺ.

۲- له صهیحی موسلیمدا هاتوه هر له نوموه لسموه که پتغمبیر ﷺ هاته لای نېوسه لسمه مردبوو چاره کانی کرابونه، پتغمبیر ﷺ چاره کانی به ده ستى پیرزى داخستمو پاشان فرموی: (إِنَّ الرُّوحَ إِذَا قُبِضَ، تَبِعَهُ الْبَصَرُ) واته: کاتى گیان کیشرا چاوش به دوايدا نروات. کس وکارى دستیان کرد به هاوارو گریان: پتغمبیر ﷺ فرموی: (لَا تَدْعُوا عَلَى أَنْفُسِكُمْ إِلَّا بِخَيْرٍ، فَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ يُؤْمِنُونَ عَلَى مَا تَقُولُونَ) واته: به چاک نیت دوعا له خوتان مه کن چونکه نېوه چى بلین فرشته کان نه لین: (آمین)، پاشان فرموی: (اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِأَبِي سَلَمَةَ وَارْفَعْ دَرَجَتَهُ فِي الْمَهْدِيِّينَ، وَأَخْلِفْهُ فِي عَقِبِهِ الْغَابِرِينَ، وَاعْفِرْ لَنَا وَلَهُ يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ وَافْسَحْ لَهُ فِي قَبْرِهِ، وَتَوَرَّ لَهُ فِيهِ). واته: خوايه له نېو سله بپوره و پلى لغار رنمون کراوه کاندا بمرز بکمره و جیشینی به لغار کس وکاره به چى ماوه کانی و چاکیان بکه نهی پوره دگارى جیهانیان و له نیمه و لعوش خوشبه، و گزړه کمى بو فراوانو پوناک بکه.

نوهی سونمه له کاتى سره مرگدا:

سونمه کاتیک کسیتک گهشته سره مرگ نو کسانى به دیاریمون چاودیرى نم سونمتاندى خواره بکن:

۱- روشی (لا إله إلا الله) فیتر بکرت: به پیتی نموی موسلیم نمبوداردو (ترمذی) له نموسه عیدی خودری بموه نه گپرنموه که پیغمبر فرمویته: (لَقْنُوا مَوْتَاكُمْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ). واته: نمو نمخوشاندتان که نه کمونه سمره مهرگوه فیتری (لا إله إلا الله) یان بکن.

نمبودارد نه گپرتنموه حاکم به صحیحی داناه له موعادی کوری جبهه لموه خوا لیتی رازی بیت ووتویته پیغمبر ﷺ فرمویته: (مَنْ كَانَ آخِرُ كَلَامِهِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ دَخَلَ الْجَنَّةَ). واته: هرکس دروا قسمی (لا إله إلا الله) بیت نه چپته به هشتمه.

نموی فیرکردنه که پیتی نووتریت (تلقین) بز کسیتکه لمو کاتدا شایه تمان نه پیتی. نه گینا نه گمر کسیتک خوی نمو روشیه بلیت فیترکردنی بن مانایه.

تدلقینیش بز کسیتکه که ناگای له خوی ماییت و قسه بکات، چونکه کسینکی بن هوش که ناگای له خوی نمبو ناتوانریت فیتر بکرت، به لام نه گمر تنها زمانی شکابوو نه توانی له دلی خوی دا نمو روشیه بلیت.

زانایان نه لیت: ناییت زوری لی بکرت بز ووتنی، وه نابی پیتی بوتریت بلی (لا إله إلا الله) نلک ماندوو بییت و قسه یه کی نادرست بکات، به لکو نیمیت به شتویه که بیت خوی له بهر خویموه روشی (لا إله إلا الله) بلیت و بیدات به گوی دا، بز نموی مردوده که تی بگات که مبدستیان نموه و بتوانیت یلیت، وه نه گمر جاریک روتی زوری لی نه کرت بز دورباره کردنموی، نه گمر له دوی نموه قسمی تری نه کرد، بز نموی دروا روشی نموه بیت.

جومه وری زانایان لسمر نمون که نموکسمی لسمره مهرگ دا بیت تنها فیتری ووتنی: (لا إله إلا الله) نه کرت به پیتی روالتهی فرموده که.

به لام کومه لیک له زانایان نه لیت نمبی شایه تومانی تروای فیتر بکرت چونکه یادی یه کتابرستی و بلور لسمر نمو دووانه و ستاره توه واته: فیتری (لا إله إلا الله، محمد رسول الله) بکرت.

۲- پوی بکرتیه قیبله و لسمر لای راست رابکیشیریت: به پیتی نموی به یهه قوی حاکم که به صحیحی داناه نه گپرنموه له نمبی قمتاده که پیغمبر ﷺ کاتی هاته مدینه هوالی بهرائی کوری ممبروری پرسی؟ ووتیان: نه ماوو و سیتی کردوو سیدی که ماله کی بدیت به تو، وه کاتی سمره مهرگ پوی بکرتیه قیبله، جا پیغمبر ﷺ فرموی: (أَصَابَ الْفِطْرَةَ وَقَدْ زِدْتُ ثُلُثَ مَالِهِ عَلَى وَلَدِهِ). واته: سروشتی خوی پیکاهه، را منیش سیدی که ماله کهیم دایموه به مندا له کانی. پاشان چوو نوژی لسمر کردو فرموی: (اللَّهُمَّ اغْفِرْ لَهُ وَارْحَمْهُ رَادْخُلْهُ جَنَّتْكَ وَقَدْ فَعَلْتُ). واته: خواجه لیتی ببوره و میهره بان به له گه لیا وه بیخوره به هشته که توه، را دوعا کشت وهرگرم.

حاکم نه لیت: دهرباری پوو بهرو قیبله کردنی مردوو لموه زیاتر هیچی تر نازام.

نه‌حمد نه‌گيرتتهوه که فاطمى کچى پيغمبەر ﷺ له کاتى سهرمه‌رگدا روى کردبووه قيبلىو لىسر لای راست راکشابوو.

نهمش ئه‌و شتوه راکشانه‌یه که پيغمبەر ﷺ فرمان نه‌کات به‌خوتو که له سهر ئه‌و شتوه بخوتیت، هه‌روه‌ها مردوش له گۆردا لىسر ئه‌و شتویه نه‌بیت.

له رىوایه‌تیکدا له شافیعى یه‌وه هاتوه که مردوو لىسر پشت را نه‌کیشرت و قاچه‌کانى به‌رو قیبله نه‌کرت، وه‌نخه‌ى سهرى به‌رز نه‌کرتتهوه بۆ ئه‌وى روى له قیبله بیت، به‌لام ئه‌و شتویه‌ى جمعاوه یه‌کم جار بۆى چوو، له‌پیشه‌ره که کارى پێ بکرت.

۳- خوێندنى سوره‌تى ياسين: به‌ پێى ئه‌وى نه‌حمد و نه‌بوداوه و نه‌سانى و حاکم و ئیبنوحیبيان له مه‌عقه‌لى کورێ یه‌ساره‌وه نه‌گيرتتهوه، وه ئیبنوحیبيان و حاکم به‌صه‌حیحیان داناهه که پيغمبەر ﷺ فرمویه‌تى (يس، قَلْبُ الْقُرْآنِ، لَا يَقْرُوهَا رَجُلٌ يُرِيدُ اللَّهُ وَالِدَارَ الْآخِرَةَ إِلَّا غَفَرَ لَهُ. وَاقْرُوهَا عَلَى مَوْتَاكُمْ). واته: سوره‌تى ياسين دلى قورئانه و هه‌رکس به‌مه‌به‌ستى رازى بوونى خوا و پاداشتى پۆزى دواى خوێندى، خوا لێى خۆش نه‌بیت، جا ئیوه‌ش لىسر مردوه‌کانان بیه‌خوێنن.

ئیبنوحیبيان و تویه‌تى: مردوه‌کان لیه‌دا مه‌به‌ست نه‌وانن که له‌سهره‌ مرگدان، چونکه ئه‌وه‌کسى له‌سهره‌مرگدا بیت قورئانى به‌سهردا نه‌خوێندرت. (ابن القطان) ئه‌م هه‌دیشه‌ى به‌ عیله‌تدار داناهه به‌وى (إضطراب) و (وقف) و (جهالة) هه‌ندێک له‌ گيره‌وه‌کانى، وه له (دارقطنی) یه‌وه نه‌گيرتتهوه و تویه‌تى: هه‌دیه‌یه‌که ئیسه‌نده‌کى (مضطرب) تیکه‌ل و پێکه‌له‌وه مه‌ته‌نه‌کى مه‌جه‌له‌وه صه‌حیح نه‌یه.

وه ئه‌وى پشت گيرى ئه‌و واتایه نه‌کات ئه‌وه‌یه که نه‌حمد نه‌گيرتتهوه له موسنده‌که‌یدا له صه‌فوانوه که زانایان نه‌یان روت: نه‌گه‌ر سوره‌تى ياسين له کاتى سهرمه‌رگدا لای مردوه‌که خوێنرا، گیان کیشه‌نه‌کى لىسر ناسان نه‌بیت.

خاوه‌نى (مسند الفردوس) ئیسه‌نده‌کى نه‌گيرتتهوه بۆ نه‌بووه‌ده‌او (أبوذر) که روتویه‌نه: پيغمبەر ﷺ فرمویه‌تى: (مَا مِنْ مَيِّتٍ يَمُوتُ فَتَقْرَأُ عَنْدهُ يَسَ إِلَّا هَوَّنَ اللَّهُ عَلَيْهِ). واته: هه‌ر مردویه‌ک سوره‌تى ياسینی لىسر بخوێنرت خوا گیان کیشه‌نى لىسر ناسان نه‌کات.

۴- چاو به‌ستنى مردو ئه‌وه‌کاتى گیانى ده‌و نه‌چیت: بۆ ئه‌وى به‌مردوبى چاوه‌کانى نه‌کرتتهوه، به‌ پێى ئه‌وى موسليم نه‌گيرتتهوه نه‌لێت: پيغمبەر ﷺ چوو بۆ لای ئه‌بى سه‌لمه‌هه‌ مردبوو چاوه‌کانى کرابوونه‌وه نه‌وش ﷺ چارى نیشاند و فرموى: (إِنَّ الرُّوحَ إِذَا قُبِضَ تَبِعَهُ الْبَصَرُ). واته: گیان که‌ده‌ر چو چاویش شوێنى نه‌که‌وت.

۵- داپښینی بڼه شوینی عموړتی ددرنه کموت و دیمنه گڼپاوه کی کاتی مړونی نلیسریت: عایشه خوی لږی رازی بیت فرمویه تی: پیغمبر ﷺ کاتی گیانی دهرچو به قوماشتیکی خت دایان پښی. بوخاری و موسلیم گڼپاویانه تموه.

وه دروسته مردو و ماچ بکریت برای همور زانایان، چونکه عوسمانی کوری (مظغون) پیغمبري ماچ کردوه به مردویی، وه نمویه کر خوی داوه به سمر پیغمبردا به مردویی و نیوچاوانی ماچ کردوه فرمویه تی: ندی پیغمبر ندی هه لږاردهی خوا.

۶- په له کردن بڼه ناماده کردنی مردو، کاتیک مردنه کی به تمواړتی زاندر: جا نمبی خیرا سمرپرشتی کمری دست بکات به شتنی و ناشتنی له ترسی گوران و بون کردن، وه نویژی لسمر بکریت به پینی نموی نمبو داوود گڼپاویانه تموه بڼه دنگ بوه لسمر نیسناده کی له حوصدینی کوری وه حوصه وه که (طلحه) ی کوری بهرا، نه خوش کموت، جا پیغمبر ﷺ هات سردانی کردو فرموی: (إِنِّي لَا أَرَى طَلْحَةَ إِلَّا قَدْ حَدَّثَ فِيهِ الْمَوْتَ، فَأَذِنُونِي بِهِ، وَعَجِّلُوا، فَإِنَّهُ لَا يَنْبَغِي لِجِيفَةِ مُسْلِمٍ أَنْ تُحْبَسَ يَنْ ظَهْرِي أَهْلِهِ). واته: من وانهزام که (طلحه) ندریت، جا کاتی مرد خیرا ناگدارم بکن و خیرا نامادهی بکن، چونکه دروست نریه لاشه ی موسلمان به مردویی له ناو کس و کاریا راپگریت.

وه ناییت چاوه پروانی هاتنی کس بکریت جگه لسمر پرشتی کاره کی، نمویش نمونده چاوه پروانی نه کریت که ترسی بون کردن نه ییت.

نهمدو (ترمذی) له عدلی یوه خوا لیتی رازی بیت نه گڼریموه که فرمویه تی: پیغمبر ﷺ فرمویه تی: (يَا عَلِي! ثَلَاثٌ لَا تُؤَخَّرُهَا: الصَّلَاةُ إِذَا أَتَتْ، وَالْجَنَازَةُ إِذَا حَضَرَتْ، وَالْأَيُّمُ إِذَا وَجَدَتْ كُفْنًا). واته: ندی عدلی سی شت همگیز دووا مهخه، نویژ که کاتی هات، جنازه کاتی ناماده کرا، نیوه ژن که هارتای خوی دوزی یوه.

۷- دانموی قمرزه کانی: به پینی نموی نهمدو نیبنوماجو (ترمذی) گڼپاویانه تموه (ترمذی) به حسنی داناوه له نمبوهوره پړوه که پیغمبر ﷺ فرمویه تی: (نَفْسُ الْمُؤْمِنِ مُعَلَّقَةٌ بِذِينِهِ حَتَّى يَقْضَى عَنْهُ). واته: گیانی باوه پردار به ستراوه به قمرزه کانی یوه هتا بوی ندریت تموه. واته: نمو باوه پرداره کاری نموستیت، فرمان ندریت به رزگار بوونی یا به فوتانی، یاخود رانه گری له چونه به همشتوه.

نعمه بڼه کسیتکه که مالتی بهجی ماوی هېوو لمو ماله قمرزه کی بڼه بدریت تموه، به لام نه گفر کسیتک مالتی بهجی ماوی نمبو، وه له ژباندا نیازی دانموی نمو قمرزه ی هېوو، نموه سابت بوه که خوی گموره قمرزه کی بڼه نمداتموه، همروه هایه کسیتکیش که مالتی هېوه وه حمزی کردوه قمرزه کانی بداتموه، به لام فریا نه کموتوهو میراتگره کانیشی له ماله بهجی ماوه کی قمرزه کی بڼه نمدنموه.

له‌لای بوخاری هه‌یه له هه‌دیسی ئه‌بی هه‌ره‌یه‌وه که پێغه‌مبه‌ر ﷺ فەرموویه‌تی: (مَنْ أَخَذَ أَمْوَالَ النَّاسِ يُرِيدُ أَدَاءَهَا أَدَّى اللَّهُ عَنْهُ، وَمَنْ أَخَذَهَا يُرِيدُ إِتْلَافَهَا أَتْلَفَهُ اللَّهُ). واته: هه‌رکس ماله‌ی کسه‌یکی وه‌رگرت به‌ نیازی دانه‌وی ئه‌وه‌ خوا بۆی ئه‌داته‌وه، وه‌ هه‌رکس وه‌ری بگرت به‌ نیازی له‌ناوێردنی خوا له‌ناوی ئه‌بات.

ئه‌حمه‌د ئه‌بو نوعه‌یم و به‌زارو (طه‌رانی) ئه‌گێڕنه‌وه که پێغه‌مبه‌ر ﷺ فەرموویه‌تی: (يُدْعَى بِصَاحِبِ الدِّينِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَتَّى يُوقَفَ بَيْنَ يَدَيِ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ، فَيَقُولُ: يَا ابْنَ آدَمَ! فِيمَ أَخَذْتَ هَذَا الدِّينَ، وَفِيمَ ضَيَّعْتَ حَقَّوَق النَّاسِ؟ فَيَقُولُ: يَا رَبِّ إِنَّكَ تَعْلَمُ أَنِّي أَخَذْتُهُ فَلَمْ أَكُلْ وَلَمْ أَشْرَبْ وَلَمْ أَضَيِّعْ، وَلَكِنْ أَتَى عَلَيَّ إِمَّا حَرْقٌ، وَإِمَّا سَرَقٌ، وَإِمَّا وَضِيعَةٌ، فَيَقُولُ اللَّهُ: صَدَقَ عَبْدِي، وَأَنَا أَحَقُّ مَنْ قَضَى عَنْكَ، فَيَدْعُوا اللَّهُ بِشَيْءٍ فَيَضَعُهُ فِي كِفَّةٍ مِيزَانِهِ، فَيُتَرَجَّحُ حَسَنَاتُهُ عَلَى سَيِّئَاتِهِ، فَيَدْخُلُ الْجَنَّةَ بِفَضْلِ رَحْمَتِهِ). واته: کسه‌ی کسێت و قه‌رزاری کسه‌ی کسێت بێت له‌ پۆزی دوا‌یی بانگ ئه‌کرت و ئه‌وه‌ستێنرت له‌به‌ینی دوو ده‌سته‌ی خوا‌ی گه‌وره‌دا، جا خوا ئه‌فهرمویت: ئه‌ی ئاده‌میزاد ئه‌و قه‌رزات بۆچی وه‌رگرتوه‌؟ وه‌ بۆچی مافی خه‌لکت له‌ناو برده‌؟ ئه‌ویش ئه‌لێت: ئه‌ی په‌روه‌ردگار خۆت ئه‌زانی من ئه‌و ماله‌م وه‌رگرت ئه‌مه‌دا به‌ شتی بیه‌خۆم و ئه‌مه‌دا به‌ شتی بیه‌خۆمه‌وه، وه‌ خۆشم له‌ناوم نه‌برد، به‌لکو سوتا یادزرا یا له‌ناو چوو، خوا‌ی گه‌وره‌ ئه‌فهرمویت: ئه‌م به‌نده‌یه‌م راست ئه‌کات، له‌به‌ر ئه‌وه‌ من له‌ هه‌موو کس له‌ پێش ترم ئه‌و قه‌رزات بۆ بده‌مه‌وه، ئه‌یجا خوا داوا‌ی شتی کات و ئه‌یخاته ناو تای ترازوه‌که‌یه‌وه و لای چاکه‌کانی قورس تر ئه‌بێت له‌ خراپه‌کانی، و ئه‌چێته به‌ده‌شته‌وه به‌ مه‌هره‌بانی خوا.

پێغه‌مبه‌ر ﷺ له‌ پێشدا نوێژی له‌سه‌ر مرده‌وه‌که‌ نه‌ ئه‌کرد که قه‌رزاری خه‌لک بوا‌یه به‌لام کاتێ خوا سه‌ری خست و ولاته‌نی بۆ کرده‌وه سامانی ده‌ولته‌ی ئیسلامی زیاد بوو، نوێژی له‌سه‌ر ئه‌کردو خۆی قه‌رزه‌که‌ی بۆ ئه‌داوه، وه‌ له‌ بوخاری‌دا هاته‌وه پێغه‌مبه‌ر ﷺ فەرموویه‌تی: (أَنَا أَوْلَى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ، فَمَنْ مَاتَ وَعَلَيْهِ دَيْنٌ، وَلَمْ يَتَرَكَ وَفَاءً، فَعَلَيْنَا قَضَاؤُهُ، وَمَنْ تَرَكَ مَالًا فَلَوَّزْتِهِ). واته: من بۆ باوه‌رداران له‌ خۆیان بۆ خۆیان له‌ پێشترم، جا هه‌رکس به‌ریت و قه‌رزێکی به‌سه‌ره‌وه بێت و هیه‌چی به‌جێ نه‌هێشتبێت بۆ دانووی، ئه‌یه بۆ ئه‌ده‌ینه‌وه، وه‌ هه‌رکس ماله‌ی کسێکی به‌جێ هێشت دانووی بۆ مه‌رات به‌ره‌کانی ئه‌بێت.

به‌ پێی ئه‌و به‌لگه‌یه هه‌رکس به‌ قه‌رزدا‌ری مرده‌ مافی ئه‌وه‌ی هه‌یه که له‌ خانه‌ی داوا‌یی موسلمانان (بیت المال) قه‌رزه‌که‌ی بۆ به‌دریتوه‌وه، وه‌ له‌به‌شی (الغارمین) که یه‌کیکن له‌وانه‌ی زه‌کاتیان پێ ئه‌شیت ئه‌بن قه‌رزه‌که‌ی بۆ به‌دریتوه‌وه، چونکه به‌ مرده‌ مافه‌که‌ی له‌ناو ناچێت.

په‌سندی پاراندوه ووتنی (إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ) له‌کاتی مردنه‌کدا

په‌سندده موسلمان کاتیک کسینکی بمرت له‌خوا بپارتنوهو بلت: (إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ) واته:

نیچه‌بندی‌خواين و هدر بۆ لای ئو نه‌گهرتسنوه، به‌م شتویه‌ی‌خواره‌وه:

۱- نه‌حمدو موسلیم له‌ئومو سه‌له‌مه‌وه نه‌گهرتسه‌وه خوا لیتی رازی بیت فرمویت: گوتم له‌پتغمبیر ﷺ بوو نه‌یفرمو: (مَا مِنْ عَبْدٍ تُصِيبُهُ مُصِيبَةٌ فَيَقُولُ: (إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ) اللَّهُمَّ أَجْرِي فِي مُصِيبَتِي وَأَخْلَفَ لَهُ خَيْرًا مِنْهَا، إِلَّا آجَرَهُ تَعَالَى فِي مُصِيبَتِهِ، وَأَخْلَفَ لَهُ خَيْرًا مِنْهَا). واته: کسینک نه‌یه توشی موسیبه‌تیک و ناخوشیه‌ک بیت و بلت: (إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ) وه بلتی: خواجه پاداشتی ئه‌م موسیبه‌ته و ناخوشیم بده‌وه و له‌وه چاکترم بۆ قهره‌وو بکمره‌وه. نیلا خوا پاداشتی ئه‌داتوه‌وو له‌و باشتی بۆ قهره‌وو نه‌کاتوه.

ئوموسه‌له‌مه ده‌فرمویت: کاتی ئه‌بو سه‌له‌مه‌وه مرد ئه‌وی پتغمبیر ﷺ فرمانی پێ کردم ووت، جا خوا له‌و باشتی بۆ قهره‌وو کردسه‌وه که پتغمبیر بوو ﷺ.

۲- له‌ (ترمذی) دا هاتوه له‌ئهبی موسای نه‌شعری‌یه‌وه خوا لیتی رازی بیت که پتغمبیر ﷺ فرمویت: (إِذَا مَاتَ وَلَدُ الْعَبْدِ، قَالَ تَعَالَى لِمَلَائِكَتِهِ: قَبِضْتُمْ وَلَدَ عَبْدِي؟ فَيَقُولُونَ: نَعَمْ، فَيَقُولُ: قَبِضْتُمْ ثَمَرَةً فُؤَادِي؟ فَيَقُولُونَ: نَعَمْ، فَيَقُولُ: مَاذَا قَالَ عَبْدِي؟ فَيَقُولُونَ: حَدِّثْكَ وَاسْتَرجِعْ، فَيَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى: ابْنُوا لِعَبْدِي بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ وَسَمُّوهُ بَيْتَ الْحَمْدِ) قال حديث حسن. واته: نه‌گهر کسینک کورپکی مرد خوی گهره به‌فرشته‌کانی نه‌فرمویت: گیانی رۆله‌ی به‌نده‌کمتان کیشا؟ نه‌لین: به‌لن: نه‌فرمویت: به‌ریومی دلپتان لێ کردوه؟ نه‌لین: به‌لن، نه‌فرمویت: ئه‌ی به‌نده‌کم چی ووت؟ نه‌لین: سوپاسی تۆی کردو ووتی: (إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ)، نینجا خوی گهره نه‌فرمویت: ده‌نیوه‌ش خانویه‌کی له‌بعشت بۆ دروست بکمن و ناوی بنین خانوی سوپاس.

۳- له‌بوخاریدا هاتوه له‌ئهبو هوریه‌یه‌وه که ووتی: پتغمبیر ﷺ فرمویت: (يَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى مَا لِعَبْدِي الْمُؤْمِنِ عِنْدِي جَزَاءٌ إِذَا قَبِضْتُ صَفِيَّهُ مِنْ أَهْلِ الدُّنْيَا، ثُمَّ احْتَسَبَهُ إِلَّا الْجَنَّةَ). واته: له‌بعشت به‌لاره‌و پاداشتی ترم نه‌یه بۆ ئو به‌نده‌باوه‌پاداره‌م کاتی خۆشهرستیکی له‌دولیا نه‌مریت و پاداشتی له‌من دارا نه‌کات.

۴- له‌نیبو عه‌بباسه‌وه هاتوه له‌ته‌فسیری: (الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ) ﴿٥٦﴾ أُولَٰئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ ﴿البقرة ١٥٦﴾- (١٥٧). فرمویت: خوی گهره پیمان را نه‌گه‌مینیت که باوه‌پدار کاتیک خۆی سپارد به‌خوا له‌کاتی

موسیبت و ناخوشیداو ووتی: نیمه بندهی خوین و هر بولای نو نه گهرینهوه سی جو خیری بو هیده: مدح کردن و میهربانی له لایمن خواوه بعدی هیتانی ری راست.

پهسندی ناگاداری کردنی خزم و کسی مردوو هاوړیکانی سبارت به مردنی

زانایان لایان پهسندنه خزمو کسی مردوه کهو هاوړیکانی و پیاوچاکان ناگادار بکرتن له مردنی بو نووی پاداشتی هاوېشی بونیان له ناماده کردن و ناشتنی دهست بکورت، به پیتی نووی که جماعت له نمبوهوره یوه نه گپرنهوه که فرمویته: پیغمبر ﷺ مردنی نه جاشی به خه لک راگه یاند نو پوژی که مرد، وه خه لکمی برد بو جینگه نوژی جمن، و پیزی کردن و چوار (الله اکبر)ی کرد لسمری. نه حمده و بخاری نه گپرنهوه له نهسموه که پیغمبر ﷺ هوالی مردنی زید و جعفر و نیسنوره احمی به خه لک راگه یاند پیش نووی هواله کیان پښ بگات.

(ترمذی) نه لیت: قهینا که پیار خزم و براو کسی ناگادار بکات له مردنی کسکیان. وه به یهقی ووتویته: له مالیکی کوری نهسموه پیم گیشتهوه فرمویته: حمز له هاوار ناکم لمبردم مزگوته کاند بو مردنی کسینک، به لام نه گهر کسینک بووه ستیت لمبردم دانیشتهوانی مزگوتدا و مردنی کسینکی پښ راگه یاندن، نووه قهینا که.

به لام نووی نه حمده و (ترمذی) نه گپرنهوه (ترمذی) به (حسن)ی داناه، له حوزه یفهوه که ووتویته: نه گهر مردم به کس مه لیتن، من لموه نه ترسم بیتنه بانگواز بزم، چونکه خوم گوتم له پیغمبر ﷺ بووه راگه یاندنی قدهغه نه کرد که پیتی نه تریته (نهی) نه مه حمل نه کرتته سر نو شیوه بانگوازی که له سرده می نه فامیدا کردیانه، چونکه لسمرده می نه فامیدا عاده تیان و ابووه نه گهر پیانکی به دهسته لات بمردایه سواریان بم لاو لادا بو ناو هوزه کان نه نارد و هاواریان نه کردو نه یان ووت: فلانه کس مرد عمره پیش مرد بمردنی فلانه کس، نیت له گهل نهوه شدا هاوار هاواریان نه کرد و نه شگریان.

گریان لسمر مردوو

زانایان هموویان کون لسمر نووی که گریان لسمر مردوو درسته بمهرجیک شیوه و لاواندهوه هاوار هاواری تیدا نه بیت، له صحیح دا هاتوه که پیغمبر ﷺ فرمویته: (إِنَّ اللَّهَ لَا يُعَذِّبُ بِدَمْعِ الْعَيْنِ وَلَا بِحَزَنِ الْقَلْبِ، وَلَكِنْ يُعَذِّبُ بِهَذَا أَوْ يَرْحَمُ! وَأَشَارَ إِلَى لِسَانِهِ). واته: خوا سزای کس نادات لسمر فرمیسی چاو پوژاری دل، به لکو لسمر نه میان سزا نه دیرت یا ره می پښ نه کرتته و ناماژی کرد بو زمانی.

پیغمبر ﷺ بو مردنی نیراهیمی کوری گریاوه فرمویته: (إِنَّ الْعَيْنَ تَدْمَعُ، وَالْقَلْبَ يَحْزَنُ، وَلَا تَقُولُ إِلَّا مَا يُرْضِي رَبَّنَا، وَإِنَّا بِفِرَاقِكَ يَا إِبْرَاهِيمَ لَمَحْزُونُونَ). واته: به راستی چاو فرمیسیک نه پوژیت و دل

تەنگ ئەبەت، بەلام هیچ ئالەم مەگەر ئەوێ که پەروردگارمان پێی پازی بێت، وە ئێمە بە جیابونەوت غەمبارەین ئەو ئیبراھیم.

هەرەها کاتێ ئومەیدی کچی زەینەبی کچی مردوو بۆ گریاوه، سەعدی کۆری عوبادە پێی ووت: ئەو نیراوی خوا ئەو ئەگرت؟ ئەو تۆ ئەهیت نەئەکرد لە زەینەب که بگری؟ فرموی: (إِنَّمَا هِيَ رَحْمَةٌ جَعَلَهَا اللَّهُ فِي قُلُوبِ عِبَادِهِ، وَإِنَّمَا يَرْحَمُ اللَّهُ مِنَ عِبَادِهِ الرَّحْمَاءَ). واتە: ئەو گریانە بەزەییەکه خوا خستەبەتێی بە دڵی بەندەکانی، وەخوا لەناو بەندەکانیدا تەنها پەحم بەوانە دەکات که بەبەزی و میهرەبانن.

(طبرانی) لە عەبدوللای کۆری زەیدو ئەگرتەئەو که: پێی دراو بە گریان بە بێ شیوەن کردن. بەلام ئەگەر گریانەکه هاوارو شیوەن کردن بوو، ئەو ئەبەتە هۆیک لە هۆیکەکانی نازار و سزای مردووەکه.

لە ئیبنو عومەر و هاتوو فرمویەتی: کاتێ عومەر خوای لێی پازی بێت خەنجەرکە لێ درا بۆرایە و بێ هۆش بوو، دەستکرا بە گریان و هاوار بەسەری، کاتێ هاتوو هۆش خۆی فرموی: ئەو نەتان زانیو پێغەمبەر ﷺ فرمویەتی: (إِنَّ الْمَيِّتَ لَيُعَذَّبُ بِكَاءِ الْحَيِّ) واتە: بەراستی مردوو بە گریانێ زیندوو سزا ئەدرت.

لە ئەو موساو هاتوو فرمویەتی: کاتێ عومەر بریندار کرا صوھەیب هاواری ئەکردوو ئەو ووت: برا پێ، عومەرش پێی فرموو: ئەو صوھەیب نەزانێو که پێغەمبەر ﷺ فرمویەتی: (مَنْ نَبَحَ عَلَيْهِ فَإِنَّهُ يُعَذَّبُ بِمَا نَبَحَ عَلَيْهِ) واتە: هەرکس شیوەنی لەسەر بکەرت سزا ئەدرت بۆ شیوەنی که لەسەری کراو) ئەم فرموودانە بوخاری و موسلیم گێڕاوەتەوه.

واتای فرموودەکه ئەوێ ئەو مردوو لای ناخۆشە و توشی نیش و نازار ئەبەت بە گریانێ کەس و کاری، چونکه گریانەکانیان ئەبەت و کردووەکانیان نیشانی ئەدرت، وە واتای فرموودەکه ئەوێ نەبەهۆی خۆی گریانێ ئەوانەو سزا بەدرت، چونکه کەس تاوانی کەسی نادرەت بەسەردا.

ئیبنو جەریر لە ئەو هۆرەپەرە ئەگرتەئەو که فرمویەتی: کردووەکانتان نیشان مردووەکانتان ئەدرت، جا ئەگەر بینیان خێرە دڵ خوش ئەبن پێی، وە ئەگەر بینیان شەرە دڵ تەنگ ئەبن پێی.

ئەحمەد (ترمذی) ئەگرتەئەو لە ئەنەسەو که پێغەمبەر ﷺ فرمویەتی: (إِنَّ أَعْمَالَكُمْ تُعَرِّضُ عَلَى أَقَارِبِكُمْ وَعَشَائِرِكُمْ مِنَ الْأَمْوَاتِ، فَإِذَا كَانَ خَيْرًا اسْتَبَشَرُوا بِهِ، وَإِنْ كَانَ غَيْرَ ذَلِكَ قَالُوا: اللَّهُمَّ لَا تُمَتِّهِمْ حَتَّى تَهْدِيَهُمْ كَمَا هَدَيْتَنَا). واتە: کردووەکانتان نیشانی خەرم و کەسو هۆزە مردووەکانتان ئەدرت، جا ئەگەر چاک بوو دڵشاد ئەبن پێی، وە ئەگەر چاک نەبوو ئەپارتەئەو ئەتێن: خوايە مەیان مەرتە هەتا هیدایەتێان ئەدەیت وەك چۆن ئێمەت هیدایەت داوه.

له نوعمانی کورې بشپړه هاتوه ووتويتمی: کاتې عبداللای کورې ربواحه بورایوه عمره
خوشکی نه گریار نمی لاوانده: نمی بز کیوه کم رږ، بز نمرو نروم رږ، جا کاتې هوشی هاتوه ووتی:
هرچیت پښ نموم پیم نومترا نایا تز وایت؟ بوخاری گپراویه میوه.

شیون (النیاچه)

نیاچه: له (نوح) وه هاتوه که به مانای گریان بدهنگی بمرزو رږ ږیوه.

چند فرمود هاتوه که به ناشکرا پانه گیفنن شیون کردن بز مردو حرامه، له نېو مالیکي
نشمیری یوه هاتوه که پیغمبر ﷺ فرمويتمی: (أَرَيْعَ مِنْ أَمْرِ الْجَاهِلِيَّةِ لَا يَتْرُكُونَهُنَّ: الْفَخْرُ فِي
الْأَحْسَابِ، وَالطَّمَعُ فِي الْأَنْسَابِ، وَالْاِسْتِمْقَاءُ بِالْجُحُومِ، وَالنِّيَاحَةُ). واته: چوار شته له نار نومتی منایه
خوی سرده می نه فامی یو هرگیز وازی لی ناهیترت: شانازی کردن به بار بایرانوه، و تانه و توانج له
ره چهلک و ره گزی بارو بایران، و دارای باران بهوئی نستیتره کانوه (که پښان وایه باران بارین به
تدسیری نستیتره کانوه نیتت)، و شیون کردن بز مردو.

وه فرمويتمی: (النَّائِحَةُ إِذَا لَمْ تَتُبْ قَبْلَ مَوْتِهَا، تُقَامُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَعَلَيْهَا سِرْبَالٌ مِنْ قَطِرَانٍ، وَدَرْعٌ
مِنْ جَرَبٍ) رواه أحمد و مسلم. واته: شیون کمر نه گمر پیش مردن توبه نه کات لهو کاره، له ږوئی
قیامتدا راست نه کرتتوهو کراسی قمران و پوښاکي گولی بمردا نه کرت.

(أم عطية) فرمويتمی: (پیغمبر ﷺ په یمانی لی وهرگرتن شیون نه کین بز مردو). بوخاری و
موسلم گپراویانتهوه.

بمزار بسندیک که گپره وه کانی جتی باورن، نه گپرتتوه که پیغمبر ﷺ فرمويتمی: (صَوْنَانِ
مَلْعُونَانِ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ، مِزْمَارٌ عِنْدَ نِعْمَةٍ، وَرَنَةٌ عِنْدَ مُصِيبَةٍ). واته: دوو دنگ له دنیاو ناخه تدا
نه فرینان لی کراوه جوز له کاتې خوشی، و شیون له کاتې ناخوشی.

له صهیحه یندا له نېو موساوه هاتوه که فرمويتمی: من بريم لهو کسانه پیغمبر ﷺ خوی
لی بهری کردون، پیغمبر ﷺ خوی بهری کردوه لهو کسمی بز مردو شیون نه کات و پرچی نېرت
و جلی خوی دا نېرت.

نه حمد له نه مسوه نه گپرتتوه فرمويتمی: پیغمبر ﷺ په یمانی له نافرته تان وهرگرت کاتیک
بديعتی پښ کردن که شیون بز مردو نه کمن، توانیش ووتیان: چند نافرته تیک لمسده می نه فامیدا
شیونیان له گمل گپراوین، نایا له نیسلامدا شیونیان له گله لدا نه گپرتنوه؟ پیغمبر ﷺ فرموی:
(لا إسعادَ فِي الْإِسْلَامِ) واته: له نیسلامدا یارمتمی دان نی به له شیون کردندا.

ماتمی گرتن بۆ مردوو (الإحداذ علی المیت)

دروسته بۆ نافرته سى پۆژ ماتمی بگيرئ بۆ كسىكى مردوى، بىمىرجىك مىردهكى پى پى بدات وه لىو زياتر حىرامه لىسرى، بهلام نهگىر مردودهكه مىردى بوو پىويسته لىسرى كه ماوى عىيدهكى ماتمی بگيرت، كه چوار مانگ و دهپۆژه.

به پى ئىوى خاوهنى شىش سونهكان جگه له (ترمذى) نهگيرنوه له (أم عطية) وه كه پىغمبىر ﷺ فرمويى: (الْتَحَدُ امْرَأَةً عَلَى مَيْتٍ فَوْقَ ثَلَاثٍ، إِلَّا عَلَى زَوْجٍ، فَإِنَّهَا تَحْدُ عَلَيْهِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا؛ وَلَا تَلْبَسُ ثَوْبًا مَصْبُوغًا، إِلَّا ثَوْبَ عَصِيٍّ، وَلَا تَكْتَحِلُ، وَلَا تَتَمَسُّ طِيبًا، وَلَا تَتَخَضَّبُ، وَلَا تَتَمَشَّطُ، إِلَّا إِذَا طَهَّرَتْ، تَمَسُّ نَبْدَةً مِنْ قُسْطٍ أَوْ أَظْفَارًا). واته: ناييت هيچ ژنىك له سى پۆژ زياتر بۆ مردويهكى ماتمی بگيرت جگه له مىرد كه نهيت چوار مانگ و دهپۆژ ماتمی بۆ بگيرت، لىو ماويدا ناييت جلى رهنگار رهنگ لهبىر بكات جگه له بورى يىمانى، وه ناييت چارى بريژيت و بۆن له خوى بدات و خمه بگريسته سى و شانى بكات كاتى پاك بوونه له بى نوژى نهيت، كه بۆ هيه كميىك بۆنى خوش به كار بهيتى بۆ لابرىدى بۆنى ناخوش.

ماتمی گرتن ئىوىه نافرته واز لىو شتانه بهيتت كه ژن خوى پى نهراژنيتتوه له خشل و كل و حىرىر و بۆنى خوش و خمه، وه نهيش لىسرى ژنى مىرد مردو پىويست كراوه لىماوى عىيدهكهيدا لهبىر وهفاى بهرامبىر به مىردو چاوديرى مىرد.

پىسندىمى خواردن دروست كردن بۆ كىس و كارى مردودهكه

له عبدوللای كورى جىعفره وه هاتوه فرمويى: پىغمبىر ﷺ فرمويى: (إِصْنَعُوا لَأَلِ جَعْفَرٍ طَعَامًا، فَإِنَّهُ قَدْ أَتَاهُمْ أَمْرٌ يُشْغِلُهُمْ) رواه أبو داود و ابن ماجة و الترمذى وقال حسن صحيح. واته: خواردن دروست بىمى بۆ كىس و كارى جىعفر، چونكه شىتيكىان بۆ پيش هاتوه كه سىرقالى كردن. ياسادانبرى ئىسلام ئىو كردهويمى بۆيه پىسند كرده چونكه كارتكى چاكىو خو نرىك كردهويمى له كىس و كارو بهرو دراوسيدا.

شافىعى رهحمىتى خوى لى بيت و توويىتى: من وام پى خوشه خزمهكانى مردودهكه خواردن دروست بىمى بۆ خىزان و كسى مردودهكه بۆماوى شىو پۆژنىك، خواردنىكى واييت تىريان بكات، چونكه ئىو سونهته و كارى نهلى چاكهيه.

زانايان لايان پىسنده زۆر بگريت له كىس و كارى مردودهكه خواردن بخۆن بۆ ئىوى لاواز نىمى بىمى خواردن، جا له پويان نهيت خواردن بخۆن، يا لهبىر زۆرى پهژاره خواردنيان بۆ نهخورت.

وه ووتوویانه: دروست نییه خواردن بۆ ئمو ژنانه بکرتت که شیوهن نه کمن لهبر ئموهی نهیته یارمستی دانیان بۆ ئمو سهرپنچیه.

وه پیشهواکانی نیسلام لهسهر ئموه رنکن، که کهراهدتی ههیه خاوهن مردوو خواردن بۆ خه لگ دروست بکات تا کۆ ببنهوه لهسهری، چونکه نهیته هۆی زیاد کردنی موسیبهته که و سهرقال کردنیان سهره پای کاروباری خۆیان، ههروه ها ئمو کاره له کاری نههلی سهردهمی نهفامی نهچیت، بهپیتی ئمو هه دیسی که جهریر نهیگهرتتهوه نهفهرمویت: بهلای ئیمهوه کۆبونهوه لهلای کهس و کاری مردوو ساز کردنی خواردن پاش ناشتنی مردوه که به نیاچه دانهرا. وه هه ندی له زانیان به حهرامیان داناوه.

ئیبنو قودامه ووتوویهتی: نهگهر خواردن دروست کردن زۆر پتووست بوو، ئموه دروسته چونکه لهوانهیه کسانیک له لادیکان و دورویمه هاتن و لایان بهننهوه، جا لهوکاته دا چار نییه ئهمن میوان داری بکرتن.

ناماده کردنی گۆرۆ کفن پیش مردن دروسته :

بوخاری له باسی ئهوکسهی که کفنی بۆ خۆی ناماده کردوه پیش مردنی لهسهردهمی پهنه مبهردا عليه السلام، وه کهشیش ئینکاری لهو کاره نه کردوه نه لیت:

له سههلهوه نهگهرتتهوه که نافره تیک بوردیکی چنراوی هینا بۆ پهنه مبهرد عليه السلام چوار دهوری چنرابوو. سههل نه لیت: نهزانن بورده چییه؟ روتیان: کهوايه، روتی: به لئی.

نه لیت: ژنه که روتی: به دهستی خۆم چنیومه هیناومه له بهری بکهیت، پهنه مبهرد عليه السلام لینی وه رگرت چونکه پتووستی پیتی هه بوو، هاته دهروه کردبوری به بهرکۆشی، فلانه کس به جوانی زانی و روتی: بیده بهمن، چهند جوانه، خه لکه که روتیان: چاکت نه کرد، چونکه پهنه مبهرد عليه السلام پتووستی پیتی هه بوو، بۆیه له بهری کرد، ئینجا تۆ داوات لی کرد و نهشت زانی که دهست نا لیت بهرتهوه، ئهوش روتی: سوتند بهخوا بۆ ئموه داوام لئی نه کرد که له بهری بکهیم، به لکو بۆ ئموه دایبیتیم بیکهیم به کفن، سههل ووتوویهتی: کاتی مرد کردیان به کفنی.

(حافظ) له تهعلیق لهسهر ئمو باسی ئیمامی بوخاری ووتوویهتی: بۆیه بوخاری باسه کهی بهستوه بهوه، واته: ئموه که ووتوویهتی: کس ئینکاری لئی نه کردوه تاوه کو ناماژه بکات که ئمو ئینکاری به صهابه کان کردیان لهبر ئموه بوو که صهابه یه که داوای بورده کهی کرد، جا کاتیک پیتی راگه یاندون که هه لی نهگرتت بۆ کفن، ئیتر کس ئینکاری ئمو کاره نه کردوه، ئهمنش سوودی ئموه لئی وه نهگهرتت که دروسته بهچی هینانی ئمو شتانهی که پتووسته بۆ مردو، وه کو کفن و شتی تر، له کاتی ژبانی ئمو کهسه دا، وه ئایا ناماده کردنی گۆریش نه به سرتت بهوه؟ پاشان ووتوویهتی: (ابن بطال) ووتوویهتی: ئموه

دروستی نموهی ټیډایه که شت پینش کاتی پټوړستی ټاماده بکړیت، وه ووتوړیه تی: کۆمه لیک له پیار چاکان گۆریان بۆ خۆیان ټاماده کړدوه پینش مردن.

زهینی کورې مونږ به شوین نمهدا ووتوړیه تی: ټور کاره له لایمن هیچ کسینک له صحابه کانونه نه کراوه که گۆر بۆ خۆیان ټاماده بکمن، وه نه گمر ټموه پمهند بوايه، زۆر ټمبوو له ناوړاندا.

عهینی ووتوړیه تی: بهودی صحابه نهی کړدوه نایسته هوی نادروستی به ټایبیه تی نه گمر کۆمه لیک له زانایان کړدییټیان، چونکه ټموی موسلمان به چاکی بزائن ټموه لای خواش چاکه.

نه حمده ووتوړیه تی: خراب نږیه پیار شوینی گۆره کی بکړیت و وه سیتیان پی بکات کاتی مرد لور شوینه دا بنیټریت. وه نه گپړنموه که عوسمان و عائشه و عومری کورې عمبدولعزیز خوا لیټیان رازی بیت ټمویان کړدوه.

پمهنده داوا له خوا بکړیت که له یه کی له دوو حمده کدا بیمړیتیت:

پمهنده کسینک داوا له خوا بکات که له یه کی له دوو حمده کدا (حمده می مه که، یا حمده می مدینه) بمریت، به پینی ټموی بوخاری له حه فصوصه نه گپړتتوه فمرویه تی: عومر خوا لیتی رازی بیت نهی فمرموو: خوايه شه هیدیم پی ببخشه له ړنگای تۆدا، وه مردنه کشم له شاره کی پیغه ممبره کمتدا بیت، نه لیت: ووتم: ټموت له کویوه پی ټمبه خشریت؟ ووتی خواي گمره پیم ټمبه خشیت. ین شاء الله. (طبرانی) له جابره وه نه گپړتتوه که پیغه ممبر ﷺ فمرویه تی: (مَنْ مَاتَ فِي أَحَدِ الْحَرَمَيْنِ بُعِثَ آمِنًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ). واته: هرکس له یه کی لور دوو حمده بمریت، ړوژی دواي بمری ترس زیندو نه کړتتوه.

به لآم له سندهی ټم حمده سدها موسای کورې (عبدالرحمن) ی ټیډایه، ټیبنوحیبان له ناو ټواندها باسی کړدوه که جیتی باوړن، وه همره ها عمبدوللای کورې موټمه لی ټیډایه که نه حمده به لاوازی دائنیت و ټیبنوحیبان به جیتی باوړ.

مردنی کوتوپر

ټمبواوود نه گپړتتوه له عوبهیدی کورې خالیدی سولم میوه - که صحابه بووه - ووتوړیه تی: جارتک ټه لئ که پیغه ممبر ﷺ فمرویه تی و جارتک ټه لئ که عوبهید ووتوړیه تی: (مَوْتُ الْفَجَاءِ اخْذَةٌ آسَفٌ). واته: مردنی کوتوپر جیتی نیگمرانی و داخه.

وه ټم فمرمووده له عمبدوللای کورې مسعودو ټننسی کورې مالیک و ټمبی هوړه پره و عائشه وه نه گپړنموه به لآم لمر هر ړنگایه کیان قسه هیه.

همروها نهمزی روتوویتهی: نهم فرموده‌یه ریگای زوره به‌لام هیچ ریگایه‌کی سه‌حیحی تیدا نیه له پیغمبره‌وه بیته. وه حدیسه‌کی عوبید که نه‌بودارود ته‌خریجی کردوه پیاوه‌کانی نیسناده‌کی جیتی باوه‌زو (وقف) وه‌ستانی لیسر سه‌حابی کار له راستیتی ناکات، وه وینهی نهم حدیثه به راو بزچوون وه‌ناگیریت، جا چۆن وانه‌بیت له‌کاتیتکا گیره‌وه‌کی یدک سر نیسنادی بز داناره.

پاداشتی نوکسه‌ی مندالی مردیته:

۱- بوخاری له نه‌نسوه نه‌گیرته‌وه که پیغمبر ﷺ فرمودیتهی: (مَا مِنَ النَّاسِ مِنْ مُسْلِمٍ يُتَوَفَّى لَهُ ثَلَاثَةٌ لَمْ يَبْلُغُوا الْحِنْتَ، إِلَّا أَدْخَلَهُ اللَّهُ الْجَنَّةَ بِفَضْلِ رَحْمَتِهِ إِيَّاهُمْ). واته: لمانا خه‌لکدا موسلمانیک نیه سئ مندالی نابلقی مردیته خوا نهم خاته به‌هسته‌وه، به‌فزلتی نهم میهره‌بانی‌یهی که به‌رامبیران هیده‌تی.

۲- بوخاری و موسلیم له نه‌بوسه‌عیدی خودری‌یه‌وه نه‌گیرته‌وه که نافرته موسلمان‌ه‌کان ووتیان به پیغمبر ﷺ: پوژتیکش بز نیمه دابنئ ووتارمان بز بده. نهریش لهر پوژده که بز دانا‌بوون ناموژگاری کردن فرمودی: (أَيُّمَا امْرَأَةٍ مَاتَ لَهَا ثَلَاثَةٌ مِنَ الْوَلَدِ كَانُوا لَهَا حِجَابًا مِنَ النَّارِ، قَالَتْ امْرَأَةٌ: وَاثْنَانِ. قَالَ: وَاثْنَانِ. واته: همرژتیک سئ مندالی بمریت له پوژدی دواییدا بز نهم به دیوارتک دوری نه‌خمنه له ناگر، ژتیک ووتی: نهم دوو منال فرمودی: دوو مندالیش.

تممینی ناده‌میزاده‌کانی نه‌تووی نیسلام:

(ترمذی) له نبی هو‌یه‌یه‌وه نه‌گیرته‌وه که پیغمبر ﷺ فرمودیتهی: (أَعْمَارُ أُمَّتِي مَا بَيْنَ السَّيِّئِ إِلَى السَّيِّئِ وَأَقْلَهُهُمْ مَنْ يَجُوزُ ذَلِكَ). واته: تمامینی ناده‌میزادی نه‌تووه‌کم له نیتوان شست و هفتا سالی‌دایه، و کم کسیان لوه تی نه‌پهرت مردن حوانه‌وه‌یه.

بوخاری و موسلیم له نبی قه‌تاده‌وه خوا لیتی رازی بیت نه‌گیرته‌وه که پیغمبر ﷺ ترمیتی به‌لادا تیپهری فرمودی: (مُسْتَرِيحٌ وَمُسْتَرَاحٌ مِنْهُ) واته: خۆی حوانه‌تووه‌و نیکش له ده‌ستی حوانه‌وه؟ ووتیان: نهم نیرزای خوا خۆی حوانه‌تووه‌و نیکش له ده‌ستی حوانه‌وه مانای چی‌یه؟ فرمودی: (الْعَبْدُ الْمُؤْمِنُ يَسْتَرِيحُ مِنَ نَصَبِ الدُّنْيَا، وَالْعَبْدُ الْفَاجِرُ يَسْتَرِيحُ مِنْهُ الْعِبَادُ وَالْبِلَادُ وَالشَّجَرُ وَالْأَنْبَاءُ). واته: به‌ندهی موسلمان له ماندوویتهی دنیا نه‌حوتته‌وه، وه به‌ندهی خراپه‌کارش به‌نده‌کانی خوا و رولات و دار و درخت و نازله نه‌حوتته‌وه له ده‌ستی.

ناماده کردنی مردوو بۆ شاردنموه

پیتوسته مردوو ناماده بکریت، چونکه ئەبێ بشۆریت و کفن بکریت و نوێژی لەسەر بکریت پاشان بشارۆتتموه، وه درژێی ئەم باسه بەم جۆرهی خوارهوهیه:-

۱- شۆردنی مردوو:

هوكمه كەئى:

جومهوى زانایان رایان وایه كه شۆردنی مردوو فەرزى كیفایهته ئەگەر هەندێك پێى هەلسان له كۆل ئەوانى تریش ئەكەوێ، به پێى ئەوى پێغمەبەر ﷺ فەرمانى داوه به شۆردنی مردوو، وه به پێى ئەوى موسلمانان لەسەرى پۆشستوون و پاراستویانه.

۲- كام مردووه پیتوسته بشۆریت و كامه پیتوست نیه:

ئەو موسلمانەى خۆى بمیریت و شهید نهكریت به دەستی بێ برۆایان له جەنگدا، پیتوسته بشۆریت.

۳- شۆردنی پارچەى مردوو:

زانایان جیاوازیان هەیه له شۆردنی پارچەى موسلمانى مردوو، شافعی و ئەحمەد ئیبنو حەزەم بۆ ئەوه چوون ئەو پارچەیهى له موسلمانى مردوو ئەمیتتموه ئەبێ بشۆریت و کفن بکریت و نوێژی لەسەر بکریت، وه شافعی و وتووبەتێ پێم گەیشتووه، له مەكکه دەستى مرۆڤێك له دەمى بآئندهیهك بهر بۆتتموه له كاتى شەرى (جەل)دا، به ئەنگوستیلەكەیدا ناسیویانەتتموه دەستى كێ بووه، شۆردویانەو نوێژیان لەسەر کردووه ئەم كارەش به ناماده بوونی صدحابه كراوه.

ئەحمەد و وتووبەتێ: ئەبو ئەییوب نوێژی لەسەر لاڤێكى پەڕیو كردوه، وه عومەر لەسەر ئێسكى ئادەمیزاد نوێژی كردووه، وه ئیبنو حەزەم و وتووبەتێ: نوێژ ئەكریت لەسەر هەموو پارچەى لەشى موسلمانى مردوو وه ئەشۆریت و کفن ئەكریت، بەلام پارچەى شهید پیتوست ناكات، وه ووتووبەتێ كاتێ كەسێك نوێژ لەسەر پارچەكه ئەكات ئەبێ نیهتێ واییت لەسەر هەموو لاشەكه ئەيكات.

ئەبو حەنیفەو مالیک و وتوویانە: ئەگەر له نیوى لەش زیاتر دۆزرایهوه ئەشۆریت و نوێژی لەسەر ئەكریت، ئەگینا لێه كەمتر نه ئەشۆریت و نه نوێژی لەسەر ئەكریت.

۴- شهید ناشۆریت:

ئەو شههیدهى بەدەستى بێ برۆا له جەنگدا بكوژریت شۆردنی پیتوست نیه، ئەگەر چى لەشیشى گران بووێت، وه هەر به جەلهكانى خۆى كەلهبەریا بووه كفن ئەكریت ئەگەر بهكارى كفن بیت، وه ناتەواوى كەفنهكەى بەشتى تر بۆ تەواو ئەكریت، وه ئەوى له جەلهكانى لهكەفنى سوننەت زیاد بوو لێى كەم ئەكریتتموه، وه هەر بهخۆنهكەیهوه ئەنێژریت و هیچی لێ ناشۆریت، ئەحمەد ئەگێرتتموه كه پێغمەبەر ﷺ

فرموده‌تی: (لَا تُغْسَلُوهُمْ فَإِنَّ كُلَّ جُرْحٍ أَوْ كُلَّ دَمٍ يَقُوجُ مِسْكَاً يَوْمَ الْقِيَامَةِ). واته: مه‌یان شۆرن، چونکه همر برینیک یان همر دلزبه خوتنیک له پژوی قیامت‌دا بۆنی میسک بلاو نه‌که‌نوه، وه پیغمبهر ﷺ فرمائی به دفن کردنی شهیده‌کانی نوحود کرد به‌خوتنه‌کانیانوه، نه شۆردان و نه نوژی‌یان لیسر کرا.

شافیعی ته‌لئت: له‌وانه‌یه واز هینان له شۆردن و نوژ کردن لیسر شهیدان، لیسر نه‌وه بیت که به برینه‌کانیانوه بگهن به خوا خوی خۆیان، چونکه حدیس هاتوه که خوتنه‌که‌یان بۆنی میسک ته‌دات، وه نه‌وان به‌و پژ لینانی خوا بۆیان پیوستی‌یان نه‌یه نوژی‌یان لیسر بکرت، له‌گهل نه‌وه‌شدا که بارسوکی‌یه بۆ نه‌و موسلمانانی مارن، چونکه نه‌وانه یا بریندارن یاترسی گه‌رانوه‌ی دوژمنیان هه‌یه، وه هه‌روه‌ها نو میدی نه‌ویان هه‌یه که بگه‌رنه‌وه بۆ ناوکس‌وکاریان، و کس‌وکاریشیان نو میدیان پی‌یان هه‌یه.

وه ووتره‌وه: حیکمه‌ت له نه‌کردنی نوژ لیسر شهید نه‌وه‌یه: نوژ لیسر مردوو نه‌کرت، خو شهید زیندوو، یان له‌به‌رنه‌وه‌ی نوژ کردن شه‌فاعه‌ته بۆ مردوو، وه شهید پیوستی به‌وه نه‌یه چونکه بۆخۆیان شه‌فاعه‌ت بۆ خه‌لکی تر نه‌که‌ن.

۵- نه‌و شهیدانی نه‌شۆرن و نوژی‌یان لیسر نه‌کرت:

نه‌ما نه‌و شهیدانی که به ده‌ستی بچ باره‌ران له جەنگ‌دا نه‌کوژان و پیغمبهر ﷺ همر به شهید ناوی بردوون، نه‌مانه نه‌شۆرن و نوژی‌یان لیسر نه‌کرت، چونکه پیغمبهر همر له ژبانی خۆیدا نه‌گه‌ر که‌سێک له‌وانه به‌ردایه نه‌ی‌شۆری، وه هه‌روه‌ها موسلمانە‌کانی ده‌وری پیغمبهر ﷺ عومەر و عوسمان و عه‌لی‌یان شۆردوه، هه‌رچه‌نده هه‌موشیان شهید بوون، وا له خواره‌وه نه‌و شهیدانه باس نه‌که‌ین:

۱- له جایی کورې عوتیه‌که‌وه هاتوه که پیغمبهر ﷺ فرموده‌تی: (الشَّهَادَةُ سَبْعُ سَوَى الْقَتْلِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ: الْمَطْعُونُ شَهِيدٌ، وَالْفَرَقُ شَهِيدٌ، وَصَاحِبُ ذَاتِ الْجَنْبِ شَهِيدٌ، وَالْمَبْطُونُ شَهِيدٌ، وَصَاحِبُ الْحَرْقِ شَهِيدٌ، وَالَّذِي يَمُوتُ تَحْتَ الْهَدْمِ شَهِيدٌ، وَالْمَرْأَةُ تَمُوتُ بِجَمْعٍ شَهِيدَةٌ) رواه أحمد وأبو داود والنسائي بسند صحيح. واته: شهید حموت جزه جگه له شهیدی ڕنگای خوا: نه‌وکسه‌ی به‌ تا‌عون بمرت شهیده، وه خنکار له‌ناو ئاردا شهیده، وه نه‌وی به‌ سیل مردوه شهیده، وه نه‌وی به‌سک ئیشه مردوه شهیده، وه نه‌وی به‌هۆی سوتانه‌وه مردوه شهیده، وه نه‌وکسه‌ی له ژیر شتی ڕوخاودا بری شهیده، و نه‌وژنه‌ی به‌سەر منداله‌وه ڕوات شهیده.

۲- له نه‌بو هه‌و به‌هه‌وه هاتوه که پیغمبهر ﷺ فرموده‌تی: ئیوه کئ له خۆتان به شهید دانه‌نین؟ روتیان نه‌ی نیرراوی خوا هه‌رکس له ڕتی خوادا بکوژی نه‌وه شهیده، فرمووی: که‌واته شهیدی نه‌مه‌ته‌کی من که‌من: روتیان: نه‌ی شهید کامانه‌ن؟ فرمووی: هه‌رکس بکوژرت له ڕتی خوادا نه‌وه شهیده، وه هه‌رکس بمرت له ڕنگای خوادا واته: له فرمانبه‌ری و گوێ‌رایه‌تی خوادا نه‌وش شهیده، وه

هركس به تاعون بمریت شهیده، هرکس به سَك نیشه بمریت شهیده، وه هرکس به خنکان له ناودا بمریت شهیده). موسلیم گنپراویه تییهوه.

۳- له سعیدی کوری زهیدوه هاتوووه که پیغمبر ﷺ فرمویته: (مَنْ قَتَلَ دُونَ مَالِهِ فَهُوَ شَهِيدٌ، وَمَنْ قَتَلَ دُونَ دَمِهِ فَهُوَ شَهِيدٌ، وَمَنْ قَتَلَ دُونَ دِينِهِ فَهُوَ شَهِيدٌ، وَمَنْ قَتَلَ دُونَ أَهْلِهِ فَهُوَ شَهِيدٌ). رواه أحمد والترمذی و صححه. واته: هرکس له پیناوی سامانه کیدا بکوژریت شهیده، وه هرکس له پیناوی گیانی خۆیدا بکوژریت شهیده، وه هرکس له پیناوی دینه کیدا بکوژریت شهیده، وه هرکس له پیناوی کسروکاریا بکوژریت شهیده.

۶- بئ پڕوا شۆردنی ناریت:

واجب نییه لیسر موسلمان بئ باوهر بشوات کاتئ بمریت، بهلام ههندی له زانایان پڕیان داوه به شۆردنی بئباوهر.

لای مالیکی و حنبه لویه کان موسلمان بۆ نییه بئ باوهری خزمی خۆی بشوات و کفر و دفتی بکات، مهگهر ترسی وون بوونی ههیت، ئهو کاته پتوسته لیسری بشارتتهوه.

بهپێی ئهوی نهحمد و ئهبدواد و ئهسانی و بهیهقی نهگنپنوه که عدلی خوای لئ پازی بیت فرمویته: به پیغمبرم ووت: مامه گومراکهت مرد، فرموی: (بچۆ باوکت بکه به ژتر گلهوه، وه هیچ قسم له گهل مه که ههتا نهگنپنیتوه لام، ئه لئ: چووم کردم به ژتر گلهوه هاتمهوه خزمهتی، پیغمبر ﷺ فرمانی پئ کردم خۆم شۆری، ئینجا بۆم پارایهوه و دوعای بۆ کردم. ئیبنو موندیر و توهیته: بۆ شۆردنی مردو سوننهتیک نیه خه لک لیسری پروات.

چۆنی بهتی شۆردنی مردو

ئهو ی واجبه له شۆردنی مردودا ئهویه که یهک جار ئاو بکرتت بهسر ههسو لاشه کیدا، با له شیشی گران بوو بیت یا بئ نوژی بویت، وه ئهو پهسهنده له مردو شۆردندا ئهویه که مردووه که بخرته سهر شوتنیک بهرز و جلهکانی له بهردا دا بایئرت^(۱) و شتیکی بدرت بهسردا شوینی شرمی دا بپوشیت بهمرجیک مردووه که مندا لئ نهیت، و ناییت کس لای بمینیتتهوه جگه لهوکسانه ی که پتوسته لهوئ بن، وه ئه بئ مردو شۆره که نه مین و پڕوا پئ کراو چاک بیت بۆ ئهو ی ههرچی شتیکی چاک لئ بینی بلاوی بکاتمه وه ههرچی شتیکی خراپی لئ بینی بشارتتهوه.

(۱) شافیمی رای وایه که له کراسه کی خۆیدا بشۆردی باشتر، به مرجیک ناسک بیت و پئگر نهیت لهو ی که ئاو بگات به لهشی، چونکه پیغمبر ﷺ له کراسه کی خۆیدا شۆردا، بهلام راستر وایه که ئهو تایبیت بو به پیغمبره ﷺ، چونکه روت کردنهو ی مردو جگه له شوینی شرمی بنهاریانگ بو.

چونکه لای ئیبنوماجه هاتوو که پیغمبر ﷺ فرمودی: (لِيَغْسِلَ مَوْتَاكُمْ الْمَأْمُونُونَ) واته: با دست پاک مردوو کانتان بشوون. وه پتوسته ئو کسه نیستی شۆردنی ئو مردوو بهیئت، چونکه ئو غوسله که ئەکات، پاشان به هیواشی دست بهیئت به سکی ئو مردوو دا بۆ ئوئی نهگەر پیسی تیدا بیت بیتته دهر، وه ههرچی پیسی بهک بهسهر لشی مردوو کهوه بوو لای بهریت بهمهرجیک دست کیش یان پارچه بهکی له دستدا بیت بۆ ئوئی عموهرتی پی بهریت، چونکه دست دان له عموهرت به پروتی حهرامه، پاشان دست نوژیکی بۆ بهگرت وهک دست نوژی نوژی کردن، لهبر فرمودی پیغمبر ﷺ که فرمودی: (إِبْدَأْ بِمَيِّمَتِهَا وَمَوَاضِعِ الْوُضوءِ مِنْهَا). واته: له لای راستیهوه دست پی بهکن وه ئو شوینانی که بۆ دست نوژی نهوژین، وه لهبر تازه کردنی سیمای موسلمان له دهرکوونی شوینی (غرة و تحجیل) — که له حهیدسا هاتوو — له رۆژی قیامهتا به هۆی دست نوژیوه دهروشیتوه، پاشان سێ جار به ئاوو سابوون ئو شۆریت و له لای راستیهوه دست پی ئەکات، جا نهگەر ئو سێ جاری به کم زانی و پیی پاک نهوژه یا پینج یا حوت جار بیشۆریت.

چونکه له صهیحدا هاتوو که پیغمبر ﷺ فرمودی: (إِغْسِلْنَهَا وَتَرَأْ، ثَلَاثًا أَوْ خَمْسًا أَوْ سَبْعًا أَوْ أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ إِنْ رَأَيْتَنَ). واته: با شۆردنهکی تاک بیت، سێ جار، پینج جار، حوت جار و زیاتر نهگەر به پتوستان زانی.

ئیبو موندیر و توویتی: بۆیه پای دارهته دست ئوان بوو مهرجی باسکرا که ئهبن جاری شۆردنهکان تاک بی (سێ، پینج، حوت).

جا نهگەر مردوو که ئافهرت بوو سوننهت وایه پرچهکانی بهکرتوه و بشۆریت لهپاشاندا بهکرتوه به پرچ و له پشتوه بهر بهدرتوه، له حهیدسهکی (أم عطية) دا هاتوو که ئوان قژی کهههکی پیغمبریان ﷺ کرد به سێ پرچ، نهلێ، و تم: پرچه کانتان کردوه پاشان کردتانهوه به پرچ بۆی؟ و تی: بهلێ.

له زاراوهکی لای موسلیما نهلێت: قژه کهیمان کرد به سێ پرچ له تمنیشتی سهروه و له نیوچهوانیهوه، وه له صهیحی ئیبو حیبب دا هاتوو: پیغمبر ﷺ فرمودی: (واجعلن لها ثلاثة قرون) واته: سێ پرچی بۆ بهکن. وه نههش فرمان کردنه.

جا کاتی له شۆردن بووه به قوماشیکی خاوین لاشهکی وشک ئەکاتوه بۆ ئوئی کفنه که تهر نهیئت، پاشان بۆنی خوشی نهکرت بهسهر دا، پیغمبر فرمودی: (إِذَا أَجْرْتُمُ الْمَيِّتَ فَأَتَرُوا). رواه البیهقی و الحاکم و ابن حبان و صحاح. واته: کاتی بۆنی خوشتان کرد بهسهر مردودا با تاک بیت.

ئبو وائیل و توویتی: له لای عهلی هندیك میسک ههبرو، و سیتی کرد کاتی مرد لینی بدن وه نهیفرموو: ئوه له کاتی شۆردنهکی پیغمبردا ﷺ بۆمان بهکار هیناوه و ئو زیاده مابۆوه ههلم گرتوه.

جوهوړی زانایان لاسر نمون که نینوک کردن و بهر سمیل کردن و توکی بن بال و نیتوان دوو قاچی مردوده که کهراهمتی هدی بهکرت، بهلام نینوحلمز ری پی داه.

زانایان لاسر نمون ریکن که نهگمر له دواي شوردن شتيك لئاو زگی مردوده که هاتمدور پیش نموی کفن بکرت نمیت نمو شونمې که پیسی بهکمی بهرکومتوه بشورت، بهلام جیاوازیان لموده ایه که نایا نمیت هممو لاشهکمی دوباره بشورتموه یان نا، هدی نه لیت: پیوست ناکات، وه هدی نه لیت: پیوسته دست نوژدهکمی تازه بکرتموه، وه هدی نه لیت: پیوسته لاسرهوه بشورتموه.

نمو بنه مایمی که زانایان نیجتهاده که یان لاسر داناه له چونه مې شوردنی مردودا نمویه که (جماعه) گیراویانه نموه له نومو عه طیبوه که فرمویمې: پیغمبر ﷺ کاتې کچهکمی کوچی دواي کردبوو هات بۆ لامان فرموی: سی جار، یان پینج جار، یان زیاتر بیشورن نهگمر به پیروستان زانی، و به ناو سیدر بیشورن، و له دووا جاردا کافوری تی بکن — یاشتيك له کافور — جا کاتې لی بونوه بانگم بکن. نه لیت: کاتې لی بونوه بانگمان کرد هات و بهرکوشهکمی خوی پینداین فرموی: له پیتدا نموی تپوه پینج تینجا کفنی بکن به بهردا.

حیکمې کافور تی کردنه کش نمویه که زانایان باسیان کردوه که بۆ بۆن خوش کردنه، چونکه نموکاته کاتیکه فرشته ناماده نمیت له لای. هروده ها کافور بۆ سارد کردنموی لاشهکمی بهرکومتوه — یمتی، بهتایبمې بۆ رهق کردنی لاشی مردوده که، هروده ها بۆ دروختنموی کرم و جروچانمور له لاشهکمو دووا خستنی تیک چویمې، جا نهگمر کافور نمبوو دروسته شتيکی تری تی بکرت که جینی کافور بگرتموه له هممو نمو سیفه تانه دا یان له هندیکیدا.

تهیموم کردن بۆ مردوو، له کاتې نمبونی ناودا

نهگمر ناو نمبوو مردوده که تهیمومی پی نهکرت به پتی فرمودی خوی گموره که نه فرمویت: ﴿قُلْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا﴾ (المائدة/۶). واته: نهگمر ناوتان دست نهکوت تهیموم بکن.

وه به پتی فرمودی پیغمبر ﷺ که فرمویمې: (جُعِلَتْ لِي الْأَرْضُ مَسْجِدًا وَطُحُورًا). واته: زوی بۆ من کراوته جینگې نوژو پاک کمرهوه.

هروده ها نهگمر لاشهکمی بۆ نمو نمیت ناوی بهرکومت به جورتک نهگمر بشورت دابری. یا مردوده که نافرته بوو وه نموانی لموی بوون پیاری بیتگانه بوون، یا پیار بوو وه نموانی دوری نافرته بیتگانه بوون، نمیت تهیمومیان بۆ بکرت.

نمبوراود له حدیسه مورسه له کانیدا نهگیرتموه، وه بهیهقی له مهکحولموه: که پیغمبر ﷺ فرمویمې: (إِذَا مَاتَتِ الْمَرْأَةُ مَعَ الرَّجُلِ لَيْسَتْ مَعَهُمْ امْرَأَةٌ غَيْرُهَا، وَالرَّجُلُ مَعَ النِّسَاءِ وَلَيْسَ مَعَهُنَّ رَجُلٌ

غَيْرُهُ، فَأَيُّهُمَا يُسَمَّنُ وَيُدَفَّنَانِ وَهُمَا بِمَنْزِلَةٍ مِّنْ لَّمْ يَجِدِ الْمَاءَ). واته: نه گمر نافرهتیک له گمَل کۆمه لیک پیاودا بوو مردو لهو زیاتر نافرهتی تری تیدا نبوو، یا پیاوړیک له نار کۆمه لیک نافرهتدا مردو لهو زیاتر پیاوړی تری تیا نبوو، لهوانه ته یه مومیان پښ نه کړیت و نه نیژرتن، چونکه حالی نه مانه وه حالی لهوانه وایه که ناروان دهست نه کمریت.

نافرهت مخرمه خوی به دهستی خوی ته یه موموی بۆ نه کات، جا نه گمر لهو مخرمه دهست نه کمریت یی گانه یه بوی نه کات و نه بن پارچه یه له قوماش بنالینن له دهستی. نه مخرمه مخرمه یی نه محمد و نه مخرمه یه. وه لای مالیک و شافعی: نه گمر لهو نافرهت کۆمه لیک پیاوړی مخرمه به خوی له گمَلدا بوو یه کښ لهو مخرمه نه یشوړت، چونکه لهو نافرهت به گوړه یی نه وه وه لای پیاوړی وایه له نه یایی و مخرمه تدا.

له (المسوی) دا هاتوه له نیمامی مالیکوه که ووتوویتی: خوی گوړی له زانایان بووه ووتووینه: نه گمر نافرهتیک له نار کۆمه لیک پیاودا مردو نافرهتی تری له گمَلدا نبوو یشوړت، یا کسیتی مخرمه له گمَلدا نبوو، سرپرستی شتنی بکات، یا میړدی له گمَلدا نبوو بۆ سرپرستی کردنی، نهو نه ییت ته یه موموی پښ بکرت و دهست و دهو چاری به گمَل مسح بکرت.

وه ووتوویتی: نه گمر پیاوړیک مردو له ژن زیاتر کسی تری له گمَل نبوو نه بن لهو نافرهتانه ته یه موموه کښ بۆ بکمن^(۱).

شوړدن ژن و میړد بۆ یه کښ:

زانایان له سر نهو رښکن که درسته ژن میړدی خوی بشوړت.

عائشه فرمویتی: نه گمر وه کو نه یستا بزانیایه نه نه یشت جگه له خیزانه کانی پیغمبر کسی تر پیغمبر ﷺ بشوړت. نه محمد و نه دواوړد و حاکم گپراوړانه توه و حاکم به صحیحی دانه.

به لای جیاوړن له ودا که تیا درسته پیاوړی خوی بشوات یان نا، جو مهور پښان بهو دوه، به پښی نهو یی عهلی فاطمی خیزانی خوی شوړدوه خویان لښ پازی ییت. به یهقی و (دارقطنی) گپراوړانه توه. وه به پښی فرموده یی پیغمبر ﷺ که به عائشه فرموده: (لَوْ مِتَّ قَبْلِي لَقَسَلْتُكَ وَكَفَّنْتُكَ) رواه ابن ماجه. واته: نه گمر پیش من بر دیتایه نه شوړدی و کفنم نه کردی.

(۱) تینو حزم پای وایه نه گمر پیاوړی و له نافرهت به لاره پیاوړی له گمَل نبوو، یا نافرهت مردو له پیاوړی به لاره نافرهتی له گمَلدا نه بن، نه بن نافرهت کان پیاوړه که بشوړن، و پیاوړه کان نافرهت که بشوړن، به لای جلیکی نه ستوری بۆ له بر بکمن و له سر لهو جلهو ناری بکمن به سردا، وه له مردو شوړندا ته یه موم دروست نه یه مخرمه ناو نه ییت

همه‌فیه‌کان نه‌لین: دروست نیه پیاو ژنی خۆی بشوات، وه نه‌گمر جگه له میترده‌کمی کسی قری لا نه‌بو، نه‌بێ تده‌مومی بۆ بکات، به‌لام فرموده‌کان به‌لگهن به‌سریانوه.

شۆردنی ئافەرت بۆ مندالتی نێرینه:

ئیبینومونذیر ووتویه‌تی: زانا‌یان هه‌موو له‌سەر نه‌ون که دروسته ژن مندالتی نێرینه‌ی به‌جۆک بشۆرت.

کفن کردن

۱- هوکمی کفن کردن:

کفن کردنی مردوو به‌ شتیک که هه‌موو له‌شی دا‌پۆشیت باتنه‌ها کراسینکیش بیت فەزی کیفایه‌ته. بوخاری له‌ خه‌بایه‌وه خوا لینی رازی بیت نه‌گێرتنه‌وه فرمویه‌تی: له‌گه‌ڵ پیتهمبه‌ردا کوچمان کرد له‌بەر ر‌ه‌زاهه‌ندی خوا، وه‌ خ‌وای گه‌وره‌ پاداشتی دایه‌وه، جا هه‌ندیکمان مرد و له‌ر پاداشتی نه‌خوارد، له‌وانه‌ مو‌صه‌بی کو‌ری ع‌وم‌ه‌یر بوو که له‌ جه‌نگی ئو‌خ‌وددا کو‌ژرا ه‌یچ‌مان ده‌ست نه‌که‌وت پ‌ێی کفن بکه‌ین، بو‌رده‌یه‌ک نه‌ییت کاتێ س‌ه‌ر‌ی‌مان پ‌ێ دا ئه‌م‌پ‌وشی قاچه‌کانی ده‌رنه‌که‌وت، وه‌ کاتێ قاچه‌کانی‌مان پ‌ێ دا ئه‌م‌پ‌وشی س‌ه‌ری ده‌رنه‌که‌وت، جا پیتهمبه‌ر فرمانی پ‌ێ کردین س‌ه‌ری دا‌پۆش‌ین و (إذ‌خ‌ر)^(۱) به‌دین به‌سەر قاچه‌کانیدا.

۲- ئه‌وی په‌سهنده له‌ کفن‌دا:

په‌سهنده له‌ کفن کردن‌دا په‌یره‌وی ئه‌مانه‌ی خو‌اره‌وه بک‌ر‌یت:-

أ- کفن‌ده‌که پاک و چاک بیت و لاشه‌ دا‌پۆش‌یت، به‌پیتی ئه‌وی ئیبینوما‌جه‌و (ترم‌ذی) که به‌ (ح‌س‌ن)ی دان‌اوه له‌ قه‌تاده‌وه گ‌ێ‌را‌ویانه‌تموه که پیتهمبه‌ر ﷺ فرمویه‌تی: (إِذَا وَلَّيَ أَحَدُكُمْ أَخَاهُ فَلْيُحْسِنِ كَفْنَهُ). واته: نه‌گمر که‌س‌یک‌تان ک‌را به‌ س‌ه‌ر‌پ‌ه‌ر‌شتی ک‌ری برا مو‌س‌لمانه‌ک‌ی باکفنی چاک‌ی بۆ بکات.

ب- ئه‌بێ کفن‌ده‌که س‌پی بیت، به‌ پیتی ئه‌وی ئه‌حم‌ده‌و ئه‌بو داوود (ترم‌ذی) که به‌ ص‌ه‌ح‌یح‌ی دان‌اوه نه‌گ‌ێ‌رنه‌وه له‌ ئیبینوعه‌بباسه‌وه که پیتهمبه‌ر ﷺ فرمویه‌تی: (الْبَسُوا مِنْ ثِيَابِكُمُ الْبَيْضَ فَإِنَّهَا مِنْ خَيْرِ ثِيَابِكُمْ، وَكَفَّنُوا فِيهَا مَوْتَاكُمْ). واته: له‌ناو پۆشاکه‌ کانتان‌دا س‌پی‌ه‌کانیان له‌بەر بکه‌ن، چونکه‌ پۆشاک‌ی س‌پی له‌ چاک‌ترین پۆشاک‌تان، وه‌ مرد‌وه‌کان‌یش‌تان‌ی پ‌ێ کفن بکه‌ن.

ج- ئه‌بێ بخور و بۆنی خ‌وش‌ی به‌س‌ردا بک‌ر‌یت، به‌ پیتی ئه‌وی ئه‌حم‌ده‌و حاکم که به‌ ص‌ه‌ح‌یح‌ی دان‌اوه نه‌گ‌ێ‌رنه‌وه له‌ جابیره‌وه که پیتهمبه‌ر ﷺ فرمویه‌تی: (إِذَا أُجِرْتُمُ الْمَيِّتَ فَاجْبِرُوهُ ثَلَاثًا). واته: نه‌گمر بۆنتان دا له‌ مردوو با س‌ێ جار بیت.

(۱) (إذ‌خ‌ر) گ‌یایه‌کی بۆن خ‌ۆشه که له‌س‌ر ته‌خته به‌ندی خان‌ودا دا‌نه‌رت‌یت.

ئەبۇ سەئیدو ئیبنوعمەر و ئیبنوعباس خویان لى رازى بیت دەستیان کردو کاتى مردن، کفنه کانیان به عود بۆن خوش بکرت.

د- ئەبى سى پىنج بیت بۆ پیاو پىنج پىنج بیت بۆ ئافرت، به پىتى ئەوى خاۋەنى شەش صیحاھکان لە عایشەو ئەگىرنەو فەرمویتی: پىغمبەر ﷺ لە سى کراسى ئاودامانى سى تەنكى ناسكى تازەدا کفن کرا، که نه کراسى کورتى لەگەلدا بوو نەمىزەر.

(ترمذی) ووتویتی: بەو پىزە کار کراو لە بىشى زۆرى زانیان و صەحابە و کسانى تىرش، وە ووتویتی: سوفیانی ئەوى ووتویتی: پیاو لە سى کراسى ئاوداماندا کفن ئەکرت، جا ئەگەر حەز ئەکەیت باکراسىک و دوپارچە قوماش بیت بۆ تىو نالاندن، وە ئەگەر حەز ئەکەیت ھەر با سى پارچە بیت.

وە کراسىک دروستە ئەگەر دوو کراسى دەست نەکوت، وە دوو کراسىش ھەر دروستە، بەلام زانیان حەز ئەکەن ئەگەر کەسک دەسلەتدار بوو سى کراسى بۆ بکرت بەکفن، ئەمەش قەسى شافىعى و ئەحمەد و ئىسحاق. وە ووتویرانە: کفنى ئافرت ئەبىت پىنج کراس بیت.

وە لە ئومومەت پىمە ھاتووہ کہ پىغمبەر ﷺ بەرکۆشک و کراسىک و سەرپۆشک و دوو کراسى ئاودامانى داہە بۆ کفن.

ئىبنو مۆزىر ووتویتی: زۆرى ئەوکەسانى زانیارمان لى وەرگرتن لە زانیان رايان وابوہ کہ ئافرت لە پىنج کراسدا کفن ئەکرت.

۳- کفن کردنى کەسک کہ لە ئىحرامداہە:

ئەگەر کەسک ئىحرامى بەست و مرد ئەبى وەك مردوى تر بشۆرت و بەکراسى ئىحرامەکى کفن بکرت، بەلام سەرى داناپۆشرت و بۆنى لى نادرت بۆ ئەوى ھوکى ئىحرامى پتوہ بىئىت، بەپىتى ئەوى جەماعت لە ئىبنوعباسو ئەگىرنەو فەرمویتی: پیاو ئەگەر پىغمبەر ﷺ لە عەرەفە وەستا بوو لە ووشترەکى کەوتە خواۋەو ووشترەکە مىلى شکاند، بە پىغمبەریان راگەياند فەرموى: (اغسلوه بماءٍ وسِدِرٍ، وَكَفَنُوهُ فِي ثَوْبِيهِ، وَلَا تُحَنِّطُوهُ، وَلَا تُخَمِّرُوا رَأْسَهُ، فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يَبْعَثُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مُلَبَّيًّا). واتە: بە ئاو سیدر بيشۆرن و بە بەرکۆشەکى خۆى و کراسەکى کفنى بکەن، بەلام بۆنى لى مەدەن و سەرى دامەپۆشن، چونکہ خۆى پەرودگار پۆزى دواى زىندوى ئەکاتەر ئەو ھەر ئەلەت: (البیک اللہم لبیک).

حەفەفەکان و مالیکى بەکان بۆ ئەو چوون ئەگەر موحريم مرد ئىحرامەکى ئەشکەت وە بە پچراندنى ئىحرامەکى وەك کەسکى تر کفن ئەکرت و کفنهکى ئەدورت و سەرى دانەپۆشرت و بۆنى لى

تدریت، وه ووتوبانه: بسمه هاتی نمو پیاره شتیکی تایبیت بووه بۆ گشت کسم نییه، بهلام نمو ی که زیندور نه کریتموه پۆژی دووایی نمو هر (لیبک) نه لیت وا دهرنه کمویت نموه بۆ همموو موحریمیکه. وه نهصل نمویه که هدرچی بۆ کسیتک بچمسیپیت له حوکی نیسلامیدا نموه بۆ همموو کسه بهمرجیتک بهلگهیه کی وه ها نهییت که نمو شته تایبیت بکات بۆ نمو کسه.

۴- زیادپهوی کردن له کفندا کپراهیتی هیده:

پتوسته کفن چاک بیت بن نمو له نرخه کیدا زیادپهوی بکرت و شتی گران بهای بۆ بکرت، وه نمبی له عادات بهولاره ته کلیفی بۆ نه کرت.

شمعی ووتویمتی: عدلی خوی لی رازی بیت فرمویمتی: کفنی گران بهام بۆ مهکن چونکه خۆم گوتم له پیغمبر ﷺ بووه فرمویمتی: (لَا تُغَالُوا فِي الْكَفَنِ فَإِنَّهُ يُسَلَبُ سَلْباً سَرِيعاً) رواه أبو داود و فی اسناده أبو مالك و فیه مقال. واته: کفنی گران بهما مهکن چونکه زوو لهبریان دانمالتی و نه پزی.

له حوزه فیهوه هاتوه که فرمویمتی: زیادپهوی له کفندا مهکن، دوو کراسی پاکم بۆ بکرن بسمه. نمو بهکر ﷺ فرمویمتی: هر نم کراسی لهبرمایه بیشۆرن و دوو کراسی تر بخنه سمری و کفنم بکن پتی، عانیسه فرموی: نمو کراسه کۆنه، نمیش فرموی: زیندور لهپیشتره بۆ بهرگی تازه له مردوو، نموه هر بۆ کیم و زوخاوه که له لاشه دهیتموه.

۵- کفنی حرمیر (ناوریشم) :

دروست نییه پیار له قوماشی ناوریشم کفنی بۆ بکرت، بهلام بۆ نافرته حهلاله به پتی فرموودی پیغمبر ﷺ که دهبارهی ناوریشم و زیر فرمویمتی: (إِنَّهُمَا حَرَامٌ عَلَى ذُكُورِ أُمَّتِي حِلٌّ لِنِسَائِهِمَا). واته: نمو دووانه بۆ نیرنهی ئوممهته کم حراممو بۆ مینه کانی حهلاله.

زۆر له زانایان به خراپی نهمان بۆ نافرتهش چونکه دهست بلاوی و به فیۆ دانه، وه نمو زیادپهوییه که قهدهیه له نیسلامدا، وه نمو یان جیا کردۆتموه که ناوریشم له ژباندا بۆ خۆپازاندنموه جوانی بیت بۆ نافرته، له گهل نمو کاتی مرد بکرت به کفنی.

نهحم ووتویمتی: پیم خوش نییه نافرته کفنی له ناوریشم بۆ بکرت، همتا حمزناکم پارچهیه کی کمیش به کفنه کیموه بیت، ههروه ها حسن و ئیبنوموباره و ئیسهاق بهخراپان داناوه.

ئیبنومونذیر ووتویمتی: پتچوانی نمو قسهی نوازم له کسموه لهبر نییه.

۶- کفن کردن لمالی مردوه که:

نه گمر كسيك مردو مالى بهجى هيشتبوو، نوه نبيى لئو ماله كفى بؤ بكرتت، بهلام نه گمر مالى نعبو بهجى بهيتت، نوه پاروى كفته كى لىسر نو كسيه كه نه فقهى لىسرىمى، بهلام نه گمر كسى نعبو، نوه له خانى دارايى (بيت المال) كفى بؤ نه كرتت، نه گينا نبيى موسلمانان پارو كى بؤ كو بكنموه و كفى بؤ بكرن.

نافر هيش لىمهدا وه كو پياو رفتهارى له گهل نه كرتت.

ئيبنو حزم و تويوتى: كفو هه لكه ندنى گۆزى نافرته نبيى لئو ماله بيت كه بهجى هيشتوو و لىسر پياو كى پتويست نيه، چونكه سامان و مالى موسلمانان پاروتراوه به دهقى نايست و حديث نهيت، پيغمبەر ﷺ فرمويى: (إِنَّ دِمَاءَكُمْ وَأَمْوَالَكُمْ عَلَيْكُمْ حَرَامٌ) واته: خوین و ماله كاتان بۆيك حرامه لىسرتان كه بهناهمق بخورت.

وه نوهى خوا پتويستى كردوو لىسر ميژد نه فقه و پۆشاك و جى و شوتنه، وه بئو زمانى كه خوا و تويوتى له گهل كردوين به كفن نالين پۆشاك و به گۆز نالين جى و شوين.

نوژ لىسر مردو

۱- هوكمى نوژى مردو:

نوهى پيشوا ئايىنى به كان لىسرى پيكن نوهيه كه نوژ كردن لىسر مردو فرزى كيفايهت به پتى فرمانى پيغمبەر ﷺ به كردنى نئو نوژه، وه به پتى نوهى موسلمانان پاراستويانه و بهجى يان هيناوه. بوخارى و موسليم له نبيى هوپه يروه نه گيترنوه، كه پيغمبەر ﷺ كاتى پياوتكى مردويان نهيتا بؤ نوهى نوژى لىسر بكات پرسارى نه كرد نه گمر قهرزار بوايه نئى فرموو: تايا نئم مردوو نه وندهى بهجى هيشتوو قهرزه كى لى بدرتتوه؟ نه گمر پي يان رابگه ياندايه كه نه وندهى بهجى هيشتوو نوژى لىسر نه كرد، نه گينا به موسلمانه كانى نه فرموو: (صَلُّوا عَلَى صَاحِبِكُمْ) واته: نوژ لىسر هاوه له كفتان بكن.

۲- فزلى نوژى مردو:

أ- جماعت له نئو هوپه يروه نه گيترنوه كه پيغمبەر ﷺ فرمويى: (مَنْ تَبِعَ جَنَازَةً وَصَلَّى عَلَيْهَا، فَلَهُ قِرَاطٌ، وَمَنْ تَبِعَهَا حَتَّى يُفْرَغَ مِنْهَا، فَلَهُ قِرَاطَانِ أَصْغَرُهُمَا مِثْلُ أَحَدٍ. أَوْ أَحَدُهُمَا مِثْلُ أَحَدٍ). واته: هر كس شوتنى جنانزه كه بكرتت و نوژى لىسر بكات كو مه لىك خيى بؤ نئوسرتت، وه نه گمر شوتنى بكرتت هتا نئيترتت و لى نئبنوه، نوه دوو كو مه له خيى بؤ نئوسرتت، چكوله كهيان، يان هر به كهيان نه وندهى كئوى نوحد دهيتت.

ب- موسليم له خهبايهوه تهگيرتتموه خوا ليتي پازي بيت فرمويتمې: وټم: ئهې عبداللای کورې عومەر! گوټ لې نېه ئهې هوږهپه چي نهټيت؟ نهټيت: گوټم له پينغمهېر ﷺ بووه فرمويتمې: (مَنْ خَرَجَ مَعَ جَنَازَةٍ مِنْ بَيْتِهَا وَصَلَّى عَلَيْهَا ثُمَّ تَبِعَهَا حَتَّى تُدْفَنَ كَانَ لَهُ قِرَاطَانِ مِنْ أَجْرِ، كُلُّ قِرَاطٍ مِثْلُ أُحُدٍ. وَمَنْ صَلَّى عَلَيْهَا ثُمَّ رَجَعَ كَانَ لَهُ مِثْلُ أُحُدٍ). واته: هرکس له گهل تمرمیکدا بيت کاتي له ماله کې نهپهيننه دهرهه و نوټي لهر بکات پاشان له گهلېا بروات هتا نهشارتتموه، نهوه دوکومهل پاداشتي بڼ نهوسرټ، هر کومه لټکي نهوندهې کټوي نوحود نهبيت، وه هرکس نوټي لهر بکات و بگيرتتموه هر نهوندهې کټوي نوحودي پاداشت بڼ ههيه.

ئيبنوعومر خهبايې نارد بڼ لای عايشه دهراره قسه کې ئهې هوږهپه پرسياړي لې بکات و بگيرتتموه هرچي ووت بڼي بگيرتتموه، نهټي عايشه فرموي: نهېهوږهپه راست نهکات، ئيبنوعومر خوا ليتي پازي بيت فرموي: چندهها کومهله پاداشتمان له دست داوه.

۳- مخرج کاني نوټي مردو:

نوټي مردو زاراهي نوټي نهې گرتتموه، لهېر نهوه مخرج کاني نوټي فرزي تيدا به مخرج گپراه، له پاکيتمې تواوړ پاکي له لهشگراني و بڼدهستنوټي و پو کرده قيبلو داپوشيني عمورهت.

مالیک له نافيعموره تهگيرتتموه که عبداللای کورې عومر فرمويتمې: پياو نايټ نوټي بکات لهر مردو ئيللا به پاکي نهبيت.

وه نوټي مردو بهوه له نوټه فرزهکان جيا نهکرتتموه که کاتي دياړي کراړي نهيه، بهلکو لههموړ کاتيکدا نهکرتت هرکاتیک تمرمیک ناماده بو، با لهو کاتانهشدا بيت که نوټي تيدا قهدهغهيه، لای حنهفیهکان و شافيعیهکان.

بهلام نهحمد و ئيبنومويارک و ئيسحاق نهټين: کهراهدتي ههيه نوټي کردن لهر مردو کاتي پوټ ههلدې و کاتي نهکمرتته ناوهراستي ناسمان و کاتي خوړ نارا نهبيت، مهگر ترسي تیک چووني نهو تمره هبيت.

۴- پايه کاني نوټي مردو:

نوټي مردو چنده روکن و پايفي خوړي ههيه کهلهسريان وهستاوه، جا نهگر پهکټک لهو پايانه بهچي نهعات نهو نوټه پوچهل و بهپتي شمرع به هيچ ناؤميټيت. وا له خواره نهو پايانه باس نهکمين:

۱- نهټيت هيتان: به پتي فرمودهې خواي گموره که فرمويتمې: ﴿وَمَا أَمْرًا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ﴾ (البينة/۵). واته: تنها شتيک که فرمانيان پي کرابو نهوه بو که خوا بپرستي و دينيان خالص بڼ خوا بيت.

وه به پیتی فرموده‌ی پیغمبر ﷺ که فرموده‌ی: (إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ، وَإِنَّمَا لِكُلِّ أَمْرٍ مَّا نَوَى). واته: پاداشتی کرده‌و کانتان به پیتی نی‌یته کانتانه، وه هرکس لسه‌ر نی‌یته خوی پاداشتی ندرت‌نوه.

له پیش‌نوه باسی حقیقه‌ی نی‌یته کرا، هرده‌ها نوه که جینگای نی‌یته دل‌و ته‌له‌فوز پی‌ کردنی شرعی نی‌یه.

ب- وه‌ستان بۆ کمسێک که توانای وه‌ستانای هدیته: نه‌وش روکنه لای جومهوری زانایان، جا هرکس به‌سهر شتیک‌وه بیته یا دانیشتیته بیهی به‌هانه و نوێژ لسه‌ر مردو و بکات نوێژ‌ه‌کی دروست نی‌یه.

له موغنی دا هاتوه: نوێژ کردن لسه‌ر مردو له‌کاتی سواریدا دروست نی‌یه، چونکه به‌پتوه وه‌ستان کواجبه له ده‌ست نه‌چیت، نه‌مه‌ش قسمی نه‌بی حنیفه و شافعی و نه‌بو‌ن‌وه، وه نازا‌م لهم بار‌یه‌وه خیلاف هدیته له‌تیوان زانایاندا.

وه په‌س‌نده ده‌ستی راست بخ‌رتته سهر ده‌ستی چه‌پ له کاتی نوێژ‌ه‌که‌دا وه‌ک چۆن له نوێژ‌دا نه‌ک‌رت، وه ووتراوه په‌س‌ندنه نی‌یه : به‌لام رای یه‌که‌م له پیش‌ته.

ج- ووتنی چوار (الله أكبر) : به پیتی نه‌وی بوخاری و موس‌لیم له جایی‌وه نه‌گ‌یر‌ن‌وه که پیغمبر ﷺ نوێژی لسه‌ر نه‌جاشی کردو چوار (الله أكبر) ی کرد.

(ترمذی) ووتویه‌تی کار لسه‌ر نه‌وه کراوه له‌لاین به‌شی زۆری زانایان له یاره‌کانی پیغمبر و دوای نه‌وانیش، وه رایان وا بووه که (الله أكبر) کردن لسه‌ر مردو چوار (الله أكبر) نه‌مه‌ش قسمی سوفیان و مالیک و ئیبنو‌م‌بار‌ه‌ک و شافعی و نه‌حمد و ئیسه‌قه.

ده‌ست به‌رز کرد‌ن‌وه کاتی (الله أكبر) کردن :

سوننه‌ت نه‌ویه ده‌ست به‌رز نه‌ک‌رت‌ن‌وه کاتی (الله أكبر) کردن له نوێژی مردودا، له یه‌که‌م جاردا نه‌یته که (الله أكبر) ی نوێژ دا‌به‌ستن نه‌ک‌رت.

چونکه له پیغمبر‌وه ﷺ نه‌هات‌وه که ده‌ستی به‌رز کرد‌یت‌ن‌وه له هیچ کام له (الله أكبر) کاندای کاتی نوێژی لسه‌ر مردو کرد‌وه ئیلا له یه‌که‌م (الله أكبر) دا نه‌یته.

شهرکانی - له‌پاش باس کردنی جیا‌وا‌زیه‌کانی نیوان زانایان و لی‌ک‌ۆ‌لینه‌ویان - ووتویه‌تی: خولاسه جگه له (الله أكبر) ی یه‌که‌م شتیک سابت نه‌به که به‌کاری به‌لگه بیته له پیغمبر‌وه ﷺ. وه قسمی سه‌حابی و کرده‌ویان نابیت به‌لگه، که‌واته پی‌رس‌ته که تنها له ته‌ک‌یری یه‌که‌مدا ده‌ست به‌رز بک‌رت‌ن‌وه، چونکه له ته‌ک‌یری‌کانی تر‌دا مه‌ش‌روع نی‌یه. مه‌گ‌ر له‌کاتی‌که‌دا نه‌یته له شی‌وه‌کی نوێژه‌وه بجیتته شی‌وه‌کی تر، وه‌کو له نوێژه‌کانی تر‌دا هیده، به‌لام خۆ نوێژی مردو نه‌و گواست‌ن‌وه و گۆڕ‌ینه‌ی تیا نی‌یه.

د- خوندنی سوره‌ی (الفاتحه) به نهیته و سلاوات دان لسمر پیغمبر ﷺ، به پتی نموی شافعی له موسنده کهیدا ده‌گیریتموه له نمبی نومامی کوری سه‌له‌وه ووتویمتی: یه‌کینک له یاره‌کانی پیغمبر ﷺ پتی راگه‌یاندیم که سوننت له نویژی جه‌نازه‌دا نمویه: نیمام (الله اکبر) بکات، و دوای نمو ته‌کیره‌ی یه‌کمه‌ به‌نهیته سوره‌ی (الفاتحه) بخوینتی، پاشان سلاوات بدات لسمر پیغمبر ﷺ، پاشان به نیخلاصوه بز نمو مردوه بیاریتموه له کاتی ته‌کیره‌کاندا، وه ناینت له هیچی‌اندا سوره‌ی تری قورئان بخوینتیت، پاشان سلاوات بداتموه به‌بی‌ ده‌نگی و به نهیته^(۱). (حافظ) له (الفتح) دا ووتویمتی: نیسناده‌کمی ص‌حیح‌ه.

بوخاری له ط‌لع‌ی کوری عبدوللاوه خوا لی‌ی رازی بیت ته‌گیریتموه ووتویمتی: له‌گه‌ل نیبنو عبباسدا نویژم لسمر ترمیتک کردوه (فاتحه)‌ی خوندروه و ووتویمتی: نموه سوننت‌ه. (ترمذی)ش همر نموی گیراوه‌تموه و ووتویمتی: همدئی له زانایانی ص‌حابه به‌وه کاریان کردوه، و جگه له‌وانیش زانایانی تریش همر لسمر نموه رزیشتون، وه نمویان هه‌لبژاردوه که سوره‌ی فاتحه دوای ته‌کیره‌ی یه‌کم بخوینرتیت. نممش قسمی شافعی و نه‌حمدو نیسحاقه. وه‌هندیکیان ووتویانه: سوره‌ی فاتحه له نویژی مردودا ناخوینرتیت، به‌لکو نویژی مردوو بریتی‌یه له ستایش کردنی خوا و سلاوات دان لسمر پیغمبر ﷺ و پارانه‌ویه بز مردوه‌که، نممشیان قسمی نموی و چند کسیتی تره له کوفی‌دکان.

له به‌لگه‌کانی نموانی ووتویانه خوندنی سوره‌ی فاتحه فرزه: نمویه که پیغمبر ﷺ ناوی ناوه نویژ فرمویه‌تی: نویژ لسمر هاوه‌له‌که‌تان بکمن وه فرمویه‌تی: نمو نویژی سوره‌ی فاتحه‌ی تیدا نه‌خوینرتیت نویژ نیه.

شیوه‌ی سلاوات دان لسمر پیغمبر ﷺ و جینگه‌کمی:

به همرشیوه‌یک له شیوه‌کانی سلاوات، سلاوات بدرت لسمر پیغمبر ﷺ دوسته، همتا نموش به‌سه که بوترتیت: (اللهم صل علی محمد).

به‌لام شوین کومتی نموی که له پیغمبروه ﷺ بزمان ماره‌تموه چاکتره، وه‌ک نموی بوترتیت: (اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ، وَبَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ فِي الْعَالَمِينَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَّجِيدٌ). نممش وا

(۱) جومهوری زانایان رایان وایه که قورئان خوندنه‌کهو سلاوات دان‌کهو پارانه‌وه که سوننت به‌نهیته بیت، به‌لام نیمام سوننته (الله اکبر) کرده‌کانی و سلاوات‌نموی به ده‌نگی به‌رز بیت بز نموی پتی بزانتیت چی نه‌کات.

دهرته کورت دوی ووتنی (الله اکبر)ی دروه مه هرچنده به لگمی دیاری کردنی شورته کشی له پیغمبره وه ﷺ نه هاتوه.

و- پارانهوه: پارانهوش یه کیتکه له پایه کانی نوژی مردوو بهر کورتنی زانیان به پتی فرموده ی پیغمبر ﷺ که فرموده تی: (إِذَا صَلَّيْتُمْ عَلَى الْمَيِّتِ فَأَخْلِصُوا لَهُ الدُّعَاءَ). واته: نه گهر نوژی تان کرد لهر مردوویه که به نیخلاصوه بژی بیارتنهوه، نه بودارود و بهیه قی و نیبنوماجه وه نیبنو حیبان که به صحیحی داناره گیرایانه توه.

دوعا هرچنده که میش بیت دیته دیو بهجی دیت. به لام وا پسندنه بهیه کتی لم دوعایانه بیت که له حمدیدا هاتوه:

۱- نهو هوریه فرموده تی: پیغمبر ﷺ له نوژی کی مردودا نه پارایوه تی فرمود: (اللَّهُمَّ أَنْتَ رَبُّهَا، وَأَنْتَ خَلَقْتَهَا وَأَنْتَ رَزَقْتَهَا، وَأَنْتَ هَدَيْتَهَا لِلْإِسْلَامِ، وَأَنْتَ قَبَضْتَ رُوحَهَا، وَأَنْتَ أَعْلَمُ بِسِرِّهَا وَعَلَانِيَتِهَا، جِنَّا شُفَعَاءُ لَهُ، فَاعْفِرْ لَهُ ذَنْبَهُ). واته: خواجه خوت پروردگاری تم مردووی، وه خوت دروست کردوه، وه خوت رزقت دوه، وه خوت رنمایت کردوه بژی نیسلام وه خوت گیانت کیتشاره وه تنها خوت ناگاداری بهر نهی و ناشکراکانیدا، وا نیتمش هاتوین به تکاکاری بژی، خواجه له گوناگه کانی بیوره.

۲- له وانیلمی کوری نه سقه عوه هاتوه ووتووه تی: پیغمبر ﷺ نوژی لهر ترمی پیارک نه کرد پیمان، گویم لی بو نه پارایوه نه فرمود: (اللَّهُمَّ إِنَّ فُلَانِ ابْنَ فُلَانٍ فِي ذِمَّتِكَ وَحَبْلِي جَوَارِكُ، فَقِهِ مِنْ فِتْنَةِ الْقَبْرِ وَعَذَابِ النَّارِ، وَأَنْتَ أَهْلُ الْوَفَاءِ وَالْحَقِّ، اللَّهُمَّ فَاعْفِرْ لَهُ وَارْحَمْهُ، فَإِنَّكَ أَنْتَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ). روانا احمد و ابوداد. واته: خواجه فلانی کوری فلان له پهای تودایه، بیارتزه له فیتنه ناوگوژو سزای ناگر، وه هر خوت شیاری وه فار راستیت، خواجه لینی بیوره و دهی پی بکه، چونکه بهراستی هر تو لی بوردو میهربانی.

۳- له عوفی کوری مالیکوه هاتوه فرموده تی: گویم له پیغمبر ﷺ بووه نوژی لهر مردوویه که نه کرد نه فرمود: (اللَّهُمَّ اغْفِرْ لَهُ وَارْحَمْهُ، وَاعْفُ عَنْهُ وَعَافِهِ وَأَكْرِمْ نُزُلَهُ، وَوَسِّعْ مَدْخَلَهُ وَاعْسِلْهُ بِمَاءٍ وَكَلْحٍ وَبَرْدٍ، وَنَقِّهِ مِنَ الْخَطَايَا كَمَا يَنْقَى الثَّوْبُ الْأَبْيَضُ مِنَ الدَّنَسِ، وَأَبْدِلْهُ دَارًا خَيْرًا مِنْ دَارِهِ وَأَهْلًا خَيْرًا مِنْ أَهْلِهِ وَزَوْجًا خَيْرًا مِنْ زَوْجِهِ، وَقِهِ فِتْنَةَ الْقَبْرِ وَعَذَابِ النَّارِ) رواه مسلم. واته: خواجه لی بیوره و میهربان به له گه لیا و ناسوده و سهلامتی بکه و ریزی لی بگره و گوژو کبی بژی فراوان بکه، وه بیشوره به نارو به فر و تهرزه، وه له تاران پاکی بکروه وه چون پوژاکیتی سبی پاک نه کرتوه له چلک و پیسی، خواجه خانو کس و کارو خیزانی چاکتری پی بهخشه و بیارتزه له فیتنه گوژو و سزای ناگر.

۴- له ټېو هوږه پړوه هاتوره فرمويه تي: پښغمېښ ﷺ لاسر ترميک نوژنی ته کرد نه يفرموو: (اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِحَيِّنَا وَمَيِّتِنَا، وَصَغِيرِنَا وَكَبِيرِنَا، وَذَكَرْنَا وَأَنْشَأْنَا، وَشَاهِدِنَا وَغَائِبِنَا اللَّهُمَّ مَنْ أَحْيَيْتَهُ مِنَّا فَأَحْيِهِ عَلَى الْإِسْلَامِ، وَمَنْ تَوَفَّيْتَهُ مِنَّا فَتَوَفَّهُ عَلَى الْإِيمَانِ، اللَّهُمَّ لَا تَحْرِمْنَا أَجْرَهُ، وَلَا تُضِلَّنَا بَعْدَهُ) رواه أحمد وأصحاب السنن. واته: خواجه له زيندو مردو گورو بچوکر نيتو میو حازرو غائبمان بپوره، خواجه هر کسینکت له نیمه ژياند لاسر نیسلام بیژینه، وه هرکست مراند لاسر باوړ بیمرینه، خواجه له پاداشتی بڼ بهشمان مدهک و دوای ټو گومرمان مدهک.

جا ته گډر ټو کسې نوژنی لاسر ده کړئ منال بوو واپسمنده نوژکرده بلی: (اللَّهُمَّ اجْعَلْهُ لَنَا سَلَفًا وَفَرَطًا وَذُخْرًا). نیامی بوخاری و بهیهدی له قسې حسنی بهصری یوه ربوایمان کردوه. نورو ووتویه تي: نه گډر مردوکه مندال بوو نیر بڼ یا می ټوه هر ټو دوعایې بڼ ته کړئ که لمارو تم فرموده یه دا هیده: (اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِحَيِّنَا وَمَيِّتِنَا... الخ). ټممش زیاد بکات: (اللَّهُمَّ اجْعَلْهُ فَرَطًا لِأَبَوَيْهِ وَسَلَفًا وَذُخْرًا وَعِظَةً وَاعْتِبَارًا وَشَفِيعًا، وَثَقْلَهُ بِهِ مَوَازِينَهُمَا، وَأَفْرِغِ الصَّبْرَ عَلَى قُلُوبِهِمَا، وَلَا تَفْتِنَهُمَا بَعْدَهُ وَلَا تَحْرِمَهُمَا أَجْرَهُ). واته: خواجه بیکهیت به پشړو بڼ دایک و باوکی و زهخړه بڼان، و بیته پند و ناموژگاری و تکاکار بڼان و تای ترازو بانی پڼ قورس بکه و نارامی پرژتنه بهسر دلایان، و دوای ټو توشی فیتنه یان مدهک و له پاداشتی بڼ بهشمان مدهک.

شونې ټو دوعایانه:

شوکانی ووتویه تي: بزانه شتیکی وا نه هاتوه که شونې ټو دوعایانه دیاری بکات، جا ته گډر ټو نوژخوړنه ناره زوی کرد، ته توانئ ټووی خوې هدلی بژاردوه ټو دوعایانه به یدک کړت بیخوړنې، جا یان دوای ووتنی: (الله اکبر) هکان نه بلیت، یادوای ته کبیره یه کم یا دووم یا سیم، یا ټو پارانهوه نهکات به دوو بهشوه لهنیوان دوو ته کبیره نه یانلیت، یا لهنیوان هردو ته کبیره ده یه کی ټو دوعایانه نهلیت، ټممش بڼ ټووی هممو ټو دوعایانه بلیت که له پښغمېښ ﷺ هاتوه.

وه ووتویه تي: ټووی ناشکرایه ټویه که ټییت بو له فزانه بپارتنوه که له حمیدسهکانا هاتون، جا ټو مردوه نیر بیت یا می وه یه که، و نابیت ضمیره کان بگوریت بڼ نیتو می، چونکه ضمیره کان بڼ مردوده نه گډر ټنوه، مردوش به نیتو به می ټووترت.

۷- پارانهوه دوای ته کبیره چوارم:

پسمنده دوای ووتنی (الله اکبر) ی چوارم ټو کسه بپارتنوه بڼ مردوده که هرچمنده دوی (الله اکبر) ی سیم پارایتنوه، بهی ټووی نه حمد له عبداللای کورې ټبی ټوفاره گپراوینتی یوه که کچتیکی ټمرت چوار (الله اکبر) ی لاسر نهکات، پاشان دوای چوارم ټوهندی نیوان دوو ته کبیره که وستاوه و پاراوتنوه. ټینجا ووتویه تي: پښغمېښ ﷺ له نوژنی مردودا ټو شتویه می کردوه.

شافیعی ره‌جمتی خوی لسمر بیت ووتویهتی: دوی ته‌کیری چوارم ده‌لتن: خویه له‌پاداشتی بن به‌شان مه‌که، وه‌دوای نمو تووشی فیتنهمان مه‌که.

ئیبینوئیمی هوریه ووتویهتی: پئشینان دوای ته‌کیری چوارم نه‌یان ووت: (اللَّهُمَّ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ). واته: خویه له دونیاو پژی دوایدا چاکمان پئ بیه‌خشه و له سزای ناگر بمان پاریزه.

۸- سلاودانهوه:

زانایان ههموو لسمر نمو پئکن که سلاودانهوه فعرزه له نوژی مردودا جگه له نمو حنیفه، که نه‌لتن: همدوو سلاودانهوه‌که به‌لای راست و چه‌پدا واجبن، به‌لام روکن نین له نوژه‌که، ره نه‌وانی به فرزیان داناره به‌لگه‌یان نه‌ویه که نوژی مردوو نوژه و نوژی‌ش به سلاودانهوه کوتایی دیت.

ئیبینوئیمسعود فرمویهتی: سلاودانهوه له نوژی مردودا وه سلاودانهویه له نوژی تردا لای کمی سلاودانهوه‌کش ووتتی: (السلام علیکم) یان (سلام علیکم).

ئه‌محمد بۆ نمو چوه که یه‌ک سلاودانهوه سوننه‌ته، نمو کهسه به‌لای راستدا سلاودانهوه، وه قه‌یناکه نه‌گهر به بمردهم خوی‌دا سلاو بداتهوه، به به‌لگی کرده‌ی پیغمبر ﷺ و سه‌حابه‌کانی که یه‌ک سلاویان نه‌دایهوه، وه نه‌زاندراوه کهستیک پیچموانه‌یان بویت له‌زه‌ماندا.

شافیعی به په‌سندی داناره دوو سلاودانهوه بووتیت یه‌که‌م جار به لای راستدا سلاو نه‌داتهوه، و دووه جار به‌لای چه‌پدا.

ئیبینوئیم ووتویهتی: سلاودانهوه‌ی دووه‌م ذیکره و کارنکی چاکه.

چۆنیه‌تی نوژ کردن لسمر جه‌نازه:

نمویه که نوژ‌که‌ر به پتوه نه‌ه‌ستیت دوی تمواو کردنی مهرجه‌کانی نوژ به‌نیازی نمو نوژ بکات لسمر نمو ترممی حازر کراوه، جا همدوو ده‌ستی به‌ر نه‌کاتمو نه‌لتن: (الله اکبر) پاشان ده‌ستی راستی نه‌خاته سهر ده‌ستی چه‌پو ده‌ست به خوندنی سوره‌تی فاتحه نه‌کات، پاش نمو له خوندن بووه (الله اکبر) نه‌کاتمو و سلاوات لسمر پیغمبر ﷺ نه‌دات، له پاش نمو (الله اکبر) نه‌کاتمو نه‌پارتنمو بۆ مردوه‌که، پاشان (الله اکبر) نه‌کاتمو نه‌پارتنمو بۆ مردوه‌که، پاشان سلاو نه‌داتهوه.

شوئنی وه‌ستانی تیمام لسمر ترممی پیاوژن:

سوننه‌ته تیمام لای سهری پیاوه‌وه بوه‌ستن، و له‌لای ناو قعدی ژنوه بوه‌ستن، به‌یتی نمو هاتوه له نه‌ه‌سه‌وه که لسمر ترممی پیاوژن نوژی کرده‌وه و لای سهریه‌وه راوه‌ستاوه، کاتیک ترممی نمو پیاوه‌یان هه‌لگرت، ترممی نافره‌تیکیان هینا نوژی لسمر کرد و له‌لای ناو قعدی‌یه‌وه راوه‌ستا، جا کاتیک له‌و باره‌یه‌وه پرسیاریان لی کردو ووتیان: نایا پیغمبر ﷺ به‌و شیویه‌یه را نه‌ه‌ستا لسمر پیاوژن وه‌ک تو

که وهستایت؟ فرموی: بهتئی. نه حمده و نه بوداودر ئیبنوماجو (ترمذی) که به حسهنی داناوه گیتراویانهتموه.

(طحاوی) ووتویهتی: ئیمهش ئهوهسان پئ خوشتره ، چونکه ئهم بۆ چوونه ئهو ئهسمرانه بههیزی ئهکن که له پئغمبهرهوه ^{صلواته} ریاویهتمان کردوه.

نوێژ کردن لهسهر زیاتر له یهك تهرم :

ئهگهر چهند تهرمینك لهیهك كاتدا كۆبونوه نێر بوون یاسئ، یهك بهدروای یهكدا ریز ئهكرێن لهبهردهم ئیمامدا بهرهو قیبله بۆ ئهوهی ههموویان بکهنه بهردهم ئیمامهوه، جا کامیان پیاوچاکتر بوو له پئشوه دانهریت وه لهسهر ههموویان یهك نوێژ ئهكریت.

نافیع ئهگیتراوه ئهتیت: ئیبنوعومر خویان لی پازی بیت لهسهر نۆ تهرمی ژن و پیاو نوێژی کردوه پیاوهکانی له بهردهم ئیمامهوه داناوه و ژنهکانیشی لای قیبله، وه بهیهك ریز ریزی کردن.

وه تهرمهکی ئوموگولسومی کچی عهلی خیزانی عومر رهزای خویان لی بی لهگهڵ کوریکیدا — که ناوی زهید بووه — دانرا، ئیمامهکش ئهوکاته سهعیدی کورپی عاص بوو، وه لهناو خهڵکهکدا ئیبنوععباس و ئهبوهریره و ئهبو سهعید و ئهبیقهتاده ئاماده بوون، جا منداڵهکه له بهردهم ئیمامدا دانرا.

پیاوئیکیش ووتی: ئینکاریم لهو کاره کرد سهیرئیکی ئیبنو عبباس و ئهبی هورهیره و ئهبی سهعید و ئهبی قهتادهم کردو و وتم: ئهوه چیه؟ ووتیان: سوننت وایه. نهسانی و بهیهقی گیتراویانهتموه. (حافظ) ووتویهتی ئیسنادهکی صحیحه.

لهو ههیدسهدا ئهوه دهرئهکوی ئهگهر ژن و منداڵ نوێژیان بهیهکوه لهسهر کرا ئهبی منداڵهکه له بهردهم ئیمامهوه دابهریت و ژنهکه لهلای قیبلهوه، بهمهرجئیک منداڵهکه نێرینه بیت.

بهلام ئهگهر تهرمهکان تهرمی منداڵ و پیاو ژن بوو، منالهکان له دوای پیاوهکانهوه ریز ئهكرین.

پهسندهتی سئ ریز و رتک ویتک کردنیان:

پهسنده که نوێژکهرهکان لهسهر جهنازهکه بکرین به سئ ریز و رتک و پتک بوستن، به پئتی ئهوهی مالیکی کورپی ههیره گیتراویهتییهوه ووتویهتی: پئغمبهر ^{صلواته} فرمویهتی: (مَا مِنْ مُؤْمِنٍ يَمُوتُ فَيُصَلِّي عَلَيْهِ أُمَّةٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ يَبْلُغُونَ أَنْ يَكُونُوا ثَلَاثَةَ صُفُوفٍ إِلَّا غُفِرَ لَهُ) رواه أحمد وأبو داود وابن ماجه والترمذي وحسنه والحاكم وصححه. واته: هیچ برادرئیک نیه که کومهئیک له موسلمانان نوێژی لهسهر بکهن و بگهن به سئ ریز، خوا له تاوانهکانی نهبریت.

لهبهر ئهوه مالیکی کورپی ههیره ئهگهر ژمارهی نوێژکهرهکان کهم بونایه ههولئ ئهدا ئهی کردن بهسئ

ریزهوه.

ئەحمەد ووتوویەتی: من پێم خۆشە بکرتن بە سێ ریزەو هەرچەندە کەمیش بن، ووتیان: ئەگەر چوار کەس لە دواوی بوون چۆن بیکات بەسێ ریز؟ ووتی: با بیکات بە دوو ریز هەر ریزە ی دوو کەس، وەلای خراپ بوو بیکات بە سێ ریز هەر ریزە ی پیارێک.

پەسەندیەتی کۆبوونەوی خەلکی زۆر:

پەسەندە کە کۆمەڵێکی زۆر لەسەر تەرمە کە نوێژ بکەن بە پیتی ئەوی عایشە گێراویەتی. ئەو کە پێتەمبەر ﷺ فرموویەتی: (مَا مِنْ مَيِّتٍ يُصَلِّي عَلَيْهِ أُمَّةٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ يَبْلُغُونَ مِائَةً، كُلُّهُمْ يَشْفَعُونَ لَهُ، إِلَّا شُفِعُوا) رواه أحمد ومسلم والترمذي. واتە: هیچ مردووەک نیە سەد موسلمان نوێژی لەسەر بکەن و هەمویان تەکای بۆ بکەن خوا تەکاکیان قبوڵ نەکات.

لە ئیبنو عەبباسەو هاتوو فرموویەتی: گوێم لە پێتەمبەر ﷺ بوو فرموویەتی: (مَا مِنْ رَجُلٍ مُسْلِمٍ يَمُوتُ، فَيَقُومُ عَلَى جَنَازَتِهِ أَرْبَعُونَ رَجُلًا، لَا يُشْرِكُونَ بِاللَّهِ شَيْئًا إِلَّا شَفَعَهُمُ اللَّهُ فِيهِ) رواه أحمد ومسلم و أبوداود. واتە: هیچ موسلمانێک نیە کاتێک بمێت چل پیو لەسەر تەرمەکە نوێژ بکەن، کە هاوبەش بۆ خوا پەیدا نەکەن ئیلا خوا تەکاکیان وەر نەگرت و لە مردوو کە خۆش نەیت.

کەسێک لە نوێژی جەنازەدا دووا کەوێ:

ئەگەر کەسێک لە نوێژی مردودا لە یەکتی لە (الله أكبر) کردنەکاندا دوا کەوت، و پەسەندە دووبارە بکاتەو بەدوای یەکدا، جا ئەگەر دووبارەشی نەکاتەو قەیناکە، وە ئیبنو عومەر و حەسەن و ئەبیوبی سەختیانی و ئەوزاعی و تەوڕانە: هەر تەکبیرەیک فریادە کەوت نەیکاتەو و لە گەڵ ئیمامدا سلاو بداتەو. ئەحمەد و تەوڕانە: ئەگەر قەزاشی نەکاتەو گوێ نەدات.

خاوەنی کتێبی (المغني) ئەو بۆ چوونە تەرجیح داو و ووتوویەتی: بۆ ئەو قەسەکی ئیبنو عومەرمان هەبە کە لەناو سەحابەکاندا موخالفی نەبوو.

لە عایشەو ئەگێرنەو کە فرموویەتی: و تەم: ئەو نێرراوی خوا من لە نوێژی مردودا هەندێ تەکبیرەم لێ تێک ئەچێت و گوێم لێ ناییت فرمووی: (مَا سَمِعْتُ فَكْبْرِي، وَمَا فَاتَكَ فَلَا قَضَاءَ عَلَيْكَ). واتە: هەرچیت گوێ لێ بوو بێت، و هەرچیت گوێ لێ نەبوو قەزای مە کەرەو.

ئەمە شتیکی ئاشکراو صەرەحە چونکە ئەو تەکبیرانە یە بەدوای یە کەدان ئەوی کە پۆشتن پێویست نیە دووبارە بکەرتەو، وەک تەکبیرەکانی نوێژی جەژن.

ئەوانە نوێژیان لەسەر ئەکەرت و ئەوانە نوێژیان لەسەر ناکەرت:

زانایان لەسەر ئەو پێکن کە موسلمان نێر بێت یا مێ گەرە بێت با بچووک کاتی بمێت نوێژی لەسەر ئەکەرت، ئیبنو مەنزیر و تەوڕانە: زانایان هەموویان لەسەر ئەو کە کۆرە لە ئەگەر کیانی بە بەردا کرایت و جۆلەیک بەکات کە بزاندرێ ژبانی تێدا، نوێژی لەسەر ئەکەرت.

له موغړه كورې شوعبوه هاتوه له پينځمېسره ^{سواران} كه فرمويمتي: (الرَّكِبُ خَلْفَ الْجَنَازَةِ وَالْمَاشِي أَمَامَهَا قَرِيباً مِنْهَا عَنْ يَمِينِهَا أَوْ عَنْ يَسَارِهَا، وَالسَّقَطُ يَصْلِي عَلَيْهِ وَيُدْعَى لِوَالِدَيْهِ بِالْمَغْفِرَةِ وَالرَّحْمَةِ) رواه أحمد وأبو داود. واته: سوار نښت لدرواى جنازه پروت، پيادهش له بېرېدې لاي راست و لاي چپي يوه نزيك لږ يوه تېروات، و ه مندانى لېبارچور نوږى لمر ته كړت و ه بډ دايك و باوكي دوعاي خيتر نه كړت، و ه له رېوايته كې نېودارودا هاتو كه: پياده لدراو و له پيشموه لراست و له جېسره له نزيكوه تېروات.

له رپوایه ټټکی تردا نه فهرمویت: (الرَّكِبُ خَلْفَ الْجَنَازَةِ، وَالْمَاشِي حَيْثُ شَاءَ مِنْهَا، وَالطِّفْلُ يَصْلَى عَلَيْهِ) رواه أحمد والنسائي والترمذي وصححه. واته: سوار لهدوی جننازوه نهروات و پیاده نارنرووی خوږم، مندالش نوټی لسمر نه کرت.

نوٹز کردن لیسر مندالتی لبارچوو (سقط):

مندالی لمبارچوو ته گهر چوار مانگی بهسردا تن نه پېړې بوو ناشوړت و نوژیی لمسر ناکړت، تنه
نستجرت له قوماشکموه نهشاردرتتهوه، نعه زانایان خپلایان لمسری نیجه.

بهلام نه گمر چوار مانگو بهرو ژووری بهسردا تن پېری بیت و دهنگی لیوه هاتېن لوه نشوریت و نوټی لیسر نه کرتت برای هممو زانایان.

به لام نه گمر دهنگی لیوه نه هاتبو و نه جولاو نه پښمی نهوه نوږتی لمسر ناکړت لای حنه فییه کان و مالک و نهوزاعی و حسن.

به پیتی ٿوہی (ترمذی) و نسانی و ٿینوماجہ و بدیہتی ٿہ گپرنوہ لہ جایروہ کہ پتغممبر ﷺ فرمویستی: (إِذَا اسْتَهْلَ السَّقَطُ صَلَّيْ عَلَيْهِ وَوَرَّتْ). واتہ: ٺہ گمر مندالی لہ بار چوہ دہنگی لیوہ ہات و جولاہوہ نوٲی لہسر ٺہ کړی و میراتش ٺہ گرت.

له فرموده کدا نهینن مدرجی نوټر لسمر کردن جولاندن و دنگ لی هاتنه.

محمد و سعید و نبینوسیرین و یسحاق بۆ ئەرە چون که مندالی (سقط) ئمشورت و نوژی
لسر ئەکریت به پیتی فرموده که پیتشو که نفهموت: (سقط) نوژی لسر ئەکریت، چونکه
گیاننکه و گیان کراوه به بهرا، جا نوژی لسر ئەکریت وهک جولارو دهنگ لته هاتو.

وہ لہ بھر ثنوی پیغمبر ﷺ پای گہ یاندر وہ کہ کز پہ لئی چوار مانگہ گیانی نہ کرت بہ بعدا، جا وہ لاسی ثنویان دارو تہوہ کہ کز مہ لئی یہ کم کردویان تہ بہ لگہ بھوی کہ ثنو حمدیشہ (مضطرب) تیکہ لہ بیکہ لہو لہ گدل حمدیسیکی لہو بہ ہیتر تر بھونگاری بۆ تہوہ، کواتہ بہ کاری نیش پی کردن نایست۔
نوٹ کردن لہسر شہید:

شهید کسیتکه که به دهستی بڼ باور له جنگدا کوژرابیت، وه فرموده‌ی راست و ړتک هاتوه ددرباری نه‌ی که نوږی لسمر ناکرت.

۱- بوخاری ته‌گيړتېوه له جابیره که پتغممبر ﷺ فرمانی دا کوژراوه‌کانی نوحود به‌خوتېوه بنیژن و نه‌یشورن و نوږی لسمریان نه‌کرد.

۲- نه‌حمدو نه‌بو داوود (ترمذي) له نه‌نسه‌وه نه‌گيړتېوه فرموي‌تی: شهیده‌کانی نوحود نه‌شزان و نه‌نوږیان لسمر کړا، وه هر به‌خوتنه‌که‌یانوه نیژان.

به‌لام فرموده‌ی تری صحیح هاتوه که نوږیان لسمر نه‌کرت:-

۱- بوخاری له عوبی کورې عامیره نه‌گيړتېوه که پتغممبر ﷺ ړوژنک چو نوږی کرد لسمر شهیده‌کانی نوحود له‌وای هشت سال، هروک کسیتک مال تاوایی له زیندوان بکات.

۲- له نبی مالیکي غیفاریوه هاتوه ووتوي‌تی: کوژراوه‌کانی نوحودیان نو نه‌هیتا، و به‌حمزه نه‌بون به ده، پتغممبر ﷺ نوږی لسمر نه‌کردن پاشان نوانه لا نمران و نوی تریان نه‌هیتا، حمزه هر نه‌مایوه و لانه‌نبرا، بهو شتویه پتغممبر ﷺ نوږی لسمر هم‌موربان کرد. به‌هقی گيړاوي‌تی- یوه ووتوي‌تی: نه‌مه صحیح‌ترین فرموده‌یه که لم بابدا هاتوه. وه حدیسه‌که مورسه‌له.

پای زانایان به‌ینی جیوازی نم فرمودانه جیوازه، جا هندتیکیان هردو شتوی فرموده‌کان ودرنه‌گرن.

هندتیکیان ترجیحی هندی له فرمودانه نه‌دن بسمر هندتیکي تریاندا.

لوانه‌ی به‌هردو جزری فرموده‌که کار نه‌کمن نیب‌نوح‌مه که کردن و نه‌کردنی به‌دروست داناوه، وه ووتوي‌تی: نه‌گرن نوږی لسمر بکرت چاکتره، وه نه‌گرن نه‌شکرت هر چاکه، که نه‌مش یه‌کیتکه له رپوايته‌کانی نه‌حمد.

نیب‌نو قهیم له رایه‌یی به‌راست داناوه ووتوي‌تی: نه‌ی راست بیت لم کتشیده‌دا نیمام ناروزوی خزی‌تی نوږی لسمر بکات یا نه‌یکات، چونکه نسرو رپوايت به‌هردو شتوه‌که هاتوه، نه‌مش یه‌کیتکی تره له‌رپوايته‌کانی نه‌حمد، نه‌وش گونجاوتره به‌نه‌مای مزه‌به‌که‌یوه.

وه ووتوي‌تی: نه‌ی ددر نه‌کورت ددرباری شهیده‌کانی نوحود نه‌ویه که پتغممبر ﷺ کاتی ناشتینان نوږی لسمر نه‌کردون، چونکه هفتاکس له نوحود شهیدکران و ناپیت شتوا بشارتېوه نه‌زانوی نه‌گرن نوږی لسمر کردبن.

وه حدیسه‌کي جایی کورې عبدالل که فرموي‌تی: نوږیان لسمر نه‌کړا صحیح و صریحه، له‌کاتینکا عبداللای باوکیشی یه‌کیتک بو له کوژراوه‌کان، کهواته نه‌و له باره‌یوه ناگادارتره له کسیتکی تر.

نېبو حنيفو شموري و حسمن و نېبنو موسه ييب نمر پړوايتانه ترجيح نهدن كه نولتن: نوږتيان لسمر كراوه، وه ووتويوانه پټويسته نوږ لسمر شهيد بكرت، بهلام ماليك و شافيعي و نيسحاق و پړوايتيك له نهمدهوه پټچواندي توانن، وه ووتويانه: شهيد نوږتي لسمر ناكريت.

شافيعي له (الام) دا راي خوي ترجيح نهدات و نولت: رپوايتكان به ناشكرا واهاتون و لك نوي به چاو بېيندرتن له چند رويه كي مومتواتيره وه كه پټغمبهر عليه السلام نوږتي لسمر كوژراوه كاني نوحود نه كردهوه، وه نوي نديگيرنموه كه نوږتي لسمر كردهون و لسمر حمزه حفتا (الله اكبر) ي كردهوه صحيح نويه.

نواندي بهم رپوايته بهرنگاري نمر حمديسه صهحيحانهيان كردهوه نېبو شمرم بيانگريت، بهلام حمديسه كي عوقبي كوري عامير نمر همر له حمديسه كدا باس نكات كه دواي هشت سال چوه. نولت: لمر نديت پټغمبهر عليه السلام چوييت بزيان پياريتموه و داوا له خوا بكات ليان خوش ييت، كاتيك زانويدهتي نهجعلي نريك بوتموه، وه مو كاري مال ناوايي لي كرون، نير نايته بهلگي نسخ و سرينوي حوكمينكي سابت.

كسيك له جنگدا بريندار بكرت و پټنيتموه:

نمگر كسيك له جنگدا بريندار كراو پاشان چاك بزوه به ناسوده يي ژيا، پاشان مرد، نمر همرچنده به شهيد داننرت بهلام نېب بشورت و نوږتي لسمر بكرت.

چونكه پټغمبهر عليه السلام سمدى كوري موعاذي شوري و نوږتي لسمر كرد دواي نوي كه مرد بهوي تيريك كه درا له دماري قولي و بري. جا برديان بز مزگوت و چند رږتيك مايوه، پاشان برينه كي دمي كردهوه به شهيدى مرد، خوا لي رازي ييت.

بهلام نمگر به برينداري مايوه ژيانتيكي نا ناسوده ي برده سر، همر نهونده قسمي كرد يا نوي خوارهوه، پاشان مرد. نمر نموكسه ناشورت و نوږتي لسمر ناكريت.

خاوهني (مغني) نولت: لكاتي فهدكاني شامدا، پياويك نديگيرتموه نولت: به نوميدى نوي ناموزاكم گياني تيدا ماييت نام بز برد تا بيدهمي، حارسى كوري هيشامم بيني به برينداري. ويستم ناوه كه بدم مو بيخواتموه. لمو لاوه پياويك سديري نه كرد، نيشارهي بز كردم كه ناوه كه بدم مو، چوم بيدهم پي، كه چي پياويكي تر لمو لاوه سديري نه كرد، نموش نيشارهي بز كردم كبيدهم مو، نولت: چوم بيدهمي كه چي يه كيكي تر لمو لاوه سديري نه كرد نموش نيشارهي بز كردم بيدهم مو يه كه. مو شيويه هممويان مردن كسيان له ناوه كه يان نه خوارهوه له مو نوي تريان نولت: كسيان نه شوران و نه نوږتيان لسمر كرا، همرچنده دواي جنگه كه مردن.

نوڙڻ ڪوڊن لئسڙ ڪسڻيڪ ڪه له (حد)دا بڪوڙڙڻ :

ڪسڻيڪ ڪه له (حد) تۆلهدا بڪوڙڙڻ ئمشۆڙڻ و نوڙڻي لئسڙ ئهڪرڻت، به پڻي ئهوى بوخارى له جابڙهوه ئهگيرڻتموه ڪه پيارڻڪ له هۆڙى ئهسلهم هات بۆ لای پڻغهمبئر ﷺ دانى بهودا نا ڪه زيناى ڪردوه، پڻغهمبئر ﷺ پووى لى وهگيرڻا تا چوار جار لئسڙ خۆى ئيعترافى ڪرد پڻغهمبئر ﷺ فرموى: نايا تۆ شيتى؟ ڪابرا ووتى نه، فرموى ژنت هيئاوه ڪابرا ووتى: بهلى. پڻغهمبئر ﷺ فرمانى ڪرد برديان بۆ شوڙنى نوڙڻي جمن لئسڙ رهجيان ڪرد، لئوڪاتهدا بمردهبارانيان ئهڪرد زۆڙى بۆ هات و ههلهاٽ، پاشان گرتيانموه همتا مرد بمرده بارانيان ڪرد، پڻغهمبئر دهرارى به باشى دوواو نوڙڻي لئسڙ ڪرد.

ئهممد ووتويهتى: نازانين ڪه پڻغهمبئر ﷺ نوڙڻي نهڪردڻيت لئسڙ هيچ ڪسڻيڪ جگه له خۆڪوڙو ئهوكمسي له غنيممت دزى ڪردڻيت.

نوڙڻ ڪوڊن لئسڙ دزى تالانى و خۆڪوڙ و سربپڻچى ڪمرانى تر:

جومهورى زانايان بۆ ئهوه چوون ڪه نوڙڻ ئهڪرڻت لئسڙ ترمى ئهوكمسي دزى لئو سامان و ماله بڪات ڪهله جنگدا ئهگيرڻت (غنيممت)، وه ئهوى خۆى بڪوڙڻت، همرهوا ئهوانى ڪه سربپڻچى فرمانى خوا ئهڪمن و ئهمرن.

ئهوى ووتويهتى: قازى ووتويهتى: بۆچونى تيڻڪپراى زانايان لئسڙ ئهويه ڪه نوڙڻ بڪرڻت لئسڙ هممو موسلمانينك لئمتۆلهدا ڪوڙا، يا رهم ڪرا، يا خۆى ڪوشت، يا مندالتى زۆل بوو.

وه ئهوى له پڻغهمبئر هوه ﷺ ئهگيرڻموه ڪه نوڙڻي لئسڙ غنيممت دزو خۆڪوڙ نهڪردوه لئوانهيه بۆ سمرهنشٽ بووييت، بۆ ئهوى ڪمس ئهو ڪاره نهڪات، وهك چۆن نوڙڻي لئسڙ قمرزدار نهڪردوه، وه فرمانى داره به صهحابه نوڙڻي لئسڙ بڪمن.

ئيبنوحزم ووتويهتى: نوڙڻ لئسڙ هممو موسلمانينك ئهڪرڻت، چاك بيت يان خراب، له تۆلهدا ڪوڙاڻيت يا له شمرى نيوان دوو موسلماندا، يا لئسڙ ستم ڪردن و دهست درۆڙى، جا ئيمام و ڪسانى تر نوڙڻي لئسڙ ئهڪمن، وه همرهوا نوڙڻ لئسڙ بيدهعه چى ئهڪرڻت بلمرجينك بهو بيدهعيدى نهگهيشٽبيتته سنورى ڪوفر، همرهوا ڪسڻيڪ خۆى ڪوشتبيت يا ڪسڻيڪى ترى ڪوشتبيت همرچمنده خراپترين ڪس بيت لئسڙ زويدا، بلمرجينك بلموسلمانى مردڻيت همر نوڙڻي لئسڙ ئهڪرڻت، بهپڻي فرمانه گشتىبهڪى پڻغهمبئر ﷺ ڪه فرمويهتى: (صَلُّوا عَلَى صَاحِبِكُمْ). واته نوڙڻ لئسڙ هارهلهڪمتان بڪمن، موسلمانينش هارهالى ئيمهيه، خواى گموره فرمويهتى: ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ﴾ (الحجرات/ ۱۰). واته: بهراستى باوهڙدارهكان هممو براى يهڪن.

خوای گموره نه فرمویت: ﴿وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ﴾ (التوبة/۷۱). واته: پیاران و ژنانی پروادار دۆست و یاریده دهری یه کتن.

وه همرکس بهرگری نوژن کردن بکات لیسر موسلمان نهوه تارانیککی گموره نهکات، وه تاوانبار زیاتر پیوستی به پارانهوی برا موسلمانانه کانی هدیبه وه له پیار چاک!!

به صحیحی هاتوه که پیاریک له خدیبر ئهمریت، پیغمبر ﷺ نه فرمویت: (صَلُّوا عَلَيَّ صَاحِبِكُمْ إِنَّهُ قَدْ غُلِّ فِي سَبِيلِ اللَّهِ). واته: نوژن لیسر هاره له کهتان بکمن نهوه دزی لمو شتانه کردوه که له جنگی ریخی خوادا گیراوه.

ئه‌لئ: کاتی کدلر په له کمی گپراین موورویه کمان دۆزیوه تیییدا که دور درهمی نه نههیتنا، وه به صحیحی هاتوه له عه‌طانهوه که نوژن نه کرت لیسر مندالی زۆل، وه ههروه ها لیسر دایکی، وه لیسر نهفرین کران (الملاعنین)، وه لیسر نهو کسمی لهتۆلدا نه کوژریت، وه لیسر رهجم کراو، وه لیسر نهوی له جهنگدا هه‌لدیت و دواپی نه کوژریت.

(عطاء) ووتیهتی: وازناهیتم له نوژن کردن لیسر کسێک که ووتیهتی (لا إله إلا الله) خوای گموره فرمویهتی: ﴿مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ﴾ (التوبة/۱۱۳). واته: له‌دوای نهوی بزبان دهرکوت که بهراستی نهوان دۆزه‌خین.

به‌صحیحی هاتوه که ئیپراهمی نه‌خه‌عی ووتیهتی: همرگیز موسلمانان پيشه‌وه‌کان له سه‌حابو تابعین ږنگریان نه نه‌کرد له نوژن کردن لیسر هیچ کسێک له نه‌هلی قیبله، وه نهو کسمش که خۆی بکوژیت نوژنی لیسر نه کرت: ههروه ها ووتویهتی: سونهت وه‌هایه نوژن لیسر رهجم کراو بکری.

وه به صحیحی هاتوه له قه‌تادهوه ووتیهتی: کس نازام له زانایانی ئیسلام دوری کردبێ له‌وهی نوژن لیسر کسێک بکات که ووتیهتی: (لا إله إلا الله).

به صحیحی هاتوه له ئیبنوسیرینهوه ووتویهتی: به کس نه‌گه‌یشتووم که نوژن کردن لیسر نه‌هلی قیبله به‌لاوه گونه‌ بوییت.

له نه‌بوغالیبوه هاتوه ووتویهتی: به نه‌بی ئومامه‌ی باهیلیم ووت: پیاری عاره‌ق خۆر نوژنی لیسر نه کرت؟ ووتی: به‌لئ: به ئومیدی نه‌وی ږۆژیک لیسر پینه‌فینک پاکشاییت و ووتیهتی: (لا إله إلا الله) و خوا لینی خوش بوییت.

به صحیحی هاتوه که حه‌سهن ووتیهتی: نوژن نه کرت لیسر همرکسێک که ووتیهتی (لا إله إلا الله) و نوژنی به‌رو قیبله کردیت، چونکه نوژن بۆ خۆی شه‌فاعه‌ته.

نوژن کردن لیسر کافر:

دروست نځیه بۆ هیچ موسلماننیک که نوږت بکات لسمر هیچ بڼاوه ږنک، به پتی فرموده‌ی خوی گوره: ﴿وَلَا تُصَلِّ عَلَى أَحَدٍ مِّنْهُمْ مَّتَّ أَبَدًا وَلَا تَقُمْ عَلَى قَبْرِهِ إِنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ﴾ (التوبة/۸۴). واته: هرگیز نوږت لسمر کهسیان مه که کاتی که نمریت وه لسمر گوره کوی معوسته - بۆ نځوی که دروای بۆ بکوی - چونکه نوانه باوه ږیان به خواو پیغمبر کوی نبوه.

هروه فرمودی: ﴿مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أَوْلَىٰ قُرْبَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ﴾ وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَنْ مَّوْعِدَةٍ وَعَدَهَا إِيَّاهُ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ أَنَّهُ عَدُوٌّ لِلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ﴾ (التوبة/۱۱۳-۱۱۴). واته: نه ښو بۆ پیغمبر ﷺ و نوانی باوه ږدار بو، داوی لی بوردن بکن بۆ هویش دانره کان بۆ خوا، باخمی نزدیکشیان بو، پاش نځوی بۆیان درکوت که برستی نعلی دوزهخ، وه نو داوی لی خوش بوونی که نبراهیم کردی بۆ باوکی تنها له لبر نو به لینه بو کپی دابو، به لام کاتی بۆ ناشکرا بو که دوژنی خویه، خوی لی بری کرد.

هروه نوږت لسمر مندا له کانیشیان ناکریت، چونکه نوانیش حوکی باوکیان بۆ دانمریت، مه گمر یه کیکیان نه بیت که نیمه خومان حوکم به دین به نیسلامتی، بهم جوړه که یه کیکی له دایک و باوکی موسلمان بو بیت، یا بریت، یا به دیل بگریت به تنها له باوک و دایکی، یا له یه کیکیان، نو نوږتی لسمر نه کړت.

نوږت کردن لسمر مردوی ناو گور:

دروسته نوږت بکړت لسمر مردو دروای ناشن له هرکاتیکدا بیت، با له پیش ناشنیشیا نوږتی لسمر کرایت.

له پشمه باس کرا که پیغمبر ﷺ لسمر شهید کانی نوحود له دروای هشت سال نوږتی کردوه.

له زیدی کوری سابتوه هاتوه فرمودی: له گمل پیغمبر ﷺ چوپنه در کاتی گیشینه گورستانی به قیغ گوریکی تازه مان بینی، پیغمبر ﷺ پرساری کرد نیمه گوری کی به؟ رتیان: گوری فلان نافرته، نریش ناسی یوه فرمودی: نو بچی پیتان رانه گیاندم که مردوه؟ رتیان: نی نیرای خوا بهر ژوو بیت و خوتوبیت و له نیوه ژدا بو، حزمان نه کرد نازارت به دین، فرمودی: (لَا تَقْعُلُوا لَا يَمُوتَنَّ فِيكُمْ مَيِّتٌ مَا كُنْتُ بَيْنَ أَظْهُرِكُمْ إِلَّا أَذْنُتُمُنِي بِهِ فَإِنَّ صَلَاتِي عَلَيْهِ رَحْمَةٌ). واته: واه کمن، هتا

من لئاوتاندا یم و کسیتکتان مرد نیللا ناگادارم بکهن لیتی چونکه نویتزکردنی من په حمته لیسری. نه لیت: پاشان هاته سر گۆره کور نیمشی له دواپوه ریز کردو چوار (الله اکبر)ی لیسر کرد. نه حمدو نسانو و بیهه قی و حاکم و نیینو حیجان گپراویانتموه، وه نهم دوانه به صحیحی ران داناه. (ترمذی) و توبه تی: لای بهشی زوری زانایان له صحابو کسانو تر عممبل بوه کراوه، نموش قسوی شافیعی و نه حمد و نیسحاقه.

له فمرموده دا هاتوه که پیغمبر ﷺ نویتزی لیسر گۆر کردوه دواي نموی که یاره کانی پیش ناشتنی نویتزیان لیسر کردوه، چونکه نموان کسپان نه نداشت هتا نویتزیان لیسر نه کردایه. وه لموه دا که یاره کانی نویتزیان کردوه له گه لیا لیسر گۆر به لگمی نموه هدیه که نمو نویتز کردنه لیسر گۆر تایبیت نییه به پیغمبر مروه ﷺ.

نیینو قه ییم و توبه تی: نهم سونه تانه که (عکرم) پده کراونتموه بعم حمدیسه (متشابه) که ده فمرموت: (لا تَجْلِسُوا عَلَى الْقُبُورِ وَلَا تَصَلُّوا عَلَيْهَا). واته: لیسر گۆر دامنیشن و نویتزی بهرو روومه کن.

نهمه فمرموده یه کی صحیحه، وه نمو کسوی که نمو قسه یی فمرموه هرخوی نویتزی لیسر گۆر کردوه، جا نمویان و ته که یمنی و نموه شپان کرده کوی، له گه ل نموشدا هیچپان له گه ل نموی تریان دژایه تی نییه، چونکه نمو نویتزی که قده غمی کردوه بهرو گۆر بکرت، نمو نویتزه نییه که لیسر گۆر نه کرت.

چونکه نهمه یان نویتزی جه نازیمو تایبیت نییه بشوینیکموه، به لکو کردنی دور له مزگوت چاکتره لموی که له مزگوتدا بکرت، کنواته نمو نویتزی که لیسر مردوه که نه کرت له ناو گۆره کدا همر له جۆری نمو نویتزه که لیسر دارمه یته کوی نه کرت، چونکه همر نمو نویتزه مهبسته له همدوو جینگاکدا، نیتر جیاوازی نریه له نیوان نموی که نمو مردوه له ناو دارمه یته کدا بیت لیسر زهوی به که، یاخود له ناو سکی زهوی به کدا بیت، به پیچوانمی نویتزه کانی تره، چونکه نموان دانغراون بهرو گۆر و له ناو گۆرستان بکرتن، چونکه نمو کاره نمیتته هوی نموی که گۆرستان بکرتته مزگوت. له کاتیکدا پیغمبر ﷺ نه فرینی لموانه کردوه که گۆرستان نه کمنه مزگوت. نیتر نموه له کوی به که نه فرینی کرده لمو کسوی نمو کاره نه کات و ترساندویمتی؟ وه پایگه یاندوه که نموی نموه بکات خراپترینی خه لکه وه که ده فمرموت: (إِنَّ مِنْ شَرِّ النَّاسِ مَنْ تُدْرِكُهُمُ السَّاعَةُ وَهُمْ أَحْيَاءُ، وَالَّذِينَ يَتَخَذُونَ الْقُبُورَ مَسَاجِدَ). واته: خراپترینی خه لک نموانن که پۆزی دواپی ران بسردا دیت و نموان زیندوون، همدوه ها نموانمی که گۆره کان نه کمنه مزگوت، وه نهمه له کوی که خوی چندین جار نمو کاره کرده؟

نویتز کردن لیسر نادیار (غائب):

دروسته نوږټ بکړیت لسم ناديار له ولایتیکی تروه، جا ولایتکه دور بیت یا نړیک وک یه که، وه نیت نوږټ کمره که بهرو قیبله بوستیت با نرو ولایتی که نادیاره کی تندایه له لای قیبله شوه نیت، پاشان نوکسه نیت تهیت و (الله اکبر) نکات، وک نرو لسم مردوی حازر نیکات. به پتی نرو (جماعه) له نرو هوریه و نه گپنوه که پتغمبر ﷺ هوالی مردنی نه جاشی به خه لک راگه یاند، نروږټی که مردبو، وه خه لکه کی هتایه دهر بڼ نوږټگه و ریزی کردن و چوار (الله اکبر) ی کرد.

نیتنوحزم و توریته: نوږټ لسم مردوی ناديار (غائب) به جماعت و تاک نه کړیت، وه پتغمبر ﷺ له گهل یاره کانیدا به جماعت نوږټی لسم نه جاشی کردوه خوا لی پازی بیت له کاتیکدا نرو له سرزه وی حبشه مردبو، هروها یاره کانشی بریز لدوایوه نوږټیان کردوه، نم کارش نیتجماعیکه لوانوه که دروست نیت کهس لی لادت، به لام نروحنیفو مالیک پتجموانی نرو، و به لگه کیشیان نوبه پستی پڼ به ستریت.

نوږټ کردن لسم مردو له مزگوتدا:

قدیناکه نوږټ لسم مردو بکړیت له مزگوتدا نه گمر مترسی پیس بونی مزگوتکه نیت، به پتی نرو موسلیم له عایشه نه گپرتوه فرمویته: پتغمبر ﷺ له مزگوتدا نیت نوږټی نه کرد لسم سوهیلی کوری بهیضا.

صحابه نوږټیان لسم نوبی به کرو عومر کردوه له مزگوتدا، پڼ نرو کس نینکاری نرو کاری کردیت، چونکه نوبش نوږټیکه وک نوږټه کانی تر.

به لام نرو که مالیک و نوبی حنیفه نلین کراهتی هیه و به لگشیان نرو فرموده به که پتغمبر ﷺ فرمویته: (مَنْ صَلَّى عَلَى جَنَازَةٍ فِي الْمَسْجِدِ فَلَا شَيْءَ لَهُ). واته: هرکس له مزگوتدا نوږټ لسم ترمیک بکات هیچ پاداشتی بڼ نه.

نم فرموده به له لایه که به کردوی پتغمبر ﷺ و نصحابه کان برهنگاری کراوه له لایه کی تریشوه زعیفه.

نحمدی کوری حنبل و توریته: نم فرموده به لاوازه چونکه صالحی مولای تونمه بتنیا هیناویته، که نوبش لاوازه.

زانایان نم فرموده یان به صحیح داناو و توریانه: نرو له نسخه صحیحه بنایانگه کی سوننی نوبی داودا هاتوه بم له فزه به: (فَلَا شَيْءَ عَلَيْهِ) واته: هیچی لسم نایت له تاوان، نک نرو هیچ پاداشتی بڼ نایت.

ئىبنوقەيسم روتوۋىمىتى: نوڭژا كۆن لىسەر مردوو لە مزگۇتدا لە رەفتارى پىغەمبەر ﷺ نەبوو، بەلكو لە دەروەى مزگۇتدا نوڭژا لىسەر مردوو كەدو، مەگەر مەزەرەتەك بويەت. هەندىك جار نوڭژا لىسەر مردو كەدو لە مزگۇتدا، وەك چۆن لىسەر ئىبنو بەيضا كەدوۋىمىتى. وە هەردو كارەكەش دروست، بەلام چاكتەر وەهايه لە دەروەى مزگۇتدا بكتەت. نوڭژا كۆن لىسەر تەرم لەناو گۆرستاندا:

جومهۆرى زانايان ئەلەين: كەراھەتى هەيه نوڭژا لىسەر تەرم لە ناو گۆرستاندا بكتەت. وە ئەو قەسەيه لە عەلى و عەبدوللەي كۆرپى عەمرو ئىبنو عەبباسو گىتەرەتەر.

(عطاء) و نەخمى شافىعى و ئىسحاق و ئىبنومونذيريش بۆ ئەو چوون. بە پىتى فەرموۋەى پىغەمبەر ﷺ كە فەرموۋىمىتى: (الأرضُ كُلُّهَا مَسْجِدٌ، إِلَّا الْمَقْبَرَةُ وَالْحَمَامُ). واتە: زەوى هەموۋى مزگۇتو نوڭژا تەندا ئەكتەت جگە لە گۆرستان و گەمار.

لە رىوايەتەكى ئەحمەددا: نوڭژا كۆن لىسەر مردوو لە گۆرستاندا قەيناكە، چونكە پىغەمبەر ﷺ نوڭژا لىسەر گۆر كەدو لە گۆرستاندا، وە ئەو ھۆرەپرە نوڭژا لىسەر عانىشە كەدو لە ناو گۆرستانى بەقەيدا، ئىبنو عومەرىش ئاگادار بوو، وە عومەرى كۆرپى عەبدولعەزىزىش كەدوۋىمىتى.

دروستى نوڭژا ئافرەت لىسەر تەرم:

دروستە بۆ ئافرەت نوڭژا بكات لىسەر جەنازە وەك پىار، جا بەتەنھا بىكات يا لە گەل كۆمەلدا وەك يەكە.

عومەر خۆي لى پازى بىت چاۋەرۋانى ئومو عەبدوللەي كەد هەتا نوڭژا لىسەر عوتبە كەد، وە عانىشە فەرمانىدا سەعدى كۆرپى ئىبى وەقاص بەيتن بۆ ئەو نوڭژا لىسەر بكات. وەئەوۋى روتوۋىمىتى: وە ئەيت جەماعتىش سونەت بى بۆيان وەك نوڭژەكانى تر.

ھەسەنى كۆرپى صالح و سۇفیانى ئومو و ئەھمەدو ھەنەفىيەكانىش ئەو رايەيان ھەيه، وە مالىك ئەلەيت: ئەبى بەتەنھا نوڭژەكە بگەن ئەك بەجەماعت.

لەپشتەرىن كەس كە لىسەر مردوو نوڭژا بكات:

زانايان جىاۋازيان ھەيه لەودا كە كى لە پىشتەرە بە ئىمامەت لە نوڭژا مردودا، جا ووتراۋە: لەپشتەرىن كەس بۆ ئىمامەت سەرپرەشتى كەرى مردوۋەكەيه، پاشان ئەمەر، لەپاشاندا باوك و باپەر، لەپاشاندا كۆرپە كۆرەزاۋ بەرەوخوار، پاشان نەزىكتەرىن خەزى پىشتى، مالىكى و ھەنەبىيەكانىش بۆ ئەو چوون، وە ووتراۋە لەپشتەرىن كەس باوكە، پاشان باپەر، پاشان كۆرپە پاشان كۆرەزا، ئىنجا برا. لە پاشاندا برازا لە پاشاندا مام، پاشان نامۇزا، بە پىتى تەرتىبى خەزىمەتە. ئەمەش بۆچونى شافىعى و ئەبو يوسەف.

بژچونی نمبو حنیهفه و موحهمدی کوری حسمن نوهیه که والی له پښترین کسه نهگمر ناماده بوو پاش نمر قازی، پاش نمر نیماسی نمر شوینه، پاش نمر سرپرستی کوری ژنی مردوهکه، پاشان به پتی نزیکي خزمایهتی، جگه له بارک که دهیت پتش کوری مردوهکه بخرت نهگمر همدوکیان ناماده بوون.

هلگرتی ترمو بردنی بژ گوزستان

له هلگرتن و بردنی جنازهدها چمد شتیکی شرعی ههیه باسیان نهکهین:

۱- بهرئ کردنی مردوو هلگرتی بژ گوزستان کارنکی مشروعه، وه سونت وهایه هلگر بدموری تابوتهکدا بسوریتوه و له ههموو لایهکوه ههلی بگرت. نیبنوماجو بهیهقی و نمبودادی طهالیسی له نیبنومهسودهوه نهگیرنوه فرمویته: همرکس ترمیتی هلگرت با هر جاره شان بداته ژر لایهکی، چونکه نمر کاره سونمه^(۱)، پاشان نمر کسه تاروزوی خزیتهی دوی نوهی لههموو لاکانییوه ههلی گوت دووباری نهکاتوه یا وازی لی نههینی، وه له نهمی سهعیدهوه هاتوه که پیغمبر ﷺ فرمویته: (عُودُوا الْمَرِيضَ، وَامْشُوا مَعَ الْجَنَازَةِ تَذَكُّرُكُمْ الْآخِرَةَ) رواه أحمد ورجاله ثقات. واته: سر لهنهخوش بدن و لهگل جنازهدها برژ چونکه رژی دویستان بیر نهخاتوه.

۲- پهله کردن له برندنهکی، به پتی نوهی جماعت له نهمی هوپهیرهوه نهگیرنوه که پیغمبر ﷺ فرمویته: (أَسْرِعُوا بِالْجَنَازَةِ فَإِنْ تَكُ صَالِحَةً فَخَيْرٌ تَقْدَمُونَهُ إِلَيْهِ، وَإِنْ تَكُ سَوِيًّا ذَلِكَ فَشَرٌّ تَضَعُونَهُ عَنْ رِقَابِكُمْ). واته: پهله له جنازه بکن نهگمر چاک بیت چاک له گهلا نهکن، و نهگمر وانمبوو شپرتک لهکول خوتان نهخن.

نهحمد و نسمانی و جگه لموانیش نهگیرنوه له نهمی بهکرتهوه که وتویته: نهگمر چاوت لیمان نمبوو چژن لهگل پیغمبردا نمرژیشتن به پهله، همرک لوقمان به ترمهکه بکردایه وابوو. بوخاری له (التاریخ الکبیر)دا نهگیرتوه که پیغمبر ﷺ نمونده پهلی کرد هتا نعلهکافان بچرا نمر رژی سعدی کوری موعاذ مرد.

خاوهنی (فتح) وتویته: سرنهجام نوهیه که پسمنده پهله له ترم بکرت بژ بردنی بهرو گوزستان، بهلام بهمرجیک خیراییهکه وانمیت شتیکی خراب به سر مردوهکدا بیتیت یا بیتته بارتکی گران بهسر شانی هلگرهکانوه، یا نموانی لهگهلیا نمرژن، هتا نوهی مهبسته له پاکو خاوتنی و نمریت نهکردنی موسلمان لدهست نهچیت.

(قرطبی) وتویته: مهبستی فرمودهکه نوهیه که مردوهکه له ناشن دوا نهخریت، چونکه لمسر خژریشتن لموانیه بیتته هژی شانازی کردن و دمار زلی.

(۱) نهگمر صهابی بلیت: نمر شته سونمه حوکی (رفع) بهرژکردنوهی ههیه بژ پیغمبر ﷺ.

۳- رژیشتن له بمردهم و دروار لای راست و لای چپې ترمه کوهو نزيك بوونموه لیتی. وه زانایان جیوازیان هدیه لسمر ثعوی له کام لایانموه نښت.

بهشی زوری نه هلی عیلم ثعویان ههلبژاردوه که رژیشتن له پیتش ترمموه چاکتره، چونکه پیغمبر ﷺ و ثعوبه کرو عومر له پیتش ترمموه نښت. نه محمدو خاوهن سوننه کان گتپړاویانتموه.

هغه فی ده کان رایان وایه که مردو نیتزه کان له دواي ترمه کوه پرژن باشتره، چونکه له فرمانی پیغمبرموه ﷺ وا دهرده کموت، وه شون کموتو ثعوکسهیه که له دوايموه ثعوات.

نهمسی کوږي مالیک رای وایه که همدو لایه کان وهک یه کن، به پتی ثعوی له پیتشوه باس کرا که پیغمبر ﷺ فرمودتی: (الرَّاکِبُ یَسِرُ خَلْفَ الْجَنَازَةِ، وَالْمَاشِی یَمَشِی خَلْفَهَا وَأَمَامَهَا وَعَنْ یَمِینِهَا وَعَنْ یَسَارِهَا؛ قَرِیبًا مِنْهَا). واته: سوار له دواي ترمموه ثعوات، پیاده ش لمدراوه له پیتشوه و لای راستموه لای چپموه نزيك لسیموه ثعوات.

وا دهرده کموت همدو رایه کان جزیان نښتتموه، وه ثعو لمر جیوازی به رپوایانهیه که پیتوسته بسمه ختی نه گریت.

له (عبدالرحمن)ی کوږي ثعواوه هاتوه که ثعوبه کرو عومر پیتش نه کموتن، بهلام علی دواي ترم نه کموت، پتیان ووت: ثعوان پیتش نه کموتن، فرمودی: بمرستی همدوکیان نه یان زانی که رژیشتن له دواي ترمموه چاکتره له رژیشتن له پیتشیموه، وهک چاکیتی نیوان نوژی جماعت و تاک، بهلام ثعوان کارناسان و لمر کارناسانی بز خه لک نه میان نه کرد. بدهقی و ثیبنو ثیبه گتپړاویانتموه. (حافظ) ووتویمتی: سمنده کی (حسن)ه.

بهلام جومهوری زانایان بهرې کردنی مردو به سواری به کپراعت دانننن، مهگر معزدهت هښت، بهلام دواي ناشتنی و کاتی گپړانموه بمرستیان داناره بښ کپراعت، به پتی ثعوی ثعویان نه گتپرتموه که پیغمبر ﷺ له گڼل ترمیکدا بوو ولاغیکیان بز هینا سواری بیت، سواری ثعوبو بهلام کاتی گپړانموه ولاغیکیان بز هینایموه سواری بوو، لمر بارهیموه پرسیاریان لسی کرد فرمودی: (إِنَّ الْمَلَائِكَةَ کَانَتْ تَمْشِی فَلَمَّ أَكُنْ لَارْکَبَ وَهُمْ یَمْشُونَ، فَلَمَّا ذَهَبُوا رَکَبْتُ) رواه أبوداود والبیهقی والحاکم وقال: صحیح علی شرط الشیخین. واته: بمرستی فرشته کان به پیاده یی نښت نه ثعوبو من سوارم و ثعوان پیاده، بهلام کاتی رژیشتن سواری ولاغه که بووم.

همروه ها پیغمبر ﷺ له گڼل ترمی ثیبنو ده حداحدا به پیاده نښت، کاتی گپړانموه سوار ثعپیک بوو. (ترمذی) گتپړاویتمی یوه وه ووتویمتی: (حسن صحیح).

نیت ووتنی ئهوی که سورای کهراهدتی هدی پینچواندی ئه فرموده یه نییه که نهفرموت: (سوار له دوی ترمه کهوه بروت) چونکه نیت پینچمبهر بۆ ئهوی فرموتیت کهسورایش دروسته بهلام کهراهدتی هدی.

ههغه فییه کان پایان وایه که سواری خراپ نییه ههچهنده بهی پۆشتن چاکتره، نهگهر هۆیه که نیت، وه سونمه سوار له دوی جهنازه بروت لهبهر ئه هه دیسی باس کرا.

(خطابی) دهبارهی سواری ووتویهتی: نه مزانیوه زانیان جیاوازیان هیت لهده که نیت سوار له دوی ترمه بروت.

ئهو شتانهی کهراهدتی هدی له گهله ترمهدا بکرت:

کهراهدتی هدی له کاتی ناماده بوونی ترمه کدا یه کیک له کارانهی خواره بکرت:-

۱- بهرز کردنهوی دهنگ بهیادی خواو قورنان خوندن و شتی تر، نیبو موندیر ووتویهتی: له قهیی کوری عوباده ریویه تمان کردوه که ووتویهتی: یاره کانی پینچمبهر ﷺ بهرز کردنهوی دهنگیان له سن کاتدا لا ناخۆش بوو: کاتی ناماده بوونی ترم، کاتی یادی خوا، وه کاتی جهنگ.

سهیدی کوری موسه ییباو سهیدی کوری جوبه یرو حسن و نه خهعی و نه همدو نیسحاق لایان ناخۆش بووه که سیک له دوی ترمه کهوه بویه بی ووتایه: داوای لی خۆش بوونی بۆ بکن. نهو زاعی ووتویهتی: ئهوه (بدعة) ههیتراوه.

(فضیل)ای کوری عهمر ووتویهتی: نیبو عهمر له دوی ترمه کهوه نه پۆشت گۆنی لی بوو کابرایه که ئه ووت: داوای لی خۆش بوونی بۆ بکن، نیبو عهمر پیتی فرمو: خوا له تۆ خۆش نیت. نهووی ووتویهتی: بزانه راست ئهویه که پشینان لهسری بوون، ئهیش به دهنگی به کاتی پۆشتن به دوی ترمه، وه نایت دهنگ بهرز بکرتمه به خوندنی قورنان و یادی خوا کردن، چونکه ئهو شتویه به دلی ئهوه کهسو ئارامتره و زیاتر بیی لای ئهو شتانه نیت که په یه وندی به جهنازه کهوه هدی، وه ههر ئهوهش پتیهسته لهو حالتهدا، جا ئهوه قسهیش ههق و راسته، نیت به زۆری ئهوه کهسانه که پینچواندی نهکهن فریوه خۆ.

ئهوی که نه زانه کان ئه کهن بهوی که قورنان نه خوندن لهسهر جهنازه درژی نهکهنهوه مانای ووشه کان نه گۆرن، ئهوه حهرا به نیجماعی زانیان.

شیخ محمد عبده فتویه کی هدی، دهبارهی بهرز کردنهوی دهنگ بهیادی خوا، ووتویهتی: یادی خوا کردن به دهنگی بهرز له بهردم ترمه کدا له (الفتح) دا هاتوه له بابی جهنازهدا: که کهراهدتی هدی که سیک له دوی ترمه بروت و دهنگی بهیادی خوا بهرز بکاتمه، وه نهگهر که سیک رستی یادی خوا بکات با لهبهر خۆیه بهی دهنگ ههتیرین یادی بکات، چونکه ئهوه دهنگ ههتیرینه کارنکی تازه ههیتراوه

نه لسمرده می پیغمبردا ﷺ کراوه، نه لسمرده می یاره کانیدا، وه نه لسمرده می شوین کتوانی له صه جابی و تاییعیندا، لهبر نموه پیوسته بهری نم کاره بگیری.

۲- ناییت ناگر دوای جهنازه بخیریت:

چونکه نمر کاره کاری سمرده می نه فامییه.

(ابن المنذر) و توریته: هرچی زانستی لیوه لهبر کراوه له زانایان نمر کاره یان لا خراپه.

به یهدهقی و توریته: له وه سیمتی عانیشو عوبادهی کوری صامت و نمبوهوره یهروبو نمبو سعلیدی خورده و نهسمانی کچی نمبو به کردا رهزای خویان لئی بیت هاتووه که فرمویانه: شوین ترمه کهم مه کهون به ناگروه، وه نیبنو ماحه ربوایته کردوه که نمبو موسای نمشعدهی کاتیک له سمره مرگدا بووه فرمویته: به ناگرو بخور شوینم مه کهون بۆ سر قبران. ووتیان: شتیکتان لمر باره یهوه بیستووه؟ فرموی: به لئی له پیغمبرم ﷺ بیستووه^(۱).

به لام نه گهر ناشته که له شمو دا بوو پیوستی به روناکی هه بوو نمر کاته خراپ نییه.

(ترمذی) له نیبنو عبباسوه نه گهرتته که پیغمبر ﷺ شمویک بۆ ناشتنی ترمیک چوه ناو گهرتته که چراهه کیان بۆ داگیرساند، وه و توریته: حدیسه کهی نیبنو عبباس (حسن)ه.

۳- دانیشتنی شوین کتوانی پیش دانانی ترمه که لسم زوی:

بوخاری و توریته: هرکس شوین ترمیک بکویت بادانه نیشت ههتا ترمه که لسمر شانی پیاره کان دانه نریت، وه نه گهر کهستیک دانیشته بوو نمبی ههلبست نریت.

پاشان له نمبی سعیدی خودری یهوه نه گهرتته که پیغمبر ﷺ فرمویته: (إِذَا رَأَيْتُمُ الْجَنَازَةَ فَقُومُوا. فَمَنْ تَبِعَهَا فَلَا يَقْعُدْ حَتَّى تُوَضَّعَ). واته: نه گهر ترمیکتان بینی ههلسنه سهرین، جا هرکس شوینی کتوبیت ههتا دانه نریت با دانه نیشت.

ربوایت کراوه له سعیدی مقبور یهوه له باوکی و توریته: بهدای ترمیکهوه نه نریشتن کاتی گهیشتنه گهرستانه که نمبو هوریه دهستی مروانی گرت و دانیشن پیش نموی ترمه که دانه نریت، نمبو سعید خوا لینی رازی بیت هات و دهستی مروانی گرت و پئی فرموو: ههلسه، سویند به خوا نمبو هوریه نه زانیت که پیغمبر ﷺ نموی لئی قهدهغه نه کردین، نمبو هوریه فرموی: راست نه کات. حاکم گهرتته یهوه و نممشی بۆ زیاد کردوه نه لیت: کاتی نمبو سعید به مروانی ووت ههلسه، ههلسار ووتی: بۆچی ههلت ساندیم؟ نمریش حدیسه کهی بۆ باس کرد، پاشان مروان به نمبو هوریه فرمو: چی رتی لئی گرتی پتم رابه یه نیت؟ فرموی: تۆ پیتشوا بویت و دانیشتی، منیش دانیشتم

(۱) له نیسانده کهی نمبو حهریزی مولای موعاری به هیه که نه ناسراوه.

له‌گه‌لتا؛ نهمش بۆچونی به‌شی زۆری صه‌حابو تایبعی‌یه‌کان و حه‌نه‌فی‌یه‌کان و حه‌نبه‌لی‌یه‌کان و نه‌وزاعی و نیسحاقه.

شافیعی‌یه‌کان نه‌لین: دانیشتن بۆ مردونیه‌کان پیش دانانی تهرمه‌که که‌راهدتی نی‌یه. به‌لام له‌سهر نه‌وه رێکن که هه‌رکس پیش تهرمه‌که بکه‌وت و هه‌تا نه‌گه‌نه لای دابنیشیت قه‌یناکه، (ترمذی) ووتویه‌تی: له هه‌ندێ له زانایانی صه‌حابوه‌و له کسانێ تریشه‌وه گێڕدراوه‌ته‌وه که نه‌وان پیش تهرمه‌که نه‌گه‌یشتنه سه‌ر گۆره‌که‌وه داننیشتن.

نهمش قسه‌ی شافیعی‌یه: کاتیک تهرمه‌که هات و نه‌و دانیشته‌بو با له به‌ری هه‌لنه‌سیت. وه له نه‌حه‌ده‌وه هاته‌وه که ووتویه‌تی: نه‌گه‌ر هه‌لسا عه‌ببی لی ناگرم، نه‌گه‌ر هه‌لێش نه‌سا نه‌وه قه‌یناکه. ٤- هه‌لسان له‌به‌ر جه‌نازه له کاتی تی‌په‌ربوونیدا:

به پێی نه‌وه‌ی نه‌حه‌ده نه‌گێڕته‌وه له واقیدی کورێ عه‌مری کورێ سه‌عدی کورێ مو‌عاده‌وه که ووتویه‌تی: حازری تهرمیکی به‌نی سه‌لمه‌ه بووم، جا که تهرمه‌که‌یان هه‌تا هه‌لسام، نافیعی کورێ جو‌به‌یر ووتی: دانیشه من نیستا شتیکت له‌م باره‌یه‌وه بۆ نه‌گێڕمه‌وه که به‌لگه‌یه: مه‌حمودی کورێ حاکمی زورقی بۆی گێڕامه‌وه که گوتی له عه‌لی کورێ نه‌بی طالب بووه خوا لی‌ی رازی ییت فهرمویه‌تی: پێغه‌مه‌به‌ر ﷺ فهرمانی پێ نه‌کردین که له به‌ر تهرم هه‌لێن نهمش هه‌لنه‌ساین. پاشان خۆی وازی نه‌وه هه‌تا وه‌لنه‌ستا، وه فهرمانی به نهمش کرد که هه‌لنه‌ستین. موسلیم به‌م له‌فه‌ه هه‌تاویه‌تی: بیه‌نمان پێغه‌مه‌به‌ر ﷺ هه‌لنه‌ستا نهمش هه‌لنه‌ساین، جا نه‌و دانیشتن نهمش دانیشتن، واته: له‌به‌ر جه‌نازه.

(ترمذی) ووتویه‌تی: هه‌دیه‌که‌ی عه‌لی حه‌سه‌ن و صه‌حیحه، چوار تایبعی تێدایه یه‌ک له یه‌کی نه‌گێڕنه‌وه، وه لای هه‌ندێ له زانایان کار به‌وه نه‌کرت.

شافیعی نه‌لین: نه‌وه راسته‌ترین شته که له‌و باره‌یه‌وه هاتوه.

نهم هه‌دیه‌هه‌ ناسخی هه‌دیه‌که‌ی یه‌که‌مه که نه‌فرمویه‌ت: (إِذَا رَأَيْتُمُ الْجَنَازَةَ فَقُومُوا). واته: کاتی تهرمیکتان بیهی له‌به‌ری هه‌لنه‌س.

نه‌حه‌ده ووتویه‌تی: نه‌و که‌سه ئاره‌زی خۆیه‌تی هه‌لنه‌سیت یان نا، وه به‌لگه‌شی نه‌ویه که له پێغه‌مه‌به‌ره‌وه گێڕاویه‌ته‌وه که له پێشه‌وه هه‌لنه‌سا پاشان هه‌لنه‌سا. نیسحاقی کورێ نی‌پاهیمیش وه‌های ووتوه، وه له‌گه‌ڵ نه‌حه‌ده و نیسحاقی کورێ حه‌بیب و ئه‌بنو‌ماجیشون له مالیکی‌یه‌کان رێکن له‌سهر نه‌وه.

نه‌وه‌ی ووتویه‌تی: هه‌لته‌رێراره‌ له‌و باره‌یه‌وه نه‌ویه که هه‌لسان له به‌ر تهرم په‌سه‌نده، خاوه‌ن مه‌زه‌هب و (متولی)‌اش هه‌ر نه‌وه نه‌لین.

ئىبنو حزم روتويەتى: ھەركەس تەرمىكى يىنى پەسەندە لە بەرى ھەلسىت، ئەگەر تەرمى بىن بىروايە كىش بىت ھەتا دائىرەت يا تى ئەپەرت، يان دواى كەوت، جا ئەگەر ھەلىش نەسەت قەيناكە، ئەوانى ئەلەين پەسەندە بەلگەيان ئەويە كە جەماعت لە ئىبنو عومەرەو لە عامبى كورى رەببەو ئەگىرنەو كە پىغەمبەر ﷺ فەرمويەتى: (إِذَا رَأَيْتُمُ الْجَنَازَةَ فَقُومُوا لَهَا حَتَّى تُخَلَّفَكُمْ أَوْ تُوضَعَ). واتە: ئەگەر تەرمىكتان يىنى لە بەرى ھەلسەن ھەتا تى ئەپەرت لىتان يا دائىرەت.

لە لای ئەحمەد ھاتووە: ئىبنو عومەر ھەر تەرمىكى ئەبىنى لە بەرى ھەلسە ھەتا تى ئەپەرت، وە بوخارى و موسلىم لە سەھلى كورى حەنەف و قەيسى كورى سەعدو ئەگىرنەو كە ھەردو كيان لە قادسیە دانىشتبون، تەرمىكيان بەلایاندا تەپەراندا، ئەوانىش ھەلسان، پەريان و ترا: ئەو جەنازە لە ئەھلى زەمە بوو. و تیان: پىغەمبەر ﷺ تەرمىكى بەلادا تى پەرت ھەلسا، و تیان: ئەو تەرمى جۆلەكە بوو. فەرموى: (أَوَلَيْسَتْ نَفْسًا نَايَا تَعْرِشُ نَفْسِيكَ نَبُوهُ؟

لە لای بوخارى لە ئەبى لەیلەو ھاتووە روتويەتى: ئىبنو مەسعود قەيس لە بەر تەرم ھەلسان، وە حەكمەت لە ھەلسان ئەويە: كە لە رىوايەتى ئەحمەد و ئىبنو حەبىبان و حاكیم دا ھاتووە لە حەدىسى عەبدوللەي كورى عەمرەو بەمەرفوعى: (إِنَّمَا تَقُومُونَ إِعْظَامًا لِلَّذِي يَقْبِضُ النَّفْسَ). واتە: تەنھا بۆیە ھەلسەن لەبەر گەورەي ئەوي گىانەكان ئەكىش، وە لە رىوايەتكەي ئىبنو حەبىباندا ھاتووە ئەفەرموت : (إِعْظَامًا لِلَّهِ تَعَالَى يَقْبِضُ الْأَرْوَاحَ). واتە: لەبەر گەورەي خۆي گەورە كە گىانەكان ئەكىش.

بەكورتى ئەلەين: زانایان لەم كەشەیدە جیاوازیان ھەيە ھەندىكيان بۆ ئەو چوون كە كراھەتى ھەيە ھەلسان لەبەر تەرم، وە ھەندىكى تریان بۆ ئەو چوون كە پەسەندە، وە ھەندىكى تریان رایان وایە ھەركەس ئارەزووى خۆیەتى ھەلسەت يان نا، وە ھەريەكەيان بەلگەو بۆچوونى خۆي ھەيە.

موكەللەفیش بەرامبەر ئەم رایانە چى پەي دلتیا بو ئەتوانیت ھەلى بۆرت. سە خواش زانائە.

۵- پراشتنى ئافەتان بە شوین تەرمدا:

بەپەي حەدىسى ئومووعەطیە كە روتويەتى: لىمان قەدەغەكرا بو شوین تەرم بکەوین، بەلام زۆریان لى ئەكەردین^(۱)، ئەحمەدو بوخارى و موسلىم و ئىبنو ماجە گىپارایانەتووە.

(۱) حافظ لە (فتح) دا ئەلەت: واتە زۆریان لى ئەكەردین كە نەچىن، وەك چۆن لە شتە قەدەغەكراوەكانى تردا زۆریان لى ئەكەردین، وەك ئەوي بلیت بە كراھەتیان داغنا شوین تەرم بکەوین بى ئەوي حەرامى بکەن، وە (قرطبی) روتويەتى: پراشتى قەسەكى ئومووعەطیە ئەويە ئەو كراھەتە كراھەتى تەزىيە، وە جەماوەرى زانایانىش ھەر ئەو ئەلەين.

له عبدوللای کورې عمره هاتو ووتوبه تی: جارتک له خزمه تی پیغمبردا ﷺ نمریشتین، نافره تیکی بینې باوه رناکه ین ناسیی تی، کاتی بهرو رنګاکه رژیشتین پیغمبر راوستا هتا پیمان گهشت، سهیرمان کرد فاتیمه خوی لئ رازی بیت، پیغمبر ﷺ فرمووی: فاتیمه چی توی له مالوه هتاوته ده؟ وتی: هاتم بز نم ماله بهزیم پیاندا هاتوه سره خوشیم لئ کردن، فرمووی: لهوانه گهشتیته گورستانه که؟ وتی: پنا بهخوا من لهوانه یم مردوه کم گه یاندیته گورستان له گه لیاندا، چونکه گویم لیت بووه لهو باره یوه چیت باس کردوه، فرمووی: نه گهر بگهشتیته گورستان به هشتت نه نه دی هتا باپردی بارکت نه دی دیبایه. نه محمدو حاکمو نسانی و به بهقی گیراویانه توه.

زانایان تانایان لم حدیسه داوه ووتویانه راست نیه چونکه له سنده که یا ره یعی کورې یوسف هدیه حدیسی لاوازو حدیسی مونکری لا هدیه.

نیبنوماجه و حاکم نه گیرنوه له موحه ممدی کورې حنه فی یوه له علی یوه خویان لئ رازی بیت ووتوبه تی: پیغمبر ﷺ هاته در بینې کومه لیک نافرت دانیشتون فرمووی: چی نیوی دانیشتاندره لیره؟ ووتیان: چاره پوانی ترمیک نه که ین، فرمووی: نیوه نهی شون؟ ووتیان: نه، فرمووی: نهی هلی نه گرن؟ ووتیان: نه، فرمووی: نهی نهی نیون له گه لیان؟ ووتیان: نه، فرمووی: ده به گوناوه بگرننوه نه که به پاداشتهوه.

له نیسناده که یدا دیناری کورې عومر هدیه نهو حاتم ووتوبه تی: پیانکی مشهورو ناسراو نیه، نه زدی ووتوبه تی: واز لئ هینراوه: خلیلې له نیشادا ووتوبه تی: درزنه.

نوهش مذهبی نیبنومسعودو نیبنوعومرو نهو نومامو عایشو مسروق و حسن و نه خعی و نه زاعی و نیسحاق و حنه فییه کان و شافعییه کان و حنه لییه کانه.

مالیک به لای نهووه مدیلی هدیه که دروسته، نه ممش قسې خدکی مدینه یه، وه به لکې دروستی نهووه: که نیبنونبی شهبه له رنګای (عمدای کورې عمری کورې عه طانوه له نبی هوړه یوه نه گیرننوه که پیغمبر له گه ل ترمیکدا بوو، عومر ژنیکی بینې دهنگی دا، پیغمبر ﷺ فرمووی: وازی لئ بهننی نهی عومر... نم حدیسه نیبنوماجهو نسانی لم پوه تخریجان کردوه، وه رنګایه کی تری هدیه له حمدی کورې عمری کورې عه طانوه له سه لمدی کورې نه زره قهوه له نبی هوړه یوه، وه پیان کانی سیقن، موه للوب ووتوبه تی: حدیسه کی نومر عه طیه نهو نه گه یغیت که قهده غه کردن له لاین یاسادانه یوه به چمن پله بوو. -تهواو-.

له لای مالیک هاتوو که چوونی پیره‌ژنی بۆ گۆرستان به‌خراپ دانناوه، وه هه‌روه‌ها چوونی ئافره‌تی گنج له‌گه‌ڵ جنازه‌ی کسینک که موسیبه‌ته‌که‌ی گه‌وره‌ بیت بۆی، به‌ مەرجێک داپۆشراو بیت و به‌ده‌رچوونه‌که‌ی تووشی فیتنه‌ نه‌بیت.

ئێبنو حه‌زم رای وایه: ئه‌وه‌ی جومهور لهم باره‌یه‌وه‌ کردویه‌ته‌ به‌لگه‌ راست نییه، وه‌ دروسته‌ ئافره‌ت شوێن تهرم بکمریت.

وه‌ نه‌لیت: به‌خراپی نازانین ئافره‌ت شوێن تهرم بکمریت، وه‌ به‌رگری ئه‌وه‌یان لێ ناکه‌ین؛ وه‌ ده‌رباره‌ی قه‌ده‌غه‌یی ئه‌وه‌ چهند ئه‌سه‌رنک هاتوو هه‌یچیان راست نین، چونکه‌ یا موسه‌له‌ یا له‌ نه‌ناسراوه‌یه، یا له‌ که‌سێکه‌وه‌یه که ناکرتته‌ به‌لگه‌؛ پاشان هه‌دیسه‌که‌ی ئومو عه‌طیه‌یی پێشوه‌ی باس کردوه‌ و ده‌رباره‌ی ووتویه‌تی: ئه‌گه‌ر به‌ سه‌ندیش سه‌حیح بیت هه‌یج به‌لگه‌ی قه‌ده‌غه‌یی تێدا نیه، به‌لکو تمنها له‌به‌ر که‌راهمت بووه، وه‌ پێچه‌وانه‌ی ئه‌مه‌ ریه‌وایه‌تی سه‌حیح هاتوو، وه‌ک گه‌ی‌راومه‌نه‌وه‌ له‌ رێگای شوعبه‌وه: له‌ وه‌که‌یه‌وه‌ له‌ هه‌شامی کوپی عوروه‌وه‌ له‌ وه‌هه‌بی کوپی که‌یسانه‌وه‌ له‌ موحه‌مه‌دی کوپی عه‌مری کوپی عه‌طانه‌وه‌ له‌ نه‌بی هوپه‌یه‌وه‌ که پێغه‌مبه‌ر ﷺ ئاماده‌ی ناشتنی تهرمێک بوو، عومره‌ش ئافره‌تیکی له‌گه‌ڵدا بیه‌ین، هاواری لێ کردو ده‌نگی دا، پێغه‌مبه‌ر ﷺ فرموی: (دَعَهَا يَاعُمْرُ فَإِنَّ الْعَيْنَ دَامِعَةٌ، وَالنَّفْسُ مُصَابَةٌ، وَالْعَهْدُ قَرِيبٌ)^(١). واته: وازی لێ به‌ینه‌ ئه‌ی عومه‌ر، چونکه‌ چار پر له‌ فرمێسکه‌و دڵ و ده‌رون برینه‌داره، کاره‌ساته‌که‌ش تازه‌یه.

هه‌روه‌ها نه‌لیت: له‌ ئێبنو عبباسه‌وه‌ به‌ سه‌حیحی هاتوو که به‌ خراپی دانناوه‌ ئافره‌ت دوا تهرم بکمریت.

تهرم به‌جێ هه‌شتن له‌به‌ر بوونی کارێکی (مونه‌کر) خراپ:

خاوه‌نی کتێبی (المغنی) ووتویه‌تی: ئه‌گه‌ر کسینک له‌گه‌ڵ تهرمێکه‌دا پۆشت و کارێکی خراپی بیه‌نی یا بیستی، ئه‌وه‌ ئه‌گه‌ر توانای به‌رگری لێ کردن و لا‌بردنی هه‌بوو یا نه‌یه‌لیت بکرت، به‌لام ئه‌گه‌ر توانای لا‌بردنی نه‌بوو، ئه‌وه‌ دوو رووی هه‌یه:

یه‌که‌میان: با لای ناخۆش بیت و ئه‌ینکاری لێ بکات و به‌جێ نه‌یه‌لیت و هه‌ر به‌شوێنیه‌وه‌ بیت، جا ئه‌وه‌ی له‌سه‌ری فه‌رزه‌ به‌ ئه‌ینکاری کرده‌که‌ له‌سه‌ر خۆی لای نه‌بات، و هه‌قیک واز لێ نه‌یه‌نین بۆ شتیکی با‌تل.

(١) ئه‌سه‌نادی ئه‌م هه‌دیسه‌ سه‌حیحه.

دروم: نو کسه نه گيريتنوه له گڼل نو ترمه دا ناروات، چونکه چوونی نهيته هو بیستو بینینی خراپه، له گڼل نهو دا که نه توانی نهو واز لئ بهیته و نه چیت.

ناشتنی مردو (دفن)

۱- حوکه کی:

موسلمانان کون لیسر نهو کی مردو ناشتو شاردنوهی لاشه کی فیزی کیفایته، نه گمر چند کسینک پی هلسان له کول نهوانی تر نه کویت، خوی گوره فرمویمتی: ﴿أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ كِفَاتًا﴾ أَحْيَاءَ وَأَمْوَاتًا (المرسلات/ ۲۵-۲۶). واته: نایا زویمان نه کردو ته جی کوبونوهی بشمر بو زیندان و بو مردوان.

۲- ناشتی مردو بشمو:

جومهوری زانایان رایان وایه که ناشتنی مردو به شو بیت یا بهرور وک یه که، چونکه پیغمبر ﷺ نو پیاهو که دهنگی به زیگری خوا بهر نه کردوه لشمودا ناشتی، ودهلی فاطمی له شودا ناشت خوا لئی رازی بیت، ودهروها نه بویه کرو عوسمانو عایشو نیبنو مسعود بشمو نیژراون. له نیبنو عباسوه هاتوه که پیغمبر ﷺ شویت چوه نار گوریکوه و چرایان بو داگیرساند، پاشان لاشه کی لای قیلموه وهرگرت فرموی: (رَحِمَكَ اللَّهُ إِنْ كُنْتَ لِأَوَاهَا تَلَاءً لِلْقُرْآنِ) واته: خوا ودهمت پی بکات، چونکه پیارکی زور له خوا ترس زور قورنان خوین بووی، وده چوار (الله اکبر) لیسر کرد. (ترمذی) گپراویمتی یوه و ووتویمتی: حدیسیکی (حسن) وده ووتویمتی: بشی زوری زانایان پییان داره مردو بشمو بنیژرت.

نو ناشتنش کاتیک دروسته که هیچ مافیکي نو مردوه له دست نه چیت و نوژی لیسر بکرت، بهلام نه گمر بو ناشتنه نو کاتده مافه کانی بهجی نهات و نوژی لیسر نهکرا، نهو دانوری یاسی نیسلام نهی لی کردوه به کراهتی دانوه.

موسلم نه گپرتنوه که پیغمبر ﷺ روژنک ووتاری داوه باسی یه کیک له یاره کانی کردوه که کاتی خو مردوه و کفن کراوه به کفنیکی ناتواو بشمو نیژراوه، جا پیغمبر ﷺ منعی نهو کرد که پیو بشمو بنیژرت مه گمر کسینک ناچار بیت نو کاره بکات.

نیبنو ماحه له جایوه نه گپرتنوه که پیغمبر ﷺ فرمویمتی: (لَا تَدْفِنُوا مَوْتَاكُمْ بِاللَّيْلِ، إِلَّا أَنْ تَضْطَرُّوا). واته: مردوه کانتان بشمو مهنیژن مه گمر لیسر ناچاری نهیت.

لادې (اللحد) نمر هه لکنده به له تهنیشتی گۆږه کمه له لای قیبله نه کړیت، و به خشت همل ته چنریت، جا وهك خانوی سرگیاوی لئ دیت، به لام چان کردن (الشق) چالیکه له ناوه پاستی گۆږه کدار نهم لاو لای به خشت هه لته چنریت و مردوه کی تی نه خریت و پاشان سری بۆ نه کړیت به بهر د یا بهشتی تر (وهك گۆږی لای خۆمان)، جا همدو شتوه که دروسته، به لام لادې چاکره.

به پیتی نمری نه همدو نیبنو ماجة له نه نه سموه نه گیتړنوه فرمویتي: کاتې پیغمبر ﷺ کۆچی دواپی کرد کابرایهك همدو لادې نه کرد و کابرایه کی تر همدو چالی نه کرد ووتیان: (استخارة) دا وانه که یڼ له پمروه دگاری خۆمان کامه یان چاکه نمره یانمان بۆ جی به جی بکات، نیمه جواب بۆ همدو کیان نه نیرین جا کامیان زو هات نمره یانی بۆ نه که یڼ، کاتې نار دیان نمری لادېه کی نه کرد زو تر گه یشت نیر لادېان بۆ کرد.

نهمش نمره نه گه یه نیت که همدو شتوه به که دروسته، به لام لادې له پیشتوه، به لگش نمره به که نه همدو خاوه ن سونه نه کان نه گیتړنوه له نیبنو عه بیا سموه ووتویتي: پیغمبر ﷺ فرمویتي: (اللحدُ لَنَا، وَالشَّقُّ لِعِزَّتِنَا) واته: لادې هه لکنده گۆږ هی نیمه به سواته موسلمانان- و (شق) چان کردن هی غهیری نیمه به. (ترمذی) نهم حمده سی به (حسن) دانوه.

۶- شتوه مردو خستنه ناو گۆږ:

نمری سونه نیت بیت بۆ مردو خستنه ناو گۆږ، نمره به که له پیتش دا قاچه کانی دابهیلرته ناو گۆږه کمه نه گمر توانوا، به پیتی نمری نمره داودو نیبنو نمری شیهو به یه ده کی نه گیتړنوه له عبدوللای کوری زیدوه که مردو به کی خسته ناو گۆږه له پیتشدا قاچه کانی برده ناو گۆږه کمه فرمویتي: نهمه سونه نه، به لام نه گمر نه توانوا چۆن لوا و به خریته ناو گۆږه کمه.

نیبنو حمزم ووتویتي: چۆن لوا وها مردو نه خریته ناو گۆږه، یا لای قیبله یا له پاش قیبله، یا لای سریه، یا له لای قاچی یوه، چونکه ده قنک نه هاتوه لمو باره یوه.

۷- پسمندی پو پین کردنی مردو بۆ لای قیبله له گۆږه که یداو پارانه بۆی کردنوه گریی کفنه که:

نمر سونه نمتی که کاری له سر پریشتوه نمره به که مردو به که له گۆږه کدا له سر لای راست دانمیریت و پری نه کړیته قیبله، وه دانمیر ته لیت: (بِسْمِ اللَّهِ وَعَلَى مِلَّةِ رَسُولِ اللَّهِ، أَوْ: وَعَلَى سُنَّةِ رَسُولِ اللَّهِ). پاشان گریی کفنه که نه کړیته، چونکه له نیبنو عوم مروه خوا لی تان رازی بیت هاتوه که پیغمبر ﷺ: همرکاتیک مردو بخرایته ناو گۆږ نه یفرمو: (بِسْمِ اللَّهِ وَعَلَى مِلَّةِ رَسُولِ اللَّهِ، أَوْ: وَعَلَى سُنَّةِ رَسُولِ اللَّهِ). روه احمد و أبوداود و الترمذی و ابن ماجة، و روه النسائي مسنداً و موقوفاً.

۸- خراپی دانانی پۆشاک لئناو گۆږدا:

جهماوهری زانایان به خراپیان داناه دانانی پۆشاک یا سهرین و ئهر جۆره شتانه بۆ مردوو لئناو گۆږدا، وه ئیبنو حزم رای وایه: که قهیناکه جل راجرت لئۆر مردو لئناو گۆږدا.

به پیتی ئهوی موسلیم له ئیبنو عهباسوه نهگێرتنهوه که فرمویهتی: لئناو گۆږه کهی پیغممهر ﷺ قهتیه کهی سور راخرا، وه فرمویهتی: خوا وازی لهوکاره هینا کاتی ناشتنی پیغممهره مهعصومه کهی و لئی قهدهغه نه کرد، وه چاکترین کهسانی سهرزوی لهوکاره دا ئهر کاره یان کردوه به رای همموریان و کهسیان ئینکاریان لئی نه کرد.

زانایان به پسهندی دانهینن که خشتیک یا بهردیک بخرته ژیر سهری مردوه که یا کۆمهلتیک گل و رومتی راستی بخرته سهر خشته کهیا ئهر شتی له ژیر سهریا دانراوه، پاش ئهوی کهنه که لیسر رومتی لائهرت و نهخرته سهر گل.

عومهر فرمویهتی: نهگهر منتان خسته ناو گۆږهوه، رومهتم بخرنه سهر گله که، وه (ضحاک) وهسیهتی کرد و رای سپارد که گهری کانی کهنه کهی بکه نهووه دهوچارای له کهنه کهوه ده رهیتن.

وه به پسهندیان داناهه پالپشتیکی بۆ دابهرت به خشت یان یا به گل، بۆ ئهوی نه کهوتیه سهر پشت. مالیک و ئهحمده و ئهبوحنیفه به پسهندیان داناهه پۆشاکیک بهسهر گۆږه کهدا بدرت نهگهر هاتوو مردوه که ئافرهت بوو، بهلام بۆ پیار پیوست ناکات، وه شافعییه کان به پسهندیان داناهه ئهر کاره بکرت بۆ ژن و پیار.

۹- پسهندییهتی کردنی سێ مشت گل به سهر گۆږه کهیدا:

پسهنده بۆ ئهر کهسێ نامادهی ناشتنی مردوه که نهیت سێ مشت گل ههلدات بۆ گۆږه که لای سهری مردوه کهوه، به پیتی ئهوی ئیبنوماجه نهگێرتنهوه که پیغممهر ﷺ نوژی لیسر جهمازهیک کرد، پاشان هات بۆ لای گۆږه که و سێ مشت گلی ههلدات بۆ سهر گۆږه که، که لای سهری مردوه کهوه بوو.

سێ پیشوا ئایینییه کان به پسهندیان داناهه کاتی مستی یه کهم بلیت: ﴿مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ﴾ واته: لهو گله دروستمان کردوون، وه له دووه مدا بلیت: ﴿وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ﴾ واته: وه بۆ ناو گل ئهتان گێرتنهوه، وه له سێ مدهدا بلیت: ﴿وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَى﴾ واته: وه ههر لهو گله جاریکی تر دهتان ئهتیننهوه، چونکه پیغممهر ﷺ وای فرموو کاتی ئومو کهلومی کهچی ناشتوه. نهحمده و توویهتی: پیوست نیه هیچ بوترت کاتی ههلدانی گله که له بهر لاوازی همدیه که.

۱۰- په سندی پمتی پارانهوه بڼه مردوه که دواى ناشتنی:

په سنده دواى نموى که مردوه که نه نيزت دواى لى خوش بوونى بڼه بکرت، وه همدو ها دواى سابت بوون و چسپاوى له وه لاما بڼه بکرت، چونکه له وکاته دا لى نه پرستنه (دواى ناشتنی).
له عوسمانه خوى لى پازى بيت هاتو که پيغمبر ﷺ کاتى له ناشتنى مردو نموه لمسرى نه وستار نه يفرمو: (اِسْتَغْفِرُوا لِأَخِيكُمْ وَسَلُّوا لَهُ التَّشْيِيعَ، فَإِنَّهُ الْآنَ يُسَالُّ). واته: دواى لى بوون و چسپاوى بکن بڼه براکتان، چونکه نيسا پرسپارى لى نه کرت. نمو داودو حاکم گيپراويه نه، وه حاکم به صهيحي داناه، وه همدو ها بفرار پوايه تى کردوه و ووتوبه تى: له پوهو نه نيت کس له پيغمبره نه گيپراوه نه.

پوهين نه گيپراوه له عدلي يوه خوا لى پازى بيت که نو کاتى له ناشتنى مردو نموه نه يفرمو: خويه نمو بندهى خوته بڼه ميوانت، وه تو چاکرتين خاون ماليت ريز له ميوان نه گريت، خويه لى بورو شونه کى بڼه فراوان بکه.

نيسو عومر به په سندی داناه که سهرتاو کوتايى سورتى (البقرة) لمسر گوره کى بخوتريت، دواى ناشتنی، به يه دقې به سندی کى حسمن گيپراويه تى يوه.

۱۱- هوکى ته لقين دواى ناشتنى مردوه که:

هندى له زانايان و شافيعى به په سندی دانمين که مردوى گوره نه مندالى بچوک ته لقين بکرت. دواى ناشتنی، به پيى نموى سه عىدى کورې مهنصور گيپراويه تى يوه له راشيدى کورې سعدو ضمورهى کورې حبيب و حکيمى کورې عوميره وه که ووتويانه: کاتى که مردو خرايه ناو گوره ووه گلى به سردا کرايه ووه خدک به جريان هيت، حمزيان نه کرد لای گوره که يوه به مردوه که بووتريت: نهى فلانه کس بلن: (لا إله إلا الله؛ أشهد أن لا إله إلا الله) سى جار، نهى فلانه کس بلن: پوهرد گارم خويو ناييم نيسلامه و پيغمبرم موحده، پاشان به جى بليت.

(حافظ) نهو باسى له (تلخيص) دا باس کردوه، به لام بدهنگ بووه لمسرى. وه (طبراني) له حدیسی نه بو نوماموه نه گيپراوه که پيغمبر ﷺ فرمو يه تى: نه گره کسيکتان مرد و گله کتان کردوه به سردا، با يه کيکتان لای سمرى مردوه که بوستيت وه بليت: نهى فلانه کسى کورې فلانه کس به ناوى دايکى يوه، چونکه مردوه که نهى بيسى به لام وه لاسى ناداوه، پاشان بليت يوه نهى فلانى کورې فلان مردوه که راست نيسنه، پاشان بليت يوه: نهى فلانى کورې فلان مردوه که نه ليت: رنمايان بکه خوا ميره بانيت به سردا برزيت، به لام نيوه هست ناکن، نينجا با نهو که سه بليت: له بيرت بى له دنيا لمسر چى دهرچويت نموش: (شهادة لا إله إلا الله وأن محمداً عبده ورسوله). وه بيرت بى که تو پازى

بوت خوا پەروەردگارت بێت، وە ئیسلام ناینت بێت، وە موحەممەد ﷺ پێغەمبەرت بێت، وە قورئان پێشمووات بێت. چونکە کە ئەمە ی روت مونکەرو نەکەر دەستی بە ئەگرن و ئەلێن: با بۆزین چی دامان ئەنیشینی لای کەسێک کە فێری وەلامەکی کرابێت. جا پیاوێک روتی: ئەو نێرراری خوا ئەو نەگەر دایکی نەناسیت چی؟ فەرمووی: با بەناوی حەواوە بانگی بکات، بێت ئەو فلانی کۆری حەوا.

(حافظ) لە (تلخیص) دا ووتی: ئێسنادەکی (صالح)، وە (ضیاء) لە ئەحکامە کەیدا بە (قوی) دانارە، وە لە ئێسنادە کەیدا عاصمی کۆری عەبدوللا هەبە کە ئەویش لازە، (هیشمی) دواى هێتانی ئەو فەرموودە ووتی: لە ئێسنادە کەیدا کۆمەلێک هەبە نایان ناسم.

ئەو ووتی: ئەو فەرموودە هەرچەندە لازە بەلام دل پێی خوش ئەبێت. زانایانی فەرموودەو جگە لەوانیش پێکەوتوو لەسەر ئەو کە حەمیدەکانی (فضائل) و (ترغیب) و (ترهیب) زۆر بەتوندی نەگیرن.

ئەو فەرموودە بەهێز بوە بە چەند شاھیدێک وەک حەمیدی: (وَأَسْأَلُوا لَهُ الشَّيْئَ)، واتە: داواى چەسپاری بۆ بکەن. وە وەک وەسەتەکی عەمری کۆری عاص کە هەردووکیان سەحیحەن.

ئەھلی شام ئەو سەردەمەو هەتا ئێستا هەر لەسەر ئەو کارە بەردەوامن، وە مالیکی بەکان لە بۆچونە بەناوبانگە کەیانداو هەندێ لە حەنبەلە بەکان بۆ ئەو چوون کە تەلقین کەراھەتی هەبە.

(أثر) ئەلێت: بە ئەحمەد روت: ئەو خەلک ئەیکەن کاتێک کەسێک ئەنێژن، بەکێکیان لە ژوور سەرمەو ئەو سەست و ئەلێت: ئەو فلانی کۆری فلان... هتە، چە؟ روتی: کەس ئەینێو شتی وەها بکات خەلکی شام ئەبێت لەوکاتەو ئەو موغیرە مردووە. وە لە ئەبە بەکری کۆری ئەبە سەرمەو ئەگێرئەو ئەویش لە مامۆستا کانییەو کە شتی وەهايان کردووە، وە ئیسماعیلی کۆری عەبەشیش ئەگێرئەو. ئیشارەتی ئەکرد بۆ حەمیدەکی ئەبە ئومامە.

ئەو سوننەتە لە دروست کردنی گۆرەکاندا

سوننەتە گۆر ئەو ئەو بستیەک لە زەوی یەو بەرز بکێتەو بۆ ئەو بزانرێت کە قەبرە، بەلام ئەو زیاتر حەرامە.

بەپێی ئەو موسلیم و جگە ئەو ئەگێرئەو لە هارونەو کە ئومامە کۆری شوفی بۆی گێراوە ئەو ووتی: ئەگەر (فضالە) ی کۆری عوبەیدا بوین لە خاکی پۆم (رودس) هارەلێکمان مرد (فضالە) فەرمانی کرد گۆرە کەیان تەخت کرد، پاشان روتی: گوێم لە پێغەمبەر ﷺ بووە فەرمانی ئەکرد گۆر تەخت بکێت.

له نېوهه ییاجی نښه دی یوه نه گټرنه ووتویهتی: عدلی کورې نښې طالب پټی وټم: وهك چوڼ پټغمېمر عليه السلام منی نارد منیش ناروا تو بنیرم؟ که واز مهینه له هیچ پدیکمرتک همتا لمارې نښې، وه له هیچ گورپکی بهرزهو بو همتا رنکی نه کهیت.

(ترمذي) ووتویهتی: کار بهو کراوه له لایمن هندې زانایانوه، وه به خراپیان داناو که گور له زهوی یوه بهرزهو بکرتتوه، نه ونده نه بیت پټی بزانت و بناسرتتوه که نهو گورېو بس، بۆ نهوی کس بهسریا نه ووات و کس لهسری داننیشیت.

والیه کان شو خانوانه یان نهروخانده که لهسر گورېو کان دروست کرابون — نهوانی لهو رادهیه زیاتر بوون که شمع دایناوه — بۆ نهوی کار به سونهتی صحیح بکرت.

شافعی ووتویهتی: من وا حمزنه کم گور له گله کی خوی زیاتری نه کرت بهسردا، وه هر نه وندهم پی باشه که بستیک له زهوی بهرزهو بکرتتوه، هر وها هله نه بسترت و گچ کاری نه کرت، چونکه نهو بۆ جوانی و شانازی کردنه، وه مردن جی هیچ یه کم دوانه نییه، وه گورې هیچ کام له موهاجرین و نه نصارم نه بینیهو گچ کاری کرابیت.

وه هیتدیک لهوالیه کام بینیهو که بینای سر گورېو کان تیک نه دن، وه نه شم بینیهو که زانایان رځنه یان لی بگرن.

شوکانی ووتویهتی: واده رنه کموت بهرزهو نهوی گورېو کان زیاتر لهوی که روخست دراوه حرامه، وه یارانې نیمام نه حمد و کومه لیک له یارانې شافعی و یارانې مالیک، نه مه یان به صراحت ووتوه.

وه نهو قسه یی که ووتراوه حرام نییه چونکه له لایمن سهلفو خه له فوه کراوه و ینکار نه کراوه — وهك نیمامی یه حیار (مهدی) له (الغیث) دا ووتویهانه — صحیح نیه، چونکه نهو پری نهوی که هیه نهویه که نهوان لیتی بیده نگ بوون، وه بیده نگ بونیش به لکه نیه نه گمر لهو شتانه دا بیت که جی گومانه، وه حرام بونی بهرزهو کردنهوی گورېو کانیش گومانه. جا نم گومانهی سر قبره کان و نم گورې شهیدانه که ناوه دان کراونه توه، حدیسی بهرزهو کردنهوی گورېو کان هر له سره تاوه نهوان نه گرتتوه، وه دیسانوه نهو کاره له بهشی کردنی گورېو کانه به مزگوت، که پټغمېمر عليه السلام نهو کسانهی نه فرین کردوه که نهو کاره نه کم.

بهراستی بهوی بهرزهو کردنهو رازاندنهوی گورېو کانهو خراپو فسادې وها دروست بووه که نیسلام بزبان نه گری، لهوانه بیرو باوهی نه فامه کانه پزبان که وهک بیرو باوهی کافره کان وایه بهرامېمر به بته کان، وه نه ونده به گوره یان زانیون که پزبان وایه نه مانه توانایان هیه قازانچ بگه یمنو زیان دورخنهوه، نیر کردویهانه به جیگی مېست، بۆ داوا کردنی نیازو پترسته کانیان وه به په ناگه یه بۆ به دیه پتانی داواکاریه کانیان، شتی وا داوا نه کم له قبرانه که بنده کان له خوی داوا نه کم، وه بۆ سهف وکردن

بۆلایان بارگەر بنه ئەپیتچنموه دەستی پیداتین و ھاوار ئەکەن لێیان، خولاصە: هیچ شتیکیان نەپیتشتۆتموہ لەو کارانەیی خەلکی سەردەمی نەفامی لەگەڵ بته کانیاندا دەیانکرد کە نەیکەن. (إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ).

لەگەڵ ئەم کردوہ ناشرین ئەم کوفەرە ترسینمەردا کەست دەست ناکوێ بۆ خوا توہ ببیت و غیریەتی بۆ دینی حەنیف بچولیت، نە زاناو نە قوتابی و نە پاشاو نە وزیر، بەراستی بیستوو مانو پێمان گەبووہ کە ئەو قەبربەرستانە ھەموویان یا زۆریەیان کاتی سوتند ئەخۆن بەخوا بەدروھ هیچ باکیان لێی نیە، بەلام کاتیک پێیان بلێن ئەگەر راست ئەکەن بە فلان شیخ و فلان وەلی کە باروہت پێیمتی سوتندم بۆ بۆ، ناچیتە ژیری و سوتند ناخوات، وە ئیعتراڤ بەراستی ئەکات، ئەمەش رۆشنترین بەلگەئە لەسەر ئەوێ کە شیرکی ئەوان گەییوہتە پشت شیرکی ئەو کەسە کە ئەلێن خوا دوو کەسە یا سێ کەسە!! (واتە: جۆلەکە و گاوہکان).

جا ئەو زانایانی دین، ئەو پاشایانی ئیسلام، چ موسیبتیک بۆ ئیسلام سەختەرە لە کوفەر، وە چ بەلایدە بۆ ئەم دینە زیان بەخستەرە لە پەرستنی غیری خوا؟ وە چ غەم و ناخۆشیەک کە موسلمانان دوچار بوبیتن بە ئەندازەئە ئەمەیی؟ وە کام تاوان و مونکەر و اجەبە بەری لێ بگیرێ و ئینکاری بکری ئەگەر ئینکاری ئەم شیرکە ناشکرایە واجب نەبیت؟.

لَقَدْ أَسْمَعْتُ لَوْ نَادَيْتَ حَيًّا وَلَكِنْ لَا حَيَاةَ لِمَنْ تُنَادِي
وَلَوْ نَارًا لَفُتِحَتْ بِهَا أَسْوَاقٌ وَلَكِنْ أَنْتَ تَنْفُخُ فِي رَمَادٍ

واتە: بەراستی ئەو ئاموژگاریەت بە گونجکەئە گەیاندوہ ئەگەر بانگی زیندوت کردبێ، بەلام خۆ تۆ ئەو کەسە بانگی ئەکەیت ژيانی تێدا نەبوو زیندو نەبێ، وە ئەگەر ئەو پشکوویی کە ئیستا فوێ تێ ئەکەیت بۆ ئەو بپوژتموہ پاشاوەئە ئاگری تێدا بمانە، ئیستا ئەبوژایموہ، بەلام خۆ تۆ لە جیاتێ ئەوێ فو بە ئاگردا بکەیت فو بە خۆلەمیشدا ئەکەیت.

وە زانایان فەتوایان داوہ بە روخاندنی ئەو مزگوتانەو ئەو گومەزانەئە کە لە سەر گۆرەکان کراوہ. ئیبنو حەجەر لە (الزواجر) دا ووتوویەتی: پێوستە دەست پێشکەری بکری بۆ روخاندنی مزگوتو گومەزێ سەر گۆرەکان چونکە لە مزگوتی (ضار) زیانیان زۆرتەرە، وە لەبەر ئەوێ لەسەر پێچەوانەئە فرمانی پێغمبەر ﷺ دروستکراون، ئەمانەش کە دروستکراون ھەر لە سەر پێچەوانەئە فرمانی ئەوان ﷺ، چونکە پێغمبەر ﷺ نەھێ لەو کردوہ فرمانی داوہ بە روخانی گۆرە بەرز بووہکان، ھەروەھا پێوستە ھەموو ئەو چارەراخانەئە سەرگۆرەکان لا بیری، وە دروست نەبێ وەقف بکری یا نەزەر بکری.

بەرزکردنەوێ گۆرە ئەوەندەئە بستیک وەک پستی ووشتر یان تەخت کردنی:

زانایان لە سەر ئەوەن کە دروستە گۆرە وەک پستی ووشتر بەرز بکریتموہ یا تەخت بکری.

(طبري) ووتويەتى: من حمزناكم كه گۆز لىم دور واتايە تى بېرى، يا تەخت بىرى لە گەل زەوىدا ياكە پشتى ووشترى لى بىرى ئەندە بىستىك، وەك ئەوى موسلمانانى تەو كاتە لە سەرى بوون. وە رىك كەردنى گۆز تەخت كەردنى نىە.

زانايان جىاوازيان ەدىە لەودا كە كامەيان چاكترە، قازى (عياض) لە بەشى زۆرى زانايانەو ئەگىرتەمەو كە ووتويانە: چاكتر ئەوىە كەوك پشتى ووشترى لى بىرى و ئەندە بىستىك بەزى بىرىتەمەو، چونكە سوفيانى تەمار بۆى گىترەو ئەمەو كە گۆزى پىغەمبەرى ﷺ بىنىو وەك پشتى ووشتر بوو. بوخارى ئەوى رىوايەت كەردو.

ئەمەش راي ئەبى حەنىفەو مالىك و ئەمەدو موزەنى و بەشى زۆرى شافىعىيەكانە. وە شافىعى بۆ ئەو چووە كە تەخت كەردنى چاكترە، بە پىتى ئەوى كە پىغەمبەر ﷺ فرمانى داو بە تەخت كەردنى. نىشان كەردنى گۆز بە نىشانەيك:

دروستە نىشانەيك بىرتە سەر گۆز، بەرد بىت يا تەختە، بۆ ئەوى بناسرتەمەو پىتى، بەپىتى ئەوى ئىبنو ماجە ئەگىرتەمەو لە ئەنەسەو كە پىغەمبەر ﷺ گۆزى عوسمانى كورى (مظعون) نىشانە كەرد بە بەردىك. واتە: بەردىكى خستە سەر بۆ ئەوى ديارىت.

لە كىتەبى (الزوائد) دا ەاتوو ئەو حەدىسە ئىسنادەكەى (حسن) ئەبو داود لە حەدىسى (مطلب) كورى ئەبو وەداەمەو رىوايەتى كەردو.

وە تىيدا ەاتو كە پىغەمبەر ﷺ بەردىكى ەلگرت و لاى سەرىو دىناو فرموى: (أَتَعْمُ بِهَا قَبْرَ أَخِي، وَأَدْفِنُ إِلَيْهِ مَنْ مَاتَ مِنْ أَهْلِي). بەم بەردە گۆزى براكەم ئەناسمەو، وە ەرجى كەستىكەم مرد لاىو ئەى نىژم.

وە لە حەدىسەكەدا ئەو دەرئەكەوئ كە پەسەندە ئەو مردوانەى كە خزمەن كۆ بىرىتەمەو لە يك جىگادا بنىژىن، چونكە ئاساترە بۆ سەردانىان وە بۆ زياتر داواى لىخوشبون بۆ كەردنىان. داكەندنى پىلاو لە گۆزستاندا:

بەشى زۆرى زانايان بۆ ئەو چوون كە رۆشتن قەيناكە بە پىلاو بەناو گۆزستاندا. جەرىرى كورى حازىم ووتويەتى: حەسەن و ئىبنو سەرىم بىنىو بە پىلاو بەناو گۆزستاندا ئەرۆشتن. بوخارى و موسلىم و ئەبو داود و نەسائى لە ئەنەسەو ئەگىرتەمەو كە پىغەمبەر ﷺ فرمويەتى: (إِنَّ الْعَبْدَ إِذَا وُضِعَ فِي قَبْرِهِ وَتَوَلَّى أَصْحَابَهُ، إِنَّهُ لَيَسْمَعُ قَرْعَ نَعَالِهِمْ). واتە: مردو كە ئەخىرتە ناو گۆرەكەىو ەاو ئەكانى بەجى ئەهتەن، گوئى لە دەنگى پىلاوكانيانە.

زانايان ئەم فرمودەيان كەردو بە بەلگەى ئەوى كە دروستە بە پىلاو بە ناو گۆزستاندا ەاتوچۆ بىرىت، چونكە دەنگى ناىستى ەتا ەاتو چۆى پىتو نەكرى.

نیماسی ئەحمەد هاتوو چۆکردنی بەناو گۆرستاندا بە پیتلاری سەبتی یەو بە خراپ داناو^(۱) بە پیتی ئەوێ ئەبو داودو نەساتیو ئیبنو ماجە ئەگێرنەو لە بەشیرەو کەخەزمەت کاری پیغمبەر ﷺ بوو ئەو کە پیغمبەر ﷺ پیاوکی بیینی بەناو گۆرستاندا هاتوو چۆی ئەکرد بە پیتلارەو فرموی: (يَا صَاحِبَ السَّبْتَيْنِ وَهَكَذَا أَلْقَى سَبْتَيْتُكَ). واتە: ئەو سەبتی لەپێ سەبتی بە کانت داکنە مالت وێران، کابراش سەرتکی کرد کە زانی پیغمبەر بوو دایکەنی و فری دان.

(خطابي) ووتویەتی: ئەو ئەچیت پیغمبەر ﷺ لەبەر خۆ بەزل زانیی ئەو کەسە پیتی ناخۆش بووین، چونکە پیتلاری سەبتی ئەوانی کە لەدوینادا ئەهلی رابواردن و خۆش گوزەران بون لەپێیان ئەکرد، پاشان ووتویەتی: لەبەر ئەوەی پیغمبەر ﷺ حمزی کردوو کە بچیتە ناو گۆرستانەو بە پۆشاکێ مام ناوەندو جلی ئەوکەسانە کە خۆ بە کەم ئەگرن.

و کەرەختەکی ئەحمەد بۆ کەسێکە کە بەبێ بەهانه لەپێیان بکات و بچیتە ناو گۆرستانەو، بە لام ئەگەر بەهانه یەک هەبوو کە ئەو کەسە نەتوانی پیتلارەکانی لایەری وەک دێک و شتی پیس ئەو ئەو کەرەختە نامینێ.

قەدەغە کردن لە داپۆشیی گۆر:

دروستە نیە گۆر داپۆشرێ (بەقوماش و شتی وا) چونکە سامان بە فێر دانە بۆ شتیکی نا شرعی و گومرا کردنی خەلکە، بوخاری و موسلیم لە عایشەو ئەگێرنەو کە پیغمبەر ﷺ چوو بۆ غزایەک منیش پارچە فەرشیکی بچوکم هێناو گرتم بە دەرگا کەو، کاتی تشریفی هاتەو فەرشەکی بیینی رای کیشاو هەلی کیشا، لەپاشاندا فرموی: (إِنَّ اللَّهَ لَمْ يَأْمُرْنَا أَنْ نَكْسُوَ الْحِجَارَةَ وَالطِّينَ) واتە: خوا فرمانی پێ ئەداوین کە بەردو قوڕ داپۆشین.

حەرامی بەتی دروست کردنی مزگوت و چرادانان لەسەر گۆرستان:

چەند فرمودەێ صحیح و صحیح هاتوون دەرباری حەرامی دروستکردنی مزگوت لەناو گۆرستانداو داگیرساندنی چرا لەسەریان.

۱- بوخاری و موسلیم ئەگێرنەو لە ئەبی هوریرەو کە پیغمبەر ﷺ فرمویەتی: (قَاتَلَ اللَّهُ الْيَهُودَ اتَّخَذُوا قُبُورَ أَنْبِيَائِهِمْ مَسَاجِدَ). واتە: خوا جۆلە کە لەناو بیری گۆری پیغمبەرەکانیان ئەکردە مزگوت.

۲- ئەحمەدو خاوەن سوننەکان جگە لە ئیبنو ماجە ئەگێرنەو و (ترمذی) بەحەسەنی داناو. لە ئیبنو عەبباسەو کە پیغمبەر ﷺ نەفرینی کردوو لەو ئافەرەتانە ئەچنە سەر گۆرۆ ئەوانی مزگوتی لە سەر دروست ئەکەن و ئەوانی چرای لەسەر دا ئەگرسیتن.

(۱) جۆرتک ئەهەلە کە لە پیستە دروست ئەکرت و پیستەکی بە جۆرتک گەلای دار دەباغ ئەکرت.

۳- له صهیحی موسلیمدا هاتوو له عبداللای بوجه لی یوه که فرمویمتی: گوتم له پیغمبر ﷺ یو پيش نوهی کوچی دوايي بکات به پتنچ پوژ نهي فرمود: (إِنِّي أَبْرَأُ إِلَى اللَّهِ أَنْ يَكُونَ لِي مِنْكُمْ خَلِيلٌ؛ فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّوَجَلَّ قَدْ اتَّخَذَنِي خَلِيلًا، كَمَا اتَّخَذَ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا، وَلَوْ كُنْتُ مُتَّخِذًا خَلِيلًا لَاتَّخَذْتُ أَبَاكَرَ خَلِيلًا، وَإِنَّ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ كَانُوا يَتَّخِذُونَ قُبُورَ أَنْبِيَائِهِمْ وَصَالِحِيهِمْ مَسَاجِدَ، أَلَا فَلَا تَتَّخِذُوا الْقُبُورَ مَسَاجِدَ، إِنِّي أَنهَاكُمُ عَنْ ذَلِكَ). واته: من پاکانی خوم نه کم بز خوا که له نيوه خه لیم هدیته، -خه لیل به خوشمویستی تاییده نه ترته- چونکه خوی گوره منی کردوته خه لیلی خوی وه چون نیراهیمی کردبوه خه لیلی خوی، جا نه گمر من خه لیم بگرتایه، نبویه کرم نه کرده خه لیلی خوم، وه نوانی پيش نيوه گوژي پیغمبرکانیان و پیارچاکانیان نه کرده مزگوت، جا ناگاتان لی بیت نابي نيوه شتی وا بکن و گوژه کان بکنه مزگوت، براسی من نوه تان لی قده غه نه کم.

۴- وه هر له صهیحی موسلیمدا هاتوو، له نبی هوریه وه که پیغمبر ﷺ فرمویمتی: (لَعَنَ اللَّهُ الْيَهُودَ وَالنَّصَارَى اتَّخَذُوا قُبُورَ أَنْبِيَائِهِمْ مَسَاجِدَ). واته: خوا نه فرنی له جوله کو گاور کردوه که گوژي پیغمبرکانیان کردوه به مزگوت.

۵- بوخاری و موسلیم نه گپ نه وه له عائشه وه که نومو حبیبه و نومو سه لمه باسی کنیسه یه کیان نه گپرایوه بز پیغمبر ﷺ که له حبشه بینبویانو و نهي تیدا بوو، نويش فرموی: (إِنْ أُولَئِكَ إِذَا كَانَ فِيهِمُ الرَّجُلُ الصَّالِحُ فَمَاتَ. بَنَوْا عَلَى قَبْرِهِ مَسْجِدًا وَصَوَّرُوا فِيهِ تِلْكَ الصُّورَ، أُولَئِكَ شِرَارُ الْخَلْقِ عِنْدَ اللَّهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ). واته: نوانه نه موده کن که نه گمر پیار چاکتیان تیدا بوايه و بمردایه لیسر گوژه کی مزگوتیان دروست نه کردو نو و نانه یان تیدا نه کتشا، جا نوانه خراپترین کسن لای خوا له پوژي دوايیدا.

خاوهی کتبی (المغني) نه لیت: ناییت مزگوت له سر گوژ دروست بکړي به پتي نو فرموده یی پیغمبر ﷺ که فرمویمتی: خوا نه فرنی کردوه لو نافرته نهي که ژور نه چنه سر گوژستان و نوانی دیکنه مزگوت چرای له سر داننن. نبر داود و نسائی گپرایانه موه و زار اوه کی نسائیش بهم شتویه: پیغمبر ﷺ نه فرنی کردوه... هتد.

جا نه گمر رها بوايه پیغمبر ﷺ نه فرنی نه نه کرد لو کسانه نوه نه کن، وه لبر نوهی سامان به فیژدانی تیدایه ببی سود، و زیاده روی به له پرتلیتانی گوژ که له پرتلیتانی بت نه چیت، و ناییت مزگوت له سر گوژ دروست بکړي به پتي نو فرموده یی، وه لبر نوهی پیغمبر ﷺ فرمویمتی: (لَعَنَ اللَّهُ الْيَهُودَ اتَّخَذُوا قُبُورَ أَنْبِيَائِهِمْ مَسَاجِدَ) متفق علیه. واته: نه فرنی خوا له جوله که

يَتَّ كِه گۆږي پيغهمبهر كانيان نه كرده مزگموت. پيغهمبهر ﷺ نديان ترسيټنټي له ورتنهي نومي كه توان كړدويانه.

عائيشه فرمويته: گۆږي پيغهمبهر ﷺ بږيه بهر نه كرايموه بږ نومي نه كړيټه مزگموت، وه لمبر نومي تاييټ كړدنې گۆږي بهوي نوږي لاسر بكرت، همدوك خو نزيك كړدنموه ږيټ لټناني بتهكان وهايه، وه لمپنشا گيټرامانموه كه سهره تاي بت پهرستي له ږيټ لټ ناني مردوده و دهست پيدا هينانيان و نوږ كړدن لاسريان پيدا بوه^(۱).

قدهغهي سرپرېن لاسر گۆږ:

ياسا دانمري نيسلام قدهغهي كړدوه كه شت له سر گۆږ سر بېري، لمبر خولا دان لومي نغهامه كاني سردهمي نغزاني نديان كړد، وه لمبر دور كموتموه له شانازي كړدنو خو بېزل زانين.

نمبر داود نه گيټرټموه له نه نسموه كه پيغهمبهر ﷺ فرمويته: (لا عَقْرَ فِي الْإِسْلَام) واته: له نيسلامدا شت له سر گۆږ سرپرېن نيه، (عبدالرزاق) ووتويته: له سردهمي نغاميډا مانگا يا مېريان سر نمېري لاي گۆږ.

(خطابي) ووتويته: نغهامه كاني سردهمي نغزاني ووشرتيان له سر گۆږي پياوي چاك و سهخي سر نمېري و نديان ووت: پاداشتي كړدوه كمي نغدينموه، چونكه خوي له ژياندا بږخه لكې سر نمېري و دمرخواري ميوانه كاني ندا، وه نيمش له سر گۆږه كمي سري نمېرين بږنومي ډرنده و بالنده بيخون و خوراك درېي دراي مردنيشي، هك چون له ژياندا خواري ندا.

شاعره كه يان نه لټت:

عَقَرْتُ عَلَى قَبْرِ النَّجَاشِيِّ نَاقَتِي بَابِيضَ عَضْبٍ أَخْلَصَتْهُ صَيَاقِلُهُ
عَلَى قَبْرِ مَنْ لَوْ أَتْنِي مِتَّ قَبْلَهُ لَهَانَتْ عَلَيْهِ عِنْدَ قَبْرِي رَوَاحِلُهُ

(۱) نعمه نيشارته بږ نومي كه بوخاري له نيبنو عبباسوه نه گيټرټموه، لمباري قومي نوح كه چون كموتمه پهرستني بتهكان: (وهدو سواع و يغوث) و يمدوق و نسرا، كه نهمانه ناري چمنه پيار چاكي سردهمي خويان بوون كاتن مردن بږ يادگار پديكمران بږ دروست كړدن بږ نومي چاريان لټي بكن، جا كاتن خه لك نغام بوون شميټان هاني دان بږ پهرستني نومي پديكمرانه بهوي كه ږيټريان لټي ناون و دهستيان پيدا هينان و خويان له خوا نزيك كړدوتموه بېوكانه. جا خه لكيش همر وايان كړد له گۆږي پياوچاكان، وه نم كار له بت پهرسته كانموه هاتوته ناو نغلي كيتابوه، لمپاش نغانيش هاتوته نار موسلمانموه، جا بت پهرستيش له گم نغ كاردها يه كسانه.

واته ووشتره کم لسمر گۆری نه جاشی سمر بری، به شمشیرتکی سپی تیژ که شمشیر تیژکهره کان باش تیژیان کردبو، جا من نهم کارهم لسمر قهری کسمیک کردوه نه گهر من پیشی بکمرتایه و بمردهایه نهوه بدلایموه کم و بن نرخ بوو که ووشتره چاک و بهیژه کانی له لای قهری من دابنایه.

وه هندیکیان باوه پریان وهابوو نه گهر وولاغه کم له سر گۆره کم سر بری پۆژی دواپی به سواری نهچی بۆ مهیدانی مهحشر، وه همرکس وولاغه کم سر نه بررا له لای، نهوه به پی نهچی بۆ مهحشر، نهمه لسمر مزه مبی توانی که باوه پریان وا بوو زیندرو بوونه هدی دوا مرده.

قدهغه کردنی دانیشتن له سر گۆر و پالپتوه دان و بسرا ریشتنی:

دروست نییه له سر قهر دانیشتن و پال پیوه دانی و بسرا ریشتنی، به پی نهوی عمیری کوری حمزم گتیرایه میوه ووتویهتی: پیغمبر ﷺ چای لیم بوو پالم دابۆه به گۆرته کمه فرموی: (لَا تُؤْذِ صَاحِبَ هَذَا الْقَبْرِ أَوْ لَا تُؤْذِ) رواه احمد باسناد صحیح. واته: نازاری خاوهی نهوه گۆره مهده.

همروه ها له نهو هوره پروه هاتوه که پیغمبر ﷺ فرمویهتی: (لَا تَجْلِسْ عَلَى جَمْرَةٍ فَتَحْرِقَ ثِيَابَهُ فَتَخْلُصَ إِلَى جِلْدِهِ خَيْرٌ لَّهِ مِنْ أَنْ يَجْلِسَ عَلَى قَبْرِ) رواه احمد و مسلم و ابوداود و النسائی و ابن ماجة. واته: لسمر پشکۆیهک دابنیشتن و جله کاتان بسوتی و بگاته سر پیست، چاکتره بۆتان لهوی که لسمر گۆرتهک دابنیشتن.

وه به حرام دانان مزه مبی نیبوو حمزمه لبر نهوه هره شیدی که لهو باره یوه هاتوه.

نیبوو حمزم ووتویهتی: نهمه قسهی کۆمهلتیکشه له سهلف، لهوانه نهو هوره پروهیه.

وه مزه مبی جمهور نهویه: که دانیشتن له سر گۆر کراهتی هیه.

نهوی ووتویهتی: عیبارته کم شافعی له (الأم) دا و بدشی زۆری یارانی شافعی دوا نهویش نهویه: که دانیشتن کراهتی هیه، وه مهبستیان کراهتی تهزیه، وه که به کارهینانی زانایاندا بهناوبانگه، وه زۆریان به صراحت ووتویهنه. وه ووتویهتی: جو مهوری زانایان هممو نهوه نهلین لهوانه: نهخعی و (لیث) و نهحمد و داوود، وه ووتویهتی: پال پیوه دانیس همر بوو شیهیه کراهتی هیه.

نیبوو عومر له صهحابو نهو حنیفو مالیک بۆ نهوه چوون که دانیشتن له سر گۆر دروسته.

له (الموطأ) دا نهلینت: نهوه قدهغه کردنی دانیشتنی سر قهر (وهک ئیمه بزانی) که مهبستی دانیشتنه بۆ دهست به ئاوه گیاندن، وه لهو باره یوه فرموده یه کی لاوازی باس کردوه، وه نهحمدیش نهو لیک دانویهی به لاواز داناه، ووتویهتی: نهوه قسهیه هیچ نییه، وه نهوی ووتویهتی: نهو لیکدانویه لاوازه یا باتله، وه همروه ها نیبوو حمزم به باتلی داناه له چهند رویه کمه.

نهم جیاوازی به لسمر نهویه که دانیشتنه که دانیشتنی سروشتی بیت، نهک بۆ دهست به ئاوه گیاندن، بهلام نهگهر بۆ دهست به ئاوه گیاندن بیت نهوه هممو زانایان ریکن لسمر نهوی که حرامه، همروهک

چۆن پرتكن لىسر ئىۋى كە رۆشتن بىسر گۆرۈدا دروستە ئەگەر بۆ پىتۈست بوو. ۋەك ئىۋى نەگاتە گۆرۈ
مىردەكە كى خۆى بىۋەنەبى كە بىسر گۆرۈ ترىدا بىروات.

نەھى لە گەچ كىردنى گۆرۈ نوسىن لىسرۈ:

لە جابىرەۋە ھاتوۋە كە پىغەمبەر ﷺ قەدەغى كىردبوو گۆرۈ گەچ كارى بىكرىۋ لە سىرى دابىشىرى و
خانوى بىسرەۋە بىكرى، ئەھمەد و موسلىم و نەسانى و نەبۇداۋودو (ترمىزى) كە بە سەھىھى دانائوۋە
رېۋايەتلىان كىردوۋە.

ۋە رېۋايەتەكە (ترمىزى) ئەللىت: پىغەمبەر ﷺ قەدەغى كىردبوو كە گۆرۈ گەچ كارى بىكرى و لە
سىرى بنوسىرى و خانوى بىسرەۋە بىكرى و پىتى لى نرى.

ۋە رېۋايەتى نەسانى ئەللىت: قەدەغى كىردبوو خانوى بىسرەۋە بىكرى يان لىتى زىاد بىكرى يان گەچ
كارى بىكرى يان لە سىرى بنوسىرى.

جۈمھورى زانايان ئىۋە قەدەغىيەشيان بە قەدەغى كىراھەت دانائوۋە، بەلام ئىبىنوحەزم بەھىرامى دانائوۋە.
ۋە ووتراۋە: حىكمەت لىۋەدا ئىۋىيە كە گۆرۈ بۆ لەناۋچونە نەك بۆ مانەۋە، ۋە گەچ كارى كىردنى،
جۈنەيلىكى دۇنيايىيە، ئىۋە مىردوۋە ھىچ پىتۈستى پىتى نىيە.

ھەندىكىيان ووتوۋىيەنە حىكمەتى قەدەغە كىردنەكە گەچ كارى كىردن بۆ گۆرۈ ئىۋىيە كە گەچ بە ناگر
ئىسوتىنرى، ئىنجا دروست ئەكرى، ۋە ئىۋى پىشت گىرى ئىۋە رايە ئەكات ئىۋىيە كە لە زىدى كۆرى
ئىرقەمەۋە ئەگىرنەۋە كە بىر كەسەى ووت كەئىۋىست گۆرۈ كۆرەكەى ھەلەبەستى بەگەچ: شىتىكى خراب
و پوچەل ئەكەى، نابى شىتىكى لى نىزىك بىكرىتەۋە كە ناگرى بىكرىتەۋە.

قورۋانى گۆرۈ قەيناكا:

(ترمىزى) ووتوۋىيەتى: ھەندى لە زانايان رىيان داۋە — لەۋانە ھىسەنى بەسىرى — كە گۆرۈ قورۋ بىرى.

شافىعى ووتوۋىيەتى: قورۋانى گۆرۈ قەيناكا.

لە جەغەمىرى كۆرى موحەممەدوۋە ھاتوۋە لە بارىكىۋە فەرموۋىيەتى: گۆرۈكەى پىغەمبەريان ﷺ بىستىك
بەرز كىردوۋە لە زەۋىيەۋە و قورۋىكى سورىان پىدا داۋ چىريان كىردە سىر.

ئىۋىيەكەى نەجىداد گىراۋىيەتەۋە، ۋە (حافظ) لىتى بىدەنگ بوۋە لە (التلخىص) دا.

جا ۋەك چۆن زانايان ئەللىن ھەلەبەستى گۆرۈ كىراھەتى ھەيە، ئاۋاش بە كىراھەتلىان دانائوۋە كە بە خىشى
سورۇ قىل يە تەختە دروست بىكرىت، يە ناخشى مىردوۋەكە بە تابوتەكەۋە ئەگەر زەۋىيەكە شى داۋ و
تەپنەيىت، بەلام ئەگەر بىر شىۋىيە بوو دروستە دروستكىردنى گۆرۈ ھەلەبەستى بە قىل و چىمەنتوۋ ۋە
دروستىشە كە بە تابوتەۋە بىنئىزى بى ئىۋى كىراھەتى ھەيە.

له موغیره وه هاتوه له ئیبراھیموه که ووتویهتی: پیتشینان حمزبان له ههلبهستن نه کرد به خشتی قور بهلام به قسل لایان کهرهتی ههبووه، وه به قامیش پهسند بوو لایان و بهتخته کهرهتی ههبووه، وه له فرموده کهدا هاتوه که قهدهغی نویسی کردوه لهسر گۆر، جا له پوالتدا جیاوازی نیه له نیوان نویسی ناوی مردوه که یا نویسی شتی تر له سری.

حاکم دواي تهخریج کردنی نهم فرمودهیه ووتویهتی: نیسناده کی صحیحه، بهلام کاری پێ ناکرێ، چونکه پیتشوا موسلمانه کان له پۆژههلات و پۆژئاوادا ناربان نوسراوه له سر گۆرهکانیان نهمش کاریکه بهروودوا لهیهکیان وهگرتهوه.

(ذهبی) بهدواي ئه دا دهلتیت: ئهوه شتیکی تازه داهێتراهو ئهویان پێ نهگهیشتهوه که قهدهغهیه. بۆچونی ههنبهلی ئهویه که ئهوه نهیهیه بۆ کهرهته، جا چ نویسی قورئان بیت یا ناوی مردوه که بیت یهکسانه.

شافیهییهکان رێکهوتوون لهگهلیاندا، بهلام ووتویهته: نهگهر گۆره که گۆری زانیهک بیت یا پیاوچاکیک، پهسند که ناوه کی له سر بنوسرێ بۆ ئهوی له کسانێ تر جیا بکرتنهوه، وهمالیکهکان پایان وهایه نویسنه که نهگهر قورئان بیت حرامه نویسی، بهلام نهگهر بۆ دیاری کردنی ناوی مردوه که و بهرواری مردنه کی بوو ئهوه کهرهتی هیه.

ههنبهیهکان ئهلتین: نویسن له سر گۆر کهرهتی تهخریه، بهلام نهگهر ترسی وون بوونی گۆره کی ههبوو قهیناکه.

ئیبیحهزم ئهلتیت: نهگهر ناوی مردوه که له سر بهردێک ههلبکهمرت ئیمه بهخرایی نازانین، وه له فرموده کهدا قهدهغی ئهوه نهکات که له گله کی خۆی زیاتر بکری بهسریا.

وه دهربارهی ئهوه زیادهیه بهیهقی باسیکی هیه که ئهلتیت: (بَابُ لَا يُزَادُ عَلَى الْقَبْرِ أَكْثَرُ مِنْ تُرَابِهِ لِئَلَّا يَرْتَفِعَ). واته: ئهوه باسیکه دهربارهی ئهوه که له سر گۆر له گله کی خۆی زیاتر ناکرێ به سریا بۆ ئهوی بهزر نهیتهوه.

شهوکانی ووتویهتی: وادیاره مهبهست لهو زیادهیه ئهویه که له گله کی خۆی زیاتر نهکری بهسریا. وه ئهلتین: مهبهست لهو زیادهیه ئهویه که لهسر گۆری مردویه کی تر گۆری بۆ ههلبکهندری، بهلام شافیهی واتای یهکم ترجیح ئهدا وه ووتویهتی: پهسند که گۆره که لهگله کی خۆی زیاتر نهکری بهسریا، وه بۆیه ئهوی لاپهسند ه تا گۆره که زۆر بهزر نهیتهوه تهگینا نهگهر زیادیش کرا خراپ نییه.

ناشتنی زیاتر له یهک مردوو له گۆرێکدا:

ئهوه پێرپهوشتهی که سهلهف لهسری پۆشتون و کاری پێ کراوه، ئهویه که تنها کسێک له گۆرێکدا بنیژریت، چونکه ناشتنی چهند مردوویهک له گۆرێکدا بهکهرهت دانراوه، مهگهر کاره که گران بیت که

همردويهك گۆپڻكى بۆ هەلگەندى، لە بەر زۆرى مردووەكان و كەمى ئىوانى دەیان نىژن، يالاواز بونيان، جا ئەگەر وابو ئىوه دروستە لە مردوويهك زياتر لە گۆپڻىدا بنىژن، بە پىنى ئىوه ئەحمەد (ترمى) كە بە صەحىحى دانارە ئەگىرنەوه كە ئەنصارەكان پۆزى ئوحد هاتنە لای پىغمبەر ﷺ روتيان: ئى نىراوى خوا مەندوو بىرندارىن چ فرمانىكەمان پى ئەكى دەربارى شەهیدەكان؟ فرمووى: (احفرُوا وَأَوْسِعُوا وَاعْمِقُوا وَاجْعَلُوا الرُّجُلَيْنِ وَالثَّلَاثَةَ فِي الْقَبْرِ. قَالُوا: فَأَيُّهُمْ نُقَدِّمُ؟ قَالَ: أَكْثَرُهُمْ قُرْآنًا). واتە: گۆرەكان فراوان و قول هەلگەنن هەر دووان و سىان بچەنە گۆپڻىكەوه، روتيان: كامەیان پىش بچەن؟ فرمووى: ئىوهیان كە قورئانى زۆرتر لەبەر.

(عبدالرزاق) ئەگىرنەتەوه بە سەندىكى حەسەن لە وائىلمى كۆرى ئەسقىەموه كە ژنىك و پىارىك ئەخرايه ناو گۆپڻىكەوه، جا پىاوه كە پىش ئەخراو ژنەكەش لەدواوەموه دانەنرا.

مردووی دەریا:

لە (المغنى) دا ووتوویەتى: ئەگەر كەسێك لە نار كەشتىەكدا لەناو دەریایەكدا مرد، ئەحمەد ووتوویەتى: چاوەروانى ئەكرىت بەهيوای ئىوه شوئنىك بەدۆزنەوه تىیدا بنىژن، بەو شىو پۆزىك یان دوو پۆز ئىهیتلەموه، ئەگەر ترسى تىك چوونى نەبوو، جا ئەگەر جىگەیان نەدۆزىموه ئەشۆرى و كفن ئەكرى و نوژى لە سەر ئەكرى و شتىكى قورسى پىو ئەبەستى و ئەخرتە نار ئاوەكەوه، ئەوش قسە (عطاء) و حەسەنە.

حەسەن ووتوویەتى: لە سەبەتەكدا دا ئەنرىت و ئەخرتە دەریاوه.

شافىعى ووتوویەتى: ئەخرتە نىوان دولوح و ئەبەستى بۆ ئىوه ئاو بىبات بۆ كەنارى دەریا، چونكە لەوانەیه دەست كۆمەلێك بكۆیت و بىنژن، وە ئەگەر بشى خەنە نار ئاوەكەوه تاوانبار نابن، بەلام ئىو شىو یەكەم باشترە، چونكە ئىو شارەنەوه كە مەبەستە بە دەست دىت، بەلام بەستەنەوه لەنىوان دوو لەوح و تەخە لەوانەیه تىك بچىت و توشى ئەتەك بىت، وە لەوانەیه لە سەر كەنارى دەریاكە بەروتى و ئەتەك كراوى بىنژنەموه، وە لەوانەیه بكۆیتە دەستى كۆمەلێك موشرىك، جا لەبەر ئىوه ئەوه كە باسەن كرد باشترە.

گەلاو پەلكە دار خستە سەر گۆر:

شەرى نىیه كە گەلاو پەلكە دارو گول بچرتە سەر گۆر، وە ئىوه بوخارى و كەسانى تر ئەگىرنەوه لە ئىبنوعەبباسەوه كە پىغمبەر ﷺ بەلای دوو گۆردا تى پەرى و فرمووى: (إِنَّهُمَا يُعَذَّبَانِ، وَمَا يُعَذَّبَانِ فِي كَيْبٍ، أَمَّا هَذَا فَكَانَ لَا يَسْتَنْزِعُ مِنَ الْبَوْلِ، وَأَمَّا هَذَا فَكَانَ يَمْشِي بِالنَّسِيمَةِ، ثُمَّ دَعَا بِعَسِيبٍ رَطْبٍ، فَشَقَّهُ بِأَنْتَيْنِ، ثُمَّ غَرَسَ عَلَى هَذَا وَاحِدًا، وَعَلَى هَذَا وَاحِدًا وَقَالَ: لَعَلَّهُ يُخَفَّفُ عَنْهُمَا مَا لَمْ يَنْبَسَا). واتە: ئەم دوانە ئىستا سزا نەدرن و لەسەر تاوانى گەورەش سزا نادرن، ئەمەیان خۆى نەتەپاراست لە مەز و

خوی خاویښ نده کړده، وه نهمه یان دوو پویی نه کړد له نیوان خه لکدا، له پاشاندا دارای لقه هیښویه کی خورمای تهری کړد، لقه کی کړد به دوو به شوه و هر به شتیکی له سر گوزنک چاند و فرموی: به نومیدی نهمی خوا سزایان له سر سوک بکات. همتا تم شولانه وشک نهم.

(خطابی) وه لاسی نهمی داوه تهمو و توریته: چاندنی نیوه شولکه کمو نهمی که فرمویته: (به) نومیدی نهمی خوا سزایان له سر سوک بکات همتا وشک نهم، نهمه لپروی تهرپوک به شونواری پیغمبره وه بووه، وه همدو ها به پارانوه کی که له سمریان سوک بیت، وه نهمی پیغمبر ﷺ ماوی تهرتی داناوه بز سنوری پارانوه کی که له ماوی نهمه دده خوا سزایان له سر سوک بکات.

نهک له بهر نهمی له پهلکی داری تهردا شتیکی هبیت که له وشکدا نبیت، وه عامی خه لک له ززریه ولاته کاندانه چن گهلا و پهلکه داری تهر پانه خن له ناو گوزی مردوه کانیان، من واتن نه گم که بز نهمه چوبین که سزا له سر مردو لاهرن، به لام بهیچ شتویهک وها نیرو هیچ په یوهندی کی نی به به سر کاره کی پیغمبره ﷺ.

نهمی (خطابی) و تهریتی راسته، وه یاره کانی پیغمبر هر بهوشویه تیگه یشتون، چونکه له کسپانه نه قل نه کراوه که لقو گه لای دارو گولیان له سر گوز داناوی، جگه له بوره یه نسله می که پای سپارد دولتی دار بخنه نار گوزه کیوه، بوخاری ریوایته کړدوه.

نهمهش دوره که دانانی لق و گه لای شتیکی مشروع بویت و له همدو صحابه کان شاروه بیتو جگه له بوره یه کسی تر نه زانیته.

(حافظ) له (فتح) دا و تهریتی: لهوه نه چن بوره یه فرموده کی له سر گشتیتی و عموم دانایت، وه نهمی به تایبیت نه زانیته بهو دووانوه.

نیبنوروشد و تهریتی: وا دهر نه کوی له تصروفی بوخاری یوه که نهمه تنها تایبیت بووه بهو دوو کسوه، له بر نهمه به دوی دا قسه کی نیبنو عومر نه هیتی کاتنی بینی فرشتک له سر گوزی (عبدالرحمن) راخوابو فرموی: کوره لیتی بکوره چونکه هر کړدوه کانی نهمه ستمبری.

له قسه کی نیبنو عومر دا دهر نه کوی که هرچی بخرته سر گوز هیچ کارنک ناکات به لکو کړدوهی چاک کار نه کات.

ژنیک هرې و مندالیتیکی زیندو له زهیدا بیت:

نه گمر ژنیک مردو له زگی دا کوزپه لیه کی زیندو هبیت پیروسته زگی هلدی بز نهمی منداله که دهره یترن نه گمر هیوای ژیانی لی بکری، نهمهش بهوی پزشکی سپوزی جینی باورپوه نه زانی.

نافرته کیتابی بحر و زگی پر بیت له موسلمانیک بتمنها نهیترت:

بهیهقی تهگیرتتهوه له واثیلی کوری نسمعهوه که خوی ژینکی نصرانی ناشتوه که مندالی موسلمان له زگی دا بووه له شونیکدا که نه گۆرستانی موسلمانان بووه نه گۆرستانی گاور.

نیامی نهحمد نهوی ههلبژاردوه، چونکه نافرتهکه خوی کافرو له گۆرستانی موسلماناندا نانیترئ، چونکه کاتیک نو سزا ندرئ موسلمانانی دهرپشتی توشی نازار نهبن، وه نابی له گۆرستانی کافراندا بنیترئ، چونکه مندالهکی موسلمانو توشی نازار نهیبت به سزادانی کافرهکان.

پهسندی بهتی ناشتنی مردوو له گۆرستاندا:

نیبنوقودامه روتویهتی: مردوو ناشتن له گۆرستاندا باشر بووه لای نیام نهحمد لهوی که له مالدی بنیترئ، چونکه زیانی کمتره بو میراتگره زندههکانی پاش خوی، وه قهبری گۆرستان زیاتر له خانمی پوژی دواپی نهچیت، وه زیاتر پارانهوی بۆ نهچیت، وه بهردوام صهابهکان و تاییهی بهکان و کسانانی پاش نهوانیش له بیاباندا نیتراون.

جا نهگهر روتیان: خۆ پیغمهبر ﷺ لهمالهکهیدا نیتراره ههروهها نهویهکر و عومهریش لهگهلهیدا نیتراون له وهلامدا تهلتین: عایشه فرمویهتی: نهویان بۆیه کرد نهوک گۆرهکی بکهنه مزگوت. بوخاری گپراویهتی بهوه.

ههروهها لهبهر نهوه که پیغمهبر ﷺ خۆ یارهکانی له بهقیع نهناشت، جا کردهوی پیغمهبر ﷺ له پیش تره له کردهوی کسانانی تر، وه یارهکانی رایان وا بوو که نهو کاره تاییهته بۆ پیغمهبر ﷺ، چونکه رپوایت کراره که فرمویهتی: (يُذَقُّ الْأَنْبِيَاءُ حَيْثُ يَمُوتُونَ). واته: پیغمهبران له کوئ کۆچی دواپیان کرد لهوی نهیترن.

نهوهاش زیاتر گۆرهکی نهپاریزی له زۆری چونه سهری، وه بۆ نهوی له خهلهکش جیا بکرتتهوه. پهسیار کرا له نهحمد دهبارهی نهو پیارهی که وهسیعت نهکات له مالهکی خۆیدا بیننن؟ نیام نهحمد فرموی: له گۆرستانی موسلماناندا نهیترئ.

قهدهغهی جوین دان به مردوو:

دروست نهیه جوین دان به مردووانی موسلمان و باس کردنی خراپهکانیان، به پتی نهوی بوخاری له عایشهوه تهگیرتتهوه خوا لیتی رازی بیت که پیغمهبر ﷺ فرمویهتی: (لَا تَسُبُّوا الْأَمْوَاتَ فَإِنَّهُمْ قَدْ أَفْضَوْا إِلَى مَا قَدَّمُوا). واته: جوین به مردووان مهدن، چونکه چوون بهرو نهوکارو کردهوی که پیش خۆیان رهوانهیان کردوه.

نمودارودو (ترمذی) نه گيڙنمو به سمنه ديکي لاواز له ټيبنوعومروه خويان لى پازى بيت که پيغمبر ﷺ فرمودى: (أَذْكُرُوا مَحَاسِنَ مَوْتَاكُمْ وَكُفُّوا عَن مَّسَائِرِهِمْ). واته: باسى چاکه کاني مردوه کانتان بکمن و له خراپه کانيان مه دوتن.

به لّام نمر موسلمانانې به ناشکرا له فرمانى خودا درنه چوون يا به ناشکرا بيده بيان نه کرد، يان کارى خراپه بيان نه کرد، ياد کرده نموى خراپې توانه په وايه نه گهر بهر ژوندى تيدا بوو، وک نموى بؤ ناگادار کرده نموى دور کرده نموى خدک بيت له کاره کانيان و له ورته کانيان وه بؤ چا لى نه کردنيان، به لّام نه گهر هيچ بهر ژوندى تيدا نمبوو نمره دروست نويه باس بکړن.

بوخارى و موسليم له نمنه سمه نه گيڙنموه خوا لى پازى بيت فرمودى: ترميتکيان به لاماندا برد خدکه که بمبشى باسيان کرد. پيغمبر ﷺ فرمودى: (وَجَبَتْ) واته پتړست بوو، له پاشاندا ترميتکي تريان برد به خراپې باسيان کرد همر فرمودى: (وَجَبَتْ) عومر خوى لى پازى بيت، ووتى چى پتړست بوو؟ فرمودى: (هَذَا أَثْنَيْتُمْ عَلَيْهِ خَيْرًا فَوَجَبَتْ لَهُ الْجَنَّةُ، وَهَذَا أَثْنَيْتُمْ عَلَيْهِ شَرًّا فَوَجَبَتْ لَهُ النَّارُ، أَنْتُمْ شُهَدَاءُ اللَّهِ فِي الْأَرْضِ). واته: نمويان که به چاکه باستان کرد بهمشتى بؤ پتړست بوو، ونمويان که به خراپه باستان کرد ناگري بؤ پتړست بوو، نيوه شايمتى خوان له سر زوى.

جوړن دان به مردوى کافران و نفرين لى کردنيان دروسته، خوى گموره نه فرمودى: ﴿لُعِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَءِيلَ﴾ (المائدة/ ۷۸). واته: نفرين لمو بن پړوايانې بدنې نيسرائيل کړاوه. همره ها فرمودى: ﴿تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ﴾ (المسد/ ۱). دهسته کاني نمبولمه دب لئاو چى. نفرين کردن له فرعون و هاو شتوه کاني، وه قسه پى ووتنى بئاو بانگه لئاو کتپه کمى خوادا وک: ﴿أَلَا لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ﴾ (هود/ ۱۸). واته: ناگادار بن نفرينى خوا لمر ستمکارانه.

قورټان خوړندن لمر گور:

زانايان جياوازيان هديه له حوکمى قورټان خوړندن لمر گور، شافيعى و موحه مدهى کورې حسمن به پسنديان داناره بؤ نموى نمر مردوه له پيژنمى به کمى خيږى دهست بکړى، وه (قاضي عياض) و قمرافى له ماليکي به کان لمر نمون، وه نه حمد راي وايه که خراپ نويه. به لّام ماليک و نمبو حنيفه به کمره ټپيان داناره، چونکه له پيغمبر ﷺ هيچ نه هاتوه لمو باره يوه.

هەلدانەوی گۆر:

زانایان لە سەر ئەو ڕێکن کە ئەو شوێنە موسلمانێکی تێدا نیژرا ئەبێ بە شوێنی خۆی مادام گوشت و ئێسقانی بێنێ، جا ئەگەر شتیکی کەمیشی بێنیتەوه بەتەوای لەناو نەچی حەرامی ئێ شوێنە بۆ کەسێکی تر هەر بەردەوام ئەبێت، بەلام ئەگەر لەناوچوو، و بۆه بە گۆل ئەو دروستە لەموشۆندەا مردوویەکی تر بنیژێ، یاسود لە زەویەکی وەرگیری بۆ چاندن و خانو لەسەر کردن و شتی تر، جا ئەگەر گۆرێک هەلدراوە و پارچە ئێسکی تێدا مابو نایێت هەلکەندەوه کی تەواو بکری، جا ئەگەر لە هەلکەندەوه بووبۆه لەپاشاندا چەن پارچە ئێسقانیکی دییەوه ئەبێ کۆی بکاتەوه لەلایەکی گۆرەکەوه دای بنیێت ئێنجا دروستە مردوویەکی تری تێدا بنیژێ، و ئەگەر کەسێک پێش ئەو نوێژی لەسەر بکری لە گۆر خرا، ئەگەر گۆلێ بەسەردا نەکرابوو دەردەهێنرتەوه نوێژی لەسەر دەکری، بەلام ئەگەر گۆلێ بەسەردا کرابوو بەلای حەنفیەکان و شافعیەکان و رەبایەتیک لە ئیمام ئەحمەد حەرامە گۆرەکی هەلکەندرتەوه، وە هەر بەو شێوه بە نوێژی لەسەر دەکری، بەلام لە رەبایەتیک ئیمام ئەحمەد گۆرەکی هەلدەکەن و لەدەرەوه نوێژی لەسەر دەکری.

هەرسێ پێشەوای ئیسلام بە دروستی دانەنێن کە گۆر هەلدەرتەوه لەبەر مەبەستێکی صحیح، وە ئەو شتی کە لە گۆرەکەدا بەجێ مابێ هەلدەرتەوه بۆ دەرھێنانی، یا ئەگەر مردووەکە ڕووی نەکرابوو قیبلە هەلکەندرتەوه ڕووی ئەکرێتە قیبلە، یا شۆردنی ئەو نەشۆرایێت، یا بۆ چاک کردنی کفەکی، مەگەر ترسی لێک هەلۆهانی هەبێت، ئەو وازی لێ نەهێنێ.

بەلام حەنفیەکان پێنجوانە ئێمان لە هەلدانەوی گۆردا بۆ ئۆشوانە، و بەئەتک کردنی دانەنێن وە ئەتک کردنی لە ئیسلامدا قەدەغەیدە، ئێبنوقودامە و تۆبەتی: ئەتک کردن تەنها بۆ کەسێکە کە تێک چووێت ئەو هەلئادرتەوه.

و و تۆبەتی: ئەگەر بەبێ کفن نیژرا بوو دوو لایەنی هەیدە: یەکەمیان وازی لێ نەهێنێ، چونکە مەبەست لە کفن کردن داپۆشراوەتی ئێ مەبەستەش بە خۆلەکە بەجێ هاتو، دووەمیان هەلئادرتەوه چونکە کفن کردنی مردووی پێوستە، و وە شۆردن وەهەیدە.

ئەحمەد و تۆبەتی: ئەگەر گۆر هەلکەن خاکنازەکی لە گۆرەکەدا بەجێ مابوو دروستە هەلئادرتەوه بۆی، وە دەربارە شت کەوتنە ناو گۆر وەک سچا و پارە- و تۆبەتی هەلئادرتەوه بۆ ئەو شتە ئەگەر نەرخان هەبوو.

روتیان: ئێ ئەگەر خاوەن مردووەکە حەقی ئەو شتانە دا بە و کەس؟

روتی: جا ئێتر کابرا چی تری ئەوت؟

لهو بارهيموه بوخاری له جابيرهه نهگيرتتموه که پيغمبر ﷺ هاته سر عبداللهای کوری نوبی دروای نموی خرابووه گۆزه کهيموه، فرمانی دا دهریان هيتاوه و خستیه سر رانی و (نفث) فوی به کميتک تفوه کرد به سهریا و کراسیکی بۆ لهبر کرد.

همروهها نهگيرتتموه لسهيموه که ووتوبهتی: پياویک له گهل بارکما نيژرا دلم نارامی نهگرت هتا دهرم هيتاوه و بهتمنها له گۆرتکدا ناشتم.

بوخاری بۆ نهم دوو فرمودوده باییکی داناره که نوسيوهتی: باییک: نایا مردوو له گۆر یا له لا دردا دهر نههينرتتموه له بهر هۆدهک.

نهم داود له عبداللهای کوری همروهه نهگيرتتموه که فرموهتی: گویم له پيغمبر ﷺ بووه کاتى نهچوين بۆ طائف و بهلاى گۆرتکدا تى نهمرين فرموهتی: (هَذَا قَبْرُ أَبِي رُغَالٍ وَكَانَ بِهَذَا الْحَرَمِ يَدْفَعُ عَنْهُ، فَلَمَّا خَرَجَ أَصَابَتْهُ النَّقْمَةُ الَّتِي أَصَابَتْ قَوْمَهُ بِهَذَا الْمَكَانِ فَدُفِنَ فِيهِ، وَآيَةُ ذَلِكَ: أَنَّهُ دُفِنَ مَعَهُ غُصْنٌ مِنْ ذَهَبٍ، إِنْ أَنْتُمْ نَبَشْتُمْ عَنْهُ أَصْبَتُمُوهُ مَعَهُ، فَابْتَدَرَهُ النَّاسُ فَاسْتَخْرَجُوا الْغُصْنَ). واته: نموه گۆری نهم روغاله که لهم حهرمهدا نهماريزرا، کاتى لیتی دهرچوو توشی نمو بهلايه بوو که خهلهکی نهم شوته تووشی بوون لهم شوتهدا، وه همر ليرهش نيژراوه، نيشانه کهشی نمويه که پارچهيهک ئالتون له گهلایا نيژراوه نهگهر ههلی بدهنمه ئهی دۆزنمه، نهلتی خيرا خهلهکه که دهستان کرد به ههلدانهوی و پارچه کهيان دهرهيتا.

(خطابی) ووتوبهتی: نمو فرمودوده نهبيتته بهلگهی نموی که دروسته گۆری بى بریایان ههلبدرتتموه نهگهر شتيکی تيدا بى موسلمانان سودی لى وهريگرن، چونکه حورمهتيان وهك حورمهتی موسلمانان نويه.

گواستنمه مردوو:

لای شافيعی حرامه مردوو له شارتيکهوه بری بۆ شارتيکی تر مهگهر نمو شوته نزیک بيت لهمهکهکه و مهدينه و قودسهوه، نمو کاته دروسته بری بۆ يهکى لهم سى شوته لهبر پيوژیان.

بهلام نهگهر نمو کسه وهسيهتی کرد بوو که بری بۆ شوتنيکی تر جگه لهو سى شوته، ناييت پاسپاردهکى بهجى بيت، چونکه نهبيتته هۆی دواکمرتنی ناشتهو تیک چوونی لاشهکى.

همروهها حرامه گواستنموی له گۆزه کهيموه مهگهر بۆ بهمههستيتکی صحيح يت.

وهك نموی بى شۆرين نيژراييت یا پووی نهکراييتته قيبهله، یا گۆزهکى ناوهزی بيت یا بهر لافاو کهوتی.

له (المنهاج) دا ووتویهتی: هه‌لدا نه‌وهی گۆز و گواستنه‌وهی دواى ناشتنى حرامه بۆ پنیوستى نه‌ییت، وه‌ك نه‌وهی نه‌یتراییت بى نه‌وهی بشۆرت، یالعه‌وهی داگیر كراودا نه‌یتراییت، یا به‌ دوو قوماشى داگیر كراو كفن كراییت، یا شتیك كه‌وتبیتته نار گۆزه‌كه‌وه، یاروه‌وه قیبله نه‌یتراییت.

له لای مالیکی‌یه‌كان: دروسته مردوو له گۆزێكه‌وه بگۆزێرتنه‌وه بۆ گۆزێكى تر پیش ناشتن و دواى ناشتنى، وه‌ك نه‌وهی ترسى هه‌ییت نه‌وه گۆزه نار دایچه‌وشى، یادپنده مردوه‌كه بخوات، یا بۆ نه‌وهی نزىكى بكاتنه‌وه كس‌وكارى بتوان سهردانى بكهن، یا بۆ نه‌وهی به‌رته گۆزستانی كس‌وكارى‌یه‌وه، با به‌هیواى پیۆزى نه‌وه شوته‌ی كه‌بۆی نه‌گۆزێرتنه‌وه، جا نه‌گهر به‌و شیه‌یه بوو نه‌وه گواستنه‌وهی دروسته به‌مهرجى نه‌ییتته هۆى نه‌وهی زیان به‌لاشه‌كه‌یان بگات و نه‌تکیان پى نه‌كریت. وه‌ك نه‌وهی به‌هقیقیت، یا تینك به‌جیت، یا نه‌یسقانه‌كانى بشكیت.

وه لای حه‌مه‌فیه‌كان كه‌پراهمتی هه‌یه مردوو له شارێكه‌وه بگۆزێرتنه‌وه بۆ شارێكى ترو پسه‌نده ههر كسه له كوێدا مرد له گۆزستانی نه‌وه شاره بنیژرئ، وه‌خراپ نه‌یه پیش ناشتنى ماوهی میلێك یا دوو میل بگۆزێرتنه‌وه، چونكه جارى وایه ماوهی نه‌وان شارو گۆزستان نه‌وه‌نده نه‌ییت، وه حرامه گواستنه‌وهی درواى ناشتن له‌به‌ر هۆیه‌كه نه‌ییت وه‌ك له پشه‌وه باسكرا.

نه‌گهر ئافره‌تێك كوێكى مردو له شاره‌كه‌ی نه‌یترئا ئه‌وش نه‌یته‌وانى نارام بگه‌ڕئ وه‌ رسته‌ی ییگۆزێرتنه‌وه، وه‌لامى نادرته‌وه له‌و باره‌یه‌وه.

حه‌نبلى‌یه‌كان ووتویه‌نه: وا پسه‌نده شه‌هید له ههرجێگایه‌ك كوژراییت له‌و شوته‌دا بنیژرئ. نه‌حه‌مد ووتویهتی: كوژراوى جه‌نگ له سه‌ر حه‌دیه‌كه‌ی جایی نه‌ییت كه پشه‌مه‌به‌ر ﷺ فرموویهتی: (إدفنوا القتلى في مصارعهم) واته: كوژراوه‌كانى جه‌نگ له شوته‌ى كوشتیان بنیژن. نه‌ینه‌و ماچه نه‌گه‌یترته‌وه كه پشه‌مه‌به‌ر ﷺ فرماییدا كوژراوه‌كانى شه‌رى ئه‌وه‌و بگه‌یترنه‌وه شوته‌ى كوشتیان، به‌لام جگه له‌وان نه‌لێن مردو له شارێكه‌وه ناگۆزێرتنه‌وه بۆ شارێكى تر بۆ مه‌به‌ستێكى دروست نه‌ییت ئه‌وه‌ش مه‌زه‌به‌ی ئه‌وزاعى و نه‌ینه‌و موندیره.

عبدوللای كوێى مه‌لیك ووتویهتی عبده‌ولله‌ه‌مانى كوێى نه‌به‌یه‌كه‌ر له حه‌به‌شه كۆچى دواى كرد، ته‌رمه‌كه‌ی هه‌تراه‌یه مه‌كه‌كه و له‌وى نه‌یترئا، كاتى عایشه هاته‌وه چوه سه‌ر گۆزه‌كه‌ی، وه فرموى: سوتند به‌ خوا نه‌گهر ئاماده ئه‌بوم له‌لات له‌كوێ مردى ههر له‌وى نه‌بوايه نه‌نه‌یترزای، وه نه‌گهر ئاماده‌ی مردنت بومايه نه‌یستا نه‌نه‌هاته سه‌ر گۆزه‌كه‌ت. چونكه ناشتنى مردو له شوته‌ى مردن بار سو‌ك ترو سه‌لامه‌ت‌ره له‌وه‌ی كه تینك به‌جیت.

به‌لام نه‌گهر مه‌به‌ستێكى دروستى تیدا بیت گواستنه‌وهی دروسته.

نه‌حه‌مد ووتویهتی: ده‌رباره‌ی گواستنه‌وهی مردوو له شارێكه‌وه بۆ شارێكى تر هه‌یج خراپى نازام.

له زوهری پرسیار کړا دهر باره ی نو کاره؟ ووتی: سه عدی کورې نمې وه ققاص و سه عیدی کورې زید له عه قیقموه گو ترانموه بؤ مدینه.

پرسه و سمره خوشی

پرسه و سمره خوشی نموده که به چند وشه یکه به کس و کاری مردو هندی له نازار و ماتمیان کم کرتیموه کاره ساته که یان له سر سوک بکرتو وایان لی بکرتی نارام بگرن له سر نموی که توشی بون. هوکمه که ی:

پرسه پدسند هتا نه گمر مردو که کافری زمیش بیت، بمپنی نموی نیبنوماجه و به بهقی به سندی کی حسن له عمری کورې حمزه نموده نه گپرنموه له پیغمبر ﷺ که فرمودی: (مَا مِنْ مُؤْمِنٍ يُعْزَى أَخَاهُ بِمَصِيبَةٍ إِلَّا كَسَاهُ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ مِنْ حُلِّي الْكَرَامَةِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ). واته: باوه دار نویه سمره خوشی له بریه کی بکات نیلا خوا خشی زری بؤ لبر نه کات له پژی دایدا. پرسه له جارتک زیاتر پدسند نییه.

وه پیوسته پرسه له همموه کس و کاری مردو بکرتی گوروه بچوک و ژن و پیوا، جا نو پرسه به چ پش ناشت بیت یا دوی ناشت، هتا سی پژ، مه گمر پرسه کمر یا خاون مردو که نو کاته ناماده نه بیت، نو کاته قهینا که دوی سی پژ که سمره خوشی لی بکرت.

زاراوی سمره خوشی:

پرسه به هر وشو زاراویه که به جی دیت که باری گرانی خاون مردو که سوک بکات و هلی بیت له سر نارام گرتن و دل چاک کردنموی، به لام نه گمر له سر نو شتویه بیت که له ریوایتدا هاتوه نموده باشته، بوخاری نه گپرتیموه له نوسامی کورې زیدموه خوا لیان پازی بیت و توبتی: کچکی پیغمبر ﷺ کسکی نارد بؤ لای پیغمبر ﷺ پنی راگه یمنی که کورنکمان مردو بیت بؤ لامان. پیغمبر ﷺ وهلامی ناردوه که سلوی لی بیت و نه لیت: (إِنَّ اللَّهَ مَا أَخَذَ وَلَهُ مَا أُعْطِيَ وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِأَجَلٍ مُّسَمًّى فَلْتَصْبِرْ وَلْتَحْتَسِبْ). واته: نموی خوا بردیتمی هی خویتمی، وه نموشی که نه دات هر هی خویتمی، و همموه شتیک لای خوی کاتیک دیاری کروی هیه، جا با نارام بگری و بهیوای پاداشت بیت.

(طبرانی) و (حاکم) و نیبنومردویه به سندی که نه گپرنموه که پیواری لاوازی تیدایه له موعادی کورې جبه لموه خوا لی پازی بیت که کورکی مرد، جا پیغمبر ﷺ نامه کی بؤ نارد تیدا پرسی کور که لی کردبو، نوسی بوی: (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ. مِنْ مُحَمَّدٍ رَسُولِ اللَّهِ إِلَى مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ. سَلَامٌ عَلَيْكَ، فَإِنِّي أَحْمَدُ إِلَيْكَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ، أَمَّا بَعْدُ: فَأَعْظِمَ اللَّهُ لَكَ الْأَجْرَ وَالْهَمَكَ الصَّبْرَ، وَزَقْنَا وَإِيَّاكَ الشُّكْرَ، فَإِنَّ أَنْفُسَنَا وَأَمْوَالَنَا وَأَهْلَنَا مِنْ مَوَاطِبِ اللَّهِ الْهَيْئَةِ وَعَوَارِيهِ الْمُسْتَوْدَعَةِ، مَتَّعَكَ اللَّهُ

بِهِ فِي غِبْطَةٍ وَسُرُورٍ، وَقَبْضُهُ مِنْكَ بِأَجْرِ كَثِيرٍ، الصَّلَاةَ وَالرَّحْمَةَ وَالْهُدَى، إِنْ احْتَسَبْتَهُ فَاصْبِرْ، وَلَا يُحِيطُ جَزَعُكَ أَجْرَكَ فَتَنْدَمَ، وَاعْلَمْ أَنَّ الْجَزَعَ لَا يَرُدُّ مَيِّتًا، وَلَا يَدْفَعُ حَزَنًا، وَمَا هُوَ نَازِلٌ فَكَانَ قَدَرًا، وَالسَّلَامُ). واته: بئناری خوای رهمان و رهحیموه. له موحهمد نیراوی خواوه بۆ موعازی کوری جهبدل، سهلامت لی بیت، پاشان من لسمر تو سوپاسی نمو خواجه نهکم که هیچ پرستارتک نیریه به حق شایستهی پرستن بیت جگه له الله، دوی نموه: خوای گموره پاداشتت بۆ زیاد بکات و نارام گرتنت پیی بیهخشئی، وشوکرانبژیی بیهخشئی به نیمه و توش، چونکه خۆمان و مالمان و کسروکارمان لمو بهخششه فراوانی خوای گمورهیه، و له سپاردهکانییمتی که وهری نهگریتموه، خوای گمورهش لهکاتی شادی و خوشیدا بهتوی بهخشیون، وه به پاداشتیکی زۆرهوه لیی وهرگرتویتمو.

جا نوژی بکه و داوی لیی بوردن و بهزیی بۆ بکه، جا نهگمر لسمر نمو موصیبهته به نومیدی پاداشتیت نموه نارام بگه، وه با بیسهبری و دان بهخۆدا نهگرتنهکمت پاداشتهکمت همل نموهشینیتتموه و پشیمان ببیتتموه، بشزانه که دان بهخۆدا نهگرتن مردو ناگریتتموه، و خهفتهیش لانا بات، وه نموهش کمدیتته خوار له بهلا نموه بزانه که نزیکه روو بدات. نیت سهلامت لی بیت^(۱).

شافیعی له موسندهکهیدا نهگریتتموه له جعهفهری کوری موحهمدوده له باوکییموه له باپییموه فرمویمتی: کاتی پیغمبر ﷺ کۆچی دواپی کرد و پرسهکی هات گوییان لیی بوو کهسینک نیی روت: بپراستی لهلای خواوهیه پرسه و سهرهخۆشی بۆ ههموو لی قومانیك، وه لهلایم خواوهیه دانانی جی نشین بۆ ههموو مردوویهك، وه پییدا گهیشتن بههموو لهناوچویهك، جا نیهوش بروتان به خوا بیت و به نومیدی نموه بن، چونکه لی قومماوو موسیبهت بار کهسینکه که له پاداشت بیی بپری بیت. نهمهش نیسنادهکی لاوازه.

زانایان ووتویانه: جا نهگمر سهرهخۆشی له موسلمانیک کرد به هۆی مردنی موسلمانیک، با پیی بلئی: خوا پاداشتت بداتموه نارامیت پیی بیهخشیتو له مردووهکتان خوش بیت. نهگمر سهرهخۆشی له موسلمانیک کرد به مردنی کافرتک نهلئت: خوا پاداشتت بداتموه نارامیت پیی بیهخشیت.

وه نهگمر سهرهخۆشی له کافرتک کرد به مردنی موسلمانیک، پیی بلئت: خوا نارامیت پیی بیهخشئی و له مردووهکمت خوش ببیت، وه نهگمر سهرهخۆشی له کافرتک کرد به مردنی کافرتک پیی بلئت: خوا جی نشین بۆ مردووهکتان دابنی.

(۱) ثم ریوایتمه لاوازه و سابیت نییه چونکه کورهکی موعاذ دواپی کۆچی دواپی پیغمبر ﷺ به دوسال مردووه،

بهلام وهلامی سهرهخویشی لئی کراو نهمهیه که بلتت خوا پاداشتت بداتمه و دوعاکت وهریگرت.
لهلای تهحمد نارهزووی خوئیانه تموقه لهگهل یهک بکمن، وه تهگهر ویستی نهیکات.
تهگهر کهسیتک کهسیتکی بینی جلر بهرگی خوئی دادری بوو لهسر لئی قومانهکه نهبن ههر
سهرهخویشی لئی بکات و نابن بۆ شتیکی پوچهل واز له مافیک بهیتن، وه تهگهر بهرگری نهوکاری لئی
بکات نموه چاک تره.

دانیشتن بۆ پرسمو سهرهخویشی

سوننهت وههیه که کس و کاری مردوو سهرهخویشی یان لئی بکری و ههرکس بهلای کاری خویدا
بروات بن نموهی که دانیشن بۆی، ئانمویه پۆ رهوشتی پیتشینه چاکهکان. (سهلهفی صالح).
شافیعی له (الام) دا ووتویهتی: پرسمی به کۆمهلم لا ناخۆشه، تهگهر چی گریان و شیوهنیشی تیدا
نهییت، چونکه نموه غهم و پهژاره تازه نهکاتمه و مسرهفیشی نموی، لهگهل نمو نهسرانهشدا که لهسهر
باس کرا.

نموهی ووتویهتی: شافیعی و هارهلهکانی رههمتی خویان لئی بیت ووتویانه: کهراهتی هیه
دانیشتن بۆ پرسمو سهرهخویشی، وه ووتویانه: مههست له دانیشتن نمویه که کس و کاری مردوو له
مالیکدا کۆ بینمه بۆ نموهی خهلهک بیت بۆ لایان سهرهخویشیان لئی بکات، بهلکو پیتسته لهسرمان
برۆن بهلای کارو پیتوستی بهکانیانمه، وه لهنیوان ژن و پیادا جیاوازی نییه له دانیشتندا، و بۆ
ههر وکیان ههر کهراهتی هیه.

موحامیلی دانی بهوهدا ناوه له دهقی شافیعییموه نهقلی نهکات خوا لئی یان پازی بیت، وه نموه
کهراهتی تهزیهه تهگهر شتی تازه پهیدابوی تیدا نهبوو، بهلام تهگهر شتی تری لهگهلدا کرا وهک نمو
بیدهتانهی که حهرامن - وهک بهزۆری روو نهوات - نمو کاته دانیشتنهکمش حهرامیکه له حهرامه
خرابهکان، چونکه شتیکی تازه داهیتراوه، وهله فهرمودهشدا هاتوه که نهفهرموی: (أَنَّ كُلَّ مُحَدَّثَةٍ بِدْعَةٍ
وَكُلُّ بِدْعَةٍ ضَالَّةٌ). واته: ههموو داهیتراویکی تازه له دیندا بیدهیه، وه ههموو بیدهیه کیش گومرایی-
یه.

تهحمد و بهشی زۆری زانایانی حهنهفی نموه راو بۆچوونیانه.

بهلام حهنهفییه پیتشینهکان بۆ نموه چوون که دانیشتنی سی پۆز قهیناکه، بهمهرجی له مزگوت دا
نهییت و حهرامیشی تیدا نهکری.

بهلام نموهی نیستا نهکریت له تهعزیهدا که سی پۆز کۆ نهبنمه له مزگوتدا یا چادرو دوار ههلهمدن
و فهرش را نهخن و پارو پۆلیکی زۆر بۆ شانازی و خۆ ههلهکیشان سهرف نهکمن نموه لهکاره

تازه داهینراوه کانه که پزیران نه لټین بیدعه، و پتورسته لیسر موسلمانان خوی لی بپارټن، نو کارهش حرامه لیسریان، بمتایبمتی که نه یین زږر شتی تیدا نه کړی پینچوانه یی قورټان و سونمته گانی تری پیغمبر ﷺ، به لکو پیره یی خوړه وشتی سرده می نه فامی نه کړی وک قورټان خوړندن به گورانی یوه و نیلتیزام نه کردن به نادابی قورټان خوړندن و گوی نه گرتن لی و خو خریک کردن به قسه کردن و جگړه کینشان و گه لی شتی تر، وه نوکسانه یی که خاوهن هواو نارزون به ممشوه نوه ستاون و زږر لهوش تی پیریون نه یین خه لکه که بهو سی پږه وازناهینن له پږی چل همینیشدا نو بهمه تازه نه کهنوه و نو بیدعه و خراپه یه دوپاره نه کهنوه، لپاشاندا سالگړدی بډ دانهینن به بډی تی پیریونی سالتیک بهسر مردنیدا، بهم جوړه شتی وها نه کړی که نه عقل و نمشروع وری ناگړی.

سردانی گورستان

سردانی گورستان بډ پیاوان موسته حبیه، به پتی نوری نه حمدو موسلیم و خاوهن سونمته کان له عبدوللای کوری بوریده وه نه گپرنه وه نویش له باوکی یوه که پیغمبر ﷺ فرمودی: (کُنْتُ نَهَيْتُكُمْ عَنْ زِيَارَةِ الْقُبُورِ، فَرُورُوهَا، فَإِنَّهَا تُذَكِّرُكُمْ الْآخِرَةَ). واته: لهو پش لیم قدهغه کردبون که سردانی گورستان بکن، جا بچن چونکه بیی پږی دواپرتان نه خاتوه.

نو قدهغه کردنش له سرتاوه بووه که خه لک تازه موسلمان بون له سرده می نه فامی یوه نریک بون، چونکه لهو سرده مه دا خه لکه که خویان نه نه پاراست له قسمی نابهجی وناشرین، به لام کاتی هاتنه ناو ناینی نیسلام وه بهتواوی دلنیا بون لیتی و فیری نه حکامه کان بون، پیغمبر ﷺ پی دان که بچن بډ سردانی گوری مردوه گانیان.

له نهبو هوړه یوه هاتوه که پیغمبر ﷺ سردانی گوری دایکی کرد و لیسر گوره کی گریاو نهوانشی هینایه گریان که به دوری یوه بون، نینجا فرمودی: (إِسْأَذَنْتُ رَبِّي أَنْ أَسْتَغْفِرَ لَهَا، فَلَمْ يُؤْذَنْ لِي، وَاسْأَذَنْتُهُ أَنْ أُرْوَرَ قَبْرَهَا فَأَذِنَ لِي، فَرُورُوهَا فَإِنَّهَا تُذَكِّرُ الْمَوْتَ) رواه أحمد ومسلم وأهل السنن إلا الترمذي. واته: داوام له پمرورد گارم کرد که ریم بدات داوی لی خوش بون بکم بډ دایکم رتی ندام، وه داوام لی کرد که ریم بدات بچه سر گوره کی جا رتی دام، نیهوش بچن بډ سر گورستان چونکه بیی مردنتان نه خاتوه.

جا کاتی مېبست له سردانی گورستان نوه یی که یادی مردن و پندی لی وریگری، نوه دروسته چونه سر گوری بی باوریش هر بهمه بېسته، به لام نه گمر ستمکار بون، و خوا به ستمه کی خویان لهناوی بردن، نوه وها په سنده به گریان و ملکه چی یوه له شونی گورستان و شونی لهناوچونیاندا تی

بهری، به پتی نهوی بوخاری ته گپرتنه له نیبنو عومرهوه که پیغمبر ﷺ به یاره کانی فرموو - کاتئ گدیشتنه (حجر) دیاری نمود - (لَا تَدْخُلُوا عَلَى هَؤُلَاءِ الْمُعَذِّبِينَ إِلَّا أَنْ تَكُونُوا بِأَكِنَّ فَإِنْ لَمْ تَكُونُوا بِأَكِنَّ فَلَا تَدْخُلُوا عَلَيْهِمْ، لَأُصِيبَكُمْ مِمَّا أَصَابَهُمْ). واته: مهچنه نارو سزادارانوه به گریانوه نهیت، جا نهگر گریانتان نهات مهچنه سدریان با نیوهش توشی نهوه نهبن که نهوان توشی بوون.

شیتوازی چونه سر گور

نهگر که سیک بیمریت بچیتنه سر گورتک نهبن کاتئ گدیشته سر گوره که روبکاته گوره که بولای قیبلوه و بزی پپارتنه له خوا، لهم باره یشموه گهلئ فرموده هاتوه:-

۱- له بوریدوه هاتوه فرمویت: پیغمبر ﷺ فیری هاوه له کانی نهکرد کاتئ بچنه سر گورستان چی بلئ: (السَّلَامُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الدِّيَارِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُسْلِمِينَ، وَإِنَّا إِنْ شَاءَ اللَّهُ بِكُمْ لَاحِقُونَ، أَنْتُمْ فَرَطْنَا وَنَحْنُ لَكُمْ تَبِعٌ، وَنَسْأَلُ اللَّهَ لَنَا وَلَكُمْ الْعَافِيَةَ) رواه أحمد و مسلم و غیرهما. واته: سلاوتان لئ بیت نهی دانیشتوانی نم جیگایه له باوردار و موسلمانان، نیمش خوا بیمری پیتان نهگین، نیوه پیش نیمه کموتون نیمش بهدواتان دین، داواکارین له خوا عافیت و سلامتی به نیمه و نیوه بیهخشی.

۲- له نیبنو عبباسوه هاتوه که پیغمبر ﷺ تن پیری بهلای گورستانی مدهیندا و پروی تن کردن و فرموو: (السَّلَامُ عَلَيْكُمْ يَا أَهْلَ الْقُبُورِ، يَغْفِرُ اللَّهُ لَنَا وَلَكُمْ؛ أَنْتُمْ سَلَفُنَا وَنَحْنُ بِالْآخِرِ) رواه الترمذی. واته: سلاوتان لئ بیت نهی دانیشتوانی گورستان، خوا له نیمه له نیوهش بیمری، نیوه پیتان کموتون و نیمش واین له شونتانهوه.

۳- له عایشوه هاتوه که فرمویت: پیغمبر ﷺ کاتئ سدری نهو نهات شو لای بیت له کوتایی شوه نهچوه در بؤ گورستانی به قی و نهیفرموو: (السَّلَامُ عَلَيْكُمْ دَارَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ، وَأَتَاكُمْ مَا تُوَعَدُونَ غَدًا مُؤَجَّلُونَ، وَإِنَّا إِنْ شَاءَ اللَّهُ بِكُمْ لَاحِقُونَ، اللَّهُمَّ اغْفِرْ لَاهْلِ بَقِيعِ الْغَرَقَدِ) رواه مسلم. واته: سلاوتان لسمری نهی نهتموه باورداران، سبهینئ نهوی په پیتان پئ دراوه پیتان نهگاتوه و دوا خراوه، نیمش خوا بیمری پیتان نهگین، خواجه له دانیشتوانی به قی غرقده ببوره.

۴- هر له عایشوه ته گپرتنه که فرمویت: و تم: نهی نیروای خوا! چی یان پئ بلیم که چومه سر گورپان؟ فرموو: بلئ: (السَّلَامُ عَلَى أَهْلِ الدِّيَارِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُسْلِمِينَ، وَيَرْحَمُ اللَّهُ الْمُسْتَقْدِمِينَ مِنَّا وَالْمُسْتَخْرِينَ، وَإِنَّا إِنْ شَاءَ اللَّهُ بِكُمْ لَاحِقُونَ). واته: بلئ سلاو له دانیشتوانی نم جیگایه له باوردارو موسلمانان، خوا رهم بکات به پیش کموتو دواکوتومان وه نیمش خوا بیمریت پیتان نهگین.

به‌لام نهمی که هندی نهمان ده‌یکمن له دست هیتان به گۆر ماچ کردن و سوپانه به‌دوریا نهم
 حرامو له بیدعه خراپه‌کانه که پیوسته مرۆقی موسلمان لئی دور بکویتنهم، چونکه نهم کاره تنها
 بهرامبر که عبه نه‌کریته خوی گموره ریزی زیاتر بکات، وه نابئ گۆری هیچ کسی تری له سر پیتوانه
 بکری نه‌گۆری هیچ پیغمبرنک و نه‌گۆری هیچ پیاوچاکنک، وه ههموو خیر له شوین کموتنی ره‌فتاری
 پیغمبردایه ﷺ وه ههموو شهریش له (ابتداع) تازه‌ده‌هیتاندايه.

ئینبوقه‌سیم ووتویهتی: پیغمبر ﷺ که بجوایه سر گۆرستان بۆ نهم نه‌چور بیارتنهم بۆ
 مردوه‌کان و به‌زه‌یی به‌حالیان بیتنهم و داوای لئی بوردنیا بۆ بکات، به‌لام موشریکه‌کان به‌پیتنهمونه
 بوون، بۆ نهم نه‌چونه سر گۆرستان که لئی‌یان بیارتنهم سوئندیان پئ بخۆن و داوای به‌جئ هیتانی
 کاریان لئی بکمن و پهنایان بۆ ببهن و وریان تئ بکمن، پیتنهمی رئ و ره‌وشتی راستی پیغمبر ﷺ.
 چونکه رئ و ره‌وشتی راستی پیغمبر ﷺ رئی به‌کتاپهرستی چاکه کردنه له‌گه‌ل مردواندا، به‌لام
 رئ و شوینی نا نهمانه هاوبه‌ش دانانه بۆ خواو خراپه کردنه له‌گه‌ل خۆیان و مردواندا.

نهمانی بۆ سرگۆر نه‌چن سئ به‌شن:

یا بۆ مردوه‌که ئیپارتنهم، یا بۆ خاتری مردوه‌که ئیپارتنهم، یا بۆ لای مردوه‌که ئیپارتنهم، وه
 وانهمان که پارانه‌وه لای نهم مردوه‌ چاکتره له‌ پارانه‌وه‌ی ناو مرگوت.
 جا همرکس باش سمرنج بداته رئ و ره‌وشتی پیغمبر ﷺ و یاره‌کانی بۆی ده‌رته‌کموت چنده
 جیارازی هه‌یه له‌نیوان نهم دوو رینگایه‌دا.

چونه سر قمبرستان بۆ ناهه‌تان

مالیک و هندی له‌ حه‌نه‌فی‌یه‌کان و ریوایه‌تیکی نه‌حمد و به‌شی زۆری زانیان رئی‌یان داوه که ناهه‌ت
 بجیتته سرگۆرستان، به‌ پئی حه‌دیه‌که‌ی عایشه که فرموی: چریان پئ بلیم نهم نیراوی خوا - راته
 کاتی سهردانی گۆرستان - .

له‌ پیتنهمه‌ باسکرا له‌ عه‌بدوللای کۆری نهمی موله‌یکوه که عایشه رۆژتکیان نه‌هاتنهم له‌ گۆرستان،
 ووت: نهم دایکی موسلمانان له‌ کۆی هاتیتنهم؟ فرموی: له‌ سر گۆری (عبدالرحمن‌ای برام بووم، نه‌لئ:
 منیش پیم ووت: نهم پیغمبر ﷺ قه‌ده‌غی نه‌کردبوو چونه سر گۆرستان؟ فرموی: با، له‌پیتنهمه
 قه‌ده‌غی کردبوو، دواپی فرمانیدا به‌ چونه سر گۆر. حاکم و به‌یه‌قی گیتراویانه‌تنهم، وه به‌یه‌قی
 ووتویهتی: به‌تنها (بسطام‌ای کۆری موسلیمی به‌صری نهم حه‌دیه‌سی باس کردوه؛ به‌لام نیمامی ذه‌بی
 ووتویهتی صه‌حیحه‌.

له صحیح‌هیندا هاتوه له نهنسهوه که پیغمبر ﷺ به‌لای نافرته‌یکدا تێ‌په‌ری که نه‌گیا لسه‌ر گۆڤی منداڵینکی، جا پیتی فرموو: (اتَّقِي اللَّهَ وَاصْبِرْ، فَقَالَ: وَمَا تُبَالِي بِمُصِيبَتِي). واته: له خوا بته‌سه و نارام بگه‌ه، ژنه‌کش ووتی: تۆ چ ده‌ریستی کاره‌ساتی منی؟

ته‌لنی: کاتێ پیغمبر ﷺ ڕۆیشت به‌ نافرته‌که‌یان ووت: ئه‌وه‌پیغمبر بوو ﷺ. ژنه‌که وه‌ک مردووی لێ هات، پاشان هاتوه‌ ده‌رگای مالتی پیغمبر ﷺ له‌ بهره‌گاکه‌یدا پاسوانی مالتی نه‌بینی، چوه‌ ژووره‌ ووتی: ئه‌ی نێرراوی خوا نهم ناسیت، فرموی: (إِنَّمَا الصَّبْرُ عِنْدَ الصَّدْمَةِ الْأُولَى). واته: له‌یه‌که‌م جاری لێ قه‌ومانه‌که‌دا ئه‌ییت خۆت بگه‌ی و نارام بیت.

جا ئه‌وه‌ی بکرتته‌ به‌لگه‌ له‌م هه‌دیسه‌دا ئه‌وه‌یه که پیغمبر ﷺ کاتێ نافرته‌که‌ی بینی لسه‌ر گۆڤه‌که‌ ئه‌ینکاری لێ نه‌کرد.

وه‌ له‌به‌ر ئه‌وه‌ی چونه‌ سه‌ر گۆڤ بۆ ئه‌وه‌یه‌ یادی ڕۆژی دوا‌یی بکرتته‌وه، ئه‌وه‌ش و کارنکه‌ ژن و پیاو تێیدا هاوبه‌شن، وه‌ پیاو له‌ نافرته‌ زیاتر پێوستی به‌وه‌ نیه‌ که‌ بیری مردن و ڕۆژی دوا‌یی بکاته‌وه.

وه‌ کۆمه‌ڵیک به‌ که‌په‌هتیی دانه‌نێن چونه‌ سه‌ر گۆڤستان له‌لایهن ژنانه‌وه، له‌به‌ر که‌م نارامی و زۆر دڵ‌ تنگ بو‌نیان، وه‌ له‌به‌ر فرموده‌ی پیغمبر ﷺ که‌ فرمو‌یه‌تی: (لَعَنَ اللَّهُ زُورَاتِ الْقُبُورِ) رواه‌ أحمد و ابن‌ ماجه‌ و الترمذی و صححه‌. واته: نه‌فرینی خوا له‌و نافرته‌تانه‌ بیته‌ که‌ زۆر ئه‌چنه‌ سه‌ر گۆڤستان.

(قرطبی) ووتیه‌تی: ئه‌و نه‌فرینه‌ که‌ کراوه‌ له‌ فرموده‌که‌دا بۆ ئه‌و نافرته‌تانه‌یه‌ که‌ زۆر ئه‌چنه‌ سه‌ر گۆڤستان، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی زاراوه‌ی هه‌دیسه‌که‌ وانه‌گه‌یه‌نیت. وه‌ له‌وانه‌شه‌ هۆکه‌ی ئه‌وه‌ بیته‌ ئه‌و نافرته‌ نه‌گه‌ر ئه‌وه‌نده‌ به‌چینه‌ سه‌ر گۆڤستان خۆی ئه‌رازتێتته‌وه‌ و مافی می‌رده‌که‌ی نه‌فوتیتنی، هه‌روه‌ها له‌و شێو شپۆڤه‌ی که‌ نافرته‌ نه‌یکات وه‌ گه‌لێ شتی تر، وه‌ ووتراوه: نه‌گه‌ر چوونه‌ سه‌ر گۆڤستان له‌وانه‌ دور بوون، ئیتر لاری له‌ ڕێ دانیا‌ن نیه‌، چونکه‌ یادی مردن بۆ ژن و پیاو پێوسته‌.

شه‌وکانی ته‌علیقی لسه‌ر قسه‌که‌ی (قرطبی) داوه‌ ووتویه‌تی: ئه‌وه‌ ئه‌و قسه‌یه‌یه‌ که‌ پێوسته‌ پشته‌ پێ بیستێ بۆ کۆ کردنه‌وه‌ ڕێک خستن له‌نیوان هه‌دیسه‌کانی نهم به‌شه‌ که‌ به‌ ڕواڵه‌ت پێچمانه‌ی یه‌کن.

ئله‌و کرده‌وانه‌ی سوود به‌ مردو و نه‌گه‌یه‌نن

ئله‌وه‌ زانا‌یا‌ن له‌ سه‌ری ڕێک که‌وتوون ئه‌وه‌یه‌ که‌ مردو و سوود له‌و کاره‌ خه‌را‌نه‌ وه‌رته‌گه‌ی که‌ خۆی هۆیه‌ک بووه‌ له‌ ژبا‌نیا بۆ دروست بو‌نیان. به‌ پیتی ئه‌وه‌ی موس‌لیم و خا‌ه‌ن سونه‌نه‌کان نه‌گه‌یته‌وه‌ له‌ ئه‌به‌ی هه‌و‌ه‌یه‌وه‌ که‌ پیغمبر ﷺ فرمو‌یه‌تی: (إِذَا مَاتَ ابْنُ آدَمَ انْقَطَعَ عَمَلُهُ إِلَّا مِنْ ثَلَاثٍ: صَدَقَةٍ جَارِيَةٍ، أَوْ عِلْمٍ يُنْتَفَعُ بِهِ، أَوْ وَلَدٍ صَالِحٍ يَدْعُو لَهُ). واته: نه‌گه‌ر ئه‌وه‌میزاد به‌ری کاری له‌ دنیا ئه‌به‌ری ئیلا له‌ سه‌ شتدا

نعمت: صده قهیه کی بردهوام، یا زانستیک که سوودی لی وەر بگیری، یا کورنکی صالح و چاک که بۆی بیارتنوه.

ئیبینوماجه له نه بوهره ییره نه گپرتنوه که پیغمبر ﷺ فرمویتى: (إِنَّ مِمَّا يَلْحَقُ الْمُؤْمِنَ مِنْ عَمَلِهِ وَحَسَنَاتِهِ بَعْدَ مَوْتِهِ عِلْمُهُ وَعَشْرُهُ، أَوْ وَلَدًا صَالِحًا تَرَكَهُ، أَوْ مُصْحَفًا وَرَّكَّهُ، أَوْ مَسْجِدًا بَنَاهُ، أَوْ نَيْتًا بَنَاهُ لِابْنِ السَّبِيلِ، أَوْ نَهْرًا أَكْرَاهُ، أَوْ صَدَقَةً أَخْرَجَهَا مِنْ مَالِهِ فِي صِحَّتِهِ وَحَيَاتِهِ تَلَحُّقُهُ مِنْ بَعْدِ مَوْتِهِ). واته: ئهوى نه گات به باهردار له کردارو چاکه کانی پاش مردنی، زانستیکه فیری بوویت و بلاری کردییتنوه، یا کورنکی چاکى بهجی هیشتی، یا قورناتیکی نوسیبتنوه و بهجی هیشتی بۆ وهرسه کانی، یا مزگوتیک که خۆی دروستی کردی یا خانویهك خۆی دروستی کردی بۆ ریتیواران، یا روبرنکی ههلبهستى، یا خیرتک که له ژانیدا لهو سامانهی بویتى جای کردییتنوه دواى خۆی کرایت به خیر، ئهوی پتی نه گات له دواى مردنه کى.

موسلیم له جهریری کوی عبداللاره نه گپرتنوه که پیغمبر ﷺ فرمویتى: (مَنْ سَنَّ فِي الْإِسْلَامِ سُنَّةً حَسَنَةً، قُلَّهٗ أَجْرُهَا وَأَجْرُ مَنْ عَمِلَ بِهَا مِنْ بَعْدِهِ مِنْ غَيْرِ أَنْ يُنْقَصَ مِنْ أَجْرِهِمْ، وَمَنْ سَنَّ فِي الْإِسْلَامِ سُنَّةً سَيِّئَةً، كَانَ عَلَيْهِ وِزْرُهَا وَوِزْرُ مَنْ يَعْمَلُ بِهَا مِنْ بَعْدِهِ مِنْ غَيْرِ أَنْ يُنْقَصَ مِنْ أَجْرِهِمْ شَيْءٌ). واته: ههركس له ئیسلامدا رهفتاریکی چاک دابنئ، ئهوه خیری ئهوه کاره بۆ ههیهو ههروهه خیری ئهوه کسانهی که لهسهر ئهوه رهفتاره ئهوی، بی ئهوى له پاداشتی ئهوان کهم بکات، وه ههركس له ئیسلامدا رهفتاریکی ناشیرین دابنئ، ئهوه تاوانی ئهوه کاره لهسهره له گهل تاوانی ئهوه کسانهی که لهسهری ئهوی، بی ئهوى له تاوانی ئهوان کهم بکاتنوه.

بهلام ئهوه کاره چاکانهی که کهستیکى تر بیانکات و مردوه که سودیان لی وهرگیرت، بهم جۆره خوارهویه:

۱- پارانهوه داواى لی بوردن بۆی، ئهههش ئیجماعی لهسهره به پتی فرموودهی خواى گهوره که تفرموی: ﴿وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ ءَامَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ﴾ (الحشر/۱۰). واته: ئهوانهی دین له دواى ئهوانهوه نه لئ: پهروه دگاران له گوناھی نیتو ئهوه برابانهمان خوش ببه که له پیتشمانهوه باهردار بوون، وه ههچ کینهیهك مهخهوه دلمانوه بهرامبهه ئهوانهی باهردارن، پهروه دگاران بهراستی تو رهتوف و رهحیمی.

له پیتشهوه باسکرا که پیغمبر ﷺ فرمویتى: (إِذَا صَلَّيْتُمْ عَلَى الْمَيِّتِ فَاخْلَصُوا لَهُ الدُّعَاءَ). واته: نهگه نویتان له سهر مردویهك کرد به ئیخلاصهوه بۆی بیارتنوه.

له پارانهوه کانی پیغمبردا ﷺ هاتوه که نه فرموی: (اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِحَيِّنَا وَمَيِّتِنَا) - خواجه له زیندو و مردومان ببوره - .

بهره وام پیشینان و که سانی دواي توانیش هر پاراونهتوه و نه پارتنهوه بۆ مردوان و دواي میهره بانیو لئ بوردن خویان بۆ نه کمن بهیئ نهوهی کس نینکاری نهو کاره بکات.

۲- صدهقه کردن:

نهوهی ئیجماعی ههمو زانایان له سر نهوه نههینیتنهوه، که خیر بری مردو نه کویت و پاداشته کهشی پیئ نهگات، چ له کوپهوه بیت یا له کهسیکی تروه، به پیتی نهوهی نهحمد و موسلیم و جگه لهوان نهگیتنهوه له نبی هورپهوه که پیارنک هاته لای پیغمبر ﷺ و پیتی ووت: باوکم مردوه و سامانی بهجی هیشتهوه و وهسیهتی نهکردوه، نایا له جیتی نهو خیر لهو سامانه بکم بۆی نهییت و نهییتته کهفارهت بۆی؟ فرموی: بهلئ.

له حسنهوه هاتوه له سعیدی کوپی عوبادهوه که نهو کاتی دایکی مرد، ووتی: نهی نیراری خوا: دایکم کۆچی دواي کردوه له جیتی نهو خیری بۆ بکم؟ فرموی: بهلئ، نهلئ: ووتم: چ خیرنک باشتره؟ فرموی: ناروان به خه لک.

حسین ووتیهتی: نهوه بوو خیراوهکی نالی سعد له مدینهدا. نهحمدو نهسانی و کسانێ تر گیتراویانهتوه.

وه دروست نیره خیر کردن لهسر گۆرستانهکان، وه کهراهی هیده له کاتی پزیشتی جهانهدا بکری:

۳- پزۆو:

بهپیتی نهوهی بوخاری و موسلیم له ئیبنو عبباسوه نهگیتنهوه فرمویهتی: پیارنک هاته لای پیغمبر ﷺ و ووتی: نهی نیراری خوا دایکم مردوو پزۆوی مانگنک قهرزاره، نایا من بۆی بگرمهوه؟ فرموی: (لَوْ كَانَ عَلَى أَمَلِكَ دِينَ أَكُنْتَ قَاضِيَهُ عَنْهَا؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: فَدَيْنُ اللَّهِ أَحَقُّ أَنْ يُقَضَّى). واته: نایا نهگهر دایکت قهرزداري کهسیک بوايه بۆت نهداوه؟ کابرا ووتی: بهلئ فرموی: ده قهرزی خوا لهپیشتره بدریتنهوه.

۴- حج :

بهپیتی نهوهی بوخاری له ئیبنو عبباسوه نهگیتنهوه که ژنیک له هۆزی جوهینه هاته لای پیغمبر ﷺ ووتی: دایکم نهزری کردوه بهچیتته حج، بهلام کۆچی دواي کردو حجهکهی نهکرد، نایا من له جیتی نهو حج بکم؟ فرموی: (حُجِّي عَنْهَا، أَرَأَيْتَ لَوْ كَانَ عَلَى أَمَلِكَ دِينَ أَكُنْتَ قَاضِيَهُ؟ اقْضُوا، فَإِنَّهُ أَحَقُّ بِالْقَضَاءِ). واته: له جیتی دایکت حجهکه بکه، نایا نهگهر دایکت قهرزکی لهسر بوايه بۆت نهداوه؟ قهرزهکان بدهنوه، چونکه خوا له پیش تره قهرزی بدریتنهوه.

بهیٽی ٿوئی (دارقطني) ته گپرتتوه که پیاوڙک ووتی: ٺئی نیراوی خوا من دایک و بارکم کاتئی له ژباندا بوون چاکم له گهڙدا نه کردن نیستا چۆن متوانم له پاش مردنیان چاکه یان له گهڙدا بکم؟ پیغمبر ﷺ فرموی: (إِنَّ مِنَ الْبِرِّ بَعْدَ الْمَوْتِ أَنْ تُصَلِّيَ لَهَا مَعَ صَلَاتِكَ، وَأَنْ تُصُومَ لَهَا مَعَ صِيَامِكَ). واته: له چاکه کردنی دوی مردنه که له گهڙ نوڙه کانتدا نوڙیش بۆ توان بکمی و له گهڙ پوڙوه کانتدا پوڙوش بۆ توان بگری.

۶- قورٺان خوښندن:

نهمش پای جو مهوری زانایانه له نهملی سونمت، نهموی ووتوویتهی: ٺوئی بڼاویانگه لعمزه بیی شافعی دا ٺوهیه که قورٺان خوښندن ناگات به مردوو.

وه نه حمدهی کوپی حنبعل و کۆمه لیک له هاره لانی شافعی بۆ ٺوه چون که قورٺان خوښندن نه گات به مردوو، جا وا باشه ٺو خوښنره که لښ بووه بلښ: خواجه پاداشتی ٺوئی خوښندومه بگهیمنه به فلان. له موغنی ٺیبنوقودامدا هاتوه: نه حمدهی کوپی حنبعل ووتوویتهی: مردوو هرچی شتیکی خیری بۆ بکری پتی نه گات، بهیٽی ٺو فرموداندی لمو بارهیموه هاتوه، وه چونکه موسلمانان له هممو وولاتیکدا کۆ نه بنممو قورٺان نه خوښنن و همدی بیی نه کمن به مردوان بڼ ٺوئی کس ٺینکاری ٺوه بکات، نهمش بوو به نیجماع.

به لام ٺواندی که ٺه لښ پاداشتی قورٺان خوښندن نه گات به مردوو، ٺه لښ: به مهرجیک پتی نه گات که ٺو قورٺان خوښنه کری و نه نه گری، چونکه نه گمر ٺوکسه کری و هرگرت لاسر ٺو خوښندنه، ٺوه حرام نه بیت لاسر خوښنمو کری دهر، وه ٺو خوښنره که کری کوی و هرگرت ٺیر پاداشتی نامیتن له سر خوښندنه که هتا پیش کشی بکات به مردوه که، بهیٽی ٺوئی نه حمده و (طبرانی) و بهیهقی له (عبدالرحمن) ی کوپی شیبلموه ته گپرتتوه که پیغمبر فرمویتهی: (اقْرَأُوا الْقُرْآنَ، وَاعْمَلُوا... وَلَا تَجْفُوا عَنْهُ، وَلَا تَغْفِلُوا فِيهِ، وَلَا تَأْكُلُوا بِهِ، وَلَا تَسْتَكْثِرُوا بِهِ). واته: قورٺان بخوښنن و کردهی پڼ بکمن... و لیتی دور مه کونموه و لیتی بڼ ناگا مبن، وه به قورٺان خوښتن و خوښتن دهلهمند مه کمن.

ٺیبنوقه بییم ووتوویتهی: خوا پمرستی دوو به شه: مالی و بدهنی، وه پیغمبر ﷺ ناگاداری کردوینره که لمانا هممو عیباده ته سامانییه کاند پاداشتی صدهقه نه گات به مردوو، وه لمانا هممو عیباده ته بدهنییه کاند پاداشتی پوڙوه نه گات به مردوو، وه پتی پاگه یاندرین که پاداشتی هج که عیباده تیکی مالی و بدهنییه نه گات به مردوو، جا ٺم سی جزره سابت بوون به دق و نیعتیار.

مەرجى نىيەت ھىئەت:

نەبى ئەر كارى بۆ مردو ئەر ئەر نىيەتى لى بېئىرى، ئىبنو قەيلى ووتوۋىتى: ئەگەر كەسك شىتىكى كۆرد بۆ مردو لى نۆتۆ پۆتۆ قورئان خۆندىن و بەخشىنى بە مردو، ەك ئەر بىلى: پاداشتەكەى نەبەخشم بە فلانە مردوۋى مۇسلمان، ئەر پىتى ئەگات و سودى لى ەرئەگرت، بىمەرجى نىيەتى بەخشىنەكە پىتى تاعەتەكە بىكەۋى و لەگەلدا بىت. ئىبنو قەيىمىش ئەر بى تەرجىح داۋە.

چاكتىن شت كە بىبەخشرى بە مردو

ئىبنو قەيىم ووتوۋىتى: ئەللىن چاكتىن شت ئەر بى كە لە خۇيدا سودى زۆرتىر بىت، بۆ ئەر بىندە ئازاد كۆرد لە برى مردو، پاشان خىرو سەدەقە چاكتە لە پۆتۆگرتىن بۆى، ە چاكتىن سەدەقەش ئەر بى كە پى بىكەۋىت لە گەل پىتەستى خىر پى كراۋەكە بىرەۋام و ھەمىشە بى بىت، لىم بارىمەۋە فەرموۋە پىتەمبەر ﷺ كە فەرموۋىتى: (أَفْضَلُ الصَّدَقَةِ سَقَى الْمَاءِ) واتە: چاكتىن سەدەقە خىراۋە، نەمەش لە شۆتەنكا نەبىت كە ئارى كەم و رىبەۋارى تىنوى زۆر پى دا بىرات، ئەگىنا خىراۋە لە شۆتەنكى پىراۋدا چاكتىر نەبىت لە خواردن بەخشىن بۆ ئەر كەسانە پىتەستى پى بىتى، ھەر ەھا پارانەۋە و داۋى لى خۇش بوون بۆى چاكتە ئەگەر ئەر كەسە بەدل و مل كەچىمەۋە بۆى پىرەتەۋە، چۈنكە لە شۆتەنى خۇيدا لە سەدەقە چاكتە بۆى، ھەر ەك نۆتۆ كۆرد لىسەرى كاتى جەنازەمە نەتەزراۋە چاكتە لە ەستان بۆ دوعاۋا پارانەۋە بۆى لىسەر گۆرەكەى.

بەگشتى چاكتىن شت كە بىبەخشرى بىمەردو، بىندە ئازاد كۆردە، پاشان سەدەقە، پاشان پارانەۋە داۋى لى خۇش بوون بۆى، پاشان ەج كۆردە لەجىاتى.

بەخشىنى پاداشت بۆ پىتەمبەر ﷺ

ئىبنو قەيىم ووتوۋىتى: ئەللىن: لە زانايانى ئىم داۋى بەدا ەدە كە ئەللى پەسەندە، ە ەشىانە بە پەسەندى نازانى و بە بىدەمى ئەزانى، چۈنكە سەحابە شتى ەھايان نەئەكۆرد، ە پىتەمبەر ﷺ پاداشتى ھەمەۋ ئەر خىرانە پى ئەگات كە نەتەۋى ئىسلام ئەيگەن بى ئەر بى پاداشتى ئەر ەچ كەم بىتەۋە، چۈنكە ھەر ئەر بو كە ھەمەۋ خىرتىكى نىشان نەتەۋەكەى دا، ە بانگى كۆرد بۆى، ە ھەركەس بانگەۋاز بىكات بۆ پى ەيدەيت نەۋەندە خىرى شۆتەن كەۋتەۋانى پى ئەگات، بى ئەر بى پاداشتىان كەم بىتەۋە، جا ەمەۋ رى غامى و زانستەك نەتەۋەكەى ھەر لىسەر دەستى ئەر بى پىان گەشتەۋە، لىبەر ئەر نەۋەندە پاداشتى ئەر ەچىر پى ئەگات، پى بىبەخشرى يا پى نەبەخشرى.

مەندالى مۇسلمان و مەندالى مۇشرك :

ھەرمەندالىك لە مەندالانى مۇسلمانان كە بالغ نەبىن بىر ئەر ئەچىتە بەھەشتەۋە، بە پى ئەر بۇخارى رىۋايەتى كۆردە لە ەدە كۆپى ئايىتەۋە كە گۆتى لە بەراۋە بوۋە خوا لى پازى بىت فەرموۋىتى:

کاتی تیبراهیمی کوری پیغمبر ﷺ مرد پیغمبر ﷺ فرمودی: (إِنَّ لَهُ مُرْضِعاً فِي الْجَنَّةِ) واته: دایمیتکی هدیه له بههشتدا شیری بداتی.

(حافظ) له (فتح الباری) دا نه لیت: بوخاری نموی بزیه کردوه به بابیک چونکه وای درخستوه که مندالانی موسلمانان نه گمر مردن نه چنه بههشتوه.

نه گترنوه له نه نسی کوری مالیکه که پیغمبر ﷺ فرمودیتی: (مَا مِنَ النَّاسِ مُسْلِمٌ يَمُوتُ لَهُ ثَلَاثَةٌ مِنَ الْوَلَدِ لَمْ يَبْلُغُوا الْجَنَّةَ، إِلَّا أَدْخَلَهُ اللَّهُ الْجَنَّةَ بِفَضْلِ رَحْمَتِهِ إِيَّاهُمْ). واته: هیچ موسلمانیک نریه سی کوری نه بالغی مردین نیلا که مرد خوشی نه چیت بههشتوه بههزی سوزو بههزی خواوه بهر مندالانهدا.

نموی که له فرموده یوه و نه گری نموی که هرکس بیته هوی چون بههشتی که سیک خوی له پیش تره بۆ چون چونکه نه صلی رحمت و هوی که یته. به لام مندالانی موشریک و بی باوهران توانیش واک مندالی موسلمانان له چون بههشتدا.

نموی نه لیت: نموه مذهب بی راست و هد لیز تراوه له لایم لی کولهروانی نیسلاموه به پتی فرموده ی خوا که نه فرمودی: ﴿وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّى نَبْعَثَ رَسُولًا﴾ (الاسراء/۱۵). واته: نیمه سزاده ی کهس نین هتا پیغمبره ی بۆ نه تیرین.

جا نه گمر خوا سزای بالغ و خاوه ناره نه دات هتا نیراوی بۆ نه تیری، چون سزای که سیک بی ناوه نه دات که نازار نه دانی نم له پشته.

وه به پتی نموی نه محمد له خنسای کچی مرعایه ی کوری صرمیوه نه گترنوه که پوری و توویتی: و تم: نمی نیراوی خوا کن نه چیت بههشتوه؟ فرمودی: (النَّبِيُّ فِي الْجَنَّةِ، وَالشَّهِيدُ فِي الْجَنَّةِ، وَالْمَوْلُودُ فِي الْجَنَّةِ) قال الحافظ إسناده حسن. واته: پیغمبران نه چنه بههشتوه و شهیدان نه چنه بههشتوه مندالان نه چنه بههشتوه.

لیپرسینموی ناو گور

نه هلی سونهت و جماعت له سر نموی رکن که همو مرآتیک لینی نه پرسرتنوه دوی مردنی، جا نمو که سه بخرته گوره یان نه خرته گور، هتا نه گمر درندهش خوارد بیتی یا سوتاب و بوبی به خوله میش یا به هودا بلاو بوبیتنوه، یا خنکاب و له ناودا بیت، هر پرساری لی نه کرتنوه درباری کرده کانی و پاداشتی نه درتنوه به خیر نه گمر خیری کردی و به شهر نه گمر خرابی کردی، وه سزادان و پاداشت دانموه له سر گیان و لاشه نه بیت بهه کوه.

نیبنوقهیم ووتویهتی: مزههیبی پیشینهی نهموی نیسلام و پیشهواکانی نهویه نهگمر کسیتک مرد یا له خوشیدا نهیتت یاله سزاو ناخوشیدا، وه نهمه خوشی ناخوشیه بۆ گیان و لاشی روو نهدات، وه گیان که له لاشه جیابۆره، یا له خوشیدا نهیتت یا له ناخوشیدا، وه جاری وانهیتت نهگهریتنهو نار لاشه که و بههردورکیان نازارو خوشیه که نهچیژن، لهپاشاندا که پۆژی دوایی هات هممو گیانهکان نهگیرینهو نار لاشهکان و له گۆرهکانیان ههلهنسن بهرو پهرده گاریان نهوژن. وه زیندوکردهو لاشهکان شتی که که موسلمان و جوله کهو گاور له سهری ریکن.

مهروزی ووتویهتی: باوکی عبداللّا - واته نیمام نه محمد - ووتویهتی: سزادانی ناو گۆر ههقه گومرا و گومرا کهر نهی کس نینکاری نهوه ناکات.

ههبل نه لیت: دهبرای سزای ناو گۆر پرسیارم له نهی عبداللّا کرد ووتی: نهو فرمودانهی لهو بارهیهو هاتوو پاستو بارهپمان پێیان ههیهو دانیان پێدا نهئین، وه ههرچی له پیغمبروه ﷺ به نینادیکی (جید) هاتنی قبولی نهکین، چونکه نهگمر نهمه بریار له سهر پاستی نهو شتانه نهدهین که له پیغمبروه هاتوو مانای نهویه فرمانهکانی خوامان روت کردۆتوه، چونکه خوی گموره نهفرموی: ﴿وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ﴾ (الحشر/۷). واته: پیغمبر ﷺ ههرچی بۆ هینان وهری بگرن و له سهری برۆن، وه ههرچی لیتی قهدهغه کردن لیتی دور بکونهو و دهستی لی ههلبگرن، وه له خوا بترسن چونکه بهراستی خوا سزای تونده.

نه لیت پیم ووت: کهواته سزای ناو گۆر ههقه؟ ووتی: ههقه، له گۆردا مردو سزا نهدری. وه نه لیت: گویم له نهبا عبداللّا بووه نهی ووت: بارهپمان به سزای ناو گۆر ههیهو بهمونیکیو نهکیریش، وه بهوی مردو له گۆردا پرسیاری لی نهکری: ﴿يُثَبِّتُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ﴾ (ابراهیم/۲۷). واته: خوی گموره بارهپداران جیگیر نهکات له ژبانی دنیار ناخهتدا لهسهر نهم ووته دامهزادهی که فیری بوون.

نیمام نه محمد نه لیت: نهمه لهناو گۆردا نهیتت.

نه محمدی کوری قاسم ووتویهتی: ووتم نهی نهبا عبداللّا! دان نهئینی به بوونی منکیو نهکیو نهویه که نهگیریتنهو دهبرای سزای ناو گۆر؟ ووتی: سبحان الله... به لیت دانی پێدا نهئین و نهشیتین، ووتم: بهم شیهیه نه لیت: مونکی و نهکی، یا نه لیت دوو فرشته؟ ووتی: مونکی و نهکین.

ووتم: نه لیت له فرموده کهدا مونکیو نهکی نههاتوه، ووتی: ههروان... واته: مونکی و نهکین - .

حافظ له فهدا نه لیت: نه محمدی کوری ههزم و نیبنوههیر بۆ نهو چون که پرسیار له (روح) گیانه که نهکری بێ نهویه بگهریتنهو ناولاشه که، بهلام جوهری زانیان پیتجوانی نهمان و نه لیت:

(گیان نه گيتريتوه نارلش، يان نار هندیك لاش، وهك له فرموده كدها سابه، جا نه گير پرسیار كردن تمنها لاسر گیانه كه بوايه لاشه هيچ پهيوه ندی نه نه بوو، نه ممش بمرگري نهو ناكات كه لاشه كه پارچه پارچهو بلاو بويتتوه، چونكه خوا دسه لاتی نهوی هديه نهو گیانه بگيتريتوه نار بهشيكی لاشه كهو پرسیاره كی لی بکړی، وهك چۆن توانای نهو هشی هديه همموو پارچه كان كۆ بکاتوه و بيان كاتوه بهيك. وه نهوانی نه لیتن لیترسینهو تمنها له (روح) گیانه نهو وانه لیتن كه جاری وا هديه مردو بیبندری له گۆره كیدا، یا لهوكاته دا هيچ نیشانه يه كیش دهر نه كهوی، نه دانیشتنی له گۆرډا نه فراوان بوونی نه تسك بوونهوی، وه همدو ها كه سیک كه له گۆر نه را بئ هيچ نیشانه يه كی پتوه دهر ناكوی وهك كه سیک كه كرايیت به دارا و هر پتوه ماییتوه.

له وه لامیاندا نه لیتن: نهو شتيك نیه له دسه لات و توانای خوا دهریچ، وه ونهشی له درنیادا هديه كه نهو ستوه خور نهیښی، توشی خوشی و ناخوشی نهییت بئ نهوی تنیشتی كه نهو ستوه هسستی پئ بکات، وه همدو ها به ناگاش، كه هسست به خوشی یا ناخوشی نهكات له دهر ونیدا كاتی بیر له شتيك نهكاتوه یا نهییبستی، بئ نهوی كه له تنیشتی یوه هسستی پئ بکړت، جا هله كه لهو دایه كه شتی نادیار لاسر شتی دیار قیاس نهكمن، و حالی دواي مردن له سر نهو شتیو پئش مردن قیاس نهكمن. وه واده رته كهویت خوی گموره چاوو گوتی بهنده زیندوه كانی بهستوه له بینین و بیستنی نهو لی شاردونه تموه نهو كه یه كتر نهیښن.

وه نهندامه كانی هسستی درنیایی توانای هسست كردنی كاروباری (ملكوت) یان نیریه، مه گمر كه سیک كه خوا خوی بیوی.

وه فرموده كان نهو سابت نهكمن كه جومهور بوی چوون وهك فرموده: (إِنَّهُ لَيَسْمَعُ خَفَقَ نَعَالِهِمْ) واته: مردو گویی له تدپی نهعله كانیانه.

وه نهوی نه فرموی: (تَخْتَلِفُ أَضْلَاعُهُ لِضْمَةِ الْقَبْرِ). واته: په راسوه كانی تيك نهچړتین به كۆبونهوی گۆره كه.

وه نهوی كه نه فرموی: (يُسْمَعُ صَوْتُهُ إِذَا ضَرَبَهُ بِالْمِطْرَقِ). واته: دهنگی هاواری نهیستری كه بهر چه كوشه لیتی بهن.

وه كه نه فرموی: (يُضْرَبُ بَيْنَ أَذْنَيْهِ) واته: له نیوان همدو گوتی نهدهن.

وه نهوی نه فرموی: (فَيُقْعَدَانِهِ) واته: دای نهیښتنن.

نه مانه همدوی صیفهتی لاشن.

نیمش باسی همدی لهو فرموده صهیحانه نهكین كه له باره یوه هاتوون:

۱- موسليم له زهيدى كورې ثابيتوه نه گيرېتموه كه فرمويهتى: له كاتيكدا پيغمبر ﷺ لىناو باغيكى بىنى نه ججاردا بوو، به سوارى نيسره كيهوه، نيمشى له گهلدا بوين، لىپر نيسره كى راپېرى خريك بوو بيخاته خواره وه، سديرمان كرد پينج شمش گوز لىناوه دا بوون، پيغمبر ﷺ فرموى: كى مردوى نم گوزانه نىناسى؟ كابرليك ووتى: من نىيان ناسم. فرموى: نىمانه كى مردوون؟ كابر ووتى: له سىرده مى نه فاميدا، فرموى: نم كومه له دوچارى سزا بوون له گوزه كىياندا، جا نه گىر له بىر نوه نه بوايه كه نوهك يه كتر نه نيزن داوام له خوا نه كرد نم سزاى گوزى من نى بىستم بىدايه به گوتى نيوه شدا، له پاشاندا پوى تن كردين و فرموى: په نا بگىر به خوا له سزاى ناگرى دوزخ، ووتيان: په نا نه گىر به خوا له سزاى ناگر.

فرموى: په نا بگىر به خوا له سزاى ناو گوز، ووتيان: په نا نه گىر به خوا له سزاى ناو گوز، فرموى: په نا بگىر به خوا له فیتنى ناشر او ناديار ووتيان: په نا نه گىر به خوا له فیتنى ناشر او ناديار، فرموى په نا بگىر به خوا له فیتنى ده جبال، ووتيان: په نا نه گىر به خوا له فیتنى ده جبال.

۲- بوخارى و موسليم له قتاده نه گيرېتموه نموش له نىنسهوه كه پيغمبر ﷺ فرمويهتى: (اِنَّ الْعَبْدَ إِذَا وُضِعَ فِي قَبْرِهِ وَقَوَّلَى عَنْهُ أَصْحَابُهُ، وَإِنَّهُ لَيَسْمَعُ قَرْعَ نَعَالِهِمْ، أَتَاهُ مَلَكَانِ فَيَقْعِدَانِهِ، فَيَقُولَانِ لَهُ: مَا كُنْتَ تَقُولُ فِي هَذَا الرَّجُلِ؟ - لِمُحَمَّدٍ - فَأَمَّا الْمُؤْمِنُ فَيَقُولُ: أَشْهَدُ أَنَّهُ عَبْدُ اللَّهِ وَرَسُولُهُ، قَالَ: فَيَقُولَانِ: أَنْظِرْ إِلَى مَقْعَدِكَ مِنَ النَّارِ قَدْ أَبْذَلَكَ اللَّهُ بِه مَقْعَدًا مِنَ الْجَنَّةِ، فَيَرَاهُمَا جَمِيعًا. وَأَمَّا الْكَافِرُ، وَالْمُنَافِقُ، فَيُقَالُ لَهُ: مَا كُنْتَ تَقُولُ فِي هَذَا الرَّجُلِ؟ فَيَقُولُ: لَا أَدْرِي، كُنْتُ أَقُولُ مَا يَقُولُ النَّاسُ. فَيَقُولَانِ: لَا دَرِيَّتَ وَلَا ثَلِيَّتَ، وَيَضْرَبُ بِمِطْرَاقٍ مِنْ حَدِيدٍ ضَرْبَةً فَيَصِيحُ صَيْحَةً فَيَسْمَعُهَا مَنْ يَلِيهِ، غَيْرَ الثَّقَلَيْنِ). واته: كاتى مردو نه خرته ناو گوزوه وه خه لكه كه به جيتى نه نيلن. نم گوتى له دهنگى نه عله كانيانه، دوو فرشته دینه سىرى و دايه نيشين و پتى نه لىن: تو چيت نموت له بارى نمو پىاوه - موحه محمد ﷺ - جا پروادار نه لىت: شايدى نىدهم كه نمو بهنده و نيرداى خوا بوو، پتى نه لىن: سىرى شوتنه كى بكه له ناو ناگر دا خوا بوى گوزيت به شوتنىك له به هشتدا، نموش همدرو شوتنه كه نىينى. به لام كافرو دوو پوى كه پتى نه لىن: تو چيت نموت له بارى نمو پىاوه؟ نه لىن: نازام، خه لك چى نموت منيش همدرو هام نموت، پتى نه لىن: يا خوا همر نىزان و نه خو نىر بىت، به كو ته كيكي ناسن نه كيشن به سىريا هاوارتك نه كات جگه له جنوكمو ناده مىزاد هموشتيكى تر نى بىستى.

۳- بوخارى و موسليم و خاوهن سونه كان له بهرائى كورې عازبوه نه گيرېتموه كه پيغمبر ﷺ فرمويهتى: (الْمُسْلِمُ إِذَا سُئِلَ فِي قَبْرِهِ فَشَهِدَ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ، فَذَلِكَ قَوْلُ اللَّهِ: ﴿يُثَبِّتُ اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ﴾ (ابراهيم/ ۲۷). واته:

موسلمان نه گهر له گورډا پرسپاری لږ کړاو شایه تېدا که هیچ خواجه نويه به حق شایسته پورستن بیت جگه نه (الله)، وه موحه محمد ﷺ نیرزروی خواجه، نا نموده که خوا له قورناندانده فرمودی: خوا باورداران سابت نه کات لسم ووتی دامزراو له ژبانی دنیا وه له پوژي دواييدا.

وه له له فرزندکا نه فرمودی: (انزلت في عذاب القبر يقال له: من ربك؟ فيقول: الله ربي، ومحمد نبيي، فذلك قول الله: ﴿يُشِيتُ اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ﴾ (ابراهيم/ ٢٧). واته: نهمه دهرپاره سزای نار گور هاتوته خواره به مردوده که نوتري: پوره دگارت کښه؟ نويش نه لیت: خوا پوره دگار مو پيغمبر محمد، نويش فرمودی خوی گوره به که فرمودی: خوا باورداران سابت نه کات لسم ووتی دامزراو له ژبانی دنیا وه له پوژي دواييدا.

٤- له موسنده دى نيام نه حمد و صحيحي ته بى حاتمدا هاتوه که پيغمبر ﷺ فرمودی: (ان المیت اذا وُضِعَ فِي قَبْرِهِ اِنَّهُ يَسْمَعُ خَفَقَ نَعَالِهِمْ حِينَ يُؤْلُونَ عَنْهُ. فَاِنْ كَانَ مُؤْمِنًا كَانَتِ الصَّلَاةُ عِنْدَ رَاسِهِ، وَالصِّيَامُ عَنْ يَمِينِهِ، وَالزَّكَاةُ عَنْ شِمَالِهِ، وَكَانَ فِعْلُ الْخَيْرَاتِ مِنَ الصَّدَقَةِ، وَالصَّلَةِ، وَالْمَعْرُوفِ وَالْإِحْسَانِ عِنْدَ رَجْلَيْهِ، فَيُؤْتَى مِنْ قَبْلِ رَاسِهِ، فَتَقُولُ الصَّلَاةُ: مَا قَبِلِي مَدْخَلٌ. ثُمَّ يُؤْتَى مِنْ يَمِينِهِ، فَيَقُولُ الصِّيَامُ: مَا قَبِلِي مَدْخَلٌ، ثُمَّ يُؤْتَى مِنْ يَسَارِهِ، فَتَقُولُ الزَّكَاةُ: مَا قَبِلِي مَدْخَلٌ، ثُمَّ يُؤْتَى مِنْ قَبْلِ رَجْلَيْهِ، فَيَقُولُ فِعْلُ الْخَيْرَاتِ مِنَ الصَّدَقَةِ وَالصَّلَةِ وَالْمَعْرُوفِ وَالْإِحْسَانِ: مَا قَبِلِي مَدْخَلٌ. فَيُقَالُ لَهُ: اجلس فيجلس، قد مُثِّلَتْ لَهُ الشَّمْسُ وَقَدْ أَخَذَتْ لِلْغُرُوبِ فَيُقَالُ لَهُ: هَذَا الرَّجُلُ الَّذِي كَانَ فِيكُمْ مَا تَقُولُ فِيهِ؟ وَمَاذَا تَشْهَدُ بِهِ عَلَيْهِ؟ فَيَقُولُ: دَعُونِي حَتَّى أَصْلِيَ، فَيَقُولَانِ: إِنَّكَ سَتُصَلِّي، أَخْبَرْنَا عَمَّا نَسْأَلُكَ عَنْهُ؟ أَرَأَيْتَكَ هَذَا الرَّجُلُ الَّذِي كَانَ فِيكُمْ مَا تَقُولُ فِيهِ؟ وَمَا تَشْهَدُ بِهِ عَلَيْهِ؟ فَيَقُولُ: مُحَمَّدٌ. أَشْهَدُ أَنَّهُ رَسُولُ اللَّهِ جَاءَ بِالْحَقِّ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ، فَيُقَالُ لَهُ: عَلَى ذَلِكَ حَيِّتْ، وَعَلَى ذَلِكَ مِتْ، وَعَلَى ذَلِكَ تُبْعَثُ إِنْ شَاءَ اللَّهُ، ثُمَّ يَفْتَحُ لَهُ بَابٌ إِلَى الْجَنَّةِ. فَيُقَالُ لَهُ: هَذَا مَقْعَدُكَ وَمَا أَعَدَّ اللَّهُ لَكَ فِيهَا. فَيَزِدُّهُ غِبْطَةً وَسُرُورًا، ثُمَّ يُفْسَحُ لَهُ فِي قَبْرِهِ سَبْعُونَ ذِرَاعًا وَيُنَوِّرُ لَهُ فِيهِ، وَيُعَادُ الْجَسَدَ لِمَا بَدَى مِنْهُ، وَتُجْعَلُ نَسَمَتُهُ فِي النَّسِيمِ الطَّيِّبِ. وَهِيَ طَيْرٌ مُعَلَّقٌ فِي شَجَرِ الْجَنَّةِ، قَالَ: فَذَلِكَ قَوْلُ اللَّهِ تَعَالَى: ﴿يُشِيتُ اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ﴾ (ابراهيم/ ٢٧).

واته: مردو که خواجه گور که يوه گوئی له ته قمی نه علی نيزره کانيمتی که نوزنوه، جا نه گهر نو کسه موسلمان بیت نوتري له ژور سريوه نوستی و پوژو له لای راستي يوه و زکات له لای چپي يوه و کردو چاکه کان وه صدقه و سيلی رهم به جی هینانز چاکه لای خوار يوه نوستی. که لای سريوه بوی دین نوتري نه لیت: لای منوه رتگا نويه. له پاشاندا لای راستي يوه بوی دین، پوژو نه لیت: لای

منهوه پښ نږه. له پاشاندا لای چهپهوه بڼی دین، زهکات نه لیت: لای منهوه پښ نږه. له پاشاندا لای خوارهوه بڼی دین، کردهوی چاک وهك صده قمو سیلهی په حم بهجن هینان و چاکه کردن، نه لیت: لای منهوه پښ نږه. نیت پتی نه لیت: دانیشه. نموش دانمیشی و پژی بڼ والی نه کم که له ناوابوندا بیت پتی نه لیت: نمو پیاره لاناواتانا بوو تو چی نه لیت دهریاره؟ وه شایهتی چی لسمر نه ده؟ نموش نه لیت: وازم لی بهینن با نوژه کم بکم، پتی نه لیت: له دوایدا نوژه نه کمی چیت لی نمپرسین وه لمان بدرهوه؟ هوالی نمو پیاره مان بدهی که لاناواتانا بوو؟ شایهتی چی لسمر نه ده؟ نه لیت: موحه مد؟ شایهتی نه دم که نیراوی خوایمو له لایمن خواوه راستی هیناوه، پتی نه لیت: تو له سمر نهوه ژایت و لسمر نهوه مردی لسمر نهوه زیندو نه کریتنهوه نه گمر خوا بیوهی، له پاشاندا دهرگایه کی بڼ گوشاد نه کریت که بسمر بهمشدا نروانی پتی نهوتری: نهوه شوینه کتمو نهوهی خوا بڼی ناماده کردوی تیندا. نموش زیاتر دلخوش و شادومان نه بیت، له پاشاندا گژه کمی بڼ فراوان نه کری حفتا بال وه بڼی پروناک نه کریتنهوه، وه لاشه کمی نه گمریتنهوه بڼ نهوهی لیتی دروست کراوه، و گیانه کمی نه خریتنهوه ناو شمالتیکی بڼ خوش. که نموش بالندهیه که خوی هه لاسیوه بهداری بهمشدا، له پاشاندا فرموی: نهویه که خوی گموره نه فرموی: ﴿يُكَيِّتُ اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ﴾ (ابراهیم/۲۷).

وه دهریاره کافر پنجهوانمی نهوهی یاس کرد هتا فرموی: ﴿ثُمَّ يُضَيِّقُ عَلَيْهِ فِي قَبْرِهٖ اِلٰى اَنْ تَخْتَلِفَ فِيْهِ اَصْلَاعُهُ، فَلِكَ مَعِيشَةُ الضَّنْكِ الَّتِي قَالَ اللهُ تَعَالٰى: ﴿فَاِنْ لَهُ مَعِيشَةٌ ضَنْكًا وَحَشْرُهُ يُؤَمَّرُ الْقَبِيْمَةَ اَعْمٰى﴾ (طه/۱۲۴). واته: له پاشاندا گژه کمی لی دیتنهوه یهك، هتا پراسوه کانی لیک تن نه پری، نهویه نمو ژایانه ناخوشهیه که خوا نه فرموی: ژایانکی ناخوش و تمسکی توش نه بیت، وه له پژی دوایدا به کویری حشر نه کری.

۵- له صحیحی بوخاریدا هاتوه له سمورهی کوری جوندیوه فرمویته: پیغمبر ﷺ که نوژی نه کرد پوی تن نه کردین و نهی فرموو: کی له نیوه نمشو خورتکی بینوه؟ نه لیت: هرکسی خورتکی دی بوو بڼی نه گپراوه، نموش نهی فرموو: (ماشاء الله) جا پژنک پرسیاری لی کردین و فرموی: نایا کس له نیوه خوی بینوه؟ روتان: نه خیر. فرموی: ده من نمشو له خومدا دریاو هاتن دهستیان گرم و بردمیان بڼ خاکی پیژز) (الأرض المقدسة) سیرم کرد پیانک دانیشتبوو. وه پیانیکیش به پتوه وه ستاره قولایکی ناسنی بهدستمویه، نه یخاته لا لیغاوی نمو پیاره دانیشتبوه پای نه کیشی هتا

لیغاوه کەمی ئەهیتیتە پشتی سەری، لەپاشان لا لیغاوه کەمی تریشی وەها لی ئەکات، هەتا ئەم لای وا لی ئەکرد ئەم لای چاک ئەبۆوە ئەویش دووبارە وای لی ئەکردەو، منیش وۆتم: ئەو چییە؟

ووتیان بۆ، پۆشتین هەتا گەیشتینە لای پیاوی ئەسەر پشت را کشا بوو پیاوی کیش لە ژوور سەریووە وەستابوو بەردیکی پێ بەدەستی بەدەستەو گرتبوو ئەو کیشا بەسەریا، کاتێ پیا ئەکیشا بەردە کە گۆر ئەبۆوە، ئەویش ئەچوو بەردە کەمی ئەهیتاوە، کە ئەگەیشتمووە لای سەری چاک ئەبۆوە، دووبارە پیا ئەکیشاوە، وۆتم: ئەو چییە؟ ووتیان: بۆ، پۆشتین هەتا گەیشتینە لای چالێک وەک تەنور وابوو، سەریووە تەسک و بنە کەمی فراوان بوو، ناگری لەژێردا کرابۆوە. سەیرم کرد ژن و پیاوی رۆتی تێدایو گری ناگر بۆیان دیت لە ژێرەو. کە گرە کەمی لی یان نزیک ئەبۆوە خۆیان بەرز ئەکردەو هەتا خەریک بوو ئەهاتنەدەر، کە گرە کە ئەکوژاوە ئەگەرانیوە- وۆتم: ئەو چییە؟ ووتیان: بۆ، پۆشتین هەتا گەیشتینە سەر روبرۆکی خۆین، پیاوی بە پێوە لەناو روبرۆک خۆنە کەدا وەستابوو، وەله ناوەراستی روبرۆک کەدا پیاویک راوەستابوو کۆمەلێک بەردی لە بەردەدا بوو، ئەو پیاوی لەناو روبرۆک کەدا بوو کاتێ ئەهاتە پێشەو ئەو یەست بەجیتە دەرەو، کابرا بەردیکی ئەدا بەناو دەمیداو ئەو گێتایەو شوێنە کەمی خۆی، سەیرم کرد هەم کاتێ بیویستایە بەجیتە دەر بەردیکی ئەکیشا بەناو دەمیار ئەو گێتارە، وۆتم: ئەو چییە؟ ووتیان: بۆ هەتا بەردمیانە ناو باغیکی سەوز کە داریکی گەورە تێدا بوو لە بن دارە کەدا پیرێکیشی لی بوو لە گەلێ منداڵێکدا، لە نزیک دارە کەموە پیاویک دانیشتبوو ناگریکی خۆش ئەکرد، بەدارە کەیا بەردمیانە سەری، بەردمیانە خانوویک هەرگیز خانووم ئەو خۆشتر نەدیوو، پێو گەنجی تێدا بوو، پاشان سەریان خستە بۆ خانوویک ئەو پێشوو خۆشتر بوو، وۆتم: ئەمشو زۆرتان سوپانومەتەو دە پێم بلێن ئەوانە چی بوو بینین؟ ووتیان: بەلی باشە، ئەو کە لقاویان هەلەقلێشان ئەو درۆزن بوو لە ژبانییدا بە درۆ قسە ئەکرد، جا ئەو درۆیی لی هەلەقلێا هەتا ئەگەیشت بە گۆشەر کەنارەکانی ناسمان، جا ئەو هەتا پۆژی دواپی ئاواي پێ ئەکری.

و ئەو ئەو سەریان بە بەردە کە ئەشکاند ئەو پیاوی بوو خوا فیری قورئانی کردبوو کەچی بەمشو ئەنوست و قورئانی ئەهەخۆندوو بەرپۆش کردەو پێ ئەهەکرد، ئەو هەتا پۆژی دواپی هەر ئاواي پێ ئەکری.

و ئەوانە لی لەناو چالە کەدا بینیت ئەو ئەوانە کەزینا ئەکەن لە دنیادا.

و ئەو هەش لەناو روبرۆک کەدا بوو سوود خۆر بوو لە دنیادا.

و ئەو پێوی لە بن دارە کەدا بوو ئیبراھیم بوو منداڵەکانیش منداڵی خەلک بوون بەدەورییەو، و ئەو ئەو ناگرە کەمی ئەکردەو (مالک) پاسمانی ناگر بوو، وە خانووە کەمی یەکەمین خانووی عامەمی باوەردارانە، بەلام ئەم خانوویان خانووی شەهیدانە، منیش جوپەرئەیلەم ئەو هەش میکانیلە. سەرت بەرز بکەرەو ئەفەرەو: کە سەرم بەرز کردەو سەیرم کرد کۆشکێک وەک پەلە هەور بەناسمانەو بوو، ووتیان: ئەو هەش کۆشکە کەمی

تۆیه، نه فرموی: و توم: ده وازم لى يىتنن با بچه كۆشكه كهموه، ووتيان: هيشتا تممەنت ماوه له دونيادا تماوت نه كردهوه، جا هەركاتى تماوت كرد ديتت بۆ كۆشكه كەت.

ئىبنوقەيىم و تويەتى: ئەمە دەقيتە دەريارى سزاي بەرزەخ، چونكه خەوى پىغەمبەران (عليهم الصلاة والسلام) وەحى يەو بەرامبەرە لە گەل حەقيقەتى شتە كەدا.

۶- (طحاوي) له ئىبنو مەسعودهوه ئەگىر تەمە كه پىغەمبەر ﷺ فرمويەتى: (أَمَرَ بِعَبْدٍ مِنْ عِبَادِ اللَّهِ أَنْ يُضْرَبَ فِي قَبْرِهِ مِائَةً جَلْدَةً، فَلَمْ يَزَلْ يَسْأَلُ اللَّهَ وَيَدْعُوهُ حَتَّى صَارَتْ وَاحِدَةً، فَامْتَلَأَ قَبْرُهُ عَلَيْهِ نَارًا فَلَمَّا ارْتَفَعَ عَنْهُ أَفَاقٌ، قَالَ: عَلَامَ جَلْدْتُمُونِي؟ قَالُوا: إِنَّكَ صَلَّيْتَ صَلَاةَ بَغِيرِ طُحُورٍ وَمَرَرْتَ عَلَى مَظْلُومٍ فَلَمْ تَنْصُرْهُ). واتە: خوا فرماني دا يەكئى له بەندەكانى سەد قامچى لى بدرئى لە گۆرە كەيدا، ئەوەندە پارايموه هەتا بۆى كرايه قامچى يەك، لە پاشاندا گۆرە كەى پرپوو لە ناگر كاتيك ناگرە كەى لە سەر لا برا هوشى هاتەرو ووتى: بۆچى قامچى رىژتان كردم ؟ ووتيان: تو نوژن بى دەست نوژن نه كردو بەلاى سەم لى كرايشدا تى ئەپەريت كەچى يارمەتيت نەئەدا لە دونيادا.

۷- له ئەنەسەوه هاتوه كه پىغەمبەر ﷺ گوئى لە دەنگيك بوو لە گۆرە كەوه ئەهات فرموي: ئەمە كەى مردووه؟ ووتيان: لە سەردەمى نەفامى دا مردووه، ئەلئى: پىغەمبەر ﷺ دلئى خۆش بوو وە فرموي: (لَوْلَا أَنْ لَا تَدَافُنُوا لَدَعَوْتُ اللَّهَ أَنْ يُسَمِعَكُمْ عَذَابَ الْقَبْرِ) رواه النسائي و مسلم. واتە: ئەگەر ترسى ئەوم نەبوايه كه يەكرتى نەئىژن، لە خوا ئەپاراموه كه دەنگى سزاي نار گۆر بە گوتەئاندا.

۸- له ئىبنوعومەرەوه خوا لى يان رازى يىت هاتوه كه پىغەمبەر فرمويەتى: (هَذَا الَّذِي تَحْرُكُ لَهُ الْعَرْشُ، وَفُتِحَتْ لَهُ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَشَهِدَهُ سَبْعُونَ أَلْفًا مِنَ الْمَلَائِكَةِ، لَقَدْ ضَمَّ ضَمًّا ثُمَّ فُرِّجَ عَنْهُ) رواه البخاري و مسلم و النسائي. واتە: نا ئەوكەسى كه عەرشى بۆ لەرزى و دەرگای ناسمانەكانى بۆ كرايموه، و حەفتا هەزار فرشتەى لە گەلدا بوو كه نىژرا، گۆرە و شارىك درا، پاشان وازى لى هيندرا، گۆرە كەى كۆيۆوه لەپاشاندا بەرى دا) واتە: سەعدى كورى موعاذا.

ئارامگای گیانه كان

ئىبنوقەيىم بەشيكى داناوە باسى راي زانايان ئەكات دەريارى ئارامگای گیانه كان، لەپاشان راسترين راي باس كردهوه و تويەتى : ئەلئى: گیانه كان جىگاكانيان زۆر جياوازه لە بەرزەخدا، چونكه گيانى وا هەيه لە بەرزەخدا شوتنە لە عالمى (أرواح)دا كه ئەویش گيانى پىغەمبەرە (عليهم الصلاة والسلام) وە ئەوانیش جىگاكانيان جياوازه، وەكو پىغەمبەر ﷺ له شەپەرەوى يەكەيدا كه پىنى كراو چوو بۆ ميعراج چاوى پىريان كەوت.

هندیک لمو گیانانه له چیکلدانی بالتندی سوزدان که بهنار بههشتدا نهگهړتن به نارووی خوږان،
نوریش گیانی هندی له شهیدانن، نهک همویان، نهکو هندیک شهید هدیبه گیانهکی بند نهکړی له
چونه بههشت، بهوی قمرزاري یا شتی تروه، وهک له موسنددا هاتوه له محمدی کوری عبداللهی کوری
جمشوه که پیاریک هاته لای پیغمبر ﷺ ووتی: می نیراری خوا چیم بۆ هدیبه نهگهړ لمړی خوادا
بکوژیم؟ فرموی: بههشت، کاتیک کابرا رژیشت، پیغمبر ﷺ فرموی: (إِلَّا الدِّينَ، سَارِنِي بِهِ
جَبْرِيلُ أَنْفًا). واته: بهمهرجیک قمرزار نهیت، نیستا جویریل چرپاندی به گویمدا.

هندیکی کهیان لمبر دهراگی بههشتدا بند کراوه وهک له فرمودهیهکی تردا هاتوه که
فرموی: (رَأَيْتُ صَاحِبَكُمْ مَحْبُوساً عَلَى بَابِ الْجَنَّةِ). واته: هاوهکهتام بینی که بنده له بمردهراگی
بههشت.

وه گیان هدیبه له گورهکیدا بنده وهک لمو پیارهی که پارچه قوماشیکی دزی بوو له غنیمت،
نمپاشاندا شهید کرا، خهکهکه ووتیان: لیتی پرور بیت له بههشتدایه، پیغمبر ﷺ فرموی: (وَأَلْزَمِي
نَفْسِي بَيْنَهُ إِنَّ الشَّمْلَةَ الَّتِي غُلِّهَا لَتَشْتَعِلَ عَلَيْهِ نَارًا فِي قَبْرِهِ). واته: لمو زامی گیانی منی به دهسته
عباکمی که دزی له غنیمت، له گورهکیدا بووه به ناگرو تیتی لمو بووه.

وه گیان هدیبه: جیگاکی دهراگی بههشته وهک له حدیسهکی نیبوعبباسدا هاتوه: (الشُّهَدَاءُ عَلَى
بَارِقٍ نَهْرٍ بِبَابِ الْجَنَّةِ فِي قُبَّةٍ خَضْرَاءَ، يُخْرَجُ عَلَيْهِمْ رِزْقُهُمْ مِنَ الْجَنَّةِ بُكْرَةً وَعَشِيًّا) رواه أحمد. واته:
شهیدهکان له سمر روبرایتکن له دهراگی بههشتدا له گومزتیکی سوزدا بهیانی و نیواره له بههشتوه
پوژیان بۆ دی.

نمانه به پیچواندی جعفری کوری لمو تالیبویه که خوا قولهکانی بۆ نهگورپی به دویال له
بههشتا پریان نهفری به نارووی خوی.

وه گیان هدیبه لمو له زویدا بنده، وه لمز ناییتوه بولای عالمی روجهکان، چونکه لمو گیانانه
خوږان نرم و زهینین، وه گیانه زهینیهکانیش تیکهل به گیانه ناسمانیهکان نابن وهک چون له دنیادا
یهکیان نهگرت.

جا لمو گیانهی له دنیا هملی نهداوه که پمروهرگاری بناسی و خوشی بوئی و یادی بکاو لیتی نریک
بییتوه، لمو گیانی زهینیه نزمه، که له لاشه جیابووه لمو نهیت.

لمو لهک چون گیانی لمز له دنیادا لمو خبریکی خوشهوستی خواو یاد کردنی و هملی نریک بوونوه
بوو لیتی، لمو گیانه کهله لاشمش جیابووه لمز نهیتوه بۆ لای گیانه ناسمانیهکان، چونکه پیار لهگهل
نموده نهیت که خوشی و ستوره له لمزهخ و پوژی دواپی دا.

خوای گموره‌ش گیانه‌کان جوت نه‌کات به یه‌کموه له به‌رووخ و پڙژی دواپی‌دا، وه‌گیانی باورده‌اران له‌گه‌ل گیانه‌پاکه‌کان یه‌ک نه‌خات، چونکه گیان که جیابا‌وه‌ خۆی نه‌گه‌یه‌نیته‌ شو گیانانه‌ی که له‌ خۆی نه‌چن نیتر له‌گه‌ل‌سانا نه‌م‌نت‌نوه‌.

جا هندی گيان هميه که له تمنوري زيناکمراندايه، وه گيان هميه له روبراري خوتن دايه مهلمی تيدا
 نکات و بمرد قوت نهدات، جا روزهکان -خوش بهخت و بدمبهخت- يک شونتيان نويه، بملکو گيان
 هميه له شوتنه همره بمرزه کاندابه، وه گياننش هميه همر له زهری دايو بمرز نايستوه.

وہ تو نگہر باش لہ سوننمت و نئسمرہ کان کہ لم بارہ بیون ووردیستموہ وہ زیاتر پەرۆش بیت پی پیوہ نموہ بدلگمی نموات دہست نہ کموی، وہ گومانی نموہ نمبی کہ نمو نئسمرہ راستانی ناو نم بمشہ هیچیان بمرہ نستی هیچیان بکن، چونکہ نموانہ همموریان ہدقو یہ کتبی بپرست نہ گپین، بہ لام نموی کہ گرینگہ زانین و تینگہ یشتنی نمو سوننمت و نئسمرانہ یہ، وہ همروہا ناسینی پڑح - گیان - و حوکمہ کانی و نمہ کہ پڑح حالتی وہای ہدیہ کہ جیاوازه لہ گمزن حالتی لاشدا، وہ نمو لہ گمزن نموہا کہ لہ بمہمشتہ لہ ناسمانیشہ وہ پیوہندی نکات بہناو قمبرہ کمو لاشہ کہ کہ لموئدایہ، وہ نمو خیراترین شتہ لہ جہوجول و گواستنموہ سدرکومتن و دابزیندا، وہ پڑح تکریت بہ چمند بمشی نازادو بمند کراوو، بمرزو نزمموہ، وہ پڑح دواي جیابونموہشی لہ لاشہ حالتی تمندروستی و نہخوشی و خوشی و خوش گوزدرانی ہدیہ، همروہا حالتیکی نازاری سختی ہدیہ کہ زور گمروہترہ لہ نازاری نمو کاتمی کہ پیوہست بو بہ لاشہ کموہ، جا لمو لاشہیدا بمند کردن و نازارو سزار نہخوشی و غم خوردن ہدیہ، وہ لموئدا خوشی وەرگرتن و ناسایش و خوش گوزدرانی و رہایی ہدیہ، وہ چمندہ حالی روح لہ لاشدا لہ حالی لاشہ نہچی لہ سکی دایکیدا!!! وہ حالی جیابونموہشی لہ لاشہ، لہ حالی لاشہ تہچیت پاش دەرچونی لہ سکی دایک بمرزو نم مالی دونیابہ.

جا ئىم رۆحانە چوار مالىيان ھەيدە، ھەر مالىنكيان گەورەترە لەوێ پىش خۆي.

مالی بہ کمیمان: زگی داکہ نموش برتی بہ لہ تمسکی و تمنگسہری و سی تاریکی بہ کہ۔

مالی دروهمیان: نهم درنیا یه که تییدا گموره نعییت و تییدا رادیت و هوئی خترو شوو هویه کانی بهختووری و بهدهختی تییدا نهدات.

مالي سينهميان: مالي بفرزه^(۱) كه گنرهترو فراوانتره لهم مالي دونيايه، وه رادهي نيوانيشيان واك رادهي مالي په كم - زگي دايك - و نهم دونيا وهايه.

مالي چواره‌ميان: مالي قنرار گرتهن نموش بدهشتم جبهه‌ننمه نيتر دواي نم دوانه مالي تر نييه.

(۱) پیرزخ: نهو مالهه که له نیتوان دسار روژی دواسدايه، له کاتي مردنوه همتا کاتي زیندو بونوه.

خوای گموره ئمو رۆخانه ئه گوتێرتتموه ئمو مالانه، چين له درای چين، تاوه کو ئه يانگه يه نیت بهو مالئی که جگه ئمو هیچ مالتيکی تری بۆ ناگوئجی و شیاوی نییه، وه ئمو رۆخهش ههر بۆ ئمو جینگه يه دروست کراوه ناماده کراوه، تا ئمو کرده يه بکات که بهوئی ئه گه يه نیت.

جا رۆح له ههر مالتيک ئمو مالانه کارو فرمانيکی ههيه، که جياوازه له گه ل کارو فرمانه کمي تر، کهواته پاك و بێگمردی بۆ الله که له نوێ دروست کمری ئمو رۆخانه يمو پهروه ده کهريانو مریتمريانو ژیتيمريانو خۆشه بخت کهريانو به ده بخت کهريانه، ئمو خوايی که جياوازی خستۆته نيوان ئهم رۆخانه وه له پله کانی به ختموهری و به ده بختياندا، ههروهک چۆن جياوازی خستۆته نيوانيان له پله پایمی زانستيان و کاروباريان و هیزو توانايان و خوو رهوشتيان، جا ههرکمی رۆحی ناسی بهو جۆرهی که ئه بێ بناسريت، ئموه شایهتی ئهدات که هیچ په رستراوێکی به حق نییه جگه ئمو خوايه به تنه هاو بێ هاربه شه، که هوکمرانی هه مووی بۆ ئموه سوپاس و ستایش هه مووی بۆ ئموه، وه ههرچی خیر هه يه له دهستی ئمو دایه، وه ههرچی کارو فرمان هه يه ئه گه ریتموه بۆ لای ئمو، وه هیزو توانا ده سه لات و عیززهت و حیکمهت و کهمالی مو تله ق له هه مو رويه که وه هه مووی هی ئموه، وه به هوێ ناسینی گیانی خۆشی به وه راستی پیغمبه ره کان و په وانه کراوه کانی ئه زانیته، ههروه ها ئه زانیته ئموه که ئمو پیغمبه ربانه هیتاويانه ئمو راسته قینه يه که عه قله کان شایهتی بۆ ئه دهن و سروهتی مرۆڤایه تیش ئیعتیوافی پێ ته کات، وه ههر شتيک پیچهوانهی ئموه بیته ئموه پوچه... وه سه ر کهوتنیش ههر له خواوه يه.

یادی خوا (الذکر)

زیکر: نمویه که بهسمر زمان و دلدا نپروات له یاد کردنی خوا به پاک و بن گمردی و سوپاس و ستایشی و وصف کردنی به صیفته کانی کهمال و گمورهیی و جوانی.

۱- خوی گموره فرمائی داوه که زور یادی خوا بکرت وک نه فرمویت: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اذْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا ۖ وَسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا﴾ (الأحزاب/ ۴۱-۴۲). واته: نمی نمو کسانمی که باورپتان هیتاوه! زور یادی خوا بکمن و له بیانیان و نیواراندا تمسیحی بکمن.

۲- خوی گموره پیری راگه یاندورین همرکس یادی خوا بکات خواش یادی نه کات وک نه فرمویت: ﴿فَاذْكُرُونِي اذْكُرْكُمْ﴾ (البقرة/ ۱۵۲) واته: یادم بکمن - به تاعمت و عیبادهت - منیش یادی نیوه نه کم - به فمزله و لیخوشبون - .

له همدیسیکی قودسی دا که نیمامی بوخاری و موسلیم گیتراویانتموه نه فرمویت: (اَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِي بِي وَاَنَا مَعَهُ حِينَ يَذْكُرُنِي، فَاِنْ ذُكِّرْتِي فِي نَفْسِهِ ذَكَرْتُهُ فِي نَفْسِي، وَاِنْ ذُكِّرْتِي فِي مَلَأٍ ذَكَرْتُهُ فِي مَلَأٍ خَيْرٍ مِنْهُ، وَاِنْ اقْتَرَبَ إِلَيَّ شَيْئًا تَقَرَّبْتُ إِلَيْهِ ذِرَاعًا، وَاِنْ اقْتَرَبَ إِلَيَّ ذِرَاعًا اقْتَرَبْتُ إِلَيْهِ بَاعًا، وَاِنْ أَتَانِي يَمْسِي أَتَيْتُهُ هَرُولَةً). واته: ببنده کم چون به دلایا هات من بمر شتویهیم، وه کاتی یادم نه کات له گه لیام، جا نه گمر له دلی خوی دا یادم بکات، منیش له بمر خۆمروه. یادی نه کم، وه نه گمر له ناو کۆمه لیکدا یادم بکات له ناو کۆمه لیککی له وان چاکتردا یادی نه کم، وه نه گمر بستیگک لیم نزیک بیتموه، من زیراعینک لوی نزیک نه بجهوه، وه نه گمر زیراعینک لیم نزیک بیتموه، من باعیتک^(۱) لوی نزیک نه بجهوه، وه نه گمر بمریشتن بمره پیرم بیت نموه من به راگردن و به پهل له نه چم بمره پیری^(۲).

۳- خوی پاک و بن گمرد یادکرانی خوی تایبعت نه کات به پیش کومتن و تاکی ریتی له چاکدا، جا پیغمبر ﷺ فرمویت: (سَبَقَ الْمُفْرَدُونَ قَالُوا: وَمَا الْمُفْرَدُونَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: الذَّاكِرُونَ اللَّهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتُ) رواه مسلم. واته: تاکه کان پیش کومتن، روتیان: تاکه کان کین نمی نیترای خوا؟ فرموی: نمو ژن و پیوانمن که زور یادی خوا نه کمن.

(۱) باع: تمندازی دریژی بهینی در دهسته که به همدولادا بکرتنوه.

(۲) واته همرچمندیک نمو ببندهیه زیاتر بمره خوا پروات و پروی تی بکات، خوی گموره له ههموو خیرتکدا بزی خیرتره.

۴- بهرآستی یاد کهران زیندوی راسته قینمن، له نمبی موساره هاتوو که پیغممبیر ﷺ فرمویستی: (مَثَلُ الَّذِي يَذْكُرُ رَبَّهُ وَالَّذِي لَا يَذْكُرُ رَبَّهُ مَثَلُ الْحَيِّ وَالْمَيِّتِ) رواه البخاری. واته: ورنه کیستیک که یادی خوا بکات و کمستیک یادی خوا نه کات وک زیندوو مردو وایه.

۵- یادی خوا سوری هموو کردوهیه کی چاکه یه، جا همرکس سرکوت تییدا پسولوی خوشویستی و دوستی خوی نهدرتتی، هدریویه پیغممبیر ﷺ له هموو کاته کانیدا یادی خوی نه کرد.

وه ناموژگاری ئو پیاده کرد که پیی روت: شریعته کانی نیسلام زور بوون لیسرم، شتیکم پیی بلئی: دهستی پیوه بگرم؟ پیغممبیر ﷺ پیی فرموو: (لَا يَزَالُ فُوكَ رَطْبًا مِنْ ذِكْرِ اللَّهِ) واته: با همیشه دهمت پاراو بیت بهیادی خوا.

وه بهاره له کانی نه فرمو: (أَلَا أُتْبِنُكُمْ بِخَيْرِ أَعْمَالِكُمْ وَأَزْكَاهَا عِنْدَ مَلِيكِكُمْ، وَأَرْفَعُهَا فِي دَرَجَاتِكُمْ، وَخَيْرٌ لَكُمْ مِنْ إِنْفَاقِ الذَّهَبِ وَالْوَرَقِ وَخَيْرٌ لَكُمْ مِنْ أَنْ تَلْقَوْا عَدُوَّكُمْ، فَتَضْرِبُوا أَعْنَاقَهُمْ وَيَضْرِبُوا أَعْنَاقَكُمْ؟ قَالُوا: بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ! قَالَ: ذِكْرُ اللَّهِ) رواه الترمذی وأحمد والحاكم وقال: صحيح الإسناد. واته: نایا پیتان نه لیم کام کردوهتان چاکه و خاوین تره لای پهروردگارتان و پلعتان زیاتر پیی بهرز بیتمه و چاکتر بیت له بهخشینی زور و زیور چاکتر بیت لهوی بگن بهدورژمنه کانتان، جا له ملیان بدن و لمملتان بدن؟ روتیان: بهلئی پیمان بلئی ئو نیروای خوا فرموی: یادی خوایه.

۶- یادی خوا رینگای رزگارییه، له موعازی کوری جبهلهوه خوا لی پازی بیت هاتوو که پیغممبیر ﷺ فرمویستی: (مَا عَمِلَ آدَمِيٌّ عَمَلًا قَطُّ أَتَجَى لَهُ مِنْ عَذَابِ اللَّهِ مِنْ ذِكْرِ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ) رواه أحمد. واته: ناده میزاد همرگیز کردوهیه کی نه کردوه که رزگاری بکات له سزای خوا نه وندهی یادی خوی گوره.

۷- له لای نه محمد هاتوو که پیغممبیر ﷺ فرمویستی: (إِنَّ مَا تَذْكُرُونَ مِنْ جَلَالِ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ مِنَ التَّهْلِيلِ وَالتَّكْبِيرِ وَالتَّحْمِيدِ يَتَعَاطَفْنَ حَوْلَ الْعَرْشِ، لَهُنَّ دَوِيٌّ كَذَوِي النَّحْلِ، يُذَكِّرْنَ بِصَاحِبِهِنَّ، أَفَلَا يُحِبُّ أَخَذَكُمْ أَنْ يَكُونَ لَهُ مَا يُذَكَّرُ بِهِ). واته: ئو (لا إله إلا الله) و (الله أكبر) و (الحمد لله) یه دیکن بهرز نه بنهوه و به دوری عمرشی خوادا نه سورتنهوه بهریزه ویزه وک ویزی ههنگ خارونه کانیان بیر نه خه نهوه، جا کس هدی له پیوه هز نه کات شتیکی همیتی پیی یاد بکرتنهوه؟!

سنوری یاد کردنی زور

خوی گوره فرمانی داوه یادیکی زوری بکرتت وه وه صفی ئو خاو ناره زانه نه کات که سوود له تمعاشا کردنی نیشانه کانی خوا وهر نه گرن وه نه فرمویستی: ﴿الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَمًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ﴾ (آل عمران/ ۱۹۱). واته: ئومان یه پیوه و به دانیشننهوه و به پاکشانهوه یادی خوا نه کمن.

وہ تہ فرموت: ﴿وَالذَّكِرِينَ اللَّهُ كَثِيرًا وَالذَّكِرَاتِ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا﴾ (الأحزاب/۳۵). واتہ: تہو ژن و پیوانہی زۆر یادی خوا تہ کمن، خوا لی بودن و پاداشتی گوری بۆ نامادہ کردن.

موجاہید و توتیہ تی: کس ناییت بزوژ یادگیری خوا، ہتا بہ پیوہ بہ دانیشتموہ و بہ پاکشانوہ یادی خوا نہ کات و ہمیشہ خوی لہ بیر نہ بیت.

لہ ئینو صہ لایان پرسی: تہو رادہیہ چہندہ کہ ئادہ میزاد پی نیستہ زۆر یادگیری خوا، وتی: ہمرکاتیک بمرہوام بوو لہسەر تہو یادانی کہ لہ سونہتموہ بۆمان مارنہتموہ سابق لہ بہیانی و ئیوارہو ہموو کات و حالہتہ جیا جیاکان، بہ شموو بہ رۆژ، تہوہ تہو کسہ لہوکسانہیہ کہ زۆر یادی خوا تہ کمن. عہ لی کوری ئہبی طہلخہ و توتیہ تی: ئینو عہبباس دہریارہی تہو ئایہتانہ فرموتیہ تی: خوا لہسەر بہندہکانی شتیکی فرمز نہ کردوہ کہ سنوری دیاری بۆ بہجی ہینانی دانہنایت، وہ بہانہی رہوای بہانہدارہکانی ورنہ گرتیبت لہ بہجی ہینانیاندا، تہنہا یادی خوا نہ بیت کہ سنوری بۆ دانہنارو بہانہی کسیش ورنہ گرت لہ بہجی ہینانی دا مہ گہر تہو کسہی ہیچ توانای نہماہی، وہ تہ فرموت: ﴿أَذْكُرُوا اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِكُمْ﴾ واتہ: بہ پیوہ و بہ دانیشتموہ و لہسەر تہنیشٹ یادی خوا بکمن، بہ شموو بہ رۆژ لہ وشکانیداو لہ بہردا، وہ لہ کاتی سہ فرہو نیشٹہ جیتی دا، لہ کاتی دہولمہندی و ہزاریدا و لہ نہخوشی و لہ ساغیدا، بہ ناشکراو بہ نہینی، و لہ ہموو حالہتیکدا.

یادی خوا ہموو خوا پەرستی بہ کان تہ گرتتہو

سہ عیدی کوری جوبہر و توتیہ تی: ہمرکسیک کار بہ فرمانی خوا بکات و گوئی راپہل بیت تہوہ یادی خوی کردوہ، وہ ہندی لہ پیشینہکان و ستویانہ تہو گشتی بہ تی بہ تایبہت بکمن، جا یادی خوا بہ ہندی لہ جۆرہکانی تاعہت دائننن، لہوانہ (عطاء) کہ و توتیہ تی: کۆری یادی خوا کردن کۆری حلال و حرامہ، چۆن مامہ لہی کرپن و فروشتن تہ کەیت، وہ نوژو رۆژو تہ کەیت، وہ ژن تہہیتی و تہلاق تہدەیت وہ چۆن حج تہ کەیت و تہو جۆرہ شانہیہ.

(قرطبی) و توتیہ تی: کۆری یادی خوا مانای کۆری زانستی و بیرکردنہویہ، وہک تہو کۆرانی کہ باسی فرمودہکانی خوی گہورہ و سونہتمہکانی پیغمبہری ﷺ تیدا تہ کرت، وہ تہو کۆرانی باسی پیواچاکان و پیشینانیان تیدا تہ کرت، وہ ہرہوہا باسی قسہی ئیمامہ لہ خوا ترسہکانی پیتشوی تیدا تہ کرت کہ دووریون لہ خو دہر خست و بیدعہ و دوور بون لہ مہبستی بئ نرخ و تہماع کاری.

نادابی یاد کردنی خوی گموره

معبست له یادی خوا کردن دهر وون و دل خاوین کردنموه و زیندو کردنموه و ریژدانه، وه نمم نایتمش بۆ نموه نیشارت نکات که نه فرمویت: ﴿وَأَقِمِ الصَّلَاةَ إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ﴾ (العنکبوت/۴۵). واته: نویژ بهجی بهینه چونکه نویژ ریگری تاوان و گوناوه، وه یاد کردنی خوا - له نویژو له غهیری نویژدا - گموره تره له نویژ کردن - بۆ ری گرتن له تاوان و خراپه - .

چونکه کاتی یادکمری خوا دلی نه کاتموه بۆ پموره دگاری و زمانی نه جوتینیت به یادی نموده خوا یارمندی نهدات به روشنایی خزی، پاشان پروا دلتیایی زیاتر نه بیت و دلی دانه مزرتینیت لسمر حق و پتی دلتیا نه بیت ﴿الَّذِينَ ءَامَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ﴾ (الرعد/۲۸). واته: نهوانی که باور به یان هیناوه دلتیا نه بن به یادی خوا، ناگادار بن دله کان هر به یادی خوا دلتیا نه بن.

جا نه گمر دل به هق ناسودو دلتیا بوو پموره پموشی بهرز نه بیت و نهو ریگایه نه گرتن بین نموه هوار نارهزوو لای پی بکاتموه. نالیرهو پلمو پایمی (ذکر) گموره نه بیت و گرینگی به کمی دهر نه کمویت له ژبانی ناده میزادا، جا مه عقول نه که نمم نه بمانه تنها به ووتیهک بیت دی که زمان نه یلیت، چونکه جولانی زمان کم سوده نه گمر جتی خزی له دلدا نه کرد بیتموه و له گه لیا نه گونجایت.

خوا ریتمایی کردین بۆ نهو پموشی که پیوسته ناده میزاد لسمری بیت کاتی یادی خوا نه کاتو نه فرمویت: ﴿وَاذْكُرْ رَبَّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرَّعًا وَخِيفَةً وَذُنَّ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ وَلَا تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ﴾ (الأعراف/۲۰۵). واته: یادی پموره دگارت بکه بدل و به ترسو ملکه چی نموه، وه به زمانیش یادی بکه بین نموه بین نموه دهنگ هه لپیت له به یانیان و ئیواراندا، وه له بین ناگیان معبه.

نایته که دهست نیشانی نموه مان بۆ نکات که موسته محبه یادی خوا به نهینی بیت و دهنگی پی بهرز نه کرتموه. پیغمبر ﷺ لسمه فریادا گوئی له کوملینک بوو به دهنگی بهرز یادی خویان نه کردو ئیپارانموه فرموی: (يَا أَيُّهَا النَّاسُ ارْجِعُوا عَلَىٰ أَنْفُسِكُمْ، فَبِأَنِّكُمْ لَا تَدْعُونَ أَحَدًا وَلَا غَائِبًا، إِنَّ الَّذِي تَدْعُونَهُ سَمِيعٌ قَرِيبٌ، أَقْرَبُ إِلَىٰ أَحَدِكُمْ مِنْ عُنُقِ رَاحِلَتِهِ). واته: ئی خه لکینه لسمر خو بن ئیوه هاواری کپ و نادیار ناکن، به لکو نموه ئیوه هاواری نه کن بیسر و نزیکه، هتا له ملی ووشتره کانتان لیستانوه نزیکتره.

هروه دهست نیشانی نموه مان بۆ نکات که نه بیت به ترسو و به غبتموه یادی خوا بکه بین که جواتره ناده میزاد بهر شیویه یادی خوا بکات.

همر له ره‌وشتی بهرز و ندهبه که یادکمر لاشو جل و بدرگی خاوین و بۆن خوش بیت، چونکه نعمانه دهرون گورج و گۆل تر نه‌کمن، وه نه‌بئ ئموکسه به‌پئی توانا پرو له قیبله بیت، چونکه باشتین کۆر ئمو کۆریه که پروی پی بکریته قیبله.

په‌سندی کۆبونوه له کۆره‌کانی یادی خوادا

دانیشتن به کۆمه‌ل به شیوه‌ی بازه‌یی بۆ یادی خوا په‌سند، وه‌لهم باره‌یموه نعمانی خواره‌وه هاتوه:-
 ۱- له ئیبنوعومره‌وه خوا لی‌یان رازی بیت هاتوه که ده‌فرمویت: پیغمبر ﷺ فرمویه‌تی: (إِذَا مَرَرْتُمْ بِرِیَاضِ الْجَنَّةِ، فَارْتَعُوا، قَالُوا: وَمَا رِیَاضُ الْجَنَّةِ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: حِلَقُ الذَّكْرِ، فَإِنَّ لِلَّهِ سَيَّارَاتٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ يَطْلُبُونَ حِلَقَ الذَّكْرِ. فَإِذَا أَتَوْا عَلَيْهِمْ حَفُّوا بِهِمْ). واته: کاتی به‌لای باغچی به‌هشتا تێپه‌رین لابده‌ن. ووتیان: ئه‌ی نیررای خوا باغچی به‌هشت چی‌یه؟ فرموی: هه‌لقه‌کانی یادی خوایه، چونکه خوی گه‌وره فریشتی گه‌ڕۆکی هه‌یه نه‌گه‌ڕێن به شوین هه‌لقه‌ی یادی خوادا، جا کاتی نه‌یان دۆزنوه چوار ده‌ریان نه‌گرن.

۲- موسلم له موعاوی‌یموه نه‌گه‌ڕیتوه فرمویه‌تی: پیغمبر ﷺ به‌لای کۆرتک له یارانی که به هه‌لقه دانیشتبون تێپه‌ری و فرموی: چی ئیوه دانیشانده‌وه لێره‌دا؟ ووتیان: دانیشتین یادی خوی گه‌وره نه‌که‌ین و سوپاس گوزاری نه‌که‌ین لاسر ئه‌وه‌ی که هه‌دایه‌تی داوین بۆ تیسلام، فرموی: توخوا ئیوه بۆ ئه‌وه نه‌یت بۆ هه‌یچی تر دانیه‌شتون؟ نه‌ئێ: له‌پاشاندا فرموی: بۆ ئه‌وه سویتندان ناده‌م خراپه‌تان کردیه‌ت، به‌لکو ئیستا جه‌ربیل هات بۆلام و پێی راگه‌تیاندم که خوی گه‌وره شانازی به ئیوه‌وه نه‌کات لای فریشته‌کان.

۳- دیسانوه ربه‌ایه‌ت کراوه له ئه‌بوسه‌عیدی خوری و ئه‌به‌وه‌ره‌یه‌وه خویان لی‌ پازی بیت که شایه‌تی نه‌ده‌ن پیغمبر ﷺ فرمویه‌تی: (لَا يَقَعْدُ قَوْمٌ يَذْكُرُونَ اللَّهَ تَعَالَى إِلَّا حَفَّتْهُمُ الْمَلَائِكَةُ، وَغَشِيَتْهُمُ الرَّحْمَةُ، وَنَزَلَتْ عَلَيْهِمُ السَّكِينَةُ، وَذَكَرَهُمُ اللَّهُ فِيمَنْ عِنْدَهُ). واته: هه‌یج کۆمه‌لێک ئه‌یه دانیشتن و یادی خوی گه‌وره بکمن که فریشته ده‌ریان نه‌دا و ميه‌ره‌بانی خوا دایان نه‌پۆشیت و نارامی نه‌باری به‌سریاندا و خوا لای ئه‌وانه‌ی که‌لای خۆیه‌تی باسیان نه‌کات.

فه‌زلی ئموکسه‌ی به ئیخلاصوه بلێت: (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ) :

۱- له ئه‌به‌وه‌ره‌یه‌وه هاتوه که پیغمبر ﷺ فرمویه‌تی: (مَا قَالَ عَبْدٌ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ قَطُّ مُخْلِصًا إِلَّا فُتِحَتْ لَهُ أَبْوَابُ السَّمَاءِ حَتَّى يُفْضِيَ إِلَى الْعَرْشِ مَا اجْتَنِبَتِ الْكِبَائِرُ). واته: قمت هه‌یج به‌نده‌یه‌ک به ئیخلاصوه نه‌ی ووتوه: (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ) ئیلاا ده‌رگا‌کانی ناسمانی بۆ کراوه‌تموه هه‌تا ئه‌وه ده‌نگه نه‌کات به عه‌رشێ پهره‌ده‌گار، به مه‌رجێک خۆی له تاوانه گه‌وره‌کان به دور گرتیه‌ت.

۲- هر له نهبو هوریره هاتوره که پیغمبر ﷺ فرمودی: (جَدُّوْا اِيْمَانَكُمْ، قِيلَ: يَا رَسُوْلَ اللهِ! وَكَيْفَ نَجِدُهُ اِيْمَانًا؟ قَالَ: اَكْثِرُوْا مِنْ قَوْلِ: لَا اِلَهَ اِلَّا اللهُ) رواه أحمد بإسناد حسن. واته: باوره کتمان نوب بکه نموه، روتیان: نمی نیراوی خوا چون باوره کتمان نوب بکه نموه؟ فرمودی: زور بلین: (لا اِلَهَ اِلَّا اللهُ).
۳- له جابیره هاتوره ده فرمودت: پیغمبر ﷺ فرمودی: (افْضَلُ الذِّكْرِ لَا اِلَهَ اِلَّا اللهُ، وَافْضَلُ الدُّعَاءِ الْحَمْدُ لِلَّهِ). رواه النسائي وابن ماجه والحاكم و وقال: صحيح الإسناد. واته باشرین (ذکر) (لا اِلَهَ اِلَّا اللهُ) یه، وه باشرین دوعا و پارانهوه (الحمد لله) یه.

فزلتی ووتنی (سبحان الله) و (الحمد لله) و (لا اِلَهَ اِلَّا اللهُ) و (الله اکبر) و جگه لهوانیش

۱- له نهبو هوریره خوا لی ی رازی بیت هاتوره که پیغمبر ﷺ فرمودی: (كَلِمَتَانِ خَفِيفَتَانِ عَلَى اللِّسَانِ، ثَقِيلَتَانِ فِي الْمِيزَانِ، حَبِيبَتَانِ إِلَى الرَّحْمَنِ، سُبْحَانَ اللهِ وَبِحَمْدِهِ، سُبْحَانَ اللهِ الْعَظِيمِ) رواه الشيخان والترمذي. واته: دور وشه لسمز زمان سوکن و له ترازودا قورسن و لای پروهردگار خوشروستن، نهوانیش ووتنی: (سبحان الله وبحمده، سبحان الله العظيم). واته: پاک و بی گمردی و سوپاس و ستایش بۆ خوا، پاک و بی گمردی بۆ خوی گمردیه.

۲- له نهبو هوریره خوا لی ی رازی بیت هاتوره که پیغمبر ﷺ فرمودی: (لَأَنْ أَقُولَ سُبْحَانَ اللهِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ، وَلَا اِلَهَ اِلَّا اللهُ، وَاللهُ أَكْبَرُ، أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا طَلَعَتْ عَلَيْهِ الشَّمْسُ) رواه مسلم والترمذي. واته: نهگمر بلیم (سبحان الله والحمد لله ولا اِلَهَ اِلَّا اللهُ والله أكبر) لام خوشتره له هرچی شوی که پژوی لی ههلهاتوره نهگمر یتیم بیهخشن.

۳- وه له نهبو هوریره هاتوره خوا لی ی رازی بیت که پیغمبر ﷺ فرمودی: (أَلَا أُخْبِرُكَ بِأَحَبِّ الْكَلَامِ إِلَى اللهِ؟ قُلْتُ: أَخْبِرْنِي يَا رَسُولَ اللهِ! قَالَ: إِنَّ أَحَبَّ الْكَلَامِ إِلَى اللهِ: سُبْحَانَ اللهِ وَبِحَمْدِهِ). رواه مسلم والترمذي، ولفظه (أَحَبُّ الْكَلَامِ إِلَى اللهِ عَزَّوَجَلَّ مَا اصْطَفَى اللهُ لِمَلَائِكَتِهِ: (سُبْحَانَ رَبِّيَ وَبِحَمْدِهِ، سُبْحَانَ رَبِّيَ وَبِحَمْدِهِ). واته: یتیم خوشترین قسه لای خوا چییه؟ ووتم: بهلن یتیم بلن نمی نیراوی خوا! فرمودی: (خوشترین روته لای خوا: (سبحان الله وبحمده) یه.

وه له زاراوویه کی (ترمذی) دا هاتوره فرمودی: خوشترین روته لای خوی گمردیه نهویه که خوی ههلی بژاردوه بۆ فرشتهکان نهویش (سُبْحَانَ رَبِّيَ وَبِحَمْدِهِ، سُبْحَانَ رَبِّيَ وَبِحَمْدِهِ) یه.

۴- له جابیره خوا لی ی رازی بیت هاتوره که پیغمبر ﷺ فرمودی: (مَنْ قَالَ: سُبْحَانَ اللهِ الْعَظِيمِ وَبِحَمْدِهِ، غُرِسَتْ لَهُ نَخْلَةٌ فِي الْجَنَّةِ) رواه الترمذي وحسنه. واته: هرکس بلیت: (سبحان الله العظيم وبحمده) دارخورمایه کی له بهشتدا بۆ نهروندرت.

۵- له نهبو سهعیدوه هاتوره که پیغمبر ﷺ فرمودی: (اسْتَكْثِرُوا مِنَ الْبَاقِيَّاتِ الصَّالِحَاتِ، قِيلَ: وَمَا هُنَّ يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: (التَّكْبِيرُ، وَالتَّهْلِيلُ، وَالتَّسْبِيحُ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ، وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ)

رواه النسائي والحاكم وقال: صحيح الإسناد. واته: (الباقیات الصالحات) زور بکمن، واته: ثمر زیکره چاکانه کی که همیشه تمیئننوه. ووتیان: (الباقیات الصالحات) چن نمی نیراوی خوا؟ فرموی: الله اکبر) و (لا إله إلا الله) و (سبحان الله) و (الحمد لله) و (لا حول ولا قوة إلا بالله) یه.

۶- له عبدالله وه خوا لی پی رازی بیت هاتوه که پیغمبر ﷺ فرموی: (لَقِيتُ إِبْرَاهِيمَ لَيْلَةً أُسْرِي بِي فَقَالَ: يَا مُحَمَّدُ أَقْرَى أُمَّتِكَ مِنِّي السَّلَامُ، وَأَخْبِرُهُمْ أَنَّ الْجَنَّةَ طَيِّبَةُ الثَّرْبَةِ، عَذْبَةُ الْمَاءِ، وَإِنَّهَا قِيعَانٌ، وَإِنَّ غِرَاسَهَا سُبْحَانَ اللَّهِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ، وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَاللَّهُ أَكْبَرُ) رواه الترمذي والطبراني وزاد: (وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ). واته ثمر شمری شو پهریم پی کرا، گدیشتم به تیراهیم (علیه الصلاة والسلام) فرموی: نمی موحه ممد سلاوی من بگینه به نتموه کت و پی یان بلنی : بهمشت ناوه کی سازگار و خا که کی بون خوشه، وه دشتیکی پان و برینه، درخته کانی (سبحان الله، والحمد لله، ولا إله إلا الله، و الله اکبر) وه له لای (طبرانی) (ولا حول ولا قوة إلا بالله) یشه.

۷- له لای موسلیم هاتوه که پیغمبر ﷺ فرموی: (أَحَبُّ الْكَلَامِ إِلَى اللَّهِ أَرْبَعٌ - لَا يَضُرُّكَ بِأَيُّهَا بَدَأْتَ - سُبْحَانَ اللَّهِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ، وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَاللَّهُ أَكْبَرُ). واته: خوشترست ترین قسه لای خوا چواره: زیانی نییه به هر کامیان دست پی بکیت، ثوانیش (سبحان الله، والحمد لله، ولا إله إلا الله، والله اکبر).

۸- له نبینو مسعود وه خوا لی پی رازی بیت هاتوه که پیغمبر ﷺ فرموی: (مَنْ قَرَأَ بِالْآيَاتِينَ مِنْ آخِرِ سُورَةِ الْبَقَرَةِ فِي لَيْلَةِ كَفَّاتٍ) رواه البخاري ومسلم. واته: هر کس دو نایه که کی کوتایی سورته (البقرة) بخونیت له شو نکدا بسیمتی.

مدهست ثمریه بسیمتی له جیاتی شو نوژی ثمر شمره، وه ووتراوه بسیمتی بز برهه لستی له به لاو موصیبتی ثمر شمره. وه نبینو خوزریمه له صحیح کهیدا هیناویمتی لمریر باسی (کمترینی ثمری که بری قورنات خوندن نه کموی له شمونوژدا).

۹- له ثمری سعیده وه خوا لی پی رازی بیت هاتوه که پیغمبر ﷺ فرموی: (أَيَعَزُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَقْرَأَ ثُلُثَ الْقُرْآنِ فِي لَيْلَةٍ؟ فَشَقَّ ذَلِكَ عَلَيْهِمْ وَقَالُوا: أَيُّنَا يُطِيقُ ذَلِكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ فَقَالَ ﷺ (اللَّهُ الْوَاحِدُ الصَّمَدُ ثُلُثُ الْقُرْآنِ) رواه البخاري ومسلم والنسائي. واته: هر یه که له نیوه توانای نییه که سینه کی قورنات بخونیت له شو نکدا؟ هاوله کانی ثمریان بمشان گران بو وتیان: جا کیتمان نتموانیت ثمره بکات نمی نیراوی خوا؟ فرموی: قل هو الله أحد الله الصمد...) سینه کی قورنانه. واته: سورته (الإخلاص).

۱۰- له ثمری هویره وه خوا لی پی رازی بیت هاتوه که پیغمبر ﷺ فرموی: (مَنْ قَالَ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، فِي يَوْمِ مِائَةِ مَرَّةٍ كَانَتْ لَهُ عِدْلُ

عَشْرَ رِقَابٍ، وَكُتِبَتْ لَهُ مِائَةُ حَسَنَةٍ، وَمُحِيتَ عَنْهُ مِائَةُ سَيِّئَةٍ وَكَانَتْ لَهُ حِرْزًا مِنَ الشَّيْطَانِ يَوْمَهُ ذَلِكَ حَتَّى يُمِيسِيَ، وَلَمْ يَأْتِ أَحَدٌ بِأَفْضَلٍ مِمَّا جَاءَ بِهِ، إِلَّا أَحَدٌ عَمِلَ أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ) رواه البخاري ومسلم والترمذي والنسائي وابن ماجه. واته: هرکس له رزوتکدا سدجار بلتت: (لا إله إلا الله وحده لاشريك له، له الملك وله الحمد وهو على كل شئ قدير) وک نموه وایه ده بندهی نازاد کردیت، وه سد چاکمی بۆ نهنوسریت و سد خراپهی لیسر لا نهبریت، وه نهیتت به پهرژین بۆی له شهیتان نمو رزوه همتا نینوارو کسیش نمو چاکتر ناکات مهگمر کهسینک نمو زیکره زیاتر بلتت.

مسلم و ترمذی نسائی هم زیاده‌بیشیان هیناوه که فرمویته: (وَمَنْ قَالَ: سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ فِي يَوْمٍ مِائَةَ مَرَّةٍ، حُطَّتْ خَطَايَاهُ وَلَوْ كَانَتْ مِثْلَ زَبَدِ الْبَحْرِ). واته: هرکس سد جار له رزوتکدا بلتت: (سبحان الله وبحمده) گوناوه‌کانی دانمورین نهگمر نموندهی کهفی ده‌ریاش بن.

فهل و چاکمی وتنی (استغفر الله)

له نه‌نمسوه خوا لی‌ی رازی بیت هاتوه فرمویته: گوتم له پیغمبر ﷺ بووه نه‌یفرموو: خوی گموره نه‌فرمویته: (يَا ابْنَ آدَمَ! إِنَّكَ مَا دَعَوْتَنِي وَرَجَوْتَنِي إِلَّا غَفَرْتُ لَكَ عَلَى مَا كَانَ مِنْكَ وَلَا أَبَالِي، يَا ابْنَ آدَمَ! لَوْ بَلَغَتْ ذُنُوبُكَ عِثَانَ السَّمَاءِ ثُمَّ اسْتَغْفَرْتَنِي غَفَرْتُ لَكَ وَلَا أَبَالِي، يَا ابْنَ آدَمَ! إِنَّكَ لَوْ أَتَيْتَنِي بِقِرَابِ الْأَرْضِ خَطَايَا ثُمَّ لَقَيْتَنِي لَا تَشْرِكُ بِي شَيْئًا لَأَتَيْتُكَ بِقِرَابِهَا مَغْفِرَةً) رواه الترمذي وقال: حديث حسن غريب. واته: خوی پاک‌وبین گمرد نه‌فرمویته: نمی ناده‌میزاد! هرکاتیک بیاریتیتوه و تکام لی بکهیت هر لیت خوش نهیم - هرچیت کردیت - وگرنه‌گ نریه به‌لاموه، نمی ناده‌میزاد! نهگمر تاوانه‌کانت بگنه به‌ری ناسمان له‌پاشاندا داوای لی بوردنت لی کردم هر لیت نه‌بورم و گرنه‌گ نریه به‌لاموه، نمی ناده‌میزاد! نهگمر به نه‌ندازه‌ی پری زوی تاوانمیه پیم بگهیت به مرجیتک هاوبهشت بۆ دانمناهم، به نه‌ندازه‌ی لیواولیتوی زوی لی بوردنمیه به‌رو پروت دیم.

له عبداللهی کوری عه‌باسوه خویان لی‌ی رازی بیت هاتوه ده‌فرمویته: هرکس خوی گرت به روتنی (استغفر الله) خوا له ههموو غمیتک رزگاری نه‌کات و له ههموو ته‌نگانه‌یک ده‌ری نه‌هیتتی، وه به‌شیه‌یک رزوی نه‌دات که خوشی نازانی چون بووه و به بییدا نایته). نه‌بوداوه و نسائی و نه‌بنو ماجه و حاکم که روتویته: نه‌سناده‌کی صه‌حیحه گیتراویانه‌توه.

نور (ذکر) انمی پاداشتیان چمند بهرام‌به‌رو به روشی پرمه‌نا ووتران

۱- له جوهری‌یموه خوا لیتی رازی بیت هاتوه فرمویته: پیغمبر ﷺ به‌یانی له‌لای نموه چوته ده‌رو پاشان بۆ چیتته‌نگار گه‌رایمیه بینی هیتشتا دانیشتوم فرموی: (مَا زِلْتُ عَلَى الْحَالِ الَّتِي فَارَقْتُكَ عَلَيْهَا؟ قَالَتْ: نَعَمْ، قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: لَقَدْ قُلْتُ بَعْدَكَ أَرْبَعَ كَلِمَاتٍ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، لَوْ رُزِيتَ بِمَا قُلْتَ مِنْذُ الْيَوْمِ لَوُزِيتَهُنَّ: سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ، عَذَّ خَلْقِهِ وَرِضَاءَ نَفْسِهِ، وَزِنَةَ عَرْشِهِ وَمِزَادَ كَلِمَاتِهِ) رواه مسلم

وآبوداود. واته: نموه چۆنم بهجی هیشتوی همروا دانیشتری؟ ورتم بهلن، فرموی: دهمن چوار ووشم سنجار ووتوه نهگمر لهگهل نموی ووتوته لهو ساوه بکیشترین هاتان: نمانیش (سبحان الله وحمده، عدد خلقه ورضاء نفسه وزنه عرشه ومداد کلماته). واته: پاک و بی گمردی بۆ خوا و سوپاس و ستایش هر بۆ خواجه، نموندهی دروست کراوهکانی و نموندهی بۆ خوی پئی پازییه و به کیشی عمرهشهکی و بهندهزه می مبرهکمی ووشهکانی خوی.

۲- پیغمبر ﷺ نافرتهیکی بینی کۆمهلتیک چوی لهبر دهستدا بوو (سبحان الله) ی پئی نهکردن، فرموی: (أَخْبِرْكَ بِمَا هُوَ أَيْسَرُ عَلَيْكَ مِنْ هَذَا، أَوْ أَفْضَلُ. فَقَالَ: سُبْحَانَ اللَّهِ عَدَدَ مَا خُلِقَ فِي السَّمَاءِ، وَسُبْحَانَ اللَّهِ عَدَدَ مَا خُلِقَ فِي الْأَرْضِ، وَسُبْحَانَ اللَّهِ عَدَدَ مَا خُلِقَ بَيْنَ ذَلِكَ، وَسُبْحَانَ اللَّهِ عَدَدَ مَا هُوَ خَالِقٌ، وَاللَّهُ أَكْبَرُ مِثْلَ ذَلِكَ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ مِثْلَ ذَلِكَ، وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مِثْلَ ذَلِكَ، وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ مِثْلَ ذَلِكَ) رواه أصحاب السنن والحاكم، وقال: صحيح على شرط مسلم. واته: شتیکت پئی نهتیم لهو ناسانتر بیته بۆت و چاکتر بیته. فرموی: بلن: بهقدهر ژماردی دروست کراوهکانی خوا له ناسان (سبحان الله)، وه به قدهر ژماردی دروست کراوهکانی خوا له زهویدا (سبحان الله)، وه به قدهر ژماردی نموی که خوا دروستی کردون لهنیوانیاندا (سبحان الله)، و (الله اکبر) یش نمونده، (الحمد لله) یش نمونده، و (لا إله إلا الله) یش نمونده، و (لا حول ولا قوة إلا بالله) یش نمونده.

۳- له ئیبنو عومرهوه خوا لی یان پازی بیته هاتوه که پیغمبر ﷺ بۆی گیرانوه فرموی: بهندهیه که بهندهکانی خوا ووتی: (يَا رَبِّ لَكَ الْحَمْدُ كَمَا يَنْبَغِي لِجَلَالِ وَجْهِكَ وَلِعَظِيمِ سُلْطَانِكَ). واته: ئهی پمروردگار سوپاس ستایش بۆ تۆ وهک چۆن شایستهیه به روی بمرزی تۆدا و گمروهیی دهستهلاتدا.

جا گران و سهخت بوو لهسر نمو دور فریشتهیه و نهیان نهزانی چۆنی بنوسن، بمرز بونهو بۆ ناسمان و ووتیان: ئهی پمروردگارمان بهندهیهکت شتیکی ووت نازانین چۆنی بنوسن؟ خوا فرموی: - هرچنده بۆخۆشی چاکی نهزانی چی ووتوه - بهندهکم چی ووت؟ ووتیان: ووتیهتی: (يارب لك الحمد كما ينبغي لجلال وجهك ولعظيم سلطانك) خوی گموره پئی فرموون: چۆنی ووتوه همریو شیهویه بینوسن، تا نهگات به من، جا خۆم پاداشتی نهدهمهو لهسری). نهحمد و ئیبنو ماجه گیرایانتموه.

یادی خواکردن و ژماردن به پهنجه چاکتره له تسبیح

۱- له بوسهیرهوه خوا لی ی پازی بیته هاتوه فرموی: پیغمبر ﷺ نهفرموی: (عَلَيْكُمْ بِالتَّسْبِيحِ وَالتَّهْلِيلِ وَالتَّقْدِيسِ، وَلَا تَغْفُلْنَ فَتَنْسِينَ الرَّحْمَةَ، وَاعْقِدْنَ بِالْإِثْمَالِ فَإِنَّهُنَّ مَسْئُولَاتٌ، وَمُسْتَنْطَقَاتٌ) رواه أصحاب السنن والحاكم بسند صحيح. واته: ئهی نافرتهان! ئیهوش (سبحان الله) و (لا إله إلا الله) بکمن و خوا بهگموره بزنان و ببنانگا مبن و میهرهبنانی خواتان لهیاد بهجیت، وه بهسری پهنجهکانتان بیان ژمیرن چونکه پهنجهکان پرسیاربان لی نهکرتت و نههینرنه قسه).

۲- عبد الله ی کوری عومر خوا لیان رازی بیت فرموده‌تی: پیغمبرم ﷺ بینوه به پدغه (سبحان الله)ی نه‌کرد. خاوه‌ن سونده‌کان گتروایانه‌تموه.

ترساندن ناده‌میزاد له‌وی له کورتکدا دابیشیت که یادی خوا ی تیدا نه‌کات و سلاوات نادات لمر
پیغمبر ﷺ (۱)

له نبر هورده‌پروه هاتوه که پیغمبر ﷺ فرموده‌تی: (مَا قَعَدَ قَوْمٌ مَّقْعِدًا لَمْ يَذْكُرُوا اللَّهَ عَلَيْهِ وَلَمْ يُصَلُّوا عَلَى النَّبِيِّ إِلَّا كَانَ عَلَيْهِمْ حَسْرَةٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ) رواه الترمذي وقال: حديث حسن. واته: کومل نیره که کورتکیان گرتیت و یادی خوا یان نه‌کردیت تیداو سلاواتیان ندادیت لمر پیغمبر ﷺ نیلا له رژی دوایدا نه‌یتت حسرت بزان.

وه نه‌حمد بم زارویه هیناریمتی: (مَا جَلَسَ قَوْمٌ مَجْلِسًا لَمْ يَذْكُرُوا اللَّهَ فِيهِ إِلَّا كَانَ عَلَيْهِمْ تَرَةٌ، وَمَا مِنْ رَجُلٍ يَمْشِي طَرِيقًا فَلَمْ يَذْكُرِ اللَّهَ تَعَالَى إِلَّا كَانَ عَلَيْهِ تَرَةٌ، وَمَا مِنْ رَجُلٍ أَرَى إِلَى فَرَاشِهِ فَلَمْ يَذْكُرِ اللَّهَ عَزَّوَجَلَّ إِلَّا كَانَ عَلَيْهِ تَرَةٌ). وفي رواية (إِلَّا كَانَ عَلَيْهِمْ حَسْرَةٌ، وَإِنْ دَخَلُوا الْجَنَّةَ لِلثَّوَابِ). واته: هیچ کوملک نیه له کورتکدا دایشن و یادی خوا نه‌کن له دوایدا نه‌یتت حسرت بزان، وه‌کس نیه به ریگایه‌کدا ریشیت و یادی خوا نه‌کردیت نه‌یتت حسرت بزی، وه هیچ کس نیه چویتت ناو جیگاکمی و یادی خوا نه‌کردیت نه‌یتت حسرت بزی). وه له ربوایتیکی ترده هاتوه: نه‌کاره حسرتت بزان نه‌گمر بشچنه به‌هشتیموه لمر پاداشت هر حسرت نه‌کیشن.

له کتبی (فتح‌العلام) دا هاتوه نه‌لئت: فرموده‌که به‌لگه‌یه لمر نه‌وی پیوسته یادی خوا بکرت و سلاوات لمر پیغمبر ﷺ له کورو مه‌جلسدا بدرت. به تاییمتی نه‌گمر مانای (التوة) به ناگر و سزا لیک بدرتموه.

وه به‌هردوکیشان لیک دراوه‌تموه. جا سزادان و تۆلسه‌ندن ناییت بز کسینک نه‌یتت واجیبتکی واز لی‌هیناییت یا کاریکی ناپه‌وی کردیت. رواه‌تی فرموده‌که نه‌ویه که (ذکر) کردن و سلاواته‌که به‌یه‌کوه واجن.

ذیکری که‌فاره‌تی مجلس

۱- له نبر هورده‌پروه هاتوه که پیغمبر ﷺ فرموده‌تی: (مَنْ جَلَسَ مَجْلِسًا فَكَثُرَ فِيهِ لَفْظُهُ، فَقَالَ قَبْلَ أَنْ يَقُومَ مِنْ مَجْلِسِهِ: سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ، إِلَّا كَفَّرَ اللَّهُ لَهُ مَا كَانَ فِي مَجْلِسِهِ ذَلِكَ). واته: هرکس له کورتکدا دایشتبرو، وه قسمی بن هودی زور

(۱) دورتر له‌وی روتیمتی چونکه خولگی حدیسه‌که لمر سعیدی نبی هیلال له خوزه‌یموه، وه سعید احمد دهراری نه‌لئت: شتی تیکه‌لو پیکه‌لو نه‌کرد، وه خوزه‌یمه (ذهبی) و عسقه‌لانی نه‌لتن: نه‌ساروه. (البانی).

تیدا کرا، نموش پیتش نموی هدلسی بلیت: (سبحانک اللهم ومحمدک، أشهد أن لا إله إلا أنت، أستغفرک وأتوب إليك). واته: خواجه پاکر پی گمردی و ستایش هر بز تویه، شایستی ندمم جگه له تو پرستراویکی به حدقی تر که شایستی پرستن بیت نویه و داوی لی بوردنت لی نه کم و نه گپرتنمه بزلی تو) خوا نمو روتیه نه خاته بریتی نموی لمو کۆره داوی داوه و تویمتی:

کسیک پاش مله باسی برایه کی موسلمان بکات دهی چی بلی.

نه گپرتنمه له پیغمبره ﷺ که فرمویمتی: (إِنَّ كَفَّارَةَ الْغِيْبَةِ أَنْ تَسْتَغْفِرَ لِمَنْ اغْتَابَتْهُ، تَقُولُ: اللَّهُمَّ اغْفِرْ لَنَا وَلَهُ). واته: که فارتهی باس کردنی خه لک له پاشمله نمویه داوی لی بوردن بز نمو کسه بکهیت که باس کردوه و بلی: خواجه له نیمه و لموش خوش بیه

مزه بی هه لپرتدراو نمویه که داوی لی خوش بوون بز نموکسی غیبت نه کریت و باس کردنی چاکه کانی نه بیته که فارتهی نموغه پیته، نیر پیوست ناکات نموکسی غیبت کراوه ناگدار بکریت و داوی لی خوشبوونی لی بکریت.

دوعا کردن

(۱) فرمان کردن به دوعا:

خوای گموره فرمانی به خه لک کردوه که لینی بیارتنمه و روو لمو بکن، وه پیمانی داوه که وه نامی پارانه کیدان بداتمه و داواکاری به کیدان بز بهینیتته دی.

۱- نه حمدو خاوه سوننه کان له نوعمانی کوی بشیره نه گپرتنمه که پیغمبر ﷺ فرمویمتی: (إِنَّ الدُّعَاءَ هُوَ الْعِبَادَةُ) واته: دوعا کردن خوی خوا پرستریه.

پاشان نم نایمتی خوتندهوه ﴿أَدْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَخَرِينَ﴾ (غافر/۶۰). واته: تنها له من بیارتنمه دوعا بکن تا دوعا کمتان گرا بکم و وه امتان بدهمه، چونکه بپرستی نمو کسانمی که خویان له پرستی من به زل نزانن، به سرشوری نه چنه ناو دۆزه خمه.

(عبدالرزاق) له همنمه نه گپرتنمه که هاره له کانی پیغمبر ﷺ له پیغمبریان پرسی خوامان له کوئی به؟ جا خوای گموره نم نایمتی ناره خواره: ﴿وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ﴾ (البقرة/۱۸۶). واته: نه گموره بنده کانی من پرسیاریان لی کردی دهریاری منمه، پیان بلی: که من نزیکم لی یانمه، بانگوازی نمو کسمی که لیم نیارتنمه وه نام ندهمه نه گموره داوام لی بکات و لیم بیارتنمه.

۳- (ترمذی) و نبینوماجه له نمبو هورده پوره نه گیتیموه که پیغمبر ﷺ فرمودی: (لَيْسَ شَيْءٌ أَكْرَمَ عَلَى اللَّهِ مِنَ الدُّعَاءِ) واته: هیچ شتیک له لای خوا له دوعا بهرتر نییه.

۴- (ترمذی) له نمبو هورده پوره نه گیتیموه که پیغمبر ﷺ فرمودی: (مَنْ سَرَّهُ أَنْ يَسْتَجِيبَ اللَّهُ تَعَالَى لَهُ عِنْدَ الشَّدَائِدِ وَالْكَرْبِ، فَلْيُكْثِرِ الدُّعَاءَ فِي الرَّخَاءِ). واته هرکس پی خۆشه که خوی گوره دوعاکمی وهرگرت له کاتی ناردهمتی و تنگ و چلهمهده با له کاتی ناسایش و فراوانیدا دوعا زور بکات.

۵- نمبو یه علا له نههسموه نه گیتیموه که پیغمبر ﷺ له خوی گوره نه گیتیموه که فرمودی: (أَرْبَعُ خُصَالٍ وَاحِدَةٌ مِنْهُنَّ لِي، وَوَاحِدَةٌ لَكَ، وَوَاحِدَةٌ بَيْنِي وَبَيْنَكَ، وَوَاحِدَةٌ بَيْنَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ عِبَادِي، فَأَمَّا الَّتِي لِي، لَا تُشْرِكُ بِي شَيْئاً، وَأَمَّا الَّتِي لَكَ فَمَا عَمِلْتَ مِنْ خَيْرٍ جَزَيْتَكَ عَلَيْهِ، وَأَمَّا الَّتِي بَيْنِي وَبَيْنَكَ، فَمِنْكَ الدُّعَاءُ وَعَلَيَّ الْإِجَابَةُ، وَأَمَّا الَّتِي بَيْنَكَ وَبَيْنَ عِبَادِي، فَارْضَ لَهُمْ مَا تَرْضَى لِنَفْسِكَ). واته: چوار خصلت هیه: یه کیک لمو خصلتهاته تایبته به نموه و هی منه، و یه کیکان هی تزیه و بز تزیه، و یه کیکان له نیتوان من و تزدايه، و یه کیکان له نیتوان تز و بنده کانی خوی گوره دایه، جا نمو خصلتهتی که تایبته به منه نمویه که نایت هیچ شتیک بکته هاتا و شریکی من، و نه نمو خصلتهتی تایبته به تزوه نمویه که هرکارنکی چاک بکته پاداشتت نههسموه لیسری، و نه نمو خصلتهتی که له نیتوان من و تزدايه نمویه که لیسر تز دوعایه و لیسر من گورا کردنه، و نه نمو خصلتهتی که له نیتوان تز و بنده کام دایه، نمویه که هرچی بز خوت بیت خۆشه بز نموانیش بیت خوش بیت.

۶- و سابه له پیغمبره ﷺ که فرمودی: (مَنْ لَمْ يَسْأَلِ اللَّهَ يَغْضَبْ عَلَيْهِ). واته: هرکس له خوا نهپارتموه خوا لی توپه.

۷- له عاتیشوه خوا لی رازی بیت هاتوه و توبتی: پیغمبر ﷺ نهیفرمو (لَا يُغْنِي خَدْرٌ مِنْ قَدَرٍ، وَالدُّعَاءُ يَنْفَعُ مِمَّا نَزَلَ وَمِمَّا لَمْ يَنْزِلْ، وَإِنَّ الْبَلَاءَ لَيَنْزِلُ فَيَلْقَاهُ الدُّعَاءُ فَيَعْتَلِجَانِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ) روه البزار والطبرانی والحاكم وقال: صحيح الإسناد. واته: خو پراستن بئ سووده بهرامبر قهدهری خوا، وپارانوه سوودی هیه بز نموی هاتوته خواروه و نموی هیشتا نههاتوه، چونکه کاتی بهلا دیته خواروه پارانوه بهرنگاری نیت و کیشمه کیشمیان هتا رژی دوی.

۸- له سلمان فارسیمه خوا لئی رازی بیت هاتوه که پیغمبر ﷺ فرمودی: (لَا يَزِدُ الْقَضَاءُ إِلَّا الدُّعَاءَ، وَلَا يَزِيدُ فِي الْعُمُرِ إِلَّا الْبِرَّ) روه الترمذی وقال: حديث حسن غريب. واته: هیچ شتیک قضا ناگیتیموه پارانوه نهیت، و هیچ شتیک تممن درژ ناکات چاکه کردن نهیت.

۹- نبو عوانو نیبنوحیبان نه گپرنهوه که پیغمبر ﷺ فرمودیتی: (إِذَا دَعَا أَحَدُكُمْ فَلْيُعَظِّمْ الرِّغْبَةَ فَإِنَّهُ لَا يَتَعَاطَى عَنِ اللَّهِ شَيْئًا). واته: نه گمر کمسکتان پارایهوه با داوی شتی گموره بکات، چونکه هیچ شتی لای خوا زروو گموره نیه.

(۲) ناداب و رهوشتی پارانهوه:

پارانهوه ناداب و رهوشتی خوی هدی که نمبی چاودیری بکرتن. وا له خوارهوه باسیان نه کمین.

۱- گمران به شوین هلال دا:

(حافظ) ی کوری مردودهیه له نیبنوعه بیاسوه تهخریجی کردوهه فرمودیتی: ثم نایمه لای پیغمبر ﷺ خوتندرایهوه: ﴿يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُّوْا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ﴾ (المؤمنون/۵۱). واته: نهی نیردراوه کان له شته پاک و هلاله کان بخون و کردهوی چاک بکن، چونکه بهراستی من بهوی که نیوه دهیکمن ناگادارم و زانام. سهعدی کوری نمبی وه تقاص ههلسار ووتی: نهی نیرداری خوا! داوام بو بکه من لموانه بم که پارانهویان گپرا نمبیت، نمیش فرمودی: (يَا سَعْدُ أَطِبَ مَطْعَمَكَ تَكُنْ مُسْتَجَابَ الدَّعْوَةِ، وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ إِنَّ الرَّجُلَ لَيَقْذِفُ اللَّقْمَةَ الْحَرَامَ فِي جَوْفِهِ مَا يَقْبَلُ مِنْهُ أَرْبَعِينَ يَوْمًا، وَأَيُّمَا عَبْدٍ ثَبِتَ لَحْمُهُ مِنَ السُّحْتِ وَالرِّيَا، فَالْتَّارُ أَوْلَى بِهِ). واته: نهی سهعد با خواردنت هلال بیت، پارانهوت گپرا نمبیت، بهوزاتمی گیانی محمدی بدهسه همرکس پارویه کی حرام ههلداته ناو سکیموه چل رۆژ هیچی لی وه ناگیریت، وه همر بندهیهک به حرام و سوودو رپبا گوشتی گرتبیت، ناگر بو نموکسه باشته.

له موسندی نیمام نه محمدو سهیحی موسلیما هاتوه له نبو هوره پروه که پیغمبر ﷺ فرمودیتی: (يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ اللَّهَ طَيِّبٌ لَا يَقْبَلُ إِلَّا طَيِّبًا وَإِنَّ اللَّهَ أَمَرَ الْمُؤْمِنِينَ بِمَا أَمَرَ بِهِ الْمُرْسَلِينَ، فَقَالَ: ﴿يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُّوْا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ﴾ (المؤمنون/۵۱) وَقَالَ: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا كُلُّوْا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ﴾ (البقرة/۱۷۲). ثُمَّ ذَكَرَ الرَّجُلَ يُطِيلُ السَّفَرَ، أَشْعَثَ أَغْبَرَ، وَمَطْعَمُهُ حَرَامٌ، وَمَلْبَسُهُ حَرَامٌ، وَغَدْيُهُ بِالْحَرَامِ يَمْدُ يَدِيهِ إِلَى السَّمَاءِ: يَا رَبِّ يَا رَبِّ، فَأَنَّى يُسْتَجَابُ لِذَلِكَ؟! واته: نهی خه لکینه خوا خوی پاکه و پاکیش نمبیت وهی ناگیریت، وه خوا چ فرمانتکی داه به پیغمبران نو فرمانشی داه به باوه داران، نه فرمودیت: نهی فرستاده کان! له شته پاک و هلاله کان بخون و کردهوی چاک بکن، چونکه من ناگاداری کردهوه کانتام. وه نه فرمودیت: نهی نو کسانمی باورده تان هیتاوه لمو خواردنه پوخت و هلالانه بخون که پیمان به خشیون. پاشان باسی پیارنکی کرد که سه فیری درتخایمن نهکات و قر نالوزو خولوی، وه خواردنی حرام و پزاشکی حرام

بووه وه به حمرام پمرودرده کراوه، دهسته‌کانی بهرز نه‌کاتمه بۆ ناسمان و نه‌لټیت: نهی پمرودرده‌گارا! نهی پمرودرده‌گارا! جا چۆن وه‌لامی نهو جۆره که‌سانه نه‌درټتموه؟!.

۲- وه‌ستان به‌رهو قیبله به‌پیی توانا:

چونکه پیغه‌مبهر ﷺ کاتی چوو بۆ نوژی باران بارین و داوای باران بارینی کرد نه‌پارایموه، و رووه‌قیبله وه‌ستابوو.

۳- ناگاداریبون له کاته چاکه‌کان و حالته پی‌ژده‌کان بۆ دوعا کردن.

وه‌ک پۆژی عمره‌فه و مانگی ره‌مزان و پۆژی هه‌ینی و سټیه‌کی به‌شی دوایی شو، و کاتی باران بارین و نیوانی بانگ و قامه‌ت، و کاتی تیک هه‌لپه‌ژانی سوپای نی‌سلام و سوپای کافر، و کاتی ترس و دل نهرم بوون.

أ- له نه‌بو توماموه هاتوه فرمویه‌تی: له پیغه‌مبهران ﷺ پرسی ووتیان: نهی نټیراوی خوا! کام پارانه‌وه گه‌یا نه‌یی‌ت؟ پیغه‌مبهریش فرموی: (جَوْفَ اللَّيْلِ الْآخِرِ، وَدَبَرَ الصَّلَوَاتِ الْمَكْتُوبَاتِ). رواه الترمذی بسند صحیح. واته: له کۆتایی شوو داوی نوژنه‌وه‌کان.

ب- له نه‌بو هوره‌په‌روه هاتوه که پیغه‌مبهر ﷺ فرمویه‌تی: (أَقْرَبُ مَا يَكُونُ الْعَبْدُ مِنْ رَبِّهِ وَهُوَ سَاجِدٌ، فَأَكْثِرُوا الدُّعَاءَ فَقِمْنَ أَنْ يُسْتَجَابَ لَكُمْ) رواه مسلم. واته: به‌نده‌ی خوا کاتی زۆر نزیکه له پمرودرده‌گاریمه که سه‌ری له کړنوشدا بیت، جا ئیوه له‌و کاتانه‌دا زۆر به‌پارتنوه چونکه شایمی نه‌ویه وه‌لامتان بدرټتموه.

له‌و باره‌یه‌شوه همدیسی زۆر هاتوه که له‌ناو کتیه‌کاندا هه‌یه.

۴- ده‌ست به‌رزکردنوه هه‌تا رټکی شان:

به‌پیی نه‌وی نه‌بوداوه له ئیبنو عبباسه‌وه نه‌گه‌یترتموه فرمویه‌تی: پارانه‌وه نه‌ویه ده‌سته‌کانت هه‌تا رټکی شانت به‌رز به‌که‌یتمه، یان نزیککی شان، وه داوای لی خوش بوون نه‌ویه که به په‌غه‌یه‌ک ئیشاره‌ت به‌که‌یت، وه ئیبتیه‌هال نه‌ویه که هه‌ردوو ده‌ست ته‌واو به‌رز به‌که‌یتمه.

له مالیکی کوری یه‌ساره‌وه نه‌گه‌یترتموه که پیغه‌مبهر ﷺ فرمویه‌تی: (إِذَا سَأَلْتُمُ اللَّهَ فَاسْأَلُوهُ بِطُوبَى أَكْفُكُمْ، وَلَا تَسْأَلُوهُ بِظُهُورِهَا). واته: کاتی نه‌پارتنوه له خوی گه‌وره به‌ به‌ری ده‌سته‌کانتان به‌پارتنوه و به‌ری به‌که‌نمه به‌رهو ناسمان، نه‌ک به‌پشتی ده‌سته‌کانتان.

له سه‌لمانوه نه‌گه‌یترتموه که پیغه‌مبهر ﷺ فرمویه‌تی: (إِنَّ رَبَّكُمْ تَبَارَكَ وَتَعَالَى حَيٌّ كَرِيمٌ، يَسْتَجِي مِنْ عَبْدِهِ إِذَا رَفَعَ يَدَيْهِ إِلَيْهِ أَنْ يَرُدَّهُمَا صِفْرًا). واته: پمرودرده‌گاری به‌رزو پی‌ژدته‌تان به‌ هه‌یاو به‌ری‌ژه شه‌رم نه‌کات نه‌گه‌ر به‌نده‌یه‌کی ده‌سته‌کانی بۆ به‌رز به‌کاتمه و به‌ خالی بیان گه‌یترتموه.

۵- له پيشموره دست بکړت به سوپاس و ستايش و به گوره دانانی خوا پاشان سلاوات دان لسمر پتغممبر ﷺ:

به پټی نمری نمروداور نمرانی و (ترمذي) که به صحیحی داناره له فضالهی کورې عوبه یډوه نه گټرنه که پتغممبر ﷺ گوی له پیارنیک بو نمرپارایوه له نوږه کیدا نمرستایشی خوی کرد و نه سلاواتی لسمر پتغممبر ﷺ دا، فرموی: (عَجَلَ هَذَا) واته نمر پیاره پهلوی کرد، پاشان بانگی کردو پټی فرموی یان به کمینکی تری فرموی: (إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ فَلْيَبْدَأْ بِتَحْمِيدِ رَبِّهِ عَزَّوَجَلَّ، وَالثَّنَاءِ عَلَيْهِ، ثُمَّ يُصَلِّي عَلَى النَّبِيِّ ﷺ، ثُمَّ يَدْعُو بَعْدَ بِمَا يَشَاءُ). واته: نه گمر کمینکتان وستی نمرپارتنوه له خوا با له پشدا ستایش و سوپاس گوزاری پمرو ده گاری بکات و سلاوات بدات لسمر پتغممبر ﷺ، پاشان بډچی نمرپارتنوه با نمرپارتنوه.

۶- به دل پارانوه و درخستنی بی ده سلاواتی و داماری بډ خوی گمروه دنگ نزم بکاتوه لمنتوان سرکه و هیواشی و ناشکراییدا:

خوی گمروه نه فرموی: ﴿وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتْ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا﴾ (الإسراء/۱۱۰). واته: کاتی نمرپارتنوه له خوی خوت، دنگ بمرز مکه مروه وه زوړش دنگ نزم مکه مروه به لکو پټی ناوه ندی نمر دوانه بگره.

وه فرموی: ﴿ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ﴾ (الأعراف/۵۵). واته: له پمرو ده گاری خوتان به ترس و ملکه چی و پنامه کی مروه نمرپارتنوه، به راستی خوا دست درتو گمرانی خوش ناری.

نیبونو جمریر و توبی: ﴿تضرعا﴾ سرکز و ملکه بډ فرمانه کانی، وه ﴿خفیه﴾: ملکه چی به دل و یه قینی راست به تال و تنهایی خوا لمنتوان خوتان و خوی خوتاندا، نه که به دهنگی بمرز که ریا کردن و شانازی بگه یه نیت.

له صحیح یه نندا هاتوه له نمر موسای نمرشعری مروه فرموی: کاتی خه لکه که نمرپارانوه دهنگیان بمرز نه کرده، پتغممبر ﷺ فرموی: (نمی خه لکینه لسمر خو بن، چونکه نیتوه له کمې و نادیار ناپارتنوه، به لکو نیتوه له خوی کی بیسر و بینا نمرپارتنوه، نمر خوی می نیتوه لی نمرپارتنوه له همره که تان نزیکتره له ملی ولتاغه کی مروه. نمی عبدالله ی کورې قهیس فیری ووشه یه کت نه کم که له گنجی به هشته؟ ووتنی (لا حول ولا قوة الا بالله) یه.

نه حمد له عبدالله ی کورې عومروه نه گټرنه که پتغممبر ﷺ فرموی: (الْقُلُوبُ أَوْعِيَةٌ، وَبَعْضُهَا أَوْعَى مِنْ بَعْضٍ، فَإِذَا سَأَلْتُمُ اللَّهَ - أَيُّهَا النَّاسُ - فَاسْأَلُوهُ وَأَنْتُمْ مُوقِنُونَ بِالْإِجَابَةِ، فَإِنَّهُ لَا

يَسْتَجِيبُ لِعَبْدٍ دَعَا عَنْ ظَهْرِ قَلْبٍ غَافِلٍ). واته: دلّه کان زهرن، وه هندیکیان ورریاترن و زیاتر شت ورته گرن له هندیکیان، جا خه لکینه نه گنر له خوا پارانه وه دلنیا بن که گنر نه بیته، چونکه خوا پارانه وه کسینک وهرنا گرنه که به دلنکی بن نا گاره پارا بیته وه.

۷- پارانه وه تاوانی تیدا نه بیته و سیلمی رهم بچراندنی تیدا نه بیته:

بیمینی نموی نه حمد له نموی سه عیده وه نه گنر بیته وه که پیغمبر ﷺ فرمویته: (مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَدْعُو اللَّهَ عَزَّوَجَلَّ بِدَعْوَةٍ لَيْسَ فِيهَا اِثْمٌ وَلَا قَطِيعَةٌ رَحِمَ، اِلَّا اَعْطَاهُ اللَّهُ بِهَا اِحْدَى ثَلَاثِ خَصَالٍ: اِمَّا اَنْ يُعْجَلَ لَهُ دَعْوَتُهُ، وَاِمَّا اَنْ يَدْخِرَهَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ، وَاِمَّا اَنْ يَصْرِفَ عَنْهُ مِنَ السُّوءِ مِثْلَهَا، قَالُوا: اِذَا نُكِّرُ؟ قَالَ: اللَّهُ اَكْثَرُ). واته: هیچ موسلمانیک نیه له خوی گوره بیار بیته وه پارانه وه کی تاوانی تیدا نه بیته و سیلمی رهم بچراندنی تیدا نه بیته، خوا یه کنی له سیلمی پین نعدات: یا پارانه وه کی زو لی وهرته گرنه، یا بوی هه لته گرنه بز رژی دروایی، یان به نندازی نم درعایه شرو خراپی لی دور نه کاتوه، ووتیان: کهواته زور نه پارا بیته وه؟ فرموی: خواش بۆتان زورتر نه کات.

۸- په له نه کردن بۆ گنر بوون:

بیمینی نموی مالیک له نموی هوپه پر وه نه گنر بیته وه که پیغمبر ﷺ فرمویته: (يُسْتَجَابُ لَأَخْذِكُمْ مَا لَمْ يُعْجَلْ يَقُولُ: دَعَوْتُ فَلَمْ يُسْتَجَبْ لِي). واته: خوا پارانه وه کسینک گنر نه کات به مخرجیک به په له نه بیته بز نه غامه کی و نه لیت: پارا مه وه و پارانه وه که گنر نه بوو.

۹- پارانه وه له گنل ته نکید بوون له وه که هر گنر نه بیته:

بیمینی نموی نه بوداود له نموی هوپه پر وه نه گنر بیته وه که پیغمبر ﷺ فرمویته: (لَا يَقُولَنَّ اخْذُكُمُ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي اِنْ شِئْتَ، اللَّهُمَّ ارْحَمْنِي اِنْ شِئْتَ، لِيَعَزِمَ الْمَسْأَلَةَ فَإِنَّهُ لَا مُكْرَهَ لَهُ). واته: کاتی نه پارا بیته مه لین خوی نه گنر رستت لیم ببوره، خوی نه گنر رستت رهم پین بکه، با به نه بوداود سمباته وه بیار بیته وه چونکه کس زور له خوا ناکات.

۱۰- هه لیزاردنی وشه پرمانا کان: ﴿رَبَّنَا وَاتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا

عَذَابَ النَّارِ﴾. واته: خوی له دنیا دا چاکمان بدهی و له رژی دروایشدا چاکمان بدهی و له سزای ناگر بمانا پرزه. چونکه پیغمبر ﷺ نم جزه درعیانی که کۆکره وه بوون لای پسند بوو، وه وازی له درعیانه نه هیتا که کۆکره وه نه بوو.

له سونه نی نیبو ماجه دا هاتوه که پیارنیک هاته لای پیغمبر ﷺ ووتی: نمی نیراوی خوا چ پارانه وه که چاکه؟ فرموی: (سَلْ رَبَّكَ الْعَفْوَ وَالْعَافِيَةَ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ). واته: داوای لی بووردن و لش ساغی و سرفرازی له دنیا و ناخیره دا بکه له پروه رد گارت.

پژوی دروهم و سینه میس هاتوه هر نو پرسیاره لی کرد نموش علیه السلام هریو شتویه وهلامی دایمیه. له پاشاندا فرموی: (فَإِذَا أُعْطِيتِ الْعَفْوَ وَالْعَافِيَةَ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ فَقَدْ أَفْلَحْتَ). واته: نهگمر لی بوردن و لمش ساغی و سرفرازیت پی درا له دونیار ناخیره تا نهوه سرکوتوی.

هر له سونهی نیبنو ماجه دا هاتوه که پیغمبر صلی الله علیه و آله فرموی: (مَا مِنْ دَعْوَةٍ يَدْعُو بِهَا الْعَبْدُ أَفْضَلَ مِنْ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْمَغَافَةَ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ). واته: پارانهوه نیه چاکتر بیت لهوی بندهیهک بلیت: خوایه دارای لی خوشبون و سهلامتی دنیا و پژوی دواپی له تو نهکم.

۱۱- دوریت له دوعا کردن له خوی و کس و کار و مالی:

له جابیره هاتوه که پیغمبر صلی الله علیه و آله فرموی: (لا تَدْعُوا عَلَى أَنْفُسِكُمْ، وَلَا تَدْعُوا عَلَى أَوْلَادِكُمْ، وَلَا تَدْعُوا عَلَى خَدَمِكُمْ، وَلَا تَدْعُوا عَلَى أَمْوَالِكُمْ. لَا تَوَافِقُوا مِنَ اللَّهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى سَاعَةً نِيلَ فِيهَا عَطَاءٌ فَيُسْتَجَابَ لَكُمْ). واته: دوعا مهکن له خوتان و مندالتان و خزمه کارتان و مال و سامانتان، نهک ریکوتی نهکاته بکات که خوا پارانهوه گرا نهکات و دوعاکتان گرا بیت.

۱۲- سئ جار و وتنهوی پارانهوه که:

له عبدالله ی کوری مسعوده هاتوه فرموی: پیغمبر صلی الله علیه و آله حزی نهکرد سئ جار بیارتیه وه سئ جار دواپی لی بوردن بکات. نهبوداد گپراویه تی بهوه.

۱۳- نهگمر بز کسیتی تر پارایهوه له خویه دهست پی بکات:

خوای گوره نه فرموی: «رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ» (الحشر/۱۰). واته: ئی پوره دگاران له ئیمه و برا باوه داره کانی پیش نیمش خوش بهه.

له نوبی کوری که عبیه هاتوه فرموی: پیغمبر صلی الله علیه و آله نهگمر یادی کسیتی بکرایه و بوی بیاریهوه له پیشدا بزخوی نهپاریهوه پاشان بز نهو. (ترمذی) به نیساندیتی صحیح گپراویه تی بهوه.

۱۴- دهست هیتان به رودا له دواپی پارانهوه سوپاس و ستایشی خواکردن و سلاوات دان لیسر پیغمبر صلی الله علیه و آله.

لهباری دهست هیتان به رودا له دواپی پارانهوه چند پرایه تی نهگپنهوه که هموریان لاوازن وه حافظ نیشاره تی بهوه کردوه که به هموریان نهگنه پلمی (حسن).

پارانهوی باوک و پژووان و ریبوار و ستم لیگراو

نهحمدو نهبودادو (ترمذی) به سه نهدیکی حسن نهگپنهوه که پیغمبر صلی الله علیه و آله فرموی: (ثَلَاثُ دَعَوَاتٍ مُسْتَجَابَاتٌ، لَا شَكَّ فِيْهِنَّ: دَعْوَةُ الْوَالِدِ وَدَعْوَةُ الْمُسَافِرِ وَدَعْوَةُ الْمَظْلُومِ). واته: سئ کس پارانهوه کانیاں گپرایه بی گومان: دوعای باوک و موسافیر و ستم لیگراو.

(ترمذی) به سندهد یکی (حسن) نه گیتیموه که پیغمبر ﷺ فرمودی: (ثَلَاثٌ لَا تُرَدُّ دَعْوَتُهُمُ: الصَّائِمُ حِينَ يُفْطِرُ، وَالْإِمَامُ الْعَادِلُ، وَدَعْوَةُ الْمَظْلُومِ يَرْفَعُهَا اللَّهُ فَوْقَ الْغَمَامِ وَيُفْتَحُ لَهَا أَبْوَابُ السَّمَاءِ. وَيَقُولُ الرَّبُّ: وَعِزَّتِي لَأَنْصُرَنَّكَ وَلَوْ بَعْدَ حِينٍ). واته: سئ کس پارانهویان گیتانهوی نییه: پژژوان کاتی که پژژوو نهشکینیت، وه پیتشوای دادپروهر، وه پارانهوی ستم لی کرار، خوی گموره بهرزی نه کاتموه بۆسر هموره کان و درگاگانی ناسمانی بۆ نه کاتموه. جا پروهر دگار نه فرمودت: به عیزهتی خۆم سدرت نهخم هرچنده ماوه به کیشی پین بچیت.

پارانهوی موسلمان بۆ برای موسلمان بئ نهوی ناگای لی بئ

۱- موسلیم و نه بودارد له صهفوانی کوری عبدالله وه خوا لی پازی بیت نه گیتیموه فرمودی: چوم بۆ شام بۆ لای نهو دردا، بهلام له مالتوه نه بوو، تنها نومو دردا، له مال بوو. ووتی: نه مسال نه چیت بۆ حج؟ و تم به لی، ووتی: بۆمان بیاریره له خوا به چاکه. چونکه پیغمبر ﷺ نهی فرمود: (دَعْوَةُ الْمُسْلِمِ لِأَخِيهِ بِظَهْرِ الْغَيْبِ مُسْتَجَابَةٌ، عِنْدَ رَأْسِهِ مَلَكٌ مُوَكَّلٌ كُلَّمَا دَعَا لِأَخِيهِ بِخَيْرٍ قَالَ الْمَلَكُ الْمُوَكَّلُ بِهِ: آمِينَ وَلَكَ بِشَيْءٍ). واته: پارانهوی موسلمان له پاشه مله بۆ برای موسلمان گیاره. لای سمری نهو کسموه فریشته بهک دانه نرت هرکاتی پارایموه بۆ برا موسلمان بهی فریشته که نه لیت: نامین منیش نهونده دوعات بۆ نه کم.

صهفوان نه فرمودی: پاشان چوم بۆ بازار توشی نه بودردا، بووم. نهویش هر نهوی پین و تم له پیغمبر وه ﷺ.

۲- لای نه بودارد (ترمذی) هاتوه که پیغمبر ﷺ فرمودی: (أَسْرَعُ الدُّعَاءِ إِبَابَةُ دَعْوَةِ غَائِبٍ لِقَائِهِ). واته: خیرترین پارانهوه بۆ گیاربون پارانهوی موسلمان بۆ برای موسلمان له پاشه مله.

۳- وه هر نهودوانه له عومره وه نه گیتیموه که فرمودی: داوام له پیغمبر ﷺ کرد پتم بدات بچم عومره بهکم، نهویش رتگای داو فرمودی: (لَا تَسْنَأْ يَا أَخِي مِنْ دُعَائِكَ). واته: براکم له بیرمان نهکی که بۆمان بیاریموه. عمر نه فرمودت: نه گهر له جی نهو قسه به همموه دونیام ببوایه نهونده دل خوش نه نه بووم.

ههندی لهو نهزکارانی که هاتون و نه بیت له سهرتای پارانهوه بووترین بوو نومیدهی دوعاکه

گه ایبت

۱- له بویده وه هاتوه: که پیغمبر ﷺ گوئی له پیارتک بوو نه پارایموه نهووت: (اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِأَنِّي أَشْهَدُ أَنَّكَ أَنْتَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ الْأَخَذُ الصَّدُ الَّذِي لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ). واته: خواجه من داوا له تۆ نه کم به خاتری نهوی که شایستی نه دم که هیچ پرستاریکی به حق

نریه که شایسته‌ی پرستن بیت جگه له تو، که تاک و بئ نیازیت و نه له دایک بویت و نه مندالیشت لی نهیبت، وه هیچ شیوت نریه و بئ ورنه و تاکی). پیغمبر ﷺ فرموی: (لَقَدْ سَأَلْتَ اللَّهَ بِالاسْمِ الْأَعْظَمِ، الَّذِي إِذَا سُئِلَ بِهِ أُعْطِيَ وَإِذَا دُعِيَ بِهِ أَجَابَ). رواه أبوداود والترمذي وحسنه). واته: تو به ناوه گموره کمی خوا داوات له خوا کرد، نهو ناوهی هرکس داوای شتیکی پی بکات نهی درتتی وه هرکس پیی بیارتتموه پارانمویه کمی گیرا نهیبت.

(منذري) ووتیه تی: نهو حهسینی صدیقی ماموستامان ووتیه تی: نیسنادی نهم فرمودیه کسیتی تیدا نریه که عهیداری کردیبت، وه لهم باره یوه فرمودیه که نهاتوه سنده کمی لهم چاکتر بیت.

۲- له موعازی کوپی جه به لهوه هاتوه که پیغمبر ﷺ گوئی لی بوو پیاریک نهپاریمیه نهیوت: (يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ) واته: نهی گموره و خاوهن شکوی خاوهن ریز. فرموی: (قَدْ اسْتَجِيبَ لَكَ فَسَلْ). واته: دوعاکت گیرا بوو کمواته بیارتموه، (ترمذي) گیرا نهییمیه و ووتیه تی: (حسنه).

۳- له نهنسهوه هاتوه فرموی تی: پیغمبر ﷺ به لای نهو عهیداشدا تن پیری که ناوی زیدی کوپی صامتی زوره قییه، نوژی نه کردو نهیوت: (اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِأَنَّ لَكَ الْحَمْدُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، يَا حَنَّانُ، يَا مَنَّانُ، يَا بَدِيعَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ، يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ، يَا حَيُّ يَا قَيُّوْمُ). واته: خواجه من دوات لی نه کم چونکه نزام سوپاس و ستایش هر بۆ تزیه و هیچ پرستاریک نریه که شایسته‌ی پرستن بیت به حق جگه له تو، نهی میهربانی به خشنده، بهدی هیتمری ناسمانه کان و زوی، نهی گموره خاوهن شکوی خاوهن ریز، نهی زیندوی همیشه و راگری بونهو.

پیغمبر ﷺ پیی فرموی: (لَقَدْ سَأَلْتَ اللَّهَ بِاسْمِهِ الْأَعْظَمِ الَّذِي إِذَا دُعِيَ بِهِ أَجَابَ، وَإِذَا سُئِلَ بِهِ أُعْطِيَ). رواه أحمد وغيره، وقال الحاكم: صحيح على شرط مسلم. واته: بناوه گموره کمی خوا پارایتموه بهو ناوهی نه گمر کسیتک پیی بیارتتموه دوعاکمی گیرا نهکات، وه نه گمر داوای شتیکی پی بکات نهی داتی.

۴- له موعاویمیه هاتوه فرموی تی: گوتم له پیغمبر ﷺ بووه نهیفرموی: (مَنْ دَعَا بِهِؤُلَاءِ الْكَلِمَاتِ الْخَمْسِ، لَمْ يَسْأَلِ اللَّهَ شَيْئًا إِلَّا أُعْطَاهُ؛ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَاللَّهُ أَكْبَرُ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ) رواه الطبراني بأسناد حسن. واته: هرکس بم پینج وشانه بیارتتموه نهو هرچی له خوی بویت پیی نه به خشیت (لا إله إلا الله.... هتد).

زیکره‌کانی به‌بیانیان و یتواران

زیکره‌کانی به‌بیانیان و یتیان له ده‌رکوتنی کازیوهی به‌یانموه ده‌ست پین نه‌کات هتا خور هه‌لاتن، وه
ذیکره‌کانی یتواره له یتوان عسرو خور ناوا بوندایه.

۱- موسلیم نه‌گیتیموه له نهمی هوپه‌یره‌وه که پیغمبر ﷺ فرمویت: (مَنْ قَالَ حِينَ يُصْبِحُ وَحِينَ يُمَسِّي سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ مِائَةً مَرَّةً، لَمْ يَأْتِ أَحَدٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِأَفْضَلٍ مِنَّا جَاءَ بِهِ إِلَّا أَحَدٌ قَالَ مِثْلَ مَا قَالَ أَوْ زَادَ عَلَيْهِ). واته: هرکس به‌بیانیان و یتواران سهد جار بلیت: (سبحان الله و بحمده) - له پژی داییدا کس لهو چاکتر ناهینیت کسینک نه‌یت که وه نهمی ووتیت یا زیاتری ووتیت.

۲- هه‌روه‌ها له یتبنومه‌سه‌وده‌وه نه‌گیتیموه فرمویت: پیغمبر ﷺ کاتی نه‌گه‌یشته یتواره
نهمی‌فرمو: (أَمْسَيْنَا وَأَمْسَى الْمَلِكُ لِلَّهِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، رَبِّ أَسْأَلُكَ خَيْرَ مَا فِي هَذِهِ اللَّيْلَةِ وَخَيْرَ مَا بَعْدَهَا وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا فِي هَذِهِ اللَّيْلَةِ وَشَرِّ مَا بَعْدَهَا، رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْكَسَلِ وَسُوءِ الْكِبَرِ، رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابٍ فِي النَّارِ وَعَذَابٍ فِي الْقَبْرِ). و کاتی به‌یانی نه‌هات نهمی فرمو: (أَصْبَحْنَا وَأَصْبَحَ الْمَلِكُ لِلَّهِ). واته: کومینه یتواره‌وه هر
خوا خاوه‌نی مولکه، و سوپاس و ستایش بۆ خوا، هیچ خاوه‌یک نیه‌ه شایسته‌ی پرستن بیت جگه له الله،
نهم خاوه‌ی نه‌هایه و هاوتای نهمی، مولک هه‌ر هی نهم و سوپاس و ستایش هه‌ر بۆ نهم، وه هه‌رنهمیش
به‌سهر هه‌موو شتیکدا به‌توانایه. په‌روه‌دگار! داوای نهم خیره‌ت لی نه‌که‌م که لهم شه‌وده‌ا هه‌یه و داوای
خیری دووای نهمه‌شت لی نه‌که‌م، په‌نا نه‌گرم به‌تۆ لهو شه‌ری که لهم شه‌وده‌ا هه‌یه و په‌نا نه‌گرم به‌تۆ له
شه‌ری داوای نهمه‌ش، په‌روه‌دگار! من په‌نا نه‌گرم به‌تۆ له تمه‌لی و سه‌ره‌نجامی خراپ، په‌روه‌دگار! په‌نا
نه‌گرم به‌تۆ له سزای نار ناگر و سزای ناوگۆپ. وه کاتی پژی نه‌کرده‌وه دیسان نهمی‌فرمو: (کومینه
به‌یانی‌یه‌وه هه‌ر خوا خاوه‌نی مولکه...).

۳- نه‌بودارد له عبدالله ی کوپی حه‌بیه‌وه نه‌گیتیموه فرمویت: پیغمبر ﷺ پنی فرمووم:
بلن. و تم: بلیم چی نهم یتیراوی خوا؟ فرمو: بلن: (قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ، وَالْمُعَوَّذَتَيْنِ حِينَ تُمَسِّي وَحِينَ تُصْبِحُ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ تَكْفِيكَ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ) قال الترمذي حديث حسن صحيح. واته: ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾ و
﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ﴾ و ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ﴾ به‌بیانیان و یتواران سی‌جار بخونه له شه‌ری هه‌موو
شت نه‌پارێزی.

۴- هه‌روه‌ها له نهمی هوپه‌یره‌وه نه‌گیتیموه که پیغمبر ﷺ یاره‌کانی فیر نه‌کردو نه‌یفرمو: کاتی
کسینکتان پژی نه‌کاتموه با بلیت: (اللَّهُمَّ بِكَ أَصْبَحْنَا وَبِكَ أَمْسَيْنَا، وَبِكَ نَحْيَا وَبِكَ نَمُوتُ، وَإِلَيْكَ
النُّشُورُ). و کاتی یتواره‌ی کرده‌وه بلیت: (اللَّهُمَّ بِكَ أَمْسَيْنَا وَبِكَ أَصْبَحْنَا، وَبِكَ نَحْيَا وَبِكَ نَمُوتُ، وَإِلَيْكَ

المصبر). قال الترمذي حديث حسن صحيح. واته: خواجه به یارمستی تۆ پۆژمان کردهو گهیشینه ئیتواره، خواجه به یارمستی تۆ ئهژین و ئهمرین زیندووبونهوش ههر بۆلای تۆیه. وه کاتێ ئیتواره هات بلیت: خواجه به یارمستی تۆ گهیشینه ئیتواره و گهیشینه بهیانی وه به یارمستی تۆ ئهمرین و گهوانهوش ههر بۆلای تۆیه

۵- له سهحیحی بوخاری دا هاتوه له شهدهای کۆری ئهوسهوه که پیتغمبهر ﷺ فرمویهتی: (سَيِّدُ الْإِسْتِغْفَارِ: اللَّهُمَّ أَنْتَ رَبِّي لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ خَلَقْتَنِي وَأَنَا عَبْدُكَ، وَأَنَا عَلَى عَهْدِكَ وَوَعْدِكَ مَا اسْتَطَعْتُ، أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا صَنَعْتُ، أَبُوءُ لَكَ بِنِعْمَتِكَ عَلَيَّ، وَأَبُوءُ بِذَنْبِي فَاغْفِرْ لِي، فَإِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ). ههرکس ئهوه بلیت کاتێ گهیشته ئیتواره نهگهر نهو شهو بهریت نهچیت بهههشتهوه، وه ههرکس پۆژی کردهوه ئهوه بلیت و نهو پۆژه بهریت نهچیت بهههشتهوه. واته: سهردارو گههرهترین دوعای لێ بووردن ئهعهیه: خواجه تۆ پهروهردگاری منی، جگه لهتۆ پهراوهرای به حق ئهیه، تۆ منت دروست کردهوه و من بهندهی تۆم، وه لهسر پهیمان و بهلینهکی تۆم بهیپی توانام، خواجه پهنا نهگرم بهتۆ لهشهری ئهوهی که کردومه، خواجه دان ئهئیم بهو نیهمتانهی پیت بهخشیوم، وهدان به تاوانهکانمان ئهئیم، خواجه لیم بهوره چونکه جگه له تۆ کس ئهیه له تاوان بهوریت.

۶- له (ترمذی) دا هاتوه له نهبو ههروهیرهوه که ئهویهکری (صدیق) به پیتغمبهری ﷺ وت: شَتِّتَكُمْ بَيْنَ بَلَى نِوَارِهِ وَبَيَانِي بَيْلِيمَ، فَرَمَوِي: بَلَى: (اللَّهُمَّ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَاطِرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ، رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ وَمَلِيكُهُ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ نَفْسِي وَشَرِّ الشَّيْطَانِ وَشَرِّكَ، وَأَنْ تَقْتَرِفَ سُوءًا عَلَيَّ أَنْفُسًا أَوْ تُجَرِّدَنِي إِلَى مُسْلِمٍ. قُلْ: إِذَا أَصْبَحْتَ وَإِذَا أَمْسَيْتَ وَإِذَا أَضْجَعَكَ) قال الترمذي حديث حسن صحيح. واته: ئهی خوای زانا به شارارهکان و ناشکرکان، بهدی هیتهری ئاسمانهکان و زهوی، پهروهردگارو خاوهنی ههمو شت، شایستی نهدهم که جگه له تۆ پهراوهرایکی بههقی تر ئهیه، پهنا نهگرم بهتۆ له شهری ئهفسی خۆم و له شهری شهیتان و هاوتادانانی، وه پهنا نهگرم بهتۆ لهوهی که کارتکی خراپه بکهین بهرامبهر خۆمان، یا خراپهیک بهدین بهسر موسلمانیکدا، نهفرمویت: ئیتواره و بهیانی و کاتێ چوینه جینگای خهوتن ئهوه بلی.

۷- ههروها له (ترمذی) دا هاتوه له عثماني کۆری عهفانهوه خوا لێ پازی پیت که پیتغمبهر فرموی: (مَا مِنْ عَبْدٍ يَقُولُ فِي صَبَاحٍ كُلِّ يَوْمٍ وَمَسَاءٍ كُلِّ لَيْلَةٍ: بِسْمِ اللَّهِ الَّذِي لَا يَضُرُّ مَعَ اسْمِهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ، ثَلَاثَ مَرَّاتٍ فَيَضُرَّهُ شَيْءٌ). قال الترمذي: حديث حسن صحيح. واته: ههرکس بهیانی و ئیتارهی ههمو پۆژ و شهرتیک بلی: بهناری نهو خواجهی که لهگهڵ ناری

نمودا هیچ شتیک زیان ناگهینیت، نه له زهویدا و نوله ناسماندا همر نموه بیستمر و زانا. سئ جار. هیچ شتیک زبانی پی ناگهینیت.

۸- همدوها (ترمذی) له ثوبان و جگه لموده نه گپرتنوه که پیغمبر ﷺ فرمودی: هرکس بهیانی و نیواره بلیت: (رَحِمْتُ بِاللّٰهِ رَبًّا، وَبِالْإِسْلَامِ دِينًا، وَبِمُحَمَّدٍ ﷺ نَبِيًّا، كَانَ حَقًّا عَلَى اللَّهِ أَنْ يُرَضِيَ) واته: پازی بوم به الله که پموره دگرم بیت، و پازیم به نیسلام که نایمن بیت، و پازی بوم به موحمد ﷺ که پیغمبرم بیت، نموه هدقه لسمر خوا که پازی بکات. (ترمذی) نه لیت نهم حدیسه حسن و صحیح.

۹- هر له (ترمذی) دا هاتوره له نهنسوه که پیغمبر ﷺ فرمودی: هرکس پژی کردوه و نیواره بسمردا هات بلیت: (اللَّهُمَّ إِنِّي أَصْبَحْتُ أَشْهَدُ وَأَشْهَدُ خَلَّةَ عَرْشِكَ وَمَلَائِكَتِكَ وَجَمِيعَ خَلْقِكَ أَنتَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ وَحْدَكَ لَا شَرِيكَ لَكَ، وَأَنْ مُحَمَّدًا عَبْدُكَ وَرَسُولُكَ). خوا چاره کینکی له ناگر نه پارتزیت و هرکس دوجار و بلیت نیوی له ناگر نه پارتزیت، و هرکس سئ جار و بلیت سئ چاره کی له ناگر نه پارتزیت، و هرکس چوار جار و بلیت خوا له ناگر پزگاری نه کات.

واته: خواجه من پژم کردوه، تو و هدلگره کانی عمرشکمت و فرشته کان و همورو خدک به شاید نه گرم که هیچ پمستارتیکی به حق نیه شایستی پمستن بیت جگه له تو، و تو تنها و بی هاولی، هیچ شریکت نیه، و ه شایستی ندهم که موحمد ﷺ نیردراو بندهی تویه.

۱۰- له سونهی نبودا دا هاتوره له عبد الله ی کوری غمناموه که پیغمبر ﷺ فرمودی: هرکس کموته بهیانی و بلیت: (اللَّهُمَّ مَا أَصْبَحَ بِي مِنْ نِعْمَةٍ أَوْ بِأَخٍ مِنْ خَلْقِكَ فَمِنْكَ وَحْدَكَ لَا شَرِيكَ لَكَ، لَكَ الْحَمْدُ وَلَكَ الشُّكْرُ). نموه سوپاس گوزاری نمو پژی بدجن هیناوه، و هرکس نیوارهش و بلیت نموه سوپاس گوزاری نمو شهوی بدجن هیناوه.

واته: خواجه لم بهیانی ندهم و نهم نهمتهی دراوه به من یا به کسیتک له دوست کراوه کانت هر له تزی تاک و تنهاو بی شریکه، و سوپاس و ستایش هر بوتویه.

۱۱- له سونه کان و صحیحی حاکم دا هاتوره له عبدالله ی کوری عومروه فرمودی: پیغمبر ﷺ هرگیز وازی له ووتنی نهم چند ووشهیه نه هیناوه له بهیانی و نیواره دا: (اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْعَافِيَةَ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْعَفْوَ وَالْعَافِيَةَ فِي دِينِي وَدُنْيَايَ وَأَهْلِي وَمَالِي، اللَّهُمَّ اسْتُرْ عَوْرَاتِي وَآمِنْ رَوْعَاتِي، اللَّهُمَّ احْفَظْنِي مِنْ بَيْنِ يَدَيْ وَمِنْ خَلْفِي وَعَنْ يَمِينِي وَعَنْ شِمَالِي، وَمِنْ قَوْحِي، وَأَعُوذُ بِعَظَمَتِكَ أَنْ أُغْتَالَ مِنْ تَحْتِي) قال وكيع: يعنى الحسب. واته: خواجه من داوی تمندروستی تواوت لی نه کم له دنیا و پژی داییدا، خواجه من داوی تمندروستی و لی بوردنت لی نه کم له تاین و دنیا و له کس و کار و مالدا، خواجه عهیب نه گیه کام داپوشه و ترسه کام هیم بکروه، خواجه له پیش و دواو

لای راست و لای چپ و لای سرمه‌ده پارترگاریم بکه، خواجه پنا به گمرویی تو نه گرم لموی که به پوچون به زوی دا لمار بچم.

۱۲- له (عبدالرحمن) ی کوری (أبي بكر) هاتوه فرمویته: به باوكم ووت: بابه گویم لیته همدو به‌یانیک نه‌لیت: (اللَّهُمَّ عَافِنِي فِي بَدَنِي، اللَّهُمَّ عَافِنِي فِي سَمْعِي، اللَّهُمَّ عَافِنِي فِي بَصَرِي، لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ). واته: خواجه لاشه و گوئی و چارم ساغ بکه، پرستراونکی به حقی تر نریه شایستهی پرستن بیت جگه له تو، به‌یانی و نیواره سئ جار سئ جار نه‌لیتتهوه، نریش فرموی: گویم له پیغمبر ﷺ بووه نم دو‌عیانه ی فرموده، وه منیش حمز نه‌کم لمسر ری و شوتنی نو برؤم. نه‌بوداود گترایته‌یوه.

نیبسوننی له نیبنو عبباسوه نه‌گتریتتهوه که پیغمبر ﷺ فرمویته: هرکس پوژی کردوه ووتی: (اللَّهُمَّ إِنِّي أَصْبَحْتُ مِنْكَ فِي نِعْمَةٍ وَعَافِيَةٍ وَسِرٍّ. فَأَتَمَّ نِعْمَتَكَ عَلَيَّ وَعَافِيَتَكَ وَسِرَّكَ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ). سئ جار به‌یانی و سئ جار نیواره، نهوه لمسر خواجه نه‌وشتانی بۆ توارو بکات.

واته: خواجه نم به‌یانی به‌هوی توده له نیعمت و لمش ساغی و داپوشراوی دام، خواجه نیعمت و لمش ساغی و داپوشراوی به‌کم له دنیا و ناخیره‌تا بۆ به‌ردوام بکه.

له نه‌نسهوه نه‌گتریتتهوه که پیغمبر ﷺ فرمویته: نایا نیه ناتوانن وه (أبي ضمضم) بکن؟ روتیان: نهی نیراوی خوا (أبي ضمضم) کتیه؟ فرموی: به‌یانیان نهی ووت: (اللَّهُمَّ وَهَبْتُ نَفْسِي وَعِرْضِي لَكَ). واته: خواجه من خزم و نابروم نه‌بخشم به‌تو. جا هرکس جوتهی پی بدایه جوتهی پی نه‌نادهوه، وه هرکس ستمی لی بکرده‌یه ستمی لی نه‌نادهوه، وه هرکس لی بدایه لی نه‌نادهوه.

له نه‌بر دهرده‌انهوه خوا لی رازی بیت نه‌گیرنهوه که پیغمبر ﷺ فرمویته: هرکس همدو به‌یانی و نیواره‌یک بلیت: (حَسْبِيَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ، وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ). حموت جار، خوا له غمی دنیا و ناخیره‌ت نهی پارترت. واته: تمنها خوام بسه و پشت بهو نه‌بستم، هر نریش په‌ره‌دگاری عمرشی گمرویه.

وه له طه‌لقی کوری حمیبوه نه‌گتریتتهوه فرمویته: پیاوړک هات بولای نه‌بر دهرده پی ووت: نهی نه‌بی دهرده ماله‌کوت سوتا. نریش ووتی: مالتی من نه‌سوتاره - خوی گموره نهوه ناکات - به‌هوی نه‌بر چمند وشه‌یهوه که له پیغمبر ﷺ بیستوه، هرکس سر له به‌یانی بیانیت هتا نیواره توشی هیچ به‌لایک ناییت، وه هرکس سر له نیواره بیانیت هتا به‌یانی توشی هیچ ناییت که نه‌مانن: (اللَّهُمَّ أَنْتَ رَبِّي لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، عَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ وَأَنْتَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ، مَا شَاءَ اللَّهُ كَانَ، وَمَا لَمْ يَشَأْ لَمْ يَكُنْ، لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ، أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ وَأَنَّ اللَّهَ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا، اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ نَفْسِي وَمِنْ شَرِّ كُلِّ دَابَّةٍ أَنْتَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا، إِنَّ رَبِّي عَلَى صِرَاطٍ

مُسْتَقِيم^(۱). واته: خواجه تۆ پمروردگاری منی هیچ پمروردگاری به حق نی به شایسته پمروردگاری بیت تۆ نعیّت، پنام هر به تۆیه، و هر تۆ پمروردگاری عمرشی گموره، نموی خوا رستویهتی بووه، وه نموی نعویتوه نمبووه. هیچ هیزو توانایهک به دست کس نیه جگه لو هیزو که له لای خوی گموروده، نزام خوا به توانایه بهسمر هموو شتیگدا، وه زانستی نو دوری هموو شتیکی داوه، خواجه من پنا نهگرم به تۆ له شمری خۆم و شمری هموو نو زندهورانی تۆ بهدیت هیناون. به راستی پمروردگارم نصر پئی راسته.

له همدی روایهتدا هاتووّه نمبووهرداء ووتویهتی: ههلسن له گهله وهرن نموانیش ههلسان له گهلهیا بزیشق ههتا گهیشته مالهکمی، سهیریان کرد چوار دوری مالهکمی سوتاوه بهلام مالهکمی نمسوتاوه.

زیکره کانی کاتی نوست

۱- بوخاری له حوزه یفه و نمبو ذهروه نهگیریتموه خوا لی زیان رازی بیت فرمویانه: کاتی پیغمبهر نمچوه نار پی خفهکمی بۆ خوتن نمی فرموو: (بَاسِمَکَ اللّٰهُمَّ اَحِیَا وَاَمُوْتُ). واته: خواجه بمناری تۆوه تعزیم و نهمرم، وه که ههلهسا له خمر نهیفرموو: (الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْ اَحْیَاَنَا بَعْدَ مَا اَمَاتَنَا وَاِلَيْهِ النُّشُورُ). واته: سوپاس و ستایش بۆ نو خوایی نیمی ژباندهوه له دوی نموی که مراندینی و زیندو بونهوشان هر بۆلای نموه.

پیغمبهر ﷺ کاتی خوتووّه دهستی راستی خستۆته ژیر رومهتی و فرمویهتی: (اللهم فني عذابك يوم تبعث عبادك) سئ جار واته: خواجه له سزای خۆت بم پارێزه نو پۆژی که بندهکانت زیندو نهکیتموه.

هموهها نمی فرموو: (اللّٰهُمَّ رَبَّ السَّمَوَاتِ وَرَبَّ الْأَرْضِ وَرَبَّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ، رَبَّنَا وَرَبَّ كُلِّ شَيْءٍ، فَالِقَ الْهَبِّ وَالنَّوَى، مُنْزِلَ التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ وَالْقُرْآنِ، أَعُوْذُ بِكَ مِنْ شَرِّ كُلِّ ذِيْ شَرٍّ أَنْتَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهِ، أَنْتَ الْأَوَّلُ فَلَيْسَ قَبْلَكَ شَيْءٌ، وَأَنْتَ الْآخِرُ فَلَيْسَ بَعْدَكَ شَيْءٌ، وَأَنْتَ الظَّاهِرُ فَلَيْسَ فَوْقَكَ شَيْءٌ، وَأَنْتَ الْبَاطِنُ فَلَيْسَ دُونَكَ شَيْءٌ، إِقْضِ عَنَّا الدَّيْنَ وَأَغْنِنَا مِنَ الْفَقْرِ). واته: خواجه پمروردگاری ناسمانهکان و زوی و عمرشی گموره، پمروردگاری هموو شتیگ و تهقیتمی دانویلمو ناوکهکان، نیرهه خوارووی تمورات و نینجیل و قورئان، پنا نهگرم به تۆ له شمری هموو نو شانمی که تۆ دروست کردون و شمریان لی نموشیتموه، و نارچاوانیان له دهستی تۆدایه، تۆ سههتایت و هیچ شتیگت له پیتشدا نمبووه، وه تۆ کوتایت و هیچ شتیگت له دووادا نایات، وه تۆ بهرز و بلندی بهسمر هموو شتیگدا و هیچ شتیگ له

(۱) لاوازه، ئیبنوسونی به ژماره (۵۵) تهرجی کردوه، وه نهغلبی کوی تمیمی تیدایه، بوخاری و کسانى تریش روتویانه: حمیدسه کانی مونکهره. (البانی).

پشت تۆۋەن ئىيە، وە تۆ شاۋاۋەى ھېچ شىتېك لەتۆ شاۋاۋە ئىيە، خوايە قمرزە كانمان بۆ بدەر ھو دەلئەمەندمان بگە لە ھىژارى.

همروه‌ها نمی فهمود: (الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَطْعَمَنَا وَسَقَانَا وَكَفَّنَا، وَأَوَّانَا، فَكَمْ مِمَّنْ لَا كَافِيَ لَهُ وَلَا مُؤَيِّ) واته سوپاس بۆ ئمو خوایمی که خوراکى پى داین و تیر نای کردین و هر ئمو بس بو بۆ ئیمه، وه شوینى حوانموى بۆ داین کردین، چونکه چندها کس همن که بى شوینى حوانموى و بى کمن.

وه کاتى نه چوو نار پیتخه فه کهیموه ههموو شوموک فوی نه کرد به ده ساته کانیدا و ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾ و ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ﴾ و ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ﴾ ی نه خوتند به سر همدوو ده ستیدا و همتا توانای همدوو نه هیئتانه به خویا، له پیتشموه ئمی هیتنان بهروخسار و لمشی و لای پیتشموهیدا، سى جار ئمو کارى نه کرد.

وہ فرمانی نداء کہ ہمرکس راکشیت با بلیت: (بِاسْمِكَ رَبِّي وَضَعْتُ جَنِي، وَبِكَ أَرْفَعُهُ، إِنْ أَمَسَكَتْ نَفْسِي فَارْحَمَهَا، وَإِنْ أَرْسَلْتَهَا فَاحْفَظْهَا بِمَا تَحْفَظُ بِهِ عَبْدَاكَ الصَّالِحِينَ). واتہ: نمی پوروردگارم بنواری تۆوہ لاتہ نیستم دانارہ و بنواری تۆوہ بفرزی تہ کہ مہوہ، تہ گمر گیانت کیشا بفرہیت پییدا بیتموہ، وہ تہ گمر رہات کرد بی پارژہ بہوی کہ بنندہ چاکہ کانتی پی نیپارژی.

وہ بہ (فاطمہ) کی کچی تھن فرمود: (سُبْحِيَّ اللهَ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ، وَاحْمِدِيَّ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ، وَكَبِّرِيَّ أَرْبَعًا وَثَلَاثِينَ). وائے: سی و سی جار (سبحان الله) بکہو سی و سی جار (الحمد لله) و سی و چوار جار (الله أكبر). وہ ناموزگاری کردہ لہ کاتی راکشاندا بڑ خمرتن بہ خوتندنی تھو پارانموہیہ کہ لہ پیتشموہ باس کراوہ: (اللَّهُمَّ فَاطِمَةَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ...)، ہمروہ ناموزگاری کردہ بہ خوتندنی (آیۃ الكرسي) و رای گہ یاندوہ ہمرکس تھوانہی خوتند تھو ہر دھوام خوا ناگاداری تھکات.

وہ بہ بپرائی فرمودہ: کاتئ رستت بخریت دست نوتژ بگرہ وک چون دست نوتژ نہگرت بژ نوتژ کردن، پاشان لمر لای راست رابکیشی و بلئی: (اللَّهُمَّ اسْلَمْتُ نَفْسِي إِلَيْكَ وَوَجَّهْتُ وَجْهِي إِلَيْكَ، وَقَوَّضْتُ أَمْرِي إِلَيْكَ، وَأَلْجَأْتُ ظَهْرِي إِلَيْكَ، رَغْبَةً وَرَهْبَةً إِلَيْكَ، لَا مَلْجَأَ وَلَا مُنْجَى مِنْكَ إِلَّا إِلَيْكَ، آمَنْتُ بِكِتَابِكَ الَّذِي أَنْزَلْتَ، وَبِنَبِيِّكَ الَّذِي أَرْسَلْتَ). واتہ: خویہ خوم سپارد بہ تۆ و روم کردہ تۆو کارہ کام سپارد بہتۆ، و پنام بردہ بہرتۆ، بہ رغبت و ترسودہ، خویہ هیچ پناگو جئی رزگاری بیک نیه لہ تۆ مہگر لای تۆ نہیت، باوہرہم بو کتیبہ ہدیہ کہ ناردوتہ خوارودہ، وہ بو پیغمبرہی کہ رہوانعت کردہ). لہ پاشاندا فرمودی: نہگر ہریت نعوہ لمر سروشت نہمرت. وہ با نعوہ رعایت دواقسعت بیت.

دوعای له خور ههلسان

پیتغممبەر ﷺ فرمانی داوه بهوکسمی له خور ههلسستی که بلیت: (الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي رَدَّ عَلَيَّ رُوحِي، وَعَافَانِي فِي جَسَدِي وَأَذِنَ لِي بِذِكْرِهِ)^(۱). واته: سوپاس و ستایش بۆ ئو خوایدی گیانی گیترایمو و لاشممس سهلامت کردو و رۆی پێ دام یادی بکم.

پیتغممبەر ﷺ کاتی له خور ههلسا ئهفرمود: (لا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ، اللَّهُمَّ اسْتَغْفِرُكَ لِذَنْبِي، وَأَسْأَلُكَ رَحْمَتَكَ، اللَّهُمَّ زِدْنِي عِلْماً، وَلَا تُزِغْ قَلْبِي بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنِي، وَهَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً، إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ)^(۲) أخرجه أبو داود. واته: ئهی پروره گاری پاک و بێ گمرد جگه له تۆ هیچ پرستراویکی بهحق نیه شایستهی پرستن بێت تۆ نهیبت، خوایه داوای لێ بردنت لێ نهکم و داوای میهربانیت لێ نهکم، خوایه زانستم زیاد بکه و دلم له رۆی راست لامده دواي ئهوی رنماییت کردم، خوایه سۆزو بهزیی خۆم پێ بیهخشه چونکه ههه تۆ زۆر بهخشندهی.

وه فرمودیهتی: هههکس شو خوی لێ زرا بلیت: (لا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، الْحَمْدُ لِلَّهِ، وَسُبْحَانَ اللَّهِ، وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَاللَّهُ أَكْبَرُ، وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ) پاشان بلیت: (اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي)، یان دوعا بکات خوا گیای نهکات، وههگم دهست نوێژ بگرت و نوێژک بکات خوا نوێژهکی قبول نهکات.

زیکری خوا له کاتی ترس و خور زپان و تههای

له عهصری کورێ شوعیدییه له بارکییهوه له باپیرییهوه هاتوه که پیتغممبەر ﷺ فرمودیهتی: نهگم کهسیکتان راپهری له خور به ترسهوه، با بلیت: (أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَّاتِ مِنْ غَضَبِهِ وَعِقَابِهِ وَشَرِّ عِبَادِهِ، وَمِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ، وَأَنْ يَحْضُرُونِ، فَإِنَّا لَنْ نَضُرَّهُ). واته: پنا نهگم بهروشه تهواوهکانی خوا له توپههون و سزای خوا وه له شهیری بندهکانی، ههروها له وهسهسی شهیتانهکان که ناماده ببن، ئهوه زیانی پێ ناگهینن.

گیترهرویهی ئهم فرمودیهیه ووتیهتی: ئیبنو عومەر ئهم دوعایهی فیری مندالهکانی نهکرد که بالتع بونایه، وه ئهوهش که بالتع نهبوایه لهسهر پارچه کاغزێک نهینوسی و به ملیا ههلی ئهواسی. ئیسنادهکی پلمی (حسن)ی هیه.

(۱) شیخ ئهلبانی دهفرمویت ئهم حدیسه (حید).

(۲) لاوازه، عبدالله ی کورێ وهلبیدی میسری له سنهدهکهیدا ههیه (دارقطنی) ووتیهتی: ئیعتباری پێ ناگرت. (البانی).

له خالیدی کوری وه لیدوه خوا لی یی رازی بیت هاتوه فرمویتی: شویک خوم لی زبابو پیغمبر ﷺ فرمووی: نایا چمند وشهیکت فیرنه کم نه گمر خوتندن خوت لی بکورت؟ بلتی: (اللَّهُمَّ رَبَّ السَّمَوَاتِ السَّبْعِ وَمَا أَظْلَمَتْ، وَرَبَّ الْأَرْضِينَ وَمَا أَقْلَمَتْ، وَرَبَّ الشَّيَاطِينِ وَمَا أَضْلَمَتْ، كُنْ لِي جَارًا مِنْ شَرِّ خَلْقِكَ كُلِّهِمْ جَمِيعًا. أَنْ يَفْرُطَ عَلَيَّ أَحَدٌ مِنْهُمْ، أَوْ أَنْ يَبْغِيَ عَلَيَّ. عَزَّ جَارُكَ، وَجَلَّ ثَنَاؤُكَ وَلَا إِلَهَ غَيْرُكَ. أَوْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ) ^(۱). واته: خویه پموره دگاری حوت ناسمانه کان و نوانی سیتیران بسمروه کردوه، وه پموره دگاری زوییه کان و نوانی له خویان گرتوه، وه پموره دگاری شهیتانه کان و نوانی گومرایان کردون، پنام بده له شموی هممو دروست کراوه کانت، که کمسیتک لوانه ته جاوز بکاته سرم، یان ستمم لی بکات، برآستی پهای تو گمروه و ستایشت بمرزه، وه هیچ پمستراویک نریه که به حق شایستی پمستن بیت جگه له تو.

نم فرموده (طبرانی) له (الکبیر) و (الأوسط) دا گپاویه پیغمبر، وه نیسناده کمی پللی (جیدی) هدی، به لام (عبدالرحمن) ی کوری (سابط) هیچی له خالید نیستوه، (حافظ منذری) وانه لیت. (طبرانی) و ثینوسوننی له بپرائی کوری عازیموه نه گپرنهوه که پیروک هانای هینا بز پیغمبر ﷺ ووتی: توشی غم و تمنهای بووم و هست به دلتنگی نه کم، پیغمبر ﷺ فرمووی: بلتی: (سُبْحَانَ اللَّهِ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ، رَبِّ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحِ، جَلَّتِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضُ بِالْعِزَّةِ وَالْجَبَرُوتِ) نه لئی: کابرا سی جار نهوی ووت، خوا وه حشمته کمی له دلدا ده کرد.

واته: پاکو بن گمردی بز نو خوییه پاشایه کی بن گمرد و پیژزه، و پموره دگاری فرشته و جویرائیل، به عزیزت و جهمروتی خوت ناسمانه کانت شکودار کردوه.

کسیتک خویکی ناخوش بییتیت چی بکات و چی بلیت

۱- له جاپیره خوا لی یی رازی بیت هاتوه که پیغمبر ﷺ فرمویتی: نه گمر کمسیتکتان خویکی ناخوشی بینی، با سی جار تف به لای چپیدا بکات پاشان بلیت: (أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ) وه هه لکهریتتهوه سر لایه کمی تری. موسلم و نبوداود و نسائی و ثینوماجه گپراویانه توه.

۲- له نبر سعیدی خوریموه هاتوه فرمویتی: گویم له پیغمبر ﷺ بووه فرمویتی: (إِذَا رَأَى أَحَدُكُمُ الرُّؤْيَا يُحِبُّهَا فَإِنَّمَا هِيَ مِنَ اللَّهِ، فَلْيَحْمَدِ اللَّهَ عَلَيْهَا، وَلْيُحَدِّثْ بِمَا رَأَى. وَإِذَا رَأَى غَيْرَ ذَلِكَ مِمَّا يَكْرَهُ، فَإِنَّمَا هِيَ مِنَ الشَّيْطَانِ فَلْيَسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنْ شَرِّهَا وَلَا يَذْكُرْهَا لِأَخِي فَإِنَّهَا لَا تَضُرُّهُ) رواه

(۱) ترمذی له (۴:۲۶۶) دا ووتیته: نم حدیسه نیسناده کمی بهیتر نییه، هه کمی کوری زهر له نیسناده که بیدایه، زانایانی حدیس حدیسه کانیان ورنه گرتوه. (حافظ) ووتیته ممتروکه، هروه نیبنومدین گومانی پی برده، وه زور لاوازه. (ألبانی).

الترمذی وقال: حدیث حسن صحیح. واته: نه گهر که سینکتان خوځی ینی با بزائیت نهوه له خواوږه و سوپاس و ستایش خوی لمر بکات و باسی بکات، بهلام نه گهر خوځی ناخوځی ینی نهوه له شهیتانوهیه با پنا بگرت بهخوا له شپړی نهو خونه ناخوځه، و لای کس باسی نهکات، نهوه زیانی ناییت بوی.

زیکری پښاک لمر کردن

۱- ینوسوننی نه گپرتنهوه که پیغمبر ﷺ کاتې جلیک یا کراسیکې یا میتره نکی لمر بکراږه نئ فرممو: (اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ مِنْ خَيْرِ وَخَيْرِ مَا هُوَ لَهُ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ وَشَرِّ مَا هُوَ لَهُ). واته: خواږه داوات لی نه کم له خیری نهو پښاکو خیری نهوه که پښاکه که بۆ نهوه، وه پنا نه گرم به تو له شپړی نهو پښاکو له شپړی نهوه ش که پښاکه که بۆ نهوه.

۲- وه له موغازی کورې نه نه سوه نه گپرتنهوه که پیغمبر ﷺ فرمویته: هرکس جلیکې تازه لمر کرد بلیت: (الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي كَسَانِي هَذَا، وَرَزَقْنِيهِ مِنْ غَيْرِ حَوْلٍ مِنِّي وَلَا قُوَّةَ) خوا له گوناځی رابوردی نه بوریت.

واته: سوپاس و ستایش بۆ نهو خواږه بدم بهرگه منی پوځی و پښی به خشم ین نهوه هیچ هول و تده لایه که له لایمن منوه همدیت.

همروها په سنده که (بسم الله) بکات، چونکه هر شتی که به (بسم الله) دست پښ نه کرت نهوه ناتمواوه.

دوعای لمر کردنې بهرگی تازه

۱- له نبي سعیدی خودری یوه هاتوه فرمویته: پیغمبر ﷺ هرکاتیک بهرگیکې تازه لمر بکراږه ناوی نهو شتی نه برد - میتره بواږه یا کراس یا شتی تر - . پاشان نئ فرممو: (اللَّهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ أَنْتَ كَسَوْتَنِيهِ، أَسْأَلُكَ خَيْرَهُ وَخَيْرَ مَا صُنِعَ لَهُ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهِ وَشَرِّ مَا صُنِعَ لَهُ) رواه أبو داود والترمذی وحسنه. واته: خواږه سوپاس و ستایش بۆ تو که تم بهرگت پښ به خشم، داوی خیره کوی و خیری نهوه که بوی دروست کراوه لیت نه کم، وه پناات پښ نه گرم له شپړه کوی و شپړی نهوه بوی دروست کراوه.

۲- (ترمذی) له عومروه نه گپرتنهوه فرمویته: گورم له پیغمبر ﷺ بووه نئ فرممو: هرکس پښاکیکې نوې لمر بکات و بلیت: (الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي كَسَانِي مَا أُوَارِي بِهِ عَوْرَتِي، وَأَتَجَمَّلُ بِهِ فِي حَيَاتِي) واته: سوپاس و ستایش بۆ نهو خواږه تم پښاکوی پښ به خشم که عومره تی خومی پښ دانه پوځم و له ژانما خومی پښ نه رازنمونه. پاشان بهرگه کونه کوی بکات به صدهقه، نهوه نهو کسه له

ژیر سایه و پاراستنی خوادا نه‌بیټ، وه ئمو به‌خشینی هر له ریڅی خوادا نه‌بیټ، ټیر له ژبانا بیټ یا بریت.

نه‌گمر هاوه‌له‌کمت یینی برگیکي تازي لمبرداوو چی پی نه‌لیټ

۱- به‌صحیحی هاتوره که ئومو خالید کاتیک پیغمبر ﷺ برگیکي تازي نمداتی و لمبری نه‌کات پیغمبر ﷺ پی نه‌فرموت: (أَبْلِي وَأَخْلَفِي) واته: کونی بکه‌یت و برگیکي تازي یینته جی، وه هاوه‌له‌کانی پیغمبر ﷺ نه‌یان روت: (تُبْلِي وَخُلْفُ اللَّهِ) واته: بیدریتموه و خوا برگیکي تازي تری بخاته جی.

۲- جارتکیان پیغمبر ﷺ برگیکي تازي لمبر عومردا یینی پی فرمو: (إِلْبَسْ جَدِيدًا، وَعِشْ حَمِيدًا، وَمَتْ شَهِيدًا سَعِيدًا) رواه ابن ماجة وابن السني. واته: بدرگی نوی لمبر بکه‌یت و به‌بختیاری بریت، و به‌شه‌یدی و خوش به‌ختی‌یموه بریت.

دوعای داکندنی جل‌وبرگ

نیبنوسوننی له نه‌نسوه نه‌گیریتموه که پیغمبر ﷺ فرمویت: پمردی نیوان عومردی نادمی و چاری جنوکه نمویه کاتی موسلمان جله‌کانی داکند لیټ: (بِسْمِ اللَّهِ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ).

نیزکاری چونه‌دهر له مال

۱- نه‌بوداود له نه‌نسوه نه‌گیریتموه که پیغمبر ﷺ فرمویت: هرکس له مال چوه‌ده‌روه لیټ: (بِسْمِ اللَّهِ تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ، وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ) واته: به‌ناری خوا پشتم به‌خوابست، هیچ هول و ده‌سه‌لات و هیزتک نیه به‌خوا نه‌بیټ. پی نه‌تورت: بسته‌پارتزراوی و رینمایی کراوی. وه شه‌یتان حوی لی لا نمدات و به‌شه‌یتانیکي تر نه‌لیټ: (چون ده‌سه‌لات بسمر کسیتکدا نه‌بیټ خوا رینمایی کردیټ و پاراستیټی).

۲- وه له موسمندی نیام نه‌حمدا له نه‌نسوه بعم جوړه هاتوره: (بِسْمِ اللَّهِ آمَنْتُ بِاللَّهِ، اعْتَصَمْتُ بِاللَّهِ، تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ، لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ) حدیث حسن. واته: به‌ناری خوا، باورم به‌خوا هدیو پهنای پی نه‌بم و پشتی پی نه‌بستم، کس ده‌سه‌لات و توانا و هیزی هیچی نییه خوا نه‌بیټ.

۳- خاوند سونه‌کان له ئومو سه‌له‌موه نه‌گیریتموه فرمویت: هرگیز پیغمبر ﷺ له مالی من نه‌چوته‌ده‌روهو سمری به‌رز نه‌کردیټموه بز ناسمان و نه‌فرمویټ: (اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَضِلَّ أَوْ أُضَلَّ، أَوْ أَزِلَّ أَوْ أُزَلَ، أَوْ أَظْلَمَ أَوْ أُظْلِمَ، أَوْ أَجْهَلَ أَوْ يُجْهَلَ عَلَيَّ) قال الترمذی حدیث حسن صحیح. واته: خواجه پدنا نه‌گرم به‌تو لموهی که خه‌لک گومرا بکه‌مم یا گومرا بکریم، یا خه‌لک توشی هه‌له‌بکم یا هه‌له‌م پی

بکریت، یا ستم بکهم یا ستمم لی بکریت، یا نهقامی برامبر به خدایک بکهم یا نهقامیم برامبر بکریت.

زیکره کانی چوونه ناو مال

۱- له صهیحی موسلیمداتواتوره له جابیره فرمویهتی: گوتم له پیغمبر ﷺ یوه نهیفرموو: (إِذَا دَخَلَ الرَّجُلُ بَيْتَهُ فَذَكَرَ اللَّهَ تَعَالَى عِنْدَ دُخُولِهِ، وَعِنْدَ طَعَامِهِ، قَالَ الشَّيْطَانُ: لَا مَبِيتَ لَكُمْ وَلَا عِشَاءَ. وَإِذَا دَخَلَ فَلَمْ يَذْكُرِ اللَّهَ تَعَالَى عِنْدَ دُخُولِهِ، قَالَ الشَّيْطَانُ: أَدْرَكْتُمُ الْمَبِيتَ، فَإِذَا لَمْ يَذْكُرِ اللَّهَ تَعَالَى عِنْدَ طَعَامِهِ، قَالَ: أَدْرَكْتُمُ الْمَبِيتَ وَالْعِشَاءَ). واته: نهگمر کسینک چووه مالتوه، کاتی چوونه ژوره و کاتیک نانی خوارد ناری خوا بهریت و بلیت: (بسم الله)، شیتان به دارو دهستی خوی نهلیت: نه شوینی حوانهوتان هدی نه نانی نیواره، بهلام نهگمر کاتی چووه مالتوه ناری خوی نهبرد، شیتان نهلیت: گهشتین بهشوینی حوانهوه، وه نهگمر له کاتی خواردنیشدا هر ناری خوی نهبرد، شیتان نهلیت: گهشتن به شوینی حوانهوه خواردنی نیواره.

۲- له سونهنی نهبو داودا هاتوه له نهبو مالیکی نشعمری یوه که پیغمبر ﷺ فرمویهتی: (إِذَا وَلَجَ الرَّجُلُ بَيْتَهُ فَلْيَقُلْ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ خَيْرَ الْمَوْلِجِ وَخَيْرَ الْمَخْرَجِ، بِسْمِ اللَّهِ وَلَجْنَا، وَبِسْمِ اللَّهِ خَرَجْنَا، وَعَلَى اللَّهِ رَبِّنَا تَوَكَّلْنَا، ثُمَّ لِيُسَلِّمْ عَلَى أَهْلِهِ). واته: نهگمر کسینک چووه مالتوه با بلیت: خوی خیرو چاکمی نهو شوینی که نهچمه ناوی یوه له تو داوا نهکهم، وه همدوه ها خیر و چاکمی نهو شوینی که لیتی دیمه دوهوه له تو داوا نهکهم، بهناوی خوا نهچینه ژوره و بهناوی خوا دیننهدر، وه پشت به پروهردگارمان نهبستین. پاش نهمانه سلارو له کس وکاری بکات.

۳- له (ترمذی) دا هاتوه له نهمنسوه فرمویهتی: پیغمبر ﷺ پئی فرموم: (يَا بُنَيَّ إِذَا دَخَلْتَ عَلَى أَهْلِكَ فَسَلِّمْ تَكُنْ بَرَكَةً عَلَيْكَ وَعَلَى أَهْلِ بَيْتِكَ) قال الترمذی: حدیث حسن صحیح. واته: کوره کهم کاتی چووته مالتوه سلارو له کس و کارت بکه نهبسته بهرکمت بو تو و کس وکارت.

زیکری بینینی نهوی که دل خوش کړه له ماله کی

پنویسته لهسر نادهمیزاد کاتی شتیکی بینی که دلخوشی نهکات له کس وکاریدا، یا له مالی خویدا، بلیت: (ما شاء الله لا قوة الا بالله) چونکه نهگمر وابلتی خرابی بهر ماله یوه نایینی. وه نهگمر شتیکی بینی دلی پن خوش نهبو با بلیت: (الحمد لله على كل حال). خوی گوره نهفرمویت: ﴿وَلَوْلَا إِذْ دَخَلْتَ جَنَّتَكَ قُلْتَ مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ﴾ (الکھف/۳۹). واته: نهو بو کاتی چووته ناو باغه کهتموه نمت روت: (مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ).

زیکر کردن له کاتی بیستنی دهنگی کهلباب و زهری کورو وهری سگ

بوخاری و موسلیم له نبی هورپرده نهگیرنموه که پیغمبر ﷺ فرمویته: (إِذَا سَمِعْتُمْ نَهْيَ الْحَمِيرِ فَتَعَوُّذُوا بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ، فَإِنَّهَا رَأَتْ شَيْطَانًا، وَإِذَا سَمِعْتُمْ صِيَاحَ الدِّيَكَةِ فَسَلُّوا اللَّهَ مِنْ فَضْلِهِ، فَإِنَّهَا رَأَتْ مَلَكًا). واته: نهگەر زهری گوئ درژتان بیست بلین: (أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ) چونکه نموه شهیتانی بینوه، وه نهگەر قوقی کهلبابتان بیست، داوای فضل و چاکه له خوا بکن، چونکه نموه فریشتی بینوه.

له لای نبی داود نارا هاتروه: (إِذَا سَمِعْتُمْ نُبْحَ الْكِلَابِ وَنَهْيَ الْحَمِيرِ بِاللَّيْلِ، فَتَعَوُّذُوا بِاللَّهِ مِنْهُمْ، فَإِنَّهُمْ يَرِينَ مَا لَا تَرَوْنَ). واته: کاتی وهری سگ و زهری گوئ درژتان له شموه بیست، پهنا بهخوا بگرن نهیان، چونکه نهمانه شتیک نهیین که نیه ناییین.

زیکر کردن له کاتی هه لکردنی ره شهبادا

نمبو اود به نيسنادیکی (حسن) له نبی هورپرده نهگیرنموه فرمویته: گویم له پیغمبر ﷺ بووه فرمویته: (الرَّيْحُ مِنْ رَوْحِ اللَّهِ تَعَالَى، تَأْتِي بِالرَّحْمَةِ وَتَأْتِي بِالْعَذَابِ، فَإِذَا رَأَيْتُمُوهَا فَلَا تَسُبُّوهَا، وَسَلُّوا اللَّهَ خَيْرَهَا، وَاسْتَعِذُوا بِاللَّهِ مِنْ شَرِّهَا). واته: با له رهحمته کانی خوی گورده، رهحمته نهین و سزاش نهین، جا کاتی با هه لته کات جوتنی پی مدهن، وه داوای نمر خیر و چاکیه بکن که پیویته، وه پهنا بگرن به خوا لهشمه کی.

له صدیحی موسلیمدا هاتروه که عایشه فرمویته: کاتی بایدکی توند هه لی نه کرد پیغمبر ﷺ نه فرممو: (اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ خَيْرَهَا وَخَيْرَ مَا فِيهَا وَخَيْرَ مَا أُرْسِلَتْ بِهِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهَا وَشَرِّ مَا أُرْسِلَتْ بِهِ) واته: خواجه من دواي خیري نم بایدت لی نه کم وه خیری نموی تییدایه، وه خیری نموش که بوی نیراوه، وه پهنا نهگرم بهتو له شمی نم بایمو شمپی نموش که بوی نیراوه.

نموی نموتیت له کاتی هورده گرمه و چه خاخذان

(ترمذی) له نيسنوعومره نهگیرنموه فرمویته: کاتی پیغمبر ﷺ گوئی له دهنگی هوره گرمه نمبو نه فرممو: (اللَّهُمَّ لَا تَقْتُلْنَا بِغَضَبِكَ، وَلَا تُهْلِكْنَا بِعَذَابِكَ، وَعَافِنَا قَبْلَ ذَلِكَ) وسنده ضعیف. واته خواجه به تورپی خوت نعمان کویت، وه به سزای خوت له نومان نه بیت، وه پیش نموه سه لامه تمان بکه.

زیکری بینینی مانگی یلک شموه

۱- (طبرانی) له عبدالله ی کوری عومره نهگیرنموه که پیغمبر ﷺ کاتی مانگی تازی بینینی نم فرممو: (اللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُمَّ أَهْلُهُ عَلَيْنَا بِالْأَمْنِ وَالْإِيمَانِ، وَالسَّلَامَةِ وَالْإِسْلَامِ، وَالتَّوْفِيقِ لِمَا

تُحِبُّ وَتَرْضَى، رُبُّنَا وَرَبُّكَ اللَّهُ^(۱)، واته: الله اكبر، خواجه به ناسایش و باورده، وه بهسهلامتی و نیسلامده مانگی تازه مان بهسردابینمه، خواجه یارمهتیمان بده بۆ بهجن هیتانی شو شتانی خوت لات خوشه و پیی پازیت، نمی مانگ! پورهردگاری نیتمه و تو هر خوی گمورهیه.

۲- لای نمبو داود به مورسلی هاتوه له قمتاده که پیغمبر ﷺ کاتی مانگی نویی نمبینی سن جار نمی فرمو: (هَلَالٌ خَيْرٌ وَرُشْدٌ، هَلَالٌ خَيْرٌ وَرُشْدٌ، آمَنْتُ بِاللَّهِ الَّذِي خَلَقَكَ). واته: مانگی نویی خیر و رینمونی، مانگی نویی خیر و رینمونی، باورم بهوخواجه هدی که توی دروست کردوه، لمپاشاندا نیفرمو: (الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي ذَهَبَ بِشَهْرٍ كَذَا، وَجَاءَ بِشَهْرٍ كَذَا). واته: سوپاس بۆ شو خواجهی فلانه مانگی پوهانه کرد و فلانه مانگی هیتا.

زیکری ناخوشی و غم و پژواره

۱- بوخاری و موسلیم له ثینو عبباسوه نهگیرنوه که پیغمبر ﷺ کاتی تنگو چهلمو ناخوشی توش نمبو نیفرمو: (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْعَظِيمُ الْخَلِيمُ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَرَبُّ الْأَرْضِ وَرَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ). واته: هیچ خواجهک نیه که به حق شیای پورستن بیت جگه له الله، که حلیم و لیبوردهیو گموره پایمبرزه، پاک و ینگردی بۆ الله که پورهردگاری منه، و پاک و ینگردی بۆ الله که پورهردگاری حوت ناسمانهکان و پورهردگاری عمرشی گمورهیه.

۲- له ریوایهتی (ترمذی) دا هاتوه که نمس فرمویت: پیغمبر ﷺ نهگر شتیکی لی بقومایه نمی فرمو: (يَا حَيُّ يَا قَيُّوْمُ بِرَحْمَتِكَ أَسْتَغِيثُ)^(۲)، واته: نمی شو زانی که زیندیت و بهخوتوه بندی، هاوار بۆ سۆز و میهره بانیت نهیتیم.

۳- هر له (ترمذی) دا هاتوه له نمبوهوریره که پیغمبر ﷺ نهگر توشی پژوارهیک بوایه سری بمرز ده کرده بۆ ناسمان و نمی فرمو: (سُبْحَانَ اللَّهِ الْعَظِيمِ). وه نهگر زۆر دعای بکردهیه و تی بکوشیایه نیفرمو: (يَا حَيُّ يَا قَيُّوْمُ)^(۳).

۴- له سونمنی نمبودا دا هاتوه له (أبي بكرة) وه که پیغمبر فرمویت: پارانهوی لیقوموا نممیه: (اللَّهُمَّ رَحْمَتَكَ أَرْجُو فَلَا تَكِلْنِي إِلَى نَفْسِي طَرْفَةَ عَيْنٍ، وَأَصْلِحْ لِي شَأْنِي كُلَّهُ، لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ).

(۱) حدیسیکی صحیح بههزی شوایده کانیوه، ثینو حیببان به صحیحی دانوه. وه (ترمذی) اش به حسنی دانوه. (البانی).

(۲) فرموده یکی حسنه لای (ترمذی) (۲۶۷/۴) ده قاشی تیایه، ناری زیده، لای ثینوسوننی به ژماره (۳۳۲) لاوازه، بهلام له (المستدرک) دا (۱:۶:۵) شایستی هدی.

(۳) زۆر لاوازه. (البانی).

واته: خواجه راجا و نومیتم به بهزی و میهره بانی تویه، کواته نهوندهی چاوترکانیکیش بهخوم مسپیره، خواجه کاروبارم هممو بۆ ساز بکه، هیچ پرستراویکی به حق نیه که شایستی پرستن بیت تو نهیت.

۵- دیسانوه له سونهنی نه بوداودا له نسمانی کچی عومدهسوه هاتوه فرمویت: پیغمبر ﷺ پئی فرمو: نایا چند وشهیهکت فیر نهکم که له تنگاندا بیانلیت: فرمو: بلی: (اللَّهُ رَبِّي لَا أُشْرِكُ بِهِ شَيْئًا) ره له ریوایهتیکي تردا هاتوه فرمویت: حوت جار بوورت.

۶- له (ترمذی) دا هاتوه له سعیدی کوری نبی دهقاصوه که پیغمبر ﷺ فرمویت: پارانهوی یونس پیغمبر کاتی له نار سکی نههنگه کدا نهپاریوه، نمه بوو: (لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ). هرکس بهم دوعایه پارابیتوه تیللا خوا گیرای کرده.

له ریوایتیکي تردا هاتوه فرمویت: (من پارانهویک نزام هر لیهموارک بیلیت خوا رزگاری نهکات، نمیش پارانهویکی یونسی برامه سلاوی خوی لهسر بیت).

۷- له لای نهحمد و تینوحیبان هاتوه له تینومدهسوده که پیغمبر ﷺ فرمویت: هرکس توشی غم و پهژاریهک بوو، پارایوه ووتی: (اللَّهُمَّ إِنِّي عَبْدُكَ ابْنُ عَبْدِكَ ابْنُ أَمَتِكَ، نَاصِيَتِي بِيَدِكَ، مَاضٍ فِي حُكْمِكَ، عَدْلٌ فِي قَضَاؤِكَ، أَسْأَلُكَ بِكُلِّ اسْمٍ هُوَ لَكَ، سَمَّيْتَ بِهِ نَفْسَكَ، أَوْ أَنْزَلْتَهُ فِي كِتَابِكَ، أَوْ عَلَّمْتَهُ أَحَدًا مِنْ خَلْقِكَ، أَوْ اسْتَأْذَنْتَ بِهِ فِي عِلْمِ الْغَيْبِ عِنْدَكَ، أَنْ تَجْعَلَ الْقُرْآنَ رِيعَ قَلْبِي، وَتُورَ صَدْرِي، وَتَجْلَاءَ حُزْنِي، وَتَهَابَ هَمِّي) خوا غم و پهژارهکی لا نوبات و خوشی له جی بۆ نهیت.

واته: خواجه من بهندهی توو رۆلای بهندو کهنیزی توو، نیوچارام بهدستی تویه، حوکی توو بهسرما دابراه، حوکم و فرمانی توو بۆ من عدل و راستن، دارات لی نهکم به هممو نمو ناوانهی خوت پین ناو، یان له کتیه کمتدا ناروتمه خوارهو، یان فیری کسیتک له بهنده کانت کرده، یان تابیمت کرده بهخوتوه له عیلمی غهیدا لهلات، که قورئان بکویه بهاری دلم و رۆشنایی سینم و پوتنمدهی غم و دهکرری پهژارم.

زیکری گهیشتن به دوژمن و ترسان له فرمان رها

نه بوداود و نسائی له نبی موساوه نهگیرنوه فرمویت: پیغمبر ﷺ کاتی له کومه لی بترسایه نهیفرمو: (اللَّهُمَّ إِنَّا نَجْعَلُكَ فِي نُحُورِهِمْ، وَنَعُوذُ بِكَ مِنْ شُرُوبِهِمْ). واته: خواجه توو نهخینه گمردنیان و پنا نهگرین بهتو له شهردکانیان.

ئیبینوسوننی ئەگێرتەمۆه کە پیغمبەر ﷺ لە جەنگێکدا بوو ئەم فەرموو: (يَا مَالِكُ يَوْمَ الدِّينِ إِيَّاكَ أَعْبُدُ وَإِيَّاكَ أَسْتَعِينُ). واتە: ئەم خاوەنی پۆژی دوایی هەر تۆ ئەپەرستم و داوای یامەرتیش هەر لە تۆ ئەکەم.

ئەنس فەرمویەتی: ئەم یبنی هەر پیاو بوو مەلانیکیەکان لەبەردەمی یەو لە داوای ئەیاندا بە زەویدا^(١).

هەرەها لە ئیبینو عومەرەو ئەگێرتەمۆه فەرمویەتی: پیغمبەر ﷺ ئەیفەرموو: کاتێ لە کار بە دەستێک ترست هەبوو یا لە هەرمەستێکی تر بلی: (لا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْحَلِيمُ الْكَرِيمُ، سُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّي، سُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ السَّمَوَاتِ السَّبْعِ وَرَبِّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ، لا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ عَزَّ جَارُكَ وَجَلَّ ثَنَاؤُكَ)^(٢). واتە: هیچ خۆایەکی نییە کە بە حق شایستە پەرستی بێت جگە لە الله، کە حەلیم و لێبوردەبوو گەورەو پایەبەرزە، پاک و بێگەردی بۆ الله کە پەرەردگاری منه، پاک و بێگەردی بۆ الله کە پەرەردگاری حەوت ئاسمانەکان و پەرەردگاری عەرشێ گەورە، هیچ خۆایەکی بێجگە لە تۆ شیاری پەرستی نییە، پەناگەت بەهێزەو ستایشت بەرزە.

بوخاری لە ئیبینوعەبباسەو ئەگێرتەمۆه فەرمویەتی: ئیبراھیم کاتێ فەقێ درایە ناو ناگەردە، وە عەمەد ﷺ کاتێ پێیان ووت: خەلک خۆیان بۆ ئامادە کردوون: فەرمویانە: (حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ). واتە: خۆمان بەسو خۆایش باشتەین وەکیل و یارمەتیدەرە.

لە عەوفی کۆری مەلیکەو هاتوو ووتی: دوو پیاو کێشێ قەرز کەوتە نێوانیان، هاتنە لای پیغمبەر ﷺ، پاشان ئەوکەسێ حوکمەکی بەسەردا درا کاتێ هەلسا بۆ پۆشتن ووتی: (حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ) پیغمبەر ﷺ فەرموی: خوا لۆمە لەسەر تەمەلێ ئەکات، بەلام تۆ لەسەرته کە کارو کاسبی بەکەیت جا کاتێک کە شتێکی گرانت هاتە پێش ئەوسا بلی: (حَسْبِيَ اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ)^(٣).

کەستێک کارێکی لێ گران بێتەو چی بلیت؟

ئیبینوسوننی لە ئەنسەو ئەگێرتەمۆه کە پیغمبەر ﷺ ئەیفەرموو: (اللَّهُمَّ لَا سَهْلَ إِلَّا مَا جَعَلْتَهُ سَهْلًا. وَأَنْتَ تَجْعَلُ الْحَزْنَ سَهْلًا). واتە: خۆایە هیچ کارێک ئاسان نیە ئەگەر تۆ ئاسانت نەکردییت، وە خۆایە تۆ زەوی ڕەقەلان ئەکەیتە دەشت.

(١) لاوازه، لە (عبدالسلام) ی کۆری هاشمەو هاتوو و بەهێز نەبە حەنبەل ووتی: ابن عبد الله نەناسراو.

(٢) زۆر لاوازه لەبەر عەمەدی کۆری سلیمان، (حافظ) لە (التقريب) دا ووتی: لاوازه، وە ئیبینوعەمەدی ووتی: لاوازه. (ألبانی).

(٣) ئێسنەدەکی لاوازه زەهەبی ئەتیت: نەناسراو. (ألبانی).

کسیک باری ژبانی گران بیت چی بلیت

نیبنوسوننی له نیبنو عومرهوه نه گیتیتموه که پیغمبر ﷺ فرمویت: چی ږتتان لی نه گرت نه گهر باری ژبانتان گران بوو کاتی له مال چونه در بلین: (بسم الله على نفسي ومالي ودينه، اللهم رَضْنِي بِقَضَائِكَ، وَبَارِكْ لِي فِيمَا قَدَّرَ حَتَّى لَا أَحِبَّ تَعْجِيلَ مَا أَخَّرْتُ، وَلَا تَأَخِّرْ مَا عَجَلْتُ). واته: ناری خوا لسمر گیان و مال و ناییم بیت، خواجه رازیم بکه بهوی بۆت دانوم، وه بهوی بۆم دانراوه لیم پیروز بکه تاوه کو حمز نه کم له هاتنی به پهلوی بهوی تو بۆت دواخستوم، وه له دووا نه کموتنی بهوی به پهلوی بۆت دانوم.

زیگیری قمرزداري

۱- (ترمذی) نه گیتیتموه و پهلوی (حسن) ی بۆ دانراوه، له عهلی بهوه خوا لی ی رازی بیت که بهنده به کی (مکاتب) هاته لام روتی: توانای دانی بهوم نیه که بۆم نوسراوه یارمهتیم بده. فرمووی: بۆچی چند وشه بکت فیر نه کم که پیغمبر ﷺ فیری کردوم. نه گهر نه ونده کیوی صبرت قمرز لسمر بیت خوا بۆت نه داتموه، بلتی: (اللَّهُمَّ اكْفِنِي بِحَلَالِكَ عَنْ حَرَامِكَ، وَأَغْنِنِي بِفَضْلِكَ عَنْ سَوَالِكَ). واته خواجه به حلاله کانت له حرام کراوه کانت دور بخوره و بی نیحتیاجم بکه، وه به فضل بیت خوت بی نیازم بکه له کسان تر جگه له تو.

۲- نهو سهید فرمویت: پیغمبر ﷺ ږوژنک هاته مزگوت پیارنکی مدینه یی بینی ناری نهی نومامه بوو فرمووی: نهی نهبا نومامه نهوه چیت له مزگوتدا دانیشتیوی بی بهوی کاتی نوژ بیت روتی: پهژاره و قمرزداري دای گرتوم نهی نیراری خوا، فرمووی: نهی بۆ چند وشه بکت فیر نه کم کاتی بیانیت خوا پهژاره و قمرزه بکت لسمر لا ثبات؟ روتی: بۆچی نا، فیرم بکه نهی نیراری خوا، فرمووی: به بیانان و نیواران بلتی: (اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْهَمِّ وَالْحَزَنِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الْعَجْزِ وَالْكَسَلِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الْجُبْنِ وَالْبُخْلِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ غَلَبَةِ الدَّيْنِ وَقَهْرِ الرِّجَالِ). پیاوه که نهلی: منیش نهوانم روت، خوی گوره پهژاره و قمرزه کی لسمر لبردم.

واته: خواجه پهنا نه گرم بهتو له غم و پهژاره، وه پهنا نه گرم بهتو له تمهلی و بی توانایی، وه پهنا نه گرم بهتو له ترس و کی و بهخیلی، وه پهنا نه گرم بهتو له قمرزداري زږو زال بونی پیاران.

کسیک شتیکی ناخوشی توش بییت یان داهنیت چی بلیت:

نیبنوسوننی له نهی هوږه ږهوه نه گیتیتموه که پیغمبر ﷺ فرمویت: (لِيَسْتَرْجِعْ أَخْذُكُمْ فِي كُلِّ شَيْءٍ حَتَّى فِي شَيْءٍ نَعْلِهِ، فَإِنَّهَا مِنَ الْمَصَائِبِ). واته با هرکس له نیه له هر شتیکی که پتی ناخوش

بیّت داوای گهرانموره بۆلای خوا بکات، تمنانت له قیتانی نعله کەشیدا کاتیک پچرا چونکه نموش هر موصیبهته.

داوای گهرانموش بۆلای خوا نمویه بلیت: (إنا لله وإنا إليه راجعون) واته: نیمه همورو هر هی خواین و هر بۆلای نموش نه گهریتنموره.

موسلیم له نبی هوردهیرهوه نه گهریتنموره که پیغمبر ﷺ فرمویت: (المؤمن القوي خير وأحبُّ إلى الله من المؤمن الضعيف، وفي كلِّ خير، إحرص على ما ينفعك، واستعن بالله ولا تعجز، وإذا أصابك شيء، فلا تقل: لو أني فعلت كذا، كان كذا وكذا، ولكن قل: قدر الله وما شاء فعل، فإن لو تفتح عمل الشيطان). واته: باورداری بهتوانا لای خوا چاکتره خوشمویست تره له باورداری لاراز، وه همورو هر چاکن، جا پەرۆشت ههیت بۆ نموی سودت پین نمبهخشیت و پشت بهخوا ببسته و ناتوان مبه، وه نه گهر توشی بهلایهک بووی مهلت: نه گهر نموم بکرده وانهبو وانهبو، بهلکو بلیت: خوا وای داناوه و هرچی بیهوت نیکات، چونکه (نه گهر) کاری شهتانه والا دهکات.

کسیتک توشی گومان بوو چی بلیت

۱- بوخاری و موسلیم له نبی هوردهیرهوه نه گهریتنموره که پیغمبر ﷺ فرمویت: شهتانه دیته لای کسیتکتان نهلت: کئی نموی دروست کردوه؟ کئی نموی دروست کردوه؟ هتا نهلت: کئی پهره گاری توی دروست کردوه؟ جا که گهشته نموه با نمو کسه بلیت: (أعوذ بالله من الشيطان الرجيم) واته: پهنا نهگرم به خوا له شهتانی نهفرین لی کراو. وه با واز لهو یه کردنمویه بهیتن.

۲- له صحیح دا هاتوه که پیغمبر ﷺ فرمویت: (لا يزال الناس يتساءلون حتى يُقال: خلق الله الخلق فمن خلق الله؟ فمن وجد من ذلك شيئاً فليقل: آمَنْتُ بالله ورُسُلِهِ). واته: خهک نمونده نمیرسن هتا نهلتن: خوا نم خهکمی دروست کردوه ئه کئی خوی دروست کردوه؟ جا هرکس شتیکی وهای هات به دلدا با بلیت: (آمَنْتُ بالله ورُسُلِهِ) واته: باورم بهخوا و نیراوه کانی ههیه.

کسیتک رقی ههلسا و توپه بوو چی بلیت

بوخاری و موسلیم له سلیمانی کوپی صوردهوه نه گهریتنموره فرمویت: له خزمهت پیغمبردا دانیشتبوم دوپار قسهیان بهیهک نموت، یه کتیکیان سور هه لگهرا بوو، دهواره کانی لا ملی نمستور بوو بوو، پیغمبر ﷺ فرمووی: ووشهیهک نزام نه گهر بیلیت نمو توپه ییه لانهجیت، نموش نمویه: (أعوذ بالله من الشيطان الرجيم).

له دوعا پرماناګانی پیغمبر ﷺ

۱- عائشه فرموده: پیغمبر ﷺ نو پارانوهی پښ خوش بوو که پرمانا بویه، وه وازی له شپوه پارانوهګانی تر نهیتنا. وا یتمش همدی له پارانوهانه باس نهکین که کس ناتوانیت لیژان بڼ نیاز بیت.

له نهنسه هاتوه ووتیه: بشی زوری پارانوهګانی پیغمبر ﷺ (اللَّهُمَّ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ) بووه. واته خویه نډی پمرو دګارمان خپرو چاکمی دویار قیامه تمان بدهږی و له سزای دوزخ بمانپارته.

۲- موسلیم نهګیرنوه که پیغمبر ﷺ چوه سردانی موسلمانیک بینی لاراز بووه وهکو جوده لیه کی ماره، فرموی: نایا تو همرګیز پارویتوه له خوا شت لی داوا کردوه؟ پیاوه که ووتی: بهلې پاراوموه ووتومه: خویه نهګر وژی دایې سزام ندهی لمر تاوانیک که لم دنیا پیدا کردومه، نیستا سزام بده لمری) پیغمبر ﷺ فرموی: سبحان الله بمرګی ناګریت، نډی بو نعت ثنوت: (اللَّهُمَّ آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ).

۳- نهحمد و نسمانی نهګیرنوه که سهد گوږی له کورنکی خوی نهیت نهپارنوه نهیت: خویه من داوات لی نهکم بهمشتیکم پښ ببهشتیت ژورهګانی وایت و وایت، وه پنا نهګر بتو له ناګر کورت و زغیر) سهد فرموی: داوی خپرنکی زورت کرد له خوا پنا پښ گرت لمرنکی زور، من خوم گوږم له پیغمبر ﷺ بووه نهفرموی: (کوملک دین زیادهږی نهکن له پارانوهه).

نهندهت بس بوو بلیت: (اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ مِنَ الْخَيْرِ كُلِّهِ مَا عَلِمْتُ مِنْهُ وَمَا لَمْ أَعْلَمْ. وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الشَّرِّ كُلِّهِ مَا عَلِمْتُ مِنْهُ وَمَا لَمْ أَعْلَمْ). واته: خویه داوی هممو خپرنکت لی نهکم نډی خوم نهیزام و نډی نایزام وه پنا نهګر بتو له هممو شپرنک نډی خوم نډی زام و نډی نایزام.

هر نو دروانه له یتبنوعیباسوه نهګیرنوه فرمودی: پیغمبر نپارایوه نډی فرموی: (رَبِّ أَعِنِّي وَلَا تُعِنِّ عَلَيَّ، وَانصُرْنِي وَلَا تَنْصُرْ عَلَيَّ، وَامْكُرْ لِي وَلَا تَمْكُرْ عَلَيَّ، وَاهْدِنِي وَسِّرْ الْهُدَى لِي، وَانصُرْنِي عَلَى مَنْ بَقِيَ عَلَيَّ، رَبِّ اجْعَلْنِي لَكَ شَكَارًا، لَكَ ذَكَارًا، لَكَ رَهَابًا، لَكَ مَطْوَعًا، لَكَ أَوْهَابًا، إِلَيْكَ مُنِيبًا، رَبِّ تَقَبَّلْ تَوْبَتِي، وَاغْسِلْ حَوْبَتِي، وَأَجِبْ دَعْوَتِي وَثَبِّتْ حُجَّتِي، وَسَدِّدْ لِسَانِي، وَاهْدِ قَلْبِي، وَاسْلُلْ سَخِيمَةَ صَدْرِي). واته: خویه یارمیتیم بده و یارمیت کس دژی من مده، و سرم بخو کس سر مده بسمرما، خویه مکریم بو بکه مکریم بسمردا مکه، خویه پرتماییم بو ناسان بکه، خویه سرم بجه بسمر نمواندا که ستمم لی نهکن، خویه وام لی بکه همیشه سوپاس گوزارت بم و زور یادت بکم و زور له تو بتسم و زور مل کهچت بم، خویه وام لی بکه شکایمتی حاتم هر لای تو بکم، وه زور بولای تو

بگمیتموده، پمروردگار توبه کمم لی ودریگره و تارانه کاتم بسپروه و پارانه کاتم لی قبول بکمر به لگه کاتم بچسپینه و زمانم راست ریژ و دلم ریتمایی بکه، خواجه ریق و کینهی سینم لایمرو.

موسلیم له زیدی کوری نمرقه مموه نه گیتیتموده فرمویمتی: لموی که پیغمبر ﷺ پیی ثنوتین زیاتر هیچی ترتان پیی نالیم. ئمی فرموی: (اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْعَجْزِ وَالْكَسَلِ، وَالْجُبْنِ وَالْبُخْلِ وَالْهَرَمِ، وَعَذَابِ الْقَبْرِ، اللَّهُمَّ آتِ نَفْسِي تَقْوَاهَا، وَزَكَّاهَا أَنْتَ خَيْرُ مَنْ زَكَّاهَا، إِنَّكَ وَلِيُّهَا وَمَوْلَاهَا، اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عِلْمٍ لَا يَنْفَعُ، وَمِنْ قَلْبٍ لَا يَخْشَعُ، وَمِنْ نَفْسٍ لَا تَشْبَعُ، وَمِنْ دَعْوَةٍ لَا يُسْتَجَابُ لَهَا). واته: خواجه من پنا نه گرم به تو له بی توانایی و تمهلی و ترسنوکی و بهخیلی و پیری و سزای ناو گۆر. خواجه تهقا به نفسم بده و پاکی بکمروده، چونکه تو چاکترین پاک کمرودی دهرونده کانی، وه همر تو سرپرشتیار و گمروییانی، خواجه پنا نه گرم به تو له زانستیک که بی سووده، وه له دلتیک که رهقه و ناترسی، وه له دهرونتیک که چار برسی بی و تیر نعییت، و له پارانهویهیک که گپا نعییت.

له صحیحی حاکمدا هاتوه که پیغمبر ﷺ فرمویمتی: (أَتَحِبُّونَ أَيُّهَا النَّاسُ أَنْ تَجْتَهِدُوا فِي الدُّعَاءِ؟ قَالُوا: نَعَمْ يَا رَسُولَ اللَّهِ! قَالَ: قُولُوا: اللَّهُمَّ أَعِنَّا عَلَى ذِكْرِكَ وَشُكْرِكَ وَحُسْنِ عِبَادَتِكَ). واته: ئمی خه لکینه نایا نیوه حمز نه کمز کوشش بکمن له دوعا کردند؟ روتیان: به لئی ئمی نیراوی خوا، فرموی: بلین: (اللهم أعنا على ذكرك وشكرك وحسن عبادتك) واته: خواجه یارمستیمان بده لیسر یاد کردند و سواس کردند و به چاکی پرستنت.

له لای نه حمد هاتوه پیغمبر ﷺ فرمویمتی: (الْظُّلُمَا يَئِسَا ذَا لَجَلَالٍ وَالْإِكْرَامِ). واته: همیشه ببهردهوامی بلین: (یا ذا لجلال والإكرام).

دیسان لای نه حمد هاتوه که پیغمبر ﷺ ئمی فرموی: (يَا مُقَلِّبَ الْقُلُوبِ ثَبِّتْ قَلْبِي عَلَى دِينِكَ) واته: ئمی گۆره ری دلان دلم لیسر ناینه کمت بچسپینه. وه نه یفرموی: ترازوه که به دهست خوی ره جانده، همدیک سهرنه خات و همدیکیش نزم نه کاتمه.

له نیبنوعوممروه خوا لی یان رازی بیته هاتوه که پیغمبر ﷺ ئمی فرموی: (اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ زَوَالِ نِعْمَتِكَ، وَتَحَوُّلِ عَافِيَتِكَ، وَفَجَاءِ نَقْمَتِكَ وَجَمِيعِ سَخَطِكَ). واته: خواجه پنا نه گرم به تو له نعمانی نیعمته کانت بۆم و گۆرانی سهلامتی به کانت بۆم، وه پنا نه گرم له تو لئی کوت و پرت و هممو توره بونه کانات.

(ترمذی) نه گیتیتموده که پیغمبر ﷺ فرمویمتی: (اللَّهُمَّ انْفَعْنِي بِمَا عَلَّمْتَنِي، وَعَلِّمْنِي مَا يَنْفَعُنِي، وَزِدْنِي عِلْمًا، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ عَلَى كُلِّ حَالٍ، وَأَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ حَالِ أَهْلِ النَّارِ). واته: خواجه سودم پی بگه یمنه بهوی که فیرت کردم، وه فیری نموم بکه که سودبه خسه بۆم و زانستیم زیاد بکه، وه سواس بۆ خوا لیسر هممو حالتیک، وه پنا نه گرم به خوا له حالی دۆزه خیریان.

موسلیم گتِراویه تیره که (فاطمه) هاته لای پیغمبر ﷺ داوای خزمهتکار بکات پیغمبر ﷺ
 یمنی فرمود: بَلَى: (اللَّهُمَّ رَبَّ السَّمَوَاتِ السَّبْعِ وَرَبَّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ، رَبَّنَا وَرَبَّ كُلِّ شَيْءٍ، مُنْزِلَ التَّوْرَةِ
 وَالْإِنْجِيلِ وَالْقُرْآنِ، فَالِقَ الْحَبِّ وَالنَّوَى، أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ كُلِّ شَيْءٍ أَنْتَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهِ، أَنْتَ الْأَوَّلُ فَلَيْسَ
 قَبْلَكَ شَيْءٌ، وَأَنْتَ الْآخِرُ فَلَيْسَ بَعْدَكَ شَيْءٌ، وَأَنْتَ الظَّاهِرُ فَلَيْسَ فَوْقَكَ شَيْءٌ، وَأَنْتَ الْبَاطِنُ فَلَيْسَ دُونَكَ
 شَيْءٌ، اقْضِ عَنِّي الدَّيْنَ، وَأَغْنِنِي مِنَ الْفَقْرِ).

همروه ها نه گتِرتمه و که پیغمبر ﷺ فرموده تی: (اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْهُدَى وَالتَّقَى وَالْعَفَاةَ
 وَالْغَنَى). واته: خواجه من داوای ریتماپی و پاریزگاری و داوین پاکی و دولتمندیت لی نه کم.

(ترمذی) نه گتِرتمه و به (حسن)ی داناه، همروه ها حاکم، له نیبنو عومروه فرموده تی: کم جار
 بوه پیغمبر ﷺ کوری به جی هیتشیت و تم دوعایه یو یاره کانی نه کردیت: (اللَّهُمَّ اقْسِمْ لَنَا مِنْ
 حُسْنِكَ مَا نَحْوُكَ مِنْ بَيْنِنَا وَبَيْنَ مَعْصِيَتِكَ، وَمِنْ طَاعَتِكَ مَا تَبْلُغُنَا بِهِ جَنَّتِكَ، وَمِنْ الْيَقِينِ مَا تَهْوُنُ بِهِ
 عَلَيْنَا مَصَائِبَ الدُّنْيَا، وَمَتَّعْنَا بِأَسْمَاعِنَا وَأَبْصَارِنَا وَقُوَّتِنَا مَا أَحْيَيْتَنَا، وَاجْعَلْ الْوَارِثَ مِنَّا، وَاجْعَلْ ثَارَنَا
 عَلَى مَنْ ظَلَمْنَا، وَانصُرْنَا عَلَى مَنْ عَادَانَا، وَلَا تَجْعَلْ مُصِيبَتَنَا فِي دِينِنَا، وَلَا تَجْعَلِ الدُّنْيَا أَكْبَرَ هَمًّا،
 وَلَا مَبْلَغَ عِلْمِنَا، وَلَا تُسَلِّطْ عَلَيْنَا مَنْ لَا يَرْحَمُنَا). واته: خواجه نهونده ترسی خوت بخره دلمان که بیتنه
 رنکر له سربیتی فرماده کانت، وه نهونده ملکه چی و گویایه لی خوت بخره دلمانوه که بمان گدینیت
 به بهشت، وه نهونده دلنبار بی گومانان بکه که کوسپ و ته گهری دنیا مان لبیر چار ناسان
 بکات، خواجه سودمندمان بکه به گوی و چاومان و هیزو توانامان هتا ماوین، وه نهوانه بکه به
 میرانگر له نیمه، خواجه تو لمان لهوانه بستیت که ستمیان لی کردوین، وه سرمان بخه بسر نهواندا
 که دژمان نهوستن، خواجه با موصیبه تمان له نایینه که ماندا نهیت، وه دنیا ش مکه به خواست و
 ناماچی گهره مان که هر چاومان له دنیا بیتو زانیمان هر لباری دنیا به بیتو هیچی تر، خواجه
 کسکیتش زال مکه به سرمانا که بهزی پیماندا نهیتمه.

سلاو کردن و سلاوات دان لیسر پیغمبر ﷺ

خوای گهره نه فرمودت: **إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ**
وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا (الأحزاب/ ۵۶). واته: به راستی خوا و مه لایکه کانی درود نه نیرنه سر پیغمبر
 ﷺ، نمی نهوانی که پرواتان هتاوه! نهوش درودی بو بنیرن و سلاوات و سهلامی لیسر بدن، وه
 تسلیمی فرمانی نهو بن.

مانای سلاوات دان لسمر پیغمبر ﷺ:

بوخاری و ترمذی: (أبو العالیة) فرموده‌ی: سلاواتی خوا لسمر پیغمبر ﷺ ستایشی‌دهتی له‌ای فرشته‌کان، وه سلاواتی فرشته‌کان لسمری پارانه‌ویه بزی.

نمبوعیسی (ترمذی) و ترمذی: وه له سوفیانی (ثوری) و چند زانیه‌کی تروه نه‌گیتیموه که: سلاواتی پمروردگار میهره‌بانیه، وه سلاواتی فرشته‌کان داوای لی‌خوش بوونه بزی پیغمبر ﷺ.

نیبنو کثیر نه‌لیت: مهبست لم نایته نمویه که خوی گموره به بنده‌کانی راته‌گه‌نیت که پلور پایمی پیغمبر ﷺ و بنده‌کی چنده‌یه لای خوی له عالمی ژورو، بهوی که خوی ستایشی نه‌کات لای فرشته‌نزیکه‌کانی و فرشته‌کانیش سلاواتی لسمر نمدن، لمپاشاندا خوی گموره فرمان نمدات به بنده‌کانی له عالمی خواره وه که سلاوات بدن لسمری و سلاوی لی بکن تاره‌کو بوونموری همور عالمه‌کان سوپاس و ستایشی بکن، لسمروبو له خواره.

وه لم باریموه فرموده‌ی زور هاتوه وا هندیکیان نه‌هینیموه:

۱- موسلیم له عبد الله ی کوری عمری کوری عاصوه نه‌گیتیموه خوا لی‌تیان رازی بیت و ترمذی: خوم گویم له پیغمبر ﷺ بووه فرموده‌ی: (مَنْ صَلَّى عَلَيَّ صَلَاةً صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ بِهَا عَشْرًا). واته: هرکس یهک جار سلاوات لسمر بدات خوا به هوی نموه ده جار لسمر نموکسه سلاوات نمدات.

۲- (ترمذی) له نیبنو مسعودوه نه‌گیتیموه که پیغمبر ﷺ فرموده‌ی: (أَوَّلَى النَّاسِ بِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَكْثَرُهُمْ عَلَيَّ صَلَاةً) قال الترمذی (حدیث حسن). واته: له پیش ترین کس لای من له پوزی درایدا نموانن که زورتر سلاواتیان داوه لسمرم.

۳- نمبودارد به نیسنادیکی صحیح له نمبو هورپه‌پروه نه‌گیتیموه که پیغمبر ﷺ فرموده‌ی: (لَا تَجْعَلُوا قَبْرِي عِيدًا، وَصَلُّوا عَلَيَّ فَإِنَّ صَلَاتَكُمْ تَبْلُغُنِي حَيْثُ كُنْتُمْ). واته: گوره‌کم مه‌کنه عیاده‌تکه و لسمری کوبینموه، وه سلاوات لی بدن چونکه سلاواته‌کانتانم پین نه‌گات له هرکوی بن.

۴- نمبودارد ونه‌سانی له نمسوه خوا لی‌ی رازی بیت نه‌گیتیموه که پیغمبر ﷺ فرموده‌ی: (إِنَّ أَفْضَلَ أَيَّامِكُمْ يَوْمَ الْجُمُعَةِ، فَكَثِّرُوا عَلَيَّ مِنَ الصَّلَاةِ فِيهِ، فَإِنَّ صَلَاتَكُمْ مَعْرُوضَةٌ عَلَيَّ). واته: چاکترین پوزتان پوزی هه‌نیه، نیوش له پوزی هه‌نیدا زور سلاوات بدن لسمرم، چونکه سلاواته‌کانتانم نشان نمدرت. ووتیان: چون سلاواته‌کانت نشان نمدرت نمی نیررای خوا، که تز پورای و پزوی؟ فرموی: (إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَ عَلَى الْأَرْضِ أَنْ تَأْكُلَ أَجْسَادَ الْأَنْبِيَاءِ). واته: خوا حرامی کردوه لسمر زوی که لاشی پیغمبران پوزتن.

۵- له سونهنی نبوداودا هاتوره له نبو هوږه پړوه به نيسنادېکي صحیح که پتغمبېر ﷺ فرمويتی: (مَا مِنْ أَحَدٍ يُسَلِّمُ عَلَيَّ إِلَّا رَدَّ اللَّهُ عَلَيَّ رُوحِي حَتَّى أَرُدَّ عَلَيْهِ السَّلَامَ). واته: هيچ کس نويه سلاوات لمسر بدات ئيلا خوا گياڼم نهکاتوه به بېرما، همتا ولامی نمداموه.

۶- نيمام نهحمد له نبي طه لېدی نمنصاري يوه نهگيرتتوه که فرمويتی: پَوَزْتُكَ پتغمبېر ﷺ زږ دلشاد بوو بمشيوهيك له روخساري دا ديار بوو- ووتيان: ئی نيرواي خوا نمرې خوشحالي له روتا مژدهي خوشي دهرته کموتيت فرموي: بهلې له لايمن خواره پيم راگه يفرما هرکس له نمتوه کت يک سلاوات لمسر بدات خوا ده چاکي بۆ نمنوسيت و ده خراپي نسرپتتوه و پلور پايي ده نونهده بمرز نهکاتوه، وه نو چي ووتوه ناوا ولاميشي نمداتوه. ئيبنو کثير ووتويتی: نعمة نيسناده کي (جيد)د.

۷- له نبو هوږه پړوه خوا لوتی پازي بيت هاتوره که پتغمبېر ﷺ فرمويتی: هرکس حزن نهکات به ترازوي زږتر و باشر خيري بۆ پتوانه بکريت -هرکه سلاواتي دا لمسر نيمه- با بلت: (اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ النَّبِيِّ وَأَزْوَاجِهِ أُمَّهَاتِ الْمُؤْمِنِينَ وَذُرِّيَّتِهِ وَأَهْلِ بَيْتِهِ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ) رواه أبوداود والنسائي. واته: خوايه ميهرباني برژتنه بمر غمدی پتغمبېر ﷺ و خيزانه کاني که دايکاني موسلمانان و همروه ها نوه کاني و کس وکاري وک چوڼ رږاندوته بمر نالي ئيبراهيمدا خوايه بپراستی تۆ سوپاس کراي هميشه زيندوي.

۸- له نوبی کورې کهعبوه خوا لوتی پازي بيت هاتوره فرمويتی: پتغمبېر ﷺ کاتي دووسيزه کي شو نمرزيت هالنسا ئی فرموو: (يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَذْكُرُوا اللَّهَ. أَذْكُرُوا اللَّهَ. جَاءَتِ الرَّاجِفَةُ تَتَّبِعُهَا الرَّادِفَةُ. جَاءَ الْمَوْتُ بِمَا فِيهِ، جَاءَ الْمَوْتُ بِمَا فِيهِ). واته: ئی خه لکينه يادي خوا بکن يادي خوا بکن. وا نو بومه لمرزي که همور شت نهخاته لمرزه هات، وه دروا بدرواي نوهش پروداي دووم پود نمدات که قيامته، وه مردن هات بېوه که له گتيايتی، مردن و نوبی که له گتيايتی هات، نوبی نهلت: ووتم: ئی نيروي خوا من زږ سلاوات لمسر تۆ ندم، چندی دانيشتنه کام به سلاوات دان لمسر تۆ بمرمسر؟ فرموي: نارزوي خوته. ووتم: چواريه کي؟ فرموي: نارزوي خوته. همتا زږ بيت خيري زياتره نهلې ووتم: نيوي؟ فرموي: نارزوي خوته نه گمر زيادي کي نوه بۆ تۆ باشتره، ووتم دووسيزه کي؟ فرموي: نارزوي خوته تا زږتر بيت بۆتو باشتره و خيرتره، نهلې: منيش ووتم: همور دانيشتنم دائنيم بۆ سلاوات دان لمسر تۆ. فرموي: (إِذَنْ تُكْفَى هَمَّكَ وَيُغْفَرُ لَكَ ذَنْبُكَ) رواه الترمذي. واته: ئيتو بپمژاره نديت و خوا له تاوانه کانت نموريت.

نایا هر کاتي باسي پتغمبېر بکريت پتويسته سلاوات لمسري لي بږي؟
کومهلتيک له زانايان به واجبيان دانوه که هرکاتيتک ناوي پتغمبېر ﷺ هيترا سلاوات لمسري بږيت. لموانه: (طحاوي) و حوله يي، و به لگشيان نويه که (ترمذي) گيتراو يه يوه به (حسن)اي

داناوه له ټیپی هوږه پړوه که: پیغمبر ﷺ فرمویتې: (رَغِمَ أَنْفُ رَجُلٍ ذُكِرْتُ عَنْهُ فَلَمْ يُصَلِّ عَلَىَّ، وَرَغِمَ أَنْفُ رَجُلٍ دَخَلَ عَلَيْهِ شَهْرُ رَمَضَانَ ثُمَّ انْسَلَخَ قَبْلَ أَنْ يُغْفَرَ لَهُ، وَرَغِمَ أَنْفُ رَجُلٍ أَدْرَكَ عِنْدَهُ أَبَوَاهُ الْكَبِيرَ فَلَمْ يَدْخُلَاهُ الْجَنَّةَ). واته: نو پیاوړی ناروی من نهیترت لای و سلاوات نادات لسم لوتی له زوی بدرت، وه نو پیاوړی په میزان دیت و د پروات کارتک ناکات له گوناوه کانی بیوررت لوتی له زوی بدرت، وه نو پیاوړی دایک و باوکی لای نو پیر ټمن و نه ونده خزمه تیان ناکات بیخمنه بهمشته و لوتی له زوی بدرت.

وه به پنی حدیسه کی نه بوذر که پیغمبر ﷺ فرمویتې: (إِنَّ أَجَلَ النَّاسِ مَنْ ذُكِرْتُ عَنْهُ فَلَمْ يُصَلِّ عَلَىَّ). واته: به خیل ترین کس نو کسه به که ناروی منی له لا نهیترت و سلاوات لسم نادات. کومه لیکتی تر بۆ نه و چوون که له کوړتکدا یه کار واجبه سلاوات بدرت لسم پیغمبر ﷺ کاتی ناروی هیتر، نیت لهو جاره به دوواوه واجب نیه؛ به لکو پسمنده. به پنی حدیسه کی ټیپی هوږه پړوه که پیغمبر ﷺ فرمویتې: (مَا جَلَسَ قَوْمٌ مَجْلِسًا لَمْ يَذْكُرُوا اللَّهَ فِيهِ وَلَمْ يُصَلُّوا عَلَى نَبِيِّهِمْ، إِلَّا كَانَ عَلَيْهِمْ تَرَةٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، فَإِنْ شَاءَ عَذَّبَهُمْ، وَإِنْ شَاءَ غَفَرَ لَهُمْ) رواه الترمذي وقال: حسن. واته: هیچ کومه لیک له کوړتکدا دانمیشتون که یادی خویان تیندا نه کرد بپو سلاواتیان ندابن لسم پیغمبره کیان نیلا له پوژی دوایدا به حسرت و کمو کوړی بویان نه نوریت، جا خوا نارو زوی خرمته یا سزایان نمدات یا لیان نه نوریت.

په سندی نویسی سلاوات و سلام هرکاتیک نارو کی نوسرا:

زانایان سلاوات دانیان لسم پیغمبر ﷺ به پسمند داناوه هرچند نارو کی نوسرا، به لام فرمودی راستی لسم نه هاتوه که بۆ به لگه هینانوه دست بدات.

وه ختمی به غدای نه لیت: نوسراوی نیمام نه محدم بینوه رحمتی خوی لسم بیت که زور ناروی پیغمبری ﷺ نویسه به پنی نه و سلاوات و سلامه که بنویست، نه لیت: به لام پیم گه یشتوه که نو به دم سلاواتی لسم نه دا.

کوړدنه و سلاوات و سلام و به سریه کوه:

نه و دی په رحمتی خوی لسم بیت و توبتی: نه گور کسیتک سلاواتی دا لسم پیغمبر ﷺ، با صلاوات و سلام به دیکوه کوړ بکاتوه و به تنها به کیکیان نه لیت، با نه لیت: (صلى الله عليه) و بهس یا نه لیت: (عليه السلام) و بهس، به لکو بلتیت: (صلى الله عليه وسلم).

سلاوات دان لسمر پیغمبران:

په‌سنده سلاوات دان لسمر پیغمبران و فرشته‌کان به سمره‌خو. به‌لام جگه له پیغمبران دروسته سلاواتیان لسمر بدریت به‌دوای ثواندا به‌پی‌ئی نیجماعی رای زانایان. وه له پیتشوه باسی نو‌ه‌کرا که پیغمبر ﷺ نه‌ی‌فرمور: (اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ النَّبِيِّ وَأَزْوَاجِهِ أُمَّهَاتِ الْمُؤْمِنِينَ... هتد) به‌لام کپراهتی هه‌یه سمره‌خو سلاواتیان لسمر بدریت بۆ نمونه ناوترت: عمر (صلی الله علیه وسلم).

زاراوی سلاوات دان لسمر پیغمبر ﷺ

موسلم له نه‌بی مسعودی نه‌نصاریه نه‌گپرتته وه که به‌شیری کوری سه‌عد ووتی: نه‌ی نیراوی خوا! خوا فرماغان پین نه‌دات که سلاوات لسمر تۆ به‌دین. چۆن سلاوات لسمر به‌دین؟ نه‌لئی: پیغمبر ﷺ بن دنگ بوو هتا به ناواغان نه‌خواست نه‌و قسه‌یه نه‌کرده، پاشان پیغمبر ﷺ فرموی: بلین: (اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ، وَبَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا بَارَكْتَ عَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ فِي الْعَالَمِينَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ) وه سلاویش هه‌روک نه‌زانن وایه.

نیبنوماجه له عبدالله ی کوری مسعوده خوا لی‌ی رازی بیت، نه‌گپرتته وه فرموی: نه‌گپرتته سلاواتان دا لسمر پیغمبر ﷺ به جوانترین شتیه بیده‌ن تیوه ناگاتان لی‌ی نیه له‌وانه‌یه نیشانی بدریت. پیزیان روت: فیرمان بکه چۆن بیت. ووتی: بلین: (اللَّهُمَّ اجْعَلْ صَلَاتَكَ وَرَحْمَتَكَ وَبَرَكَاتِكَ عَلَى سَيِّدِ الْمُرْسَلِينَ، وَإِمَامِ الْمُتَقَدِّمِينَ وَخَاتَمِ النَّبِيِّينَ مُحَمَّدٍ عَبْدِكَ وَرَسُولِكَ إِمَامِ الْخَيْرِ وَقَائِدِ الْخَيْرِ، وَرَسُولِ الرَّحْمَةِ. اللَّهُمَّ ابْعَثْهُ مَقَاماً يَغِيبُهُ بِهِ الْأَوَّلُونَ. اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَآلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ، اللَّهُمَّ بَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَآلِ إِبْرَاهِيمَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ). واته: خواجه سۆز و به‌زه‌ییت و میهره‌بانیت و پیروزی برژینه به‌سمر سرداری پیغمبران و پیتشوی پیش که‌وته‌کان و کوتایی پیغمبران (محمد) به‌ندو نیراوت که پیتشوار سرکرده‌ی خیره، وه نیراوی ره‌همته. خواجه زیندوی بکه‌روه له پلمو پایه‌که‌یدا که پیغمبرانی تر ناواتی بۆ بخوازن. خواجه میهره‌بانیت برژینه به‌سمر محمد و نالی محمد دا وه چۆن میهره‌بانیت رژاندوه به‌سمر نیبراهیم و نالی نیبراهیم دا، چونکه تۆ خواجه‌کی سوپاس کارو همیشه زیندوی، خواجه پیروزی بکه له محمد و نالی محمد وه چۆن پیروزی کردوه له نیبراهیم و نالی نیبراهیم، چونکه به‌راستی تۆ خواجه‌کی سوپاس کارو همیشه زیندوی.

نه‌وی که ده‌ریاره‌ی سه‌فر هاتوه

له نه‌بو هه‌ره‌یه‌وه هاتوه که پیغمبر ﷺ فرموی: (سَافِرُوا تَصَحُّوا وَاعْزُوا تَسْتَفْنُوا) رواه احمد، وصححه المناوي. واته: گه‌شت بکه‌ن ته‌ندروست نه‌بن، وه غمزا بکه‌ن ده‌وله‌مهند نه‌بن.

دروچون بز شتیک که خوا پئی خوش بیت:

له نمبی هورده پروه خوا لئی رازی بیت هاتوره که پیغمبر ﷺ فرمودیتی: (مَا مِنْ خَارِجٍ يَخْرُجُ مِنْ بَيْتِهِ إِلَّا بِبَابِهِ رَايَتَانِ: رَايَةٌ بِيَدِ مَلَكٍ، وَرَايَةٌ بِيَدِ شَيْطَانٍ، فَإِنْ خَرَجَ لِمَا يُحِبُّ اللَّهُ - عَزَّ وَجَلَّ - اتَّبَعَهُ الْمَلَكُ بِرَايَتِهِ، فَلَمْ يَزَلْ تَحْتَ رَايَةِ الْمَلَكِ، حَتَّى يَرْجِعَ إِلَى بَيْتِهِ، وَإِنْ خَرَجَ لِمَا يُسَخِطُ اللَّهُ اتَّبَعَهُ الشَّيْطَانُ بِرَايَتِهِ، فَلَمْ يَزَلْ تَحْتَ رَايَةِ الشَّيْطَانِ، حَتَّى يَرْجِعَ إِلَى بَيْتِهِ) رواه أحمد والطبراني، وسنده جيد. واته: هیچ کسیتک نیه له مال دروچیت نیللا له بهردم درگی مالده کیدا دوو نالا هدیه: یه کتیکان به دهستی فریشته کمویه، نوری تریان به دهستی شهیتانوه. جا نه گمر بز شتیک دروچو که خوای گموره پئی خوش بوو نموه فریشته که به نالا کیموه شوتنی نه کوریت، نیت لوزر نالای نمو فریشته میدا نمیت همتا نه گمریتوه مالته، به لام نه گمر بز شتیک هاتبوه در که خوا لای ناخوش بیت، نموه شهیتانده که به نالا کیموه شوتنی نه کوریت، نیت هر له ژر نالای شهیتاندا نمیت همتا نه گمریتوه مالته.

پاوژکردن و داوای خیر کردن (استخاره) له خوا پیش هاتنده در له مال

پتویسته لیسر نموکسمی بهتممای سهفرتک نمیت که پاوژی کسمانی ژیرو پیاو چاکان بکات پیش نموی دروچیت بز سهفرتک، به پئی فرموده دی خوای گموره: ﴿وَسْأَوِرْهُمْ فِي الْاَمْرِ﴾ (آل عمران/۱۵۹). واته: له کاروباره کاند پاوژریان پچ بکه.

هروه ها - لهباری وه صفی موسلمانانوه - فرمودیتی: ﴿وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ﴾ (الشوری/۳۸)

واته: کارو باره کانیان له نیتوان یه کتردا به پرس و پای یه کتره.

قتاده و تویمتی: کومل نیه پاوژ له ناریاندا هیتت و مهبستیان بوو پاوژره ره زامندی خوای گموره بیت، نیللا بهرو باشتین کار هیدایمت ندرتن.

هروه ها نمبی نموکسمه داوای خیر بکات له خوا. لای نیمامی نه محمد هاتوره، له سعدی کوپی نمبی وه قفاصوه خوا لئی رازی بیت که پیغمبر ﷺ فرمودیتی: (مِنْ سَعَادَةِ ابْنِ آدَمَ اسْتِخَارَةُ اللَّهِ، وَمِنْ سَعَادَةِ ابْنِ آدَمَ رِضَاُ بِمَا قَضَى اللَّهُ، وَمِنْ شَقْوَةِ ابْنِ آدَمَ تَرْكُهُ اسْتِخَارَةَ اللَّهِ، وَمِنْ شَقْوَةِ ابْنِ آدَمَ سَخَطُهُ بِمَا قَضَى اللَّهُ). واته: له به ختموری ناده میزاده داوای خیر کردن له خوا، وه له به ختموری ناده میزاده پازی بونی به قزای خوا، وه له نه گبمتی ناده میزاده وازهیتان له داوای خیر کردن له خوا، وه له نه گبمتی ناده میزاده پازی نمبونی به قزای خوا.

نیبنو تدمیری و تویمتی: کسیتک پهشیمان نمبوتوه که داوای خیری له خوا کردیت و پاوژی به بنده کانی خوا کردوه.

شیوازی (استخاره) :

نعمی نموکسه له پینشدا دوو رکات نوژی بکات به لام نوژی فرمز نمیت. با نمو دوو رکاته له سوننمه راتیه کانش بیت، یا نوژی سلاری مزگوت (تحیه المسجد) بیت، له همرکاتیکدا شو بیت یان رژی بیت. جا دواي خویندنی سورته فاتحه به ناره زوی خوی چی نه خوینی له قورئان بیخوینن، پاشان سوپاس و ستایشی خوا بکات و سلوات بدات لسمر پیغمبر ﷺ، پاشان نمو پارانمویهی که بوخاری نیگپرتنوه بیارتنوه. له حدیسی جابیر خوا لی ری رازی بیت که روتومی: پیغمبر ﷺ فیری (استخاره) ی نه کردین له هممو کاره کاتماندا وه چۆن سورته تیک له قورئانی فیر نه کردین و نمو فرممو: نه گمر کسینکتن ویستی کاریک به چی بهینیت با دوو رکات نوژی بکات به لام نوژی فرمز نمیت، پاشان بلیت: (اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْتَخِيرُكَ بِعِلْمِكَ، وَأَسْتَقْدِرُكَ بِقُدْرَتِكَ، وَأَسْأَلُكَ مِنْ فَضْلِكَ الْعَظِيمِ، فَإِنَّكَ تَقْدِرُ وَلَا أَقْدِرُ، وَتَعْلَمُ وَلَا أَعْلَمُ، وَأَنْتَ عَلَامُ الْغُيُوبِ. اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّ هَذَا الْأَمْرَ خَيْرٌ لِي فِي دِينِي وَمَعَاشِي وَعَاقِبَةِ أَمْرِي - أَوْ قَالَ: عَاجِلِ أَمْرِي وَآجِلِهِ - فَاقْدِرْهُ لِي، وَيَسِّرْهُ لِي، ثُمَّ بَارِكْ لِي فِيهِ؛ وَإِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّ هَذَا الْأَمْرَ شَرٌّ لِي فِي دِينِي وَمَعَاشِي وَعَاقِبَةِ أَمْرِي، - أَوْ قَالَ: عَاجِلِ أَمْرِي وَآجِلِهِ - فَاصْرِفْهُ عَنِّي وَاصْرِفْنِي عَنْهُ، وَاقْدِرْ لِي الْخَيْرَ حَيْثُ كَانَ، ثُمَّ أَرْضِنِي بِهِ). واته: خواجه بهوی زانستی خوت داواي خیرت لی نه کم وه بهوی هیزو توانایستوه خوت داواي هیز و توانات لی نه کم، وه له فضل و گموریهی خوت داوات لی نه کم، چونکه تو به توانایت و من بین توانا، وه تو ثنایت و من نازام، وه تو زانیارت زوره به نادیاره کان، خواجه نه گمر ثنایت نم کارم^(۱) خیری تیدایه بز ناین و ژبان و پاشمژم -یان بز نیستام و لممودام- نمو بز رنک بهیت و بز ناسان بکهیت. و پاشان لیم پیروز بکهیت. وه نه گمر ثنایت که نم کارم شمعی تیدایه بز ناین و ژبانم و پاشمژم -یان نیستام و لممودام- نمو لام بده لسمری و نوکارهش لسمر من لاده، وه خیرتکی ترم بز رنک به له همر شویتیک بیت پاشان رازیم بکه نمو خیره). جابیر نه فرموی: جا پیوستی به کمی ناوتهبات که روتی: (اللهم إن كان هذا الأمر).

وه دواي سورته فاتحه خویندنی سورته تیکی تابیهتی به صحیحی نهاتوه بز نمو پارانمویه، وه چۆن شتیکی صحیح نهاتوه بز پسمندی دوباره کردنمو^(۲).

(۱) لیره داواي پیوستی به کمی ثبات.

(۲) شوکانی روتومی: له حدیسه کدا که نه فرموی (في الأمور كلها) به لگیه لسمر گشتیتی. وه ناده میزاد نایت هیچ کاریک به کم بزانیات بچوک بیت یان گموره، بتایبیتی نه گمر شته که بچوک بوو گوی نه داتی و واز له داواي خیر کردن بهینیت بز، چونکه زور کاری را نیت نه گمر بکرت یا واز له کردنی بهینیت نه گمر زانیکی

نوه‌وی و وتوتی: پتیرسته دوای نو پارانه‌ویه دلی لسمر چی دلتیا بوو نوه بکات و نایتت لسمر دلتیاییه‌که‌ی پیش نیستی‌خاره‌که کار بکات، به‌لکو پتیرسته لسمر نو کسه واز له هه‌لپژاردنی خوی به‌یتت نه‌گینا نه‌گمر وا نه‌یتت نوه داوای خیری نه‌کردوه له خوا، وه لمر داوا کردنه‌دا راست ناکات و لمره‌دا راست ناکات که خوی له توانا و زانین به‌ری کردوه و سابتی کردون بۆ خوا، چونکه نه‌گمر لمر قسه‌به‌دا راست بکات نه‌یتت تموار خوی له همل و ته‌قلا دابیرت وه همره‌ها له هه‌لپژاردنی خوی.

په سهندی یلای سدفور له رږزانی پینج شه مه د:

بوخاری نه گیر پتموه که پیغمبر ﷺ کم ری نه کتوت نه گمر بیروستایه سفر بکات له پژوانی پیتج شه مانند سفری نه کردایه.

پاسدانی یلّتی نوژن کردن یتش دارچون:

له (مطعم)ی کوپی میقداموه خوا لئی پازی بیت هاتوره که پیغمبر ﷺ فرمودتی: (مَا خَلَفَ
أَحَدٌ عِنْدَ أَهْلِهِ أَفْضَلَ مِنْ رَكْعَتَيْنِ يَرْكَعُهُمَا عِنْدَهُمْ حِينَ يُرِيدُ سَفَرًا) رواه الطبرانی وابن عساکر وسنده
معضل، او مرسل. واته: کس له کردنی دوو رکات نوژن چاکتر بهجی ناهیتیت لمار کس وکاریدا، کاتی
بیوتت سه فرتک بکات^(۱).

یہ سببوں کی وجہ سے ہمارے سفر پر:

۱- نه‌جهد نه‌گير پرتوه له نيبنو عومروه خوا لږيان رازی بيت فرمويستی: پښمبهر مذبح به تنه‌اي، سه‌فر کردن و به تنه‌اي مانده‌ي شوي قه‌دغه‌ کردوه.

۲- له عدمری کورې شوعه بيمه له بارکي يوه له باپرديوه هاتوه که پښه مېر ^{خداوند} ^{عليه السلام} فرموده يتي:
(الرَّكَبُ شَيْطَانٌ، وَالرَّكَبَانِ شَيْطَانَانِ، وَالثَّلَاثَةُ رَكْبٌ). واته: سوارك به تنها بچيته سه فرموده يك
شهتانه، و دوو سوار دوو شهتانه، و سځ سوار كډمه له سوارن.

پسندیدی مالت ناوایی کردن له کس و کار و خزمان و داوای دوعا کردن لئیان و دوعا کردنی خوئی
بیان:

۱- ئىبنو سوننى و ئەھمەد گىزايرانە تەۋە لە ئىبو ھورەيرە ۋە يەھىيە ئەل ئەسكەرىي ر.ھ. ۋە ئىبنو مەيىنە: (مَنْ أَرَادَ أَنْ يُسَافِرَ فَلْيَقُلْ لِمَنْ يُخَلْفُ: أَسْتَوْدِعُكُمْ اللَّهَ الَّذِي لَا تُضَيِّعُ وَدَانِعُهُ^(۱)). واتە: ھەر كىس سەفەر پىكات با

گوروی بدراودیه، هدیزه پیغمبر ﷺ فرمودیتی: (إِسْأَلْ أَحَدَكُمْ رِيَهُ حَتَّى شِمْعَ نَعْلِهِ). هتا بز پتی نه علمه کانشتان داوا له خوا بکن.

(۱) ندم جلدیسه لاوازه.

(۲) نهم حدیسه ئیسناده کھی حسدنه (الْبانی).

بمکسانه‌ی بهجریان ته‌هیلئت بلن: ثمتان سپترم بمو خوایی که سپارده‌ی لای نو هیچی لی نایدت ر لغناو ناچن.

۲- نه‌حمد له عومره‌وه خوا لی‌ی رازی بیت ته‌گیرته‌وه که پیغمبر ﷺ فرمویته: (إِنَّ اللَّهَ إِذَا اسْتَدْعَى شَيْئاً حَفِظَهُ)^(۱). واته: بمراستی خوا همرچی پی بسپردرت ته‌پارتزیت.

۳- نه‌گیرنده له نه‌بوه‌وپره‌وه که پیغمبر ﷺ فرمویته: (إِذَا أَرَادَ أَحَدُكُمْ سَفَرًا فَلْيُودِعْ إِخْوَانَهُ، فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى جَاعِلٌ فِي دُعَائِهِمْ خِيراً). واته: نه‌گمر که‌سیکتان ویستی سه‌فرتک بکات با مال ناوایی له براگانی بکات، چونکه خوی گموره له دوعای نمواندا خیری داناوه.

۴- سونه‌ته بز که‌س‌وکار و هارپ‌یکانی و نموانی خوا‌حافیزی لی نه‌کمن که بیارتنده بز موسافیر بم دوعایانه:

سالم ووتویته: نیبنوعومر خوا لی‌یان رازی بیت نه‌گمر که‌سیک بیویستایه سه‌فر بکات پی‌ی نه‌فرمو: وره پیتشه‌وه با مال ناوایی لی بکهم وه‌ک چون پیغمبر ﷺ مال ناوایی له نیمه نه‌کرد، نیجا نه‌فرمو: (أَسْتَدْعِ اللَّهَ دِينَكَ وَأَمَانَتَكَ وَخَوَاتِيمَ عَمَلِكَ). واته: ناین و سپارده‌کانت و کوتایی کاره‌کانت به‌خوا نه‌سپترم.

له ریوایه‌تیکی تردا هاتوه: پیغمبر ﷺ نه‌گمر مال ناوایی له پیارتک بگردایه ده‌ستی نه‌گرت و ده‌ستی بم نه‌ندا هتا پیاده‌که ده‌ستی پیغمبری ﷺ بم‌رنده‌ایه، وه بمو شیوه‌یی سه‌روه مال ناوایی لی نه‌کرد) (ترمذی) ووتویته نم فرموده‌یه حسن و صدحیحه.

۵- له نه‌نسه‌وه هاتوه فرمویته: پیارتک هاته لای پیغمبر ﷺ ووتی: نه‌ی نیرای خوا نموی سه‌فر بکهم تویشی رینگام بده‌ری. پیغمبر ﷺ فرموی: (زَوَّدَكَ اللَّهُ التَّقْوَى) واته: خوا تویشی له خوا ترساندن بز بی‌پیتشه‌وه.

کابرا ووتی: لمه‌زیاتر، فرموی: (وَعَفَرَ ذَنْبَكَ) وه‌له گونا‌ه‌کانیشت بیوریت. کابرا ووتی: لمه‌ش زیارت فرموی: (وَيَسِّرْ لَكَ الْخَيْرَ حَيْثُمَا كُنْتَ) خوا کارت بز ناسان بکات له هر کوئ بیت. (ترمذی) ووتویته: فرموده‌یه کی (حسن).

۶- له‌نه‌بوه‌وپره‌وه هاتوه فرمویته: پیارتک ووتی: نه‌ی نیرای خوا ته‌مویت سه‌فر بکهم ناموزگاریم بکه فرموی: (عَلَيْكَ بِتَقْوَى اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ، وَالتَّكْبِيرِ عَلَى كُلِّ شَرٍّ، فَلَمَّا وَلَّى الرَّجُلُ قَالَ: اللَّهُمَّ أَطْوِ لَهُ الْبُعْدَ وَهَوِّنْ عَلَيْهِ السَّفَرَ) قال الترمذی: حدیث حسن. واته: ناموزگاریت نه‌کهم له خوا بترسه

(۱) حدیث صحیح الإسناد عند احمد. ورواه ابن حبان من طرق آخری بسند صحیح أيضاً (البانی)

و که گه‌بیش‌تیه سر هر شونیتیکی برز (الله اکبر) بکه. نه‌لَیت: کاتنی کابرا پشتی هه‌ل‌کرد فرموی: خواجه دوری بۆ نزیک بکمره و سه‌فهره‌کی بۆ ناسان بکه.

داوای دوعا کردن له موسافیر له شونیتی پی‌رزدا:

عمر خوا لی‌ی پازی بیت فرموی: داوام له پیغمبر ﷺ کرد ریم بدات بچم بۆ عمره، جا پئی دام و فرموی: (لا تَنْسَنَا يَا أَخِي مِنْ دُعَائِكَ). واته: براکم له بیرمان نه‌کی له دوعاکانتا.

عومر ده‌فرموی: نوو روشیه له هه‌مور دنیا لام خوشتر بوو. نه‌بودادو (ترمذی) گیتراویانه‌مور (ترمذی) و توری: فرموده‌یه‌کی حسن و صدیقه.

دوعاکانی سه‌فر

په‌سنده بۆ موسافیر - کاتنی له مال دهرچو - بلیت: (بِسْمِ اللَّهِ، تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ، وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَضِلَّ أَوْ أُضَلَّ، أَوْ أَزِلَّ أَوْ أُزَلَ، أَوْ أَظْلِمَ أَوْ أُظْلِمَ، أَوْ أَجْهَلَ أَوْ يُجْهَلَ عَلَيَّ). واتاکمی له پیتمه‌ه پون کراوته‌ه.

پاشان یه‌کی له‌دوعایانه‌ی که له پیغمبره ﷺ سابت بووه و پئی خوشه هه‌ل‌بژی و بیلن: وا هه‌ندئ لوانه دیتینه‌ه.

۱- له نیبو عبباسوه خوا لی‌یان پازی بیت هاتوه فرموی: نه‌گه‌ر پیغمبر ﷺ بی‌ویستایه سه‌فرتک بکات نه‌ی فرمو: (اللَّهُمَّ أَنْتَ الصَّاحِبُ فِي السَّفَرِ، وَالْخَلِيفَةُ فِي الْأَهْلِ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الضُّبَّةِ فِي السَّفَرِ، وَالْكَآبَةِ فِي الْمُنْقَلَبِ، اللَّهُمَّ اطْوِ لَنَا الْأَرْضَ، وَهَوِّنْ عَلَيْنَا السَّفَرَ). واته: خواجه تو هه‌ه‌لی له‌سه‌فردا و جی نشینی له‌ناوکس و کاردا، خواجه من په‌نا نه‌گرم به‌تۆ له هه‌ویری بئ که‌لک و په‌ژاره‌یی گه‌رانه‌ه، خواجه زه‌یمان بۆ نزیک بکمره و سه‌فهره‌که‌مان له‌سر ناسان بکه.

وه کاتنی نه‌گه‌راییه نه‌ی فرمو: (أَيُّونَ تَائِبُونَ عَابِدُونَ لِرَبِّنَا حَامِدُونَ). وه کاتنی نه‌گه‌بسته ماله‌ه نه‌یفرمو: (تَوْباً تَوْباً لِرَبِّنَا أَوْباً، لَا يَقَادِرُ عَلَيْنَا حَوْباً) رواه أحمد والطبرانی والبخاری بسند رجاله رجال الصحيح. واته: په‌شیمان له گونا‌هه‌کامان و نه‌گه‌رینه‌ه بۆلای په‌روه‌ر دگاران به‌شویه‌ک تاوانمان له‌سر نه‌میتن.

۲- له عبدالله ی کوری سورجوسوه هاتوه فرموی: پیغمبر ﷺ نه‌گه‌ر بچوایه بۆ سه‌فر نه‌ی فرمو: (اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ وَعْثِ السَّفَرِ وَكَآبَةِ الْمُنْقَلَبِ، وَالْحَوْرِ بَعْدَ الْكُورِ، وَدَعْوَةِ الْمَظْلُومِ، وَسُوءِ الْمُنْظَرِ فِي الْمَالِ وَالْأَهْلِ). واته: خواجه په‌نا نه‌گرم به‌تۆ له گرانی و ناخوشی سه‌فر و په‌ژاره‌یی گه‌رانه‌ه، وه په‌نا نه‌گرم به‌تۆ له‌سر لی شیوان دوا‌ی پینمای، وه له دوعای ستم لی کراو، وه له شیوی ناشرین له مال و کس و کاردا.

وه کاتیک نه گمرايوه هر بهوشيوى ده فرمود: بهلام پيچموانى ده كرده واته ووشى (اهل)ى
لسمه تادا دوت: (في الأهل والمال) رواه أحمد ومسلم.

نوعى موسافير نه ليت له کاتى سواربونا:

له عدلى كوبرى ربيعوه هاتوه فرمودتى: عليم بينوه ولتاغيان بز هيناوه كاتى پى خسته
نازدهنگه كوه فرمودى: (بسم الله) - بهناوى خوا - كاتى چوه سر پشتى وتى: (الحمد لله، ﴿سُبْحَنَ
الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ﴾ وَإِنَّا إِلَىٰ رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ) (زخرف/۱۳-۱۴)، واته:
سوپاس و ستايش بز خوا، پاك و بيگمردو نهو خوايى كه نمانى بز نيمه رام كرده وه نيمه تواناي
نهمه مان نبو، وه برپاستى نيمه دواى مردن بزلاى پهروردگارمان نه گمريتموه، پاشان سى جار (الحمد لله)
ى كرد و سى جار (الله اكبر) ى كرد، نينجا فرمودى: (سُبْحَانَكَ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، قَدْ ظَلَمْتُ نَفْسِي فَاغْفِرْ
لِي، إِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ). واته: پاك و بيگمردى بز تو خوايه، هيچ خوايه كه نريه شايستى
پيرستن بيت به حق جگه له تو، برپاستى من ستمم له خوم كرده ليم خوش بيه، چونكه برپاستى كس
نريه له گوناوه كان خوش بيت جگه له تو!

نه لى: له پاشاندا پى كمنى، پيم روت: بزچى پى نه كنى نه نيمى باورداران؟ فرمودى: من چيم
كرد پيغمبرم ﷺ بينوه كرويتى، پاشان پى كمنى. منيش پيم روت: بزچى پى نه كنى نه نيمى
نيرواى خوا؟ فرمودى: خوا سيزى دى له بنده كى كه ليت: خوايه ليم ببوره. وه نه فرمودت: نهو
بنده يم نمازيت كه له من زياتر كس له گونا خوش نايت. نه همدو نينوحيبان و حاكم گيرايرانه توه
وه حاكم روتويتى: نه فرموده يه صحيحه لسمه مرجى موسليم.

له نغزديوه هاتوه روتويتى: نينبو عومر پى پاگه ياندم فرمودى: پيغمبر ﷺ كاتى سوار
وشره كى نه بو بز سه فر سى جار نه فرمود: (الله اكبر) پاشان نه فرمود: ﴿سُبْحَنَ الَّذِي سَخَّرَ
لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ﴾ وَإِنَّا إِلَىٰ رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ، اللَّهُمَّ إِنَّا نَسْأَلُكَ فِي سَفَرِنَا هَذَا الْبِرَّ
وَالْتَقْوَىٰ، وَمِنَ الْعَمَلِ مَا تَرْضَىٰ، اللَّهُمَّ هَوِّنْ عَلَيْنَا سَفَرَنَا هَذَا وَاطْوِ عَنَّا بُعْدَهُ، اللَّهُمَّ أَنْتَ الصَّاحِبُ فِي
السَّفَرِ، وَالْخَلِيفَةُ فِي الْأَهْلِ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ وَعْثَاءِ السَّفَرِ، وَكَآبَةِ الْمَقْلَبِ، وَسَوْءِ الْمُنْظَرِ فِي الْأَهْلِ
وَالْمَالِ) أخرجه أحمد ومسلم. وه كاتى نه گمرايوه نهوانى نهوت و نيمشى بز زياد نه كرد: (آيُبُون، تَائِبُون،
عَابِدُون، لِرَبِّنَا حَامِدُون) أخرجه أحمد ومسلم.

موسافیر کاتنی شمیری بسمرداهات چی بلیت:

له نیبنو عومرهده خوا لی‌یان پازی بیت هاتوه فرمویت: پیغمبر ﷺ ته‌گهر سه‌فمرتک یا غزایه‌کی بکردایه و شمیری بسمردا بهاتایه نمی‌فرموی: (يَا اَرْضُ! رَبِّي وَرَبُّكَ اللهُ، اَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنْ شَرِّكَ وَشَرِّ مَا فِيكَ وَشَرِّ مَا خَلَقَ فِيكَ، وَشَرِّ مَا دَبَّ عَلَيْكَ، اَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنْ شَرِّ كُلِّ اَسَدٍ وَّاسُودٍ، وَحَيَّةٍ وَعَقْرَبٍ، وَمِنْ شَرِّ سَاكِنِ الْبَلَدِ، وَمِنْ شَرِّ وَالِدٍ وَمَا وَلَدَ) رواه أحمد وأبو داود. واته: نمی زهی! پوره‌ردگاری منو پوره‌ردگاری تو خواجه، په‌نا نه‌گرم به خوا لمشمیری تۆر لمشمیری نموی لمسرته و شمیری نموی تیاتدا دروست کراوه له شمیری نموی بسمرتا پزیشتوه، وه په‌نا نه‌گرم به‌خوا له شمیری شیرو نه‌زده‌ها و لمشمیری مار و دوپشک، وه له شمیری نموانی له شاراندا نیشته‌جین وه لمشمیری باوک و له دایک بووان.

موسافیر کاتنی له شونیتکدا لایدا چی بلیت:

له خولمی کچی حکیمی سه‌لمی‌یه‌ه هاتوه که پیغمبر ﷺ فرمویت: (مَنْ نَزَلَ مَنْزِلًا ثُمَّ قَالَ: اَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللّٰهِ التَّامَّاتِ كُلِّهَا مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ، لَمْ يَضُرَّهُ شَيْءٌ حَتَّى يَرْتَحِلَ مِنْ مَنْزِلِهِ ذَلِكَ) رواه الجماعة إلا البخاري وأبو داود. واته: هرکس له شونیتکدا لای دار پاشان وتی: په‌نا نه‌گرم به هممو روشه تمواوه‌کانی خوا لمشمیری هممو دروست کراوتک که دروستی کردوه، هیچ شتیک لمو شونیتدا زبانی پین ناگه‌ینیت هتا لموی تمروات.

موسافیر کاتنی هات بمره شاریک یان جیگایک و ویستی بجیتته ناری چی بلیت

له (عطاء)ی کوری نه‌بی مپروانوه له باوکی‌یه‌ه هاتوه وتوتیت: که‌عب سوتندی خوارد به‌و زاتمی ده‌رای بۆ موسا دووبه‌ش کرد، که صوه‌دیب بۆی گپراوه‌توه فرمویت: پیغمبر ﷺ دئی‌یه‌کی نه‌بینوه و ویستیتتی بجیتته ناری نمی‌فرمویت: (اللّٰهُمَّ رَبَّ السَّمَوَاتِ السَّبْعِ وَمَا اُظْلِلْنَ، وَرَبَّ الْأَرْضَيْنِ السَّبْعِ وَمَا اُقْلِلْنَ، وَرَبَّ الشَّيَاطِينِ وَمَا اُضْلِلْنَ، وَرَبَّ الرِّيَّاحِ وَمَا ذُرِنَ، أَسْأَلُكَ خَيْرَ هَذِهِ الْقَرْيَةِ وَخَيْرَ أَهْلِهَا وَخَيْرَ مَا فِيهَا، وَتَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهَا وَشَرِّ أَهْلِهَا وَشَرِّ مَا فِيهَا). رواه النسائي وابن حبان، والحاكم وصحاح. واته: خواجه پوره‌ردگاری حموت ناسمانو نموانی سیبهریان کردوه بسمریاندا، وه پوره‌ردگاری حموت زهی و نموانی بسمریه‌ه نه‌ژین، وه پوره‌ردگاری شه‌تانه‌کانو نموانی گومریان کردن، وه پوره‌ردگاری ره‌شباکان و نموی بلاریان کردۆتوه، داوای خیری نم گونده‌و خیری دانشتوانی و نموی تینیدایه لیت نه‌کم. وه په‌نا نه‌گرم به‌تۆ له شمیری نم گونده‌و شمیری دانشتوانی و شمیری نموی تی‌یدایه.

له نیبنو عومرهده خوا لی‌یان پازی بیت هاتوه فرمویت: کاتنی تیتمه سه‌فرمان نه‌کرد له‌گهل پیغمبر ﷺ ته‌گهر گوندیکی بیینیایه و بیوستایه بجیتته ناری نمی‌فرموی: (اللّٰهُمَّ بَارِكْ لَنَا فِيهَا - ثلاث مرات - اللّٰهُمَّ ارْزُقْنَا جَنَّاها، وَحَبِّبْنَا اِلَى اَهْلِها، وَحَبِّبْ صَالِحِي اَهْلِها اِلَيْنَا) رواه الطبراني في الأوسط بسند جيد. واته: خواجه! چونه‌ناو نم گونده‌مان لی پیۆز بکه، سئ جار وای نه‌فرموی، پاشان

نهيفرموو: خواجه بهر بومي نهم گونده مان پښ ببه خشه، وه خوشويستمان بکه لای دانیشتونای، و پیاوچا کانیمان لا خوشويست بکه.

له عانیسموه خوا لی ی رازی بیت هاتوه فرمویته: پیغمبر ﷺ کاتیک له سهری کدا نه چور بسمر جینگایه کداو بیوستایه بهیته نمو شونتوه نهيفرموو: (اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ مِنْ خَيْرِ هَذِهِ وَخَيْرِ مَا جَمَعْتَ فِيهَا، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهَا وَشَرِّ مَا جَمَعْتَ فِيهَا؛ اللَّهُمَّ ارْزُقْنَا جَنَّاها وَأَعِزَّنَا مِنْ رَبَّاهَا، وَحَبِّبْنَا إِلَى أَهْلِهَا، وَحَبِّبْ صَالِحِي أَهْلِهَا إِلَيْنَا) رواه ابن السني. واته: خواجه دارای خیری نهم شونتیت لی نه کم و خیری نهمی تیددا کۆت کردۆتوه، وه پنا نه گرم به تۆ له شری نهم شونتوه شری نهمی تیددا کۆت کردۆتوه، وه لای دانیشتونای خوشويستمان بکو پیاو چا کانیشی خوشويست بکه له لمان.

نهمی که موسافیر نه یلیت له کاتی پارشیدوا:

له نهبوهره پیره هاتوه که پیغمبر ﷺ نه گمر بچوایته سهره بگیشتیایته کاتی پارشیدو نهيفرموو: (سَمِعَ سَامِعٌ بِحَمْدِ اللَّهِ وَحُسْنِ بِلَاتِهِ عَلَيْنَا، رَبَّنَا صَاحِبِنَا وَأَفْضَلِ عَلَيْنَا، عَانِدًا بِاللَّهِ مِنَ النَّارِ) رواه مسلم. واته: شایه تیک شایته نهدا بهوی که سوپاس گوزاری خوا مان کرد لسمر نهمی نیعمته کانی رۆاندوه بهسمرمانا، نهمی پموره دگار هاره لمان به لهم سهره دار چاکمان بهسمردا برۆتته، خواجه له ناگر بمان پارته.

نهمی که موسافیر نه یلیت کاتی گه یشته شونتیک بمرز یا نزم بۆه بۆ دۆلک، یا کاتی گه پایوه:

۱- بوخاری له جابیره نه گیتته فرمویته: نیمه کاتی له سهری حج و عومره ده نه گیشتیای بهرزی بهک (الله اکبر) مان نه کرد، وه که بگیشتیایه شونتیک نزم (سبحان الله) مان نه کرد.

۲- بوخاری له نبینو عومره نه گیتته خوا لی یان رازی بیت که پیغمبر ﷺ کاتی نه گه پایوه له حج و عومره (ومن ابزائم ووتی غمزش) نه گمر بگیشتیایه بهرزی بهک یا شونتیک سخت سی جار (الله اکبر) ی نه کرد و نهيفرموو: (لا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، آيُوبُ تَائِبُونَ، عَابِدُونَ، سَاجِدُونَ، لِرَبِّنَا حَامِدُونَ، صَدَقَ اللَّهُ وَعْدُهُ، وَنَصَرَ عَبْدُهُ، وَهَزَمَ الْأَحْزَابَ وَحْدَهُ).

نهمی موسافیر نه یلیت له کاتی سواری کهشتیدا :

۱- نبینو سونی له حوسه نی کوری عه لی یوه نه گیتته خوا لی یان رازی بیت که پیغمبر ﷺ فرمویته: (أَمَانٌ أُمَّتِي مِنَ الْغَرَقِ- إِذَا رَكِبُوا- أَنْ يَقُولُوا: بِسْمِ اللَّهِ مَجْرِبْنَهَا وَمُرْسَنَهَا إِنَّ رَبِّي لَعَفُورٌ رَحِيمٌ) (هود/۴۳). واته: نهمانی نهمته که له نقوم بوون کاتی سواری کهشتی بوون خویندن

ثم نایمتهیه ﴿بِسْمِ اللَّهِ مَجْرِبَهَا وَمُرْسَنَهَا إِنَّ رَبِّي لَعَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾. واته: بنای خوا بسمر نارد ابروات و بنای خوا لهنگمر بگرت، چونکه پروردگارم لیخوش بوو بهبزه ییره.
همروها ﴿وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَالسَّمَوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ سُبْحَنَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ﴾ (زمر/۶۷). واته: - نرو موشریکانه - نرو جزری شیاه به خواره خویان نفاسیوه، لهالتیکدا هممو زوی له پژوی دوایدا بدهست نرو تاسمانه کان پتچراوی دهستی راستی نون (وه همدودهستی پروردگار راستن)، پاک و بمرز و بمریه لموی که دهیکنه هاربهشی.

سورابونی کمشتی له کاتی شپزل و تیکچونی دهریادا

دورست نیه کمس بجیتته ناو دهریاه کاتی شپزل و تیک چوونی.

به پئی حمیدی ثبی عمیرانی جونی که فرمویته: هندی له یاره کانی پیغمبر ﷺ بویان گتراموه که پیغمبر ﷺ فرمویته: (مَنْ بَاتَ فَوْقَ بَيْتِ لَيْسَ لَهُ إِجَارٌ فَوْقَ فَمَاتَ، فَقَدْ بَرَّتْ مِنْهُ الذِّمَّةُ، وَمَنْ رَكِبَ الْبَحْرَ عِنْدَ ارْتِجَاجِهِ فَمَاتَ، فَقَدْ بَرَّتْ مِنْهُ الذِّمَّةُ) رواه أحمد بسند صحيح. واته: هرکس لیسر بانیک خوت و ستاره و شتیکی وای نمبوو رتکه له کومتنه خواره بگری، وه کومته خواره و مرد نوه مافی به گوردنی کسموه نی یوه، وه هرکس سواری دهریا بوو کاتی تیک چوونی و مرد نوه مافی به گوردنی کسموه نی یوه.

حج

خوای گموره نه فرموی: ﴿إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِّلْعَالَمِينَ﴾^(۱) فيه وَايْتُ بَيِّنَتْ مَّقَامُ إِبْرَاهِيمَ وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ﴾ (آل عمران/۹۶-۹۷) واته: بهراستی یه کم خانیه که بز خه لک دانراوه نمو خانیه که له مه ککده پیرۆزه، وه هوی پرتمایی جیهانیانه، لهو شوتندا نیشانی پون و ناشکرای خودای تیدایه، نعریش شوتنی وهستانی ئیبراهیم (علیه السلام)، وه هرکس بجیته ناری له نهمن و ناسایشدا نمییته، وه خوا له سفر خه لک دایناوه چوون بز نمو خانیه بز حج هرکس که له توانایدا هدیته، وه هرکس باوهری بهو نمییته و کافر بیته، بهراستی خوای گموره دولتمه ندهو بن نیازه له جیهانیان.

پیتاسی حج:

حج چوون بز مه ککده به مهبستی به جیهانی عیبادهتی (تواف) سوپانوه به دوری که عبه، و (سعی)، و عمره فرموی هممو کردهو عیبادهت کانی تری حج، بز وه لام دانمو به جیهانی فرمانی خواو هولدان بز په زامندی نمو.

حج یه گیکه له پیتنج پایه کانی نیسلام و فریزکه لهو فریزانی که له نایندا به پتیرست و به واجب زانراوه.

جا هرکس نینکاری پتیرست بوونی بکات نمو کافر نمییته وه لته گهرتتهو له نیسلام. نمو جومهوری زانایان هه لیان بژاردوه نمو به که حج سالی شمش کچی واجب بووه، چونکه لهو باره نایته: ﴿وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ﴾ (البقرة/۱۹۶) هاتوته خوارهو. واته: حج و عمره به تمواری بز خوا جی به جی بکمن.

وه نمو واجب بونمش دامزراوه لسمو نمو که مهبست له تموار کردن دهست پین کردنی فریز بیته. وه نمو پشت گیری نمو نه کات قیرانفتی عهلقممو مسروق و ئیبراهیمی نه خمتی به که (وأتوا) یان به (وأتیموا) خوتندوتموه، (طبرانی) به سمندیکی صهیح ریوایتی کردوه. به لام ئیبنو قهیم نهمی به به هیز دانراوه که فریز بوونی حج له سالی نزیه یان دههمی کچی بووه.

فزلو گورویی حج:

ياسا دانبری نیسلام زذر هانی داه بز بهجی هیتانی فریزی حج، نهوش هندیك لموی لمباروه هاتوه.

نموی هاتوه که حج چاکترینی کردوه کانه:

له نبوهوږه یروه هاتوه فرمویته: پرسیارکرا له پیغمبر ﷺ که کام کردوه چاکترینه؟ فرموی: (إِيمَانُ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ). واته: باوږ هیتان به خواو پیغمبر، ووتیان: دای نو چی تر؟ فرموی: (ثُمَّ جِهَادٌ فِي سَبِيلِ اللَّهِ). واته: پاشان جهاد کردن له رنگی خواو، ووتیان: له پاشاندا چی؟ فرموی: (ثُمَّ حَجٌّ مَبْرُورٌ) واته: له پاشاندا حجیکی وږگیراو، حجی مبرورپش نموحجهیه که گوناھی تیکمل نهیت. حسن نه لیت: حجی مبرور نمویه نو کسه که گمرايوه بن مهیل بن له دنیاو روی له پږی دایي بیت و ږه غبتهی بوی هبی.

نږگیرنوه به مرفوعی به سندیکی حسن که: حجی مبرور خواردن دانه بههزاران و قسوی نمر و نیانه.

نموی هاتوه که حج جهاده:

۱- له حسنی کورې علی یوه خوا لویان رازی بیت هاتوه که پیارتک هاته لای پیغمبر ﷺ پتی ووت: من پیارتکی ترسونک و لاوازم، پیغمبر ﷺ فرموی: (هَلُمَّ إِلَى جِهَادٍ لَأَشْرُكَ فِيهِ: الْحُجُّ) رواه عبدالرزاق و الطبراني و رواه ثقات. واته: دهچو بز جهادیک که سهختی و نازاری تیا نبی ثوبش: حجه. ۲- له نبوهوږه یروه هاتوه که پیغمبر ﷺ فرمویته: (جِهَادُ الْكَبِيرِ، وَالضَّعِيفِ، وَالْمَرْأَةِ: الْحُجُّ) رواه النسائي باسناد حسن. واته: جهادی پیر و لاوازو نافرتهان حجه.

۳- له عائشهوه خوا لینی رازی بیت هاتوه که - به پیغمبری ﷺ ووتوه: نمی نیراوی خوا وک نه زانی جهاد چاکترین خوا پمرستیه، نمی بز نیمش جهاد نه کهین؟ فرموی: (لَكِنَّ أَفْضَلَ الْجِهَادِ: حَجٌّ مَبْرُورٌ) رواه البخاري و مسلم. واته: بز یتوه نافرتهان چاکترین جهاد حجی مبرور.

۴- دیسانوه بوخاری و موسلیم له عائشهوه نږگیرنوه که فرمویته: وتم: نمی نیراوی خوا! نایا نیمی نافرتهان جهاد و غزاتان له که لدا نه کهین؟ فرموی: (لَكِنَّ أَحْسَنَ الْجِهَادِ وَأَجْمَلُهُ: الْحُجُّ، حَجٌّ مَبْرُورٌ). واته: بز یتوه نافرتهان چاکترین و جوانترین جهاد: حجه حجیکی مبرور.

عائشه فرمویته: نو کاتوه نمر له پیغمبر ﷺ بیستوه وازم له حج کردن نهیتاوه

نمودی هاتوه دهریاره نمودی که حج گوناھ لائبات:

۱- له نمبو هورپرده هاتوه که پیغمبر ﷺ فرمودیتی: (مَنْ حَجَّ فَلَمْ يَرْفُثْ وَلَمْ يَفْسُقْ رَجَعَ كَيَوْمٍ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ). رواه البخاري ومسلم. واته: هرکس حجی کردو کاتی حجه کعبه نهچووه لای خیزانی و سرپیچی فرمانی خوی نهکرد که گمرايموه وهك نمو پرژوه وائمیئت که تازه له دایک بووه.

۲- له عمری کوری عاصموه هاتوه فرمودیتی: کاتی خوا ناینی نیسلامی خسته دلموه، هام بۆ لای پیغمبر ﷺ ووم: (دهست بینه با پهیمانت بدهمی، دهاتی: پیغمبر ﷺ دهستی راخت و بهلام من دهستم قوچاندهوه، فرمودی: نموه چیه نئی عمر؟ نهاتی: ووم: : مرجم هیده، فرمودی: مرجه کت چیه؟ ووم: نمویه که گوناھم عفو بکری؟ فرمودی: (أَمَّا عَلِمْتَ أَنَّ الْإِسْلَامَ يَهْدِمُ مَا قَبْلَهُ، وَأَنَّ الْهَجْرَةَ تَهْدِمُ مَا قَبْلَهَا، وَأَنَّ الْحَجَّ يَهْدِمُ مَا قَبْلَهُ) رواه مسلم. واته: نئی نمت زانیوه که نیسلام پیش خوی نروختنی، وه کوچ کردن پیش خوی نروختنی، و حج پیش خوی نروختنی. - واته: چی تاوان کراوه له پیش نمواندها نسرپتموه .

۳- له عبداللای کوری مسعودوه خوا لیتی رازی بیت هاتوه که پیغمبر ﷺ فرمودیتی: (تَابِعُوا بَيْنَ الْحَجِّ وَالْعُمْرَةِ، فَإِنَّهُمَا يَنْفِيَانِ الْفَقْرَ وَالذُّنُوبَ، كَمَا يَنْفِي الْكِبَرُ حَبَثَ الْحَدِيدِ، وَالذَّهَبِ، وَالْفِضَّةِ، وَلَيْسَ لِلْحَجَّةِ الْمُبْرُورَةِ ثَوَابٌ إِلَّا الْجَنَّةُ) رواه النسائي، والترمذي وصححه. واته: حج و عمره بدوای یدکدا بهجی بهیتن چونکه نمو دوانه همزاری و گوناھ ناهیلن، وهك چۆن کوره پیسی ناسن و زیو زیو ناهیلن، وه پاداشت نییه بۆ حجی مبرور بههشت نهیئت.

نمودی هاتوه که حاجیهکان وهفدی خوی گمرون:

له نمبو هورپرده هاتوه که پیغمبر ﷺ فرمودیتی: (الْحُجَّاجُ، وَالْعُمَّارُ، وَقَدْ أَلَّفَهُ اللَّهُ إِنْ دَعَوْهُ أَجَابَهُمْ، وَإِنْ اسْتَفْرَوْهُ غَفَرَ لَهُمْ). واته: حاجی و نموانی عمره نهکمن وهفدی خوان، جا نهگمر لیتی بیارتموه وهلامیان نمداتموه، وه نهگمر داوای لی بوردن لی بکمن لی یان نمبورئ. نسانی و نیینوماجه رپوایهتیاں کردوه.

همروه نیینوخوزهیمو نیینوحیببان له صحیحهکانیاندا رپوایهتیاں کردوه به لهفزی (وَقَدْ أَلَّفَهُ اللَّهُ ثَلَاثَةً: الْحُجَّاجُ، وَالْمُعْتَمِرُ، وَالْعَازِي). واته: وهفدی خوا سن جۆرن: حاجی و عمره کمر و غزا کمر.

نمودی هاتوه که حج پاداشته کعبه بههشته:

۱- بوخاری و موسلیم له نمبو هورپرده نهگیتنمیه که پیغمبر ﷺ فرمودیتی: (الْعُمْرَةُ إِلَى الْعُمْرَةِ كَفَّارَةٌ لِمَا بَيْنَهُمَا، وَالْحَجُّ الْمُبْرُورُ لَيْسَ لَهُ جَزَاءٌ إِلَّا الْجَنَّةُ). واته: له عمره کمر هتا عمره کعبه کی تر چی گوناھ بکری له نیوانیان نسرپتموه، وه حجی مبرور پاداشتی نییه بههشت نهیئت.

۲- نبینوجور هیچ - به نینسادیکي حسن- له جایوده نه گیتیتوه خوی لی رازی بیت که پیغمبر ﷺ فرمودی: (هَذَا الْبَيْتُ دَعَاةُ الْإِسْلَامِ، فَمَنْ خَرَجَ يَوْمَ هَذَا الْبَيْتِ مِنْ حَاجٍ أَوْ مُعْتَمِرٍ كَانَ مَظْمُونًا عَلَى اللَّهِ، إِنْ قَبِضَهُ أَنْ يَدْخُلَهُ الْجَنَّةَ، وَإِنْ رَدَّهُ، رَدَّهُ بِأَجْرٍ وَغَنِيمَةٍ). واته: نم خانه پای پیغمبر، جا هرکس بمببستی چون بۆ حج یا عمره روی کرده نم خانه، له سر خواجه نه گهر گیانی کیشا بیخته بهمشتوه، وه نه گهر بهسلامتی گیترايوه به پاداشت و خیره و بیگیتیتوه.

فزلتی سرف کردنی مال له هجدا:

له بوریده هاتوه که پیغمبر ﷺ فرمودی: (النَّفَقَةُ فِي الْحَجِّ كَالنَّفَقَةِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ. الدَّرْهُمُ بِسَبْعِمِائَةٍ ضِعْفٍ) رواه ابن أبي شيبة، وأحمد، والطبراني، و البيهقي، وإسناده حسن. واته: مال سرف کردن له پرتی هجدا وه سرف کردن وهایه له پرتی خوادا، هر درهمتیک خیره کدی حوت سد برانبره.

حج له ژياندا يهك جار واجبه:

زانایان همویان کۆن لهر نووی که حج دوباره ناکرتیتوه، و له تمهندا یه کجار واجبه، مه گهر کسیتک نهر بکات، نهو نیت نهره کدی بهجی بهیتی، وه له یه کجار زیاتر نهو (تطوع).

له نهو هوریره هاتوه که پیغمبر ﷺ ووتاری بۆ ندان و نهیفرمو: (يَا أَيُّهَا النَّاسُ، إِنَّ اللَّهَ كَتَبَ عَلَيْكُمُ الْحَجَّ فَحُجُّوا). واته: نهی خه لکینه خوا هجی لهر فرز کردن، حج بکن.

پیاورتک له لاره ووتی: هموو سالتیک نهی نیرراوی خوا؟ پیغمبر بۆدهنگ بوو، کابرا سنی جار ووتی، له پاشاندا پیغمبر ﷺ فرمودی: نه گهر یم ووتایه بهتی: نهو واجب نهبو له سرتان وه نهشتان نه توانی، له پاشاندا فرمودی: (ذَرُونِي مَا تَرَكْتُكُمْ، فَإِنَّمَا أَهْلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ كَثْرَةُ سُؤَالِهِمْ، وَاخْتِلَافُهُمْ عَلَى أَنْبِيَائِهِمْ، فَإِذَا أَمَرْتُكُمْ بِشَيْءٍ فَأَتُوا مِنْهُ مَا اسْتَطَعْتُمْ، وَإِذَا نَهَيْتُكُمْ عَنْ شَيْءٍ فَذَعَوْهُ). رواه البخاري ومسلم. واته: له سر هرشتیک که بیتان نالیم لیم گهرین، چونکه نهوانی پیش نیوه بهوی زذری پرسیارو جیاوازیان له گمل پیغمبره کانیان لهناو چون، جا نه گهر فرمانی شتیکم پیدان چندهتان له توانادا بوو بهجی بهیتن، وه نه گهر شتیکم لی قدهغه کردن به تهاوی وازی لی بهیتن.

له نبینو عهباسوه خوا لی زان رازی بیت هاتوه فرمودی: پیغمبر ﷺ ووتاری بۆ ندان فرمودی: (يَا أَيُّهَا النَّاسُ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْحَجُّ). واته: نهی خه لکینه هجتان لهر فرز کراوه.

نهقره عی کوری حایس ههلسا ووتی: هموو سالتیک نهی نیرراوی خوا؟ فرمودی: نه گهر یم ووتایه نهو هموو سالتیک واجب نهبو، وه نه گهر هموو سالتیکش بوايه نعتان نه کردو نعتان نه توانی، حج یهك جاره، هرکس زیاتر بکات نهو (تطوع). نه همدو نهو داوود و نسانتی و حاکم که پلمی (صحيح) ی بۆ داناوه گیتراوینامتوه.

واجب بوون نمېن خيټرا بهجې بيټ يان لسمر خؤ؟

شافيعی و ثعوری و نوزاعی و موحه ممدی کوړی حسمن بؤ ثموه چوون که حج واجبی فموری نهي، کواته بهجې ديت له همرکاتیکي تهمندا که بؤی کرا، وه ثمو کسمی لسمری پتويست بووه بدوا خستنی گونا هبار ناييت، همرکاتیک بهجې بهيتی له پيش مردندا، چونکه پيغمبر ﷺ حجه کي دوا خست هتا سالی ديه می کؤچی و خيټرانه کان و ژماره يه کی زؤر له صحابه کانی له گه لډا بوو، له گه ل ثمودشا که حج سالی ششم واجب بوو، جا نه گمر خيټرا بهجې بهاتايه ناوا دواي نه نه خست ﷺ.

شافيعی و تويوتی: به لگمان هديه که حج له ژياندا يه کجار فوزه سرتاکمی بالتی يو دوا ييه کشی ثموه که پيش مردن بهجتي بهيتی.

ثبو حنيفه و مالیک و ته حمد و هندی له شونکوتوانی شافيعی و ثبو يوسف بؤ ثموه چوون که حج نمېن خيټرا بهجې بهيتريت.

به پي ثموي ثيبنو عيباس نه گيرت موه خوا لى يان رازی بيټ که پيغمبر ﷺ فرمويته: (مَنْ ارَادَ الْحَجَّ فَلْيُعَجِّلْ، فَإِنَّهُ قَدْ يَمْرُضُ الْمَرِيضُ، وَتَضِلُّ الرَّاحِلَةُ، وَتَكُونُ الْحَاجَةُ) رواه أحمد، والبيهقي، والطحاوي، وابن ماجة. واته: همرکس رستي حج بکات با په له بکات، چونکه لوانه يه ثمو کسه توشی نه خوشی بيټ يا وسيله ی سواي له دست بجې، يا هژار بکوت و نتوانی.

هر له ثيبنو عيباسوه هاتوه که پيغمبر ﷺ فرمويته: (تَعَجَّلُوا الْحَجَّ - يَعْنِي الْفَرِيضَةَ - فَإِنْ أَخَذَكُمْ لَا يُدْرِي مَا يُعْرَضُ لَهُ) رواه أحمد والبيهقي (وقال: مَا يُعْرَضُ لَهُ مِنْ مَرَضٍ أَوْ حَاجَةٍ). واته: به په له حج بکمن کاتي واجب بوو لسمرتان، چونکه کس نازانی چی بسمر ديت. و به يه قی ده لى: (ما يعرض له) واته: نه خوشی، يان پتويستی و فقيری.

زانایانی پيشوو ثم فرمودانه يان به (ندب) داناوه، چونکه پسمنده په له بکړی همرکاتى موکه لللف توانای بهجې هيتانایان بوو.

مهرجه کانی واجب بوونی حج

زانایان بؤ واجب بونی حج لسمر ثم مهرجاندی خواره وه رتک کتوتون:-

۱- ئيسلام

۲- بالغ بوون.

۳- ثاوه - عه قل-.

۴- نازادی.

۵- توانایی.

جا همرکس ثمو مهرجاندی تيدا نېوو خه جی لسمر پتويست نابي.

چونکه، نيسلامو بالتغيو تاووز مدرجى بهدى هيتانى نمو شتانهيه كه خوا لىسر بىندهكانى داناوه له همموو خوا پىرستيه كدا.

له فرموده دا هاتوره: **يَتَغَمَّبِرُ عَلَيْهِ** فرموده تى: (رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلَاثٍ: عَنِ النَّائِمِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ، وَعَنِ الصَّبِيِّ حَتَّى يَشُبَّ، وَعَنِ الْمَعْتَرِ حَتَّى يَعْقِلَ). واته: پيتنوس له سىر سى كىس هه لگىراوه؛ لىسر نوستو ههتا هه لىمسى، وه له سىر مندال ههتا گموره نىمىت، وه لىسر شىت ههتا هوشى دىتموه. وه تا زادىش مىرجه بى واجب بونى حج، چونكه حج خوا پىرستى به پىتوستى به كات هديه، وه به مىرجه گىراوه تىيدا كه نمو كىسه بتوانى، به لام خزمه تكارو كۆيله مشغوله به كارى گموره كه دىوه، كمواته تواناى نيه.

نهما تواناى به پى تى نم فرموده دى خواى گموره يه: **﴿وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا﴾** (آل عمران/ ۹۷). واته: حجى خاندى خوا واجبه لىسر خه لكى كه به جى به تىن تواناى كه تواناى نمو يان هديه.

تواناى حج كردن به چى دىته دى؟

توانا كه مىرجه كنى له مىرجه كانى واجب بوونى حج به ماناى خواروه به جى دىته:-

۱- نمو كىسى حجى لىسر واجب نىمىت نىبى ساغ و تمىدروست بىت، جا نه گىر نفتوان بوو له به جى هيتانى حج به هوى پىرى، يان له دهست دانى يه كىك له نىندامه كانى، يان نه خوشى به رده وام كه هىواى چاك بوونى لى ناكړى، نمو ده بىت كىسكى تر بگىرت حجه كى بى بكات نه گىر مالى هىبى. كه نم باسه له (باسى حج كردنى له جى كىسكى تر) دا دىته.

۲- نىمىت رىنگاكه بى ترس بىت به شىوه يك حاجى له گىان و مالى ترسى نىمىت.

چونكه نه گىر ترسى هىمىت، له خوى له جىر دهو رىنگر، يا ترسى نه خوشى به كه بلا بو بىتموه يا ترسى ماله كى هىمىت كه روتى بكه نموه، نمو نمو كىسه له وانه يه كه تواناى حجه يان نىيه.

وه زانايان جىاوازيان هديه له ودا كه نه گىر له رىنگا گومرگ و سىراندى لى بسىندرى، نايا نىمانه به بىانوو دا نىنرى و حجى واجب لىسرى لا نىمىن يا نا؟

شافىعى و كىسانى تر بى نمو چون كه نىوانش به مانى و حج لا نىمىن با نمو كه لى نىسرى كه مىش بىت.

لاى مالىكى به كان نموانه به به مانه دانانرت مه گىر كابرا مافى پايمال بكرى، يا زور جار لى بىنرى و دوباره بىتموه.

۳، ۴- نىبى خواردنى رىنگاى پى بىت و ولاغى سوارى هىمىت يا شتىكى هىمىت سوارى بىت.

خواردنیش وا دانراوه، که نموده‌ی پی بیت پی بژی و تندرست بیت وه نموده‌ی هبیت که بهشی
نومانش بکات که بهجیان نهیلن، هتا نهگپرتموه، له پیوستیه بنه‌رتیه‌کان وه: جل‌وبهرگ و خانو
شتی سواری و نامیری نیش هتا فعرزی حجه‌کی بهجی نه‌هینیت و نهگپرتموه.

شتی سوارش: شتیک بیت بتوانی پی بجیت و پی بگپرتموه به‌رتی‌گی روشکانیدا بیت یا به ناودا
بیت یا به‌هوادا.

نموش بۆ نمو کسانه‌ی که ناتوان به پی بچن له‌بر دوری‌یان له مه‌ککوه، به‌لام بۆ توانی که
نتوان به‌پی بگنه مه‌ککه، نمو بوونی شتیک که سواری بیت مرج ناییت بۆ پیوست بوونی حج،
چونکه ماوه‌که نزیکه و نتوانی به پی بۆ پروات

له هندی ریوایدتا هاتوه که پیغمبر ﷺ (السبیل)ی به خواردن و شتی سواری لیک داوه‌توه. له
نمسه‌وه هاتوه فرمودتی: ووتیان: به پیغمبر ﷺ مهبست له (السبیل) چیه له تایته‌کدا؟
فرمودی: (الزَادُ وَالرَّاحِلَةُ) خواره‌مندی و شتی سواری‌یه. (دارقطنی) گپاریده‌تیه‌وه پله‌ی (صحیح)ی بۆ
داناوه.

به‌لام (حافظ) و توتیت: نموی به‌هیزه نمویه که مورسه‌له، وه (ترمذی)ش له حدیسی
نیبنوعومره‌وه ته‌خریجی کردوه به‌لام له نیسناده‌کیدا لاوازی هیده.

(عبدالحق) و توتیت: ریگاکانی نم فرموده‌یه همدوویان لاوازن، نیبنومونذیر نه‌لین: حدیسیک
له‌باریه‌وه نیه که سنده‌کی سابت بیت، وه نموی راست بیت ریوایدته‌کی حسنه که به مورسه‌لی
هاتوه.

له عدلی‌یه‌وه خوی لسی پازی بیت هاتوه که پیغمبر ﷺ فرمودتی: (مَنْ مَلَكَ زَادًا وَرَاحِلَةً تَبْلُغُهُ
إِلَى بَيْتِ اللَّهِ وَلَمْ يَحُجَّ، فَلَا عَلَيْهِ أَنْ يَمُوتَ إِنْ شَاءَ يَهُودِيًّا، وَإِنْ شَاءَ نَصْرَانِيًّا، وَذَلِكَ أَنَّ اللَّهَ تَعَالَى يَقُولُ:
﴿وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا﴾ (آل عمران/۹۷). واته: هرکس نمونده
خواره‌مندی هبیت و ولاغینکی هبیت بیگه‌یه‌نیتته خانگی خواو حجه‌ی نه‌کرد، نمو ناره‌زی خزیمتی که
مرد به جوله‌کهی نم‌ریت یا به گاری نم‌ری، چونکه خوی گوره نه‌فرمودی: حجه‌ی خانگی خوا له‌سر
خه‌لک دانراوه بۆ نمو کسانه‌ی توانایان هیده. نم فرموده‌یه (ترمذی) ریوایدتی کردوه، وه له
نیسناده‌کیدا هیلالی کوری عبداللّه هیده نه‌ناسراوه وه حارس هیده کشه‌عی و چند کسی تر نه‌لین
درۆزنه.

فرموده‌کان هرچنده هموین لاوزن به‌لام زور له زانایان له پیوست بوونی هجدا مرجی بوونی خوارده‌مندی و شتی سواریان داناهه بز توانمی مالیان دور بیت، کهواته نکوسمی خوارده‌مندی و شتی سواری نه‌بوو هجی له سمر نیه.

نیبنتو تهمی‌یه ووتوویدی: نهم فرمودانه سنده‌یان هه‌یه له چنده ریگه‌یه‌کی حسمن و مورسل و موقوفه، وه نه‌وه نه‌گه‌یه‌نن که بز واجب بوونی حج مرجی بوونی خوارده‌مندی و شتی سواری هه‌یه. له‌گه‌ل نه‌وه‌شدا که پیغمبر ﷺ زانیوتی زور کس همن توانای ریشتنیان هه‌یه به‌پن.

دیسانه‌وه‌ی خوی گموره‌ش فرمودی: ﴿مَنْ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا﴾ (آل عمران/۹۷).

جا نه‌وه یان مه‌بستی نه‌و توانینه‌یه که دانراوه بز هموو خواهرستی‌یه‌کان — که نه‌وش توانایه به‌یهایی — یا توانایی‌یه‌کی زیاده‌یه که خوا بز هجی داناهه، جا نه‌گه‌ر نه‌وه‌ی یه‌کم ئیعتیباری هه‌بیت بیت نه‌وه پیوست به‌و به‌ستنه‌ویه ناکات، وه چۆن له نایمتی نوژ و رۆژودا پیوستی نه‌بووه‌ پی، کهواته ده‌ر نه‌کویت که ئیعتیبار پی‌کراو نه‌و توانایی‌یه زیاده‌یه که دانراوه له‌و خوا پهرستی‌یه‌دا، نه‌وش مال نه‌بیت هه‌چی تر نیه.

هه‌روه‌ها حج کردن خوا پهرستی‌یه که پیوستی به‌ برینی هه‌یه‌که له ریگا هه‌یه، له‌بهر نه‌وه واجب بوونه‌که‌ی پیوستی به‌ بوونی خوارده‌مندی و شتی سواری نه‌بیت، وه جیهاد.

به‌لگی به‌نهرتی نه‌و قیاسه‌ش که حج قیاس کراوته سهر جیهاد فرموده‌ی خوی گموره‌یه که نه‌فرمودی: ﴿وَلَا عَلَى الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ مَا يَنْفِقُونَ حَرَجٌ﴾ تاوه‌کو ﴿وَلَا عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا أَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَا أَجِدُ مَا أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ﴾ (التوبة/۹۱-۹۲). واته: هه‌چ تاوانیک نیه له‌سهر نکوساندی که شتی‌ک شک نابهن سهرفی بکمن، وه هه‌روه‌ها نه‌وانه‌ش که نه‌هاتن بز لات شتیکیان به‌دیتی سواری بن تۆش ووت هه‌چ شک نابهن وه‌یچم نیه که بتان ده‌من پی‌ی به‌چن.

له‌ کتیبی (المهذب) دا هاتوه: نه‌گه‌ر که‌سی‌ک نه‌ونده‌ی هه‌بووه که خوارده‌مندی و رولاغ و شتی سواری پی‌ی بکری، به‌لام خۆی پیوستی بوو وه‌قهرزار بوو، نه‌وه هجی له‌سهر واجب ناییت، جا نه‌و قهرزه‌ نه‌بن به‌ په‌له‌ بداتنه‌و یان له‌سهرخۆ، چونکه قهرزی به‌ په‌له‌ نه‌بن خیرا بدرتته‌وه، به‌لام حج له‌سهر خۆو به‌هیناشی نه‌کری، له‌بهر نه‌وه قهرزه‌که پینش هه‌جه‌که نه‌خری، وه قهرزه‌ دوا خراوه‌کش ههر له‌سهریدی، جا نه‌گه‌ر بز هه‌جه‌که هه‌موو پاره‌که‌ی سهرف بکات، نه‌ونده‌ی پی‌ی نامینتی قهرزه‌که‌ی پی‌ی بداتنه‌وه.

وه ووتوویدی: وه نه‌گه‌ر پیوستی به‌و پاره‌یه هه‌بوو بز خانویه‌که که پیوست بو هه‌بیت، یا بز خزمه‌تکارێک بز خزمه‌ت کردنی خۆی پیوست بوو، نه‌وه هجی له‌سهر ناییت.

و نه گهر پټوړستی بڼن هېوو و ترسی تووش بوونی گوناھی بو، نوه نېن ژن هینانه که پټش بخات، چونکه پټوړستی بهوشانه نه بیت یه کسر به چې بیت، و نه گهر پټوړستی بوو بازرگانی پټو بکات بو نوه خوی پټ بڼیتن، نوه نه بوعه بیاسی ټیبنو صوړح نه لیت: حجهی لمر واجب نایت، چونکه خوی پټوړستی پټی هیده، و نه مدهش وک خانوو خزمتکاره.

له کټیښی (المغنی) دا هاتوه: نه گهر کمسټکی باوړ پټ کراوی دهولم مند به قمرز نه ونوده دایه که پټی بچې بو حج، نوه لمری واجب نېن، چونکه نم لم کاته دا توانای هیده، به لام نه گهر کمسټکی کم دست بوو یا نهیتوانی بیداته نوه حجهی لمر واجب نایت.

له لای شافعی یه کان نه گهر کمسټک وولاغی کی هېوو به خوړایی دای به کمسټک که پټی بچیت بو حج نو کسه له سمری نیه وری بگری، چونکه لمر وگرتنی نو دا منمتی کمسټکی دیته سر، و هه لگرتنی منمتی کمسټک کارنکی گرانه، به لام نه گهر کمسټک کوره کدی نو ونوده بداتی بتوانی پټی بچې بو حج، نوه حجهی لمر واجب نیت، چونکه لیرو دا منمت هه لگرتنی تیدا نایت.

هغه بلی یه کان ووتویانه: نو کسه کمسټکی تر مالتی بداتی حجهی پټ بکات حجهی لمر نایت، چونکه به نایت به (مستطیع - خاوهن توانا) جا نو کسه کمسټکی نریکی بیت یا بنگانه، شتی سواری و خواره مهنی بداتی، یا پاروی بداتی وک یه که.

۵- شتیک نه بیت ری له خه لک بگری بو چون بو حج، وک گرتن و ترس له کار به ده ستی کی ستمکار که ری له خه لک بگری له حج.

حجهی مندال و کزله:

مندال و کزله هجیان له سمر نیه، به لام نه گهر چون بو حج حجه که دیان دروسته، به لام بریتی حجهی فمرز ناکموی.

ټیبنو عه بیاس خویان لسی پازی بیت فمرمیته: پیغمبر ﷺ فمرمیته: (أَيُّمَا صَبِيٍّ حَجَّ ثُمَّ بَلَغَ الْحِنْثَ، فَعَلَيْهِ أَنْ يَحُجَّ حَجَّةً أُخْرَى؛ أَيُّمَا عَبْدٍ حَجَّ ثُمَّ أَعْتَقَ، فَعَلَيْهِ أَنْ يَحُجَّ حَجَّةً أُخْرَى) رواه الطبراني بسند صحيح. واته: هر مندالتیک به مندالتی حج بکات که گموره بوو نېن حجه کی تر بکاتوه، و هر کزله یه که حجهی کرد له پاشاندا نازاد کرا نېن حجه کی تر بکاتوه.

سانییی کوری یزید و تویه تی: باو کم له حجهی مال ناواییدا له گم له پیغمبر ﷺ چو بو حج، منیش تمه دم حوت سال بوو. نه محمد و بوخاری و (ترمذی) گپړاویانه توه.

(ترمذی) و تویه تی: نه ملی عیلم نیجما عیان هیده لمر نوه نه گهر مندالتیک به مندالتی حج بکات کاتی پټ گیش و گموره بوو نېن حج بکاتوه، و هروها به ندو کزله نه گهر حجهی کرد له کاتی به ندایه تیدا له پاشاندا نازاد کرا نېن حج بکاتوه نه گهر توانای حج کردنی هېوو.

له جاییرو، خوا لیتی رازی بیت هاتو فرمویته: له گه پتغمبیردا ^{علیه السلام} ههجهان نه کرد ژن و مندالمان له گه لدا بو، له جی منداله کان تهلبیهمان نه کردو ره میمان نه کرد. نه محمد و نبینوماجه گتر اویانه توه.

بهلام نه گمر پيش نهوى بگاته عمره فہ بالغ بوو يا له عمره فہدا ئوہ حجه کئى نه کورته بریتى حجهى
فروز بوى، همدوہا کوزيلش نه گمر ليو شورتانهدا نازاد بکرت همر ئوحو کمى هده.

حاج کردنی ثافرات:

له نینوعیباسوه خوا لایان رازی بیت هاتوه فرمویتى: گویم له یتغممیر علیه السلام بووه فرمویتى: (لَا يَخْلُقَنَّ رَجُلٌ بِامْرَأَةٍ إِلَّا وَمَعَهَا ذُرٌّ مَحْرَمٌ، وَلَا تُسَافِرِ الْمَرْأَةُ إِلَّا مَعَ ذِي مَحْرَمٍ، فَقَامَ رَجُلٌ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! إِنَّ امْرَأَتِي خَرَجَتْ حَاجَةً، وَإِنِّي اكْتَتَبْتُ فِي غَزْوَةٍ كَذَا وَكَذَا فَقَالَ: ائْطَلِي فُحْجَ مَعَ امْرَأَتِكَ) رواه البخاري ومسلم، واللفظ لمسلم. واته: کس بمتنها له گنل نافرته ییگاندا داننیشی نیلا مدگر ماهره می له گه لدا بیت، و هیچ نافرته تیک سه فر نه کات هتا ماهره می له گه لدا نهن، پیاوړتک لور لاره هه لساو روتی: ئی نیراوی خوا ژنه کم بمتنها چوره حج بکات، منیش نام نوسراوه بو غمزای فلان و فلان، یتغممیر علیه السلام فرمووی: بری له گنل ژنه کمتدا حج بکه.

له یه حیای کوږی عهبادوه هاتوه ووتوویتى: نافرەتیکى خەلکى ږى نامیدهکى نوسى بۆ ئیپراهیمى نه‌خەعی: کهمن هەتا ئیستا حەجى ئیسلام نه‌کردوه وه دولتمەندیشم، بە‌لام کسێکى هەرحەرم نۆیه: ئویش بۆى نوسپوه تۆ لهر کهسانه‌ی که خوا ږیى یې نه‌داون یعن بۆ حەج.

نمبوجهنيفه و هاوډالانی و نه خدعی و حسمنو ثوروی نه حمدو ئیسحاق بۆ نمو چون که نموش
مهرجیکه له مهرجه کانی واجب بوونی حج لسمر نافرته، ویه کیکه لهوشتانی که توانایان پین دروست
نهییت.

(حافظ) ووتویهتی: نموی لای شافیعی بهناوبانگه نمویه که مهرجه نافرته میرد یا کسینکی
مهحرم یا کۆمهلتی نافرته که جیتی باوه بن لهگه لیدا بچن.

له رایه کدا نه لیت: نه گهر ژنیک بیت به لام جیتی باوه بیت بهسه، وه له رایه کی ترده که کهراییسی نهقلی
نهکات و له کتیبی (المهذب) دا به صه حیجی داناوه نه لیت: نه گهر ریگا ناسایش و بئ ترس بیت نه توانی
بهتهنها بهجیت بۆ حج.

نهمانش ههمو له حج و عمره ی واجب دان.

له کتیبی (سبل السلام) دا هاتوه: کۆمهلتی له پیشوایان ووتویهانه: دروسته پیره ژن بهی مهحرم
بهجیته سه فەر.

وه نهوانی پریان داوه نافرته سه فەر بکات به بئ مهحرم یا بئ میرد - نه گهر هاوړنی نه مینی دهست
کوت، یارینگا ناسایش و بئ ترس بو - به لگه یان نمویه که بوخاری نه گهر تتهمه له عمدی کوړی حاتممه
که فهرمویهتی: جارکیان له خزمته پیغمبردا بووم، پیارنک هاته لای سکا لای بوو لدهست ههزاری،
پاشان یه کینکی تر لدهست دزو جهرده و ریگر، پیغمبر ﷺ فهرمووی: ئی عمدی حیرهت بینوه؟
نه لئ: و تم: نه، به لام باسیان بۆ کردووم فهرمووی: (فَإِنْ طَالَتْ بِكَ حَيَاةٌ لَّتَرَيْنَّ الظَّمِينَةَ تَرْتَحِلُ مِنَ الْحَيَةِ
حَتَّى تَطُوفَ بِالْكَعْبَةِ، لَا تَخَافُ إِلَّا اللَّهَ). واته: نه گهر تمهنت درێژ بوو که ژاوه نه بینی له حیرهت دی بۆ
مهککه و تمافی که عبه نهکات، له خوا نمب له هیچ ناترس.

ههروهها به لگه یان نمویه که خیزانه کانی پیغمبر ﷺ چوونه حج دواي نموی عومر پتی پندان له
دواا ههجیدا، وه عوسمانی کوړی عهفان و (عبدالرحمن) ی کوړی عوفی لهگه لدا ناردن.

عوسمان هاواری نه کرد: کس نهچ به لایاندا و سهیریان نهکات، له کاتیکدا که لهناو که ژاوه دا بوون
لسمر پشتی ووشته که بوون.

نه گهر نافرته تیک سه ریچی کردو چو بۆ حج بی نموی میرد و مهحرمی لهگه لدا بیت ههجه که
دروسته.

له (سبل السلام) دا هاتوه ئیبنو تهیمییه ووتویهتی: ههجی نافرته تیک دروسته بئ مهحرم و بئ نموی
تواناشی ههیت.

خولاسه نموده: نه گهر كهسيك حجهي لسمر نمبوو لمبر نمتوانين ورك نه خوشي و همزاري و نه خوشي يدك كه جولمى لى بېږي، يا لمبر پي گيران يا نافرتهي بين مكرم و نمو شتانه، نه گهر زوريان له خوشيان كړو حجهيان بهجي هينا حجه كه يان بري نه كويټ.

جا لموانه هديه چاكي كړووه، ورك كهسيك به پي بجي بؤ حج، وه هديانه خرابي كړووه ورك نهوي كه به سوال كړن بجي بؤ حج، يا ژنيك كه بين مكرم حج بكات.

وه بؤ يده حجه كه يان دروسته چونكه شايسته يي يان تمواوه، وه نه گهر سرپيچي له پيگادا پروي دابن له خودي مېسته كېدا روي نمداوه.

له كتيبي (المغني) دا هاتوه: نه گهر كهسيكي نه توانا رنجي كينشاو بېي خواره مدي و وولاغ و شتي سوري پوي بؤ حج، نموه حجه كې راست و دروسته.

تيزن و درگرتني نافرته له ميړه كې بؤ حج كړن :

په سنده بؤ ژن كه تيزن له ميړه كې وريگري كاتي بيوي بچيت بؤ حجهي فرز، جا نه گهر پتي پي دا نموه نمې بچيت به لام نه گه پتي پي ندا نمې هر بچيت بېي تيزني ميړه كې، چونكه بؤ ميړه نيه پتي حجهي فرز بگري له ژنه كې، چونكه حج خواپرستي ده كه لسمري واجب كراوه، بؤ كس نويه گوترايه لي كهسيك بكات له سرپيچي فرماني خوا، وه نمو ژنه بوي هديه په له بكات له حجه كې بؤ نموي له نمستوي دا نميني ورك چون بوي هديه كه لسمره تاي كاتموه نو بؤ بكات و ميړه كې بوي نيه پتي لى بگري، همروها حجهي نمز كرايش هر بمو شيويه نميت، چونكه واجبه لسمري ورك حجهي فرز.

به لام له حجهي سونه تدا بوي هديه پتي لى بگري، به پي نموي (دارقطني) نه گيرتېمونه له نېنوعو مېروه خوا لى يان پازي بيت له پيغمبره ﷺ دهراري ژنيك كه ميړدي هديت و مالي هديت، به لام ميړه كې پتي پي نادات بؤ حج، فرموي: (لَيْسَ لَهَا أَنْ تَنْطَلِقَ إِلَّا بِإِذْنِ زَوْجِهَا). واته: بوي نيه به فرماني ميړه كې نميت دهر بچيت.

كهسيك پريت و حجهي لسمر بيت:

هر كس مردو حجهي فرز يا حجهي نمزي لسمر بيت، واجبه لسمر سرپرستي كړي لمو مالي بهجي هيتشوه كهسيك ناماده بكات كه له جتي نموحج بكات، ورك چون نه گهر قمرزاري كهسيك بيت قمرز كې بؤ ندرتېمونه.

له نېنوعو عباسوه خوا لتي پازي بيت هاتوه كه ژنيكي جوهينه يي هاته لاي پيغمبر ﷺ ووتي: دايكم نمزي كړد بچيته حج، به لام حجه كې نه كړد هتا كوي دواي كړد، نايامن له جتي نمو حجه كه بكېم؟ فرموي: (نَعَمْ حُجِّي عَنْهَا. أَرَأَيْتَ لَوْ كَانَ عَلَى أُمِّكَ دَيْنٌ أَكُنْتَ قَاضِيَتَهُ؟ إِقْضُوا اللَّهَ، فَاللَّهُ

أَحَقُّ بِالْوَفَاءِ). رواه البخاري. واته: به‌لئی له جیتی دایکت ههجه که بکه، نایا نه‌گمر دایکت قمرزکی له‌سەر بویه بۆت نه‌ئهداره؟ قمرزی خوا بده‌نمه، چونکه خوا زیاتر شیایو نه‌ویه قمرزی بدریتمه.

نهم هه‌دیسه به‌لگهی نه‌وی تێدایه که واجبه له جیتی مردوه که هه‌ج بکری، جا وه‌سیه‌تی کردبێ یان نا، چونکه قمرز به‌گشتی ههر نه‌بیئت بدریتمه، وه هه‌روه‌ها هه‌مور مافه سامانی‌یه‌کان وه که‌فاره‌ت یان زه‌کات یان نه‌ز.

ئیبنوعه‌بباس و زیدی کوری ثابت و نه‌بو هه‌ره‌یه‌ره و شافعی ره‌زای خویان لی بێ بۆ نه‌وه چون. وه له لای نه‌وان نه‌بیئت کرنی نه‌و هه‌جه له‌سەر مایه‌که‌ی بدری، وه له پۆله‌تدا نه‌بیئت پیش قمرزی خه‌لک بگری نه‌گمر نه‌وی به‌جیتی هه‌یشته‌وه به‌شی قمرزه‌که‌و هه‌جه که به‌یه‌که‌وه نه‌کات، به‌پێی فرموده‌ی پیغه‌مبه‌ر ﷺ که نه‌فرمووی: (فالله احق بالوفاء) چونکه خوا له پیش تره به قمرز دانه‌وه.

مالیک نه‌لیت: ته‌نها نه‌گمر وه‌سیه‌تی کردبوو هه‌جی له جی نه‌کری. به‌لام نه‌گمر وه‌سیه‌تی نه‌کردبوو نابێ هه‌جی له بریتی بکری، چونکه هه‌ج خواپه‌رستی‌یه‌که لایه‌نی لاشه‌یی تێیدا زۆرت‌رهو جی‌نشینی تێدا وه‌رناگه‌ی وه نه‌گمر وه‌سیه‌تی کردبوو نه‌بیئت له سه‌ی‌یه‌کی ماله‌که‌ی نه‌و هه‌جه بکری.

هه‌ج کردن له جیتی که‌سیکی تر:

هه‌رکس هه‌جی له‌سەر واجب بوو توانای هه‌ج کردنی هه‌بوو له‌پاشاندا نه‌توان بوو به‌هۆی نه‌خۆشی‌یه‌وه یا به‌هۆی پیری‌یه‌وه، واجبه له‌سەری که‌سیک بگه‌رت له جیتی خۆی هه‌جه که‌ی بۆ بکات چونکه خۆی هیوا بپاوه به‌هۆی نه‌توانایی‌یه‌وه، وه وه‌کو مردووی لی دیت نه‌بیئت جی‌گه‌رنکی بۆ بگه‌ی.

وه به پیتی هه‌دیسه‌که‌ی (فضل)ی کوری عه‌بباس که ژنیکی (خشمی) ووتی: نه‌ی نیراوی خوا، خوا هه‌جی فهرز کردوه له‌سەر به‌نده‌کانی، و بارکیشم پیر بووه ناتوانی خۆی به‌سەر وولاغوه بگه‌ی، نایا من له جیتی نه‌و هه‌ج بکه‌م؟ پیغه‌مبه‌ر ﷺ فرمووی: به‌لێ، نه‌مه‌ش له کاتی هه‌جی مال ناواییدا بووه. (جماعه) گه‌ی‌پاویانه‌تموه (ترمذی) ووتویه‌تی: (حسن صحیح).

هه‌روه‌ها (ترمذی) نه‌لیت: له‌م باره‌یه‌وه چهند فرموده‌یه‌کی سه‌حیح هاتوه، وه زانیانی سه‌حابه‌ش ههر له‌سەر نه‌وه کاریان کردووو رایان را بووه که هه‌ج له جیتی مردو نه‌کرت.

(ثوری) و ئیبنوموهاره‌ک و شافعی و نه‌حمد و نیسحاقیش ههر رایان وه‌هایه.

مالیک ووتویه‌تی: نه‌گمر نه‌و که‌سه وه‌سیه‌تی کردبوو که که‌سیک له جیتی خۆی هه‌ج بکات نه‌وه هه‌جی له‌جی نه‌کری.

وه هندی له زانایان ری یان داوه کله جیتی زیندووش حج بکړی نه گمر نکمسه نه ونه پیر بوو نهیتوانی بهیچ شتویدک حج بکات، نهوش پای شافعی و نیبنومو یاره که^(۱).

وه حمدیسه که نهیته به لگلی نهوی که نافرته نه توانی له جیتی پیارو ژن حج بکات، همدروها پیاریش نه توانی له جیتی نافرته و پیار حج بکات. ده قنکی و هاش نه هاتوه پیچوانمی نهو بیت.

نه گمر پک کموته چاک بووه:

نه گمر نه خویش لمدوای نهوی حجه کوی له جیتی کرا چاک بووه، نهو فخره کوی له کول نه کموت و لمسری نییه دوباره بکاتوه، بۆ نهوی نهیته هوی واجب بوونی دوو حج، نه مدهش بۆچونی نه حمده. جومهوری زانایان نه لئین: حجه کوی له کول ناکموت، چونکه ده کموت که نهو لینی هیوا براو نه بوون وه نیعتیبارش به مسرنجام و کوتایی ده که نه کړی.

نیبنو حمزم پای یه کم ترجیح نه دا و نه لئ: کاتیک پیغمبر ﷺ فرماني دا به حج کردن لبری نکمسه که ناتوانی حج بکات نه به سواری و نه به پیاده یی، وه پای گه یاند که قمری خوا له جیتی کمسکی تر نه درتتهوه، ینگومان نکمسه قمره کوی داوه توهو بری کموتوه.

وه ینگومان نه گمر شتیک له کول کموت و دروست بوو، تیر دروست نییه دوباره بکړتتهوه به ده قنک نهیته له قورناتو حمدیس، وه لیره دا نه سلن هیچ ده قنک نییه بۆ دوباره کردنهوه.

نه گمر دوباره بکرایوه پیغمبر ﷺ پوونی نه کردهوه، چونکه جاری وا نهیته پیرنکی پک کموته توانا په یا نه کاتوهو نه توانی سواری و ولاغ بیت.

جا مادام پیغمبر ﷺ نهوی پا نه گه یاند بې دروست نییه نهو فخره دوباره بکاتوه دوای نهوی که به دروستی به جی هاتوه.

مهرجه کانی حج کردن له جیتی کمسانی تر:

مهرجه نهو کمسه که له جیتی کمسکی تر حج نه کات لهیشتوه بۆ خوی حجهی کردی.

به پینی نهوی نیبنو عباس خوا لی یان رازی بیت نه گړتتهوه که پیغمبر ﷺ گوتی لی بوو پیارنک نهی ووت: (البیک عن شبرمة) فرموی: (أَحْبَبْتَ عَنْ نَفْسِكَ؟ قَالَ: لَا. قَالَ: فَحُجَّ عَنْ نَفْسِكَ، ثُمَّ حُجَّ عَنْ شَرِمَةِ) رواه أبو داود، و ابن ماجة. واته: پیارنک نهی ووت: (البیک) له جیتی (شبرمه)، پیغمبر ﷺ پینی فرموی: بۆ خوت حجت کردهوه، کابرا ووتی: نه، فرموی: جاری بۆ خوت حج بکه پاشان له جیتی (شبرمه) حج بکه.

(۱) وه همدروها قولی نه حمدهو نه حمده.

به يهده قى ووتوويتمى: نهم فەرمووده يه ئيسناده كەى صەحيحه، لەو بارە يەو لەم فەرمووده يە صەحيح تر نەيه.

ئەينى تەيمى به ووتوويتمى: ئەحمەد — لەو رىوايەتەدا كە صالحى كورې لەو يەو هيتاويتمى — هوكمى داوه كە مەرفوعە، وە ئەگەر مەوقوفيش بىت ئەينى وەعباس لەمەدا موخاليفى نەيه.

نەمەش راي بەشى زۆرى زانايانە: كە دروست نەيه كەسك لە جىتى كەسكى تر هەج بكات كە خۆى بۆ خۆى هەجى نە كەردىن بەرە هەيى، چ تواناي هەيى يان نا، چونكە وازەيتان لە شىكردنەو جيا كەردنەوى نەحوالى ئەوكەسانە ئەو ئەگە يەنەنت كە هوكمىنى گشتى به.

كەسك هەجى نەزىر بكات و هەجى فەزى لەسەر بىت:

ئەينى وەعباس و عىكرەمە فتوايان داوه كە ئەگەر كەسك هەج بكات لە بەر ئەو نەزىر كەردو، بەلام هەجى فەزى نە كەردبو ئەو هەردو هەجە كەى لە كۆل ئەكەوى.

بەلام ئەينى وەعباس (عطاء) فتوايان داوه: ئەبى لە پيشەو هەجە فەزى كە بكات، ئەينجا نەزەر كە.

(صرورة) لە ئىسلامدا نەيه:

لە ئەينى وەعباسەو خوا لى يان رازى بىت هاتو كە پىغەمبەر ﷺ فەرموويتمى: (لا صرورة في الإسلام)

واتە: خۆ دابىر نەيه لە ئىسلامدا.

(خطابي) ووتوويتمى: (صرورة) بەدو شىو لىك نەدرتەو.

يەكەم: (صرورة) بەو پىاوه ئەوترى خۆى دابىر لە ژن هيتان و گۆشە نشىن بىت لە سەر رىچەكى رەهباى نەيهتى گاوردەكان.

دووم: (صرورة) بەو پىاوه ئەوترى كە هەرگىز هەجى نە كەردىن.

لەسەر ئەو شىو يە واتاي فەرمووده كە را ئەو بەخشى كە: سوننەتى ناين وەهايه كە نابى كەس بىتەن تواناي هەجى هەيى و هەج نەكات، كەواتە (صرورة) لە ئىسلامدا نەيه.

وە هەندى كەردىانەتە بەلگەو ئەلەين: (صرورة) ئەو يە كە دروست نەيه كەس لە جىتى كەس هەج بكات. وە ماناي ئەو قەسەيه بەو شىو يە دانەنرى لاين كە (صرورة) كاتى دەستى كەرد بە هەج كەردن لە جىتى كەسكى تر ئەو بەر هەجى خۆى ئەكەوت، وە ئەگەر تەبوو بەر فەزى خۆى ئەكەوت تا ماناي نەفى تيا بەدى بىت، كەواتە بەو شىو يەمەش (صرورة) نەيه.

نەمەش بۆچونى ئەوزاعى و شافىعى و ئەحمەد و ئىسحاقە.

مالىك و شورى ووتوويانە: هەجە كەى بە پىتى نەتەكەى نەبىت. وە خاوەنانى رەئىش بۆ ئەو چوون.

وە هەر ئەو ش لە حەسەنى بەصرى و (عطاء) و نەخەعەى يەو ئەگىرنەو.

قمرز کردن بز حج:

له عبدوللای کوری نیمی نوافره هاتوه که فرمودیتی: پرسیم له پیغمبر ﷺ نه گمر پیارنک حجی نه کردبوو، نایا قمرز بکات و بجیت بز حج؟ فرمودی: (نه)، بیهیقتی گتیرایمیتیموه.

حج کردن له مالی حرام :

حج بری نه کموت همرچنده له مالی حرامیش بیت، به لام نو کسه گونا هبار نیت لای بشی زوری زانایان.

نیماسی نه حمد و توریتمی: بری ناگویی، نهمش راست ترینه به پیتی نموی له فرمودی پیغمبردا ﷺ هاتوه که فرمودیتی: (إِنَّ اللَّهَ طَيِّبٌ لَا يَقْبَلُ إِلَّا طَيِّبًا). واته: خوا پاک و خاوتنه و شتیک پوخت و خاوتن نیت و هری ناگری.

له نبر هورده پروه نه گتیرنوه که پیغمبر ﷺ فرمودیتی: (إِذَا خَرَجَ الْحَاجُّ حَاجًّا بِنَفَقَةٍ طَيِّبَةٍ، وَوَضَعَ رِجْلَهُ فِي الْغَرْزِ فَنَادَى: لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ، نَادَاهُ مُنَادٍ مِنَ السَّمَاءِ: لَبَّيْكَ وَسَعْدَيْكَ زَادَكَ حَلَالٌ، وَزَادَكَ حَلَالٌ، وَحَجُّكَ مَبْرُورٌ غَيْرُ مَآزُورٍ، وَإِذَا خَرَجَ بِالنَّفَقَةِ الْخَبِيثَةِ فَوَضَعَ رِجْلَهُ فِي الْغَرْزِ، فَنَادَى: لَبَّيْكَ، نَادَاهُ مُنَادٍ مِنَ السَّمَاءِ: لَا لَبَّيْكَ وَلَا سَعْدَيْكَ، زَادَكَ حَرَامٌ وَتَفَقَّتْكَ حَرَامٌ، وَحَجُّكَ مَآزُورٌ غَيْرُ مَاجُورٍ). واته: کاتیک کسیتک بنیازی حجهوه بجیتته دهرهوه به مالیکی حلالهوه قاچی نایه نار ناورهنگوه و هاری کرد: (لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ) - واته: خوی به دهنگ بانگوازه کمی تزوه هاتوم- له ناسمانوه هاری لی نه کری: (لَبَّيْكَ وَسَعْدَيْكَ) خوارده کت حلالهوه و لا غه کت حلالهوه حجه کشت و هر گواوه بی گوناوه، به لام نه گمر کسیتک به مالیکی پیس و حرامهوه بجیت بز حج کاتی قاچی نه خاته ناورهنگ و نه لیت: (لَبَّيْكَ) له ناسمانوه بانگ نه کری: (لا لَبَّيْكَ وَلَا سَعْدَيْكَ) خوارده کت حرامهوه و لا غه کت حرامهوه حجه کشت و هر نه گواوه پرتاوانو بی پاداشت.

(منذري) نه لیت: نم فرمودیه (طبرانی) له (الأوسط) دا گتیرایمیتیموه، وه نصبهانی له حمدیسی نسلمهوه به مورسلی و به کورتی گتیرایمیتیموه. (نسلمهیش خزمهتکاری عومری کوری خطاب بووه).

کامیان چاکتره له حمدا به سواری یان به پیادهیی:

(حافظ) له (فتح) دا نه لیت: (ابن منذر) و توریتمی: بز چونه کان جیاوازن له ودا که کامیان چاکتره بز حاجی به سواری یا به پیادهیی؟

جومهوری زانایان و تویانه: به سواری چاکتره، چونکه پیغمبر ﷺ به سواری حجی کردوه، وه لهبر نموی زیاتر یارمتهی دهره بز دوعا کردن و پارانهوه، وه لهبر نموی له سواری یا سودی تیدایه. نیسحاتی کوری راههویه و توریتمی: به پیادهیی چاکتره، چونکه نو کسه زیاتر ماندو نیت.

لوانه شه بووترئ: نموه به پیتی حالت و نه فمه کان نه گورئ.

بوخاری له نه نسوه خوا لینی رازی بیته نه گیریتمه که پیغمبر ﷺ پیریکی بینی دوو کوره کی جوو بوونه بن بالی فرموی: (مَا بَالُ هَذَا؟ قَالُوا نَذَرُ أَنْ يَمْشِيَ، قَالَ إِنَّ اللَّهَ عَزَّوَجَلَّ عَنْ تَعْذِيبِ هَذَا نَفْسَهُ لَغَنِيٍّ، وَأَمْرَهُ أَنْ يَرْكَبَ). واته: نموه چییمتی؟ ووتیان: نمزی کردوه بهی پروات، فرموی: خوی گموره پی رستی بموه نییه که نمو نازاری گیانی خوی بدات، له پاشاندا فرمانی پيدا سواری وولا غتیک بیت.

کاسبی کردن و کری وەرگرتن له حج:

قینا که حاجی بازرگانی بکات و به کری نیش بکات و کاسبی بکات لمو کاتاندا که کردوه کانی حج و عومره بهجی نهیتنی.

نیبنو عبباس فرمویهتی: خدک له سهره تای نیسلاموه که هجیان نه کرد کرین و فروشتیان نه کرد له مینار له عومره، وه له بازاری (ذی المجاز) و له کاتی حج دا، جا ترسان لموه که به نیحراموه کرین و فروشتن بکمن. نیت خوی گموره نمو نایتمی ناره خواروه: (لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِّن رَّبِّكُمْ) (البقرة/۱۹۸) رواه البخاري، ومسلم، والنسائي. واته: تاوان نیه له سهرتان هملتن پیداکردنی ریزی بدن له لایمن پموره دگارتانوه به هوی قازاچی بازرگانی.

هروه فرمویهتی: نمو نایتمه که هاته خواروه له پیتشوه خدک کاری بازرگانیان نه نه کرد له مینا، پاشان فرمانیان پی درا که کاتی هاتنه خواروه یان له عومره فات کاری بازرگانی بکمن. نمو داوود گیرایه تیهوه.

نمو نومامدی تهیمی بموه هاتوه که به نیبنو عومری ووتوه: من وولا غم هیده نهیدم به کری بۆ کاتی حج، که چی همدنیک نه لیتن: حجه کت دروست نیه، نیبنو عومر فرموی: نمی تو نیحرام نابستی و تهلبیه ناکهیت و بهدوری که عبدها ناسوپیتمه له عومره فات نایتمه خواروه په می جمهرات ناکهیت؟ نه لیتن: ووتم: با، فرموی: که واته حجهت بۆ هیده، چونکه پیارتیک هاته لای پیغمبر ﷺ نمو پرسپاری لی کرد که تو لیت کردم نمویش لینی بی دنگ بوو هتا نمو نایتمه هاته خواروه: (لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِّن رَّبِّكُمْ) (البقرة/۱۹۸). جا پیغمبر ﷺ ناردی بهدوی کابرداد نمو نایتمی بۆ خویندهوه فرموی: (حجه کت بۆ هیده). نمو داوود سعیدی کوپی منصور گیرایه تیهوه. (حافظ منذري) ووتویهتی: (نمو نومامه نه ناسراوه ناری نازانئ).

له نیبنو عبباسوه خوا لی یان رازی بیته هاتوه که پیارتیک پرسپاری لی کرد که به کری له گهل نه ماندا دیم و کاره کانی هجیشیان له گهلدا نه کم نایا پاداشتم بۆ هیده؟ نیبنو عبباس ووتی: به لیتن:

﴿أُولَٰئِكَ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّمَّا كَسَبُوا وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ﴾ (البقرة/۲۰۲). واتە: ئىمانى - كە ئىمانى
دوغيەيان كىردە - پاداشتى گىرەيان بۆ ھىدە، بە ھۆى ئىمان كىردە چاكانە ھە كە كىردەيانە. ۋە خوا
ھىسابى خىزايە.

ھەجەكەى پىتھەمبەر ﷺ

موسلىم ئەگىرتىمە ئەللى: ئەبى بەكرى كورپى ئەبى شەببە ۋە ئىسھاقى كورپى ئىبراھىم بۆيان گىتپامە،
ھەروەھا لە (ھاتم) ھە، كە ئەبەكە ۋە تۆرەتتى: ھاتمى كورپى ئىسماعىلى مەدەنى لە جەغەرى كورپى
موھەممەد ھە لە باۋكىيە بۆى گىتپامە كە ۋە تۆرەتتى: چوۋىن بۆ لاي جايىرى كورپى ئەبىدوللا خوا لىيى
پازى بىت، لە يەك يەككى ئىمان كۆمەللى پەرسى، ھەتتا گەشتە مەن ۋە تۆم: مەن موھەممەدى كورپى ئەلى كورپى
ھوسەنىم، دەستى ھەتتا بەسەرمەدار قۆچەنى سەرەھى كراسەكەمى ترازاند، پاشان قۆچەكەى خوارە،
پاشان دەستى خستە سەر سەنگە، نىۋان دو مەمكە، ۋە ئىمان كاتە مەن لايىكى تازە پىتھەشتە ۋە تۆم، ۋە تۆم:
مەرحەبەت لىيى بىت برازا، بە ئارەزوۋى خۆت پەرسىار بەكە؟

مەنىش پەرسىارم لىيى كە - ئىمان كاتە ئىمان كۆر بىو - لە كاتەدا بانگى دا، ھەتتا شالىكى لە خۆيە
پىتھەبە، كە ئەلى دا بەشاندە لەبەر تەسكى ئەچۆرە شۆتتى خۆى، ۋە كراسەكەشى لەۋلارە ھەلۋاسى بوو
بەسى پايەكەدا، جا نۆتتى بۆ كەردىن لەپاشاندە ۋە تۆم: ھەجەكەى پىتھەمبەرم ﷺ بۆ بىگىرە ھە دەستى
بەرز كەردە ھەتتا نۆى ژمارد - لەپاشاندە ۋە تۆم: پىتھەمبەر ﷺ نۆ سال لەمەدىنە مايە ۋە بىن ئەۋى ھەج
بەكات.

لە دەيم سالىدا بانگەۋازى دا بەناۋ خەلكىدا كە پىتھەمبەر ﷺ ئەچى بۆ ھەج، جا خەلكىكى زۆر
ھاتتە مەدىنە ھەم ۋە ھەيۋى ئەۋى كە لەگەل پىتھەمبەردا بچەن ۋە ئىمان چى ئەكات ئەۋانىش بىكەن.
پاشان بۆ ھەج چۆنە دەر لەگەل پىتھەمبەردا ﷺ ھەتتا گەشتىنە (ذو الخليفة)، لەۋى ئەسمانى كچى
ئومەيس موھەممەدى كورپى ئەبى بەكرى بوو، ئاردى بۆ لاي پىتھەمبەر ﷺ كە چى بەكات؟ ئەۋىش
فەرەمۋى (اغشلى واستغفرى بۆب ۋە ھەمى). واتە: خۆت بۆشۇ پەرزەك ھەلگەرە كراسىك بۆ ئىھرام
لەبەر بەكە.

جا پىتھەمبەر ﷺ لە مەگەتەدا نۆتتى كەردە سوۋرى ۋە شەكەى بوو كە ئاۋى (القصواء)، بوو، كاتتى
ۋە شە پاست بوۋە سەرىم كەد بەھەر چوار دەۋرىا ھەتتا چار بەكات زەلام بوو لە سوۋرە پىيادە.
پىتھەمبەرىش ﷺ لە ئاماندا بوو قورئانى بۆ ئەھتە خوارە، ۋە ئىمان واتاكەى ئەزانى، نىتەر ھەرچى
كەردە ۋە بىو قورئانە بەكرەيە ئىمەش كەردە مان پىن ئەكەد.

پاشان پیغمبر ﷺ به دهنگی بمرز توحیدی دست پی کردو فرمودی: (لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ، إِنَّ الْحَمْدَ وَالنُّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ، لَا شَرِيكَ لَكَ). خه لکه کش بو شیوه ته لبی به یان نه کردو پیغمبر ﷺ هیچی رده نه نه کرده وه له ته لبی به کی توان، نیت پیغمبر ﷺ خبریکی ته لبی به کی خوی بو.

جاییر خوا لیتی رازی بیت فرمودی: له حج بولاره نی یتمی هیچی ترمان نه میتا و نعمان نمرانی عومره چیه، هتا گه یشتینه خانمی خوا (کعبه) له گه لیا، دهستی بمرز روکنی به معانیدا هیتا، جا سن دور لوقی کردو چواریش به ریشتن، له پاشاندا چوره مقامی نبیبراهیم (علیه السلام) نهمی خوندوه: ﴿وَاتَّخِذُوا مِنْ مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّی﴾ (البقرة/۱۲۵). واته: مقامه کی نبیبراهیم بکنه نوتزگه.

مقامه کی خسته نیتان خوی و که عبوه. دورکات نوتزی کرد له رکا تکیاندا ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾ ی خوندو لموی تراندا ﴿قُلْ يَتَّيِّهَا الْكَافِرُونَ﴾. پاشان گرایمه بولای روکن و دهستی بمرزدا هیتایمه، له پاشاندا له درگا که هتا دره وه چو بمرز صفا.

کاتی له صفا نزیک بووه نهم نایتمی خوندوه: ﴿إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ﴾ (البقرة/۱۵۸) - صفا و مره له درو شمه کانی خوی - فرمودی: خوا به چی دهستی پی کردوه منیش بمرز دهستی پی نه کم.

نیت له صفا وه دهستی پیکرد چوره سر صفا هتا که عبی لیتو درکوت، جا پوری کرده قبیله (لا إله إلا الله) و (الله اکبر) ی کردو فرمودی: (لا إله إلا الله وحده لا شريك له، له الملك وله الحمد، وهو على كل شيء قدير، لا إله إلا الله وحده، انجز وعده، ونصر عبده، وهزم الأحزاب وحده). واته: هیچ پرستاریکی به حق نییه که شایستی پرستن بیت جگه له (الله) که ها به شی نیه، خاوه نی همور شته، سوپاس و ستایش هر بۆ نه وه، وه بمرز همور شتی کدا توانای هیده، هیچ پرستاریک نییه به حق شایستی پرستن بیت جگه له الله ی تاکر تنها، نه خوی که په یانه کی به جی هیتا، بهنده کی سرخست و هر خوی حیزه کانی تیک شکاند.

پاشان له نیتان نه وندا له خوا پارایمه - سن جار نه وی دروباره کرده وه، پاشان چوره خاوه بۆ مره، هتا پیتی توند کرد له سکی شیوه که په لی کرد به ریشتن، و ریشتن هتا چوینه مره، تا گه یشته مره له سر صفا چی کرد له سر مره و های کرده وه، تا وه کو لدوا توافیدا له سر مره فرمودی: (لَوْ أَنِّي اسْتَقْبَلْتُ مِنْ أَمْرِي مَا اسْتَدِيرْتُ لَمْ أَسْقِ الْهَدْيَ، وَجَعَلْتُهَا عَمْرَةً، فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ لَيْسَ

مَعَهُ هَدْيٌ فَلْيَحِلَّ، وَلْيَجْعَلْهَا عُمْرَةً). واته: نه گهر نهوی نیسته نهمزانی نو سا بمزانیبایه نم همدیانم - ووشتره قوریانیانم - له گهل خومدا نه نه هیناو نه مکرد به عومره، جا همرکس همدی پی نییه با نیحرام بشکینن و بیکات به عومره.

سوراقه کوری مالیکی کوری جوعشوم ههلساو روتی: نی نیراوی خوا نمه بۆ ههمو سالتیکه، یان هر نهمسال وها نهیت، پیغمبر ﷺ په نجه کانی یلک یلک خسته ناو یلک و فرموی: (دَخَلَتْ الْعُمْرَةَ فِي الْحَجِّ مَرَّتَيْنِ، لَا بَلَّ لِأَبَدٍ أَبَدٍ). واته: به شتووی په نجه کاتم عمره چوه ناو ههجهوه، دوجار، بۆ هتا همتایه.

لهوکاتاندا عدلی لهیمهمنوه هاتمه بهووشتره همدیه کانهوه که بۆ پیغمبری هینا بوو ﷺ سهیری کرد (فاطمه) لهو کومه لیه که نیحرامیان شکاندروهو خویان کردوتموه و کراسیکی پهنگاو پهنگی لهبر کردوه و چاری رشتوه، عدلی نهی لهو کاره کردو به ههلهی دانا. نهویش فرموی: باوکم فرمانی پیداویم وها بکهیم.

جابر نه فرمویت: عدلی له عیراق نی فرمو: نو کاته چووم بۆ لای پیغمبر ﷺ بۆ نهوی کارنک بکهیم که پیغمبر ﷺ (فاطمه) سهروزه نشت بکات لهسر نو کردوهیه، وه بۆ نهوی پرسیاری لی بکهیم لهباری نهوی که (فاطمه) له پیغمبرهوه باسی نهکات و نهوه که من ینکاریم لی کردوه، فرموی: راست نهکات راست نهکات. تۆ چیت ووت کاتی ههجت لهسر خوت فرز کرد؟ نه فرموی: ووم: خواجه پیغمبرکمت ﷺ چۆن تهلبسی به نه لیت منیش بهو شتویه تهلبسی به نه لیم، پیغمبر فرموی: نیمه همدیان پی یو نیحرام ناشکینن.

جابر نه فرموی: نو همدیان عدلی لهیمهمنوه هینابوری و نهوانی پیغمبر ﷺ له گهل خویدا هینا بووی ههمو سهد ووشتر بوون.

نه فرموی: خه لکه که همویان خویان کردوهو قزیان کورت کردوه، نیلا پیغمبر ﷺ و نهوانی که همدیان پی بوو.

کاتی پوژی ههشتم هات که پی نی لاین (یوم الترویة) بهرو مینا روشتن و بهحج دهنگیان بهرز کردوه (واته: روتیان: لیبک اللهم حجة)، وه پیغمبر ﷺ سوار بوو، نهجار نوژی نیوه پو عسرو نیوارو خوتنان و بهیانی له مینا کرد.

له پاشاندا کمیتک مایوه هتا پوژ ده رکوت، جا فرمانیدا چادرکی له موو دروستکراویان بۆ ههله لاه (غمره).

لهپاشاندا پټغمبېر ﷺ بهرو (مشعر الحرام)^(۱) پښت وک چوڼ قورېش لسمردهمی نهقامیدا
نچون بڼ (مشعر الحرام) و قورېش گومانیان وابو که پټغمبېر ﷺ لموئ نمودهستی و تن ناپېرئ وک
چوڼ نموان تن نه تېرېن لسمردهمی نهقامیدا.

بهلام پټغمبېر ﷺ له (مزدلفة) تن پېرې هتا گهشته عدهفه سېری کرد دواریکې بڼ هلدرايو
له (نمرة)، جا دابېزې چوو ناوې هتا پڼ له ناوهراستی ناسمان لای دا، فرمانی دا (قصواء) یان بڼ
ناماده کرد، جا پښت هتا گهشته نار دڼلی عدهفه، لموئ ووتاریکې بڼ خدک خویندوه و فرمووی:
خوین و سامانتان له سر یهک حرامه وک حرامی نم پڼډتان لم مانگمتانداو لم شارهتانا،
ناگادارېن هممو شتیک له کاروباری سمردهمی نهقامی له ژر پټمدايو پوچل بڼموه، وه نمو خویندانی
له سمردهمی نهقامی نهقامی پڼډاوه پوچل بڼموه، یهکم خوینش که من لای نمېم له ټیمه، نمویش خوینی
نېنورهبعی کورې حارسه- که دراو به دایم له بېنی سمد، جا هڅی (هذیل) کوشتیان- وه (ریا)
سوی سمردهمی نهقامی پوچل کرایموه، وه یهکم (ریا) سو که پوچلې نهکمموه سوی خوامانه سوی
عمباسی کورې (عبد المطلب)، نمویش پوچله هممو، وه له خوا بترس له ناستی نافرانتاندا، چونکه
نپوه به پیمانی خوا هیتاوتانن، وه به روشی خوا حلاّتان کردون.

حقی نپوه لسمر نموان نمویه که نهیلن کمسک نپوه خوشتان نموت بیته مالتان، جا نهگمر نمویان
کرد نپوه لیان بدن به لیدانیک که زیانیان پڼ نهگیمینت، وه مافی نموانش له سر نپوه نمویه که
بیان ژینن و جل و بهرگیان بڼ بکمن به گورې عورف و عادات، وه من لهناوتاندا شتیکم بهجی هیتشوه
که درای نمو گومرا نابن، بمهرجی دستې پپوه بگرن و لسمری پڼ، نمویش: کتیبهکی خوايه، وه
نپوهش درباری من پرسیارتان لی نهکړئ، جا نپوه چی نهلین؟ ووتیان: شایمی ندهین کمتو کتیبهکی
خوات گهیلاندوه و بهجیت هیتاوه ناموژگاری خدکک کردوه، جا به پېغمی شهاده نیشارهی نهکرد:
بهری نهکردوه بڼ ناسمان و داینه نموانوه بڼ لای خدککهکو نمویمومو: خوايه تو شایمت به، خوايه تو
شایمت به، سی جار.

پاشان بانگ درا، نهجار قامت کراو نوڅی نیوهږی کرد، دروای نمو قامت کرایمو نوڅی عسری
کرد، نپو نوڅی نهکرد لهنیواناندا^(۲).

(۱) (مشعر الحرام) کیتیکه له (مزدلفة) پڼی نموتی (فرح)، وه ووتراویشه که (مشعر الحرام) بریتیه له
هممو (مزدلفة).

(۲) لهمددا بدلگی نمو هدیه که کو کردنموی نوڅی نویوهږو عسر لموشنمداو لو پڼډا مشروعه، وه
نومت نیجماعی هدیه لسمر نمو، بهلام جیاوازن لسمر نموی که هڅی نمو کو کردنمویه چی به؟ ووتراوه: بهڅی

لهپاشاندا پتغممبەر ﷺ سوار بوووه، هتا گه‌یشته شوینی وستان، جا سکی وشته‌کمی برد بۆلای
بمده‌کانهوه، وه خه‌لکه‌که هممو له بمده‌میا بوون و پوی کردبووه قیبله، ئیت هر وستا هتا زه‌رده
نمار پۆژ ناوا بوو؛ وه نوسامی خسته دوی خۆیموه.

لهپاشاندا پۆشت ﷺ لغاری قه‌صوائی نه‌ه‌نده توند کردبوو هتا سیری نه‌یدا له ناستی ناوه‌راستی
پتشموی کۆپانه‌کمی^(۱)، وه به ده‌ستی راستی ئیشاره‌تی نه‌کردوو ئهی فرمموو: (خه‌لکینه لسمر خۆ بن،
خه‌لکینه لسمر خۆ بن).

که نه‌گه‌یشته کینۆک له کینوه‌کان ده‌ستی بۆ شل نه‌کردوه هتا سهرته‌کمو، هتا گه‌یشته موزده‌لیفه،
له‌وی نوژی ئیواره‌و خوتنانی کرد به‌یه‌ک بانگ و دوو قامه‌ت، وه له‌نیوانیاندا هیچ ته‌سبیحی‌کی نه‌کرد.
له پاشاندا پتغممبەر ﷺ پاکشا هتا به‌به‌یان، کاتی به‌یانی بۆ پرون بۆوه، نوژی به‌یانی کرد به
بانگی‌ک و قامه‌تی‌ک.

له پاشاندا سواری قه‌صوا بوووه هتا گه‌یشته (المشعر الحرام) پروی کرده قیبلو پارایموو (الله اکبر) ی
کردو (لا إله إلا الله) ی کردوو هر به پتوه مایموه هتا دنیا تموار وروناک بوووه، ئینجا کموته پی، پتیش
ئهو ی پۆژ هه‌لبی.

فه‌زلی کوی عه‌بباسی خسته پاشکۆی، جا فه‌زل پیاوێکی جوان و پێلنوپێک و سپی پتست بوو، کاتی
پتغممبەر ﷺ ئه‌پۆشت ئافره‌تی‌ک به‌سواری کفرآویه‌کموه لای دا تێ پیری فه‌زلیش سه‌یری نه‌کرد،
پتغممبەر ﷺ به‌ده‌ستی پوی فه‌زلی وه‌گێرا له سه‌یر کردن، فه‌زلیش له‌ولای پتغممبهره‌وه ﷺ سیری
ده‌نه‌هینار سه‌یری نه‌کرد، به‌وشیویه له‌م لایموه لای نه‌برد له‌و لایموه سه‌یری نه‌کرد، هتا گه‌یشته دۆلی
(عسر) نه‌ختی په‌له‌ی کرد لهپاشاندا له پێگهی (وسط) ناوه‌ندهوه پۆشت که‌له (جرة الکبیری) وه کۆتایی
ته‌هات، هتا گه‌یشته جه‌مه‌ره‌کمی لای دره‌خته‌که، جا حوت به‌ردی تێ گرت (الله اکبر) ی نه‌کرد له‌گه‌ل
هه‌رمه‌ردیکدا، و به‌مه‌کان وه‌ک چمو یووه وه‌هابوون، له‌ناو سکی کینوه‌کموه به‌مه‌کانی تێ نه‌گرت^(۲).

له پاشاندا چوو بۆ شوینی ناوه‌ل سهر به‌ینه‌که و به‌ده‌ستی خۆی شه‌ست‌وسێ ووشتی سهر به‌ی، ئهو ی
مابۆوه دای به‌عه‌لی سهری به‌ین، وه‌له قوربانی‌یه‌کانیدا کردی به‌شهریک، ئینجا فرمانی دا هه‌ممو یانیان

خواپهرستی (نسک)هویه (واته: عیباده‌تی‌که)، نه‌مش بۆچونی ئه‌بوحنیفه‌و هه‌ندیک له‌هاویریانی شافعی‌یه. وه
به‌شی زۆری هاویریانی شافعی‌ش نه‌لێن: به‌هۆی سه‌فه‌ره‌ویه.

(۱) ئه‌و شوینی که سوار قاچی نه‌وشتیته‌وه لسمری.

(۲) مه‌به‌ستی ئه‌ویه مینا و عه‌ره‌فات و موزده‌لیفه که‌وتبوونه لای راستی و مه‌که‌که لای چه‌پی.

پارچه پارچه کرد، له همره کتیکیان پارچه‌یه کیان هیناو خستیانه نار مه‌نجه‌ل‌تیکوه، هتا کولا، جا همدروکیان له گۆشته‌کیان خواردو له گۆشتاوه‌کشیان خواردوه.

له پاشاندا پیغه‌مبەر ﷺ سوار بووه‌وه به‌روه که‌عبه هاتوه‌وه توافی (إفاضة) ی کرد، وه له‌وی نوژی نیوه‌ژی کرد.

پاشان هاته‌لای به‌نی (عبدالمطلب) له‌سر ئای زهم زهم ئایان ئه‌دا به‌خه‌لک، فهرمووی: (انزعوا بني عبد المطلب، فلولاً أن يغلبكم الناس على سقائيتكم لنزعتم معكم). واته: ئاو ده‌ره‌یتن ئه‌ی به‌نی (عبد المطلب) له‌ ترسی ئه‌وه نه‌بویه که‌خه‌لک به‌ کاری چه‌جیان بزانیایه و به‌هاتنایه به‌ کۆمه‌ل لێریان به‌سندنایه ئیستا من له‌گه‌لتان ده‌رم نه‌هینا، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی ئه‌وه‌نده خیره ئه‌و ئاو ده‌ره‌یتانه. ئه‌وانیش جه‌وه‌نه‌یه‌کیان دایم لێی خواردوه.

زانایان ووتوریانه: بزانه ئه‌م فهرموده‌یه زۆر گه‌وره‌یه کۆمه‌لێک شتی به‌سوودی تێدایه‌و چهند قاعیده‌ی گرینگ و به‌نرخ‌ی تێدایه.

(قاضی عیاض) ووتویه‌تی: خه‌لک زۆر قسه‌یان کردوه له‌باره‌ی ئه‌و فیهقه‌ی که‌ له‌م هه‌م‌یه‌دا هه‌یه، وه کتیبی زۆریان داناره، وه (أبو بکر ابن المنذر) جوژنێکی گه‌وره‌ی داناره له‌و باره‌یه‌وه که‌ زیاتر له‌ سهدو په‌نجا جوژ فیهقه‌ی تێدا ده‌ره‌یتاوه، وه ووتویه‌تی: ئه‌گه‌ر حسێب بکری نزیکه‌ی ئه‌وه‌نده‌ی تری فیهقه‌ی شمرعی تێدایه.

وه ووتوریانه: ئه‌م هه‌م‌یه‌ نه‌بیته به‌لگه‌ی ئه‌وه‌ی که‌ خوشتن بو ئیحمرام سوننه‌ته بو زه‌یستان و بوخوژ، وه که‌سانی تر له‌پیش ترن بو ئه‌و خوشتنه، وه به‌لگه‌یه‌که‌ له‌سر ئه‌وه‌ی که‌ زه‌یستان و بو نوژ ئه‌بێ په‌ڕۆ هه‌لبه‌گرن وه ئیحمرامه‌کشیان دروسته، وه ئه‌بێ ئیحمرام به‌ستن دوا نوژبێ، نوژه‌که‌ فهرز بیت یاسوننه‌ت. وه به‌لگه‌یه‌ له‌ سر ئه‌وه‌ی که‌ ئه‌بێ ده‌نگ به‌رز به‌کرته‌وه به‌ ته‌لبی یه‌وه.

په‌سهندیشه که‌ پیغه‌مبەر ﷺ چی ووتوه له‌ ته‌لبی یه‌دا هه‌ر ئه‌وه‌ بوترێ، وه ئه‌گه‌ر له‌و زیاتر یش بووترێ خراپ نه‌یه.

چونکه‌ عومەر ئه‌مه‌شی له‌سر زیاد کردوه: (لَبَّيْكَ يَا اَللّٰهُمَّ وَالْفَضْلُ اَلْحَسَنُ، لَبَّيْكَ مَرْهُوباً مِنْكَ وَمَرْغُوباً اِلَيْكَ). واته: به‌په‌ر بانگه‌وازه‌که‌تمه‌وه هاتوم ئه‌ی خاوه‌نی نعه‌مه‌ته‌کان و فزلی جوان، هاتوم به‌په‌ر بانگه‌وازه‌که‌تمه‌وه له‌به‌ر ترس له‌تۆ ئاره‌زو بۆلای تۆ.

وه پێوسته له‌سر حاجی که‌ له‌ پێدا بیت بو مه‌که‌که و تواف به‌دووری که‌عبه‌دا بکات، که‌ پێی ئه‌وترێ: (طواف القدم)، وه ده‌ست بدات له‌ روکن و به‌رده‌ په‌شه‌که‌وه- پێش توافه‌که‌ی، وه به‌ (رمل) لۆقه‌ کردن به‌روات، له‌ سێ ده‌وری یه‌که‌مه‌دا، لۆقه‌ کردنیش پێش‌تێکی خیراتره له‌ پێش‌تێکی سروشتی له‌گه‌ل نزیکه‌ی هه‌نگاوه‌کاندا، که‌ پێشی ئه‌وترێ (خب).

نهم لۆقه‌ی‌ش جگه له ئاستی دوو روكنه یه‌مانی‌یه‌كان له‌وانی تردا بیانكات. پاشان به شیوه‌ی سروشتی بروات له چوار خوله‌كه‌ی تردا، له‌پاش ئه‌وه‌ی توافه‌كه‌ی تمواو كرد بجیته (مقام إبراهيم) نهم نایه‌ته بخوینی: ﴿وَأَتَّخِذُوا مِنْ مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى﴾ (البقرة/۱۲۵). له‌پاشاندا به شیوه‌یه‌ك به‌ستی (مقام) كه بخاته‌نیوان خۆی و كه‌عبه‌وه، و دووركات نوێژ بكات له پكاتی یه‌كه‌مدا دوا‌ی سوره‌تی فاتحه سوره‌تی (الكافرون)، وه له‌دووه‌مدا سوره‌تی (الإخلاص) بخوینی.

همه‌وه‌ها حه‌دیسه‌كه ئه‌بیته به‌لگه‌ی ئه‌وه‌ی كه ئه‌و كه‌سه بۆ‌ی هه‌یه ده‌ست بدات له‌ بهره‌ پرشه‌كه‌وه، كاتی له‌ مزگوته‌كه‌ دێته‌ ده‌روه، وه‌ك چۆن كاتی چوونه‌ ژووره‌وش ده‌ستی لێ‌ بدات. زانایان له‌ سه‌ر ئه‌وه‌ پێ‌كن كه ئه‌و ده‌ست لێ‌ دانه‌ سوننه‌ته، وه‌ ئه‌بێ‌ له‌ دوا‌ی توافه‌كه‌ سه‌عی بكات، وه‌ ئه‌بێ‌ له‌ سه‌فاره‌ ده‌ست پێ‌ بكات و سه‌ركه‌وته سه‌ری، وه‌ نه‌ختی له‌ سه‌ری به‌ستی به‌ره‌و قیبه‌له، و یادی خوا‌ی گه‌وره بكات به‌و یاده‌ی كه پی‌غمبه‌ر ﷺ كرده‌ی، وه‌ سه‌ی جار بی‌پارته‌وه له‌خوا، وه‌ ئه‌بێ‌ له‌ناو شیوه‌كه‌دا لۆقه‌ی بۆ بكات له‌ رۆشینه‌كه‌یدا، له‌و شوێنه‌ی كه پێ‌ی ئه‌لێ‌ن: (بین‌ المیلین)، وه‌ ئه‌و لۆقه‌ كردنه‌ش مه‌شروعه‌ بگرێ‌ له‌هر حه‌وت خوله‌كاندا، نه‌ك له‌ سه‌ی جاری یه‌كه‌مدا، وه‌ك له‌ توافی (قدوم) دا وه‌هایه، وه‌ ئه‌بیته بجیته سه‌ر مه‌روه‌ش یادی خوا بكات و دوعا بكات وه‌ك چۆن چووه سه‌ر سه‌فار وای كرد.

كه ئه‌مانه هه‌م‌وه‌ی تمواو بوو، عومره‌كه‌ی تمواو ئه‌بیته، جا نه‌گه‌ر سه‌ری تاشی یا كووتی كرده‌وه ئه‌وه ئی‌حرامی شكاندوه.

سه‌حابه‌ خوا‌یان لێ‌ رازی بیته به‌و شیوه‌یان كرد كاتی پی‌غمبه‌ر ﷺ فرمائی پێ‌دان كه حه‌ج‌كه‌یان هه‌لبه‌شیته‌وه‌و بی‌كه‌ن به‌ عومه‌.

به‌لام هه‌ركه‌سیك (قارن) بوو واته‌ نه‌یه‌تی حه‌ج و عومره‌ی هه‌تا‌بوو به‌یه‌كه‌وه، ئه‌وه نابێ‌ نه‌سه‌ری به‌تاشی و نه‌كووتی بكاتوه، و هه‌ر له ئی‌حرامدا ئه‌میته‌ته‌وه، له‌پاشاندا رۆژی هه‌شتمی (ذی‌ الحجه) كه پێ‌ی ئه‌لێ‌ن: (یوم‌ الترویة) ئه‌وه‌ی كه بی‌هه‌و حه‌ج بكات، له‌وانه‌ی كه له‌ عومره‌كه‌یان ئی‌حرامیان شكاندوه دووباره ئی‌حرام بی‌هسته‌ته‌وه‌و بروات بۆ مینا له‌گه‌ڵ ئه‌وانه‌ی كه (قارن) بون، وه‌ سوننه‌ت وه‌هایه كه پێنج فه‌ره‌ه‌ نوێژه‌كه له‌ مینا به‌جێ‌ به‌یته‌ی وه‌ ئه‌و شه‌وه كه شه‌وی نزی‌مه له‌وه‌ی بی‌ته‌ته‌وه.

سوننه‌ته‌كه رۆژی عمه‌ره‌ له‌مینا ده‌رنه‌چی هه‌تا رۆژی هه‌لدێ و دوا‌ی رۆژی هه‌له‌هاتن بروات وه‌ نه‌چیته (عرفات) هه‌تا رۆژی له‌ ناوه‌راستی ئاسمان لانه‌دات؛ وه‌ دوا‌ی ئه‌وه‌ی كه پی‌غمبه‌ر ﷺ نوێژی نیوه‌رۆو عه‌سری به‌یه‌كه‌وه كرده‌وه له‌ عمه‌ره‌فات، له‌ نه‌مه‌یه‌ دا‌به‌زی‌وه كه به‌شێ‌ك نه‌یه‌ له‌ عمه‌ره‌فات.

وه له دواى همر دوو نوږته كه نه بېت نه چو ته (الموقف) وه، وه سوننه ته نوږت كردن له نيوانياندا (له نيوان دوو نوږته كه دا) وه سوننه ته نيمام ووتار بخوښنى بڼ خه لك پيش نوږت، نيمامش يه كينكه له ووتاره سوننه ته كاني هج.

دووه: له ووتاره سوننه ته كان: ږوږى همونه له (ذي حجه) لاي كه عبه دواى نوږت نيوږت، نيمام ووتار نه خوښتېتوه.

سږيه: له ووتاره سوننه ته كان- ږوږى قوريانى كردنه كه يه (يوم النحر).

چوارم: له ووتاره سوننه ته كان- ږوږى (نه فرى) يه كه مه^(۱).

وه له همدسه كه دا چوند سوننه ته و ناداب هديه له وانه:-

چوون بڼ (الموقف) دواى لى بوونه، له دوو نوږتې فرمز.

وه ږاوه ستانه له (عرفات) و نه گمر بمسوارى بيت چا كره.

وه ږاوه ستانه لاي بمرده گموره كان له شوښى كه پيغمبر ﷺ لى ږاوه ستاوه، يا نزيك له شوښوه.

به شيويهك ږا بوه ستيت ږوهو قيبله بيت.

(الموقف) دا بميتيتوه همتا خوږ ناوا ده بيت.

له وستانه كه يدا بپارتتوه له خواى گموره و دهسته كاني بمرز بكاتوه تا لاي سنگى، له پاش نموى كه دلنيا بوو ږوږ ناوا بووه له سر خوږ بڼ دهنگ بڅولتى بمرزو موزده ليفه، و بمرزمانيش نمر بدهلكه كه بكات نه گمر گوترايدل كراو بوو.

كه گه يشته موزده ليفه دابږو نوږتې نيواره و خوښتان بكات، بمسريه كموه به بانگيتك و دوو قامصت، بڼ نموى نوږتې سوننه ته له نيوانياندا به جڼ بهښى.

نم كږ كردنموش زانايان لمسرى ږيكن، به لام له هوږى نمو بمسريه كموه كردندا جياوازيان هديه.

نهلين: نمو نوږت بمسريه كموه كردنه بهوشيوه خوا پهرستيه، وه نهلين لمبرنمويه موسافين واته:

سه فمره كه بوته هوږى نمو كږ كردنمويه.

همروها لهو شتانه كه سوننه تن: شو مانمويه له موزده ليفه، وه نمو مانمويه هممو زانايان كږن

لمسر نموى كه خوا پهرستيه، به لام جياوازيان له ودا كه ثايا نمو شمره مانمويه سوننه ته يا (واجب).

(۱) ږوږى (نفر): ږوږى سيانزدهمه له جږنى قوريان، نمو ږوږيه كه خه لكه كه له ميناو بمرزو مدهكه نه گمرتتوه.

سونمه له موزده ليفه نويژي بدياني بکات، له پاشاندا بچولې بهرو مشعري حرام، نينجا لهوي رابوستيت و دوعا بکات.

راوهستان له (مشعر الحرام) له (مناسک) خوا پرستېبه کاني حجه.

پاشان که به ترواري دنيا زرد بوو له بديانيدا نه جوتې بهرو (بطن محسر) و به خياري نه پړا پړيدا، چونکه لهو شوتندا خوا ړقو کينې له (أصحاب الفيل) گرت و له ناري بردن، جا نابې لمسرخو ړويشتن بکريت تييدا يامانهوه لهوي دا.

جا کاتي حاجي گديشته (الجمرة) - جمرة العقبة - ديتنه نارو سکی شيوه کمه و حوت بهردی تن نه گري همو و بهردی که نه ونه دي دنکه پاقله يک بيت، نبي له گمل هر بهردی کدا (الله أكبر) يک بکات.

له پاش نموه بهرو شوتني قورياني کردن نه چيت و قورياني خوي نه کات، نه گهر شتي سهربريني پي بيت، له پاش نموه سهری نمتاشي، له پاشاندا نه گهرتتوه بژ مده ککو (طواف الإفاضة) نه کات، نويش نمو توافيه که توافي زياره تي پي نه لين.

له دواي نمو توافه نيمحرام نشکيني و هرجي لمسر حرام بووه لمسري حلال نبيتتوه هتا چونه لاي خيزانيش.

به لام نه گهر حوت بهرده کاني هارشته (جمرة العقبة) و توافه کي نه کردبو نموه همو شتي کي بژ حلال نبيت جگه له نافرته.

نا نمويه پي وږه و شتي پيغه مبر ^{عليه السلام} له حجهدا که نبي خلك لمسري پروات به پتي نمو فرموده يه که فرموده يتي: (خُذُوا عَنِّي مَنَاسِكَكُمْ). واته: کارو باره کاني حج له منوه وهر بگرن. نمو کسي که بدم شتويه حج نه کات نيقتيداي بو کرده و فرمانه کي به جي هينا و حجه کي صهحيه.

وا له خواره و نمو کارو بارانه پرون نه کينم و ړاو بژچوني زانايانيش لمسريان دهيتن:

کات و شوتني نيمحرام بستن (المواقيت)

(مواقيت) دوو بهشه (المواقيت الزمانية) کات بژ نيمحرام بستن، وه (المواقيت المكانية) شوتن بژ نيمحرام بستن:

(المواقيت الزمانية):

کومه له کاتي که که کرده و کاني حج لهو کاتاندا نبيت دروست نيه، خوي گوره نمو کاتانمي ديارى کرده و لهو نايتمدا که نه فرموي: ﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَهْلِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ﴾

(البقرة/۱۸۹). واته: پرسپارت لئی نه کمن دهرباری مانگ و گوزپانی شتوه کانی، توش بلن نهوانه نیشانمن بۆ دیاری کردنی کاروباری خه لکمو بۆ کاتی حجه.

هموهرها نه فمرموی: ﴿الْحَجُّ أَشْهَرُ مَعْلُومَتٍ﴾ (البقرة/۱۹۷). واته: کردوه کانی حج له چهند مانگینکی دیاری کراواید.

زانایان ئیجماعیان هدیة لیسر تهوی که مدهست له مانگه کانی حج شموال و (ذو القعدة)ن، به لام جیاوازیان لهوهرها هدیة که نایا (ذی الحجة) به تهواری لهو مانگانهیه یا دهیکه لهو مانگانهیه.

ئیبینوعومهر و ئیبینوععباس و ئیبینوعسعود و حنه فیه کان و شافعی و نه محمد بۆرای دوهم چون. به لام مالیک بۆ پای یه کم چوهر.

ئیبینوحزم پای یه کممی ترجیح داوه و نه لیت: خوی گموره نه فمرموی: ﴿الْحَجُّ أَشْهَرُ مَعْلُومَتٍ﴾ ﴿أَشْهَرُ﴾ له زمانی عهرهیدا به درو مانگ و هندیکی مانگینکی تر ناوتری، به لکو به سن مانگ و بهرو ژورر تهوتری، وه هموهرها په می جهمهرات - که له کردوه کانی حجه - پۆژی سیانزههمی ذی الحجة بهجن دیت، وه تهواری دوایی - که له فیزه کانی حجه - له هممو مانگی (ذی الحجة) دا بهجن دیت، به بی جیاوازی له نیتوان زانایان. کهواته نهوه راسته که نهو کاتانه سن مانگن.

وه بهرهمی جیاوازی نیتوانیان لهو کرده وانه دا دهر نهکوی کمدوای قوریانی بهجن دیت.

نهوانی نه لیت: مانگی ذی الحجة هممووی له مانگه کانی حجه، نه لیت: خوینی دواکووتنی ناکووتنه سر، واته: پیوست نییه ناژهل سهرپریت له بریتیدا.

به لام نهوانی نه لیت: ده پۆژی نهو مانگه نهییت له مانگه کانی حج نییه، نه لیت: خوینی دواکووتنی نهکویتنه سر.

ئیحرام بهستن بۆ حج پیش مانگه کانی خۆی:

ئیبینوععباس و ئیبینوعومهر و جابر و شافعی بۆ نهوه چون که ئیحرام بهستن دروست نییه له مانگه کانی حجه نهییت^(۱).

بوخاری و تومیته: ئیبینوعومهر خویان لئی پازی بیت فمرمویته: مانگه کانی حج (شوال) و (ذی القعدة) و ده پۆژی یه کممی مانگی (ذی الحجة) یه، وه ئیبینوععباس (خوا لییان پازی بیت) فمرمویته: سوننه که ئیحرام به حج نهیستری ئیلا له مانگه کانی حجه نهییت^(۱).

(۱) نه لیت نهو کسمی که پیش مانگه کانی خۆی ئیحرامی بهست، نهوه ئیحرامی به عومره بهستوه بری ئیحرامی حجه ناکووتنه.

تیبنوجهریر له تیبنو عبباسوه نهگیرتتهوه که فرمویمتی: دروست نیه کس نیحرام ی حج بیهستی له مانگهکانی حج دا نهییت.

حدهفیهکان و مالیک و نهحمد رایان رایه که نیحرام بیهستی پیش مانگهکانی حج دروسته بهلام کپراهدتی هدییه.

شموکانی پای یهکم ترجیح نهدات و نهلایت: نهوی که بهرگری کردن له نیحرام بیهستی لهپیش مانگهکانی حجدا بههیز نهکات نهویه که خوی گهروه بۆ کردهوهکانی حج چند مانگیکی دیاری کردوه، وه نیحرام بهستییش له کردهوهکانی حجه، جا همرکس بلایت: دروسته نیحرام بیهستی پیش نهو کاتانه نهی بهلکه بهییتتهوه.

(المواقیت المکانیه) :

شوئنهکانی نیحرام بیهستی نهو شوئنانن که نهوکسمی نیازی حج کردن یا عومره کردنی هدییه نیحرامی تیدا نهیهستی.

نیتر دروست نیه بۆ حاجی یا عومرهکەر لایان تی پهرت، بی نهوی نیحرام بهیستیت، وه پیغمبر ﷺ نهو شوئنانی دیاری کردوه:

جا بۆ خهלקی مدینه (ذالحلیفه)ی دانا، (شوئنیکه کهوتوته باکوری مدینموه (۴۵۰) کیلومتر دوروه له مهککوه).

بۆ خهלקی شام (المحفة)ی دیاری کردوه (شوئنیکه ۱۸۷ کیلومتر دوروه له مهککوه کهوتوته باکوری رۆژناوای مهککو نزیکه له (رایغ)وه. (رایغ)یش (۲۰۴) کیلومتر دوروه له مهککوه. نیتر (رایغ) بووه به شوئنی نیحرام بیهستی بۆ خهלקی میسر شام، وه بۆ نهوانی بهوتدا تی نهپهرن له دوی نهوی که (جوحفة) نهسر و شوئنی نهما.

وه بۆ خهלקی نهجد (قرن المنازل) (شاخیکه کهوتوته رۆژ ههلاتی مهککوه نهروانی بهسر کیتی عهرفاتدا، (۹۴) کیلومتر له مهککوه دوروه.

وه بۆ خهלקی یهمن (یللم) (شاخیکه کهوتوته لای باشوری مهککوه، (۵۴) کیلومتر دوروه له مهککوه.

وه بۆ خهלקی عیراق (ذات عرق) (شوئنیکه له باکوری رۆژههلاتی مهککوهیه، (۹۴) کیلومتر دوروه له مهککوه.

هندیک به ههلبهست و شیعر وتویانه:

(۱) صحابی که روتی: سونته حوکی مرفوعی بۆ لای پیغمبر ﷺ

عِرْقُ الْعِرَاقِ يَلْمُ الْيَمَنَ وَيَذِي الْخَلِيفَةَ يُحْرِمُ الْمَدَنِيَّ
وَالشَّامُ جُحْفَةُ إِنْ مَرَرْتَ بِهَا وَلَأَهْلُ نَجْدٍ قَرْنُ فَاسْتَيْنِ

واته: (عرق) بۆ عیراقه و (یلم) بۆ یممن، وله (ذو الخلیفه) ش خەلکی مەدینه نیحرام ئەبەستن، وه بۆ خەلکی شامیش (جحفه) یه ئەگەر هات و بەویدا هاتی، وه بۆ خەلکی ئەجدیش (قرن المنازل) ه جا ناگاداریبو بۆت روون بیتەوه.

ئەوه ئەر شوئەنەیه که پیغمبەر ﷺ دیاری کردوون، که شوئنی نیحرام بەستەن بۆ هەمو ئەرکسانە لەر شوئەوه تێ ئەپەرن، جا چ خەلکی ئەر شوئەنە بن، یان لەلای تەرەه هاتن^(۱).

پیغمبەر ﷺ فرمویەتی: (هُنَّ لَهْنٌ وَلَمَنْ أَتَى عَلَيْهِنَّ مِنْ غَيْرِهِنَّ لِمَنْ أَرَادَ الْحَجَّ أَوْ الْعُمْرَةَ). واته: ئەر شوئەنە بۆ ئەر وولاتانەیدو بۆئەر کسانەیه بەویدا تێ ئەپەرن، با خەلکی ئەر وولاتانەش نەبن و ئوفاقیان جیاواز بیت جا بۆ ئەرکسانە ئەیانبوئ بچن بۆ مەککە حج بکەن یا عومرە بەجی بهێتن لەوێه نیحرام ئەبەستن.

جا ئەگەر کەسێک لەناو مەککەدا بوو، وریستی حج بکات ئەوه ئەبێ لەناو خانووەکانی مەککەوه نیحرام ببەستی.

بەلام ئەگەر بیهوئ عومرە بکات ئەبێ لە (الحل) وه نیحرام ببەستی دیتە دەرەوه بۆی و لەوێ نیحرام ئەبەستی وه لەوێش نزیک تر (التنعیم) ه.

هەرکەس لەنێوان شوئنی نیحرام بەستن و مەککەدا بوو، ئەوه ئەبێ لە خانووەکی خۆیەوه نیحرام ببەستی.

ئێبنو حەزم و توتوویەتی: هەرکەس پێی بەسەر ئەر شوئەنەوه نەبوو، بە ئارەزووی خۆی لەکویدا نیحرام ئەبەستی، ببەستی لە دەریادا بیت یا لەزەوی دا.

نیحرام بەستن پیش (مواقیت) شوئەکانی:

ئێبنو موزیر و توتوویەتی: زانایان هەمویان لە سەر ئەوەن که ئەر کەسێ پیش شوئنی نیحرام بەستن نیحرام ببەستی ئێتر موحریه، بەلام نایا کەپراھەتی هەیە؟ ئەلێن: بەلێ، چونکە قەسێ صحابەکان که ووتوویانە: پیغمبەر ﷺ (ذا الخلیفه) ی داناو بۆ خەلکی مەدینه ئەوه ئەگەینیت که (إهلال) لەر

(۱) بۆ نمونە ئەگەر کەسێک لە خەلکی شام وریستی حج بکات و هاتە ناو مەدینەوه، ئەوه شوئنی نیحرام بەستەنەکی (ذوالخلیفه) یه، چونکە بەسەر ئەویدا تێ ئەپەرن، وه ناییت نیحرامەکی دووا بجات تا ئەگاتە (رايخ) که شوئنی نیحرام بەستنی خۆیەتی، وه ئەگەر درای بجات ئەوه خوئنی ئەکووتە سەر بە رای هەمو جومهور.

شوئیموه نه کړت، وه تموه نه گهینیت که لمر شوئیموه زیادو کمی نیه، جا نه گمر شتی زیاده حرامیش نه بیت هیچ نمبی وازلئ هیثانی باشته.

نیحرام بهستن

پیتناسی نیحرام:

نیحرام: نیریت هیثانه بؤ بهجی هیثانی یدکئ لمر دوو خوا پرستییه (حج یا عمره) یا نیریتی همدوکیان بهسریه کموه، که نه مهیش پاییده کی حجه به پیتی فرموده ی خوی گموره که نه فرموی: ﴿وَمَا أَمْرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ﴾ (البینه/۵). واته: فرمانیان پی نه کراوه نیلا بموه نه بیت که خوا به نیخلاصوه بهمرستو نایینان هر بؤ خوا بیت.

همروه ها به پیتی فرموده ی پیغمبر ﷺ که فرمویه تی: (إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى). واته: کرده وه کان به پی تی نیرته کانیان، جا هرکس نیازی چی بیت پاداشتی تموه ی بؤ نه بیت.

له پیتشموه له (باسی دهست نوژدا) باسی چو نیریتی نیریت کرا که شوئنه کمی دله، که مالی کوری هومام ووتویه تی: لهوانه که حج و عمره خوا پرستییه کمی پیغمبریان ﷺ روایت کردوه، یدکیکیان نازانین گیرابیتیموه که گوی تی له پیغمبر بوبیت ﷺ فرموی تی (نویت العمره، أو نویت الحج). واته: نیرتم هیده عمره و دیا نیرتم هیده حج نه کم.

ناداب و پهروشته کانی نیحرام بهستن:

بؤ نیحرام بهستن چهند پهروشتیک هیده که نه بیت ناگاداری بکرتن، واله خواره وه روئییان نه کدیموه:
۱- پاک و خورتنی: که نم کارهش بهجی دیت به نینوک کردن، سمیل کورت کردنوه، موی بن بال هه لکندن، موی بن ران تاشین، دهست نوژگرتن یان خو شوردن - که له هممویان چاکره - قژ داهیتان و پرش داهیتان.

نیبنوعومر خوا لییان رازی بیت فرمویه تی: سونمته نمر کسه خوی بشوری کاتی وستی نیحرام بهستی و بچیتته ناو مدککوه. بهزار و (دارقطنی) و حاکم که بهصحبی داناوه گیرایانمتهوه.
له نیبنوعه بیاسوه خوا لییان رازی بیت هاتوه که پیغمبر ﷺ فرمویه تی: (إِنَّ النَّفْسَ وَالْحَائِضَ تَغْتَسِلُ وَتَحْرِمُ وَتَقْضِي الْمَنَاسِكَ كُلَّهَا، غَيْرَ أَنَّهَا لَا تَطُوفُ بِالْبَيْتِ حَتَّى تَطْهَرَ) رواه أحمد وأبو داود والترمذي وحسنه. واته: زهستان و نافرته تی بی نوژ نه بی خوی بشوری و نیحرام بهستی و هممو کرده کانی حج بهجی بهیتی تموه نمبی که تموافی خانمی خوا ناکات هتا پاک نه بیتتهوه.

۲- خو دامالین:

خو دامالین له همدو ښو بمرگو پوښاکاندي به تهقل دوراښي، وه لمبر کردنې بمرگي نبحرام، نوبش دوو پارچه قوماشه، يه کيکيان نپيچري له بهشي سمدوي لمش و ناگاته سر، نوي تر پدشته مالتيکه که نپيچري له نيوي خواروي لمشوه، وه پيويسته همدرو پارچه که سپي بيت چونکه بمرگي سپي خوشويست ترين بمرگه لای خوا.

نيبنوعه بباس خوا لييان رازي بيت فرمويې: پيغمبر ﷺ کاتي سمرې خوې شانه کردو چوري کرد، پدشته مال و سرشانه کې نالاند له خويموه بمره مه که که موده پي، خوې و هاروله کاني. (الحديث رواه البخاري).

۳- به کار هيناني بوني خوش:

بوني خوش له لمش و بمرگ دان همرچنده پاشماوي ښو بونهش بميتيتموه هدا دواي نبحرام^(۱). له عايشموه خوا ليې رازي بيت هاتوه فرمويې: نه ليې نروانمه بريقمې بوني توقي سمرې پيغمبر ﷺ کاتي که نبحرامې بستمبو، بوخاري و موسليم گيپراويانتموه. همدوها بوخاري و موسليم له عايشموه گيپراويانتموه فرمويې: من خوم بوني خوش نندا له پيغمبر ﷺ بون نبحرام بستن پيش نوي نبحرام ببستې، وه بون نبحرام شکاندين^(۲) پيش نوي توافي خاندي خوا بکات.

همدوها فرمويې: کاتي له گهل پيغمبردا ﷺ بمره مه که که نروشتين ناوچوانمان به ميسک نپرواندي، جا کاتي عارقممان نه کرده به دم و چاوانماندا نه هاته خواروهو پيغمبر ﷺ ندييني و پتي لي نه نگرين، نه حمده و نغو داود گيپراويانتموه.

۴- کردنې دوو رکات نوږ:

نبي ښو کسدي نديوي نبحرام ببستې دوو رکات نوږ بکات به نريمتي سونمتي نبحراموه له رکاتي يه کمدا دواي فاتحه ﴿قُلْ يٰٓاَيُّهَا الْكَافِرُونَ﴾ بخوتيتموه، وه له رکاتي دروهدا دواي فاتحه (الإخلاص).

نيبنوعه ممر خوا لييان رازي بيت فرمويې: پيغمبر ﷺ له (ذي الحليفة) دوو رکات نوږي نه کرد، موسليم گيپراويتموه.

(۱) همدې له زانايان به کپاهمتي نزانن، به لام فرموده که نبيته حوجهه بسمريانموه.

(۲) مديستې نبحرام شکاندي دواي پدې به: بوني خوش و شتي تري پي حلال نبي، وه تنها له ژن منع نه کړي.

وه ئىتوانى دوو پىكاتى فەرزىش لەجىياتى بىكات، وهك چۆن نوێژى فەرز لە جىياتى (تحية المسجد) يش ئىيت.

جۆرهكانى ئىحرام

ئىحرام سى جۆره:

۱- (قران) ئىويه كه له مىقاتىوه ئىحرام بىستى به حج و عومره بىسرى دهكهوه.

۲- (تمتع) عومره كردنه له مانگهكانى حەجدا، پاشان حج كردنىش هەر لىو سالىدا.

۳- (إفراد) ئىويه كه له مىقاتىوه تەنها به حج ئىحرام بىستى.

زانایان كۆن لىسەر ئىويه كه هەر سى جۆره كه دروسته.

له عاتىشوه خوا لىتى پازى يىت هاتوه فەرموىتى: له سالى حجى مائىناواییدا له گەل پىنەمبەردا ﷺ چوین بۆ حج، جا هەبو تەلبىى به عومره نه كرد، هەبو به حج و عومره، وه هەبو هەر به حج، وه پىنەمبەر ﷺ هەر به حج تەلبىى كرد.

جا ئىوانى كه ئىهلاليان به عومره كردبوو، له كاتى گەشتىياندا ئىحراميان شكاند، وه ئىوانه كه ئىهلاليان به حج كردبوو يا به حج و عومره بىسرى دهكهوه، ئىحراميان نه شكاند هەتا پۆژى (نەحر) سەر بىرن. نه حەمد و بوخارى و موسلىم و مالك رىوايتيان كردوه.

واتاى (قران) چىيه؟

ئىويه كسىك له شۆنى ديارى كراوه به نىيازى حج و عومره ئىحرام بىستى، وه له كاتى تەلبىيدا بلىت: (البىك بىح و عمره) واته: خوايه بهدم بانگىوازه كهتموه هاتوم حج و عومره نه كم بىسرى دهكهوه، هەر كسىش وهى كرد ئىى به ئىحرام دهكهوه بىستىوه هەتا له هەموو كردهكانى عومره و حج نهىتوه.

ياخود ئىحرام نه بىستى به عومره، وه حجىش بخته نار عومره و پىش تواف كردن^(۱).

واتاى (تمتع) چىيه؟

ئىويه كسىك له مانگهكانى حەجدا عومره بىكات له پاشاندا هەر لىو سالىدا حجىش بىكات، وه بۆيه پىنى ئەلتن تەمەتتوچ چونكه سوود له دوو كردهوى حج و عومره وه نه گرى له مانگهكانى حەجدا، له يك سالىدا بىن ئىويه بگىرتتوه بۆ وولاتى خۆى.

وه لىبەر ئىويه ئىو كسه كاتىك ئىحرام نه شكىتى بههره نه گرى لىو شتەنى كه غەبرى موحرىم بههرىان لى وه نه گرى وهك: جل گۆرىن و بۆنى خۆش له خۆدان و شتى تر.

(۱) ئىمەيان به زارادهى تەمەتتوچ نار ئىبرىت له قوربان و سونەتدا.

شیئوہی (تمتع):

نمەبە ئەو کەسە لە شوێنی دیاریکراووە ئیحرām ئەبەستنی تەنھا بە عومرە، وە لەکاتی تەلبییەدا ئەلّیت: (لبیک بعمرة) ئەمەش ئەوێ لەسەر پینۆست ئەکات کە بەو شیئوہی - واتە بە ئیحرāmەو - بێنیتەو هەتا حاجی ئەگەنە مەککە و طەوافی خانەنێ خوا ئەکات و سەعی صەفاومەرە ئەکات، ئینجا ئەم سەری ئەتاشی یا کورتی ئەکاتەو ئیحرām ئەشکیننی و جلی ئیحرām لا ئەباو جلی تر لەبەر ئەکات، وە هەرچی لە کاتی ئیحرāmەکەدا لەسەری حەرام بوو بۆی دروست ئەبیتەو هەتا پۆژی تەروی یە دیت (پۆژی هەشتەم) ئیتر ئەم لە مەککەو ئیحرām ئەبەستنی بە حج.

لە (فتح)دا هاتووە: ئەوێ جەماوەری زانایان بۆی چوون ئەوہی (تمتع) بەو ئەوتری کە کەسێک لەسەر ئەکات لە مانگەکانی حەجدا حج و عومرە بەجێ ئەهیننی لە یەک سالتدا، وە ئەبێ عومرە کە پیش بچات، وە ئەبێ لە مەککەشەو بێت.

جا هەرکاتێک مەرجێک لەو مەرجانەنێ تێدا نەبوو ئەو ناییت بە مۆتەمەتتەع (واتە: حەجەکی حەجی تەمەتتووعی پێ نالین).

واتای (إفراد) :

ئێفرا ئەوہی ئەو کەسێ ئەبوی حج بکات لە شوێنی دیاری کراووە ئیحرām بێستنی تەنھا بە حج، وە لە تەلبییەکەدا بلیت: (لبیک بیحج) وە لەسەر ئەو ئیحرām ئەبیتەو هەتاوێ کارەکانی حج تەوا ئەبیت، جا ئەگەر پێی خۆش بوو لەدوای ئەو عومرە ئەکات.

کام جۆریان چاکترە؟

زانایان جیاوازیان هەبە لەوەدا کە کامیان چاکترین^(١)، شافعییەکان بۆ ئەو چوون کە ئێفرا و تەمەتتووع چاکترن لە قیران، چونکە ئەو کەسێ کە ئێفرا ئەکات یان تەمەتتووع ئەکات، هەردوو کردووە کە بە تەواوی بەجێ ئەهیننی، بەلام ئەو کەسێ کە قیران ئەکات تەنھا کاری حج بەجێ ئەهیننی.

هەرەها دەربارە ئێفرا و تەمەتتووع دوو قەسەیان هەبە یە کەمیان ئەوہی کە تەمەتتووع چاکترە، دەرەمیان ئەوہی کە ئێفرا چاکترە.

حەنەفییەکان ئەلّین: قیران چاکترە لە تەمەتتووع، وە قیرانو تەمەتتووع چاکترە لە ئێفرا.

مالیکییەکان بۆ ئەو چوون کە ئێفرا چاکترە لە تەمەتتووع و قیران. وە حەنەلەکان بۆ ئەو چوون کە تەمەتتووع چاکترە لە ئێفرا و قیران.

(١) ئەم جیاوازییە لەسەر جیاوازی حەجەکی پێنەمەری خوا ﷺ دامەزراوە. وە ئەوێ راستە ئەوہی کە پێنەمەری ﷺ قیرانی کردبو، چونکە هەدی لە گەڵ خزی بردبو.

نیمش نزدیکتره له ناسانکاری یوه، چونکه بڼه خدایک ناساتره که ناتوانن له گڼل خویاندا همدی بېمن، هر نیمش بوو که پیغمبر ﷺ به هیوای بوو بڼه خوی و فرمائی دا به صحابه ودها بکمن.

موسلم له (عطاء) وه نه گټریتوه که ووتویتي: گویم له جابر یوه خوا لښی رازی بیت فرمویتي: نیمه - هارولانی پیغمبر ﷺ - ټیهلانان به حدیکی خالیص کرد به تمنا پیغمبر ﷺ که چاره به یانی له (ذی الحجة) رږشت هات فرمائی پیداین که خومان بکهینهوه فرموی: (حُلُوا وَأَصْبُوا النِّسَاءَ) واته: خوتان بکهینهوه بچنه لای ژنه کانتان، به لام زوری لښ نه کردن، وه هر بڼی حلال کردن.

رومان: پینج رږژ نیتت نمان ماوه بڼه عمره وه، فرمائی پیداین لای ژنه کافان بین. پیغمبر ﷺ روتاری بڼه داین و فرموی: (ثمّ انّ من له همموتان زیاتر له خوا نترسم له همموتان راستگو ترم وه له همموتان چاکترم، نه گهر همدیم له گڼل خوم نه هیئابیه منیش خوم نه کړدوه وه چوڼ ټیوه خوتان نه کړدوه، وه نه گهر ټیوه ټیستا نمرانی له پیښوه بمزانیبیه همدیم له گڼل خوم نه نه هیئا، جا خوتان بکمنهوه)، ووتی: نیمش خومان کړدوه مل کهچی فرمانه کانی بووین.

دروسته ټیهرام به موطلهقی بېستړی:

نه گهر کسټیک ټیهرامی به موطلهقی بست، و مېبستی تمنا بهجی هیئانی ټو فرزه بیت که خوا لهسری داناهه بڼه ټیوه جږټیک لمر سټ جږانه دیاری بکات لمبر زانیاری نبونی بېم روڼ کړدنهویه، ټوه ټیهرامه کی دروسته صحیحه.

زانایان ټه ټین: نه گهر ټیهلان بکات و تهلبیه بکات، وه چوڼ خدایک ټی کمن و مېبستی خوا پېرستی بیت و ناری هیچ نجات نه به زاروهی خوی وه نه مېبستیکی دیاری کراو له دلایا بیت، نه تدمتتوچ نه ټیفراد نه قیران، دیسانوه حجه کی دروسته یه کټی لمر سیانمی بهجی هیئاوه.

طواف کردن و سعی کردنی قارین و موتعتتبع، و ټیوهی که بڼه خدایک حرم تمنا ټیفراد نیتت

:

له ټیبنوعیباسوه هاتوه که پرسیاری موتعتی حدجیان لی کړد؟ نمیش فرموی: کوچ کمران و یارمندی دهران (المهاجرون والانصار) و خیزانه کانی پیغمبر ﷺ له حدجی مال ناوایدا ټیهلایان کرد، (واته: دهنکیان بمرز کړدوه به تهلبیه روتن) وه نیمش ټیهلانان کرد، جا کاتئ هاتینه مکه که پیغمبر ﷺ فرموی: (اجعلوا إهلالکم بالحجّ عمره إلا من قلّد الهدی). واته: ټیهلاله کانتان که بڼه حج نه یکن بڼه عومره بیکمن، ټیلا کسټیک نیتت که همدی ناماده کړدوه، نیمش به دوری کهعبدا تموافمان کردو سعی صفاهو مېرومان کرد، وه چوینه لای ژنه کافان و جلی ترمان لمبر کرد.

وه فمرموی: (مَنْ قَلَّدَ الْهَدْيَ فَإِنَّهُ لَا يَحِلُّ لَهُ حَتَّى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحَلَّهُ). واته: هر کس قوریانی ناماده کردوه بوی نییه خوی بکاتوه هدا قوریانی نه گیه نیته جی خوی.

له پاشاندا نیواری پوژی تروویه فرمائی پیداین که نیهلال بۆ حج بکهن، جا کاتی له کرده وکانی حج بویندوه هاتین طوافی که عبه مان کردو سدعی نیوان صفار مهره مان کرد.

نیتر کاری حجه که شان توار بوو نهوی لسمرمان نمینیتوه (هدی) به وهک خوی گوره نه فمرموی: ﴿فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتَ﴾ (البقرة/۱۹۶). واته: هر کس نیحرامی شکاند له عومره که دار له پاشاندا نیحرامی بهستوه بۆ حج، با چی بۆ هه لئسووی له قوریانی بیكات. بهلام نه گمر کسێک هیچی بۆ هه لئسووا با سی رۆژ له حجه کهدا به پوژوو بیت و حوتیش که گهرانه شوینی خوتان.

کارپیش نییت بۆ قوریانی، جا نهوان دو نوسوکیان له یهک سالتا کۆ کرده وه، نهویش کۆ کرد نهوی نیوان حج و عومره بوو. چونکه خوی گوره له کتیه کهیدا باسی کردوه وه له سونمتی پیغمبهره کهیدا عیسی هیده، وه خوی گوره نهوی رها کردوه بۆ نهو کسانه که خه لکی مه کهکه نین وهک نه فمرموی: ﴿ذَلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلُهُ حَاضِرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ﴾ (البقرة/۱۹۶). واته: نهوه بۆ کسێکه که خوی و کسروکاری دانیشتوی شاری مه کهکه نهبن. وه نهو مانگه حجهانی که خوی گوره باسی کردوون: (شموال، ذو القعدة، ذو الحجة)، (جا هه رکس نیحرامی تههتوعی بهست له مانگاندا نهوا یا خوینی لسمره بیژئی یا به پوژوو بیت)، بوخاری گپراوتی روه.

۱- له فمرموده کهیدا به لگهی نهوه هیده که خه لکی حهره نه تههتوعیان بۆ هیده وه قیان^(۱)، نهبن یان حجهی تهنا بکهن، یان عومرهی تهنا، نههش بۆ چونی نیبنوعه بباس و نهی حنیفه هیده، به پیی فمرمودی خوی گوره که فمرمویهتی: ﴿ذَلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلُهُ حَاضِرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ﴾ (البقرة/۱۹۶).

زانایان جیاوازیان هیده له دیاری کردنی نهوه که کین نهوانی دانیشتوی مهسجیدی حرامن. مالیک و ترمیتی: نهوانه تهنا خه لکی خودی شاری مه کهکن، نههش قسبی نهعه رجه، وه (طحاوی) هه لکی بژاردوه و ترجیچی داوه.

(۱) نیمامی مالیک و شافعی و نهحمد رایان وایه که مه کهکی بۆ هیده تههتوع و قیان بکات، بهبی نهوی کهراهنی بیت، و هیچی لسمر نییه.

نیبنوعدیباسر (طاوس) و کۆمه‌لیک ووتویانه: دانیشتوانی حرمهن و بس، (حافظ) ووتویمتی: له روالقتدا وه‌هایه. شافیعی ووتویمتی: ئهو کهمسیه که به‌ئەندازی کهمترین ماوه که نوژی تییدا کورت ده‌کریتموه دور بیت له مه‌که‌که‌وه. ئهم رایەش نیبنوجهریر هەلی بژاردوه.

هه‌نه‌فی‌یه‌که‌کان ووتویانه: ئهو کهمسیه که کسوکاری لهو شوتنه‌ی بیت که ئیحرامی تییدا ئه‌به‌ستری یان نزیکتر بیت، جا به‌وانه ئه‌ووتری ئه‌هلی حرمهن، وه‌ عیبه‌تیش به‌ شۆنی نیشته‌جێ بوونه نەک به‌ شۆنی له دایک بون و گموره‌ بوون.

۲- هه‌روه‌ها به‌لگهی ئه‌وه‌ هه‌یه که ئهو کهمسێ تمه‌متوع ئەکات ئه‌بێ له پێشموه (طواف) و (سعی) بکات بۆ عومره‌که‌ی، ئیتر پێویستی به‌طوافی قودوم نابێت که طوافی سالاوه، له‌پاشاندا طوافی (إفاضة) ئەکات دوا‌ی وه‌ستانی عه‌ره‌فه، وه‌هه‌روه‌ها دوا‌ی وه‌ستانی عه‌ره‌فه سعی نیتوان سه‌فاو مه‌روه‌ ئه‌کاتمه‌وه.

به‌لام ئهو کهمسێ که قیران ئەکات ئه‌وه‌ به‌شی زۆری زانایان بۆ ئه‌وه‌ چوون: که تمه‌نها کاره‌کانی هه‌جی به‌سه، یه‌ک طواف و یه‌ک سعی ئەکات بۆ هه‌ج و عومره‌که‌ی، هه‌روه‌ک ئهو کهمسێ هه‌جی ئیفراد ئەکات. ۱- له‌ جاییه‌وه‌ خوا‌ی لێ پازی بیت هاتوه‌ فەرمویه‌تی: پێغمه‌به‌ر ﷺ هه‌ج و عومره‌که‌ی به‌سه‌ریه‌که‌وه‌ کردو یه‌ک طوافی بۆ کردن. (ترمذی) گێڕاوه‌تی‌یه‌وه‌ پله‌ی (حسن) ی بۆ داناوه‌.

۲- له‌ ئیبنوعومره‌وه‌ هاتوه‌ که پێغمه‌به‌ر ﷺ فەرمویه‌تی: (مَنْ أَهْلٌ بِالْحَجِّ وَالْعُمْرَةِ، أَجْزَاهُ طَوَافٌ وَاحِدٌ وَسَعْيٌ وَاحِدٌ) رواه الترمذی وقال حسن صحیح غریب، وأخرجه الدارقطني وزاد (وَلَا يَجِلُّ مِنْهُمَا حَتَّى يَجِلَّ مِنْهُمَا جَمِيعًا). واته: هه‌ کس ئیهلالی بۆ هه‌ج و عومره‌ کرد طوافێکی به‌سه‌و یه‌ک سعی نیتوان سه‌فا و مه‌روه‌ی به‌سه، وه‌ له‌ زیاده‌که‌ی (دارقطنی) دا هاتوه‌: نابێ خۆی بکاتمه‌وه‌ له‌ هیچیاندا هه‌تا له‌ هه‌ردوو کیان ئه‌بیتمه‌وه‌.

۳- موسلیم ئه‌گێڕتمه‌وه‌: که پێغمه‌به‌ر ﷺ به‌ عائیشهی فەرمووه‌: (طَوَافُكَ بِالْبَيْتِ، وَبَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ يَكْفِيكَ لِحَجَّكَ وَعُمْرَتِكَ). واته: یه‌ک طوافت به‌ ده‌وری به‌یت داو یه‌ک سعی نیتوان سه‌فاو مه‌روه‌ت به‌سه‌ بۆ هه‌ج و عومره‌که‌ت.

ئهبوحه‌نیفه‌ بۆ ئه‌وه‌ چوه‌ که ئه‌بێ ئهو کهمسه‌ دوو طواف و دوو سعی سه‌فاو مه‌روه‌ بکات. به‌لام رای‌ یه‌که‌م له‌ پێش تره‌ له‌به‌ر به‌هێزی به‌لگه‌که‌ی.

۴- هه‌روه‌ها له‌ حمیدسه‌که‌دا به‌لگه‌ هه‌یه‌ له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که موتمه‌تبع و قارین قوربانیا‌ن له‌سه‌ره‌، وه‌ به‌چو‌کترین شتیش کارپێکه‌، وه‌ هه‌رکس قوربانی نه‌بوو ئه‌بێ سێ پۆژ له‌ هه‌ج به‌رپۆژو بیت، وه‌ حه‌وتیش که گه‌ڕایه‌وه‌ ناو کسوکاری. وه‌ چاکتر وایه‌ ئه‌و سێ پۆژه له‌سه‌ره‌تای ده‌ پۆژه‌که‌ی مانگی ذی الحجه‌ دا به‌

پۆژووبیئت، پێش پۆژی عەرەفە. وە هەندێ لە زانایان هەیه پێ ئەدا کە لەسەرەتای مانگی شەوالەمۆه دروستە ئەو کەسە بە پۆژوو بیئت. لەوانە (طارس) و موحاهید.

ئێبنوعومەر خویان لێ رازی بیئت رای وەهایە کە پۆژێک پێش تەروی یەو پۆژی تەروی یە، و پۆژی عەرەفە بە پۆژوو بیئت. بەلام ئەگەر کەسێک لەو پۆژاندا بە پۆژوو نەبۆو یا هەندێکی گرت پێش جەژن، ئەو بۆی هەیه پۆژانێک کە پێی ئەلێن (أیام التشریق) بەپۆژوو بیئت. بە پێی ئەوێ کە عایشە و ئێبنوعومەر خویان لێ رازی بیئت فەرمویانە: پێ نەدراوە کەس لە (أیام التشریق) دا بەپۆژوو بیئت ئیلا کەسێک نەبیئت کە قوریانی پێ نەبۆو (بوخاری گێڕاویەتی یەو).

وە ئەگەر پۆژی ئەو سێ پۆژی چۆ لە حەجدا نەبێ دوا یی بیان گێڕتەو.

بەلام حەوت پۆژە کە: ئەلێن: کە گەرایەو وولاتی خۆی بەپۆژوو نەبیئت، وە ئەلێن: کە گەرایەو لای بارەگاکی. جا لەسەر رای دوا یی لە ڕێگاشدا بە پۆژوو بیئت صەحیحە. نەمەش بۆچونی موحاهید و عەطائە، وە پێویست نەیه ئەو دە پۆژە بەسەر یە کەو بەگێڕ. وە ئەگەر کەسێک نیتی هێناو ئیحرامی بەست بۆی هەیه تەلبییه بکات.

(التلبیة) لیبیک ووتن:

حوکەمەکی:

زانایان هەموو لەسەر ئەوەن کە تەلبییه مەشروعه. لە ئومو سەلەمەو خوا لێی رازی بیئت هاتو فەرمویەتی: گوێم لە پێغەمبەر ﷺ بوو ئەی فەرموو: (يَا آلَ مُحَمَّدٍ! مَنْ حَجَّ مِنْكُمْ فَلْيُهْلُ فِي حَجَّهِ أَوْ حَجَّتِهِ) رواه أحمد وابن حبان. واتە: ئەی ئالی عەمەد! هەر کەس لە ئێو حەجی کرد با بەدەنگی بەرز لەببەیک بکات.

بەلام زانایان جیاوازیان هەیه لە حوکەمەکید، وە هەروەها لە کاتەکید، وە لە حوکمی ئەو دا کە کەسێک دوا یی بکات، جا شافیعی و ئەحمەد بۆ ئەو چۆن کە سوننەتە، وە پەسەندە لە گەم ئیحرام بەستندا بووتری، وە ئەگەر کەسێک نیتی حەجی هێناو لەببەیک نەوت، کارەکانی حەجی دروستە، بێ ئەوێ هیچ کە فارەتییکی بکوترتە سەر، چونکە ئیحرام بەنیتی ڕوتیش نەبەستری.

حەنەفییەکان رایان وەهایە کە تەلبییه ئەوێ جێی تەلبییه نەگرتەو — لەو شانە کە لە واتای ئەودان وەک تەسبیحات و هێنانی قوریانی — مەرجێکن لە مەرجەکانی ئیحرام، جا ئەگەر کەسێک ئیحرامی بەست (لیبیک) ی نەوت یا تەسبیحاتی نەکرد، یا قوریانی نەهێنا ئیحرامەکی دروست نەیه.

نەمەش لەسەر ئەو دانراو: کە ئیحرام بەستن لای ئەمان پێک هاتوو لە نیت و کارێک لە کارەکانی حەج؛ جا ئەگەر کەسێک نیتی ئیحرامی حەجی هێناو کارێک لە کارەکانی حەجی بەجێ هێنا، (سبحان

اللهی کرد یا به دهنگی بهرز لمبیهیکی روت یا قوریانی له گمَل خَردا هیتاو (لبیک)ی نموت، نهو
نیحرام بهستنهکمی دروسته و به نموتنی (لبیک) خوتنی دیته سر.

وه نهوی بهناوبانگه له بزچونی مالیکدا نهویه که تهلبیه (واجبه)، هرکس وازی لئ بهیتنی و
نهیلیت یا درهنگ دوی نیحرام بیلیت خوتنی لمسر نهیت.

شیهوی روتنی (تلبیه) :

مالیک له نافیموه نهگیرتتهوه که ئینوعومر خویان لئ رازی بیت که تهلبیهی پیغمبهر ﷺ:
(لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ، إِنَّ الْحَمْدَ وَالنَّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ، لَا شَرِيكَ لَكَ) بووه.
نافیع روتیهتی: عبدالله ی کورپ عومر نمشی پئ زیاد نهکرد: (لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ وَسَعْدِيكَ،
وَالْخَيْرُ بَيْنَيْكَ، لَبَّيْكَ وَالرَّغْبَاءُ إِلَيْكَ وَالْعَمَلُ) واته: خویه وهلامی بانگوازهکمت ندهمهوه سئ جار، و جار
له دوای جار وهلامت ندهمینوه، وه خیر همووی بهدست تزیو داوا کردن و پارانهوه هریزولای تزیه، وه
کردهوش هر بزتو نهجام نهدیت.

زانایان لایان پسندنه که هر نو تهلبیهی پیغمبهر ﷺ بوتری و زیاتر نهیت، وه له زیاد کردیدا
جیاوازن، جومهور بۆ نهو چون که زیاد کردیش خراب نییه، وه چون ئینوعومر و صحابه لیزان
زیاد نهکرد و پیغمبهرش ﷺ گوئی لیزان بو، وه هیچی نهئوت. نهبوداود و بهیهقی نمه
نهگیرتتهوه. بهلام لای مالیک و نبیوسف له تهلبیهیکی پیغمبهر ﷺ زیاتر روتن کراهتی هیده.

فضل و چاکی تهلبیه:

۱- ئینوماجه له جاییهوه نهگیرتتهوه: پیغمبهر ﷺ فرمویهتی: (مَا مِنْ مُحْرِمٍ يُضَحِّي يَوْمَهُ يُلَبِّي
حَتَّى تَغِيْبَ الشَّمْسُ، إِلَّا غَابَتْ ذُنُوبُهُ فَعَادَ كَمَا وَلَدَتْهُ أُمُّهُ). واته: هر موحرمیک نو روزه تا نیواره
تهلبیه بکات گوناھی لمسر نامیتنی وه نو روزهی لئ دیتتهوه که تازه له دایک نهیت.

۲- له نهو هورهیرهوه هاتوه که پیغمبهر ﷺ فرمویهتی: (مَا أَهْلٌ مُهْلٌ قَطُّ إِلَّا بُشْرًا، وَلَا كَبَرٌ
مُكَبَّرٌ قَطُّ إِلَّا بُشْرًا) رواه الطبرانی وسعيد بن منصور. واته: هرکس به دهنگی بهرز تهلبیهی کردیت
نیلا مژدی پئ دراوه، وه کس نهبو (الله اکبر)ی کردیت نیلا مژدی پئ دراوه، روتیان: ئی
پیغمبهری خوا به بههشت؟ فرموی: بهلئ.

۳- له سهلی کورپ سعهدهوه هاتوه که پیغمبهر ﷺ فرمویهتی: (مَا مِنْ مُسْلِمٍ يُلَبِّي إِلَّا لَبَّى مِنْ
عَنْ يَمِينِهِ وَشِمَالِهِ، مِنْ حَجَرٍ، أَوْ شَجَرٍ، أَوْ مَذْرٍ، حَتَّى تَنْقَطِعَ الْأَرْضُ مِنْ هَا هُنَا وَهَا هُنَا) رواه ابن ماجة
والبيهقي والترمذي والحاكم وصححه. واته: هیچ موسلمانیک نیه لمبیهیک بکات نیلا چی دارو بهردو چو
هیده، لهلای راست و چهپییهوه لمبیهیک نهکات هتا زوی لیرو لموی نهچری.

پسندلییدی ناشرکرا روتنی:

۱- له زهیدی کوری خالیده وه هاتوه که پیغمبر ﷺ فرمودی: (جَائِي جَبْرِيلَ عَلَيْهِ السَّلَام) فَقَالَ: مَرُّ أَصْحَابِكَ فَلْيَرْفَعُوا أَصْوَاتَهُمْ بِالتَّلْبِيَةِ، فَإِنَّهَا مِنْ شَعَائِرِ الْحَجِّ. رواه ابن ماجه، وأحمد، وابن خزيمة، والحاكم، وقال: صحيح الإسناد. واته: جویرائیل هاتولهام و پیی روم: به هاره له کانت بلتی: با دهنگیان بهرز بکنموه له کاتی تهلبیه کردندا چونکه تهلبیه له دروشه کانی حجه.

۲- له نهو به کرده خوا لئی پازی بیت هاتوه که له پیغمبر ﷺ پرسیار کرا چ بهشیک حجه چاکترینه؟ فرمودی: (الْعَجُّ وَالنَّحْجُ) رواه الترمذی، وابن ماجه. واته: دهنگ بهرز کردنوه به تهلبیه قوریانی کردن.

۳- له نبی حازموه هاتوه که یاره کانی پیغمبر ﷺ که ئیحرامیان نه بهست نه گیشته (الروحاء) تاوه کو دهنگیان نه نوسا (گر نهبو).

جومهوری زانایان دهنگ بهرز کردنوه یان به لاره په سنده له بهر نهو فرمودانه.

مالیک و توبه تی: نهو که سی تهلبیه نه کات نایت له مزگوتی جماعتدا دهنگ بهرز بکاتوه به لکو نهبی هدرخوی و نهوی که له تمنیشتی بهی بیستی، نیلا له مزگوتی مینا و مزگوتی حرامدا نیت، چونکه نهو دوانه دهنگیان تیدا بهرز نه کرتنوه بۆ تهلبیه. نهمش به نیسبت پیواننوه، به لام نافرتهان تنها خزیان نه بیستی و نهو که سانه و له دوا یاننوه، وه کپرا همتی هیه لهو زیاتر دهنگ بهرز بکنموه، عطاء و توبه تی: پیوان دهنگیان بهرز نه کمنوه، به لام ژنان بۆ خزیان نیت، وه نایت دهنگ بهرز بکنموه.

نهو شوینانه پی سنده تهلبیه تی تیدا بکرت:

تهلبیه په سنده له شوینانه دا:

له کاتی سوار بوون، یا دابزین، وه هر کاتیک چوه شوینیکی بهرز یا دابزی به دلایک، یا که گه شته کۆمه لایک سوار، وه له دوا ی همدو نوژیک و پارشینان. شافعی و توبه تی: نیمه له همدو حالتیکدا به په سندی نه زانین.

کاتی ووتنی تهلبیه:

نهو که سی که ئیحرام نه بهستی نهبی لهو کاتوه که ئیحرامه کی نه بهستی دهست بکات به (لبیک) ووتن هتا یه کم بهرد نهاویتته جهمه ی عهقه به له رژی قوریانیدا، نه جار واز له ووتنی نه هیتیت، چونکه پیغمبر ﷺ هتا گه ییوه به کۆمه له بهرده که هر (لبیک) ی فرموده. (جماعة) ریوایتیان کردوه. نهمش بۆ چونی نهو و حنه فییه کان و شافعی و جومهوری زانایان.

نه همدو ئیسه ق و توبه یان: نهبی حاجی هتا همدو کۆمه له بهرده کان په می نه کات هر تهلبیه بکات، پاشان واز بهتیت، مالیک و توبه تی: نهبی حاجی (لبیک) بکات هتا رژی له نیوی ناسمان لا

ئەدات لە رۆژی عەرپەدا، ئینجا تەلبیە ئەرپەت، ئەمە بە نەسبەت حج کردنەوه، بەلام ئوانەوی عومرە ئەکەن ئەبێ هەتا بەردە ڕەشەکه دەست لێ ئەدەن هەر تەلبیە بەکەن.

لە ئیبنوعەبباسەو خوا لێیان رازی بێت هاتووە: ڕەشەمبەر ﷺ لە عومرەدا کاتێ بەردە ڕەشەکی ئیستیلام ئەکرد لە تەلبیە ئەوەستا، (ترمذی) گێڕاوەئەویوەو ووتویەتی: (حدیث حسن صحیح) وە بەشی زۆری زانایانیش کار بەم حدیسە ئەکەن.

پەسەندیەتی سلاوات دان لەسەر پێغمبەر ﷺ لە پاشاندا پارانەو:

لە قاسمی کۆری محمدی کۆری ئەبێ بەکرەو هاتووە ڕەشەمبەر ﷺ کاتێ تەلبیە ئەبۆو داوای لێخۆش بوون و سلاوات بەدات لەسەر پێغمبەر ﷺ. وە پێغمبەر ﷺ کاتێ لە تەلبیە ئەبۆو داوای لێخۆش بوون و رازی بوونی خوا ئەکرد، و داوای لێخۆشبوونی بۆ خەلکیش ئەکرد، (طبرانی) و جگە لەو گێڕاوانەتەو.

ئەوی کە ڕەوایە بۆ موحریم

۱- خۆشۆردن و گۆڕینی جل و بەرگی ئیحرام:

لە ئیبراھیمی نەخەعی ئەوە هاتووە ووتویەتی: ھاوێلانی ئیمە کە ئەگەشتنە بیری مەیمون خزیان ئەشۆری وە چاکترین جلیان کە هەیان بوو لەبەر ئەکرد، وە لە ئیبنوعەبباسەو خوا لێیان رازی بێت ئەگێرەو کە چۆتە گەرمای جوحنەو بە موحریمی، پێیان ووت: ئەچیتە گەرمایو بە جلی ئیحرامەو؟ ووتی: خوا هیچ لە چلک و پیسی ئیمە ناکات.

لە جابیرەو خوا لێی رازی بێت هاتووە کە فەرەویەتی: موحریم ئەتوانێ خۆی و جەکانی بشوات، لە عبداللەمی کۆری حوئەینەو هاتووە: کە ئیبنوعەبباس و میسوری کۆری مەخرەمە لە ئەبواء کێشەیان لێ پەیا بوو، چونکە ئیبنوعەبباس ئەبووت: موحریم بۆی هەبە سەری بشوات میسوریش ئەبووت موحریم بۆی نەبە سەری بشوات، عبد الله ئەلئیت: ئیبنوعەبباس منی نارد بۆ لای ئەبو ئەیسوی ئەنصاری. سەیرم کرد خۆی ئەشوات لەسەر بێرێک، قوماشێکی کردبوو بە پەردە، منیش سلاوم لێکرد ووتی: ئەو کێیە؟ ووتم: من عبداللەمی کۆری حوئەینم. ئیبنوعەبباس ناردومی بۆ لات ئەپرسی: پێغمبەر ﷺ کاتێ موحریم بوو چۆن خۆی ئەشۆری؟ ئەلئیت: ئەبو ئەییوب بە دەست پەردەکی لادا هەتا سەری دەرکەوت، ئەجار بەو کەسە ووت کە ئاری بەسەری ئەکرد: ئاوپرێژە بەسەرما، ئەویش ئاری ئەکرد بەسەریاو بۆخۆشی سەری هەلنەگلۆفی، بۆ پێشەو بۆ دووای، ئینجا ووتی: پێغمبەر ﷺ بینو، ئاوەی کردو، جەماعەت گێڕاوانەتەو جگە لە (ترمذی).

بوخاری لە رپوایتێکی تردا ئەمە لێ زیاد کردو: گەرمایو بۆلایان پێم راگەیاندن. میسور بە ئیبنوعەبباسی ووت هەرگیز موحادەلەت لەگەڵ ناکەم.

شموکانی ووتوبهتی: هه‌دیه‌که نه‌بیتته به‌لگمی نه‌وی که موحریم دروسته خۆی بشۆری و کاتی خۆشته‌که به ده‌ست سەری دا‌پۆشی.

ئیبن‌موندیر ووتوبهتی: زانایان هه‌موو کۆن لاسەر نه‌وی که واجبه موحریم کاتی لەش گرانی خۆی بشوات، وه لاسەر کاتی تر جیا‌وازیان هه‌یه.

مالیک له (الموطأ) دا له نافع‌هه نه‌گێڕێته‌وه: که ئیبن‌عو‌مەر خ‌وایان لێ پازی بیت به موحریمی سەریشی نه‌نه‌شۆری، مه‌گەر ئیحتیلام بب‌وایه. وه له مالیک‌هه نه‌گێڕێته‌وه که به که‌پرا‌ه‌تی ئه‌زانی موحریم سەری ن‌قوم ب‌کات له‌ناو ئا‌ودا.

وه دروسته صابون و ئه‌و شتانه‌ی چ‌لک لانه‌به‌ن به‌کاربه‌ێتی وه‌ک (أشنان) و (سدر) و (خطمي) (که ئه‌مانه چ‌هند جۆره گیایه‌کن بۆ پاک و خ‌وارتی به‌کار نه‌هاتن).

له لای شافعی‌یه‌کان و هه‌نبه‌لی‌یه‌کان دروسته به صابونێک خ‌زی بشوات که بۆنی هه‌بێ، وه هه‌روه‌ها ق‌ۆ‌گ‌ر‌ده‌وه‌و شانه‌کردنی دروسته. وه پی‌غه‌مه‌به‌ر ﷺ فەرمانی به عایشه نه‌کرد ئه‌ی فەر‌مو‌و: (أَنْقِضِي رَأْسَكَ وَامْتَشِطِي) رواه مسلم. واته: پرچه‌کانت ب‌که‌وه‌وه و سەرت دا‌به‌ێنه به شانه.

نه‌وه‌ی ووتوبهتی: پرچ کردنه‌وه‌و شانه کردنی لای ئیمه کاتی ئی‌حرام دروسته، به‌شێوه‌یه‌ک که مه‌وه‌کان هه‌ل‌نه‌که‌ند‌رێت، به‌لام به‌بێ ه‌ۆ شانه کردن که‌پرا‌ه‌تی هه‌یه، وه قه‌یناکه ک‌م‌ل‌و‌په‌له‌کی به‌سەری هه‌لب‌گ‌رێت.

٢- له‌بێ کردنی ده‌رپێ‌ی کورت:

بوخاری و سه‌عی‌دی ک‌و‌ری مه‌ن‌صور له عایشه‌وه نه‌گێڕێته‌وه که فەر‌مو‌یه‌تی: قه‌یناکه موحریم ده‌رپێ‌ی کورت له‌بێ ب‌کات^(١).

٣- ده‌م و چ‌او دا‌پۆ‌شین:

شافعی و سه‌عی‌دی ک‌و‌ری مه‌ن‌صور له قاسمه‌وه نه‌گێڕێته‌وه که فەر‌مو‌یانه: ع‌ش‌مانی ک‌و‌ری عه‌ف‌فان و زه‌یدی ک‌و‌ری ثابت و مه‌روانی ک‌و‌ری هه‌که‌م ده‌م و چ‌اریان دا‌نه‌پۆ‌شی له ئی‌حرامیشدا ب‌وون. وه له ط‌او‌وسه‌وه هات‌وه که: که موحریم بۆی هه‌یه له‌به‌ر ته‌پ‌وت‌ۆ‌ز ده‌م و چ‌اوی دا‌پۆ‌شی، وه له مو‌جا‌ه‌یده‌وه هات‌وه که کاتی بایه‌کی توند هه‌لتی نه‌کرد ده‌م و چ‌اریان دا‌نه‌پۆ‌شی له ئی‌حرامیشدا ب‌وون.

٤- کاله له‌بێ کردن بۆ ژنان (خ‌فین):

به‌پێ‌ی ئه‌وی ئه‌بو‌دا‌ود و شافعی له عایشه‌وه نه‌گێڕێته‌وه که پی‌غه‌مه‌به‌ر ﷺ پێ‌ی دا‌بوو ژنان کاله له‌بێ ب‌که‌ن.

(١) (حافظ) ووتوبهتی: ئه‌وه پای عایشه خ‌زیمتی چونکه لای به‌شی زۆری زانایان جیا‌وازی ن‌ه‌یه له نێوان شه‌روال و ده‌رپێ‌ی کورتدا که نا‌بێت موحریم له‌بێ‌یان ب‌کات.

۵- سەرداڤۆشین بە لە بیرچوون:

شافعی یەکان ووتویانە: ئەر کەسێ لەبیری چوو کە موحریمە و سەری داڤۆشی، یا کراسی لەبەر کرد هیچ کەفاریتی لەسەر نیە.

عەطاء ووتویەتی: هیچی لەسەر نابێت، بەلام (أستغفر الله) بکات.

حەنەفی یەکان ئەلەین: قوریانی یەکی ئەکەوتە سەر، وە هەر بەوشێوەیە جیاوازی هەیە لەوەدا کە کەسێک لەبیری بچێت یا بە نەزانی بۆنی خوش لەخۆی بدات، وە شافعی یەکان رایان وایە کە نەزانی و لە بیر چوونە بە هانەن و ڕێی ئەوە ئەگرن کە فیدیە واجب بکات لەسەر ئەو کەسانەی کە شتی قەدەغە کراو ئەکەن، بەمەرجێ ئەو کارە لەناو بردن نەبێت وەک راو کردن، هەروەها سەرتاشین و نینۆک کردن لەسەر راستترین قەسە لایان، وە باسی ئەمانەش لەشوێنی خۆیدا بە درێژی ئەکەیت.

۶- کەلە شاخ گرتو و دوومەل تەقاندن و دان هەلکێشان و دەمار بڕین:

سابتە کە پێغەمبەر ﷺ موحریم بووە لە تەوقی سەری کەلەشاخی گرتووە^(۱)، مالیک ووتویەتی: بۆ موحریم خراپ نییە دوومەل تەقاندن و بڕین پێچان و دەمار بڕین ئەگەر پێویست بوو، ئیبنو عەبباس خویان لێ پازی بێت فەرموویەتی: موحریم نەتوانی دانێ هەلکەنێ و بڕین بەتەقینێ و هەلێ بکەنێ، ئەوەی ووتویەتی: ئەگەر موحریم بیهێنێ کەلە شاخ لە خۆی بگرن بێ ئەوەی پێویست بێت، ئەوە ئەگەر مووی پێو قرتا حەرامە، لەبەر قرتاندنی موو، کە، بەلام ئەگەر مووی پێو نەقرتا لای جومھوری زانایان دروستە، بەلام مالیک بە کەپراھەتی دانایە. وە لە حەسەنەو هاتووە: کە ئەوکەسە فیدیە لەسەر ئەگەر مووی پێو نەقرتی، وە ئەگەر پێویست بوو دروستە با مووی پێو بقرتی، بەلام فیدیە لەسەر واجب نەبێت، وە (ظاھری) یەکان فیدیەیان تاییبەت کردووە بە قژی سەرەو بەس.

۷- خوراندنی سەر و لەش:

لە عائیشەو خوا لێی پازی بێت هاتووە کە پرسیاری لێ کراوە نایا موحریم بۆی هەیە خۆی بخورنێ؟ فەرموویەتی: بەلێ، با خۆی بخورنێ بە توندی. بوخاری و موسلیم گێڕاویانەتووە.

مالیک ئەمەشی زیاد کردووە کە: ئەگەر دەستم بەسترایبێت و هیچم دەست نەکوێ خۆمی پێ بخورنم قاچم نەبێت، بە قاچ خۆم ئەخورنم.

وێنێ ئەوەش لە ئیبنو عەبباس و جابیرو سەعیدی کوری جوبەیرو عطاء و ئیبراھیمی نەخەعی یەو گێڕاوەتووە.

۸، ۹- سەیری ناوێنەکردن و بۆن کردنی پەخانە:

(۱) ئیبنو تەیمی یە ووتویەتی: ئەمەش ناکرێت مەگەر بە تاشینی هەندیک لە موی سەر نەبێت.

بوخاری نه گيريتنوه له نيبنوعه بيباسوه خوا لى يان رازى بيت كه فرمويهتى: موحریم بوى هديه بوى ريحانه بکات و سهیری نارینه بکات و خوی تداوی بکات به خواردنی زهیت و چموری.

له عومهری کورې (عبدالعزيز) وه هاتوه که سهیری نارینهی کردوه له کاتیکدا که موحریم بووه، وه همره ها سیواکیشی کردوه، وه نيبنومونذیر ووتويهتى: زانایان کۆن لهسر نهوی که موحریم بوى هديه زهیت و چموری و پۆن بخوات، وه کۆن لهسر نهوی که بوى نیه بوى خوش له هیچ شونتیکى لمشی بدات، مالیکى به کان و حنه فی به کان رایان وایه مانوه له شونتیکدا که بوى خوش و عترى تیدا بیت کهراهمتى هديه، جا مهبستى بۆن کردن بیت، یان مهبستى بۆن کردن نه بیت وه که.

لای حنه به لى به کان و شافعی به کان: نه گهر مهبستى بۆن کردن بیت حرامه، به لام نه گهر مهبستى بۆن کردن نه بیت و بونه که بهسر لوتیدا بیت نهوه قهیناکه. وه شافعی به کان ووتویه: دروسته موحریم دابنیشی لای عمتار و لمو شونتیهی بونه که بلاو نه کاتوه، چونکه بهرگری کردن لهوه زذر گرانه، وه لهبر نهوی نهو بونه نیه که مهبسته، به لام پهسند و هایه که خوی بیارژن، مه گهر له شونتیک بیت که هوی نزیک بونهو بیت له خواوه، وه که دانیشتن لای که عبوه کاتى گولاو پرژین نه کړئ، نهوه کهراهمتى نیه، چونکه دانیشتن لای که عبوه هوی نزیکیه له خواوه، جا پهسند نیه واز لى هیتانی لهبر شتیکى پهوا. وه موحریم بوى هديه بوى خوش ههلبگرئ له پارچدا یان له شوشداو هیچ فیدیهی نایسته سر.

۱۱، ۱۰- پشتین بهستن بۆ پاراستنی پارهی خوی و کسانى ترو نهگوستيله له پهغه کردن:

نېبنوعه بيباس فرمويهتى: خراپ نیه موحریم جزدان به پشتیننوه ههلبگرئ و نهگوستيلمش له پهغه بکات.

۱۲- چار پشتن:

نېبنوعه بيباس خوا لى يان رازى بيت فرمويهتى: دروسته موحریم چار بهکل برژنئ لهبر چاوبشه، به صرچئ بوى خوشى پتوه نه بیت، وه همره ها چاوبشی نازاری نه بیت همر دروسته. وه زانایان نېجماعیان کردوه که بۆ تداوی دروسته نهک بۆ جوانی.

۱۳- چوونه به سیبهری چتر یا چادر یا سیبهری سهقف و نهو جۆره شتانه بۆ موحریم:

عبدالله ی کورې عامر ووتويهتى: له گئل عومهردا رژیستم خوی لى رازى بیت پستهیه کی ندا بهسر درهختیکداو نهچوه بهر سیبهره کی کاتى موحریم بوو. نيبونلئى شهبیه تهخریجی کردوه.

له نومو حوصهینم وه خوا لى يان رازى بيت هاتوه فرمويهتى: له خزمهت پتغممهردا ﷺ بهجم کردوه له هجی مال ناواییدا؛ نوسامی کورې زیدو بیلام نعیینی که بهکیکیان پهشمی حوشتره کی پتغممهری گرتبوو، نهوی تریان کراسه کی بهرز کردبووه کردبوی به سیبهر بۆ پتغممهر ﷺ، هتا پهمی جهمههری عدهبهی کرد، نهحمد و موسلم تهخریجیان کردوه.

عطاء و توبه‌تی: موحريم بۆى هديه سيٲير بۆ خۆى دروست بکات لمبر تينى گهرما، وه خۆى له بار باران بپارژى. وه له ئيراهيمى نه‌خه‌ى يوه هاتوه که ئه‌سوده‌ى کورى يه‌زید پارچه قوماشىکى گرتبوو به‌سره‌يه‌وه لمبر باران و موحريمىش بوو.

١٤- به‌کاره‌ينانى خه‌نه:

خه‌نه‌ى يه‌کان راين وايه که خه‌نه له‌سهر موحريم حهرام نى‌يه، موحريمه‌که نىر بيٲ يان مى يه‌کسانه، وه درسته ههمو نه‌ندامىکى له‌ش له خه‌نه بگريٲ، ته‌نها سه‌رى نه‌يٲٲ.

وه شافى‌ى يه‌کان و توبانه: درسته پياو خه‌نه به‌کار به‌يٲنى له کاتى ئيحرامدا بۆ ههمو نه‌ندامه‌کانى له‌شى، جگه له دروده‌ستو درو پى نه‌يٲٲ که دروست نى‌يه خه‌نه‌يان لى بدات، لمبر پى‌وستى نه‌يٲٲ، هه‌روه‌ها نايٲٲ سه‌رىشى به خه‌نه‌يه‌کى ئه‌ستور دا‌پوشى.

وه به‌ کپراهه‌تيان داناه ناهره‌ت له ئيحرامدا خه‌نه به‌کار به‌يٲنى، مه‌گه‌ر له‌کاتى عيده‌ى مردنى ميٲرده‌که‌يدا بيٲٲ. ئه‌وکاته له‌سه‌رى حهرامه، هه‌روه‌ها به‌ حهراميان داناه خه‌نه به‌ شى‌وه‌ى نه‌خش‌ونى‌گار له ده‌ستى خۆى بدات، با ئه‌و ناهره‌ته له‌کاتى عيده‌ى مردنى ميٲرده‌که‌شيدا بيٲٲ. وه لاي خه‌نه‌ى يه‌کان و هالىکى يه‌کان: دروست نى‌يه موحريم خه‌نه به‌کار به‌يٲنى، له هه‌ر نه‌ندامىکى له‌شيدا بيٲٲ، جا ئه‌و موحريمه‌ پياو بيٲٲ يان ژن يه‌کسانه‌و جياوازى نى‌يه.

له‌مبر ئه‌وه‌ى ئه‌و خه‌نه‌يه‌ بۆنى خۆشه و موحريمىش لى قه‌ده‌غه‌ کراوه، که بۆنى خۆش به‌کار به‌يٲنى. له خه‌ولمى کچى هه‌کيموه هاتوه له داىکى يوه که پى‌غه‌مبه‌ر ﷺ به ئوممه‌سه‌لمه‌ى فه‌رموو: (لا تَطْبِيبِي وَأَنْتِ مُحَرَّمَةٌ، وَلَا تَمْسِي الْحِنَاءَ فَإِنَّهُ طَيِّبٌ) رواه الطبراني في الكبير، والبيهقي في المعرفة، وابن عبد البر في التمهيد. واته: له‌کاتى ئيحرامدا بۆنى خۆش له خۆت مه‌ده، هه‌روه‌ها خه‌نه‌ش به‌کار مه‌ه‌ينه، چونکه ئه‌وىش هه‌ر بۆنى خۆشه.

١٥- لى‌دانى خزمه‌تکار به مه‌به‌ستى ته‌مىن کردن:

له نه‌سمانى کچى ئه‌بو به‌گروه هاتوه که فه‌رمويه‌تى: له‌گه‌ل پى‌غه‌مبه‌ردا ﷺ چوین بۆ حج هه‌تا گه‌يشينه عه‌رج - که شى‌ٲى‌که له‌نى‌وان مه‌که‌که و مه‌ديندا - ، جا پى‌غه‌مبه‌ر ﷺ لاي دا و ئىمه‌ش له‌گه‌ل‌يدا لامان دا، جا عانىشه له ته‌نىشت پى‌غه‌مبه‌روه ﷺ دانىشت منىش له ته‌نىشت ئه‌بويه‌که‌ره دانىشت، شومه‌کى پى‌غه‌مبه‌رو ئه‌بويه‌که‌ر هه‌ر يه‌کى‌ک بوو، وه لاي خزمه‌تکارىکى ئه‌بو به‌که‌ر بوو، ئه‌بو به‌که‌ر دانىشت چاره‌پوانى هاتنى خزمه‌تکاره‌کى نه‌کرد، پاشان خزمه‌تکاره‌که په‌يدا بوو، به‌لام وشته‌که‌ى له‌گه‌ل ئه‌بو، ئه‌بويه‌که‌ر پى‌ ووت: ئه‌وه کوا وشته‌که‌ست؟ ئه‌وىش ووتى: ئه‌مه‌شو وونم کردوه، ئه‌بويه‌که‌ر فه‌رموى: يه‌ک وشترى‌ک وون نه‌که‌يت؟! ئىنجا ده‌ستى کرد به لى‌دانى، پى‌غه‌مبه‌ر ﷺ زه‌رده‌خه‌نى نه‌کرد و

نهیضمومو: سهیری نمو موحریمه بکنن چی نهکات؟ نیت پیغمبر ﷺ نهیضمومو: سهیری نمو موحریمه بکنن چی نهکات و پینهکنی، و لموه زیاتریشی نه نهیضمومو. نه همدو نهبو داودو نیبنوماجه گنراویانتموه. ۱۶- کوشتنی میث و گهنو میروله:

له (عطاء) ده هاتوه که پیایونک پرسیماری لمبارهی میرولموه لی کرد که بسمه لمشیا نهروات نهویش له نیحرامدایه، نهویش پینی ووت: نهوی که له لمشی خوت نییه لی بی بکرموه. نیبنوعمیباس خویان لی پازی بیت فرمویهتی: قهیناکا پیار له نیحرامدا گهنه و حهلمه که له گهنه گورهتره بکوژیت، همروه ها دروسته موحریم گهنه له ووشر لی بکاتمه. له عیکریموه هاتوه که نیبنوعمیباس فرموانی پی کرد گهنه له ووشریک لی بکاتمه که له نیحرامیشدا بوو، عیکریمهش پینی ناخوش بوو نمو کاره بکات، نیت نیبنوعمیباس پینی فرمومو: ده ههلسه سمری بیره، نهویش سمری بری، نیبنوعمیباس پینی فرمومو: دایکت نمیتنی، نهوه چند گهنو جانمهورت پیوه کوشت.

۱۷- کوشتنی پینج فاسقهکان و همومو نمو شتانی که زیانیان هدی به خهלק. له عانیشموه هاتوه فرمویهتی: پیغمبر ﷺ فرمویهتی: (خَمْسٌ مِنَ الدَّوَابِّ كُلُّهُنَّ فَاسِقٌ يُقْتَلَنَّ فِي الْحَرَمِ: الْغُرَابُ، وَالْحِدَاةُ، وَالْعَقْرَبُ، وَالْفَارَةُ، وَالْكَلْبُ الْعَقُورُ) رواه مسلم والبخاری وزاد (الْحَيَّةُ). واته: پینج جانمهور فاسقن و له همومدا نه کوژین: قهلمرهش و کولاره و دوپشک و مشک و سهگی قهپال گر. له ربوایهتهکی بوخاریدا (ماریش).

زانایان همومو لسمه نهوه رنکن که قهلمرهشی نار کشتوکال لموانه نهیه، که بالتدهیهکی بچوکه دانمونه نهخوات، وه سهگی قهپالگریش همومو نمو حیوانانه نه گرتیموه که خهלק نه گرت و نهیان ترسینن و دهست درتویان بز سر نهکات وه: شیرو پلنگ و گورگ. بهینی فرمموده ی خوی گوره که نهفرموی: ﴿يَسْأَلُونَكَ مَاذَا أُحِلَّ لَهُمْ قُلْ أُحِلَّ لَكُمْ الْطَّيِّبَاتُ وَمَا عَلَّمْتُم مِّنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللَّهُ﴾ (المائدة/ ۴). واته: لیت نهپرسن که چییان بز حهلاله، توش بلن: شتی پاکتان بز حهلاله، وه همروه ها هرچی نمو دپنده و پهلموهانه بۆتانی گرت که فیری پارتان کردون بهوشیوهیدی که خوا فیری نیوی کردوه.

هده فییهکان نه لیتن: روشی (کلب) هر سهگ نه گرتیموه شتی تر ناگرتیموه جگه له گورگ. نیبنوتهیمییه وتویهتی: موحریم بزیه هدی نمو شتانه بکوژن که عادهت وایه نازاری خهלק نهدهن، وه مارو دوپشک و مشک و قهلمرهش و دپنده، وه همروه ها بزیه هدی نمو ناده میزادانی نازاری پی نه گهیمن له خوی دور بخاتموه، وه همروه ها حیوانی چواریش، هتا نه گمر که سینک پهلاماری داو لسی دور

نه کمر بستم و به شمشیر نهیت، بژی هدیه شمری له گه لدا بکات، چونکه پیغمبر ﷺ فرموده می: (مَنْ قَتَلَ دُونَ مَالِهِ فَهُوَ شَهِيدٌ، وَمَنْ قَتَلَ دُونَ دَمِهِ فَهُوَ شَهِيدٌ، وَمَنْ قَتَلَ دُونَ دِينِهِ فَهُوَ شَهِيدٌ، مَنْ قَتَلَ دُونَ حُرْمَتِهِ فَهُوَ شَهِيدٌ). واته: هرکس له پیتناری ماله کهیدا بکوژئی شهید، وه هرکس له پیتناری خوتنیدا بکوژئی شهید، وه هرکس له پیتناری نایینیدا بکوژئی شهید، وه هرکس له پیتناری حورمه تیدا بکوژئی شهید.

نہو شتاندی له کاتی ئی حرامدا حرامن:

۱- چوونه لای نافرته و نمر کارانی که پال پیوه نمرن بۆ چوونه لا، واک: ماچ و دست لسی دان به نازووه و نمر قسانی که سار له گدل نافرته دانه بکات و دهیوهندی به چوونه لاره دهیوه.

۳- شهر کردن له گدل هاروی و خزمهتکارو کهسانی تردا.

بنبرهتی حرامی نماندند نه گریخته و بز فرموده‌ی خدای گموره که نه فرمودی: ﴿قَمَن قَرَضَ فِيهِمُ الْاَحْجَّ فَلَا رَفْتٌ وَلَا فُسُوقٌ وَلَا جِدَالٌ فِي الْاَحْجِّ﴾ (البقرة/۱۹۷). واته: هرکس له مانگه کانی هجدا نبحرامی بست بز هج، نیر چرونه لای ژن و دهرچون له فرمانی خواو دهمه قالی نابیت بکات له هجدا.

بوخاری و موسلیم نه‌گیتَر نموه له ئمبو هوڤه‌پراره که پیغمبهر ﷺ فرمویهتی: (مَنْ حَجَّ وَلَمْ يَرْفُثْ، وَلَمْ يَفْسُقْ، رَجَعَ مِنْ ذُنُوبِهِ كَيَوْمٍ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ). واته: هەر کس حەجی بەجێ هێناو قسەی ناشیاو کاری ناره‌وای نه‌کرد، که نه‌گه‌رتتموه وەک ئمو روژێ لێ دیت که تازه له دایک نه‌یشت.

۴- لمبمركردنى شتى درواو، وهك كراسو كلاوو كمواو شعروالو شتى تر، يان لمسمركردنى شتى درواو وهك ميتزورو كلاوى طمربوش و نمو شتانهى نه كرتنه سمروه، همروها حرامه لمبمركردنى نمو قوماشانهى كه رهنگ كراون بمشتتك كه بؤنى خوزه، وهك چؤن له بى كردنى يابوج و يتلاو حرامه.

له ئیبنوعومر و ده خوا لێ زیان پازی بیت هاتوه که پیتغمبەر ﷺ فرمویەتی: (لا یلبسُ المحرمُ القميصَ، ولا العمامةَ، ولا البرنسَ، ولا السراويلَ، ولا ثوباً مسَّ ورسَ، ولا زعفرانَ، ولا الحفینَ، إلا أن لا یجدَ ثعلبَینَ فلیقطعهُما حتی یكونا أسفلَ مِنَ الکعبینَ) رواه البخاری ومسلم. واته: ناییت موحریم کراس و میژوو برنس - بەرگیکە که کلاوه کە بە خۆیمو لکاوه - و شەڕۆال لەبر بکات، و هەر شتیک که ڕەنگ کرایت بە شتیک بۆنی خۆشی لێ بیت، یان زەعفەرائی لێ درایت، و ناییت کالە لەبێ بکات مەگەر جوتێ نەعلی دەست نەکەوت ئو کاتە کالەکانی بپیتموه تاوای لێ دیت لەژێر قوڵە پێکانی یوه بیت.

زانایان کۆن لەسەر ئەوی که ئەم قەدەغە کراوانە تەنها تاییبەتە بە پیاو وە. بەلام ئافەرەت وە ک پیاو ناییت و بۆی هەیە ئەوانە هەمووی لەبر بکات و لەسەری حەرام نییە، ئیلا لایبایک نەیت که بۆنی لێ درایت یا ڕوبەند بیت یا دەست کێش، بەپێی قسە کە ئیبنوعومەر ﷺ فرمویەتی: پیتغمبەر ﷺ ڕۆی نەدا ئافەرەتان لە ئیحرامدا دەست کێش لە دەست بکەن یا ڕوبەند بپۆشن، و هەروەها ئو قوماشانە کە وەرس^(۱) یا زەعفەرائی لێ درابوو، جا ئەوانە بو لاوه بۆی هەیە چی پێ خۆشە لە جلی ڕەنگاو ڕەنگ یا حەریڕ یا خشل یا شەڕۆالی ژنانە یا کراس لەبر بکات و کالەش لە پێی بکات. نەبوود و بەیەقی و حاکم گێڕاویانەو پیاو کانی پیاوانی صەحیحن.

بوخاری و توتیەتی: عاتیشە جلیکی لەبر کردبوو که ڕەنگ کرابوو لە کاتی ئیحرامدا، وە دەیفەرموو: ئافەرەت دەم هەلتەبەستێ و ڕوبەند نەپۆشی و کراسیک که وەرسی پتو بیت یا زەعفەرائی لێ درایت لەبر نەکات.

جایر فرمویەتی: مە ڕەنگ کراو بە عەصفەر بە بۆنی خۆش نازانم.

عاتیشە ڕای وەها بوو خشل لە خۆدان خراپ نییە، وە هەروەها جلی ڕەش و گۆلدار، وە هەروەها کالە (خف) بۆ ئافەرەت خراپ نییە،

لە لای بوخاری و ئەحمەد هەر لە جایروە هاتوہ که پیتغمبەر ﷺ فرمویەتی: (لا تَتَقَبُ الْمَرْأَةُ الْمُحْرِمَةَ، وَلَا تَلْبَسُ الْقَفَازِينَ). واته: ئافەرەتی موحریم نە تەبێ و ڕوبەند بپۆشی نە دەست کێش لە دەست بکات.

ئەمەش بەلگەی ئەوی تێدایە که ئیحرامی ئافەرەت لە ڕوخسارو دەستی دایە، زانایان و توتیەنە گەر بەشتیک ڕووی داپۆشی قەیناکە^(۲).

(۱) گبیایەکی زەردی بۆخۆشە.

(۲) بە مەرج گرتنی ڕوو دەرخیست لاوازو هیچ بنەمایەکی نییە، ئیبنوقەیم ئەمەل و توتو، هەروەها ئو حەدیسی که ئەلێت: (ئیحرامی پیاو لەسەریایەتی و ئیحرامی ئافەرەت لە ڕوایایەتی) راست نییە.

وه دروسته پروی له پیاو داپوښتنې به چمتو وړنډې چمتو، وه واجبه پروی داپوښتنې نه گمر ترسی فیتنې هدیت لهسیر کردن.

عائیشه فرمویه: سوار به لاماندا تې نه پېرې ټیمش له گمې پیغمبردا ﷺ به ټیحراموه بوړین، جا کاتې نه گه یشتنه لامان و له گه لمانا نه پوښتنې په چه کاتمان بهر نه دایوه بهسیر دهمو چاوماندا، وه که لیمان تې نه پېرېن پرومان دهر نه خستوه. نه بوداود و ټیبنوماچه گېراوریا نه توه.

وه نوانډې نه لېن په چه پوښتنې دروسته (عطاء) و مالیک و (ثوري) و شافعی و نه محمد و ټیحقاقن.

نور پیاوډې که جلی ټیحرامی و نعلی نه بو:

نور کهسې نه علر جلی ټیحرامی نه بو چی هېو له پېرې بکات. له ټیبنو عبباسوه خوا لې ټیان پازی بیت هاتوه که پیغمبر ﷺ له عمره فات ووتاری نندار نه یفرموی: (إِذَا لَمْ يَجِدِ الْمُسْلِمَ إِذَا رَأَى فَلْيَلْبَسِ السَّرَّاءِ، وَإِذَا لَمْ يَجِدِ النَّعْلَيْنِ فَلْيَلْبَسِ الْخُفَّيْنِ) رواه أحمد والبخاري ومسلم. واته: هر موسولمانیک بهر کوشی دهست نه کبوت با شېروال له پېرې بکات، وه نه گمر نه علیشی دهست نه کبوت با کاله له پېرې بکات. له ربوایتیک که لای نه حمده هاتوه له عمری کورې دیناروه: که (أَبَا الشَّعْثَاءِ) بوی گېراوه توه له ټیبنو عبباسوه که گوتی له پیغمبر ﷺ بوه فرمویه: له ووتاره کهیدا: هر کس بهر کوشی دهست نه کبوت و شېروالی هېو با له پېرې بکات، وه هر کس نه علی نه بو خوی هېو با له پېرې بکات، نه لې: پېم ووت: نهی نهی فرموی: با خوفه که پېرې؟ فرموی: نه.

نه حمدهش بې نهوه چووه و پېرې داوه موحرم شېروال و خوف له پېرې بکات، نه گمر بهر کوش و نعلی نه بو، به لگشی به حدیسه که ټیبنو عبباس هېتاروه توه که نه کسه فیدیه نایته سیر. ټیبنو حمزمیش نعلی ته نکید کرده.

جوهووری زانایان بې نهوه چوون: که ټیبنې خوفه کان بېرېرین هتا ژرېر قوله پېنکانهوه بې نوانډې نعلیان دهست نه کبوت، چونکه خوف به کورت کردنوه نه بیتته نعل.

به پېرې فرموده که پېشموی ټیبنو عومر که له پېرې نه فرموت: (ثِيْلًا مَهْگَر جَوْتِيک نَعْلِي دهست نه کبوت با خوفه کان بېرېر و کورتیان بکاتوه هتا نه گنه خوار قوله پېنکانهوه.

همدغه یه کان رایان وهایه که نه کسه بهر کوشی دهست نه کبوت ټیبنې شېرواله کش هېلېدرې، چونکه نه گمر وه کو خوی له پېرې بکات ټیبنې فیدیه بدات.

مالیک و شافعی نه لېن: نابې شېروال هېلېدرې، به لکو وه خوی له پېرې بکات، و فیدیه نایته سیر؛ به پېرې نهوی جابیر کورې زید نه گېرې توه له ټیبنو عبباسوه خویان لې پازی بیت که پیغمبر ﷺ فرمویه: نه گمر که سیک بهر کوشی نه بو با شېروال له پېرې بکات، وه نه گمر نه علی نه بو با خوف له پېرې بکات، به لام بیان پېرې هتا کورت نه بیتتوه و نه گاته خوار قوله پېنکانهوه. نسائی به

سندیکی صحیح گیراویته یهوه، وه نه گهر که سیک شمر وائی له پیی کرد پاشان بمرکوشی دهست کموی، نبعی شمر وائده که لابیات و بمریوشه که بیوشی، به لام نه گهر سدرشانی دهست نه کموت ناییت کراس لهبر بکات چونکه به کراس سدرشان دروست نه کری، به لام به شمر وائی نیزار دروست ناکری.

۵- ژن ماره کردن بۆ خۆی یا بۆ که سیک تر به وه کالمت یا به سهرپرشتی:

نهر عهده پوچه لهر شوینهواره شرعی به کانیسی لهسر دانامزری، به پیی نهری موسلیم و جگه لهر نه گیرنهر له عثمانی کوری عهفانهوه خوا لهری رازی بیت که پیغمبر ﷺ فرمویهتی: (لَا يَنْكِحُ الْحَرِّمْ، وَلَا يَنْكِحُ) وَلَا يَخْطُبُ رواه الترمذي وليس فيه (ولا يخطب) وقال: حديث حسن صحيح. واته: موحریم نه ژن ماره نه کات، نه بۆ خۆی ماره نه کریت نه گهر نافرهت بوو. وه نه داوای ژن نه کات. همدی له یاره کانی پیغمبر ﷺ بموه کاریان کردوه، وه مالیک و شافعی و نه حمد و نیسحاقیش وها ده لئین، وه رایان وایه که موحریم ناییت ژن بهیته، وه نه گهر هینای پوچه له.

وه نهری هاتوه که پیغمبر ﷺ (مه یومنی هیناوه به موحریمی) نهمه بهر حدیسه بهر پرچ دراودهتهوه که موسلیم ربوایتهی کردوه که نه فرموی: (پیغمبر ﷺ کاتی هیناریتی موحریم نه بووه)، (ترمذی) ووتویهتی: جیاوازی یان هدی لهوه دا که پیغمبر ﷺ چۆن بووه که مه یومنی هیناوه، چونکه پیغمبر ﷺ له رنگای مه که هیناریتی، جا همدیک ووتویهته: کاتیک پیغمبر ﷺ ماری کردوه حلال بووه، وه کاتیک بلامریت ووتویهته ناشکرا بوو موحریم بووه، پاشان که گواستویهته یهوه له (سرف) له رنگای مه که همر حلال بووه.

همه فی به کان بۆ نهر چون که موحریم بۆی هدی ژن ماره بکات چونکه نه حرام پیی له گوغجانی ژن ناگری که ماره بکری، به لکو پیی چونه لای لهر نه گری، نه ک پیی دروستی (عقد) پهیمانی ماره کردنه که بیت.

۶، ۷- نینۆک کردن و موو لهر کردنهوه: (جا به تاشین بیت یان به هه لکهندن) یا به همر پنگایه کی تر بیت، قژی سهر بیت یا مووی شوینیکی تری.

به پیی فرموده ی خوی گهره که نه فرموی: ﴿وَلَا تَخْلُقُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحَلَّهُ﴾ (البقرة/ ۱۹۶). واته: سهرتان مهتا قوربانیه کان نه گنه شوینی خویان.

زانایان نیجماعیان کردوه که حرامه لهسر موحریم نینۆک کردن به پیی بههانه، به لام نه گهر نینۆک شکا، بۆی هدی شکار به که لهر بکاتهوه بین نهری خوینی بیتته سهر، وه دروسته موو لهر کردنهوه نه گهر مانهری زیانی پیی بگهیدنیته، به لام فیدی پیی دیتته سهر، نیللا لابر دنی مووی چاو نهیته نه گهر نازاری به

موحریم گه یاند بۆی ههیه لێی بکاتمه بێ ئهوی فیدی یهتته سەر^(۱)، خۆی گموره نه فرموی: ﴿قَمَن كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيضًا أَوْ بِهِمْ أَذًى مِنْ رَأْسِهِ فَفَدَيْتُمْ مِنْ صِيَامِهِ أَوْ صَدَقَهُ أَوْ نُسَكَ﴾ (البقرة/۱۹۶)، نهمه له شوینی خۆیدا روون نه کرتتموه.

۸- بۆن دان له لهش و جل و بهرگ، جا ژن بیت یا پیاو یه کسانه :

له ئیبنوعومیره خوا لێیان رازی بیت هاتوه که (عمر) بۆنیکێ خوش هات به لوتیا له موعاریه که موحریم بو، (عمر) پێی فرموو: بگهڕێوه بيشۆروه، چونکه من له پێغه مېهرم ﷺ بیستوه که فرمویهتی: (الْحَاجُّ الشَّعْبُ الثَّقِلُ) رواه البزار بسند صحيح. واته: حاجی ئه بیت قژ ههلهچوو بێ بۆن بیت. وه به پێی ئهوی که پێغه مېهر ﷺ فرمویهتی: (أَمَّا الطَّيِّبُ الَّذِي بِكَ فَاعْسِلْهُ عَنْكَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ). واته: ئه بۆنێ پیتتمویه سێ جار بيشۆروه.

کاتیکیش موحریم مرد، نابێ بۆنی خوش نه بکرتته ئاری شته که یهوه نه بدرێ له کفنه کهی^(۲). به پێی فرموده ی پێغه مېهر ﷺ که ده رباره ی ئه کسه ی به موحریمی مرد فرمویهتی: (لَا تُخَمِّرُوا رَأْسَهُ، وَلَا تَمْسُوهُ طَيِّبًا، فَإِنَّهُ يُبْعَثُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مُلَبِّيًا). واته: سه ری دامه پۆشن و بۆنی لێ مه دن، چونکه رۆژی دوا یی که زیندو نه کرتتموه به دم (لیک) ووتتموه زیندو نه کرتتموه.

به لām ئه بۆنێ که به له شهوه یا به جلوه ئه مینیتتموه که پیش ئیحرامه که لێی داوه هیچ زیانی نه. وه بۆن کردنی ئهو شتانه ی که بۆ بۆن به کار ناهیندرێن دروسته، وه ک سێو به یی، چونکه ئه مانه له پروه که کانی تر نه چن له ودا که بۆ مه بهستی بۆن به کار ناهیندرێن، و بۆنیشیان لێ دروست نا کرێ. به لām حوکمی ئه و کسه ی که بۆنی که عه بی به رنه که وێو له ئیحرامدا یه، سه عیدی کوپی مه نصور نه گێرتتموه له صالحی کوپی که یسانمه که ووتیهتی: ئه نه سی کوپی مالیکم بینوه کاتیک له ئیحرامدا بوه جله کانی له بۆنی که عه بی به رکوتوه و نه یشۆروه.

له عه طانه وه گێرتتموه که ووتیهتی: ناشۆرێ هیچ زیانی نییه، وه لای شافیعی به کان هه رکس به قهستی چوه بهر ئه بۆنه، یان تیهوی چو ئه شی توانی ییشۆرێ، و هه وتی ئهوی نه دا ئهوه خراپی کردوو فیدی دیتته سەر.

۹- پۆشینی جلیکی رهنگ کرار بهشتیک که بۆنی خوشی لێ بیت:

(۱) مالیک به کان نه لێن فیدی دیتته سەر

(۲) ئه بوحنیفه رپی داوه.

زانایان هممو لسمو نمون که حرامه پویشینی شتیک رەنگ کرابی و بۆنی خوشی هەبیت. مەگەر ئەوشتە شۆرا بەجۆرتک که بۆنەکی نەمیتنی، ئەو دروستە. لە نافعەو لە ئیبنو عومەرەو خوا لێیان رازی بیت هاتو که پیغمبەر ﷺ فرمویەتی: (لا تلبسوا ثوباً مسَّهُ رَسٌّ، أو زعفران إلا أن یکون غَسِیلاً) رواه ابن عبدالبر، والطحاوي. واتە: لە کاتی ئیحرامدا قوماشیک مەپۆشن که وەرس و زەعفرانی لێ درابن، مەگەر شۆرابن.

کەرەمەتی هەیه بەشۆراویش کەسیکی پێشوای چار لێ کراو بیپۆشن ئەک عوام کاتی ئیحرام بیپۆشن بە بۆنەکیەو، بە پێی ئەو مالیک لە نافعەو گێتارویەتی: مەگەر بۆی لە ئەسڵم - خزمەتکاری عومەری کورپی خطاب - بوە بۆ عبدالله ی کورپی عومەری ئەگێتارویەو ئەبوت: عومەری کورپی (خطاب)، (طلحة) ی کورپی (عبید الله) ی بینی قوماشیکی رەنگ کراوی پۆشیبو بە موحریمی، (عمر) پێی فرموو: ئەو قوماشە رەنگ کراوە چیه ئەو (طلحة)؟! (طلحة) ووتی: ئەو گەورە موسلمانان بە مەدر رەنگ کراوە، (عمر) فرموی: نێو - ئەو کۆمەڵی صەحابە! ئەگەر پیاویکی نەزان ئەو قوماشی بە ئێوە بینی ئەو چونکە پێشمان، چاوتان لێ ئەکرێ. ئەلئیت: (طلحة) ی کورپی (عبید الله) قوماشیکی رەنگ کراوی پۆشیوو بۆ ئیحرام، لەبەرئەو ئەو جۆرە قوماشانە مەپۆشن.

بەلام بۆن کردنە نار خواردن لە کاتی کولاندن، یا شتی خواردنەو بە جۆری هیچ بۆن و تام و رەنگی نەمیتنی، ئەگەر موحریم بیخوات یا بیخواتەو، زیانی نیەو فیدیەو نایەتە سەر.

بەلام ئەگەر بۆنی مایەو خواردی ئەو فیدیەو لسمو واجب ئەبیت لای شافعیەکان. وە حەنفیەکان ئەلئین: فیدیەو لسمو ناییت، چونکە مەبەستی ئەو ئەبەو بۆ خوشی بۆن بەکار بەیتیت.

۱۰- پراوکردن:

دروستە موحریم پراوی ناوی بکات، خۆی بیکات، ئیشارەتی بۆ بکات، لێی بخوات. وە حەرامە لسمو پراوکردنی لسمو ووشکانی بە کوشتن یا سەرپرین یا بە ئیشارە بۆ کردنی، یا شتەکە لەوانەش بیت که خۆی ئەمینرێ و خۆی ناشارتەو، یا پێ نیشانی کەسیکی تر بەدات ئەگەر نەئەمینرا، یا بچیت هەلی سێنێ بۆ ئەو کەسیکی تر بیکوژیت. وە حەرامە لسمو شکاندن هێلکی بالتەو ووشکانی وەك چۆن حەرامە لسمو کرپن و فرۆشتنی ناژەلی ووشکانی و دۆشین شەهەکی.

بەلگەش لسمو ئەوانە فرمودەو خۆی گەورە: ﴿أَحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ مَتَعًا لَكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا﴾ (المائدة: ۹۶). واتە: ئەو کە لە دەریادا پراو ئەکرێ بۆ ئێوە حەلال کراوە وەهەروەها ئەو کە دەریا فرێی ئەداتە کەنارەو، بۆ ئەوانەتان کە لە شوێنی

دەرياکەن و بۆ ئەوانەش کە بە پێبەری لەمۆتو ئەمۆن. وە نەچیری پاری ووشکانیتان لەسەر حەرامە هەتا لە ئیحرامدا بن.

۱۱- خواردنی گوشتی نەچیری پاوکراو:

حەرامە لەسەر موحریم لە گوشتی نەچیری پاری ووشکانی بھوات ئەوی کە بۆ ئەو پاوکراوی یا بە ئیشارەتی ئەو پاوکراوی یا بە یارمەتی ئەو پاوکراوی. بە پێی ئەوی بوخاری و موسلیم لە ئەبی قەتادەو ئەگێرنەو: کە پێغمبەر ﷺ بۆ حج دەرجو لە ماڵی سەحابەش لە گەڵیا دەرجوون، جا کۆمەڵێکیانی جیا کردەو - کە ئەو قەتادەشیان تێدا بوو - پێی فرمۆن: لە کەناری دەریاوە بۆن هەتا بە یەک ئەگەین. ئەوانیش بە قەسەیان کرد، کاتێ تێپەڕین هەموو ئیحرامیان بەست نەبۆ قەتادە نەیت، کاتێ بەرێگاو نەپۆشتن کۆمەڵێک کەرەکیان بینی، ئەو قەتادە چو بۆیان دەر کەرتکی لێ کوشتن، ئەوانیش داہزێن لە گوشتەکیان خوارد، ئینجا ووتیان: ئێمە گوشتی نیچی نەخزین و ئیحرامیشمان بەستووە؟ ئێر ئەو گوشتی مایووە هەڵیان گرت و هاتن بۆ لای پێغمبەر ﷺ پێیان ووت: ئەو نێرراوی خوا ئێمە ئیحراممان بەست، بەلام ئەو قەتادە ئیحرامی نەبەست، دوا ئەو کۆمەڵی کەرەکیان بینی ئەو قەتادە پەلاماری دان و یەکیکیانی کوشت، ئێمەش داہزێن لە گوشتەکیان خوارد، لەپاشاندا ووتان: نایا ئێمە گوشتی شتی پاوکراو نەخزین و ئیحرامیشمان بەستووە؟ ئێر ئەو گوشتی مایووە هەڵمان گرت لە گەڵ خۆماندا، فرمۆوی: کەس لە ئێو پێی ووت بچۆ بۆیان یا نیشانی بدات ووتیان: نە، فرمۆوی: دە ئەو گوشتەشی ماوەتووە بێخۆن.

دروستە موحریم گوشتی ئەو نەچیرە بھوات کە خۆی پاری نەکردووە یا بۆی نەکوژاوە، یا ئەو نیشانی پاوچی نەداوە، یا یارمەتی ئەو تێدا نەبووە، بەپێی ئەوی (مطلب) لە جابیرەو ئەگێرنەو ئەو لێی پازی بیت: پێغمبەر ﷺ فرمۆیەتی: (صِدُّ الْبَرِّ لَكُمْ حَلَالٌ وَأَنْتُمْ حُرْمٌ، مَا لَمْ تَصِيدُوهُ أَوْ يُصَدِّ لَكُمْ) رواه أحمد والترمذي. واتە: نیچی ووشکانی بۆتان حەلالە کاتێ موحریم بن، مادام خۆتان پارتان نەکردبێن یان بۆ ئێو نەکوژا بێن.

(ترمذي) ئەیت: حەسەکی جابیر لێک دەرەو، وە ناگامان لێ نەیه (مطلب) لە جابیری بێستبیت.

وە هەندێک لە زانایان لەسەر ئەو کار ئەکەن، وە پاریان وایە کە قەیناکە موحریم لە گوشتی شتی پاوکراو بھوات ئەگەر خۆی پاری نەکردبێن یا بۆی پاوکراوی.

شافیعی و توبەتی: ئەو فرمودەیه چاکترین فرمودەیه لەم بەشدا روایەت کراوە - وە نزیکترین بۆ قیاس، ئەو قەسە ئەحمەد و ئیسماعیل - مەلیک و جومھوریش بەو پێیە ئەتێن.

به لّام نه گمر خوی راری کردبوو یان بۆ ئو رارو کرابو حرامه پئی، به رازی بوونی خوی بۆی راکرابن یا بئ رازی بوونی خوی. به لّام نه گمر کمسێک که له ئیحرامدا نه بوو شتیکی بۆ خوی راکردبێ و مهستی کمسێکی موحریم نه بوو. له پاشاندا له گۆشته کی بهشی موحریمیکی دا، یا فرۆشتی پئی، حرام نیه. له (عبدالرحمن) کورپی عوثماني تهیمی بهوه هاتوه ووتویهتی: له گمّل (طلحه) ی کورپی (عبید الله) دا رۆشتین ئیحرامان بهستبوو، بالتدهیه کی راکراریان پئی به خشی، (طلحه) خوی راکشابوو، ههندیگمان لیتمان خواردو ههندیگمان لیتمان نه خوارد، کاتی (طلحه) ههلسا ئهوانه به راست دانا که لیتمان خواردوه، ئیبنجا فرموی: ئیمش خواردومانه له گمّل پیغمبهردا ﷺ. نه محمدو موسلیم گێرانیانتهوه.

ئو فرمودانهش که رێ له موحریم نه گرن له گۆشتی شتی راکرارو بخوات، وه که هه دیسه کی صهعی کورپی (جاشمه) ی (الشی) که کمره کیوییه کی به دیاری بۆ پیغمبهر ﷺ نارد - لهوکاتهشدا پیغمبهر ﷺ له نهبواء یا له وه ددان بوو - به لّام پیغمبهر ﷺ گلی نه دایهوه، ته لئ: کاتی پیغمبهر ﷺ کابرای بیانی له گل نه دانمه که تێک چوو فرموی: تنها له بهر ئهوه گلمان نه دایهوه چونکه موحریم بووین. ئهم هه دیسه وا مانا نه کرێ که کمسێکی غهیره موحریم راری کردبێ له بهر خاتری کمسێکی موحریم، تاوه کو ریکهستن هه بیته له نیوان فرموده کانه.

(ابن عبدالبر) ووتویهتی: به لگهی ئهوکمه سی که ئو بۆچونهی ههیه، ئهوهیه که ئو فرمودانه صهیحن که له باره بهوه هاتوون، وه کاتیکیش بهو جۆره لێک بدرینهوه ئیتر دژایهتی جیاوازی له نیوانیاندا نامیتێت. ههر بهو جۆرهش پیوسته حهمل بکرتن، وه ناییت به رههه لستی یه کتریان پئی بکری مادام رێگایه که هه بئ بۆ ئهوهی که به ههردوکیان کار بکری، ئیبنو قهیم ئو بۆ چوونهی ته رجیح داوه ووتویهتی: شوتهواری صهحابه به گشتی به لگهی تێدایه له سه ر ئهم رۆن کردنهوهیه.

هوکی ئهوکمه سی شتی بکات لهو شتانهی که قه دهغه کراون له کاتی ئیحرامدا:

هه رکس به هانهیه کی هه بوو، وه پیوستی بهوه بوو کارێک لهو کاره قه دهغه کراوانه به جئ بهیته له ئیحرامدا، جگه له چوونه لای ژن، وه سهرتاشین، موو لئ کردنهوه، له بهر کردنی جلی درواو له بهر خۆپاراستن له گه رما یا له سه رماو ئهو جۆره شتانه، ئه بئ ئو که سه کاوړێک سه ربپێ یان شمش هه ژار تیر بکات، ههر هه ژارێک نیو صاع خواردنی بداتی، یا سه ر رۆژ به رۆژوو بیت، وه ئو که سه ئاره زووی خۆیهتی کامیان نه کات. وه حج به هیج کام لهو کاره قه دهغه کراوانه به تال ناییتوه جگه له جیماع.

له (عبدالرحمن) ی کورپی ئه بی له یلاوه، له که عبی کورپی عوجره وه هاتوه: که پیغمبهر ﷺ سه رده سی حوده بییه به لایا تئ نه پیرئو پئی نه فرموی: (قَدْ آذَاكَ هَوَامُ رَأْسُكَ، قَالَ: نَعَمْ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: إِحْلِقْ، ثُمَّ اذْبَحْ شَاءَ نُسْكَأ، أَوْ صُمِّ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ، أَوْ أَطْعِمِ ثَلَاثَةَ أَصْعَ مِنْ تَمْرٍ عَلَى سِتَّةِ مَسَاكِينٍ) رواه البخاری ومسلم وأبو داود. واته: جانمه ره کانی سه رت نازارت نه دن؟ ووتی: به لئ، پیغمبهر ﷺ فرموی: ده

سەرت بتاشە لە پاشاندا کاپۆتیک بۆ خوا سەر بپەر، یا سێ رۆژ بەرۆژوو، یا سێ صاع خورما بەدە بە شەش هەژار.

هەر لەوێ هاتوێ لە رەبواوەتیکێ تردا ووتی: ئەگەر پێغەمبەردا ﷺ بوم لە ساتی حودەیبییدا نەسپێ و ریشک دابووێ سەرم، هەتا ترسی چارم هەبوو کۆتەر بێت، خۆی گەورە نەم نایەتی ناردە خوارو: ﴿فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِنْ رَأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسْكَ﴾ (البقرة/ ۱۹۶). واتە: جا هەركەس لە ئێوە نەخۆش بوو یا تووشی ئازارێك بوو لەسەردا - كە پێوستی بە سەرتاشین بو لە کاتی ئیحرامدا - ، ئەبێ فیدیە بەدات ئەگەر سەری تاشی، جا یا بەرۆژوو بێت، یا صدەقه، یا قوربانی بەكەت.

ئەلێ پێغەمبەر ﷺ بانگی كۆردم و پێی فرموم: (إِحْلِقْ رَأْسَكَ، وَصُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ، أَوْ أَطْعِمِ سِتَّةَ مَسَاكِينَ فَرَقًا مِنْ زَيْبٍ. أَوْ انْصُكْ شَاةً، فَحَلَقْتُ رَأْسِي ثُمَّ نَسَكْتُ). واتە: سەرت بتاشە، وە سێ رۆژ بە رۆژوو، یا خواردنی شەش هەژار مێوێ بە ئەندازی یەك فەرەق^(۱) بەدە بە هەژاران، یا کاپۆتیک بەكە بە قوربانی، ئەلێ: سەرم تاشی و قوربانیەكەم كۆرد.

شافیعی بێ بەهەنش قیاس ئەكات لەسەر بەهەندار لە واجب بوونی فیدیەدا، وە ئەبوحەنیفە خۆنی واجب كۆدووە لەسەر بەهەندار ئەگەر دەسلەتدار بوو، ئەك لەسەر بێ دەسلەت، وەك لە پێشەو بەس كرا. ئەوێ هاتووێ دەرباری بڕینی هەندێك لە قۆ:

لە عەطائەو هاتوێ ووتی: كاتێك موحەریم سێ موو بەرو ژووری هەلکەند لە خۆی، ئەو خۆنی لەسەر واجب ئەبێت. سەعیدی كۆری مەنصور گێڕاوەتی.

وە شافیعی لێیەو ئەگێرتەو كە ووتی: بە هەلکەندنی تالە موویەك مودێك خواردنی ئەكوێتە سەر، وە بە دوو تال موو دوو مودد، بەلام لە سیان و بەرو ژوور ئەبێ خۆن بەدات. هوكمی چەور كۆرد:

لە (المسوی) دا هاتوێ: خۆ چەور كۆرد بە پۆنی رووت، یا بە سركەمی رووت، خۆن پێوست ئەكات لای ئەبێ حەنیفە جا هەر ئەندامێكی لەشی پێ چەور بكرێ یەكسانە.

لە لای شافیعی یەكەن: لە چەور كۆردنی مووی سەرو پێشدا بە پۆنی بێ بۆن، فیدیە ئەدرێ بەلام بۆ ئەندامەكانی تری لەش هیچ نادری.

(۱) پێوانەیەكە شانزە ریتلی عێراقی ئەگرت. وە بڕێتیە لە سێ صاع.

کمیّتک نهی زانی یا بیرى نهبوو جلی تری لمبر کرد یا بۆنى خۆشى له خۆى دا تاوانبار ناییت:

نهگەر کمیّتی موحریم بهرگیتیکی تری لمبرکرد یا بۆنى لهخۆى دا - و نهیزانی که حرامه، یا لمیری نهبوو - هیچی ناکووتته سهر، له یهعلای کورێ ئومهییموه هاتوه ووتویهتی: پیناوێک لهجیعرانه هاته لای پیغمبهر ﷺ جبهیهکی لمبر کردبوو سهرو پریشیشی لێ زهرد کردبوو. ووتی: نهی نیرراوی خوا بۆ عومره لسهتر ئهم شتویه که نهیبینی ئیحرامم بهستوه؛ ئهوش فرموی: (اغْسِلْ عَنْكَ الصُّفْرَةَ، وَاتْرَعْ عَنْكَ الْجُبَّةَ، وَمَا كُنْتَ صَانِعًا فِي حَجِّكَ فَاصْنَعْ فِي عُمْرَتِكَ) رواه الجماعة إلا ابن ماجه. واته: سهرو پریشت بشۆو زهردیهکی لێ بکهرهوهو ئهو جبهیه داکنه، وه بۆ حجهکەت چیت کرد بۆ عومره کهشتی بکه.

(عطاء) ووتویهتی: نهگەر ئهوکمه جلی لمبر کرد یا بۆنى لهخۆیدا - به نهزانی یا بیرى نهبوو - کهفارهتی لسهتر نییه. بوخاری گێڕایهتییهوه، ئهمهش به پیچمواندی ئهویه که نهگەر نهچیرێکی راوی بکوژیت - لمیری نهبی یا نهزانی که حرامه - ئهوه سزای لسهتر واجب نهبی، چونکه دهستبهری نهچو دهستبهربونی ماله، وه دهستبهربونی مالتش زانی و نهزانی تیییدا وهک یهکه، وهک دهستبهربونی مالتی نادهمیزاد.

بهتال بوونهوی حج به جیماح :

عهلی و عومرهو نهبی هوریهپه خوا لێزانی رازی بیته فتوایان داوه نهگەر کمیّتک موحریم بیته به حج و بهجیته لای خیزانی، باکاری حجهکهیان تهوار بکن، بهلام نهبی سهر له نوێ سالتی ناینده حج بکنهوه، وه قوربانیشیان لسهتر نهییت.

ئهبوعهبیاسی طههیری ووتویهتی: نهگەر موحریم جیماعی کرد پیش یهکم ئیحرام شکاندن حجهکهی پوچهل نهییتهوه، له عمرهفه وهستابی یا دواي وهستانی عمرهفه بیته وهک یهکه. وه واجبه لسهری کارهکانی حجه پوچهلهکه بهجی بهیتنی، وه واجبه ووشتریک بکات به قوریانی و حجهکه قعزا بکاتوه له سالتی نایندهدا، جا نهگەر ژنهکمش موحریم بو وه به ئارهزوی خۆی بوو ئهوه نهبی ئهو حجه تهوار بکات و حجهیکی تریش بکاتوه، وه ههروهها نهییت قوریانیش بدات لای بهشی زۆری زانایان. وه ههندی له زانایان بۆ ئهوه چوون که قوریانییهک بۆ ههردووکیان نهییت ئهمهش قسهی عهطائه.

بهغهموی لشمهرحی سونهدا ووتویهتی: ئهوه بهناو بانگترین قسهی شافیعییه، وه ئهو قوریانییه لسهتر پیاو واجب نهبی، وهک دهرياره کهفارهتی جیماعی پۆژی پههزانیش ههرا ووتوه. جا نهگەر چوونهوه بۆ گێڕانهوی حجهکه نهبی بهجیا بهجن نهک وهک جاری یهکهمیان لێ بیتمهوه تروشی جیماح بینهوه. وه نهگەر کمیّتک دهسهلاتی ووشتریک نهبوو نهبی مانگایهک بکات، نهگەر ئهوشی نهتوانی حهوت سهر مهر، نهگەر ههرا نهتوانی نهبی ووشترهکه بهمهلیتنی به پارو پاروکهش بدری به خواردن و بییات به ههژاران، ههرا ههژاره موددیک خواردنی بداتی.

وه (قارن) نه گمر حجه کئی بهتال بووه چی لسمر (مفرد) پیویسته نموش لسمر (قارن)، وه که قهزاشی کرده وه نمیی قارین بیت.

قوریانی قیرانیشی لمسر لا ناچی.

وه ووتويانه: ئەر جىماعى پېش ئىحرام شكاندى يەكەم پرو ئىدا حەج بەتال ناكاتىمە، وه قىزاشى لىسىر نىمە، بەلەي بەشى زۆرى زانايانمە.

بهلام هندیکیان بۆ ئهوه چوون که پتویسته قهزای بکاتوه، ئهوهش قسهی ئیبنو عومره و قسهی
 محسن و ئیبراهیمه وه فیدیهشی واجبه بدرئ، وه ئهو فیدیهش به ووشتره یا کار؟ جیاوازی هیده لهوه دا.
 ئیبنوععباس و عطاء بۆ ئهوه چوون که ووشتر واجبه که ئهمهش قسهی عیگریمه و یه کئی له قسه کانی
 شافعییه، راکی تر ئهوهیه که کار پتویسته ئهمهش بۆ چونی مالیکه.

تڙگرم موحریم خموی بینی یا بیری کرده‌وه یا سهیری کردو ناوی هاتموه هیچی نایسته سمر لای شافیعی‌یه‌کان، ووتوشیانه: کسیتک به ناره‌زووه دهستی دا له نافرته یا ماچی کرد: نمبه کاورتک ، سمر بری ناوی بیتموه یان نا.

له لای ئیبنوععباس خوا لایان پازی بیت: ئو کسه خوینی لسمره، وه مواهید ووتی: پیارک هات بۆ لای ئیبنو عبباس ووتی: من کاتی ئیحرامم بستم بوو خیزانه کم خوی پازاندبۆ وه هاته پیش چاوم، منیش خۆم پێ رانه گیرا و ئاره زوه کم زال بوو بمسرمدا؟ ئەلێ: ئیبنوععباس پتکمی همتا کۆته سر پشت ئینجا فرموی: تۆ پیاریکی ئاره زوت زۆره قهیناکه... ئهوانده ههیه خوینک برێژو ههجه کمت تهواوه. سه عیدی کوری مه نصور گیرایه تی بهوه.

سزای راوکردنی ندیچر

خوای گموره نه فرموی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَأَنْتُمْ حُرْمٌ وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمِّدًا فَجَزَاءٌ مِّثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ أَوْ كَفَرَةٌ طَعَامُ مَسْكِينٍ أَوْ عَدْلٌ ذَلِكَ صِيَامًا لِيَذُوقَ وَبَالَ أَمْرِهُ عَنِ اللَّهِ عَمَّا سَلَفَ وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمِ اللَّهُ مِنْهُ وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انتِقَامٍ﴾ (المائدة/ ۹۵). واته: نمی شو کسانمی باوربتان هیتاوه کاتنی نیوه له نیحرامدان

پاو مهكمنو نيچير مهكوژن. جا همر كهسيكتان بهقستي پاي کرد سزاي نهويه چي كوشتووه شتيك سمر بپي كه هاتاي نهو شته بيت كه كوشتوويتم. نمويش دوو كسي دادپهروه دايبنين. بيگاته قورياني بگاته لاي كهعبو له پهنابوه بگريتم، يا كهفارهت بدات، نمويش داني خواردن به ههزارانه، يا نهوندی نهو كهفارهته پوژوو بگري، بو نهوي تالاي کردهكه خوي بچيژي، نيتر خوا لهو شتانه نموي كه پابوردوه، وه همركس دووبارهي کردهوه خوا توژمي لي نهكاتمه. وه خوي گموره به تواناو توژمسينمه. (كهفارهتهكشي نهوندهي نرخی نهو شتهيه كه سمری نمپي).

(ابن كثير) ووتويتم: نهوي جومهوري لهسره نهويه نهو كسي بهقستي پاي بكات و نهوكسي له بپي نبيتم وهك يهكن له سزادا.

زهري ووتويتم: قورنان بهلگيه بهسمر نهو كسانمه كه به قستي پاي نهكمن، وه سوننهتيش بهلگيه بهسمر نهوانمه كه له ياديان نهچيتم.

واته: قورنان بهلگيه لهسمر واجب بووني سزا لهسمر نهوانمي كه به قستي پاي نهكمن و تاوانباريان نهكات بهوي نهفرمووي: ﴿لَيَذُوقَنَّ وَيَالَ أَمْرَهُ﴾. وه سوننهتيش هاتوه به حوكمي پيغهمبر ﷺ و حوكمي يارهكاني كه واجبه سزاي نهوانش بدرئ كه به ههلهكاري وهها نهكمن. وهك چو قورنان بهلگيه بو بهسمر نهوانمه كه به دهستي قست كاري وهها نهكمن. چونكه نيچير كوشتن له ناوبردنه وه لهناو بردنيش نهبي زهمانهتي بو دابنري له قستي و لهبير چونهوه.

جا نهوي به قستي بيكات تاوانبار بهلام نهوي به ههله بيكات لومه ناكري. وه له (المسوي)دا ووتراوه: ﴿فَجَزَاءٌ مِّثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ﴾. ماناكهي لهسمر قسي نهو حنيفه نهويه لهسمر نهو كسي نيچيريك بكوژي سزايهك پيويسته به نهندازي نهوي كه كوشتوويتم، واته له نر خدا وهك يهكن بن، به حوكمي دوو كسي دادپهروه: كه يان نبيتم له ناژهل بيت و بگاته كهعبو لهوي سمر بپي، يان كهفارهت بدات كه نمويش خواردني ههزارانه.

وه واتا كه لهسمر قسي شافيعي: واجبه لهسمر نهو كسانمي نهچير نهكوژن سزا بدرين، جا نهو سزايه يا شتيكه وهك نهوي كه كوشتوويتم له شكل و شيوه، كه نهبي له جنسي ناژهل بيت و دوو كسي دادپهروه حوكم به هاروينهيمي بدن، و بگريتم به قورياني، يان كهفارهتنيكه نهوندهي نرخی نهو ناژهله، يا نهوندهي كهفارهتهكه به پوژوو نبيتم.

داوهري كردني عومرو پيشينهگان

له (عبد الملك) ي كوري قهريبهوه هاتوه له حمدي كوري سوينمه: كه پياويك هاته لاي (عمر)ي كوري (خطاب) خوا لي يازي بيت ووتی: من و هاروييهكهم به دوو نهسپوه چوين بو دژليك، له ريگا

تووشی ناسکیتک بوین همدوو کیشمان موحریم بووین، ناسکه کهمان کوشت، جا تۆ رات چیه؟ عمر به پیاریکی تنیشتی خۆی ووت: وەرە با من و تۆ ئو حوکمه بکهین، ئەلێ: همدووکیان حوکمیان دا به بزنیك، کابرا پۆشیت بهدم پۆشیتنموه ئی ووت نا ئموه گمورهی موسلمانانه ناتوانی حوکمیتک بدات بۆ ناسکیتک، همتا پیاریکی تری بانگ کرد. عمر گوئی له قسهی کابرا بوو بانگی کردو لێی پرسی سورهتی مائیده نهخوینیتموه؟ کابرا ووتی: نه. عمر ووتی: ئی ئو پیاره نهاسی که حوکمهکی دا لهگه لهما؟ ووتی: نا. عمر فەرموی: ئەگەر بتوتایه سورهتی مائیده نهخوینیتموه بپێکی چاکم لێ ئه‌دا.

لهپاشاندا ووتی: خۆی گموره نه‌فەرموی: ﴿يَتَّكُم بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِّنْكُمْ هَدْيًا بَلِغَ الْكَعْبَةِ﴾. ئو پیارهش (عبد الرحمن) ی کۆپی عه‌وفه.

پێشنان بۆ نه‌عامه‌یهك ووشتیکیان داناوه، وه بۆ كه‌ره‌کیوی و كه‌له‌کیوی و ناسکی نیرو ناسکی من مانگایه‌کیان داناوه.

وه بۆ وه‌به‌رو کۆتر و قومری و كه‌موو دبی، بۆ هه‌ر یه‌که‌یان کارپێک.

وه بۆ كه‌م‌تیارێك به‌رائێك، وه بۆ ناسکیتک بزنیك، وه بۆ كه‌موویشکیتک کارێله‌یه‌کی چوار مانگ، وه بۆ پێوییه‌ك کارپێکی چکۆله، وه بۆ یه‌ربوع کارێله‌یه‌کی چوار مانگه.

ئەگەر سزاکه‌ی نه‌بوو چی نه‌کړی:

سه‌عیدی کۆپی مه‌نصور له ئیبنو عبباسوه نه‌گێرتنموه خوا لێ‌یان رازی بیته که ده‌رباره‌ی فەرموده‌ی خۆی گموره: ﴿فَجَزَاءٌ مِّثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ﴾ فەرمویتی: ئەگەر موحریمیتک نیچوینکی ر‌او کرد حوکمی به‌وه ئه‌دری که سزاکه‌ی بدات، جا ئەگەر ئو کسه سزاکه‌ی هه‌بوو سه‌ری ئه‌بێ له جیاتی ئو شته‌و گۆشته‌کی دابه‌ش نه‌کات به‌سه‌ر هه‌زاراندا. وه ئەگەر سزاکه‌ی نه‌بوو، ئموه به‌ پاره نه‌خه‌که‌ی دانه‌رنی له‌پاشاندا پاره‌که‌ هه‌له‌سه‌نگیتدری به‌ خواردن و دابه‌ش نه‌کړی، وه ئەگەر ئموهش نه‌کرا له‌جیاتی هه‌ر نیو (صاع) له‌و خواره‌مه‌نیه‌یه‌ك پۆژ به‌پۆژوو نه‌بیته، جا که موحریم شتیکی ر‌اوی کوشت، به‌ پێی ئو شته حوکمی ئه‌دری به‌سه‌ردا. ئەگەر ناسکیتک یا وه‌ك ناسکی کوشت ئموه ئه‌بێ له جیاتی ئو کارپێک سه‌ر بپێ له‌مه‌که‌که، پاشان ئەگەر ئی بوو ئه‌بێ خواردنی شمش هه‌زار بدات، وه ئەگەر ئموه‌ی نه‌بوو سی پۆژ به‌پۆژوو نه‌بیته. وه ئەگەر بزنه‌ کیوییه‌کی کوشت یا شتیکی وه‌ك ئو، ئموه ئه‌بێ مانگایه‌ك سه‌ربپێ، ئەگەر نه‌یبوو ئه‌بێ خواردنی بیست هه‌زار بدات، ئەگەر ئموه‌ی نه‌بو ئه‌بێ بیست پۆژ به‌پۆژوو بیته.

ئەگەر ووشت‌موه‌غیتکی کوشت یا كه‌ره‌کیوییه‌ك یا شتیکی وه‌ك ئو، ئموه پارتنه‌ ووشتیکی قه‌له‌وی له‌سه‌ره، وه ئەگەر ئی بووی ئه‌بێ سی هه‌زار تیر بکات، وه ئەگەر ئی بوو ئه‌بێ سی پۆژ به‌پۆژوو بیته.

ئىبنونەبى حاتم و ئىبنوجەرىر گىپراويا نەتمو و ئوھشان زىاد كىروو كە خواردنە كە ئىبى موددىك يىت چونكە مود تىريان نەكات.

چۆنىمىتى خواردن دانەكمو پۆژوو گرتەنە كە :

مالىك و تۆرىمىتى: چاكتىرىن شت كە يىستىيىتم دەريارەى ئو كەسى نەچىرىك پاو نەكات و حوكم ئەدرى بە سزاكەى ئوھىيە سەبرى ئو نەچىرە بىكرى و نرەكەى دابىرى بە خواردەمەنى، پاشان ئو خواردنە دابىش بىكرى بەسەر ھەزاراندا، ھەر ھەزارىك موددىكى ئو خواردەمەنى بەدرىتى، يا لە جىاتى ھەر مودىك پۆژىك بەپۆژوو ئىبىت، جا سەير نەكات تا بزانتى ژمارەى ھەزارەكانى چەندە؟ نەگەر دە ھەزار بوو دە پۆژ بەپۆژوو ئىبىت، وە نەگەر يىست بوو يىست پۆژ بەپۆژوو ئىبىت، ئىتر ژمارەيان ھەر چەند بوو ھەر يىست پۆژ بەپۆژوو ئىبىت، با زياتر لە شەست ھەزارىش يىت.

ھارەشى كەردن لە كوشتى نەچىرە :

نەگەر كۆمەلىك بە قەستى ھارەشىيان كەرد لە كوشتى نەچىرىكدا، يەك سزا زياتريان لەسەر نايىت، بەپىنى فەرموودەى خواى گەورە: ﴿فَجَزَاءٌ مِّثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ﴾.

لە ئىبنوعومەر خوا لىيان پازى يىت پىسار كرا لەبارەى كۆمەلىكە كە موحرىم بوون و كەمتيارىكيان كوشت؟ فەرموى: ئىبى بەرانىك سەر بېن، ووتيان: ھەرىە كەمان بەرانىك؟ فەرموى: بەلكو بە ھەمووتان يەك بەران.

پاو كەردن لە ھەرەمدا و دار بېرىنى:

ھەرەمە بۆ موحرىم و جگە لە موحرىش پاكەردن لە ھەرەمدا يا ترساندن و دور خستەنەيان، يا بېرىنى ئو دارو درەختانەى كە عادەتمەن خەلك نەپواندەن، وە ھەرەھا پووك و گىيا ھەتا دېكىش (إذخر و سنا) نەبىت، چونكە ئو دوانە ھەلەلە بېرىن و ھەلەكەندىيان و لەناو بردىيان.

بەپىنى ئوھى بوخارى لە ئىبنوعەبباسو خوا لىيان پازى يىت نەگىرەتمە كە فەرموئەتى: يَتَغَمَبِرُ بِذِي فَهْمٍ مەكەكە فەرموئەتى: (إِنَّ هَذَا الْبَلَدَ حَرَامٌ، لَا يُعْضَدُ شَوْكُهُ، وَلَا يُخْتَلَى خَلَاءُهُ، وَلَا يُنْفَرُ صَيْدُهُ، وَلَا تُلْتَقَطُ لَقِيْطَتُهُ إِلَّا لِمُعَرَّبٍ)، فَقَالَ الْعَبَّاسُ: إِلَّا الْإِذْخَرَ فَإِنَّهُ لَا بُدَّ لَهُمْ مِنْهُ، فَإِنَّهُ لِلْقَيْوَنِ وَالْبَيُوتِ. فَقَالَ: إِلَّا الْإِذْخَرَ. واتە: بەراستى ئەم وولاتە ھەرەمە، دېكى نابىر و پووكەى نابىر و نەچىرەكانى ناترسىنرى و وون بووى ھەلەگىرەتمە، مەگەر بۆ دۆزىنەوى خاوەنى نەبىت. عەبباسى مامى ووتى: (إذخر) نەبىت كە زۆر پىوئەستە بۆ ئاسنەگەرى و خانوو دروست كەردن. فەرموى: جگە لە (إذخر).

شوکانی ووتوبیتی: (قرطبي) ئەلئیت: زانايان ئەر دارانە تايبەت ئەکەن بە حەرامەوہ کہ خوا پرواندونی و ئادەمیزاد دەستی لە چاندنیاندا نیە. بەلام ئەر پروەکانەکی بەھۆی ئادەمیەوہ دەپۆین زانايان جیاوازن تێدا، جومھور لەسەر ئەرەن کہ دروستە بەکارھێنانیان.

شافیعی ووتوبیتی: ھەموو درەخت و پروەکن سزای لەسەر، ئیبنوقودامەش پارسەنگی ئەر پاریە ئەدات، زانايان لە سزای بڕینی جۆری یەکەمدا واتە: خۆڕسک جیاوازییان ھەیە: مالیک ووتوبیتی: سزای تێدا نیە بەلکو ئەر کەسە گوناھبار ئەبێت.

(عطاء) ئەلئیت: داوای لیّ بوردن لە خوا ئەکات.

ئەبوحنەیفە ئەلئیت: ئەرەدەي نرخەکەي قوریانی ئەکات.

شافیعی ووتوبیتی: بۆ درەختی گەرە ئەبێ مانگا سەر بپۆ و بچوکت کارۆ. وە زانايان سوود وەرگرتن لەو لقو پەلانی ئەشکێنەوہ، ھەرەھا ئەر درەختانی ئەبۆین بێ ئەرەي ئادەمیزاد دەستی تێدا ھەبێت، وە ئەر گەڵایانەي ئەکونە خوارەو، لەو حەرامیەتیە جیا ئەکەنەوہ.

ئیبنوقودامە ووتوبیتی: زانايان کۆن لەسەر ئەرەي کہ پەوایە سوود وەرگرتن لەو پروەکانەي کہ خەلک لە حەرمەدا چاندیریانە، لە پاقلەر نیسک و نۆک و دانۆیلەر نوشتانەي کہ بۆ بۆن ئەچێنرین، وە ئەر جۆرانە دروستە ئاژەل تێکردنیان و ھەلگەندنیان. لە (الروضة الندية) دا ھاتووە: ئەر کەسەي موحریم ئەبێ لە پاو کردنی ناو حەرم و دارپڕینی ھیچی ناکۆیتە سەر، ئەرەي ئەبێت کہ گوناھبار ئەبێت. بەلام ئەرەي موحریم بن ئەرەي ئەر سزاییان لەسەر ئەبێت کہ خوا باسی کردووە لە قورئاندا، ئەگەر نەچیری پاو کردبێ، ھەرەھا ھیچی ناکۆیتە سەر لە دارەکانی مەککەدا، چونکە بەلگەي وەھا نەھاتووە حوججەي پێ ھەتسێ، وە ئەرەي ئەگێرئەرەي لە پێغەمبەرەوہ ﷺ کہ فەرمویتە: (فِي الدُّخَانِ الْكَبِيرَةِ إِذَا قُطِعَتْ مِنْ أَصْلِهَا بَقَرَةٌ). واتە: بۆ درەختی گەرە ئەگەر لەبەن دەرھێندرا مانگایەك واجب ئەبێت. (ئەرەي حەدیسە صەحیح نیە).

وە ئەرەي کہ لە ھەندێ لە پێشینەکانەوہ ئەگێرئەرەي نابنە بەلگە، لەپاشاندا ووتوبیتی: سەرئەنجام لە نیتوان قەدەغە کردنی پاوو بڕینی داردا، وە لە نیتوان واجب بوونی سزا یا نرخەکەیدا پەیوەندی نیە، - قیاس ناکرێتە سەر یەك - بەلکو ئەر قەدەغە کردنەك بە حەقیقەت ھەر حەرام بونەك ئەگێرئەرەي، وە سزاو نرخ واجب نابن بە بەلگە ئەبێت، وە ھیچ بەلگەيەك نەھاتووە ئەر فەرموودەيە ئەبێت کہ فەرمویتە: ﴿لَا

تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَأَنْتُمْ حُرُمٌ﴾. واتە: نەچیر پاو مەکەن لەکاتیئەكدا ئیحرامتان بەستبوو.

کە ئەرەي باسی سزا ئەبێت ھیچی تری تێدا نیە، کەواتە نایبێ شتی تر واجب بکری.

سنووری حرمی مدککه :

حرمی مدککه سنورتکی هدیه دهوری مدککمی داره له همر پینج لاهه نیشانی بۆ دانراوه. نمو نیشانانش بمری گموره و بمرن، نموندهی مدتریک له لاولای ږنگاکانوه هلتراون. جا سنووره کمی له لای باکوره وه (التعمیم)ه، شمش کیلومتر له مدککوه دورره. وه له لای باشوره وه (أضاه)ه، که دوانزه کیلومتر له مدککوه دورره. وه له لای ږژه لاتمه (الجعرانة)یه که شانزه کیلومتر له مدککوه دورره. وه له لای باکوری ږژه لاتمه (وادی النخلة)یه که چواره کیلومتر له مدککوه دورره. وه له ږژاوا یوه (الشمیسی)یه که پانزه کیلو مته له مدککوه دورره.

(عبد الدین الطبری) ووتیه تی: له زوهری یوه هاتوه له (عبدالله)ی کوری (عبدالله)ی کوری عوتبوه ووتیه تی: ښیراهیم نیشانه کانی حرمی داکوتاوه و جوبرائیل نیشانی داره. ښیر نه جوتیندراوه هتا قوصی تازهی کردنوه. پاشان نه جوتیندرا هتا پیغمبر ﷺ هات، نموهو سالی فدهی مدککه تمیمی کوری نوسیدی خوزاعی نارد تازهی کردنوه. له پاشاندا دهستی لئ نه درا هتا (عمر) بوو به خلیفه، چوار کسی له قورهش نارد، نموانیش: مه خرمی کوری نوفل، سعیدی کوری یبروع، (حریطب)ی کوری (عبدالعزی) و نزهیری کوری (عبدعوف) بوون، تازهیان کردهوه، له پاشاندا موعاویش تازهی کردنوه. له پاشاندا عبدالمکک فرمانی به تازه کردنوهیان دا.

حرمی مدینه

وهك چۆن حرامه ږاو کردن و دار برین له حرمی مدککدا، بو شتویش حرامه ږاو کردن و دار برین له حرمی مدینه دا، له جایری کوری عبد الله وه خوا لئی رازی بیت هاتوه که پیغمبر ﷺ فرمویه تی: (إِنَّ إِبْرَاهِيمَ حَرَّمَ مَكَّةَ، وَإِنِّي حَرَّمْتُ الْمَدِينَةَ مَا بَيْنَ لَابَتَيْهَا، لَا يُقَطُّ عِضَاهُهَا وَلَا يُصَادُ صَيْدُهَا) رواه مسلم. واته: ښیراهیم (عليه السلام) مدککمی حرام کردوه منیش مدینم حرام کرده، هرچی له نیتو شاخه کانیدایه، نه درکی ښیر، نه نه چیری ږاو نه کری.

نه حمد و نه بودارد نه گیرنوه له علی یوه خوا لئی رازی بیت که پیغمبر ﷺ فرمویه تی لباری مدینه وه: (لَا يُخْتَلَى خِلَاهَا وَلَا يُنْفَرُ صَيْدُهَا وَلَا تُلْقَطُ لُقْطَتُهَا إِلَّا لِمَنْ أَشَادَ بِهَا، وَلَا يَصْلَحُ لِرَجُلٍ أَنْ يَحْمِلَ فِيهَا السِّلَاحَ لِقِتَالٍ، وَلَا يَصْلَحُ أَنْ تُقَطَّعَ فِيهَا شَجَرَةٌ، إِلَّا أَنْ يَعْلِفَ رَجُلٌ بَعِيرًا). واته: نه پوهی هله که ندرئ و نه نه چیری نه ترسیندرئ و نه شتی وون بوی هله که گیرتوه، مگر که سیک بی یوی خاوه که بۆ بدوزیتوه، وه دروست نییه بۆ کس چه کی تندا هله بگری بۆ شر، وه دروست نییه داری تندا بیری مگر پیاری بیوی نائف بدات به ووشتره کی.

وه له فرموده یه کی (متفق علیه) دا هاتوه (الْمَدِينَةُ حَرَمٌ، مَا بَيْنَ عَيْرٍ إِلَى ثَوْرٍ). واته: مدینه له نیوان عه یرو ثوردا حرمه.

همر له باره مدینه له نمبوهوره یوه هاتوه نه فرموت: پیغمبر ﷺ هرچی له نیوان (لابتین) نمسراو سهری شاخه کانی مدینه دایه حرامی کردوه، وه دوانزه میلی به چوار دوری مدینه دا کردوه به سنور.

(لابتین) به دور (لابه) ثورته مبهستیش به (لابه) برده په، چونکه همدور لای مدینه برده پهشی لویه له لای روزه لای و روزه لای.

وه حرامی مدینه به دوانزه میل دانراوه، درته نمیتوه له عه یرو هتا ثور، عهیر شاخه لای شونته نیمحرام بهستنه، وه ثوریش شاخه لای توحده له لای باکوری مدینه.

پیغمبر ﷺ پتی داوه به خه لکی مدینه دار بپن بۆ نامیره کانی جووت و سواری و ثو شتانی که زور پیوستن، وه پوش و په لاشیش نه ونه بدرونه که بشی نالقی ناژاله کانیان بکات.

نه محمد له جابری کوری (عبد الله) وه نه گپرتوه خوا لیتی پازی بیت که پیغمبر ﷺ فرموتی: (حَرَامٌ مَا بَيْنَ حَرْثِيهَا، وَحِمَاها كُلُّهَا، لَا يُقَطَّعُ شَجَرُهُ إِلَّا أَنْ يُعْلَفَ مِنْهَا). واته: له نیوان درولای برده په سوتاوه کانیدا حرمه، وه سنوره کهشی همومتی، داری نابری بۆ ناژاله نمیت.

نعمیدان به پیچوانه حرامی مدکه یه، چونکه خه لکه کهی نه ونه بدی بشیان بکات دهستان نه کورت، به لای خه لکی مدینه نه ونه دیان ده ست ناکوی که بن نیازان بکات له شتی تر.

وه بۆ راوکردنی نتیجه حرامی مدینه و برینی داره کهی سزا دانراوه، به لای ثو کسه گوناها بر نمیت.

بوخاری له نه مسوه نه گپرتوه خوا لیتی پازی بیت که پیغمبر ﷺ فرموتی: (الْمَدِينَةُ حَرَمٌ مِنَ كَذَا إِلَى كَذَا، لَا يُقَطَّعُ شَجَرُهَا، وَلَا يُحْدَثُ فِيهَا حَدَثٌ، مَنْ أَحْدَثَ فِيهَا حَدَثًا فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ). واته: مدینه حرامه له یوه بۆ ثو، داری نابری و نایت هیچی تیدا پروبدات، وه هرکس شتی که تازه بهی تراوی تیدا بهی بهیتن، نه فرینی خواو فرشته همور خه لکی لای بن. وه هرکس دارتی براوه دزی یوه بوی هیه هلی بگری.

له سعدی کوری ثبی وه قاصوه خوا لیتی پازی بیت هاتوه که ثو بهرو کوشه کهی نه چوده له عقیق، خزمهت کارتی بینی داری ثبری، ثوریش شته کانی لای سندن.

کاتی سعد گپراوه کسر کاری بنده که هاتن بۆ لای سعد دارایان لای کرد شته کان بداتوه به غولامه که یان که لیتی سندنوه.

سعد روتی: پنا نه گرم به خوا شتیک بگيريموه که پيغمبر ﷺ پیتی دایم، نیتر شته کانی ندانموه. موسلیم گيراييتموه. نمبوداود و حاکم که به (صحيحی) داناوه گيرايانمتهوه که پيغمبر ﷺ فرمويتمی: (مَنْ رَأَيْتُمُوهُ يَصِيدُ فِيهِ شَيْئاً فَلَكُمْ سَلْبُهُ). واته: هرکستان بينی راوی تیدا کرد روتی بکن و شته کانی بز خوتان.

نایا لیسر زوی دا حرهمی تر هديه؟!

نیبنو تهیمی ره روتويتمی: لودوانه زیاتر لیسر زوی دا حرهمی تر نیه، نه (بیت المقدس) و نه شوینی تر، جگه لودو دوو حرهمه، وه به هیچ شونیتیکی تر ناوتری (حرم) وه هندی نهقام و نغان نهلین (حرم المقدس) و (حرم الخلیل) چونکه لودو دوانو شونی تریش حرهم نین به ریک کورنی هموو موسلمانان. وه نموی نیجماعی لیسره که حرهمه، حرهمی مهککهیه.

بهلام مدینمش حرهمی هديه برای جومهوری موسلمانان، چونکه فرموده یه کی زور لوبارایوه هاتوه له پيغمبروه ﷺ.

نیتر موسلمانان هیچ کیشه یه کیان نمبو دبراری نموی که حرهمی سیدیم هدییت (وجاء) نعییت که دوتیکه له (طائف) لای هندی له زانایان حرهمه ^(۱). بهلام لای بمشی زوری زانایان حرهم نییه.

فضلی مهککه بمسر مدیندا:

جومهوری زانایان بز نموه چون که مهککه فضلی زورتره له مدینه.

به پیتی نموی نهحمدو نیبنو ماجو (ترمذی) که به صحیحی داناوه نه گيرنوه له عبداللای کوری عمدی کوری همراوه که خوی گوی له پيغمبر ﷺ بووه فرمويتمی: (وَاللّٰهُ اِنَّكَ لَخَيْرُ اَرْضِ اللّٰهِ وَاَحَبُّ اَرْضِ اللّٰهِ اِلَى اللّٰهِ، وَلَوْلَا اَنِّيْ اُخْرِجُ مِنْكَ مَا خَرَجْتُ). واته: سوتند به خوا تو باشرین زوی خوايت و خوشويست ترين پارچه زويت لای خوا، وه نهگمر دريان نه کردمايه بهجیم نه نهیشتی.

(ترمذی) نه گيريتموه به صحیحی داناوه له نیبنو عباسوه خوا لیتی پازی بیت که پيغمبر ﷺ به مهککی نه فرمود: (مَا اَطْيَبُكَ مِنْ بَلَدٍ، وَاَحَبُّ اِلَيَّ، وَلَوْلَا اَنْ قَوْمِيْ اُخْرِجُوْنِيْ مِنْكَ مَا سَكَنْتُ غَيْرَكَ). واته: چنده ولایتیکی خوشی و چنده خوشويستی لام، نهگمر هوزه کم دريان نده کردم لیت، له هیچ شونیتیکی تر جینگیر نه نمبودم.

چونه نار مهککه بمی نیحرام :

چونه نار مهککه دروسته بمی نیحرام، بز کمیتک که نهیموی حج و عومره بکات، جا نو چونهی بز پیوستی بیت و زور جار دوباره بیتموه - وه دار فروش و پوش فروش و ناوگیتو راوچی و کسانی تر -

(۱) که شافعییه، شوکانیش ترجیحی راکی ندادت. بهلام له لای جومهور حرهم نییه.

يا دووباره نهبيتوه وهك بازركان و كميتك كه ديدنه ئهكات و كسانى تر، وه چوونكه له ترسا بيت يا له ناسايش دا يهكسانه.

له ههديسى موسليم دا هاتوه كه پيغمبير ﷺ چۆته نار مهككهوه ميژهركى رهشى بهسروه بووه بدين ئيحرام بهستن.

له ئيبنوعومرهوه خوا لىزان رازى بيت هاتوه فرمويەتى: له سهفەرتك گيراموه چومه نار مهككهوه به بى ئيحرام.

له ئيبنوشيهابهوه هاتوه ووتويەتى: قهيناكه بى ئيحرام بهستن چوونه نار مهككهوه.

ئيبناحزم ووتويەتى: چوونه نار مهككهوه بدين ئيحرام دروسته، چونكه پيغمبير ﷺ ئه شوتنانى داناره بۆ ئيحرام بهستنى ئه كسانى كه ئهيانوى حدج بكن يا عومره.

وه داي نهاره بۆ كسانىك كه نهيانوى حدج يا عومره بكن.

خواى گموره ههركيز فرمانى نهداوه، وه ههروهها پيغمبيرهكهى ﷺ كه كس نهچيته نار مهككهوه بدين ئيحرام.

چونكه ئهوه نهبيتته سهپاندنى شتيك كه له شهردا نههاتوه.

ئهو پيسنده له كاتى چونه نار مهككهوه خانى خوادا:

پيسنده بۆ چوونه نار مهككه ئهمانهى خوارهوه بهجى بهيتري:-

١- خوشۆردن.

له ئينوعمهروه هاتوه كه خۆى ئهشۆرى كاتى نهچوه نار مهككهوه.

٢- مانوه بهشو له (ذي طوى) لاي (الزاهر)وه.

چونكه پيغمبير ﷺ شو تيدا ماوهتوه.

نافيع ووتويەتى: ئيبنا عومر ئهيايه تيدا. بوخارى و موسليم گيرايانهتوه.

٣- لهلاى بهشى سهروهوه بهچيته نارى كه پى ئوتري (ثنية كداء).

چونكه پيغمبير ﷺ لهلاى ميعلاتوه ئهچوه مهككهوه، جا ههركس بۆى بلوت باوهها بكات، ئهگينا چۆن بۆى لوا بهرشيه بهچيته مهككهوه، وهگوناهاار نايت.

٤- خيرا بهرو خانى خوا بروات دواى ئهو كهلويهكهى له شوتنىكى ئهميندا دانا، وهله دهركاى

بهنى شهيده بهچيته نارى -باب السلام- به ملكهچيموه بلى: (أَعُوذُ بِاللّهِ الْعَظِيمِ وَبِوَجْهِ الْكَرِيمِ، وَسُلْطَانِهِ الْقَدِيمِ، مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ، بِسْمِ اللَّهِ، اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَسَلِّمْ، اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي ذُنُوبِي، وَافْتَحْ لِي أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ). واته: پهنا نهگرم، بهخواى گموره پوى پيژى دهسهلاتى ديري، له شيتانى

نه‌فرین لئ کر او، به‌ناوی خوا، خواجه به‌زویی می‌هره‌بانی برژینه بسمر موحه‌مدو نالی موحه‌مددا ،
خواجه له تاوانه‌کام ببوره دهره‌کانی می‌هره‌بانی خۆم بژ گوشاد بکه.

۵- نه‌گمر چاوی کهوت به که‌عبه ده‌ست به‌رز بکاتمه‌و بلی: (اللَّهُمَّ زِدْ هَذَا الْبَيْتَ تَشْرِيفاً، وَتَعْظِيماً، وَتَكْرِماً، وَمَهَابَةً، وَزِدْ مِنْ شَرَفِهِ وَكَرَمِهِ مِمَّنْ حَجَّهُ، أَوْ اعْتَمَرَهُ، تَشْرِيفاً وَتَكْرِماً وَتَعْظِيماً وَبِراً^(۱)). واته:
خواجه شهره و ریزو گهره‌بی و سام و شکۆمه‌ندی نهم خانه‌یه زیاد بکه‌یت، وه خواجه شهره و ریزی نهم
کسانه‌یش زیاد بکه‌یت که ریزی لئ نه‌گرن و به پیرۆزی نه‌زانن له حاجی و نه‌وانی عومره نه‌کن.

وه بلی: (اللَّهُمَّ أَنْتَ السَّلَامُ وَمِنْكَ السَّلَامُ فَحَيِّنَا رَبَّنَا بِالسَّلَام). واته: خواجه تو سه‌لامی جا
پهره‌دگارمان به ناشتی و گوێ‌پایه‌لی بمان ژیننه.

۶- له پاشاندا به‌رهو به‌رهو په‌شه‌که بجیت و ماچی بکات به‌ی ده‌نگ. نه‌گمر نه‌ی توانی ده‌ستی پیندا
به‌یتی و ده‌ستی ماچ بکات. نه‌گمر نه‌وه‌شی نه‌توانی با ئیشاره‌تی بژ بکات به‌ده‌ست.

۷- پاشان له‌ته‌نیشتی‌یه‌وه بو‌ستی و ده‌ست بکات به سوپانه‌وه به دوریا.

۸- نابج نوژی سلاوی مزگوتی تیندا بکات (تحية المسجد) چونکه ته‌وافکردن له‌جیاتی (تحية
المسجد)، مه‌گمر له‌وکاته‌دا که گه‌یشته وه‌ختی نوژی به‌رز بیت جا له‌گه‌ل ئیمامدا نوژ ده‌سته‌ستی.
به‌یتی به‌رموده‌ی پی‌غه‌مبه‌ر ﷺ که به‌رمویه‌تی: (إِذَا أُقِيمَتِ الصَّلَاةُ فَلَا صَلَاةَ إِلَّا الْمَكْتُوبَةَ). واته:
که نوژی به‌رز قامه‌تی بژ کرا نهم نوژه به‌رز نه‌یت نوژی تر ناکرت.

هه‌روه‌ها نه‌گمر ترسی چوونی نوژه به‌رز که‌ی هه‌بو نه‌ی له پیندا ده‌ست بکات به نوژه‌که‌ی.

سوپانه‌وه به‌دووری که‌عبه‌دا (الطواف)

چۆنیه‌تی سوپانه‌وه:

۱- ته‌واف کمر ده‌ست نه‌کات به سوپانه‌وه به‌دووری که‌عبه‌دا له‌کاتی‌که‌دا که ئیحرامی به‌ستوه‌و شانی
لای که‌عبه‌وه روت نه‌کات واته شانی چه‌پی له ریکی به‌رهو په‌شه‌که‌وه، جا یا‌ماچی نه‌کات یا ده‌ستی لئ
نه‌دا، یا‌ئیشاره‌ی بژ نه‌کات، هه‌ر چۆنی بژ گو‌جا به‌شی‌وه‌یه‌ک که خانمی خوا بکه‌وته لای چه‌پی‌یه‌وه بلیت:
(بِسْمِ اللَّهِ، وَاللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُمَّ إِيْمَاناً بِكَ، وَتَصَدِيقاً بِكِتَابِكَ، وَوَفَاءً بِعَهْدِكَ، وَاتِّبَاعاً لِسُنَّةِ النَّبِيِّ ﷺ).
واته: به‌ناوی خوا، خوا له‌هه‌مووشتی گهره‌ته‌ره، خواجه با‌ه‌رم به تو‌یه‌و با‌ه‌رم به کتیه‌که‌ته و وه‌فابه
په‌یمانه‌کت نه‌که‌م، و شو‌ین که‌وتی سونه‌تی پی‌غه‌مبه‌ر ﷺ.

(۱) شافعی روایه‌تی کردوه په‌فعی نه‌کات بژ پی‌غه‌مبه‌ر ﷺ، عومره‌ش نه‌می ووتوه.

۲- کاتنی دهستی کرد به سورانهوه واپهسمنده که له سێ جاری یه کهمدا لۆقه بکات، به حۆزێک خێرا بکات له پۆریشته کهیدا ، وه ههنگاوه کانی نزیک یهک بیت و نزیک بیت له کهعبهوه، وه به عادهتی بپروات له چوار خوله کهمی دواایدا.

ئهگەر نهی توانی به لۆقه بپروات یا نهیتوانی نزیک بیت له بهیتمهوه لمهر قهرهبالقی، چۆن بۆی گوڤا با وها توافی بکات.

جا را پهسمنده که دهست بدات له (الركن الیمانی)، وه له ههر حوت خوله کهدا بهرده رهشه که ماچ بکات یا دهستی لێ بدات.

۳- پهسمنده زۆر بپارێتمهوه یادی خودا بکات، وه ئهوهندی خۆی پێی خوش بوو دوعا و زیکر ههلبژێری، بێ ئهوی خۆی بپهستیتمهوه به شتی کهمه یا ئهوانه دروباره بکاتمهوه که تواف کمران نهیلتن.

چونکه بۆ ئهوه زیکرێکی دانراوی نهیه که یاسادانهری ئیسلام بۆی دانابین که ههر ئهوه بلیتن. وه ئهوه دوعا و زیکرانی که خهڵک له خولی یه کهم و دوهم و ئهواندا نهیلتن بنهعمایهکی شرعی نهیه، وه ههیهی له پێغه مبهروه ﷺ نههاتوه، جا بۆ تواف کمر ههیه بۆ خۆی و براکانی بپارێتمهوه به تاره زووی خۆی و داوای خێری دنیا و قیامت بکات، وا له خوارهوه ههندێ لهر دوعایانهی لهر بارهوه هاتوه باس ئهکهین:

۱- ئهگەر پوری کرده بهرده رهشه که بلی: (اللَّهُمَّ إِيْمَانًا بِكَ وَتَصَدِيقًا بِكِتَابِكَ، وَوَفَاءً بِعَهْدِكَ وَاتِّبَاعًا لِسُنَّةِ نَبِيِّكَ، بِسْمِ اللَّهِ، وَاللَّهُ أَكْبَرُ)، له پێشمهوه واتای لێدراوهتمهوه، وه ئهم پارانهویه به معروفی ئهگێرتهوه له پێغه مبهروه ﷺ.

۲- ئهگەر دهستی کرد به سورانهوه بلی: (سُبْحَانَ اللَّهِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ، وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَاللَّهُ أَكْبَرُ، وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ) رواه ابن ماجه.

۳- کاتنی گهیشته روکنی یمانی بپارێتمهوه بلی: (رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ) رواه أبو داود والشافعي عن النبي ﷺ .

۴- شافعی و توریعی: وام پێخۆشه ههرچهند گهیشته رێکی بهرده رهشه که (اللَّهُ أَكْبَرُ) بکات، وه له کاتی لۆقه کردنه کهدا بلی: (اللَّهُمَّ اجْعَلْهُ حَجًّا مَبْرُورًا وَذَنْبًا مَغْفُورًا وَسَعْيًا مَشْكُورًا).

وه له ههمو خولێکی توافه کهدا بلی: (رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ، وَاعْفُ عَمَّا تَعْلَمُ، وَأَنْتَ الْأَعَزُّ الْأَكْرَمُ اللَّهُمَّ آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً، وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً، وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ).

له ئیبنوعباسهوه خوا لێی پازی بیت هاتوه که لهمنوان دوو روکنه کاندایهوت: (اللَّهُمَّ قَنَعْنِي بِمَا رَزَقْتَنِي، وَبَارِكْ لِي فِيهِ، وَاخْلُفْ عَلَيَّ كُلَّ غَائِبَةٍ بَعْدِي) رواه سعيد بن منصور والحاكم. واته: خواجه بهوی

داوٽه پيٽم قناعت م پي بکديت و ليٽم پيٽوز بکه، خوابه هرچيم له کيس چووه به خير جينگام بز پر بکرووه.

خوتندنی قورئان له لایین تواف کمرهوه:

قیناکه تمواف کمر کاتی تمواف قورپنان بخوتنی، چونکه تمواف بز یادی خوا دانراوه و قورنانش یادی خواوه

له عائشہؓ خوی لئی رازی بیت ہاتھ کہ پیغمبر ﷺ فرمویستی: (إِنَّمَا جُعِلَ الطَّوْفُ بِالْبَيْتِ، وَبَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ، وَرَمَى الْجَمَارِ، لِإِقَامَةِ ذِكْرِ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ) رواہ أبوداود والترمذی. وقال: حسن صحیح. واثہ: تواف و سعی صفا و مروہ و رمی جہمراۃ بزیہ دائراوہ کہ بادی خوی گورہی تبا بکری.

فیزکے تصواف:

بدهدقی به نیستادیکی (حسن) نه گیرتتوه له نینو عبباسوه خوی لئی پازی بیت که پیغمبر
 ﷺ فرموده‌ی: (يُنْزَلُ اللَّهُ كُلَّ يَوْمٍ عَلَى حُجَّاجٍ بَيْتِهِ الْحَرَامُ: عَشْرِينَ وَمِائَةً رَحْمَةً، سِتِّينَ لِلطَّائِفِينَ وَارْبَعِينَ
 لِلْمُكَلِّينَ وَعَشْرِينَ لِلنَّاطِقِينَ). واته: خوی گهروه هه‌موو پوژتک سهدو بیست په‌حمت ئه‌بارتیتته خواره
 بۆ سه‌ر حاجیانی خاندی خوئی، شه‌ستیان بۆ سه‌ر تواف که‌ران و چلیان بۆ سه‌ر نوژ که‌ران و بیستیان بۆ
 سه‌ر که‌ران.

۵- نه گهر نو کسه له حوت جار سوړانده که بوو ده لای مه قامی نیبهايم دوپړکات نويز بکات و نم فرموده يی خوی گوره بخوتی: ﴿وَاتَّخِذُوا مِنْ مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّی﴾ (البقرة/۱۲۵). يو شتو به ترواف کوتاي دیت.

له پاشاندا نه گډر تمواف کمر موږريد بوو ئنو تموافه ناو نه نريت به تموافي قودوم و تهحيه و تموافي
چونه نار مه دککه. که ئنو روکنک نيي و جيسش نيي له هجدا.

به‌لام نه‌گمر (قارن) بوو یان (ممتنع)، نموه نمو توافه توافی عومره‌یه، وه له جیاتی توافی تمهی-
یو قودومیش ئه‌ییت بۆی، وه لسه‌ری واجبه عومره‌کی توار بکاتج جا سه‌عی نیوان صه‌فار مروه
بکات.

جذره کانی تصوف:

١- توافی هاتنی مەككه (طواف القدوم).

٢- تموافي هاتنه خواره ره له عمره فاتمه بمره مينا (طواف الافاضة).

۳- تدوافی خواحافیزی (طواف الوداع). کہ لہ شویئی خویاندا باس دہ کریٹن.

٤- تيرافي سوننت (طواف التطوع).

پیوسته لمسر حاجی، بونی له مه‌ککه به هه‌ل و ده‌رفه‌ت بزانی و توافی تطوع زۆر بکات و نوێژ زۆر بکات له مزگوتی حرامدا.

بۆ توافی تطوع لۆقمو شان پروت کردن نیه. وه سوننه‌ت وه‌هایه که سلاو له مزگوتی حرام بکات به سوپانه‌وه به‌ده‌وریا، هه‌رکاتیک هاته ناوی، به‌پیتچمانی مزگوتانی تروه که سلاو لێ کردیان نوێژ کردنه تییاندا.

وه بۆ تواف کردن چهند مەرج و سوننه‌ت و ناداب هه‌یه وا له خواره‌وه باسیان نه‌که‌ین:

مەرجه‌کانی تواف

بۆ تواف کردن نهم مەرجانه پیوسته:

۱- خاوتنی له بێ‌ده‌ست نوێژی گه‌وره‌و بچووک و پیسی‌یه‌تی^(۱)، به پیتی ئه‌وی ئیبنو عبباس خویان لێ رازی بی‌ت گێ‌راوه‌تی‌یه‌وه که پی‌غمبه‌ر ﷺ فرمویه‌تی: (الطَّوَّافُ صَلَاةٌ... إِلَّا أَنَّ اللَّهَ تَعَالَى أَحَلَّ فِيهِ الْكَلَامَ، فَمَنْ تَكَلَّمَ، فَلَا يَتَّكِمُ إِلَّا بِخَيْرٍ) رواه الترمذي و الدارقطني وصححه الحاكم و ابن خزيمة و ابن السكّن. واته: تواف نوێژه، ئه‌وه‌نده‌ی هه‌یه خۆی گه‌وره‌ قسه‌ کردنی تیا حه‌لال کردوه، جا هه‌رکس قسه‌ بکات له کاتی توافدا با قسه‌ی باش نه‌بی‌ت نه‌یکات.

له عانی‌شوه خۆی لێ رازی بی‌ت هاته‌وه که پی‌غمبه‌ر -له‌کاتی حه‌جدا- پۆژێک هاته‌وه ماله‌وه عانی‌شه نه‌گه‌ریا فرموی: ئه‌وه بێ نوێژ بووی: ئه‌میش نه‌لی‌ت: به‌لێ. فرموی: (إِنَّ هَذَا شَيْءٌ كَتَبَهُ اللَّهُ عَلَى بَنَاتِ آدَمَ، فَأَقْضِي مَا يَقْضِي الْحَاجُّ، غَيْرَ أَنْ لَا تَطُوفِي بِالْبَيْتِ حَتَّى تَغْتَسِلِي) رواه مسلم. واته: ئه‌وه شتی‌که خۆی گه‌وره لمسر کچانی نادهم نویسی‌یه‌تی، حاجی چی نه‌کا تۆش بیکه به‌لام به‌ده‌وری که‌عبدا مه‌سوێ‌تروه هه‌تا پاک نه‌بی‌توه‌وه خۆت نه‌شوێ.

هه‌ر له عانی‌شوه هاته‌وه فرمویه‌تی: یه‌که‌م شت که پی‌غمبه‌ر ﷺ ده‌ستی پێ کرد -کاتی هاته مه‌که‌- ده‌ست‌نوێژی گه‌رت و پاشان به‌ده‌وری که‌عبدا سوپایه‌وه. بوخاری و موس‌لیم گێ‌راوه‌نه‌توه.

هه‌رکس پیسی‌یه‌کی پتوه بوو که نه‌یتوانی لێ‌ی بکاته‌وه وه‌ ئه‌وی می‌زه‌چرکی‌ی بی‌ت، وه وه‌ک ئه‌و ناهه‌تانه‌ی که به‌رده‌وام خۆتیان هه‌یه، ئه‌وانه تواف نه‌که‌ن و هی‌چیان لمسر نابیت، به‌رای هه‌موو زانیان. چونکه نوێژێک تیی‌دا خه‌ری سه‌ده‌هزار نوێژی تری هه‌یه که له مزگوتی تر‌دا بکری.

(۱) حه‌نه‌فه‌یه‌کان رایان وایه که ده‌ست‌نوێژ مەرج نیه، به‌لکو واجب‌وه به‌خۆین قه‌ه‌ره‌وه‌ نه‌که‌رت‌شوه، جا نه‌گه‌ر به‌بێ‌ ده‌ست‌نوێژ توافی کرد، توافه‌که‌ی دروسته و مه‌رئکی لمسر راجیه. وه نه‌گه‌ر به‌ له‌ش گرانی توافی کرد، توافه‌که‌ی دروست‌و ورشته -یا مانگا- یکی قه‌له‌وی لمسر راجیه، وه مادام له مه‌که‌دا بی‌ت نه‌بی‌ت دو‌باره‌ی بکاته‌وه، به‌لام پاک‌یه‌تی له پیسی‌ی جل‌وبه‌رگ و به‌ده‌ن، ئه‌وه له‌لای ئه‌وان سوننه‌ته.

مالیک نەگىر تېنەۋە كە عبدوللەي كۆرۈ عومەر، ئىنيك ھاتە لاي پىرسىياري لى كۆر، ووتى: مەن ھاتوم ئىمەرى تەوافى بەيت بىكەم، كاتى گەيشتمە دەرگاي مزگوت بى نوئىز بوم، گەپامە ھەتا ئومەم لىسەر لاجو، لىپاشاندا ھاتمە ھەتا گەيشتمە لاي دەرگاي مزگوت وام لى ھاتمە، دوبارە گەپامە ھەتا ئومەم لى كۆل بوۋە، لىپاشاندا ھاتمە ھەتا گەيشتمە دەرگاي مزگوت دوبارە وام لى ھاتمە.

عبدوللەي كۆرۈ عومەر فەرمۇى: ئومە لىقەيە كە لى شەيتانمەيە تۆش خۆت بشۆرە پەرزەكە ھەلبىگەر بەخۆت باشان تەواف بىكە.

۲- داپۆشینى غمورەت^(۱): بە پىتى ئىو ھىدىسى ئىبوھورەپرە كە فرموسىتى: ئىبو بەكرى صدىق لىو ھەجىدا كە پىنغەمبەر ﷺ كەردى يە پىشما پىش ھەجى مائ ئاوايى، ئاردمى لىو گەل كۆمەللىك بۆ ئار ھەلەكەكە كە ھاوار بىكەين لىو پۆژى قورىانى دا بلىتىن: (لا يَحُجُّ بَعْدَ الْعَامِ مُشْرِكُ، وَلَا يَطُوفُ بِالْبَيْتِ عُرْبَانٌ) رواه الشيخان. واتە: لىمسالىھ بەدواوھ ئىتەر بىن باورەئان نايەنە ھەج، وھ روت و قوتىش بەدورى كەمەدا ناسورتىمەھ.

۳- ثبني سورانموده كه حوت جاري تداو بيت. جا نه گمر له جارنيكانا ههنگاونكي واز لى هيتاو تداوى نه كرد، به تداوفا نايمترى.

و نه گهر گومانی هه‌بوو له‌سه‌ر كه‌مه‌كه دای نه‌نیت هه‌تا یه‌قینی بی‌ت له‌حه‌وت جاره‌كه، وه نه‌گهر درای ته‌واف گومانی به‌یدا كرد هه‌جی نایه‌ته سه‌ر.

۴- تدبیر لہلہای بمرد در اشہ کمرہ دست پین بکات و لای نموشہ کو تایی پین بہتینی.

۵- نمایی که عبه بخاته لای شانی چدی یوه. چونکه نه گمر سوپا یوهو که عبه کهوتبوه شانی راستی یوه تموافه کی درست ناست.

بهیچی قسه کی جایر خوا لی ری رازی بیت که پیغمبر ﷺ کاتی هاته مه ککوه چوه لای برده
 ربه شه کو دستی لی دا و لهپاشاندا به لای راستیا دستی کرد به سورانهوه، سی جاریان به لوقو چوار
 جاریان به رژیشتنی ناسایی. موسلم گترویه تی یهوه.

(۱) لای حننه فی‌یه‌کان خو داپوشین واجبه، جا کسیتک که به روتی تعواف بکات، توافه‌کمی دروسته، وه شعیب دوباره بکاتوه مه‌گهر له مه‌ککه ده‌رجومت، ثعوسا خوننی لیسر واجب نیست.

٦- ئەبى سۇرئانەوه که له دەرووی کەعبەدا بیت. جا ئەگەر کەسێک له حەجەردا بسوڕێتەوه تەوافەکی دروست نەبێ، چونکە (حجر)^(١) و (شاذران)^(٢) هەر لەناو مالتی بەیتە. جا نایێت لەناو ئە دوانەشەوه بسوڕێتەوه، وه خوا فەرمانی داوه بە دەوی کەعبەدا تەواف بکری ئەک لەناو کەعبەدا، وه ئەفەرمووی: ﴿وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ﴾ (الحج/٢٩). واتە: با بەدەوی خانە دیرینی خوادا بسوڕێتەوه.

وه پەسەندە هەتا بتوانی له نزیک بەیتەوه سوڕانەوه بکری.

٧- سوڕانەوه که بەسەرێه کەوه بیت:

لای مالیک و ئەحمەد ئەگەر کەسێک بە کەمێک نێوانیان بجات زیانی نەبێ بەبێ بەهەنش بیت، وه هەروەها نێوان خستنی زۆریش بە بەهەنەوه هەر زیانی نەبێ.

شافیعی و حەنفی بۆ ئەوه چوون که تەواف کردن بەسەرێه کەوه سوتنەته.

جا ئەگەر کەسێک نێوان بجاتە نێوانی سوڕانەوه که بەزۆری بێ بەهەنە، ئەوه تەوافەکی بەتال نایێتەوه، وه لەسەر ئەوه دەست پێ ئەکاتەوه که کردویمتی.

سەعیدی کۆری مەنصور ئەگێڕێتەوه له حومەیدی کۆری زیدەوه و تۆرەمتی: عەبدولکەلای کۆری عومەریم بینێوه خویان لێ رازی بیت سێ جار یا چوار جار بە دەوی کەعبەدا سوڕایەوه، له پاشاندا دانێشت بھوڕتەوه، غولامێکی هەبوو بارەشینێ ئەکرد، پاشان هەلسا تەوافەکی تەواف کرد له سەر ئەوی پێشووەوه.

له لای شافیعی بەکان و حەنفی بەکان ئەگەر کەسێک له کاتی تەواف دا دەستتۆژی شکا واجب نەبێ له هەروەله دەست پێ بکاتەوه، با نێوانەکشی زۆر بیت.

له ئێبنوعمەرۆه خوی لێ رازی بیت هاتەوه که بەدەوی کەعبەدا سوڕاوەتەوه لەو کاتەدا قامەت کراوه بۆ نوێژ هاتەوه له گەڵ خەلکە کەدا نوێژەکی کردووه له پاشاندا هاتووەتەوه تەوافەکی تەواف کردووه له سەر ئەوی پێشووی.

وه له (عطاء) هە هاتەوه که ئەوی ووت: ئەگەر پیاویک تەوافی ئەکرد هێشتا تەوافی ئەکردبوو جەنازەیکە هات، با بچیت نوێژی لەسەر بکات، پاشان بگێڕێتەوه چەندی ماوه له سوڕانەوه که تەوافی بکات.

(١) (حجر) : حەجری ئیسماعیلە که کەوتۆتە باکوری مەککەوه، دیوارێکی بە دەروویە لەسەر شێوی نێوہازنەیی، وه هەموو حەجەر بە بەیت دانائێ، بەلکو ئەو بەشمی که له بەیتە ئەندازی شمش زیراعە: دەوی سێ مەتر.

(٢) (شاذران) : ئەو بینایەیه که لکاوه بە بناغی بەیتەوه که ئەلقەکانی بەردەکی پێوه کراوه.

سووننەتەکانی تەواف

١- تەواف بەدەوری کەعبەدا چەند سوونەتی ھەیە و لە خوارەوە باسیان ئەکەین:

(١) ڕوکردنە بەرەو ڕەشەکە کاتی دەست کردن بە سوپانەو لە گەڵ ڕوتنی (الله أكبر) و (لا إله إلا الله) دا، وە دەست بەرز کردنەو وەک چۆن لە نۆژدا دەست بەرز ئەکەیتەو، وە دەست لێ دانێ بەرەو ڕەشەکە بەوێ ھەردوو دەستی بھێتە سەر یا ماچ کردنی، ماچ کردنێک دەنگی لە گەڵدا نەیت، وە ڕووت خستە سەری ئەگەر بۆی لوا، ئەگینا ھەر دەست لێ دان و ماچ کردنی دەستی بەسە، یا بە شتیەک کە بە دەستی یەو بیت لیتی بەرێ و ماچی بکات، یا بە دار دەستێک نیشارەتی بۆ بکری، وە لەو بارە یەو چەند فرمودە یەک ھاتوون و ھەندیکیان باس ئەکەین:

ئێبنو عومەر خوایان لێ ڕازی بیت فرمویەتی: پیغمبەر ﷺ ڕوی کردە بەرەو ڕەشەکە دەستی لێ دا، لەپاشاندا لێوکانی خستە سەری و زۆر گریا، عومەرش زۆر گریا ئەنجا فرموی: ئێ عومەر! (هَذَا تَسْكِبُ الْعَبْرَاتِ) لێرەدا فرمیتسک ئەرێژێ. حاکم گێڕاویەتی یەو و پلە (صحیح) ی بۆ دانەو.

لە ئێبنو عەبباسەو ھاتو کە عومەر خۆی دا بە سەر بەرەو ڕەشەکەداو فرموی: من ئەزام تۆ تەنھا بەردێکی، ئەگەر خۆشەویستەکم ﷺ نەبینایە ماچی ئەکردی و دەستی لێ ئەدا، نە دەستم لێ ئەدا و نە ماچم ئەکردی. ﴿لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ﴾ (الأحزاب/٢١). واتە: بەراستی ئێو لە پیغمبەردا ﷺ پێشەواو سەرمەشتی چاکتان ھەیە کە لێوێ فێربن و چاری لێ بکەن. ئەحمەدو جگە لەو گێڕاویانەتەو بە چەند زاراوە یەک کە لە یەک نزیکن.

نافیع و تورەیتی: ئێبنو عومەر بینو دەستی داو لە بەرەو کە دەستی ماچ کردو، وە فرمویەتی: لەو کاتەو پیغمبەرم ﷺ بینو و ھای کردو و من وازم لێ نەھێناو، بوخاری و موسلیم گێڕاویانەتەو.

سویدی کوری غەفلە و تورەیتی: عومەر بینو خوا لیتی ڕازی بیت بەرەو کە ماچ کردو و دەستی لێ داو، وە فرمویەتی: پیغمبەرم ﷺ بینو کە ناوا گرنگی پێ داوێت. موسلیم گێڕاویەتەو.

لە ئێبنو عومەرەو خوا لێ یان ڕازی بیت ھاتو کە پیغمبەر ﷺ ئەھات بۆ بەیت، پاشان دەستی ئەدا لە بەرەو کە ئێ فرموی: (بِسْمِ اللَّهِ وَاللَّهُ أَكْبَرُ) رواه أحمد.

موسلیم لە ئەبی طوفەیلەو ئەگێرتەو فرمویەتی: پیغمبەرم ﷺ بینو بەدەوری کەعبەدا سوپاوەتەو و گۆچانە کە داو لە بەرەو ڕەشەکە داوایی گۆچانە کە ماچ کردو.

بوخاری و موسلیم و ئەبوداود ئەگێرنەو کە عومەر خوا لیتی ڕازی بیت ھاتو بۆ لای بەرەو ڕەشەکە و ماچی کردو، پاشان فرمویەتی: من ئەزام کە تۆ بەردێکی ئەزان بەخشی نە سوود بەخش. وە ئەگەر پیغمبەرم ﷺ نەبینایە ماچی کردو ماچم نە ئەکردی.

(خطابی) ووتویهتی: ئەم باسە زانستی ئەوی تێدایە کە شوێن کەوتنی رەفتارەکانی پێغمەبەر ﷺ واجبە، هەرچەندە هۆکارەکانی نەزانترین و مەعقول نەبن.

وە خودی ئەو رەفتارانە بەلگەیە بەسەر ئەوکەسانەوە کە پێریان گەیشتووە با ماناکەشیان نەزانیبێت. بەلام بە شێوەیەکی تێکڕایی زانداراوە کە ماچ کردنی ئەو بەردە پێژ لێتان و بە پێژ زانین و بەگمەرە دانانی یەتی.

خوای گمەرە هەندێ بەردی پێژتر کردووە لە هەندێکیان، وەك چۆن هەندێك شوێن و وولاتی گمەرەتر کردووە بەسەر هەندێك شوێنی تردا. وە هەروەها چۆن هەندێ شەو پێژو مانگی بە بەرزتر داناو. ئێتر ئێمەش ئەبێ تەسلیمی ئەو فەرمانە بین.

لەم بارەیدا هاتوووە کە عەقڵ وەری ئەگرێ و وا نەبێ پێی لێ بگیری و نینکاری لێ بکری، لە هەندێ فەرموودەدا هاتوووە: (الْحَجَرُ يَمِينُ اللَّهِ فِي الْأَرْضِ). واتە: بەردە پەشە کە دەستی راستی خوا یە لە سەر زەوی.

واتە هەرکەس دەستی خستە ناو دەستی لە سەر زەوی ئێتر پەیمانی لە لایەن خواوە ئەدرتێ، ئەوش وەك ئەو پەیمانانە وەها یە کە پاشا و فەرمان رەواکان بە دەست خستە ناو دەست ئەو بەستن بۆ ئەو کەسانێ کە ئەیانموی سەر بەوان بن و تاییبەت بن بەوانە، وە هەروەها وەك چۆن دەست ئەخێرتە ناو دەستی پاشاکان بۆ بەیعتکردن.

هەروەها ماچ کردنی دەستی گمەرە لە لایەن خزمەتکارو کاربەدەستانەو ئەوانە وەك ئەو ئەو شێوی ئەوەن. (مەهلەب) ووتویهتی: حەدیسەکی عومەر بەرپرەرچ دانوویە بۆ ئەوکەسانێ ئەلێن: بەردە پەشە کە دەستی خوا یە لە سەر زەوی و تەوقە لە گەڵ بەندەکانی ئەکات پێی، وە پەنا بەخوا کە خوا ئەندامی هەبێت، بەلکو ئەو ماچ کردنە دانراوە بۆ تاقی کردنە، تا بزاندرێ –بەینیینی چاو- کێ گۆرپایەلی فەرمانەکانی ئەکات. ئەوش وەك باسەکی شەیتانە کە فەرمانی پێ درا کێنوش بەرێ بۆ ئادەم، وە کەشیش نازانی – بە یەقین- کە بەردێک مابێ ئەو بەردانێ کەعبە کە ئیبراهیم (علیه السلام) داینا بۆ ئیلا ئەو بەردە پەشە نەبێ.

قەرەباڵغی کردن بۆ سەر بەردە پەشە کە

قەیناکە قەرەباڵغی و خۆتەکان دان بۆ بەردە پەشە کە بەو مەرجی نازاری کەس ئەدرتێ. چونکە ئێبنو عومەر خوا لێی رازی بێت پالە پەستوی ئەکرد بۆی هەتا لوتی ئەپژا.

پێغمەبەر ﷺ بە عومەری ئەفەرموو: (يَا أَبَا حَفْصٍ! إِنَّكَ رَجُلٌ قَوِيٌّ، فَلَا تُزَاجِمِ عَلَى الرُّكْنِ، فَإِنَّكَ تُؤْذِي الضَّعِيفَ. وَلَكِنْ إِنْ وَجَدْتَ خُلُوةً فَاسْتَلِمَ. وَإِلَّا فَكَبَّرْ وَامْضِ) رواه الشافعي في سننه. واتە: ئەو

بارکی حقه‌صه تو پیاریکی به‌هتزو به‌توانای، پاته پستو مه‌که بۆ بهره ره‌شه‌که چونکه لاوازه‌کان نازار نده‌یت، به‌لام نه‌گهر چۆلیت بینی نه‌وه ده‌ستی لی بده. نه‌گینا (الله اکبر) بکمر بۆ.

(۲) - (الإضطباع)^(۱) :

له ئیبنو عبباسوه خوا لی‌یان رازی بیت هاتوه که: پیغمبر ﷺ له‌گه‌ل یاراه‌کانی له جی‌عیرانه‌وه عومره‌یان کرد ناوه‌راستی ئیحرامه‌کیان خسته ژیر بالیان و لاگانیان دایه‌وه به‌سر شانی چه‌پیاندا. نه‌حمدو نه‌بوداورد گێراویانه‌ته‌وه.

نهمش بۆچونی جومه‌وره. وه روتوریانه: حیکمه‌ته‌که‌ی نه‌ویه که یارمه‌تی لۆقه کردن نهدات له تموافدا.

مالیک روتوریته‌ی: په‌سند نیه، چونکه نه‌وه نه‌زانراوه کس نه‌ی کردوه، وه له نوژی تموافدا په‌سند نیه به‌رای هم‌وان.

(۳) - (الرمل) لۆقه کردن له خوله‌کانی یه‌که‌م تا سێهه‌م، و رۆشتن به‌ عاده‌تی له چوار خوله‌کانی درواییدا:

له ئیبنو عومره‌وه خوا لی‌یان رازی بیت هاتوه که پیغمبر ﷺ به‌ لۆقه نه‌رۆشت له بهره ره‌شه‌که‌وه بۆ بهره ره‌شه‌که‌ سێ جار، وه چوار جاریش له‌سر خۆ نه‌رۆشت. نه‌حمدو موسلیم نه‌گێرته‌وه.

نه‌گهر له سێ جاری یه‌که‌م دا وازی لی به‌یتی له چوار جاری درواییدا نای گێرته‌وه.

وه ئیحرام دان به‌ شانداو لۆقه کردن تایه‌ته بۆ پیاران له تموافی عومره‌دا، وه له هم‌وو تموافیکدا که بۆ حج بیت و سه‌عی نیوان سه‌فار مه‌روه‌ی به‌دروادا بیت.

له لای شافعی‌یه‌کان نه‌گهر ئیحرامی‌دا به‌ شانداو لۆقی کرد له تموافی قودومدا له‌پاشاندا سه‌عی کرد، نه‌و شیه‌یه دووباره ناکاته‌وه له تموافی ئیفاضدا. وه نه‌گهر دوا لۆقه‌کردن و ئیحرام دان به‌ شاندا فریای سه‌عی نه‌که‌وت، وه دوا خست بۆ دوا تموافی زیاره‌ت، نه‌وه نه‌بێ له تموافی زیاره‌تا ئیحرام بدات به‌ شانیداو لۆقه بکات.

به‌لام نافرته‌ان نه‌و شیه‌یه‌یان له سه‌ر نیه -له به‌ر پتوستی خۆ دا‌پۆشین- به‌ پتی روتی ئیبنو عومره‌ خوا لی‌یان رازی بیت که فرمویه‌تی: نافرته‌ان لۆقه کردنیان له‌سر نیه نه‌ له سوپانه‌وه‌دا به‌دووری که‌عه‌دا، وه نه‌ له‌نیوان سه‌فار مه‌روه‌دا. به‌یه‌قی گێراویه‌تی‌یه‌وه.

(۱) خستنی ناوه‌راستی سه‌رشانه‌که له‌ژیر بالی راست و دانی لایه‌کانی به‌ سه‌ر شانی چه‌پیدا.

حیکمتهی لۆقه کردن:

حیکمتهی لۆقه کردن ئەوێه که ئیبنو عەبباس خوا لێ زیان رازی بێت ئە گێڕێتەو ئە فەرموی: پیغمبەر ﷺ لە مەحکۆه هات بۆ مەدینه لەرزوتای مەدینه (یشرب) لاوازی کردبوون، بێ باوەرەکان ووتیان: کۆمەلێک دێن بۆ ناوتان لەرزوتا لاوازی کردن و توشی زیان بوون بە دەستی یەو، خۆی گمۆه پیغمبەری ناگادار کرد لەسەر ئەوێ ووتیان، جا فەرمانی پێدان که لە سێ خولی یەکمەدا بە لۆقه کردنەو بۆن وە لەنیوان هەردوو پوکنەدا بۆن، کاتی بێ باوەرەکان بەو شێوەیە بینیان ووتیان: ئەمانە ئەوانە بوون که باستان ئەکردن که لە رزوتا لاوازی کردن؟ ئەمانە لە نێمە بەهێزتر و دلێزترن.

ئیبنو عەبباس فەرمویەتی: بۆیە فەرمانی پێ نەدان لە هەر حەوت جارە کەدا بە لۆقه کردنەو بۆن لەبەر ئەوێ ماندوو نەبن و توشی زیان نەبن. بوخاری و موسلیم و ئەبو داود گێڕاویانەتەو وە زاراوە کەشی هێ ئەبو داود.

عومەر خۆی لێ رازی بێت وستی ئەو لۆقه کردنە لا بەرێ دواي ئەوێ حیکمتهی تێدا تەواو بوو، وە موسلمانەکان خوا سەری خست و بەهێزی کردن لە زەوی دا، بەلام دواي وای بە باش زانی که بێتیتەو وەکو سەردەمی پیغمبەر ﷺ، بۆ ئەوێ هەموو ئەوێکان یەک بەدواي یە کەدا بەجێی بەهێن و بێهێن.

(عبد الدين الطبري) ووتویەتی: جاری وا هەیه شتێک لە فەرمانەکانی ئاین دروست نەبێت بەهێزە کەو، لەپاشاندا ئەو هێش نامێنی، بەلام حوکمەکی هەر ئەمێنی.

لە زەیدی کۆری ئەسڵەمەو هاتەو لە باوکی یەو که ووتویەتی: گۆرم لە عومەری کۆری (خطاب) بوو خوا لێی رازی بێت ئەو فەرمو: ئێر ئەم لۆقه کردنە بۆ چی لە گەل ئەم شان پووت کردنەدا؟ لە کاتێکدا که خۆی گمۆه ئاینی ئیسلامی چەسپاندو بێ باوەری و خاوەنەکانی دەپەراند، وە لە گەل ئەوێشدا نێمە شتێک واز لێ ناهێنین که لە سەردەمی پیغمبەر ﷺ بەجێمان نەهێنا.

(٤) دەست هێنان بە سەر گۆشی یەمانیدا :

بە پێی ئەوێ ئیبنو عومەر خوا لێ زیان رازی بێت فەرمویەتی: ئەم بێنیو که پیغمبەر ﷺ دەست بەهێنی بە هیچ گۆشە یەک لە گۆشەکانی کەعبەدا جگە لە دوو گۆشە یەمانی یە کە.

وە فەرمویەتی: لەو کاتەو پیغمبەر ﷺ بێنیو دەستی پێدا هێنان، منیش وازم نەهێناوە لە دەست هێنان بەو دوو پوکنەدا - یەمانی و بەرە - رەشە کە - نە لە خۆشیداو نە لە ناخۆشیدا. بوخاری و موسلیم گێڕاویانەتەو.

بۆیە تەواف کەر دەستیان پێدا نەهێنی لەبەر ئەو (فضيلة)ی که لەو دوانەدا هەیه که لە هیچ کامێکی تریاندا نیه.

بۆ نمونە لەو گۆشە رەشەدا دوو فەزڵ هەیه:

یه که میان: ثم گوئید یه لیسر بناغی ئیبراهیم داندراوه (علیه السلام).

دووه میان: ثم بمرده رهشی تیدایه که کراوه به شوتنی سهرتای ترواف و شوتنی کوتایی یه کهی.

نهما گوئید یه مانایه کهی بمرامبری ئویش دیسان لیسر بناغی ئیبراهیم داندراوه (علیه السلام).

ثم بوداورد له ئیبنو عومره و خویان لی پازی بیت نه گیتیموه که ئیبنو عومر پیتی راگه یانراوه که عایشه فرمودیتی: (إِنَّ الْحَجَرَ بَعْضُهُ مِنَ الْبَيْتِ) واته: بمرده که هندیکی له مالی بهیته.

ئیبنو عومر فرمودیتی: سوئند به خوا من واتمزم که عایشه ئووی له پیغمبروه بیستوه، وه من واتمزم که پیغمبر وازی له دست پیا هیتانیان نه نه هیتنا، تنها لبر ئووی ثم دو گوئید یه لیسر بناغی بهیت نین، وه همر لبر ئووه خه لکی له دوی بمرده کوه ترواف نه کمن.

وه ئوومتی نیسلام لیسر ئوه رتکن که پسفنده دست بو دوو روکندها بهیتری، وه له سر ئوون که نابی ترواف کمر دست بدر روکنه کهی ترده بهیتری. وه ئیبنو حبیان له صدحیه کهیدا نه گیتیموه: پیغمبر ﷺ فرمودیتی: (الْحَجَرُ وَالرُّكْنُ الْيَمَانِيُّ يَحْطُ الْخَطَايَا حَطًّا). واته: بمرده کمر روکنه یه مانایه که تاوان نه سرنموه به سرن.

کردنی دوو رکات نوئی له دوی ترواف^(۱):

سوننده بۆ ترواف کمر دوو رکات نوئی بکات دوی هممو توافیک لای مهقامی ئیبراهیم (علیه السلام). یاله همر شوتنیکی مزگومه کهدا بیت.

له جایروه خوی لی پازی بیت هاتوه که پیغمبر ﷺ کاتی گهشته مه که حوت جار بهدوری کهعبدا سورایوه، لهپاشاندا هاته مهقامی ئیبراهیم ثم نایتمی خوئند: ﴿وَأَتَّخِذُوا مِنْ مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى﴾.

پاشان دوو رکات نوئی له دوی مهقامه کوه کرد، پاشان چوو بۆ لای بمرده رهشه کوهو دستی لی دا. (ترمذی) گیترا به تیهوه و توره تی: (حدیث حسن صحیح).

سوننده له دوو رکاته کهدا دوی سورتهی فاتحه له رکاتییه کهمدا سورتهی (الکافرون) و له رکاتی دووهدا سورتهی (الإخلاص) بخوئری.

چونکه ئوه له پیغمبروه ﷺ سابت بو وه موسلیمو جگه لهو نهیگیتیموه. وه ثم دوو رکاته له هممو کاتیکدا نه کرین، هتا ئوکاتانش که نوئی قدهغیه تیایاندا.

(۱) ثم دوو رکاته لای ئبو حنیفه واجبه.

له جوبهیری کورې مو طعمیموه هاتره که پیغمبر ﷺ فرموده: (يَا بَنِي عَبْدِ مَنَافٍ! لَا تَمْنَعُوا أَحَدًا طَافَ بِهَذَا الْبَيْتِ، وَصَلَى آيَةً سَاعَةً شَاءَ، مِنْ لَيْلٍ أَوْ نَهَارٍ) رواه أحمد، وأبو داود، والترمذي وصححه. واته: نهی هوزی عبدومناف! ری له کس مه گرن که توافی نم بدیتدی کرد، و دووړکات نوژی کرد له هرکاتیکدا ریستی، شو بیت یان رۆژ. نمهش بۆچونی شافعی و نهحمده.

وه وهك چوڼ دووړکات نوژی سونهته دواي تواف له مزگوته کدها، له دهرهوی مزگوتیش هر دروسته. بوخاری له نوموسه لممهوه نه گپرتمهوه خوا لیتی رازی بیت: که نوموسه لممه به سواي توافی کردوهو نوژی نه کردوه همتا هاتومهوه.

مالیک له عومرهوه نه گپرتمهوه خوا لیتی رازی بیت که عومر نم دووړکاتدی له (ذي طوي) کردوه. بوخاری ووتویهتی: عومر خوی لسی رازی بیت له دهرهوی حرم نم دووړکاتدی کردوه. وه نه گپرتی کسیتک دواي تواف نوژی فرزش بکات هر بری نم دووړکات نه کوی بوی. وه نمه صهیحه لای شافیه کانو به نابانگه له مذهبی نهحمدها.

مالیک و حنفیه به کان ته لاین: هیچ شتیک جینی نم دووړکات نه گپرتمهوه که له جینی خویدا بکری.

تی پیر بوون به بهر دم نوژی کرا له حرمی مه ککدها:

دروسته کسیتک له مزگوتی حرام نوژی بکات و خه لکیش به بهر ده می دا تی پیرین، ژن و پیار، بن نهوی خراب بیت، نمهش له تایبه تمه ندی به کانی مزگوتی حرامه، له (کثیر)ی کورې (کثیر)ی کورې (مطلب)ی کورې وه داعمهوه، له همدی له خزمانی یوه، له باپری یوه هاتوه که پیغمبر ﷺ بینیه لم لای بهی سهممهوه نوژی کردوهو خه لک به بهر ده میدا رژیشتونو سوتره شی دانه اوه. سوفیانی کورې عوبینه ووتویهتی: له نیتوان پیغمبر ﷺ که عبدها سوتره نه بووه. نه بوداودو نسانتی و نیبو ماچه گپراوړانه تمهوه.

توافی پیاران له گهل ژاندا:

بوخاری له نیبو جوړه یوه نه گپرتمهوه که ووتویهتی: (عطاء) بوی گپراوممهوه که نیبو هیشام پتی له ژان گرتوه له گهل پیاراندا تواف بکن، (عطاء) یش پتی ووتوه: چوڼ تو پریان لسی نه گری خو خیزانه کانی پیغمبر ﷺ له گهل پیاراندا توافیان کردوه؟

نه لسی: ووم: نایا نمه دواي واجب بوونی حجاب بو یا پیش واجب بوونی؟

ووتی: به لسی سوتند بیت دواي حجاب بوو بینیم.

نه لسی: ووم: چوڼ تیکه لسی پیاران نه بوون؟

ووتی: تیکه لسی پیاران نه نه بوون عایشه ره زای خوی لسی بیت به تمه نه له لایه کمه نه سوپا یوهو تی که لیان نه نه بوو.

ژنيك پتي روت: ئى دايكى باوەرداران با برۆين دەست بەدين لە بەردەكە، ئەویش فرموى: برۆ وازم لى بهينه و بەقسى نەكرد، جا بەشەر خۆيان نەگۆڤى و لەگەڵ پىاوان تەوافيان نەكرد، بەلام نەگەر بچوناىە نار بەيتەمە، ئەوەستان هەتا پىاران ئەهاتنە دەرەو ئينجا نەچونە ناو بەيتەمە. وە ئافرەت بۆى هەيە كە دەست بەدا لە بەردە ڤەشەكمە كاتى دەورى چۆل بوو وە لە پىاوانەمە دور بوو.

لە عائيشەمە خوا لىيى رازى بيت هاتو كە بە ئافرەتيكى فرمەو: ڤالە ڤەسۆ مەكە بۆ سەر بەردەكە، نەگەر هەلنكت دەست كموت و چۆل بوو بچۆ دەستى لى بەدە، بەلام نەگەر بينيت وا قەرەبالغە ئوكاتى گەشتيتە لای بەردەكە (الله أكبر) و (لا إله إلا الله) بكم برۆ ئيتەر نازارى كەس مەدە.

تەواف بە سوارییمە:

دروستە تەواف كمر بەسوارییمە تەواف بكات با بشتوانى بەپىن پروات، نەگەر هۆيك هەبو پتيوستى بە سوار بون بوو.

لە ئىبنوعەبباسەمە خويان لى رازى بيت هاتو كە پىنغەمبەر ﷺ لە حەجى مال ئاوايدا بەسواری ووشترىكمە ئەسوپايمە بە دەورى كەعبەدا بە گۆچانەكمى ئىستلامى بەردە ڤەشەكمى نەكرد. بوخارى و موسليم گىراوانەتمە.

لە جابیرەمە خوى لى رازى بيت هاتو كە پىنغەمبەر ﷺ لە حەجى مال ئاوايدا بەسواری ووشترەمە تەوافى نەكرد، وە هەروەها صەفار مەروەى نەكرد، بۆ ئەوى خەلكى چاربان لىيى بيت چى ئەكات و پرسیارى لى بكمە و خۆى سەرپەرشتى مۆسلمانان بكات، چونكە خەلكەكە دەورەيان داو.

كەرپاهەتى تەواف كەردنى گەرۆ گۆل لەگەڵ خەلكدا:

ماليك لە ئىبنو ئەبى مۆلەيكەمە نەگىریتەمە: كە عومەرى كورپى (خطاب) ژنيكى گۆلى بينى ئەسوپايمە بە دەورى بەيتەدا، پىنى فرمەو: ئى دروست كراوى خوا نازارى خەلك مەدە، نەگەر لەمالئەمە دابنیشى باشتەر نى؟ ئەویش بەقسى كەرد. دواى ئەمە كابرايك چو بۆلاى ژنەكە پتى روت ئەو كەسى رىيى تەوافى لى نەگرتى مرد، بچۆ بۆ تەواف، ئەویش ووتى: من لەوانە نيم بە زىندووىيى مەلكەچى فرمانى بى بەلام كە مرد سەر پىتچى لى بكم.

پەسەندىيەتى خواردنەمە لە ئاوى زەمزم:

نەگەر تەواف كمر لە تەواف كەردن بوو دوو دوو كات نۆتۆ لای مەقامى ئىبراھىم كەرد، پەسەندە بۆى كە لە ئاوى زەم زەم بخواتەمە.

لە هەردو صەحیحەدا سابت بوو كە پىنغەمبەر ﷺ لە ئاوى زەمزمەى نەخوردەمە و ئەيفەرمەو: (إِنَّهَا مُبَارَكَةٌ. إِنَّهَا طَعَامٌ طَعِمَ وَشَفَاءُ سَقَمٍ). واتە: بەراستى ئارتىكى پىلازە، هەركەس لىيى بخواتەمە تىر ئەبىت و چارەسەرى نەخۆشيشە.

جویره نیل (علیه السلام) نو شوی شهره‌ری کرا به پیغمبر ﷺ دلی پیغمبری پی شورد.
(طبرانی) له (الکبیر) ردا نه‌گیرتتهوه، وه همره‌ها (ابن حبان) له ئیبنو عبباسوه خوا لئی رازی
بیته که پیغمبر ﷺ فرموویهتی: (خَيْرُ مَاءٍ عَلَى وَجْهِ الْأَرْضِ مَاءُ زَمْزَمَ، فِيهِ طَعَامُ الطَّعْمِ، وَشِفَاءُ
السُّتَمِّ) الحدیث، قال المنذري : ورواته ثقات. واته: پیوژ ترین نار له سر پروی زوی ناری زهه
خواردنی برسی و چاره سازی دهری تیدایه.

ناداب و پهوشی خواردنوه له ناری زهه زهه :

سوننهته نو کسمی له ناری زهه زهه نه‌خواتمه به نیازی شیفاوه بیخواتمه وه به‌نیازی نو شتانهوه که
خیری دین و دنیای تیابه، چونکه پیغمبر ﷺ فرموویهتی: (مَاءُ زَمْزَمَ لِمَا شَرِبَ لَهُ). واته: ناری زهه
زهه بۆ نموه نمیت که بۆ نه‌خورتتهوه

له سوهیدی کوپی سه‌عیدهوه هاتوه ووتویهتی: عه‌بدوللای کوپی موباره‌کم دیوه له مه‌ککه هاته سر
ناری زهه زهه و داوای جامیکی کردو پاشان پروی کرده که‌عبو ووتی: خوا به ئیبنوئببی مه‌والی بۆ
گیراونهوه له موحه‌مه‌دی کوپی مونکه‌دیروه له جابیرهوه که پیغمبر ﷺ فرموویهتی: ناری زهه زهه
بۆ نموه نمبی که بۆ نه‌خورتتهوه، وامیش ئی خو‌مه‌وه له بهر تینویتی پوژی دواپی، له‌پاشاندا
خواردیموه. نه‌حمد به سه‌مه‌دیکی صحیح گیراویه‌تیموه وه همره‌ها به‌یه‌قی.

له ئیبنو عبباسوه خوا لیان رازی بیته هاتوه ده‌فرموویت: پیغمبر ﷺ فرموویهتی: (مَاءُ زَمْزَمَ
لِمَا شَرِبَ لَهُ، إِنْ شَرِبْتَهُ تَشْتَفِي شَفَاكَ اللَّهُ، وَإِنْ شَرِبْتَهُ لَشَبِعَكَ، أَشْبَعَكَ اللَّهُ، وَإِنْ شَرِبْتَهُ لَقَطَعَ ظَمَنَكَ
قَطْعُهُ اللَّهُ، وَهِيَ هُزْمَةُ جِبْرِيلَ، وَسَقِيَا اللَّهِ إِسْمَاعِيلَ) رواه الدارقطني، والحاكم وزاد: (وَإِنْ شَرِبْتَهُ مُسْتَعِيزًا
أَعَاذَكَ اللَّهُ). واته: ناری زهه زهه بۆ نموه نمبی که له‌پشناویدا نه‌خورتتهوه، نه‌گه‌ر خوارده‌وه بۆ چاره‌سازی و
دهرمان، خوا چاره‌ت نه‌کا، وه نه‌گه‌ر خوارده‌وه له‌بهر نه‌وی تیر بیت خوا تیرت نه‌کات، وه نه‌گه‌ر
خوارده‌وه له‌بهر تینویتی خوا تینویتی نه‌شکینن، ناری زهه زهه بیری جویره‌نیلوه خوا بۆ تیراو کردنی
نیسماعیل علیه السلام دهری خستوه. وه حاکم نه‌وه‌شی زیاد کردوه که فرموویهتی: نه‌گه‌ر خوارده‌وه
له‌بهر په‌نابردن خوا په‌نات نه‌دات.

په‌سه‌نده که به‌سن جار بخورتته‌وه روو بکرته قیبله وه تیری لئی بخورتته‌وه، وه‌سپاسی خوا بکریت وه
له خوا بیاررتته‌وه به‌و پارانه‌وی که ئیبنو عبباس پیتی نه‌پارایمه.

له نه‌بو موله‌یکمه هاتوه ووتویهتی: پیاوێک هاته لای ئیبنو عبباس ئیبنو عبباس پیتی روت: له
کوئوه هاتویت؟ ووتی: له ناری زهه زهه خوارده‌وه. ئیبنو عبباس فرموی: نایا وه‌ک پیروسته
خوارده‌وه؟ کابرا ووتی نموه چونه ئی ئیبنو عبباس؟ ووتی: نه‌گه‌ر ناری زه‌زه‌مه‌ت خوارده‌وه روو بکه
قیبله‌و یادی خوا بکه‌و به‌سن جار بیخوره‌وه وخواو تیر بخوره‌وه، که تیرت خوارده‌وه سپاسی خوا بکه.

چونکه پیغمبر ﷺ فرمودی: (آيَةُ مَا بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْمُنَافِقِينَ أَنَّهُمْ لَا يَتَّصِلُونَ مِنْ زَمَرٍ) رواه ابن ماجة والدارقطني والحاكم. واته: نشانمی نیتوان نیتمو دوروده کان نمویه نموان زکیان هه لئاناوستین له ناوی زهم زهم (تیر ناخونده).

نیبنو عبباس که له ناوی زهمزمی نه خواره وه نهی فرمو: خویه من داوای زانستیکی بهسوودو یزیه کی فراوان و چاره سازی و شیفای له ههمو نه خوشیه کت لی ده کم.

بنه پهی ناوی زهمزم:

بوخاری نه گیتیموه له نیبنو عبباسوه خوا لی زیان پازی بیت که کاتی هاجره چوه سر مبروه که خوی مندا له کی توشی تینوتی هاتبون، گویی له دهنگی بو، وتی: بی دهنگ سههستی خوی بو- پاشان پاش گویی راگرت دوباره بیستیموه به خوی روت: به پستی درا به گوتندا نه گهر یارمندی و دستگیریت هیه، کاتیک زانی وا فریشتیک له شوین زهمزمدا به پاژنی یا وتی: به باله کانی نه گهرا هتا ناره که ده رکوت، نینجا دۆلاری بۆ نه کرد به دهستی ناوی نه کرد-مسته ناوی ده نه هینا- نینجا ناره که هه لقولا به تهاوای دواي نموهی چند مشتیک لی ده هینا.

نیبنو عبباس خوا لیتی پازی بیت فرمودی: پیغمبر ﷺ فرمودی: (رَحِمَ اللَّهُ أُمَّ إِسْمَاعِيلَ، لَوْ تَرَكْتَ زَمَرًا - أَوْ قَالَ: لَوْ لَمْ تَغْتَرِفْ مِنَ الْمَاءِ - لَكَانَتْ زَمَرٌ عَيْنًا مَعِينًا). واته: په همتی خوا له دایکی نیسماعیل بیت نه گهر وازی له زهم زهم نه هینا یا فرمودی: نه گهر به مستی ناوی لی ده نه نه هینا زهمزم چاوگنکی بهردوام بژیشتو بو.

ته لی: هاجره لیتی خواره وه شیري نه دا به مندا له کی، فریشته که پیتی روت: له وون بوون مترسن، چونکه به پستی نالیردها خانمی خوا دروست نه بیت، نهم کوپه و باوکی دروستی نه کن، وه خوی گهروه کسی خوی بی سهر شوین ناکات. وه شوینی بهیت وه ته پۆلکه یهک وه ها بوو لافاو تهات له لای راست و چه پی یوه دای ته مالی.

په سندی بهتی پارانه وه لای (الملتزم) :

دواي خورادنده له ناوی زهمزم، په سنده پارانه وه له خدا لای (الملتزم)، چونکه به به هقی له نیبنو عبباسوه نه گیتیموه که نه له نیتوان ده رگا کو بهرده په شه که دا نه وه ستاو نهی فرمو: نیتوان بهرده کهو ده رگا که پیتی نهوتریت (الملتزم) که سیک نیه لیردها بهوستی و داوای شتیک بکات له خوا نیلا نهیداتی.

هر به به هقی نه گیتیموه له عمری کوپی شوعه بیوه له باوکیوه له باپی یوه که فرمودی: (پیغمبرم ﷺ بینوه سنگ و پروی نوسانده به (الملتزم) وه). وه ووتراوه (الخطیم) مولتزمه.

بوخاری پای وه هیه (الخطیم) ناوهی که عبهیه .

به‌لگه‌شی به‌ه‌دیسی شه‌ره‌وی (إسراء) هیتاوه‌توه که فرمویمتی: کاتیک من لای (الخطیم) نوستبوم وه جاری را هببو ئمی فرموو لای حیجر نوستبوم.

په‌سندی چوونه ناو که‌عبو حیجری ژووری نیسماعیلوه:

بوخاری و موسلیم له‌ نیبنو عومره‌وه خوا لییان رازی بیت نه‌گیرتوه که فرمویمتی: پیغمبر ﷺ چوه ناو که‌عبوه - سالی فته‌ی مه‌که‌- له‌گه‌ل نوسامی کوری زه‌یدو عوسمانی کوری (طلحة)، ده‌رگاکیان داخست کاتی ده‌رگاکیان کرده‌وه، بیلال پینی راگه‌یاند که پیغمبر ﷺ له‌ ناو که‌عبدا له‌ نیوان دوو‌کۆله‌ که‌ یهمانی‌یه‌ که‌دا نوژی کرد.

زانایان نه‌ویان کردۆته به‌لگه‌ر نه‌لین: چوونه ناو که‌عبو نوژی تیدا کردنی سونه‌ته.

وه نه‌لین: هر چنده سونه‌ته به‌لام له‌ کرده‌وه‌کانی حدج نییه، به‌پیتی قسه‌کی نیبنوععباس که فرمویمتی: ئمی خه‌لکینه! چوونه ناو که‌عبه‌تان له‌ کرده‌وه‌کانی حدج نییه. حاکم به‌ سنده‌یکی صحیح گیراوه‌تییه‌وه.

هرکس نه‌یتوانی به‌چیتته ناو که‌عبوه په‌سنده بۆ به‌چیتته ناو حیجری نیسماعیلوه (علیه السلام) و نوژی تیدا بکات، چونکه به‌شیک له‌ حیجریش له‌ که‌عبیه.

نه‌حمد به‌ سنده‌یک که‌ پله‌ی (جیدی) هه‌یه نه‌گیرتوه له‌ سعیدی کوری جوبه‌یره‌وه له‌ عائیشه‌وه که فرمویمتی: ئمی نیررای خوا! هه‌موو کس و کاره‌کانت چونه ناو که‌عبوه ته‌نها من نه‌یت. فرموی: بنیره به‌دای شه‌یه‌دا^(۱) که ده‌رگای که‌عبه‌ت بۆ بکاتوه) نه‌ویش ناردی.

شه‌یه‌ه ووتویه‌تی: نه‌مان توانیوه نه‌ له‌ سه‌رده‌می نه‌قامی دا و نه له‌ نیسلامدا به‌شو ده‌رگای که‌عبه بکه‌ینه‌وه.

جا پیغمبر ﷺ فرموی: (صَلِّي فِي الْحَجْرِ فَإِنَّ قَوْمَكَ اسْتَقْصَرُوا عَنْ بِنَاءِ الْبَيْتِ حِينَ بَنَوْهُ). واته: له‌ حیجری نیسماعیلدا نوژی بکه چونکه هۆزه‌که‌ت به‌ شیکیان له‌ که‌عبه به‌جی هیتشت کاتی به‌یتیان دروست کرد که نه‌ویش حیجره.

(سعی) به‌ پله‌ ره‌یشتن و پا‌کردنی نیوان صفا و مه‌روه^(۲)

ئه‌صلی مشروعه‌یه‌تی سعی:

بوخاری له‌ نیبنو ععباسوه خوا لییان رازی بیت نه‌گیرتوه که فرمویمتی: نیبراهیم (علیه السلام) هاجه‌رو نیسماعیلی کوری که له‌و کاته‌دا نیسماعیل شه‌ره‌ خوژه بوو هیتانی، لای به‌یت دای نان لای

(۱) شه‌یه‌ه، کوری عوسمانی کوری (طلحة) بو، کللی که‌عبی به‌ده‌ست بو.

(۲) صفا و مه‌روه دو کتبی به‌چوکن له‌ نزیک که‌عبوه لای ره‌ه‌لاتوه.

دارتکی گموره لهسهر زه مزه، همدوکیانی له ژیر داره کهدا دانا، لمو کاتهدا کس له مه که کهدا نه نه ژیاو ناوی تیدا نمبو، توره که یه که خورمای لا دانان و جوهه نه که که ناوی تیدا بو، لهپاشاندا ئیبراهیم بهرو دوا گمرا یوه، دایکی نیسماعیل شوینی کمو و ووتی: نهی ئیبراهیم بۆ کوئی نه چیت و لهه دۆله چۆل و هۆلدا به جیمان نه هیلای؟ چند جار نهوی دوباره کرده وه، به لام ئیبراهیم پوی نه کرد به لایوه، پاشان ووتی: نایا خوا فرمائی پێ داوی وها بکهی؟ فرموی: به لای، ووتی: کواته خوا بێ سهر شوینمان ناکات و نامان فرموتینی.

له پتوایه تیکی تر دا نه لای: لای کێ به جیمان نه هیلای؟ فرموی: لای خوا نهویش نه لای: کواته پازیم، پاشان گمرا یوه.

ئیبراهیم پزیش هتا گه یشته لای پتچیک به شیهو یه که نهوان چاریان لای نه بو، پوی کرده شوینی بهیت و بهم دوعایانه پارایوه و همدو دهستی بهرز کرده وه ووتی: ﴿رَبَّنَا اِنِّیْ اَسْکَنْتُ مِنْ دُرِّیَّتِیْ بِوَادٍ غَیْرِ ذِی زَرْعٍ عِنْدَ بَیْتِكَ الْمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقِیْمُوا الصَّلٰوةَ فَاجْعَلْ اَفْئِدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوِیْ اِلَیْهِمْ وَارْزُقْهُمْ مِنَ الثَّمَرٰتِ لَعَلَّهُمْ یَشْكُرُوْنَ﴾ (ابراهیم/ ۳۷). واته: نهی پهرو ده گارمان من هندی له مندا له کانه به جی هیشته وه له دۆلکی بێ کشت و کال و ناو لای ماله حرامه که، خویه بۆ نهوی به بهردوامی نوژ بکن، خویه دلی هندی خه که وای بکه حهز به لایان بکن، وه پۆزی یان په دیت له بهرو به مه کانه هتا سوپاس گوزاریت بکن.

ئینجا دایکی نیسماعیل له ژیر دره خته کهدا دانیشت مندا له که له ته نیشته خۆیه دانا جوهه نه که هه لواسی لای نه خوارد وه مندا له که شیر نه دا هتا ناوی ناو جوهه نه که بپایوه، ئیتر شیریشی تیدا نه ماو برسیتی زۆری به مندا له که هینا هه تا وه های لای هات سهیری کرد خه ریک بوو گیانی نه دا؛ هه لسا له بهر نهوی حهزی نه نه کرد بهو شیهو یه بیینی، چوه سهر صفا - که نزیکترین ته پۆله بوو لایوه - پاشان سهیری دۆل و شیهو کانی کرد بزانی که سیک بهدی ناکات؟ به لام کس نه نه دی، هاته خوارد وه له صفا، هتا گه یشته شیهو که چمکی کراسه که کرد به لادار دهستی کرد به پرا کردن وه که سیک مانوو هتا له شیهو که تی پیری، لهپاشاندا چوه سهر سهرو وه ستا سهیری نه کرد بزانی نایا کس بهدی ناکات؟ به لام کس نه نه یینی، حوت جار نهوی کرد ئیبنو عبباس خوی لای پازی بیت فرمویت: پتغم بهر ^{سوان} نهی فرموو: (فَلِذٰلِكَ سَعٰی النَّاسُ بَیْنَهُمَا). واته: نهو پرا کردنهی خه که له نیوان صفا و سهرو ده له بهر نهویه.

حوکمی سعی له نیتان صفار مروه:

زانایان جیوازی بیان هدی له حوکمی پاکردنی نیتان صفار مروه لم بارهیموه سنی پایان هدی:

۱- نینبو عومرو جاییو عایشه له صحابه خویان لئی پازی بیت، وه مالیک و شافعی و نهحمد - له یه کئی له ربوایه کانیدا- بۆ ئهوه چوون که سعی نیتان صفار مروه پایه که له پایه کانی حج، به شیره یه که نه گهر حاجی نهی کرد حجه که به تاله و به که فارتهی خوتن و شتی تر ناگیرسیتموه، وه بۆ بۆچونه کشیان ئهم به لگانه بیان هیناوه تموه.

۱- بوخاری له زهرییموه نه گیتیتته که عوروه فرمویهتی: پرسیارم له عایشه کرد خوا لیتی پازی بیت پیم روت: ئهینی ئهم نایهته چی نه لیت: ﴿إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا﴾ (البقرة/۱۵۸). واته: هاتو چۆی نیتان صفار مروه له دروشه کانی ئاینی خوان، جا همرکس حج یا عومری کرد تارانی نییه بۆی که هاتو چۆی نیتان صفار مروه بکات.

جا سویند به خوا کس تاوانبار ناییت که به دهواریاندا نه سوپیتته.

ئه لئی عایشه فرموی: خراپت روت برازا: نه گهر وه ئهوه بویه که لیتکت داوهتموه، ئهوه نه یفرمو: (لا جناح علیه أن لا يطوف بهما)، به لام ئهم نایهته دهواری ئه نصار هاتوته خواره: ئهوان پینش موسلمان بونیان هاواریان نه کرد بۆ به که بیان کهناوی (مناة) بوو نهیان په رست لای (المشلل)، جا همرکس ئه هاواری به کردایه ئیت پئی ناخۆش بوو که هاتوو چۆی نیتان صفار مروه بکات نهیان روت گوناوه.

کاتی موسلمان بوون په سیاریان کرد له پیغمبر ﷺ دهواری ئهوه. روتیان: نهی نیرای خوا نییه نهوسا پیمان ناخۆش بوو هاتوچۆی نیتان صفار مروه به کین، جا خوا ئه نایهتی ناره خواره ﴿إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا﴾. عایشه فرموی: پیغمبر ﷺ هاتوو چۆی نیتان صفار مروه داناه، ئیت بۆ کس نییه هاتووچۆی نیتوانیه نه کات و وازی لئی بهین.

۲- موسلیم له عایشه نه گیتیتته خوا لئی پازی بیت فرمویهتی: پیغمبر ﷺ توافی نیتان صفار مروه نه کردو خه لکیش له گه لیا توافیان نه کرد، ئیت بوو به سوننهت، سویند بیت همرکس نهیکات خوا حجه که به توار بۆ نانوسی.

۳- له حمیبی کچی نهبی تهجراوه - ژنيك له ژنه كانی هوژی بهنی عبد الدار - هاتوه ووتویهتی: له گمل كومه لتي ژنی قوره شدا چوینه مالتی نالی نهبی حسین سهری پتغمبهرمان نه كړد ﷺ له نیتوان صفار مهورده هاتو چوژی نه كړد، په شتمهاله كهی له نوار قهیددا نوسوایموره لمبر خیرایی رژیشتنی همتا من نه لیم: نه ژنوكانی شیم بیني و گوتم لیتی بو نهی فمرمو: (اسعوا، فَإِنَّ اللَّهَ كَتَبَ عَلَيْكُمُ السَّعْيَ) رواه ابن ماجه وأحمد والشافعي. واته: به په له برژن چونكه خوا له سهری نویسون و واجبی كړدوه له سهرتان به په له برژن. نهم حدیسه له نیسناده كهیدا عبدوللای كوری موئه عمل هدیة كه لاوازه، به لام چند ریگایه کی هدیة نه گهر بخرینه سهر یك به هیژ نهیت.

۴- لمبر نهوی سعهی نیتوان صفار مهوره عیاده تینكه له حج و عومره دا به جی دیت، نیتر بو به پوكن له همدو کیاندا، وهك تمواف به دهوری بهیتدا.

ب- نیبنوعه عباس و نه نسر نیبنوزو بهیرو نیبنوسیرینو ریوایه تینك له نه محمد دوه بژ نهوه چوون كه هاتو چوژی نیتوان صفار مهوره سونه ته و به نه كړدن هیچ واجب ناییت.

به لگشیان بهم فمرمودی خوا هینا و تهوه كه فمرمودیه تی: ﴿فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا﴾. وه لا بردنی حمره و گونا له سهر بكره كهی به لگیه له سهر واجب نبونی، چونكه نهوه پلوی (په وایی) یه، وه بهم فمرمودیهی خوا ﴿مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ﴾ سابت نهبی كه سونه ته، وه له موصحه فكهی نویی و نیبنومسعودا هاتوه كه خوا نه فمرموی: ﴿فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ لَا يَطَّوَّفَ بِهِمَا﴾. واته: گونا نهی له سهری نه گهر هاتو چوژی نیتوان صفار مهوره نه كات.

نهمه نه گهر قورنانش نهیت لهو پلهیه نزم ناییت موره كه خبهر بووه واته: نهیت به ته فسر.

۲- لمبر نهوی سعهی خوا پمرستی به کی به ژماریه، په یوه ندی نی به بهیت موره، وه ناییت به پایده کی حج وهك په می جهمهرات.

ج- نهو حنیفمو (ثوري) و حسمن بژ نهوه چوون كه سعهی نیتوان صفار مهوره واجبه، وه پایده کی حج نییه، حج و عومره به نه كړدن به تال تابنموره، به لام نه گهر كمینك نهی كړد خوړنی له سهر واجب نهیت، خاوهی (المغني) نهم رایهی پارسه ننگ داوه ووتویه تی:

۱- نهم رایه له پیشتره، چونكه به لگهی نهو كه سهی كه به واجبی نه زانی، به لگیه له سهر واجب بونی مو تلق، نهك له سهر نهوی كه شتیك بیت واجب بهی نهو تمواو نهیت.

۲- قسه كهی عایشه خوا لی ی پازی بیت بهر بهرچ دراوه تهوه به قسهی نهو كه سانهی پیچموانهی نهون له صحابه.

۳- حدیسه‌کمی کچی نمبی تہجرا، نیینومونزیر لمبارہیموہ روتویمتی: عبدوللای کوری مونہمل ندیگیریتموہ، کہ زانیانی حدیس قسہیان کردوہ لہسر حدیسہکمی، نموش نمیتہ بہلگی نموی کہ صفار مہروہ واجبہ.

۴- نمہا نایدہکہ کاتی ہاتہ خواروہ کہ ہندئ لہ خہلک پیان ناخوش بو ہاتو چوی بہینی صفار مہروہ لہ نیسلامدا بکن، لہبر نموی لہ سردہمی نہفامی دا نہیان کرد لہبر خاتری نو دوو بتی کہ لہسر صفار مہروہ بوون.

مہرجہکانی سدعی نیوان صفار مہروہ:

بۆدروستی ہاتوچوی نیوان صفار مہروہ چہند مہرج ہدیہ لہوانہ:

۱- نمبی دوی توافی بہیت بی.

۲- نمبی حموت جار بیت.

۳- نمبی لہ صفاروہ دست پی بکریو بہمہروہ کوتایی بیت.

۴- نمبی راکردنہکہ لہشوتنی خویدا بیت کہ نموش نو رنگایہ درتو بۆتموہ لہ نیوان صفار مہروہ. بہ پتی کردوہی پیغمبر ﷺ لہودا. لہگل فرمودی: (خُذُوا عَنِّي مَنَاسِكُكُمْ). واتہ: شیوازی حج و عمرہ کردن لہ منوہ فیر بی و واری بگرن.

جا نگہر پیش تواف چوویت بۆ سدعی، یا بہ مہروہ دستی پی کردبی و بہ صفا کوتایی ہینابیت، یا لہشوتنی خویدا سدعیہکمی نہکرد، نموہ نو سدعی بہبتالہ.

سہرکوتنہ سہر صفا:

بۆ دروستی سدعی نیوان صفار مہروہ چوونہ سہر صفار مہروہ مہرج نییہ. بہلام پتوہستہ لہ سہری کہ نیوانیان تہوار بیی و قاچ بخاتہ سہر ہمدوو لایان لہ چون و گہرانموہدا، جا نگہر ہشتیک مابو بہتہوای نہیپریو، دروست نیہ بۆی ہتا تہوای نہکات.

نایا حموت جار سدعی کردنہکہ ہسہر یہکموہ ہدوای یہکدا بیت:

مہرج نیہ ہاتو چوی نیوان صفار مہروہ ہشوتن یہکموہ بیت، بۆ نمونہ نگہر شتیکی بۆ پیش ہات ندی ہیشٹ ہمدوام بیت لہ سہر ہاتوچو، یاکاتی نوٹوہات، بۆی ہدیہ ہاتوچوکی بیچری. وہ کاتی لہو شتہ بۆرہ کہ رتی لی گرتبو، بۆی ہدیہ لہ سہر جارہکانی پیشوہوہ ہاتوچو کہ تہوار بکات.

لہ نیبنوعومہروہ خوا لیان پازی بیت ہاتوہ کہ سدعی نیوان صفار مہروہ نہکرد، لہو کاتہدا میز زوری بۆ ہینا، چوہ نمو لاوہ داوای ناوی کرد دست نوٹوی گرتموہ ہلسا لہسر نموہ کہ کردبووی تہوای کرد، سہعیدی کوری مہنصور گتپاویہتیہوہ.

همروه‌ها بشوین یه‌کموه کردنی تواف و سعی یه‌ککش مخرج نیه.

له (المغنی) دا هاتووه: نه‌حمد ووتوویدی: قهیناکه سعی دوا بخوئ همتا ئه کسه نه‌حموتتوه یادوای بخت بۆ ئیواره. وه (عطاء) و حسمن به‌لایه‌نمه واپوو که قهیناکه ئه کسه له به‌یانیدا تواف بکات به دهوری مالی بهیتدا له‌پاشان هاتو چۆی نیوان صفاو مهره بخته شه‌وه. قاسم و سعیدی کوری جوبه‌یر وه‌هایان کردوه، چونکه نه‌گهر به‌سهره‌کموه کردن له هاتو چۆکه خۆی دا مخرج نه‌ییت، نه‌وه له‌نیوان تواف و نه‌وه هاتو چۆیه‌دا له‌پشت‌ره کهمخرج نه‌ییت.

سعیدی کوری مه‌نصور نه‌گه‌رتتوه که سه‌وده‌ی خیزانی عورو‌ی کوری زوبه‌یر سعی کردو به سئ پۆژ توافی تواف کرد چونکه قه‌له‌و بوو.

ده‌ست نوێژ گرتن بۆ سعی:

بشی زۆری زانایان بۆ نه‌وه چوون: که ده‌ست نوێژ مخرج نیه بۆ هاتو چۆی نیوان صفاو مهره، به پتی فرموده‌کی پیغمبر ﷺ که به عائیشی فرموو کاتی بۆ نوێژ بوو (فَاقْضِي مَا يَقْضِي الْحَاجُّ، غَيْرَ أَنْ لَا تَطُوفِي بِالْبَيْتِ حَتَّى تَغْتَسِلِي) رواه مسلم. واته: حاجی چی نه‌کات تۆش به‌جی بهینه، به‌لام توافی به‌یت مه‌که همتا خۆت نه‌شوێت.

عائیشو ئومو سه‌لمه فرمویانه: نه‌گهر ئافره‌تیک توافی به‌یتی کردو دوو پکات نوێژه‌کی کرد له پاشاندا تروشی بۆ نوێژی بوو با سعی بکات. سعیدی کوری مه‌نصور گه‌راویه‌تیه‌وه.

هه‌رحنده وا په‌سهنده که ئاده‌میزاد له سه‌ر خاوتنی هه‌موو کاره‌کانی حدج به‌جی بهینه. چونکه خاوتنی کارتیکی بایه‌خ پێدراوه له شه‌رعه‌دا.

پیاده‌یی و سواری له سعی دا:

دروسته به پیاده‌یی یا به‌سواری هاتوو چۆی نیوان صفاو مهره بکری، به‌لام پیاده‌یی چاک‌تره. وه له هه‌دیسه‌کی ئیبنوعه‌بباسدا هاتوه که پیغمبر ﷺ له پێشه‌وه پیاده بوو، کاتیک خه‌لک زۆر بوو به‌ده‌وره‌وه سواریبوو بۆ نه‌وه‌ی چاریان لیتی بیت و پرسیاری لێ بکهن.

ئهبوطوفه‌یل به ئیبنو عه‌بباسی ووت خوا لییان رازی بیت: پیم بلێ هاتوو چۆی نیوان صفاو مهره به سواری سوننه‌ته یان نا؟ چونکه هۆزه‌کمت نه‌لین سوننه‌ته. فرموی: راستیش نه‌کهن و راستیش ناکهن، نه‌لێ ووتم: مه‌به‌ستت چی‌یه راست نه‌کهن و راست ناکهن؟.

ووتی: پیغمبر ﷺ خه‌لک زۆر بوو به‌ده‌وریا نه‌یان ووت نه‌وه موحه‌مه‌د ﷺ، نه‌وه موحه‌مه‌د ﷺ، همتا کیژۆله‌کانیش له ماله‌کان هاتنه‌ده‌روه. وه پیغمبر ﷺ خه‌لکی ده‌رنه‌که‌رد له به‌رده‌میا، بۆیه

کاتیک خەلک زۆر بون سوار بوو. وه ڕۆشتن به پیاوه ڕاکردن^(۱) چاکتره. موسلیم و جگه لهو گێڕاویانهتوه.

سواربوونیش ههڕچهنده دروسته، بهلام کهراهدتی ههیه.

(ترمذی) وتویهتی: بهلای ههندیک زانایانهوه کهراهدتی ههیه پیار تواف بکات و سعی بکات به سواری لهبر بههانهیهک نهییت. نهههش قسهی شافیهیه.

لای مالیکیهکان: ئهوکهسێ سعی به سواری بکات به بێ بههانه نهیێ دووباری بکاتوه نهگهر کات بهسر نهچوو، وه نهگهر کاتی نهماوو خوێنی لهسهره، چونکه ڕۆشتن له کاتی توانیندا واجیه.

ئهو حهنیفمهش ههروههای ووتوه. وه سوار بوونهکێ پێغمهبرمان ﷺ بهوه لیکداوهتوه که خەلک زۆربوهو چوارهههریان داوه ڕێیان لێ گرتوه، ئهو ڕێ لێگرتنهش به هانهیهکه سواربوون پێویست نهکات. پهسهندی ڕاکردن له نیوان دوو میلهکهدا:

سوننهته ڕۆشتنی نیوان سهفارهههروه، جگه له نیوان دوو میلهکه که سوننهته لۆقه بهکری لهو نیوانههه.

له پێشهوه ههیدیهکێ کهچی ئهبی تهجرا باسکرا که ئهوی تێدا بوو: پێغمهبرمان ﷺ ڕای نهکرد به شیوهیهک پشته مالهکێ نهسورایهوه له توندی ڕاکردنهکێ. وه له ههیدیهکێ ئهبنوعهباسی پێشودا هاتوه که ڕۆشتن ڕاکردن چاکتره. راته ڕاکردنی نیوان دوو میلهکهکێ ناو شیوهکه وه ڕۆشتن له شوێنهکانی تره، وه نهگهر بهوات بێ ئهوی ڕابکات دروسته.

له سهعیدی کوری جوبهیرهوه خوا لێی ڕازی بێت هاتوه فرمویهتی: ئهبنو عومهرم بیهیه به ڕۆشتن نهڕۆشت له نیوان سهفارهههرو، پاشان فرموی: نهگهر من بهم شیویه نهڕۆم، پێغمهبرمان ﷺ بیهیه بهو شیویه ڕۆشتوه. وه نهگهر ڕام کرد، ئهوه پێغمهبرمان ﷺ بیهیه ڕای کردوه، وه من پیاریکی به سالا چوم. نهبوداوه و (ترمذی) گێڕاویانهتوه.

ئهو سوننهته دهههق به پیاره. بهلام ئافرهت سوننهت نه بهوی ڕابکات، بهلکو ئهییت به ڕۆشتنی سهروشتی بهوات.

شافیهی له عایشهوه خوا لێی ڕازی بێت نهگێڕتوه که فرمویهتی: - کاتیک کۆمه لێک ژنی ئهینی ڕایان نهکرد - نایا ئیه نابێ چاره له ئههه بکهن؟... ئیه لۆقه کردنتان لهسهه نهیه.

(۱) ڕاکردن لهناو دهلهکهدا لهنیوان دوو میلهکهدا ئهییت، وه ڕۆشتنیش له بێجگه لهوایه.

پسندیدی متی چونو سر گردی صفار مهرود پارانهو لیسریان له گمل وستان بهرو کعبه:
 چونو سر صفار مهرود پسندو، مهرودها پارانهو لیسریان به نارزوی خوی بۆ دین و دنیا، له گمل
 وستان پروو و قبیله، چونکه نهوی که له پیغمبره ﷺ زانراوه نهویه که پیغمبر ﷺ له درگای
 صفاره هاتوته دهرود، وه کاتیک کهله صفار نزیك کومتوتوه نهم نایه متی خویندوتوه: **إِنَّ الصَّفاَ**
وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَابِرِ اللَّهِ. فرموده متی: بهو دهست پیده کم که خوا دهستی پیکرد. تیر له صفاره
 دهستی پیکردوه چو سهری هتا که عبهی لیوه دهرکوت. نینجا رود و قبیله و ستار سی جار (لا إله إلا
 الله) و (الله أكبر) ی کرد، وه سوپاسی خوی کرد فرمودی: (لا إله إلا الله وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ
 الْحَمْدُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، لا إله إلا الله وَحْدَهُ أَحْجَزُ وَعَدُهُ، وَتَصَرَّ عَبْدُهُ، وَهَزَمَ الْأَحْزَابَ
 وَحْدَهُ). پاشان له نیتوان نهودا نهپارایوه، وه سی جار نهوی نهوتوه. پاشان هاته خواره بهی بهرو
 مهرود هتا گه یشته مهرود، چووه سهری هتا که عبهی بینی نهجا چی لیسر صفار کرد نهوشی له سر
 مهرود کرد.

له نافعیه هاته ووتیه متی: گویم له عهبدوللای کوری عومر بووه خوا لییان رازی بیت - لیسر
 صفار نهپارایوه - نهیفرمود: خویه تۆ بۆ خۆت فرموده: **«أَذْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ»** واته: لیم
 بیارتنهو وه لامتان نهدهمده. وه بهراستی تۆ لهو وه عدهی داوته پشیمان نابیتوه. وه من داوات لی نه کم
 - وه چۆن هیدایهت داوم بۆ ئیسلام - ئیسلام لی مسینه هتا به موسلمانن نهم مرتنی.

پارانهوی سعهی:

پارانهوی یادی خوا کردن و قورن خوندن له نیتوان صفار مهرودا پسندو. نهگیتنهو که پیغمبر
ﷺ له سعهی به کهیدا نهیفرمود: (رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَاهْدِنِي السَّبِيلَ الْأَقْوَمَ). واته: پهرو درگام لیم
 خوش بهو رهجم پئ بکو راسترین رتگم نیشان به.

وه نهگیتنهو لی بهو که فرموده متی: (رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْأَعَزُّ الْأَكْرَمَ). واته: پهرو درگار لیم
 ببورو رهجم پئ بکه، چونکه تۆ له ههمو کس به تواناترو بهرتر تری.

به تواف و سعهی کاره کانی عومره تواف دهیت. ره حاجی ئیحرامه کئی ئشکینیت به سهرتاشین یان
 کورت کردنهو نهگرت تمهتتوع بکات، بهلام قارن بو، نهو به ئیحرامه که بهو نه میتیتوه، وه نابن
 ئیحرامه که بشکینتی هتا پژوی قوریانی، وه نهو سعهی بهسه لهبری سعهی دوا توافی فپرز، نهگرت
 قارن بو.

بهلام نهوی حجهی تمهتتوع نهکات، جاریکی تر سعهی نهکاتوه دوا توافی (إفاضه). وه له مه کهه
 نه میتیتوه هتا پژوی تروی به.

چوون بهرو مینا:

پژیشتن بهرو مینا له پژژئی تهروی یه دا سوننه ته ^(۱).

جا نه گهر حاجی قارین بوو یا موفرید بوو، نه بئ به ئیحرامه وه بهرو مینا بجیت، به لام نه گهر حه جی ته مه تتوعی نه کرد، نه بئ ئیحرام به حج بیهستیتوه، وه له میقاتدا چی کردوه دوباره ی بکاته وه.

سوننه ته که ئیحرام لهو شوئنه وه بیهستی که لیتی دابه زیوه.

جا نه گهر له مه ککه بوو، نه بئ له مه ککه وه ئیحرام بیهستی، به لام نه گهر له دهره وه مه ککه بوو، نه وه له کوردا بوو لهو شوئنه وه ئیحرام نه بیهستی.

له فهرمووده ها هاتوه: (مَنْ كَانَ مِنْزِلُهُ دُونَ مَكَّةَ، فَهَلُّهُ مِنْ أَهْلِهَا، حَتَّى أَهْلُ مَكَّةَ يُهْلُونَ مِنْ مَكَّةَ).
واته: هه رکه سی شوئنه کی له دهره وه مه ککه دا بوو، نه وه لهو شوئنه وه ئیحرام نه بیهستی، هه تا خه لکی مه ککه له مه ککه وه ئیحرام نه بیهستی.

په سنده پارانه وه ی زۆرو (البیک) ورتنی زۆر، له کاتی چوون بهرو مینا، وه له کاتی نوێژی نیوه پژو عه سرو ئیواره و خه وتنان، وه شهو مانه وه ش لیتی په سنده.

هه ره ها په سنده حاجی مینا به جئ نه هیلئ هه تا پژژی نۆیمه (ذی الحجة) هه لدئ، له بهر په پره ی کردنی پیغه به بهر ^{سوره البقره} ^{آیه ۱۹۷}.

جا نه گهر نه وه ی نه کرد یاشتیک ی واز لی هینا، نه وه سوننه تی واز لی هینا وه، وه هیه چیشی ناکه ورتنه سه ر. چونکه عایشه پژژی تهروی به له مه ککه نه چوه دهره وه هه تا شه و هات به سه رداو سه ره کی شه و پژشت. ئیه نو موزیر نه وه ی گه راره ته وه.

چۆن بۆ مینا له پیش پژژی تهروی به درسته:

سه عیدی کور ی مه نصور له هه سه نه وه نه گه رته وه: که هه سن له مه ککه وه نه چوه بۆ مینا پیش پژژی تهروی به به پژژیک یا دوو پژژ، وه مالیک چون بۆ مینای له پیش پژژی تهروی به دا به که راهه ت دانا وه، وه مانه وه له مه ککه له پژژی تهروی به دا به که راهه ت دانا وه، به لام نه گهر کاتی نوێژی هه ینی هات به سه ریا وه مه ککه دا بوو، له سه ره تی نوێژی هه ینی بکات پیش نه وه ی ده رچی بۆ مینا.

پژیشتن بهرو عه ره فات:

پژیشتن بهرو عه ره فات سوننه ته دوا ی هه لاتنی پژژ له پژژی نۆیمه دا، له ره گای (ضب) وه له گه ل کردنی (الله اکبر) و (لا إله إلا الله) و (البیک) ووتندا.

(۱) پژژی تهروی به، پژژی هه شته می (ذی الحجة) به، وه بۆ به نه و ناوه یان لیتی ناوه، چونکه ئیمام کرده وانه ی حج نیشان خه لک نه دا ت.

حمدی کورې ټېبې به کړی (ثقفی) ووتویهتی: پر سیم له ننه سې کورې مالیک - لمو کاته دا له میناوه بهر و عمره فاته تهریزشتین - له باره ی ته لېسې یوه، نایا نیتوه چیتان نه کړد که له گمځ پیغمبردا بوون؟ فرموی: هر کس به ناره زوی خو، ته لېسې یان نه کړد پتی لی نه نه گرتن، وه (الله اکبر) یان نه کړد نینکاری لی نه نه کړد، وه (لا إله إلا الله) یان نه کړد نینکاری لی نه نه کړد. بوخاری و جگه لمو گتپاویانه تموه.

وه دابیزین له (نمرة) و خوشوژدن لمویدا پیتش وهستان له عمره فته په سنده، وه په سنده نه چیتته عمره فته نیلا کاتی وهستان نه بیت له دوی زوال.

وهستان له عمره فته

فزلی پوژي عمره فته:

له جابیره خوا لیتی پازی بیت هاتوه فرمویهتی: پیغمبر ﷺ فرمویهتی: (مَا مِنْ أَيَّامٍ عِنْدَ اللَّهِ أَفْضَلُ مِنْ عَشْرِ ذِي الْحِجَّةِ). واته: هیچ پوژنک نیه لای خوا چاکتر بیت له ده پوژي (ذی الحجة).

پیاړنک ووتی: نور ده پوژي چاکترن، یا کسیتک نمونده ی نور ده پوژي جیهاد بکات له پتی خوا؟ فرموی: (هُنَّ أَفْضَلُ مِنْ عِدَّتِهِنَّ جِهَاداً فِي سَبِيلِ اللَّهِ. وَمَا مِنْ يَوْمٍ أَفْضَلُ عِنْدَ اللَّهِ مِنْ يَوْمِ عَرَفَةَ، يَنْزِلُ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا، فَيَبَاهِي بِأَهْلِ الْأَرْضِ أَهْلَ السَّمَاءِ، فَيَقُولُ: أَنْظَرُوا إِلَيَّ عِبَادِي، جَاءُونِي شَعَثًا غُبْرًا ضَاحِكِينَ، جَاءُوا مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ، يَرْجُونَ رَحْمَتِي وَلَمْ يَزُوا عَذَابِي، فَلَمْ يَرْ يَوْمَ أَكْثَرَ عَتِيقًا مِنَ النَّارِ مِنْ يَوْمِ عَرَفَةَ). واته: نور ده پوژي چاکتره له نمونده ی ژماره ی توان که له جیهاد بهسر بچیت له رتی خوا، وه هیچ پوژنک نیه چاکتر بیت لای خوا له پوژي عمره فته، خوی گوره دیتته خواره به بژ ناسمانی دنیا شانازی به خه لکی سر زوی یوه نه کات له لای خه لکی ناسمان، نه فرموی: سهیری بهنده کام بکمن هاتون بولام بهسر و ریشی هه لچور توژای یوه، به قوریانی یوه، وه له همو و شیو دژلنکی قولوه هاتون، به هیوای رحمتی منن هرچنده سزای منیشیان نه چشتوه، جا هیچ پوژنک نه مینراوه نمونده ی پوژي عمره فته پزگار بووی تیدا بیت له ناگر.

(منذري) ووتویهتی: ټېبویه علارو به زارو نینوخوازه یمو نینو حیبیان گتپاویانه تموه له فزه کش هی نینو حیبیان.

نینو موباره ک نه گتپتیه له سوفيانی (ثوری) یوه له زویری کورې عه لوی یوه له ننه سې کورې مالیکوه خوا لیتی پازی بیت فرمویهتی: پیغمبر ﷺ له عمره فاته وه ستابو و خریک بوو پوژ ناوا ټېبو فرموی: نه ییلال خه لکه کهم بژ بڼ دنگ بکه، بیلال هه لسا هارای کړد: گوئ بگرن له پیغمبرې خوا ﷺ، خه لکه که بڼ دنگ بوون، فرموی: (يَا مَعْشَرَ النَّاسِ أَتَانِي جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ

أَفْأَنَّا، فَأَقْرَأَنِي مِنْ رَبِّي السَّلَامَ وَقَالَ: إِنَّ اللَّهَ عَزَّوَجَلَّ غَفَرَ لِأَهْلِ عَرَفَاتٍ، وَأَهْلِ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ، وَضَمِنَ عَنْهُمْ التَّيَبَاتِ. فَقَامَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ (رضی الله عنه) فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! هَذَا لَنَا خَاصَّةٌ؟ فَقَالَ: هَذَا لَكُمْ وَلِمَنْ أَتَى مِنْ بَعْدِكُمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ. فَقَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: كَثُرَ خَيْرُ اللَّهِ وَطَابَ). واته: نمی خد لکینه: جویرهئیل (علیه السلام) نیستا هات بۆ لام و سلاوی پەروەگارمی پێن راگەیاندم و وتی: خوای گموره لهوانی نامادهن له عمرهفات و مشعری حرامدا خوش بووه بۆ گوناھانی داهاتووش زامنی کردوون که خوش ببی.

عومری کوپی (خطاب) خوا لیتی رازی بیت ههلسار فرموی: نمی نیتراوی خوا ئههه تایبته بۆ ئیمه؟ فرموی: (ئوه تایبته بۆ ئیوه بۆ ئهوانی دواي ئیوه دین ههتا پۆژی دراوی) عومر فرموی: خیرو چاکمی خوا زۆرو چاک بو.

موسلیم و جگه لهویش نهگێرنهوه له عایشهوه خوا لیتی رازی بیت: که پێغهمبەر ﷺ فرموی: (مَا مِنْ يَوْمٍ أَكْثَرُ مِنْ أَنْ يَعْتِقَ اللَّهُ فِيهِ عَبْدًا مِنَ النَّارِ مِنْ يَوْمِ عَرَفَةَ، وَإِنَّهُ لَيَدْنُو عَزَّوَجَلَّ ثُمَّ يَبْأُي بِهِمُ الْمَلَائِكَةُ فَيَقُولُ: مَا أَرَادَ هَؤُلَاءِ؟). واته: ههچ پۆژتک ئییه خوا زیاتر بهندی خوی له ناگر پزگار بکات تییدا وهک پۆژی عمرهفه، خوای گموره نزیک ئهییتهوه شانازیان پتوه نهکات لای فریشتهکانی و نهفرموی: ئهمانه چییان ئهوت؟

له ئهبو دهردانهوه خوا لیتی رازی بیت هاتوه پێغهمبەر ﷺ فرموی: (مَا رُؤِيَ الشَّيْطَانُ يَوْمًا هُوَ فِيهِ أَصْغَرُ، وَلَا أَدْحَرُ وَلَا أَغْيَظُ مِنْهُ فِي يَوْمِ عَرَفَةَ، وَمَا ذَاكَ إِلَّا لِمَا رَأَى مِنْ تَنْزِيلِ الرَّحْمَةِ، وَتَجَاوَزُ اللَّهُ عَنِ الذُّنُوبِ الْعِظَامِ إِلَّا مَا أُرِيَ مِنْ يَوْمٍ بَدْرٍ، قِيلَ: وَمَا رَأَى يَوْمَ بَدْرٍ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: أَمَا إِنَّهُ رَأَى جِبْرِيلَ يَزْعُ الْمَلَائِكَةَ).

واته: ههچ پۆژتک شهیتان وهک پۆژی عمرهفه بێ نرخ و لوت شکاوو توپوو قین ههلساوتر نایهتیت، نهوش لهبر ئهویه که ئهبینی پهجمتی خوا دیتته خوارهو بۆ سهو بهندهکانی و له گوناھه گمورهکانیان نهبرۆی، مهگهر له پۆژی بهدردا ئهوی نیشان درا، ووتیان: پۆژی بهدر چی بیهوه نمی نیتراوی خوا؟ فرموی: (ئهی بینی جویرهئیل سهوکر دایهتی فریشتهکانی نهکرد). هالیك به مورسه لی گیتراویهتیوهو حاکم به موصولی.

هوكمی وهستان له عمرهفه:

زانایان ههموویان له سهو ئهوه ئیجماعیان ههیه: که وهستان له عمرهفه روکن و پایه گمورهکی ههجه، به پیتی ئهوی نهحمدو خاوهن سونهتهکان نهگێرنهوه له (عبدالرحمن)ی کوپی یهعمورهوه: که پێغهمبەر ﷺ فرمانیدا بانگ بیژتک بانگواز بکا: (الْحُجُّ عَرَفَةَ، مَنْ جَاءَ لَيْلَةً جَمَعَ قَبْلَ طُلُوعِ الْفَجْرِ فَقَدْ أَدْرَكَ).

واتە: حەج وەستانی عەرەفە^(١)، ھەركەس شەوی جەمە^(٢) گەشت پێش ئەوی پۆژ ھەلبێت ئەو گەشتوو بە حەج.

كاتی وەستانی عەرەفە:

جومھوری زانایان رایان وایە کە کاتی وەستان لە عەرەفە لەدوا نیوەپۆژی پۆژی نۆیمە^(٣) دەست پێ ئەکات ھەتا بەرە بەیانی پۆژی دەبەم، وە ئەوەندە بەسە کە وەستان ھەبێت لە ھەر بەشتیکی ئەم ماوەیەدا بەشو بێت یا پۆژ.

ئەوەندە ھەیە ئەگەر ئەو کەسە بە پۆژ وەستا واجبە لەسەری ھەتا دوا پۆژ ناوا بوون بوەستێ، بەلام ئەگەر بەشو وەستا ھیچی لەسەر نییە. وە پۆچونی شافعی ئەویە کە درێژە پێدانی وەستان ھەتا شەو سوننەتە.

مەبەست بەو پراوەستانە:

مەبەست لە وەستان نامادە بوون و بوونی ئەو کەسە لەو شوێنەدا، جا لەھەر شوێنێکی عەرەفەدا بێت، با نوستوش بێت، یا بە ناگا بێ، یا سوار بێت، یا دانیشتی، یا پراکشایت، یا پیادە بێت، وە یەكسانە خاوەن بێت یا خاوەن نەبێت وەك بێنویژ و زەستان و لەش گران.

زانایان جیاوازییان ھەیە دەربارەی وەستانی بوراوە بوراوەیەك کە ھەتا لە عەرەفات دەر ئەچی ھۆشی نایەتووە خۆ.

ئەبوحنیفە و مالیک و وتویانە: ھەر دروستە.

شافعی و ئەحمەد و حەسەن و (أبو ثور) و ئیسحاق و (ابن المنذر) و وتویانە: دروست نییە، چونکە وەستان پایەیکە لە پایەکانی حەج، وە ئەو کەسە کە بوراوەتووە بەجێ نەھاتوو، وەك غەیری وەستان لە پایەکانی تەردا.

(ترمذی) دوا تەخریج کردنی حەدیسەکی ئیبنوعمور و تومی: سوفیانی (ثوري) و تومی: کار لەسەر حەدیسەکی (عبدالرحمن) ی کوری یەعمور لای زانایانی صەحابو دوا ئەوان ئەویە: ئەو کەسە کە لە عەرەفات نەوستان بێت بەرەبیان، ئەو حەجی لەدەست دەرچوو، وە بێ ناکوێ ئەگەر دوا

(١) واتە: حەجی صەحیح حەجی ئەو کەسە کە فریای وەستان کەوتو لە پۆژی عەرەفە.

(٢) شەوی جەمە: شەوی مانوویە لە موزدەلیفە، کە شەوی قوریانییە. زاهیری ئەم فەرموویە ئەویە کە وەستان لە ھەر بەشتیکی عەرەفە با یەك ساتیش بێت بەسە.

(٣) مەزھەبی حەنبەلی یەكە ئەویە کە وەستان لە بەرەبیانی پۆژی نۆیمە دەست پێ ئەکات تاوەکو بەرەبیانی پۆژی قوریانی.

هەلەهاتی بەرەبەیان هاتبێ، وە با بیەکات بە عومەر و سالتیکی تر حەج بکاتەو، نەمەش قسە شافیعی و نەحمەد و جگە لەوانە.

پەسەندی یەتی وەستان لای بەردە گەورەکان

وەستان لە هەرشوێنیکێ عەرەفە بری ئەکوێت چونکە عەرەفە هەمووی شوێنی وەستانە، جگە لە دۆلی عەرەفە کە ئەکوێتە لای ڕۆژ ئاوی عەرەفە، چونکە وەستان لەو شوێنەدا بە ئیجماع بری ناکوێت. وە پەسەندە وەستانەکی لای بەردە گەورەکان بێت یانزیک لەوشوێنەو بێ بەیتی توانا، چونکە پێغەمبەر ﷺ لەوشوێنەدا وەستاوە فەرموویەتی: من لێردەدا وەستام، بەلام عەرەفە هەموو شوێنیکێ جێی وەستانە. ئەحمەد و موسلیم و ئەبو داوود لە حەدییسی جابیرەو ئەگێرنەو، وە سەرکووتنە سەر کێوی (الرحمة) و باوەڕ بوون بەوێ کە چاکترە ئەو هەلەیمو سوننەت نیە.

پەسەندی یەتی خۆ شۆردن:

خۆ شۆردن بۆ وەستانی عەرەفە سوننەتە، وە ئیبنو عومەر خوا لێیان ڕازی بێت ئێوارە وەستانی عەرەفە، خۆی ئەشۆری. ماییک گێڕاویەتی یەو.

عومەر لە عەرەفات خۆی شۆریو (لا إله إلا الله) ی ئەکرد.

قادیی وەستان و پارانەو لە عەرەفە:

پێوستە پارێزگاری خارینی ئەوار بکری، هەروەها وەستان بەرو قیبلە، هەروەها زۆر داوای لێ بووردن و یادی خوار پارانەو بۆ خۆی و بۆ کەسانی تر، بۆ سوودی دین و دنیا، لەگەڵ ئەمەدا بونی دۆرەل کەچی ئەوار، وە لەگەڵ دەست بەرزکردنەو.

ئوسامە کوری زەید فەرموویەتی: لە پاشکۆی پێغەمبەرەو بوم ﷺ لە عەرەفات، هەردوو دەستی بەرزکردەو و پارایەو. ئەسانی گێڕاویەتی یەو.

لە عمری کوری شوەبەو لە بارکی یەو لە باپیری یەو هاتو فەرموویەتی: زۆرترین پارانەو پێغەمبەر ﷺ ڕۆژی عەرەفە (لا إله إلا الله وحده لا شريك له، له الملك وله الحمد بيده الخير وهو على كل شيء قدير). رواد أحمد والترمذي ولفظه: إِنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: خَرُّوا الدُّعَاءِ دُعَاءِ يَوْمِ عَرَفَةَ، وَخَيْرُ مَا قُلْتُ أَنَا وَالنَّبِيُّونَ مِنْ قَبْلِي: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ. واتە: چاکترین پارانەو پارانەو ڕۆژی عەرەفەو وە چاکترین شتیەک من و پێغەمبەرانی پێش من ووتیتمان: (لا إله إلا الله وحده لا شريك له، له الملك وله الحمد وهو على كل شيء قدير).

نه گيتړنموه له حسينی کورې حېسېنې هېروډزېنموه که ووتوبه تې: پرسيارم کرد له سوفياني کورې عوبينه د دربارې چاکترين پارانموې پوژي عمره فې؟ فرموي: (لا إله إلا الله وحده لا شريك له). ووتم: نعه ستايشه نهک پارانموه.

ووتی: ټی حدیسه کې مالیکې کورې حارث نازانی؟ نموه ته فسرېه کېه تې.

ووتم: ده تو بزم بگيړه روه. ووتی: مه تصور بوی گيړاموه له مالیکې کورې (حارث) به ووتوبه تې: خوی گوره نه فرموي: نه گهر به ندي کم به ستايش وجهمدی منموه ودها خريک بو که داواي لې نده کردم، چاکترينې نمو شتانهی نده می که به داواکارانی ندهم.

ووتی: نعه ته فسري فرموده کې پيغمبره ﷺ که فرموي چاکترين دوعا ووتنی (لا إله إلا الله...) به. پاشان سوفيان ووتی: ټی نه ترانيموه که نومه ييې کورې صلت کاتیک هات بولای عبد الله ی کورې جودعان بې داواکاری به کې چی روت؟ نه لې: ووتم نه، نمریش ووتی: نومه ييې ووتی:

أَذْكُرُ حَاجَتِي أَمْ قَدْ كَفَّانِي حَيَاؤُكَ إِنَّ شَيْمَتَكَ الْحَيَاءُ
وَعِلْمُكَ بِالْحَقِّ وَأَنْتَ فَرَعٌ لَكَ الْحَسَبُ الْمُهَذَّبُ وَالسَّنَاءُ
إِذَا أَتَيْتَنِي عَلَيْكَ الْمَرْءُ يَوْمًا كَفَّاهُ مِنْ تَعَرُّضِهِ الثَّنَاءُ

واته: نایا باسی حاجت و پتوړستی به کم بکم یان هر شرم و حدیاکت بس بې بزم من چونکه رېوشت و خوی تو شرم و حدیایه، یان هر زانیاریت به مافه کان بزم من بس بیت که تو بزم خوت بېشیکې له زانین، وه بزم تزیه حېسب و گوره ييې و بهرزی.

نه گهر پيار پوژنک له پوژان بيموي ستايشت بکات نموه هر ستايش کرده که بری داوا کردن نه کېوي. نينجا ووتی: حوسهين! نهمه دروست کراونکه که هر به ستايش کرده که قناعت نهکات له داوا کردن، جا ټی خالق چوڼ قناعت ناکات.

به يهدقی نه گيړتېموه له عدلی يموه خوا لېی رازی بیت: که پيغمبره ﷺ فرموي تې: (إِنَّ أَكْثَرَ دُعَاءٍ مِنْ قَبْلِي مِنَ الْأَنْبِيَاءِ، وَدُعَائِي يَوْمَ عَرَفَةَ، أَنْ أَقُولَ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، اللَّهُمَّ اجْعَلْ فِي بَصَرِي نُورًا، وَفِي سَمْعِي نُورًا، وَفِي قَلْبِي نُورًا. اللَّهُمَّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي، وَاسْرُ لِي أَمْرِي، اللَّهُمَّ أَعِزُّ بَكَ مِنْ وَسْوَاسِ الصَّدْرِ، وَشَتَاتِ الْأَمْرِ، وَشَرَّ فِتْنَةِ الْقَبْرِ، وَشَرَّ مَا يَلِجُ فِي اللَّيْلِ، وَشَرَّ مَا يَلِجُ فِي النَّهَارِ، وَشَرَّ مَا تَهْبُّ بِهِ الرِّيحُ، وَشَرَّ بَوَاقِي الدَّهْرِ). واته: بېشی زږي پارانموې پيغمبرانی پيش خوم و پارانموې خوم له عمره فې نموه بو که ووتومه: (جگه له خوا هېچ پيرستراونکې به حقی تر نيه که هارېشی نيه، مولک و سوياس هر بزم نموه، وه هر نمو بېسر همووشتيکدا توانای هديه، خوايه پوژنایي بخديته چاوو گوي دلېم. خوايه سنگم فراوان بکې و کارم بزم ناسان بکې، خوايه پدنا نه گرم به تو له وسوه می ناو سنگ و پيرت و بلاوی کار، و شرې فيتنې ناو

گۆڭ، خواجه پنا نه گرم به تو له شمري نمو شپرداراني له شمو پڙدان، وه شمري نمو شپرداراني که با نبيان هيني. وه شمري نمو له نابهراني که له زه ماندا هديه.

(ترمذي) نه گيرتتهوه هر له عدلي يوه که فرمويته: بشي زږي پارانه کاني پتغمبهر ﷺ له عمره وه له شوي وستاندا: (اللَّهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ كَالَّذِي نَقُولُ، وَخَيْرًا مِمَّا نَقُولُ، اللَّهُمَّ لَكَ صَلَاتِي، وَنُسُكِي، وَمَحْيَايَ، وَمَمَاتِي، وَإِلَيْكَ مَأْبِي، وَلَكَ رَبُّ تُرَاثِي، اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ، وَوَسْوَاسَةِ الصَّدْرِ، وَشَتَاتِ الْأَمْرِ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا تَهْبُ بِهِ الرِّيحُ). واته: خواجه سوپاس و ستايش بو تو وه نهوي نيتمه نهيلين، وه چاکترش لهوي که نهيلين، خواجه نوڅو سهرپرنم و ژيان و مردنم بو تو، وه هر بولاي تو نه گيرتتموه، خواجه نهوي پاش مردن به جني نهيلتم هر بو تو، خواجه من پنا نه گرم به تو له سزاي ناوگۆږ، و وه سوسه ناري سڼگ و پيرت و بلاري کار، خواجه من پنا نه گرم به تو له شمري نهوي با نهيهيني.

وهستان سوننمتي نيراهيمه (عليه السلام):

له ميرهه نينصاري يوه هاتوه که پتغمبهر ﷺ نهيفرمو: (كُونُوا عَلَى مَشَاعِرِكُمْ فَإِنَّكُمْ عَلَى إِرْثٍ مِنْ إِرْثِ إِبْرَاهِيمَ) رواه الترمذي وقال: حديث حسن. واته: هر لهر شوي عيباده ته کاني ههجتان بن، چونکه نيوه له سر ميراتيکن له ميراته کاني نيراهيم (عليه السلام).

پڙډوي پڙي عمره وه:

سابت يوه له پتغمبهره وه ﷺ که پڙي عمره به پڙډو نهيو وه فرمويته: (إِنَّ يَوْمَ عَرَفَةَ، وَيَوْمَ النَّحْرِ، وَأَيَّامَ التَّشْرِيقِ عِيدُنَا - أَهْلُ الْإِسْلَامِ - وَهِيَ أَيَّامُ أَكْلِ وَشُرْبٍ). واته: بهراستي پڙي عمره وه و پڙي جيتني قوربانو پڙه کاني تشریق جهني نيتمی موسلمانانه سه نعمانه پڙي خواردن و خوارنهون.

وه سابه له يوه ﷺ که پڙډوي پڙي عمره وه له عمره فات قدهغه کردوه، وه بشي زږي زانايان نم فرموده يان کردوته به لگه له سر پسندې به پڙډو نهيو حاجي له پڙي عمره وه بو نهوي هيزي پارانه يوي خوي تيدا بيت.

وه نهوي هاتوه له هاندان بو پڙډوي پڙي عمره وه، نهوه سهاره به که سيکه که له ههجا نهيت.

کړکړنهوي نوږي نيوپږو عسمر:

له فرمودې صه حهجا هاتوه: که پتغمبهر ﷺ نوږي نيوپږو عسمر له عمره وه به سمر يه کوه کردوه، فرماني داوه بانگ دراوه له پاشان قامت کراوه نوږي نيوپږي کردوه، له پاشاندا قامت کراوه نهوي عسريشي کردوه.

له نسوده عدلقممه هاتوه که وتويانه: له تواريتي حج نهويه که نوږي نيوپږو عسمر له گهل نيماندا بکري له عمره وه.

(ابن المنذر) ووتويتمی: زانایان لیسر نوره نیجماعیان هدیه که نیمام نمبئ نوژی نیتوړو عسر له عرهفه بسمیره کوه بکات، وه همدروها نمر کسمش که له گمل نیمام نوژ نهکات. جا نهگمر له گمل نیمام دا بسمیر یه کوه نمی کردبوو نمبئ بمتنها بسمیر یه کوه بیان کات.

له نیبنوعومرهوه خوا لییان رازی بیت: که نمر له مه ککدا دانهیشت وه کاتیک بچوايه بز مینا نوژی کورت نه کرده.

له عسمری کوری دیناروه هاتوه ووتويتمی: جابیری کوری زهید پنی ووتووم: له عرهفه نوژ کورت بکمرهوه. سعیدی کوری منصور نمدی گپراوتموه.

به لیثاوهاتنه خواروه له عرهفه (إفاضة)

له دواي رږژ ناوا بوون به لیثاوهاتنه خواروه له عرهفهوهو بنبئ دهنگی سونمته، چونکه پیغمبر ﷺ بوشیویه هاتوته خواروه، بشیویهك رهشمی وشته کی نموده توند کردبو بز لای خویره، خریک بو سمری ندا له کزپانه کی، وه پیغمبر لکواتدا نهیفرمو: (أَيُّهَا النَّاسُ عَلَيْكُمْ بِالسَّكِينَةِ، فَإِنَّ الْبِرَّ لَيْسَ بِالْأَيْضَاعِ) رواه البخاري ومسلم. واته: نمی خه لکینه لسمرخوو بن دهنگ بن، چونک خیر له خیرا ریشتندا نیه.

پیغمبر ﷺ له سمر خو تمزیشت بز نموی نازاری کس ندا بهلام نهگمر چولاییه کی بز ری بکورتایه بهله تمزیشت. شیعین گپراوانتموه.

تهلبی یو یادى خوا پسندنه، چونکه پیغمبر همر تهلبی می نه کرد هتا رمی جمهری عقبی کرد.

له (أشعث)ی کوری سوله یوه له باوکیوه هاتوه ووتويتمی: له گمل نیبنو عومردا نه هاتوه له عرهفاتوه بز موزده لیفه له (الله أكبر) و (لا إله إلا الله) کردن نه نه کورت هتا گه یشتینه موزده لیفه، نمبو دارود ریوایه تی کردوه.

کوکردنموی نوژی ټوارو خوتنان له موزده لیفه:

جا کاتیک حاجی هاته موزده لیفه، نوژی شوان و خوتنان بسمیره کوه نهکات و نوژی خوتنان نهکات به درو پکات، وه به یك بانگ و دروقامت بسمیره کوه بن نموی نوژی سونمت بکات له نیوانیان.

له حدیسه کی موسلیم دا هاتوه که پیغمبر ﷺ هاته موزده لیفه، نوژی ټوارو خوتنانی کوکړدوو بسمیر یه کوه کردنی به یك بانگ و دروقامت، وه له نیوانیاندا نوژی سونمتی نه کرد. وه نمر کوکړدنمویه سونمته به نیجماعی زانایان. بهلام جیاوازن نموده که نهگمر کسیتک همر نوژه له کاتی خو دا بکات.

زۆر له زانايان به دروستيان داناره، وه كاره كمي پيغه مېريان ﷺ لىسر ئىمه داناره كه كۆكردىمه له پيش تره.

(ئورى) و خاوهن راكان ووتويانه: ئەگەر كەستێك پيش موزدەليفه نوێژى ئىوارەى كردبى ئىبى نوێژەكەى بگيرتتموه.

بهلام كردنى نوێژى ئىوارەى مېريان هەريەكە له كاتى خۆىدا به دروست داناره، له گەل كەراھەتدا. شو مەنمە له موزدەليفه و وستان تىيدا :

له حدىسه كەى جايردا خوا لىي رازى بيت هاتوه كه پيغمبەر ﷺ كاتى هات بۆ موزدەليفه نوێژى ئىوارەى خوتنانى بەجى هيتا. لەپاشاندا راکشا هەتا بەرەبەيان، ئىنجا نوێژى بەيانى كرد. پاشان سوارى (قصاء) بوو هەتا هاتە مەشعەرى حرام، هەر راورەستا هەتا دوتيا تەواو پون بۆوه، لەپاشاندا پيش رۆژ هەلاتن كوتە پى، وه سابت نەبوه كه پيغمبەر ﷺ ئى شەوى رۆژ كوردىتتموه بەنۆژ و يادى خواوه.

ئەمەش سونەتتىكى سابتە بۆ مەنمە شو له موزدەليفه وستان تىيدا.

ئەحمەد مەنمە شو له موزدەليفه به واجب دائەن لىسر حاجى، جگە له شوان و ئاودابەش كەران، كه تەوان واجب نى به لىسر مېريان شو له موزدەليفه بىتتموه.

بهلام هەمو پيشموا خاوهن مەزھەبەكانى تر، وستان له موزدەليفه به واجب دائەن بىبى مەنمە شو.

مەبەست له وستان ئىمه كه لەو شۆتەدا ئاماده بيت بەھەر شۆەيك بيت، بەپىتە بيت يان راورەستار بيت، يا به دانىشتنمەوا يا هاتووچۆ بکات يا خوتبى.

حەنفىيەكان ئەلەين: ئىمەى واجبە ئاماده بوونە له موزدەليفه پيش بەرە بەيانى پۆژى قورىانى.

جا ئەگەر كەستێك ئاماده نەبۆو خوتنىكى لىسر ئەيىت. مەگەر بەھانەيكەى هەيىت، ئىوكاتە واجب نى به حازر بيت، وه هيجيشى لىسر نايت.

مالىكىيەكان ئەلەين: واجب چۆنە به شو بۆ موزدەليفه له پيش بەرەبەياندا، ئەوەندەى بارەكەى بخت لەكاتىكدا له عەرەفەو بەرو مينا ئەچىت، بەمەرجى بەھانەيكەى نەيىت، جا ئەگەر بەھانەى هەبۆو دابەزىن له موزدەليفه واجب نى به لىسر.

شافىيەكان ووتويانه: واجب ئىمه ئاماده بى له موزدەليفه له نىمەى دووھى شەوى قورىاندا، دواى وستان له عەرەفە. وه مەنمە تىيدا مەرج نى به. وه مەرجيش نى به بزانى كه ئىمه موزدەليفە، بەلكو ئەوەندەى بەسە بەناويدا بپوا جا ئى كەسە بزانى ئىمه موزدەليفه يان نا وەك يەكە.

سونەت وەھايە نوێژى بەيانى له سەرەتای كاتەو بکات، پاشان له مەشعەرى حرام بوەستى هەتا رۆژ ئەيىتتمەو و دوتيا تەواو پوناك ئەيىتتمەو پيش رۆژ هەلاتن. وه لەو شۆتەدا زۆر يادى خوا بکات و بپارتتمەو.

خوای گموره نه فرموی: ﴿فَإِذَا أَقَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا اللَّهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ وَاذْكُرُوا كَمَا هَدَيْتُكُمْ وَإِنْ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلِهِ لَمَنِ الضَّالِّينَ﴾ ﴿١٩٩﴾ ثُمَّ أَفِضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ وَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ (البقرة/۱۹۸-۱۹۹). واته: نه گمر له عمره فاتمه به لیشاو هاتنه خواره وه، یادی خوا بکمن لای مشعری حرام، وه چۆن پئی نمایی کردون بۆ پئی راست یادی بکمن، هرچمنده له پیش نموده له گومراکان بویتن، پاشان به لیشاو ورنه خواره وه وک چۆن خه لک به لیشاو دیتنه خواره وه داوای لی خوش بوون بکمن له خوا چونکه خوا لی بورده به بهزه یی به.

جا پیش رۆژ هه لاتن له موزده لیفه وه دیتنه خواره وه بۆ مینا، کاتی گه یشتنه (عمر) په له بکات ماوه ی بمرده هارژیک.

شوینی وهستان له موزده لیفه:

موزده لیفه ههموی شوینی وهستانه جگه له شیوی (عمر) که دژیکه له نیوان موزده لیفه وه مینا. له جوبهیری کوری (مطعم) وه هاتوه که پیغمبر ﷺ فرمویته: (كُلُّ مَوْذِلَفَةٍ مَوْقِفٌ، وَارْفَعُوا عَنْ مُحَسَّرٍ) رواه أحمد ورجاله موثقون. واته: موزده لیفه ههموی شوینی وهستانه، وه که گه یشتنه (عمر) پین هه لکرن. وه وهستان لای (قزح) چاکتره.

له حدیسی عدلی دا هاتوه که پیغمبر ﷺ کاتی پۆژی کردوه له (جمع) هاته (قزح) ^(۱). له سوری وهستاو فرموی: (هَذَا قُزْحٌ وَهُوَ الْمَوْقِفُ، وَجُمُعُ كُلِّهَا مَوْقِفٌ) رواه أبوداود، والترمذي، وقال: حسن صحيح. واته: نموه (قزح) وه شوینی وهستانه، وه (جمع) ههموی شوینی وهستانه.

کاره کانی پۆژی قوریانی:

کاره کانی پۆژی قوریانی بهرێک و پینکی جی به جی نه کرین بهم شیویه: دهست نه کریت به په می کردن، پاشان سه برپینی قوریانیه کان، پاشان سه رتاشین، پاشان تواف. وه نم ریز کردنه سونمه، جا نه گمر کارێک پیش کارێک بخت هیچی نایمه سر، لای بهشی زۆری زانیان.

نهمش بۆچونی شافعی به پیتی حدیسه که ی عبداللای کوری عمر که فرمویته: پیغمبر ﷺ له جمعی مال ناواییدا راوهستا له مینا و خه لکه که پرسایان لی نه کرد، پیاوێک هاته لای و وتی: نهی نیرراوی خوا من نه زانی سرم تاشی پیش نموه قوریانی بکمن، پیغمبر ﷺ فرموی: سوری بهر هیچی تیدا نیه و قهیدی ناکا.

(۱) شوینی که له موزده لیفه شوینی وهستانی قوربهش بوو له سهرده می نه فامی دا، چونکه نهوان له عهرهفات نه نه وهستان.

له پاشاندا يه کيکي تر هات روتي: ئه نيراري خوا من نم زاني قوريانيه کم کرد پيش نهوي په می بکم. فرموي: په می بکه زباني نريده. وه هيچ پرسيارنک له پتغممبر ﷺ نه کرا دهراري دواستن و پيش خستني کاره کاني که نه فرموييت: بيکه بن حمرجه و قهيدئ ناکا.

ئبو حنيفه بؤ نهوه چوه که هرکس ناگاداري ئو ترتيبه نه کات و کارنک پيش کاري بخات خورني نه کورته سر. وه نهوي که پتغممبر ﷺ ئه فرموي: (ولا حرج) بهوي ليک داوتوه مېست نهويه گوناھي نيه، به لام خورنيکي لسه.

خو کردنهوه و نيهرام شکاندنهوي يه کم و دوهم به (رمي الجمرات) بهرد هلداني پوژي قورياني و سورتاشين يا کورت کردنهوي، همو نهواني لسه موحريم حرام بووه پهوا نېن بؤي له کاتي نيهرامه کدا.

جا بؤي هديه بؤن له خوي بدات و جل لمبر بکات و ئو جوړه شتانه، جگه له چونه لاي ژن، نهوه خو کردنهوي يه کمه.

جا کاتنک توافي (افاضه) ي کرد - که روکنه - همو شتيکي بؤ پهوا نيت هتا ژنيش. نممش نيهرام شکاندن دوهم و کوژاييده.

(رمي الجمار) بهرد گرتن له کوژمه له بهرده کان

بنمماي دامغزاندي:

بهديه تي نه گيرتتهوه له سالي کوړي جعه دوه له نينو عبباسوه خوا لييان پازي بيت که پتغمبر ﷺ فرمويي: کاتي نيهريم هات بؤ بهجي هيناني کاره کاني حج، شيتان پتي پي گرت لاي جهمري عقبه نويش حوت بهردی تن گرت هتا چو بناخي زويدا، پاشان له لاي جهمري دوه دوه هات بؤي، حوت بهردی تريشي تن گرتوه هتا چو بناخي زويدا، پاشان له لاي جهمري سينهم هاتوه پتي پي گرتوه، نم جارهش حوت بهردی تريشي تن گرتوه هتا چووه بهزويدا.

نينو عباس نه فرموي: شيتان پهجم نه کنو شوين نايي باوکتان که نيهريم نه کنو. نمه (منذري) ووتويي.

هروه نينو خوزه يه له صحيحه کيدا گيرايي تي بهرو حاکميش وه ووتويي صحيحه لسه مبرجي شهيدين.

هيکمي په می کردن:

ئبو حامدي غزالي په حمي خوي لسه بيت له کتيبي (الاحياء) دا ووتويي: به لام بهرد هاريشن، با بهرد هلدور مېستي مل نان بيت بؤ فرمانه کاني خوا، وه درختني بنديامي بؤ خوا، وه پاپرين بيت تنها لمبر گوئي پايه تي کردن، بن نهوي بشي درون و ناوهزي تندا بيت له ودا.

پاشان با مەبەستی ئەوەی کە وەک ئیبراهیمی کردووە (علیه السلام) کاتی شەیتان پێی گرتووە - نەفرینی خۆی لێ بێ - لەو شۆتەدا بۆ ئەوەی شوبهەر گومان بخاتە حەجە کە یەو، یان توشی تاوانیکی بکا، نێر خۆی گمەرە فرمائی پێدا کە حەوت بەردی تێ بگرێ بۆ ئەوەی بپروات و هیواپراو بیت^(۱).

جا ئەگەر هات بە دلتا ووتت خۆ ئیبراهیم شەیتان پێی پێ گرتوو و بینیبەتی بۆ بەردی تێ گرت، خۆ من شەیتان پێی پێ نەگرتووم بۆ چی ئەم بەردانە بهێژم؟ بزانه ئەو ختورە لە شەیتانەو، وە هەر ئەو هێناوەتی بە دلتا بۆ ئەوەی جەخت نەمێنی لەسەر بەرد هەلدانە کە، وە بە خەیاڵتدا بیت کە ئەمە هیچ سودی نییە، وە وەک یاری منداڵانە وەها، بۆ خۆی پێو خەریک نەکە؟.

تۆش ئەو لە دلت دەریکە بە کۆشش کردن و خێرا کردن لە بەرد هەلدان، جا بەوشێوەیە لوتی شەیتان نەشکێتی، وە بشزانە تۆ لە رۆالتدا بەرد نەگریتە عەقەبە، بەلام لە راستیدا بەرد نەگریتە سەر چاوی شەیتان و پشتی پێ نەشکێتی.

چونکە شەیتان لوتی ناشکی هەتا تۆ بەتەواوی مل نەیت بۆ فرمودە ی خاوە بەگمەرە نەزانی، تەنها ئەبەر ئەو کە فرمائی پێ داوی بەبێ ئەوەی ئارەزووی دەروونی خۆی تێدا بیت.

هوکمی بەرد هاویشتن:

جومهوری زانایان بۆ ئەو چوون کە: بەرد گرتنە جەمەریکان واجبە بەلام پایەبەکی حەج نیە، وە واز لێ هێنان و نەکردنی بەخوێن قەرەبو دەکرێتەو. بە پێی ئەوەی ئەحمەد موسلیم و نەسانی گێتپراویانتمووە لە جابەرەو خا لێی رازی بیت فرمویەتی: پێغمبەرم ﷺ بینووە پۆزی قوریانی لەسەر رولاغە کە یەو بەردی نەگرتە جەمەریکە وە ئەیفەرموو: (لَتَأْخُذُوا عَنِّي مَنَاسِكَكُمْ، فَإِنِّي لَا أَدْرِي لَعَلِّي لَا أَحُجُّ بَعْدَ حَجَّتِي هَذِهِ). واتە: بۆ ئەوەی بەجێ هێنانی کارەکانی حەجە کەتان لە منەو فێر ببن، چونکە من نازانم دوای ئەم حەجە حەجیکی تر نەکەمەو یان نا.

لە (عبدالرحمن)ی تەیمی یەو هاتووە کە پێغمبەر ﷺ لە حەجی مالا ئاوییدا فرمائی پێ ئەداین کە بە وورده بەردی وەک بەردی دارلاستیک رەمی بکەین (وەک دەنکە پاقلە). (طبرانی) لە (الکبیر) دا بە سەندیک کە پیاوێکی پیاوی فرمودە ی صەحیحێ گێتپراویەتی یەو.

(۱) ئەو سێ شۆتە بەردی تێ نەگێری هەموریان لە مێنان کە ئەمانەن:

۱- (جمرة العقبة): لای چەپی ئەو کەسە یە کە ئەچێتە ناو مێناو.

۲- (جمرة الوسطی): لەدوای ئەوە یە، لێتوان ئەم و یە کەمدا ۱۱۶,۷۷ مەترە،

۳- (جمرة الصغرى): کە ئەم لای مەزگوتی حەیفارە یە لێتوان ئەم و ناوەراست ۱۵۶,۴ مەترە.

ئەندازى بەردەكان چەندە بى و چ جورىك بىت؟

لە ھەدىسەكەى پېشودا ھاتوۋە: ئەو بەردەى پەمى پى ئەكرى وەكو بەردى دارلاسىك وەھا بىت. لەبەر ئەو زانايان ئەو جۆرە بە پەسەند ئەزانن، وە ئەگەر كەسك ئەو تى پەرى و بەردى گەورەى گرتە جەمەركەكان، جومھورى زانايان ئەلئىن: دروستەو برى ئەكەوى، بەلام كەپاھەتى ھەيە.

ئەھمەد ووتوبەتى: برى ناكەوت ھەتا بەردى وورد نەھىتى، لەسەر كەردەكەى پېتەمبەر ﷺ كە كەردوبەتى، وە لەبەر ئەو قەدەغەى كەردەو ئەو گەورەتر بىت.

لە سولەيمانى كورپى ەمەرى كورپى ئەھەسى ئەزدەيەو ھاتو لە داىكىيەو كە ووتوبەتى: گۆم لە پېتەمبەر ﷺ بوو - كە لەناو شىو كەدا بوو - ئەيفەرموو: (يَا أَيُّهَا النَّاسُ! لَا يَقْتُلْ بَعْضُكُمْ بَعْضًا، إِذَا رَمَيْتُمُ الْجَمْرَةَ فَأَرْمُوا بِمِثْلِ حَصَى الْخَذَفِ) رواه أبو داود. واتە: ئەى خەلكىنە! يەكتر مەكوژن ئەگەر بەردتان ھەلدا بەردىك بەھارژن وەكو بەردى دارلاسىك وەھا بىت واتە بەقەدەر دەنكە پاقلەيك بى.

لە تېبەنوعەبباسەو خەلىيان پازى بىت فەرموبەتى: پېتەمبەر ﷺ فەرموى پىم: (هَاتِ، الْقِطَ لِي). بىنە، بۆم بەدۆزەرەو.

ئەلئى: مەش پەند وورە بەردىكەم بۆ دۆزەيەو، كاتى بەردەكانم خستە دەستى فەرموى: (بِأَمْثَالِ هَؤُلَاءِ وَإِيَّائِكُمُ وَالْغُلُو فِي الدِّينِ، فَإِنَّمَا أَهْلَكَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمُ الْغُلُو فِي الدِّينِ) رواه أحمد، والنسائي، وسندہ حسن. واتە: بە لەسەر ئەو شىو بىن، ناگاتان لەخۆتان بىت لە زىادەپەوى كەردن لە دىندا، چونكە ئەوانەى لەپىش ئەو بەون، زىادەپەوى لە نايندا لەناوى بەردوون.

جومھور ئەم فەرمودانەيان لەسەر لەپىشتى و سونەت داناو.

زانايان ھەموو پەكەن لەسەر ئەو كە پەمى بە جگە لە بەرد دروست نەيە، وە بە ئاسن يا مسو ورنەى ئەم دووانە دروست نەيە.

ھەنەفەيەكان لەو بە پىچەوانەن، وە پەمى كەردن بە ھەرچەيەك كە لە جۆرى زەوى بىت بەدروستى دانەنن، وەك بەردو قور گەچ و گلە بەردوورە، چونكە ئەو ھەدىسانەى كە ھاتون لەبارەى پەمىيەو بە موطلەقى ھاتون.

وە كەردەوى پېتەمبەر ﷺ و يارەكانى لە سەر پەسەندىەتى دائەنن ئەك لەسەر تايبەت كەردن بە بەردەو.

وە پاي يەكەم تەرجىح ئەدرى چونكە پېتەمبەر ﷺ بە وورە بەرد پەمى كەردەو، وە فەرمانى داوە ئەوانىش بە ورنەى بەردى دارلاسىك پەمى بكن، جا ئەمە پىجگە لە بەرد ھىچ ناگرتەو، وە ھەموو جۆرەكانى وورە بەرد نەگرتەو.

له كوئى ئو بىردانه همل نه گيرئ:

ئىبنو عومەر خوا لىيان پازى بىت وورده بىردى له موزده لىفموه ههله نكرت. وه سمعیدى كوپى جوبهیر همروهائى نه كى ووت: ئوانه پىش ئىمه لموئوه بىرده ووردهيان ههله گرتموه، وه شافىعیش وهائى به پىسند دانه. وه نه حمده ووتوئى: به ئاره زوى خوت له كوئى وورده بىرد ههله گرى ههلبگره. نموش قسه كى (عطاء) و (ابن المنذر). بىپى حمدىسه كى ئىبنوعمىباس كه باس كرا كه نه فرموى: (القط لى) واته: بزم ههلبگره وه. ئىتر شوتنى دوزىنه وه كى دىارى نه كى ووه.

دروسته ئو بىردانه ههلبگرتموه كه فرى دراو و رهمىيان پى كراوه، له گهل ئموه كىراهمتى ههيه، له لای شافىعى و حهغه فیه كان و نه حمده. وه ئىبنو حزم ووتوئى: نه گىر ئوبىردانه بهاروئىتموه كه له پىشموه هاروئىراو و دروستو كىراهمتىشى نیه، وه همروه ها بىسواره پىش بىهاروئى همر دروسته.

ئوما هوئى دروستى رهمى كردن به بىردىك كه هاروئىراوه دروستى به كى له بىر ئموه كه نه قورئان، نه سوننت، قهده غىيان نه كى ووه. له پاشاندا ووتوئى:

نه گىر ووتيان: له ئىبنوعمىباس گىراوه تموه كه ئو بىردانه همرچى به كار دىن ههلبگىرىن و همرچى به كارنايم وازيان لى بىتن، نه گىر وه ها نه بوايه ئىستا ئموه نه ده گىردىك نه بوون و رىنگا كىيان گرتبوو. ئه لىن: به لى چى نه بوو؟ نه گىر بهو بىردانه، خوا رهمى له عمر وهرنا گىر به لىم له زهیدى وهرنه گىر. چونكه جارى را ههيه كه سىك خىرىك ئه كات خوا لى وهرنا گىر كه چى كه سىكى تر همر نموشته به دهست نههتئى و نه پىكاته خىر، خوا لى وهرنه گىر.

ئوما رهمى كردن بىسوارى بىموه، بىپى حمدىسه كى قودامى كوپى عبدوللايه كه فرموئى: پىغمبىرم ﷺ بىنىوه رهمى جهمپى عهقه بهى نه كى له پۆزى قورىانیدا بىسوار ووشتره كه بىموه بوو كه سور سى بوو، نه لى دان هه بوو نه دهركن، نه ئموه كه به به كىتر بلتىن دور كهوئىموه، دور كهوئىموه، وه همر كس به ئاره زوى خوى بوو.

ژمارى بىرده كان:

ژمارى ئو بىردانه رهمىيان پى نه كىرئ هفتا، يا چل و نۆ بىرد و چكهيه.

حوتيان پۆزى قورىانى نه هاروئىرى لای جهمپى عهقه به، وه بىست و به كىيان پۆزى يانزه هم بىسر سى جهمپى كه دا دابىش نه كىرئ همر جهمپى به كى حوت دانه. بىست و به كى تر بهوشىويه له پۆزى دوانزه همدا. بىست و به كى تر له پۆزى سىانزه همدا بهوشىويه. بهوشىويه ژمارى بىرده كان نه گنه هفتا بىرد.

جا نه گىر كه سىك همر له سى پۆزى به كه مدا رهمى بكات و واز له پۆزى سىانزه هم به پىنئى دروسته.

لەم شێوەیەدا حاجی چل و نۆ بەرد ئەهاتێت.

سەزەهەبی ئەحمەد: ئەگەر حاجی پێنج بەرد بهاتێت بێ ئەکەوت.

(عطاء) ووتویەتی: ئەگەر کەسێک پێنج بەرد بهاتێت بێ ئەکەوت.

موجاهید ووتویەتی: ئەگەر شەش بەرد بهاتێت، هیچی نایەتە سەر.

لە سەعیدی کوری ماییکو هاتووە فرمویەتی: گەڕایەتووە لە حەج ئەگەر پێنجەمبەردا ﷺ، وە هەندیکمان ئێی ووت شەش بەردم هەڵداوە وە هەندیکمان ئێی ووت: حەوت بەرد، کەسمان عەیبمان لە بەکتری نەدەگرت.

ئەو پۆزانەی پەمی تێدا ئەکەوت:

پۆزەکانی پەمی کردن یا سێ پۆز، یا چوار، پۆزی جەزنی قوریان و دوو پۆزی تریش، یا سێ پۆزە لە پۆزانی (تشریق).

خوای گەورە ئەفرموی: ﴿وَأَذْكُرُوا اللَّهَ فِي أَيَّامٍ مَّعْدُودَاتٍ فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ وَمَنْ تَأَخَّرَ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ لِمَنِ اتَّقَى﴾ (البقرة/۲۰۳). واتە: یادێ خوا بکەن لە چەند پۆزێکدا - یانزەر دوانزەر سیانزەر (ذی الحجّة) لە مینا - ، جا هەركەس پەلە بەکات لە دوو پۆزدا بیکات - لە یانزەر دوانزەدا - گوناھێ ناگات. هەركەسێش دواي بگات - و سیانزەر هەمیش بیتیشتووە لە مینا - هەر گوناھێ ناگات، ئەمەش - مانەوی پۆزی سیانزەر هەم - بۆ ئەو کەسانەیە کە لە خوا ئەترسن.

پەمی کردن لە پۆزی قوریانیدا:

کاتی هەڵبژێراو بۆ بەرد هاریشتن لە پۆزی قوریانی کردندا چێشتەنگاوە لە دواي پۆزەهەلاتن، چونکە پێنجەمبەر ﷺ چێشتەنگاوی ئەو پۆزە بەردەکانی هاریشت.

لە ئیبنو عەبباسووە خوا لێیان پازی بیت هاتووە فرمویەتی: پێنجەمبەر ﷺ هەر لەوێشبوو کەس و کاری لاوازی وەك ژن و منال و پیری خستە پێشبوو بۆ ئەو پەمی بکەن. وە فرموی: پەمی جەمەری عەقەبە مەکەن هەتا پۆز هەڵدێ. (ترمذی) گێڕاوەتی یەو بە صحیحی دانارە، جا ئەگەر دوايشی خست تا کۆتایی ئەو پۆزە، ئەو دروستە.

(ابن عبدالبر) ووتویەتی: زانایان لەسەر ئەو ئیجماعیان هەبە کە هەركەس پۆزی قوریانی پێش خۆڕاوا بوون پەمی بەکات ئەو لە کاتی خۆیدا پەمی کردووە، هەرچەندە دوا خستنی پەسەند نیە.

ئیبنو عەبباس خویان لێ پازی بیت فرمویەتی: پێنجەمبەر ﷺ پۆزی قوریانی کردن لە مینا پرسیاری لێ ئەکرا، پیاوێک ووتی: من ئێوارە پەمی جەمەرم کردووە فرموی: (لا حرج) قەیناکە. بوخاری گێڕاوەتی یەو.

نایا دروسته په می کردن دوا بخړئ بڼ شو؟

نه گډر بهانه يه هاته پيش و پښی په می کردنی گرت له پښو، دروسته په می کردنه که دوا بخړئ بڼ شو. به پښی نه دی مالیک له منافيعه نه گټه تره که کچینکی صفی په خیزانی نیبوعومر له موزده لپه مندالی بو، له گډل صفی په دایکید دوا کموتن، که گه شتنه مینا پښ ناوا بوبو له پښی قوریانی کردندا، کاتې هاتن و گه شتن نیبوعومر فرمانی پښ دان په می جهمرات بکن، وه پای واپو هچیان نایته سر.

به لām نه گډر هچ بهانه يه نه بو، دواختنی په می کردنه که کپراعتی هیه، وه له شودا په می په که نه کاتو خوینیشی نایته سر، به پای حنه فی ده کازو شافعی په کان و ریوایتینکی مالیک، به پښی نوحدیسی نیبوعه بباس که له پښه باسکرا.

لای نه حمد نه گډر کسینک بهرد هاروشتنه کی دوا خست هتا پښی قوریانی کردن تروا بو، نه و ناین بشو بهرد کانی بهاروژئ، وه نیمی بڼ بیانی دوا نیو پښ بهرد کانی بهاروژئ.

پښ دانی لاوازو بهانه داره کان که په می په که دوا نیو شوی قوریانی به پښ به پښ:

دروست نویه کس په می کردن پښ نیو کتایی شو به پښ به نیجماعی زانایان، به لām پښ دراه به نافرستان و مندالان و لاوازو بهانه دارو شوانی ووشتر که جهمری عهقه به لنيوه شوی قوریانیدا په می بکن. له عانیسمه خوا لپي رازی بیت هاتو پیغمبر ﷺ نوموسه لسمی له شوی قوریانیدا نارد بڼ په می، نیش چو پښ به به به یان بهرد کانی هتا، پاشان گپرایوه (إفاضة) ی کرد. نه و داود و بهده کی گپراویانتموه وه به بهده کی ووتویمتی نیسناده کی راستو ینگمرد.

له نیبوعه بباسه خوا لی زیان رازی بیت هاتو که پیغمبر ﷺ پښ دوا به شوانی ووشتر په می جهمرات بکات له شوا. بهزار گپراویتمی به. به لām له نیسناده کیدا موسلیمی کوری خالیدی زه پښ هیه که لاوازه.

له عوروه هاتو ووتویمتی: پیغمبر ﷺ چو بولای نوموسه لسمه له پښی قوریانیدا، وه فرمانی پښا په له بکات له گپرانوه له (جمع) وه: هتا بگاته مه ککو نو پښ بیانی تیدا بکات، نو پښه نوری نه بو پیغمبر ﷺ پښ خوش بو که له گه لیا بیت. شافعی و بهده کی گپراویانتموه.

له (عطاء) وه هاتو ووتویمتی: کسینک پښی راگه یاندم له نه سمانوه که په می جهمری کرده، ووم: نیمه بشو په میمان نه کرد. نیش ووتی: نیمش له سرده می پیغمبر ﷺ وهامان نه کرد، نه و داود گپراویتمی به.

(طبري) ووتويتمی: شافيعی حمديسه کي نوموسه لمه و نه سمانی کردو ته به لگه لسمر بۆچونه کي، که نه لئى: (إفاضة) له عمره فوه له دواى نيوه شو دروسته.

ئيبنو حزم باسى نهوى کردوه که پى دان به رهمى کردن له شودا تاييمته به ئافره نهوى نهک پياوان، جا پياوان لاوازو به هيزيان بۆ پى نه دان وهک يه کن.

نهوى حمديسه که نه يگه يه نيته نهويه کسيك به هانده دار بوو دروسته پيش بكموت و شو رهمى بکات. (ابن المنذر) ووتويتمی: سونمت وه هايه که له دواى هه لته اتنى رۆژ نه نيته رهمى جهمره نه کرى، وهک پيغمبر ﷺ کردى. وه دروست نيه پيش به ربه يان رهمى بکريت. چونکه کسيك نهوى بکات پيچواندى سونمتته. وه همرکس نهوى کاته رهمى کرد گيترانهوى لسمر نيه، چونکه کسيك نازام که ووتبيتمی: برى ناکويتم.

رهمى کردنى جهمره له لای سهره :

له نه سو ده وه هاتوه فرمويتمی: عومرم بينيه خوا ليتى رازى بيت له سهرهوى جهمره کوه بهرده بارانى نه کرد.

له (عطاء) پرسا ده ريارى بهرده باران کردنى جهمره که له سهرهوى ووتويتمی: قينا که. همدرو کيان سه عيدي کورى مهنصور گيترانى نهوى.

رهمى کردن لهو سى پۆژدها:

کاتى هه لپژيراو بۆ رهمى کردن لهو سى پۆژدها له دواى نيوه پۆژه دهست پى نه کات همتا پۆژناو بوون. له ئيبنو عبباسه خوا ليتيان رازى بيت هاتوه که پيغمبر ﷺ له کاتى (زوال) لادانى خۆر له ناره پاستى ناسمان بهرده کانى هاريشته، يا له دواى زهوالدا بوو. نه همدرو ئيبنوماجو (ترمذي) که پلى (حسن) ي بۆ داناوه گيترايانه نهوى.

به يهه قى له نافيه وه نه گيترته وه: که عه بدوللاى کورى عومرم خوا ليتيان رازى بيت نهى فرموو: لهو سى پۆژدها بهرده کان نا هاريتين همتا دووا نيوه پۆ. جا نه گمر رهمى به کى دووا خستايه همتا شو لای ناخۆش بوو، وه له شودا رهمى کردوه تا پۆژه له اتنى به يانى به کى.

نه مهش هممو پيشوا مهزه بيه کان لسمرى پتک کموتون نهى حنيفه نه نيته، نهو پى داوه پۆژى سى به ميش پيش نيوه پۆ رهمى بکرى.

به پى فرموده به کى لاواز که له ئيبنو عبباسه گيتراده وه فرمويتمی: نه گمر پۆژ بهرز بووه له دوا پۆژى گيترانه وه، نهوى رهمى کردن و گيترانه وه له مينا دروسته.

روستان و پارانهوه دواي په‌می کردن له (ایام التشریق) دا :

روستان به‌رو قیبله پارانهوه له خواو سوپاس گوزاری خواو داوای لټی بوردن بۆ خزی و برا موسلمانانه‌کانی له‌دواي په‌می به‌که پسه‌نده.

به‌پیتی ئه‌وی بوخاری و نه‌حمدو نه‌گټر نه‌وه له سالمی کوپی عبداللای کوپی عوممه‌وه له باوکی به‌وه که پیغمبر ﷺ کاتئ په‌می نه‌کرد له جهمه‌پی به‌که‌م که له‌ملا مزگوته‌که‌وه بوو. حموت به‌ردی تی نه‌گرت و له‌گه‌ل هه‌ر به‌ردیکا (الله اکبر)ی نه‌کرد. له‌پاشاندا به‌لای چه‌پدا نه‌ریشته بۆنار شیوه‌که له‌وی نه‌وستا به‌رو قیبله ده‌سته‌کانی به‌رز نه‌کرده‌وه نه‌پارایه‌وه له خوا. وه‌ پاره‌ستانه‌کی درټ نه‌کرده‌وه. پاشان جهمه‌پی دووه‌می په‌می نه‌کرد به‌حموت به‌ردی ترو له‌گه‌ل هه‌ر به‌ردیکا (الله اکبر)ی نه‌کرد. پاشان به‌لای چه‌پدا نه‌ریشته‌وه بۆ نار دۆله‌که له‌وی پانه‌وستا، وه‌به‌رو قیبله ده‌سته‌کانی به‌رز نه‌کرده‌وه نه‌پارایه‌وه.

دواي ئه‌وه نه‌ریشته هه‌تا نه‌گه‌یشته ئه‌ر جهمه‌پی که لای عه‌قه‌به‌ویه ئه‌ویشی به‌ حموت به‌رد په‌می نه‌کردو (الله اکبر)ی نه‌کرد له‌گه‌ل هه‌ر به‌ردیکا ئیتر نه‌ریشته و نه‌نه‌وستا. له‌ هه‌دیسه‌که‌دا ئه‌وه هاتوه که پیغمبر ﷺ له‌ دوواي په‌می جهمه‌پی عه‌قه‌به نه‌نه‌وستایه‌وه، به‌لکو له‌دوواي په‌می دوو جهمه‌پی تر نه‌وستا.

زانایان بۆ ئه‌مه بنه‌مایه‌کیان داناوه ووتویه: هه‌ر به‌رد هاریشتنیک له‌دواي به‌رد هاریشتنێ تر نه‌بوو له‌وټزه‌دا پانه‌وستی له‌لایه‌وه، وه‌ هه‌ر به‌رده‌لدانیک به‌رد هه‌لدانی تری به‌دواوه بوو له‌وټزه‌دا پانه‌وستی. ئیبنه‌ماجه نه‌گټر ټه‌وه له‌ ئیبنه‌وعبباسه‌وه که پیغمبر ﷺ کاتیک جهمه‌پی عه‌قه‌به‌ی به‌رده باران نه‌کرد، نه‌ریشته و نه‌نه‌وستا.

په‌می به‌ ته‌رتیب :

ئه‌وی سابه‌ته له‌ پیغمبه‌روه ﷺ ئه‌ویه که ده‌ستی به‌په‌می کردن کردوه له‌ جهمه‌پی به‌که‌مه‌وه که له‌م لای مینه‌ویه، له‌پاشاندا جهمه‌پی ناوه‌راستی به‌رده باران کردوه، که له‌م لای به‌که‌مه‌ویه، له‌پاش ئه‌وه جهمه‌پی عه‌قه‌به‌ی په‌می کردوه.

سابتیشه لټی به‌وه که فرمویه‌تی: (خُذُوا عَنِّي مَنَاسِكُمْ) واته: کارو باری به‌جئ هیتانی حه‌جتان له‌عه‌نه‌وه‌فیر ببن.

جا هه‌رسی پشهماکان ئه‌مه‌یان کردۆته به‌لگه‌ی ئه‌وی که مه‌رجه ته‌رتیب له‌ نیتوان جهمه‌پی‌کاندا، وه‌ ئه‌بی به‌وشیوه‌یه په‌می به‌کرین به‌رێک و پێکی، وه‌ک چۆن پیغمبر ﷺ کردویه‌تی. ئه‌وی هه‌نه‌فی به‌کان هه‌لیان بژاردوه ئه‌ویه که ئه‌و ته‌رتیبه سونه‌ته.

پسندیدی (الله اکبر) ووتن و پارانهو له گڼل هر ببردیکداو خستنی بږده کان له نیوان پدغه کاند
له عبدوللای کورې مسعودو نیبنوعومرهوه خوا لسیان رازی بیت هاتوه که نهوان لای ږمی
کردنی جهمږی عهقبه نډیان ووت: (اللَّهُمَّ اجْعَلْهُ حَجًّا مَبْرُورًا وَذَنْبًا مَغْفُورًا) خواجه بزمان بکې به
حهجکی وەرگیراو له گونا هکانیشمان بږورت.

له نیواهیمنوه هاتوه ووتوبتی: حزیان نه کرد که پیاو جهمږی عهقبی ږمی کرد بلن: خواجه
بزمان بکې به حهجکی مږورو له گونا هیشمان بږورت. پیان ووت: تو له گڼل هممو ببردیکا را
نه لیت؟ ووتی: به لن.

له (عطاء) یوه هاتوه ووتوبتی: نه گږ بږده کت هډا (الله اکبر) بکه بدوای هر هډانیکدا (الله
اکبر) ښک. سعیدی کورې مږور گټراوبتی یوه.

له حدیسی جابردا خوا لینی رازی بیت هاتوه که لای موسلیمه: پیغمبر ﷺ له گڼل هر ببردیکدا
(الله اکبر) ی نه کرد.

خاوهنی (فتح) ووتوبتی: زانایان هممو له سر نوه نیجماعیان هډه: که هرکس (الله اکبر) ی
نه کرد هیچی نایته سر.

له سلمانې کورې تهوه صوه هاتوه له دایکې یوه که ووتوبتی: پیغمبر ﷺ بینوه لای جهمږی
عهقبهوه به سواریو بږده کانم بینوه له نیوان پدغه کاندای نډی هارشت، خه لکه کش له گه لیا بږدیان
نه هارشت، نه بوداود گټراوبتی یوه.

ږمی کردن لمباتی کسکی تر:

نه گږ کسک بهانه ده کی همبو ږی گر بوو لهوی که بز خوی ږمی جهمږکان بکات، وک نه خوشی و
شتی را، بز هډه که سکی تر له جباتی نور ږمی بکات.

جابر خوی لسی رازی بیت فرمویتي: له گڼل پیغمبر ﷺ هډان کرد ژنو مندالمان له گه لدا
بوو، له جباتی منداله کان تلبی یمان نه کردو ږه میمان نه کرد. نیبنوماجه گټراوبتی یوه.

شور مانوه له مینا:

مانوې شور له مینا واجبه له هرسې شوه کدا، یان له شوی یانزو دوازه، لای سې پشموای
مزه مېه کان.

حهغه ږه کان رایان وهایه که مانوې شور سونهته.

نیبنوعمباس خوا لسی رازی بیت فرمویتي: نه گږ شهتانت ږهم کرد بمینرووه لو شونډی
ناره ووت کرد. نیبنونډی شېبه گټراوبتی یوه.

له موجهیدوه هاتوه که قدیناکه سهره‌تای شو له مەککه بێنیتتوه ناخیری شو له مینا. یان سهره‌تای شو له‌مینار ناخیری شو له مەککه.

ئێبنو حەزم ووتووێتی: هەرکس شه‌وه‌کانی مینا له مینا نه‌مایوه نه‌وه خراپی کردوه، به‌لام هیچی نایه‌ته سهر.

زانایان له‌سهر نه‌وه رێکن که خاوه‌ن مه‌عه‌زه‌ت و ناوه‌رو شوانی ووشتر، نه‌وه‌یان له‌سهر نیه و به‌تەرك کردنی هیجیان نایه‌ته سهر.

عەبباس داوای له پیغمه‌مبەر ﷺ کرد که ڕتی بدات شه‌وانی مینا له مەککه بێنیتتوه له‌بهر ناوه‌نه‌کی به‌خه‌لك، نه‌ویش ڕتی پێدا. بوخاری و جگه له‌و گێراوه‌یه‌وه.

له عاصمی کوری عەدی‌یه‌وه هاتوه که پیغمه‌مبەر ﷺ ڕتی دا به‌ شوانه‌کان که شو له مینا نه‌مێننه‌وه. خاوه‌ن سونه‌نه‌کان گێراوه‌یه‌وه (ترمذی) به‌ سه‌حیحی داناوه.

کمی حاجی نه‌گه‌ریتتوه له مینا:

حاجی له مینا نه‌گه‌ریتتوه بۆ مەککه پێش پۆژ ناوا بوونی پۆژی دوازه‌همم دواي په‌می کردن لای هه‌رسی پێشه‌واکه.

لای هه‌نه‌فی‌یه‌کان پێش ده‌رکه‌وتنی به‌ره‌به‌یان نه‌گه‌ریتتوه بۆ مەککه له پۆژی سیانزه‌همم له (ذی الحجة). به‌لام گه‌راوه‌ دواي پۆژ ناوا بوون به‌ که‌راهه‌ت داناوه، چونکه پێچه‌وانه‌ی سونه‌ته، به‌لام هیچی له‌سهر نیه.

(ه‌دی) قوربانی

قوربانی نه‌وه حیوانانه‌یه که سهر نه‌برێن بۆ حه‌رم به‌مه‌به‌ستی نزیک بو‌نه‌وه له خواوه. خواي گه‌وره نه‌فره‌موی: ﴿وَالْبَدَنَ جَعَلْنَاهَا لَكُمْ مِّنْ شَعَائِرِ اللَّهِ لَكُمْ فِيهَا خَيْرٌ فَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا صَوَافَّ فَإِذَا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطِيعُوا الْقَانِعَ وَالْمُعْتَرَّ كَذَلِكَ سَخَّرْنَاهَا لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾ (لَنْ يَنَالَ اللَّهُ لُحُومُهَا وَلَا دِمَاؤُهَا وَلَكِنْ يَنَالُهُ التَّقْوَىٰ مِنْكُمْ) (الحج/ ۳۶-۳۷).

واته: ئێمه - سهر برینی - مانگار ووشترمان کردوه به‌ دروشمه‌کانی خوا بۆ ئێوه خێری تێدايه بۆتان، جا ئێوه له‌کاتی سه‌ره‌برینیاندا ناوی خویان له‌سهر به‌یتن و ریزیان بکه‌ن بۆ سهر برین، جا کاتی به‌ ته‌واي گیانیان ده‌رچوو خۆتان لێی بخۆن و به‌شی ته‌و گداو مسکینه‌نش بدن که نه‌فسی‌یان به‌رزو داوا ناکن، هه‌روه‌ها ته‌و که‌سانه‌ش که داوا نه‌که‌ن، ئێمه به‌و شتیه‌یه‌وه ته‌وانه‌مان بۆ پام کردوون له‌گه‌ڵ نه‌وه گه‌وره‌یی و به‌هێزی‌یه‌یاندا به‌ ئومێدی نه‌وه‌ی که سوپاس گوزاری خوا بکه‌ن. به‌شزانن خوا هیچی له‌و گۆشته دست ناکه‌وی، به‌لکو له‌ خوا ترسانه‌که‌تان بۆ خوا نه‌ییت.

عومر خوی لى رازی بیت فرمودتی: قوریانی بکن، چونکه خوا قوریانی پی خوشه. پیغمبر ﷺ سد ووشتری کرده قوریانی، وه نو قوریانیانهشی به نارهزوی خوی (تطوع) بووه نهک واجب بوویت لسمری.

چاکترین شت که بکری به قوریانی:

زانایان نیجماعیان هدیة لسمر نموی که قوریانی له ووشتره رهشه وولاغ و مېر نمیت نابې، وه له سمرو نموه رنک کموتون که چاکترینیان ووشتره، له پاش نمو رهشه وولاغ لهپاش نمو مېر، بمو تمرتیبه. چونکه ووشتر بسودتره بۆ هنزاران لمبر گمورهیی، وه رهشمو لاغیش همروا بسودتره له مېر. وه زانایان جیوازبان لمودا هدیة که چاکترین قوریانی بۆ یدک کمس چییه؟ نایا حموت یدکی ووشتر یا حموت یدکی رهشه وولاغ یا خوی به تمنها مېرنک بکات به قوریانی؟ بهلام زاهیر نمویه که کامیان به سوودتره بۆ هنزاران نموه باشتره.

کمترین شت که بری نه کموت له قوریانی دا:

همرکسینک بۆی هدیة قوریانی بکات بۆ حمروم به نارهزوی خوی له ووشتره رهشه وولاغ و مېر. پیغمبر ﷺ سد ووشتری کردۆته قوریانی وه قوریانی یدکشی قوریانی (تطوع) بووه. وه کمترین شت که بری یدک کمس نه کموت مېرنکه، یا حموت یدکی ووشترنک یا حموت یدکی مانگایهک، چونکه رهشه وولاغ یا ووشتر بری حموت کمس نه کموت. (جابر) خوی لى رازی بیت فرمودتی: له گملا پیغمبرمردا ﷺ حدجان کرد، ووشتریکمان بۆ حموت کمس سر بری، وه رهشه وولاغیش بۆ حموت کمس. نه حمود و موسلیم گتیراویانتموه. وه مخرج نیه هاروبشهکانی همموریان بیانموی بۆ خوا قوریانی بکن، بهلکو نهگمر هنندیکیان بۆ خویان بوئو هنندیکیان بۆ گوشت هم دروسته. به پیچوانمی حنه فییه کانهوه که کردریانته مخرج لسمر هممو هاروبشهکان که لمبر خوی گموره نمو شته سر بېن.

کمی ووشتر واجب نمیت؟:

ووشتر واجب ناییت له سر کمس مهگمر کسینک بهلمشی گرانموه توافی زیارت بکات، یا بئوتۆ بیت، یا زهستان، یا جیماعی کردبې دوی راوستانی عمره فغو پیش سمرتاشین، یا نغزی کردبې که ووشترنک سر بېی، وه همر کمس لموانه ووشتری دهست نه کموت نمېی حموت مېر بکړی. له نیبنوعبباسوه خویان لى رازی بیت هاتوه که پیغمبر ﷺ پیاوړک هاته لای ووتی: ووشترنکم له سمرو توانای کرینیشیم هدیة، بهلام دهستم ناکموی بیکرم، پیغمبر ﷺ فرمائی پتدا حموت مېر بکړی و سمری بېی. نه حمود و نیبنوماجه بسنندیکی صحیح گتیراویانتموه.

جۆره‌كانى قورىانى:

قورىانى ئەكرىت بە دوو بەشموه سوننەت و واجب.

قورىانى سوننەت بۆ حاجى (مفرد) و بۆ كەسەك كە عومرەى ئىنفراى كەردى.

بەلام قورىانى واجب بەشەكانى وەك لای خوارەوئە:

۲،۱- واجبه لىسر كەسەك كە حەجى قىران بىكات، وە لىسر كەسەك كە حەجى تەمەتتووع بىكات.

۳- واجبه لىسر كەسەك كە يەكەن لە واجبه‌كانى حەجى تەرك كەردىن وەك رەمى كەردنى جەمەرەكان، و ئىحرام بەستن لەشوتنى خۆرەو، وە وەستانى شووړۆژ بەيەكەو لە عەرەفە يا شەو مانەو لە موزدەلەفە يا لە مەينا، يا تەوافى مال ئارابى تەرك كەردى.

۴- واجبه لىسر كەسەك كە شەتەك كەردىن لەو شتانەى كە لە كاتى ئىحرامدا قەدەغەن، جگە لە جىماع وەك بۆن لە خۆدان و سەرتاشەن.

۵- واجبه لىسر كەسەك كە تاوانەك بەرامبەر حەرم بىكات وەك پاو كەردنى و بېرىنى درەختەكەى. وە ئەمانە هەموو لەپەشەو لە شوتنى خۆياندا روون كراوەتەو.

مەرجەكانى قورىانى:

بۆ قورىانى كەردن ئەم مەرجانەى خوارەو گەراو:

۱- ئەبى (ئەنى) بىت واتە دىانى شەلەى كەوتەن. ئەگەر قورىانى بەكە مەن نەبوو، بەلام مەن ئەگەر تەمەنى شەش مانگ بىت هەر بى ئەكەوت، وە ئەبىت قەلەو بىت.

وە (ئەنى) لە ووشتەدا ئەوئە پەنچ سال بىت.

وە لە رەشە و لاغدا ئەوئە دوو سال بىت، وە ئە بىزدا سالتەكى تەوار بىت، ئەمانە (ئەنى) و بەرەوژوورتەيان دروستەو بى ئەكەوت.

۲- ئەبىت ساغ بىت. چونكە كۆرەو شەل و گەر لاواز دروست ئەبە.

لە حەسەنەو هاتەو كە ئەوان ووتەيانە: ئەگەر پىاوتەك ووشتەكى كەرى يا شەتەكى تەرى كەرى بۆ قورىانى ساغ بوو، دواى ئەو كۆرەو يا شەل يا لات بوو پەنچ رۆژى سەربەن، با سەرى بېرەت دروستە بوو و بى ئەكەوت. سەعەدى كۆرى مەنصور گەراوەتەو.

پەسەندى مەتى هەلەبژاردنى شەتى قورىانى :

مالەك ئەگەر ئەتەو لە هەشامى كۆرى عورەو لە بارەكەو كە بە كۆرەكانى ئەووت: پۆلەكانم كەستان شەتەك نەكەن بە قورىانى بۆ خوا كە پەوى نەمەت بىدات بە خۆشەوشتەكى بەرەزى، چونكە بەراستى خوا بەرەزەنى هەموو بەرەزانە وە شەواتەرىن كەسە كە شەتى چاكى بۆ هەلەبژەردى.

سمعیدی کوری منصور نه گیتیموه له نیبنو عومروه خوا لیژان رازی بیت سواری ووشتریکی من
بپو له نیتوان مه ککدا پتی ووت: بهخ بهخ به لایموه چاک بو، لیتی دابغزی و دیاری کردو کردی به قوریانی.

دیاری کردنی قوریانی و شت له مل کردنی:

دیاری کردن (الإشعار) : نمویه که لایه کی کۆپانی ووشتره که (نمو گۆشتهیه که بهرز بۆتموه بهسر
پشتییموه) یا لایه کی وولاخه که بپدری بۆ نموی خوینی لی بیت و دیار بیت کهمی قوریانییه بۆ نموی
کس نهچیت به لایدا.

شت له مل کردن التقلید: نمویه که پارچه چرمیک یا شتیک بکرتته ملی بۆ نموی بناسریت کهمی
قوریانییه.

پتغمبەر ﷺ مپرتکی کرده قوریانی و شتیک کرده ملیو له گهل نمبی به کردا ناردی، کاتی
نمویه کر چو بۆ حج له سالی نۆیمدا.

سابتیشه له پتغمبهره ﷺ که شتی کردۆته ملی قوریانیه کانی و دیاری کردون و نیحرامی
بهستوه به عومره له کاتی حوده بیسییده.

زانایان همویان دیاری کردنیان لا پسندده، نمبوحنیفه نهیت.

حیکمت له دیاری کردن و شت له مل کردندا:

حیکمت تیایاندا به گوره دانانی دروشه کانی خواو ده رختنیانه، وه راگه یاندنه به خه لک که نهوانه
قوریانین و نمبرین بۆ مالی خوا لهوی سر نمبرین بۆ نزیك بوونهوه له خوا.

سواربونی قوریانی :

دروسته سوار بونی ووشتری قوریانی وسود لی وهرگرتنی به پتی فرمودودی خواي گوره که
فرمودیتی: ﴿لَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى ثُمَّ مَحِلُّهَا إِلَى الْبَيْتِ الْعَتِيقِ﴾ (الحج/۳۳). واته: بۆ
نیوه له ناژه لانددا که کردوتانن به قوریانی هتا کاتیکی دیاری کراو سود هیده، له پاشاندا نمبرین بۆ
خانمی دیرینی خواو لهوی سر نمبرین.

(ضحاك) و (عطاء) ووتویانه: سود لی وهرگرتنیان سواربونیانه له کاتی پتووست، وه ههروهه
سود وهرگرتنه له توك و شیره کهیان.

کاتی دیاریکراش نمویه: که شتیک بکرتته مل و بیته قوریانی.

وه دهربارهی شوتنه کهیان بۆ لای خانمی قدیمی خوا ووتویانه: پۆژی سر برینیمتی له مینا.

له نمبوهوره پروه هاتوه که پتغمبەر ﷺ پیاریکی بینی ووشتریکی لی نمخوپی فرمودی: سواری
به، وتی: نممه ووشتری قوریانییه فرمودی: سواری به وایل بۆ تۆ. دوجار سن جار پتی فرمود.

بوخاری و موسلیم و ترمذی و ابوداؤد و نسائی گیاره یانته یوه. تممش مذهبی نه حمود نيسحاق و نهدی
بناوبانگه له مذهبی مالیک.

شافعی و توریتهی: نه گمر زور پتورستی پتی بوو نهدی سواری بیت.

کاتی سر برین :

زانایان جیاوازن له کاتی سر برینی قوربانیدا :

لای شافعی: کاتی سر برین پوژی سر برینو پوژانی جهژنی قوربان، به پتی فرمودی پیغمبر
ﷺ که فرمودی: (وَكُلُّ أَيَّامِ التَّشْرِيقِ ذَبْحٌ) رواه أحمد. واته: هممو پوژهکانی جهژن پوژی سر برینه.

جا نه گمر کاتهکی بدسر چو نهدی قوربانیه واجب بیت یا (تطوع) - پوژهکانی سر برینه (ایام النحر).
تممش پای حنفیه کانه دهراری قوربانی تممتتو و قیران. به لام خوینی نوزو کفارته و (تطوع)

هرکاتیک سری بیری دروسته. وه نه گپرنه وه له نهدی سهلمی کوی (عبدالرحمن) و نه خعی یوه: که
کاتهکی پوژی سر برینیتهی همتا دوا پوژی مانگی (ذی الحجة).

شوینی سر برین :

قوربانی - واجب بیت یا سونمت - ناییت سر بری له حرمی مهککه نیت، وه نه کسه بزی هیه
سری بیری له هر شوینیکی حرمه بیت.

له جایره خوی لای پازی بیت هاتوه که پیغمبر ﷺ فرمودی: (كُلُّ مَنِ مَنَحَ، وَكُلُّ الْمُزْدَلِفَةِ
مَوْقِفٌ، وَكُلُّ فِجَاجٍ مَكَّةَ طَرِيقٌ، وَمَنَحَرٌ) رواه أبو داود، و ابن ماجه. واته: مینا هممو شوینی
سر برینه، وه موزده لیه هممو شوینی پاوستانه، وه هممو شیوهکانی مهککه پنگاو شوینی
سر برینه.

باشتر وایه بۆ نه کسهی که حج نه کات له مینا سری بیری، وه بۆ نه کسهی که عومره نه کات لای
(مروه) سری بیری، چونکه شوینی نیهرام شکاندن هیره کدیانه.

له مالیکوه هاتوه که پتی گهیشته پیغمبر ﷺ له مینا فرمودی: (هَذَا الْمَنَحَرُ، وَكُلُّ مَنِ
مَنَحَرٌ). واته: نه شوینی سر برینه، مینا هممو شوینی سر برینه.

وه له باری عومره فرمودی: (هَذَا الْمَنَحَرُ - یعنی المروه - وَكُلُّ فِجَاجٍ مَكَّةَ وَطَرِيقُهَا مَنَحَرٌ). واته:
نه شوینی سر برینه - مبهستی مروه - وه هممو شیوهکانی مهککه پنگاوانی شوینی سر برینه.

پهسندی یه تی (نحر^(۱)) کردنی ووشتر و سرپرینی ناژه لانه کانی تر :

وا پهسندنه که ووشتر (نحر) بکرت، به پیته بیت و دهستی چپي بسترایت نموش بهی پی نم فرمودانهی خوراره:

۱- موسلیم گیتراویه تی یوه له زیادی کورې جوبه یوه: که نیبنو عومر خویان لئې رازی بیت هات به سر پیاریکدا ووشتره کي به دانیشنموه نهر نه کرد، پی ی فرمو: به پیته به دهستی بستراره نهری بکه، چونکه سوننه تی پیغمبره که تانه.

۲- له جابیره خولئې رازی بیت هاتوه که پیغمبر ﷺ و یاره کانی کاتیک ووشتریان نهر نه کرد دهستی چپیان نه بستراره به پیته نه مایوه لهر سیانه کي تری. نه بوداود گیتراویه تی یوه.

۳- له نیبنو عباسوه هاتوه خویان لئې رازی بیت که درباری فرمودی خوی گموره فرموه تی: ﴿فَاقْزُورُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا صَوَافً﴾ (الحج/۳۶). فرموه تی: صواف: واته: به پیته لهر سئ قاج راره ستیترئ. حاکم گیتراویه تی یوه.

به لام ره شه و ولاغ و مېرو بز و پهسندنه که له پالوه سر بېرئ. جا نه گمر نه ناژه لانه نهر نه کړئ، سر بېرئ یوهی سر نه بېرئ نهر بکړئ. ووتاره: که راهتی هدی وه نشتین: قهیناکه. وا پهسندنه نه که سئ قوریانی یه کي کردوه خوی سري بېرئ نه گمر باش بزانی ناژه ل سر بېرئ، نه گینا وا باشه که چاری له سر پرینه که بیت.

نابن قساب له قوریانی یه که کړئ بدرتئ:

دروست نیه کړئ سر برین له قوریانی یه که بدرئ به قساب به لام قهیناکه به خیر گوشتی پی بدرئ. به پتی نهوی عدلی خوی لئې رازی بیت فرموه تی: پیغمبر ﷺ فرمانی پی دام که به سر ووشتره کانی یوه بوه ستم پیستو سروپ کانیان دابش بکم، و فرمانی پی دام که هیچی لئې ندهم به سر پرکه، وه فرموئ: (نَحْنُ نَعْطِيهِ مِنْ عِدْنَا) رواه الجماعة. واته: نیمه بوخومان کړئ نه دینئ. هدیسه که نهیته به لگي نهوی که دروسته کسیتی تر له جیاتی خاونه کي هلسن به سر پرینی قوریانی یه کان و دابش کردنی گوشته کهو پیستو سروپ کي.

وه لهر نهوی که دروست نیه هیچی لئې بدرئ به قسابه که به ناری کړئ، به لام نه بن کړئ کاره کي بدرتئ به پی ی فرموده که که فرموئ: (نَعْطِيهِ مِنْ عِدْنَا). له حله نهوه نه گیتراوه که فرموه تی: خراب نیه پیسته کي بدرئ به قسابه که.

(۱) نهر جوزیک سر پرینه تایمه به ووشتره.

خواردن له گوشتی قوریانی :

خوای گموره فرماني داوه كه له گوشتی قوریانی بخورئ وه فرمویته: ﴿فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطِعُوا
الْبَاسِ الْفَقِيرَ﴾ (الحج/۲۸). واته: خوتان لیتی بخون و بهشی ههژاران و لسی قومواوان بدن.

نهم فرمانه له پوالتدا قوریانی واجب و سوننهت نه گرتتهوه، گهرچی زانایانی وولاتان تییدا جیاوازن.
نهبوحه نیفمو نه محمد بۆ نموه چوون: كه دروسته له گوشتی قوریانی تمهه تتوع بخورت، وه ههروه ها له
قوریانی قیران، و قوریانی (تطوع)، ئیتر جگه لهمانه زیاتر دروست نیه لسیان بخورت.

مالیک و توبه تی: لهو قوریانی به نه خورت كه له بهر تیک چوونی حج یا له دهست چوونی حج
نه هینتر، ههروه ها له قوریانی نمو کهمی كه تمهه تتوع نه کات، وه له ههموو قوریانی بهك، جگه له
فیدی می نازارو سزای پار کردن، وه نموی كه نمزی کردوه بۆ ههژاران، وه قوریانی (تطوع) نه گهر پهکی
کوت پینش نموی بگاته شوینی سهرپین.

لای شافیعی: دروست نیه له قوریانی واجب بخورئ ههروه خونی واجب له تۆلی پادوا، وه له بهر
تیک چوونی حج، و له قوریانی تمهه تتوع و قیراندا.

ههروه ها نموی کراره به نمزو له سهر خوی فمززی کردوه، بهلام نهو قوریانی یانی كه سوننهتن،
نموکسه بۆی هیده لسیان بخوات و لیتی بههخشئ و لسی بکات به صهدهقه.
چهنده نه خورئ له قوریانی بهك:

بۆ قوریانی کمر هیده له قوریانی بهکمی كه بۆی پهوایه چهند حهز نه کات لیتی بخوات، بهین سنور. وه
ههروه ها بۆی هیده كه لیتی بههخشئ و لیتی بکات به خیر چۆنی پئ خوش بی.
ووتراوه: نیوهی بخوات و نیوهی بکات به خیر.

وه ووتراوه: ئمی کات به سئ بهشوه سئ بهکی بخوات و سئ بهکی بههخشئ و سئ بهکی بکاته خیر.

سهرتاشین یا کورت کردنهوه

سهرتاشین و کورت کردنهوهی سابهته به کیتاب و سوننهت و تیجماع. خوای گمه فرمویته: ﴿لَقَدْ
صَدَقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّؤْيَا بِالْحَقِّ لَتَدْخُلُنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ إِن شَاءَ اللَّهُ وَامِينٌ مُخْلِقِينَ رُءُوسَكُمْ
وَمُقَصِّرِينَ لَا تَخَافُونَ﴾ (الفتح/۲۷). واته: خوا راستی کردوه له گهل نیراوه کیدا لهوهی نیشانی داوه
له خمه کیدا كه بهراستی نه چنه مزگموتی ههرا موه بهرستی خوا به هیمنی و ناسایش، سهرتان نه تاشن
یا مووه کانی کورت نه کهنهوه ترستان نابئ.

بوخاری و موسلیم نه گێرنهوه که پێغه مېهر ﷺ فرمودی: (رَحِمَ اللهُ الْمُحَلِّقِينَ قَالُوا: وَالْمُقَصِّرِينَ يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: رَحِمَ اللهُ الْمُحَلِّقِينَ، قَالُوا: وَالْمُقَصِّرِينَ يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: وَالْمُقَصِّرِينَ^(۱)). واته: خوا میهربانی برژنیتت بمسهر نهواندا که سهریان تاشیوه، ووتیان: نهوانمش که کورتیان کردتوه نهی نیررای خوا؟ فرمودی: خوا میهربانی برژنیتت بمسهر نهواندا که سهریان تاشیوه، ووتیان: نهی نهوانی کورتیان کردتوه، نهی نیررای خوا؟ فرمودی: خوا میهربانی برژنیتت بمسهر نهواندا که سهریان تاشیوه، ووتیان: نهی نهوانی کورتیان کردتوه نهی نیررای خوا؟ فرمودی: نهوانمش که کورتیان کردتوه.

ههروه بوخاری و موسلیم لیهو گێراویانهتوه که پێغه مېهر ﷺ خۆی سهری تاشیوه کو مەلێک له یاره کانیشی تاشیوانه و کو مەلێکیش کورتیان کردتوه.

مهبهست له سهرتاشین لاهردنی مووی سهره به تیغ و نهو جزره شتانه یابه هه لکه مندنی، جا نه گهر سنی مویش بیت ههر دروسته.

مهبهستیش له کورت کردنهوه نهویه که نهوندی سهره پهنهیدک موو له سهر بپردی. وه جومهوهری زانیان جیاوازن له حوکه کهیدا. بهشی زۆریان بز نهوه چون: که نهو کاره پتوستر نه کردنی به خوێن نه گێریتوه.

شافیعی رهکان بز نهوه چون که پایهید که له پایهکانی حج.

کاته کهی:

کاتی سهرتاشین یا کورت کردنهوه بز حاجی دواي په می جهمهری عهقهیده له رۆژی قوریانی. جا نه گهر کسێک قوریانی پێ بوو دواي سهرپرینی سهری نهتاشی یا کورتی نه کاتهوه. له حدیسه کهی (معمراي کورې) (عبد الله) دا هاتوه: که پێغه مېهر ﷺ کاتی قوریانه کانی سهرپرینی له مینا نه لێ: فرمانی پێدام که سهری بتاشم) نهحمهدو (طبرانی) گێراویانهتوه. وه کاته کهی له عومره دا دواي تهاو بونه له (سعی) نیاوان صهفاو مهره، وه بز نهوانمش که قوریانیان پی پی دواي سهرپرینی یهتی.

(۱) ووتراوه: هۆی دوباره کردنهوی دوعا بز نهو کسانهی سهرتاشین هاندانه لهسر نهوکارو جهخت کردنهویه لهسر سوننهتی ره کهی، چونکه سهرتاشین رهساتره له عیبادهتداو زیاتر راستی نهیبت نه گهیهتی له خۆ به کهم زانیندا بز خوا، له بهر نهوی نهو کسهی سهر کورت نه کاتهوه شتی که جوانی بز خۆی نهیهتیتوه. پاشان بهشیکیشی له دوعا دانا بز سهر کورت که رهوه کان تاره کو کس له نهو مته کهی له دوعای چاکي نهو بی یهش نهیبت.

واجبه لەناو حەرم دا بێت و لە پۆژانی قوربانی دا بێت لای ئەبوحنەیفە مەلیکو رەوایەتێکی ئەحمەد، بە پیتی فەرموودەکی پێشوو.

و لە لای شافعی و عەمەدی کوڕی حەسەن، وە ئەوەی بەناوبانگە لە مەزەهەبی ئەحمەددا ئەوەیە کە واجبه سەرتاشین و کورت کردنەوی لەناو حەرم دا بێت ئەک لە پۆژانی قوربانیدا، جا ئەگەر کەسێک دواى خست بۆ دواى پۆژانی قوربانی دروستە و هیچی نایەتە سەر.

ئەوەی کە پەسەندە تێیدا :

پەسەندە لە سەرتاشین دا کە لە لای راستی سەرە دەست پێ بکەن پاشان لای چەپ وە پووێ قەبلە بێت، وە کە لە پەسەندە (الله اکبر) بکات و دوو کات نوێژ بکات.

و کە کەس ووتویەتی: ئەبوحنەیفە ووتی: لە پێنج بابی جەدا بەهەتە چووم و کەتە شاخ گرتک فێری کردم، ئەوەش کاتێک بو کە وریستم سەرم بەتاشم چوومە لای کەتەشاخ گرتک و ووتم پیتی: بەچەند سەرم ئەتاشی؟ ووتی: ئەوە تۆ عێراقیت؟ ووتم: بەئێ.

ووتی: بەجێ هێنانی کارەکانی حەج کرێی لەسەر نیە، دانێشە.

پشتەو قەبلە دانێشتم، پیتی ووتم: پووێ قەبلە دانێشە.

و ریستم لە لای چەپی یەو سەرم بەتاشی ووتی: لای راستم تێ بکە منیش لای راستم تێ کرد، ئەو سەری ئەتاشیم و من بێ دەنگ بووم، پیتی ووتم: (الله اکبر) بکە، نێر هەر (الله اکبر) ئەکرد هەتا هەستام بۆم پیتی ووتم: بۆ کوێ؟

ووتم بۆ لای بارەکەم، پیتی ووتم: دوو کات نوێژ بکە نینجا بۆ.

ووتم: ئەمە نایێت لە عەقڵی ئەم سەرتاشە بێت، پێم ووت: ئەمانە پێت ووتم لە کوێوە فێر بووی؟ ووتی: (عطاء) ای کوڕی ئەبی رەباحم دیوێ وەهای کردووە. (المحب الطبري) باسی کردووە.

پەسەندی یەتی هێنانی تیغ و مەس بە سەر سەری پوتاووە:

جومهوری زانایان بۆ ئەوە چوون کە پەسەندە بۆ سەر پوتاووە کە تیغ بەپێتی بە سەری دا با موویشی پێتە نەیی.

(ابن المنذر) ووتویەتی: ئەمانە نێمە شتمان لێوێ لەبەر کردوون لە زانایان ئیجماعیان هەیه لەسەر ئەوەی کە سەرپوتاووە ئەبی تیغ بەپێتی بە سەریا.

ئەبوحنەیفە ئەلێ: هێنانی تیغ بەسەریدا واجبه.

پەسەندی یەتی نینۆک کردن و گرتن لە سەیل:

وا پەسەندە بۆ کەسێک کە سەری تاشی یا کورتی کردووە لە سەیلیشی بگرن و نینۆکیش بکات، چونکە ئێبنوعومەر خوایان لێ پازی بێت، کە سەری ئەتاشی لە حەج یا عومەر لە سەیل و ریشی ئەگرت.

(ابن المنذر) ووتویدی: سابت بو که پیغمبر ﷺ کاتی سری نه تاشی نینو کیشی نه کرد.

فرمان دان به نافرته به کورت کردنو قده غه کردنی سرتاشین لی:

نبر داودو چند کسی تر نه گترنده له نینو عبباسوه خوا لیان رازی بیت که فرمودی: پیغمبر ﷺ فرمودی: (لَيْسَ عَلَى النِّسَاءِ حَلَقٌ وَإِنَّمَا عَلَى النِّسَاءِ التَّقْصِيرُ) حسنه الحافظ. واته: سرتاشین له سر نافرته تان نیه به لکو کورت کردنو یان له سره.

(ابن المنذر) ووتویدی: نهلی عیلم نی جماعیان کرده لسه نه، چونکه سرتاشین بز ژنان نه تک کردنه بزبان.

نوه نندازه بی که نافرته له قژی سری نه گری:

له نینو عومروه خوا لیان رازی بیت هاتوه فرمودی: نه گتر ژنیک بیوی قژی سری کورت بکاتوه نبی قژه کی هموری له پیشی سریدا کو بکاتوه له پاشاندا نه وندهی سره په نجه کی لی بگری.

(عطاء) ووتویدی: نه گتر ژن قژی کورت کرده نبی له لایه کانی بگری، له کورت و درژی، همدوکیان سه عیدی کوی منصور گتر اویدی یوه. وه نلین: سنوری دیاری کراو نییه بز ژن که له قژی بگری.

شافعی یه کان نلین: کمترینی نوه که بری بکوی، سی مووه.

توافی (إفاضة)

موسلمانان نی جماعیان کرده که توافی (إفاضة) پایده که له پایه کانی حدج نه گتر حاجی یه نه یکات حجه کی به تاله، به پی پی فرمودی خوی گوره: ﴿وَلْيَطُوفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ﴾ (الحج/۲۹). واته: با بدهوری خانمی دیرینی خوادا تواف بکن.

وه هر نبیت نی ریتی تیدا دا بمرزی لای نه حمد، به لام سی پیشواکی تر رایان وهایه که نی ریتی حجه که نمیش نه گرتوه، وه نه گتر نی ریتی نه هیتی حجه کی هر دروسته.

جومهوری زانایان رایان وهایه: که نه توافه حموت جار سورانه یه.

نه بوحنیفه پای وهایه که پوکنی حدج له مدها چوار جار سورانه یه، جا نه گتر حاجی نی کات حجه کی به تال نه یتموه، به لام سی جاره کی تر واجبو پوکنی حدج نیه، وه نه گتر حاجی نه سی جاره نه کات یا جارتکیان، نوه واجبیتی تهر کرده، وه حجه کی به تال نایتموه به لام خوتی نه کورتیه سر.

کاتی ئو توافه:

سهرتای کاته‌کمی نیوه شەوی شەوی قوربانیه لای شافیهی و نه‌حمده، وه بۆ کۆتاییه‌کمی سنور نییه، به‌لام نافرته بۆ پیاو هه‌لاڵ نابیت هه‌تا ئو توافه نه‌کات. وه به‌ دوا خستنی له‌ پۆژانی جهژن خوێن واجب نابیت هه‌رچه‌نده‌ که‌پهره‌تی هه‌یه‌ بۆی.

وه چاکترین کات که‌ تێیدا به‌جێ بیت چێشته‌نگاری پۆژی قوربانیه‌یه. وه له‌لای ئه‌بێ حه‌نیفه‌و مالیک: کاته‌کمی به‌ هه‌له‌هاتنی به‌ره‌یه‌یانی پۆژی قوربانیه‌ی دیت. به‌لام جیاوازیان هه‌یه‌ له‌ کۆتایی کاته‌که‌یدا. له‌ لای ئه‌بێ حه‌نیفه‌ واجب به‌جێ به‌یتنێ له‌ هه‌ر پۆژێک له‌ پۆژه‌کانی قوربانیه‌ی دا، جا نه‌گه‌ر دواي خست خوێنی نه‌که‌وێته‌ سه‌ر.

مالیک ووتیه‌تی: قه‌یناکه‌ دوا به‌خه‌رت بۆ کۆتایی پۆژه‌کانی جهژن، به‌لام به‌ په‌له‌ کردنی چاکه‌ره‌. وه کاته‌کمی درێژ نه‌بێتیه‌وه‌ بۆ کۆتایی مانگی (ذی الحجه)، جا نه‌گه‌ر له‌ وه‌ زیاتری دوا به‌خات خوێنی نه‌که‌وێته‌ سه‌ر، به‌لام هه‌جه‌کمی دروسته‌، چونکه‌ هه‌موو مانگی (ذی الحجه) به‌لای مالیکه‌وه‌ له‌ مانگه‌کانی هه‌جه‌.

په‌له‌ کردنی نافرته‌تان له‌ توافی (إفاضة):

په‌سه‌نده‌ نافرته‌تان توافی (إفاضه) به‌ په‌له‌ به‌کمن له‌ پۆژی قوربانیه‌ی دا نه‌گه‌ر ترسی که‌وتنه‌ بێن نوێژی یان هه‌به‌وو.

عائیشه‌ فه‌رمانی ئه‌دا به‌ ژنان که‌ په‌له‌ به‌کمن له‌ توافی (إفاضه) له‌ پۆژی قوربانیه‌ی دا، نه‌وه‌ک به‌کونه‌ بێن نوێژی‌یه‌وه‌.

(عطاء) ووتیه‌تی: نه‌گه‌ر ژنێک ترسی بێن نوێژی هه‌به‌وو با پێش به‌می کردنی جه‌مه‌ره‌ که‌ زیاره‌تی که‌عه‌به‌ به‌کات، وه‌ پێش نه‌وه‌ش که‌ قوربانیه‌ی سه‌ر به‌ری.

وه‌ ده‌رمان به‌ کاره‌یتان خراپ نییه‌ بۆ دواخستنی بێن نوێژی هه‌تا به‌توانی توافی به‌یت به‌کات. سه‌عیده‌ی کورێ مه‌نصور نه‌گه‌یتریه‌وه‌ له‌ ئه‌بێنو عومه‌ره‌وه‌ خوا له‌ زیان پازی بیت: که‌ په‌رسیاری له‌ی کرا ده‌ریاره‌ی ئه‌وه‌ی که‌ نافرته‌ ده‌رمان به‌خوات هه‌تا بێن نوێژه‌کمی دوا به‌کوی، فه‌رموی: خراپ نییه‌، وه‌ ناوی دار نه‌پراکیشی بۆ وه‌صف کردن له‌وباره‌یه‌وه‌.

(عبد الدین الطبری) ووتیه‌تی: نه‌گه‌ر ئو دواخستنه‌ حساب به‌کری له‌م شیه‌یه‌دا، له‌ به‌سه‌رچونی عیده‌وه‌ شتی تریشدا بۆی حیساب نه‌کری. هه‌روه‌ها خواردنه‌وه‌ی ده‌رمانێک که‌ کاتی بێن نوێژی نزیک به‌خاته‌وه‌ هه‌روه‌ک ئه‌وه‌ وایه‌ و به‌ک حوکیمان هه‌یه‌.

دابهزين له دۆلتي (عصب) :

سابته له پيغمبهره ﷺ كه كاتن گمراوه توه له ميناوه بۆ مهككه له (عصب) دابهزيوو^(۱) و نوژني نيوهړو عيسو نيوهړو خوتناني لى كړدوو نهختيكيشس لتي پاكشاده، وه ئيينو عومهرش وهاي ده كړد.

زانايان جياوازيان هديه له پسهندي يمتي نو دابهزيندها.

عائيشه فرموي: پيغمبر ﷺ بزيه دابهزي له (عصب) بۆ نووي دهرچووني ئاسانتر بيت و سونمت نيه، جا هر كس ئارهزوو بكات دانمبزي، وه هر كس ئارهزوو نهكا دانابهزي. (خطابي) و تووي يمتي: نوو شتيك بوو كه نهكرا، لپاشاندا وازي لى هيترا. (ترمذي) و تووي يمتي: همدى له زانايان به پسهندي دانمبين دابهزين له (أبطح) ذا بن نووي به واجبي بزاتن، مهگر كسى خوي حمز لهو بكات.

حيكمت له دابهزين لهو شوتهدا سوپاس گوژاري خودايه لهر نو سركوتندي كه خوا بهخشي به پيغمبهره كى ﷺ بهسر نو دوستاندها كه سوتنديان خوارد لهو شوتهدا له بهنيهاشم و بني (مطلب) كه نه ژن و ژن خوازيان له گه لدا بكن، وه نه كرين و فروشتن، تا پيغمبهران تسليم نهكن. ئيبنوقهيم و تووي يمتي: مبهستي پيغمبر ﷺ دهرخستني دروشي ئيسلام بووه لهو شوتهدا كه دروشي بى پروايان تيدا دهرخستبو، وه ههروها درؤمنايتي خواو پيغمبهره كى. چونكه پيغمبر ﷺ عادهتي رها بوو كه ئيسلامي ئاشكرا نهكرد لهو شوتاندها كه له پيشهوه شوتني دروشي كوفرو بى باوهري بوون، وهك چؤن فرمائيدها مزگوتى (طائف) له جنى (لات) و (عزى) دروست بكن.

عومره

عومره: له (الإعتمار) وه وهرگمراوه، نوويش ديدنهيه، مبهست له عومره ليرهدا ديدنه كړنى كهعبو سوپانهويه به دورياو هاتو چؤي نتيوان سهفاو مهروو سرتاشين و كورت كړد نووي مووي سهرو. زانايان له سر نوو ئيجماعيان هديه كه عومره (مشروع) دانراوى ياساي ئيسلامه. له ئيبنوعبباسوه خوا لىيان پازي بيت هاتوه كه پيغمبر ﷺ فرموي يمتي: (عُمْرَةٌ فِي رَمَضَانَ تَعْدِلُ حَجَّةً) رواه احمد وابن ماجه. واته: عومره يلك له مانگي په مازاندا هواتايي حجتيك نهكات^(۲).

(۱) (عصب) (أبطح) يان (بطحاء) دۆلتكه له نيوان كينوي نورو كينوي حمبونا.

(۲) واته: پاداشتي بهجى هيتاني عومره يلك له په مازانا، هواتاي پاداشتي حجتيكه كه فريز نيتت، وه بهجى هيتاني عومره حجي واجب له مل ناكاتوه.

له ئه‌بو هورېره هاتوه كه پيغمبەر ﷺ فرموده‌تى: (الْعُمْرَةُ إِلَى الْعُمْرَةِ كَفَّارَةٌ لِّمَا بَيْنَهُمَا، وَالْحَجُّ الْمَبْرُورُ لَيْسَ لَهُ جَزَاءٌ إِلَّا الْجَنَّةُ) رواه أحمد والبخاري ومسلم. واته: عومره تا عومره سه‌ره‌وه‌ی گونا‌هی نیتوانیانیه وه حجی وه‌گیراو پاداشتی نه‌یه به‌هشت نیت.

له پيشمه ئه‌و هديه باسكرا كه نه‌فرمودی: (تَابِعُوا بَيْنَ الْحَجِّ وَالْعُمْرَةِ).

دووباره كردنه‌وه‌ی عومره:

۱- نافع و ترويه‌تى: عبدوللای كوری عومر خوا لى‌يان پازى بیت چهند سال عومره‌ی كردوه لغزمانى ئیبنوزوبه‌یردا، هه‌ر سالتك دوو عومره‌ی كردوه.

۲- قاسم و ترويه‌تى: عائشه خوى لى‌ پازى بیت له سالتكدا سى عومره‌ی كردوه، پرسیار كرا نایا كس نه‌وه‌ی به ننگ لى نه‌گرتوه؟ وتی سبحان الله، دایكى بروداران؟! وه بدشى زۆرى زانایان بۆ ئه‌و چون كه عومره تیکرار نه‌کرتمه‌وه.

مالیک له جارتك زیاتر له سالتكدا به كپراهه‌تى داناه.

دروستی عومره پيش حج وه‌له مانگه‌کانى حج دا:

دروسته بۆ عومره‌كه‌ر كه له مانگه‌کانى هجدا عومره بكات بۆ نه‌وه‌ی هه‌جیش بكات.

وه دروستیشه: عومره كردن پيش حج وه‌ك عومر كرى خوى لى‌ پازى بیت.

(طارس) و ترويه‌تى: له سه‌رده‌مى نه‌فامیدا خه‌لك رایان وه‌ها بوو كه عومره كردن له مانگه‌کانى هجدا خراپ‌ترین گونا‌هه، وه نایان ووت: كاتى مانگی سه‌فه‌ر كۆتایی هات و برینى سم یان پشتی وولاغ چاك بووه‌وه‌و شوته‌مورای سه‌فه‌ر نه‌ما به‌هۆى هه‌جوه، عومره په‌وا نه‌بى بۆ عومره‌كه‌ران.

به‌لام كه نيسلام هات فرمانى دا به‌خه‌لك عومره بكهن له مانگه‌کانى هجدا، جا به‌وه عومره چوه.

نیو مانگه‌کانى هه‌جوه هه‌تا پۆزى دواى.

ژماره‌ی عومره‌کانى پيغمبەر ﷺ:

له ئیبنو عبباسه‌وه‌ خویان لى‌ پازى بیت هاتوه كه پيغمبەر ﷺ چوار عومره‌ی كردوه: عومره‌ی هوده‌یبییه و عومره‌ی قه‌زا، سى‌ده‌م له جیعرانه، چواره‌میشیان له‌گه‌ل هه‌جكه‌یدا، نه‌همه‌وه‌ ئه‌بو داوود و ئیبنو ماجه گێټراویانه‌تموه به‌سه‌نه‌دیک كه پیاره‌کانى جیتی باوه‌رن.

هوكمى عومره‌كردن:

هه‌نه‌فی‌یه‌كان و مالیک بۆ ئه‌و چون كه عومره سونه‌ته.

به پیتی هه‌ديه‌كه‌ی جابیر خوى لى‌ پازى بیت: كه پيغمبەر ﷺ پرسیارى لى‌ كرا كه نایا عومره واجبه؟ فرمودى نه‌، نه‌همه‌وه (ترمذی) گێټراویانه‌تموه. وه (ترمذی) و ترويه‌تى: (حسن صحیح).

له لای شافعی و نه محمد عومره فبرزه، به پیتی فرموده کمی خوی گوره که نه فرموی: ﴿وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ﴾ (البقرة/۱۹۶). واته: حج و عومره به خالیسی بۆ خوا تلوار بکن.

له نایته که دا عومره عطفه بۆ سر حجه که، کواته نهمیش فبرزه وک حجه که، به لام رای یه کم بهیتره.

له (فتح العلام) دا هاتوه: لمو باره یوه چند حدیس هیه که به لگه یان پی رانوده ستی. وه (ترمذی) له شافعی یوه هیئاریه تی که ووتویه تی: دهریاری عومره شتی سابت نه هاتوه که سوننه تی. کاتی عومره کردن:

جمهوری زانایان بۆ ئوه چون که ههمو کاتیک سالی عومره به جی دیت، کواته دروسته له هر پۆرتک له پۆزه کانی سالد به جی بیت.

نهمو حنیفه بۆ ئوه چوه: که کراهتی هیه عومره کردن له پینچ پۆزی سالد: پۆزی عره فو پۆزی قوریانی و سنی پۆزی جهن.

نهمو یوسف بۆ ئوه چوه که له پۆزی عره فو سنی پۆز دوی عره فو عومره کردن کراهتی هیه.

وه زانایان ریک کتوتون له سر ئوهی که عومره له مانگه کانی حجه دروسته،

۱- بوخاری له عیکرمی کوی خالیده وه نه گیتیه وه که ووتویه تی: پرسیارم له عبداللای کوی عومر کرد خوا لیان بازی بیت، دهریاری عومره پیش حج، فرموی: خراپه نیه له سر کسینک که عومره بکات پیش حج، چونکه پیغمبر ﷺ عومره کرد پیش ئوهی حج بکات.

۲- له جابره وه خوی لیان بازی بیت نه گیتیه وه: که عایشه بی نوژ بو، جا ههمو کاره کانی حجه به جی هیئا جگه لمو که توافی بهیتی نه کرد.

جا کاتی پاک بووه وه توافی کرد فرموی: نهی نیرای خوا! نایا ئیه به حج و عومره که وه دهرنه چن، که چی منیش به حجه که وه؟ ئیت پیغمبر ﷺ فرماید به (عبدالرحمن) ی کوی نهمو که له گه لیا بچی بۆ ته نعیم، عایشه عومره کرد دوی حج له مانگی (ذی الحجه) دا. وه چاکترین کات بۆ عومره کردن مانگی رهمزانه وک له پیشه وه باسکرا.

شوننی ئیحرام بستن بۆ عومره:

ئو که سدی نه یوی عومره بکات یا له دهره وی شوننی ئیحرام بستنه کانه که له پیشه وه باس کرا، یا لمو شوننه دایه، جا نه گهر له دهره بو، دروست نییه بۆ لیان تی پهر بن ببنی ئیحرام.

به پیی ئوهی بوخاری گیتاویه تی وه: که زیدی کوی جوبهیر هات بۆ لای عبداللای کوی عومر، پرسیری لی کرد: له کوته دروسته که عومره بکه؟ فرموی: پیغمبر ﷺ (قرن) ی فبرزه کردوه بۆ

خه لکی نهجد. وه بۆ خه لکی مه دینه (ذالخليفة) و بۆ خه لکی شام (الجحفة)، جا نه گهر له ناو شوونی میقاته کاندای بوو، میقاته کهی له موشتنهوهیه که ئیحرامی شکاندۆتیه، با له ناو حهره میشدا. بیت به پتی همدیه پتیه کهی بوخاری که تیتدا هاتبوو: عایشه چوو بۆ تنعیم و لموی ئیحرامی بستم، وه نهوش به فرمانی پیغمبر ﷺ بوو.

(طواف الوداع) توافی مال ناوایی

توافی مال ناوایی بۆیه بهو نارهوه نازراوه، چونکه بۆ مال ناوایی کردنه له کهعبه، وه پتشی نهوتی توافی (صدرا)، چونکه له کاتی دهروونی خه لکه له مه ککوه، وه ئهم توافه لۆقه کردنی تیتدا ناکرێ. وه دوا کاری ههجه که حاجیه کانی دهروهی مه ککه بهجیی نههینن کاتی بیانویت له مه ککه بهجه دهروه. مالیک له (الموطأ) دا نهگێرتیهوه که عومەر خوا لێی پازی بیت فرمویهتی: دوایمین کاره کانی حج تواف کردنه به دهوری خانای خوادا.

بهلام دهروقی به خه لکی مه ککو نارهتی بێ نوێ نهگهر ئهو توافه نهشکن هیچیان ناچیتته سهر. له ئیبنو عبباسهه خویان لێ پازی بیت هاتوه که فرمویهتی: پێ دراوه به ژنی بێ نوێ که بهگێرتیهوه به بێ تواف کردن به دهوری بهیتدا. بوخاری و موسلیم گێراویانهتیهوه. له ربوایهتیکێ تر دا هاتوه فرمویهتی: فرمان دراوه به خه لک که ئهو توافه ئاخیر بینینیان بیت بۆ بهیت، بهلام بۆ ژنی بێ نوێ سوک کراوه.

وه ههر بوخاری و موسلیم نهگێرتیهوه له سهفهیهی خیزانی پیغمبر ﷺ که بێ نوێ بووه، جا به پیغمبریان ووتوه فرمویهتی: (أَحَابَسُنَا هِيَ؟) واته: گێری داین؟ ووتیان: توافی (إفاضة) ی کردوه، فرموی: کهواته نا.

هوکی توافی مال ناوایی:

زانایان ههمو پێکن له سهر ئهوی که مهشروعه:

بهپێی ئهوی موسلیم و بهو داوود گێراویانهتیهوه له ئیبنو عبباسهه خوا لێیان پازی بیت که فرمویهتی: خه لک ههر یهک به لایه کدا نهوێشتن. پیغمبر فرموی ﷺ: (لَا يَنْفِرُ أَحَدُكُمْ حَتَّى يَكُونَ آخِرُ عَهْدِهِ بِالْبَيْتِ). واته: کس به هیچ لایه کدا نهوات هتا دوا جینگای دیداری، دهوری بهیت نهییت. وه زانایان جیاوازیان ههیه له هوکه کهیدا:

مالیک و داوود (ابن المنذر) و وتویانه: سوننهته و به نه کردنی هیچ واجب ناییت، ئهمهش قسهی شافیهیه.

ههغهیه کهان و ههغهیه کهان و ربوایهتیکێ شافیهی نهئین: ئهو توافه واجب به نه کردنی خوێن واجب نهییت.

کاتی توافی مالِ ناوایی:

کاتی توافی مالِ ناوایی بدهوری که عهدها، نو کاتیه که حاجی له ههموو کاره کانی ئهیتتهوه، وه ئهیمویت بگهڕهتتهوه بۆ ئهوهی ئاخر یهیننی بۆ بهیت ییت. وه له ههموو کاتی پشوه باسکرا.

جا کاتیک حاجی توافه کهی کرد ئهین یه کسهر بروات بێ ئهوهی خۆی مهشغول بکات به کپین و فرۆشتنهوه، وه بێ ئهوهی ماوهیک بهیتتهوه، جا نهگهر شتی وهای کرد ئهین توافه که دووباره بکاتوه، مهگهر پتووستی بهکی رینگا بهجێ بهیننی، یا شتیک بکری که زۆر پتووستی پنی ییت وه خواره مهنی لهم شتیهیدا سورانه که دووباره ناکاتوه. چونکه ئه شتانه دهی ناکات لهوهی که دوا دیداری بۆ بهیت ییت.

وه پهسهنده بۆ ئهوه کهسی توافی وه دای ناکات له خوا بهیارتتهوه بهو دوعایه که له ئهینوه بهیاسوه خوا لێ یان رازی بهیت گهڕاوه تتهوه که ئههیه:

(اللَّهُمَّ إِنِّي عَبْدُكَ، وَابْنُ عَبْدِكَ، وَابْنُ أَمَتِكَ، حَمَلْتَنِي عَلَى مَا سَخَّرْتَ لِي مِنْ خَلْقِكَ، وَسَقَرْتَنِي فِي بِلَادِكَ حَتَّى بَلَغْتَنِي - بِنِعْمَتِكَ - إِلَى بَيْتِكَ، وَأَعَنْتَنِي عَلَى آذَاءِ نُسُكِي، فَإِنْ كُنْتَ رَحِيمًا عَنِّي فَارْزُدْ عَنِّي رِضًا، وَإِلَّا فَمِنَ الْآنَ فَارْضَ عَنِّي قَبْلَ أَنْ تَنأَى عَن بَيْتِكَ دَارِي، فَهَذَا أَوَانُ انْصِرَافِي إِنْ أَذْنْتَ لِي غَيْرَ مُسْتَبَدِّلٍ بِكَ وَلَا بِبَيْتِكَ، وَلَا رَاغِبٍ عَنكَ، وَلَا عَن بَيْتِكَ. اللَّهُمَّ فَأَصْحِبْنِي الْعَافِيَةَ فِي بَدَنِي، وَالصَّحَّةَ فِي جِسْمِي، وَالْعِصْمَةَ فِي دِينِي، وَأَحْسِنْ مُنْقَلَبِي، وَارْزُقْنِي طَاعَتَكَ مَا أَبْقَيْتَنِي، وَاجْمَعْ لِي بَيْنَ خَيْرِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ، إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ). واته: خواجه من بهندهی تۆم و کوری بهندهی گهنیزه کی تۆم، خواجه ههلت گرتووم بهشتی که خۆت بۆت دابین کردووم و دروست کراوی خۆته، وه له وولاتی خۆتدا عهیه کانت داپۆشیم ههتا گه یانتمه خانه کهت و یارمهتیت دام له سر بهجێ ههتانی کاره کانی حج، جا خواجه نهگهر لیم رازی بویت رازی بونتم بۆ زیاد بکه، نهگینا له ئهتستاره لیم رازی به پیش ئهوهی خانه کهم له خانه کهت دور کویتتهوه، چونکه ئهتستا کاتی گهڕانهوه مه نهگهر پتم پێ بدهی، بێ ئهوهی که هیچ شتیک به تۆر به خانه کهت بگهڕهوه، وه بێ ئهوهی بهزار بم له خۆت و خانه کهت. خواجه سهلامتی بکه هاوپی لاشم و تهندرستم بکه، خواجه ئایینم بهیارتزه، خواجه شوینی گهڕانهوه شم چاک بکه، خواجه ههتا ماوم گوێپایه لێ فرمانه کانت پێ بده، خواجه خیری دنیاو دوایم بهسهریه کهوه پێ بههخشه، چونکه ههر تۆ بهراستی توانات به سر ههموو شتدا ههیه.

شافعی و تهرهتی: من وَا حَمَزْ نه کهم ئهوه کهسی که مالِ ناوایی له بهیت ده کات له مولهتزم بوهستی که شویتیکه له نیهان روکن و ده رگا کهدا. پاشان ئهوهی سهرووی باسکردوه .

چۆنىيەتنى جىن بىلەن كۆرۈش:

ئەگەر ھاجى لە شۆئىنى ئىحرام بەستىن نىزىك بوۋەدە ۋا پەسەندە سىتۇن ۋە سەرى كورت بىكەتەدە نىنۆكى بىكات ۋە خۆى بشۆرى، يا دەست نۆتۇ بىگىر ۋە بۆن لە خۆى بدات ۋە جلى ئىحرام لىبىر بىكات. ئەگەر گەيشتە شۆئىنى ئىحرام دورىكات نۆتۇ بىكات ۋە ئىحرام بىستىن ۋە نىيەتنى ھەج بەيىتنى ئەگەر (مفرد) بى ۋاتە ھەجى ئىنفراد بىكات، يا نىيەتنى عومرە بىيىتنى ئەگەر ھەجى تەمەتتۇع بىكات، يا نىيەتنى ھەردووكيان بىيىتنى بەيەكەدە ئەگەر قىران بىكات، ئەر ئىحرام بەستىنەش پايدەيەكە لە پايدەكانى ھەج، ۋە كارەكانى ھەج بە بى ئەر ئىحرامە دروست نىيە.

بەلام دىيارى كۆرۈش ھەج، لە ئىنفراد يا تەمەتتۇع يا قىران فەرز نىيە، جا ئەگەر نىيەتنى مۇتەلەقى ھىنا ۋە جۆرى عىبادەتكە دىيارى ئەكرد ئىحرامەكەى دروستە. ۋە بۆى ھەيدە يەكەى لەو سىيانە بىكات.

ئىتەر ھەر كە ئىحرامەكەى بەست ئەبى بەدەنگى بەرز تەلىيە بىكات ھەركاتى سەر كەوتە شۆئىنىكى بەرز، يا دابىزىيە ناۋ دۆلىك، يا كاتى گەيشت بە كۆمەلىك سوار، يا بە كەسنىك، ۋە لە پارشواندا، ۋە لە دۋاى ھەمۇر نۆتۇتەكەدە.

ۋە ئەبى موحىرىم دور كۆيتەدە لە جىماع ۋە ئەر شتانى پال بە ئادەمىزادەدە ئەننىت بۆ جىماع، ۋە دورىكۆيتەدە لە دۆايەتنى كۆرۈش ھارپى ۋە كەسانى تر، ۋە دورىكۆيتەدە لە شەرە قەسى بى سۈود، ۋە نايىت خۆى ژن بەيىنىت ۋە ژن بۆ كەشىش بەيىتنى.

ۋە ئەبى دورى كۆيتەدە لە لىبىر كۆرۈش پۆشاكى دوراۋ، ۋە دورىكۆيتەدە لە لىبىر كۆرۈش پىلاۋىك كە ئەۋەندە درىژ بىت بىگاتە سەر قولىپىيەدە.

نابى سەرى داپۆشى ۋە بۆن لەخۆى بدات سەرى بتاشى ۋە مۇ لە خۆى بىكاتەدە، ۋە نايىت نىنۆكى بىكات ۋە بە ھىچ شىۋەيكە پارى زەمىنى بىكات، ۋە نابى دارو درەخت ۋە پۈۋەكى ھەرم دەست كارى بىكات. كاتى چۈۋە ناۋ مەكەكى (مكرمە) ۋە پەسەندە لەلاى ژورورپەدە بىچىتە ناۋى دۋاى ئەۋەى كە لە بىرى (ذى طوى) خۆى شۆرى لە (الزاهر) ئەگەر بۆى لۋا.

پاشان بەرەدە كەعبە بىچىتە لە (باب السلام) ۋە بىچىتە ناۋى، ئەر پارانەۋەدە بلىنى كە لەكاتى چۈۋە ناۋ مەگەتدا ئەۋەتتى ۋە پەيرەۋى ئاداب ۋە رەۋشى چۈنە ناۋى بىكات ۋە بەمەلكەچى ۋە خۆيەكەم زانىمەدە بىچىتە ژورپەدە تەلىيە بىكات.

جا كاتى چارى كەوت بە كەعبە دەستى بەرز بىكاتەدە لە خوا بىپارتەدە، ۋە پەسەندە ئەپارەنەۋەدە بلىنى كە لەۋبارەيەدە ھاتەۋە (مستحب)ە.

وه يه کسر روو بکاته برده ره شه کمر ماچی بکات به جوړی ماچه که دهنگی لټوه نه یات، یا دهستی لټی بدات و دهستی ماچ بکات، جا نه گمر نه یتوانی نیشاره تی بڼ بکات، له پاشاندا له رټکی برده که بوو دهستی و نهو ذیکره سونه نه بخوښی که هاتووه بپارټتووه بهو پارانه ویه که پیشینان پټی پارانه توه، له پاشاندا دهست بکات به تمواف.

موس ته حبه به که ناوه راستی په شته مال هکی بخاته بن بالی راستی و چمکه کانی بدات به سر شانی چه پدا و له سڅ خولی یه کمدا به لوقه پروات، وه له چوار خوله کوی تر دا که نه می یتتووه به عاده تی پروات وه سونه نه بڼی که دهست بدات له روو کنی یه مانی و برده ره شه که ماچ بکات له هممو خولی کدا. کاتی له تمواف بووه بجیت بڼ (مه قامی نبی راهیم) نه م فرموده یی خوا بخوښیتتووه: ﴿وَأَتَّخِذُوا مِنْ مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّی﴾ (البقرة/۱۲۵). ټینجا دورکات نوژی تمواف بکات، له پاشاندا بجیت بڼ لای (زمزم) تیر تیر له ناوه کوی بخواتوه.

له پاش نهو دټه (الملتزم) له خوا نه پارتتووه داوای خیری دونیاو روژی دواپی نه کات. پاشان برده ره شه که دهست لټی نه دات و ماچی نه کات، وه له درگای صفاوه دټه دهروه بڼ صفاوه نه م فرموده یی خوا نه خوښیتتووه: ﴿إِنَّ الْأَصْفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَابِرِ اللَّهِ﴾ (البقرة/۱۵۸). وه نه چیتته سمری و رو نه کاته که عبو نه پارتتووه بهو پارانه ویه که هاتووه لهو باره یوه، له پاشاندا دټه خواره ووه دهست نه کات به سعی به زیکر کردن و پارانه ویه که پی خو شه.

جا که گه شته نیوان دور میل که به لوقه کردن نه پروات، له پاشان له سرخو دهست نه کاتووه به رویشتن هتا نه گاته مروه، جا سر نه کموتته سر مروه بهرو که عبه نهو دهستی به زیکر کردنی خوا به پارانه ووه، نا نه م (شوط) ی یه کمه.

وه نه بیت بهو شتویه هاتو چوی نیوان سفار مروه بکات هتا هر حوت (شوط) که تمواو نه کات. نه م هاتو چویش له سر به هیترین را واجبه، وه له سر وازلټی هینری -هندیکی یا هموی- خوښ واجب نه بیت. جا نه گمر مو حرم حجهی تمه تنوعی کردبو نهو سمری نه تاشی یا کورتی نه کاتووه. بهو عومره کوی کوتایی دټت وه هرچی له سر حرام بووه به هوئی نیحرام به ستنه و بڼی حلال نه بیتتووه هتا چونه لای ژنیش.

به لام قارین و موفید له سر نیحرامه که یان نه می تنه ووه.

جا له روژی هه شتمی (ذی الحجة) مو تمه تنوعه که نیحرام نه به ستیتتووه له شونه کوی خوښ ووه دټه ووه له گمل ټوانی که هیشتا نیحرامیان نه شکاندووه نه چن بهرو مینا و شو لهوئی نه می تنه ووه، کاتی

بښه هلات نمروات بهرو عمرهفات و له لای مزگوتی (نمرة) دا نهمبزی. وه خوی نهشوات و نویژی نیوهږو
عمر به پیش خراوی و بهسمریه کوه له گهل نیمامدا نهکات و نویژ کورت نهکاتوه.

نعمه نهگمر بوی رتک کموت له گهل نیمام نویژ بکات، نهگینا خوی به تنها به پتی توانا نویژهکانی
نهکات به کورتی و بهسمریه کوه.

وه همتا دواي نیوهږو وستان له عمرهفه دهست پي ناکات ، جا دواي نیوهږو لای بهرده گموره کانهوه،
یان له نریکیانموه نموهستی، چونکه نمو شوتنه شوتنی وهستانی پتغممبر ^{صلوات} بووه.

وه ږاوهستان له عمرهفه پایدهکه له پایه گمورهکانی هج ، وه نه سوننهته وه نه واجبه بهچيته سمر کیتی
(رحمة).

جا لموی بهرو قیبله نموهستی دهست نهکا به پارانهوه یادی خوا کردن همتا شو دیت.

که شم داهات دیته خوارهوه بهرو موزدهلیفه لموی نویژی نیوارهو خدمتتان نهکات بهسمریه کوهو بهدوا
خستنی نویژی نیواره بۆ پال نویژی خدمتتان، وه شو لموی نهمینیتوه.

له کاتی بهره بهیاند له (المشعر الحرام) ږانهوهستی و زور زیگری خوا نهکات همتا دونیا ږون نهییتوه،
جا نمو شوتنه بهجی نههیلتی دواي نامادهکردنی بهرده وردهکان، وه نهگمریتوه بۆ مینا.

ږاوهستان له مشعمری حرام واجبه، بهنهکردنی خوین واجب نهییت. وه له دواي ږوژ هلاتن جهمری
عمقبه بهره باران نهکات بهحوت بهرد.

پاش نموه قوریانییه کمی سمر نهبري -نهگمر توانی- و سمری نهتاشی یا کورتی نهکاتوه، جا بهرو
سمرتاشینه هرچی له سمر حرام بووه بوی حلال نهییتوه جگه له ژن.

لهپاشاندا نهگمریتوه بۆ مهککو بهدهوری کهعبدا توافی (إفاضة) بهجی نهییتی، که توافی ږوکنه،
جا تواف نهکات وه چۆن توافی قودومی کرد. وه بهم توافه توافی زیارهتیشی پي نموتري، وه نهگمر
نموکسه موتمعتیع بوو، دواي تواف سعی نیوان صفار مهرهوه نهکات.

بهلام نهگمر موفريد بوو یا قارین، وه که هاتبو بۆ مهککه سعی قودومیشی کردبوو، نموه سعی-
یهکی تری لهسمر نیه.

له دواي نمو توافه هممو شتیکی بۆ حلال نهییتوه همتا چوونه لای ژنیش، لهپاشاندا نهگمریتوه بۆ
مینار شو نهمینیتوه تییدا، وه مانموه له مینا واجبو به نهکردنی خوین واجب نهییت، جا که گهیشته
دوا نیوهږو ږوژ یانزههم له (ذی الحجة)، نهچي سنی جهمرکان ږهسی نهکات، له پیشموه لموهوه دهست
پي نهکات که لهملای میناوهیه، لهپاشاندا نموه ناوهراست. دواي نم ږهسی کردنه نموهستی و نیارپیتوهو
یادی خوا نهکات، ټینجا جهمری عمقبه بهرد باران نهکات و لای نم ناوهستی.

وه پیوسته هر جهمریهک به حوت بهرد ږهجم بکات له پیش ږوژ ناوابونده.

پژوی دوانزه همیش نو کاره دو باره نه کاتوه.

دوای نموه نو کسه ناره زوی خویمتی یا دا نمبزی بۆ مدککه پیتش ناوا بونی پژوی دوانزه هم یا شو نمینیتتوه پژوی سیانزه هم رمی نه کاتوه.

وه رمی کردن واجبه و بهنه کردنی خوین واجب نمیت.

جا نه گمر گه رایوه مدککو رستی بگپریتتوه بۆ وولاتی خوی، نموه نمب توافی مال ناوایی بکات، وه نو توافه واجبه.

نه گمر کسینک دیکردبو واجبه لیسری بگپریتتوه مدککو نو توافه بکات، نه گمر توانی بگپریتتوه له شونی نیحرام بستن تن نمپیری بیت، نه گینا نمب مپرک سر بری.

له ههمو توانی که له پیتشوه باس کرا نموه ورنه گیردی که کاره کانی حج و عومره بریتی به له: نیحرام بستن له میقات، تواف کردن، و سعی نیوان صفار مروه، و سرتاشینه، بم کارانش کاره کانی عومره تواف نمیت. وه نمانشی پین زیاد نه کرت له حجدا: وستان له عیرفه، و رمی کردن، و توافی (إفاضة)، ومانوی شو له مینا، و قوریانی کردن، و سرتاشین، یا قز کورت کردنوه.

نمانه کورتی کاره کانی حج و عومره بوون.

پسندلی یمتی زور گه رانهوه

له نمبوهوره پیره خوا لیتی پازی بیت هاتوه که پیغمبر ﷺ فرمویمتی: (السَّفَرُ قِطْعَةٌ مِنَ الْعَذَابِ، يَمْتَنِعُ أَحَدُكُمْ طَعَامَهُ وَشَرَابَهُ، فَإِذَا قَضَى أَحَدُكُمْ نَهْمَتَهُ فَلْيَعْجَلْ إِلَى أَهْلِهِ) رواه البخاري و مسلم. واته: سه فر پارچه دیک له شکه نمبو نازاره له خورادن و خواردنوه تان نه کات، جا نه گمر کسینکتان پیوستی- یه دکی بهجی هینا بازو بگپریتتوه ناو کس وکاری.

له عایشه هاتوه که پیغمبر ﷺ فرمویمتی: (إِذَا قَضَى أَحَدُكُمْ حَجَّهُ فَلْيَتَّعَجَلْ إِلَى أَهْلِهِ، فَإِنَّهُ أَعْظَمُ لَأَجْرِهِ) رواه الدارقطني. واته: هر کسینکتان حجی تواف کرد بابه پهله بگپریتتوه ناو کس وکاری چونکه نموه پاداشتی پین گوره نمیت.

موسلم نه گیریتتوه له عدلانی کوری (حضر می) یوه که پیغمبر ﷺ فرمویمتی: (يُقِيمُ الْمُهَاجِرُ بَعْدَ قَضَاءِ نُسُكِهِ ثَلَاثًا). واته: کۆچ کمر دوای تواف بوونی کاره کانی حج هر س پیژ نمینیتتوه.

پی لئ گهران (الإحصار)

(إحصار) : پی لئ گرتن و بند کردنه، خوی گوره نه فرموی: (فَإِنْ أَحْصَرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَذْيِ) (البقرة ۱۹۶). واته: نه گمر پیتان لئ گیر، چیتان بۆ ههلسووا بیکنه قوریانی.

نم نایه کاتیک هاته خواره که پیغمبرو یارانی پئیان ندرا له حوده بییه برۆن بۆ مزگوتی حرام. مهبست له پی گرتنه کش پئی گرتنه له تمواف کردن له عومردا، وه له وهستان له عمرهفه، یا تموافی (إفاضه) له حهجد.

زانایان جیاوازیان ههیه لهوهی که نیهته هۆی قهدهغه بوونر پئی گیان .

مالیک و شافعی و توریانه: به دوژمن نیهته بهدی نایهته.

چونکه نایهته که هاته خواره دهاری پئی گرتن له پیغمبر ﷺ له لایمن دوژمنهوه.

ئیبنو عبباس فرمویهتی: پئیگرتن تهنها له دوژمنهوه نیهته و حوکهکانی لاسر جی بهجی نیهته.

بهشی زۆری زانایان بۆ نهوه چون - لهوانه حهفه فییه کان و نهحمده - که قهدهغه بوون بههمموو شتیک نیهته که پئی بگرتن له حاجی بۆ حج کردن و چونه ناو بهیت لهوانه دوژمن، یا نهخۆشییه که به جولهو پزیشن زیاد بکات، یا ترس، یا وون بوونی پول و پاره، یا مردنی مهحریمی نافرته له پئیگا وه جگه لهوانهش، لهو عوزرانه که پئیگرتن، هتا ئیبنومسعود فتوای داوه دهاری پیاویک مارو دوو پشک پیوهی دا که نهویش ههر پئی لئی گیان (محصر).

وه بهلگهشیان گشتیهتی فرموده که خوایه که فرمویهتی: ﴿فَإِنْ أَحْصَرْتُمْ﴾ وه هۆی هاتنه خواره کهشی پئی گیانی پیغمبرو بوو ﷺ به دوژمن، چونکه حوکه گشتی تهنها بههۆکهیهوه نابستریتهوه، وه نهعمش به هیتزته له بۆ چوونهکانی تر.

پئی لئی گیان مهریک و بهروژووری لاسر واجبه:

نایهته که صریحه لهوهی که پئی لئی گیان لاسریهتی که ههرچی بۆ ههلسوا له قوریانی سهری بهی.

له ئیبنوعبباسه خوا لئی زیان پازی بیت هاتوه که پیغمبر ﷺ که پئی لئی گیان، سهری تاشی و چوه لای خیزانهکانی و قوریانیهکانی سهری، هتا سالی داهاوو عومرهی کرد. بوخاری گپراویهتی بهوه. جومهوری زانایان نهویان کردۆته بهلگهی نهوه که پئی لئی گیان واجبه له سهری مهر یا مانگیه که یا ووشتریک سهر بهی.

مالیک و توریهتی (واجب نییه).

له کتیبی (فتح العلام) داهاوو: راستی له گهل نهویه که له گهل مالیکهدايه، چونکه ههموو پئی لئی گیاریک قوریانیان پئی نییه. وه نهو قوریانیانی که پیغمبر ﷺ پیتی بوو له مهینه به سونهت هیتابوو.

خواش مهبهستی نهوه بهوه به فرموده: ﴿وَاللَّهْدَى مَعَكُوفًا أَنْ يَبْلُغَ حِلَّهُ﴾ (الفتح/ ۲۵). واته: وه

قوریانییهکان پئیان لئی گیان که بگهنه شوتهی خزیان بۆ سهرپین.

نایته کمش نایته به لنگی واجب بون.

شوئنی سرپرینی قوریانی پی لئی گیارو:

له (فتح العلام) دا نه لئی: زانایان جیارازن له ودا که نایا قوریانی به کانی پوژزی حوده بیبیه له حمره ودا بووه یا له دهره ووی حمره؟ به لام رواله متی نایته که: ﴿وَالْهَدَىٰ مَعَكُوفًا أَنْ يَبْلُغَ حِلْمَهُ﴾ (الفتح/ ۲۵) واه دهره ودا که له دهره ووی حمره سریان بریون.

بۆ شوئنی سرپرینی ری لئی گیارو چهند رایه که هدیة:-

یه که کم پای جومهوره: لهو شوئنه ودا نه بی سمری بری که خوی نه کاتموو ئی حرام بشکیتنی، جا له حمره ودا بی، یا له دهره ووی حمره ودا بی.

دروم پای هه نه فی به کانه: که نایته قوریانی به کان سر بری له حمره ودا نه بی.

سئ به پای ئیبنو عبباس و کومه لیک: که نهو کهسه نه گهر بتوانی قوریانی به کان بنیترئ بۆ حمره ودا نهو واجبه له سمری بینیرئ، و نهابی ئی حرامیش بشکیتنی هتا قوریانی به کان له شوئنی قوریانی سمر نه برین، وه نه گهر نهی توانی بیان نیترئ، لهو شوئنی پئی لئی گیارو سمری بری.

پئی لئی گیارو نهو حهجه ناگیتر پتسه مه گهر حهجه فلهزی له سمر بی:

له ئیبنو عبباسه خوا لئی یان رازی بیت هاتوه دهریاری نه نایته: ﴿فَإِنْ أَحْصَرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدَىٰ﴾ (البقرة/ ۱۹۶). فرمویتئ: هه کهس ئی حرامی بهست بۆ حج یا عومره له پاشاندا پئی بهندکرا له بهیت، له سمری واجبه چی بۆ هه لسوړا له قوریانی سمری بری، سمر له سمر گه ورت.

جا نه گهر نهو حهجه فلهزی بوو، نه بی بیگیتر پتسه. به لام نه گهر حهجه بوو دواي حهجه فلهزی چوبوو، گیترانه ووی له سمر نی به.

مالیک و توریته: من پیم گه یشتوه که پیغمبر ﷺ و یاره کانی گه یشتنه حوده بیبیه لهو قوریانی به کانیان سمر بری و سمریان تاشی و هه لال بون له هه موو شتیک، پیش توافی بهیت، وه پیش نهو قوریانی به کان بگات به بهیت.

پاشان باسی نهو نه کراوه که پیغمبر ﷺ فرمائی دابئ به که سیک له یاره کانی و نهوانی له گه لیدا بوون که هیچ بگیتر نهو دهریاری بکهنه، وه حوده بیبیه له دهره ووی حمره. بوخاری گیترانه ووی به.

شافعی و توریته: له کوئ ری لئی گیارو قوریانی به کان لهو سمر بری، قزاشی له سمر نیه چونکه خوی گه ودا باسی قزاش کرد نهو نه کردوه.

پاشان ووتوبیتی: نیمه بۆمان دهرکوتوه - له نهجایم پێك كوتنی قسهكانیاندا - كه پێغه‌مبەر سالی حوده‌یییه پیاوانی ناسراوی له‌گه‌لدا بووه، له‌پاشاندا عومره‌ی قه‌زایان کردووه جا هه‌ندێ لهریپاوانه له‌مه‌دینه نه‌چوون له‌گه‌لیان، بێ ئه‌وه‌ی نیشی پێتوستان هه‌ییت و هۆیه‌ك هه‌ییت له‌گیانیان و سامانیاندا، جا نه‌گه‌ر گێڕانه‌وه واجب بوایه پێغه‌مبەر ﷺ نه‌ی نه‌هه‌شت دوا بکمون.

وه ووتوبیتی: بۆیه پێ یان ووتوه عومره‌ی (قضاء و قضیه) له‌بهر ئه‌و پێكوتنه‌ی كه روی دا، له‌نیوان پێغه‌مبەر ﷺ و قه‌وه‌یشدا كه بۆ سالی ئاینده به‌جیتی به‌یتنی، نه‌ك له‌بهر ئه‌وه‌ی واجب بووێت له‌سه‌ری ئه‌و عه‌مه‌ریه قه‌زا بکاتوه.

دروستی‌یه‌تی به‌مه‌رج دانانی موهریم كه عوزری نه‌خۆشی و شتی تر ئی‌حرام بشکێنی:

به‌شی زۆری زانایان بۆ ئه‌وه چوون كه دروسته حاجی کاتێ ئی‌حرام نه‌به‌ستی مه‌رجی ئه‌وه دابنی كه توشی نه‌خۆشی هات ئی‌حرامه‌كه‌ی بشکێنی.

موسلیم له ئیبنو عبباسوه خویان لی رازی بێت نه‌گێڕتیه‌وه: كه پێغه‌مبەر ﷺ به‌ ضویاعه‌ی فهرمووه: ئی‌حرام به‌سته بۆ حج کردن، وه مه‌رجی ئه‌وه دابنی كه له کوی پێ به‌ند کرای خۆت بکه‌یتوه. جا نه‌گه‌ر كه‌سێك پێی لی گێرا به‌هۆیه‌ك له هۆیه‌کانی نه‌خۆشی و شتی تر، نه‌گه‌ر ئه‌و مه‌رجی دانابوو بۆ هه‌یه ئی‌حرام بشکێنی بێ ئه‌وه‌ی خۆت یا پۆژی بێته سه‌ر.

داپۆشینی كه‌عبه

خه‌لكی له‌سه‌ر ده‌می نه‌فامیدا كه‌عبه‌یان داده‌پۆشی، هه‌تا کاتی ئیسلامیش هات داپۆشینه‌كه‌ی سابت کرد.

واقیدی نه‌گێڕتیه‌وه له ئیسماعیلی کورێ ئیبراهیمی نه‌بی حه‌ییبه‌وه له باوکه‌یه‌وه كه ووتوبیتی: له سه‌رده‌می جاهیلیدا كه‌عبه به (الإنطاع) دانه‌پۆشا ئه‌ویش راخه‌رتكه له‌سه‌رده‌مدا له‌پێستی سور دروست نه‌کرا، له‌پاشاندا پێغه‌مبەر ﷺ به‌ قوماشی یه‌مانی داپۆشی. وه عومره‌و عوسمان په‌زای خویان لی بێ به‌ قوماشی قبطی دایان پۆشی. نه‌جا حه‌جاج به‌ پارچه‌ی حه‌ریر دای پۆشی. وه ربه‌ایت کراوه كه یه‌که‌م کس كه پۆشاکێ کردۆته به‌ر كه‌عبه ئه‌سه‌دی حه‌میه‌ری بووه كه ئه‌ویش هۆزی توبه‌عه.

ئیبنوعومره‌ر وشته‌رکانی نه‌رازانده‌وه به‌ قوماشی قبطی و نه‌فاط و پۆشاک له‌پاشاندا نه‌یناردن بۆ كه‌عبه هه‌تا له‌جیاتێ ئه‌و كه‌عبه‌ی پێ داپۆشن. مالیك گێڕاوه‌تی‌یه‌وه.

هه‌روه‌ها واقیدی ته‌خه‌ریجی کرده له ئیسه‌حاقی کورێ نه‌بی عه‌بدی کورێ نه‌بی جعه‌فه‌ر محمدي کورێ عه‌لی كه ووتوبیتی: خه‌لك قوماشیان نه‌به‌خشی به‌ كه‌عبه كه پێی داپۆشری، وه قوربانیان نه‌نارد بۆ كه‌عبه‌ر باریان نه‌کرد له قوماشی یه‌مه‌نی تا كه‌عبه‌ی پێ داپۆشن.

بۆن خۆشکردنی كەعبە:

له عايشهوه خوا لى پازى بيت هاتوه كه فيرمويى: كمعبه بون خوش بكن، چونكه نيمش له ياك كودنوهه.

ئىبنوزوبەير بۆنى خۆشى ئەدا لە ھەموو ناو كەعبە، وە ھەموو پۇژژىك رەتلىك دارى عودى دائەگىرساند
لە كەعبەدا، وە رۆژانى ھەنىى دور رتلى بە كار ئەھتەنا بۆ پۆن خوش كردنى.

قندهار گردنی ساریتچی له خبرمدا:

خوای گمراه نه فرموی: ﴿وَمَنْ يَرْذُ فِيهِ بِالْحَادِ يَظْلِمِ نَفْسَهُ مِنْ عَذَابِ أَلِيمٍ﴾ (الحج/۲۵). واته:

هنرکس پیهوی سهریچی تیدا بکات به ستم سزای توندو به نازاری ندهدین.

نبو داود له موسای کوپی باذانوه نډگړیتنوه ووتوړیتۍ: چوومه لای یه علای کوپی نومدیه ووتی: یقنمبر ﷺ فرمویتۍ: (اِحْتَكَارُ الطَّعَامِ فِي الْحَرَمِ اِلْحَادٌ فِيْهِ)، واته: خواردنمنی شاردننوه له حرمه دا سهریتج به تنډاو نلحاده.

بوخاری له (التاریخ الکبیر) دا ریوایتی کردو له یه‌علای کوری نوم‌یه‌یه که گوئی له عومری کوری (خطاب) پوره ندی فرمو: خواردن شاردنوه لیمه‌ککدا سیریت‌یه.

نه محمد نه گير پتوه له نينغو عومرهوه خوا لي زيان رازي بيت که چوه بز لای نينوزوبير کاتي له حيجردا دانيشتو، فرمويي: نهی نينوزوبير! نه کهي سرپيچي و تيلحاد بکي له حرمي خوي گورده، من شايمي نهدم که بيستومه له پتغمبر ﷺ فرمويي: (يُحِلُّهَا رَجُلٌ مِّنْ قُرَيْشٍ). واته: يارنکي قوره شي شتي حرام کراوي حرمه حلال نه کات و سرپيچي تنه نه کات.

له ږېوايمه ټيکي ترډا فرموویمتی: (سِيلِحْدُ فِيهِ رَجُلٌ مِّنْ قُرَيْشٍ، لَوْ رُزِّتَ ذَنْبُهُ وَذُنُوبُ الثَّقَلَيْنِ لَوُزِّنَتْهَا). واته: پياوړي کي قورېش سمرپيتي و ټيلحاد له حېرمدا نه کات، نه گمر تاوانه کاني بکيشرت له گډل تاوانه کانم، هممو ناده مې و برې هاوکتش نمن. جا ناگات له خوت بيت تو نهو نسيست.

مواجهید و توبه می: تاوان چند برابر نه کړتېمونه له مه ککېدا، وک چوڼ چاکه چند برابر نه کړتېمونه.

له نیمایي نه حمد پر سيار کړا نایا تاوان له جارتک زیاتر له سر خاوه نی ننوسړی؟
ووتی: نه، ټیلا له مه ککېدا نه میت، لمېر گورېی شوننه کې.
دا گېر گردنی کمېه:

بوخاری و موسلیم له عائشېمونه رېزای خوی لېسر بیت نه گېرېمونه که فرمویمې: پتغمېمېر ﷺ
فرمویمې: (يَغْزُو جَيْشُ الْكَعْبَةِ، فَإِذَا كَانُوا بَيْنَاءَ مِنَ الْأَرْضِ يُخَسَفُ بِأَوَّلِهِمْ وَآخِرِهِمْ، قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! كَيْفَ وَفِيهِمْ أَسْوَاقُهُمْ وَمَنْ لَيْسَ مِنْهُمْ؟ قَالَ: يُخَسَفُ بِأَوَّلِهِمْ وَآخِرِهِمْ ثُمَّ يُبْعَثُونَ عَلَى نِيَّاتِهِمْ). واته:
سوپایه کدېه (غمر) دا گېر نه کات، که گېشته بیا بانیك خوا همو یان نبات به ناخی زویدا. نه لې
ووم: نهی نیراوی خوا! چوڼ نه گېر بازاریشیان له گه لدا بیت و کومه لیک که له وانیش نه بې؟ فرموی:
خوا همو یان ثبا به ناخی زویدا، دوا یی به پتی نی رته کانی خزان زیندویان نه کاتوه.

په سندی یې باریست کردن بې سئ مزگوتېکان

له سعیدی کورې موسه یی مونه هاتوه له نهو هوړه پړوه له پتغمېمېر ﷺ فرمویمې: (لَا تُشَدُّ
الرِّحَالُ إِلَّا إِلَى ثَلَاثَةِ مَسَاجِدَ: الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ، وَمَسْجِدِي هَذَا وَالْمَسْجِدِ الْأَقْصَى) رواه البخاري ومسلم
وآبوداود. واته: نهو بارگې سدفر ناپېچر تېمونه بې سئ مزگوت نه میت، مزگوتی حرام، و تم مزگوتی
من و مزگوتی نه قصا.

و له زاراویدې تردا هاتوه: (إِنَّمَا يُسَافَرُ إِلَى ثَلَاثَةِ مَسَاجِدَ: مَسْجِدِ الْكَعْبَةِ، وَمَسْجِدِي، وَمَسْجِدِ
يَلْبِيا).

له (آبودر) وه خوا لېی پا زی بیت هاتوه فرمویمې: ووم: نهی نیراوی خوا کام مزگوت یه کم جار له
سر زوی داتراوه؟ فرموی: (المسجد الحرام). واته: مزگوتی حرام، ووم: له پاش نهو کامه؟ فرموی:
(المسجد الأقصى) مزگوتی نه قصا، نه لې: ووم: چنده له نیواناندا بووه؟ فرموی: (أَرْبَعُونَ سَنَةً، ثُمَّ
أَبْنِ أَدْرَكَتَكَ الصَّلَاةُ بَعْدَ، فَصَلِّ فَإِنَّ الْفَضْلَ فِيهِ). واته: چل سال، نیجا له کوئ نوژ هات نوژ لې
بکه، چونکه فضل و چاکی لهو شوننه دایه.

بویه سدفر کردن بې تم سئ مزگوت شرعی، چونکه نهو فضل و تاییه قنندی یی که له سئ
مزگوتدا هیه له مزگوت کانی تردا نیه.

له جایر وه خوا لېی پا زی بیت هاتوه که پتغمېمېر ﷺ فرمویمې: (صَلَاةٌ فِي مَسْجِدِي أَفْضَلُ مِنْ
أَلْفِ صَلَاةٍ فِيَمَا سِوَاهُ، إِلَّا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ، وَصَلَاةٌ فِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ أَفْضَلُ مِنْ مِائَةِ أَلْفِ صَلَاةٍ فِيَمَا سِوَاهُ)

رواه أحمد وسنده صحيح. واته: نویتک لہم مزگوتی مندا لہ ہزار نویتی مزگوتہ کانی تر چاکترہ، جگہ لہ مزگوتی حرام، و نویتک لہ مزگوتی حرامدا لہ سہ ہزار نویتی مزگوتہ کانی تر چاکترہ.

لہ نمنسی کوری مالیکموہ ہاتوہ کہ پیغمبر ﷺ فرمویتی: (مَنْ صَلَّى فِي مَسْجِدِي أَرْبَعِينَ صَلَاةً، لَا تَفُوتُهُ صَلَاةٌ كُتِبَتْ لَهُ بَرَاءَةٌ مِنَ النَّارِ، وَبَرَاءَةٌ مِنَ الْعَذَابِ، وَبَرِيءٌ مِنَ النَّفَاقِ) رواه أحمد والطبرانی بسند صحيح. واته: ہمرکس لہم مزگوتی مندا چل نویت بکات و نویتکی نہچی، نموہ پژگار بونی لہ ناگرو لہ سزاو لہ دوو رویی بۆ نمنوسی.

وہ لہ چند فرمودہ کدا ہاتوہ کہ فزلی نویت لہ مزگوتی بیت المقدس دا زورتہ لہ نویتی مزگوتہ کانی تر جگہ لہ مزگوتی حرام و مزگوتی پیغمبر ﷺ بہ پینچ سہ نویت.

نادابی چونہ مزگوتی پیغمبرو نادابی زیارتی:

۱- پسمندہ چونہ نار مزگوتی پیغمبر ﷺ بہ ہیمنی و بہ پژوہ بیت، وہ بونی خوی خوش کردبی، وہ خوی رازاند بیتوہ بہ چاکترین پوشاک، وہ لمپیشوہ قاجی راستی بختہ ناو مزگوتہ کموہ بلی: (أَعُوذُ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ، وَبِوَجْهِ الْكَرِيمِ، وَسُلْطَانِهِ الْقَدِيمِ، مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ، بِسْمِ اللَّهِ، اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَسَلِّمْ، اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي ذُنُوبِي، وَافْتَحْ لِي أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ).

۲- پسمندہ کہ لہ پيشموہ بجیتہ (روضہ) پیرو دوو رکات نویتی (تحیۃ المسجد) سلاوی مزگوت بکات بہ نمدوب و ملکہ چی یوہ.

۳- کہ لہ نویتہ کہ بووہ - نویتی سلاوی مزگوت - ربکاتہ قبری پیرو پیغمبر ﷺ و پرو گورہ کی بوستی و پستی لہ قبیلہ بیت، سلاو لہ پیغمبر ﷺ بکات و بلیت: (السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ! السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا نَبِيَّ اللَّهِ! السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا خَيْرَ خَلْقِ اللَّهِ مِنْ خَلْقِهِ! السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا خَيْرَ خَلْقِ اللَّهِ! السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا حَبِيبَ اللَّهِ! السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا سَيِّدَ الْمُرْسَلِينَ! السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ رَبِّ الْعَالَمِينَ! السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا قَائِدَ الْغُرِّ الْمَحْجَلِينَ! أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّكَ عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ وَأَمِينُهُ وَخَيْرُهُ مِنْ خَلْقِهِ. وَأَشْهَدُ أَنَّكَ قَدْ بَلَغْتَ الرِّسَالَةَ، وَأَدَيْتَ الْأَمَانَةَ، وَتَصَحَّتْ الْأُمَّةُ، وَجَاهَدْتَ فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ). واته: سلاوت لئی بیت نمی نیراوی خوا، سلاوت لئی بیت نمی پیغمبری خوا، سلاوت لئی بیت نمی چاکترین ہلبزیراوی نار درست کراوہ کانی خوا، سلاوت لئی بیت نمی خوشبوستی خوا، سلاوت لئی بیت نمی سمروری پیغمبران، سلاوت لئی بیت نمی نیراوی خوا پیروہر دگاری جیہانیان، سلاوت لئی بیت نمی پيشموای دستر پی سپی و نورانیہ کان (لہ پژی دروایدا بہ ہزی دست نویتوہ)، شایمتی نمدہم جگہ لہ اللہ پدستراویکی بہ حقی تر نیہ، وہ شایمتی نمدہم کہ تز نیراوی نمین و ہلبزیراوی نمی لہ خہلکہ کیدا، وہ شایمتی نمدہم کہ بہ راستی نامہ کی خوات گیانڈو نمو پاسپاردیت گیانڈوہ کہ بیت سپتردراوہ و ناموزگاری نتموہی نیسلامت کردوہو لپرتی خوادا بہ حق جیہادت کردوہ.

۴- له پاشاندا نزيكې بالټك بيته دواوه بهلاي راستدار سلاو له نېمېبه كړي صديق بكات، پاشان بالټكي تر بيته دواوه سلاو له عومري فاروق بكات خوا له همدوكيان رازي بيت.

۵- له پاشاندا پرويكاته قېبلو بيارتموه بؤ خزي و خوشويستاني و براكاني و هممو موسلمانان له پاشاندا پروات.

۶- لسره نمر كسه پتويسته كه دهنگي بهرز نه كاتمونه نمونده نه بيت كه خزي بيبيستي، وه لسره كارمدهستان پتويسته به نمرې پي لهو كسانه بگرن كه دهنگ بهرز نه كتموه.

چونكه سابه كه عومري كورې خطاب خوي لني رازي بيت، دور پياري بينيوه دهنگيان له مزگوتي پتغمبهر عليه السلام بهرز نه كردهوه فرموي: نه گهر بمزاني يايه خلكي نيرن تير ليم نعدان.

۷- دور بكموتيموه له دست هيتان به ژوره كيدا - راته: قمبره كه- و ماچ كړني. چونكه نمانه شتيكن كه پتغمبهر عليه السلام خزي قنده غمي كړدوون.

نېمو داوود له نېمې هوږه پړوه نه گيرتيموه خوا لني رازي بيت كه پتغمبهر عليه السلام فرموي: (لا تَجْعَلُوا بُيُوتَكُمْ قُبُورًا، وَلَا تَجْعَلُوا قَبْرِي عِيدًا، وَصَلُّوا عَلَيَّ فَإِنَّ صَلَاتَكُمْ تَبْلُغُنِي حَيْثُ كُنْتُمْ). واته: ماله كانتان مه كنهه گورستان و گوره كم مه كنهه عياده تگا و بؤي بيتن، وه صلاواتم لسره بدهن چونكه صلاواته كانتان پتم نه گات له هركوي بن.

عبدوللای كورې حسن پياوړكي بيني زور نه چوه سر گوري پتغمبهر عليه السلام بؤ پارانهوه، پتي روت: له گهل تومه! پتغمبهر عليه السلام فرموي: (لَا تَتَّخِذُوا قَبْرِي عِيدًا، وَصَلُّوا عَلَيَّ حَيْثُمَا كُنْتُمْ، فَإِنَّ صَلَاتَكُمْ تَبْلُغُنِي). واته: گوره كم مه كنهه عياده تگا، وله هركوي بوون صلاواتم لسره بدهن، چونكه صلاواته كانتان پتم نه گات.

جا هې پياو ترو نېمې كه له نمده لوسه وه يه كن لهو باره يوه (واته له صلاوات ناردن و گه شتنې به پتغمبهر عليه السلام).

پسندلې مې خوا پرستي زور له (روضه) ي پيل زده: بوخاري له نېمو هوږه پړوه نه گيرتيموه كه پتغمبهر عليه السلام فرموي: (مَا بَيْنَ بَيْتِي وَمَنْبَرِي رَوْضَةٌ مِنْ رِيَاضِ الْجَنَّةِ، وَمَنْبَرِي عَلَى حَوْضٍ). واته: نيوان ماله كم و دوانگه كم باخچه يه كه له باخچه كاني به هشت، و دوانگه كم له سر حمزه كممه.

پسندلې مې چوون بؤ مزگوتي قوياو نوږ تيدا كړني :

چونكه پتغمبهر عليه السلام هممو رږزاني شه ميهك بسواړي يا بهي نه چوه بؤ قوياو دووړكات نوږي تيدا نه كړه.

پیغمبر ﷺ هانی یاره کانی ندا بۆ ئومو ئمی فرمود: (مَنْ تَطَهَّرَ فِي بَيْتِهِ، ثُمَّ أَتَى مَسْجِدَ قُبَاءَ، فَصَلَّى فِيهِ صَلَاةً، كَانَ لَهُ كَأَجْرِ عُمَرَةَ) رواه أحمد، والنسائي، وابن ماجة، والحاكم، وقال: صحيح الإسناد. واته: هرکس له مالتی خوږمه دهست نوژ بگری و لهپاشاندا بچی بۆ مزگوتی قوباو نوژنکی تیدا بکات پاداشتی عومریه کی هدیہ بوی.

فزیلمته کانی شاری مدینه

بوخاری له نعی هوږه یروه نه گپرتموه خوا لیتی پازی بیت که پیغمبر ﷺ فرمویتى: (إِنَّ الْإِيمَانَ لِيَأْرِزُ إِلَى الْمَدِينَةِ كَمَا تَأْرِزُ الْحَيَّةُ إِلَى جُحْرِهَا). واته: باوږ پزنگ نه خواتموو کۆده بیتموه له مدینه دا، وه چۆن مار یهک دیتموو کۆ نه بیتموه له کونه کهیدا.

طبرانی له نعی هوږه یروه نه گپرتموه به ئیسنادیک که خراپ نییه: پیغمبر ﷺ فرمویتى: (الْمَدِينَةُ قُبَّةُ الْإِسْلَامِ، وَدَارُ الْإِيمَانِ، وَأَرْضُ الْهَجْرَةِ، وَمَشْوَى الْحَلَالِ وَالْحَرَامِ). واته: مدینه گومزی نیسلام، و خانمی باوږ، و زوی کوچ بۆ کراوه شوینی جیا کردنوی هلال و حرامه.

له عومږوه خوا لیتی پازی بیت هاتوه فرمویتى: گرانی داکوت و ههک برسی بوون له مدینه. پیغمبر ﷺ فرموی: (اصْبِرُوا وَأَبْشِرُوا فَإِنِّي قَدْ بَارَكْتُ عَلَى صَاعِكُمْ وَمُدَّكُمْ، وَكُلُّوا وَلَا تَتَفَرَّقُوا، فَإِنَّ طَعَامَ الْوَاحِدِ يَكْفِي الْإِثْنَيْنِ، وَطَعَامُ الْإِثْنَيْنِ يَكْفِي الْأَرْبَعَةَ، وَطَعَامُ الْأَرْبَعَةِ يَكْفِي الْخَمْسَةَ وَالسَّتَّةَ، وَإِنَّ الْبَرَكَهَ فِي الْجَمَاعَةِ، مَنْ صَبَرَ عَلَى لَأْوَانِهَا وَشِدَّتِهَا، كُنْتُ لَهُ شَفِيعاً وَشَهِيداً يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَمَنْ خَرَجَ عَنْهَا، رَغْبَةً عَمَّا فِيهَا أَبَدَلَّ اللَّهُ بِهِ مَنْ هُوَ خَيْرٌ مِنْهُ فِيهَا، وَمَنْ أَرَادَهَا بِسُوءٍ أَذَابَهُ اللَّهُ كَمَا يَنْوُبُ الْمِلْحُ فِي الْمَاءِ). رواه البزار بسند جيد. واته: نارام بگرن، و مژدهی خوږی بدن، چونکه من داوای گمشه کردن و زیاد کردنم کردوه بۆ صاع و مووده کمتان، و بخۆن و له یهک جیا مېښموه، چونکه خواردنی کمیتک بهشی دوو کس نهکات، وه خواردنی دوو کس بهشی چوار کس نهکات، وه خواردنی چوار کس بهشی پینچ و شمش کس نهکات، وه برپاستی پیوژی و گمشه کردن له کۆمهل و جماعه تدایه، هرکس نارام بگری له سر ناخوږی و نهاتی شاری مدینه، پوژی دواپی نه به شایمتی و تکاکار بوی، وه هرکس بهجی بهیتلی لېبر نهوی توشی بووه و پشتی تن بکات، خوا لهجی ئو کمیتکی چاکتر لمریدا دانغنی. وه هرکس نیازی خراپی پښ هېښ خوا ئمی توښیتموه وه چۆن خوږی له ناودا دهوښتموه.

فزیلی مردن له مدینه دا

(طبرانی) به ئیسنادیک حسن نه گپرتموه له نافرته تیکی هتیووه که لای پیغمبر ﷺ بووه له هوژی (ثقیف)، پیغمبر ﷺ فرمویتى: (مَنْ اسْتَطَاعَ مِنْكُمْ أَنْ يَمُوتَ بِالْمَدِينَةِ فَلْيَمُتْ، فَإِنَّهُ مَنْ

مَاتَ بِهَا كُنْتُ لَهُ شَهِيداً، أَوْ شَفِيعاً يَوْمَ الْقِيَامَةِ). واته: هرکس له نیتو نمتوانن له ممدیندا بمړن با لموئ بمړن، چونکه هرکس له ممدیندا بمړن من نهمه تکاکاری له پوژن دوايیدا.

وه لهبر نموه بوو عوممر خوا لیتی پازی بیت داوای له پروهردگاری نه کرد که له ممدیندا بمړن.

بوخاری نه گیتتموه له زهیدی کوړی نسللموه له بارکییموه که عوممر نه یفرمو: (اللَّهُمَّ ارْزُقْنِي شَهَادَةً فِي سَبِيلِكَ، وَاجْعَلْ مَوْتِي فِي حَرَمِ رَسُولِكَ ﷺ). واته: خویبه شهاده تم بکمی به نسیب و مردنه کشم له حمرومی پیغمبره که تدا بیت ﷺ.

(الزواج) ژن هیئان و میړد کردن

ژن هیئان و میړد کردن: سوننه ټیکه له سوننه کانی خوی گموره له دروست کردن و یتک هیئاندا، که نیمهش کارنکی گشتی ړتک و په وانه کس له جیهانی ناده میزاد و ناژهل و پوهک تی دا لای نه داوه.

خوی گموره نه فمرموت: ﴿وَمِنْ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ﴾ (الذاریات: ۴۹) واته: وه له همموو شتیک له جینسی بونموه ده کان دوو جوړی جیازامان دروست کردوه همتا بیر بکنموه لدهسه لاتی خوار پند وهریگرن. وه همدو ها نه فمرموت: ﴿سُبْحَانَ الَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ وَمِنْ أَنْفُسِهِمْ وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ﴾ (یس: ۳۶)

واته: پاکي و پښ گمردی بژ نو خویسی نیرو می کانی همموو دروست کردوه لهو شتانی لغزه وی دا تهرویت و له خوین و له شتیک که نایزان هر خوا نه یزانی.

نیمهش شپوهیه که خوی گموره هملی بژاردوه بژ زوړبون و مندل پیداکردن، وه بژ بمرده وای ژبانی سهرزوی دوی نموی که همدروو جوته کبی ناماده کردوه بژ نموه، بدشپوهیه که همدیه که یان هملسی به کاری ړتکوپنکی خوی بژ بدیهیئانی نو مېسته. خوی گموره نه فمرموت: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَى﴾ (الحجرات: من الآية ۱۳).

واته: نومی خدلکینه نیمه نیمه مان دروست کردوه له نیرومی ټیک که نادهم و حموایه. وه همدو ها ده فمرموت: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً﴾ (النساء: من الآية ۱).

واته: نومی خدلکینه لهو پموره دگار هتان بترسن که دروستی کردون له گیانی ټیک که نادهمه وه تاکه کبی تری لی دروست کردوه که حموایه، وه لهو دوانه له سمرتاسری زوی دا پساوان و ژنانی زوړی خستوتموه.

وه خوا نومی ویستوه ناده میزاد وه که بشه کانی تری جیهانیان وها لی بکات نارزوی بمره لا بیت بېتی نموی هست به هیچ لی پرسینموه ټیک بکات وه وای لی بکات نیرو می کانی جوت بین به شپوهیه کی همدیه کی و بی یاسا. به لکو یاسایه کی لوای داناه بژ گموره یی ناده میزاد که بهووی نو یاسایموه شهره فو که پرامه تی خوی پارتزگاری بکات، جا وای لی کردوه که جوت بوونی نیرو می ناده می جوت بونیکی پیوژیتت لسمر بناغی په زامه نندی همدو کیان دامه زرایتت وه

(الزواج) ژن هیټان و میټرډ کردن

لهسمر (إيجاب و قبول) پیښیست و وه گرتن وهك و دوو روالهټی ټمو رهامندیږی، وه لهسمر شایهت گرتن واته: تاماده بوونی خهلكی بهوی که هر یه کهیان هی ټموی تره.

بهم شیویه به بۆ غمړیزه ی ټاره زوو ړنگایه کی نه مینی دانار بنه چدی ټاده می له لهناوچوون پاراست، وه نافره تی پاراست که بیټه له وه ړگه یه کی رها بۆ هممو ټاره زوو بازك که بی یسوی هرکاتې بیخوات بیخوات.

وه هره وه ناوکی خیتانی دانا ټمو خیتانه ی که غمړیزه ی دایکایه تی چواره وری دایټت و سۆزی باوکایه تی سدریستی بکات، جا به وه نه شوغایه کی پاک نه کات و بهر پر سووده که ی ټمات، ټمو یاسایه شه خوی گموره رازی یه پی و ئیسلامی شی لهسمر هیشتو ټمو، وه هرچی یاسای تر هدیله مو باره یوه سربویه تی یوه.

ټمو جوړه نیکاحانه ی که ئیسلام لهناوی بردوون

لهوانه: هیټانی دؤست (الحذن) نه یان ووت: ټموی نادیاره قهیناکات، وه ټموی ناشکرایه ټموه لؤمه نه کړئ، ټمدهش خوی گموره باسیان نه کات وه نه فرموی: ﴿وَلَا تُتَّخَذَاتِ أَخْدَانٍ﴾ (النساء: من الآية ٢٥)

واته: ټهوانه یان نا که دؤستیان گرتووه.

وه هیټان به گۆرېنموه: ټمویش ټموه بووه که پیاو به پیاوی ټموت واز له ژنه که ی خؤت بهیټه بؤم منیش واز له ژنکه م نه هیټم بؤت و باقیت ټمده موه.

وه خاتو عایشه جگه له م دوو جوړه باسی هی تری کردووه نه فرموت: نیکاح و خواستن لهسمر چوار جوړ بووه:

١- ژن هیټان لهسمر ټم شیویه ی ئیستا: پیاو نه چوو داوای کچی کابرایه کی یان خزمیټکی نه کرد، ماره یی ټمدا یه له پاشاندا ماره ی نه کرد.

٢- وه شیویه کی تر له ژن هیټان: پیاو به ژنه که ی ټموت کاتې پاک ټمبوه وه له بی نوښی به چؤ بؤلای فلانه کهس له گه لیا جووت ببه بؤ ټموی منالټکیان ببئ وهك ټمو پیاوه رهمن بیت، ئیتر ټمو پیاوه ماوهدک لؤتی دورر نه که مو ټموه هتا سکی پر ټمبو، که ده رکوت سکی پر له کابرا، ئیتر نه گمر حمزی بکر دایه ته چؤوه بؤلای، وه بؤیه ټم م کاره ی نه کرد له بهر منالټی نه ژاد زاده. وه بهم نیکاحه ټموترا (الإستبضاع).

٣- شیویه کی تر: کؤمه لټک که متر له ده کهس همموریان کؤ ټمبونموه نه چوونه لای ژنیک. جا نه گمر سکی پر بیوایمو، مندا له که ی بیوایمو، چمند شوټکی بهسمر دا پرؤشټایه، ټمیخارد

(الزواج) ژن هیټان و میړد کردن

بهدوایاندا کسیشیان نمی نه توانی نه چیت، کاتئ هموویان لای کؤ نه بوونه پئی نهوتن: خوتان نهزانن چیتان کردوه، نهواسکم پر بووه مندالتیکم بووه، فلانه کس نهوه مندالتی تویه، جا ناوی کئی حمز لئ بکردایه ناوی نهوهی نه هیټان منداله کمی تدایه پالتی. پیاده کش نهیستوانی قبولی نهکات.

۴- وه شپوهی چواره: خه لکیکی زور کؤ نه بوونه لای ژنیټک و نافرته کش پئی له کس نه نهگرت - نه مانهش زیناکمر بوون ﴿ له بمر ده رگا کانیاندا نالایه کیان نه چه قاند بؤ نهوه نیشانه بیت، هرکس بیوستایه نه چوه لایان کاتئ یه کیکیان سکی پر بیوایه مندالتی بویه کؤ نه بوونه لای، سرناسیان بانگ نه کردو نهیان دا بمر یه کیکیاندا، نیت پتوهی نه نوسار نه بویه مندالتی و نهویش رتگری لهوه نه نه کرد.

کاتئ خوی گموره حمدي نارد ﴿﴾ به حق سمرجم نهو نیکاحانهی سمرده می جاهیلی نه هیشت و روخاندی، تیلا نهو نیکاحی نه مړ نه بیت که خه لکی له سمره.

وه نهو یاسایه نیسلام هیشتی یوه چی به چی نابیت هتا پایه کانی که (ایجاب و قبول) کرده نهفته چی، وه همروه ها هتاره کو شاید نه بیت له سمری نایاته چی^(۱).

وه بهوه په یمانی نیوان نه بسترئ نهو په یمانی نه بیتته هوئ په ابوونی خوشی وه رگرتنی ژن و میړد له یهک بهو شپوهی می خوا دایناوه. وه همر بهو په یمانه نهو مافر نه رکانه نه چه سپی که له سمر همر بهه بیان پتو بسته.

هاندان له سمر ژن هیټان و میړد کردن

نیسلام زور هانی خه لکی داره بؤ ژن هیټان و شوو کردن به چه ندین شپوازی جوړاو جوړ.

جاری وا هدیه وا باس نه کات که نه مه رهوشتی پیغمبران و پرنمایاننه که نهوانیش پیغمبرانیکن نه بی چاریان لئ بکری، خوی گموره نه فرموی: ﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِنْ قَبْلِكَ وَجَعَلْنَا لَهُمْ أَزْوَاجًا وَذُرِّيَّةً﴾ (الرعد: من الآیة ۳۸)

واته: به راستی نیمه پیش تو چند پیغمبرمان ناردوه، وه خیزان و منل و نهوه شان پی داو.

وه له حدیسی (ترمذی) دا هاتوه له نه بی نه یوبوه خوی لئی پازی بیت که پیغمبر ﷺ فرمویهتی: (أربع من سنن المرسلین: الحناء، والتعطر، والسواک، والنکاح)^(۱).

(۱) البخاری (۵۱۲۲).

الزواج) ژن هیتان و میړد کردن

واته: چوارشت له رڼه پټغه مېرانه: به کارهیتانی خڼه، خوږن خوش کردن و سیواک کردن و ژن هیتان.

وه جاری واهیدیه باسی تهکا له پړوی نهوه که خوا چاکمی له گهل کردوون و نیعمتی پی داوون
وهک نه فرموی: ﴿وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ بَنِينَ وَحَفَدَةً وَرَزَقَكُمْ
مِنَ الطَّيِّبَاتِ﴾ (النحل: من الآية ۷۲).

واته: خوا له جینسی خوتان خیزانی بو داناون وه لمو خیزانانه کوړو کوړه زای بو دروست
کردون وه پړزی دوان له شته پوخته کان.

وه جاری واهیدیه به نیشانه یکه له نیشانه کانی خوا باسی تهکات و نه فرموی: ﴿وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ
خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ
يَتَفَكَّرُونَ﴾ (الروم: ۲۱).

واته: وه له نیشانه کانی خوا نهویدیه که له جینسی خوتان خیزانی بو تیوه دروست کرد تا له لای
نومان نارام بگرن وه خوشمیستی و رهمتی خستوته نیوانتان، به راستی له مهدا گهلنک نیشانه
هیدیه بو تاقمی که بیر ده که نهوه.

وه رڼگه مرؤه دوو دل بیت له ژن هیتان، وه خوی بگرتنه لای له ترسی هلسان به
(تکالیف) نمرک و نارهمتی به کانی، وه له بر پاکردن له هه لگرتنی قورسای به کانی.

جا نیسلام سهرنجی رانه کیشتی بو نهوی که خوا ژن هیتان تهکات به پرتگای دهوله مندې، و بار
گرانی هه ژاری له سمر لا تمبات و هیزی وهای پی نهدا که توانای سرکوتنی هدی به سمر
هزیه کانی هه ژاری دا خوی گموره نه فرموی: ﴿وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَى مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ
وَإِمَائِكُمْ إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ﴾ (النور: ۳۲).

واته: وه بو پیوانی بی ژن، ژن بخوازن و ژنای بی میړدیش به میړد بدن، وه ههروها بو
غولامان و که نیزی خوره وشت چاکیش ژن بهیتن و بیان دن به شو، وه بیر له دست کورتیان
مه که نهوه چونکه نه گمر فقیر و هه ژار و دست کورت بن خوا له فمزلای خوی بی نیاز و
دهوله مندیان تهکات وه خوا واسیع و زانیه.

(۱) ثم حمديسه (ضعيف)، نه محمد (۴۲۱/۵) و (ترمذي) (۱۰۸۰) گيتراويانه نهوه، پروانه (ضعيف
السنن الترمذي ۱۰۸۰) و (إرواء الغليل ۷۵) و (المشكاة ۳۸۲).

الزواج) ژن هیټان و میړد کردن

وه له حمديسى (ترمذي) دا هاتووه له نبي هورپړه كه پيغمبر ﷺ فرمودى: (ثلاثة حق على الله عونهم: المجهاد في سبيل الله، والمكاتب الذي يريد الأداء، والناكح الذي يريد العفاف) واته: سى جوړ كس حقه خوا يارمه تيان بدات: جهاد كمر له رڼى خواداو ثمر بنده دى نامى پى دراوه له لايمن خاوه نه كى بڼه نوې خوى نازاد بكات و نه دى نرځه كى بدات، و نو كسى ژن نه هينى له بهر داوړين پاكى.

وه ژن چا كترين زړو گهځينه په كه نه چيته ناو سرمايه پياووه. (ترمذي) و ثيبو ماجه له سويانوه ته گپړنموه خوا لوى رازى بيت كه ده فرمودى: كاتى ﴿وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يَنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ﴾ (التوبة: من الآية ٣٤).

واته: نموانى زړوړو كڅ نه كمنموه له رڼى خوادا نايه خشن مژده سزا په كى تونديانن بده رڼى. ته لى: له گڼل پيغمبردا بووين ﷺ له يه كى له سه فخره كانيدا، هندی نه يان ووت: نه م نايته دهر باره زړو زيو هاتوته خواره وه، نه گمر نه مانزانى كام ماله خيى تيا په كڅمان نه كرده وه؟ نه وى فرمودى: (لسان ذاكر، وقلب شاكِر، وزوجة مؤمنة تعينه على إيمانه)^(١).

واته: زمانى كى پاراو به يادى خوا، وه دلى كى سوياس گوزارى خوا، وه دلى كى موسلمان يارمى دهر بيت له سر باوه پى.

وه (طبراني) به سندنديكى باش ده گپړتسوه له ثيبو عبيداسوه خوا لى يان رازى بيت: كه پيغمبر ﷺ فرمودى: (أربع من أصابهن فقد أعطى الدنيا والآخرة: قلباً شاكراً، ولساناً ذاكراً، وبدناً على البلاء صابراً، وزوجة لا تبغيه حباً فى نفسها وماله)^(٢).

واته: هر كس چوارشتى هېوو ثمره خيى دويوا ناخبره تى دراوه تى: دلى كى شوكرانه بڼر، زمانى كى پاراو به يادى خوا، لاشه په كى به نارام له سر به لا، وه دلى كى كه نايه وى سبارت به نفسى خوى مالى ميړده كى تووشى گوناح بى.

وه موسليم ته گپړتسوه له عبدالله كى كورى عمرى كورى عاصموه: كه پيغمبر ﷺ فرمودى: (الدنيا متاع، وخير متاعها المرأة الصالحة)^(٣).

(١) أحمد (٢٨٢/٥) و (الترمذي) (٣٠٩٤) وابن ماجه (١٨٥٦) وه حمديسه كه صحيحه، بروانه (صحيح الترمذي) و (صحيح سنن ابن ماجه) (١٨٥٦).

(٢) الطبراني مجمع الزوائد (٢٧٣/٤).

(٣) مسلم (١٤٦٧).

(الزواج) ژن هیټان و میړد کردن

واته: دنیا کله لویه له چاکترین کله لویه لیش ژنیک چاکي بؤخوا صولجاوه.

جاری وا هدی دیت به نندیشمی مړوځدا له ساتیک له ساته کانی بیداری پوځی یا، که دور بکومتیوهو دابېی له همدو کارو باری دنیایی جا شوانه نویتز بکات و پوژان بپوژو بیت و واز له ژنان بهیتیت و لسم پنگی راهیبه کان پروات که دور له سروشتی مړوځایه تییهوه. به لام نیسلام فیتری نکات که نموه پیچواندی سروشتی یه تی و پیچواندی تاینه که یه تی، وه سمره وری پیغمبران ﷺ - که نمو له خواترس ترین کس بووه - بپوژووش نمبوو بپوژووش نه نمبوو نویتزی نه کردو نه نوستر ژنی نه هیټا - جا هر کس هملو بدات له پری شویتنی نمو دهریچیت نموه پلمو پایمی نموه نی یه که له نه نموه ی نمو بیت.

بوخاری و مسلم نه گپنمونه له نه نموه خویان لوی پازی بیت که فرمویه تی: سی کس هاتن بؤ مالی خیزانه کانی پیغمبر ﷺ پرسیاریان کرد دهریاری چونی یه تی خواپرستی پیغمبر ﷺ، کاتی پریان راگه یاندرا - وه ک بلنی به لایه نموه کهم بوو - ووتیان: نیمه له کویت پیغمبر ﷺ له کویت که خوا له گوناھی سده تار کوتایی خوش بووه. یه کیکیان ووتی: من بدشو همیشه شونویتز نه کهم و ناخوم هرگیز یه کیکی تریان ووتی: منیش بدریژی سال بپوژ بپوژو نه بم نموی تریان ووتی: من له ژن دور نه کوموه هرگیز ژن نه یتیم. پیغمبر ﷺ هات و فرموی: تیره ووتوتانه وا نه کهین و وا نه کهین؟ سویتند به خوا من له همدووتان زیاتر له خوا نه ترسم، له گمل نموشدا بپوژو نه بم و بپوژووش نا بم، شونویتز نه کهم و نمش خوم، وه ژنیش نه یتیم، جا هر کس حمز له پری شویتنم نکات و لوی لادات له من نیه ^(۱).

وه ژنی چاک لیثاوی به ختیاریه نمو ماله پر نکات له خوشی شادی و دره خشانمونه. له نمبو نوماموه خوی لی پازی بیت له پیغمبره وه ﷺ که فرمویه تی: (ما استفاد المؤمن - بعد تقوی الله عزوجل - خیراً له من زوجة صالحة: إن أمرها أطاعته، وإن نظر إليها سرته، وإن أقسم عليها أبرته، وإن غاب عنها نصحتة في نفسها وماله) رواه ابن ماجه ^(۲).

واته: پروادار سوودی ورنه گرتوه له هیچ شتیکی باش - دوی له خواترسان- نمونده ی خیزانیکي چاک: کاتی فرمائی پری نندا گوتراپه لی نکات، وه کاتی سیری نکات دلی خوش

(۱) رواه البخاري (۵۰۶۳) و مسلم (۱۴۰۱).

(۲) ابن ماجه (۱۸۵۷) و حدیسه که زعیفه، بروانه (ضعیف سنن ابن ماجه ۳۶۵) و (مشکاة المصابیح ۳۰۹۵ التحقیق الثاني) و (السلسلة الضعیفة ۴۴۲۱).

(الزواج) ژن هينان و ميړد كردن

نمبى پټى، وه کاتى سويندى بيسرودا بخوات سوينده کى ناشکينى و نديباته سر، وه کاتى لوى دورکوتنوه خوى و مالى تپاريزى.

وله سعدى کورى نمبى وه قاصدوه خوا لوى پازى بيت هاتوه دفرمويټ: پتغمبىر ﷺ فرمويټى: (من سعادة ابن آدم ثلاثة، ومن شقاوة ابن آدم ثلاثة: من سعادة ابن آدم: المرأة الصالحة، والمسكن الصالح، والمركب الصالح. ومن شقاوة ابن آدم: المرأة السوء، والمسكن السوء، والمركب السوء) رواه أحمد بسند صحيح.

واته: سى شت له بهختيارى ناده ميزاده، وه سى شت له بدبهختى مروقه، نهوى له بهختووى ناده ميزاده: ژنى چاک. خانوى چاک. ولاغى چاک. وه نهوى له بدبهختى ناده ميزاده: ژنى خراب. خانوى خراب. ولاغى خراب.

وه (طبرانى) و بهزاز و حاکم که به صحيحى داناوه گيټراويا نمتوه.

وه راځى تم فرموده له فرموده کى ترده هاتوه که حاکم گيټراويه ښود^(۱): پتغمبىر ﷺ فرمويټى: (ثلاثة من السعادة: المرأة الصالحة، تراها تعجبك، وتغيب فأتأمنها على نفسها ومالك، والدابة تكون وطينة تلحقك بأصحابك، والدار تكون واسعة كثيرة المرافق، وثلاث من الشقاء: المرأة تراها فتسوءك، وتحمل لسانها عليك، وإن غبت عنها لم تأمنها على نفسها ومالك، والدابة تكون قطوفاً فإن ضربتها أتعبتك، وإن تركتها لم تلحقك بأصحابك، والدار تكون ضيقة قليلة المرافق).

واته: سى شت له بهختيارمويه: ژنى چاک که چارت پټى ته کموى خوشحال نديت، وه کاتى لوى دوربى نمينيت له خوى و له ماله کت، وه ولاغى سوارى که گوئ رايډل و خيراتر بيت، بت گه نديت به هاوله کانت، وه خانويه که فراوان و شوټنى زور بيت. وه سى شت له بدبهختيښه: ژنيک سيري بکديت دل تمنگ بيت، وه زمانت لوى درټر بکات. کاتى لوى دورکوتنوه نمين نديت لوى لسر خوى و مالت، وه ولاغيتک کم رڼو تمعدل بيت که لوى

(۱) (۵۰۹/۲) (۲۷۳۱) وه دفرمويټ صحيحه لسر مرجى شيخدين، وه نيمامى نه حمد له (مسنددا (۱۶۸/۱) ده گيټرټنوه وه له چمند رپوايتيکى ترده (أربع) ده، وه بروانه (حلية الأولياء، أبو نعيم (۳۸۸/۸) وه بهزاز له موسنده کيدا (۱۴۱۲)، وه نيبنوحيبان له صحيحه کى (۴۰۲۱). وه (الخطيب، تاريخ بغداد ۹۹/۱۲). وه (طبرانى، معجم الكبير ۳۲۹/۱). وه بروانه (مجمع الزوائد ۲۷۲/۴).

(الزواج) ژن هیئان و میړد کردن

بدهی هر ماندو بیی، وه نه گمر وازی لی بهیئی نات گهینهئیت به هاره له کانت، وه خانویهک تهسک و کم شوین بیئت.

ژن هیئنان و شوکردن خواهر مستی به ناده میزاد بموه نیوهی ناینه کدی تمواو نه کات، وه به پمروه دگاری خوی نه گات به هوی نموده لسمر چاکترین شینوی پاکوی و بی گمردی. له نمه سموه خوا لئی رازی بیت: که پیغمبر ﷺ فرمویمتی: (من رزقه الله امرأة صالحة فقد أعانه على شطر دينه، فليقت الله في الشطر الباقي) رواه الطبرانی والحاكم وقال: صحيح الإسناد^(۱).

واته: هدرکس خوا ژنیکی چاکی پښ به خشی ئوه یارمته دی داوه له نیوې ټاينه کېدا، جا با له نېوه کې ترېدا له خوا بترسې.

وہ ہر لہ پیغمبر پر وہ ﷺ کہ فرمویں: (من أراد أن يلقى الله طاهراً مطهراً فليتزوج الحرائر) رواہ ابن ماجہ وفيہ ضعف (۲) .

واته: همرکس نه‌یفوی به پاکو بینگمردی بگات به لیکای خوی گموره پا ژن بهینئی.

نیبو مهسعود د فەرموێت: ئەگەر لە تەمەندا جگە لە دە پوژ زیاتر نەمای، وە بش زانم
لەدوای ئەو دە مەرم، و توانای ژن هێنانم هەیە، ئیلا ژن نەهێنم لە ترسی فیتنە.

حیکمتهتی ژن هیټان و میټرډ کردن

وه بۆیه ئیسلام بو شیوویه هانی خه‌لکی داوه بۆ ژن هیتان و می‌رد کردن و خۆشویستی نه‌کات به‌لایانهوه، له‌به‌ر ئه‌و نه‌خام و شوته‌واره به‌سوودانه‌ی که دانه‌مه‌زری له‌سه‌ری و. نه‌گه‌ریتسه‌وه بۆ تا که کس خۆی بۆ نه‌تسه‌وه که‌ی به‌ تیکرایه‌ی وه بۆ جو‌ری مرۆفایه‌تی به‌ گشتی:

۱- چونکه بهراستی غم‌ریزه‌ی جنس به‌هیت‌ترین و تون‌ترین غم‌ریزه، همیشه پال به خاوه‌ن‌یه‌وه نهنیت بۆ ئه‌وه‌ی ڕه‌نگای بدات ئه‌وه غم‌ریزه‌ی تیر بکات، جا نه‌گهر شتیک نه‌بوو ئه‌وه غم‌ریزه‌ی تیر بکات ئاده‌میزاد تووشی زۆر ناخۆشی و ئالۆزی نه‌کات و تووشی خراب‌ترین شتی نه‌کات.

(١) رواه الطبراني في الأوسط. مجمع الزوائد (٤/٢٧٢) والحاكم (٢/١٦١).

(۲) وهك دانبر ناماژى بۆ كرووه حدیسه كه ئیبنوماجه گئرايىتىرموه (۱۸۶۲) وه حدیسه كه زوعفه، بروانه (ضعیف سنن ابن ماجه) به ژماره (۳۶۷) و (سلسلة الأحادیث الضعیفة ۱۴۱۷).

(الزواج) ژن هينان و ميترد كردن

وه ژن هينان و ميترد كردنيس باشترين ريځگای سروشتييه و لواوترين بواره بو تيركردنی
نمو غمريزه.ه. نيتړ بموه لاشمی ناده ميزاد له نالوژی نارام نديتموهو د هرون خاموش نديت نيتړ
چار له پوانيني حرام وهرته گيړي و، سؤزي د هرون دانهمركي بموهي خوا بؤي هلاّل كړدوه.

وه نا نمويه كه نم نايتمه پيړزه ناماږهې بو نهكات و نه فرموي: ﴿وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ
لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ
يَتَفَكَّرُونَ﴾ (الروم: ۲۱).

واته وه له نيشانه كاني خوا نمويه كه له جينسي خوتان خيژاني بو نيوه دروست كړد، تا
له لای نموان نارام بگړن، وه خوښويستی و ميه رباني خستوته نيوانتان، بپراستی لممدا
گه ليك نيشانه هديه بو تاقي كه بير ده كمنوه.

وه له نهي هورپه پړوه خوا لتي رازي بيت: كه پيغمبر ﷺ فرموي: (إِنَّ الْمَرْأَةَ تَقْبَلُ فِي
صُورَةِ شَيْطَانٍ، وَتَدْبِرُ فِي صُورَةِ شَيْطَانٍ، فَإِذَا رَأَى أَحَدَكُمْ مِنْ امْرَأَةٍ مَا يَعْجِبُهُ فليأت أهله، فَإِنْ ذَلِكَ
يُرَدُّ مَا فِي نَفْسِهِ) رواه مسلم وأبو داود والترمذي^(۱).

واته: نافرهت كه روت تي نهكات له شيوې شهيتاندايه، وه كه پشتت تي نهكات له شيوې
شهيتاندايه، جا نه گمر كسيكتان شتيكي له نافرهتيكي بيني سمرغې راكيشا، با بچيته لای
خيژانه كمي چونكه نموه چي له د هرونيديا بيت لای نديت.

۲- ژن هينان و ميترد كردن باشترين هوڼ بو پديدابووني مندالو و زور كړدنی نموه درژده دان به
رهوړه وي ژيان له گهل پاريزگاري كړدنی نمو نسيبانهي كه نسيلا بابهخي پي نديت، وه له پيشموه
باسي نمو فرموده يي پيغمبرمان كړد ﷺ كه فرموي: (تزوجوا الودود الولود فإني مكاثر
بكم الأنبياء يوم القيامة)^(۲).

(۱) مسلم (۱۴۰۳/۹ و ۱۰) وأبو داود (۲۱۵۱) والترمذي (۱۱۵۸).

(۲) نم حدیسه نمبو داود (۲۰۵۰) و نسائي (۶/۶۵) و (طبراني) (۵۸/۲۰) له (المعجم الكبير) دا،
هروهبا نيينو حيبان له صحیحكه كمي (۴۰۵۷) و حاكم له (المستدرک ۲/۵۰۹، ۲۷۳۲) و (البيهقي،
السنن الكبرى ۸۱/۷) دا گيتراويانتموه به سمنديكي صحیح، هروهبا شيخ نلباني په حمتي خوي لي
بيت پروانه (إرواء الغلیل ۱۷۸۴) و (آداب الزفاف ل ۱۶) و (صحیح سنن النسائي ۳۰۲۶) و (صحیح
أبي داود ۱۷۸۹).

(الزواج) ژن هیئان و میړد کردن

واته: ژنی میهره بان و زور زازوژي کمر بهینن چونکه من به ئیوه خوځم بمزورتر ئمزانم و شانازی نه کمم بمسر پیغه مېره کانی تر له رڼی دوايیدا.

وه له زور کردنی نموه و هچه بهرژوه نندی به کی گشتی و قازاغچکی تایبته تیډایه که وای کردوه نومته کان زور سوور بن لمسر زور کردنی نموه به به خشیی دیاری به کی هانده رانه بڼ کسیتک نموه کی زور بووه و ژماره ی خیزانه کی زیاد کردوه، وه له کونموه ووتراوه: عیززهت و سربریزی بڼ ئموکه سیه که وه چمی زوره، وه ئمهش راستی به کی بمردوه امه شیتک نی به پوچی بکاتوه و بیگوریت.

نه حنه فی کورې قهیس چوه لای موعاویه- یزید له لای دانیشتبوو سیری نه کردو دلنی پنی خوش بو- پنی ووت: ئمی ئمبا به حر چی نه لیت دهریاری کور؟ نه حنه تئ گه یشته مېهستی چیه ووتی: ئوان کوله کی پشتمان و بمری دلمان و روښنایی چاومان بوان نه چین به گډوژمنانماندا، ئوان جئ نشینی ئیمه، له بمر نموه بڼان ببه به زهوی دابین کراو تاسمانی (سیبمر کمر)، نه گمر داوای شتیکیان کرد پنیان ببه خشه، نه گمر داوای ره زامندی خوتیان کرد لیان رازی به، له به خشیی خوت بڼ بهشیان مه که مهادا له نزیکیت بڼ زار بن، و له ژبانت بڼ تاقمت بن، وه حمز له مردنت بکن.

فهرمووی: قسه کانت تمواوه ئمی ئمبا به حر! ئوان بمو شتوه بمن همره وک وه سفت کرد^(۱).

۳- پاشان غمریزه دیکیایه تی و باوکیایه تی له سیبمری مندا لئ تی یوه نه شوغما نه کات و تمواو تمیت، وه همره ها هسته کانی سوزو خوشویستی و دل نمرمی هر له مندا لئ تی یوه گشه ده کات، که ئهمانهش چهند تایبه تمه نندی و چاکیمتین به بڼ ئوانه مرو قایه تی تمواو ناییت.

۴- هست کردن به ئمرک و برکی ژن و میړدایه تی و سربره شتی مندا ل پال به هستی تاکه فردوه نه نیت بڼ ناماده برون و به خشیی ئمری پری توانا بڼ به یتز کردنی کوشه کانی، جا بممهش ئمروات بمرو کارو پیشه له پیناوی بمړتوه بردنی ئمو ئمرکانمو هه لسان به واجیی. نیتز هوکاری برهمم هیئان زور ده بیت، وه ئمبی به پال نمرتک بڼ دهر هیئانی ئمو سامانه ی خوا له زهوی دا دایناره که جئ سود به خشیی به خه لکی.

(۱) بر روانه (الأمالی لأبی علی القالی).

الزواج) ژن هیټان و میټرد کردن

۵- دابهش کردنی کار بهشیویهک که کارو باری ناوماڼ پیی رټک و پینک بیټت له لایه کموه، وه له لایه کی تریشموه کاروباری دهرودی خیتزانی مالیشی پیی رټک و پینک بیټت. له گهل دانانی سنورټک بؤ بهرپر سایهتی همریک له پیاووژن دهریاری ټمو کاره پیی سپټردراوه.

ژن ههټنسهټی به سهرپه شتی کردنی ماڼو کاروباری ناوماڼو پهروره ده کردنی منداڼو ناماده کردنی زه مینه یه کی خوش بؤ پیاو که تی دا بموټنموه کارټک نه کات که نارپه حمتی یه کی برهونیتنموه، له ولاشموه پیاو ههټنسهټی به کاروباری پیوټست و ټموی که ماڼو منداڼو پیوټستی پیی ههټیت له سامان و خمرجی یه کانی.

بمو دابهش کردنه رټکمو دادوه رانه یه همریک له پیاوو ژن کارو باری سروشتی خوی بهجن ټهټینی له سر باشتړین شتیویهک که هم خوا پیی رازی ینت و هم خهټک سوپاسی بکن، بهوشیویه بهرپروومی پیوژن ټمات.

۶- ټموی که (زواج) ژن و میټردایه تی بهرهمی ټهټینی له پدیوهندی خیتزانی و بهټیز کردنی هوټه کانی خوشمویستی له نیوان ټندامانی خیتزانا وه بهټیز کردنی پدیوهندیه کومه لایه تی یه کان شتیکن که نیسلام پشتی نه گری و یارمه تی ټمات. چونکه بهرپاستی ټمو کومه لگایه کی که پدیوهندی خوشمویستی له نیوانیانا ههټیت کومه لگایه کی بهټیزو بهخته وه.

۷- له راپوړتیکی ټتموه یه کگرتوه کان دا هاتوه که رټوټامی (الشعب) بلاوی کردوټموه له رټوژی شه ۶/۶/۱۹۵۹م. ټوانمی ژنیان هیټانموه شویان کردوه ماویه کی درټرټر ټمژین لهوانمی که ژنیان نه هیټناوه شویان نه کردوه، جا ټیتر ج ټوانمی ژن و میټردیان نه کردوه پیوټژن بن یان تهټاق دراو بن یان له همدو جینسه که بوخچی نه کراوه بن. وه له راپوړته که دا هاتوه: خهټک دهستیان کردوه به ژن هیټان و شوو کردن له تممینی بچوکی له هممو جیهاندا، وه به راستی تممینی ټمو ژن و میټردانه درټرټره.

وه ټتموه یه کگرتوه کان ټمو راپوړته یان له سر بناغی ټمو لیټکولینموه سهرژمیټرانه نویوه که له هممو لایه کانی جیهاندا کراوه سالی (۱۹۵۸)، وه له سر ټمو سهرژمیټرانی که کراون، راپوړته که ووتویتی: بهرپاستی شتیکی زانراوه که تیټکرای مردن لهناو ټوانمدا که ژنیان هیټناوه شویان کردوه، که مټره له تیټکرای مردن لهناو ټوانمدا که ژنیان نه هیټناوه شویان نه کردوه، له تممینه جیا جیاکاندا.

الزواج) ژن هیټنان و میړد کردن

وه ووتوویه تی: وه له سر نموه نه توانړئ بووترئ که ژن هیټنان و شوو کردن شتیکی به که لکه بؤ تمندروستی ژنو پیاو وهك يهك. هتا متریسه کانی سک پر بوونو مندال بوون وها کم بؤتموه که هیچ زیان ناگهیښتن به ژبانی نه تموه کان.

همروه ها ووتوویه تی: که ناوهندترین تمهمن بؤ هاوسری له هممو جیهاندا نمېړ ۲۴ سال بؤ ژنو ۲۷ سال بؤ پیاوه، نممش تمهمنیکه که که مته له ناوهندترین تمهمنی ژن هیټنانی چنده ساله.

هوکی (زواج) ژن هیټنان و شوو کردن

ژن هیټنان و شوو کردن (واجب):

ژن هیټنان و میړد کردن پتویسته له سر نموه توانای هیه و ناره زوی لی به تی و تتریسه له داوین پیسی. چونکه خویاراستو داوین پاکی پتویسته له سر تاده میزاد، جا نموش به ژن هیټنان و شوو کردن نه بیت دروست نابیت.

(قرطبي) ده فرمویت: نمو که سدی توانای هیهو دتريست زیان به نه فسی و دینی بگات نه گمر به عازبهی بمینیتموه، وه نمو تریسه له سر لاناچیت به ژن هیټنان نه بیت یان به شو کردن نه بیت، نمو جیاوازی تیدا نی به که واجبه له سر ژن بهینیت یان شوو بکات. وه نه گمر نه فسی داوی ده کرد به لام نهیده توانی نه فقهی ژنه که بکیشی، نمو ووته که خوی گموره دهیگریتموه که ده فرمویت: ﴿وَلْيَسْتَغْفِرِ الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحًا حَتَّى يُغْنِيَهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ﴾ (النور: من الآية ۳۳) واته: نمو که سانهی نمونده یان سامان و مال نی به بؤ ژن هیټنان با خویان پاک رابگرن لهوی که خوا حرامی کردوه، هتا خوا دهوله مندیان نه کات به میهره بانی خوی و ژن هیټنایان بؤ ناسان نه کات.

جا نموه ناتوانی له بهر همزاري ژن بهینتی با زور بهرژو بیت به پی نی نموه که (جماعت)، له تینو مسعوده وه نه گپړنموه خوا لی پازی بیت، که پیغمبر ﷺ فرمویته تی: (یا معشر الشباب، من استطاع منكم الباءة فليتزوج، فإنه أغض للبصر، وأحصن للفرج، ومن لم يستطع فعليه بالصوم، فإنه له وجاء).^(۱)

(۱) بوخاری (۵۰۶۶) وه موسلیم (۱۴۰۰) وه نمبو داود (۲۰۴۶) وه (ترمذی ۱۰۸۱) وه نسائی (۵۸/۶).

الزواج) ژن هیئنان و میترد کردن

واته: ئەو کۆمەڵی لاوان هەمکەس لە نێو توانای ژن هیئانی هەیە با ژن بهیئێ، چونکە چاکترە بۆ چاوگرتن لە روانینی حەرام و داوێن پاراستن لە خراپەو گوناو، وە ئەوێ کە ناتوانێ ژن بهیئێ با بەرژۆرۆ بیت چونکە رۆژو دەماری نارەزوو ئەمرێتی.

ژن هیئانی پەسەند (الزواج المستحب):

ئەما ئەگەر کەسێک توانای هەبوو ژن بیتێ و حەزیشی لێ بوو بەلام لە خۆی ئەتەتسا کە خراپە بکات، ئەو ژن هیئان بۆ ئەو پەسەندە و باشترە لەوێ خۆی یەک لا بکاتمەو بۆ خواپەرستی، چونکە گۆشەنشینی لە ئیسلامدا نییە. (طبرانی) لە سەعدی کورێ ئەبێ وەققاسمەو ئەگێرێتمەو کە پیغمبەر ﷺ فرمویەتی: (إن الله أبدلنا بالرهبانية، الخيفية السمحة).

واته: خوا گۆشە نشینی و داپراپی بۆ گۆرین بە ئایینی راست و پێک و ناسان.

وە بەیەهقی ئەگێرێتمەو لە حەدییسی ئەبێ ئومامەو کە پیغمبەر ﷺ فرمویەتی: (تزوجوا فإني مكاثر بكم الأمم، ولا تكونوا كرهبانية النصارى)^(١).

واته: ژن بهیئێن چونکە بە نێو خۆم لە ئەتەمەکانی تر بە زۆرتر ئەزانم و شانازی ئەکەم، وە وەکو گۆشەنشینهکانی گاور مەبن.

وە عومەر بە ئەبێ زەوائیدی ووت: ئەوێ پێ لە تۆ ئەگێرێ ژن بهیئێ یان ئەتوانینە یان بەد رەوشتی.یە.

وە ئیبنوعەبباس دەفرمویت: خواپەرستی کەس ئەواو ناییت هەتا ژن ئەهێتێ.

ژن هیئانی حەرام:

ژن هیئان حەرامە لەسەر کەسێک کە زان بە ژن بگەیهنێت لە خەرجی کێشان و چوونە لادا، لەگەڵ ئەبوونی دەستەلاتی ژن هیئان و نارەزوی بۆی.

(قرطبي) دەفرمویت: کاتی کەسێک زانی توانای بەخێوکردنی ژنی نییە یا ماریی نییە بیداتی یا شتی لە مافەکانی کە لەسەریەتی دەربارەي ژن ناتوانی بەجێی بهیئێ، دروست نییە بۆی ژن بهیئێ هەتا بۆ ئەو ژنە پروون ئەکاتمەو، یا هەتا ئەزانێ خۆی ئەو توانایانەي تێدا دروست بوو.

وە هەروەها ئەگەر ئەخۆشی.یەکی هەبوو کە بەرگری لێ ئەکرد لەکاری سەرچێیی، لەسەریەتی بۆ ئەو نافرەتە پروون بکاتمەو بۆ ئەوێ دوايی تەنگ و چەلەمە دروست نەبیت، وە هەروەها دروست

(١) رواه البيهقي (٧/٧٨) وە لە سەندە کەیدا (عەمەد)ی کورێ (ثابت) هەیه کە لاوازه.

(الزواج) ژن هينان و ميترد کردن

نييه بهو هه‌لی خه‌له‌تيني که مالتی زۆری هه‌يه يا کارتيکی باشی هه‌يه يا شتيکی باش ئه‌زانی به درۆ. وه هه‌روه‌ها لسه‌ر ئافره‌ت پيترسته ته‌گه‌ر بزانی خۆی توانای نييه به ئه‌رکی ژن و ميتردايه‌تی هه‌له‌سی، يا نه‌خۆشی‌یه‌کی هه‌يه پۆی خۆشی لێ وه‌رگرتنی ته‌گه‌ر، له‌وانه شيتی و گولی و نه‌خۆشی ناو فرج دروست نييه بيان شاريتمه‌وه و به‌و که‌سه نه‌لین وه‌ک چۆن لسه‌ر که‌له‌په‌ل فرۆشيك پيترسته عه‌يبی که‌له‌په‌له‌کی بلی.

وه هه‌رکاتێ یه‌کن له ژن و ميترد عه‌يبی ئه‌وی‌تری بۆ ده‌رکه‌وت بۆی هه‌يه په‌شيمان ببیتمه‌وه. ته‌گه‌ر عه‌يبه‌که به‌ژنه‌که‌وه بوو پياوه‌که بۆی ده‌رکه‌وت بۆی هه‌يه په‌شيمان ببیتمه‌وه چی داوه‌تی ماره‌یی لێی وه‌رگرتمه‌وه.

وه‌نه‌گه‌رنمه‌وه پنه‌مه‌به‌ر ﷺ ئافره‌تيکی به‌نی به‌ياضی هینا سه‌یری کرد په‌له‌یه‌کی يینی به‌ناو قه‌دی‌يه‌وه‌يه جا گه‌يايه‌وه‌وه فرموی: (دَلَسَمَ عَلَي) واته: لیتان گۆريوم.

وه رپوايه‌تی جياواز هاتوه له مالیکه‌وه ده‌رياره‌ی ژنی پياوی که توانای نزيکی کردنی نييه - ته‌گه‌ر خۆی خسته به‌رده‌ستی پياوه‌وه له‌پاشاندا به‌و هۆيه‌وه جياکرايه‌وه، جا که‌ره‌تيکیان فرموی: هه‌موو ماره‌یی‌یه‌که‌ی بۆ هه‌يه، وه جاريکی تر فرموی: نيوه‌ی ماره‌یی بۆ هه‌يه. وه‌ئمه‌هه لسه‌ر ئه‌وه يينا کراوه که خيلاfi لسه‌ره به چی شايه‌نی ماره‌یی نه‌يیت؟ به‌ خۆ خسته به‌ر ده‌ست پياو يا به‌ چونه‌ لای؟ لسه‌ر ئه‌وه‌ش دوو قسه‌ هه‌يه: له‌ دايدا به‌درژی باس ته‌کريت.

ژن هينانی مکروه:

که‌راهه‌تی هه‌يه که‌سيک ئه‌رکی ژن و ميتردايه‌تی بۆجی نه‌يه‌ت له‌چونه‌ لاو به‌خێوکردن، ژن به‌يینی به‌ مه‌رجی زيانکه‌ نه‌که‌وتته سه‌ر ئافره‌ته‌که. وه‌ک ئه‌وه‌ی ئه‌و ژنه ده‌وله‌مه‌ند بيیت و زۆر په‌غه‌به‌تی له‌ چونه‌ لانه‌يیت. جا ته‌گه‌ر به‌و ژن هينانه له‌ شتيک له‌ فه‌زه‌کان بپۆی يا له‌ فيتره‌وونی زانسته ئه‌وه که‌راهه‌ته‌که‌ی زۆرتره.

ژن هينانی په‌وا:

ژن هينان په‌وا ده‌يیت کاتيک که‌ پنگه‌ره‌کان و هۆکاره‌کانی پيترسته کردن نه‌يیت.

قه‌ده‌غه‌ بوونی خۆ دا‌به‌ران له‌ ژن هينان و ئه‌رکه‌کانی له‌به‌ر خوا په‌رستی بۆ که‌سيک که‌ توانای ژن هينانی هه‌يیت:

الزواج) ژن هينان و ميړد كردن

۱- له نيبنوعه بيا سوه هاتوه: پياوړتک هاته لای پينغممېر ﷺ پينزاري له بڼې ژنې دهرېړې ووتې: نايَا خَوَم نه خستېنم؟ فرموي: (ليس منا من خصي أو اختصى)^(۱).

واته: خستېنمرو خو خستېنم له نيمه نښه. (طبراني) گټراوېدې يوه.

۲- سدهدى كورې ته بې وه ققاص ده فرموي: پينغممېر ﷺ پټې به عوسمانى كورې (مظعون) ندا خوى داسې له ژن هينان. وه ده فرموي: نه گمړ پټې بدياه خومان نه خساند. بوخاري گټراوېدې يوه^(۲).

واته نه گمړ پټې بدياه نيمه نمونده زياده پرميان نه كړد لموهدا هتا خوشمان نه خساند. (طبري) ده فرموي: نو خودا پرېنې عوسمانى كورې (مظعون) ته بويست حرام كړدى ژن و بون و همموو نموشانه بوو كه خوشى لى ودرته گيږي، لهبر نموه دهر باره نيمه نيم نايه ته هاتو ته خواره وه: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحْرِمُوا طَيِّبَاتٍ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ﴾ (المائدة: ۸۷).

واته: ندى نموكسانى باوه پرتان هيناره نموانى بونان حلال كړاوه له لايمن خواوه له خواردن و خواردنموه ژن هينان، لهسر خوتان حرام مېكمن زيا دهرې مېكمن، چونكه خوا نو جوړه كسانى خوش ناوې كه زياده پرهوى نه كمن.

پيش خستنى ژن هينان بهسر حه جدا:

نه گمړ كسيك پيوستې بون هينان بوو ترسى خراپو گوناوه كړدى بوو له نه هينانى ژن، نه بې بيخاته پيش حه جى فېرز، بهلام نه گمړ ترسى نمبوو نه بې حه جكه پيش بخات، همروه ها فېرزه كيفايت هكان - وهك فېرېونى زانست و جيهاد - پيش ژن هينان نه خرېن نه گمړ ترسى گوناوه نه بېت.

پرو ودر گټران له ژن هينان و هويه گانى

بموانى پيشودا بومان دهرده كموت كمن هينان پيوستې ك ناتوانى وازى لى بهيښرى، وه هيچ شتيك پټ له ژن هينان ناگري جگه له نتوانايى و بدهرېشتى. وهك پيشوای باوه پداران عمر خوا لوى وازى بېت فرموي، وه راهيې له نيسلامدا نښه، وه پشت هلكردن له ژن هينان زور سوودو چاكه له دست مرؤ نمدات.

(۱) بروانه (مجمع الزوائد) (۲۵۴/۴).

(۲) البخاري (۵۰۷۳).

الزواج) ژن هينان و ميړد كردن

وه نموه بهس بو پال نان به كومه لي موسلمانانموه كه همموكار بكمن بو تاماده كړدني هوكانيو ناسان كړدني بابه ته كاني، همتا ژن و پياو وهك يهك به خوځي بژين بهموي ژنو ميړدايمتييموه. به لام به پينچموانمي نمانمونه زور له خيزانه كان دورن له ياساي بمرزي فراواني نيسلام، ژن هينانيان قورس و گران كړدوه و چند گيروگرفتنيكيان هيناوته سر ړنگاي، وه بموه گراني وتمنگ و چه لڼه مديه كيان دروست كړده كه بوو ته هوي زور له ژنان و پياوان دوچارى نازاره كاني تمناهي و موشكيلو ناووميدي يه كاني بين، وه همروه ها و لڼام دانموه بو عيلاقاتي بمريره لڼا و پهيوندي يه پسواو بي باكه كان. وه دياردهي گيروگرفت و ناله باري وه زعي ژن هينان وهك له شاره كاندا دهر نه كموي له لادي كاندا وها دهرناكموي. چونكه لادي كان هيشتا ژيان تييدا دووره له زياده روهي و ناله باري و هوكاني - جگه له همدې خيزاني دهولمه مند نمييت - كه چي ژيان له شاره كان دا وها دهر نه كموي كه زور گران و ناله بارييت.

وه بهشي زوري نمزمي ژن هينان نه گهرتيموه بو زيادي ماره يي و زوري خمرجي يه كان كه پياو ماندرو ته كات. نممه له لايه كموه، له لايه كي تره و زياده روهي ژن و دهرچووني بهم شيوه سمرسوپهينره شك و گومان نه خاته ړنگاكيه موه به جوړيك پياوي و هالي كړدوه ناتواني هاوسري بوخوي هه لېژري. بهلكو بمو هويوه زور خه لك مان نه گرن له ژن هينان، چونكه - به يري خوي - ژنيك نادوژتيموه چاك بيت بو هه لگرتني ژياني ژنو ميړدايمتي.

له بهر نموه پيوسته گهرانموه بولي نيسلام و ته عليما ته كاني بيت لمو شتانه دا كه پهيوندي هديه به پموره ده كړدني نافره و پينگه ياندني له سمر چاكي و داوين پاكيو خو داپوشين، وه وازهينان له ماره يي زور گران و كهلوپه لي ژن هينان.

هه لېژاردني خيزان

ژن شونې حموانموه به بو پياو همروه ها كيلگيه متي، وه هاوبه شي ژيان و پموره ده كمري مال و داكي مندال و نارامگاي دل و شونې نهيني و هيواكاني پياوه. وه نمو گرن گرتين پايه خيزانه، چونكه نمو مندال نه هينيت، وه لموره زور خو و روه شي جوان و صيفاتي بمرز وهر نه گريت، وه له ناميزي نمودا سوزو نه نديشه كاني مندال دروست نه بيت و هيو او ناواته كاني نه شوغا ته كات و فيري زمان نه بيت، وه زور له خو و روه شي و ناين و سلوكي كومه لايه تي وهر نه گري.

له بهر نموانه نيسلام زور گرنگي داوه به هه لېژاردني خيزاني چاك، وه كړدويمتي به چاكتين كهلوپه لي كه پيوسته به پموره موه بوي بگه رين. چاكيه تيش تمنا نموه به كه پاريزگاري ناين بكات و ده ست به روه شي بهرزه كانموه بگريو گوي بداته مافي ژن و ميړدايمتي و پاريزگاري

الزواج) ژن هیئان و میترد کردن

کردنی مندالده کانی، ئەمان که له کاتی ژن هیئاندا ئەبێ چاودیری بکری. ئیتر جگه لهمانه له روالته کانی دنیا، ئەوه لهو شتانهیه که نیسلام قەدەغەیی کردوون ئەگەر پرووت بوون له خێرو فەضل و چاکیهتی.

زۆر کەس چاو ئەبێرته مالتی دنیا یا جوانی زۆر یا پلهو پایەیی کۆمەلایەتی و ناویانگی باو بایرەو هۆزایەتی پێ ئەوی گۆی بدەنه ئەواڕتی دەروو چاکی پەرەردە. لەم کاتاندا بەرەمی ژن و میتردایەتی تال ئەبێت وە سەرەنجامیکی خراپی ئەبێ.

لەبەر ئەوەیە پیغمبەر ﷺ ژن هیئانی لەسەر ئەو شتوویە قەدەغە کردوو و ئەفرموی: (إياكم وخضراء الدّمن، قيل: يا رسول الله وما خضراء الدمن؟ قال: المرأة الحسناء في المنبت السوء).

واته: پێتان پائەگەینەم دوورکومەوه له سەوزە کەلاوه، ووتیان: ئەو نێرراوی خوا سەوزە کەلاوه چییە؟ فرموی: ئافەرەتی جوان له بنەمالی خراپ^(١).

وه دەفرموی: (لا تزوجوا النساء الحسنهن، فعسى حسنهن أن يُردیهن، ولا تزوجوهن لأموالهن، فعسى أموالهن أن تطغیهن، ولكن تزوجوهن على الدين، ولأمة خرماء ذات دين أفضل)^(٢).

واته: لەبەر جوانی ژن مەهیئنە لهوانەیه ئەو جوانییه ملیان بشکێنێ. وه لەبەر مال و سامانیان مەیان هیئن، لهوانەیه سامانەکیان مل هوربان بکات، بەلکو لەبەر تاینیان بیان هیئن، ژنیکی لوت سمارو گۆی براوی بەدین چاکتره.

وه هەروەها رای ئەگەینەت ئەوی مەبەستی له ژن هیئان ئەوه ئەبێت که مەبەسته بنەرەتییه کهی لەسەر دانراوه له دروست کردنی خێزان و ئاگاداری کاروباری خێزان، ئەوه بەشیوێیه که مامەڵە له گەڵ ئەکری که پێچەوانە مەبەسته کهی بیت وه ئەفرموی: (من تزوج امرأة لمالها لم یزده الله إلا فقراً، ومن تزوج امرأة لحسبها لم یزده الله إلا دناءة، ومن تزوج امرأة لیغض بها بصره، ومحسن فرجه، أو یصل رحمه، بارک الله له فیها وبارک لها فیها). رواه ابن حبان فی الضعفاء.

(١) رواه الدارقطني و قال تفرد به الواقدي وهو ضعيف، والقضاعي في الشهاب (٦٢٢) والرامهرمزي في الأمثال (٨٤).

(٢) (ابن ماجه) (١٨٥٩) ثم حدیسه زۆر زەعیفه وهك شیخ ئەلبانی دەفرموی: بروانه (ضعیف سنن ابن ماجه ٣٦٦ والضعيفة ١٠٦٠).

(الزواج) ژن هیټنای و میټرډ کردن

واته: ههركهس ئافرهتيك بهيئي لهبهر سامان و مالهكهى خوا ههژارى نهى هيجى بۆ زياد ناكات، وه ههركهس ئافرهتيك بهيئي لهبهر بنه مالهو بهرزى، خوا نزمى نهى هيجى بۆ زياد ناكات، وه ئوهى ژنيك بهيئي لهبهر ئوهى چاوى خوئى له حهرام دور بخاتهوه و داوئين پيس نهيتت يا لهبهر گه ياندنى رهم خوا له ههردوكيان پيرۆز نهكات.

مەبەست لەو دورخستنەویە لەو جۆرە ژن هێتانه ئەویە کە مەبەستی یەکم لە ژن هێتان
 ڕووکۆردن بەرەو ئامانجە دنیاییەکان نەبێت، چونکە بوانە کەس شان و شکۆی بەرز نایێتەوه و بێ
 نایێت بە هیچ بەلکو پێویستە کە ئاین مەبەستی سەرەکی بێت، چونکە ئاین پێنمایی ناوەزو
 ڕێزدانی مۆژە.

له پاش تاين نهيئ نمو صيفاتانه بيت كه مروء به سروشتي حنزيان لي نه كات و دروني بوي نه چي. پيغمبر ﷺ نه فرموي: (تنكح المرأة لأربع: لمالها، ولحسبها، ولجمالها، ولدينها، فاظفر بذات الدين تربت يداك) رواه البخاري ومسلم^(۱).

واته: تافهت له‌بەر‌چوار شت نه‌خوازێ یه له‌بەر سامانه‌که‌ی، یا بنهمالێ، یا له‌بەر جوانی‌یه‌که‌ی، یا له‌بەر تاینه‌که‌ی. جا نه‌وه‌ی دینه‌داره بیه‌خواره ده‌ستت خۆ‌لای بیت نه‌گه‌ڕ وانه‌که‌یت^(٢).

وہ بڑے فافرہتی چاک سنورنک دیاری نہکات کہ نمیش نمویہ کہ جوانو گوئی رایدلو بی تارانو
نمینہ نہفرمویت: (خیر النساء مَن إذا نظرت إليها سرتك، وإذا أمرتها أطاعتك، وإذا
أقسمت عليها أبرتك، وإذا غبت عنها حفظتك في نفسها ومالك) رواہ النسائی وغیرہ بسند
صحیح (۳) .

واته: چاکترین ژن نمویه که کاتیک سهرت کرد دل خوشی کردی، وه کاتیک فرمانت پی‌دا گوئی‌زابه‌ئی کردی، وه کاتیک سویندت لی خوارد سویندی نه‌خستی، وه کاتیک لئی دورکوتیتسه

(١) البخاري (٥٠٩٠) ومسلم (١٤٦٦) وابن ماجه (١٨٥٨) وأبي داود (١٧٨٧) والنسائي (٣٠٢٩)، وانظر الارواء (١٧٨٣).

(۲) تربت یداك واتە: دەستت خۆڭاری بیت. كه ئەمەش دوایە بە فەقیری ئەر كەسەى كه دین مەبەستى نەیت لە ژن هەنانا.

(۳) أحمد (۲/۴۳۲) والنسائي (۲/۷۲) والحاكم (۲/۱۶۱) وه سندہ کی (صحیح) بروانہ الصحیحہ (۱۸۳۸).

الزواج) ژن هیټان و میټرډ کردن

خوځی و ماله کمې بڼه پراستی). وه لمو سیفاتانې که پیوسته له نافرته د یاری کړاوا هېښت نمویه له ژینگه یکه بېرته ناسراوبن به نیعتیدالو له سرخوځیو دور له لادانی دروونی، چونکه نم جوړانه شایه نې نمون که بسوزو دل نمر بن بهرامبر منداډو پاریزه ری مافی میټرډ بن.

پیغمبر ﷺ نومو هانینی داواکړد نمیش عوزری بڼه هیټایوه که منداډو داره، پیغمبر ﷺ فرموی: (خير نساء ركن الإبل صالح نساء قریش، أحناء علی ولد، فی صغره، وأرعاه علی زوج فی ذات یده)

واته: چاکترین نافرته سواړی ووشر بویټ نافرته چاکه کانی قورپه شه، که میهره بان تره بڼه منداډو له بچوکی دا، وه چاودیری که تره بڼه میټرډ له کاتی دهست کورتی دا.^(۱)

وه سروشتی بنه چمی پر ریز نموجورانې لی پیدایه نیټت. پیغمبر ﷺ نه فرمویټ: (الناس معادن كمعادن الذهب والفضة، خیارهم فی الجاهلیة خیارهم فی الإسلام إذا فقهوا)^(۲) واته: خه لکی کانزان وه کانزای زیرو زیو، چاکترینیان له سرده می نه فامیدا له نیسلامیش دا هر چاکن نه گمر له تاین تین گیشتن.

وه یه کی له مېهسته سره کیه کانی ژن هیټان منداډو بونه. کهواته نه بی ژن نمزوک نیټت نموش به ساغی لاشیدا نمزانری، وه همدوه ها به گویره خوشک و پورو کس و کاردا درته کموی.

پیاوړیک داوای ژنیکی نمزوکي کرد: ووتی: نهی نیروای خوا من داوای نافرته ټیکی بنه چه چاک و جوانم کردوه به لام نمزوک پیغمبر ﷺ نهی هیشت و فرموی: (تزوجوا الودود الولود، فبانی مكاثر بكم الأمم يوم القيامة)^(۳).

واته: نافرته پر سوزو منداډو بوو بخوازن، چونکه من له پوژی دواپی بزموری نیوه و شانازی نه کم به سر نه تموه کانا. وه نافرته پر سوزیش نمو نافرته یه که سوزو خوشویستی بڼه میټرډ هېښت و خوځی ماندوبکات بڼه پازی بوونی نمو. وه مروځ له سروشتی دا حلز له جوانی نه کات و بوی سرگردانه وه همیشه هست بهوه نه کات کشتیکی وون کردوه. کاتنی شتی جوان لونی دور بیټ، جا نه گمر به دهستی هیټا هست به نارامی درونی و به ختیاری نه کات و نه حویتموه. لمبر

(۱) الحاکم (۵۳/۴) و (مجمع الزوائد) (۲۷۱/۴).

(۲) أحمد (۲۹۵/۲) و مسلم (۱۶۰ و ۱۵۹/۲۶۳۸) و أبوداود (۴۸۳۴).

(۳) لموه پیش ته خریچی کرا.

الزواج) ژن هینان و میړد کردن

نموه نیسلام جوانی لانه بردووه له حیسابا له کاتی هه لېښاردنی خیزان . له همدیشی صحیحدا هاتووه: (إن الله جميل يحب الجمال)^(۱). واته: خوا جوانو جوانی خوش دویټ.

موغیره ی کورې شوعبه داوای نافرته تیکې کردو به پیغمه مېرې راگه یاند، پیغمه مېر ﷺ پښی فرموو: (اذهب فانظر إليها، فإنه أحرى أن يودم بينكم)^(۲)

واته: بچو سیرې بکه چونکه نو سیرکردنه هویه که بۆ بمرده وامی خوشمویستی نیوانتان.

وه پیغمه مېر ﷺ ناموژگاری پیارو تیکې نه کرد که داوای نافرته تیکې نمنصاری کرد بوو پښی فرموو: (انظر إليها فإن في أعين الأنصار شيئا)^(۳) واته: سیرې بکه چونکه له چاری نمنصاری به کانا شتیک هیده.

وه جابری کورې عبدالله خوی پنا نندا بۆ نو نافرته تیکې که بیوستایه بیخوای، همتا بتوانی به جوانی سیر بکات و نو شتانه ی لی بیینی که ده بیته هوی نمدی پالی پیوه بنی بۆ هینانی.

وه پیغمه مېر ﷺ هندی نافرته تیکې نه نارد بۆ ورد بونمووه زانینی هندی که لهو عدیانه که شاراون، وه پښیانی نه فرموو: (شئى فمها، شئى إبطيها، أنظري إلى عرقوبيها)^(۴) واته: بونی دمی بکه، بونی بن باله کانی بکه، سیرې دهماری پشت پاژنه ی بکه.

وه وا باشه که نافرته به کچی بهیترئ، چونکه کچ ساده یو له گهل پیادو تیکه لی نه کردووه. هینانی نو په یوه ندی ژنو میړدایه تیکې بهیترتر نه کات وه خوشمویستی بۆ پیاده کی زورتر به دلوه نموسی (فما الحب إلا للحبيب الأول) واته: خوشمویستی نییه بگاته خوشمویستی یه کهم.

کاتی جابری کورې عبدالله پیوه ژنیکې هینا پیغمه مېر ﷺ پښی فرموو: (هلا بکرا تلاعبها وتلاعبك)^(۵). واته نه نه بوو کچ بویه یاریت له گهل بکردایو یاری بکردایه له گهلتا. نموش به پیغمه مېرې ﷺ راگه یاند که بارکی کومه لی کچی ووردی به جی هیشتووه، وه نمان پیوستیان به نافرته تیک هیده چاودیریان بکات، پیوه ژنیش به توانا تره بۆ نو شتانه له کچ که هیشتا رانه هاتووه

(۱) مسلم (۹۱) وأحمد (۳۸۵/۱) وأبوداود (۴۰۹۱) والترمذي (۱۹۹۹).

(۲) ترمذي (۱۰۸۷) والنسائي (۶۹-۷۰) وابن ماجه (۱۸۶۵) وحديثه صحیحه وهك شیخ نهلبانی ده فرموت بروانه (المشكاة ۳۱۰۷) و (الصحيحة ۹۶).

(۳) مسلم (۱۴۲۴).

(۴) أحمد (۲۳۱/۳) والحاكم (۱۶۶/۲) والبيهقي (۸۷/۷).

(۵) بخاری (۵۰۷۹ و ۵۰۸۰) وموسليم (۷۱۵).

(الزواج) ژن هیئنان و میتره کردن

له بهر توبه بردنی ناوماښ. وه نموی پیوسته په چاو بکړئ نمویه که نهمیت نریکی بیټ له نیوان ژن و پیاوه کېدا لمړوی تمه منمونه و لمړوی پلمو پایمی کومه لایه نهمونه و ناستی رۆشنیوی و نابووری یسوه. چونکه نریکی لیم لایه نهمونه یارمستی دهره بۆ بهر دوا می به یه کموه ژبان و مانموی خوشمویستی نیوانیان.

وه نمویه کړو عمر خوا لی یان رازی بیټ داوا ی فاطمی کچی پیغمبریان صلی الله علیه وسلم کرد نمویش نمی فرموو: (هیشتا مندا له) به لام کاتی علی خوی لی رازی بیټ داوا ی کرد لی تی ماره کرد.

نهمانه هندی شتن که نیسلام خه لک رینمایمی نه کات بوی، تاوه کو ژن هیئمه ره کان بیکمه نه چرایه کو ری خویانی پښ رۆشن بکه نمونه و لمسری برۆن.

جا نه گمر نیمه نمو شتانه مان رچار کرد له کاتی هه لېژاردنی ژندا، نهموانین ماله کامان بکهینه به هشتیک که مندا ل تی دا بھو نهمونه و میتره تییدا به ختموه ر بیټ، وه بۆ ژبان کومه لې مندا لی چاک ناماده بکړین که نه نمونه به هو ی نموانمونه ژبانیکمی خوشو پر رتیز بهر تته سمر.

هه لېژاردنی میتره

لمسر سمر پشتمی کمری نافرته پیوسته پیاو هه لېژرئ بۆ نمو نافرته می سمر پشتمی ده کات، نهمی دا تنه ها به کمسک نه بیټ که باوه رو ناینو ر هوش و شمره فی هیه، چونکه نه گمر له گه لیا ژبا به چاکه نه می، وه نه گمر ده ست بهر داری بوو، به چاکمی ده ست بهر داری نهمیت.

نیمایمی غمزا لی له (الاحیاء) دا و توبه می: نیحیات له مافی نافرته دا زور گرنگه، چونکه ناسکه له شو کردند او خو رزگار کردنی بونییه، به لام پیاو به هممو شتویه که نهموانی له ژن خوی رزگار بکات به ده ست لی بهر دانی (الطلاق) جا همرکاتی پیاو کچی خوی دا به ستمکارو تاوان بارو بیده چیو عاره ق خوړ، نموه تاوانی کردوه بهرامبر ناینه کمیو خوی خستوته سمر رق و خه شمی خوی گموره لمبر برینی سیلمی په حم و خرابی هه لېژاردنه کمی.

پیاریک به حسنی کوری علی ووت: کچیکم هیه کی به باش نهمانی بیده می؟

نمویش فرموی: بیده به کمسی که له خوابترسی، چونکه نه گمر خوشی بوی رتزی لی نه گری، وه نه گمر خوشیشی نموی ستمی لی ناکات.

(الزواج) ژن هیئان و میړد کردن

عائشه د فهرمویت: شو کردن بهندایه تییه جا سهیری نموه بکهن کچه کانتان نه خنه کوته. پیغه مبر ﷺ فهرمویته: (من زَوْجِ کَرِیمَته من فاسق فقد قطع رحمها) رواه ابن حبان فی الضعفاء من حدیث انس، ورواه فی الثقات من قول الشعبي بإسناد صحیح^(۱).

واته: هدرکس کچی خویدا به فاسقیتک نموه سیلمی ره چی بهرامبری بریوه.

نیبوت هییه د فهرمویت: هدرکس بهر د وام بیت لمسر تاوان کاری نابی کس ژنی بداتی

خوازیینی (الخطبة)

خوازیینی (الخطبة): له پیشه کییه کانی ژن هیئانه، وه خوی گموره دایناوه پیش نموه پدیوه ندی ژن و میړدایه تی به سترې بۆ نموه شو پیاوړونه یه کتر بناسن، وه بۆ نموه ژن و میړدایه تییه که یان لمسر پئی نمایی و شاره زایی بیت.

ض ذنیک رة وایة داخوای بکریت:

دروست نییه داخوای ثافره تییک بکری همتا دور مدرجی تیدا نه بی:

(یه که م): نه بی شو شتانی تیدا نه بی که به پیی شمع پئی گرن له هیئانی.

(دووه م): که سیک تر پیش شو داخوای شمع نه کرد بی.

جا نه گمر شو شته شمع عیانی تیدا بو که پئی له هیئانی بگری، وه ک نموه حرام بیت بوی به هییه که وه له هییه کانی حرامی همیشی یا کاتی، یا که سیک تر له پیش نموه داوای کرد بو، نموه دروست نییه شو داوای بکات.

داخوای ثافره تییک که له عیدده کی سیک ترا بیت:

حرامه داوای ثافره تی عیدده دار بکری. جا شو عیدده عیدده میړد مردن بیت، یا عیدده تلاق، تلاقه که تلاق ریجی بیت، یا باین. جا نه گمر شو ثافره له عیدده تلاق ریجی دا بیت، نموه حرامه داخوای بکری، چونکه شو ثافره له عیدده میړد کی دهر نه چووه، وه پیاوه که هدرکاتیک بیسوت نه توانیت بیگپریتسه. وه نه گمر له عیدده تلاق باین دا بیت، حرامه خوازیینی کردنی به شیوه راستموخ، چونکه هیشتا مافی میړد کی به سهره ماوه، وه شو پیاوه حدقی نموه هییه که بیگپریتسه به عه قدیکی تازه. وه چونه پیشمویه پیاوړکی تر بۆ داخوای کردنی ته عدایه بۆ سهر مافی میړد کی.

(۱) بروانه (کتاب المجروحین) ی نیبوت حبان (۱/۲۳۸).

الزواج) ژن هیئان و میړد کردن

وه زانایان جیاوازی یان هدیۀ نه گهر پیار ئیشاره بکات به داخوازی دروسته، یان نا، راستی نموده ئو کاره دروسته.

وه نه گهر له عیددهی میړد مردندا بوو ئوه دروسته (تعریض) ئیشاره کردن به داخوازی له کاتی عیددهدا نهک به شتویه کی راستموخو، چونکه په یوهندی ژن و میړدایه تی به مردن پچراوه، وه میړده کله مافی نه ماوه به خیزانه کیدهوه.

وه بویه حهرامه به شتویه راستموخو داخوازی بکری، له بهر ناگاداری کردنی دلی ئمو نافرته که له غم و پژواوه ته عزیه دایه له لایه کموه وه له لایه کی تریشموه له بهر ناگاداری کردنی هستی کسو کاری مردوه کمو وه سه کانی. خوی گموره نه فرموی: ﴿وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُمْ بِهِ مِنْ خُطْبَةِ النِّسَاءِ أَوْ أَكْنَنْتُمْ فِي أَنْفُسِكُمْ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ وَلَكِنْ لَا تُوَاعِدُوهُنَّ سِرًّا إِلَّا أَنْ تَقُولُوا قَوْلًا مَعْرُوفًا وَلَا تَعْزِمُوا عَقْدَةَ النِّكَاحِ حَتَّى يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي أَنْفُسِكُمْ فَاحْذَرُوهُ﴾ (البقرة: من الآية ۲۳۵) واتد: تاوان نیسه له سمرتان لموده که ئیشاره تان کردوه به داخوازی ژنانی میړد مردوو له کاتی عیدده که یانا، یا له ناو دلتانا حشارتان داوه، خوا ئمزانی ئیوه هر یادیان ته کمن، به لام وریا بن به نهیئی په یمانی ماره کردنیان پی مدهن مه گهر قسه یه کی چاکه بکمن له لایان. وه ماره یان مه کمن هتا ئمو عیدده یی خوا بوی دانان کۆتایی دیت، وه بشزانن خوا ئمزانی چی له دهر و نئاندا یه جا لی بی ترسن. وه واتای (تعریض) یش نموده که قسه گهر شتیګ باس بکات که نایویت راستموخو به دهم بیدر کیتی، وه کو نموده بلیت: (نهموی ژن بهینم) یا بلیت: (له خوا نه خوازم نافرته تیکی چاکم بکات به نسیب) یا بلتی: (خوا توشی خیرتکت بکات).

وه دیاری بردن بو ژنی عیدده دار دروستو نمویش هر جوریکه له (تعریض). همره ها دروسته لای ئمو ژنه وه سنی خو ی بکات، وه باسی بنه مالو رابردوی خو ی بکات له پوی قسه ی ژیر پهرده وه و ئیشاره کردن به ژن هیئان، چونکه نه بوجه عفر موحه ممدی کوری علی کوری حوسه ین ئمو کاره ی کردوه.

سوکه یندی کچی (حفظه) ده فرموت: علی کوری حمد داوای بینینی کردم که هیشتا عیددهی میړده مردوه کم کۆتایی نه هاتبوو. ووتی: نزیکیم له پیغه مبروه ﷺ ئمزانی، وه نزیکیم له علی یوهو شوینم له ناو عمره بدا، و تم: خوا لیت بپوری ئدی ئمبا جه عفر، تو پیاوکی شت لیوه ورنه گیری که چی له عیدده که ممد داخوازم نه که ی؟

ووتی: من هر نزیکیم له پیغه مبرو علی یوه بو باس کردی.

الزواج) ژن هیټان و میټرد کردن

پیغمبر ﷺ چو بۆ مائی ئوم سه له مه که نهی سه له مهی میټردی مرد بوو هیشتا له عیددهدا بوو فرموی: (لقد علمت انی رسول الله و خیرته، وموضعی فی قومی) رواه الدارقطني^(۱).

واته: بۆت ده رکوتوه که من پیغمبری خوام و هه بژاردی ئوم و شوین و جیگام چۆنه لهناو نهتموه کهمدا) وه ئوه داخواری بوو.

کورتی پای زانایان ئهوهیه که به ناشکرا داواکردنی ههموو ئافرهتیکه عیددهدار حهرامه، وه ئیشاره کردن بۆ ئافرهتی عیددهدار له ته ئاکی باین و عیددهداری میټرد مردوو دروسته، ههروهها حهرامه بۆ عیددهدار له ته ئاکی رهجعی. وه نه گهر کهسیک دانسی نا به داخواری یا له کاتی عیددهدا به ئام ماری نه کرد ههتا عیددهکهی کوتایی هات، زانایان جیاوازیان ههیه له حوکمی نههمدا:

مالك ده فرمویت: نهی له یهک جیا بکرتنهوه. چویتیته لای یان نا. شافیعی ده فرمویت: عهقدی ماره کردنه که دروسته هه رچهنده شتیکی قهدهغه کراوی کردوه له بهر جیاوازی پوه کهی.

وه زانایان ههموو له سهر ئوه پێک کوتون که نه گهر ماره کردن و گواستنوهی له عیددهدا بوو له یهک جیا نه کرتنهوه. به ئام ئایا دواي ئوه هه لال نهییت بۆی یان نا؟

مالیک و لهیث و ئهوزاعی فرمویانه: دروست نهیه دواي ئوه ماری بکاتوه. وه جومهوری زانایان ته ئین: به لکو دروسته نه گهر عیددهکهی تهواو بوو ماری بکاتوه نه گهر ریستی.

داخواری به سهر داخواری کهسیکی تردا:

حهرامه کهسیک دواي ئافرهتیک بکات که براهه کی موسلمان داواي کردبی، له بهر ئوهی دهست دریتی کردن و خراپه کردنه بهرامهر داخواری کهری یه کهم، وه جاری وا ههیه ئو جۆره کارانه نهییته هۆی دوورخستنوهی خهزانه کان له یه کتری و ئاسایش لهناو نهبات.

له عوقبهی کوری عامیرهوه: که پیغمبر ﷺ فرمویتی: (المؤمن أخو المؤمن، فلا یحل له أن یتاع علی بیع أخیه، ولا یخطب علی خطبة أخیه حتی یذر) رواه أحمد ومسلم^(۲).

واته: باوه پدار برای باوه پوداره، دروست نهیه شت به سهر شتی برا کهیدا بفرۆشییت، وه دروست نهیه داواي ئافرهتیک بکات که ئو داواي کردبی ههتا وازی لی نهییتن.

(۱) حدیسه که (منقطع) پچراوه، له بهر ئوهی محمد الباقری کوری علی پیغمبری نهیینوه ﷺ.

(۲) أحمد (۳۱۱/۲) ومسلم (۱۴۱/۴).

(الزواج) ژن هیئنان و میژد کردن

وه همرومیه کهش لفسر نمویه که نافرته داواکراوه که پازی بوویست پئی و سربهشتی کمریشی پئی بدات، چونکه پئی دانی نمو نیعتباری پئی نه کری.

بهلام داواکردن دروسته نه گمر نافرته داواکراوه که پازی نمبوویست، یان وه لامه که بهشیویه کی شاروه بیست، وه نموی بلیت: ره غبه تم له تو نییه.

وه همروها دروسته بو کسی دووم نه گمر ناگای له کسی یه کم نمبوویست که داوای نمو نافرته می کردوه، یا نافرته که نمو کسی به دل نمبووی و ده ری کردبی، یا داواکاری یه کم پئی به دووم بدات.

وه (ترمذی) له شافعی یه وه له واتای فرموده کهدا نه گپرتتموه: نه گمر نافرته که داخوای کراو پازی بوو مهیلی هه بوو. نیتر بو کس نییه داوای نمو نافرته بکات. بهلام نه گمر کسیتک نمو پازی بوونمی نهمزانی، قهینا که داوای بکات. وه نه گمر کسی دووم داوای نافرته کی کرد له پاش پازی بوونی به داواکاری یه کم و ماری کرد، نمو تاوانبار نیتت بهلام ماره کردنه کی دروسته، چونکه قهده غه کردنه که بو داواکردنه کییه، وه داواکردنیش مسرج نییه بو داممزراندنی زواج، کهواته نه گمر داواکردنه که صهیح نیتت، عهده که هه لئاوه شیتتموه.

وه دارد ده فرمویست: نه گمر داواکاری دووم مارهشی کردبوو نمبئی هه لئاوه شیترتتموه، ههتا نه گمر گواستبوشی یه وه.

تمماشکردنی نافرته می داواکراو:

نموی ژبانی ژنو میژدایه می خوش نه کات و وای لی نه کات که به ختمواری و پیژزی دهواری بدات نمویه که پیش خوازینتی نمو پیاره سیری نمو نافرته بکات تاجوانی نمو نافرته بزانی که هویه که بو هیئانی، همروها ناشیرینیشی که هوی دورکو تنمویه لی.

وه پیاری هوشیار ناچیتته شویتیکوه ههتا شوو خیری نمو شویتنه نهمزانی پیش نموی بهچیتته ناوی، نهممش ده فرمویست: هه ژن هیئانیک و شوکردنیک بمبئی یه کتر بینین پیک بیت، به غم و پهژاره کوتایی دیت، نمو سیرکردنمش یاسای نیسلام پئی پیداوو هانی خه لک نمدات بوی.

۱- له جابیری کوپی عبد الله وه که پیغمبر ﷺ فرمویست: (إذا خطب أحدكم المرأة، فإن استطاع أن ينظر منها إلى ما يدعو إلى نكاحها، فليفعل)

واته: نه گمر کسیتک داوای نافرته تیکی کرد و توانی نمونده تماشای بکات که پالی پتوه نمنی بو هیئانی با بیکات.

(الزواج) ژن هیئان و میړد کردن

جابر دهفروموت: ژنیکی بهنی سهلمم داواکرد، نهچوم خومم بؤ حشار نهدا ههتا هندی شویتیم بیینی که پالتی پتونهام بیهیتم. نهبوداود گپراویانهتهوه^(۱).

۲- وه لهموغیره کوری شوعموه: که خوی داوی ژنیکی کردبوو. پیغمبر ﷺ پئی فرمووه: سهرت کردوه؟! وتی: نه، فرموی: سهری بکه چونکه نموه هوی بمردهوامی ژیاتانه بهیهکوه. نسائیو ئیبنو ماجه (ترمذی) که به حسمنی داناوه گپراویانهتهوه^(۲).

۳- وه له نهبی هوپهیرهوه خوا لی پازی بیت هاتوه: که پیارتک ژنیکی نهنصاری داوا کرد پیغمبر ﷺ فرموی: تیا سهرت کردوه؟ وتی: نهخیر، فرموی: بچو سهری بکه چونکه چای نهنصاری شتیکی تیدایه^(۳).

نمو شونانهی درسته سهر بکری:

جومهوری زانایان بؤ نموه چوون که پیاو بؤی هدی سهری روخسارو دهستی بکات و هیچی تر، چونکه روخسار بهلگی جوانیو ناشیرینی نافرهتو دهستهکانیشی نیشانهی نهرمو نیانی لاشهیدی، داوود دهفروموت: سهری هممو لاشی نهکرت.

نموزاعی نهفروموت: سهری شونی گزشتی نهکری. وه فرموودهکان شونی سهرکردنیان دیاری نهکردوه بهلکو فرموودهکان به رههایی هاتوون شیویهکن تا سهری نمو شونانه بکات که مهبستی پی بهدی بیت لهو سهر کرده.

وه بهلگهش لهسر نموه تهویه عبدالرزاق و سعیدی کوری مهنصور گپراویانهتهوه: عومری کوری خطاب داوی نومو کولثومی کچی عهلی کرد، نموش فرموی: هیشتا منداله، بهلام نهینترم بؤ لات نهگمر پئی پازی بویت نموه خیزانته. نموش بؤی نارد، عومر قاجی هلدایهوه سهری کات، نموش پئی ووت: نهگمر گمراهی موسلمانان نهتهبوی زللم نیا له هردو چاوت.

(۱) نهم حدیسه ئیبنو ماجه (۲۰۸۲) وأحمد له (مسند) دا (۳/۳۶۰) گپراویانهتهوه وه حدیسهکه حسمنه وهك شیخ نهلبانی دهفروموت: له (صحيح سنن أبي داود ۱۸۳۲) دا.

(۲) أحمد (۴/۲۴۶) وه (ترمذی ۱۰۸۷) وه (نسائی ۶/۶۹) وه ئیبنو ماجه (۱۸۶۵) وه حدیسهکه صحیحه، وهك شیخ نهلبانی دهفروموت. پروانه (السلسلة الصحيحة ۹۶) و (المشكاة ۳۱۰۷).

(۳) تهخرجهکمی لهمدوبهر باس کراوه.

(الزواج) ژن هیئنان و میترد کردن

وه ته گهر پیار سهری نافرته تیکي کردو پئی پازی نه بوو نمبئ بئ دهنگ بیئت و هیچ نه لیت بؤ نموی به باس کردنی دل گران نه بیئت، چونکه لهوانه به نموی نمو پئی پازی نییه به کیکي تر پئی پازی بیئت.

سهرکردنی ژن بؤ پیارو:

نم حوكمی سهرکردنه تمنها بؤ پیوان نییه به لكو شتیکی چسپاوه بؤ نافرته تیش وه بؤی هدییه سهری داواکاری بکات، چونکه نهمیش وهك پیارو چمند شتیک سمرنجی راته کیشی له داواکاره کیدا. عوممر وتوویه تی: کچه کانتان مدهن به پیاری ناشیرین، چونکه نموی له ژنانا سمرنجی پیوان راته کیشی له پیوانیشدا به ههمان شیویه.

رهوشت ناسین:

نهمه به نیسبته نمو سهرکردنه به که جوانیو ناشیرینی پئی بزانی، به لام خوو رهوشته کانی تر نمبئ به گهران و پرسیار کردن بیئت لهوکه سانهی که نهیناسن بههوی تیکه لی یا هاسیستی، یا بههوی هندی له کهس وکاری نزیکي جئی باوه ری، وهك دایکو خوشك. پیغمبر ﷺ نومو سوله می نارد بؤلای نافرته تیکو پئی فرموو: (أنظري إلى عرقوبها وشمي معافنها. -وفي رواية- شمي عوارضها) رواه أحمد والحاكم والطبراني والبيهقي.

واته: سهری ده ماری پاژنه بکو بؤنی لاملی بکه. وه له ریوایه تیکي تریدا (بؤنی ده می بکه).

غزالی له (الإحياء) دا وتوویه تی: کهسێک که چاروساغ و راستگۆ و شاره زای روکش و ناوه وه نه بیئت داوای وه صف کردنی نه خلاق و جوانی لی ناکریت، تا مهیل به لایدا نه کات به شیوه یک زیاد له خۆی وه صفی بکات، وه حسوودی پئی نبات و دریغی بکات له وه صفیدا، چونکه تییعهت له مهسهلهی خوازییتیدا ههمیشه به لای به کیکیاندا نه چیئت، وه له وه صفی نهوانده که شور نه کمن یا دریغی نه کری یا زیاده روی.

وه کم کهس راست ده لیت و وهك خۆی شته کان ده لیت، به لكو فیل و هه له خه لمتانندن زیاتره، جا له بهر نمو نه حیاتیات کردن گرنه بؤ کهسێک که له خۆی نه ترسیئت جگه له خیزانه کمی سهری کهسانی تر بکات.

قده غهیی به تمنها مانوه له گهل نافرتهی داواکراودا:

حرامه به تمنها مانوه له گهل نافرتهی داواکراودا، چونکه نمو نافرته حرامه له سهر داواکاره کمی هتا مارهی نه کات، وه یاسای نیسلا میش جگه له سهر کردن پئی نه داوه، وه له بهر

(الزواج) ژن هیټان و میټرډ کردن

نموه له تنهها مانموه دا دلتیایی ناکریت له توش بوونی نموی که خوا قدمه غمی کردوه. به لآم نه گمر مدهرمینک هببو دروسته به یه کموه بیټنموه، چونکه بوونی مدهرم پنگره لموی توشی گونا بڼ. له جابیره خوا لی پازی بیت که پیغمبر ﷺ فرمویته: (من کان یؤمن بالله والیوم الآخر فلا یغلون بامرأة لیس معها ذمحرم منها، فإن ثالثهما الشیطان)^(۱)

واته: هدرکسینک باوهری به خواو پوژی دواپی هیټ له گهل ژنیکدا به تنهها داننیشی که مدهرمی له گهل نه بیت چونکه شیتان سیریمیان نه بیت.

وه له عامیری کوری ره بیعموه خوا لی پازی بیت: پیغمبر ﷺ فرمویته: (لا یغلون رجل بامرأة لاتحل له، فإن ثالثهما الشیطان إلا لمحرم) رواها احمد^(۲).

واته: نابیت پیوا به تنهها له گهل ژنی بیگانه دا کویتنموه، چونکه شیتان نه بیت سیریمیان مه گمر مدهرمی له گهلدا بیت.

مدرسی گوی ندان به تنهها دانیشتن له گهل نامدهرم و زیانه کانی:

زور کس که مدهرمی کردوه لهو باره وه به ناسانی گرتوه، وه پټگی داوه به کچه کوی یا خزمه کوی له گهل دهستگیرانیدا تیکهل بیت له چولموانیدا بی چاودیری کردن. وه به ناره زوی خوی له گهلیدا ترووات بز همر شونئی بیویت بی سرپرشت. وه له نهجامی نممدا گهل شتی نارهوا رووی داوه که زور له ناهره تان شهره و ناموسی خویان له دهست داوه بهو کاره ناره وایه.

جا جاری وا هدیو نمو ژنو میټرډه پټک نایمن تیرنموهش نه بیت هوی نموی که سیک تیرش نهیوئ. وه به پیچمانی نموه کوهملټکی وشک همن نایه لن داخوای کمر کچیان ببینی کاتیک داوای نهکات، وه نهی همر پازی بی بهو شیویه، نیر کابرا ماره نهکات بی نموی چواریان بهیه کهوتبی همتا شوی بول و زاویه تی.

وه جاری واهدیو بینینه که چاوه روان نهکراو کتوپر نه بیت بز همدوکیان، نیر شتیک پروندها که له حیسابا نییه له جیابونموه دور کهوتنموه لهیهک.

هندی کس به سیرکردنی وینه کوی پازی نه بیت. به لآم له راستیدا وینه شتیک نییه مروؤ پی دلتیا بیت، چونکه شینوی راستی نمو کسه له وینه کدا درناکوی بهتواوی، کواته

(۱) احمد (۳/۳۳۹).

(۲) احمد (۳/۴۴۶).

(الزواج) ژن هیټنان و میړد کردن

چاګترین شت ټمویه که ئیسلاام دایناوه، چونکه مافی همدوکیان ټییدا پارټزراوه لمسهیرکردنی همدوولا بۆ یه کتر، له گهل څو پاراستن له بته نهها مانوه بۆ ټموی شهره فو ناموس پارټزراوبښ.

پاش گزبونموه و نه غامه کوی:

داواکردن و خواستن پيشه کی یه که پيش عهقدی زواج نه کمویت، جا جاری وا هدی همدو مارهی یه که یان همدیکی لمدوای خواستن پيشککش نه کړیت همدوها دیاری و شیرینی و خواردن و هاتوچوی زور له نیواندا روو نمدات بۆ پشتگیری کردنی نم په یو نندی یه تازه یه. وه همدیک جار پیاره که یا که که پاش گز نه ییتموه یا همدوکیان به یه کموه، جا نایا شتی وهها دروسته؟ وه نایا چی دراوه بهو نافره ته ټمبی بگيرد ریتموه بۆ پیاره که؟

وه داخوازی کردن ته نهها به لینه به هیټنان، وه عهقد نی یه شت پیویست بکات، له بهر ټمویه پاشگمز بوونموه له نه غامدانی مافیکه همدوولا هدیانه. وه یاسادانموی ئیسلاام بۆ په شیمان بوونموه لمو به لینه هیچ سزایه کی مالی دانمناوه که به پنی ټمویه کس پاش گز بووه سزا بدری. همدچنده به لنین نه برنده سمری بهر وشتیکی ناشیرین داناه، وه له ره وشتی مرؤشی دوو روی حساب کردووه، مه گمر زهروه ټیک بیت پیویست بکات که ټمویه په یمانه نه بریده سمر.

وه له صه حیددا هاتووه که پیغمبر ﷺ فرمویه تی: (آیه المنافق ثلاث: إذا حدث کذب، وإذا وعد أخلف، وإذا أؤتمن خان)^(۱).

واته: نیشانمی ناده میزادی دوو روو سئ شته: نه گمر قسوی کرد درؤ نه کات وه نه گمر په یمانی دا په شیمان نه ییتموه، وه نه گمر نه مانه ټیکی لا دانرا خیانتی لی نه کات.

کاتئ (عبدالله) ی کورې (عمر) خوا لئی پازی بیت له سمره مرگدا بوو ووتی: ټمویه پیاره قورپه شی یه نیوه به لنینکم پیداوه ده رپاره ی که که کم، جامن ناموئ به سئ یه که نیفاکه کموه به چمه باره گای خوا، ئیوه شاید بن ټموا که که کم دایه^(۲).

وه ټموی که دراوه به نافره ته له ده ست گیرانیدا بۆ پیار هدی وهری بگيرتموه کاتئ پاش گز بوونموه، چونکه ټمویه شتانه له بهر هیټنان دراو. وه مادام هیټنان نمبوو، مافی هیچ یه که لمو شتانی ناییت، له بهر ټمویه پیویسته ټمویه شتانی بۆ بگيرتموه، چونکه پیارو څوی خواونی ټمواوی ټمویه شتانه یه. به لام ټمویه شتانی به همدی یه ندریت حوکی به خششی بۆ دانمړی. وه ټموی راست بیت

(۱) بوخاری (۳۳) وه موسلیم (۵۹) له حدیسی ټمبوهوره یوه به مرفوعی.

(۲) بروانه (تذکره الحفاظ).

الزواج) ژن هیئان و میړد کردن

نمویه که بهخشی وهرناگیریتنمویه به مخرجن نمو شتانه بهخشی تمواو بنو لهجیاتی شتیك ندرابن؛ چونکه هرکس شتیکی پیشکش کرا کاتی گهشته ده ستي نمیتته خاوهنی نمو شته، وه بوی هدیه به ناروزی خوی تسمروپی تیدا بکات. جا داواکردنمویه نمو شته بردنی مولکه کهیمتی بهی نموی رازی بیت. نموش به پیی ناوهزو شمع شتیکی پوچهله. بهلام نهگمر کسینک دیارییه کی بهخشی به کسینک بو نموی له جیاتی نمو بهخشی شتیك وریگری یان پاداشت بدرتتموه، وه دیاری پی دراوه که نموی نهکرد، نمو بوی هدیه پشیمان بیتنمویه له دیاریه کی چی داوه وهری بگریتموه، چونکه نمو بهخشی لمپری گزینمویه ده. جا لمبر نموی ژن هیئانه که نمبو بوی هدیه پشیمان بیتنمویه لمو دیارییه، بنموی نمانهش:

۱- نمویه که خاوهن سوننه کان گیراویانه نمویه له نیبنو عمباسمویه خوا لییان رازی بیت: که پیغمبر ﷺ فرموده تی: (لا یجل لرجل أن یُعْطِيَ عَطِیَّةً أَوْ یَهَبَ هِبَةً فیرجع فیها، إلا الوالد فیما یعْطِی ولده)^(۱).

واته: دروست نییه بو کس کشتیکی بهخشی یا کردی به دیاری لیی پشیمان بیتنمویه، باوک نییت نموی نهیدا به کوره کی.

۲- وه دیسان هر لموده نهگیرنمویه: که پیغمبر ﷺ فرموده تی: (العائد فی هبته کالعائد فی قینه)^(۲).

واته: پاش گمز بزوه له دیاری وه نمو کسه وایه که رشایتنمویه پشیمان بیتنمویه له رشانمویه کی.

۳- وه له سالممویه له باوکییمویه پیغمبر ﷺ فرموده تی: (من وهب هبة فهو أحق بها مالم یشب منها)^(۳).

واته: هرکس شتیکی بهخشی خوی مافی بهسرمویه زورتره نهگمر له جیاتی نمو شتیکیان پی نه بهخشی بیت. وه شیوه یه کخست و کزکردنمویه له نیوان نمو فمر مودانمویه که له (اعلام الموقعین) دا هاتوه که نه فرموت: نمو کسه که بوی حالان نییه لموشتی بهخشیوتی

(۱) نمبوداود (۳۵۳۹) وه ترمذی (۲۱۳۲) وه نسائی (۲۶۵/۶) وه نیبنو ماجه (۲۳۷۷) وه حمیدیه که صهیحه وه شیخ نهلبانی ده فرموت، پروانه (الإرواء) (۶۳/۶).

(۲) شیعین گیراویانه نمویه و نمبوداود (۳۵۳۸) و نیبنو ماجه (۲۳۸۵) پروانه (الإرواء) (۱۶۲۲).

(۳) بهیهقی (۱۸۱/۶) وه حاکم (۵۲/۲).

(الزواج) ژن هیئان و میژد کردن

په‌شیمان بیتمه کهسکه که بی برامبدر ئمو شتی کردیته دیاری، نهک بۆ ئموه کیسه‌کهی تریش شتی پی به‌خشی. وه ئموه که بۆ هیده لهو به‌خششی پاش گمز بیتمه کهسکه که شتیکی به‌خشی بیت به کهسکه بۆ ئموه ئمویش شتی پی به‌خشی؛ وه پاداش بدرتته، که چی به‌خشش پی دراو هیچی نه‌کردیته، بهم شیویه ئمبی فرموده‌کانی پیغمبر ﷺ هموویان به‌کار بهیترین نهک بدرین به‌یه‌کا.

رای زانایانی ئیسلام:

به‌لام ئموه حوکمی پی نه‌کری له دادگاگاندا: مه‌زه‌بی حنه‌فی‌یه‌کانه که رای وایه ئموه پیاو دای به تافه‌ت له‌کاتی ده‌ست گیرانیدا مافی گێپانه‌وی بۆ هیده نه‌گمر ئمو شته له‌سهر شیویه خۆی مابوو نه‌گۆرابوو.

بازنه‌و نه‌نگوستیلوو ملیوانکمو کاتژمێر و وێنه‌ی ئهمانه نه‌گێپرتنه‌وه بۆ پیاو نه‌گمر مابوون. به‌لام نه‌گمر ئمو شتانه وه‌ک خۆیان نه‌مابوون، وه‌ک ئموه وون بوین یا فرۆشراپن یا گۆپراپن، یا خواردن بوو خورابو، یا قوماش بوو کرابو به‌ کراس و شت؛ ئموه بۆی نییه داویان بکاته‌وه یا نرخه‌کهی له جیاتی وه‌ریگری.

وه دادگای سه‌ره‌تایی (طنطا) حوکمیکی کۆتایی دا له یۆلیۆی سالی (۱۹۳۳). وه بریاری ئهمانه‌ی دا که بینه بنه‌ماو قاعیده.

۱- ئموه پیاو ئمی به‌خشی به ده‌ست گیرانی که عه‌قدی له‌سهر نه‌کرابوو به‌دیاری ئه‌ژمێری.

۲- دیاری وه‌کو به‌خشش وه‌هایه به‌واتاو به‌ حوکم.

۳- به‌خشش عه‌قدی کردن به‌ مولکه به‌ وه‌رگرتنی شته‌که به‌جی دیت. ئیتر شت پی به‌خشاو بۆی هیده به‌ ئاره‌زوی خۆی ئالو گۆپ به‌ شته‌که بکا وه ئهم کاره‌شی به‌جییه.

۴- له‌ناوچوونی شته‌که یا به‌کاره‌ینانی ئه‌بیته هۆی پێ گرتن له گێپانه‌وی.

۵- بۆ به‌خشش ده‌ر نییه که داوای شتی تر بکاته‌وه جگه له شته‌کهی خۆی نه‌گمر مابوو.

وه مالیکی‌یه‌کان لهم باره‌یه‌وه روون کردنه‌وه‌یان هیده له نیتوان ئهمدا که پاشگمز بوونه‌وه که له‌لاین پیاوه‌که‌وه ده‌بیته یا له‌لاین ژنه‌که‌وه؛ جانه‌گمر پاش گمز بوونه‌وه که له‌لاین پیاوه‌که‌وه بوو ئموه هیچی بۆ ناگێپرتته‌وه له‌وه‌ی بۆی کردوو. به‌لام نه‌گمر له‌لاین تافه‌ته‌که‌وه بوو ئمبی چی بۆ کراوه بیگێپرتته‌وه نه‌گمر وه‌ک خۆی مابن، وه‌نه‌گمر له‌ناو چوینت ئمبی نرخه‌کهی بدرتته‌وه، مه‌گمر عاده‌ت وابی نه‌گێپرتته‌وه، یان کرابی به‌ مه‌رج، ئمو کاته کار به‌وه نه‌کری. وه لای شافیعی‌یه‌کان

(الزواج) ژن هیئان و میړد کردن

همدیه ږد نه کړتېمه، ماییت یا فوتاییت، جا نه گډر مابو نموه همر خوی ږد نه کړتېمه، وه نه گډر نه شامبو نرخه کمې ږد نه کړتېمه؛ وه نهم بڅچونه نریکه لموې که نیمه پئی پازین.

په یمانی ژن و میړدایمتی (عقد الزواج)

پایه پراسته قینه ی ژن و میړدایمتی پازی بوونی همدولایه، وه پینک هاتنی وریستی همدو وکیانه لیسر په یوه ندی به ستن. به لام له بهر نموې پازی بوونو وړیک کموتنی ویست له کاره د هرونیه کانه که کس ناتوانی ناگاداری بی، نموه پیویسته شتی که هییت که بیته به لگې نموې که همدو ولا له قولایی دلوه نمو په یوه ندی په یان نموت. وه نمو شتهش نمو عیبار تانه په که له نیوان په یان به سته کانه ده رته بری. جا نموې له نموه لوه له لایه نی کموه ده رته بری بڅ پینک هیئانی په یوه ندی ژن و میړدایمتی پئی نموتی: (ایجاب). وه نموې له لایه نی دووه موه ده رته بری که به لگه بیت لیسر پازی بوونی بهر کاره پئی نموتی: (قبول). نیتر لموه ده زانایان نه لاین پایه کانی ژن و میړدایمتی (ایجاب) و (قبول) ه.

مهرجه کانی (ایجاب و قبول)^(۱):

عقدی ژن و میړدایمتی پینک نایهت و شوینمواره کانی ژن و میړدایمتی له سغری دانامغزی، همتا نهم مهرجانه ی خواره وې تیدا نه بیت: ﴿

۱- خاوهن تمیزی همدولا: جا نه گډر که سیکیان شیت بیت یا مندا لیکې بی ته میز بی نمو (عقد) په یمانه نابه ستی و دروست نییه.

۲- (ایجاب و قبول) له یه ک کږدا بیت: بهواتای نموې قسه یه کی بیگانه نه کموتنه نیوان (ایجاب) و (قبول) ه کمو جیایان بکاتمه، یا به شتی کی تر جگه لموه خویان خمریک نه کمن. وه مهرجیش نییه (قبول) یه کسر له دوی (ایجاب) ه وه بیت، نه گډر کږه که درته ی کینشاو (قبول) دواکسوت و شتی کی وها پوی نه دا که پرو وهرگیسپان بگه یه نییت، نموه کږه که یه که. وه همنه فییه کان و همنه لییه کان بڅ نموه چوون. وه له کتیبی (المغنی) دا هاتوه: نه گډر (قبول) ماوه یه ک دوا کسوت له (ایجاب) نموه همر دروسته، به مهرجی نمو کږه تیک نه چیت و به شتی تروه خمریک نه بن.

له بهر نموه حوکی مه جلیسه که حوکی حالمتی په یمانه که یه، به به لگې (قبض) وهرگرتن لمو شتانه دا که وهرگرتن تییدا مهرجه، وه سابت بوونی (خیار) نارهزو له عقدی گږنمونه کانا. به لام

(۱) وه پیشی نموتی: مهرجه کانی عقد به ستن (انعقاد).

(الزواج) ژن هیئان و میژد کردن

نه گهر ئهو دانیشتنه بلأوهی پئی کرا ئهوه (ایجاب) که پوچمێ ئهییئوه، و واتای نامیئێ؛ چونکه پوو وه پگێران له لایه نیکیانم وه رکوت به بلأوه کردنه که، کهواته قبول نه کراوه. وه ههروه ها نه گهر بهشتیکی ترهوه خۆیان خهريک کرد که قبول کردنه کهی پچراند؛ چونکه ئهو خۆخهريک کردنهش پوو وه پگێرانه له عهقه ده که.

نه گێر نهوه له نه حهده وه، پرسياری لیکرا: نه گهر پیاوێک کۆمه لێک بهچن بۆ لایو پئی بلیئ: کچه کهت بده به فلانه کس. بلیئ: له سهر ههزار ئهی ده می، بگهر نهوه بۆ لای کابراو پئی بلیئ: نهویش بلی: قه بولمه، ئایا ئهوه ئهییئ به نیکاک؟ ووتی: به لێ.

شافیعی یه کهان قه بول کردنی ده ست به جی یان به مه رج داناه نه لێئ: نه گهر نیوانی (ایجاب) و (قبول) به ووتاریک جیا کرایه وه هک ئهوهی سه ره پرشتی کمر بلیئ: ئهوا کچه کهم پئی دای، نهویش بلیئ:

(بسم الله والحمد لله والصلاة والسلام على رسول الله)، ئهو نیکاحم قبول کرد. ئهوه دوو پووی هه ده:

یه که میان: - که قسهی شیخ ئه بی حامیدی (أسفرايينی) یه، - ئه وه یه که دروسته؛ چونکه ئهو ووتاره فرمانی پئی دراوه بو ترئ له کاتی (عقد) په میان به ستندا. له بهر ئهوه پئی له دروستی ناگرت؛ وه هک ته ده مه موم کردن له نیوان دوو نوێژی به سه ره که وه وایه.

دوه میان: دروست نه یه؛ چونکه (ایجاب) و (قبول) له یه که جیا کرایه وه. له بهر ئهوه دروست نه یه. وه هک ئهوه وه هایه بهشتیک جگه له ووتار به را یئت. وه ئه مه ش پینچهوانی ته ده مه مومه چونکه ته ده مه موم له نیوان دوو نوێژدا فرمانی پئی دراوه، به لām ئهو ووتاره فرمانی پئی دراوه که پینش عه قد بووترئ.

به لām مالیک: رئی داوه به که میئ دوا خست له نیوان (ایجاب) و (قبول) دا.

وه هۆی ئهو جیاوازی یه ئه وه یه که ئایا مه رجه بۆ په میان به ستن بوونی قبول کردن له لایهن ئهو دروا نه وه که عه قده که ته کهن له یه که کاتا؟ یا ئه مه مه رج نه یه؟

۳- ده بیئ (ایجاب) و (قبول) پینچهوانی یه که نه بن، تیللا مه گهر پینچهوانه که به ره و چاکتر بیئ بۆ وه لām ده که. که ئهوه له م کاتدا نیشانهی زیادی پازی بوونه. وه هک ئه وه یه نه گهر که سی یه کهم ووتی: وا من ئه م کچه ی خۆم پئی دای له سهر سه د دینار ماره یی، که سی دووه م ووتی: له سهر دوو سه د قه بولمه، ئه وه په میانه که نه به ستیئ؛ چونکه قه بوله که شیوه یه کی چاکتره.

(الزواج) ژن هیئان و میړد کردن

ﷺ ته بهی همدوولا گویان له یه کتری بیت و تی بگنن که مهبست لهو قسانه دامزrandنی په یمانی ژنو میړدایه سیه، با له هندی ووشی رسته کش تی نه گنن؛ چونکه لیړه دا سدیری مهبست و نیاز نه کری.

زاراوه گانی په یمان بستن (إنعقاد)^(۱)

په یمانی ژنو میړدایه تی به هر زمانیک که همدوکیان لوی تی بگنن نه بستری، هرکاتی دهر پینه که یان به لگمی رستی همدوکیان بوو له سر ژنو میړدایه تی بهی پیچ و پنا.

شیخی نیکلام نیبنو ته میویه ده فرموت: په یمانی ژنو میړدایه تی نه بستری به هر زمان و وشو کرده و ده یک بیت که خه لک به ماره کردنی تی بگات. وه همدو عه قدو په یمانیکی تریش هر وه هایه.

وه زانایان پیک هاتون له سر نموه سبارت به (قبول کردن)، وه مهرچی نموه یان دانمناوه که نه بیت له وشی تایه تی وه گیرئ بو ترئ، به لکو به مهرچی زاراوه یک بیت درسته به مهرچی ریک کومت و رازی بوونیان له سر نمو کاره بگه نه نیست؛ وه بلیت: قبولم کرد، یا یه ک کومت، یا به جیم هیئا، یا گوزه راندم.

به لام (إيجاب) زانایان له سر نموه پیک هاتون که نه بیت به زاراوه (إنکاح) و (التزویج) بو ترئ، یا به ووشه یک که لهوانم وه رگیرایی وه (زوجتک) یا (انکحتک)؛ چونکه نم دوو زاراوه به ناشکرا مهبسته که نه گه یمنن، وه زانایان جیاوازن لهودا که نایا بهی نم دوو زاراوه په یمانه که نه بستری وه: نم کچم پی به خشیت، یا پیم فروشتی، یا کردم مالتی تو، با به خیر پیم دای. همدو فییه کان و (ثوری) و (أبو ثور) و (أبو عوبید) و (أبو داود) به دروستیان دانمناوه. چونکه نموه عه قدو نیاز تی دا نیعتباری بو نه کری، وه بو دامزrandنی مهرج نییه زاراوه کی تایهت بوو ترئ“ به لکو نموه نیعتباری بو بکری نمویه هر زاراوه یک ریک بکومت مانا شرعی یه که به خشیت، واته نه گهر له نیوان نمو زاراوه و اتای شرعی دا هاوبه شی همدو.

چونکه پیغه مبر ﷺ ژنیکی دا به پیاونیک پی فرموو: (قد ملکتکها بما معک من القرآن) رواه البخاری^(۲).

(۱) یان (إيجاب) و (قبول).

(۲) البخاری (۵۰۸۷) و مسلم (۱۴۲۵).

الزواج) ژن هیئنان و میړد کردن

واته: کړدمه مالتی تۆ بهوی چیت له قورئان لهبره فیری بکمی.

وه همدروها لهبره نوموړی زاروای پښه‌خشین (الهبه) په‌یمانی ژن هیئنانی پیغمبیری ﷺ پښه‌بستراوه، همدروها په‌یمانی ژن ومیړدایه‌تی نه‌تووه‌کشی پښه‌بستری، خوی گموره نه‌فهرموئ: ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَحْلَلْنَا لَكَ أَزْوَاجَ اللَّائِي آتَيْتَ أُجُورَهُنَّ﴾ (الأحزاب: من الآية ۵۰) همتا نوموړی نه‌فهرموئ: ﴿وَأَمْرًا مُّؤَمَّنَةً إِنْ وَهَبَتْ نَفْسَهَا لِلنَّبِيِّ﴾ (الأحزاب: من الآية ۵۰) واته: نومی نیراوی خوا یتیمه بۆ تۆمان رډوا کړدوه نو ژنانمی که ماره‌یی‌یه‌کیان نه‌دیتي(همتا نوموړی نه‌فهرموئ: وه ژنیکی باوه‌ر د ارشمان حلال کړدوه بۆت که خۆیت پیښ‌ک‌ش بکات بی ماره‌یی.

وه لهبره نوموړی نه‌توانی په‌یمانی ژن و میړدایه‌تی بهمه‌جاز د ابمه‌زرنی کواته بهو ووشانمش دامه‌زاندنی پیوسته‌یت و داته‌مه‌زری، وه‌ک خستنی ته‌لاق به‌کینایه. وه شافیعی و نه‌حمد و سه‌عیدی کوری (مسیب) و (عطا) بۆ نوموړه‌چوونه‌که دانامه‌زری نیللا به‌زاروای (التزویج والنکاح) و نو شتانی له‌مانه‌وه‌ورته‌گیری؛ چونکه زاروای‌کانی تر وه‌ک به‌خشین و کړدنه‌مال و اتای نیکاح ناب‌خشن. چونکه لای نه‌وان شایه‌ت مه‌رجه بۆ ماره‌کردن، جا نه‌گمر به‌زاروای به‌خشین بهو نوموړه‌نو شایه‌تی‌یه‌ناکویتته‌سمر نیکاح.

ماره‌کردن به‌جگه‌له‌زمانی عمری:

زانایان له‌سمر نوموړه‌رښکن که دروسته‌ماره‌کردن به‌زمانیک‌جگه‌له‌زمانی عمره‌بی نه‌گمر همدروکیان یا یه‌کیان له‌زمانی عمره‌بی نه‌گمن. وه‌جیاوازن له‌وه‌دا که نه‌گمر له‌عمره‌بی بگمن و بتوانن په‌یمانی ژن و میړدایه‌تی پښه‌بستن:-

نیبنو قودامه‌له‌(المغنی) دا ده‌فهرمویت: نه‌گمر که‌سیک‌بتوانی به‌زمانی عمره‌بی زاروای نیکاح بلیت دروست نی‌یه‌به‌زمانیک‌تری ژنی بۆ ماره‌بکرت. نه‌مه‌ش یه‌کینکه‌له‌قسه‌کانی شافیعی. وه‌لای نه‌بی حنیفه‌دروستو داته‌مه‌زری، با به‌زمانی عمره‌بیش‌بتوانی چونکه‌نوموړه‌زاروایه‌کی تایبه‌تی هیئاوه‌بۆ ماره‌کردن، که‌واته‌پښی داته‌مه‌زری، وه‌ک چۆن به‌زمانی عمره‌بی داته‌مه‌زری. وه‌لای یتیمه: نوکه‌سمی له‌زاروای (النکاح والتزویج) لاب‌دات له‌گمل نه‌وه‌شدا که‌توانای عمره‌بی ه‌بی نوموړه‌دروست‌نی‌یه، وه‌ک چۆن به‌زاروای (احلال) دروست‌نی‌یه. به‌لام نوموړه‌ک‌سمی که‌زمانی عمره‌بی باش‌نازانی، دروسته‌به‌زمانی خوی عه‌قدی نیکاح بکات، چونکه‌همر نه‌ونده‌ی توانا ه‌یه، که‌واته‌نوموړه‌کو‌می که‌نه‌بی به‌عمره‌بی بیت له‌سمری نامینیت، وه‌کو‌لا، به‌لام نه‌بی به‌شیره‌یک‌بیت که‌مانای زاروای عمره‌بی‌یه‌که‌بدات، تیر نوموړه‌ک‌سمی که‌عمره‌بی باش‌نازانی پیوست‌نی‌یه‌له‌سمری فیری زاروای‌کانی نیکاح بکری به‌زمانی عمره‌بی.

(الزواج) ژن هیټنان و میړد کردن

ټېبو خه طباب ده فرمویټ: پیټیسته له سهری فیټر بیټ، چونکه ټمو شتمی عمره بی مهرج بیټ له دروست بونیدا پیټیسته له سهری فیټری بیټ به مهرجی توانای هیټت، وهك (الله أكبر). مه بېست لمو بۆچونه یه کمم که ټه لی ټموه عمره بی باش نازانی ټه توانی به زمانی خوی عه قدی نیکاح بکات ټموه یه که نیکاح شتیکی پیټیست نییه، له بهر ټموه پیټیست نییه پایه کانی به زمانی عمره بی بزانی وهك فروشتن، به پیچواندی (الله أكبر) وه.

به لام ټه گمر یه کیکیان عمره بی زانی و ټوی تریان نه می زانی ټه بی ټموه عمره بی ټه زانی به عمره بی بیټت، وه ټوی تریان به زمانی خوی. به لام ټه گمر یه کیکیان له زمانی ټوی تر نه ټه گیشټ پیټیسته - بۆ ټموه بزانی ټمو زاراوه یی بهرام بهر که ی ټه بیټت زاراوه ی نیکاحه - که که سیتیکی جی ی باور پی ی رابگه یه نیټت، به مهرجی ټمو که سه همدوو زمانه که بزانی

وه ټمو راستی یی که بۆ ټیمه ده رټه کموی ټموه یه که ټمه گران کردنه یه، وه ټاینی خوا سوک و ټاسانه، وه له پیشوه و ټمان: که پایه ی راسته قینه له مه دا رازی بوونه، وه (إيجاب) و (قبول) ټه نها دوو رواله ټن بۆ ټمو رازی بونهو به لگن له سهری. جا کاتیک (إيجاب) و (قبول) روی دا نیټر ټمو به سه، به همر زمانیک بیټت. ټیبنو ته می یه ده فرمویټ: همرچه نده (نکاح) ژن و میټر دایه تی خوا به رستی یه، به لام همر وهك به نده ټازاد کردن و خیر کردنه، نه زاراوه ی عمره بی نه عه جه می بۆ دانه تراوه. پاشان ټمو که سه که عمره ب نی یه ټه گمر ټمو کاته فیټری عمره بی بوو له وانه یه مه بېست تی ټه گا له و زاراوه یه که فیټری بووه، وهك چۆن له زمانه که ی خوی تی ټه گات.

به لی: ټه گمر ووترا: که راهمتی هدی به ټمان به ستن به جگه له زمانی عمره بی به بی پیټیستی، وهك چۆن همر گفتوگوه کی تر به جگه له عمره بی که راهمتی هدی به بی پیټیست: ټمو به جییه. وهك له مالیک و ټه جمه دوشافیه ییوه شتیکی وا گیتراوه ټموه که به لگه یه له سهر که راهمت بوونی قسه کردن به جگه له زمانی عمره بی بی پیټیستی.

ژن هیټنانی که رولال:

دروسته ماره کردنی که رولال به نیشاره تی خوی ټه گمر تی بگات وهك چۆن فروشتنی دروسته، چونکه نیشاره ت و اتایه کی تی گه یه نهره، به لام ټه گمر نافرته که له نیشاره ته که ی نه گیشټ ټموه دروست نییه، چونکه ټموه به ټمان به ستنه له نیوان دوو که سا. وه نه بیټت همدوو لا له یه کتر بگمن که چی ټه لیټن.

ژن هیئان بۆ نادیار (غائب)

ئەگەر یەكێ لە دوو لایەنی عەقەدەكە نامادە نەبوو وە ویستی پەیمانی ژن هیئان بێبەستی نەوێت پێویستە لەسەری كە یەكێ بنیتر، یا نوسراویك بنوسی بۆلای ئەو لایەنەكی كە داوای ژنیان لێ نەكات. وە لەسەر لایەنەكی تر پێویستە- ئەگەر رەغبەتی لێی بوو- شایەت نامادە بكات و نەوێت لە نامەكدا نوسراوە یا نەوێت كە نیتر راوێت كە هیئانەتی بیدات بەگۆی یاندا، وە هەر لەو كۆرەشدا بە شایەتیان بگرن كە نەوێت نەوێت زواجی قەبوڵێ. وە ئەو قەبوڵێش نەبەستی بۆ كۆرەوێ.

مەرجەكانی سیغە پەیمانەكە (شروط صیغة العقد)^١

زانایان چەند مەرجیان داناون بۆ شیوی (إيجاب و قبول) : كە ئەبێ بە دوو زاراوە بن كە بۆ رابردوو دانرابن، یا یەكێکیان بۆ رابردوو وە ئەوێ تریان بۆ داهاوێ بێ.

نۆنە بۆ یەكەم نەوێت: لایەنی یەكەم بێت: كەچەكەم پێ دایت، نەوێت بێت قەبوڵم كرد. نۆنە بۆ دووهم: لایەنی یەكەم بێت: كەچەكەم پێ نەدەم، نەوێت بێت، قەبوڵم كرد. وە بۆیە ئەمەیان بە مەرج گرتووە، چونكە بەدی هاتنی رەزامەندی و یەك كەوتنی ویستی ئەو دووانە، پایەیی راستەقینەیی بۆ بەستنی پەیمانی زواجەكە، وە وەكو لە پێشەو بەس كرا (إيجاب) و (قبول) دوو رۆاڵتی ئەو رەزامەندیەن. وە ئەبێ بە شیوەیەكی قەطعی بەدی هاتنی ئەو رەزامەندیە بەگەیمەن لە كاتی عەقەدەكدا. وە ئەو سیغەیی كە یاسادانەر بەكاری هیئانە بۆ دامەزراندنی عەقەدەكان سیغە (ماضی) رابوردووە، چونكە ئەم سیغەیی بە شیوەیەكی قەطعی بەلگەیی لەسەر بەدیهاونی رازی بوون لە هەردوو لایەنەكەوێ. نیتر جگە لەمە هیچ مانایەكی تر نەبەختی.

بە پێچەوانەی ئەو سیغەنە كە حال و داهاوێ نەگەیمەن، چونكە ئەمانە بەشیوی قەطعی بەلگە نین لەسەر بەدی هاتنی رازی بوون كاتی قەسە كردنەكە جا ئەگەر لایەنەكەم بێت: كەچەكەم نەدەم. ئەوێ تر بێت: قەبوڵی ئەكەم؛ ئەم سیغەیی هەردوکیان پەیمانەكی پێ نەبەستی، چونكە لەوانەیی مەبەست ئەم زاراوانە ئەنھا وەعدە بێت. وە وەعدە بە مەرهەردن لە داهاوێدا نایبەتە پەیمان بەستن یەكسەر لەو كاتەدا.

وە ئەگەر داواكار رۆتی: كەچەكەم لێ مەرهەبەكە، نەوێت رۆتی: ئەوا كەچەكەم لێ مەرهەردی، بۆه پەیمانەكە بەجێ دێت و نەبەستی، چونكە سیغە (زواجی) - لێم مەرهەبەكە - مانای بۆه كێل گرتن نەگەیمەنیت، وە پەیمانەكەش دروستە یەكێك لە دوو لایەنەكە سەرپەرشتی بكات. جا كاتیك داواكار

(١) صیغة العقد واتە: ئەو شیوە دارشتنی كە پەیمانەكی لەسەر نەبەستی.

الزواج) ژن هیټان و میړد کردن

ووتی: (زوجني) لیم ماره بکه، وه لایښه کوی تر ووتی: قبولم کرد ټمه ټموه ټه گه یمنی که یه کمم لایمن دووه می کردو ټه وه کیل. وه دروهم لایښش په یمانه کوی پیک هیټا بهو عیباره تی که ووتی بو همدوولا.

به مخرج گرتنی (تنجیز)^(۱) له عقدده کده:

وه همدو ها زانایان ټموه یان کردو ټه مخرج که ټمی په یمانه که (منجز) بیټ. واته ټمو صیغه یی که په یمانی ژن و میړدایه تی پی ټه بستر پیوسته (مطلق) په ها بیټ و ټه بستراییتموه به هیچموه، وه ک ټموه باو که که به داواکار بلیت:

کچه کم پی دای، داواکاریش بلیت: قبولم کرد. ټموه ټمو په یمانه (منجز) ه. وه همد کاتیک مخرجد کانی هاتدی صه حیحمو شو ټنمواره کانی لمسری دائمه مزرت. پاشان صیغه عقد جاری وا هدی ټه بستریتموه به مخرجیکموه، یان ټدرته پال کاتیک داهاتو، یان بهرامبره به کاتیک د دست نیشان کراوه وه، یان بهرامبره به مخرجیکموه؛ ټموه ټمو صیغه له لم حالتاندا عقدی زواجی پی نابسترت. وا له خواره وه همدی که لمو شیوانه روون نه کرتموه.

۱- ټمو صیغه یی به بستراییت به مخرجیکموه:

ټممش ټموه که بدی هاتنی ناوه وکی صیغه که بستراییت به بدی هاتنی شتیکی تروه به یه کی له ټاله ته کانی ته علیق؛ وه ک ټموه داواکار بلیت: نه گمر ته عین کرام له کار نکدا کچه که ت ماره نه کم، باو که کش بلیت: قبولم کرد ټموه زواج بهم صیغه دانامزرت؛ چونکه پیکه هاتنی په یمانه که به شتیکیموه به ستراوه که لموانه به بیټ و لموانه به نه بیټ له پاشمروژدا.

وه په یمانی ژن و میړدایه تی یه کسمر سوودی خاوه نی یه تی خوشی وهرگرتن ټمدات، وه هوکمه کوی دوا ناکووی، به لام ټمو مخرج - که ته عین بوونه - له کاتی قسه کردندا نیسه، وه ټموه به سترا به شتیکی نه بووه وه، همد نه بوه. کمواته ژن و میړدایه تی یه کش ناییت.

به لام نه گمر به بستنموه که به شتیکیموه بوو که لمو کاتدا بدی هاتبو ټموه ټمو په یمانه ټه بستر پی و دروسته، وه ک ټموه که داواکار بلیت: نه گمر کچه که ت تمه منی بیست سال بیټ ټموه ماره ی نه کم. باو که کش بلیت: قبولم کرد. وه تمه نیشی فعلاً بیست سال بوو.

(۱) تنجیز واته: جی به جی کردنی خیرا.

الزواج) ژن هیئان و میړد کردن

وه همروه ها نه گهر نافره ته که بلیت: نه گهر باو کم قایل بیت شووت پی نه کم؛ داواکاریش بلیت: قبولم کرد، باو کیش هر لمو کوره دا بلیت: قایلیم، چونکه تم بهستنهویه لم حالتدا شکلیه، وه صیغه که له واقعدا بهجن هاتوه.

۲- تمو صیغه یی که نه درسته پال کاتیکی داهاتو:

وهك تموی داواکار بلیت: بهیانی یا مانگیکی تر کچه کهت نه هیتم. باو که کش بلیت: قبولم کرد؛ تم صیغه بهیانی ژن و میړدایه تی پی نابسترې، نه به یه کسری و نه لمو کاته داهاتو دا، چونکه هیئانی تمو صیغه بهو شیویه یهك نایه تموه له گهل عقدی زه واجا که مافی خوشی وهرگرتن دروست نه کات یه کسر.

۳- تمو صیغه یی که ماویه کی دیاری کراو دهست نشان نه کات بو عه قده که:

وهك تموی بو ماوهی مانگیك یا زیاتر یا کمتر نهی هیئیت، جا تمو شیوه ژن هیئانه حه لال نییه؛ چونکه مهبهست له ژن هیئان بهر دوا می ژن و میړدایه تی به بو مندال بوون و پاریزگاری کردنی په گمزی مرؤ و په روره رده کردنی مندال. لمبر تموه زانایان حوکی بهتالیان داوه بسمر زواجی (متعۀ) و زواجی (تحلیل) دا، چونکه مهبهست لمو زواجی یه کم ته نهها رابووردنیکی کاتی به، وه مهبهستیش له شیوی دووم حه لال کردنهوی نافره ته بو میړدی یه کمی. وا له خواره وه لمبر همربه کیان نه دوین:-

ژن هیئانی کاتی (زواج المتعۀ)

وه پینشی نهوتری ماره کردنی کاتی، یا ماره کردنی بچراو؛ تمهش تمویه که پیاریك نافره تیک ماره بکات بو ماوهی روژك یا هفتیه که یا مانگیك له گهلآ رانه بویری و لمبر تمویه پی نی ته لئین (متعۀ) چونکه پیار سوود وهر نه گری و خوشی لمو زواجه تا تمو ماویه می خوی دیناوه دواپی بهر لای نه کات. وه تم شیوه ژن هیئانه هممو سمر مذهب به کان لمبر حرامی پیک هاتوون.

وه ته لئین: نه گهر په یمانه کش بهسترا پوچه له. وه نهمانی خواره و دیان کردو تموه به لگه:

(یه کم): تم شیوه ژن هیئانه تمو نه حکامانی له قورناندا هاتوه بهرامبر ژن و میړدایه تی و تلاق و عیددهو میرات نای گریتموه، کهواته پوچهل تمییت وهك نیکاحه پوچه له کانی تر.

(دووم): فمرموده کان به راشکاوی هاتوون دهریاری حرام بوونی.

(الزواج) ژن هیئان و میژد کردن

لهسبوروی جوههئیموه هاتووه: که نمو خۆی لهگهڵ پیغمبهر صلی الله علیه وسلم دا بووه لهکاتی فدهئى مەککه، پیغمبهر ﷺ پێی پێدان که به موعه ژن بهیئن، نهئى: هیشتا پیغمبهر ﷺ له مەککه دهرنهچوو که حرامی کردهوه.

وه له زاراویهکی تر دا هاتووه که ئیبنو ماجه گێڕاوهئیموه: پیغمبهر ﷺ موعهئى حرام کرد و فرمووی: (أیها الناس إني كنت أذنت لكم في الاستمتاع، ألا وإن الله قد حرمها إلى يوم القيامة)^(١).

واثة: نهئى خهئکینه له ئیشقوه ریم ئادان بۆ متعه، بهلام ئیستا خوا قهدهغهئى کرد ذن به موعه هیئان تا روژیی قیامهت.

وه له عهلهیموه خوا لهئى پازی بیئت: که پیغمبهری خوا ﷺ قهدهغهئى کرد ژن به موعه بهیئن له روژى گرتنى خهیبهردا، وه ههروهها خواردنی گوشتی کمرى خۆمالی قهدهغه کرد^(٢).

(سێریم): (عمر) خوالهئى پازی بیئت حرامی کرد لهسهر دوانگه سهردهمی خهلافهئى خۆی، وه صهحابهکانیش پهزای خویان لیستی بریاران لهسهردا جا نهگهر (عمر) ههله بوايه، صهحابهکان بریاران لهسهر نهئهدا.

(چوارهم): خطابى ووتویهتى: حرام کردنی موعه وه ئیجماعی لى هاتووه، لای ههندى شیعه نهیئت، وه لهسهر بنچینهی خویان دروست نهیه گهرانهوه بگرتت بۆلای قسهکانی عهلی خوای لى پازی بیئت، وه به صهحیحی هاتووه له عهلهیموه که نهم کاره نهسخ بۆتموه.

وه بهیههقی له جهعفهری کورێ موحهممهدهوه ئهگێڕیتموه که پرسباری لى کرا دهربارهی موعه فرمووی: خۆی له خۆیدا زینایه.

(پینجهم): چونکه مهبهست لهوژن هیئانه ئارهزوو شکانه، نهک نهوهخستهوه پارێزگاری منداڵ که مهبهستی بنهپهئى ژن و میژدایهئیه، لهبهر نهوه له زینا نهچى لهپرووی خۆشی لى وهگرتنهوه. پاشان زیانیشت ئهدات له ئافرهت؛ چونکه وهک کهلپهلیکی لى دیت به دهستی نهم و نهوهوه، ههروهها زیان به منداڵان ئهگهیهنیئت، چونکه مالهکیان نابیتت تییدا ئارام بگرن و پهروهدهو خوو پهوشتیان لهخۆ بگرتت.

(١) أحمد (٤٠٤-٤٠٦) ومسلم (١٠٤٦/١٩-٢٠) وأبوداود (٢٠٧٢).

(٢) البخاري (٥١١٥) ومسلم (١٤٠٧/٢٩-٣٠).

(الزواج) ژن هیئان و میړد کردن

وه گيړپراوه تموه له هندی صهابو تایعییموه که زهواجی موعه حلاله، وه تموش بهناوبانگه له ئیبنوععباسوه (رضی الله عنه). وه له (تهذیب السنن) دا هاتوه: بهلام ئیبنوععباس نمدی بۆ کاتی پیوست ووتوه، وه به همیشی پرهوای نه کردوه، چونکه کاتی پی گیشتموه خه لکه که بفروری رویان تی کردوه لیتی پاش گمز بووه وه. وه خوی حرام کرده که بۆ کمیتک دا نمان که پیوستی پی نه بیت.

(خطابی) ووتویه تی: سه عیدی کوری جوبه یر ده فرمویت: به ئیبنوععباسم ووت: نمرانی چیت کرد و به چی فتوات دا؟...

به فتوا که ت سواره کان رژیشتن وشاعیره کان شیعیان پویا هه لدا. فرموی: چیمان ووتوه؟ ووتم: ووتویه.

قد قلت للشيخ لما طال محبسه يا صاح هل لك في فتيا ابن عباس؟

هل لك في رخصة الأطراف آنسة تكون مثواك حتى رجعة الناس؟

واته: ووتم بو پرهی ماوهیه کی زوره بهنده نمی هاوه له کم فتوا که ئیبنوععباس ناوی؟ نایا له لاشو نندامی نمرم و ناسک هوگرکت ناوی که جی حوانهوت بیت هتا خه لک دینموه بۆ لات.

ته لئ: ئیبنوععباس ووتی: (إنا لله وإنا إليه راجعون!) سوتند به خوا من بهوه فتوام ندادوه، وه تموشم مه بست نه بووه، وه تنها بو شویه یم حلال کردوه وه خوا مرداره بو و خوتن و گوشتی به رازی حلال کردوه. وه بۆ بچاره نه بیت حلال نییه، وه تموش ههروه مرداره بو و خوتن گوشتی به راز وه هایه.

بهلام شیعی ئیمامی به لایانموه دروسته: وه پایه کانیشی نه مانن لای نموان:

۱- (صيغة) شیوهی داپشته که: واته بهزاراوهی (زوجتك) یا (أنكحتك) یا (متعنتك)

په یمان پیک دیت.

۲- ژنه که: مه رجه که موسلمان بیت یا لسه ئاینیکی ئاسمانی بیت. وه په سنده که ئافره تیکی داوتن پاک موسلمان هه لپزیت، وه زیناکار که راهتی هیه.

۳- ماره یی: ناوه ئانی مه رجو بینینی بهسه، وه به رازی بوونی هه ردولا چهندایه تی دائه نری نه گهر مشتیک گه غیش بیت.

۴- ماوه: تموش مه رجه له په یمان که دا.

الزواج ژن هينان و ميړد كردن

وه نهمهش بهر زامندي همدولا برپار نهدرئ وځ پړژو مانگو سال، وه نهميت هم ديارى بکړئ. وه حوکمه کاني نم ژن هينانه لای نموان نهماندى لای خواره وده:-

۱- باسى ماريى و ماوهى تىک دان. په يمانه که پوچول نه کاتموه، وه ناوهينانې ماريى بى ناوهينانې ماوه که نمو کاره هله نه گيرتموه بى ماره کړدى دايمى و هميشدى.

۲- مندان نهدرتموه به پياو.

۳- نه تلاق و نه ليعان ناکموت به موعه.

۴- ميرات له يه کترى ناگرن.

۵- به لام مندان ميراتى همدولا ورنه گري و نهمانېش ميراتى نه گرن.

۶- عيده که تمواو دهيت به تمواو بوونى کاته کمى بهوى دوو حيز بيبينيت نه گمر لهوانه بوو که حيز دهينى، وه نه گمر لهوانه بوو که حيزى نهمينى، به لام نه کموتنه حيزه وه نموه عيده کمى چلدينج پړژه.

ماره کړدى نافرهت له کاتيدکا ميړد نريه تى هديه تلاقى بدات:

زانايان لسمر نموه رنکن که نه گمر کسيک نافره تىکى ماره کړد بى نموى کات ديارى کړدن به مرج دابنيت، به لام له دلېا هديت که دواى ماوه يک تلاقى بدات، يا دواى نموى کاره کمى تمواو بوو لهو شاره تى دايه تلاقى بدات. نمو ماره کړدنه دروسته. وه نمواى به پتچوانى نموان به موعى دانواه.

شيخ رشيد رضا به تعلق لسمر نموه له تفسيرى (المنار) دا ووتويه تى: توندو تيژى زانايانى پيشين و دواين لسمر قعده غيبى موعه نموه نه گيه نيت که ماره کړدن به نيازي تلاق دانېش همر قعده غيبيت، همرچنده زانايان دفرمون: په يمانى ژن و ميړدايه تى به که صحيحه نه گمر پياوه که نه دلېا کاته کمى ديارى کړديت، به لام له عقه که دا به مرجى دا نه ناييت. به لام شاردنوه کمى به فيل و تله که دانه نري. وه نهميان له پيش تره به تال بيت لمو په يمانى که ماوه تى دى مرج بيت و به زامندي همر دولاو سپهر شى کمري ژنده که دامرزواه. وه نموه هيچ خراپه يه کى تيدا نويه نموه نهميت که گالته کړدنه بو په يوندى به گموره به که گموره ترين په يوندى به له نيوان ناده ميزادا. وه همروها نهميته هوى لموړاندنى ناره زوى ناره زوبازان لم لاولولادا و نمو خراپى يانې که به هوى نموره په يدا نهميت. وه نمو ماره کړدنى که کات ديارى کړدن تيايدا به مرج داناندرت سمرپاى نمو خراپى يانه خيانه ت و فريودانېشه، که چنده ها خراپى تريشى لى نه کموتموه له دشمايه تى و پق و کينمو بروا نهمان هتا به راستگو کانېش، که حقيقته تى زواج مبه ستiane، که

الزواج) ژن هیئنان و میړد کردن

پاک راگرتنی هرهیه که له ژن و پیاوه بویه کترو دلسوزی و هاوکاری یانه لاسر دامزrandنی مالیکي چاک له مالدهکانی نم نتموهیه.

تویژینموی شوکانی په دمتی خوی لی بیت

شوکانی ده فمرویت: به هر حال نیمه گوږپایه لی هموو نواندین که پیمان ده گات له لایمن خوی گوره و پیغمبره کی، وه به صحیحی گیشتهوه پیمان که موعده هتا هتایه حرام کراوه، وه موخاله فمی کومه لیک له صحابه نایسته تیکدهری نو به لگهیه، وه نایسته بهانه بویه نیمه که کاری پی بکهین.

چون را نمیت له کاتیکدا جومهوری صحابه نهمه یان وهرگرتووو کاریان پی کردوو، وه بومانیان گپراوه تموه: هتا نیبو عومر خوی لی رازی بیت ده فمرویت: (وهک نیبوماجه بومان ده گپرتتموه به سنده دیکي صحیح) که پیغمبري خوا ﷺ پی پی داین که سی روزه موعده بکهین، پاشان حرامی کرد، سوتند به خوا نابینیم که سیکی خیزاندار موعده بکات، نیلا بفرده بارانی ته کهم^(۱).

وه نهبو هوږه پره له پیغمبره وه ﷺ ده گپرتتموه ده فمرویت: (هدم المتعة الطلاق والعدة والميراث). واته ته لاق و عیددهو میرات موعدهی روخاند. (دارقطني) ته خرچی کردوو، وه (حافظ) به حسنی داناوه^(۲).

وه بونی (مؤمل ابن اسماعیل) له سنده کهیدا نایسته هوئی نموهی سنده کهی حسن نمیت، نه گهر نو شایه تانمی کهش که بهیتری نه کن، بهیترته لای، هر وه فمروده کانی تری (حسن لغیره).

نمما نموهی ده ورتیت که حد لال کردنی موعده نیجماعی لاسره، وه نموهی نیجماعی لاسر بیت (قطعی) براوهیه، وه حرام بوونه کهی خلافی لاسره، وه شتیک خلافی لاسر بیت (ظنی) جی نی گومانده، وه (ظنی) ش نسخی (قطعی) ناکاتوه. بدمه وه لامي ندرتتموه:

یه کهم: به بهرگری کردنی نم ده عوايه - که (ظنی) نسخی (قطعی) ناکاتوه - چونکه کامیه به لگه لاسر نمه؟ وه تنها نموهی که مذهبی جومهوره شتیکی قناعه تکمر نییه، به لکو داوا له بهرامبره کهی ده کرت به لگهی عقلی و سمعی و نیجماع بهیئت.

(۱) مسلم (۱/۱۴۵) وابن ماجه (۱۹۶۳) مسلم (۱۶/۱۴۰۵).

(۲) دارقطني (۲۵۹/۳).

(الزواج) ژن هیئان و میتره کردن

وه دووه: نسخ کردن و سرینموه بلم (ظني) یه بۆ بهرده و امیتی (ظني) یه نك (قطعي).

نهما خویندنموه ی ئیبنوععباس و ئیبنو مسعود و توبه ی کوری که عب و سه عیدی کوری جوهر بۆ ئهم ئایه ته: (فما استمتعتم به منهن إلى أجل مسمى) بلم شیویه، ئوه قورئان نییه به لای ئهوانموه که (تواتر) به مەرج داننن، وه سوننه تیش نییه لمبر ئهوی ریوایهت کراوه وه قورئان، کهواته وه تهفسیریک ئهیت بۆ ئایه ته که، که ئهمدهش به لگه نییه به لام لای ئو کسانه ی که (تواتر) به مەرج داننن، هیچ ریگرتک نییه لهوی که (ظني) سوننهت، (ظني) قورئان نسخ بکاتموه، وه که له (أصول) دا هیه. قسه که ی شوکانی تهواو بوو.

ماره کردنی حه لال کردنموه (ماره به جاش)

نهمهش ئهویه که کسێک ئافره تیکی عیده تهواو بووی ته لاق دراو ماره بکات، یا به جیته لای لمپاشاندا ته لاقی بداتموه بۆ ئهوی بۆ میتردی یه که می حه لال بیتموه. هوکه که ی: ئهم جزوه ماره کردنه یه کینکه له گوناوه گموره کان و تاوانه هه ره خراپه کان، که خوا حرامی کردووه نه فرینی له بکه ری کردووه.

۱- له ئه بی هوهره پره وه: که پیغه مبه ر ﷺ فه رمویه تی: (لعن الله المحلل والمحلل له) رواه أحمد بسند حسن^(۱).

واته: نه فرینی خوا له سر ئه که سه بیت که ژنی که ئه هیئت بۆ ئهوی حه لالی بکاتموه بۆ پیاوه کونه که ی نه فرینی خواش لهو پیاوه بیت که ژنی بۆ حه لال نه کریتموه.

۲- وه له عبدالله ی کوری مه سعوده وه که ده فه رمویت: (لعن رسول الله صلى الله عليه وسلم المحلل والمحلل له) رواه الترمذي، وقال هذا حديث حسن صحيح.

وه ئهم فه رموده یه له چهند روی تره وه له پیغه مبه ره وه گێراره ته وه^(۲).

وه زانایانی سه حابه کاریان بهو فه رموده یه کردووه. له وانه: عومهری کوری (خطاب) و عوسمانی کوری (عفان) و عبدالله ی کوری عومهر و چهند که سی تر. وه ئه وهش رای زانایانی تایعی بووه.

(۱) أحمد (۳۲۳/۲) وأبوداود (۲۰۷۶) وهو صحيح. (صحيح سنن أبي داود ۱۸۲۷) للألباني (رحمه الله).

(۲) أحمد (۴۵۰/۱-۴۵۱) والنسائي (۱۴۹/۶) والترمذي (۱۱۲۰) وابن ماجه (۱۹۲۴-۱۹۲۵) عن علي وابن عباس وأبوداود (۲۰۷۷) وهو صحيح، أنظر (الإرواء ۱۸۹۷) والمشكاة (۳۲۹۶).

(الزواج) ژن هیئان و میړد کردن

۳- وه له عوقبهی کورې عامیره: که پیغمبر ﷺ فرمویه: (ألا أخبركم بالتيس المستعار؟ قالوا: بلى يا رسول الله، قال: هو المحلل لعن الله المحلل والمحلل له) رواه بن ماجه والحاكم.

واته: نایا پیتان رانده نیم که له گای به کړی گیارو کړه؟ ووتیان: به لای نمی نیردای خوا پیمان رابگه یمنه. فرموی: ښوکه سیه که نافرته ماره نه کات بز ښوې حلال بیتوه بز پیاو یه که می نه فرینی خوا له همدو پیاوه که بیت.

ښو (زُرْعَة) و ښو حاتم هم فرموده یان عیله ت دار کرده به ښوې مورسه له. وه بوخاری ښکاری لی کرده وه. وه یه حیای کورې عوسمانی تیدایه که لاوازه^(۱).

۴- وه له ښبنو عه بیاسوه: که پیغمبر ﷺ پرسیری لی کرا د بهاری ښوکه سیه نافرته تیک ماره بکات بز ښوې حلالی بکاتوه بز پیاوه که پیشووی فرمویه: (لا إلا نکاح رغبت، ولا دلسة، ولا استهزاء بکتاب الله عزوجل، حتى تذوق عسیله) رواه ابو إسحاق الجوزجانی^(۲).

واته: هیچ نیکاحتک و ماره کردنیک نییه. نیلا نیکاحتک که به ویست و په زامه ندی نه بیت، نه نیکاحتی فیل و ته له کهو گالته کردن به کیتابی خوی گوره، تاوه کو چیژو تام له همدگونه که نه کات.

وه له عومره وه خوا لیتی پازی بیت که ده فرمویت: هر حلال لکرو حلال بز کراویم بز بهینن برده بارانیان نه کم.

۵- پیاویم پرسیری له ښبنو عومر کرد ووتی: چی ده لیت د بهاری نافرته تیک خواستم بز ښوې بز پیاوه که حلال بکم، وه ښو خوی داوای لی نه کردم و ناگاشی لی نییه؟ ښبنو عومر فرموی: هیچ نیکاحتک دروست نییه، نیلا نیکاحتک نه بیت که به ویست و په زامه ندی بیت، نه گمر به دلت بو بهیلوه وه نه گمر به دلت ښو لی جیا برده وه، و نیمه نه ممان به داوین پیسی ده زانی له سرده می پیغمبری خوادا ﷺ^(۳).

(۱) ابن ماجه (۱۹۳۶) و حاکم (۱۹۹/۲) وه حمیدیه که حسنه وک شیخ ښلانی ده فرمویت. بروانه (الإرواء ۳۰۹/۶-۳۱۰).

(۲) ابن ماجه (۱۹۳۶) و الحاکم (۱۹۹/۲).

(۳) حاکم (۵۶۲/۲) (۲۸۶۰) و (طبرانی فی الأوسط) همدو له (مجمع) دا (۲۶۷/۴) وه ده فرمویت: پیاوه کانی پیاوینی صحیحین.

(الزواج) ژن هیئان و میژد کردن

وه فەرمووی: بەردهوام هەردوکیان زینا ئەکەن با بیست سالتیش بەسەرێهە که بن، ئەگەر زانرا ئەو مەبەستی بوو که حەڵاڵی بکات.

ئەو دەقەنە سەرەوێ پاست و پێکن دەبارە پوچەڵی نادروستی ئەو جۆرە ژن و میردایەتییه. چونکە نەفرین تەنها لە کەسێک ئەکرێ که لەسەر شتیکی ناشەرعی بێت، وه ئەو ژنە که حەڵاڵ ناکاتەو بۆ پیاوی یەکەمی، ئەگەرچی مەرجی ئەوەشی تێدا نەهێنی لەکاتی پەیمانەکەدا. مادام مەبەستی حەڵاڵ کردنی هەبێت، چونکە ئیعتیبار بە نییەت و مەبەست ئەکرێ.

ئێبنو قەیم دەفەرمویت: لای خەڵکی مەدینەو ئەهلی حدیث و زاناکانی جیاوازی نییه لەوەدا که ئەو مەرجە بە ووتن بێت، یا بە نیازو پێک کەوتن بێت، چونکە بەلای ئەوانەو لە عەقەدەکانا مەبەست ئیعتباری بۆ ئەکرێ. وه کارەکانیش بەپێی نیازن. وه ئەو مەرجی که هەردو لایەنی عەقەدە لەسەری پێک کەون، بەلای ئەوانەو وەک ئەو وایە که ووتراییت، چونکە زاراوەکان بۆ خودی خۆیان مەبەست نین، بەلکو لەبەر ئەوەیە مانا ئەبەخشن، جا کاتێک مانا مەبەست ناشکرا بوو، ئێتر سەیری زاراوەکان ناکرێت، چونکە ئەوان تەنها ھۆکارن، وه که مەبەست و نیازەکان ھاتنەدی ئێتر ھوكمەکان لەسەری دائەندرێ. جا چۆن ئەووتریت ئەو زەواجە ژنەکە پێی حەڵاڵ ئەبێتەو بۆ پیاوی یەکەمی، لەگەڵ ئەوەدا که مەبەستی بۆ ماوەیەک بێت، ئێتر نیازی بە سەرێهە کەوێ ژبانی نەبێت و نیازی ئەو شتەنە نەبێت که مەبەستن لە زەواج، وەک منداڵ بوون و پەرورە دە کردنیان و گەلیکی تر لە مەبەستە راستەقینەکانی زەواج بپراستی ئەم جۆرە ژن ھێنانە شکلی بە درۆو خەڵتاندنە،

وه خۆی گەرە دای نەناو لە ئاینی ئیسلام دا، وه بۆ کەسی پەوا نەکردوو، چونکە خراپەو زبانی زۆری تێدا یە که لە کەس شاراوە نییه.

ئێبنو تەیمییه دەفەرمویت: ئاینی خوا پاکتر و بێ گەردترە لەوێ داوێنی ئافەرەتێک حەرام بکات ھەتا کە ئەگەر یەکی بۆ بگیری که پەغەبەتی لە مەرەکردنی نەبێت و نەیموێ تێکەڵی بێت و ئەسڵەن نەیموێ لەگەڵ ئەو ژنەدا بێنیتەو، جا جوت بێی لەگەڵیاو بەو حەڵاڵ بکری، بمراستی ئەو زینایە داوێن پیسییه، ھەر وەک صەحابی پیغەمبەر ﷺ ناویان بردوو، جا چۆن کاری حەرام حەڵاڵ کەر دەبێت؟ یا چۆن شتی پیس پاک کەرەوێ ئەبێت؟ وه شاراوە نییه بۆ کەسێک خوا دلی کردبیتەو بۆ ئیسلام و دلی بە ڕۆشنایی باوەر ڕوناک کردبیتەو که ئەو زشت ترینی کارە بەدەکانە که هیچ خاوەن عەقڵێک نایکات، ئێتر چۆن یاسای پیغەمبەرمان بریار لەسەر شتی وەھا ئەدا بەتایبەتیش چاکترین یاسا و پڕۆزترین مەنھەج. (تەوا).

(الزواج) ژن هیئان و میړد کردن

ثانیه حقه، وه مالیک و نهحمد و نه وری و نهعلی (ظاهر) و زانیانی تریش جگه لهمان
بوی چوون، وهك حهسن و نهخعی و قهتاده و لهیث و وثینوموبارهك.

بهلام هندیکی تر بۆ ئهوه چوون که دروسته نهگمر لهکاتی مارهکردنه کهدا نهکریته مخرج.
چونکه حوکم بهسمر پوالتدا نهدری نهك بهسمر مهبست و دروندا، وه نییست له عهقه کهانا
نیعتباری پی ناکریت.

شافیعی دهفرمویت: ئهوه حهلال کههه نیکاحهکی فاسیده ئهویه که ژنیک نههینی بۆ ئهوه
حهلالی بکاتمه لهپاشاندا تهلاقی بدات، بهلام نهگمر له عهقدی نیکاحه کهدا ئهوه به مخرج
نهگرت، ئهوه عهقه که صهیحه.

ئهبوحه نیفمو (زفر) ووتویانه: نهگمر ئهوه کرایه مخرج کاتی مارهکردن، وهك ئهوه بهراشکاری
بلێ که ئهوه حهلالی نهکات بۆ یه کهم، ئهوه بۆ یه کهم حهلال نهیتموه، بهلام کهراهدتی هیه چونکه
عهقدی زهواج به مخرجه فاسیده کان باتل نایتموه، جا بۆ میړدی یه کهم حهلال نهیتموه، پاش
ئهوه که میړدی دووم تهلاقی بدات، یان بهریت و عیده کهی بهسمر بهجیت. ههراکاتی پیاری دووم
تهلاقی بداتمه یا بهریت دواي تهاوبوونی عیده کهی. وهلاي ئهبویوسف عهقه که فاسیده چونکه
زهواجینی موه قهته واته کاتییه. وه محمد رای وههیه که پهیمانی دوومهی دروسته، بهلام بۆ پیاری
یه کهمی حهلال ناکاتمه.

ئهو شوکردنی که تهلاق دراوه که پیتی حهلال ییتمه بۆ پیاری یه کهمی:

نهگمر پیاریک ژنه کهی سببسی تهلاق دا دروست نییه بیگیریتمه تاوه کو له دوای تهاو
بوونی له عیده که شو به پیاریکی تر نهکات به خواستیکی صهیح نهك به مهبستی تهلیل
کردن.

جا نهگمر پیاری به رهغهبت و ئاره زوه وهیئایو چوه لای بهراستی ههتا ههراکامیکیان تامی
ئهو ترانی کرد، له پاشاندا لهی جیا بۆوه به تهلاق دان یا به مردن، ئهو کاته حهلاله بۆ پیاری
یه کهم جاریکی تر ماره بکاتمه دواي تهاوبوونی عیده کهی.

شافیعی و نهحمد و بوخاری و موسلیم له عانیشهوه نهگیرنوه که دهفرمویت: ژنه کهی
رهفاعی (قرظی) هاته لای پیغمبر ﷺ پیوت: من لای رهفاعه بووم و تهلاقی دام:
عیده کهم کوژیای هات و عبد الرحمن ی کوری زوبهیر ماره کردم، بهلام شته کهی نهلتی چمه

(الزواج) ژن هیټان و میټرډ کردن

کراسه، په لکه- پیغه مېر ښځه زهږده څه نه گوتی و فرموی: ټهټوی بگېرېټموه لای رېفاعه^(۱)؟
نا.. نایټ هټا تام له عوسه یله کوی نه کیت و ټویش تام له عوسه یله کت نه کات واته: هټا
نه چنه لای یه و جیماع نه کمن^(۲).

وه ټمونه ده بهسه شوینی څه ته نه کان له یه بدهن و خوشتنو حد پټوړست بکمن، وه لمو باره یوه
فرموده ی خوی گموره هاته خواره وه که نه فرموی: ﴿فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّى تَنْكِحَ
زَوْجًا غَيْرَهُ فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يَتَرَاجَعَا إِنْ ظَنَّا أَنْ يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ﴾ (البقرة: من
الآية ۲۳۰) واته: نه گېر پیاو ژنه کوی خوی ته لاقدا به ته لاقی سیټهمی، ټیټر بوی حلال نی یه ټیلا
مه گېر شوو بکات به پیاوینکی تر شوکردنیکي راست و جیماعی له گه لا بکات، وه ټمې زواجه که
به په غېټه بې نه که به نی یه تی حلال کردنوه ی ژنه که بیټ بې پیاو یه کوی، جا نه گېر ټم
پیاو ی دوای ته لاقی دا یان مردو عیده کوی ټمواو بوو، تاوان نی یه لمر ژنه کو میټرډه
یه که مه کوی که بگېرېټموه بې لای یه کتر، به عه قدینکی تازه ماره یی تازه، نه گېر زانیان
هوکه کانی خوا رانه گرن.

لمر ټمه ژن حلال نایټموه بې پیاو یه کوی بهم مهر جانه نه بیټ:-

۱- ده بیټ شوکردنی به میټرډی دووم شوکردنیکي صحیح بیټ^(۳).

۲- ده بیټ شوکردنه که به خواست و رست بیټ.

۳- نه بې ټم پیاو دوای عه قد که به راستی بجیټه لای و تام و چیژ له یه کتر وه رېگرن.

هیکه مټی ټمونه چیه:

زانایان و موفه سرین له هیکه مټی ټمونه ده فرموی: نه گېر پیاو زانی ټم ژن یی که سی جار
ته لاقېداوه، پیی حلال نایټموه هټا شوو به پیاوینکی تر نه کاتمه، ټیټر به خویا دیتموه واز

(۱) البخاري (۵۲۶۰) ومسلم (۱۴۳۳/۱۱۱).

(۲) زانایان ټمه بیان کردوه به به لکه که نه گېر نافرته یا سرپرشت کمره کوی نییټی حلال کردنوه ی
بیټ، به لام پیاو که ټمونه نیاز نه بیټ، ټمونه به هیچ دانانری و ته سر ناکاته سر عه قد که. هروها
میټرډی یه که میش، چونکه ټم خاوه نی ټم عه قد نی یو توانای لبردنی نی یه، کواته ټم بیگانده، وه
ته نها لمر ټمونه نه فری نی لی کراوه نه گېر بهم حلال کردنوه یه بگېرېټموه بې لای ژنه که، چونکه ټم ژنه
پیی حلال نی یه، کوابی زنا نه کا.

(۳) زواجی فاسد ته لاق درای سی به سی حلال ناکاتمه.

(الزواج) ژن هينان و ميړد كردن

نه هيننې، چونكه نوموړه لومو شتانه يه كه غبره و مېرديايتي پياو پټې رازي نايټ. به تاييېمي ته گمړ پياو دووهم دوژمنې نوموړي يا چاربان بديك بكموت.

خاوه نې ته فسيري (منار) له ته فسيره كيدا^(۱): ته فېرموت: نوموړې پياوې ژنه كې ته لاق ندا له پاشان بڼې دهرته كموې كه ناتواني وازې لې بهينې، دووباره نه بهينېتموه و پشيمان نه بيتمونه له ته لاق داني، له پاش نوموړي ژيان له گه ليا ناخوش نه بيتمونه جا ته لاقې نمداتمونه، له پاشاندا همست بېمونه نه كا پيوستې پټې هديه وه ناتواني وازې لې بهينې، دووباره نه گيړېتمونه، تير بېمونه ژنه كې بڼ تاقې نه بيتمونه. چونكه ته لاقې يه كېم جاري بېمې بيكرندنه بووه به راستي نه زانيوه كه نومونده پيوستې بېمونه هديه. به لام ته لاقې دووهم جار بېم شوه نايټ، چونكه دواي پشيماني لمسر نموي يه كېم جاري بووه، و دواي همست كردن بېمې كه نه يكا هلمې كړدوه، لمسر نوموړي ووتمان تاقې كړدنه كه بېمونه تمواو نه بيت. جا نه گمړ دواي نوموړي گيړايمونه ماناي وايه هيلانموي به چا كتر نمزاني له وازلي هيناني. وه دووره لومو بگېرېتمونه واز لې هيناني به چا كتر بزاني دواي نموي به چاري خوي تاقې كړدنه وي واز لې هيناني بيني. جا نه گمړ گيړايمونه سټيم جار ته لاقې دا، نوموړه نوموړې كېم هوش و كېم رهوشته.

وه حقې نموي نې به كه نافرته بكات به توپيك به ده ستيمونه هم كاتيك دلي وستی فري بدات، وه همركاتي هېموسي وستی بيگيړېتمونه. بهلكو حيكمت لومو دايه كه به تمواو لوي بسينرېتمونه و كاري به سمرېمونه نه مينې، چونكه زانرا كه باوې ناكړي يه كړنمونه و سنوره كاني خوا رابگړن، جا نه گمړ رېكموت دواي نوموړه نافرته ميړدې كړد به پياوېكي تر به ناره زوي خوي، وه وها رېكموت كه نموي ته لاقې دايه و يا مرد، له پاش نوموړې پياوې يه كېم حمزي كړد بيهينېتمونه - وه ناگاي لومو بوو كه چوته سمر جينگاي پياوېكي تر و نافرته كمش حمز بكات جاريكي تر بگېرېتمونه لاي نوموړې پياوې، نوموړي نومېدي يه كړتنيان و راگرتنيان بو سنوره كاني خوا زور به هينر ده بيت، هم بڼه دووای عيده بڼي حلال بوتمونه.

نوموړې عهده ي كه بهرامبر به مېرچيك بيت

نه گمړ پيماني ژن و ميړد ايتي بهرامبر كرا به مېرچيك: يان نوموړا نوموړه مېرجه له پندويستې يه كاني عهده كيه يان پېچموانه يتي - يا لوانه يه كه سووده كې ده گېرېتمونه تمنا بو

(الزواج) ژن هیئان و میړد کردن

نافرته‌که؛ یا لهو مەرجانەیه که شەرح قەدەغەیی کردوون. بۆ هەریە که لەم شیتوانە حوکمی تایبەتی‌هەیه که بە کورتی باسیان ئەکەین:

(١) ئەو مەرجانەیی که پێویستە بەجێ بهێتێرن :

هەندێک مەرج هەن پێویستە جێ بهێن بکێرن ئەریش ئەوانەیه که له پێداویستی‌یه‌کانی پەیمانە‌که‌و مەبەستە‌کانی بن^(١)، وه گۆڕانی حوکمی خواو پێغەمبەری تێدا نەبێت، وه‌ک به مەرج گرتنی ئەوهی که له‌گەڵیا به‌چاکی بژی و به‌ختیوی بکات و شوێنی چاکی بۆ دایین بکات و درزغی نەکات له‌ حەقی و وه‌ک خێزانە‌کانی تری مافی خۆی بدات، وه‌ هەروە‌ها به‌ مەرج بگێڕێ که ژنه‌که به‌بێ ئیزنی ئەو نە‌چیتە ده‌ریو له‌ فرمانی ده‌نە‌چیت و به‌بێ ئیزنی ئەو رۆژی سوننەت نە‌گرت، وه‌ نە‌هێڵێت کەس بێتە ماله‌که‌ی به‌بێ رە‌زامەندی ئەو، وه‌ به‌ رە‌زامەندی ئەو نە‌بێت تە‌سەرروف له‌ ماله‌که‌یدا نە‌کات وه‌ وێنە‌ی ئەمانە.

(٢) ئەو مەرجانەیی که پێویست نی‌یه‌ جێ به‌جێ بکێرت:

وه‌ ئەو مەرجانەیی که پێویست نی‌یه‌ به‌جێ بهێتێرن له‌گەڵ دروستی پەیمانە‌که‌ش‌دا، ئەو مەرجانەیه‌ که پێچەوانە‌ی پێداویستی‌یه‌کانی پەیمانە‌که‌یه‌ وه‌ک مەرجی نە‌فە‌قه‌ نە‌کیشان یا نە‌چوندە‌لا یا مەرجی ئەوهی ماره‌یی نە‌بێت، یا ئەوهی (عزل) ی لێ بکات، یا مەرجی ئەوهی نافرته‌که‌ نە‌فە‌قه‌ بدا به‌ پیاوه‌که‌، یا شتیکی بدات، یا حە‌فته‌ی یە‌ک شو نە‌بێت لای نە‌بێت، یا مەرجی ئەوهی له‌گەڵ بکات که به‌رۆژ بچیتە لای ئەک بە‌شمو.

ئەم جۆره‌ مەرجانە هە‌موویان به‌تالێ له‌ خۆیاندا؛ چونکه‌ پێچەوانە‌ی پەیمانی ژن و می‌ردایە‌تین، وه‌ لە‌بەر ئەوهی ئەم مەرجانە کۆمە‌ڵی ماف لایە‌به‌ن که به‌ عە‌قد پێویست ئە‌بن پێش ئەوهی بێ‌ستری، که‌واته‌ دروست نی‌یه‌. وه‌ک ئەوهی دوو هاوبە‌ش یە‌کیکیان به‌شە‌که‌ی خۆی لە‌بە‌ری پێش فرۆشتن.

به‌لام عە‌قه‌ده‌که‌ خۆی له‌خۆیدا دروسته‌؛ چونکه‌ ئەم مەرجانە ده‌گەرێ‌ت‌وه‌ بۆ مانای زیاده‌ له‌ عە‌قه‌ده‌که‌، که مەرج نۆییه‌ باس بکێرن و نە‌زانی‌نیشی زیانی نۆییه‌، لە‌بەر ئەوه‌ پەیمانە‌که‌ پوچە‌ل نایێ‌ت‌وه‌. وه‌ک و چۆن ماره‌یی‌یه‌کی حە‌رام بکاته‌ مەرج؛ وه‌ لە‌بەر ئەوهی زواج دروسته‌ به‌ (عوض) بریتی له‌گە‌ڵ نە‌زانی‌نا، هە‌روە‌هاش دروسته‌ له‌گە‌ڵ مەرجی فاسیدا.

(٣) ئەو مەرجانەیی که سوودی نافرته‌که‌ی تێدا‌یه‌:

(١) النوری: شرح مسلم.

(الزواج) ژن هیټان و میټرد کردن

وله مهرجانهی که سووده کئی نه گمړتتموه بؤ نافرته که، وهک نموی که مهرج دابنئ که له ماله کئی خوی دایټ یا له شاره کئی خوی دا، یا نه بیات بؤ سفر یا ژنی بسمر نه هیټی و نمو جوړه شتانه.

له ناو زانایان دا هدیه رایان وه هایه ماره کړنده که دروسته و نم مهرجانه پوچلن و لسمر پیار نویه به جویان بهیټی.

وه هدیه رای وایه لسمر پیار پیویسته وه فا بمو مهرجانه بکات که ژنه که دایان نهیټ، وه نه گمړ وه فایان پټ نه کات په یمانه که (فسخ) هه لثمه و شیتتموه، یه که میان مذهبی نمو حدیفه و شافعی و زور له زانایانه، وه نهمانم لای خواره وه شیان کړدو ته به لگه:

۱- پیغمبرموری خوا ﷺ فرمویه تی: (المسلمون علی شروطهم، إلا شرطاً أحل حراماً أو حرم حلالاً)^(۱).

واته: موسلمانان لسمر مهرجه کانیان، نیلا مهرجیک نهیټ حرامی حلال کړدبی یا حلالی حرام کړدبی.

وه ده فرمون: نمو مهرجه که کړدوانته مهرج حلالی حرام کړدوه، که نمیش ژن هیټان و رژیټن و سفره. نه مانم همویان حلالن.

۲- وه فرموده ی پیغمبر ﷺ که نه فرموی: (کل شرط لیس فی کتاب الله فهو باطل وإن کان مائة شرط)^(۲).

واته: هر مهرجیک له کیتابه کئی خوادا نهیټ نمو باتله نه گمړ سد مهرجیش بیټ.

ده فرمون: وه نمم له کیتابه کئی خوادا نین چونکه یاسای نیسلام دای نمان.

۳- وه ده فرمون: نمو مهرجانه له بېرژده ونډی په یمانه که و پتداویستی کانی نریه.

وه رای دووم مذهبی عومری کوری خطاب و سه عدی کوری نمبی وه ققاص و موعایه و عومری کوری عاص و عومری کوری عبد العزیز و جابری کوری زید و طاوس و نموزاعی و نیسحاق و حنبله لی یه کانه، و نهمانم خواره وه شیان کړدو ته به لگه:

(۱) أبوداود (۳۵۹۴) والترمذی (۱۳۵۲) وابن ماجه (۲۳۵۳) وه حمده که صحیحه بروانه (الإرواء ۱۳۰۳).

(۲) رواء الشیخان وأحمد (۲۱۳/۶) وابن ماجه (۲۵۲۱) والحديث صحيح أنظر الإرواء (۱۳۰۸).

(الزواج) ژن هیټان و میړد کردن

۱- خوای گموره فرمویه تی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ﴾ (المائدة: من الآية ۱) واته: نهی شو کسانهی باوډرتان هیټناوه په یمانہ کانتان به جی بهیټن.

۲- وه فرموده ی پیغه مبهری خوا ﷺ که فرمویه تی: (المسلمون علی شروطهم)^(۱) واته: موسلمانان له سر مرجه کانی خوځانن.

۳- بوخاری و مسلم و جگه لهوان گټراویانتموه له عوقبهی کورې عامیره وه که پیغه مبهری خوا ﷺ فرمویه تی: (أحق الشروط أن يوفى به ما استحللتم به الفروج)^(۲). واته: له پیش ترین مرج که نهی به جی بهیټدری، شو مرجه اندیه که نافره تانی پښ حلال نه کمن بڅ خوتان.

۴- اثرم به نیسنادی خوۍ ته گټریتته وه: پیاوړیک ژنیکی ماره کرد به مرجیک هر له مالی ژنه کدا بیت له پاشاندا رستی له مالی ژنه کدا نه میټن. چونه لای عومری کورې خطاب خوا لیبی پازی بیت شکاتیان کرد فرموی: نهی مرجه کوی بڅ جی به جی بکړی، چونکه (مقاطع الحقوق عند الشروط) واته: شونی پچرانندی مافه کان لای مرجه کانه.

۵- وه چونکه شو مرجه قازانج و مدهستی ټنډایه، که پښ له مدهستی ژن و میړدایمتی ناگړی لمبر شو پټیسته به جی بیت، وه شو وهایه که مرجی زیادی ماریی دانابښ.

نیبو قودامه هم رایه ته نکید نه کار رای یه کم پوچل نه کاتموه وه نه فرمویت: به راستی قسوی توانی که ناومان بردن له صه حابه کان، له سرده می خوځاندا کس موخالفیان نه بووه، کواته بووه به نیجماع. وه شو پیغه مبهری ﷺ فرمویه تی: (کل شرط... إلخ) مانای رایه له حوکمی خوار یاسای خوا دا نه بیت،

به لام توانه شتیکی مشروع، وه له پیشموه باسی مشروعیمان کرد، هرچنده جیوازی له مشروعی بونیان هیده، وه توانی نه فی مشروعی بونیان نه کمن نهی به لکه بهیټنموه.

وه شو قسه یه که نه لټن: شو حلال حرام نه کات، نیمش نه لټن: حلال حرام ناکات، به لکو نیختیاری هه لوه شاندموه عقد که بڅ ژنه که سابت نه کات، نه گمر پیاوه که مرجه کان به جی نه هیټیت .

(۱) ته خبری تم حدیسه رابورد.

(۲) بخاری (۲۷۲۱) و مسلم (۱۶۱۸).

(الزواج) ژن هیئان و میړد کردن

وه ټو قسه یه که ټولین: له بهرږه وندی په یمانه که نییه ټیمش نه لټین: ټوه ناسملینین. چونکه له بهرږه وندی نافرته که یه، وه ټوه ی له بهرږه وندی په یمان بسته کان بیت له بهرږه وندی په یمانه که شه.

وه ټیبنو روشد^(۱) فرمویه تی: هو ی جیاوازی زانایان، بهرنگاری کردنی عموم به خصوص، عموم حدیسه که ی عائشه یه خوا لوی رازی بیت که پیغمبر ﷺ ووتاری بۆ خه لک دار فرموی: (کل شرط ليس في كتاب الله فهو باطل ولو كان منة شرط)^(۲). واته: هر مرجی له کیتابه که ی خوادا نه بیت ټوه باتله، با سمد مرجیش بیت. وه خصوصیش حدیسه که ی عوقبه ی کوری عامیره که پیغمبر ﷺ فرمویه تی: (أحق الشروط أن يوفى به ما استحللتم به الفروج)^(۳). واته: له پیشتترین مرج که ټه بی به جی بهیتری ټو مرجانه یه که نافرته ی پی حلال ټه کن بۆ خوتان.

وه هر دوو حدیسه که صهیحن، بوخاری و موسلیم ته خریعیان کردوه.

به لآم ټوه ی لای زانایانی ټوصول به ناویانگه ټوه یه که حوکی خاص به سر عام دا ټه دن، که ټویش (پتویست بوونی به جی هیئانی مرجه کانه).

وه ټیبنو ته مییه فرمویه تی: نیازو مدهستی مرؤقه عاقله کان ته گمر چوه نار په یمانه کانه وه له بهرږه وندی په یمانه که بوو که هر ټوه ش مدهسته، ټوه به فیرو ناروات، وه دواختنی ماوه له (اعواض) بریتی یه کانا، وه وهک و ټو پاره (معجل) هی که له نرخه دیاری کراوه کان ټدری له هندی ولآتدا، وه وهک سیفاتی شته فروشراوه کان، وه وهک پیشی به مرج دانراو له سر یه کن له ژن و میړده که، وه جاری وا هدی مرجه کان سوودی وا ټه دن که (إطلاق) په هایي نایدات؛ به لکو جیاوازی ټو نهییت.

(۴) ټو مرجانه ی یاساداندی نیسلام قده غی کردون:

وه لهو مرجانه ی که یاسا داندی نیسلام قده غی کردون و حرامه به جی بهیتری: ټوه یه که نافرته کاتی شو کردنی داوای تعلق دانی هیوکی بکات.

له ټبو هوړه پړوه که پیغمبر ﷺ قده غی کردوه که سیک خوازیتنی به سر خوازیتنی برا موسلماننه کیدا بکات یا مامه له بهر مامه له کیدا بکات، وه قده غی کردوه ژنیک داوا له

(۱) بداية المجتهد (ج ۲ ص ۵۵).

(۲) ته خریجی ټم حدیسه رابورد.

(۳) ته خریجی ټم حدیسه رابورد.

الزواج) ژن هیئان و میتره کردن

پیاوړتک بکات که ژنه کمې ته لاق بدات و خوی شوری پې بکات، تا مافه کانی نموش بز خوی بیت بوخاری و موسلیم ریوایتیان کردوه^(۱).

وه له له فرژتکی ترا که هر بوخاری و موسلیم هیئانریانه هاتوه: که پیغمبر ﷺ قده غمی کردوه که ژن ته لاق دانی خوشکه موسلمانهمی بکات به مخرج^(۲).

وه له عبدالله ی کورې عمره وه: پیغمبر ﷺ فرمویه: (لا یحل أن تُنکح امرأة بطلاق آخری) رواه احمد.

واته: دروست نییه نافرته تیک به ته لاق دانی نافرته تیک ماره بکړت.

جا هم قده غمه کړنه خرابی قده غمه کړاوه که نه گه یه نیت، چونکه نو نافرته مخرجی نموی دانوه لمسر پیاوه که که عده کمې هه لېوه شینیتتوه و مافی خوی و ژنه کمې باتل بکاتوه، کهواته دروست نییه، وه کمې نموی مخرجی نموی له گه لدا بکات که نو شتمی فروشتویه مامه له کمې فسخ بکاتوه.

نه گمر بووتری: جا جیاوازی چی به له نیوان همو له نیوان نموی که ژن بیکات به مخرج ژنی بمسر نه هیئرئ. هتا یتوه نه هیان به راست نمران، وه مخرجی ته لاق دانی همو به باتل دانمیتن؟ نیبنوقه ییم وه لامی نمو نهداتوه و نه فرموت:

ووتراوه: جیاوازی نیوانیان نمویه که مخرجی ته لاق دانی ژنه که زبان بو ژنه نه گه یه نیت و دلی تشکینتی و مالی لی تیک نمدات و دوژمنی پې خوش نکات که هم زیانانه له مخرجی ژن بمسر نه هیئان دا نییه، وه دهق جیای کردونه نموه کهواته قیاسی هدره که یان لمسر نموی تریان فاسیده. ژن به ژن (نکاح الشغار)^(۳)

(۵) وه له جوړه کانی نمو زهواجهی که مخرجی نادرستی له گه لدا بیت، زهواجی (شغار) ژن بهژنه:

(۱) البخاری (۵۱۴۲) و مسلم (۱۴۱۲).

(۲) بوخاری (۵۱۵۲) موسلیم (۱۵۱۵/۱۲).

(۳) شغار له نسلدا به مانای خالی، نموتی: (بلدة شاعرة) کاتی خالی بی له فرمان رها، وه لیره دا مېست پې خالی بوونه له ماری.

وه ووتراوه: بویه هم نیکاحه ته لیتن شیغار لمبر ناشیرینه کمې. وه له ناشیرینه دا چوندراوه به قاچ بمرز کردنموی سه گمونه له کاتی میز کردنا. وه هم جوړه زهواجه بار بووه له سدرده می نه فامیدا.

(الزواج) ژن هیئان و میژد کردن

که نویش نموده که پیاو کچه‌کمی یا نمو نافرته‌تی لمژیر ده‌سالتی دایه بدات به پیاوئکی تر، به مرجئی نویش کچه‌کمی یا نمو نافرته‌تی لمژیر ده‌سالتی دایه بیداتی، وه مارهی‌بیان لنینواندا نمیت؛ وه پیغمبر ﷺ نمو شیوه ژن هیئانی قده‌غه کردوه و فرموده‌تی:

﴿۱﴾ (لا شغار فی الإسلام) رواه مسلم عن ابن عمر، ورواه ابن ماجه من حدیث أنس بن مالك^(۱).

واته: شیفار له نیسلام دا نییه.

له (الزوائد) دا ووتراوه: نیسناده‌کمی صحیح‌هو پیاوه‌کانی جئی بروان، وه چمند شایه‌تیکی صحیحی هه‌یه، هه‌روه‌ها (ترمذی) گئیراویه‌تی‌یه‌وه له حدیثی عیمرائی کورپی حوصه‌ینوه وه فرموده‌تی: (حدیث حسن صحیح)^(۲).

۲- وه له نیبنو عومره‌وه فرموده‌تی: (نهی رسول الله ﷺ عن الشغار) واته: پیغمبر ﷺ ژن به ژنی قده‌غه کردوه^(۳).

شیفار نموده: که پیاوئک به پیاوئکی تر بلتت: کچه‌کمت یا خوشکه‌کمت بده‌ری، منیش کچه‌کم یا خوشکه‌کمت نده‌من، وه له نیوانیاندا مارهی نییت. نیبنوماجه گئیراویه‌تی‌یه‌وه^(۴).

پای زانایان لسمز ژن به ژن:

جومه‌وری زایان نهم دوو حه‌دیه‌سیان کردۆته به‌لگمی نموه‌ی که په‌یمانی (شغار) ژن به‌ژن دانامه‌زئ له بنه‌ره‌تدا و به‌تاله.

نمو حنیفه بۆ نموه چوه که عه‌ده‌که دروسته، وه بۆ هه‌ریه‌که له کچه‌کان (مهر المثل) واجب نییت لسمز میژده‌کمی، چونکه هه‌ریه‌که لمو دویاوه شتییان نار بردوه که ناگوغیت ناوی مارهی بییت. چونکه دانانی ژن له به‌رامبر ژنه‌کمی تردا به مال حساب ناکریت.

(۱) موسلیم (۶۰/۱۴۱۵).

(۲) ترمذی (۱۱۲۳).

(۳) بوخاری (۵۱۱۲) موسلیم (۵۷/۱۴۱۵).

(۴) نیبنوماجه (۱۸۸۳).

(الزواج) ژن هیئان و میړد کردن

وه فساد هكه له شيفارا له لایمنی ماره یی پیوه په ټیږه په پمانه كه فاسد ناكات، وهك ټوې كه لسمر عارهق يا لسمر بهراز ژن ماره بكریت. په پمانه كه بهتال ناییتوه، وه ټیټ كه به گوړه ماره یی نافرته ټیكي وهك ټو ماره یی بۆ دابنریت، (مهر المثل).

هؤی قدهغه كړدنی ژن به ژن:

زانایان له هؤی قدهغه بونه كیدا جیوازبان هدی.

ووتراوه: هؤیه كي هدلواسین و وهستانده، وهك ټوې ټیټ: ماره كړدنی كچه كم نابستری هتا ماره كړدنی كچه كټ نابستری.

وه ټیټن: عیله ته كه هاوبه شی كړدنه له (بضع) -لشی نافرته كدا-، وه دانانی هینی هم په كیان به ماره یی ټوې تریان، وه ټو نافرته شی هچ سوو ټك لمو ماره یی په وه ناگریټ، وه ټو ماره یی په بۆ نافرته كه ناگریټوه، بهلكو تهگریټوه بۆ وهلی نافرته كه، ټویش خاوه نیټی (بضع) ی ټو نافرته په كه بۆته ژنی، به موقاییلی (بضع) ی ټو كچی یا ټو خوشكي كه ټیدات به لایمنی موقاییل. ټمهش سته مه بۆ همدو نافرته كو له ناوبردنی ټو ماره یی په په كه نافرته تان سوو دی لی ټه بن.

ټیبنو قه یم ده فرمویټ: ټم واتایه ړنك ته كووی له گمل زمانی عمره ییدا.

مهرجه گانی دروست بوونی زهواج

مهرجه گانی دروستی زهواج ټو مهرجانه په كه صیحه ټی ټو زهواجی لسمر بوستیت. به شیوه په كه كه ټه گمر ټو مهرجانه هاتنه كایوه په پمانه كهش دیته كایوه به پیی شرع هممو ته حكام و مافه گانی ټو كار ټه چسپی.

مهرجه گانیش ټم دوانن:

(مهرجی په كه م):

ړوا بوونی نافرته كه په بۆ ټوې شوېكات بهو پیوه كه خوی ټه یووی.

كهواته مهرجه ټو نافرته حرام ټیټ لمو پیوه به هچ هؤیه كه له هؤیه گانی حرامی كاتی یا همیشی.

وه ټم باسه به دروژی دیت له باسی (ټو نافرته تانه كه هینانیان حرام كراوه).

(مهرجی دووه م):

بوونی شاید لسمر زهواجه كه، ټمهش لم باسانی خواره وه دا كو ټیټوه:

۱- حوكمى شايدت گرتن.

۲- مەرجه كانى شايدت.

۳- شايدت دانى نافره تان.

حوكمى شايدت گرتن له كاتى ژن ماره كردندا.

جومهورى زانايان بژ نموه چوون كه پهيماى ژن هينان نابهستري ههتا به لگه نهييت.

وه نابهستري ههتا شايدته كان كاتى پهيماه كه ناماده نهن. ههرچهنده به هويه كى تريشموه بتوانريت بلاو بكرتتموه.

وه نه گهر شايدته كان ناماده بوون، به لام پهيماه بيهسته كان داوايان لى كردن كه بيشارنموه ناشكرائى نه كهن پهيماه كه ههر دروسته، وه به لگه شيان له سهر دروستى نامانمى خواره وويه:

(يه كههه) له ئيبينوعه بباسموه كه پيغه ممبر ﷺ فرمويتى: (البغايا اللاتي ينكحن أنفسهن بغير بينة) رواه الترمذي^(۱).

واته: داوين پيس نموانن كه خزيان بى شايدت ماره نه كهن له پياوان.

(دووهه) وه له عايشيموه كه پيغه ممبر ﷺ فرمويتى: (لا نكاح إلا بولي وشاهدي عدل) (دارقطني) ريوايه تى كردوه^(۲).

واته: ژن ماره كردن دروست نيه به بى سهره رشتى كه رو دوشايدتى عادل.

وه نمو نه فيرشم روو نه كاته دروست بوونى كاره كه، نهمش نموه پيويست نه كات كه شايدت گرتن مەرجه بيت، چونكه نه گهر شايدت نه بوو پهيماه كهش دروست نيه. جا ههرچى بهو شيويه بيت نموه مەرجه دروستى نمو كارهيه.

(سى يههه) : له نه بى زوبه يري مه ككىيموه كه عومهرى كورپى (خطاب) نيكا حيتكيان بولاي هينا كه تهنه ژن و پياوړك نه بى كهس شايدتى نه بوو له سهرى فرموى: (نهمه ماره كردنى نهيتىيه، وه من به دروستى دانانيم نه گهر بمزاناييه ره جم نه كرد). ماليك له (الموطأ) دا ريوايه تى كردوه^(۳).
نهم ههديسانه ههرچهند لاوازن به لام يه كتر بههيتز نه كهن.

(۱) ترمذي (۱۱۰۳).

(۲) دارقطني (۲۲۶/۳).

(۳) مالك في الموطأ (۵۳۵/۲).

(الزواج) ژن هیټان و میړد کردن

(ترمذي) ده فروعیت: زانایانی صحابه کاربان بمو شیویه کردووه، وه دواى تموانیش تابعیه کانو کهسانی تریش، وه ووتویانه: بهی شایهت نافرت ماره ناکړی^(۱). وه کس لموده جیاوازی نه بووه کومدلیک لمزانایانی نم دواییه نهیت.

(چوارم) وه لهبر نموه نم کاره جگه له خاوهن دوو عهده که پیه وندی هیه به مافی کسی تریشموه، که مناله، کماته شایهت گرتن مرجه تیدا؛ نموه کو له دواییدا باوکه که حاشا لمو منداله بکات و نمسبی نمو منداله لمار بجیت.

بهلام هندی له زانایان رایان وهایه که دروسته بی شایهت:

لموانه شیعه و عبدالرحمن ی کورې مدهدی و یزیدی کورې هارون و ثینو مونذیر و داود، وه ثینو عومرو ثینو زویه ریش لسمو نموه ریشتون.

وه نه گپرنموه له حمسنى کورې عهلیمونه که بهی شایهت ژنی هیټاوه، له پاشاندا نیکاحه کی ناشکرا کردووه.

ثینو مونذیر فرمویه تی: لهباری دوو شایهتی ژن ماره برین هیچ خبه ریک سابت نیه.

وه یزیدی کورې هارون ووتویه تی: خوی گموره نموری کردووه که لسمو مامه له کردن شایهت بگری، بهلام لسمو ماره برین نموری نه کردووه.

بهلام خاوهن راكان شایهتیان له نیکاحدا به مرج داناوه، بهلام له کپین و فروشتندا دایان نه ناوه.

وه نه گم پیمانی ماره کردنه که بسترا بهلام شاردیانموه داویان له دهروو بهریان کرد که بیشارنموه، دروسته بهلام کمراهتی هیه، چونکه پینچوانی فرمان کردنه به ناشکرا کردنی.

وه شافعی و نمبو حنیفو ثینو مونذیر بو نموه چون.

وه نموانی که به خراپیان داناوه، عومرو و عوروو شیعی و نافیعن. وه لای مالیک نمو پیمانه فسخ نهیتموه (هلموه شیتموه).

ثینو وه هب نه گپرتموه له مالیکموه دهراری پیارک که ژنیکى ماره کردبی به شایهتی دوویاو بهلام داویان لی بکات بیشارنموه ناشکرای نه کن؟ فرمویه تی: لیه که جیا نه کرتموه به

(۱) نیل الأوطار (۱۹۹/۴).

(الزواج) ژن هیئان و میړد کردن

تەلاقێك، وه ماره كړنه كه دروست نیه، وه نه گمر چویتی لای ئه بێ ماره یییه كهی بداتی به لām شایه ته كان سزا نادرین.

۲- نمو مهرجانی ئه بێ له شایه ته كانا هیئت:

به مهرج گراوه له شایه ته كانا: عدل، پێ گهشتویی (بلوغ)، وه بیستنی قسهی په یمان بهسته كان له گهڵ تێ گهشتن كه مه بهست لهو قسانه په یمان بهستنی ژن و میړدایه تییه^(۱).

نه گمر مندال و شیت و كهړو سهرخۆش شایه تی نمو په یمانه بن، نمو زهواجه كه دروست نیه چونكه بوونی ئهوانه وهك نه بوون وهایه.

مهرجی (عدالة) دادپهروهرتی له شایه ته كانا:

به لām مهرجی دادپهروهرتی له شایه ته كانا، هه نه فیه كان بۆ نمو چون كه عدالت مهرج نیه له شایه تدا وه په یمانی ژن و میړدایه تی به ئاماده بوونی دوو شایه تی (فاسق) تاوان باریش هه نه بهستری، وه ههركهس بۆ نمو چاك بیت كه بیته سهرپهرشتی كهر له ژن ماره كړندا دروستیشه بیته شایه ت.

له پاشاندا مه بهستیش له بوونی شایه ت بلاو كړد نهویه.

وه شافعییه كان ووتویه: ئه بیت شایه ته كان دادپهروهرین له بهر فرموده كهی پیشو كه نه فرموی: (لا نکاح إلا بولي وشاهدي عدل)^(۲).

وه لای ئهوان نه گمر په یمانه كه به ئاماده بوونی دوو شایه تی حال نه ئاسراو بهسترا، دوو پووی ههیه: وه له مهذهبی ئهوان دروسته. چونكه ژن هیئان له دیهات و بیابان و له نیوان عامه ی خه لكدا ئه بیت، له كهسانێكدا كه حهقیقه تی دادوه ری نازانن. وه نه گمر نمو ئه بیهاری بۆ بكری نمو گرانه کاری دروست ئه بیت، له بهر نمو پوالتی شایه ده كه بهسه وه ئه مه كه حالی شاراوه یو تاوانی ده رنه كهوتوه، جا نه گمر دوا ی په یمانه كه دهركموت كه فاسیقه نمو كارنا كاته سه ر په یمانه كه، چونكه مهرجی دادپهروهرتی له پووی پوالتیه وه كه له پوالتدا فاسق نه بیت، وه نمو هه هاتو ته دی.

شایه تی دانی ژنان:

(۱) وه نه گمر شایه ته كان نابینا بوون، به مهرج گراوه تیئاندا ناسینی دهنگی په یمان بهسته كان و یه قین له دهنگه كانا به شیهویه كه گومانی تیدا نه بیت.

(۲) تهخریجی ئه م حه دیسه رابورد.

(الزواج) ژن هیئان و میړد کردن

شافعی په کان و حنبه لویه کان به مرجی دانه نین له شایه ته کانا که ثبې نیرنه بن، چونکه په یمانی زواج به شایه تی پیار و دووژن دروست نییه. به پیی نموی (أبو عبید) له زوهری یوه گیراوی نییوه که فرموده تی: سوننه له پیغه مېره وه ﷺ وا هاتوه که ناییت و دروست نییه ژن به شایه گرتن، نه له حده کاناو نه له نیکاح و نه له تلاقدا.

وه له بهر نموه په یمانی ژن و میړدایه تی په یمانی مال و سامان نییو مېستیش تییدا مال و سامان نییه، وه به زوری پیاو تییدا ناماده ثبې، له بهر نموه سابت نریه به شایه تی دانی نافرته دروست بیت. وه له حده کانا دروسته.

به لام حنه فیه کان نمو مېرجه دانانین، وه رایان وهایه که شایه تی دوپیواو و شایه تی پیار و دوو ژن کافی به به پیی فرموده ی خوی بهرز که نه فرمودی: ﴿وَأَسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ﴾ (البقرة: من الآية ۲۸۲)

واته: دوو شایه بگرن له پیواو کانتان، نه گمر دوپیواو نموو، با یهک پیواو دووژن شایه بن لموانی خوټان په سندیان نه کم.

وه له بهر نموی عقدی زواج وهک کرین و فروشته لموه که په یمانی (معاوضه) گورینمویه و به دوو شایه تی ژن له گډل یهک شایه تی پیواو بیت دیت.

به مېرچ گرتنی نازادی له شایه ته کانا:

نمو حنیفه و شافعی مرجی نموه دانه نین له شایه ته کانا که ثبې نازاد بن.

به لام نه محمد نازادی ناکات به مېرچ، وه رای وهایه که شایه تی دوو بهندهش عقدی زواجی پی تبسترئ، وه هدره ها شایه تی بیان له هدموو شتیکدا ورنه گیرئ، چونکه دهیک نه هاتوه له کتاب و سوننه دا شایه تی بنده ږهت بکاتموه ری له ودرگرتنی بگرت به مېرچیک نمین و راستگوو له خوا ترس بن.

مرجی نیسلامی شایه ته کان:

زانایان جیاوازان نییه لموه که ثبې شایه ته کان موسلمان بن نه گمر په یمانه که له نیوان ژن و پیاری موسلماندا بوو.

وه زانایان جیاوازن لموه که نه گمر شایه موسلمان نییت، له کاتیکدا پیواو که بتمنها موسلمان بیت (وه نافرته که کیتابی بیت).

الزواج) ژن هينان و ميړد كردن

لای نه محمد و شافيعی و محمدی کورې همسرن، نو زواجه پټک نایم؛ چونکه زواجی موسلماننه، وه شایهتی غهیری موسلمان تییدا وهرناگیری.

وه نمبو هنیفو نمبو یوسف شایهتی دانی دوو کیتایان لسمر ماره کردنی نافرته تیکی کیتابی له پناوکی موسلمان به دروست دانوه، وه یاسای کاروباری شخیص به پریه کار نکات. عقدی زواج شکلیه :

عقدی زواج پټک دیت به بدي هاتنی پایه کانی و مهرجه کانی به ستنه کی، به لام له گهل نموه شدا نسمره شرعی به کانی لسمر دانامزری نیلا به شایهتی شایهته کان نهیت، وه ناماده بوونی شایهته کان شتیکه به رازی بوونی همدوو لایه نه که نی، جا لمو پرووه پئی نو تریت عقدی شکلی، که نموهش جیارازه له گهل عقدی رهامندیا که بو پټک هاتنی، پټکوه بوونی تنها تیجاب و قبول بهسه، وه رازی بوونی همدوو لایه نی عقده که به تنها نهیتته دامزرتنری عقده که، وه کو عقدی به کری دان و شتی تر، جا نو عقده لمو حالتدا هموو حوکمینی لسمر دانه مزرت، وه یاساش پشتگیری نکات و پیوستی به هیچی تر نی.

مهرجه کانی تمواو بوونی عقده که:

نه گمر په پمانه که تمواو بوو به شتیه کی دروست، تیر بو جی به جی بوون و رانه گرتنی لسمر تیجازی کهس به مهرج گیره که :

۱- نمبو همدیه که له دوو پیمان به سته کان که سمرپرشتی په پمانه که یان کردوه به تمواوی شیاو بڼ، واته عاقل و پڼ گیشته و نازاد بیت. جا نه گمر به کتیکان شیاوی تمواوی نمبو وه نموی کم عقل بوو یا مندالی جیا که روه بوو یا بنده بوو، نموه نو عقدی که خوی نه به ستنی دروسته، به لام نموه ستیته سمر ری دانی سمرپرشتی کمر، یا گوره، جا نه گمر ری دا نموه تمواوه، نه گینا به تال نه بیتنوه.

۲ وه نمبو همدیه که له دوو پیمان به سته کان خاوه نی نو سیفته نهیت که وای لی بکات مانی راپهراندنی په پمانه کی هیت. جا نه گمر په پمان به سته که فزولی بوو دهستی کرد به په پمانه که به بڼ نموی وه کیل بیت یا سمرپرشت بڼ، یا وه کیل بوو به لام له وه کالته کهیدا موخاله فدی کردبوو، یا سمر پرشتیار بوو به لام سمرپرشتیارکی تری همدوو که لمو نریکتر و له پش تر بوو، نموه عقدی همدیه که له مانه نه گمر مهرجه کانی به ستنی و دروستی هاتبوه دی، دروسته و لسمر ری دانی خاوهن کار راوه نستی.

(الزواج) ژن هیئان و میړد کردن

مهرجه کانی سابت بوونی په یمانی ژن و میړدایمتی

په یمانی ژن و میړدایمتی سابت نه بیټ کاتې که پایه کانی و مهرجه کانی دروستی و مهرجه کانی تموار بوونی هاتمدی.

جا کاتیک سابت بوو ټیتر بو هیچ کام له ژن و میړد که یا که سیکی تر نییه ټینګدانم و ه لوه شاندم و، وه به تلاق و مردن نه بیټ کوتایی نایمت. وه نائم و ه بڼه مایه له په یمانی ژن و میړدایمتیدا.

چونکه ټو مېهستانه له پیناوی دا دانراوه - له بېرده وامی بده کوه ژبانی ژن و میړدایمتی و پم و رده کړدنی مندال و ه لسان به کاروباریان - بده نایمت همتا ټو په یمانه سابت نه بیټ. له بېر ټوه زانایان و وتورانه:

مهرجه کانی چه سپانی ژن و میړدایمتی یه ک مهرج کویان ده کاتمه، ټویش ټوه یه ژن و میړد که مافی ټوه یان نه بیټ ټو په یمانه ه لوه شیننم و دواي پیک هاتنی و دروستی و تموار بوونی. جا نه گهر که سیک مافی ه لوه شاندم و ه ه بیټ ټوه په یمانیک بوه که نه چه سپاوه.

که په یمانه که ناچه سپی:

عه قده که سابت نایټ لم شینان و خواره ودا: نه گهر دهر کموت پیاه که ژنه که ه لخه له تاند ووه یا ژنه که پیاه که ه لخه له تاند ووه. ټو نه یه تمه ش:

پیاوټکی نه زک نافر دتیک ماره بکات، وه ټو ژنه به نه زکی به که نه زانیت. لم شیه ویدا ژنه که بوی هیه ټو په یمانه ه لوه شیننم و کاتې پی زانی. مه گهر همر خوی رازی بیت ټیتر ناره زوی خویه تی نه گینا مافی ه لوه شاندم و ه هیه.

عومر خوی لی رازی بیت به که سبی ووت که ژنیک ماره کرد - وه پیاه که مندالی لی نه ټوبو - پی بلنی که تو نه زکی و ناره زوش بده ده دست خوی با خوی ه لنی بژیری پیت رازی به یان نا.

وه له شیه کانی ه لخه له تاندن، پیاوټک ژنیک ماره بکات له سمر ټو تماسه که پیاوټکی راستگو و چاکه، دواي دهریکه وئ که فاسقه، لم شیه ویدا ژنه که بوی هیه په یمانه که ه لوه شیننم ووه.

وه همر لمو شینانیه ټوه که ټیبنو ته می یه باسی کرد ووه: نه گهر پیاوټک نافر دتیک ماره کرد له سمر ټوه که کچ بیت دواي دهر کموت ژنه، پیاه که بوی هیه ټو په یمانه ه لوه شیننم ووه، وه بوی هیه که دواي ټو جیاوازی به بکات که له نیوان ماره یی ژن و کچدا هیه، به لام نه گهر پیش

(الزواج) ژن هیټان و میږد کردن

به يهك گه‌يشتن عه‌قده‌كی هه‌لوه‌شاندوده ئه‌وه هه‌یچی ماره‌یی بۆ ئه‌یه، وه هه‌روه‌ها عه‌قده‌كه ناچسپێ ئه‌گهر پیاوه‌كه عه‌ییكی له ژنه‌كه‌دا دۆزی‌یه‌وه كه بیهته‌ هۆی دووركۆتنه‌وی پیاو ئه‌ژن. وه‌ك ئه‌وه‌ی هه‌میشه‌ بی‌توێژ بیت، چونكه‌ بی‌نوێژی هه‌میشه‌یی عه‌ییكه‌ نیه‌كاحی بی‌ هه‌لوه‌شته‌وه‌.

وه ههروهه ئه گهر ئه ئافرهته عه بيبه ئىكى واى هه بهو كه ئه بهووه پىنگرى چوونه لا وهك ئه وهى نار لهش ئافرهته كه گهرايىت. وه لهو عه بيهانى كه پى ئه ئه دا به پىار په يمانه كه هه له بهو شى ئه ئه ئه بهو: ئه نه خو شى يانه كه پىار دوور نه كاته به: وهك گه پى و شى و گولى. وه وهك چو پىار مافى هه له بهو شانه وهى هه به ژن به بوى هه به ئه به يمانه هه له بهو شى ئه ئه بهو نه گه پىاره كه گه پى به ئه يا شى به ئاله به پىاره به برابى يا ئه ئه ئه مافى مه رو به ئه يا كه كه له به و كارى به نه كه رى.

رای زنان یان دهریاره‌ی هه‌لوه‌شان دهنوه‌ی نیکاح به‌هوی عه‌یبه‌وه:

زانايان حياوازيان هديه لهوهدا:

۱- هەندىك لىوان راي وايە كە پەيمانى ژنو مىردايمتى ھەل ناوھىيىتموۋ بەھۆى عەيب دارىموۋ،
ئەمۇ عەيبانە ھەر چۆنىك بىن. لىوانىش داود و ئىبىنوحەزم.

خاوهی (الروضة الندية) ووتیهتی: بزانه ئهوی به زهروهتی ئاینی سابت بووه ئهویه که پهیمانی نیکاح لازمو حوکهکائی ژنو میتردایهتی پئی سابت نهییت، له چونه لاو پتوست بوونی نهفهقمو وینمی ئهوانه، وه میرات گرتن و ههموو حوکهکائی تر، وه چهسپاوه به پتووستی ئاینی که دهرجون لهو بهیمانه یا به تهلاق نهییت یا به مردن.

جا هدرکس بلئی درچون له نیکاح دروسته بههۆیک له هۆیه کان، نمبئی به لگئی راست بهیتی که پیوست بکات لادان لمو سابت بوون به زهروراتی دینی به بکریت.

وه له باره‌ی هه‌لوه‌شاندنوه‌ی زه‌واج به‌هۆ‌ی ئه‌وه‌ی بانه‌ی که باسیان کردوه به‌لگه‌ی پوون نه‌یه‌وه
هه‌جشان سات نه‌پوون.

وہ وہدما فہرمودہ کئی پیغمبر ﷺ کہ فہرمویمتی: (إلحقی بأهلك)^(۱) تہو صیغہ صیغی تہلاقہ. وہ لہ فہر زکا نیحتیمالی فسخشی بییت، واجب تہویہ کہ لہسر یقینہ کہ دابندری کہ تہلاقہ نہک شتی تر. وہ ہمروہا ہلہوشاندنموہ ہموی کہ پیاوہ کہ توانای چونہ لای نییہ، ہیچ بد لگی راستی لہسر نہہاتوہ.

(۱) یوخاری (۵۲۵۴) و ئیبنوماجه (۲۰۵۰) و نەسائی (۱۵۰/۶)

(الزواج) ژن هیټان و میړد کردن

وه ټسل مانموهیه لسمر ټو نیکاحه هټا شتیکی ودها دیت که بیټه هوۍ دهرچوون وه له ههمو شت سهیرتر ټوهیه هندی عیب تایبټ نهکمن لموه دا و ټوانی تر هیچ.

۲- وه هندیکیکه له زانایان رایان وایه که ژن و میړدایهتی به هندی عیب هټموه شیتموه به هندی ټا، ټوانیش جومهوری نه هلی زانستن، وه ټمانشیان کردوټه به لگمی بزچونه که یان:

(یه کهم) ټوهی که عیبی کوری زهید، یا زهیدی کوری که عیب. نه گپرتموه که پیغمبر ﷺ ټافره تیکی بهنی عفاری هیټا، کاتی چوو له لایو جلهکانی لبرد له ناو قعدیا سپیتی یه کی بهدی کرد لټی دور کهوتموه، له پاشاندا فرموی: (خذي عليك ثيابك، ولم يأخذ ما آتاها شيئاً) رواه أحمد وسعيد بن منصور^(۱).

واته: جلهکانټ له بهر بکهروه. نیتر چی دابویه لټی نه سنده وه، ناردی یوه بو ناو کهس وکاری.

(دووه) له عومره وه که فرمویه تی: هر ټافره تیکی پی هټخه ټتا، شیت بو یا گول یا گمر، ټوه مارهی یه کهی ټدریتن بهوی که چوټه لای، و مارهی کابرا بهو کهسه ټبرتری که هټلی خه ټانده. مالیک و (دارقطنی) گپراویانه تموه^(۲).

وه ټو زانایانه جیوازیان هدی لموه دا که به (چ) عیب ټک نیکاح هټموه شیتموه، ټبوحنیفه ټنها به نه ټوانینی چونه لا هټلی ټوه شینیتموه. به لام مالیک و شافعی شیتی و گمری و گولیشیان خستوټه سر هروه ها داخرانی ناو لهشی ټافره ت، وه ټحمد جگه لهوی سټ ټیما مه که باسیان کردوه ټافره تی (فتقاء) یشی خستوټه سر، فتقا ټوهیه ری ټمنداڼ و ری پیسای ټافره ته که درایت و ټیکه ټوبن.

لینکولنموه لم کیشه یه:

له راستیا ههمو ټم رایانه شایه نی ټوه نین که ټیعتباریان پی بکری. چونکه ژبانی ژنو میړدایه تی که لسمر نارام گرتن و خو شوستی و میهره بانی دروست بووه هرگیز نایه ته چی و چی گیر نایټ، مادام عیب ټک هدیټ ټو ژنو پیواوه له یه که دور بخاتموه. چونکه ټو عیب و نه خو شیانمی که مروټ له یه که دور بخاتموه مبهستی ژنو میړدایه تی له گه ټیا نایه تمده. له بهر ټوهیه یاسا دانمری نیسلام ټو ژنو میړدهی سرپشک کردوه بو هټباردنی یه کی لم دووانه یامانموه یا ده ست لی بهردان.

(۱) أحمد (۴۹۳/۳).

(۲) مالک فی الموطأ (۷۶۷) و دارقطنی (۲۶۳).

(الزواج) ژن هیښان و میړد کردن

وه نیمام نیبښو قهیم لیکولینه ویه کی هدی له لم باره یوه که شایه نی نمویه سیر بکړی و نیشی پی بکړی.

نه فرمویت: کوړی، کهړی، لالی، یا همدوو دهست براو یا همدوو قاج براو یا دهستیک یا قاجیک براو چ پیاوه که وه هایت یا ژنه که - گوره ترین شتن ناده میزاد له یه که دور نه خنمه، وه بڼه دنگ بوون له مانه پیس ترین فیل و ته له که یو پیچموانه نی ناین.

وه نمیری موسلمانان عومدري کوری (خطاب) خوا لای رازی بیت فرموی بوکسمی نافرته کی هیتا، وه نمو مندالی لای نه بوو: به ژنه که بلنی که نه وکی و له پاشان خوی سرپشک بکه نه میښمه لات یا نه روات.

جا نهی چی نه لیت رهای لیت له عیدانه که نمو نه وکی به چاویا نمیری بڼ عهیی و تمواری به.

وه فرمویته: قیاس نمویه که هممو نمو عیدانه کی ژن و میړد له یه که دور نه خاتمه و مبهستی ژن و میړدایته پی نایه ته دی له سوزو میهره بانی و خوشه بستی، نمو سرپشک بوون پیوست نه کات، چونکه نیکاح له پیشته له کرین و فروشتن. وه چوون نمو مهرجانه له نیکاحا نه گیرین له پیشتن به چی به چی کردن. له مهرجه کانی کرین و فروشتن.

وه خواو پیغمبر ﷺ قات که سیك فیل لای کرابی مهجوری ناکه کی بڼ دنگ بڼ له فیل و فریودانه. جا همرکس بیر بکاتمه له مبهسته کانی یاسای نیسلام له سرچاوه کانیدا، وه له شوینی دانایا، وه له عدالت و حکمه تیدا، وه له مهر و نه دی یانه که تیایته، نمو بهیتری نه م قسیدو نریکی یته له قاعیده کانی شرعوه به لایمه شراوه نایت.

یه حیای کوری سعیدی نه نصاری له نیبو موسه ییموه گپراویمه په رحمتی خوی لای بیت که فرمویته: عمر خوی لای رازی بیت فرمویته: هر نافرته کی هیتراو شیتی و گهړی و گولی تیدا بوو، وه کابرا چوبوه لای و نموانه بۆ درکوت نمو نمو نافرته ماره یه که ته کهوت بهوی چوته لای، وه نه بیت سرپه شتیری نافرته که نمو ماره یی به بۆ کابرا بزمیری بهوی که فریوی داوه فیل لای کردوه.

وه (شعبي) له عدلیمه نه گپرتمه خوی لای رازی بیت که فرمویته: هر ژنیک شوی کرد گهړی یا شیتی یا گولی تیدا بو یا شوینی جیماعی داخواو بوو پیاوه که ناره ووی خویته ته لاتی نه دات یا لای خوی نه ییلتمه، به مهرجیک نه چویته لای، به لام نه گمر چویته لای ماره یه که ته کهوت.

(الزواج) ژن هیئان و میړد کردن

وه کيع فرمويښتی: له سوفیانی سموری یوه، له یه حیای کورې سه عیده وه، له سه عیدې کورې موسه ییښوه، له عومره وه خوا لوی پازی بیت فرمويښتی: نه گهر پیارنک گهرنک یا کورنک شوی پی کرد، وه پیاوه که چوه لای و پی زانی نموه ماریه یی که نه کویت، وه نمو ماله له که سینک نه سینتیموه که خه له تاندویه تی نه که له ژنه که.

ئیبوقه ییم فرمويښتی: نه مه نموه نه گه یه نیت که عومر نمو عیدیه یی پښه وه به شپوه تاییدت باس نه کردوه جگه له وانه ی تر.

وه هروه ها قازی نیسلام شوره یخ خوی لی پازی بیت که نمونه دیتیموه به زانست و ناین و حیکمه تی نمو، هروای حوکم داوه.

عبدالرزاق فرمويښتی: له موعه مروه له نه یی یوه له ئیبنوسیرینوه خوا لوی پازی بیت، که پیارنک لای شوره یی قازی شکاتی کردوه و تویه تی: نمو پیاوه پی و تم: نیمه جوانترین تافره تی لی ماره نه که ین نیستا کورنکی بۆ هیئانوم.

شوره یخ فرموی: نه گهر عیدیه که لی شاردیتیموه دروست نییه.

جا باش لم حوکمو قسه که ی وورد به روه که نه لیت: (نه گهر لی شاردیتیموه) که چۆن نموه نه گه یه نی هه موو عیدیه کی شاروه له تافره تدا بۆ پیاو هدی په یانه که پی رت بکاتیموه.

زوهری خوا لوی پازی بیت فرمويښتی: نیکاح به هه موو نه خۆشه یه کی ییډره مان رت نه کرتیموه، وه فرمويښتی: هه رکس باش له فه توکانی صه ابو پیشینان وورد بیتیموه نه زانیت که رت کردنموی په یانیا ن تاییه تی نه کردوه به عیدیه که یی جگه له عیدیه کی تر، جگه له یه روایه ت نه ییت که له عومره وه نه گپرنموه فرمويښتی: تافره ت به چوار عید نه ییت نا گپرنموه: شیتی و گپ و گولی و به له کی و نه خۆشی نوله ش. نم روایه ته سه نه دی نازانین جگه له نه صبه غ و ئیبنو وه هب له عومره وه عه لی یوه خوا لی یان پازی بیت. وه له ئیبنو عه بیاسی شوه به ئیسنادیکي متصل گپراوه تيموه.

نه مانه هه مووی کاتیکه که پیاوه که مرچی دانمابن.

به لام نه گهر مرچی سه لامه تی دابن، یا مرچی جوانی دابن و دواپی ده رکوت که تافره ته که ناشرینه، یا مرچی تازه پیگه یشتوی داناو ده رکوت پیره ژنیکي سر بۆزه. یا مرچی نموی دانا که پیست سپی بیت، به لام ده رکوت که په شه، یا مرچی نموی دانا که کچ بیت به لام ده رکوت که ژنه، نموه له هه موو نمو حاله تاندا بۆی هدی په یانه که هه لېوه شینتیموه. جا نه گهر

(الزواج) ژن هينان و ميترد كردن

هه‌لوه‌شاندنمویه که پيش چونه لای بيت ماره‌یی ناکموت، وه نه‌گهر دوی چونه لاییت ماره‌یی نه‌کموت. وه له وه‌لی‌یه‌کمی نه‌سینیتیموه نه‌گهر فیتلی لی کردیت.

به‌لام نه‌گهر ژنه‌که فیتلی لی کردیت نموه ماره‌یی ناکموت، یا ثمن بۆی بگيریتیموه نه‌گهر وه‌ری گرتبوو. نه‌حمد دانی به‌ودا ناوه له یه‌کئی له دوو ریوايه‌ته‌کانیدا، وه نممه له ههموو پاكان له‌پيشتره و نزیکتره له ئوصول، نه‌گهر پیاوه‌که نمو مهرجانی دانایی.

وه هاره‌له‌کانی نه‌حمد ووتویانه: نه‌گهر ئافره‌تیک صیفه‌تیکي له پیاوه‌کدا کرده مهرج دوايي ده‌رکموت وه‌ها نویه، نمو رینگای هه‌لوه‌شاندنموی بۆ نیه، جگه له مهرجی ئازادی نه‌بیته نه‌گهر بۆی ده‌رکموت عه‌بدیه رینگای هه‌لوه‌شاندنموی بۆ هه‌یه.

وه له مهرجی نه‌سه‌بدا نه‌گهر پینچوانه ده‌رچوو دوو پروی هه‌یه. نموی مه‌زه‌ب و بنه‌ماکانی نه‌حمد پینستی ته‌کات نمویه جیاوازی نویه له نیوان مهرجه‌کانی پیاوو ژندا. به‌لکو رینگای هه‌لوه‌شاندنموه بۆ ئافره‌ته‌که له‌پيش تره؛ نه‌گهر نمو مهرجی دایناوو نه‌هاتبوو دی، چونکه ئافره‌ت ناتوانی به‌ ته‌لاق جیا بیتموه. وه نه‌گهر دروست بوو هه‌لوه‌شاندنموی په‌یمان له‌لاین پیاوه‌وه که به‌ شیوه‌ی تریش توانای جیا‌بونموی هه‌یه نمو بۆ ئافره‌ت که توانای نموی نیه، له‌پيش تره که دروست بیت. وه نه‌گهر دروست بی بۆ نمو ئافره‌ته نیکاحه‌که هه‌لبوه‌شینیتیموه کاتیک ده‌رکموت که پیاوه‌که خاوه‌ن پشه‌یه‌کی نزمه، وه هه‌ییش له نایین و شه‌رفی کم ناکاتموه نمونده نه‌بیته که نمو ئافره‌ته ناتوانیته به‌ شیوه‌یه‌کی تمواو له‌گه‌ل نمو پیاوه‌دا له‌مزرت به‌ریت و له‌گه‌لیا رابویرتی، جا چۆن رینگای هه‌لوه‌شاندنموی نیه نه‌گهر مهرجی نموی دانا که پیاوه‌که لاوتکی جوانی بی عه‌یب بیت که‌چی دوايي ده‌رکموت پیریکی ناقولای کویری که‌ری لالی ره‌شه، چۆن به‌و پیاوه‌وه ده‌به‌ستریتموه ریی هه‌لوه‌شاندنموی لی نه‌گیر؟ نه‌گهر نموه‌کرا نمو نموپیری ری لی گرتن و پینچوانه‌یی و دووری به‌ له قیاس و بنه‌مای شه‌رعوه.

هه‌روه‌ها نه‌حمد فرمویه‌تی: چۆن یه‌کئی له ژن و ميترد ریی هه‌لوه‌شاندنموی هه‌بیته له‌سر به‌له‌کی‌یه‌که که به‌ نه‌ندازه‌ی یه‌که ده‌نکه نيسك بیت، نمی چۆن له‌سر گه‌ری‌یه‌که که پرشی داکوتاه و گیره‌وه‌تره له‌و تۆزه به‌له‌کی‌یه رینگای هه‌لوه‌شاندنموه نیه.

وه نه‌خۆشی‌یه گرانه‌کانی تریش هه‌ر به‌م شیوه‌یه دانه‌رتن.

وه نه‌گهر پیغه‌مه‌بر ﷺ حه‌رامی کردبی له‌سر فرۆشیار شاردنموی عه‌یبی نمو شته‌ی که نه‌یفروشی، وه حه‌رامی کردبی له‌سر نمو که‌سه‌ی ناگای له‌و عه‌یبه‌یه‌وه نه‌یشاریتیموه له‌ که‌ریار، نیتر ثمنی شاردنموی عه‌یبه‌کانی نیکاح چۆن بیت؟.

الزواج) ژن هیځان و میړد کردن

وه پټغه مېهر به فاطمې کچې قهیسې فېرمو کاتې پرسی پېږد د دربارې شوکړدنې به موغایه یا به نېبې جهم: (أما معاوية فصولك لا مال له، وأما أبو جهم فلا يرضع عصاه عن عاتقه)^(۱) واته: نه ما موغایه لات و بې مال، وه نېبې جهمیش تیلو لېسېر شانی نایمته خواره وه کمواته زاندره که دهرخستنې عهیب له نیکاحدا لېږښتر و پېورست تره له دهرخستنې له مامه لېو کرېن و فرژشتندا.

جا چوڼ شاردنموه و فیل و خیانه تی حرام نېن به هوې چسپاندنې نیکاح؟ یان چوڼ عېبدار نه کړې به کوژ و زغېر له ملی هواره کیدا له کاتیکدا نو نېوېرې دووی لې نه کات.

به تایبېت که مېرگی بې عېبې و سهلامه تی داناییت؟

وه نه مه شتی که بې گومان نه زانړې که کاری شریعت و بنهماکانې و نه حکامه کانی قده غې نه کات یتې خواش زانتره — تموار —

وه نېو محمدي کورې حزم بو نوو چوو که نه گېر پیاو مېرگی سهلامه تی له عېب دانا، وه درایی هر عېبیکې دوزیموه؛ نو نیکاحه باتلېو له بنچینموه نه بېستراوه. یتې به تاره زوو و نیجازه ی پیاوه که ناییت، وه نه فقهو میراتیش ناییت.

وه فېرمویه تی: چونکه نو نافرته ی کراوته ژوروه بو نو نوو نېره که ماری کردوه، چونکه نو بې گومان مېهستی ساغ و بې عېبه که بووه، جا مادام ماری نه کردوه کمواته ژن و میړدایه تی نېره له نیوانیا (واته پیاوه کمو ژنه عېبداره که).

نو نافرته تانې حرامن لېسر پیاو

همو نافرته ټیک ناگوځیت که پیاو بیهنې، بدلکو نو نافرته ی که نه یوې ماری بکات نېن مېرگی نوو یتدا یت که حرام نه یت لېسر پیاوه که، جا نو حرامیت یه همیشې یت یا کاتې. وه حرامیه تی همیشې رېگره لېوې نافرته بې به ژنی پیاو له همو کاتیکدا. وه حرامی کاتې رې له نافرته نه گړې شوېکات بو پیاوه هتا لېسر نو شېوه تایبیه تی یت.

به لام نه گېر حال گور او نو حرامیه کاتې به نه ما حلال نه یتیموه.

(۱) أحمد (۴۱۲/۶) ومسلم (۱۴۸۰) وأبوداود (۲۲۸۵-۲۲۸۹) وترمذي (۱۱۸۰) ونسائي (۷۴/۶).

هوځاني حراميتي هميشه يي نه مانېن:-

۱- نه سېب.

۲- ژن و ميړد خوازي

۳- شير پي دان.

ثمو نافرته حرام کړاونهش نه مانېن که خوی گموره باسی کردون و نه فرموي: ﴿حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ وَعَمَّاتُكُمْ وَخَالَاتُكُمْ وَبَنَاتُ الْأَخِ وَبَنَاتُ الْأُخْتِ وَأُمَّهَاتُكُمُ اللَّائِي أَرْضَعْنَكُمْ وَأَخَوَاتُكُم مِّنَ الرِّضَاعَةِ وَأُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ وَرَبَائِبُكُمُ اللَّائِي فِي حُجُورِكُم مِّن نِّسَائِكُمُ اللَّائِي دَخَلْتُم بِهِنَّ فَإِنْ لَّمْ تَكُونُوا دَخَلْتُم بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ وَخَلَائِلُ أَبْنَائِكُمُ الَّذِينَ مِنْ أَصْلَابِكُمْ وَأَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ﴾ (النساء: من الآية ۲۳)

واته: حرام کړاوه له سمرتان دايکه کانتان و کچه کانتان و خوشکه کانتان و خوشکه کاني دايک و باوکنتان و کچاني براکانتان و کچاني خوشکه کانتان و ثمو نافرته تاندي شيريان پي داوون و خوشکه شيريه کانتان و دايکي خيزانه کانتان، و کچي ثمو ژناندي هينانوتانن و له باوه شتاند و پدرو دره ديان نه کمن به مخرجي چوبنه لای دايکه کانيان، جا نه گمر نه چوبنه لايان تاوان ناييت بؤتان ماره ديان بکمن، و ه ژني ثمو کورانه ي له پشتانن، و ه هيناني دوو خوشک له يک کاتدا، نه وانه نديت که له پيشموه کراون.

و حرامی کاتيش کوژنه بڼه له چنډ جوړيکا، و له خواره و باسی همريه کيان نه کيڼ:-

ثمو نافرته تاندي بؤ هميشه حرامن:

۱- ثمو نافرته تانېن که له نه سېبموه حرامن.

۲- دايکه کان.

۲- کچه کان.

۳- خوشکه کان.

۴- خوشکاني باوک.

۵- خوشکاني دايک.

۶- کچاني برا.

۷- کچاني خوشک.

(الزواج) ژن هیئان و میړد کردن

وه دايك هممو ميینهيك تهگړتتهوه كه (ولادة) زايینی بیی بهسرتتهوه؛ جا نهمانه تهگړتتهوه: دايك، و دايكه كانی و نهنكه كانی، دايکی باوك و نهنكه كانی، هرچنده بهرو ژوریش بن.

وه كچ ناوړكه بۆ هممو ئمو ميييناندى كه زايئت بیی بهسرتتهوه، يان نهمبه كديان تهگړتتهوه بۆ لای تۆ بهوؤ زايينموه به پلهيك يان به چهند پلهيك. جا نهمه كچی پشت و كچانی ئمو تهگړتتهوه.

خوشكيش ئموهيه كه له دايك باوك يا له يه كيكيانموه خوشك بيت.

وه (عمة) پور (خوشكى باوك) و (خوشكى دايك) ئمو ئافره تانه تهگړتتهوه كه هاوبهشى هديه له گهل باركتدا يا له گهل باپرتدا له دايك و باوكموه بيت، يا هر له يه كيكيانموه بيت. وه جارى وائميئت (عمة) له لايهن دايكموه ئميئت وهك خوشكى باوكى دايك، وه جارى وا ئميئت له لايهن باوكموه ئميئت وهك خوشكى دايكى باوك.

(خاله) پور (خوشكى دايك) ئمو ئافره تديه كه خوشكى دايكه له دايك و باوكموه بيت، يان هر له يه كيكيانموه، له باوكموه يان هر له دايكموه، وه جارى وائميئت ئمو (خاله) يه له لايهن باوكموه ئميئت، وهك خوشكى دايكى باوك.

كچی برا (برازا) ناوه بۆ ئمو مييينهيه كه براكهت (ولادة) زايینی بیی بهسرتتهوه، راستموخو يا بههؤبه كموه، وه ههروه هايه كچی خوشك.

ئمو ئافره تاندى بههؤى ژنو و ژغوازييموه حرام ئه بن:

نهمانهى خواره ون:

۱- دايكى خيزانه كهى، وه دايكى دايكى و دايكى باوكى و بهرو ژور، به پيى فرمودهى خواى گموره كه نه فرموى: «وَأَمْهَاتُ نِسَائِكُمْ» (النساء: ۲۳) واته: دايكانى خيزانه كانتان.

وه مهرج نيه بۆ حرامبونيان ئمو پياوه چوييته لای ژنه كهى، بهلكو ههرمارهى كرده بى نهمانه حرام نه كات.

۲- كچی ژنه كهى له ميړديكى ترى بهمه رجى چوييته لای ژنه كهى.

نهمهش كچی كچی ژنه كمو كچی كوپه كانی ژنه كه تهگړتتهوه بهروخوار، چونكه هر به كچی ئمو ژنمى ئمژميترين، به پيى فرموده كهى خواى گموره: «وَرِثَاتُكُمْ اللَّائِي فِي حُجُورِكُمْ مِنْ نِسَائِكُمُ اللَّائِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَإِنْ لَمْ تَكُونُوا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ» (النساء: ۲۳).

(ريائب) ليړه دا كۆى (رييبة) يه، (رييب) ي پياویش ئموهيه له ژنه كهى بويئت له ميړديكى ترى.

(الزواج) ژن هیئان و میړد کردن

بږیه پټی ته لټن (ریببه) چونکه ده مک مندا لئی خوی به ختوی نه کاو سهرپرشتی نه کا. وه نموی که نه فرموی: «اللّٰتِي فِي حُجُورِكُمْ» (النساء: ۲۳) سیفته به پوونکردنموی نمو حالتهیه که زورتر وایه (ریببه) له کوشی میړدی دایکدا نه میت، نه که به ستنموی (ریببه) (بهم مانا نه گهر له کوشی زریاو که کهدا نه میت، نیت حرام ناییت). به لام لای ظاهیری په کان بهو نه به سرتنم، نه لټن: پیار کچی ژنه کی لئی حرام ناییت هتا له کوشی خوی دا به ختوی نه کات. هره وها نمو قسه یه له هندی صه حابوه گپرواوه نمو.

له مالیکي کورې نموسوه که فرمویته: ژنیکم هه بو مندا لټنم لئی هه بو کوشی دوا یی کرد زور پټی غمبار بو، پوژنک عه لی کورې ته بی تالیبم پټ گدیشت خوا لئی پازی بیت فرموی: نمو چیته؟ ووم: خیزانم مردووه. فرموی: کچی هدی له میړدی کی تری؟ ووم: با واله طائف. فرموی: له باوه شی خوتا بو. ووم: نه. فرموی: ده ماری بکه: ووم: نهی نمو فرموده ی خوا له کوئی به که نه فرموی: «وَرَبَّائِبُكُمُ اللَّاتِي فِي حُجُورِكُمْ...» (النساء: ۲۳) فرموی: خو له کوشی تودا نه بووه، نمو نه گهر له باوه شی تودا به ختوت کردایه وا نه بو.

جومه وری زانایان نم رایه رت نه که نمو نه لټن: حمیدسه کی عه لی سابت نی یه، چونکه له ربوایته تیبراهیمی کورې عوبه یده، له مالکی کورې نموسوه، له عه لی یوه خوا لئی پازی بیت، وه نمو تیبراهیمه نه ناسراوه، و به شی زوری زانایان حمیدی نی یان رت داوه نمو.

۳- ژنی کور، و ژنی کورې کور، و ژنی کورې کچ، و هرچمند بهرو خوار بیت، به پټی فرموده ی خوی بهرز که فرمویته: «وَحَلَائِلُ أَبْنَائِكُمُ الَّذِينَ مِنْ أَصْلَابِكُمْ» (النساء: ۲۳) واته: وه ژنی نمو کورانه کی له خوتان.

۴- ژنی باوک: حرامه به پیاو ژنی باوکی خوی به پټی، هر نمونده ماری کردبی حرام نه میت با نه چوبیته لایشی.

وه نم جوړه ژن هیئانه له سهر ده می نه فامی دا بلا بووه، وه پی یان نموت ژن هیئانی رق و کینه، وه نمو کورې له بوایه پی یان نموت کینای. جا خوی گهره قده غمی کردووه و به خرابی باسی کردووه خه لکی لئی دورخستوه، نیمامی پازی ووتویته: پله کانی ناشیرینی سټ پله یه: ناشیرینی عه قلی، ناشیرینی شرعی، و ناشیرینی عادی. وه خوی گهره وه سفی نمو نیکاحی کردووه به هه مو نمو پلانه: که نه فرموی: (فاحشه) نیشارته به پو ناشیرینی عه قلی، وه که نه فرموی: (ومتأ) نیشارته به پو ناشیرینی شرعی، وه که نه فرموی: (وساء سبیلاً) نیشارته به پو ناشیرینی عادی.

(الزواج) ژن هیئان و میترد کردن

تیبنوسعد له محمدی کوری که عبوده هوی هاتنه خواره وهی نمو نایه ته نه گیریتموه، نه لیت: پیاو نه گمر بردایمو ژنه کهی به جی بهیشتایه، کوره کهی له هممو کس له پیشتر بوو ژنه کهی ماره بکاتموه نه گمر ناره زوی بکردایه، به مخرج دایکی نموایه، وه یابیدات به مخرجس ناره زوی بکردایه.

کاتی نمو قهسی کوری تسلسل مرد کوره کهی موحصین ژنه کهی ماره کرده وه هیچی بز صرف نه کردو هیچی له مالیه کهی باوکی نه دایه به میرات، ژنه کهش هاته لای پیغمبر ﷺ و نموی بز باسکرد، پیغمبر ﷺ فرمودی: بگمیرتروه به هیوای نموی خوا دهرارته شتیک بنیرتته خواره وه. نیتر نمو نایه ته هاته خواره وه: ﴿وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَمَقْتًا وَسَاءَ سَبِيلًا﴾^(۱) (النساء: ۲۲)

واته: نمو نافرده تانه مهیتن که باوکتان هیئاویتی، مه گمر نهوانهی لموه پیش پوی داوه، چونکه نمو داوین پیسی و جی رقدو کینه یو ناشیرینترین رتگیه.

وه حنه فیه کان رایان وه هایه هرکس زینا له گمل نافرده تیکدا بکات، یادهستی لی بدات یا ماچی بکات، یان سهیری شوینی شهرمی بکات به ناره زووه وه، نمو فصل و فرعی نمو ژنه لی حرام نه بییت، وه نمو ژنهش فصل و فرعی نمو پیاو لی حرام نه بییت چونکه لای نمان حرامییه تی ژن و ژن خوازی به زیناش دروست نه بییت، وه همره ها پیشه کییه کان و پال پتوه نره کانی زیناش نمو حرامییه دروست نه کمن، وه نه لیتن: نه گمر پیاورنک زینای له گمل دایکی ژنه کهی کرد یا له گمل کچی ژنه کهی، نمو نمو ژنه لی حرام نه بییت بز همیشه.

به لام جوهوری زانایان رایان وایه که: حرامییه تی ژن و ژن خوازی به زینا سابت نابیت، وه بهو خالانمی خواره وهش به لگه یان هیئاو تموه:

۱- فرموده ی خوی گموره ﴿وَأَحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَٰلِكُمْ﴾ (النساء: ۲۴)

واته: لهوانه بهولاره بژتان حلال کراوه، نه مهش پرونکردنموه به بیان کردنی نمو نافرده تانه که حلاله ماره بکرتن دوی نموی پرون کرایموه کامانه حرامن، نیتر خوا باسی نموی نه کردوه که زینا هویه که له هویه کانی حرام بوون.

۲- عایشه خوا لی پازی بییت: گیراویه می یوه که پیغمبر ﷺ پرسیری لیکرا دهراره ی پیاورنک زینای له گمل ژنیکدا کردبوو، جا کابرا نهویست یا خوی یا کچه کهی ماره بکات.

(۱) الدر المنثور (۲/۴۶۸) أسباب النزول للواحدی (۱۷۹).

(الزواج) ژن هیئان و میړد کردن

پیغمبر ﷺ فرمودی: (لَا يَحْرُمُ الْحَالِلُ، إِنَّمَا يَحْرُمُ مَا كَانَ بِنِكَاحٍ) رواه ابن ماجه عن ابن عمر^(۱). واته حرام حلال ناکات، بهلکو هرچی به نیکاح بوو نهیته هوئی حرامیهتی.

۳- نوو نه حکامانهی باسیان کردوو لهوانن که ژور پیوستن، وه جاری واهدیه به لاکه گشت لایق نه گرتتوو، لهبر نوو ناییت یاسادانهی نیسلام بیدهنگ بوییت لی، نه قورنانی بو هاتیته خوارهوو نمسوننهت باسی کردبی، وه نه خبر و نه سمری صهابه ماییتوو بو مان، له کاتیکا نووان نریک بوون له سرده می نه فامییموه که زینا تییدا بلابوو له نیواناندا.

جا نه گمر یه کئی لهوان بیزانیایه نوو بهلگه یه کی هدی له شرعا یان حکمه تیک بویه له سمری، نوو به تهکید پرسیاریان نه کرد له باره یوو ژور ربویه تمان بو نقل نه کرا له سر نوو فتوایه که نه یان دا له سمری.

۴- وه لهبر نوو نوو کارانه شتیکن که مانای نوو ناگه یه نیت نوو نافره ته بییت بهراخمری پیوا، کواته حرامی ژن و ژن خوازی بهوانوو نابه ستر، هر وه ده ست لیدان بهی شهوت.

نوو نافره تانهی به هوئی شیردانهو حرام نه بن:

نووی که به نه سبب حرام بیته به شیردانش حرام نه بیته.

وه نهوانی به هوئی نه سبه نوو حرامن: دایک و کچ و خوشک و خوشکی باوک و خوشکی دایک و کچی براو کچی خوشکه، که خوی گهوره پوونی کردو توهو نه فرمودی:

﴿حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ وَعَمَّاتُكُمْ وَخَالَاتُكُمْ وَبَنَاتُ الْأَخِ وَبَنَاتُ الْأَخْتِ وَأُمَّهَاتُكُمُ اللَّاتِي أَرْضَعْنَكُمْ وَأَخَوَاتُكُمُ مِنَ الرَّضَاعَةِ﴾ (النساء: ۲۳)

کواته: له سر نوو دایکی شری وه دایک دانمروو حرام نه بن له سر شیر خوره که له گهل هموو نهوانی له سر کوپ حرام نه بن له لاین دایکی نه سبه یوو، کواته نه مانه حرام نه بن:

۱- ژنه شیرد ره که، چونکه به شیر پی دانه کی به دایکی شیر خوره که نه میرو.

۲- دایکی ژنه شیرد ره که، چونکه نه بیته نه کی.

۳- دایکی میړدی ژنه شیرد ره که - خاوه شیر - چونکه نهویش نه بیته نه کی.

۴- خوشکی دایکه شیریه کی، چونکه نه بیته پوری.

۵- خوشکی میړدی شیرد ره که - که خاوه شیرد ره که - چونکه نهویش نه بیته پوری.

(۱) ابن ماجه (۲۰۱۵).

(الزواج) ژن هیټان و میټرد کردن

۶- کچی کورپه کانی و کچی کچه کانی، چونکه نه بنه خوشکهز او برازی.

۷- خوشکی، له باوک و دایکیک بیت یا هدر له دایک یا هدر له باوک^(۱).

نو شیردی حرامی پئ سابت نه بی:

له روالهټدا نو شیرداندی حرامی پئ نه چسپئ ټیټکرای شیردانه به گشتی.

به لّام به شیردانیکي تمواو نه بیټ نایهټه دی، نهویش نهویه مندا له که مەمکی ژنه که بخاته ده می و بیمرئ و شیر بیچته ده می وهوازی لئ نه هیټیت همتا خوئ به ناره زووی خوئ ده می لئ بهرته دا بئ نهوی شتیکی تر کار بکاته سمری.

جا نه گهر جارنک یا دوو جار بیمرئ تموا پئ حرام نایټ چونکه ناگاته شیر پئ دانی تمواو و کارناکاته سمر خواردن.

عائیشه خوا لئ پازی بیت فرمویه تی: پیغمبر ﷺ نهی فرموو: ﴿لَا تَحْرِمُ الْمَصَّةَ وَلَا الْمُصْتَانَ﴾ رواه الجماعة إلا البخاري^(۲).

واته: مژو دوو مژ کهسی پئ حرام نایټ.

وه (مصّة) به مانای یدک مژه، که نهویش وه گرتنی که میکه له شت. نهوترئ مژتکم لئ دا واته: که میکم خوارده وه. وه نهوه به هیزه به لای ټیموه.

به لّام زانایان لهم باره یوه چهند رایه کیان هیده:

۱- کم و زوری شیر وه کو یه کن بؤ حرام کردن به پیټی نهوی وشه شیردان له نایهټه که دا بموطله قی هاتوه.

وه به پیټی نهوی بوخاری و مسلم گنراویانهټوه له عوقبهی کوری حاریسوه فرمویه تی: نومویه حیای کچی نه بی ټیهاجم ماره کرد، نافرهټه کزیله یه کی رهش هات و ووتی: (شیرم داوه به

(۱) خوشکی دایکی و باوکی نهویه دایکه که به شیر ی بارکه که به ختوی کرد بی جا له گهل نو شیر خوره دا شیر دایټ پئ یان یا به جیا وه که.

(۲) أحمد (۳۱/۶) و مسلم (۱۴۵۰) و أبوداود (۲۰۶۳) و الترمذی (۱۱۵۰) و النسائي (۱۰۱/۶) و ابن ماجه (۱۹۴۱).

(الزواج) ژن هیئان و میړد کردن

همردو وکتان) منیش هاتم بؤ خزمهت پیغمبر ﷺ بؤم گیرایموه، فرموی: (وکیف، وقد قیل؟ دعها عنك)^(۱). واته: چۆن، بهراست وا ووترا؟ وازی لئی یینه.

جا واز هیئانی پیغمبر ﷺ لموهی که پرسیار بکات له ژمارهی جاره کان و فرمان پیدانی به دور کومتنوه لئی نهیته به لگهی نموهی که نموهی نیعتیاری پی نه کړی تنها شیر پیدانه، نیر همکاتی ناوه کمی هه بور حوکه کهشی نهیته.

وه لمبر نموهی شیر پیدان کار که حرام بوونی پیوه بنده، کهواته کم و زوری وه که به که، وه چۆن چونه لای نافرهت نهیته هوی حرام بوون.

وه لمبر نموهی نیسک و گوشت دروست کردن به کم و زوری شیر بهدی دیت.

نهمش مذهبی عهلی و نیبنو عبباس و سه عیدی کوری موسهیب و حسنی بصری و زهری و قهتاده و حماده و نموزاعی و شموری و نهبی حنیفه و مالیک و ربوایه تیک له ربوایه تیکانی نه حمده.

۲- حرام بوون پیک نایهت و ناچه سپن به کمتر له پینج جار شیردانی جیا جیا.

به پیی نموهی موسلیم و نمبوداود و نسائی نه گیرنوه له عایشه که فرمویته: (نموهی پیشان له قورثان هاتبوه خواره ده) ده جار شیردانی ناشکرا بو که حرامی نه کرد، له پاشاندا سرپاوه به پینج جاری ناشکرا، وه پیغمبر ﷺ کۆچی دوایی کردو نمو پینج جاره تا نیستا له قورثاندا نه خوترتته^(۲) نهمش ته قیید کردن و به ستنمویه بؤ (إطلاق) په هایی کیتاب و سونهت، وه به ستنموهی (مطلق) یش روون کردنمویه، نهک نهسخ کردنمویه، وه نهک تاییدت کردن.

وه نهگمر به رهنگاری نمو پاو بؤ چونه نه کرایه به نموهی که قورثان به موهواتیری نهیته سابت ناییت، وه به نموهی نهگمر وه نموهی بوایه که عایشه فرمویته، له موخالیفه کانی شاراهه نه نمبوو به تاییهتی عهلی و نیبنو عبباس، نه لئین:

نهگمر و انمبوایه نمو رایه به هیترترین را نمبوو، همر بویه نیمامی بوخاری لای داوه لمو ربوایهتی عایشه.

(۱) أحمد (۳۸۴/۴) والبخاری (۵۱۰۴) وأبوداود (۳۶۰۳) والترمذی (۱۱۵۱) والنسائی (۳۳۳۲).

(۲) مسلم (۱۴۵۲/۲۴-۲۵) وأبوداود (۲۰۶۲) والترمذی (۱۱۵۰) والنسائی (۱۰۰/۶) وابن ماجه (۱۹۴۲).

(الزواج) ژن هیئان و میړد کردن

نهمهش مذهبى عبد الله ی کورې مسعود و یه کینک لمریوایه ته کانی عایشو عبد الله ی کورې زویر و عطاء و طاووس و شافعی و نه محمد له پوالتی مذهبیه کیداو ئیبنو حزم و بهشی زوری نه هلی حدیثه.

۳- حرام بوون نه چسپې به سې جار شیردان و زیاتر.

چونکه پیغه مبهر رضی الله عنه فرمودی: (لَا تُحْرِمُ الْمَصَّةَ وَالْمِصْتَانِ)^(۱).

نموش راست و رېك نه فی تحریم نه کات به که متر له سې جار، کمواته حرام بوون تمنها به زیاتر لموه نه بیټ. وه نمبو عوبید و نمبو ثور و داودی ظاهیری و ئیبنو موندیر و پوایه تیکي نه محمد بو نموه چوون.

شیری ژنه شیردهره که حرامکمره به شیوه کی گشتی:

خواردنی شیری شیردهر حرام کمره، به خواردنمونه بیټ، یان به کرده قورگ یان به کرده لومونه بیټ، به مرجی برسیټی نمونداله بشکیتي و نمونده جارېک شیر پیدان بیټ، چونکه نموی به مژینی شیر که دروست نه بیټ و پیکدیت له گوشت و ئیسک بمو شیوه یهش هر دروست نه بیټ، کمواته له حرام کردنیشا یه کسانن.

نم شیرې تیکم به شتی تر بووه:

نه گمر شیری شیردهر تیکم خواردنیک، یا خواردنمونه، یا درمانیک، یا شیری ناژه لیک کراو منداله شیر خوره که خواردی نموه نه گمر شیری نافرته که لمو شانده بهشی زوری بوو نموه حرام کمره، به لام نه گمر شیر که بهشی زوری نمو شته نمبوو که تیکه لی کرا بوو نموه حرامکمر نییه و پیټی سابت نایټ.

نهمهش مذهبى حدنه فییه کان و موزنی و نمبی نموره.

ئیبنو قاسمی مالکی و توریته: نه گمر شیر کرایه ناو ناوه یا شتی تر، له پاشاندا مندالی شیر خور خواردی نموه بمو شیوه حرام کمر نایټ.

وه شافعی و ئیبنو حذیب و (مطرف) و ئیبنو ماجیشون له هاره لانی مالیک رایان وهایه: که بمو شیوه حرام کمره وه نموی که شیر که به تمنها بیټ، چونکه به تیکم کراویش عینی شیر که هر نه میټي.

(۱) تخریجی نم حدیسه رابورد.

(الزواج) ژن هیئان و میترد کردن

ئیبینو روشد فەرمویەتی: هۆی جیاوازی زانایان ئەویە کە ئایا شیرە کە حوکمی حەرام کردنی ئەمەینێ کاتێ تیکەلێ شتی تر کرا یا حوکمی نامەینێ. ؟. وەك حالى شتی پیس کە تیکەلێ شتیکی پاک بکەیت.

بەنەمای ئیعتیبار پێکراو لەوەدا مانەوی ناری شیرە کە یە بەسەرێوە، وەك ئاو کە ئایا پاک کەرەویە کاتێ تیکەلێ شتیکی پاک بکەیت؟

سێفەتی شیردەر:

ئەو شیردەرە کە بەشیرە کە حەرامی پێ ئەچەسپێ ئەو ژنە یە شیر لە هەردوو مەمکی بێتە دەرە، بەلقی بێت یا بەلقی نەبێت، لە بێ نوێژی وەستایبێتە، یا ئەوەستایبێتە میتردی هەبێت یا نەبێت، دوو گیان بێت یا دوو گیان نەبێت .

تەمەنی شیرە خۆرە:

ئەو شیر خواردنە کە زەواج حەرام ئەکات ئەویە لە دوو سالی یە کەمێ تەمەندا بێت، ئەو ماویە کە خوای گەرە دایناوە ئەفەرموی: ﴿وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ﴾ (البقرة: ۲۳۳)

واتە: دایکەکان دوو سالی تەواو شیر ئەدەن بەمەندالەکانیان ئەو بۆ کەسێکە بێنوی شیری تەواو بدات بەمەندالە کە.

چونکە مەندالی شیرە خۆرە لەوماوەیدا بچو کەر ئەو شیرە یە بەسە، وە بەو شیرە گوشت دروست ئەبێت، و ئەبێ بە بەشیک لەو دایکە شیردەرە، ئێتر ئەو مەندالە هاو بەش ئەبێت لە گەڵ مەندالەکانی تری دا لە حەرامیدا.

(دارقطنی) و ئیبینو عەدی ئەگێرنەو لە ئیبینو عەباسەو خویان لێ پازی بێت کە فەرمویەتی: شیر خواردن لە دوو سالی سەرەتای تەمەنیدا نەبێت ئیعتیباری بۆ ناکرێ^(۱).

وە بەمەرفوعی ئەگێرنەو لە پیغمبەرە کە فەرمویەتی: (لا رضاع إلا ما أنشز العظم وأنبت اللحم) رواه أبوداود^(۲).

واتە: ئەو شیر خواردنە گوشت و ئێسک دروست ئەکات بەشیر خواردن دانانری.

(۱) الدارقطني (۱۷۴/۴) والبيهقي (۴۶۲/۷).

(۲) أبوداود (۲۰۵۹).

(الزواج) ژن هیټان و میټرد کردن

نمودهش بۆ که سینه که له دوو سالتی یه که می تمه نیدایه، به شیر گوشت و ئیسکی دروست نمیت.

وه له ئوموسه له موده خوا لی یی پازی بیت فرمویهتی: پیغمبر ﷺ نهی فرموو: (لا یحرم من الرضاع إلا ما فتق الأمعاء، وكان قبل الفطام) رواه الترمذي وصححه، وقال ابن القيم: هذا حديث منقطع^(۱).

واته: شیردان حرام کمر نییه، نموده نمبێ که پخۆ له کان پر بکات و پیشش له شیر برپنوه بیت. وه نه گهر شیره خۆره یه که پیش دوو سالت که له شیر برپرایه وه و خواردنی تری بهس بوو. له پاشاندا ژنیک شیر پیتدا، نموده نم شیر پیتدانه حرامییهتی پی سابت نمبێ لای نهی حنفیه و شافعی وه به پی ی فرموده که پیغمبر ﷺ که فرمویهتی: (إنما الرضاعة من المجاعة)^(۲).

واته: شیر پیتدان نموده له بهر برسیتی بیت. وه مالیک فرمویهتی: نم شیردانی که دواي دوو سالت که بیت کمر و زۆری هیچ حرام ناکات و وه ناوی لیدیت. وه فرمویهتی: نه گهر منداڵ پیش دوو سالت له شیر برپرایه وه، یا به خواردن وازی له شیر خواردن هیټا، دواي نموده چی شیر بدرتت حرامی ناکات. شیر خواردنی گموره:

له سهر نموده شیردان به گموره حرام کمر نییه به پای جهماره ری زانایان به پیی به لگه کانی پیتوو. به لام کۆمه لیک له زانایانی پیشینه بۆ نموده چوون که حرام کمره - نه گهر پیره پیاریکیش بیت - وه چۆن شیردان به بچوک حرام کمره، نه مهش پای عایشه یه خوا لی یی پازی بیت.

وه نموده له عه لی و عوروهی کورپی زوبه یرو عطای کورپی نهی ره باح نه گیت نموده، ههروه ها قسمی له یسی کورپی سه عد و ئیبنو حمزه، وه به لگهشیان نموده که مالیک له ئیبنو شهابه وه نه گیت نموده که نمو پرسیاری لیکرا دهرباره شیردان فرموی: عوروهی کورپی زوبه یر حنفیسیکی بۆ گیترا موده که (پیغمبر ﷺ فرمائی دا به سه هلهی کچی سوهیله شیر بدات به سالم نهویش شیر پیتداو به کورپی خۆی نهزانی)^(۳).

(۱) ترمذی (۱۱۵۲).

(۲) أحمد (۲۱۴/۶) والبخاري (۵۱۰۲) ومسلم (۱۴۵۵).

(۳) أحمد (۱۷۴/۶) ومسلم (۳۱-۲۸/۱۴۵۳) والنسائي (۱۰۶/۶) وابن ماجه (۹۴۷).

(الزواج) ژن هیئان و میترد کردن

عوروه فرمویستی: جا عائیشی دایکی تیماندارانیش خوی لی پازی بیتت ئمو کارهی نه کرد له گهل دوه کسانهی که پیی خۆش بوو هاتوچۆی بکمن له پیوان.

وه فرمائی ئمدا به خوشکه کهی کمنای ئومو کهلشوم بوو وه به کچی براکهی که شیر بدن بوو کسانهی که پیی خۆش بوو بچن بۆ ماله کهی، تا بین به مەحرەمی.

وه مالیک و نه محمد نه گێرنهوه که ئمبا حوزه یفه سالمی کردبووه کورپی خۆی که خزمەت کاری تافره تیکی نه نصاری بوو، وه ک چون پیغه ممبر ﷺ زهیدی کردبووه کورپی خۆی.

وه لسه رده می نه فامیدا نه گهر پیایۆک کسینکی بکردایه به کورپی خۆی خه لک به نای بمرهوه بانگیان نه کردو میراتیشی نه گرت، همتا خوی گهروه ئم نایتمی ناره خوارهوه که نه فرموی: ﴿ادْعُوهُمْ لِآبَائِهِمْ هُوَ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ فَإِنْ لَمْ تَعْلَمُوا آبَاءَهُمْ فَاِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ وَمَوَالِيكُمْ﴾ (الأحزاب: ۵).

واته: به نای باوکی خزیانهوه بانگیان بکمن چونکه ئموه لای خوا راسترو عادلانه تره، به لام نه گهر نای باوکیان تان نه زانی ئموه برای ئاینی و دوستی ئیوه.

سه هله هات بۆ لای پیغه ممبر ﷺ ووتی: ئمی نیترای خوا ئمسا ئیمه سالمان به کورپی خۆمان نه زانی و له گهل ئمبی حوزه یفه ئمهاته ژوروو لامان ئمه ایوه به کراستیکوه منی ئمینی، وه خوی گهروهش وه نه زانی چی ناردۆته خوارهوه ده باره یان پیغه ممبر ﷺ فرموی: (أرضعیه خمس رضعات)^(۱).

واته: پینج جار شیری به درێ، ئیت بهو شیر وه ک کورپی لیهات.

وه له زهینه بی کچی ئومو سه له موه خوی لی پازی بیتت که فرمویستی: ئومو سه له مه به عائیشی ووت خوی لی پازی بیتت: غولامی تازه پینگیشتوو دیت بۆ ماله کمت که من حمز ناکم پینه مالم. عائیشه خوی لی پازی بیتت فرموی: ئمی چاو له پیغه ممبر ﷺ ناکهی؟ پاشان فرموی: ژنه کهی ئمبی حوزه یفه ووتی: ئمی نیترای خوا سالم دیته لامان و پیایۆکه، ئمبی حوزه یفه شت دیته دلیموه، پیغه ممبر ﷺ فرموی: (أرضعیه حتی یدخل علیک) واته: شیر به درێ بۆ ئموه ی بیتته ژورووه بۆلات^(۲).

(۱) تهخریجی ئم حدیسه رابورد.

(۲) تهخریجی ئم حدیسه رابورد.

(الزواج) ژن هیټان و میټرد کردن

هه‌لټرټردراو لهم دوو قسه‌یه نه‌ویه که ئیبنوقه‌ییم لئی کۆلیمونه‌تموه و نه‌فرموی: حدیسه‌که‌ی سه‌هله نه‌ سټراوه‌تموه و نه‌ تاییه‌ته و نه‌ گشتیه بهرامبهر هه‌موو کس، به‌لکو نه‌وی روخسه‌تیکه بۆ پیتوستی بۆ نه‌و کسه‌ی که ناتوانی نه‌چیه‌ته ژورو مالی ژنان وه‌ نه‌و ژنه‌ زۆر پیتوستی پیتی هه‌بی، وه‌ک جالی سالم له‌گه‌ل ژنه‌که‌ی نه‌بی حوزه‌یفه‌دا.

کسینک به‌و شیه‌ویه بیتت وه‌ک نه‌و گه‌وره‌یه نه‌گه‌ر ژن شیر یه‌داتی شیر که کار نه‌کات، به‌لام بۆ کسانێ تر کار ناکات به‌مندالی نه‌بییت — نه‌مه‌ش نه‌و بۆچونه‌یه که ئیبنوته‌یه‌یه به‌حه‌متی خوای لی بیتت گرتویه‌تی.

وه‌ نه‌و فرمودانه‌ی نه‌فی شیردان به‌گه‌وره‌ نه‌کمن: یا (مطلق) به‌هان و به‌ حدیسه‌که‌ی سه‌هله نه‌بسترینه‌وه یا گشتین له‌هه‌موو شیه‌ویه‌که‌داو نه‌و شیه‌ویه‌ی لی تاییه‌ت نه‌کری له‌گشتیه‌که‌ی .

وه‌ نه‌وی که باس کرا لهم قسه‌یه له‌ پشته‌یه که نه‌لێ نه‌سخ کراوه‌تموه، وه‌ له‌وی که نه‌لێ تاییه‌ت کراوه به‌ کسینکی تاییه‌تموه، وه‌ نه‌زیکتره‌ بۆ کارکردن به‌ هه‌موو حدیسه‌که‌کان له‌ هه‌ردوو لاره‌، وه‌ بنهماکانی شه‌رعیش شایه‌تن له‌سه‌ری.

شایه‌تی دان له‌سه‌ر شیردان:

شایه‌تی یه‌ک ژن وه‌ر نه‌گیرێ له‌ شیردانا — نه‌گه‌ر جیتی به‌وا بیتت — به‌پیتی نه‌وی که عوقبه‌ی کورپی حاریس نه‌گیرته‌وه که‌ژیکی ماره‌کرد ناوی ئومو یه‌جایی کچی نه‌بی شیه‌اب بوو، ژنیکی کۆیلای ره‌ش هات و وتی: من شیرم داوه به‌ هه‌ردووکتان، نه‌لێ نه‌وم بۆ پیغه‌مبه‌ر ﷺ گیرایه‌وه و خۆم له‌ ناهه‌ته‌که‌ دوور کرده‌وه نه‌ویش فرموی: جا چۆن نه‌بییت تازه ووتویه‌تی شیرم پی داو؟. نیت لئی قه‌ده‌غه‌ کرد^(۱).

طاووس و زوه‌ری و ئیبنونه‌بی ذنب و نه‌وزاعی و به‌وایه‌تینکی نه‌حه‌مد نه‌م حدیسه‌یان کردۆتموه به‌لگه‌ که شایه‌تی یه‌ک ژن له‌ شیردانا وه‌ر نه‌گیرێ.

وه‌ جومه‌ور بۆ نه‌وه‌ چوون که‌ته‌نها شایه‌تی شیرده‌ره‌که‌ به‌س نییه‌؛ چونکه‌ شایه‌تییه‌ له‌سه‌ر کاری خۆی.

نه‌بوعوبه‌ید له‌ عومه‌رو موغیره‌ی کورپی شوعه‌بو عه‌لی کورپی نه‌بی طالیب و ئیبنوعه‌بباسه‌وه ته‌خریجی کردوه‌ که‌ پێیان نه‌داوه‌ ژن و میټرد به‌وه‌ له‌یه‌ک جیا به‌کرینه‌وه‌.

(۱) ته‌خریجی نه‌م حدیسه‌ به‌ابوره‌.

(الزواج) ژن هیئنان و میتره کردن

عومر خوا لی‌ی رازی بیت و تویه‌تی: کاتنی له‌یه‌کیان جیا بکه‌نموه کهشتی روون و ناشکرا بیت ته‌گینا واز له‌ژن و میتره بهینن مه‌گهر خویان وهرع بکه‌ن، وه ته‌گهر نم دهرگایه وه‌کری و والا بی نافرته همرکاتنی بییه‌ی ژن و میتره له‌یه‌ک بکات ته‌یکات.

وه مه‌زه‌به‌ی حه‌نه‌فه‌یه‌کان له شایه‌تی‌داندا له‌سهر شیردان، نه‌بی دوو پیاوو شایه‌تی بده‌ن یا پیاوینک و دووژن، وه شایه‌تی ژنان به‌ته‌نها وهرناگیری به‌پینی فهرمووده‌ی خوی گه‌وره که نه‌فهرمووی: ﴿وَأَسْتَشْهَدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ﴾ (البقرة: ۲۸۲)

وه به‌یه‌قه‌ی نه‌گیرته‌موه : نافرته‌تیکیان هیئا بۆ لای عومر خوا لی‌ی رازی بیت شایه‌ت بوو به‌سهر پیاوو ژنیکه‌موه که شیریه داوه‌ته همردووکیان، فهرمووی: نابی همتا دووپیاوو شایه‌تی نهدات یا پیاوینک و دووژن.

وه له شافعی‌یموه خوا لی‌ی رازی بیت: که به‌هوش سابت نه‌بی و به شایه‌تی چوار ژنیش همر دروسته، چونکه دوانیان به‌رامه‌بر به پیاوینکن، وه له‌بهر نه‌وه‌ی ژنان به‌زوری ناگاداری شیردانن وه‌ک منداڵ بوون.

وه له‌لای مالیک: شایه‌تی دووژن وهر ته‌گیرنی به‌مه‌رجنی له‌وه پیتش باسی نه‌وه تّلاو بووبی. تیبنوروشد فهرمویه‌تی:

وه هه‌ندیکیان حه‌دیه‌که‌ی عوقبه‌ی کورپی حاریش بۆ په‌سه‌ندی وهرده‌گرن بۆ نه‌وه‌ی له‌گه‌لّ نوصول و بنه‌ماکاندا یه‌ک که‌وی، نه‌مه‌ش زیاتر وی چووه‌و ریوایه‌تیکه له‌مالیکه‌موه.

باوکیه‌تی میتره‌ی ژنه شیرده‌ره‌که بۆ شیر خۆره‌که:

ته‌گهر نافرته‌تیکی شیریه‌دا به‌مندالینک میتره‌ی نه‌وه ژنه نه‌بیته‌ به‌باوکی نه‌وه کوره‌و براکه‌شی نه‌بیته مامی، به پینی حه‌دیه‌که‌ی حوزه‌یفه که له پیشموه هات، وه به‌پینی حه‌دیه‌ی عایشه خوا لی‌ی رازی بیت که پیغه‌مه‌بر ﷺ فهرمویه‌تی: (إِذْنِي لِأَفْلَحَ أَخِي أَبِي الْعَقِيسِ فَإِنَّهُ عَمَلٌ) ^(۱).

واته: ری بده به ته‌فله‌حی برای نه‌بی عوقه‌یس چونکه نه‌وه مامته. وه ژنه‌که‌ی نه‌بی عوقه‌یس شیریه‌ دا‌بوو به عایشه خوا لی‌ی رازی بیت.

(۱) البخاري (۵۲۳۹) ومسلم (۳/۱۴۴۵).

(الزواج) ژن هیئان و میتړد کردن

وه له ټیبنو عه‌ببایان پرسی: پیاوړتک دوو جاریسې ه‌یه یه‌کټکیان شیرې داوه به جاریه‌یه‌ک نموی تریان شیرې داوه به غولامیک: نایا نه‌ییت نمو غولامه نمو جاریه‌یه بهیټی؟ فرموی: (نه.) یه‌ک لیقاهن.

نم‌مش رای هر چوار نیم‌مه‌کهو نموزاعی و شموری‌یه، وه لهو سه‌حابانه‌ش که نمو بۆ‌چونه‌یان بووه عدلی و ټیبنو عه‌بباس بوون خوا لی‌یان پازی بیټ.

که‌م‌ترخمی کردن له کاری شیر پیداندا:

زۆر له تافره‌تان له شیر پیدانا تم‌سه‌ول نه‌که‌ن، من‌داله‌که‌یان شیر نم‌دن له ژنیک یا چ‌ند ژنیک، بټ نم‌وی گوټی بده‌نه ناسینی من‌داله‌کانی نمو ژنه یا خوشکه‌کانی که شیر نم‌دات به‌من‌داله‌که، وه هر‌وه‌ها بټ نم‌وی گوټی بده‌نه ناسینی من‌دال‌تی پیاوه‌کی - له ژنیک‌ی تری - وه یا گوټی بده‌نه ناسینی برای نمو پیاوه، بۆ نم‌وی نمو حوکمانه بزائن که له‌س‌ری داته‌م‌س‌ری، وه‌ک ح‌رام بوونی نیکاح و مافه‌کانی نمو خ‌زمایه‌تی‌یه تازه‌یه که یاسادانه‌ری ټیسلام وه‌ک نه‌س‌ب دایناوه.

چونکه زۆر پیاو خوشکی شیرې خ‌زی یا پوری شیرې خ‌زی نه‌ه‌یټی بټ نم‌وی پټی بزانی^(۱). جا نم‌وی پټ‌یسته نه‌بټی ټیحتیاتی تم‌واو بکړی له‌م کاره‌دا ه‌تا مرؤډ نه‌که‌وت‌ته شتی ق‌ده‌غه کراوه‌وه.

حیکم‌تی نمو ح‌رام کرده‌نه:

له ت‌فسیری من‌داردا هاتووه^(۲): خ‌وی گ‌وره له‌نیوان خ‌ل‌دا چ‌ند جوړه سیللی ره‌جی داناره که‌به‌ه‌وی نم‌وانوه س‌وزیان ب‌یه‌که ه‌یټ‌و یارمه‌تی یه‌ک ب‌دن بۆ دورخ‌ست‌نم‌وی زیان و هیئانی سوود و قازانج ب‌یه‌ک، وه به‌ه‌یتر‌ین نمو سیلان‌ش سیللی خ‌زمایه‌تی و سیللی ژن و ژن خ‌وازی‌یه. وه بۆ هر‌یه‌ک له‌م دوانه پ‌له‌ی جیاوازی خ‌ویان ه‌یه.

ن‌ما سیللی ره‌جی خ‌زمایه‌تی به‌ه‌یتر‌ینی نم‌ویه که له نیوان من‌دالان و باوکاندا ه‌یه له‌پ‌وی س‌وزو خو‌شم‌یستی‌م‌وه.

جا هر‌ک‌س بگات به نه‌یټی س‌وزی بارک بۆ من‌داله‌کی نه‌یټی له‌ دل‌ی نمو بارک‌دا پال پټ‌ونه‌ریکی سروشتی ه‌یه که پال‌ی پټ‌وه نه‌یټ گوټی ب‌دات به‌ک‌وپه‌کی بۆ نم‌وی بټ‌ته پیاوړتک وه‌ک خ‌وی.

(۱) المنار (ص ۴۷۰ ج ۴).

(۲) (ج ۵ ص ۲۹) من تفسیر المنار.

(الزواج) ژن هیئان و میتره کردن

ئینجا ئو باوکه وه کو چۆن سهیری ئەندامێک له ئەندامهکانی ئەکات ئاوها سهیری ئو منداڵه ئەکات، وه پشت بهو ئەبستنی له رۆژانی داهاتویدا، وه منداڵه کمش واهمست دهکات که ئو باوکه سهراوهی دروست بونیستی و هۆی بهردهوامی ژیان و پهروهرده کردن و نیشانی شهرفییهتی.

بهو ههستمه منداڵ پێزی باوکی نهگرێ وه بهو سۆزه ناسکوه باوک ئهروانیته منداڵی و یارمستی ئەدات.

ئوهبو ووتی مامۆستا (محمد عبده).

وه لهسهر کمیش شاروه نییه سۆزو پهحمهت و بهزیی و دل نهرمی دایکایهتی زۆر بههێزتره له سۆزو پهحمهت و بهزیی و دل نهرمی باوکایهتی، چونکه دلی ناسکتره ههستی ناسکتره. وه منداڵه که به کۆرپهیی له خۆنه کهیدا دروست نهیته ئو خۆنهیی که ژبانی پتوه وهستاوه.

لهپاشاندا نهیته منداڵ و شیره کهی نهخوات، وه له گهڵ ههر مژیک که له مهمکی دایکی ئەدات سۆزیک تازهی بۆ زیاد نهیته که ئارام ئارام له دلی ئو دایکهدا دهری نهکیشی، وه منداڵیش هیچ کمیشکی له دنیادا پێش دایکی خوش ناوێت، لهپاشاندا ئو منداڵه باوکی خوش دهوێت بهلام ئهوهندی دایکی نا، ههرچهنده زۆرتر پێزی باوکی نهگرێ له دایکی.

جا ئایا تاوان نییه لهسهر سروشتی مروتایهتی که ئارهزو بازی تهنگ بهو خوشهویستییه گهرهی نیوان دایک و باوک و منداڵ ههلبهچنیت و جیگی بگرت، لهکاتی کهدا ئو خوشهویستییه چاکترین شته که له ژبانهیه.

بهلێ تاوانه ههر لهبهر ئهوه شه حهرام بوونی هیئانی دایکان توندتر هاته له پێشهوه له ئایهته کهدا، وه لهپاش ئهوان حهرام کردنی کچان. وه نهگهر له مروتا تاوان و دهست درێژی بۆ سهروشت و گالته پێ کردنی و خراپ کردنی نهیینهیه، بۆ ئاده میزادی سروشت ساغ زۆر جێی سهروهرمان بوو که دایکان و کچان لهسهر مروتا حهرام کراوه، چونکه ههر سروشتی ئو ئاده میزاده ساغه تهنا نهت بیر کردنهوه له نزیک بوونهوهشیان به حال دائهنی.

ئهما براو خوشک پهیههندی نیوانیان وهک پهیههندی نیوان دایک و باوک و منداڵهکانیان وههیه لهو پوهوه که ههموویان وهک ئەندامی لاشهیهک وهان، چونکه خوشک و برا له بنهچهیهکن که ههر دوکیان وهک یهکن بۆ ئو بنهچهیه بهبی جیاوازی.

پاشان ئهوانه ههر دوکیان لهیهک باوهشدا، بهخێو بوون و زۆر جار لهسهر یهک شیتوازش، وه سۆزی خوشک و برایهتی له نیوانیاندا هاتایه، لهیهکیکیاندا زۆر نییهو لهوی تریاندا کم، وهک هێزی سۆزو خوشهویستی دایکایهتی و باوکایهتی بهرامبهر سۆزی جگهر گۆشهیی.

(الزواج) ژن هينان و ميتره كردن

لهبهر ئهو هۆيانه هۆگري ئهو دوانه به يه كترى يهوه هۆگري يه كى يه كسانو هيچ هۆگري يه كى تر شان لهشاني نادات، چونكه له نيوان مرۆفدا هيچ پهيوه نديك نيهيه كه ئهو شيوه يه كسانى يه تمواوهى تيدا بيت وه ئهو سۆزو بروار خوشمويستى يه بهرامبهرى يه تيدا بيت.

ئهگير نهوه ژنيك هاناي بردووه بۆ لاي هه ججاج بۆ رزگار كردنى ميتره كورپو براكهى كه ئهيوست بيان كوژت ئهويش ووتى: تكاكهت بۆ يه كينكيان وه نه گرم، وه پينى ووت خوت يه كينكيان ههلبژيره، ئهويش براكهى ههلبژارد، پرسيارى لينكرد بۆچى براكهى ههلبژارد كه نهكوژريت، ژنه كه ووتى: لهبهر ئهوهى برا تهنها كهسيكه كه بريتي نيهيه چونكه دايك و باوكمان مردووه، بهلام ميتره كورپه كه نه توانى برتيان دهست بكويت، هه ججاج ئهو وهلامى لاسه ير بوو ههر سيكيانى عهفوكرد ووتى: ئهگهر ئهو ژنه لهبراكهى بهولاره ههلبژاردايه ههرسيكيانم بۆ نهكوش.

خولاسهى قسه: پهيوه ندى خوشك و برايهتى پهيوه ندى يه كى سرووشتى بههيتزه، وه خوشك و برا دليان نابات ئارهزوو لهيه كتر بشكين، چونكه سۆزى خوشك و برايهتى دهسه لاتداره بهسهر دهروندا به شيويهيك كه جيتى شتى تر نايتهوه لهگهليا مادام فيتتهت ساغ و پاك بيت.

لهبهر ئهو هيكمهتى ياساي ئيسلام به حهرامى داناوه خوشك ماره كردن ههتا خاوهن فيتتهته نهخوشه كان رينگايه كيان نهبيت بۆ ئهوهى سۆزو خوشمويستى و برايهتى بگورنهوه به ئارهزوو بازى.

وه ئههه پوره كان ئهوانيش ههر لهو قورپه دايك و باوك، وه لهحمديسدا هاتووه (عم الرجل صنو ابيه)^(١).

واته: مامى پياو دوههلى دارتيكن لهگهلا باوكدا. چونكه وهك دوههلى دار له داره كه پرووان.

وه لهبهر ئهو واتايه كه پهيوه ندى پوره باوكى يه كان له پهيوه ندى باوكى يهتيهوهن وه پهيوه ندى پوره دايكى يه كان له پهيوه ندى دايكى يهتيهوهن - ووتويانه: حهرام كردنى نهنكه كانيش وان لهناو حهرام كردنى دايكه كاندا، وه له چاهكى يهتى ئاينى فيتتهته كه پاريزگارى سۆزى پهيوه ندى پوره كان بكرت و بههۆى ئهو سۆزه وه يارمهتى و بهزىيى بيت بهرامبهرمان، وه نايته ئارهزوو بازى بهسهر ئهو سۆزه زالا بيت، ئهويش به حهرام كردنى نيكاحى خوشكى باوك و دايكه.

(الزواج) ژن ھېنان و ميترد کردن

وہ برازاو خوشکمزاش بۆ پياو وەك كچى خۆى وەھان، چونكە براو خوشكەكمى وەك خۆى وەھان، وە خاوەنى فيترەتى سەلیم ھەر ئەر سۆزەى ئەبىتت بۆيان، ھەر وەھا خاوەنى فيترەتى نەخۆشیش ھەر وایە، بەلام ئەر سۆزەكمەشى ھەر وەك سەروشتەكمى نەخۆشە.

بەلئى: سۆزى پياو لە سەر كچەكمى بەھىترترە چونكە پارچەيەكە لەخۆى و نەشونماى كەردووە بە چاودىرى و شەپەرشتى خۆى. وە ھۆگرتنى بە خوشك و براكەيمو بەھىترترە لە ھۆگرتنى بە كچيانمو لەبەر ئەوى لە پىشەموە باسكرا.

بەلام جياوازی نیتوان پورەكان و برازا و خوشكەزاكان ئەویە كە خۆشەويستى خوشكەزاو برازا خۆشەويستى بەزەيى و سۆزە، وە خۆشەويستى پورەكان خۆشەويستى رێزگرتن و ئىحتىرامە جا ھەر دوولا- بۆ دوریان لەووە كە نارەزوویان پى بشكىت- وەك يەكن.

وہ بۆيە لە ئايەتەكەدا پىش برازاو خوشكەزا خراون، چونكە ئەوان لە باوك و دايكەويە كەواتە پەيوەندى ئەوان گەورەترە بەرزترە لە پەيوەندى خوشك و براكان.

ئەمانە جۆرەكانى خزمایەتى نزىكە كە خەلك بەو خزمایەتىيانمو سۆزو بەزەيى و خۆشەويستى و یارمەتییان ھەيە بۆ يەكتر. وە بەو خۆشەويستى و رێزو مېھرەبانىيەى كە خوا خستويەتىيە دلەكانيانمو.

جا خوا نىكاھى ئەر خزمە نزىكانى حەرام كەردووە بۆ ئەوى سۆزى ژن و ميتردايەتى و خۆشەويستى بەرەو كەسێك بچيێت كە پەيوەندى سەروشتى نەسەبى لە نیتوانياندا لاواز يیت، وەك غەریب و يىگانە، و ئەر چىنانەى دوورن بە خزمایەتى لەو كەسمو وەك نامۆزاو خالۆزاو پورزا.

وہ بەو لەنیتوان ئادەمیزاددا خزمایەتى تىكەل بوون تازە ئەبىتتەمو كە ئەويش لە خۆشەويستى و سۆزو مېھرەبانىدا وەك خزمایەتى نەسەبە، بەو شىوئە چوارچىوئەى خۆشەويستى و دلتسۆزى فراوان ئەبىتت لە نیتوان خەلكدا.

ئەمەيە حىكمەتى رۆحى شەرع لەبارەى ئەر خزمە نزىكانى كە حەرام كراون.

پاشان مامۆستا (محمد عبدة) فەرمويەتى: لەگەل ئەمانەشدا حىكمەتتىكى كەى لاشەيى زىندووى گەورە ھەيە. ئەويش ئەویە كە ھىتانی خزم و نزىكان ھۆى لاوازی نەسلە، ئەگەر ئەر كارە بەردەوام بۆ ئەر لاوازیيە بە زنجیرە يیتە خوارووە وای لىدەكات نەسل لەناو دەچيێت ئەمەش دوو ھۆى ھەيە:

يەكەم: كە زانايان ئىشارەتى بۆ ئەكەن ئەویە، كە ھىزى نەسل بە ئەندازەى ھىزى ھۆكارەكانى زاووزىيە لە ژن و ميتردا. كە نارەزو.

الزواج) ژن هينان و ميترد كردن

وه ووتويانه: ئمو نارەزوو له نيتوان خزماندا لاوازه لهبەر ئموه بووه كه بهكمراههتيان زانيوه هيناني ئاموزار پورزا. تا دووايي. وه هۆي ئموهش ئموهيه كه ئمو نارەزوو ههستىكه له دهروندا، ههستى سۆزى خزمایهتى كه دژى ئموه تهنگى پى ههلهچنيت جا يا لهناوى نهبات يا لاوازی نهكات.

دووه: پزىشكهكان نهيزانن، وه بۆ خهلكيش دهترهكموى بهغموهيهكى نزيك و ناسراو لای جوتياران.

ئمويش ئموهيه كه زهوى تهگەر هههيشه يهك جۆر تۆزى تى بکرى ئمو كشتوكاله جار بۆ جار لاواز نهبيت ههتا وای لى ديت لهناو نهبيت، لهبەر كهم بونموى ئمو مموادهى كه خۆراكى سهرهكىيمتى، وه زۆر بوونى شتى تر كه ئمو خۆراكى لى وهرناگرى، وه ئمو خواردنهش نهخۆن كه ئمو پتويستى پتوى ههيه، بهلام تهگەر ئمو تۆوه له زهوىيهكى تردا بهچينرى ئمو زهوىيه جۆزىكى ترى دانمۆيله تيدا بهچينرىت ئموه ههريهكهيان نهشومايهكى جوان نهكهن.

بهلكو لای جوتياران سابهت كه گۆرانكارى له جۆرهكانى يهك دانمۆيلهش سوودى ههيه. جا تهگەر گهم له زهوىيهكدا چينراو تۆوهكهى ههله گرن و جارىكى تر ههر لىو زهوىيهدا بهچيننمويه ئهينن نهشومای لاواز دهبيت و دانى كهم.

بهلام تهگەر تۆزى گهمى زهوىيهكى تريان هيناو ههر لىو زهوىيهدا چانديان نهشومای چاكترو باشتر نهبيت. ههروهها ئافرهتيش - وهك زهوىيه - مندالى تيدا نهچينرىت، وه كۆمهلى خهلكيش وهك جۆرهكانى تۆو وههان.

لهبەر ئموه پتويسته تهندامانى هۆزىك ژن له هۆزىكى تر بهينن بۆ ئموه مندالهكانيان چاك دهچينت.

چونكه مندال له ميزاج و خوى ئمو داىك و باوكمو له ماددهى لاشهيان وهردهگرى، ههروهها له رهوشت و سيفاتى رۆحىيان وهرنهگرىت وه له ههندى شت لىوان جياوازه.

كهواته ئمو وهرگرتن و جياوازیيه دوو سونهتن له سونهتهكانى ژيان، پتويسته ههركهسيك بهشى خۆى شتيان لى وهربگرى بۆ ئموه ئموهى مرۆڤ بهرز بىتموه خهلكى له يهكترىيموه نزيك ببنوه، وه ههنديكيان له ههنديكيان هيزو ئامادهيى وهربگرن، وه ژن هينان له خزم پيچموانهى ئمو كارانهيه.

جا بهوى پيشمويه سابت بوو كه ئمو كارە زيانى لاشهیی و دهروونى ههيمو پيچموانهى فيترهته، وپهيوهنديهكانى كۆمهلايمتى تيك ئهدات، و پى گرنگه بۆ بهرزبونموى مرۆڤ.

(الزواج) ژن هينان و ميړد كردن

غمزالي له (الاحياء) دا باسي ټوډه ټهكات: كه ټو خالاندي پټويسته ږهچاو بكرين له نافرتهدا، ټوډيه كه نايت له خزمي نريك بيت. ټهټي چونكه مندال بهلاوازي دروست ټمبيت. وه ټو بارهيوډه فرموده ډيهكي هيناو كه صهحيح نيه. بهلام تيراهيمي حرهبي ټهگيپرټټوه له (غريب الحديث) دا كه عومر به نالي سائيبی فرموده: نافرتهي بيتگانه بهينن و مندالهكانتان لاراز مهكن.

وه غمزالي ټوډي ودها ليك داوهټوه: كه ناروزو دروست ټمبيت بههيتي همستي سديركردن و دوست ليدان، جا ټو همسته بهشتيكي غمريبي تازه زياتر هيز پيدا ټهكات، بهلام ټوډي كه هميشه لمبرچاو بيت همست لاراز ټهكات و بهټواوي كار ناكاته سمر دروست بووني ناروزو. وه ووتويته: ټو ليكدانوه بهسمر همموو شتوهكاندا تهطبيق نايت، بهلام بهشي زوريان بهو شتويده كه وتمان.

هيكمتي حرام بوون بههوي شيردانوه:

وه ټهټما هيكمتي حرام بوون بههوي شيردانوه: له ميهرباني خواويه كه چوار چيوډي خزمايهتي بژ فراوان كړدووين بهوي ټواندي شيريش ټهخون همر بهخزم داننرين: چونكه همدنډي له لاشمي مندالهكه بهو شيره دروست ټمبيت، وه بهوه مندالي خوي چي لي وهرټهگري نويش بههوي ټو شيرهو ليني وهر ټهگري.

هيكمتي حرام بوون بههوي ژن و ژغوازييوډه:

وه هيكمتي حرام بوون بههوي ژن و ژغوازييوډه ټوډيه كه كچي ژن و دايكی له پيش ترن بژ حرام بوون، چونكه ژني پياو بهشيكه له گياني ټو پياو: راگري ټهسل و بنهړهتي ټينساني ټوډه ټواوكرييهتي. لمبر ټوډه پټويسته كه دايكی ژنهكهي بژ رټزو خوښويستي وهك دايكی خوي بيت، وه زور ناشيرينه بوي ببټه هوي چونكه خزمايهتي ژن و ژغوازي وهك خزمايهتي نهمسه.

وه كاتي پياوړك ژنيك له هوزيك دينيت وهك يهكي له ټهندامهكاني ټو هوزي لي ديت، وهله دهرنيدا سوزو خوښويستي تازهي بژ دروست دهيت. جا نايا ټمبيت ټوډه هوزيك بيت بژ دورو كوتنموډو زيان له نيوان دايك و كچدا؟ .. نا .. چونكه بهراستي ټوډه پينچواندي هيكمتي خزمايهتي بهژن و ژغوازي وه هوي ټينكداني هوزه. كواته ټوډي موافقهي فيترهت بيت و بهرټوهندي پي ههټسي ټوډيه: كه دايكی ژن وهك دايكی پياو كه بيت، وه ټو كچي كه لهگهل ژنهكهيدايمو ټو بهختوي ټهكات وهكو كچي خوي سيري بكات.

(الزواج) ژن هیټنان و میړد کردن

وه همدروها پیوسته ژنی کور وک کچی خوی بیت؛ وه ئمو سۆزی بهروو پروو بکات که بۆ کچی خوی هدیته، وک چۆن کور ژنی باوکی وک دایکی خوی دانهیت.

وه نهگه له میهرهانی خواوه له حیکمهتی خواوه دوو خوشک لیهک کاتدا هیټانی حرام کردوه تاوهکو خزمایهتی ژن و ژغوازی هویهک بیت بۆ خۆشویستی نیک هویهک بیت بۆ زیان و دورکوتنوه لیهک، ئیتر چۆن عهقل ئموه وهر نهگه کچی که هیټانی نزیك ترین کس له ژنموه پهوا بیت وک دایکی و کچی، یا ژنی باوک بۆ کور، یا ژنی کور بۆ باوک؟!

وه پروو بۆئموه بزمان که حیکمهتی ژن هیټان نارام بوونی دهرونی ههریه که لهو ژن و میړدیه بهی تریان، وه خۆشویستی میهرهانی نیتوانیان و نیتوان ئمو کسانیه که په یوسته بهوانموه به خزمایهتی نسهب، خوی گموره فرمودیهتی: ﴿وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً﴾ (الروم: ۲۱).

واته: وه له نیشانهکانی خوی گموره ئموهیه که له خۆتان خیزانی بۆ دروست کردوون بۆ ئموه له پالیاندا نارام و دلنیا بن وه خۆشویستی میهرهانی خستۆته نیتوان.

خوی گموره دلنیاپی دهرونی تایبیت کردوه بهژن و میړدایهتیموه، بهلام خۆشویستی میهرهانی نهبستوه تنها بهوه، چونکه له نیتوان ژن و میړد ئموه پهیوندیان بهوانموه هدی به خزمایهتی پستی خۆشویستی میهرهانیان هدی، وه ئموهش به منداڵ زیاده بهیتر نیت.

حرام کراوه کاهییهکان

(۱) هیټانی دوو مهجره:

حرامه دوو خوشک بهیهگمه ژنی پیاویک بن، به پهیانی ژن و میړدایهتی بیت یا به کفیزهکی، وه نافرته و پوری (خوشکی دایک بیت یا خوشکی باوک) وه همدروها حرامه هیټانی همدوو دوو نافرتهیک که خزمایهتییهکی وهایان له نیتوانیاندا بیت نهگه بهکیک لهو نافرتهانه پیار بیت دروست نیت ئموه تر بهینی، بهلگی ئموهش:

۱- فرموده خوی گمورهیه که نهفرموی: ﴿وَأَنْ تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ﴾ (النساء: ۲۳).

واته: قهدهغه کراوه که دوو خوشک لیهک کاتدا له باخهلتانبن، جگه لهوانی له پیتشوه لهسردمی نهفامیتانا کراوه، لهویان خۆش بووین.

(الزواج) ژن هیئنان و میترد کردن

(۲) وه ئه‌وه‌ی که بوخاری و موسلیم له ئه‌بو هوره‌یه‌وه نه‌گێڕنه‌وه: که پێغمه‌به‌ر ﷺ قه‌ده‌غه‌ی کردبوو ئافه‌رت و پوری (خوشکی باوک بیټ یا خوشکی دایک) به‌یه‌که‌وه کۆ بکێرنه‌وه^(۱).

(۳) وه به‌پێ‌ی ئه‌وه‌ی نه‌حمده‌و ئه‌بو داوده‌و ئیبنوماجه‌و (ترمذی) که به (حسن‌ی) داناوه گێڕاوه‌یه‌وه له فه‌یروزی ده‌یلمه‌ی‌یه‌وه کاته‌ی موسلمان بووه دوو خوشک ژنی بوون، پێغمه‌به‌ر ﷺ پیتی فهرمه‌وه: (به تاره‌زوی خۆت یه‌کیکیان ته‌لاق بده)^(۲).

(۴) له ئه‌بنوعه‌بباسه‌وه هاته‌وه که فهرمه‌یه‌تی: پێغمه‌به‌ر ﷺ قه‌ده‌غه‌ی کردبوو که پیاو ژنیک به‌سه‌ر پوره‌که‌ی به‌یئیت (که خوشکی دایکی ژنه‌که بیټ یا خوشکی باوکی) واته ئه‌و ژنه‌ی که نه‌یه‌یتنی خوشکه‌زای یا براه‌زای ژنه‌که‌ی خۆی بیټ، وه فهرمه‌یه‌تی: (انکم إذا فعلتم ذلك قطعتم أرحامکم)^(۳) واته: نه‌گه‌ر ئیوه ئه‌وه‌تان کرد سیله‌ی ره‌حم له نیتوانتاندا نه‌به‌رن.

(قرطبی) ووتیه‌تی: ئه‌بو حمده‌ی نه‌صیلی له (فوائد) هه‌کید، وه (ابن عبدالبر) و چهند که‌سی تریش باسیان کردوه

(۵) وه له (مراسیل‌ی) (ابی داود) دا هاته‌وه له حوسه‌ینی کورپی طه‌له‌وه و تویه‌تی: که پێغمه‌به‌ر ﷺ قه‌ده‌غه‌ی کردوه که خوشکی ژن به‌سه‌ر ژندا به‌یئندری له‌به‌ر مه‌ترسی ناکۆکی و برانی که‌سایه‌تی‌یان^(۴).

له هه‌دیسه‌که‌ی ئیبنوعه‌بباس و حوسه‌ینی کورپی طه‌له‌دا ئاگادار کردنه‌وه‌ی تێدایه که هۆی حه‌رام کردنی ئه‌م جوړه ژنه‌یه‌نه‌ خۆپاراستنه له به‌رینی سیله‌ی ره‌حم له نیتوان خه‌ماندا. چونکه کۆکردنه‌وه‌ی ئه‌و دوو ئافه‌رته که هه‌ردووکیان به‌یه‌که‌وه ژنی پیاوی بن حه‌سوودی و رق و کینه دروست نه‌کات له‌نیتوانیاندا؛ له‌به‌ر ئه‌وه‌ی دوو هه‌وێ به‌که‌می گێژه‌لۆکه‌ی غه‌یبه‌ت له نیتوانیاندا کپ نه‌بیټ.

جا ئه‌و کۆکردنه‌وه‌یه له نیتوان مه‌حه‌رمه‌کاندا وه‌ک بۆ زه‌واج قه‌ده‌غه کراوه له‌کاته‌ی عه‌یده‌شدا هه‌ر قه‌ده‌غه کراوه.

(۱) بخاری (۵۱۰ و ۵۱۱) و مسلم (۱۴۰۸/۳۳ و ۳۶ و ۳۷).

(۲) أحمد (۴/۲۳۲) و أبوداود (۲۲۴۳) و الترمذی (۱۱۲۹-۱۱۳۰) و ابن ماجه (۱۹۵۰-۱۹۵۱).

(۳) ابن حبان (۴۱۱۶).

(۴) أبوداود فی المراسیل (۲۰۸).

(الزواج) ژن هیئان و میړد کردن

چونکه زانایان کۆن لسمر نموی که نهگمر پیاوړک ژنهکی تهلاق بدات به تهلاقی په جمعی دروست نییه خوشکهکمی یان چوار ژنی تر جگه لمو بهینتی همتا عیددهی نمو ژنمی تمواو نمیت، چونکه هیتشتا پهیمانهکیان ماوهو نمو پیاوه بوی هدیہ بیگپریتتموه بۆ لای خوی همراکاتیک بیوی. بهلام زانایان جیاوازییان هدیہ لوهو دا که نهگمر تهلاقی بائینی بدات که نمتوانی بمو شیویه بیگپریتتموه لای خوی.

علی و زهیدی کوری سابیت و مواهیدو نهخعی و سوفیانی شموری و حمدفیهکانو نهحمد فرمویانه: نمو پیاوه بوی نییه خوشکی نمو ژنه بهینتی که تهلاقی داوه همروهها چوار ژنی تریش همتا عیددهی نمو ژنه تمواو نمیت، چونکه پهیمانهکه حوکمهکی هم نهمیتنی کاتی عیددهکه همتا تمواو نمیت، بمو بهلگهیدی که ژنهکه نهفهقی هدیہ لمو کاتدا.

نیبنو مونذیر و تویهتی: ههروا نموازم قسهیهکی مالیک نمیت که تیمش هم نمو قسهیه نهکین، که بوی هدیہ خوشکهکمی یا چوار ژنی تر بهینتی.

وه سهعیدی کوری موسهیب و حمدن و شافعی فرمویانه: چونکه پهیمانی ژنو میړدایهتی تمواو بووه به (بینونه) داپران کمواته نمو کۆکردنمویه حرام نییه. وه نهگمر پیاوړک دوو نافرهتی هینا که بهسرهکهوه هینانیا حرام بیت، بۆ نمونه دوو خوشکی هینا بهسمر یهکهوه، نمویان به یک عقد همدوویکیانی هیناره یان به دوو عقد جا نهگمر همدوویکیانی به یک عقد هینابیت و له هیچ کامیانا مانع نمیت که رنګر بیت له عقد کردن، نموه عقدهکه له همدوویکیان ههلموهشیتتموه، وه حوکمهکانی ژن هینانی فاسید به سمریا جیبهجی نهکرت کمواته پیوسته له یک جیا بکرتنموه، نهگینا دادگا لیهکیان جیانهکاتموه.

جا نهگمر جیاکردنمویه که پیش چونه لاییت هیچیان مارهییان ناکموی، وه تمنها لسمر نمو عقده هیچ نسمرک دانانرت، وه نهگمر جیا کردنمویه که دوای چونه لا بوویت نموه نمو نافرهتی که چۆته لای مارهیی هاوړنمی خوی، یان کمتر لموه، یان نمونده مارهییدی که ناوبرابو نهیدرتی، وه نمو نسمرانمی لسمر ترتیب نهکرت که لسمر ژن هینانی فاسید ترتیب نهکرت.

بهلام نهگمر یهکیکیان مانعکی شرعی ههبوو، وه نموی ژنی کمینکی تر بیت، یا لمعیددهی دا بیت، وه نموی تریان هیچ مانعی نمب نموه عقدهکه به نیسبت نمویانموه که مانعی نییه دروسته، وه به نیسبت نموی تریانموه فاسیدو حوکمهکانی خوی بهسمر نهکرت.

(الزواج) ژن هیئان و میړد کردن

بهلام نه گمر بهدوو عهقدی یه کدا هیتابونی وه همریه که یان پایه کانی بهجی هاتبوو وه مهرجه کانی تموار بوو وه زانرا کامه یانی له پیشموه ماره کردوو نهو یان که له پیشموه ماره کردوو عهقده کمی دروسته و نهوی تریان که له دوا ییدا بووه فاسیده، بهلام نه گمر تمنها یه کیک له دوو عهقده که مهرجه کانی دروست بوونی بهجی هاتبو نهو همر نهو یان دروسته نیتر نهوی پیشموه بیت یا دوا یی.

بهلام نه گمر نهوی پیشموه یان نه زانرا، یان زانرا بوو له بیرچو بووه، وه نهوی کابرایه که بکات به وه کیل دوو ژنی بو بهیئتی نهویش دوو ژنی بو بهیئتی، لمپاشاندا درکموئی که خوشکن، بهلام نه زانری کامیان زووتر ماره کراوه، یا زانرا بوو بهلام له بیر چو بووه، نهو هیچ کام لدرو عهقده که دروست نین چونکه هیچ شتیک نیه که یه کیکیان تهرجیح بدات بهسر نهوی تریان، وه حوکی نیکاحی فاسیدیان بهسرده نپروات.

(۲، ۳) ژنی کسینکی ترو عیدده تموار نهبوو:

حرامه لهسر موسلمان ژنی کسینکی تر بهیئتی یا ژنیک بهیئتی که عیددهی لمیړده کمی تری تموار نهبوو بی لهبر پاریزگاری کردنی مافی میړده کمی. به پتی فرموده ی خوی گموره که نهفرموی: ﴿وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ﴾ (النساء: ۲۴).

واته: وه ژنه خاوهن میړده کان لهسر تان حرامه نهوانه نهیئت که له جنگی کافراندا بهدستی نهیئن. چونکه تالانی جهنگ حه لاله دوا ی نهوی که روون بووه دوگیان نییه با میړدیشی کرد بی. به پی نهوی موسلیم و نیبنو نهی شهیه نه گیر نهوه له نهی سه عیدهوه خوی لی رازی بیت که فرموده ی: پیغمبری خوا ﷺ سوپایه کی نارد بو جهنگ بولای (أوطاس) لهوی درو منیان بهرنگار نهی و نهی بهشپریان، خوا سریان نهخت و تالانی به کیان دهست نه کمویت له نافرته، هندی له یارانی پیغمبر ﷺ له شانیان گران بوو نه چونه لایان لهبر میړده بی باوره کانیان، جا خوی گموره نهو نایتمی نارد خواره وه که نهفرموی: ﴿وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ﴾ (النساء: ۲۴).

واته: وه حرام کراوه لهسر تان هیئانی ژنی میړدار، نیلا نهوانه نهی که له جیهادی کافران به کهنیزه کی دهستان کموتون پاش نهوی که زانیتان سکیان نیه. که نهوش به یه که بی نوژی نهیئت^(۱).

(الزواج) ژن هیئان و میړد کردن

حسن و توبه: هاوره کانی پیغمبر ﷺ سک نبونیان به دهک بئ نوژی دائنا بؤ نو نافرتهانی به تالان دهستان نهکوت، وه نافرتهی خاوهن عیده ده له باسی (خطبة) داواکردندا باس کرا.

(۴) نافرتهی ته لاق دراوی سئ بسی:

ژنی سئ بسی ته لاق دراو دروست نایتموه بؤ میړدی یه کممی هتا شوبه کی تر نه کاتوه بهماره کردنیکی صحیح.

(۵) عدقدی (محرم) نو کسمی له نیحرامدا بیت:

حرامه لیسر نو کسمی له نیحرامدا به که په یانی نیکاح بؤ خوی یان بؤ کسیتی تر بیستیت به وه کیلی یا به شیوهی سدریشتیار، نه گمر کردی په یانه کی به تاله و ناساره شرعی به کانی لیسر دانامزیت. به پی ی نو هی موسلیمو چند کسیتی تر نه گپرنوه له عومانی کوری عدفانوه خوا لی ی رازی بیت که پیغمبر ﷺ فرموده تی: (لَا يَنْكِحُ الْمُحْرَمُ وَلَا يُنْكَحُ وَلَا يَخْطُبُ) رواه الترمذي وقال: حديث حسن صحيح^(۱). وه له ریوایته کی (ترمذی) دا (ولا یخطب) ی تیدا نی به

واته: موحرم نه ژن بؤ خوی ماره نه کات نه بؤ کسیتی تر و ننداوی کس نه کات.

وه کار بهو کراوه له لایمن هندی له یاره کانی پیغمبره وه ﷺ وه شافعی و تهجد و نیسحاقیش هر نو ده لئن، وه پایان وه هابه که کسیتک نیحرامی بهستیت نایت ژن بهیئ لهو کاتدا، نه گمر ژنیشی هیئا به تاله وه نو هی له پیغمبره وه ﷺ هاتوه: (که مدمونه هیئاوه له نیحرامدا بووه)^(۲).

نو بهرنکاری کراوه بهو فرموده یی که موسلیم ریوایته کردوه که کاتی پیغمبر (صلی الله علیه وسلم) مدمونه هیئا له نیحرامدا نه بوو^(۳).

(ترمذی) و توبه: زانایان جیاوازن له هیئانی مدمونه له لایمن پیغمبره وه ﷺ چونکه پیغمبر ﷺ لمرنگای مه که هیئاویده تی^(۱).

(۱) أحمد (۶۹/۱) ومسلم (۱۴۰۹) وأبوداود (۱۸۴۲) والترمذي (۸۴۰) والنسائي (۱۹۲/۵) وابن ماجة (۱۹۶۶).

(۲) البخاري (۱۸۳۷) ومسلم (۱۴۱۰).

(۳) مسلم (۱۴۱۱).

(الزواج) ژن هينان و ميتره كردن

جا همدېك ته لټين: كاتيك مه يمونه هينا هلال بو، به لام كه هوالی هينانه كي بلاو بووه له ئيحرآمدا بو، پاشان كه گواستويه تيموه هلال بووه له (سرف) له ريگای مذككه.

وه همدفیه كان بۆ ئوه چوون كه دروسته موحریم عهقدی نيكاح بيهستى، چونكه ئيحرآم پى له گونجانی ژن ناگرى كه په يمانى ژن و ميتره ايهتى لىسر بيهستى، بهلكو پى جيماعى لى نهگرى نك دروستى په يمان بهستن.

(٦) هينانى كمنيزهك له گهل توانای ژنى نازادا:

زانايان لىسر ئوه ريكن كه دروسته كويله كمنيزهك بهيتى، وه لىسر ئوه دروسته نافرته نازاد شوبكات به پياوى كويله نه گمر خوى پازى بيت له گهل سهرپرشتى كمره كانى.

وهك چوون ريكن لىسر ئوه دروست نيه نافرته شو بكات به كويله خوى، وه لىسر ئوه كه نافرته نه گمر بووه خاوهنى ميتره خوى به كويله يى ئوه نيكاحه كيان ههله ئوه شيتتوه.

به لام جياوزيان هديه لوهدا پياوى نازاد كمنيزهك بهيتى.

راى جهماوره ئوهيه كه دروسته كمنيزهك بهيتى به دوومدرج:

يه كه م: توانای هينانى ژنى نازادى نهيت.

دووم: ترسى كموته گوناھى هديت له بر بى ژنى.

وه بهلگه شيان بۆ ئوه نم فدرمووده يى خواى گموره يه: ﴿وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا أَنْ يَنْكِحَ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ فَمِنْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ مِنْ فَتَيَاتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ﴾ (النساء: ٢٥) واته: هر كس تواناو دهسهلاتى هينانى ژنى نازادى موسلمانى نه بوو با ئوه كمنيزهكانه بهيتن كه هى خوتانن له كمنيزهكه موسلمانه كان.

ههتا ئوه ئه فدرموى: ﴿ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ الْعَنَتَ مِنْكُمْ وَأَنْ تَصْبِرُوا خَيْرٌ لَكُمْ﴾ (النساء: ٢٥)

واته: نممه بۆ ئوه كسانه يه ترسى كموته تاوانيانوه هديه له بر بى ژنى، به لام نه گمر نارام بگرن ههتا دهسهلاتان نهيت و نافرته نازاد دينن ئوه بۆ ئيوه چاكتره.

(قرطبي) فدرمويه تى: نارام گرتن لىسر بى ژنى چاكتره له هينانى كمنيزهك، چونكه نهيتته هوى كويله بوونى مندا لان، و شكاندنى نهفس، وه نارام گرتن لىسر بهرزى رهوش چاكتره له

الزواج) ژن هیتان و میړد کردن

بهره لاکړدنې ناروزه له عومرهوه نه گټر نهوه که فرمویه تی: هر پیارنکی نازاد ژنیکې کزیله هیئا نهوه نیوهی خوی کردو ته کزیله.

وه له (ضحاک) ی کورې موزاحیموه که فرمویه تی: گویم له نهنسی کورې مالیک بووه ووتویه تی: گویم له پیغمبر بووه ﷺ فرمویه تی (من أراد أن یلقى الله طاهراً مطهراً فلیتزوج الحرائر) رواه ابن ماجه، وفي اسناده ضعف^(۱).

واته: هرکسې نهیموئ که به پاک و پوختی بگات به خوا، باژنی نازاد بهیئی.

وه نهبو حنیفه بؤ نهوه چووه که پیوا بؤی هدیه کنیزه که بهیئی له گهل نهوه شدا ده سلا تی هیتانی نازادی هبیئت، مه گمر نازادیکی له باخه لدا بیئت، چونکه نه گمر ژنیکې نازادی له نه ستودا بوو حرامه کنیزه کی به سمر بهیئی له بمر پارتزگاری کردنی کهرامتی نازاده که.

(۷) هیتانی نافرتهی زیناکمر:

دروست نییه بؤ پیوا نافرتهی زیناکمر بهیئی، وه دروست نییه بؤ ژن شوبکات به پیواي زیناکمر، مه گمر همدوولایان توبه بیان کردبئ، به لگمی نهوه ش:

۱- خوی گموره داوین پاکي کردو ته مهج که نه بیئ له ژن و پیواه کدا پیش زواج بیئ وه نه فرموی: ﴿الْيَوْمَ أَجِلُّ لَكُمْ الطَّيِّبَاتُ وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَلٌّ لَكُمْ وَطَعَامُكُمْ حَلٌّ لَهُمْ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ وَلَا مُتَّخِذِي أَخْدَانٍ﴾ (المائدة: ۵).

واته: نه مپرو بؤ نیوه حلال کراوه شتی حلال و پاک و خواره مهنی نهوانی که خاوهی کتیبی ناسمانین هر حلاله بۆتان، وه خواره مهنی نیوه ش بؤ نهوان حلاله، وه همدوها حلال کراوه بۆتان نهو نافرتهانی که داوین پاکن و موسولمانن، وه همدوها نافرتهانی داوین پاک لهوانی پیش نیوه کتیبی ناسمانیان بؤ هاتوه نه گمر ماریه کانیان بدنئ له کاتیکا نیوه ش داوین پاک بنو دوستگر نه بن به نهیئی.

۲- همدوها باسی داوین پاکي کردوه له هیتانی که نیزه کدا کاتی کهم دهستی بؤ هیتانی ژنی نازادو فرمویه تی: ﴿فَأَنكِحُوهُنَّ بِإِذْنِ أَهْلِهِنَّ وَأَتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ مُحْصَنَاتٍ غَيْرَ مُسَافِحَاتٍ وَلَا مُتَّخِذَاتِ أَخْدَانٍ﴾ (النساء: ۲۵).

(۱) تهخریجی تم حدیسه رابورد.

(الزواج) ژن هیئنان و میژد کردن

واته: به نیزنی خاوه نه کانیان ئمو کمیزه کانه ماره بکهن، وه ماره یی بیان بدهنی بو شیوه یی که پازی بوون، که داوین پاک بن نملک زیناکارو دوستگر بن به نهیئنی.

۳- ئهوی بهشیوه یکی راستوخۆ پشتگیری ئهوه نهکات ئهویه که لم فرموده ی خوی گهواره دا هاتوه: ﴿الزَّانِي لَا يَنْكِحُ إِلَّا زَانِيَةً أَوْ مُشْرِكَةً وَالزَّانِيَةُ لَا يَنْكِحُهَا إِلَّا زَانٍ أَوْ مُشْرِكٌ وَحُرْمٌ ذَلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ﴾ (النور: ۳)

واته: پیاری زیناکمر ئهبن همر ئافرهتی زیناکمر یا بن باوه ماره بکات، وه ژنی زیناکمر پیاری زیناکمر یا بن باوه نهیئت نابن ماره ی بکات، وه ئمو نیکاحه لیسر باوه داران حرامه. واته هیئانی ئمو ئافرهتانه ی که زیناکارن یان موشریکن لیسر باوه داران حرامه.

۴- ئهوی عهمری کوری شوعه یب گیتراویندی یهوه له باوکی یهوه له باپی یهوه که مرئمه دی کوری مرئمه دی غهمنوی دیلی له مه ککمه ئههینا، وه له ناو مه ککه ئافرهتیکی داوین پیس ههجوو ناری عهناق بوو، وه دوستی مرئمه بوو نهاتی: هاته لای پیغمبهر ﷺ و تم ئه ی پیغمبهری خوا ئایا عهناق ماره بکمر؟ نهاتی: پیغمبهر صلی الله علیه وسلم قسمی نه کرد. ئیتر ئمو ئایه ته هاته خواره وه: ﴿وَالزَّانِيَةُ لَا يَنْكِحُهَا إِلَّا زَانٍ أَوْ مُشْرِكٌ﴾ (النور: ۳).

مرئمه نهاتی: بانگی کردم و بۆی خوتند فموه فرمووی: (ماره ی نه کهیت). ئهجو داود و (ترمذی) و نسائی گیتراوینا نهوه^(۱).

۵- وه له ئهجو ههرویه یهوه هاتوه که پیغمبهر ﷺ فرمویه تی: (الزانی المجلود لا ینکح إلا مثله) رواه أحمد وأبو داود^(۲). واته: زیناکمری تۆ له لێ سهندراو نابن یه کیکی وه خۆی نهیئت ییهیئنی.

شموکانی فرمویه تی: ئمو وه سفه له زۆری ده رچوه به گۆره ی ئمو کسه ی زینای لێ ده رکوتوه، وه به لگه ی ئهوی تیندایه که نابن پیار ژنی که بهیئنی زینای لێ ده رکوتبی.

وه ههروه ها ئافرهت بۆی نهیه شو بکات به پیارێک زینانی لێ ده رکوتبی.

وه به لگه ی لیسر ئهوه ئمو ئایه ته یه که له قورئاندا هاتوه، چونکه کو تاییه که ی نه فرمویت: ﴿وَحُرْمٌ ذَلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ﴾ (النور: ۳) که ئهوه به صراحت ماره کردنیان حرام نهکات.

(۱) أبوداود (۲۰۵۱) والترمذی (۳۱۷۶) والنسائی (۶۶/۶).

(۲) أحمد (۳۲۴/۲) وأبوداود (۲۰۵۲).

زینا کردن و (زواج) ژن و میړدایم

جیاوازیه کی زور هدی له نیوان ژن و میړدایم و کاری تمناسولی، چونکه زواج ناوکی کومه ترو بنه چمی بدی هاتنیه تی، وه ترو یاسا سروشتییه که جیهان لسمر پښک و پښکییه کی ترووات، وه سوننه تیکی کونویه که ژیان وها لی نه کات نرخ و پښی تایه تی هدییت.

وه هر ترو سوزو خوشمویستی راسته قینه، وه هر ترو هارکاری کردن له ژیاندا، و هابویشی کردن بو دروستکردنی خیزان و ناوهدان کردنوهی جیهان.

مېهېستی نیسلام له حرام کردنی نیکامی زینا:

نیسلام نایمویت پیاری موسولمان بکمویتته نیوان که لمبی نافره تی زیناکمروه، وه نایمویت ژنی موسولمان بکمویتته دهستی پیای زیناکمروه، و بکمویتته ژیر کاریگری ترو گیانه پست و نزمه، وه له گمل ترو دهرنه نه خوشه دا هابویشی بکات و تیکه لای ترو لاشه میگزوباریه پیسه بییت که پر له جوړها نه خوشی و نازار.

نیسلام له هممو فرمانه کان و حوکه کانیدا وه له هممو قدهغه کراوه کان و گپره دوه کانیدا - جگه له به ختموهری مروژ و بمرزکردنوهی جیهان بو ترو ناسته بمرزی که خوا نهیموی په گمزی مروژایم پی بگیده نییت هیچی تری ناویت.

زیناکمران سرچاوهی ترسناکترین نه خوشین:

جا چون زیناکمران له دونیا یاندا به ختموهر نه بن له کاتیکا تروان سرچاوهی ترسناکترین و سختترین نه خوشین که له ناکار له ناویان بمریت، که زیاتر پوچون به هممو نه دمه کانی لاشه یانا؟! ..

لواندیه تنها (زوهری و سیلان) که له نه خوشیه کانی جیهازی تمناسولین وا له زیناکاران بکات بین به شمریکی دیارو بلاو بوه که پیوسته ترو جیهانه یان لی پاک بکریتموه، وه لسمر پروی زوی هه لگندرتن. وه چون مروژایم یه که به ختموهر نه بییت ترو زیناکمرانمی تیدا بییت که، نه خوشی به درونییه کانیان نه گویز نموه بو نموه کانیان، وه له گمل ترو نه خوشیه درونیاندا نه خوشی زوهری میراتی نه گویز نموه؟ به لکو چون ترو خیزانه به ختموهر نه بییت که مندالی وهایان بییت له پوشت و له دروست کردنا تیک چو بییت و ناشیرین بییت بهموی ترو نه خوشیانهی که تووشی دهستگای تمناسولی بوون و تروانمی کوتوپر لیی دهرنه کمویت؟! .

شپږوی لیک چوانی زیناکمر به بی باوږهوه:

نمو موسلمانهای که پهروړه ده کرایت به پهروړه دهی قورنانی پیروزو شوینکومتوی پړ و شوینی چاکترین دروستکراوی خوا موحه محمد ﷺ بیت، ناگوځی ژیان بهسر بهری له گهل ژنیکی زیناکمردا که بیرکړدنهوی جیاوازه له گهل بیرکړدنهوی نمود، وه ناتوانی له گهل نافرتهیکدا تیکهل بیت که وه کو نمو ژیانیکي راست و ړنکی نییه، وه ناتوانی پهیوهندی ژن و میړدایهتی بهستیت له گهل کمسیدکا که هست و نهستی وه کو نمو نهیت له کاتیکا نمانی خوی گوره دهریاری ژنو میړدایهتی فمرویهتی: ﴿وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً﴾ (الروم: ۲۱)

واته: له نیشانهکانی خوی، که له خوتان چمند خیزانیکي بړ دروستکردون که له پالیانا بچوینموه خو شمویستیو میهره بانی خستوته نیوانتان.

جا کوا نمو خو شمویستییدی دروست نهیت له نیوان موسلمانو زیناکمردا؟ وه نمو دهرونه زیناکمه له کوپو نمو دهرونه باوږهواره ساغه له کوپیه که دهرونی نیمانداری راست نارام بگری له پالیا.

وه نمو موسلمانهای که ناتوانی زیناکمړک بهیښی- وه له پیشموه بامانکرد له بدر پیسی دهرونی و لادانی سوزی - هروهاش ناتوانی ژیان بهرته سر له گهل (مشرکه) ژنیکی هابویش پهیداکمردا که نیمان و بیو باوږی نمو نییه، وه بچونی له ژیا نا وه بچونی نمو نییه. نمو تاوان و بی فمرمانییدی خوا که ناینی نمو حرامی نکات نم به حرامی نازانیت، وه دان بو بنچینه مرقایه تییه بهرزهاندا نانن که نیسلام دانی پیدا ناوه. چونکه بیو باوږنکی گومړاو پوچلنی هیده.

نمو ژنه جوړیک بیرته کاتموه که دووره له بیرکړدنهوی نمموه، وه ناوږنکی هیده که ناگاتموه به ناوږی نم به هیچ پهیوهندییک، لهبر نمویه خوی گوره نه فمرموی: ﴿وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّى يُؤْمِنَ وَلَأَمَةٌ مُؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكَةٍ وَلَوْ أَعْجَبَتْكُمْ وَلَا تُنْكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتَّى يُؤْمِنُوا وَلَعَبْدٌ مُؤْمِنٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكٍ وَلَوْ أَعْجَبَكُمْ أُولَئِكَ يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ وَاللَّهُ يَدْعُو إِلَى الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ بِإِذْنِهِ وَيُبَيِّنُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ﴾ (البقرة: ۲۲۱).

واته: نمو نافرتهانه مهیتن که بی باوږن هتا باوږ نهیتن، وه که نیزه کیکی خاوهن باوږ باشته له نافرتهیکي نازادی بی باوږ باحزشیان لی بکمن، ونافرته موسلمانها کانتان ممدن به پیاری بی باوږ هتا باوږ نهیتن، وه کزیله کیکی خاوهن باوږ چاکتره له بی باوږنکی نازاد باحزشی

(الزواج) ژن هينان و ميړد كردن

لن بکمن، نومونه بانگمواز نه کمن بڼ ناگرو دږوخ، وه خواي گموره بانگموازي مهردوم نه کات بڼ به هشتو لن خوشبون به فرماني خوي، وه خواي گموره نيشانه کاني دهرته خات بڼ خه لک تا بير بکمنه وه پهندي لن وهر بگرن.

توبه کردن له گونا پيش خوي نسرېتموه:

به لام نه گهر همره که له ژن و پياوي زينا کمر توبه يه کي راستيان کردو پشيمان بونه وه داواي لن خوشبونيان له خوا کردو وازيان لهو کاره هينا به تمواي، وه همره که يان ژياننکي پوختي بڼ تاواني ده ست پي کرد، نوموه خواي گموره توبه که يان وهرته گري و به ميه ره باني خوي نه ياغاته ريزي بنده چاکه کاني: ﴿وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ يَلْقَ أَثَامًا (٦٨) يُضَاعَفْ لَهُ الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَيَخْلُدْ فِيهِ مُهَانًا (٦٩) إِلَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا فَأُولَئِكَ يُبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا﴾ (الفرقان: ٧٠)

واته: وه نوموه که له گهل بانگ کردني خوا دا هاتا دانانين، و نومو گيانه ناکوژن که خوا حرامی کردو و نه لالا به مافي خوي نه ييت، وه زينا ناکمن، وه همره که شتي وها بکات به سزاي نومو تاواني نه گات، و سزاي روژي دوايي بزچمند جاره نه ييتمه، و بڼ هتا هتايه به سوک و ريسوايي تني دا نه مي نيتموه، که سيک نه ييت که توبه بکات و کرده وي چاک به جي به ينييت، نومو جوړه که سانه خوا خراپه کانيان نسرېتموه چاکه له جيگايان دانه ني، بڼ چونکه خواي گموره لي بوردو ميه ره بانه.

پياوړنک پرياري له نيينو عه عباس کرد ووتي: من هاتوچوي ژنيکم نه کرد نوموه خوا حرامی کردبو ليم له گهل يا کردم، پاشان خواي گموره توبه يي کرده به شم، جا ويستم ماري بکمن. چمند که سي وتيان: زينا کمر ناييت له زينا کمر بڼ باوه زياتر که سي تر به يتي. نيينو عه عباسي فرموي: نوموه بڼ نوموه نيه ماري بکه، نه گهر گونا هي هه بو له نه ستوي من. نيينو نه يي حاتم گي پراويه نه يي وه.

وه له نيينو عه ميريان پري نه گهر پياوړنک داوړن پسي کرد له گهل نافرته نيکدا ناي ماري بکات؟ فرموي: نه گهر توبه يان کردو چاک بوون (به لن).

جايري کوړي عه بدولاش همر بهو شيويه وه لامی داوه نوموه.

نيينو جهرير نه گي رتتموه که پياوړنکي يه مهنی خوشکه که ي داوړن پسي يه کي کرد، کي رديکي هينا له ده ماري کاني لاملي دا به لام نه مرد، دهرمانيان کرد هتا چاک بووه، له پاش نومو مامي

الزواج) ژن هیئان و میړد کردن

ئو نافرته کس و کاری گواستوه بۆ مەدینه، ئویش دەستی کرد به قورئان خویندن و خواپهرستی هەتا وای لێ هات خوا پەرستترین نافرەت بوو لە مەدینەدا، پاشان کابرایەک داوای ئو نافرەتی کرد لە مامی، مامی لای ناخۆش بوو لێی بگۆڕی و غەش بکات لەبارە ی برازاکیەوه، هاتە لای عومەر و ئو ی بۆ گێڕایەوه. عومەر فرموی: ئەگەر نەیتنییە کەیت بلۆو بکرا دیوێ سزام ئەدا، ئەگەر پیاو چاکێک هات و لێی پازی بووی بیدەری.

وێ لە رێوایەتییکی تردا هاتووە کە عومەر پیتی فرمو: ئایا نەیتنی هەل ئەمەالی؟ ئەچیت ئو ی خوا بۆی دا پۆشیوێ دەری ئەخە؟ سویند بەخوا ئەگەر شتی وەهات کردبێ و بەکەست ووتبێ ئەتکەم بە پەندی شاران؛ بۆ ماری بکە بە نافرەتییکی داوین پاکێ موسلمان.

وێ عومەر فرموی: هات بەدڵما کە نەهێلیم هەر کەسێک داوین پیسی کردبێ لە ئیسلاما نافرەتی داوین پاک بەیتنی.

ئو ی کۆری کەعب پیتی ووت: هاوێش دانان بۆ خوا لەوێش گەورەترەو خوا لێی وەر ئەگرتی ئەگەر تۆبە ی کرد.

وێ ئەحمەد رای وەهێه تۆبە ی نافرەتی داوین پیس بێو ئەزانری کە کەسێک بەچیت خۆی نیشان بەدات و داوای خراپە کردنی لە گەلدا بکات؛ جا ئەگەر وەلامی دا یوێ ئو ی تۆبە کە ی راست نییە، وێ ئەگەر وەلامی نەدا یوێ ئو ی تۆبە کە ی راستە. لەمەدا ئیمام ئەحمەد شوین ئو ی کەوتووە کە لە ئیبنو عومەر وێ گێڕاوەتووە.

بەلام هاوێهەکانی ئەحمەد ووتوویانە: دروست نییە موسلمان داوا لەهیچ نافرەتێک بکات بۆ زینا کردن، چونکە داوا کردنە کە ئەبێ لە شوینی چۆل و نەیتیدا بیت، وێ دروست نییە لە گەل نافرەتی بێگانە بەتەنها مانوێ لە چۆلەوانیدا، با قورئانیسی فیر بکات، نیت چۆن دروستە بۆ کاریکی وەها نا شیرین؟

پاشان دنیایی لەو ناکری چونکە ئەگەر وەلامی دا یوێ ئەگەر تۆبە بۆ سەر خراپە، کەواتە دروست نییە خۆنیشان دان بۆ شتی وەها، چونکە تۆبە بۆ هەموو تاوانیکو مافی هەموو کەسێکە، وێ بە نەسبەت حوکمەکانی تر بێو شیوێ نییە، کەواتە ئەمیش هەموو هەیە. ئیمامی ئەحمەد و ئیبنو حەزمیش هەر بۆ ئو ی چوون، وێ ئیبنو تەیمی و ئیبنو قەسیم بە بەهیزیان داناو.

بەلام ئیمام ئەحمەد مەرجییکی تریشی خستووەتە پال تۆبە کە ئو ییش ئو یە ئەبێ عید دەکە ی تەواو ببیت، جا هەرکاتێک کەسێک ئو ی نافرەتی هێنا پێش تۆبە یان پێش تەواو بوونی عید دە ی، ئو

(الزواج) ژن هیټنان و میټرد کردن

نیکاحه فاسیدهو له یهک جوئ ته کړتنهوه، وه ټایا عیدده کمی سټ حدیضه یان یهک حدیضه؟ همدروو قسه که له نیمام نه حمدهوه هاتروه.

به لآم مذهبی حده فی و شافیعی و مالیک نهویه که دروسته زیناکمر ټافره تی زیناکمر بهیټی، وه ټافره تی زیناکمریش دروسته بوی شووبکات به پیاری زیناکمر، چونکه لای نمان زینا رنګر نی به له دروستی عه قده که.

نیبنو رشد ووتویمتی: هوی جیاوازی زانایان له واتای فرموده ی خوی گوره دایه که نه فرموی: ﴿وَالزَّانِيَةُ لَا يَنْكِحُهَا إِلَّا زَانٍ أَوْ مُشْرِكٌ وَحُرْمٌ ذَلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ﴾ (النور: ۳)

که ټایا نهمه بۆ زهم کړدنیا نه یان بۆ حرام کړدنیا؟
وه ټایا نو نیشاره ته له فرموده کدا: ﴿وَحُرْمٌ ذَلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ﴾.

بۆ زیناکه یه که حرامه له سر موسلمانان یا هیټنای زیناکره؟

به لآم جده ماور له سر نهمه رژیستون که ټایه ته که بۆ زهم کړنه نهک حرام کړن، بهیټی نهمه هاتوه له فرموده دا: که پیاریک به پیغمبر ﷺ ووت: ژنه کم ده ست نانې بپرووی کسموه بۆ خرابه کړن له گه لیا. پیغمبر ﷺ پتی فرموو: (ته لاقی بده) کابرا پتی ووت: من خوشم نهی پیغمبر ﷺ پتی فرموو: ده رای گره لای خوت^(۱).

پاشان نمانهش که رټیان داوه به دروستی هیټنای زیناکمر جیاوازی یان هدی له هیټنایدا له کاتی عیدده که یدا، مالیک ری نمانه به هیټنایان کاتی عیدده له بر رټی ټای میټر ده کمیو پارټزگاری کړن له ټیکل بوونی نهمه بی راست به مندالی زیناوه.

(۱) نیمام نه حمد ووتویمتی: نهم حمیسه (منکره)، وه نیبنو جوی له حمیسه دانراوه کانا هیټنایمی، همدروها (أبو عبید) باسی کړدوه که نهم حمیسه پیچوانی قورټان و سوننمی بمنایانگه، چونکه خوا تمنها رټی دا که ټافره تی ټازادی داوټن پاک بهیټدری، پاشان له باره نو کسموه که ټومت بۆ ژنه کمی هله نهمه ستی ټایمی لیعانی ناره خواره، ټینجا (رسول الله) حوکی جیا کړد نهمه یانی نیجرا کړد، کوابی قدت کونابنوه. ټیر چۆن پیغمبر صلی الله علیه وسلم فرمان نمان به مانوه له گهل ژنیکی زیناکارا که کس رده ناکاتوه، وه حمیسه که (مرسله)، (ابن القیم) ووتویمتی: بهم حمیسه (متشابهه) به بهرنګاری کړاوه له گهل چمند حمیسیکی (محکم) که به ناشکرا رنګری نه کم له هیټنای ژنی داوټن پیس.

(الزواج) ژن هينان و ميترد كردن

وه ټمبوحنيفه و شافيعی بڼ ټموه چوون که دروسته ماره بکړی پيش توارو بوونی عیددهش. لهپاش ټموه شافيعی پڼی داوه که ماره بکړی نهگړ دووگيانيش پيت چونکه ټموسکه بڼ پڼزه. وه ټمبو يوسف فرمويته همروها رپوايه تيکيش له ټمبوحنيفه: دروست نويه ماره بکړی همتا منداله کمي دائمني بڼ ټموي نهک ټمو پياره ناوی زهرعی کمسيکی تر بدات.

وه پينغممبر ﷺ قدهغی کرد که نزيکی بکړی لمو نافرته به تالان هينراوانه که حامله بوون همتا منداله کانين لڼ ټمبيتموه. هرچنده ټمو مندالاش هر بندهو کوڼلی ټمو کسه ټمبوو.

جا سک پر به زينا له پيشتره که کس نهچيته لای همتا سکه کمي دائمني؛ چونکه ناوی زينا کمر هرچنده پڼزی نويه؛ بهلام ناوی ميترده که پڼزی هديه، نيتر چوون دروسته که تيکه لای ټمو ناوه پيسی بکات؟. وه لهبر ټموي پينغممبر ﷺ خبریک بوو ټموکسه نهفرين بکات که نهويست بچيته لای کهنيزه که دوگيانه کمي که لهيه کيکی تر دوگيان بووه بهتالان گپراوه، له گهل ټموشدا که ټمو منداله تازه له باوکی داپراوه بووته کوڼلو بندهی ټمو.

وه ټمبوحنيفه له رپوايه تيکی تريدا ووتوبته: دروسته ماره بکړن بهلام چونه لايان دروست نويه همتا منداله کميان لڼ ټمبيتموه.

جياوازی حالتی سرهتا له گهل حالتی مانوهدا:

له پاشاندا زانايان ووتويانه: ژنی شودار نهگړ زينای کرد نيکاحه کمي هلتاوه شيتتوه، وه همروها پياريش، چونکه حالتی سرهتا جيايه له گهل حالتی مانوه.

وله حسن و جابري کورې عبد الله وه نهگيترنوه: که نهگړ ژنی ميتردار زينای کرد له يک جيا نهکړننوه. وه نهحمديش وای به پسمند داناوه که لمو ژنه جيا ببيتتوه، وه فرمويته: من پام ودها نويه پيارو ټمو جوړه نافرته تانه رابگريت، چونکه ټمو جوړانه ترسی ټمويان لڼ نهکړی که داوین پيسی بکمن و مندالی کمسيکی تر بدنه پال ميترده کانين .

۸- هينانی ټمو ژنمی که (لعان)ی له گهلا کراوه:

دروست نويه که پيارو ټمو ژنمی ليعانی له گهلا کردوه بيهيتی، چونکه ټمو نافرته بڼ هميشه له سري حرام نبيت دواي ليعانه که خوی گوره نهفرموي: ﴿وَالَّذِينَ يَرْمُونَ أَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ إِلَّا أَنْفُسُهُمْ فَشَهَادَةُ أَحَدِهِمْ أَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ (۶) وَالْخَامِسَةُ أَنَّ لَعْنَتَ اللَّهِ عَلَيْهِ إِنْ كَانَ مِنَ الْكَاذِبِينَ (۷) وَيَذَرُ عَنْهَا الْعَذَابَ أَنْ تَشْهَدَ أَرْبَعَ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ (۸) وَالْخَامِسَةَ أَنَّ غَضَبَ اللَّهِ عَلَيْهَا إِنْ كَانَ مِنَ الصَّادِقِينَ﴾ (النور: ۹)

(الزواج) ژن هیئان و میړد کردن

واته: وه ئمو کهسانه‌ی که تۆمه‌تی زینا ئه‌ده‌نه پال ژنه‌کانیان و بی‌جگه له خویان شایه‌تیا نیه، ئه‌بێ هه‌ریه‌که‌یان له به‌رده‌می دادوهره چوار جار شایه‌تی بدات به خوا که ئمو راست نه‌کات، وه له‌سه‌ری پینجهم شایه‌تی دا ئه‌بێ دۆعا له‌خۆی بکات و بلیت نه‌فرینی خۆی لێ بیت نه‌گهر درۆ بکات له‌و قسه‌یه‌یدا، وه ناهه‌ته‌که سزاو تۆله‌ی دونیایی له کۆل نه‌که‌وێت - که ئه‌ویش په‌جم کردنه تا مردن - نه‌گهر چوار جار سوێند بخوات به‌خوا که ئمو پیاوه‌ی درۆ نه‌کات، وه له‌سه‌ری پینجهم سوێندا - به‌خۆی - بلیت به‌ر غه‌زه‌بی خوا بکه‌وێت نه‌گهر ئمو پیاوه‌ی راست بکات.

۹- هیئانی ژنی موشریک :

زانایان له‌سه‌ر ئه‌وه رێکن که ناییت پیاوی موسلمان ناهه‌تی بت په‌رست و بێ‌دین و هه‌ل گه‌راوه له ئیسلام ماره بکات، وه هه‌روه‌ها ناهه‌تی گه‌په‌رست، وه هه‌روه‌ها دروست نیه ئه‌وانه به‌یئیت که باوه‌ریان به به‌ره‌لایی هه‌یه وه (وجودیه) و وینه‌ی ئمو له مه‌زه‌به‌کانی (ملاحده) به‌لگه‌ی ئه‌مه‌ش فرموده‌ی خۆی گه‌وره‌یه که نه‌فرمویت: ﴿وَلَا تُنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّى يُؤْمِنَ وَلَأَمَةٌ مُّؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِنْ مُّشْرِكَةٍ وَلَوْ أَعْجَبَتْكُمْ وَلَا تُنْكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتَّى يُؤْمِنُوا وَلَعَبْدٌ مُّؤْمِنٌ خَيْرٌ مِنْ مُّشْرِكٍ وَلَوْ أَعْجَبَكُمْ أُولَئِكَ يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ وَاللَّهُ يَدْعُو إِلَى الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ بِإِذْنِهِ وَيُبَيِّنُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ﴾ (البقرة: ۲۲۱)

له پینشموه مانا گه‌راوه .

هۆی هاتنه خواره‌وی ئه‌م نایه‌ته:

۱- موقاتیل فرمویه‌تی: ئه‌م نایه‌ته له سه‌ر ئه‌بێ مه‌رئمه‌ی غه‌مه‌ی هاته خواره‌وه، وه ئه‌لین: له‌باره‌ی مه‌رئمه‌ی کورێ ئه‌بێ مه‌رئمه، که ناوی که‌ننازی کورێ حوصه‌ینی غه‌مه‌ی بوو.

که پینجهمبه‌ر ﷺ به‌ نه‌ینی نارده‌ی بۆ مه‌که بۆ ئه‌وه‌ی یه‌کیک له هه‌وێنه‌کانی رزگار بکات، وه له‌مه‌که‌دا ناهه‌تیکی تیدا بوو که له‌سه‌رده‌می نه‌فامیدا خۆشی ئه‌ویست ناوی عناق بوو، عناق هاته‌لای و (مه‌رئد) پێی ووت: ئیسلام شتی سه‌رده‌می نه‌زانی هه‌رام کردوه، ئه‌ویش ووتی، ده‌ماره‌م بکه، ووتی: هه‌تا پرس به پینجهمبه‌ر نه‌که‌م ماره‌ت ناکه‌م، هاته‌لای پینجهمبه‌ر ﷺ و پرسێ پینکده: ئه‌ویش ﷺ رێی نه‌دا بیه‌ینی چونکه ئه‌م موسلمانه‌و ناهه‌ته‌که موشریکه^(۱).

۲ ﴿ سوددی له ئیبنوعه‌بباسه‌وه نه‌گه‌یترتوه خوا لێیان رازی بیت، که ئه‌م نایه‌ته ده‌ربه‌اره‌ی عبدالله ی کورێ په‌واحه هاته‌وته خواره‌وه، که که‌نیزه‌کیکی ره‌ش پینستی هه‌بوو، جارێکیان لێی

(۱) أسباب النزول، للواحدی (۱۰۴).

(الزواج) ژن هينان و ميړد كردن

توپه بوو وه زلله يه كي ليډا. له پاشاندا پيرى كړدو وه ترسى لى نيشته، هات بولاي پيغمبر ﷺ چى كړدبوو بوى گيړايښود، پيغمبر ﷺ فرموى: (چونه عبد الله)؟ نويش ووتى: نهى نيرواى خوا پږو نه گري و نوږ نه كات و باش ده ستوږ نه گري و شايعتى نهوه نمدات كه هيچ پرستراوتك نريه شايعستى پرستن بيت به حق تيللا الله نه بيت، وه شايعتى نمدات كه تو نيرواى خواى، فرموى: نهى عبدوللا شو نافرته باوه رداره عبدوللا ووتى: بهو زاتى توى بهمق ناردوه نازادى نه كم و مارهى نه كم، نيت كړدى. جا چهند كسيك له موسلمانان تانهيان لى داو وتيان: كنيزه كيكي ماره كړدوه؛ وه لهوكاتدا خلكى ثاره زويان لوه بوو كه ژنر ژغوازي له گمل بن باوه راندا بكن لهبر نسمبه كانيان، نيت خواى گوره شو نايتمى ناره خواره وه: ﴿وَلَا تَتَكَبَّوْا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّى يُؤْمِنَ﴾.

خاوهنى (المغني) ووتوبه تى: وه همموو بن باوه ريك جگه له خاوهن كتيبه ناسمانيه كان — وه كونهى كه بت و دارو بوردو ناوړه نه پرست — هيچ خيلافى نريه له نيوان زاناياندا لهوډا كه نافرته و گوشتى سربراويان حرامه، وه (ووتوبه تى) ماره كړدى هه لگه پاره له نيسلام حرامه لسمر هر ناييتك بيت.

هينانى نافرتهى خاوهن كتيبه ناسمانيه كان (اهل الكتاب)

دروسته پياوې موسلمان نافرتهى نازادى خاوهن كتيبه ناسمانيه كان بهيتت به پتى فرموده ي خواى گوره كه نه فرموى: ﴿الْيَوْمَ أَهْلُ لَكُمْ الطِّيبَاتُ وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَلٌّ لَكُمْ وَطَعَامُكُمْ حَلٌّ لَهُمْ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أَجْرَهُنَّ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ وَلَا مُتَّخِذِي أَخْدَانٍ﴾ (المائدة: ٥) له پيشمونه رونكراوه توه له بهشى هينانى زينا كړدا.

تيبنو مونذير فرموبه تى: شتيكي راست نه هاتوه له پيشينه كانمونه كه نهوى حرام كړدبى. وه له تيبنو عومره وه هاتوه كه كاتيكي پرسيارى لى نه كرا دهر باره هينانى نافرتهى گاور يا جوله كه نهى فرموى: خوا نافرتهانى موشريكي حرام كړدوه لسمر باوه رداران، وه من هيچ شريك داناييك لوه به گوره تر نازام كه نافرتهيك بلنى: پروه دگرم عيسايه، يا بهنده يه ك له بنده كاني خوا.

قرطبي: نه ليت نوحاس ووتوبه تى: شو قسيه له قسي شو جماعته دهر نه چيت كه قسه كانيان نه كرتنه به لگه. چونكه كومه ليتك ووتوبانه نيكاحى خاوهن كتيبه ناسمانيه كان هلاله، لهوانه كومه ليتك له صهابه كانو تاييى به كان وه عوسمان و طله و تيبنو عيباس و جابر و حوزيفه.

(الزواج) ژن هیتنان و میترد کردن

وه له تایبیه کان سه عیدی کورپی موسه ییب و سه عیدی کورپی جوبه یرو حه سنو و موجهید و طاووس و عیكرممو شعبی و ضه حاک و زانای وولاته کان.

وه هیچ بهرنگاری دهک نیه له نیوان نمو دوو نایه ته، چونکه پوالتی زاروهی (الشرك) خاوه کتیبه کان ناگرتنموه به پیی فرموده ی خوی بهرز: ﴿لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ مُنْفَكِينَ حَتَّى تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ﴾ (البینة: ۱)

واته: نموانی که بی باوه پرن له خاوه کتیبه کان و هاوبهش دانره کان دهست له بی باوه بریه کانیاں ههئاگرن ههئا نیشانه روونه گوره کدیان بۆ نهیات نموئا له زاروا دا جیای کردونه نموه. وه پوالتی عهطفه کمش نموه نه گه یه نیت پیچموانی یه کن. وه عوسمان خوی لی پازی بیت نایلهی کچی فرافیهی که لبی ماره کرد وه لای خوی موسلمان بوو.

وه حوزه یفه ئافره تیکی جوله که ی مه دانیسی ماره کردوه.

له جابیریان پرسی ده رباره ی هیتنانی ئافهرتی جوله که و گاور فرمو ی: له کاتی فهقی مه که کدا من و سه عدی کورپی نه بی وه ققاص ئافهرتی جوله که و گاورمان هیتاوه.

(کراهة) ی هیتنانی نمو ئافره تانه:

هیتنانی ئافهرتی نه هلی کیتاب هه رچه نده دروسته به لام که پراهمتی هه ده، چونکه کس نه مین ناییت له وهی که نمو پیاهه رابکیشیت به لای خوی داو له ناینه که ی هه لی بگپرتنموه، یان مهیل پهیدا بکات به لای که سوکاری نمو ئافره تدا. جا نه گهر جنگی بوو وه له وولاتی نیسلامدا نه بوو نموه که پراهمته که ی زۆر زیاتره، چونکه کومه لی غهیری موسلمانان و دوژمنه کانیاں زیاد نه کات. وه هه ندیک له زانایان رایان وایه که هیتنانی ئافهرتی جنگی حه رامه.

وه ده رباره ی هیتنانی ئافهرتی حه ربی پرسیاریان له نیبنو عه بیاس کرد نمویش فرمو ی: دروست نیه، وه نمو نایه ته ی خوینده وه که نه فرمو ی: ﴿قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ﴾ (التوبة: ۲۹)

واته: یه مگن دژی نموانی باوه به خواو رۆژی دوا یی نه هیتن، وه خۆ ناپارتن له وهی که خواو ره سولی خوا قه ده غه ی کردوه، وه تاینی راست وه رناگرن له وانی کتیبی خوییاں بۆ هاتوه، له جوله که و گاوره کان، ههئا سه رانه نه دن بهزه بوونی.

قرطبی: ووتویه تی: نیبراهیمی نه خعی که نه مه یان دا به گوتی دا لای سه یر بوو.

حیکمتی ره‌وابوونی ماره‌کردنیاں:

[illegible]

که نموش شیویه که له شیوه‌کافی نزیك بوونووی زانستی له نیتوان موسلمانان و نموانی تردا له خاوهن کتبه‌کان، وه (دعایه) بانگه وازنکه بۆ رنمایی تانی راست.

جا پڻوڻسٽه لهر سر ٺوڪر سڌه ڪه نه ٻيوڻي ڙنيان لي بهيڻي ٺوه بڪاته مڊسٽيڪ له
مڊسٽه ڪاڻي و ٺامانجڪ له ٺامانجڪاڻي.

جياوازي نيوان تافرهتي موشريك و تافرهتي خاوهن كتيب :

نافرەتی (مشرکە) ھاوتادانەر ناینیکی نییه که خیانت حەرام بکات و ئەمانەتی لەسەر پێویست بکات و فەرمانی کاری خێری پێ بکات و قەدەغەمی شەڕی لێ بکات، جا ئەو لەسەر سروشتی خۆی ئەڕوات و ئەوەی لەسەری پەرەدرە بووە لەناو ھۆزە کەیدا، کە ئەویش شتی پێرپوچی بێ پەرستی یەو خەو ھیوای شەیتانە، خیانت لە مێردی ئەکات و بیرو باوەڕی منداڵەکانی خراپ ئەکات.

ئەگەر ئەر پىساۋە ھەرىس شىۋەيە بېيىتىمۇ خۇشى بولۇپ بە جوانى بەكەي موعەجەب بولۇپ، ئىيتىتە ھۆي ئىمەي كە ئەر ئافرىتە زىياتر لە گومرايى بەكەيدا رېۋىچىت و كسانىكەش گومرا بىكات. ۋە ئەگەر چاۋى لايدات لە رۋالەتە جوانەكەي، ۋە ئاۋەرۋەكە زال بىيت بەسەر دلىدا، ئىوكاتە لغزەت بىردن لە جوانى بەكەي لى تان ئەكات، بەھۆي ئەر حالە خراپەي كە ھەمەتتى.

به‌لام له‌نیوان خاوه‌ن کتیب و موسلماندا جیاوازی گه‌وره نیه. چونکه ئهو تافه‌ته باوه‌ری به‌خوا هه‌یهو ئهی پهرستی، وه باوه‌ری به‌ پیغم‌مهران هه‌یهو باوه‌ری به‌ ژبانی دوا‌یهو ئه‌وهی که تیا‌یده له‌ پاداشت و سزا هه‌یه، وه تایی‌نی هه‌یه که کاری خه‌تری له‌سه‌ر پتویست بکات و کاری شه‌ری له‌سه‌ر حه‌رام بکات.

وہ جیادازی گمورہ بندرہ تی لہ نیوانیانا؛ باورہ بہ پیغہمبدرایہ تی موحد محمد ﷺ.

جا ئەر كەسى باوەرى بە پىغەمبەرايتى گىشتى ھىيىت تەنھا شىتەك كە پىتى لى نە گىرى باوەرى
بە موحەممەد ﷺ ھىيىت نەزانىنە سەبارەت بەر دىنە كە ھىنا رايىتى، وە بەرەي كە موحەممەدىش ﷺ

(الزواج) ژن هیئان و میړد کردن

هر ټو کتیب و فرمانه ناسمانیانې هیئانوه که پیغهمبره کانی تر هیئانوانه له گڼل ټو زیاده یې که بارو دڅخه هم سدرده مو پتشکومتی و ناماده یې نینسان بڼ ټو زیاده یې پیوستی پټی هدی، یاخود هر کدله پقی و ټینکاری کردنه به پوالهت هدرچنده له دلوه تمزانی که راستو باوه پری پټی پټی، که نهمی دوایی کهمه، وه جوری یه کهم زږرتړه.

وه لموانه یه نافرته که له نهمی ټیکه لې له گڼل پیاوی موسلماندا بڼی پون بیتوه که ناینی پیاوه کوی حق ترو یاساو شریعتی ټو جوانتره له گڼل وستان لمر سړو پوهشتی ټو کهمی که ټو ناین و شریعتی هیئانوه، وه چون خوا به نیشانی پون و ناشکرا پشت گیری کردوه، نوکاته نموش نیمانی تمواو نهیت و نیسلامه تی یه کوی جوان نهیت، وه دوچار پاداشت ندرتتوه نه گمر لمر هردو ناینه که چاکه کار بویت.

هیئانی نافرته (صابنة)

صایینی یه کان کومه ټیکن له نیوان مهجوسی و جوله کمو گاوردان، وه ناینیکی یان نییه. مواهید و توویته: نه ټین ټوانه کومه ټیکن که خاوه نی کتیبی ناسمان و زه بور نه خویننوه. وه له حمسه نموه هاتوه: که ټوانه کومه ټیکن فریشته نه پهرستن.

عبد الرحمن ی کوری زهید و توویته: ټوانه خاوه نی ناینیکن له ناینه کان، له جزیره ی موصل بوون نه یان ووت: (لا اله الا الله) به لام بڼ کرده و کتیب و پیغهمبر بوون، جگه له وشمی (لا اله الا الله) نه لټی: باوه پریان به هیچ پیغهمبر ټنک نه بوو، لمر ټوه بوو بڼ باوه پریان به یاره کانی پیغهمبریان ﷺ نموت: ټوانه (صابن)ن، نه یان چواندن بوانوه له وتنی (لا اله الا الله) دا.

(قرطبی) و توویته: ټوه ی لمر هذب به کویان بده ست دی وک هندی زانایان باسیان کردوه که نهمانه (موحد) یه کتا پمرست بوون و باوه پریان وا بووه نه ستیره ته نسیرو شونواری هدی.

وه پازی ټو بڼ چوونې هه لېژاردوه که نهمانه نه ستیره پمرستن: بمر واتایمی که خوا کردوویته به قیبله بڼ پمرستن و پارانه، یان بومانیه که خوا کاروباری نهم جیهانی سپادوه به نه ستیره، جا هر لمر ټوه زانایان جیاوازیان هدی لهوی که نایا درسته نافرته یان لی بهیئندری، هدیانه رای وایه که ټوانه خاوه نی کتیب بوون به لام گزپین و ده ستکاری تیدا کراوه، جا له گڼل جوله کمو گاوری کسانې کردوون، کهواته: به گویره ټوه درسته ژن هیئان لموان به پټی فرموده ی خوی گوره که نه فرمودی: ﴿الْيَوْمَ أَجِلُّ لَكُمْ الطِّبَّاتُ وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَهُمْ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ﴾ (المائدة: ٥)

(الزواج) ژن هیئان و میړد کردن

واته: ټمېړؤ بؤ ټیوه حەلّال کراوه شتی حەلّال و پاک و خوارده مەنی ټوانی که خاوەنی کتیبی ناسمانین هەر حەلّالە بۆتان، وە خوارده مەنی ټیووش بؤ ټوان حەلّالە، وە هەروەها حەلّال کراوه بۆتان ټو ئافره تانەیی که داوین پاک و موسولمانن، وە هەروەها ئافره تی داوین پاک لوانی پێش ټیوه کتیبی ناسمانیان بؤ هاتووه.

ئەمەش مەزھەبی ئەبوحەنیفەو هاوێلەکانیەتی، وە هەندێ له زانایان هەیه دوو دلە لەبەر ئەزانینی حەقیقەتیان، جا ووتیانە: ئەگەر لەگەڵ جوله کمو گاور پێک کەون له بنەمای ناییندا، له باوەر بوون به پێغەمبەران و باوەر بوون به کتیبە خوازییەکان» ټووه لوان ټبن، وە ئەگەر له وەدا پێچەوانی لوان بن ټووه لوان نابن، وە حوکمیشتیان حوکمی بت پەرستەکانە، هەر ټووش له شافعییەکان و حەنبلییەکان گێڕاوه ټووه.

هینانی ئافره تی مەجوسی:

ټبن و موندیر ووتوویەتی: زانایان لەسەر حەرامیەتی هینانی مەجوسی و خواردنی گوشتی سەرپراوەکانیان پێک نەکووتون، بەلام بەشی زۆری زانایان لەسەر ټووهن، لەبەر ټووه مەجوسی کتیبی ناسمانیان نییە، وە باوەریان به پێغەمبەرایەتی نییە، وە ناگر پەرستن، شافعی ټەگێڕ ټتووه که عومەر باسی مەجوسی کردووه و فرمویەتی: نازانم چیان لێ بکەم؟ عبدالرحمن ی کوری عوف پێی ووتووه: گوێم له پێغەمبەر ﷺ بووه که فرمویەتی: (سُو بهم سنه اهل الکتاب)^(١) واتە: ڕەفتاری خاوەن کتیبی یان لەگەڵدا بکەن.

ئەمەش ئەییته بەلگەیی ټووهی خاوەن کتیبی ناسمانی نەبوون.

وە له نیامی ئەحمەد پەرسا نایا راستە مەجوسەکان نامەیان هەبووه؟ ووتی: ټووه قسەیه کی بەتالە، وە زۆر ټو قسەیی به گەوره زانی، وە ټبو ټوور بؤ ټووه چووه که حەلّالە هینانی ئافره تی مەجوسی، چونکه ئەهێل ټتووه لەسەر نایەکیان بەدانی سەرانه (جزیه) وەك جوله کمو گاور.

هینانی ټو ئافره تانەیی کتیبی ناسمانیان هەیه جگه له جوله کمو گاور:

حەنفەیه کان بؤ ټووه چوون که هەرکەس باوەری به ئاینی ناسمانی و کتیبی ناسمانی هەییته، وەك صەحیفەکانی ئیبراهیم و شیث و زەبوری داود، سلاوی خویان لێ ییت، دروستە ژنیان لێ بهیئری و گوشتی سەرپراوەکانیان بخوریت بەمەرجی هاوبەش بؤ خودا پەیدا نەکەن. ئەمەش ڕویه که له مەزھەبی حەنبەلییەکان: چونکه ټوانه شوین کەوتوی کتیبیکن له کتیبە خوازییەکان لەبەر ټووه

(١) الشافعي (٢/١٣٠).

(الزواج) ژن هیټان و میړد کردن

وہ کہ جو لہ کھو گاور وہاں. وہ مہزہبی شافعی و رویہ کی مہزہبی حدیث لایہ کان: ٹوہیہ کہ ژن ہیټان لیټان دروست نیہ و سہرپاوه کانیان ناخوریټ بہیټی فرمودہی خوی گہورہ کہ فرمودہی: ﴿أَنْ تَقُولُوا إِنَّمَا أُنْزِلَ الْكِتَابُ عَلَى طَائِفَتَيْنِ مِنْ قَبْلِنَا﴾ (الأنعام: ۱۵۶) واتہ: ٹوہ کہ بلټن بہرستی کتیب تہنہا بڑ سہر دوو کڑمہلی پټش ٹیمہ ہاتوہ تہ خواروہ. وہ لمہر ٹوہی ٹوہ کتیبانہ ہمووی پندو ناموژگاری بوون و نہ حکامیان تیدا نہبووہ وہ حوکمی ٹوہ کتیبانہی تریان بڑ سابت نہبووہ کہ نہ حکامیان تیدا بووہ.

مارہ کردنی ژنی موسلمان لہ ناموسلمان:

زانایان ہموویان ٹیجماعیان کردوہ لہ سہر ٹوہی دروست نیہ نافرتی موسلمان شوہکات بہ غہیری موسلمان، چ موشریک بیټ یان خاوہن کتیبی ناسمانی. بہ لگی ٹمہش ٹوہیہ کہ خوی گہورہ نہ فرمودی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمْ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَاْمْتَحِنُوهُنَّ اللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِهِنَّ فَإِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ إِلَى الْكُفَّارِ لَا هُنَّ حِلٌّ لَهُمْ وَلَا هُمْ يَحِلُّونَ لَهُنَّ﴾ (المتحنة: ۱۰).

واتہ: ٹی ٹوہ کہ سانہی باوہرتان ہیټاوه نہ گہر نافرتانی موسلمان کزچیان کرد بڑ لاتان تاقیان بکہنموہ، خوا ٹاگی لہ باوہریانہ، جا نہ گہر بڑتان دہرکوت باوہردارن مدیان گټرنموہ بڑناو کافران، چونکہ نہ ٹمانہ حلالتن بڑ ٹوان، وہ نہ ٹوان حلالتن بڑ ٹمان.

وہ حیکمہتی ٹمہش ٹوہیہ کہ پیاو مافی ٹوہی ہدیہ دہسلاتی بہسہر ژنہ کیدا ہیټت، وہ لمہر ژنہ کدی پټوستہ ملکہچی فرمانہ چاکہ کانی میڑدہ کدی بیټ، کہ ٹمہش مانای دہسلات و سہرپرستیاری بہسہر ٹوہ نافرتموہ. وہ نایټت کافر دہسلاتی بہسہر موسلماندا ہیټت نہ بہسہر پیاو نہ بہسہر ژن.

خوی گہورہ نہ فرمودی: ﴿وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا﴾ (النساء: ۱۴۱) واتہ: خوی گہورہ ریگا نادات بہ بیټ باوہران کہ زال بین بہسہر بندہ چاکہ کانیدا.

پاشان بیټ باوہر ٹیعتراف ناکا بہرستی ناینی ژنی موسلمان: بہ لکو کتیبہ ناسمانی بہ کدی بہدروټ نمانی: وہ ٹینکاری بہرنامہی پټغمہبہرہ کدی نہکات، ہیټچ مالتیکش دامہزراو نایټت و ژبان تیدا جیگیرو بہرہوام نایټت لہ گہل ٹوہ جیاوازی بہ بہر فراوان و دوروہدا. وہ بہ پټچوانموہی ٹوہوہ نہ گہر موسلمانیک نافرتی خاوہن کتیب بہیټی، ٹوہ پیاوہ دان نہیټت بہ ناینہ کدی، و باوہری خوی بہتواو نازانی ہتا باوہری بہ کتیبہ کدی ٹوہ پټغمہبہرہ کدی ٹوہیش نہیټت.

۱۰- ہیټانی زیاتر لہ چوار ژن:

(الزواج) ژن هیئان و میړد کردن

حرامه لیسر پیاو له یهک کاتدا له چوار ژن زیاتری هبیت بسمر یه کوه، چونکه چوار ژن بسره بۆ پیاو، وه لموه زیاتر نمو چاکه یه لمدست نه چیت که خوا دایناوه بۆ بهرزه ونندی ژبانی ژنو میړدایمتی، به لگمش لیسر نموه نم فرموده ی خوی گموره یه که نه فرمودی: ﴿وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَىٰ فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَىٰ وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ذَلِكَ آدَتَىٰ أَلَّا تَعُولُوا﴾ (النساء: ۳)

واته: نه گمر ترسی نموتان هه بوو که دادپروهر نمبن له گمل نافرته همتیوه کانا، چ نافرته یتکتان بهلاوه باشه له نافرته تان ماره ی بکمن، دوان یا سیان یا چوار، وه نه گمر ترسان که دادپروهر نمبن به بینانا نموه هه ژنیک بهیتن، یا نمو کمیزه کانی خوتان خاوه نیانن، نائوه ی بۆم دانارن نزیکتره بۆ لاندان له حق و ستم نه کردن.

هوی هاتنه خواره ی نم نایه ته:

بوخاری و نه بوداد و نسائی و (ترمذی) نه گپرنه وه له عوپوه ی کور ی زوییره وه که خوی پرسپاری کردوه له عایشه خیزانی پیغمبر ﷺ ده رباره ی نمو نایه ته: ﴿وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَىٰ فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ.....﴾

نمایش فرمودی: کور ی خوشکم، نموه مهبستی کچی همتیوه که له کوشی سهرپرشتیکمره کیدا بیت له ماله کیدا، پاشان جوانی و ماله کی سهرچی نمو سهرپرشتیاره ی رابکیشی و بیوی ماره ی بکات. بی نموه عدالت به جی بهیتن له ماره ی یه کیدا، وه نمونده ی بداتی که خه لک نهیداتی، جا قدهغه کرا لی یان که ماره یان بکمن مه گمر نموه ی که عادل بن له گهلان، و بهرزه ترین نرخ ماره ی یان به نهی، وه فرماینان پی درا که له جیاتی نموان چ نافرته یتکی تریان بی باشه نموه بهیتن.

عوپوه نه لی: عایشه فرمودی: پاش نموه خه لک پرسپاریان نه کرد له پیغمبر صلی الله علیه وسلم ده رباره ی نافرته تان، همتا خوا نم نایه تی ناره خواره وه که نه فرمودی: ﴿وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ وَمَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ فِي يَتَامَى النِّسَاءِ اللَّاتِي لَا تُؤْتُونَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ وَرَغِبْنَ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ﴾ (النساء: ۱۲۷).

واته: نم محمد خه لک داوات لی نه کمن که قزیه ی نافرته تان و هوکمه کانیان پرون که یتمه بزیان، توش بلتی خوی تهعلا نموتان بۆ پرون نه کاتمه، وه نموش که له قورناتا بۆتان نه خویندریتمه ده رباره ی کچه همتیوه کان که نموه ی خوا بۆی فبرز کردون له ماره یی و میرات و مافه کانی تر پیمان نادهن وه پشستان خو شه که ماره یان بکمن وه عایشه فرمودی: نموه ی که خوا

(الزواج) ژن هیتان و میتړد کردن

باسی نهکات له قورټاندا بۆتان نه خوږیتنمویه، نایهتهکمی یه کهمه که خوی پاک و بهرز لموږدا فرموی: ﴿وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَىٰ فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ﴾.

وه فرموی: وه تم فرموده یی خوا له نایهتهکمی ترا: ﴿وترغبون أن تنکحوهن﴾ لمبر نمویه که هندیک له نیوه نایموی نمو کچه همتیوی له ماله کهیدا به ختوی کردوه بهیتنی له بهرکهمی جوانی و سامانی، جا قدهغه کران نموانهش بهیتن که لمبر سامان و جوانی یه کهیان حزیان لی نهکمن به عمدهالت نهیت، چونکه نهگهر کهم سامان و جوانی بن نایان هیتن^(۱).

واتای نایهتهکه بهگشتی:

وه واتای نایهتهکه نمویه که خوی گهوه بهسرپرشتیاری همتیو نه فرموی: نهگهر کچنکی همتیو له مالی کهسینکتان و لهژیر سرپرشتی خوټاندا به ختوتان کردو ترسی نمودهستان همبو نهگهر ماری بکن ماریی کهم بدن، با واز لمو بهیتنی و نافرتهی تر بهیتنی، چونکه نافرتهی تر زوره، وه خوا لهسری تمسک نه کردوتموه بهلکو بوی حلال کرده له ژنیکوه همتا چوار ژن.

جا نهگهر هدر ترسا لموی که ستم بکات کاتی له ژنیک زیاتری هیتا، باهر ژنیک بهیتنی یا هرچی خوی خاوه نی یهتی له کمیزهک.

نیفادهی نایهتهکه تمها له سرچوار ژنه:

شافعی فرموده تی: سونمتی پیغمبر ﷺ که پون کهروهیه له خواوه نموه نهگهیهیت که دروست نی یه بۆ هیچ کهسیک جگه له پیغمبر ﷺ که له چوار ژن زیاتر بهیتنی له یهک کاتدا. وه نموی شافعی فرموده تی له نیوان زانایانا ئیجماعی لهسره، کوملتی له شیعه نهیت که ری یان داوه له چوار ژن زیاتر بهیتنی له یهک کاتدا، همتا هندیکیان ووتوانه نمتوانی بی سنور ژن بهیتنی. وه هندیکیان لهسر کردهوی پیغمبر ﷺ نموزن که له چوار ژن زیاتری همبووه همتا نۆ همر وهک له صحیحدا هاتوه.

نیمامی (قرطبی) په ددی نموانی داوه تموه فرموده تی:

بزانه نمو ژمارهیه (دوان، سیان، چوار) نایته بهلگی په دای هیتانی نۆ ژن وهک نموانی که دورن له تیگه یشتنی قورټان و سونمتوه نموه نهلین، وه وازیان هیتاوه لموی که سهله فی تم نومتی له سر بووه، نهلین نمو (واوی) له نیوانیانداهیه (واوی) کوز کردهیه.

(۱) البخاري (۴۵۷۶) وأبو داود (۲۰۶۸) والنسائي (۱۱۵/۶).

(الزواج) ژن هیئان و میړد کردن

وه نمو قسه‌ی خزیان پالېشت داوه بهوی که پیغمبر ﷺ نو ژنی هیئاوه، وه له یه کاتدا هدر نوی هېووه، وه نمو که‌سی بهرو نمو نوزانیه نه‌چو نمو قسه‌یه نه‌کات شیعه و هندیک له ظاهیری‌یه‌کانن که وشوی (مثنی) یان دوو دوو لیک داوه‌تموه. هروها سئ سئو چوار چوار. وه هندئ له نه‌هلی ظاهر بز خراپتر لموش چوون وه وتویانه که دروسته هژده ژن کوبکرتتوه چونکه نه‌لین ژماره که دوباره کردنوه نه‌گه‌ینیت، وه واوه که بز جمعه جا وشوی (مثنی) و (ثلاث) و (رباع) یان دوو بهرابر کزکردتوه.

نموش همدوی نیشانه‌ی نه‌شاره‌زاییه له زمانی عمره‌بی و سونمتی پیغمبر ﷺ وه پیچوانه‌ی نیجماعی نمتوهی نیسلامه، چونکه له هیچ کس له صاحبو تایعی نه‌یستراوه که له چوار ژنی زیاتر هېووبئ به‌سریه‌کهوه.

مالیک له (الموطأ) دا و نسائی و (دارقطني) له (سونه‌که‌یاند) ته‌خبر بیان کردوه که پیغمبر ﷺ به غیلانی کورې نوم‌ییه‌ی ثقه‌فی فرمووه کاتئ موسلمان بوو ده ژنی هېووه: (اختر منهن أربعاً، وفارق سائرهن)^(۱) واته: چواریان ه‌لېتره و توانی تر واز لئ بهینه.

وه له‌کتیبه‌ی نه‌بی داودا هاتوه له حارثی کورې قه‌یسوه که فرمویتئ: کاتئ که موسلمان بووم هشت ژنم هېووه، بز پیغمبرم ﷺ باس کرد فرموی: (اختر منهن أربعاً) واته: چواریان لئ ه‌لېتره^(۲).

وه موقتیل فرمویتئ: قه‌یسی کورې حاریس هشت ژنی نازادی هېووه، جا کاتئ نمو نایته هاته خواره وه پیغمبر ﷺ فرمانی پئ‌دا که چواریان ته‌لاق بدات و چواریان لای خوی بهیلیتتوه، وه قه‌یسی کورې حاریس هدر نموهی ووتوه. وه له راستیدا نموهی که موقتیل نه‌یلئ ناری حاریسی کورې قه‌یسی نه‌سده‌ییه وه که نموداود باسی کردوه.

وه هروها (عمدی کورې حسن) گپراویدتئ‌یه وه له کتیبی (السیر الکبیر) دا که نمو پیاوه ناوی حاریسی کورې قه‌یسه که ناسراوه لای زانایان.

وه نموش که بز پیغمبر ﷺ ر‌هوا کراوه زیاتر له چوار ژنی هیئت، نموه له تاییه‌تمندی‌یه‌کانی خزیته‌ی ﷺ.

(۱) أحمد (۸۳/۲) والترمذی (۱۱۲۸) وابن ماجه (۱۹۵۳).

(۲) أبوداود (۲۲۴۱) والترمذی (۱۹۵۲).

(الزواج) ژن هیټان و میټرډ کردن

وه ټموی ټه ټین: پیټی (و) واوی جهمه، شتی ودها ووتراوه، به ټام خوی گموره به پاراوترین زمان له گه ټ عمره بدا دوواوه. وه عمره ب ناهیلټ کسټک بلټت نۆ و دوو و سټ و چوار له جیاتی ټموی بلټت نۆ یا دوو یا سټ یا چوار،

وه همروه ها لایان ناشیرینه کسټک بلټت چوارو شش و همشت بده به فلان کس و همروه ها ناشلټت هډډه.

به لکو ټو واوه لهوټدا واوی (بدل) بریتیه واته: سټ ژن بهین له جیاتی دوو ژن وه چوار له جیاتی سټ، هر لهبر ټموی به واو (عطف) کراوه ټموی نهک به (أو) واته یان. جا نه گمر به (أو) عطف بکرایه ټموی ټموی خاوهنی دوو ژن سیټهمی بۆ نه ټمبوو، وه خاوهنی سټ ژن چواره می بۆ نه ټمبوو. وه ټموی که ټه ټین: (مثنی) (اثنین) یش نه گرتمه واته دووی تریش، وه (ثلاث) (ثلاثة) هس نه گرتمه واته سټی تریش، وه (رباع) (أربع) هس نه گرتمه واته چواری تریش، ټموی حوکمټک ټمدن که ټه ټلی زمانهوانی له گه ټیان رټک ناکوټت لهسری وه نغزانینه لهوانمه.

وه همروه ها ټموانی تریش نه یان زانیوه لهبر ټموی (مثنی) (دوو دوو) نه گرتمه، وه (ثلاث) سټ سټ، وه (رباع) چوار چوار، وه نه یان زانیوه که (اثنین اثنین) و (ثلاثاً ثلاثاً) و (أربعاً أربعاً) له عمره پیدا حصری ژمارهیه، به ټام (مثنی و ثلاث و رباع) پیټچوانه ټمویه.

چونکه له ژماره ی رټک کراودا لای عمره ب زیاده واتایه که له ټصلدا نییه. بموشټویه نه گمر کسټک ووتی: سواره کان هاتن (مثنی) مهبستی ټمویه که دوو دوو هاتون واته جوت جوت هاتون. جموهری ووتیه تی: ژماره ی رټک کراویش هر بموشټویه.

وه هندیکی تر ټه ټین نه گمر ووتت: ټو کۆمه له به (مثنی) یا (ثلاث)، یا (آحاد) یا (عشار) هاتن، ټموی مهبستت ټمویه که یک یک، یان دوو دوو، یا سټ سټ، یا ده ده هاتون.

وه ټو واتایش له ټصلدا وانیه چونکه نه گمر تۆ ووتت: کۆمه ټیک هاتن بۆ ټام (ثلاثة ثلاثة)، یان کۆمه ټیک (عشرة عشرة)، ټموی تۆ (حصر) سنوورت داناه بۆ ژماره ی کۆمه له که بم قسه یهت سټ و ده. به ټام نه گمر ووتت به (ثاء) و (رباع) هاتون، ټموی سنوورت بۆ ژماره یان دانمناه، به لکو ټمها مهبستت ټمویه دوو دوو یا چوار چوار هاتون، جا ژماره یان زۆر بیټ یا کم. کماته کورت کردنه وی ټموان بۆ هر زاراوه کی ژماره یی لهسر کمتر له وی که ټو زاراوهیه نه یگه یه نیټت به قسه ی خویان ټمها حوکم کردنه. ټموا.

واجبیتى دادگمرى له نيوان ژناندا:

خوای گموره بهرېوای داناره هينانې چمنډ ژن وه له چوارا وهستاندويمتې، وه به واجبې داناره دادگمرى له نيوانياندا بڼ جياوازی له خواردن و جينگار پوښاک و شومانونه لايان، وه له همموړ شتيکې ماددي يا بڼ جياوازی کردن له نيوان ثافرهتې دهولمه نندو فقيرا، وه له نيوان پايه بهرزو نزما، جا نه گمر پياوه که ترسی ستم کردن و جڼ به جڼ نه کردنی مافه کانيانې هېوو، نومو حرامه لهسهرې بهسهرېه کموه نوموندهی ژن هېيت، وه نه گمر توانی مافي سيانيان جڼ به جڼ بکات وه بڼ چوارم نهيتوانی نومو حرامه چوارم بهيتن. وه نه گمر توانی مافي دوانيان جڼ به جڼ بکات وه بڼ سيړم نهيتوانی حرامه سيړم بهيتن، وه همروه ها نه گمر توانی حقی ژنيک به جڼ بهيتن وه بڼ دووم نهيتوانی حرامه لهسهرې دووم بهيتنې به پتي فرموده دی خوای گموره: ﴿فَأَنْكَحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَنِّي وَثَلَاثَ وَرُبَاعَ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ذَلِكَ أَدْنَىٰ أَلَّا تَعُولُوا﴾ (النساء: ۳) له پيشمونه روون کراوه تده.

وه له نبي هورېه هاتوه که پيغمبر ﷺ فرموده يتي: (من كانت له امرأتان فمال إلى إحدهما جاء يوم القيامة وشقه مائل) رواه أبو داود، و الترمذي، و النسائي، و ابن ماجه^(۱).

واته: هرکس دوو ژني هېيت و مديلی بهلای په کيکيانوه زورترييت، پوژي دوايي که ديت لايه له شانه کاني خواره، وه هيچ بهرنگاري نيه له نيوان نوم داده ي پتويستی کردوه لهم نايتمداو نومو که نه ي کردوه له نايه تيکي ترده له سوره تي (النساء) دا که نه فرمودي: ﴿وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمِيلِ فَتَدْرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِ﴾ (النساء: ۱۲۹)

واته: وه توانان نيه لهسهرې تداو له نيوان ژنه کانا له خوښويستی و مديلی دل هرچنده به پرؤشيش بن، جا هممو مديلتان مدهن به په کيکيانو نومو تريان واز لي بهيتن وهک هلواسراو.

چونکه نوم دادپروهرې داواکراوه نوم دادپروهرې په رواله تي يه که ناده ميزاد بهسهرېا توانای هديه، وه نوم دادپروهرې يه نيه که له خوښويستی سوزدا بکري، چونکه نوم جوړه يان کس ناتوانې به جڼ بهيتن، بهلکو نوم دادپروهرې يه که داوا نه کراوه نومو که له خوښويستی و ميه رباني و چونه لادا بکريت.

(۱) أحمد (۳۴۷/۲) وأبو داود (۲۱۳۳) و الترمذي (۱۱۴۱) و النسائي (۶۳/۷) و ابن ماجه (۱۹۶۹).

الزواج) ژن هیئان و میترد کردن

حمدی کوری سیرین فرمویه‌تی: پرسیارم له (عبیده) کرد دهرباره‌ی ئمو ئایه‌ته فرموی: ئموه خوشمویستی و سۆزو جیماعه (که ناتوانی عدالته‌تی تیدا بکرت). ئه‌بویه‌کری کوری عهره‌بی ووتویه‌تی: راست نه‌کات چونکه کهم ده‌سه‌لاتی به‌سهریدا نییه چونکه دلی مرۆڤ له نیوان دوه‌نجه له په‌نجه‌کانی خوادایه چۆن ئاره‌زو بکات و ده‌ها نه‌یچه‌رخینی، وه هه‌روه‌ها جیماع رینه‌که‌موت ئه‌وه‌نده‌ی بۆ یه‌کیکیان گورج وگۆله بۆ ئه‌وی تریان و ده‌ها ناییت، جا نه‌گهر ئه‌وانه به‌قسستی نه‌ییت ئه‌وه تاوان نییه له‌سهری، چونکه له‌وانه‌یه که ده‌سه‌لاتی به‌سهریانا نییه، که‌واته ته‌کلیفی شه‌ری پتوه نابسترئ، عانیشه فرمویه‌تی: پیئغمه‌بهر ﷺ شه‌وه‌کانی به‌ش نه‌کرد له نیوان خه‌زانه‌کانیدا به‌عدالته‌ت، وه ئه‌یفرموی: (اللهم هذا قسمي فيما أملك، فلا تلمني فيما تملك ولا أملك) قال أبوداود: يعني القلب^(۱).

واته: خواجه ئه‌مه به‌ش کردنی منه له‌و شه‌دا که توانام به‌سهری‌یه‌وه هه‌یه، جا ئیتر له‌وه‌دا که هی تۆیه‌و من توانام به‌سهری‌یه‌وه نی‌یه لیم مه‌گره، ئه‌بوداود نه‌تی: مه‌به‌ست به‌وه‌ی که موله‌کی ئه‌و نی‌یه دله. ئه‌بوداود و (ترمذی) و نه‌سانی و ئیبنو‌ماجه گه‌ی‌راویه‌ته‌وه.

خه‌طابی ووتویه‌تی: ئه‌وه به‌لگه‌یه له‌سهر جه‌خت کردنه‌وی پیئوستی به‌ش کردن له نیوان هه‌وی نازاده‌کانا، به‌لام که‌راهه‌ته‌که له‌وه‌دایه به‌لای یه‌کیکیاندا زۆر مه‌یل بکرت؛ مه‌یلی تیکه‌لاوی که مافی تیدا زه‌وت بکری، نه‌ک مه‌یلی دڵ، چونکه دڵ کهم خاوه‌نی نییه. پیئغمه‌بهر ﷺ به‌یه‌کسانی نه‌چوه لای خه‌زانه‌کانی و ئه‌ی فرموی: خواجه ئه‌مه به‌ش کردنی منه ... هتد، وه لهم باره‌یه‌وه بوو ئه‌م ئایه‌ته هاته خواره‌وه که ئه‌فرموی: ﴿وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمِيلِ فَتَدْرُوا كَالْمِغْلَقَةِ﴾ (النساء: ۱۲۹) له پیئشه‌وه روون کراوه‌ته‌وه.

وه نه‌گهر پیاو چوه سه‌فه‌ر نه‌توانی هه‌ر کامیان پهی خوش بوو له‌گه‌ل خۆیدا بیبات، بیبات به‌لام نه‌گهر پشک قورعه‌ بخت له‌نیوانیاندا ئه‌وه چاکتره.

وه بۆ ئه‌و ژنه هه‌یه که پشکه‌که‌ی بۆ ده‌رچوه له‌مافی خۆی وازه‌یه‌تی بۆ یه‌کیکی تریان، چونکه ئه‌وه مافی ته‌واوی خۆیه‌تی و بۆی هه‌یه بیبه‌خشی به‌ یه‌کیکی تریان.

له عانیشه‌وه خوا لێ‌ی رازی بیته که فرمویه‌تی: پیئغمه‌بهر ﷺ نه‌گهر به‌چوايه بۆ سه‌فه‌ر پشکی نه‌خست له نیوان خه‌زانه‌کانیدا به‌رکامیان به‌که‌وتایه ئه‌وه‌یانی نه‌برد له‌گه‌ل خۆی، وه پۆژه‌کانی

(۱) أبوداود (۲۱۳۴) والترمذی (۱۱۴۰) والنسائی (۶۴/۷) وابن ماجه (۱۹۷۱).

الزواج) ژن هينان و ميتره كردن

دابهش نهكرد له نيوانياندا به يهكسانى، بهلام سودهى كچى زهعه پوژدهكى خوئ بهخشي بوو به عايشه^(۱).

ژن مافى نهوى هديه بهو مهرجه شوبكات ژنى بهسمر نهيات:

وهك چوژن نيسلام هينانى چهند ژنى بهستوتوه بهتواناي دادپهروهرى و عداالتهتوه، وه پرنى نهداوه له چوار بهو لاره بهيترى، ههروا مافيشى داره به نافرته و سهرپرشتياري كاتى نهيدات به شوو مهرجى نهوى دابنين كه ژنى ترى بهسمر نههيترى، جا تهگر نافرتهتيك له عهقدى زهواجهكهدا مهرجى نهوى دانا كه نابى نهو پياوه ژنى بهسمر بهيترى نهو مهرجه دروستو نهبنى كابرا لهسهرى پروات، ونه نافرته بهو هديه نهو پهيمانه ههلبوهشيترتوه تهگر پياوه كه مهرجهكه بهجى نههينا، وه نهو مافى لهدست ناچى مهگر خوئ نهيوئ و رازى بيت، نيمامى نهحمد بو نهو چوه، وه نيينو تهيمى به و نيينوقهيسيش به بههيزيان داناوه. چونكه مهرجهكانى نار زهواج مهترسى گهورتره له مهرجهكانى كرپنو فروشتن و شتى تر. لهبر نهوى بهجى هينانو لهسمر پويشتنيان نهكيدترو پيوستتوه، وه لهسمر بو چوونهكهيان نهه بهلگانهى خوارهويان هيناوتوه:

۱- بهپى نهو ههديسهى بوخارى و موسليم نهگيترنوه كه پيغهمبر ﷺ فرمويتى: (ان احو الشروط ان توفوا ما استحللتم به الفروج) واته: له پيشترين مهرج كه نهبنى بهجى بهيترن نهويه كه نافرتهتان بنى ههلال كر دوه بو خوتان^(۲).

۲- وه ههروهها بوخارى و موسليم نهگيترنوه له عهبدوللاى كورپى نهبنى مولهيكوه كه ميسوهرى كورپى مهخرمه بهو گيتراموه خوئ گوتى له پيغهمبر ﷺ بووه لهسمر مينبر فرمويتى: (بنى هاشمى كورپى موغيره داواى نهوه لى نهكمن پريان بدهم كه كچى خويان بدهن به عهلى كورپى نهبنى طاليب، بهلام من پريان نادهم، له پاشان پريان نادهم مهگر كورپى نهبنى طاليب خوئ بيهوئ كهكهكم تهلاق بدات و كهكهكى نهوان بهيترى، چونكه فاطمه پارچهيه كه له لمشى من مهرجى نازار بهو بگهيمنى به منيش نهگهيمنىت وه له رتوايتيكي تردا فرمويتى: فاطمه لهمنه نهترسم كه توشى فيتنه بيت له دينهكهيدا^(۳). لهپاشان باسى زاوايهكى كرد كه له

(۱) البخارى (۲۵۹۳) و (۴۱۴۱) مسلم (۱۴۶۳/۴۷ و ۲۷۷۰/۵۶).

(۲) تهخرىجي نهه ههديسه رابورد.

(۳) البخارى (۵۲۳۰) و مسلم (۲۴۴۹/۹۳ و ۹۶).

(الزواج) ژن هیټان و میټرد کردن

بہنی عبد الشمس بوو وه ستایشی کرد به چاکی بږ ټو زاوایه تی به و چاکی بهی و فرموی: (حدثني فصدقني، ووعدني فوفی لي، وإني لست أحرم حلالاً، ولا أحل حراماً ولكن والله لا تجتمع بنت رسول الله و بنت عدو الله في مكان واحد أبداً)^(۱).

واته: همرچی ووت راستی کرد له گه لمد، وه به لینی دامی و به جی هیټا، وه من حلال حرام ناکم، وه حرام حلال ناکم، به لام سویتد به خوا کچی نیټروای خواو کچی درژمنی کی خوا له یه ک شوټندا کونابنوه.

نیبنوقه ییم فرمویه تی: ټم حوکه چند شتی کی تیډایه: ټویش ټوویه که ټه گهر پیوا مدرجی کرد ژن به سمر ژنه کدی نه هیټی ټبی به جی بهیټی، وه همرکاتی ژنی تری هیټا ټو نافره ته بږی هیه په یمانه که هه لټو شینیتوه.

وه پوی ټووی که حه دیسه که ټووش ټه گریټووه ټوویه که پیغمبر ﷺ رایگه یاندوه که ټووه نازار به فاطمه ټه گه یه ټیت.

وه ناشکراشه پیغمبر ﷺ کاتی فاطمی داوه به علی بوو مدرجه داویتی که نازاری ندادو تووشی گومانی نه کات، وه نازاری باوکی ندادو تووشی گومانی نه کات.

جا همرچند ټووه له ناوه ټوکی په یمانه که دا نه شکرایی به مدرج به لام به زهرورت ناشکرایه که داخلی په یمانه کیه.

وه له ودا که باسی زاوکی تری کردوه ستایشی کردوه بهووی که راستگو بوو ټو په یمانی داویتی بردویه پییه سمر، نیشانی علی ټدا که چار لهو بکات، همره ها ټووش ده رنه خات که به لین له نیواندا بوو که نازاری ندادو و تووشی گومانی نه کات، جا هانی علیش ندادو بږ ټووی په یمانه کدی بیاته سمر وه چون زاوکی تری کردویه تی.

له مموه ټووه ورته گریټ که ټووی به عورف و عادات مدرج بیت وه ټو مدرجه وایه که به دوم و ترابن، وه جی به جی نه کردنی مدرجی له فزی مافی هه لټو شانندنوه ندادو به خاوه نی. بږ نمونه ټه گهر وا فپر بکهین که هوزنک عاده تیان وهایه نافره تیان نه چیتته دهر له ناویاندار ټنگه به پیواه کانیان نادن لهو دهرچن، وه عاده تیان له سمر ټووه بروات، ټووه وه بمرج دانراوی له فزی به، ټه مش له بنه ماکانی عاده تی خه لکی مدینه دا هیه.

(۱) سدیری ته خریجی حه دیسه کدی پیټشو بکه.

الزواج) ژن هیئنان و میړد کردن

وه بنه ماکانی ته محمد (په همدې خوی لسی بیت) وهایه که مدرجی عورفی وه مدرجی له فزی وهایه، لهبر نموه بویه کری یان به پیوست داناره لسمر ثوکسمی جله کانی نندا به جل شور یا کورت کړه وه، یا نموی همیره کوی نندات به نانموا، یا خواره منی نندات بمو چیش لسی نمراندی که به کری تیش ده کهن یا کاتی چوه حمام و داوی له یه کیک کرد بیشوات که نمو کسه عاده تی وهابوو به کری خه لکی نشت، نمبی کری و تنه ی نمو کارانه بدات هرچنده له پیشمونه باسی کری یان نه کردوه.

جا لسمر نممه نه گمر فبرز بکرت که نافرته که له بنه ماله یه که پیاریان ژن بسمر ژنه کانیان ناهیتن، وه ریگاش نادن بمو کاره، وه نمو عاده تیان بمرده وام بمو جزره بوو، نموه وه ک نموه وهایه به زار نمو مدرجه بلین.

وه لسمر نموه گموره نافرته تانی جیهان و کچی سالاری ناده میزادان له همدمو نافرته تیک له پیش تره نمو مدرجی هدییت، جا نه گمر عدلی کاتی پدیانه که نمو مدرجی له ناوه رۆکی پدیانه کدا دانابی بۆ دریات کرد نمویه نه ک دامز راندن و بینا کردن، وه له ریگری کردن له عدلی که کچی نمبی جهل و کچی پیغمبر ﷺ کۆ بکاتمونه چمند حکمه تیک جیوان هدی، نمویش نمویه که نافرته له گهل میړده کیدا له پلویه کی که متر لودایه، جا نه گمر نمو نافرته خوی له خوی دا پلویه کی بمرزی همدوو وه میړده کشی همروا پلمی بمرز بوو، نموه نمو نافرته پلمی بمرز ده بی هم به خوی و هم به میړده کوی، که حالتی عدلی و فاطمه خویان لسی رازی بیت بم شویه بوو.

تینجا خوی گموره کچی نمبی جهل له گهل فاطمه دا له یه ک پلدا دانانی نه به هوی خوی وه نه به هوی عدلی نموه له کاتیکدا له نیتوان نم دواندا نمو جیاوازی یه هدی که هدی، کهواته شو کردنی بسمر گموره نافرته تانی جیهان چاک نییه نه بمپی شمرع وه نه به پلمو پایه، وه پیغمبر ﷺ خوی نیشاره تی بۆ نموه کردوه که فرموده تی: (والله لا تجتمع بنت رسول الله وبنت عدو الله في مكان واحد أبدا). جا نممه به وتبی یا به نیشاره تی نمو پلمو پایه نه گرتنمونه. وه له پیشمونه باسی نمو جزره مدرجو سووده کوی بۆ نافرته و همروها رای زانایان لسمری کرا، جا بوی بگمر پروه.

حیکمته هیئانی زیاتر له یه ک ژن :

۱- له رحم و میهره بانی خویه بۆ ناده میزاد که بوی رها کردوه چمند ژن بهیتن، وه که له چوارش زیاتر نمبن بده کوه.

(الزواج) ژن هیئان و میړد کردن

جا بۆ پیاو دروسته که له یهک کاتدا له ژنیک زیاتری همدیت بهممرجی توانای نهفهقه کیشان و شو مانموی همدیت لایان، وهک له پیشموه باس کرا.

جا نهگمر ترسا لموی ستهم بکات و شو ممرجانه بهجی نههینن که به دوایدا دیت حمرامه لسمری زیاتر له یهک ژن بینیت. تمنانهت نهگمر ترسا لموی که مافی یهک ژنیشی بۆ ندریت نموه حمرامه لسمری ژن بهینیت، ههتا توانای ژنهیتانی تیدا دروست نهیت.

وه شو چهند ژنهیتانه نه واجبه و نه سوننهته، بهلکو شتیکه ئیسلام پهوای کردوه، چونکه جاری را هدی به ژنانهدان کردنموه چاک کردنی باری ژیان و کۆمهل هینانی زیاتر له ژنیک وهک زهرورتیکی لیدی، وه جوان نییه لهلایمن یاسا دانمروه شو شته پشتگویی بخوی و چاری لینی بنوقینری.

۲- چونکه ئیسلام خاوهنی نامیهکی مرۆقاییهتی بهرزه سپێردراوه به موسلمانان که شو نامیهه راپهرینن وههلسن به گهیانندی.

وه شو ناتوان ههلسن به راپهراندنی شو نامیهه ههتا دهولتتیکي به هیزیان نهیت و ههمو راکرتیکی شو دهولته ئاماده نهکرای له سهرباز و زانستی و پیشهسازی و کشتوکال و بازرگانی، وه ییجگه لهوانه شو شتانهی که بوونی دهولتهی لسمر نموستی که لههممو لایهکهوه لینی بترسن و فرمانی بهروا دهسلاتی بههیز بیت.

وه نموهش شووار ناییت به زۆری نهندام نهیت، به شیهیهک که له ههمو بهارهکانی چالاکي مرۆقی دا ژماریهکی زۆر همدیت بۆ کار کردن، لهبهر نمویه ووتراوه (انما العزة للکاکثر) واته: هیزو گمورهیی بۆ زۆره.

وه رینگاش بۆ شو زۆر بوونه زوو ژن هینانه له لایهکهوه، وه هینانی چهند ژنه له لایهکی ترهوه. وه دهولته تازهکانی شم سهردهمه ئیستا ههستیان به بهنرخي شو ژماره زۆرییه کردوه، وه کاریگمري شو زۆرییه لسمر بههمم هینان و شمرو شوپو فراوان کردنی دهسلات، بۆیه له همولی نموهدان که ژمارهی دانیشتون زۆر بکمن بههۆی هاندانی خهک بۆ ژن هینان و دانانی پاداشت بۆ شو هارولاتی یانهی که نهندامانی خیزانهکیان زۆر نهکمن، تاوهکو هیزو بهرگری بۆ دهولتهکیان داین بکمن.

گمروکی نهلمانی (پۆل اشید) ههستی بهو زۆری نمویه کردوه لای موسلمانان، وه نموی به هویهک له هویهکانی هیزو دهسلاتیان داناوه لهبهر نموه له کتیبی (الإسلام قوة الغدا) که سالی

(الزواج) ژن هینان و میړد کردن

(۱۹۳۶) دهرکومتووه نه‌لټت: پایه‌کانی هیزو توانا له پوژه‌لاتی ئیسلامیدا له سئ شتدا کو نمیتتهوه :

ا- له هیزی ئیسلامدا، وهک ناین، وه له بیرو باوه‌ر بئو ناینه، وه له په‌وشته به‌رزه‌کانیدا، وه له برایه‌تیو یه‌کیه‌تی نیوان په‌گه‌زه جیاجیاکان له په‌نگو پوژشبیرو دا.

ب- وه له‌زوری سمرچاره‌کانی سامانی سروشتی له پارچه زوی پوژه‌لاتی ئیسلامی دا که له نوقیانوسی نه‌طله‌سی‌یموه درټژ نه‌میتتهوه به‌سمر سنووری مەراکیشدا له پوژتارواوه همتا نوقیانوسی نارام له‌سمر سنووری نه‌نده‌نوسیا له پوژه‌لاته‌وه.

وه بوونی ئم سمرچاره زۆرانه ئمبته هو‌ی دروستکردنی بارنکی نابوری ساغو به‌هیز که به‌شی خویان نه‌کات و نایه‌لیّ موسلمانان هرگیز پیوستیان ه‌بیت به‌پوژ تاوا، به‌مەرجیّ خویان یهک بن و هاوکاری یه‌کتر بکمن.

ج- وه له کوتاییدا ناماژهی بۆ هوکاری س‌ن‌یم کردوه که نه‌ویش: زوری نموهی به‌شهری‌به له‌لای موسلمانان، که وایان لیّ نه‌کات توانای ژماره‌ی‌بیان هم‌میشه همر له زۆربوندا بیت.

له پاشان ووتیه‌تی: جا نه‌گمر ئمو سئ هیزه کو‌بیتتهوه موسلمانان یه‌کیان گرت له‌سمر بیرو باوه‌رو یه‌کتا‌پرستی، وه ئمو سامانه سروشتی‌به پیوستی‌به‌کانی ژماره زۆره‌که‌یانی دابین کرد. ئمو کاته خه‌تمی ئیسلامی ه‌دپه‌شه‌یه‌ک نه‌بیت که ه‌والیّ له‌ناوبردنی ئوروپا نه‌دات به‌گوییّ دنیادا، وه ه‌والّ نه‌دات به‌ده‌سه‌لات و سه‌روه‌ری جیهانی له‌ناچه‌یه‌کدا که مەركه‌زی ه‌مموو جیهانه.

وه ئمو (پول نه‌شید)ه پاش نموهی ئمو سئ هو‌یهی پروون کرده‌وه له رن‌گای سمرژمی‌ری په‌سمی‌یموه، وه له رن‌گای نموهی که نه‌ی زانی ده‌ریاره‌ی بن‌په‌رتی بیرو باوه‌ری ئیسلامی وهک نه‌درو‌شیتتهوه له می‌ژووی موسلمانانداو می‌ژوویی په‌یوه‌ندیان و پی‌شپه‌وی کردنیان بۆ به‌رپرچ دانموهی ستم و ته‌ج‌اوز بۆ سه‌ریان، پی‌شنیازی ئمو نه‌کات: «که پوژتاوا‌ی مەسیحی یه‌ک بگرن و هاوکاری بکمن به‌گهل و ده‌ولت‌موه تاوه‌کو جه‌نگی خاچ په‌رستی بگپ‌رنموه به‌شپوه‌یه‌کی تر که بۆ ئم سه‌رده‌مه‌ه بلوئ، به‌لام به‌شپوه‌یه‌کی کاری‌گه‌رترو چاک تر».

۳- وه ئمو ده‌ولت‌می خاوه‌ن نامه‌یه‌کی مرؤفایه‌تی بیت زۆرت‌ر توشی گپ‌رهو کیشمی جیهاد نه‌بیت و ژماره‌یه‌کی زۆر له نه‌ندامانی کو‌مه‌ل‌گه‌ی له‌ده‌ست نه‌چیت، که پیوسته ناگاداری خیزانی نه‌وانه بک‌ریت که شه‌هید بوون، وه هیچ رن‌گایه‌کیش نه‌یه بۆ چاودیری کردنیان له‌وه چاک‌تر بیت که به‌شو‌ر بدرن، وه مه‌جالی تر نه‌یه جینی ئمو له‌ده‌ست چوانه بگ‌ریتتهوه زوری نموه نه‌بیت، وه هینانی چەند ژنیش له هو‌یه‌کانی ئمو زۆری‌به‌یه.

(الزواج) ژن هیتان و میړد کردن

۴- جاري وا نهيټ ژماره‌ي نافره‌ته‌كاني گه‌ليك له گه‌لان زړتر نهيټ له نيړينه‌كاني، وه‌ك عاده‌تمن دوواي جنه‌گه‌كان نموه‌ پرو نهدات، به‌لكو جاري ودها نهيټ كه ژماره‌ي ميړنه له زياد بووندا نهيټ له‌ناو زړ له نهموه‌كانا، همتا له‌كاتي ناسايشيدا، له‌بهر نموي زړ له پياوان تووشيان نهيټ به‌كاري گران و ناخوش كه نهيټه هوي تممن كورت كودنموي پياوان زياتر له ژنان.

وه نمو زړي‌يه هيتاني چمند ژن پتويست نده‌كات و نه‌يسپيټي بؤ نموي نمو ژماره‌ زياده‌يه سمرسري بكريټ، و بپارزريټ، چونكه نه‌گمر واش نه‌كړيت، نموه نمو نافره‌تانه ناچار نمين كه لا‌بدن و ده‌ست بده‌نه كاري نرم و پست، وه بموه كؤمهل پيس نهيټ و ره‌وشي ناميټي، يا نموه‌تا ژيانيان بمونه‌سمر به‌ نازاري بن نوميټي و ناره‌متي بن ميړدي، وه له نهمامدا ناره‌زيان له ده‌ست بدن و سامانيكي زړي تواناي مروقياه‌تي له‌ناو بچيټ كه نمتوانا نمو سامانه بپيټه هوي به‌هيژيوني نم گه‌له، وه بپيټه گه‌نخينه‌يه‌ك و بخريټه پال گه‌نخينه‌كاني تري.

وه همندي لمو ده‌ولتنامي كه ژماره‌ي نافره‌تيان زړتره له ژماره‌ي پياوه‌كانيان ناچار بوون كه هيتاني چمند ژن به‌ ره‌وا دابنيټ، چونكه لموه بمولاوه چاره‌يه‌كي چاكتر نادؤزرتنموه همرچمنده پيټچومانمي باوه‌ره‌كي بيت و پيټچومانمي نموي بيت كه‌لسري راهاتوه.

دكتور (عمد يوسف موسي) ووتويټي: له بيرمه‌ من و همندي له براده‌راني ميسريم بانگ كراين سالي (۱۹۴۸) - كاتي له پارس بووين - تا ناماده بين له كؤنگره‌ي لاواني جيهاني‌دا له شاري (ميونيخ)‌ي نهمانيا.

نمونه‌بو من و هاورپي‌يه‌كي ميسريم به‌شداريان كرد لمو حلقه‌يه‌ي كه‌باسي تنگوچه‌لهمي زيادبووني ژماره‌ي نافره‌تيان نه‌كرد له نهمانيا كه چمند جار له ژماره‌ي پياوان زياتره دواي جنگ، وه داواي نمويان نه‌كرد كه چاره‌سريكي باشي بؤ بدؤزرتنموه، وه همركس چي نهماني لموباره‌يموه بيخاته پرو.

جا دواي نموي هممو چاره‌سركان خرايه پيش چاوو هممويان ره‌فكران، من و هاورپي‌كم چاره‌سريكي سروشيمان خسته پيش چاويان، نمويش ريډان بيت به‌هيتاني زياتر له يه‌ك ژن.

لسره‌تاوه نمو پايه به‌ سمرسوپمان و بيژاري‌يموه وهرگيا، به‌لام دواي نموي لينكؤلينيويه‌كي عادلانو قوليان لسمر كرد كؤرپسته‌كان هاتنه سمر نموي كه هيچ چاره‌سري تري نپيه، وه له نهمامدا بوو به‌يه‌كي لمو نامؤژگاريانمي كه كؤنگره‌كه برياري لسمر‌دا.

(الزواج) ژن هیئنان و میّرد کردن

وه نموی که زور دلی شاد کردم نموه بوو دواي گمراڼوم بۆ نيشتمان سالی (۱۹۴۹) زانيم که چيند پوژنامهيديکی ميسری بلاوی کردبۆوه که خه لکی شاری (بۆن) پایتهختی نه لمانیای پوژر ناوا دواي نموهیان کردبوو قانون ری بدات که زیاتر له یهك ژن بهیندریت.

۵- پاشان تواناو نامادهیی پیاو بۆ نموه هیتان زیاتره له تواناو نامادهیی ئافرهت، چونکه نمو ئهتوانی کاری جنسی بهجی بهیئیی، ههتا ئهگاته دوا ساتهکانی تهمهنی، بهلام ئافرهت ماوهی بێنویژی (که جاری وا ئهییئت ئهگاته ۱۰ پوژ) و زهستانی و مندالی بوون (که جاری وا ئهییئت ئهگاته ۴۰ پوژ) نامادهیی نییه بۆ نمو کاره، نمه ییئجگه له بارو زرونی سک پری و شیردانیش.

وه توانای نافرهت بز مندال بوون کوتایی دیت له نیوان ۴۵ سالی تا ۵۰ سالی، بهلام پیاو توانای مندال دروست بوونی ههیه همتا دواى شمس سالیس، وه تمبی ثم حالتانه رهچاو بکریڼ و چارهسیری گونجاویان بز دابتری .

جا نه گهر ژن لږو حالتدا تواناي به چې ټيناني کاري ژنو ميړدايمتي نيميت پياو چي بکات لږو ماوهيدا؟

نایا باشت نعییه بوی نافره‌تیکی تری حه‌لال بهینیت که لهداوین پیسی و کاری خراپ
بیپارێزۆی، یا نافره‌تیک بکات به دۆست که هیچ په‌یوه‌ندییه‌ک نه‌بیت له‌نیوانیاندا جگه له
په‌یوه‌ندی ناژه‌لی؟!

له گهلا ٽيئيني ڪرڻي ٺهوي ڪه نيسلام زناي حرام ڪردوه به توندترين شيوه.

خوای گموره فمرويه تي: ﴿وَلَا تَقْرُبُوا الزَّانِيَ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلًا﴾ (الاسراء: ۳۲)

وه له زنا ڪرڻ نزيڪ مهينوه بهراستي ٺهوه زور ڪارنڪي زشتو خرايرين رنگابه.

وہ سزایہ کی سہختی بڑی ناکار بریارد اوہ:

﴿الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ وَلَا تَأْخُذْكُم بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلْيَشْهَدْ عَذَابُهُمَا طَائِفَةٌ مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ (النور: ٢).

واته: نافرت و پیاوی زیناکمر که زهواجیان نهکردبئی، یهکی سد جار قامچیان لئی بدن، وه بهزهیی هاتنموه پئی یاندا نتان گریو واز لمو سزایه بهیئن یان سوکی بکمن، تگمر تیوه باوه پتان بهخواو روژی دواپی همیه، وه با کومه لئک له باوه داران نامادهی سزادانیان بن بۆ یهند وهگرتن.

۶- جاري وا نهمې ژنه كه نمزوك نهيټ و منډالې نايټ يا نهخوشيده كې نهيټ كه چاك بوننموي نايټ له گمل نهمه شدا حمزي له بمرده وامي ژباني ژن و ميتردايمتپيه، وه پياوه كمش حمز له منډال نه كات و له ناخه تيك بڼ كاروباري ماله كمي.

(الزواج) ژن هیئان و میړد کردن

جا نایا خیر لموده‌ایه که نو پیاوه رازی بیت بمو واقیعه دهر دناکو ژیان له گمل نو نمزؤکه‌دا یا له گمل نو نه‌خؤش‌دا بمرسته سمر بچ نموی مندالتیکی همدیت یا کمسک همدیت سمر بمرستی کاروباری نو مالئی بؤ بکات، نیر نو پیاوه به تنیا هملگری نو هممو زیانه بیت؟! یا خیر لموده‌ایه که نو نافره‌ته جیا بیستموه له کاتیکا نو نافره‌ته پئی خوشه لای بمینستموه، نمویش بمو جیا بوونمویه تووشی نازاری بکات؟!.

یان خیر لموده‌ایه که ریکخستن بکات له نیوان ناره‌زوی خوی خیزانه‌کی، بمو شیویه که نافره‌تیکي تر بهیئنی و نمویش همر له لای خوی گل بداتموه، بمو کاره‌ش بمرؤه‌ندی همر دوکیان بیت جی؟!.

باوهرم وه‌هایه که چاره‌سری دوایی باشرین بیت و شیاوتر بیت به وهرگرتن، وه همر خاوه‌ن ویرژدانی زیندوسؤزی ووشیار قه‌بولی نه‌کات و پئی رازی نه‌بیت.

۷- وه همدی پیاو هدی به حوکی سروشتی دهرونی و بده‌نی - ناره‌زویه‌کی جنسی سمرکیشتی زوری هدی له‌واندیه به ژنیک نو ناره‌زوی نه‌شکیننی و تیری نه‌کات، به‌تابیه‌تی له همدیک له ناوچه گمرمه‌کاندا. جا له‌جیاتی نموی دؤستینکی تر بگریو نه‌خلاق و ره‌وشتی تیک بچی بؤی رها کراوه که غمریزه‌کی به رینگایه‌کی تری حه‌لالی شرعی تیر بکات.

۸- نموانه همدی هوکاری تاییه‌تی و گشتین که نیسلام ره‌چاوی کردون له‌وباره‌یموه، وه نیسلام یاسایه‌کی دانانی تنها بؤ جیلینکی تاییه‌تی له خه‌لک، یا تنها بؤ سمرده‌مینکی دیاری کراو، به‌لکو بؤ هممو خه‌لکی داناوه همتا خوا زویو همرچی له‌سهریه‌تی نه‌بیاتموه، به‌لام ناگاداری کردنی سمرده‌م و شوئن پایمو نیعتیباری خوی هدی، وه همره‌ها بارو زرونی ته‌کی ته‌کی خه‌لکی نه‌بی حسابی بؤ بکری.

وه همره‌ها سوربوون له‌سمر بمرؤه‌ندی نه‌نموی نیسلام - به زورکردنی نه‌ندامه‌کانی بؤ نموی چه‌کی جینگ و ناسایش بن - له گرنگ‌ترینی نو نامانجانیه که یاسادانمر مهبسته‌یمتی.

وه گرنگ ترین مهبسته که یاسادانمری نیسلام له بمرچاوی گرتوه.

۹- نم یاسایه له کؤنموه که دانراوه جیهانی نیسلامی نیشی پی کردوه، فزلیکی گموره‌ی همره‌ه بؤ مانموی به‌پاکو دورکومت‌نموی له‌هممو پیشه ناشیرینه‌کانی کؤمه‌لایموی کم ره‌وشتی که لمو گه‌لاندا بلاوبوه که باوهریان پینی همره‌ه نیعت‌افیان پی نه‌کردوه.

وه لمو کؤمه‌لگاندا که هیئانی چند ژن قده‌غدی نه‌م شتانه دهبیرئ:

(الزواج) ژن هیئان و میژد کردن

۱- بلاوونموه ی سهریچی و داوین پیسی هتا ژماره ی نافره ته پهوشت پیسه کان له ژماره ی نموانه زووترن که میژدیان کردوه له همدنئ شویندا.

۲- بهوژی نمو داوین پیسی پیوه ژماره ی مندالی زویش زور بووه. چونکه له همدنئ شویندا ریژده ی نه گاته ۵۰% ی له دایک بووان. وه له ولاته یه کگرتوه کانی نممیریکا همموو سالتیک زیاتر له دووسد هزار مندالی ناشمرعی له دایک نمیت!!!
گوفاری گمل له نابی (۱۹۵۹) نممی بلاوکردوتموه:

نمو په قهقهه سهرسوپهینمهری مندالی ناشمرعی که له دایک بوون له ولاته یه کگرتوه کانی نممیریکا سهرله نوی دهمه قالی تازو کردوتموه دهریاری نممه که ناستی پهوشت له نممیریکادا چمنده له خواره ویده، وه نمو باره گراندی که دیتته سهرشانی باج دهرانی نممیریکا - له نه بجامی نمو خمرجی بی که نمبن صهرف بکری بۆ نم سوپای منداله زوره - وه نممه سهر نییه چونکه ژماره یان سالتیانه له دووسد هزار تن نمپیری.

وه بۆ بهرنه کار کردنی نم تنگو چه لعمه یه ده ستگا په سمیه کان له همدنئ شویندا بیر لهوه نه کمنوه که نافره تان نمزوک بکمن به تاییه تی نموانی له تعلیماتی ناین لایان داوه.

وه له همدنئ شویندا دهمه قالی نه کری له سر نمو پیشنیازانه که داوانه کمن یارمندی کمن بکمنوه لهو دایکانی که له مندالیکی ناشمرعی زیاتریان نمیت.

وه زارهی تمندروستی و پهروه ردهو کاری کومه لایمی له ولاته یه کگرتوه کانی نممیریکا نه لیت:
به راستی باج دهران له نممیریکا نم سال نمبن (۲۱۰) ملیون دۆلار بدن بۆ داین کردنی خمرجی نمو مندالانمی به ناشمرعی نمبن، که بۆ هر مندالتیک مانگی (۲۷) دۆلارو (۲۹) سهنت صهرف ده کری.

وه سر ژمییرییه کی په سمی نه لیت که ژماره ی نمو مندالانه له (۸۷) هزارو (۹۰۰) له سالی (۱۹۳۸) دا گیشته ته (۲۰۱) هزارو ۷۰۰ له سالی ۱۹۵۷ دا.

وه وهك وه زارهی کاروباره ی کومه لایمی دایناوه ژماره ی نمو مندالانه سالی ۱۹۵۸ نه کمنه ۲۵۰۰۰۰ هزار مندال.

به لام پسپوره کان نه لیت نمو ژماره یه زور زووتر نمیت.

الزواج) ژن هېنان و مېړه کردن

وه سمرژمېړه دوله تېږه کانه کله لم دوايي يېدا نه ځام دراوه وا دهرته خات که ژماره يان له هېرېک هزاردا گه يشتو ته سې بهرامېر، به تايېه تي لم دوو جيلې دوايي دا که کارنکي ترسناک دهرته خات له نيوان نافرته تازه پې گه يشته کاند.

وه زاناياني زانستي کومه لايه تي راستي يه کي تر دهرته خن نمويش نمويه که خيژانه به تواناکان نه گمر کچنيکيان مندالتيکي ناشمري بو نه يشارنموي منداله که نه يرن بؤ خيژانتيکي تر تا بيکه نه مندالي خويان و به خيوي بکن - گوڅاره که تمواو بو-.

۳- نم تېکه لې بوونه پيسه بوته هوې بلاوې بونموي نه خوڅي لاشه يوي گري دهرني و تېک چووني تاره زو ميښک.

۴- هوېه کاني لاوازي دهرني و تېک چوون خوي کيشاوه تموه ناويان.

۵- گري پهيوندي يه به هيژه کاني نيوان ژن و ميړد کراوه تموه ژياني ژن و ميړدايې تيک چووه پهيوندي خيژاني هه لوه شاهه همتا واي لي هاتوه بووه به شتيکي بي بايخ.

۶ وون بووني نه سې پاست، همتا ميړد ناتواني به تمواوي بليت نمو مندالانې پهره رديان نه کات هي خويې تي.

نم خراپي يانم و گه لي شتي تر نه ځاميکي سروشتي بووه بؤ لادان له فترت و دورکوتنموه له فرمانه کاني خوا، که نمويش به هيژترين به لگيه لسمر نموه که بؤ چووني نيسلام چاکترين بؤ چوونه، وه ياساي نيسلام په واترين ياسايه بؤ مروڅيک لسمر پوي زوي بڅي، نهک بؤ نمو فريستانې که له ناسمانن.

با نم ووتيه کوڅايي به ينن بمو پرسيارو وه لامانه کي (الفونس اتين دينيه) هيتاويې و ووتويې تي: ناي له نه ماني چنډ ژنه يناندا سووډيکي په وشتي هديه؟

له پاشان وه لامې داوه تموه: نممه شتيکه گوماني لي نه کريت: چونکه نمو به درپه وشتي يې که زور کمه له زوري ي ولاته نيسلام يه کاند له مودووا لموښ بلاو نيميتموه شوتمواره ويرانکمره کاني دهره کمريت.

هروها نه خوڅي يهک دهرته کموي که لمو يېش نه يان ناسيوه، نمويش مانموي نافرته بي نموي شو بکات، که به هوې نموه خراپه بلاو نيميتموه لمو وولاتاندا که تنها هيتاني يهک ژن تيتاندا په وايه.

(الزواج) ژن هیئنان و میړد کردن

وه نموی تیدا دهر کموتوه به پږه یه کی ترسناک به تایه بستی کاته کانی دواي جنگ^(۱).

بستنهوی هیئانی زیاتر له یهک ژن

خراپی بهجی هیئنان و گوئی نمدان به ناموژگاری یه کانی نیسلام بوو ته به لگمی راپه پرن بو نمو کسانه کی که نه یانموی هیئانی زیاتر له یهک ژن به بستنهوی بهوی کمرهوا نه میت بو پیاو ژنیکی تر بهیئنی هدا قاضی یا نمو لایمانه کی تموکاره یان خراوته تمستو تمواو له حال و توانای مالی نمو کسه نه کولنموه، ټینجا پږی یان داوه بهو پیاوه ژنیکی تر بهیئنی. تممش لمبر نمویه که ژیانی مالداري پیوستی به نه فقهه کی زور هیده، جا نه گمر ژماره کی نمدامی خیزان زیادی کرد بهوژی چند ژنموه، نموه باری پیاوه که گران نه میت و لاواز نه میت، لموه دا که هستی بهیئنی پیوست به نه فقهه کیشانیان، وه کم تونا نه میت له پوره ورده کردنیان پوره ورده یه کی وا که بیان کاته نمدامی چاکی کومه له که یان، که له پاشه پوژدا بتوانن هه لسن به بهجی هیئانی نمرکی گرانی ژیان، وه بهوش نمازی و نه خوینده واری بلاو نه میتمه و بږی کاری دهست بهسر نمدامه کانی نمو کومه لندا نه کیشی و ژماره یه کی زوریان لی دهریده دهر نه میت وه تاوه کو پږ نمب هیشتا همر هه لگری نمو میکره یه پیسانن که ټیسکه کانیانی خوارده.

پاشان پیاو لم پوژگاره دا زیاتر له ژنیکی ناهیتی مه گمر لمبر تیرکردنی تاره زو و دهستکوتنی سامان نه میت، بږی نموی بگه پږی به شوپن حکمته کی چند ژنه یئنان، وه لمو هیئانه شدا مه بستنی لایمنی بهرزه ونده یه که ی نریه، لمبر نموه زور جار ستم له مافی نمو ژنه کی که ژنی به سردا هیئاوه نه کات و به منداله کانی زیان نه گه یه نی، که بږی بهشیان نه کات له میرات، و بهو ناگری ناکوکی له نیوان براو خوشکه کان لمو هموی یانه هه لته گیرسیتی، له پاشاندا نم ناکوکی به بلاو نه میتمه به نیوان خیزانه کاند، دوژمنایه تی زور نه میت و همر ژنه تی نه کوشی توله لموی تر بستیتی، نیر نمو شته به چوکانه گموره نمب هدا نه گنه راده کی کوشن له هندی جاردا

نموه هندی که له شونمه واره کانی هیئانی چند ژن که به لگمی به بستنهوی لی وهرگیراوه

جا ټیمش نه ټین: چاره سرکردن بهو ناکری کمری لموه بگیری که خوا په وای کردوه، به لکو به پوره ورده کردن و شاره زاکردنی خه لکی به یاسای خوا نه میت.

تایا نایینی که خوا پږی داوه به مرؤ بخواو بخواتمه بږی نموی له راده کی خوی تی پږت، جا نه گمر له خواردن و خواردنموه دا زیاده روه کی کرد و تووشی نه خووشی و درم بوو نموه نمو نه خووشی و

(۱) له کتبی (محمد رسول الله): وهرگیرانی (د/ عبدالخلیم محمود).

(الزواج) ژن هیټان و میټرد کردن

درمه ناگمړټموه بۆ خواردنو و خواردنموه که، نموندهی که نهگمړټموه بۆ زۆر خواردنو و ئیسراف کردنه که

وه چارهسهرکردنی نموهش بهونهبایی که پټی خواردن و خواردنموه بگیری لهوانه، بهلکو به فیر کردنی نمو پهوشتانمی که پټیسته ناگاداری بکړی بۆ خۆپاراستن له پروودانی نمو زیانه.

له پاشاندا نموانمی بۆ نمو چون که چند ژنهیټان قهدهغه بکړی هتا قاضی پټ نمدات وه بهلگشیان واقعی حالتی نموانمیه که له ژنیک زیاترییان هیټاوه، یا نازانن یا خۆیان گیل نهکن لهو خراپهیی که پرو نمدات له نهجمای نمو قهدهغهکردنه، چونکه زیانی دروست بو له نهجمای پهوایی چند ژندا زۆر هیټاش تره له زیانی قهدهغه کردنی .

وه پټیست نمویه که خۆ له توندترینی نم دووزیانه بیارتزری بهوی که سوکهکیان پهوا بکړی به پټی قاعیدهی (سوک ترین زیان له دووزیان) وه سپاردنی نمو کاره به قاضی شتیکه که ناتوانی زهوتی بکات، چونکه هیچ کیش و پټوانیکی راست نییه بتوانی بارو زروفی خهلکی پټ بزانی، وه لهوانمیه زیانی نریک تربی له سوودهکی.

وه موسلمانان لهسهردهمی یهکههموه هتا نیستا له ژنیک زیاتریان هیټاوه، وه پیمان نهگهیشتوه کهسیک همولی نموی دابی قهدهغی بکات، یا بیبهستیتموه بهو شتویدی که نهمانه پټنیازیان کردوه. جا با نیمهش نمو توانایمی نموانمان بیټ، وه پټیست نییه بزمان پهجمتی خوی فراوان لهسهرخومان تهسک بکهینموه، وه لهو یاسایه کم بکهینموه کههرچی خوړپهوشتی جوانه تییدا کۆبۆتموه بهشایهتی دوژمنان جگه له دوستان.

میټووی چند ژن هیټان: ^(۱)

له راستیدا نم یاسایه له پټش دهکوتنی نیسلامیشدا همر بلاو بووه لهنیوان زۆر له گهلانی سهرزهویدا لهوانه (عبرییهکان) و (عرب) له سهردهمی نهزانیدا، وه گهلانی (صقالیه) یا (سلافیون) هکان، که بهشی زۆری خهلکی نم ولاتانه نهچنموه سهریان که نمپۆ ناوټبرین به: (روسیا و لیتوانیا و لیتوانیا و نمستونیا و بولونیا و چیکوسلواکیا و یوغسلافا)

وه لای همدی گهلانی جهرمندیو سهکسونی که بهشی زۆری خهلکی نمو ولاتمانه نهگرتموه کهنمپۆ پټی نهلین: (تهلمانیا و نمساو و سیرا و بهلیکا و هولمندا و دانیمارک و سیدو و نرویج و نینگلتر).

(۱) له کتیبی (حقوق النساء في الإسلام): ماموستا علی عبدالواحد.

(الزواج) ژن هیئان و میړد کردن

کهواته راست نویه نموی که نه لټن هر نیسلام نم یاسایه هیئانه،
له راستیدا نم یاسای چمند ژنه همتا نیستا بلاره له نیوان زور گهلانی جیهاندا که لمر ناینی
نیسلامیش نین وهک ولاتانی نه فمریقیاو هیئندو چین و یابان،
کهواته نموش راست نویه که نه لټن نم یاسایه تمنها لئاو نم ولاتاندا ههیه که لمر ناینی
نیسلامن.

وه له راستیدا ناینی مسیحی هیچ په یوئندی نیه به حرام کردنی چمند ژنمه، چونکه له
نینجیلدا ده قتیکی راستو رهوان نویه که به لگه بیت بز حرام کردنی،
جا نه گمر بمشی زوری مسیحیه دیرنه کان له خه لکی نمورپا لمر یاسای یهک ژنه یئان
بوون لمر نموه بووه بمشی زوری نمومه نمورپیه کان بتپرستی لئاو نیاندا بلاره بووه کهواته نم
یاسایه هر لئاو نموه بزبان ماوه نموه، وهک گهلانی یونانی و رومان که رهوشیان وها بووه چمند ژن
حرام بووه کهماره بکرتن، نیت خه لکه که هر لمر نموه رزشتون که باوو باپران یانی لمر
بووه،

کهواته یاسای یهک ژنی یاسایه کی کوتو پر نموره هاتبیته ناویان بهموی ثاینه تازه که یانمه که
چونه ناوی، به لکو یاسایه کی کون بووه له کاتی بت پرستی نموه کاری پئ کراوه، وه تمنها شتیکی
لټر دا نمویه که یاساکانی که نیسمی تازه داهیتراو دوای نموه جئ گیر بووه لمر حرامی چمند
ژنی وه وای داناه که له تهعلیماتی ناینیه، هر چمنده له کتبی نینجیله کاندا شتیکی وها
نمها توه به لگه بیت لمر نمو حرامیه،

وه راستیه که یاسای چمند ژنی له گهلانی پیشکوتوو له شارستانی رمتی دا نه بی
بمو شیوه روونه دهرنه کتوتوه، له کاتیکدا لئاو گهله دواکوتوه کاندا زور کم بووه وهک زانا
کومه لئاسه کان و میژوو نوسه کانی شارستانی رمت بریاریان لمر داوه، وه لمر ووی هموریا نموه
(ویستمارک و هوبهوس و هیلیر و جنریرج).

وه تیبینی نموه کراوه که یاسای یهک ژنی لئاو بمشی زوری گهله دواکوتوه کاندا باو بووه
به تایبمتی نمو گهلانی لمر راو کردن ژیاون، یا نموانی لمر داهاتووی میوهی سروشتی ژیاون
که لمر وشتدا همبون، وه همروه ها لئاو نمو گهلاندا باو بووه که زور زور لمر دووا کتوتوی
سهرتا نمواوه نموه؛ وه نمو گهلانی کتازه کاریبون له کشتو کالدا،

(الزواج) ژن هیئان و میژد کردن

له کاتیکیشدا که یاسای چهند ژن بهشیوهی پوون و ناشکرا دهرنه کموتوه لهناو نمو گهلاندا نمیت که زۆر پیشکموتوو بوون؛ نموایش نمو گهلان بوون که مرحلهی پاری سمرتایییان برپوهو گهیشتونته مرحلهی پروهردوکردنی ناژال و بهکارهینانی برپوومیان، وه نمو گهلانی له مرحلهی کۆکردنوهی برپوومو سروشتی تی پمرون بۆ مرحلهی کشتوکان.

وه زۆر له زانیانی کۆمهڵناسیو میژوو نووسی شارستانییهکان رایان وههیه که یاسای چهند ژن برافراوان نمیت و نمو گهلان زۆر نمبن که بهو یاسایه نیش بکمن، ههتا له شارستانییهیدا پیش بکمن، کهواته راست نییه نموێ ئهتین یاسای چهند ژن بهستاره به دوواکوتوویی شارستانییهتییهوه، بهلکو نموێ که لهگهڵ واقیعدا رێک دیتوه به نموای پێچهوادی نمویه.

ناهویه که راست و ناشکرایه دهربارهی یاسای چهند ژنی له لاین میژوویییهوه، وه نموشه ههلوێستی مسیحییهت لهو بارهیهوه، وه نموشه راستی دهربارهی سنووری بڵاو بوونهوییو پهیوادی به پیشکموتنی شارستانییهتییهوه، وه نیمه بۆ نمو باسی ئهمانهمان نهکردوه که ئهم یاسایه سهرجهدین؛ بهلکو تمنها بۆ نموێ ههر شته له شوێنی خۆیدا دابین و بهۆ رونهکردنوهی نموێ که نهروپایییهکان نهیکمن دهربارهی شاردهوه گۆڕینی راستیو میژوویی.

(الولاية) سهرپرشتیار لهسهر زهواج

مانای سهرپرشتی: سهرپرشتی مافیکی شرعییه، بهپێی نمو سهرپرشتییه فرمان بهسهر کسانێ تردا جێبهجێ نهکرێ بهپێ رستی خۆی، نمویش سهرپرشتی گشتی و تایهتییه، وه سهرپرشتی تایهتی سهرپرشتی لهسهر گیانه و سهرپرشتی له سهرمال، وه نموێ لیتهدا مهسته سهرپرشتی لهسهر گیانه واته سهرپرشتی لهسهر گیان له ژنهتاندان.

مهرجهکانی سهرپرشتیکار:

مهرجه سهرپرشتی کهر ئهمانه تییدا بیت: نازادی، عهقل، بالغی، جا سهرپرشتی کراوه که موسوڵمان بیت یا موسوڵمان نهیت، کهواته نابیت کۆیلو شیته و مندال بینه سهرپرشتی کهر، چونکه ئهمانه خۆیان سهرپرشتی خۆیان پێ ناکرێ، ئیتر چۆن نمیت سهرپرشتی کهری کسانێ تر بن. وه لهسهر ئهم مهرجانهوه مهرجیکی تر زیاد نهکریت نمویش ئیسلامهتییه، نهگهر سهرپرشتی کراوه که موسوڵمان بیت، چونکه نابیت ناموسڵمان سهرپرشتی کهری موسوڵمان بیت به پێی فرمودهێ خوای گموره که نهفرموی: «وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا» (النساء: ۱۴۱) واته: خوای گموره رێگا نادات به کافرهکان زال بین بهسهر بنده چاکهکانی خۆیدا.

مهرج نویه عدالت له سرپرشتی کمر دا هیئت:

مهرج نویه سرپرشتی کمر عادل بیت چونکه له فرمانی خوا ده رچوون (فسق) شایستی نافرته بهشودان لانايات مه گمر نو فاسقه بگاته راده بی نابرویی، چونکه سرپرشتی کمر لهو حالتدا پشتی پی نابستریت که تمین بیت بهوی له ژیر دهستی دایه، لهبر نو مافی سرپرشتی کمرتی لی نمدندرتنوه.

تایا نافرته نیهسته سرپرشتی کمری خوی له میترد کردندا:

زور له زانایان بۆ نوو چون که نافرته دروست نویه خوی ماره بکات یا کسینکی تر ماره بکات، وه پیمانی ژنو میتردایهتی به عیبارتهتی نو نابستری، چونکه بوونی سرپرشتی کار مهرجه له دروستی پیمانه کدا، وه نه بی نو پیمان بهستمش سرپرشتی کمره که بیت بهم به لگانی خواره وه:-

۱- خوی گموره فرموویهتی: ﴿وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَىٰ مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ﴾ (النور: ۳۲)

واته: ئهی نیمانداران - زهواج بکمن به کورو کچه نازاده کانتان، همروه ها به بمندو کمنیزه که باشه کانیشتان.

۲- وه فرموویهتی: ﴿وَلَا تُنْكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتَّىٰ يُؤْمِنُوا﴾ (البقرة: ۲۲۱)

واته: نافرته باوه رداره کانتان ممدن به بی باوه ران هتا باوه نه هیئن.

وه به لگهی همدوو نایه ته که نوویه خوا له گمل پیاردا دوواوه له نیکاح دا وه له گمل نافرته دا نمدواوه، وه وه نو وه هایه بفرمووی: (ئهی سرپرشتی کمران نافرته کانتان ممدن به کافران).

۳- وه له نه بی موساوه هاتوه که پیغمبر ﷺ فرموویهتی: (الانکاح إلا بولي) رواه أحمد، و أبوداود، و الترمذي، و ابن حبان، و الحاکم وصحاه^(۱).

واته: بی سرپرشتی کمر نافرته ماره ناکریت. وه نو قعدو غه کردندی که له حدیسه کدا هاتوه بهمانای نوو دیت که ماره کردن به بی وه لی دروست نه ییت، وه هر نووش نزیکتره وه

(۱) أحمد (۴/۴۱۸) و أبوداود (۲۰۸۵) و الترمذي (۱۱۰۱) و ابن ماجه (۱۸۸۱) و ابن حبان (۴۰۷۷) و الحاکم (۲/۱۶۹).

(الزواج) ژن هينان و ميړد كردن

له مانای تر که بوی دابنری، کواته ماره کردنی نافرهت بی وهلی باتله، وه کسمیکي تر له حمديسه کهي عايشه دایت خوی لی پازی بیت.

۴-وه بوخاری له حمه نهوه نه گيړیتموه فرموویته: ﴿فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ﴾ (البقرة: ۲۳۲) واته: ریښان لی مه گرن. ووتوویته: مه عقیلی کورې یسار بوی گيړاموه که نم نایمه دهریاری نو هاتوته خواره وه نه لی: خوشکيکم دا به پیاریک ته لاقیدا، کاتی خریک بوو عیدده کهي تموار بی هاتموه داوای کرده وه، منیش پیم ووت: خوشکه کم دایتی و بوم راختی و پیزم گرتی، توش ته لقت داوه، نیستاش هاتریت داوای نه کیتموه!! سویند به خوا همرگیز ناچیتموه پالی، وه کابرا پیاریکی خراب نه بوو، خوشکه کمشم نه بویت بگپریتموه لای، جا خوی گوره نو نایمه ی ناره خواره وه: ﴿فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ﴾ (البقرة: ۲۳۲) واته: ریښان لی مه گرن نه لی: منیش ووم: نیستا نو کاره نه کم نمی نیراوی خوا. نه لی نیر خوشکه کم دایموه به کابرا^(۱).

حافظ له (فتح) دا فرموویته: نو هوی باسکراوه به هیترین حوجهیه دهریاری هاتنه خواره وی نو نایمه، وه نموش ناشکراترین به لگه به بؤ نه وی که ممرجه نه بی سمرپرشتی کهر هبی، نه گینا ری گرتی مانای نه نه بوو، چونکه نو نافرهت نه گمر بوی بیوایه خوی ماره بکات نموه پیوستی به براکي نه نه بوو، وه نه گمر کسمیک ده سلاتی به دست خوی بیت، پی ناورتری کسمیکي تر ری لی گرتوه.

۵ ﴿وه له عايشه موه که پیغمبر ﷺ فرموویته: (أَيُّ امْرَأَةٍ نَكَحَتْ بِغَيْرِ إِذْنِ وَلِيِّهَا فَنَكَاحُهَا بَاطِلٌ، فَنَكَاحُهَا بَاطِلٌ، فَانْ دَخَلَ بِهَا فَلَهَا الْمَهْرُ بِمَا اسْتَحَلَّ مِنْ فَرْجِهَا، فَإِنْ اشْتَجَرُوا فَالْسلطان ولي من لا ولي له) رواه أحمد، وأبوداود، وابن ماجه، والترمذي، وقال: حديث حسن، وقال القرطبي: هذا الحديث صحيح^(۲)

واته: هر نافرهتیک به بی نیزنی سمرپرشتی کهری شوی کرد شوه کهي به تاله، شوه کهي به تاله، شوه کهي به تاله، جا نه گمر نو پیواه چوبووه لای ماریه کهي پی نمش به وی پنی هه لاکراوه له لمشی، وه نه گمر ریښان لی گرا له به شودان (سلطان) فرمان رها سمرپرشتی کهری کسمیکه که سمرپرشتی کهری نه بیت.

(۱) البخاري (۴۵۲۹) و (۵۱۳۰) وأبوداود (۲۰۸۷) والترمذي (۲۹۸۱).

(۲) أحمد (۱۶۶/۶) وأبو داود (۲۰۸۳) والترمذي (۱۱۰۲) وابن ماجه (۱۸۷۹).

(الزواج) ژن هیئان و میړد کردن

وه ئیعتیار به قسدى ئیبنوعولیه ناکرى که له ئیبنو جوړه یخوه نه گټوریتوه که ووتوویتى: (البارى ئو فرموده یخوه پرسیارم له زوهرى کرد ووتى نایزآم، ئیبنوعولیه نه میت کس نهوى له ئیبنو جوړه یخوه نه گټراوه تموه، وه جهماعه تیک لمزهرى یخوه نهوى ان گټراوه تموه باسى ئو قسیه یان نه کرده که وتبیتى نایزآم، وه نه گمر نهوش له زوهرى یخوه سابت بووایه نه تمبوو به بدلگه، چونکه کومه لیکى جیتی پروا لى یان گټراوه تموه، له وانه سلیمان ی کورى موسا که ماموستایه کی سيقه بووه، وه جه عفرى کورى رهیعه، وه نه گمر زوهرى له بیریشی چویتته زیان به فرموده که ناگهینه ئی چونکه مرؤ له لمیر چونه نه پاریزراوه.

حاکم فرموویتى: ئو ریوایته به صهیحى له خیزانه کانى پیغمبر وه صلى الله علیه وسلم هاتوه له باره یخوه له وانه: عائشه و نوم و سهلمه و زهینب له پاشاندا سى فرموده ی هیئاوه تموه.

۶- فرموویانه: وه له بر نهوى زهواج چنده ها مبهستى تیدایه، نافره تیش زور جار مل که چی سوزو عاتیفه نه میت، له بر نهوى چاک ه لئاو بژئى، وه ئو مبهستانى لدهست نه چیت، له بر نهوى قده غه کراوه خوى په یمانه که بیهستى، وه دراوه به سر پرشتى کمره کى، بز نهوى مبهسته کانى ژن هیئان و شو کردن بیتده ی به تمواترین شیوه.

(ترمذی) فرموویتى: له سر ئو فرموده ی پیغمبر ﷺ (الانکاح إلا بولي)^(۱) زانایانى صحابه رزیشتون و کاریان پى کرده وه له وانه: عومرى کورى خطاب و عدلى کورى ثبى طالب و عبداللای کورى عبباس و نه بو هوړه پره و ئیبنو عومر و ئیبنو مسعود و عائشه. وه له زانایانى تابیعى که بز نهوى چووبن نه مانن: سعیدى کورى موسه یب و حسنه ی بهصرى و شوریح و ئیبراهیمى نه خه عى و عومرى کورى عبدالعزیز و چمند کسى تر.

همروه ها سوفیانی ثورى و نموزاعى و عبداللای کورى مبارک و شافیعى و ئیبنو شیرمه و نه حمد و ئیسحاق و ئیبنو حمزم و ئیبنو ثبى له یلاو طهبرى و ثبى ثوریش همروه هایان ووتوه.

وه طهبرانى ووتوویتى: له حمديه کى حه فسه - کاتى بى میړد مایوه، و عومر په یمانى نیکاحه کى بهست و خوى نه بهست - به تال کرده نهوى ئو قسده ی تیا به که: نافره تى پى گدیشتون خاوه نى خزه تى و خوى ماره نه کات و په یمانى نیکاح نه بهستى، بى سر پرشتى کمرى، نه گمر نهوى بز ببوايه پیغمبر ﷺ نهوى فراموش نه ته کرد که حه فسه خوى خوى ماره بکات،

(۱) أحمد (۴/۱۸۸) وأبو داود (۲۰۸۵) والترمذی (۱۱۰۱) وابن ماجه (۱۸۸۱).

الزواج) ژن هیتان و میړد کردن

کاتې ځوې به ځوې له پېشتر بووايه له باړکي، وه له کسيکي داخوای بکات که کاری نهو کسمې بدهست نهبيت و په يمانی بڼ بيهستی.

وه نمبوحنيفه و نمبو يوسف رايان وايه: که نافرته عاقلې بالغ مافي نموي هديه که ځوې ځوې ماره بکات کچ بيت يا پيوژن، وه وه ها پسمنده که سمرپرشتي کمره کي بکات بموکیل له په يمانی نيکاحدا بڼ پاراستنی له چاوپې کموتنی پياوان که تامادهي نهو په يمانه نمين کاتې ځوې ځوې ماره ته کات، وه سمرپرشتي کمره کي که ميراتگريه تي بڼی نيه پتي لښ بگري، مه گمر ځوې ماره بکات له کسيک هاوتای نهبيت، يا ماره يه کي که متر بيت له ماره يی عاده تي،

جا نه گمر ځوې ماره کرد له کسيک هاوتای نهبيت، وه سمرپرشتي کمره کي پازي نمبو، نموي له نمبوحنيفه نمبي يوسف گيږپراوه تموه له مزه به کدا، وه فهتوای لسمر دراوه نمويه که نهو نيکاحه دروست نيه، چونکه هممو سمرپرشتي کمرک باش نازانی داوا پيشکesh بکات به قازي، وه هممو قازي به کيش دادپروهر نيه، لهبر نهو فهتوایان داوه که نيکاحه که دروست نيه بڼهستی ده رگای ناژاوه

وه له پړوايه تي کدا ها تووه که سمرپرشتي کمر مافي پړتندانی هديه بموي داوا له حاکم بکات له يه کيان جيا بکاتموه بڼ درورخستنموي عهيب و عار، همتا لمو پياوه مندالی نه بووه، يازگی پړ نمبووه ليتو زگی بمرز نه بوتموه، چونکه لم کاتاندا مافي نموي ناميتنی داواي جيا کردنمويان بکات لهبر منداله کمو له ناوچوونی زگه که، بهلام نه گمر ميږده که هاوشان بوو وه ماره يي به کي له ماره يی عاده تي که متر بوو، سمرپرشتي کمر بڼی هديه داواي نهو بکات که ماره يي به که بمرز بکاتموه نه گمر پياوه که قبولي کرد نهو په يمانه که نه به سترې، بهلام نه گمر قبولي نه کرد نهو نعدري به قازي بڼ هله شهاندموي،

بهلام نه گمر سمرپرشتي کمری ميراتگری نه بوو وه نموي همر وه لی نهبيت، يا وه لی هبيت و ميراتگر نهبيت، نهو کس بڼی نيه پړ له په يمانه کي بگري. ځوې له هاوتای ځوې ماره کردېن يان نا، به ماره يی عاده تي، يا ماره يی که متر له عاده تي، چونکه لم حالدا کاری ځوې لسمرشانی ځويه تي، وه له مافي تمواوی ځويدا تسمروفي کردووه، وه سمرپرشتي کمرتيکی نيه که نه گمر ځوې له هاوتای ځوې ماره نه کردې تووشی نمنگی ببيت، وه ماره يي به عاده تي به کي ناميتنی بمواز هيتانی لښی.

وه جهماوهری حنه فتيه کانيش به لگه يان به مانه ي خواره وه هيتاوه تموه:-

(الزواج) ژن هیئان و میرد کردن

۱- فرموده‌ی خوی گموره که نه فرمودی: ﴿إِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ﴾ (البقرة: ۲۳۰)

واته: وه نه گمر پیاوه که تهلای سییه می دا نیر حلال نییه بوی هتا نمو ژنه شونه کات به پیاونکی تر.

وه فرموده‌ی خوی گموره که فرمودی: ﴿وَإِذَا طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ يَكُنْ لَكُمْ عَلَيْهِنَّ فَتْرَةٌ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ﴾ (البقرة: ۲۳۲) واته: نه گمر نافره تان تهلای نه که تهلای سییه وه عیده که یان کوتایی هات و هیشتا نه تان گتیرابونه، نمو ری یان لی مه گرن له گمرانوه بوی لای میرده کانیا. نمو هتا لم دوو نایه تدا شو کردن و گمرانوه دراوته پال نافره ته که، وه نه صلی درانه پالیش بوی بکمری راستییه (واته نمو کسهی بپراستی کاره که ده کات).

۳- پاشان نافره بوی هدی پهمانی کرین و فروشتن و شتی بیهستی لمبر نمو مافیشی هدی پهمانی ژن و میردایه تی بهستی، چونکه جیاوازی نییه له نیوان پهمانی و پهمانیکی تردا. وه پهمانی ژن و میردایه تی هرچنده سهرپرشتی کمر مافی تیدا هدی به لام مافی نمو به تال ناکاتوه.

وه مافی نمو سهرپرشتی کمر له کاتیکدا کاری پی نه کری که نمو نافره ته به خرابی مافه کی بهی هیئانیت، وه که نمو شو به کسینک بکات هاوتای خوی نییت، چونکه خرابی کاره کی ننگ و عار نه گیه نییت به سهرپرشتی کمره کی،

وه ووتویانه: هرچی بوونی سهرپرشتی کمر له حدیسه کاند بوی کسانیک دانراوه که کم توانابن وه که نمو بچوک یا شیت بیت،

وه تاییدت کردنی عام و بهستنه ی بهچند کسانیکوه به قیاس درسته لای بهی زور لمزانیانی (أصول).

پتویستی نیزن وهرگرتن کردن له نافرت پیش ماره کردن:

هرچی جیاوازی هیئت له نیوان زانایاندا له باره ی سهرپرشتی کردنی نافرت، بپراستی پتویسته لهر لهر سهرپرشتی کمر تبی له پیشوه رای نافره ته که وریگری، وه تبی په زامندی نافره ته که بزانی پیش (عقد) پهمان بهستن. چونکه ژن و میردایه تی تیکدل بوونیکه همیشه ییه، وه هاوبه شییه له نیوان ژن و میردا، وه خوشه یستی یه گرتن و وستن برده وام ناییت هتا نازاری نافره ته که پازییه یان نا؛ هر بوی یاسای نیسلام ری نادات زور له نافرت بکری - کچ بیت یا پیوه ژن - بوی شوو کردن، وه زوری لی بکری بوی کسینک که خوی حمزی پی نه کات، وه نمو پهمانی

(الزواج) ژن هیئنان و میړد کردن

بهېن پرسی نوو بهسټرایټت به پوچه لیان داناره، وه مافی هدیبه که داوا بکات نوو په یماننه هلو شیتته نوو بز پوچه لکړدنه نوو کاره کانی سربپرشتی کمری زۆردار نه گمر نوو سربپرشتی کمره ماره ی کردیټت:

۱- له ئیبنو عبباسوه که پیغمبر ﷺ فرموویټی: (الشيب أحق بنفسها من وليها. والبكر تستأذن في نفسها وإذنها صماتها) رواه الجماعة الا البخاري^(۱).

واته: بیوه ژن بز خوی له پیش تره^(۲) له سربپرشتی کمره کمری. وه کچیش نه بی پرسی پی بکریټ، وه بی دنگ بوونی نیشانه ی رازی بوونه.

وه له ربوایه ټیټکی تردا هاتوه لای نه حمد و مسلیم و نه بوو داود و نه سانی: (البكر يستأمرها أبوها) واته: باوکی کچ داوای پی دانی لی نه کات پیش نه وی په یماننه کمری بهسټری.

۲- وه له نه بی هور په پړوه خوی لی رازی بیټ که پیغمبر ﷺ فرموویټی: (لا تنكح الأيم حتى تستأمر، ولا البكر حتى تستأذن. قالوا يا رسول الله: كيف إذنها؟ قال: أن تسكت)^(۳).

واته: بیوه ژن نادری به شوو هدا رای ورنه گری، وه کچ نادری به شوو هدا پرسی پی نه کری ووتیان: نمی نیراوی خوا چوژن بزاین رازی به؟ فرمووی: بی دنگ بوون رازی بوونه.

۳- له خفنه سایی کچی خیداموه (که باوکی داویتی به شوو به بیوه ژنی، نه ویس هاته لای پیغمبر ﷺ نیکاحه کمری رت کرده وه) جماعت بیجگه له موسلیم ته خبر بیان کردوه^(۴).

۴- وه له ئیبنو عبباسوه: که کچیک هاته لای پیغمبر ﷺ ووتی: باوکم به زور داومی به شوو، پیغمبر ﷺ ناره زوی دایه دهستی. نه حمد و نه بوو داود و ئیبنو ماجه و داره قوطني گپړاویانه نوو^(۵).

(۱) أحمد (۲۱۹/۱) ومسلم (۶۸-۶۶/۱۴۲۱) وأبو داود (۲۰۹۸-۲۰۹۹) والترمذي (۱۱۰۸) والنسائي (۸۵-۸۴/۶) وابن ماجه (۱۸۷۰).

(۲) واته له ولی له پیش تره به خوی له ودا که نایټت ماره بکریټ تاره و رازی نه یټت، نه ویس که خوی ماره بکات بیجگه له ولی.

(۳) البخاري (۵۱۳۶) ومسلم (۱۴۱۹).

(۴) أحمد (۳۲۸/۶) والبخاري (۵۱۳۸) وأبو داود (۲۱۰۱) والترمذي (۱۱۰۸) والنسائي (۸۶/۶).

(۵) أحمد (۲۷۳/۱) وأبو داود (۲۰۹۶) وابن ماجه (۱۸۷۵) والدارقطني (۲۳۵/۳).

(الزواج) ژن هیټنان و میټرد کردن

۵- له عبداللای کورې بورېدو له باوکېدو که فرموده: (کچیک هاته لای پیغمبر ﷺ ووتی: باوکم داومی به برازاکی بۆ ټووی بمن خوی بهرز بکاتوه، ټلئ: پیغمبر ﷺ نارهزوی خوی دایه دوستی خوی. ټینجا کچه که ووتی: ټووی باوکم کردووی ټیم پید، بهلام وستم ژنان ټی بگه یه نم باوکان لهم کاره دا هیچیان به دست نییه. ټینوماجه گنراویدنی یوه وه پیاوکانی پیاوی صحیحین^(۱) .

بمشو دانی نافرتهی منداډ :

ټوه به گورهی نافرتهی گوره بوو، بهلام نافرتهی منداډ دروسته باوک و باپره بیدنه به شوو بپرسی خوی، چونکه رایان نییه و باوک و باپره ناگایان له مافه کانی یه و ټی پارټن. ټوبه کر خوا ټی پازی بیت عایشی دایکی موسلمانانیدا به پیغمبر ﷺ که تممنی منداډ بوو بپرسی پي بکات، چونکه له تممنی کی وادا ټوبو ټیعتبار بۆ ټیزن و رای ټو بکری، وه کاتی گورهش بوو ټیتر ټیگای هله و شاندنوهی بۆ نییه، وه شافیهی یه کان به په سندیان داناوه، که باوک و باپرهش کچی منداډ بشوو ندهن تا گوره ټوبو بالتی ټوبو ټیزنی ټی تهخوان، بۆ ټووی نه کویته ناو بندی شوکردن و ژن و میټردایه نی یوه له حالیکا پیتی خوش ټوبی.

وه جهماوهر بۆ ټوه چوون که باوک و باپره ټیبت لیسر پهرشتی کمران کسی تر بۆی نییه نافرتهی منداډ ماره بکات، نه گمر کردیشی دروست نییه،

ټوبو حنیفه و ټوزاعی و کومه ټیک له زانایانی پیتشین ووتوویانه: دروسته بۆ همموو سربپرشتی کمران و په یمانه کفش دروست ټیبت، وه که گوره بوو نارهزوی ټدریته دوستی خوی، وه ټممش راستترین بۆچونه؛ به پیتی ټووی که پیغمبر ﷺ نومامدی کچی حمزه دی دابشووبه مندالی وه کاتی گوره بوو نارهزوی هله و شاندنوهی بیت^(۲) .

وه پیغمبر ﷺ بۆیه دابووی بشوو لمبر ټووی خزی نزیکی بوو، وه سربپرشتی کمرشی بوو، وه بوو شپوهی ټی دابوو بشوو لمبر ټووی که پیغمبره، چونکه نه گمر بوو شپوهی بیدایه بشوو مافی هله و شاندنوهی نه ټوبو کاتی گوره بوو، به پیتی فرموده دی خوی گوره که نه فرمودی: ﴿وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ رِسْوَهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ﴾ (الأحزاب: ۳۶)

(۱) أحمد (۱۳۶/۶) والنسائي (۸۷/۶) وابن ماجه (۱۸۷۴).

(۲) أبوداود (۲۱۲۰).

(الزواج) ژن هیئان و میترد کردن

واته: بۆ هیچ موسلمانیکى ژنو پیاو نییه که خواو پیغمبەر ﷺ فەرمانیکیان پئی دان ناره‌زویان لهو کاردا هه‌بێ.

ئهم بۆ چوونه‌ش عومەرو عەلىو عەبدوللای کورێ مسعودو ئیبنو عومەرو ئەبو هورەیره له صحابه‌ خوایان لێ رازی بیت لاسەری بوون.

سەرپەرشتی‌کەری به‌ زۆر:

سەرپەرشتی‌کردنی به‌ زۆر چه‌سپاوه‌ بۆ ئهو که‌سانه‌ی توانای شتیان نه‌ییت وه‌ك شیت و مندالی بێ ته‌میز، هه‌روه‌ها چه‌سپاوه‌ بۆ که‌سانیک ناتوانن وه‌ك مندال و کم عه‌قلی جیاکه‌ره‌وه‌. وه‌ مانای چه‌سپانی سەرپەرشتی‌کەری به‌زۆر؛ ئه‌وه‌یه‌ که‌ ئهو سەرپەرشتی‌کەر به‌ی هه‌یه‌ په‌یمانی ژنو میتره‌ایه‌تی به‌ستێ بۆ ئهو که‌سانه‌ی سەرپەرشتیان ته‌کات بێ ئه‌وه‌ی پرسیاریان لێ بکات. وه‌ ئهو په‌یمانه‌ش به‌جێ دێت بێ ئه‌وه‌ی به‌ستێ لاسەر ره‌زاسه‌ندی سەرپەرشتی‌کراو (واته‌: ته‌گەر پیاو بوو نه‌توانی ژنی بۆ به‌ینی و ته‌گەر ئافره‌ت بوو بیدات به‌شو).

وه‌ یاسا دانهری ئیسلام ئهم جۆره‌ سەرپەرشتیه‌ی له‌بەر به‌رژه‌وه‌ندی سەرپەرشتی‌کراو داناهه‌، چونکه‌ ئه‌وکه‌سه‌ی بێ‌توانا بوو، یا ناتواو بوو ناتوانی‌ بپروانی‌ چی به‌رژه‌وه‌ندی‌یه‌تی، وه‌ ئه‌وه‌نده‌ توانای‌تی‌فکیرینی نییه‌ که‌ هه‌ست به‌ به‌رژه‌وه‌ندی ئهو په‌یمانه‌ بکات که‌ ئه‌ی به‌ستی،

وه‌ هه‌روه‌ها له‌بەر ئهو ره‌فتارانه‌ی که‌ ته‌یکات له‌بەر مندالی یا شیتی یا بێ‌عه‌قلی، هه‌رێزه‌ کاروباری ئه‌مانه‌ ته‌گه‌ریته‌وه‌ لای سەرپەرشتی‌کریان،

به‌لام مرۆڤی بێ‌توانا بێ‌ته‌هلیه‌ت واته‌: ناشایسته‌ ته‌گه‌ر په‌یمانی نیکاحی به‌ست ئهو په‌یمانه‌ به‌تاله‌، چونکه‌ عیبارته‌کانی بۆ په‌یمان به‌ستن ئیعتیباری نی‌یه‌، له‌بەر نه‌بوونی ته‌میز که‌ به‌نرته‌ی ته‌هلیه‌ته‌.

به‌لام کم ته‌هلیه‌ت ته‌گه‌ر په‌یمانی نیکاحی به‌ست په‌یمانه‌که‌ دروسته‌، هه‌رکاتی‌ مه‌رجه‌ پێسته‌کان بێته‌دی، به‌لام ئه‌وه‌ستی‌ لاسەر پرس و رای سەرپەرشتی‌کەر، ناره‌زوی خۆیه‌تی یان پێی پئی ئه‌دا یان ره‌تی ته‌کاته‌وه‌.

حه‌مه‌فیه‌کان ووتویه‌انه‌: ئهم جۆره‌ سەرپەرشتیه‌یه‌ بۆ کسو کاری نزیک چه‌سپاوه‌ لاسەر مندال و شیت و کم ئاوه‌ز

به‌لام جگه‌ له‌حه‌مه‌فیه‌کان مندال و شیت و کم ئاوه‌زویان له‌یه‌ك جیاکه‌ردۆته‌وه‌، وه‌ لاسەر ئه‌وه‌ رێك که‌وتون که‌ باوک و باپه‌رو وه‌سی و حاکم چه‌سپاوه‌ بۆیان ببنه‌ سەرپەرشتی‌کەری شیت و کم

(الزواج) ژن هیئتان و میړد کردن

ئاوه. وه جیوازیان هدیله لوهدها که سهرپرشتی کردنی مندالتی کوړو کچ بۆ کڼ چمپاوه، نیمایی مالیک و نه محمد فرموویانه: بۆ باوک و وهسی نهی بهتمنها، و بۆ کسی تر نه چمپاوه، بهلام شافیعی بۆ نهوه چوه که: بۆ باوک و باپیرهش چمپاوه.

سهرپرشتی کمران کڼ:

جهماوه ری زانایان لموانه مالیک و (ثوری) و (لیث) و شافیعی بۆ نهوه چوون که سهرپرشتی کمران له بشوودان و ژنهیتاندا نهی پشتمن، وه خال و برا له دایکوه و کوړی دایک و خزمان له دایکوه بۆیان نییه سهرپرشتی کمران له کارهدها،

شافیعی فرموویته: به عیبارت و قسمی سهرپرشتی کمری نزیکی نافرت نهیت ماریی نایته، جا نه گهر وهی نزیک نه بو به عیبارت و قسمی سهرپرشتی کمری دوور، نه گهر نهوش نه بو به عیبارتی سولتان^(۱).

جا نه گهر به نیزی وهی یا بن نیزی وهی خوی ماره کرد ماریی نایته و بهتاله، نیت له سهر نیزی وهی راناهه ستینری، وه لای نه بو حنیفه جگه له خزمی نزیکیش نه توان سهرپرشتی بهشودان بکمن.

خاوهی (الروضه الندیة) لیکولینهوه کی هدیله لم بابتهدا نه لیت: نهوهی لای من پیوسته بووتری نهوه که: (سهرپرشتی کمر خزمانی نافرتنه کمن له نزیکوه بۆ دوور، نهوانی که تووشی نهنگو عهیدو عار ده بن بهشو کردنی نافرتنه که به کسینک هاوتای خوی نهیت، کاتیک کسینکی تر دابیتی بهشو).

وه تم واتایه تایبته نییه به خزمانی یشتی یوه، به لکو له خزمانی تریشدا نهوه هدیله لموانی خاوهن بهش بن لمیراتدا وه برا له دایکوه، وه خزمان له جهماوه: وه کوړی کچ،

وه لموانه نهمانه زووتر تووشی نهنگی بن له کوړی مام و نهو جوړانه، کهواته هیچ روویه نییه بۆ تایبته کردنی سهرپرشتی کمری نیکاح به خزمی پشتی یوه، وه چوون هیچ روویه نییه بۆ تایبته کردنی بهوانه که میراتی نه بن،

(۱) واته لای نهو بهم شینویه نهی (بارک پاش نهو بارکی بارک، برای بارک و دایکی، برای له باوکوه، له پاش نهوان کوړی برای بارکی و دایکی له پاش نهو کوړی برا، له پاشان مام، پاشان کوړی مام. نه گهر نهمانه نه بوون حاکم) کهواته هتا یه کینکی نزیکتر هیت به یه کینکی دوورتر بهشو نادرته. چونکه نهو مافه به هوی خزمایه تی یوه" وه وه میرات وایه جا نه گهر بهو تهرتیه ماره نه پرا ماریی نایته)

(الزواج) ژن هیتان و میړد کردن

جا هرکس وها بلای نهی بهلگه بیتیت یا نهقلیک بیتیت، کهمانای سرپرستی کمر له نیکاحدا له شرعا یا له لؤغمدا نهوید.

وه ووتوویدتی: گومان نویه که هندی خزمایهتی له پیش تره له هندیك... وه نم له پیش بوونمش بهیپی بمرکوتنی له مال و میرات و به پیی تسمروفي لئو مالئدا نییه، همتا وهکو میراتی لئو بئ، یان وهک سرپرستی کمری کهسیکی تری لئو بئ، بهلکو به پیی فرمانیکی تره، نموش نهوید که خرم بهری نهکوی لئونهنگییدی بههوی نهووه پیوی نهلکي نممش به خزمانی پشتوه تایبته نییه، بهلکو له خزمانی تریشدا نهو هیده، وه بیگومان هندی له خزمان زیاتر لئو بارهیموه چوه ناو ترن و نزیکتن له هندیکیان، بارکان وکوران له پیشتن لئوانیتر، لپاش توان بریانی باوک و دایکی، له پاشاندا برای بارکی، یا بریانی دایکی، لهپاشاندا کورانی کوپ و کوپی کچ، له پاشاندا کورانی براو کورانی خوشک، لهپاشاندا مام و خال، لهپاشاندا بهو پییه لئورای لئوانهوه چی هات.

وه هرکس پیی وایه نم مافی سرپرستی کردنه تایبته بههندیکیانوه بیتجگه له هندیکیتر، نهی بهلگه بهیپی، وه نهگدر هیچی بدهستهوه نهبوو قسوی پروت نهیته کهلهکسی پیشتری وری گرتبئ، نهو نیمه لئوانه نین کهلهسر نهو برۆین و پشتی پیی بهستین) تئواو بوو ووتی خاوهی (روضه النديه).

دروسته سرپرشتیار سرپرشت کراوهکی ماره بکات:

دروسته پیاو لئو نافرهته ماره بکات که خوی سرپرشتی کمرتی بئ نهوی پیوستی بهولئو هییت، نهگدر نافرهتهکه رازی بیت پیی. لسمعیدی کوپی خالیدهوه له نوم و حکیمی کچی (قارظ)وه: به عبدالرحمن ی کوپی عموفی ووتوه چند کس داوام نهکمن، هرکامیان رات له سرتی مارم بکه لیی نموش ووتی: نایا نهی دهیته دهستی من؟ نموش ووتی بهلی: ووتی: نهو مارم کردی بؤ خوم.

مالیک فرموویتی: نهگدر پیوه ژنیک بهسرپرشتی کمرهکی بلیت: مارم بکه بهو کهسی خوت رات لییمتی نموش له خوی ماره بکات، یا کهسیکی تری بؤ هلبژیتری، نهو دهسپین بهسریا، با کهسهکش نهناسئ. نممش مذهبی حنهفیهکان و (لیث) و (مهوری) و نهوزاعیه.

شافعی و داود فرموویانه: سولتان یا سرپرشتی کمرتی وهکو خوی، یا لئو دورتر له سرپرشتی کمری یهکهمی ماره بکات؛ چونکه بوونی سرپرشتی کمر له پیماندا مرجه، کهواته

(الزواج) ژن هیئان و میړد کردن

ناییت ئمو کسمی ماره ده کات له کسیتی تر ماره کمری بیت له خوی. وهک ئموه که ناییت شت به خوی بفروشی. ټیبنو حمزم له پای شافعی و داود نه کولیتموه و نه لیت: ئموه که نه لیت: ناییت ماره کمر ماره کمر بیت له خوی، لموه دا نیمه مونا زه عیدان له گه لدا نه کین، به لکو دروسته که ئمو کسمی ماره ده کات ماره کمر بیت له خوی. جا ئمو ده عوایدی من وهک ده عوای ئموانه، وه ئموه که نه لیت: دروست نی به شت به خوی بفروشی، ئم رسته په راست نی به وهک خویان باسیان کردوه، به لکو دروسته نه گمر کسیتک کرایه وه کیل بۆ فروشتنی شتیک دروسته ئمو کسمه به خوی بفروشی، نه گمر خوی هه لته بژیریت به شتیک، له پاشاندا به لکه نه هیئتموه لمسر راستیتی ئموه که هه لی بژاردوه بهوه که بوخاری نه گیریتموه له نه نه سوه: که پیغمبر ﷺ سه فییدی نازاد کردو هیئای وه نازاد کردنه که له جیاتی ماری بو، وه به خورما و پون ناهنگی بۆ گیرا^(۱).

ټیبنو حمزم ده لئ: ئمو پیغمبره ﷺ که نیزه که کوی خوی دوای ئموه نازادی کرد له خوی ماره بری، ئمیش حوجه به لمسر خه لکی ترهوه، له پاشان ووتوویت: خوی گموره فرموویت: ﴿وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَىٰ مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ﴾ (النور: ۳۲)

واته: زه واک بکمن به کورپو که نازاده کانتان، همروه ها به بندهو کمیزه که باشه کانیشتان نه گمر ئمو کسانه زه واک نه کمن له مبر پاکیتی بیکمن، خوا بی نیازیان نه کا له بزقی فراوانی، وه خوا خیری زړه و زانی به حالی بندهو کانی.

جا هم رکس بیوه ژنیکی له خوی ماره بری به زامه ندی خوی ئمو فرمانی خوی به جی هیئاره، وه خوی گموره قده غمی نه کردوه که بشودری بیوه ژنیک خوی ماره بکات، کواته ئم قسه به پیوسته.

نادیاری سرپرشتیاری:

نه گمر سرپرشتی کمری نریک که هممو مرجیکی سرپرشتی کمرتی ټیدا بوو ناماده بوو ټیتر بۆ سرپرشتی کمری دورتر له خوی دروست نی به سرپرشتی بکات، بۆ نمونه نه گمر بارک ناماده بوو برا بوی نی به سرپرشتی به شودانی بکات، وه همروه ها مام و هم رکسی تر، جا نه گمر یه کتی له مانه مندالتیک یا کسیتک که حوکی مندالتی هیئت ماره بری به بی پی پیدانی باوکه که یان کردنی بهوه کیل، ئمو خوی هه لهور تاندوه، وه عه قده که نهوستی له سر پای ئمو کسمی که سرپرشتی کمره، که ئمیش باوکه،

(۱) البخاری (۵۰۸۶ و ۵۱۶۹) و مسلم (۸۴/۱۳۶۵).

(الزواج) ژن هیټان و میټرډ کردن

به‌لام ته‌گمر ټمو وه‌لی‌یه نزیکه دیار نېوو به شیتویه‌ک که خوازیټنی‌کمری ټافره‌ته‌که هاوشانی‌مته و راناوه‌ستنی تا سمرپرشتی‌کمره نزیکه‌که دیت‌موه، ټموه سمرپرشتی ټدریت به‌کسیک که لمدووی ټموه‌ویه، بۆ ټموه‌ی ټمو به‌رژه‌وه‌ندی‌یه له ده‌ست نه‌چیت، وه بۆ سمرپرشتی کمری دیار نېوو نی‌یه که ریگري بکات که گم‌رای‌موه، چونکه ټمو دیار نېوونه‌ی وه‌ک نېوون وه‌هایه، ټیتر مافی ټموه‌ی دوای‌یه بی‌ به‌سمرپرشتی‌کمری، ټممش مزه‌ده‌بی حدنه‌فی‌یه‌کانه.

وه شافیعی فرمووی‌مته: ته‌گمر کسیک له‌سمرپرشتی کمرانی دوور ټافره‌ته‌کمی دا به‌شوو وه نزیکه‌کش ټاماده بو- ټموه ماره‌یی نایه‌ت، وه ته‌گمر نزیک ترین سمرپرشتی‌کمری دیار نېوو هیچ کام لموانی دووی ټمون بۆیان نی‌یه ماره‌ی بی‌ن: به‌لکو ټبی‌ی قازی ماره‌ی بی‌ریت.

وله (بداية المجتهد) ووتویه‌تی: قسمی مالیک له‌ودا جیاوازی ه‌یه جارتک ووتویه‌تی: ته‌گمر دووره‌که ماره‌ی‌بری ونزیکه‌کش ټاماده بو ټمو ماره‌ی برینه ه‌ل‌ټموه‌شیت‌موه، وه جارتکی تر ووتویه‌تی: دروسته. وه جارتکی تر ووتویه‌تی: بۆ نزیکه‌که ه‌یه ه‌لی بو‌ه‌شیت‌موه یا رتی بی‌بدات.

ووتویه‌تی: ټم جیاوازیانه ه‌م‌وو ده‌ریاره‌ی ټمو کسانن که باوکی کچ نین، یا وه‌سی (محجورة)^(۱) نین، ته‌گینا جیاوازی له‌م قسه‌یه‌یدا نی‌یه که ته‌ل‌یت: (نی‌کاحی ټم دوو حالته ه‌ل‌و‌شاهویه) م‌ب‌ستم به‌شودانی کچ له‌لاین کسیک‌وه جگه له باوک له‌گه‌ل ټموه‌شدا باوک ټاماده‌بی، یان به‌شودانی (محجورة) له لاین کسیکی‌تر جگه له‌وه‌سی‌یه‌که له‌گه‌ل ټاماده بوونی وه‌سی‌یه‌که. وه ټیمامی مالیک له‌گه‌ل ټبی حدنه‌فدا له‌سمر ټموه ریگن که ټبی سمرپرشتی‌یه‌که بدیت به‌کسیکی دوور، له کاتینکدا سمرپرشتیاری نزیک ټاماده نه‌یت.

وه‌لی نزیکی به‌ندکراو وه‌ک دووره:

له کتبی (المغنی) دا هاتوه: ته‌گمر وه‌لی‌یه نزیکه‌که به‌ندکراوو یادیل بو له شوتنیکی نزیک‌شدا بو به‌لام نمتوانی سمری لی بدری، ټموه وه‌ک دوور وه‌هایه، چونکه دووری‌یه‌که خوی بۆ خوی ټیعتباری بۆ ناکری، به‌لکو له‌بر ټموه به‌شودانه‌که له‌زیر چاودیری ټموه ناکری. وه ټموه‌ش لی‌ره‌دا ه‌یه، له‌بر ټموه ته‌گمر نمانرا نزیکه یا دوور یازانرا نزیکه به‌لام شوتنه‌کمی نمانرا وه‌ک دوور وه‌هایه.

(۱) محجوراته: ټمو ټافره‌ته‌ی حیجری له‌سمر دانرابی له لاین قاچی‌موه له‌بر کم عدلی.

په یمان بهستن له لایم دوو سهربرشتیاروه:

نهگهر دوو وهلی نافرته تکیان دابشو، یا همدردکیان له یه کاتدا نهم، یا یه کینکیان پیش نهوی تریان نهییت. جا نهگهر همدردکیان له یه کاتدا بن نهو همدوو ماره کړنده که باتله. وه نهگهر له دووای یه کدا بن نهو ماره کړنده که بۆ یه کمینه، جا پیای دوو چوپیتته لای یا نهچوپیتته. وه نهگهر چوپیتته لای و زانیبیتته پیش خوۍ ماره کړاوه له کسینکی تر. نهو زینای کړدووو شایستهی حد نهییت. به لام نهگهر پئی نهمزانیوو، نهم بیکیریتتهوه بۆ پیای یه کم، وه تولهی لی ناسه ندري لمبر نهوی پئی نهمزانیوو.

له سموره وه که پیغمبر ﷺ فرموده تی: (أَيُّ امْرَأَةٍ زَوْجَهَا وَلِيَّانٌ فَهِيَ لِلأَوَّلِ مِنْهُمَا) رواه أحمد، وأصحاب السنن، وصححه الترمذي^(۱).

واته: همر نافرته تیک دوو سهربرشتیکر دایان به شو بۆ یه کم پیایان نهییت.

گشتییه تی نهم حدیسه و پتووست نهکات که بۆ یه کمیهان نهییت، دوو میان چوپیتته لای، یا نهچوپیتته یه کسانه.

نو نافرتهی سهربرشتیاری نهییت و نه توانی بگاته لای قازی

(قرطبي) ووتیه تی: نهگهر نافرته تیک له شونتیکدا بوو سولتان لی نهبو، وه سهربرشتی نهبو، نوکاته سهربرشتی به کوی ندرت بو کسوی که باوهری پئی نه کړت له دهر وراوسی و نهیدات به شو، وه لهو حالتدا نو کسه نهم بۆ به سهربرشتیاری: لمبر نهوی خه لک همر نهم زواج بکمن، وه نهو ش نهم بۆ به جوانترین شیوه به جی بهینن.

وه له سر نهو مالیک دهر بارهی ژنی بی کس ووتیه تی: نوکسه مارهی نهم بۆ که نافرته که خوۍ کاره کانی پئی نه سپیری، چونکه نو نافرته لهو کسانیه که دهستی ناگاته سولتان، لهم حالتدا لهوانه نه چیت که سولتان له شونه کیدا نهییت. به گشتی موسلمانان سهربرشتیاری نهوانن که کسین نییه.

وه شافیهی ووتیه تی: نهگهر نافرته تیک له سهربرشتیاری نهبو، نهگهر خو بداته دهستی پیایون که بیدات به شو دروسته، چونکه نهم شیویه وه ناروژی کهری لی دئ، وه نهو کسهش جی حاکم نه گرتتهوه.

(۱) أحمد (۸/۵) وأبوداود (۲۰۸۸) والترمذي (۱۱۰) والنسائي (۳۱۴/۷) وابن ماجه (۲۱۹۰).

زانايان له سړي نه په پټه كېتون كې بڼه سړي پر شتيار نږه پټگا بگري لمو كې سړي پر شتي نه كا، وه ستمې لي بكاټ بهوي كه پټگر بڼه لموي كه شوو بكاټ، كاټيك كسيكي هاوتاي خوي داواي كرد به ماري عاده تي، جا نه گمري پڼي لي گرت لم حالتدا نمو نافره مافي نموي هډه كه كار كه بهر بكاټموه بڼه قازي كه بيدات به شوو، وه سړي پر شتي ناگوتري تيموه لم حالتدا بڼه كسيكي تر كه له دواي نمو وه لي به ستمكار وه، بهلكو راستموخو نه چي ته لاي قازي.

به لام نه گمري پڼه گرتنه كمي لمبر هډه كي مه قبول بو، وه نموي پياوه كه هاوتاي نمبو، يا ماري به كمي له عاده تي كمتر بو، يا داوا كمي تر هډو لمو چا كتر، لم كاټدا سړي پر شتي به كمي ناگوتري تيموه بڼه قازي، چونكه به پڼه ليگر ناژمي ري.

له مدعيلي كوري يسهاره كه فمري موي: خوشكيكم هډو خلك نه هاتن بڼه دواي بڼه لام، ناموزايه كم داواي لي كردم و ليم ماري كرد، له پاشاندا به په جعي ته لاقيدو وازي لي هينا هتا عيده كمي بسره چوو، كاټي خلك بڼه داواي هاټموه داواي كرده وه. منيش وټم سويند به خوا نات دهموه، نه لي: هم تايه ته لسره من هاته خواره وه كه نه فمري موي: ﴿وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَلَبُغْنَ أَجْلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ﴾ (البقرة: من الآية ٢٣٢) واته: كاټيك ژنه كانتن ته لاقدا به ته لاقري رجعي وه عيده يان تهاو بو، پټگه يان لي مه گرن و مهنعيان مه كن لموه كه شوو بگمنوه به ميړد كانيان. نه لي: كه فاره تي سويند كم داو ليم ماري كرده وه^(١).

ماري كړني كچي هتيو

دروسته كچه هتيو ماري بكرې پيش بالق بوني، سړي پر شتياراني، سړي پر شتي به ستنې پهيانه كه نه كن، وه دواي گوره بوني ناره زوي نه درته ده ست، نه مېش مېزه بې عايشه و په زاي خواي لي بيت نه حمد و نبي حنيفه.

خواي گوره نه فمري موي: ﴿وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ وَمَا يُتْلَى عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ فِي يَتَأَمَّى النِّسَاءِ اللَّاتِي لَا تُؤْتُونَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ وَرَغِبْنَ أَنْ يَنْكِحُوهُنَّ﴾ (النساء: من الآية ١٢٧).

واته: داواي پون كرده وت لي نه كن دهر ياري نافره تان، بلن خوا نه وتان بڼه پون ده كاټموه، وه نه وش كه له كتيبي ناسمانيدا به سړي نيوده ده خوتري تيموه له بابيت كچاني هتيو كه نموي

(١) ته خريجي هم هديسه رابورد.

الزواج) ژن هیئان و میړد کردن

بزیان فېرېز کړاوه له ماره ییو میرات و مافه کانی تر پېریان نادهن، وه نهشتانوی بڅوختان ماریان بکمن.

عائیشه فرمویهتی: نموه کچه همتیویه که له ژیر سرپرشتی سرپرشتیاریدا دهیت، جا نو سرپرشتیاره ی پنی خوښه ماره بکات، له گمل نموده دا نو ماره یی یی که نهیکوی به تموی نایداتی، جا له ماره کردنیان نهی کرا همتاوه کو به تموی ماره یی یه که یان ندریت.

وه له همرچوار سونه نه کدا هاتوه له پیغمبره وه ﷺ که فرمویهتی: (الیتیمه تستامر فی نفسها، فإن صمتت فهو إذنها وإن أبت فلا جواز علیها)^(۱).

واته: کچی همتیو پرس یی نه کړی کاتی به شودانی، جا نه گمر بې دنگ بوو نموه رازی بویهتی، به لام نه گمر رازی نه بوو دروست نییه بدری به شوو.

شافعی ووتویهتی: دروست نییه کچه همتیو ماره بکړی همتا بالغ نهیت، به پنی فرموده کی پیغمبر ﷺ که فرمویهتی: (الیتیمه تستامر)^(۲). واته: کچی همتیو پرس یی نه کړی پرس پنی کردنیس دوای گوره بوون و بالقوون نهیت نییه، چونکه پرس به مندان کردن بې سووده.

بهستنی په یانی ژن و میړد به یه کهس:

نه گمر تنها کهسیک سرپرشتیاری پیاوه کو ژنه که بوو دروسته و بوی هدی سرپرشتی په یانه که بکات، بایره بوی هدی کچی بچوکی کوره کی بدات به کوری بچوکی کوره کی، وه نموی که نه گمر وه کیل بویت.

سرپرشتی سولتان (قاضی):

سرپرشتی نه گوژریتمونه بڅو قازی له دوو حالتدا:

(یکم) نه گمر سرپرشتیاره کانی نافرته که بوو به ناوکیان.

(دووم) نه گمر سرپرشتیاری لموی نه بوو، نمویش به نموونی تموی یا به دیار نه بوونی، جا کاتی پیاوړکی هاوتا ناماده بوو، ژنه کش رازی بوو وه هیچ یه که له سرپرشتیاره کانیش ناماده نه بوون وه نموی غائب بوون با له شونیکی نرکیش بیت، وه نه گمر له دوهوی شاری نافرته که بوو وه کهسیکیش نه یوست نو نافرته ماره بکات، قاضی لم حالتدا مافی نموی هدی په یانه که بهستی مه گمر نافرته که پیاوه که هردوکیان رازی بن به چاوه روان کردنی

(۱) أحمد (۲/۲۵۹) وأبوداود (۲۰۹۳) والترمذي (۱۱۰۹) والنسائي (۶/۸۷) من حديث أبي هريرة.

(۲) أبوداود (۲۰۹۳) والترمذي (۱۱۰۹) والنسائي (۶/۸۵).

(الزواج) ژن هينان و ميترد كردن

هاتنموه سربهرشتياريه كه، چونكه نموه مافي نافره ته كه يه نه گمرچي دريژرش بكيشتي، به لام نه گمر پازي نمبون هيچ روويك نيه چاوه رواني كردن پيويست بكات.

له فرموده دا هاتووه: (ثلاث لا يؤخرن. وهن: الصلاة إذا أتت، والجنازة إذا حضرت والأيم إذا وجدت كفواً) رواه البيهقي وغيره عن علي، وسنده ضعيف^(۱).

واته: سئ شت دوا ناخرين: نوژن كه كاتي هات، تهرم كه تاماده بوو، بيژوژن كه هاوتاي پديددا بوو داواي كرد.

وه لهم باره يوه فرموده زور هاتووه به لام همموريان لاوازن، له همموريان چاكر توده تهرش سمنده كي لاوازه.

وه كيل گرتن له (زواج) ژن هينان و شوو كړندا

وه كيل گرتن دروسته له عهده كانا به نيكرپا، له بهر نموه خه لك زور پيويستي پيويستي له مامه له كانياندا، زانايان له سر نموه رنك كموتون كه همموو نمو پديماناندي دروسته مروژ خزي ييبهستي دروسته به وه كيليش بكرئ. وهك كرين و فروشتن و به كرين دان و مافي خه لك دانموه ناكوكي و بز وهرگرتني ماف و ژن هينان و بشوودان و تهلاق و نمو كاراندي كه جي گر وهرنه گري. پيغمبر ﷺ به دهوري وه كيل هه لئسا له پديماناي ژن هيناندا بز هه ندي له صهابه كان. نمبو داود نه گيژيتموه له عوقبي كوري عاميره خوا لئي پازي بيت: كه پيغمبر ﷺ به پياوئيكي فرممو: نايا پازي نمبي فلانه نافره تي لي ماره بكم؟ ووتي: به لئ و به نافره ته كشي ووت: نايا پازي نمبيت كه بتدم به فلانه پيار؟ ووتي: به لئ: له يه كي ماره كردن و گواستي يوه بي نموي ماريي له سر فرز بكات و هيچيشي ندايه. وه له وانه بوو كه له حوده يبييه تاماده بوو- همركس حوده يبيي بيني بيت بشي هه بوو له خه يبردا-. كاتي پياوه كه له سر همرگدا بوو ووتي: پيغمبر ﷺ فلانه نافره تي لي ماره كردم هيچ مارييم بز دانناوه و هيچيشم نداده تي، به شايد بن من به شه كي خومي له خه يبر نه كمه ماريي، ژنه كه به شه كي وهرگرت و فروشي يوه به سمد هزار^(۲).

نم حديسه نه بيت به لگي نموي كه دروسته كسي: وه كي لي همدولاييت^(۳).

(۱) الترمذي (۱۰۷۵) وابن ماجه (۱۴۸۶).

(۲) ابوداود (۲۱۱۷).

(۳) أبو داود (۲۱۱۷).

(الزواج) ژن هیئان و میړد کردن

وه له نومو حبيبېوه: كه نو لمو كسانه بوو كوچى كرد بڼ حېشه نه جاشى ماره بوى له پينغممېر هيشا لای خوځى بوو. نومېدود گټېاوېمتېرېوه^(۱). وه نو كسى پدېمانه كې بهست عمرى كورې نومېدېه ضهمورى بوو كه وه كېلى پينغممېر بوو ﷺ كړدېوى به وه كېل بڼ نهوه. به لآم نه جاشى ماره يېه كې پى دا له بېر نهوه بهشودانه كه درايه پال نهوه.

كې دروسته بېته وه كېل و كې دروست نېه:

دروسته پياوې خاوه ناورو پې گېشتو نازاد بېته وه كېل، چونكه شياوېمتې تهاوى هديه، وه هر كس شياوېمتې تهاوى هېت بڼى هديه ژن بڼ خوځى بهيښ، وه هر كس وهابوو دروسته كسيكى تر وه كېلى بكات.

به لآم نه گېر نو كسه شياوېمتې نه بوو، يان شياوېمتې كم بوو، نهوه بڼى نېه وه كېلى كسيكى تر بكات، وه كو شيت و مندل و بندهو بې عهقل، چونكه بڼ هېچ كام لهوانه سمرېه خو مافى هېئانې ژيان نېه بڼ خوځيان، وه زانانېان جياوېميان هديه له دروستى وه كېل گرتنى ژنى پينگېشتو خاوه ناور له بهشودانى خوځيدا، به پېى جياوېميان له دروستى پدېمانى ژنو ميړدايه تېدا به عېبارتې نو نافرته.

وه نه بو حنيفه ووتوېتې: وهك چوڼ دروسته پياو وه كېل بگړى، ناوره هاش دروسته ژن وه كېل بگړى: چونكه مافى پدېمان بهستنى هديه- وه كاتيك نو كار ه مافيك له مافه كانى بيت، كواته مافى نهوه هديه كسيك بكاته وه كېلى خوځى نو پدېمانى بڼ بېستې.

به لآم جهماورى زانايان ووتويانه: سمرېرشتياري نافرته بڼى هديه پدېمانى بڼ بېستې بې نهوه نافرته كه بېكاته وه كېلى هر چمند رازى بونيش بايه خې پې ندرى وهك له پيشموه باس كرا. وه هندنې له زانايانى شافيعى باوك و باپريه يان جيا كړدو نهوه له سمرېرشتياريه كانى تر. ووتويانه: پيوست ناكات باوك و باپره بگړنه وه كېل، به لآم بڼ سمرېرشتياريه كانى تر، نېى نافرته كه بيان كاته وه كېلى خوځى.

وه كېلى (مطلق) نازادو رها وه وه كېلى (مقيد) بهستراوه:

وه كالهت دروسته به موله قى و به موقه يمدى بيت:

موله قى: نهوه به كسيك كسيكى تر بكاته وه كېلى خوځى، ژنى بڼ بهيښ بې نهوه بڼى ديارى بكات كام ژنې بڼ بهيښ، و بې نهوه ماره يېه كې بڼ ديارى بكات.

(۱) ابوداود (۲۰۸۶) نسائي (۱۱۹/۶) أحمد (۴۲۷/۶).

(الزواج) ژن هينان و ميړد كردن

موقه يېدېش: نوموړه كه بيكاتو وه كيل نو ژنې خوي نه يوئو ديارى كړدوه بوى بهينى، يا نافره تېكى بوى بيتت له خيزانينكى ديارى كړاو، يا نافره تېكى بوى بيتت به نمدازه بك ماريى ديارى كړاو.

وه حوكمى وه كيلى مولهق نوموړه كه وه كيل نمدستريتموه به هيچ قهيديكوه نمدش پاي نمو حنيفه، جا نه گمر وه كيله كه نافره تېك بوى وه كيل گره كه ماره بكات كه عبيدار بيت يان هاوشانى نديت، يا ماريى يه كوى زوړتر بيت له ماريى خوي و لبو ماريى يه كه باوه، نومو دروسته^(۱) و عهده كوى صحيحه و جى بهجى نه كړئ، چونكه وه كيل گرتنى مولهق و نازاد نومو نه گه يديت.

نمو يوسفو محمد ووتويانه: نميت نو وه كيله نومو هلى ده بژيړى ساغ و سلامت و هاوتا بيت و ماريى يه كوى عادته بيت جگه له زياډه يه كى كم كه خلك به عادت گوئى پى نادن. وه به لگه شيان بوى نومو: نو كسى كسيكى تر بكات بهو كيل بوى نومو نيكات بهو كيل كه يارمى بدات بوى نومو شتى چاك هلبژيړئ، لهبر نومو وازهينان له بستنمو قهيد كردن نومو ناگه يديت كه هرچى ژنيكى دهست كموت بوى بهينى، چونكه نو مانايى كه نديبه خست نوموړه كه نافره تېكى هاوتاي به ماريى عادته بوى هلبژيړئ، وه نميت سرنج لومو بدرئ و نيعتبارى بوى بكرت، چونكه نومو به عورف عادت ناسراوه وه كو مرجينكى دانراو وهايه. نوموړه نو رايى كه نميت گمرانومو بوى بكرئ.

وه حوكمى وه كيلى (مقيد) بستراوه نوموړه پيچوانه تيدا دروست نويه مگمر بوى شتيك بيت كه چاكتر بيت. وهك نومو نو ژنې وه كيله كه هلى بژاردوه، جواترو چاك تر بيت لومو نو ديارى كړدوه، يا ماريى يه كه كمتر بيت لومو خوي ديارى كړدوه. جا نه گمر موخاله فكه بوى نوانه نمو، پدمانه كه دروسته به لام بسمر وه كيل گردا ناسه پى و به ناره زوى خويتمى پى نمدات يا پته نه كاتموه.

هغه فويه كان ووتويانه: نه گمر وه كيلگر ژن بوو، يا بوى شتيكى ديارى كړاو وه كيل نه كړئ، يا بوى شتيكى ديارى نه كړاو، نه گمر بوى يه كم بوو، نومو پدمانه كه بهجى نايدت هتا تماو له گمل نومو خوي ووتويمى پك نه كوي، له لايمنى پياوړه بوى يا له لايمنى ماريى يموه. به لام نه گمر بوى دووم بوو - وهك نومو پى ووتبوو بيدات به شو بوى نومو پياوړه كه ديارى بكات. وه كيله كمش له خوي يا له

(۱) جگه لومو تومتمى تيدا بيت، وهك نومو وه كيله كه كچى خوي بوى ماره بكات، يا نافره تېكى لى ماره بكات كه سمر شتبارى بيت، نومو نو پدمانه دروست نايدت هتا وه كيلگر رازى نديت.

(الزواج) ژن هينان و ميړد كردن

باوکی یا له کورپه کوی ماره کرد - نو په پیمانې ناسه پینړی به سمر دا، له بهر نه وی توهمته تیدایه، جا نه گمر شتی وهابو به جی هینانی نهوستی لسمر ری پیدانی نافرته که. به لام نه گمر ماری بری بو له کسینکی تر جگه لهوانی باس کران واته بیگانه. جا نه گمر پیاده که هاوتا بو ماریه کوی عاده تی بو؛ نه سه پینړی به سمر یا نه بو خوی و نه بو ولی به کوی نییه پرتی کاتوه.

به لام نه گمر پیاده که هاوتا بو به لام ماریه کوی که مری بو له ماریه عاده تی - به شتیو به که زور کم بو - نو په پیمان که جی به جی ناکرت به لکو لسمر نیجازه وی ولی به که و نیجازه وی خوی نهوستی، چونکه همدو کیان مافی نهویان هیده. به لام نه گمر پیاده که هاوتا نه بو په پیمان که فاسید نه بیته، ماریه کوی له ماریه عاده تی که مری بیته، یا رنک بیته، یا زیاتر، به کسانه و نه بیته هله به شتیو به وه ری پیدانی نای گرتوه، چونکه ری پیدانی دان بو شتی خراب نایته، به لکو بو نیکاحی وه ستاره.

وه کیل له ژن هینان و به شتیو اندا نوینرو قسه که ره:

وه کاله له نیکاحا جیوازه له وه کاله تی په پیمان به ستنی. چونکه وه کیل له زه واجدا نوینرو قسه که به نه رو هیچیت، وه مافه کانی په پیمان کوی بو ناگرتوه، وه داوی ماریه لی ناکری، وه داوی نه وی لی ناکری نافرته که وه ها لی بکات گوی پیده لی پیاده که بیته نه گمر وه کیلی ژنه کبوه. وه بوی نییه ماریه وه ریگری له جیاتی ژنه که نه گمر وه کیلی بو هتا خوی پازی نه بیته، وه نه گمر ری پیدانی نه وی نه بیته وه کیلی وه رگرتن که نهوش چیا به له وه کیل گرتنی ژن ماره کردن که به توه او بونی په پیمان که نهوش کوی دیت.

(کفاء) هاوتایی له زه واجدا

پیتنا سه کوی:

به بهست له هاوتایی له بهشی زه واجدا نه وی به نو پیاده له پلور پایمی کوه لایته تی و په وشت و باری دارایی به یه کسان بیته له گهل ژنه که، وه گومان له ودا نی به هتا پیاده که به کسان بیته به ژنه که له پلور پایدا زیاتر ژبانی هاوسریان سمر کوه تو نه بیته، و دوور نه بیته له سمر نه کوه تو وی و هله به شتیو به ناژاوه.

هو کمی هاوتا بوون:

به لام نایا هو کمی نه هاوتا بوونه چی به؟ وه تا چ راده به که نیعتی باری هیده؟

(الزواج) ژن هیئنان و میړد کردن

پاک بیت- وه نه گمر نموه بوو بڼ هېچ سربېرشتیارتک نییه رڼ لهو کاره بگړی یا داوای جیابوونمویهان بکات. نه گمرچی له گمل سربېرشتیاری نافرته که که ماره ی کردوه یه کسان نمن له پلمو پایدا، به مخرج ماره کردنه که به رهامندی نافرته که بوییت. به لام نه گمر مخرجی راستالی له پیاده کدا نمبوو نموه نمو پیاده هاوتای نافرته چاکی موسلمان نییه، وه نمو نافرته بوی هدی داوای هدلوه شاندموهی پدیانه که بکات نه گمر کچ بوو وه سربېرشتیاره کمی زوری لی کردبوو که نمبی شوپکات بهوفاستقه..

وه له کتیبی (بداية المجتهد) دا هاووه: که جیازای نییه له مزه دبی مالکیدا که کچ نه گمر باوکی دای به عاره ق خور و به گشتی به فاسق، بوی هدی شوو بهو کابرایه نه کات، وه حاکم نمیت سیری نمو کیشیه بکات و له یه کیان جیا بکاتوه، وه همروه ها نه گمر بیدات به که سیک سامانه کمی حرام بیت، یا دابوی به که سیک که زور تلاق خور بوو، خاوهی نم مزه دبهش به لگه یان بڼ نم قسده نمانی خواره ویده:

۱- خوی گموره نه فرموی: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ﴾ (الحجرات: من الآية ۱۳).

واته: نمي خدایکینه نیمه نیوه مان دروست کردوه له یهک نیرومی، کمواته گموره یی له نیوانتانا نییه به نمدب، وه گمل و نه نموی جیازمان لی دروست کردون بڼ نموی تیکه لی یهک بکن و یهکتر بناسن، به راستی لای خوا بهرترترینان نمواته که زورتر له خوا بترسیت.

نم نایه تدای بریاری نموه دراوه که خدایک له دروست بوندا یه کسانن، وه همروه ها له ترخی مرؤایه میدا، وه که کس له کس بهرتر نییه به له خواترسان نمیت، نموش به بهجی هیئانی مافه کانی خواو مافی بنده کانی نمیت.

۲- وه (ترمذی) به نیساندیکي حسمن نه گیتر نموه له نمبی حاتمی موزه نییوه که پیغمبر ﷺ فرمویته: (إذا أتاكم من ترضون دينه وخلقه فأنكحوه، إلا تفعلوا تكن فتنة في الأرض وفساد كبير، قالوا: يا رسول الله وإن كان فيه! قال: إذا جاءكم من ترضون دينه وخلقه فأنكحوه - ثلاث مرات (۱)).

واته: نه گمر که سیک داوای ژنی لی کردن و له تاینو په وشتی پازی بوون ژنی بدنی، نه گمر بیت و وه ها نه کمن نموه فسادی گموره فیتنه یهک له زویدا بهر یا نمیت، ووتیان: نمی نیرواری خوا

(الزواج) ژن هیئان و میړد کردن

نه گهر قسه شی له باره وه کړا؟ فرموی: هرکس له ناینو پړه وشتی پازی بوون ژنی بدهنی. سی جار نهمی فرموی.

لم حدیسه دا پروی قسه له باوکانو سربپرشتیارانی نافرته ته که نافرته کانیان بدن به که سیک هاته خوازیښی نو نافرته تانم خاوهنی ناین و نمانهت و پړه وشتی باش بوون، جا نه گهر وانه کمن بهوی که نافرته تان نمدن به خاوهن پړه وشتی باش، وه نهمه ب و پلویایم پاره یان پی خوش بوو، نوکاته فیتنم و فسادیک بلار تبهیتمه که کوتایی نیږه.

۳- وه تېدوداد له نومی هورپړه وه نه گپرتمه که پیغمبر ﷺ فرمویه تی: (یا بني بیاضه أنکحوا أباهن وأنکحوا إلیه).

واته: نومی هوژی (بیاضه) ژن بدن به تېا هیندو ژنی لی بخوازن، که کابرایه کی که تمشاخ گریوو^(۱).

له (معالم السنن) دا ووتویه تی: تم حدیسه به لگه به بۆ مالیک و نوانمی وه بۆچونه کی نمریان هدیبه که ووتویه تهاوتایی تهنه به ناینه چونکه تېو هیند مولاو بنده نازاد کراوی بهنی (بیاضه) بوو، وه له خویان نه بوه.

۴- پیغمبر ﷺ زهیندبی کچی جه حشی داواکرد بۆ زهیدی کورې حارپه خوی و عبدالله ی برای پازی نه بوون، لېبر نه سبه کی که له قورپش بوو، وه کچی پوری پیغمبر ﷺ بوو دایکیشی نومدیمی کچی عبد المطلب بوو، و زهیدش بنده بوو. جا خوی گموره لسمر توه تم نایه تی ناره خواره وه که نه فرموی: ﴿وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا مُبِينًا﴾ (الأحزاب: ۳۶).

واته: بۆ هیچ موسلمانیکي ژن و پیاو نیږه که خواو پیغمبره کی ﷺ فرمانیکیان بۆ دانا ناره وروی خویانی تیدا بیت لمر کاره دا، جا هرکس سربپچی له فرمانه کانی خواو پیغمبره کی بکات توه گومرا بوه به گومراییه کی ناشکرا.

نیت براهی به پیغمبره ووت: به چی فرمانم پی تدهی فرمانم پی بده. وه ماری کرد له زید.

۵- وه تېو حوزه یفه، هیندی کچی ولیدی کورې عوتبهی کورې ربیع ماری کرد له سالم که بندهی نازاد کراوی نافرته تیکي نه نصاری بوو.

(۱) أبوداود (۲۱۰۲) والحاكم (۱۶۴/۲).

(الزواج) ژن هیئنان و میړد کردن

۶- وه بیلالی کورې رهباح خوشکی عبدالرحمن ی کورې عوفی هیئا.

۷- له نیماسی عدلی پرسیار کړا دهریاره ماره کړدنی هاوشان، نمویش فرموی: خه لک هممور هاوتای یه کن عمره بیو عهجه می و قوردهشی و هاشمی نه گمر موسلمان و باوهر دارین.

وه نهمش مذهبی مالکیه کانه. شوکانی ووتویهتی: همروه ها نه قل کراوه له عومر و نیبنو مسعود و موحمدی کورې سیرین و عومری کورې عبدالعزیزوه. وه نیبنو قهیم به بهیتری داناوو ووتویهتی: نموی حوکی پیغمبر ﷺ پیوستی نکات نمویه که هاوتایی له ناین دا نیعتبار نه کړی له بنه رتدا و له تمواویدا، کواته نافرته موسلمان نابی بدرت به کافر، وه همروه ها داوین پاک به داوین پیس؛ نیر قورنان لموه بهولوه نیعتباری بۆ هاوتایی دانناوه. چونکه حرامی کردوه نافرته موسلمان بدرت به زیناکورتکی پیس، نیر نهمه ب و کارو پیشو دولتمندو نیش هیچ نیعتباری بۆ دانناوه، وه کزیه کی پتی دروسته نافرته تیکی خاوه نهمی دولتمند بهینی به مرجی پاک و موسلمان بیت، وه به دروستی داناوو که نموی قوردهشی نییه نافرته قوردهشی بهینی، وه نموی هاشمی نییه نافرته هاشمی بهینی وه همزار دولتمند بهینی.

مزهبی جماعه وری زانایان له هاتایدا

وه نه گمر مالکیه کان و زانایانیر که له پیشوه ناماژمان بۆ کردن رایان وهاییت که هاوتایی له راستالیو چاکیدایه نک شتی تر، جگه لهوانه زانایانی تریش رایان وهایه که هاوتایی له راستالی و چاکیدا نیعتباری بۆ نه کړی، وه پیای فاسق هاوتای داوین پاکیک نییه، بهلام نعمان هاوتایی تنها لهودا تنگ ناکنوه، بهلکو رایان وهایه که چند شتیکی تر هیده نمبی نیعتباری پی بکری.

نیمش لیړه داسی نه کهین:

(یہکم بنمالة النسب): عرب لهناو خړیدا هاوتای عمره به، قوردهشی هاوتای قوردهشی به، وه عهجه می هاوتای عمره بی نییه، وه عمره بی هاوتای قوردهشی نییه. بهلگش بۆ نهم:

۱- بهینی نموی حاکم له نیبنو عومروه گپراوینمیه که پیغمبر ﷺ فرمویهتی: (العرب أكفاء بعضهم لبعض، قبيلة لقبيلة، وحی لمی، ورجل لرجل، إلا حاكماً أوحجماً)^(۱).

(الزواج) ژن هینان و میرد کردن

واته: عمره ب هندیکیان هاوتای هندیکیان، هۆز به هۆز، و گهرهك به گهرهك، و پیاو به پیاو، جۆلاو كه له شاخ گر نه بێت.

۲- به زار نه گێڕتتهوه له موعاژى كورێ جهبه لهوه كه پێغه مبه ر ﷺ فرمویهتى: (العرب بعضهم لبعض أكفاء، والموالي بعضهم أكفاء بعض)^(۱). واته:

عمره ب هندیکیان هاوتای هندیکیان و بهره كان هندیکیان هاوتای هندیکیان.

۳- وه له عومره وه كه فرمویهتى: رێ ناده م ئافره تی خاوه ن نه سه ب به هاوتای خۆی نه بێ بدری. (دارقطنی) گێراوه تییه وه^(۲).

سه باره ت به حه دیسه كه ی ئیبنو عومره ئیبنو نه بی حاته م له باوکی پرسیه و وتویه تی: درۆیه و نه صلی نه یه. وه (دارقطنی) له (العلل) دا و وتویه تی: سه حیه نه یه.

ئیبنو عبدا له ر و وتویه تی: نه وه مونكه رو دا نه وه.

به لآم حه دیسه كه ی موعاژ، سوله یانی كورێ نه بی جهونی تێدا یه كه ئیبنو قه گان و وتویه تی: نه نا سرا وه. پاشان له رپوا یه تی خالی دی كورێ مه عدا نه له موعاژه وه، كه نه وش لێی نه ییسته وه، وه له راستی دا فرموده یه كه ی سه حیه ی سابه نه یه، كه ئیعتیبار به نه سه به وه بكا ت بۆ هاوتای ی.

وه شافیه یه كان و حه نه فه یه كان جیا یی یان نه یه له وه دا كه نه سه ب ئیعتبار ی بۆ نه كری له هاوتای ی دا به وشیه یه ی باس كرا وه، به لآم جیا یی یان له وه دا یه كه قوره ی شه یه كان فه چلیان هیه. حه نه فه یه كان رایان وایه كه قوره ی شه ی هاوتای ئافره تی هاشمیه^(۳).

به لآم شافیه یه كان نه وه ی راسته له مه زه به یه كان نه وه یه كه قوره ی شه ی هاوتای ئافره تی هاشمیه و (مطلبی) نه یه، به لگه شیان بۆ نه وه نه وه یه كه (واثیله) ی كچی نه سه قع گێرا وه تییه وه كه پێغه مبه ر ﷺ فرمویه تی: (إن الله اصطفى كنانة من بني إسماعيل، واصطفى من كنانة قريشاً، واصطفى من قريش بني هاشم، واصطفاني من بني هاشم، فأنا خيار من خيار من خيار) رواه مسلم^(۴).

(۱) البزار (۱۴۲۴).

(۲) دارقطنی (۲۹۸/۳).

(۳) قوره ی شه ی نه وه یه كه له نه وه ی نه ضری كورێ كینه نه بێت، وه هاشمیه نه وه یه كه له نه وه ی هاشم ی كورێ عبه دی مه ناف بێت، عمره ییش نه وانن كه باو كێك له پشت نه ضره وه كۆی كر ده نه وه.

(۴) مسلم (۲۲۷۶).

(الزواج) ژن هیئان و میتړد کردن

واته: خوا کینانهی له نهوی تیسماعیل هدلبژاردوو، وه له کینانمش قورېش، وه له قورېش بدنی هاشمی هدلبژاردوو، وه منیشی له بدنی هاشم هدلبژاردوو، جا من چاکترینم له چاکترین له چاکترین.

(حافظ) له (فتح) دا ووتویتي: راستی نموده که بدنی هاشم و بدنی (مطلب) پیش کسانى تر بخړئ وه جگه لموان نیتر هاوتای یه کن.

وه راستی پنجهوانی نموده. چونکه پیغمبر ﷺ دوکچی داره به عېمانی کورې عدفان، وه زهینبى داره به نېبا عاصی کورې ربیع که همدوکیان له هوزی عبدو شمس بوون، وه عدلی نومو کلپومی کچی دا به عومهر که عمدهوی بوو.

بدلام شهره فی زانست و زانیاری له پشت هممو شهره و نسیبیکمویه. پیای زانا هاوتای هممو نافرته تیکه له هرچی بنمهاله یه کن، با نموزانایهش نسیبیکى نناسراوی هیئت، به پېی فرمودی پیغمبر ﷺ که فرمویتي: (الناس معادن، کمدان الذهب والفضة، خیارهم فی الجاهلیة خیارهم فی الإسلام إذا فقهوا)^(۱).

واته: خدکى وه کانزای زېرو زیون، چاکترینیان لسمرده می نمانیدا چاکترینیان له نیسلام دا نه گمر زانا بن.

وه فرمودی خوی گموره که نه فرموی: ﴿يَرْفَعُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ﴾ (المجادلة: من الآية ۱۱).

واته: خوی گموره پلمو پایمی نموانه بهرز نه کاتمه که باوه دارین وه نموانی که خوا کردونویه زانا به چنده ها پله بهرز ترن.

وه فرمودی خوی بهرز: ﴿قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ﴾ (الزمر: من الآية ۹).

واته: بلئ نایا نموانی که پموره دگاری خوړان و ناینی راستی خوړان نمانن له گمل نمواندا که هیچ لموه نازانن یه کسانن.

نمه به نیسبته عمره بده لام لمباری عده می یه کانه ووتراوه: هاوتایی نسه ب له ناواندا نویه.

(۱) أبوداود الطيالسي (۳۲۴) والمقاصد الحسنة (۱۲۳۸) من حديث أبي هريرة.

(الزواج) ژن هينان و ميږد كردن

وه له شافيعی و بشی زوری هاوه له کانیيموه نه گيږنموه: که توانيش بنمالتو نسېب له نورياندا نيعتباری بۆ نه کړئ، به قیاس له سر عمره ب، چونکه توانيش نهنگييان پتوه نموسئ کاتي کمسيک له خزيان نرمتر بهيښئ، کهواته هوکميان وه کوکمی عمره بی لي دئ لېبر په کبونو هويه که.

(دروم) نازادی: کويلو بنده هاوتای نازاد نين، وه همروه ها نازاد کراو هاوتای نازادیک نييه که له نه صلدا نازاده، وه کمسيک په کيتک له باو باپیرانی تووشی کويلایمتی بوييت هاوتای کمسيک نييه که هيچ کمسيکی تووشی نه بوييت. چونکه نافره تی نازاد نهنگی دئ به سر يا کاتي ژنی پياوړکی بنده ييت، يا کمسيک په کيتک له باو باپیرانی تووشی کويلایمتی بوييت.

(سنيهم) نيسلامتی: واته هاوتایي له نيسلامتی بنه چه يدا، نهمش لهوانی عمره ب نين نيعتباری بۆ نه کړئ، به لام بۆ عمره ب نيعتباری بۆ ناکړئ، چونکه بهوه وازيان هيتاوه که شانازی به نه سيانوه بکمن، وه به نيسلامتی بنه چه يان نازان.

به لام لهوانی که عمره ب نين له مهوالی و عهجم به نيسلامتی بنه چه يانوه شانازی نه کمن، جا له سر نموه نه گهر نافره تیک باوک و باپیرانی موسلمان بوين نموه هاوتای پياوړکی نييه که هيچ کام له باو باپیرانی موسلمان نه بويي.

وه هر نافره تیک يک باوکی هه بوييت له نيسلامدا، نموه نمو پياوړی يک باوکی بووه له نيسلامدا هاتايی ده کات، وه نمو نافره تی باو و باپیرکی له نيسلامدا بوييت نموه نمو پياوړی که باوک و باپیرانیکی بوييت له نيسلامدا هاوشانی نه کات، چونکه ناسینی مروؤ به باوکی و باپیری به ده ييت، جا نيت لهوه زیاتر سهیری بۆ ناکړئ و حيسابی بۆ ناکړئ.

نمو يوسف لای وایه که نموکسی يک باوکی هه ييت له نيسلامدا هاوتایه بۆ نمو نافره تی چمند باپیرکی هه يه له نيسلامدا، چونکه لای نمو ناسران به تمواوی به باوک نمي، به لام نمو حنيفه و محمد ده لئين ناسرانی تمواو به باوک و باپیره ده ييت ناييت.

(چاره م) کارو پيشه: نه گهر نافره ت له خيتزانيک ييت پيشه يه کی به ريزيان هه ييت کمسيکی پيشه نرم هاوتای نييه. نه گهر پيشه که يان نزيک بوو له يه کهوه نيعتبار بۆ نمو جياوازيه ناکړئ که له نيوانياندا هه يه. نيعتبار کردن به کارو پيشه ی به ريزو نرم به يي عورف و عاده ته؛ چونکه جاری وا نهييت پيشه يک له شونينکدا يا له زه مانينکدا به ريزه له شونينکی تر و سرده مينکی ترده ريزی نييه. وه لهوانی نه لئين کارو پيشه نيعتباری بۆ نه کړئ به لگه يان نمو حديسه يه که له پيشموه باس کرا که نه فرموي: (العرب بعضهم أكفاء لبعض... إلا حانكاً أو جحاما) وه به

الزواج) ژن هیئان و میړد کردن

نه حمدی کورې حنبلان ووت: چوڼ لسمر شو فرموده یه نېړیت و به لاوازیشت داناوه؟
فرمودی: هر بهو شتویه کاری پېن کراوه.

خاوهنی (المغنی) ووتویهتی: واته شو فرموده یه له گهل عورف دا رېک کهوتوه. چونکه خاوهن
پیشمر کاره بهرزه کان وا دانهینن که نه گمر کچه کانیان بدن به کسانیک کارو پیشه کهیان له خوار
نموانوه بیت کمیتتی و ناتمواوی یه - وهک جولاو ده باغچیو کناس و خول رېژ و عورفی خه لک وا
هاتوه که شو عهیب و نهنگی یه، کهواته وهک هواتایی نه بوونه له نه سبدا، نه مش مذهب
شافعی کانه، وه همدو ها موحه محمد و نبو یوسف له حننه فی یه کان، وه له ریوایه تیکدا له نه حمدو
نهی حنیفموره، وه له ریوایه تیککی نهی یوسف دا شو شته تیعتباری بۆ ناکرئ هتا نزمی پلمی
کاره که زور نه بیت.

(پینجه م) سامان و مال: شافعی یه کان جیاوازیان هدی له تیعتبار بۆ کردنیدا، هدیانه
تیعتباری بۆ کردوه، لای نموان همزار هواتای دولتمندی نیه، به پېی شوئی سموره
نه گپرتوه که پیغمبر ﷺ فرمودی: (الحسب المال، والکرم التقوی)

واته: پله بهرزی به مالهو بهر تیزش به له خواترسانه، وه ووتویانه: چونکه نه فقهی همزار که مته
له نه فقهی دولتمند. وه هدیانه ووتویهتی: تیعتباری بۆ ناکرئت، چونکه مال و سامان دیو
دهوا، وه لمبر شوئی کسانیک که خاوهن پیاره تی بن شانازی پیوه ناکن، وه قسمی شاعیریان
باس کردوه که نه لئ:

غنینا زمانا بالتصعلک والفقر وکلا سقانا بکأسیها الدهر

فما زادنا بغیا علی ذی قرابة غننا ولا أزرأ بأحسابنا الفقر

واته: نیمه ماوه یه که له فقهی و همزاری بې نیاز بووین، وه زه مانه همدک له دولتمندی و
همزاری به پرداخه که دی دهر خواردی نیمدا، جا نه دولتمندی یه که مان تووشی ستم و سرکیشی
کردین به سمر خزم و که ساو نه همزاری یه که مان رېزو شهره فی کم کردینموره.

به لام لای حننه فی یه کان مال و سامان تیعتباری هدی له هواتایی دا، وه شوئی تیعتباری
پېن نه کرئ شو یه که شو پیاره خاوهنی ماری و نه فقهی ثافره که بیت. تمنانت نه گمر که سینک
هیچیانې نه بوو، یان یه کیانی همدو و شوئی تری نه بوو نایته هاتا. مهبست له ماری و شو
مبله غدی که عاده ته له پېشموره بدری به ثافره، چونکه شوئی دوایی له عوروف و عاده تا
دوانه خری، وه له نهی یوسفموره هاتوه که شو توانای نه فقه تیعتبار ته کات به هواتایی نک
ماری، چونکه ماری ناسان کاری تیدا نه کرئت، و پیار به دولتمندی باوکی وادانه نری که

(الزواج) ژن هیټان و میړد کردن

توانای ماریی هدی. وه نیعتیبار کردنی مال له هاتوایی دا ریوایه ټیکه له نه حمدیشوه، چونکه نافرته دوه لوموند زبانی پټ نه گات به ده ست تنگی میړده کی، چونکه ناتوانی خمرجی نو ژنو منداله کانی بکشیټ، وه لمبر نموی خه لک هژاری به کممی و ناتواوی داننن، وپلمو پایدیان بسامان بمرز نمیتته وه نه سب و لمو ش زیاتر.

(شمه) ساغ و سلامه تی له عدیب: هاو لانی شافعی وایان نیعتبار کردوه- وه نموی که نیبنونه صر باسی کردوه له مالیکوه- که سلامه تی له عدیب مخرجیکه بؤ هاتوایی، وه هرکس عدیپکی هه بوو عدیپکی وه ها نیکاحی پټ هه لېوه شیتته هاتوای نافرته ساغ و بټ عدیب نییه، به لام ته گهر هه لوه شانده نموی پټ سابت نده بوو به لام مړوځه رورین بوو وه کویری و براری نه ندانم و نارټکی له ش و نه ندانم، نمو دوو پروی هدی. پروی کیانی نموی هه لېوژاردوه که نموی خاوه نی نو عدیپانه بیت هاتوای سلامه ټیک له عدیب نییه. به لام حنه فی و حنه بی نیعتیباریان بؤ نمرکردوه. له (المغنی) دا هاتوه: سلامه تی له عدیب مخرجی هاتوایی نیه، چونکه خیلاف نیه که نه بوونی سلامه تی نیکاح به تال ناکاتوه، به لام نارووی هه لوه شانده نمو بؤ نافرته که ثابت نه بیت، نه بؤ سرپرشتیاران. چونکه زیانه کی تایسته به موه، به لام سرپرشتیاره کی بؤی هدی پټی لی بگریټ شوو بکات به گرو گول و به لک و شیت.

هاتوایی بؤ کامیان نیعتباری پټ نه کوی؟

هوتایی لمژنو میړدایه تیدا تنها بؤ پیاو دانراوه نه بؤ ژن. واته پیاو خوی نوم مخرجی بؤ دانننن که هاتا بیت بؤ نافرته ټیکي وه خوی له پلدا، وه مخرج دانننن که نافرته هاتوای پیاو بیت.

به لگمی نه مه ش:

(یه کم): چونکه پیغمبر ﷺ فرمودتی: (من کان عنده جاریة فعلمها، وأحسن تعلیمها، وأحسن إلها ثم أعتقها وتزوجها فله أجران) رواه البخاري ومسلم^(۱). واته: هرکس جاریه کی لایو هوشیاری کردو چاک فیری کردو چاکمی له گه لدا کرد، له پاشاندا نازادی کردو ماری کرد دوو پاداشتی هدی.

(دوه): چونکه پیغمبر ﷺ له پلمو پایدا هاتوای نییه له گنل نمو شدا له زور تیره کانی عرب ژنی هیتاوه. وه صه فی می کچی حوی هیتاوه که جوله که بوو و موسلمان بوو.

(۱) البخاري (۲۵۴۴) ومسلم (۲۴۱).

الزواج) ژن هينان و ميترد كردن

(سۈرەم): ئافرەتى پىلمو پاىە بەرز و اباوە خۆى و سەرىەرشتىيارەكانى عەيبدار ئەبن ئەگەر شو بە ھاوتاي خۆى ئەكات. بەلام پىاوى شەرىف عەيب دار نايت ئەگەر ژىتىكى پىلمو پاىە نەم بەيتى.

ھاوتايى مافى ئافرەت و سەرىەرشتىيارەكانىەتى :

جەماورەى زانايان رايان وەھايە كە ھاوتايى مافە بۆ ئافرەت و سەرىەرشتىيارەكانى. كەواتە دروست نىيە بۆ سەرىەرشتىيار ئافرەتەك لە ھاوتاي خۆى مارە بكات. مەگەر بە رازى بوونى خۆى و ھەموو سەرىەرشتىيارەكانى نەيت: چونكە مارە كردنى ئەر ئافرەتە لە كەستەك كە ھاوتاي نەيت عەيب و نەنگ بە سەرىەرشتىيارەكانى ئەگەيمەيت، ھەر بۆيە تاوەكو ھەمويان رازى ئەبن دروست نىيە، جا ئەگەر ئافرەتەكە رازى بوو وە ھەموو سەرىەرشتىيارەكانى رازى بوون، دروستە بەررى ھەر كەسە، چونكە رى ئەدان مافى ئەوانە كاتى رازى بوون رى ئەدانەكە لائەچى. شافىمىيەكان ووتريانە: ئەو بۆ كەستەكە كە سەرىەرشتىيارى يەكسەرى بۆ بىيت، وە ئەھمەد لە رىوايەتەكدا ووتريەتى: مافى ھەموو سەرىەرشتىيارانە دوروزىكيان، جا ھەر كەسيان رازى نەبوو بۆى ھەيە ھەلى بوشىيتىتەو. وە لىر رىوايەتەكى ترى ئەھمەددا: ئەو ئەنھا مافى خوايە، ئەگەر سەرىەرشتىيارەكان و ئافرەتەكەش رازى بن كە ھاوتايى لائەرن رازى بوون دروست نىيە. بەلام ئەم رىوايەتيان لەسەر ئەو ھەلئەگىرئ كە ھاوتايى لە تايىنداىو بىس، وەك لە يەكەك لە رىوايەتەكان

كاتى ئىعتىبار كردنى ھاوتايى:

ھاوتايى لە كاتى پەيمان بەستەكەدا ئىعتبارى بۆ ئەكرئ، جا ئەگەر دواى پەيمانەكە ھەر وەسفىك لە وەسفەكانى تەك چو زىانى نىيە و ھىچ لە واقع ناگۆرئ و كار ناكاتە سەر پەيمانى نىكاھەكە، چونكە مەرجەكان كاتى عەقدەكە نەيت ئىعتىبارىيان پى ناكەرت، جا ئەگەر كاتى ژن ھىنانەكە خاوەنى پىشەيەكى بەرئز بوو يا تواناي نەفەقە كىشانى ھەبوو، يا پىاوى چاك بوو لىپاشاندا كات و شوئىن گۆراو پىشەيەكى نەزمى دەست كەوت، يا ھىزار كەوت و تواناي نەفەقە كىشانى نەما، يا كەوتە تاوان كردن و سەرىپچى فەرمانى خواى كرد، دواى ژن ھىنانەكە ئەر پەيمانە وەك خۆى ئەمىيتىتەو، چونكە كات و سەردەم زۆر گۆراني بىسەراى، وە ئادەمىزاد لەسەر يەك شىو ئەمىيتىتەو، وە لەسەر ژن پىتويستە ئەر واقعە قەبۇل بكات و ئارام بگريو لە خوا بترسى، چونكە ئەو لە كارە ھەرە گەرەكانە.

ئو مافانہی که واجبه لہسمر پیاو بمرامبر به ژن

لہو مافانہی که واجبه لہسمر پیاو بۆ خیزانہکمی:

۱- چہند مافیئکی مالی: ئویش مارہییو نہفہقہکیشانہ.

۲- وہ چہند مافیئکی غہیرہ مالی: وک دادپہروہری لہ نیوان ژنہکاندا تہگمر لہ ژنیئک زیاتری ہہبوو، ہہروہا وک زیان نہگہیاندن بہژن.. وہ لہمہولا باسیان تہکریت.

مارہیی

لہ باشی چاودیری کردنی ئافرہت و پزیزگرتنی لہلایمن ئیسلا مہوہ ئوہیہ کہ مافی خاوەنیہتی داوہتی، لہکاتیئکدا لہ سمرہمی نہفامیہدا ئو مافہ پیتشیل کرابوو بہشیتوہیک کہ سہرہپرشتیاری ئافرہت لہ سامانی تایبہتی ئافرہتہکدا تہسہروفی تہکردو دہرفمتی خاوەنیہتی نہئہدایہ، وہ پئی نہئہدا بہ تہسہرروف کردن تییدا.

ئوہبوو کہ ئیسلا م ئو بارہ گرانہی لایرد لہسمری و مارہیی بۆ داناو کردی بھمافی ئافرہت لہسمر پیاو کہ بۆ خۆی بیت نہک بۆ باوکی، وہ بۆ کھسیئکی نزیککی نیہہ ہیچ لہو مارہییہ وەرہگرئ مہگمر ئو ئافرہتہ خۆی پازی بیت. خوای گمورہ تہفہرموی: ﴿وَأَتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً فَإِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوْهُ هَنِيئًا مَّرِيئًا﴾ (النساء: ۴) واتہ: مارہییہکان بدن بہ ئافرہتان کہ واجبو خوا بۆی فہرژ کردوون، بہلام تہگمر بہخۆشی خویان شتیکیان پیدان لہو مارہییہ وەری بگرن و بہ خۆشی و حەلاتی بیخۆن.

بہلام تہگمر ژنہک لہبەر شەرم یا ترس یا فیئیکی لی کرا لہو مارہییہی بہخشی، وەرگرتنی پەوا نیہہ. خوای گمورہ تہفہرموی: ﴿وَإِنْ أَرَدْتُمْ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَّكَانَ زَوْجٍ وَآتَيْتُمْ إِحْدَاهُنَّ قِنْطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا أَتَأْخُذُونَهُ بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُّبِينًا، وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ أَفْضَى بَعْضُكُمْ إِلَى بَعْضٍ وَأَخَذْنَ مِنْكُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا﴾ (النساء: ۲۰-۲۱).

واتہ: وہ تہگمر رستتان ژنیئک لایمن و ژنیئکیتر لہ جئی بہینن، وہ مالیئکی زۆرتان کردبو بہ مارہیی بۆ ئو ژنہی کہ تہتانموی تہلاقی بدن ئوہ لی وەرہگرنوہ، وہ حەلال نیہہ بۆتان، نایا ئیوہ بہ بوختان و تاوانی ئاشکرا لییان وەرہگرنوہ؟ جا چۆن لییان وەرہگرنوہ لہکاتیئکدا ئیوہ بہ یەکھوہ ژیاون و خۆشیان لہیہکتر وەرگرتوہ و پەیمانیککی زۆر توندو تیژیان لی وەرگرتون کہ ئو مارہییہیان بدنن. وہ ئو مارہییہ کہ بۆ ژن دانراوہ. وەکو چۆن ئو مانایہ دہگہینن دلی ئافرہتیئشی پی خۆش ئمیئت و پازی تہکات بہ دہستەلاتی پیاو بمرہمویہ خوای گمورہ تہفہرموی:

(الزواج) ژن ھېنان و مېرد کردن

﴿الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ﴾
(النساء: من الآية ۳۴).

واته: پیاوان خاوند ددهستلانتن بهسمر ژنانمو بهوژی نمو فضلهی که خوا پیی داون، وه بهوژی نمو سامان و مالتهی سمرغی نهکمن بۆ ژنان له مارهیی و نهغهکهیشان.
جگه لموانتهی نمو مارهیییه پهیوهندی نیوانیان بهیتر نهکات و هوژی خوشویستی و میهرهبانیشه.

نمنداوې مارهیی:

یاسای نیسلام سنووری بۆ لایهنی کممی و زوړی مارهیی دانمناوه. چونکه خه لک جیاوازییان هدیله له دولتمندو هژاری دا، وه همدروها له بدهستلانتی و بی ددهستلانتیدا جیاوازن، وه همرجییهک داب و نه رستی خوژی هدیله، لمبر نمو وازی له دانانی سنوور هیناوه بۆ نموې همرکس به پیی توانا مارهیی بدات، وه به پیی حالتی و خوړه وشتی هوژه کی. وه همدرو ددهکان که ددربارهی مارهیی هاتوون نیشارهت بۆ نموې نهکمن که مارهیی مدرجی تیدا دانانترې مدگر نموونده که شتیك بیت نرخی تایبتهی هدیته؛ بی نموې سهیری کممی و زوړی بکری، جا دروسته به نمگوستلهیهک بیت یان به کاسهیهک خوړما، یا به فیر کردنی قورپان، به همرجیك پهیمان بهستهکان پاژی بن.

۱- له عامیری کوړی په یعموه که ژنیکی بدنی فزاره لیسر جوتی نعل خوژی ماره کرد. پیغمبر ﷺ فرموی: (أَرْضِيَتْ عَنْ نَفْسِكَ بِنَعْلَيْنِ؟ فَقَالَتْ: نَعَمْ، فَأَجَاذَهُ) رواه أحمد وابن ماجه والترمذي وصححه^(۱).

واته: نایا پاژی بوویت به جوتی نعل له جیاتی خوت و ماله کهت؟ وتی: به لئی، پیغمبرش ﷺ پئی پی دا).

۲- له سهلی کوړی سدهوه که نافرته تیک هات بۆلای پیغمبر ﷺ وتی: نهی نیروای خوا من خوم بهخشی بدتو، وه ماوهیهکی زوړ وهستا، هتا پیاوتک لهولاه هستاو وتی: نهی نیروای خوا له منی ماره بپه نهگر خوت پیوستت پیی نییه، پیغمبر ﷺ فرموی: نایا هیچت هدیله بیدهیتی به مارهیی، نموش وتی: هیچم نییه نهم بهرکوشم نهیته. پیغمبر ﷺ فرموی: نهگر بهرکوشه کهتی بدهیتی خوت بی بی بهرکوش نه میتیموه. بگری بۆ شتیکی تر، وتی: هیچ

(۱) أحمد (۴/۴۴۵) ترمذي (۱۱۱۳) ابن ماجه (۱۸۸۸).

الزواج) ژن هیئان و میړد کردن

شك ناهم فرمووی: بگهرې ټنگوړستيله يه كې تاسنیش بیت باشه، ټویش گهړا هیچی نندوړنه، له پاشاندا پیغمه مېر ﷺ پټی فرموو: قورنات هیچ لمېره؟ ووتی: بهلئ، سورېتی نومو ټمو، چهند سورېتیکی نابرد، پیغمه مېر ﷺ فرمووی: ټوا لیم ماره کردی که چیت قورنات لمېره فیری بکهیت. بوخاری و موسلیم گېړاویانه ټمو.

له ربوایه تیکی ټمبی هوړه پرده: بزی دانا فیری بیست نایه تی بکات^(۱).

۳_ وه له ټمنه سمه: که ټبو طه طه (أم سلیم) ی داوا کرد، ټویش ووتی: سوتند بهخوا پیاوی وهك تۆ رت ناکریت ټمو به لام تۆ کافری و من موسلمانم، جا دروست نییه بۆم شوو بهتۆ بکم، ټه گمر موسلمان ټمیت، ټمو موسولمان بوونه کت ټمیتته ماره یی به کم، وه داوا هیچی توت لی ناکم، نیت که شووی پټ کرد هدر ټمو ماره یی به کوی بوو^(۲).

ټم فرمودانه به لگمن لسمر ټمو که دروسته ماره یی شتیکی کمیش بیت، وه دروسته شتی سود گه یه ندریش هدر بکړی به ماره یی، و فیربوونی قورنانش لهو شتانه یه که سوودیان هدی. وه چنده فییه کان دایان ناوه که که مترین ماره یی ټمیت ده درهم بیت. وه چۆن مالیکییه کان سی درهمیان داناوه. ټمو دانانهش هیچ به لگمو حوجه یه کی لسمر نییه که پشتی پټ بېستری.

(حافظ) ووتیه تی: ده باره کی که مترین ماره یی چهند فرموده ده که هاتوه که هیچیان سابت نین، وه ټینوقه ییم له فرموده کانی پینشو کۆلاوه ټمو ووتیه تی: ټمو ټومو سوله ییم هدی بژارد ټمو بوو که سود له نیسلام بوونی ټمبی طه طه وهریگری، خوی به خشی پټی ټه گمر موسلمان بیت، وه ټمو لاخوش تر بوو له مالیک که میړده کوی بیدات. چونکه ماره یی له بنه رتدا بزیه دانراوه که نافرته سوودی لی وهریگری، جا ټه گمر رازی بیت به زانست و تاین و موسلمان بوونی میړد، و قورنات فیر بوون، ټمو باشتین و بسوودترین و بهرترین ماره یی به، چونکه هیچ په یمانیکی بټ ماره یی نه بووه. جا کوا ټمو حوکمی ماره یی داناوه به سی درهم یا ده درهم، له ده که کانی قورنات و فرموده و قیاسا، له لای ټمو حوکمی ماره یی به دروست داناوه بهو شتانه کی که باسماں کردن به ده کی قورنات و فرموده و قیاس. وه ټمو یه کسان نییه له نیوان ټمو ژنده - أم سلیم - و ټمو ژنه کی خوی به خشی به پیغمه مېر ﷺ، که ټمو شتیکی تایبته بوو به پیغمه مېر ﷺ جیا له موسلمانان. چونکه ټمو نافرته خوی به خشی به به خشینتیکی پروت له سهرپرشتیارو ماره یی به. پتچوانه کی ټمو که ټیمه تییداین که ماره پرینه به سهرپرشتیارو

(۱) أحمد (۵/۳۳۰ و ۳۳۶) و البخاری (۵۰۳۰ و ۵۱۴۹) و مسلم (۱۴۲۵/۷۶ و ۷۷).

(۲) نسائي (۶/۱۱۴).

الزواج) ژن هیتان و میړد کردن

ماره ییموه، با مالیش نه بیټ، چونکه نافرته که له جیاتی مال شتیکی هه لېږاردوه که سودی هه بووه بوی وه خوی نه به خشیوه به پیاوه کی به به خشینی پروت وه که چون شتیکی ماله کی به به خشی. نموهش پیچموانهی نمو خۆبه خشینه که تایبته به پیغمبره وه ﷺ.

نموی فهرموده کان پیوستی بکمن نموه بو که باس کړا، به لām هندیکیان پیچموانهی قسوی نمو کهسانه به که وتوړیانه: ماره یی نه بیټ مال بیټ، و شتی سود به خشی تر نایټ، نه فیر کردن و نه زانست ماره یی نین، وه که نه بو حنیفه وتوړیته، وه ههروها نه محمد - په حمیتی خوا له ههروکیان بیټ - له ریوایه ټینکدا.

وه نموانی وتوړیانه: ماره یی نایټ له سې درهم که متر بیټ وه که مالیک یا ده درهم وه که نه بی حنیفه. وه چهند ووتیه کی تری شاذ که به لگهی نی به نه له قورټان نه له سوننت نه له نیجماع نه له قیاس نه له قهولی صهابی

وه ههروکس بلتی نمو حدیسانه یی باس مان کردن تایبته بوون به پیغمبره وه ﷺ و سر وانهوه، یان خه لکی مه دینه به پیچموانهی نمو کاریان کردوه، نمو نیددعا به که هیچ به لگهی کی نی به وه نهصلیش نموه به که رت بکړیتموه.

سه عیدی کورې موسه ییب گموره یی خه لکی مه دینه له تابعیه یی که کچه کی دا به شو لهسر ماره یی دوو درهم، وه هیچ که سیش لهسر نمو کاره سه رزه نشی نه کرد، به لکو نمو کاره به یه کیک له گموره یی و خووه چاکه کانی ژمیردرا.

وه ههروها عبدالرحمن ی کورې عوف ژنیکی ماره کرد لهسر پینج درهم، و پیغمبر ﷺ بریاری لهسر دا^(۱).

نیت هیچ ریگا نی به بۆ سابت کردنی نه ندازه یی ماره یی مه گمر له لایمن خاوه ن یاسای نیسلاموه بیټ.

به لām له لایمنی زوری یوه: هیچ سنورتک نی به بۆ زوری ماره یی، له عومره وه هاتوه ﷺ که لهسر مینبره که یوه قده غهی کردوه نموی که ماره یی نافرته له چوارسد درهم زیاتر بیټ، له پاشان هاته خواره وه، نافرته ټیکی قوریشی پئی لی گرت و وتی: نه ت بیستوه خوا نه فهرموی: ﴿وَأَتَيْنُمُ إِحْدَاهُنَّ قَنْطَرًا﴾ (النساء: من الآية ۲۰) واته: نه گمر مال ټیکی زورتان کرد به ماره یی یان، عمر فهرموی: خوی به لیم ببوره، هه مو کهس له عمر زانتره، له پاشان گهراوه چوه سر

(۱) البخاری (۵۰۷۲) ومسلم (۷۹/۱۴۲۷).

(الزواج) ژن هیئان و میترد کردن

دوانگه کمو فمرموی: من له پیتشوه پئی نعوهم لئ گرتن کهمارهیی له چوارسهد درهم زیاتر بدریت. همرکس نارزوی خویهتی حمز نهکات له ماله کمی همرچهندهی پئی خوش بوو بیدات. سه عیدی کورپی مهنصورو نهویه علا به سندنه دیککی جید گیتراویانتموه^(۱).

وه له عبدالله ی کورپی موصعه بهوه که عوممر فمرمویهتی: له چل ئوقی به زیو زیاتر مدهن به مارهیی، همرکس لهوه زیاتر بدات زیاده که نهخمه (بیت المال) وه، نافرته تیک ووتی: نهوه بۆ تو نیه. فمرموی: چۆن؟ ژنه که ووتی: چونکه خوی گموره نه فمرموی: «وَأَتَيْتُمْ إِحْدَاهُنَّ قِنْطَارًا» (النساء: من الآية ۲۰) عوممر فمرموی: نافرته تیک پینکای و پیاونک ههلهی کرد^(۲).

کهپراهدتی زیاده پوهی له مارهیی دا:

همرچی بیت، نیسلام پهروشی نهویه که مؤلتهی ژن هیئان زۆر بکات بۆ ژمارهیه کی زۆر له ژنان و پیوان: بۆ نهوهی ههموو کس بهشینهیه کی ههلال و پاک خوشی و رابواردنی دهست کهوی. نهمش نایتمدهی ههتا ههموو هویه کانی ئاسان نهکرت و رینگاکانی چاره نهکرت، بهشینهیه که نهوه ههزارانهی که کم دهستن توانایان بهسهریدا ههیت، به تایبهتی که نهوانه بهشی زۆری خهلکن، لهبر نهوه نیسلام به کهپراهدتی داناوه زیاده پوهی له مارهیی دا بکرت، وه پای گدیاندوه که ههتا مارهیی کم بیت کاره که پیوژتره، وه کهمی مارهیی له چاکی نافرته. له عاتیشوه خوا لئی رازی بیت که پیغه مبهتر ﷺ فمرمویهتی: (إِنْ أُعْظِمَ النِّكَاحُ بَرَكَهٌ أُيْسَرُ مَوْنَةً)^(۳). واته: نهوه نیکاحی گموره ترین بهره کهتی ههبن نهویهانه که کهمی تی چووبیت.

وه فمرمویهتی: چاکی نافرته له سوکی مارهیییهتی و ئاسانی نیکاحیتی و جوانی پهوشتییهتی. وه خراپی نافرته به زۆری مارهیی و گرانی ماره کردنی و پهوشتی خراپییهتی^(۴). وه زۆر کس له خهلکی لهم نامۆژگاری یانه دوور کهوتونهوه خویان ههلواسیوه بهخوو پهوشتی نهفامییهوه له زیاده پوهی کردن له مارهیی دا. ژن نادهن بهکس ههتا مارهیییه کی زۆر نهدات، که نهیته هوی ماندوکردنیو کم دهست کردنی، وه نهوهی نافرته کهلوپهل بیت و مامهلهو بازرگانی پیوه بکمن. نهمش بووته هوی زۆری هاوار له دهست مارهیی و پهنج بینینی خهلک له

(۱) الدر المنثور (۲/۴۶۶).

(۲) عبد الرزاق في المصنف (۱۰۴۲۰).

(۳) أحمد (۶/۱۴۵).

(۴) أحمد (۶/۷۷).

(الزواج) ژن هینان و میړد کردن

تنگ و چه لڼمې زهواج که زیانی به ژنان و پیاوان گه یاندوه به یه کسانې، وه له نهجامدا خراپه و خراپه کاری ژور بووه و بازاری ژنو میړدایه تی نشوستی هیناره وای لی هاتوه حلال له حرام ژور گرانتر به دهست دیت.

پیش خستنی ماریو دواختنی:

دروسته ماریو پیش بکموئ یا دوا بکموئ، یا هندیکې پیش بکموئ و هندیکې دوا بخړئ، بهیږی باوو نمریتی خه لکی، به لام واپه سنده که به شیکې پیش بخړئ: بهیږی نموی ټیبنو ععباس گیراویه تیښوه: که پیغمبر ﷺ نهی هیشت عدلی فاطمه بگوئز ټنوه هدا شتیکی نهداتی. عدلی ووتی: هیچم نریه. فرموی: نهی درعه حیطمه می به کت کوا؟ تیر نموی دا به فاطمه له جیاتی ماریو. نمبو داود و نسانو حاکم گیراویانه نموه و حاکم به صدحی داناه^(۱).

وه نمبوداد و ټیبنو ماجة له عائیشه نه گپرنوه که فرمویه تی: پیغمبر ﷺ فرمانی پښ کردوم که پښ بدم پیار بجیته لای ژنه کهی پیش نموی هیچ ماریویشی بداتی^(۲).

نم فرموده ده به لگې نموده که نافرته دروسته بگوئز ټنوه پیش نموی هیچ له ماریو به کهی بدرتتی. وه حدیسه کهی ټیبنو ععباس نموه نه گه یه نیت که نمو منع و قده غه کردنه لسمر شیواز و ړنگای په سندی بووه.

زهري ووتویه تی: پیمان گه یشتوه که سوننه واپه بووه نافرته نه گوئز ټنوه هدا نه فقهیه کی پیشکه ش نه کړت یان پوښاکیکې بدرتتی، وه موسلمانان هرېو شیوه به کاریان کردوه،

وه بز میړد هدیه بجیته لای ژنی خوی و نمیش خوی بخاته بهر دهستی و پښی هیچی لی نه گړی با ماریو به پیشه که یه کهشی نهدایتتی، هرچنده فرمان نه کړی که بیدرتتی.

ټیبنو حمزم ووتویه تی: هرکس ژنیکې ماره کرد، ماریو بز دانا یا بز دانه، بز هدیه بجیته لای نمو نافرته پښ خوش بی یان پښ ناخوش بی، وه نمبی نمو پیاره چی بز داناه بیداتی پیاره که پښ خوش بیت یان پښ ناخوش بی، وه لمبر نموه پښی لی ناگړی بیگوئز ټنوه، به لام فرمان نه کړی که به دهله بیگوئز ټنوه، وه فرمان نه کړی به دانی ماریو به کهی به پښی نموی که لای پیاره که هدیه، به لام نه گمر هیچی بز دانه نابوو نمبی ماریو وه خوی بدرتتی، مه گمر خویان رازی بن به که متر یان ژورتر.

(۱) ابوداد (۲۱۲۵ و ۲۱۲۶) والنسانی (۱۲۹/۶)

(۲) ابوداد (۲۱۲۸) وابن ماجة (۱۹۹۲).

(الزواج) ژن هينان و ميړد كردن

نېمو حنيفه ووتوبه: (پياو بږي هديه ژن بگوتريتموه نافرتهكه حمز بركات يان نا، نهگمر ماريهيكه دواو خرابو، چونكه نمو نافرته خوي رازي بووه نمو دواو خسته، وه نمو ش مافي پياو لانابات. بهلام نهگمر ههمووي يا همنديكي پيش خرابو، بږي نويه بگوتريتموه همتا نمو نعداتي كه معرج بووه بيداتي، وه بږ نافرتهكش هديه خو نعدات به دهستموه همتا نمو نعداتي كه لسمري ريك كموتون.

نيبنو مونذير ووتوبه: (هممو تواني خاوهن زانست و زانستيان ليوه لمبر كراوه لسمري نمون كه نافرته بږي هديه خوي نعدات به دهست پياووه همتا ماريهيكه نعداتي) خاوهني (المعلي) لم رايه كولاوتهموه و ووتوبه: (جياوازي نويه له نيوان كمسيك له موسلمانان كه پياو كاتيڪ نافرته ماريه كرد نميته ژني خوي و بږي حلاله، نمويش بږ نمو حلاله، همركس پږي لي بگري همتا ماريهيكه نعدات نمو ژنه، نمو بږته كوسپ له نيوان نمو ژنه كيدا بهي نمو بدلگه و دقيكي هديت له لايان خوا و له لايمن پيغمبره كيدوه ﷺ

بهلام راستي نمويه نيمه ووتومانه: ناييت نافرته پږ له مافي پياو بگري پياو پږ له مافي ژن بگري له ماريه. بهلام پياو همريوي هديه بجيته لاي نمو ژنه - پږي خوش بيت يان نا - وه چي له دهست نمو پياوه بوو لي وريگري به ماريه، پياوه كه پږي خوش بيت يان نا. وه له پيغمبره و صلى الله عليه وسلم شتيكي وا هاتوه كه راستي نم وديه بگيدني كه نهلي: مافي هممو خاوهن مافيك بدن^(۱).

چ كاتيڪ هممو نمو ماريهيكه ناوبراوه پويست نيمت:

ماريهي ناوبراوه پويست نيمت به يه كني لهمانمي خوارهوه:

۱- كاتي چوونه لاي تماو هاتدي - به پږي فرموده وي خوي گموره: ﴿وَإِنْ أَرَدْتُمْ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَكَانَ زَوْجٍ وَآتَيْتُمْ إِحْدَاهُنَّ قِنْطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا أَتَأْخُذُونَهُ بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُبِينًا﴾ وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ أَفْضَى بَعْضُكُمْ إِلَى بَعْضٍ وَأَخَذْنَ مِنْكُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا (النساء: ۲۰-۲۱) واته: نهگمر ويستان ژنيك لابن و ژنيكي تر له جي بهين، وه ماتيكي زورتان كرديو به ماريه بږ نمو ژني كه نمانموي تلاقى بدن، نمو لي وريگرنموه، وه حلال نويه بوتان، نايا نيوه به بوختان و تاواني ناشكرا لي يان وريگرنموه؟ جا چو لي يان نسيتموه له كاتيكا نيوه به

(۱) البخاري (۱۹۶۸) والترمذي (۲۴۱۳).

(الزواج) ژن هیئان و میړد کردن

یه کمه ژیاون و خوشیتان له یه کتر وه رگرتوهو په یمانیکی ژور توندو تیږیان لی وه رگرتوون که نهو مارهییه یان بده نی.

۲- کاتې یه کیکیان بری پیتش چونه لاو گواستنهو نه مدهش پای هممو زانایانی لسمه.

۳- وه نهو حنیفه پای وهایه: که نهو نافرته مارهییه ناوبراوه کمی نه کموت بهوی که همدوکیان به یه کمه لشوینیکی چو بن به راست، بهو جوره که ژن و پیاوه که به تمنا له شوتیک بن و دلتیان که کسین لی دیار نه بووه، وه هیچیان مانیعی شرعیان بۆ چونه لا و نزیکی کردن نه بیټ، وه نهوی یه کیکیان بهر ژو بۆ پوژوی فمړ، یا وه نهوی ژنه که بی نوژی. یان مانیعی همتی بی، وه نهوی یه کیکیان نه خوش بی به جورتک توانای چونه لای بهراستی نهی، یان یا مانیعی سروشتی وه نهوی کسیتی تریان له لا بی،

نهو حنیفه له مدها نهوی کردو ته به لکه که نهو عوبه یه نه گیتنهو له زانیده کوری نهی نوافه که ووتیه تی: (خلفاء الراشدین) وایان داناوه که نه گهر دهر گایان لسمر خویان داخست و پمردیان داداوه، مارهیی پتویست نه بیټ)

وه کیع له نافیعی کوری جوبه یه وه نه گیتنهو که ووتیه تی: یاره کانی پیغمبر نه یان ووت: که پیاو دهر گای داخست و پمردی داداوه مارهیی پتویست نه بیټ) وه لمبر نهوی خو بده ستوده انی شیاو له لایمن ژنه کمه به جی هاتوه، کواته نهی بریتی یه کمشی سابت بی که مارهییه که یه.

شافیعی و مالیک و داود لهو دا پیچموانی نهو حنیفمن و ووتویانه: مارهیی جیگیر نایت به چونه لا نه بیټ، وه به یه کمه بوونی تنها نیوه مارهیی نه بیټ پتویستی ناکات، به پی فرموده ی خوی گوره: ﴿وَإِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ﴾ (البقرة: ۲۳۷) واته: نه گهر نافرته کانتان ته لا قدا پیتش نهوی بچه لایان و مارهییتان بۆ دانابون، نیوه نهو مارهییه یی یان نه کموت. نه مدهش کاتیکه ته لاقه که پیتش نزیکی کردنی راسته قینه بیټ، وه تنها به یه کمه بوون نهو ناگه نیټ، کواته هممو مارهییه که پتویست ناکات،

شوره یح ووتیه تی: (نعم بیستوه خوا له کتیه که یدا باسی دهرگا یا پمردی کردی، نه گهر پیاوه که ووتی نه چومه لای نیوه مارهیی نه کموت).

وه سعیدی کوری منصور نه گیتنهو له نیبنو عیباسوه که نهو نه یوت دهر یاری نهو پیاوه ژنی گوتزایوه، له پاشاندا ته لاقی داو بلت نه چومه لای (نهو نیوه مارهیی نه کموت).

(الزواج) ژن هیټنان و میټرډ کردن

وه عبدالرزاق لیټوی گټراوهټموه که ووتویرمټی: (مارهیی هممووی پیټویست نایټ هټا جیماعی له گټلدا نه کات).

واجب بوونی مارهیی ناوبراو به هژی چوونه لا له نیکاحی فاسیددا:

نه گمر پیاویټک نافرتهټیکی ماره کرد و گواستییموه و چوو لای، له پاشاندا ده رکوت ټو نیکاحه فاسیده به هژی به که مارهیی ناوبراو هممووی پیټویست ټمیت. به پیټی ټموی ټمبوداود نه گټرټموه: که به صرهی کوږی نه کپهم نافرتهټیکی ماره کرد به کچی گواستییموه و چوو لای، سهیری کرد دو گیانه و سکی هیده، ټمویش هات بۆ پیغمبهری ﷺ گټرایموه فمرمووی: (لها الصداق بما استحللت من فرجها) واته: مارهیی به کهی نه کموئ بهوی بۆ خوتت حلال کردوه. له پاشاندا لهیه کی جیا کرد ټموه^(۱). ټم فمرموودهیه دهی نه خات که مارهیی ناوبراو پیټویست ټمیت به نیکاحی فاسیدیش، وه هموه ها ټموه ده رته خات که نیکاح فاسید ټمیت کاتی ده رکوت نافرته که دو گیان بووه به زینا.

هیټنای ژن به پیټی باسی مارهیی:

ژن هیټنان به پیټی باسی مارهیی که پیټی ټموتی: (زواج التفویض) راسته به قسهی همموو زانایان، به پیټی فمرمودهی خوی گموره: ﴿لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمْسُوهُنَّ أَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً﴾ (البقرة: ۲۳۶) واته: تاوان نییه له سرتان نافرته تانیک ته لاق بدن که نه چوینه لایان یا مارهیی تان بۆ دانه نابن.

وه نه گمر کسټیک ژنیکی هیټنا به پیټی مارهیی، وه بهو مدرجهی مارهیی ټماتی ټمټن: ټو ژن هیټانه دروست نییه. مالیکییه کان و نیینو حزم بۆ ټموه چوون، نیینو حزم ووتویرمټی:

نه گمر مدرجهی ټموی کرد پیټی مارهیی تیټا ټمټی ټموه هه ټوه شاهیه به پیټی فمرمودهی پیغمبهر: ﷺ (کل شرط لیس فی کتاب الله عزوجل فهو باطل)^(۲). واته: هر مدرجهی که کتیبه کهی خوی گموردها ټمبو ټموه پوچهل و به تاله.

وه ټو مدرجهش له قورټاندا نییه له بهر ټموه پوچله به لکو له قورټاندا پوچله لکرد ټموه هیده. خوی گموره نه فمرمووی: (وَأَتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً) (النساء: من الآية ۴) واته: ټو مارهیی بهی خوا بۆ نافرته تانی فمټر کردوه بیان دهټی. کمواته ټو مدرجه پوچله، و ټو نیکاحی

(۱) أبوداود (۲۱۳۱).

(۲) تهخریجی ټم حدیسه رابورد.

(الزواج) ژن هیئان و میړد کردن

باس کړا دروست بوونی پټک نایهت مهگمر نموی که راست نویه به راستی بگپړی. نموش نیکاحیکه راستی تیدا نیه.

وه حنه فییه کان بۆ نموه چون که دروسته، چونکه ماریی نه پایمو نه صرجه له پهمانی ژن ومیړدایم تیدا.

پتویست بوونی ماریی وه کو خوی (المهر المثل) به چونه لا یا به مردن پتش چونه لا:

نهگمر ژنه که میړده کی گواستی یوهو چوه لای، یا مرد پتش نموی بیگوزتتوه، له حالتهدا نافره ته که (مهر المثل) ماریی وه کو خوی نهگموی و میراتیشی نهگموی، به پئی نموی نه بودارد له عبدالله ی کوری مسعوده وه نهگپرتتوه که لهو باره یوه فرمویمتی: به پای خوم شتیک نه لیم - نهگمر پټکام نموه له خواویدیه و نهگمیش هه لیم کرد نموه له خومویدیه پام وایه: که ماریی نمونده ی هار ورنه ی خوی نهگموی بن کم و زیاد وه عیده ی لسمره و میراتیش نهگری. میعهقه لی کوری یسار هه لسمار ووتی: شایمتی نهدم وه کو نموت کرد که پیغمبر ﷺ بهرامبر به رهوی کچی واشیق کردی^(۱). نه بوحه نیفه و نه حمد و داود بۆ نموه چون، وه هروها راسترینی دووقسمی شافعییه.

ماریی هار ورنه (مهر المثل) :

(مهر المثل) نمو ماریییه که نافرهت شیاریمتی له کاتی عهده کهدا، هروک ماریی هار ورنه ی خوی له تممن و جوانی و سامان و ژبری و نابین و کچیتی و بڼه وژنی و وولات، وه هروها هر هویه کی تر که ماریییه که بگوزتت، وه کو نموی نافره ته که مندالیکي له گه لدا بیت یا نه بیت، چونکه بهو پیره نرخی ماریییه که نهگوزتت بۆ نافره ته که به پئی جیوازی نمو سیفاتانه، وه نموی نیعتیباری پئی نهگری له هار ورنه یی دا له لایمن خزمایمتی پشتی یوهیه وه کو خوشکی و پوری و کچانی مامی.

نه حمد فرمویمتی: نمو ماریییه به پئی ماریی نافره ته خزمه کانی دانراوه خزمی پشتی بن یا خزمی پشتی نهن نیعتیباری پئی نهگری، به لام نهگمر نافره تی خزمی نهمو له لایمنی باوکوه که ماریی نموی لسمر دابنری به هار ورنه یی - نموه نهن لسمر ماریی نافره تیکی بیگانه دابنری که خیزانه کی هار ورنه ی خیزانی باوکی نافره ته که بیت.

(۱) أحمد (۴۷۷/۱) وأبو داود (۲۱۱۴) والترمذي (۱۱۴۵) والنسائي (۱۲۱/۶) وابن ماجه (۱۸۹۱).

ماره‌کردنی نافره‌تی منداڵ به کمتر له ماره‌یی هاو وینه:

شافیعی و داود و نیینو حزم و دوو هاوه‌له حه‌نه‌فیه‌کان بۆ ئه‌وه چوون که دروست نیه باوک کچه‌کی بدات به‌شو به‌ماره‌یی یه‌ک کمتر بیت له ماره‌یی هاو وینه‌ی، وه فرمانی باوکی نافره‌ته‌که له‌وه‌دا پیتوست نابێ، وه ههر ته‌بیت ماره‌یی وه‌کو خۆی دابنرێ، چونکه ئه‌و ماره‌یی‌یه مافی ئه‌و کچه‌یه، وه حوکی باوک له مالتی کچه‌که‌دا نیه

وه ئه‌و حه‌نیفه و ته‌بیت: نه‌گهر باوک کچی به‌بجووکی دا به‌شو و ماره‌یی‌یه‌کی کم کرده‌وه دروسته، وه‌ئو کاره بۆ که‌سی‌کی‌تر نیه جگه له باک و باپه‌ره.

دوو به‌ش کردنی ماره‌یی:

پیتوسته له‌سهر میترد نیوهی ماره‌یی بدات نه‌گهر ژنه‌کی ته‌لاق دا پیش گواستنه‌وه و چونه‌لای، که له‌پیشه‌وه ماره‌یی ته‌واوی بۆ دانابوو، به‌پێی فرموده‌ی خوای گه‌وره که ته‌فرمووی: ﴿وَإِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ إِلَّا أَنْ يَعْفُونَ أَوْ يَعْفُوَ الَّذِي بَيْنَهُ عَقْدَةُ النِّكَاحِ وَأَنْ تَعْفُوا أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى وَلَا تَنْسُوا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾ (البقرة: ۲۳۷) واته: نه‌گهر ته‌لاقتان دان پیش ئه‌وهی بچه لایان، به‌لام ماره‌ییتان بۆ دانابون، ئه‌وه واجبه له‌سهرتان که نیوهی ئه‌وه‌یان ده‌نی که بۆتان داناون، مه‌گهر نافره‌ته‌کان خۆیان لیتان خۆش بین، یان میترده‌که که په‌یمانی نیکاحه‌کی به‌ده‌سته له ته‌لاق دراوه‌که خۆش بیت و هه‌موو ماره‌یی‌یه‌کی بداتی وه لێ بوورده‌تان نزیک تره له ته‌قواوه، وه فزول و چاکه کردن له نیتوانتان له بیر مه‌که‌ن، چونکه خوا چاوی له‌وه‌یه چی نه‌که‌ن.

به‌هره‌مند کردن (متعّة) پیتوسته:

نه‌گهر پیاو ژنه‌کی ته‌لاقدا پیش چونه‌لا، وه ماره‌یی بۆ داننا‌بوو، پیتوسته له‌سهری به‌هره‌مندی بکات له جیاتی ئه‌وهی له ده‌ستی چووه. وه ئه‌مه جوورته‌که له وازه‌یتانی جوان و وازه‌یتان به‌چاکی، خوای گه‌وره فرموویته‌ی: ﴿فَإِمْسَاكِ بِمَعْرِفٍ أَوْ تَسْرِيحٍ بِإِحْسَانٍ﴾ (البقرة: من الآية ۲۲۹) واته: دواي گێڕانه‌وه‌یان، یا راگرتنه‌ به‌باشی یا واز لێهێنانیانه به‌چاکی، ئه‌وه‌ش به‌بدجی هیتانی مافه‌کانیانه.

وه زانایان هه‌موو له‌سهر ئه‌وه کوژ نه‌گهر نافره‌تیک ماره‌یی بۆ دا نه‌نرابوو، وه نه‌چووبوه لای، ماره‌یی ناکه‌وی جگه له (متعّة) به‌هره‌مند کردن. به‌هره‌مند کردنی نه‌گه‌ژێ به‌پێی ده‌سته‌لاتی پیاو، وه سنوورێکی دیاری کراوی نیه، خوای گه‌وره فرموویته‌ی: ﴿لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمْسُوهُنَّ أَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً وَمَتَّعُوهُنَّ عَلَى الْمَوْسِعِ قَدَرَهُ وَعَلَى الْمَقْتَرِ قَدَرَهُ﴾

(الزواج) ژن هیئان و میړد کردن

مَتَاعاً بِالْمَعْرُوفِ حَقّاً عَلَى الْمُحْسِنِينَ (البقرة: ۲۳۶) واته: تاوان نویه لسمرتان نه گمر ژنانیک ته لاق بدن که نه چوپنه لایان، یا مارهیئان بز داننه ابن، به لام بهرهمندیان بکمن به شتیک که دلیان باتنوه، وه نم (متعه) یه واجبه به پیی دولتمندی و هدژاری پیاره ته لاق دهره که، وه نموش مافیککی سابت له سمر چاکه کاران.

له کولن کموینی مارهیی:

پیاه هموو مارهیی له کولن نه کموی و هیچی لسمر نامینن بیدات بزڼ، له هموو جیابونه یوه کدا پیش گواستنوه و چوپنه لا، نه گمر له لایمن ژنه کموه بیت - وهک نموی ژنه که له نیسلام هدلگمریتنوه، یا په یمانه که هدلبوه شیتیتنوه لمبر هدژاری پیاره که یا، عه بیداری، یا پیاره که په یمانه که هدلبوه شانده وه لمبر عه بیداری نافره ته که، یا په یمانه که بهموی هدلبژاردنوه له گموره ییدا هدلبوه شیتنوه، وه (متعه) شی بز پتویست نابیت، چونکه ژنه که پیش نموی بریتیه که تسلیم کړی له بهینی بردووه، کمواته هیچی ناکموی، وهک فروشیارتک که شته فروشراوه که لمارو بهریت پیش وهرگنی کړپاره که.

وه همروه ها مارهیی له کولن نه کموی نه گمر نافره ته که گمردنی نازاد بکات پیش چوپنه لای، یا نافره ته که به خشیتنوی به پیاره که، چونکه مارهیی لمو حالتدا له کولن نه کموی به لبردنی ژنه که، چونکه مارهیی مافی تواروی خویه تی.

زیاد کردنی مارهیی دواي ماره کردن:

نمبر حنیفه فرموویته: زیاد کردنی مارهیی دواي په یمانه که سابت نمین کاتی چوپه لای ژنه که یا مرد، به لام نه گمر ته لاقیدا پیش چوپنه لا نموه سابت نابیت، وه هر نیوه مارهیی ناوبرای نه کموت و بهس.

وه مالیک فرموویته: زیاده که سابت نمین کاتی گواستییموه، به لام نه گمر ته لاقیدا پیش گواستنوه نیوه مارهیی نه کموی و نیوه نمو زیاده یه، به لام نه گمر پیاره که مرد پیش گواستنوه پیش وهرگرتن به تال نه ییتنوه. وه مارهیی ناوبرای نه کموی به په یمانه که.

وه شافعی فرموویته: نمو زیاده یه به خشیتکی دست پی کراویه. نه گمر وهری گرتن درسته، وه نه گمر وهری نه گرتن به تال نه ییتنوه.

نه محمد فرموویته: حوکه که وهک حوکه مارهیی نه صلی وایه.

مارهیی نهیئنی و مارهیی ناشکرا:

نهگمر پهیمان بهستهکان به نهیئنی رټک کموتن لسمر مارهیییهک و لهپاشاندا پهیمانکهیان به ناشکرا بهست و به زیاتر لهو مارهیییه، پاشان تیک چوون و گه‌یشتنه لای قاضی. قاضی چوون حوکم نهکات؟

نمبو یوسف ووتویئتی: بهو حوکم نهکات که بهنهیئنی لسمری رټک کموتون، چونکه ویستی راسته‌قینه دهرده‌خات و مده‌بستی همدرو پهیمان بهسته‌کیشه.

وه ووتویانه: بهو مارهیییه حوکم نمدات که ناشکرا کراوه، چونکه نموه له پهیمانکه‌دا باس کراوه. وهنموی نهیئنییه خوا ناگای لی‌یه، وه حوکم شون شتی دیار نه‌کوی. نهمش منزه‌ببی نهمی حنیفه و محمد و روالفتی قسبی نه‌حمده که نه‌شرم گټراویئتموه، وه قسبی شه‌عبی و نیبنونهمی له‌یلار نهمی عوییده.

وه‌رگرتنی مارهیی:

نهگمر ژنده‌که به‌تممن منداډ بوو، باوک بوی هیده مارهیییه‌کمی وه‌رگرئ، چونکه نمو سهرپرشتیاری ماله‌که‌یه‌تی. له‌بهر نموه بوی هیده وه‌ری بگرئ وه‌ک بوی هیده نرخي نمو شتی نه‌یفرؤشی وه‌رگرئ.

به‌لام نهگمر باوک و باپه‌ری نمبوو، سهرپرشتیاری سامانه‌کمی بوی هیده مارهیییه‌که وه‌رگرئ، وه بیخاته نمو شوئیموه که له‌لایمن حاکم‌وه سهرپرشتی نه‌کری، وه نابی تسمروونی پیوه بکات به نیزنی داد‌گای تایبیت نه‌ییت. به‌لام مارهیی بیوه‌ژنی گموره بۆ سهرپرشتیاره‌کمی نی‌یه وه‌ری بگرئ به نیزنی خوی نه‌ییت، نهگمر ژیر بوو، چونکه خوی تسمرف له‌مالتی خویدا نه‌کات. وه باوک نهگمر به ناماده‌بونی خوی نمو مارهیییه‌ی وه‌رگرت وا دانه‌نری که خوی ری پی‌داییت، نهگمر قسبی نه‌کرد، وه بهو مارهیی له ملی می‌رده‌که نه‌ییت‌موه، چونکه ری پیدانی بۆ وه‌رگرتنی مارهیییه‌کمی وه‌ک وه‌رگرتنی نرخي نمو شته وه‌هایه که فرؤشویئتی و باوکی وه‌ری نه‌کری.

به‌لام له‌باری کچی گموره‌ی زیره‌کوه ووتراوه: باوک ناییت مارهیییه‌کمی وه‌رگرئ به فرمانی خوی نه‌ییت، نهگمر گموره‌ی ژیر بوو، وه‌ک بیوه‌ژن.

وه ووتراوه: باوک بوی هیده به‌بن نیزنی کچه‌که وه‌ری بگرئ چونکه وا باوه، وه له‌بهر نموی له به‌چوک نه‌چیت.

جیهازی بووک

جیهازی نمو کله پهلانیه که ژنه که خوی و کس و کاری نامادهی نه کمن بۆ نمو له ماله کدا له گه لیا بیت، کاتی پیاده که نهی گوازتموه. وه وا باوبوه که ژنه که و کس و کاری هه لسن به ناماده کردنی جیهازی و کله پهلای ناوماڼ. نهمهش شتواژنه که له شتوازه کانی خوی خستنه دلی نافره ته کمو به بۆنمی گواستنموه.

نسانى له عدلییموه گیراویه تییموه که فەرمویه تی: پیغمبەر ﷺ سەرچەفێک و جەوهندەیک و پشیتییه کی ناخراو به إذخری کرده جیهازی فاطمه^(۱) نهمهش هه باوژنه که خه لک لسه ری رۆشتوون.

به لām نمو کسهی لی پراسراوه له ناماده کردنی ماڼ به ناماده کردنیکی شرعی، وه هه ره ها ناماده کردنی هه مو نمو شتی که ماڼ پیوستییه تی، له کهل و پهل و فەرش و کهره سی ناوماڼ، نهمانه هه مو ریان ئهرکی سه رشانى میړده، و ژنه که لهوباره یوه هیچ لی پرسینه یوه کی نییه، ماره ییه که ی هه رچهنده بیت، با زیاده ی ماره ییه کهش له بهر کله پهلای ناوماڼ بوو بیت، چونکه ماره ییه مافی تایبه تی ژنه له بهر بهری نمو رابوواردنه ی که له گه لای دا ده کری، نه که له بهر بهری ناماده کردنی کهل و پهلای ناوماڼی ژن و میړدایه تی، چونکه نمو ماره ییه تایبه تی خویته ی و تایبه تی هیچ که سی تر نییه، نه باوک، نه میړد، نه هیچ که سی تر مافی پیوه ی نییه.

مالکییه کان رایان وه هایه: ماره ییه مافی په تی ژن نییه، له بهر نمو بۆی نییه لی سهرف بکات بۆ خوی و قهرزی خوی پئ بداتموه، مه گهر نموده ی که پیوستی بیت و که میکی لی خهرج بکات به پیی باو، وه قهرزی که سی لی بداتموه وه دینارێک نه گهر ماره ییه ییه که زۆر بوو.

وه بۆیه لهو ماره ییه هیچ نییه بۆ ژنه که، چونکه لسه ریته ی که جیهازی ناماده بکات بۆ میړده کی به پیی باو، واته: بهو شتوه ی که باوه له ناو کۆمه لدا بۆ کرینی کله پهل بۆ میړده کی بهو ماره ییه ی وه ی نه گری پیش گواستنموه، نه گهر حازر بوو، یا بهو ی له دوای گواستنموه وه ی نه گری نه گهر دواخراو بوو، وه کاتی وه رگرتنه کی هاتبوو پیش گواستنموه، جا نه گهر شتیکی نه درایه تا دوای گواستنموه، نمو نمو ژنه بۆی هیه هیچ شتێک له ماره ییه یه که خهرج نه کات له خۆیدا که له دوای گواستنموه وه وه ی گرتوه، مه گهر به مه رج گیراییت، یان له ناو خه لکدا باو بیت.

(۱) نسانی (۱۳۵/۶).

(الزواج) ژن هیئنان و میتره کردن

بهلام ته گمر جیهازی به که ژنه که به پاره‌ی خوی کپی بووی، یا باوکی بوی کپی بوو نموه مولکی پروتی ژنه که یمو کس مافی به سمریموه نییه، نه میتره نه کس می تر، وه بوی هدیه که بهیلتی میتره کس و کس و کاره کس سودی لی وهریگری، وه چۆن بوی هدیه نهیلتی کس سودی لی وهریگری، وه زۆری لی ناکری بۆ نموه.

مالیک ووتویهتی: میتره بوی هدیه سود له جیهازی ژنه کس وهریگری سودیک که باوییت لهناو کۆمه‌لدا.

نهفهقه کیشان

مهبست له نهفهقه کیشان: ناماده کردنی ئه شتانهیه که ژن پیوستی پیی هدیه له خواره‌مهنی و خانو و خزمهت کارو دره‌مان هه‌رچهند ئافه‌ته که ده‌وله‌مه‌ندیش بیته. وه نهفهقه پیوست بووه به کیتاب و سونهت و ئیجماع.

پیوست بوونی به قورنان:

۱- به پیی فرموده‌ی خوی گموره: ﴿وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا﴾ (البقرة: من الآية ۲۳۳). واته: پیوسته له‌سەر باوکان که خۆراک و پۆشاک بۆ دایکه ته‌لاق دراوه شیردەرکان ناماده بکمن، به پیی شرع و نه‌یهت: چونکه خوا ئه‌رکیته ناخاته سهر کسیت که توانای نه‌یهت.

۲- وه هه‌وه‌ها فرموده‌ی خوی گموره: ﴿أَسْكِنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِنْ وُجْدِكُمْ وَلَا تُضَارُوهُنَّ لِيُضْيِقُوا عَلَيْهِنَّ وَإِنْ كُنَّ أُولَاتٍ حَمْلٍ فَأَنْفِقُوا عَلَيْهِنَّ حَتَّى يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ﴾ (الطلاق: من الآية ۶) واته: ئه‌و ژنانی که ته‌لاقتان داو و له‌کاتی عیده‌که‌یانان له‌و شوتنه‌دا دایان بنین که وه‌کو شوتنی خۆتانه، به‌پیی ده‌سه‌لاتتان، و زیانیان پی مه‌گه‌یه‌ن بۆ ئه‌وه‌ی ته‌نگیان پی هه‌لچنن، وه ته‌گمر ئه‌و ژنانه دووگیان بوون نه‌فه‌قه‌یان بکیشن هه‌تا سه‌که‌کیان دانه‌ین.

۳- وه هه‌روه‌ها فرموده‌ی خوی گموره: ﴿لِيُنْفِقْ ذُو سَعَةٍ مِنْ سَعَتِهِ وَمَنْ قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَلْيُنفِقْ مِمَّا آتَاهُ اللَّهُ لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مَا آتَاهَا﴾ (الطلاق: من الآية ۷) واته: با ده‌سته‌لاتدار به‌پیی ده‌سته‌لاته‌کی خوی نه‌فه‌قه‌ی ئه‌و ژنه ته‌لاق دراوه‌و مندا له‌کی بکیشی، به‌لام ته‌گمر کسیت ده‌سته کورت بوو با به‌پیی ئه‌وه نه‌فه‌قه بکیشی که خوا پیی داوه. خوا داوا له کس ناکات به‌پیی ئه‌وه نه‌یهت که پیی داوه.

وه ئه‌ما پیوست بوونی به سونهت:

(الزواج) ژن هینان و میترد کردن

۱- موسلم نه گیتړتوه که پتغممبهر ﷺ له هجی مال ناوایدا فرمویتې: (فاتقوا الله في النساء فإنكم أخذتموهن بكلمة الله، واستحللتم فروجهن بكلمة الله، ولكم عليهن ألا يوطئن فرشكم أحدا تكرهونه، فإن فعلن ذلك فاضربوهن ضربا غير مبرح، ولهن عليكم رزقهن، وكسوتهن بالمعروف)^(۱).

واته: ښی باورداران له مامه نه که کردن تاندا له گهل نافر تاندا له خوا بترسن، چونکه به وشي خوا توان تان هیناوه به وشي خوا حلال تان کردون، وه توانیش له سریانه پي ندهن به کسیتک پي بنیته ماله کانتان که پیتان ناخوش بیت بیته مالتان، نه گهر نهویان کرد لویان بدن لیدانیکي وا که شونتواری دیار نهی، وه له سر نیتو پیوسته خواردن و پوشاکیان پي بدن به چاکی.

۲- بوخاری و موسلم له عائشې نه گیتړتوه خوا لوی رازی بیت: که هیندی کچی عوتبه ووتی: ښی نیروای خوا ښو سوپان پیاوړکی به خپله هیچ نه به خوم و نه به منداله کاښ نادات، نهوه نه بیت که لوی هله گرم و ناگای لی نی، پتغممبهر ﷺ فرموی: (خزى ما يكفيك وولدك بالمعروف) واته: نهونده بهره که بهی خوت و منداله کت بکات به شپوهی عاده تی^(۲).

۳- له موعاوې قوشه پرییوه (خوا لوی رازی بیت) که فرمویتې: ووم: ښی نیروای خوا مافی ژنی هدریک له نیمه چیه له سړی؟ فرموی: (تطعمها إذا طعمت وتكسوها إذا اكتسيت، ولا تضرب الوجه، ولا تقبح، ولا تهجر إلا في البيت)^(۳).

واته: له گهل خوتا خواردن و پوشاکي بز ناماده بکه، له سړو چاری ندهیت و قسې ناشیرینی پي نه لوی، وه له ماله نه نه بیت جی لی دانه بریت.

به لام پیوست بوونی به نیجماع: نیبنو قودامه و تویه تی: زانایان هممو له سر نهوه پکن که نهفه قی ژنانه پیوسته له سر میتره کانیان نه گهر بالغ بن، نهوانه نه بن که خویان دانانیشن به لای پیاوه کانیانوه. نیبنو موثریرو کهسانی تر باسی نهویان کردووه.

(۱) البخاري (۱۵۵۷) ومسلم (۱۴۷/۱۲۱۸) (۱۵۰).

(۲) البخاري (۵۳۶۴) ومسلم (۷/۱۷۱۴).

(۳) أبوداود (۲۱۴۴) والنسائي في (عشرة النساء ۲۸۹) وابن ماجه (۱۸۵۰) والحاكم (۱۸۷/۲) (۱۸۸) وابن حبان (۴۱۷۵).

(الزواج) ژن هیئان و میترد کردن

ووتویهتی: نهفهقه کیئشان جوړتک پهندي تیندایه، نمویش نمویه نافرهته که بندنه لای پیاوه که ریئ کاسپی و کاروباری لی نهگری، لمبر نموه پتویسته نهفهقهی بکیشی.

هؤی واجب بوونی نهفهقه:

بؤیه یاسادانه ری نیسلام پتویستی کردووه لمسر پیاو نهفهقهی ژنه کهی بکیشی، چونکه نمو ژنه بهپیئ پهمانی ژنومیردایهتی دروست نهکمیته ملی نمو پیاوه، و بندنه نمبی لمبر مافی پیاوه که بؤ نموی همیشنه خوشی لی وهریگری، وه پتویسته لمسر ژن که گوئ پرایه لی پیاوه کهی بکات و له ماله کهیدا بیتیتموه و سهرپرشتی بکات و منداله کانی پروهده بکات.

وه لمسر پیاو پتویسته بهرامبر نموانه پتویستی به کانی بؤ جی بهجی بکات و نهفهقهی بکیشی، مادام ژن و میتردایهتی له نیوانیاندا بهردوام بیت و هه لگه پانه نمویته له لایمن ژنه کهوه، یا هؤیه که نییت که پیئ له نهفهقه کیئشان بگری نموش بهپیئ نهصلتیکی گشتی به که نه لیته: هرکس لمبر ماف و سودی کمسیک بندنه بوو، نموه نهفهقهی لمسر نمو کسیده که له پیناوی دا بندنه کراوه.

مهرجه کانی شایسته بوونی نهفهقه

بؤ شایسته بوونی نهفهقه نم مهرجانی خواره ده دائنری:

۱- نمبی پهمانی ژنومیردایهتی دروست بیت و دامه زوایی.

۲- نمبی نمو نافرهته خوی بدات به دهست میترده که یوه.

۳- ریگا بدات که خوشی لی وهریگری.

۴- میترده کهی بؤ کوئ بگویتزیموه نم ری گری نییت^(۱).

۵- نمبی همدردکیان لموانه بن که خوشی له یه که وهریگری.

جا نه گمر مرجیک لم مهرجانه نه هاتبووه دی، نهفهقه پتویست ناییت.

چونکه نه گمر پهمانه که دروست نه بوو؛ به لکو فاسید بوو، نموه پتویسته لمسر همدردکیان له یه که جیا ببنموه لمبر نه هیلائی فساد.

وه همدردها نه گمر ژنه که خوی نمدات به دهست پیاوه کهوه، یا نه یوانی پیاوه که وها لی بکات خوشی لی وهریگری، یا نه چوو له گه لیا بؤ نمو شویندی نمی گویتزایوه، لم شتواندا نهفهقه پتویست ناییت چونکه نافرهته که بؤی بندنه نه بووه، وه هؤی نهفهقه کیئشانیش هر نمویه، وه

(۱) مه گمر ییبات بؤ جی گه یه که ییموی زیان به ژنه که بگه یمنی یان ژنه که له مالو گیانی نمین نمبی.

(الزواج) ژن هينان و ميړد كردن

چون نرخى فروشاو پيړيست نابڼ نه گمر فروشيار شته كه نهدات به كپړاره كه، يان پڼى نهدات له شونتيتكى تايبه تداو له شونتيتكى تر ناي داتى. وه لمبر نموى پيغمبهر ﷺ عايشه ماره كرد (خوا لڼى رازى بيت) و دواى دووسال گواستى يموه، به لام نه فقهى نه كيشا لمو كاتوه نه بيت كه گواستى يموه، وه نموى پيشووى نه دايى.

وه نه گمر ژنه كه خوى دا به دهست پياوه كموه، به لام مندال بوو به شيويه ك سيني واك نمو جيماعى له گمل نه نه كرا. لاي مالكيه كان و نموى راست بيت له مزه هبى شافيعى نه فقه پيړيست ناييت، چونكه ماناي تمراوى خوشى لڼ ودرگتن به جى نه هاتوه، لمبر نموه شياوى نه فقه نويه. وه ووتويانه: نه گمر ژنه كه گموره بوو به لام پياوه كه بچوك بوو، راستى نمويه كه نه فقه پيړيست نه بيت؛ چونكه توانين له لايه نى ژنه كموه بهدى هاتوه، به لام له لايمن پياوه كموه بهدى نه هاتوه، لمو كاتمه شدا نه فقه له سمر پيار واجبه واك نموه وايه كه نافرته كمى بدرته دهست و نافرته كهش خوى بدات به دهستموه به لام پياوه كه له دهستى رابكات. وه نموى لاي حنه فعيه كان فتواى له سمر دراوه: پياو نه گمر نافرته مندالتى هيتشموه له ماله كهيدا بو نموى بڼ تاقتى خوى پڼ دريكات، نه فقه پيړيست نه بيت چونكه رازيه بمو مانموه ناتمواوه، به لام نه گمر لاي خوى نه پيړيستوه نه فقهى له سمر پيړيست نويه.

وه نه گمر ژن خوى به دهستموده بو پياوه كه به لام به شيويه كى وا نه خوش بوو كه پڼگى لموه دهگرت تپكه لى بكات، لمو كاتمه شدا نه فقه واجبه له سمر پياو بو نمو ژنه.

وه جوان نويه بو هاوبه شى ژيان و ژن و ميړدايه تى، وه نمو چاكه يش نويه كه خوا فرمانى پڼ داوه كه نه خوشى فموتينم بيت بو نه فقهى پيړيستى نافرته.

وه نمو نافرته شونتى جيماعى داخوابوو واك نه خوش نه فقهى نه كيشرى، وه كزى و لاوازش واك نه خوشى نه بيت، وه همره ها نمو عديب دارى كمپڼ له پياو نه گرځ بچيته لاي. وه همره ها نه گمر پياوه كه تواناي چونه لاي نه بوو، يا چوكى بپرا بوو، يا خساو بوو، يا نه خوش بوو به شيويه ك تواناي چونه لاي نافرته نه بوو، يا بهند بوو لمبر قمرزاري يا تاوانيتكى كرده بوو، چونكه تواناي خوشى ودرگرتن له لايمن نافرته كموه هديه، به لام به هانه لاي پياوه كمويه پياوه كه هويه، و نافرته كمى ناخرتته پال بو كممترخمى چونكه پياوه كه بوخوى مافى خوى له دهستى خوى داوه.

وه نه فقه پيړيست ناييت نه گمر ژنه كه له مالى پياوه كموه بچى بو مالتى تر به بڼ نموى پياوه كه پڼى پڼ داييت و بڼ پروه كى شهرعى، يا به بڼ نيزنى پياو چوو بو سدفمر، يا نيجرامى حه جى بهست به بڼ پڼدانى پياو. به لام نه گمر چوه سدفمر يا نيجرامى بهست يا له گمل پياوه كدا

(الزواج) ژن هیئنان و میړد کردن

چووه دهر نموه نهفهقهی همر نه میټنئ، چونکه له گاعه تی دهرنه چووه. وه همره ها نهفهقه پیوست نییه نه گمر ژنه که ی پئی ندا پیاوه که بچیتته لای لمو مالدا که تییدا دانیشتون به مرجیک ژنه که داوای نه کردبئ که له مال له بیگوریتته وه پیاوه که نه یکرد بیت. وه نه گمر ژنه که داوای گواستنمویه لئ کرد لمو شوینه دار پیاوه که به قسمی نه کرد، نه میس نهی هیشت بچیتته لای نهفهقه همر پیوسته.

وه همره ها نهفهقه پیوست نایت نه گمر ژنه که بهندکرا له بر تاوان، یا قمرزاری، یا به ستم بهند کرابوو، مه گمر پیاوه که خوی ژنه که ی بندی کردبئ له بر قمرزی خوی که به ملی ژنه که ی بیت، چونکه پیاوه که خوی مافی خوی لدهست داوه، همره ها نه گمر داگیرکمرک بهزور غصبی کردبو له پیاوه که ی دروختبوه، نموکاته شایسته نهفهقه نییه له ماوه ی غصبیدا. وه همره ها نافرته کی خاوه پیشه نه گمر بچئ بؤ پیشه که ی و میړده که ی پئی پئی نندات نم همر بچیت مافی نهفهقه نییه. وه همره ها نه گمر خوی ندا به دهست پیاوه به هوی رزووی سوننت یا نیعتیکافی سوننتمویه.

له همدوو نمو شتواندا نافرته مافی نهفهقه نییه، چونکه نافرته که مافی پیاوه که ی فوتاندوه بهبئ هیچ پرویه کی شرعی. به لام نه گمر مافه که ی به هوی پرویه کی شرعی فوتاندبئ، نهفهقه کی شانده که ی همر نه میټنئ و له سمری لاناچئ، وه چؤن نه گمر ژنه که له رکیف و فرمانی پیاو دهریچئ له بر نموه شوینی دانیشتنه که یان شرعی نییه، یان له بر نموه میړده که ناسایشی گیانیو مالی بؤ ژنه که دابین ناکات.

ژنیک بهبئ میړده که ی موسلمان بیت:

نه گمر ژن و میړد همدووکیان بئ پروا بن، ژنه که موسلمان بیت داوای گواستنمویه، به لام پیاوه که موسلمان نه بیت: نهفهقه ژنه که نابری، چونکه خوشی لئ وهرگتنی له لایدن پیاوه که ی پئی لئ گیراوه، که نه توانئ لای بهرئ، بهوی که موسولمان بیت، کمواته نهفهقه ژنه که نابری، وه موسلمانیک وه هیه دورکمریتته له ژنه که ی.

هه لگمرانمویه پیاو له ناین نهفهقه نابری:

نه گمر پیاوه که له دوای گواستنمویه له نیسلام هه لگمر اوه، نهفهقه ژنه که ی نابری، چونکه خوی بووته هوی پئی لئ گرتنی چونه لا، که نه توانئ نموه لا بیات بهوی بگمریتته سمر نیسلام، به پیچموانمویه نموه نه گمر ژنه که له ناین هه لگمریتته، نموکاته ژنه که هیچ نهفهقه ناکویت،

(الزواج) ژن هينان و ميږد کردن

چونکه ژنه که بۆخوی بوو ته هۆی رڼ گرتنی چوونه لا، به هۆی ئو سهرېتچي يوه که کردويهتی له لایمن خویموه، وه وهك ئو ئافرهتی لی دڼ که خۆی به لای میږدوه دانەنیشی.

مزههبی څاهیرییه کان له باره ی هۆی پتویست بوونی نهفهقه دا:

څاهیرییه کان رایه کی تریان هدی له باره ی هۆی پتویست بوونی نهفهقه، ئویش خودی ژن و میږدایه تی، جا له همر شوئینک ژن و میږدایه تی پهیدا بو نهفهقه پتویست نهییت.

له سهر مزههبی خو یان نهفهقه کیشانی ژنیک که منداڵ بیت و ئو ژنهش که سهرېتچي که رییت (ناشزه) به واجب ده زانن. به بڼ ئوه ی سهری ئو مهرجانه بکریت که زانایانی تر ووتویه.

ئیبو حزم و وتویه تی: پیاو ئه بڼ نهفهقه ی ژنه کی بکیشی لو کاتوه ماره ی نه کات. داوای گواستنوه ی کردبڼ یا نه ی کردبڼ، نه گهر له سهر پشتی بیشکمش بیت، دانیشی به لای میږدوه یا دانەنیشی. دهوله مند بیت یا هه ژار، بارکی هه بییت یا هه تیو بیت، کچ بیت یا بیوه ژن بیت نازاد بیت یا کۆیله به پڼی حالتی خۆی^(۱).

وه ووتویه تی: ئه بوسوله یمان و هاوه له کانی و سوفیانی په وری ووتویه: نهفهقه پتویسته بۆ بچووک له کاتوه ماره ی نه برڼ. هه که می کوری عوته بیه فه توای داوه - ده یاره ی ئافره تیک به توره یی له مالتی میږد بچیته ده ر: ئایا نهفهقه ی بۆ هدی؟ ووتویه تی: به لڼ.

ووتویه تی: نه یستاره له هچ صه حابه یه که وه قه دهغه کردنی نهفهقه له ئافره تی ناشیزه، ئوه ته نه شتیکه له نه خه عی و شه عبی یوه گپراوه ته وه، وه له هه مادی کوری ئه بی سلیمان و هه سن و زوه ری یوه. وه پشتمان وانیه که هچ به لگه که یه کیان هه بوییت. ئوه نه بییت که ووتویه: نهفهقه بهرامهر جیماعه. نه گهر پڼی له جیماع گرت نهفهقه ی لی قه دهغه نه کریت. قسه که ی کۆتایی هات به ده ستکاری یه کی که موه.

دانانی نهفهقه و بناغه که ی:

نه گهر ژن له گه ل میږدا دانیشته بوو، پیاوه کهش نهفهقه ی نه کیشا، وه خۆی سهرېرشتیکه ری بوو، بۆ پهیدا کردنی خواردن و پۆشاک و گه لی شتی تر، ئیتر بۆ ژن ئیه له شپوه یدا داوای نهفهقه بکات، له کاتیکدا پیاوه که هه لسا ییت به ئه رکی خۆی.

به لām نه گهر پیاوه که چروک بوو به توه ای نهفهقه ی ژنه کی نه نه کیشا، یا به بڼ نهفهقه ئی هیشته وه به بڼ هق، له م شپوه یدا ژنه که بۆی هدی داوای نهفهقه کیشانی بکات له خواردن و

الزواج) ژن هیئان و میړد کردن

پوشاک و شوین و جیگا، وه قاچی بوی هدی نه فقهه لسم میړده کمی پیوست بکات و زور له میړده کمی بکات همركاتینک بوی دهرکوت که ژنده که راست نه کات.

همروها نافرته که بوی هدی له مالتی میړده کمی بیات نموندهی که بهشی خوی و منداله کانی نه کات به پی پی عاده ت^(۱) با میړده کمش پی پی نمانی؛ چونکه خوی پی پی لهو پیوسته گرتوه که پروایه به نافرته که و مافی خویته، وه بز خاوه ن ماف هدی مافی خوی بسیتی به دهستی خوی همركاتی توانی به دهستی بهی پی. بنمای نمیش نمویه که نه حمد و بخاری و مسلم و نبود او و نمانی گیتراویانه تموه له عائیشمه (خوا لئی پازی بیت): که هیند ووتی: نمی نیراوی خوا نمو سوفیان پیارینکی چروک و رسته، نموندهم ناداتی بهشی خوم و منداله کام بکات، نموه نمبی که نمو ناگای لی نی یو هدلی نه گرم؟ پیغمبر ﷺ فرموی: (خدی ما یکفیک و ولدک بالمعروف) واته: نموندهی بهشی خوت و کوره کت بکات به پی پی عاده ت هلبگره له ماله کمی^(۲).

لهم فرموده یدا به لگمی نموه هدی که نه فقهه نمونده دانه ری که بهشی ژنده که بکات له گمل بهستنموی به عورف و عاده تموه، واته: نموی که باره له نیوان جزره کانی خه لکدا به له پیش چاوگرتنی بهشی زوریان، به لام نمیش به گوریهی شوین و کات و حالته کان و کسه کان نه گوریت.

خاوه نی (الروضة الندية) پای وهایه: که بهشکردن به نیسبت خواره مانی یوه هممو نمو شتانه نه گرتیموه که نافرته پیوستی پی پی هدی. میوش نه گرتیموه، وه نموی که خه لک لسم ری راهاتوه له جه نانداندا بکری، وه هممو نمو شتانهی که همیشه خه لک لسم ری راهاتون، بهشیویه که نه گرم نمبی زیانی هدی، یا هو ی شپوشور تور به بوون لیه که ده پی.

و توبه تی: همروها دهرمان و رینی نمیش نه گرتیموه، وه فرموده کمی خوا نیشاره ت بز نموه نه کات که نه فرموی: ﴿وَعَلَى الْمُؤَلَّدِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ﴾ (البقرة: من الآية ۲۳۳) واته: وه لسمر باوکانه که خوراک و پوشاک ی ژنده ته لاق دراوه شیرد ره کان بدن، به پی پی عاده تی نمو شویند. نمیش ده قیکه دهرباری جزرتک له جزره کانی نه فقهه: که پیوسته لسمر نمو کسمی که نه فقهی کومه لیکمی لسمره رزق و ریزیان بدات، وه رزق نمو دهرمان و شته نه گرتیموه که نیمه باسمان کرد، له پاشاندا خاوه نی (الروچه) باسی پای هندی له زانیانی کردوه دهرباری

(۱) به مخرجی ژنده که ژیر پی و دست بلاوی نه کات له وهرگرتنه کدا.

(۲) ته خریجی نم حدیسه رابورد.

(الزواج) ژن هیټان و میړد کردن

نموی که نرخي درمان و کړی دکتور پیوست نیی، چونکه نموی بڼ پاراستنی لاشی مړوځه، وک چوڼ لاسر خاوهن خانو کړی چاک کردنموی نموی شونډی نموی له خانو پیوست نیی بیدات به کړیچی.

و نموی قسهی پیش خستوه که چاره سرکردنیش هر نهغه قهید، و نموی پیوسته، و وتویدتی: که خاوهنی (الغیث) یش وتویدتی: به لگه که نموی که درمان بڼ پاراستنی گیانه کمواته وک نهغه وایه.

وتویدتی: نموی راستی بیت نموانهش نه کمونه بهر گشتی یمتی نموی فرموده ی پیغمبر ﷺ که فرمودی (ما یکنیک) و بهر فرمودی خوی گوره: «رزقهن» الآیه، چونکه (صیغه) دا رشتی یه کم گشتی به هوی ووشی (ما) و به دوو میس گشتی، چونکه (مصدر) کی مضاف) که له صیغه گشتی به کانه، و تاییدت کردنی نموی (مصدر) که (رزق) به هندی موسته حق پڼ نموی ناگرځ که نموی بگریته. وتویدتی: له همدو نموانی باسماں کرد، بڼ پرون نمویته که نموی پیوسته لاسر نموکسهی نهغه قهید نموانه نه کیشی کموا نهغه قهیدان لاسر تی، نمونده به که به چاک بشی باسماں بکات، نیت مبهست نموی نیی که کار بدرسته دست نموکسهی که نهغه قهید بڼ په اویه به دهستی خوی وری بگری، له ترسی نیراف و زیاده پوی له هندی حالتا، به لکو مبهست نموی، نمونده بدرستی که بشی بکات بشی نهغه نیرافی تیدا نیت، دوی پرون کردنموی نموی پوی بشی نه کات به قسهی نموانی که خاوهن تدریوین نموی باریده، و نموی واتای فرمودی پیغمبر ﷺ که نموی: «بالمعرف» واته که به غیر (معروف) که نموی دست بلاوی و چروکی.

به لڼی نه گمر پیاده که نموی نهغه قهید لاسری بوو نه دا. دروسته بزمان پڼ بهو کسه بدین که نهغه قهید بڼ په اویه خوی وری بگریته نمونده که بشی نه کات، نه گمر نموانه بوو کڅیر بیت، نهک نموانه بیت که مال به فیرو نه دن. چونکه نموکسه دروست نیی وای لی بگری که خوی وری گری و دهستی بگانه مالی نموکسهی نهغه قهید لاسره، له بهر نموی خوی گوره نموی: «وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ» (النساء: من الآیه ۵). واته: مال کانتان مدهنه دست کم ناوه کانتان به خوپای به فیرو بدن.

پاشان وتویدتی: به لام پیوسته لاسرمان نه گمر نموی که نهغه قهید لاسر بوو یاخی بوو، و نموی که مافی نهغه قهید هدیه ژیر نه بوو، وها بکین که سرپرستیاری کم عقل و ناوه نهغه وریگری یا پیروکی داده، وری بگری - نمواو-.

الزواج) ژن هیئان و میړد کردن

وه لمو شتانهی که پیوسته لسمر پیاو بو ژن له ندفهقه نموهی که پیوستی پیږتهی له شانمو صابونو چموری و همموو نمو شتانهی که پاک و خاړینی پی تهکات.

وه شافعییهکان ووتویه: بهلام بونی خوش نهگمر مېبست لئی لبردنی بونی ناخوش بیت؛ نموش پیوسته لسمر ندفهقهکیش چونکه مېبست لئی پاک کردنمویه، بهلام نهگمر مېبست لئی بوغوشی و رابواردن بیت، نموه پیوست نییه، چونکه نموه مافی پیاوه، کمواته زوری لی ناکړی.

رای حنهفیهکان:

حنهفیهکان رایان وایه ندفهقه به یاسای نیسلام تهقدیر نهکراوه. تمنها نمویه که پیوسته لسمر پیاو نمونده بدات به ژنهکمی که بشی بکات له خواردن داورو درمان و گوشت و سوزوات میوهات و زیت و روغن و همموو نمو شتانهی که بو ژیان پیوسته به پیی عورف و ندریت، وه نموده به پیی جیاوازی شوتن و کات و حالت نهگوریت.

همروهها پیوسته پوښاکي ژنهکه له هارینو زستاندا داین بکریټ . وه رایان وهایه تهقدیر کردنی ندفهقهی ژن لسمر پیاوهکمی بهپیی مائی پیاوهکیده، له بدهستلای و کم دهستیدا، جا حالی ژنهکه هر چوڼ بیت جیاوازی نییه؛ بهپیی فرمودهی خوی گموره: ﴿لِيُنْفِقْ ذُو سَعَةٍ مِّنْ سَعَتِهِ وَمَنْ قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَلْيُنْفِقْ مِمَّا آتَاهُ اللَّهُ لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مَا آتَاهَا سَيَجْعَلُ اللَّهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا﴾ (الطلاق: ۷). واته: با دهستلات دار بهپیی دهسلاتهکمی ندفهقهی ژنه تهلاق دراوهکمی و مندلتهکمی بکیشی، وه هرکس دهست کورت بوو با نمونده بدات که خوا پیی داور، وه خوا داور له هیچ نفیسک ناکات له توانای خوی زیاتر، وه بعدای همموو ناخوشییدک خوشی و ناسانی نمنیږی.

همروهها نهفرموی: ﴿أَسْكِنُوهُنَّ مِّنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِّنْ وُجْدِكُمْ﴾ (الطلاق: من الآية ۶) واته: ژنه تهلاق دراوهکان که له کاتی عیدهیان لمو شوتنهی که خوتان تییدا دانیشتون دایان بنیشتن به پیی تواناتان.

مزهبی شافعییهکان له دانانی ندفهقدا

شافعییهکان بموه وازیان نههیناوه که ندفهقه بموه دابنن چمنی بش تهکات، بهلکو ووتویه: ندفهقه بهپیی یاسای نیسلام دانراوه، هرچمنده له گمل حنهفیهکان رنکن لموده که ثبتي بهپیی حالی پیاوه که بیت له دولتمندی و هزاریدا، وه پیوسته لسمر پیاوی به دهسلات (که توانای ندفهقهکیشانی هیه به سامان و کارهکمی) همموو روژنک دوو مود خوراک بدات، وه پیوسته

(الزواج) ژن هیټنان و میړد کردن

لهسمر دهست کورت که ناتوانی نهفهقه بکیشی به مال و کاسبی، رۆژی موددیک بدات، وه لهسمر دهسلات ناوهند پیوسته موددیک و نیو بدات، وه بهلگهشیان بۆ ئهو بۆچوونهیان فرموده‌ی خوای گموره‌یه: ﴿لَيَنْفِقَ ذُرَّ سَعَةٍ مِنْ سَعَتِهِ وَمَنْ قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَلْيُنْفِقْ مِمَّا آتَاهُ اللَّهُ﴾ (الطلاق: من الآیه ۷) که له پیشموه رۆن کراوه‌تموه.

ووتویانه: خوای گموره به دهسلات و کم دهستی له‌یهک جیاکردۆتموه، وه لهسمر همره‌که‌یان به‌پێی حالیان نهفهقه‌ی پیوست کردوه. به‌لام چهن‌دیتیه‌که‌ی دیاری نه‌کردوه له‌بهر ئهو پیوسته به نیجتههاد دابنری. وه ئهو‌ی که له نهفهقه نه‌چیت و نهفهقه‌ی لهسمر قیاس نه‌کری، خواردنی که‌فاره‌تی سوینده. چونکه خواردنه‌یه‌که به یاسای نیسلام پیوست کراوه بۆ تیرکردنی برسی‌یه‌کان، وه زۆرتیرینی که پیوسته له که‌فاره‌تدا بۆ هه‌ژار دوو مودده له بریتی (أذی) نازاردان، وه که‌مترینیش که پیوست بیټ موددیکه له که‌فاره‌تی جیماعی ره‌مه‌زامندا نه‌دری، به‌لام نه‌گهر که‌سه‌که‌ی حالێ مام ناوه‌ندی بوو نه‌بی موددو نیوئیک بدات: چونکه ناتوانری بیستری به دوله‌مه‌ندی تمواوه، چونکه له خوار ده‌وله‌مه‌نده‌یه، و نابستری به فه‌قیریشموه چونکه له‌سمر ئهو‌وه‌یه.

وه ووتویانه: نه‌گهر ده‌رگای کیفایه‌ت و به‌س بوون بۆ ئافره‌تان بکرایموه ئا‌ژاوه‌یه‌ک دروست نه‌بوو که ئهو‌پیری دیار نه‌بی، که‌واته نه‌بی نهفهقه به‌ گۆره‌ی عورف و عاده‌ت بی، به‌م شیوه‌یه چهن‌ده‌ی پیوسته ده‌بی بیدرتی، وه ئهو‌ش خیل‌افیکه ههر دروست نه‌بیټ له‌سمر خواردنه‌نی و پێ‌خۆرو گوشت و میوه‌هات.

وه ووتویانه: پۆشاکیش ههر پیوسته له‌سمر پیاو له‌گه‌ڵ ناگاداری کردنی حالێ پیاوه‌که له‌کم ده‌ستی به ده‌سلاتیدا. بۆ ئافره‌تی پیاوی ده‌وله‌مه‌ند نه‌بی پۆشاکیک بکری که‌له‌و شاره‌دا باوه بۆ ده‌وله‌مه‌ند له قوماشی به‌نرخ. به‌لام بۆ پیاوی کم ده‌ست قوماشی نه‌ستوری لۆکو که‌تانو ئهو شتانه نه‌بی بکری، به‌لام بۆ پیاوی حالێ مام ناوه‌ندی، مام ناوه‌ندی بۆ بکری.

هه‌روه‌ها پیوسته جی و شوینی بۆ دابین بکری به‌ پێی به ده‌سته‌لاتی و کم ده‌ستی و مام ناوه‌ندی حال، له‌گه‌ڵ دابین کردنی که‌لوپه‌ل بۆ ئهو شوینه به‌پێی حالته‌ی پیاوه‌که.

وه ووتویانه: نه‌گهر پیاوه‌که فه‌قیر بوو نه‌بی نزمترین خۆراک و پێخۆر بۆ ئهو ژنه دابین بکات به‌ مه‌رجی به‌پێی عورف بیټ. وه هه‌روه‌ها پۆشاکیش نزمترین پۆشاکێ زستانه‌و هارینه. به‌لام نه‌گهر حالێ مام ناوه‌ند بوو، نه‌بی له‌وه به‌رزتری بۆ بکات له پۆشاک و خواردنه‌نی به‌ عاده‌تی. وه بۆیه

(الزواج) ژن هیئنان و میړد کردن

تبعی نهفهقمو پۆشاک به پئی عوروف و عادات بیت، چونکه لابردنی زیان له ژن پیوسته، نموش به پیوسته بوونی مام ناوهند له کیفایهتدایه، که نمویه مانای (المعروف) دانانی نهفهقمه به شت یا به پاره:

دروسته که نهفهقمه بدری بهشیوهی نان و پینخورو پۆشاک له ههموو جورک، وهك دروستیشه نرخي شو شتانه بدری که هرچی پیوست بیت پئی بکړی، وه دروسته نهفهقمه که سالانه یا مانگانه یا هفتانه یا رۆژانه بهر شتیهی بۆ پیاره که ناسان بیت.

گۆرانی نرخي شتومک یا گۆرانی وهزی مالی پیاره که:

نمگر نرخي شت گۆرا دواي کاتي دانانی نهفهقمه که، یا حالی مالی پیاره که گۆرا، جا شو گۆرانه یا نرخ زیاد نکات یا کم نکات، یا حالی مالی پیاره که گۆرا به چاکه یا خرابه، نموه پیوسته ناگاداری ههموو شو حالتانه بکړی، نمگر نرخي شت زیادي کرد دواي دانانی شته که، بۆ ژنه که هدیه داوای شو زیاده بکات له نهفهقمه کیدا. بهلام نمگر نرخي شت کمی کرد بۆ پیاره که هدیه داوای کم کردنموی نهفهقمه که بکات.

وه نمگر حالی مالی پیاره که چاکر بوو لهوکاتی نهفهقمه که دانرابو؛ نموه بۆ ژنه که هدیه داوای نهفهقمی زیاد بکات، بهلام نمگر حالی مالی پیاره که بهرو خراب بوون چوو، نموه مافی پیاره که هدیه که داوای کم کردنموی نهفهقمه که بکات.

ههله کردن له دانانی نهفهقمه:

نمگر دهرکوت دواي دانانی نهفهقمه که دانانده ههله بووه بهشی ژنه که ناکات، به پئی حالی پیاره که، له کم دهستی و دولممنندی، مافی ژنه که هدیه که داوای چاو پیا گیرانموه به دانانده بکات، وه لهسر قاچی پیوسته نموندهی بۆ دابنی که بهشی خواردن و پۆشاکي بکات له گهل تیبینی کردنی حالی پیاره که.

قمرزاری نهفهقمه بهقمرزی راسته قینه دائمنی له گمردنی پیادا:

ووقمان: که نهفهقمی ژن پیوسته لهسر پیاو هرکاتی شو مرجانه هاته دی که له پینشوه باس کرا. وه هرکاتی نهفهقمی ژن لهسر پیاو پیوست بوو لهبر بوونی هویه کانی، وه مرجه کانی بدی هات، پاشان پیاره که نهیدا، نموه نمیت به قمرز لهسر شانی و وهکو شو قمرزانمی تری لی دئ که به دانمونه نمیت، یا به گمردن نازاد کردن، له مل ناکمیت. نموه بۆچونی شافیعهی به کانه.

گمردن نازاد كردن له قمرزى نهفهقه يا بهرامبر كردنى:

نهگمر نمو نهفهقهيهى كه مافى ژنه دابنرئ به قمرز له ئهستوى پياوا لهو كاتمه كه بهبن حهقيكى شرعى نهيداوهتى، نمو ژنهكه بۆى هديه گمردنى نازاد بكات لههمموى يا ههنديكى نمو قمرزه.

بهلام نهگمر نمو گمردنى نازاد بكات كه هينشتا نههاتوهو نهبوته قمرز لهسر پياوهكه دروست نيه؛ چونكه گمردن نازاد كردن نهبن له قمرزتكدا بيت كه فيعلا سابت بيت وه گمردن نازاد كردن له مانگيكي داهاتوو يا ساليكى داهاتوو نهگمر نهفهقهكه مانگانه بيت يا سالانه بيت- نمو دروسته و لهوى باس كرا جيا نهكرتتهوه.

وه نهگمر نهفهقهكه به قمرزى صحيح دانرا كه له كۆل ناكوي به دانموه يا بهگمردن نازاد كردن نهبيت، وه پياوهكه قمرزى ههيو لهسر ژنهكه، وه يهكيكيان داوا بكا كه بهرامبر بكرين دروسته داوا كهى بيته جئ، لهبر يهكسان بوونى ههردوو قمرزهكه.

حهنبهلهيهكان راي خزيان هديه لهو تالو گۆر كردندا، نمو ژنى دوولهمهندو ههزار لهيك جيا نهكهنموه. جا نهگمر ژنهكه دوولهمهند بوو بۆ پياوهكه هديه، قمرزهكهى بخاته برىتي نهفهقهكه. چونكه ههركس حهقيكى بهسرهوه بوو بۆى هديه له ههر مالتيك كههيهيتى بيداتهوه. نمو قمرزهش له مالهكهيهيتى.

بهلام نهگمر ژنهكه ههزار بوو پياوهكه بۆى نيهه نمو بكات؛ چونكه قمرز دانموه نهبن له مالى زياد بدرتتهوه، وه نمو قمرزه كه لايمتى لهخۆى زياد نيهه، وه چونكه خواى گهوره فرمانى داوه به مؤلت دانى قمرزدارى ههزار. وه فرمويى: ﴿وَإِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَىٰ مَيْسَرَةٍ﴾ (البقرة: من الآية ۲۸۰) واته: وه نهگمر قمرزدارهكه دهست كورت بوو، نمو مؤلتى پئ بدن ههتا خوا شتيكى بۆ ناسان تهكار قمرزهكان نهداتهوه.

پيش خستنى نهفهقهو پودانى شتيك كه بيته هۆى پهوا نهبوونى نهفهقه:

نهگمر پياوهكه به پهله نهفهقهى ماوهيهكى داهاتووىدا وهك مانگيك، يا ساليك بۆ نمونه، لهپاشاندا شتيكى وا پوویدا كه نمو ژنه نهفهقهى پئ پهوا نهبيت، وهك نمو ژن و ميترهكه يهكيكيان بمرن، يا ژنهكه بهلايموه دانميشت؛ بۆ پياوهكه هديه داواى گيترانهوى نمو نهفهقهيه بكات كه ژنهكه بهلايموه ماوه.

الزواج) ژن هیئنان و میترد کردن

چونکه بۆیه وهری گرتووه که بنده لمبر میترده کی، جا کاتی ئو بنده یه نهما به مردن یا به داننیشتن، ئهبن ئو نهفهقه یه بگێڕیتووه که له پیتشووه دراویمتی، بۆ ئو ماوهی که ماوهتووه. نیمامی شافیعی و موحهمدی کۆری حهسهن بۆ ئهوه چوون.

نهفهقهی ژنیک له عیددهدا بیت:

ژنی عیدده کیشی تهلاقی رهجعی و نافرتهی عیدده کیشی دوگیان نهفهقهیان بۆ رهوایه؛ به پێی فرموده ی خوی گوره دهبارهی نافرتهی تهلاق دراوی رهجعی: ﴿أَسْكِنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِنْ وَجْدِكُمْ﴾ (الطلاق: من الآية ۶). واته: خۆتان له کۆی داننیشن لهویدا نیشه جییان بکهن به پێی توانار دهسهلاتی خۆتان.

وه ههروهها دهبارهی تهلاق دراوه دوگیانهکان نهفرموی: ﴿وَإِنْ كُنَّ أُولَاتٍ حَمْلٍ فَأَنْفِقُوا عَلَيْهِنَّ حَتَّى يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ﴾ (الطلاق: من الآية ۶) واته: نهگهر دوگیان بوون نهفهقهیان بکیشن هتا زگهکیان دانهین.

ئهم ئایهته ئهیهته بهلگهی ئهوهی که نهفهقه پیتوسته بۆ دوگیان له تهلاقی رهجعیدا بیت، یا له باتیندا، یا عیدده کی عیددهی میترد مردن بیت. بهلام تهلاق دراوی بانین زانایان جیاوازن له پیتوسته بوونی نهفهقه بۆی، نهگهر دوگیان نهبوو، سی ووتهی لسهره:

۱- ژنه که شوینی دانیشتنی بۆ هیده بهلام نهفهقهی بۆ نییه، ئهههش قسهی مالیک و شافیعییه بهلگهشیان فرموده ی خوی گوره یه که فرمویهتی: ﴿أَسْكِنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِنْ وَجْدِكُمْ﴾ (الطلاق: من الآية ۶).

۲- نهفهقهو شوینی دانیشتنی بۆ هیده، ئهههش ووتهی عومهری کۆری خهططاب و عومهری کۆری عبدالعزیزو پهوری و حهنه فیه کانه، بهلگهشیان بۆ قسهکیان گشتیتی فرموده ی خوی گوره یه: ﴿أَسْكِنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِنْ وَجْدِكُمْ﴾ (الطلاق: من الآية ۶).

ئهمه دهقیکه لسهر پیتوسته بونی شوینی دانیشتن، جا ههرکاتی شوینی دانیشتن به پێی شرع پیتوسته بوو نهفهقهش پیتوسته ئهیهته لمبر ئهوهی نهفهقه له گهڵ جۆی دانیشتنه له تهلاقی رهجعی و دوگیان و له خودی ژنو میتردایهتی دا.

الزواج) ژن هیتان و میړد کردن

عومرو عایشه خوا لویان رازی بیت ټینکاری ټو حمدیسیان نه کرد که فاطمی کچی قدیس گپراویموه. وه عومر نهیفرمو: کتیبی خواو سونمتی پیغمبر ﷺ واز لی ناهیتن بز قسوی ژنیک که نازانین لموانیه لهیبری بیت یا لهیبری چویت^(۱).

کاتی ټوه گهیشتموه به فاطمه ووتی: (کتیبی خوا لمنیوان من و لمنیوان ټیوه دا بیت). خوی گوره فرمویتي: ﴿فَطْلُقُوهُنَّ لِعَدَّتِهِنَّ وَأَحْصُوا الْعِدَّةَ وَاتَّقُوا اللَّهَ رَبَّكُمْ لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ وَلَا يَخْرُجْنَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ لَا تَدْرِي لَعَلَّ اللَّهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذَلِكَ أَمْرًا﴾ (الطلاق: من الآية ۱).

واته: ژنه کانتان له عیده که یاندا - واته له پاکۍ په کدا که نریکی تیا نه کرابی - ته لاق بدو عیده که حساب بکمن و له خوی پوره رد گارتان بترسن. دهربان مه کمن لماله کانتاندا، تا عیده که یان تهاو نهییت، وه ناییت درچن له مال مه گمر ټوانی که کاری خرابی ناشکرایان کردبی، ټوانه نه حکامی خوی به بز بنده کانی داناه، وه هرکس له حوکه کانی خوا درچی ټوه ستمی له خوی کردوه، تو - ټی ته لاق در - نازانی لموانیه خوا دوی ټوه کاریکی تر بدی بهیټی و بیگپرتوه.

جا چ کاریک دوی سی ته لاقه دروست نهییت و دیتدی^(۲)!

۳- نه فقهو سوکناي بز نییه، ټممش ووتی نه حمدو داردو ټبی پورو ټیسه قه، وه له عه لیموه نه گپرتوه، وه هروها له ټیبنوعمیباس و جایرو حسنو و عطاو شیعی و ټیبنو ټبی له یلاو ټوزاعی و ټیسامیه کان.

به لگشیان ټویه بوخاری و موسلیم گپراویانه ټوه له فاطمی کچی قدیسوه که فرمویتي: میړد کم له سرده می پیغمبردا ﷺ ته لاقی دام، نه نه فقهی کیشام نه شوټی دانیشټی دامی. وه له هندی رپوایه ته کاند پیغمبر ﷺ فرمویتي: (إِنَّمَا السُّكْنَى وَالنَّفَقَةُ لِمَنْ لَزَوْهَا عَلَيْهَا الرَّجْعَةُ)^(۳).

واته سوکناو نه فقه بز ژنیکه میړد کمی توانای گپرانوهی مایی.

(۱) مسلم (۱۴۸۰/۴۶).

(۲) أحمد (۴۱۴/۶) و مسلم (۴۱/۱۴۸۰) و أبوداود (۲۲۹۰) و النسائي (۲۱۰/۶).

(۳) - أحمد (۴۱۱/۶) و مسلم (۴۴۲/۱۴۸۰) و أبوداود (۲۲۸۸) و الترمذي (۱۱۸۰) و النسائي (۲۱۰/۶) و ابن ماجه (۲۰۳۵).

(الزواج) ژن هينان و ميترد كردن

وه نه حمدو موسليم و نعو داورو نسائي ته گيڙپنوه كه پيغمبر ﷺ پتي فرمووه: نه فقهه بؤ نيهه مدگمر حاميله بيت^(۱).

نعو مافانيه كه مادي نين

له پيشنوه باس كرا كه مافي ژن لسمر ميترده كي هندیكي مادييه وه كو ماريه و نه فقهه كيشان، وه هندیكي مادي نيهه نعوش نعمانيه كه باس نه كرين:

۱- تيكه لئو ژبان بردنه سمر له گه ليا به جواني:

يه كه مين شت كه پيويسته لسمر ميترد، ريزگرتني ژنه كه يمتي و تيكه لئو كرنيمتي به شيويه كي چاك و مامه له كردنه له گه ليا به باشي، وه پيشكمش كرنی نعو له توانايا بيت لئو شتانهي كه دلي هوگر نه كات، بينجگه له نارام گرتن بهرامبر نعو شتانهي كه ليتوي نعو شيتنوه. خواي گموره نه فرموي: ﴿وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَيَجْعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا﴾ (النساء: من الآية ۱۹).

واته: با هاره ليتي تان له گه ليا نا دامزراو بيت لسمر ريزگرتن و خوشويستي به جي هيناني مافه كانيان، وه نه گمر رقتان لينان بوو له مبر هويه كي دونيايي نارام بگرن، به لكو نعو شتي لاتان ناخوشه خوا خيڙكي زوري تندا دابيت.

وه له روالته كاني تواريه تي خوړه وشت و گشه كرنی باوهرو نيمان نعو هيه كه پياو دل نمرم بيت له گمل خيڙانه كهيدا، پيغمبر ﷺ نه فرموي: (أَكْمَلُ الْمُؤْمِنِينَ إِيمَانًا أَحْسَنُهُمْ خُلُقًا، وَخِيَارُكُمْ خِيَارُكُمْ لِنِسَانِهِمْ)^(۲).

واته توارو ترين كس لپروي باوهرو، جوان ترين يانه لپروي رهوشته، وه چاكرين كستان نهو كسه يه كه له گمل خيڙانه كهيدا باش بيت.

وه ريزگرتني نافرته نيشانهي شه خصيمني توارو، وه شكاندن و ريز نه گرتني نيشانهي نرمي يمتي و پستي يه. پيغمبر ﷺ نه فرموي: (ما أكرمهن إلا كريم، وما أهانهن إلا لئيم) واته: خاوهن ريز نه يمت ريزيان ناگري، و پياو خراپ نه يمت به خراپي سيريان ناكات، وه له ريزگرتني ژنه هه لس و كموت له گه ليا به نرمي و ياري له گه لا كرنی. وه پيغمبر ﷺ به نرمي يوه له گمل عايشه دا نه جولايوهو پيش برکتي له گه لدا نه كرد، وه عايشه فرموي يمتي:

(۱) أحمد (۴۱۴/۶) ومسلم (۴۱/۱۴۸۰) وأبوداود (۲۲۹۰) والنسائي (۲۱۰/۶).

(۲) أحمد (۲۵۰/۲) وأبوداود (۴۶۸۲) والترمذي (۱۱۶۲) وابن حبان (۴۱۶۴) والهاكم (۳/۱).

(الزواج) ژن هیټنان و میټرد کردن

پیغمبر ﷺ پیش برکتی له گهلدا نه کردم من پیشی نه کومت، بهلام دوای ماویهك که گزشم گرت که پیش برکتیم له گهلدا کرد پیشم کومت و فرموی: نم پیش کومتنه بهوی پیشو. نه حمدو نبوداد گپراویانمتوه^(۱).

وه نه حمد و خاوهن سونهکان گپراویانمتوه که پیغمبر ﷺ فرموی: (کل شی یلهو به ابن آدم فهو باطل، إلا ثلاثاً: رمیه عن قوسه، وتادیبه فرسه، وملاعبته أهله، فإنهن من الحق)^(۲). واته: ناده میزاد به هرچی رابویری پوچه له جگه لهسیان: نیشانه نانموه تیو هاریشتن، نسپ راهیتان، و دست بازی له گهل ژنه کی، نمانه حق و راستن.

وه له ریزگرتنی نمویه له ناستی خویدا سیری بکار بهرزی بکاتمه تا موستوای خوی و نازاری ندا همتا به ووشدیه کیش بیت، له موعاوی یهی کوپی حیدوده خوا لئی پازی بیت که فرموی: و تم نمی نیراوی خوا مافی خیزانه کافان بهسر نیموه چیه؟ فرموی: (أن تطعمها إذا طعمت، وتكسوها إذا اكتسيت، ولا تضرب الوجه ولا تقبح، ولا تهجر إلا في البيت)^(۳). واته: نمویه که له گهل خوتدا خواردن و پوشاکی بز ناماده بکی، وه لهسرو چاری ندهدیت و قسی ناشیرینی پی نه لیتیت و جی لی دانمیری له مالموه نه بیت.

وه نافره تیش تموارتی تندا نابینری، وه لهسر پیار پتویسته قبولی بکات همرچونیک بیت. پیغمبر ﷺ فرموی: (استوصوا بالنساء خيراً؛ فإن المرأة خلقت من ضلع أعوج، وإن أعوج ما في الضلع أعلاه، فإن ذهبت تقيمهُ كسرتهُ، وإن تركته لم يزل أعوج)^(۴). رواه البخاري ومسلم.

واته: پاسپاردهی خیر بکن بز نافره تان، نافره له پراسو دروست کراوه وه خوارترین شونی پراسو لای سدهویه تی، نه گهر بهیت راستی که یتوه نه شکیت، وه نه گهر وازیشی لی بهیتن هر خواره.

(۱) أحمد (۲۶۴/۶) وأبوداد (۲۵۷۸) والترمذي (۱۷۸۵) والنسائي (۵۶-۵۹) في عشرة النساء، وابن ماجه (۱۹۷۹).

(۲) أحمد (۱۴۸/۴ و ۱۴۴/۴) والترمذي (۱۶۳۷) وابن ماجه (۲۸۱۱).

(۳) أحمد (۳۵/۵) وأبوداد (۲۱۴۲) وابن ماجه (۱۸۵۰) والنسائي في (الكبرى) (۹۱۷۱) والحاكم (۱۸۷/۲) وابن حبان (۴۱۷۵).

(۴) البخاري (۳۳۳۱) ومسلم (۱۴۶۸).

(الزواج) ژن هیئنان و میترد کردن

لعمددا ئیشارهت بۆ ئهوه ئهکړئ که ئافرهت له دروست بونیدا خواری سروشتی هیه، وه ناییت هولدان بۆ راستکردنوهی بدریت، چونکه وهک پهراسوی لار وهایه راست ناکړتوه، لهگهڵ ئهوهشدا ئهبن هاولیستی بکړئ لسمهر ئهوه شتویهی که لسمهریت، وه به چاکترین شتیه مامهلهی لهگهڵدا بکړئ، ئهوهش ړئی ئهوه ناگړئ که پهرووده بکړئو ړئی راستی نیشان بدریت نهگهر خواری لوی پروودا له کاریکدا.

هندئ پیاو چا له چاکي و ناوازیی ژن تمنوقینئو ئهوه شتانه لسمهر چاری خوئی زل نهکات که بهخراپی ئهزانئ لهژنهکهیدا. لسمهر ئهوه ئیسلام ناموژگاری پیاو نهکات که پیویسته خراپه و چاکي ئافرهت بکیشئ، چونکه چنده خراپه لئ ئهیینئ نهوندهش چاکي تیندا ئهیینئ. پیغمبر ﷺ فرمویهتی: (لايفرك مؤمن مؤمنة إن کره منها خلقاً رضی منها خلقاً آخر)^(۱). واته: موسلمان ړقی له ژنی موسلمان نهییت، چونکه نهگهر خویهکی خراپی لئ بیی خویهکی چاکیشی لئ ئهیینئ.

(۲) پارتیزگاری کردن لهژن:

پیویسته لسمهر پیاو ناگاداری ژنهکی بکات و بیپارتیز لئ همموو ئهوه شتانهی شهرفی نهروشینئ و ناموس و کهرامهتی همتک نهکات و ناوبانگی نهخاته بهر وتی خراپ. ئهمانه همموو لهو غیرهتانهیه که خوا خوئی ئهون. بوخاری له ئهبی هورپهروه نهگیرتوه که پیغمبر ﷺ فرمویهتی: (إن الله یغار، وإن المؤمن یغار، وغیره الله أن یأتی العبد ما حرم علیه)^(۲).

واته: خوا غیره نهکات، وه باوهړداریش غیره نهکات، وه غیرهتی خوا لسمهر ئهوه نهییت که بندهکی شتی بکات که حرامه لسمهری.

وله ئهینومسعوده که پیغمبر ﷺ فرمویهتی: (ما أحد أغیر من الله؛ ومن غیره حرم الفواحش ما ظهر منها وما بطن، وما أحد أحب إلیه المدح من الله؛ ومن أجل ذلك أثنی علی نفسه؛ وما أحد أحب إلیه العذر من الله، ومن أجل ذلك أرسل الرسل مبشرین ومنذرین)^(۳).

واته: کس له خوا بهغیرهت تر نییه وه لسمهر غیرهتییمتی که خراپهی ناشکراو نهییتی حرام کرده، وهکمیش نییه نهوندهی خوا مدح کردنی پی خویشییت. لسمهر ئهوه مدح و ستایشی

(۱) أحمد (۳۲۹/۲) ومسلم (۱۴۶۹/۶۱).

(۲) البخاری (۵۲۲۳) ومسلم (۲۷۶۱).

(۳) البخاری (۵۲۲۱) ومسلم (۲۷۶۰ و ۲۷۶۱).

(الزواج) ژن هیتان و میترد کردن

خوی نهکات. وه کهشیش نهوندهی خوا عوزری پی خوش نییه، لهبر نهوشه پیغمبرانی رهوانه کرده که موژده درو ترسیتمین.

وه نهگیتنهوه که سهدی کوری عوباده ووتیهتی: نهگهر پیایک ببینم له گمل ژنه کهمدا له ملی نهدم و لی پی خوش نام. پیغمبر (ﷺ) فرموی: (أتعجبون من غیرة سعد. لأنا أغیر منه، والله أغیر منی، ومن أجل غیرة الله حرم الفواحش ما ظهر منها وما بطن)^(۱).

واته: تایا غیرهتی سهدتان لا سهره؟ من لهو به غیرهت ترم و خواش له من به غیرهت تره، لهبر نهو غیرهتهیه که خوا گوناھی ناشکرا نهیتهی حرام کردهوه.

وه له نیبنوعومروه که فرمویتهی: پیغمبر ﷺ فرمویتهی: (ثلاثة لا يدخلون الجنة: العاق لوالديه، والديوث، ورجلة النساء) رواه النسائي، والجزار، والحاكم، وقال: صحيح الإسناد^(۲).

واته: سی کهس ناچنه به ههشتهوه: نهو کهسی نازاری دایک و باوکی بدات، گواد، نهو ژنانی خویان نهگژنه سهر شیوهی پیار.

وه له عهماری کوری یاسروه که پیغمبر ﷺ فرمویتهی: (ثلاثة لا يدخلون الجنة أبداً: الديوث، والرجلة من النساء، ومدمن الخمر، قالوا: يا رسول الله أما مدمن الخمر فقد عرفناه. فما الديوث؟ قال: الذي لا يبالي من دخل على أهله. قلنا: فما الرجلة من النساء؟ قال: التي تتشبه بالرجال) رواه الطبراني^(۳). قال المنذري: ورواه ليس فيهم مجروح.

واته: سی کهس همرگیز ناچنه به ههشتهوه: گواد و نهو کهسی راهاتوه لهسر عارهق خواردنهوه (الرجلة من النساء) ووتیان: نهی نیتراری خوا نهو راهاتو لهسر عارهقمان زانی. نهی (دیوث) چییه؟ فرموی: کهسیکه گوئی ناداتی همرکس بجیت بولای ژنه کهی، ووتیان: نهی (الرجلة من النساء) چییه؟ فرموی: نهو نافرتهیه خوی وهک پیار لی نهکات.

وه وهک چون لهسر پیار پیوسته غیرهتی ههبی بهرامبر خیزانه کهی، داواشی لی نهکری که نهبی مام ناوهند بیت لهو غیرهتهدا، زیاده روی نهکات به گومانی خراپه بهرامبر ژنه کهی، وه نیسراف نهکات له شوتن کهوتنی ههلس وکهوتی، وه ههموو عهیه کانی نامار نهکات، چونکه نهو په یوهندی نیوان ژنو میترد تیک نهدات، وه نهو په یوهندی بهی که خوا فرمائی داوه ببستری

(۱) البخاري تعليقاً (۳۱۹/۹) ومسلم (۱۴۹۹).

(۲) النسائي في الكبرى (۲۳۴۳) والبخاري (۱۸۷۵ و ۱۸۷۶) والحاكم (۷۲/۱) ومجمع الزوائد (۱۴۷/۸).

(۳) البيهقي في شعب الإيمان (۱۰۸۰۰) ومجمع الزوائد (۳۲۷/۴).

(الزواج) ژن هیټنان و میړد کردن

نهیچرینې. پتغمېمېر ﷺ لږو فرموده یېدا که نمبوداد و نسائی و نیبنو حییبان نه گیتړنډه له جابیری کورې عمتیکوه نه فرمې: بېراستی غېږت هدیډه خوا خوځی نموی و غېږت هدیډه خوا ږقی لیږمتی. وه خو به زل زانین هدیډه که خوا خوځی نموی، وه خو به زل زانین هدیډه که خوا ږقی لیږمتی، نهما نمو غېږتې خوا خوځی نموی: غېږته له گوماندا، وه نموی خوا ږقی لیږمتی: غېږتیکه له گوماندا نېیت. وه نمو خو بهزل زانینې خوا خوځی نموی نمو خو بهزل زانینې که له کاتی جنګدا پیار خوځی بهزل بزانی، وه همروها له کاتی لی قوماندا. وه نمو خو بهزل زانینې خوا ږقی لیږمتی نموده لسمر باتل یت. وه عدلی خوا لوی رازی یت فرمویتي: غېږت له گکل خیرانه کمتدا زږر بدکار مهیتنه، نموک لمېر نمو به خراپی سیر بکړی له لایمن خه لکمو.

چوونه لای ژن:

نیبنو حمزم ووتویتي: فرزه لسمر پیار بجیته لای ژنی خوځی به لای کمموه جارک دواي همموړ پاک بوونموه ډک له بې نوژنی نه گمر توانای همبوړ، نه گینا سربینچی فرمانی خواي کردوه. بدلگي نهمش فرموده ی خواي گموره یه: «فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ» (البقرة: من الآية ۲۲۲) واته: کاتی پاک بوونموه نيوه بو شتویه بچنه لایان که خوا فرمانی پې کردن.

وه جمماوهری زانایان بز نمو قسه یی نیبنو حمزم چوون که پتویسته لسمر پیار بجیته لای ژنی خوځی نه گمر به هاندی شرعی نمبوړ.

شافعی ووتویتي: واجب نییه لسمری چونکه مافینکی خوځیتي، واک همموړ مافدکانی تر پتویست نییه. وه نه محمد دانی بوه دا ناره که ندچوونه لای ژن له چوار مانگ تن نه پېږی، چونکه خواي گموره بهوشتویه دایناوه دهرباری نمو کسمی (ایلاء) نه کات، وه دهرباری کسمانی تریش همروها نېیت.

نه گمر پیار چووه سه فری له ژنه کي دور کومتوه، نه گمر به هاندیکي نېی که بگپرتوه، نه محمد بز نمو چووه که نابې له شمش مانگ تن پېږی، وه پرسپاری لی کرا نایا پیار نتوانی ماوه چنده له ژن دور کومتوه؟ ووتویتي: شمش مانگ. دواي شمش مانگ نامی بز نموسی، نه گمر نه گمراپوه نېی حاکم له یه کیان جیا بکاتوه.

بدلگي نموده که نمبو حلفص به نیسنادی خوځی گیتراویمتیه له زیدي کورې نسلسموه که ووتویتي: کاتیک عومری کورې (خطاب) له کولانه کانی مدیندا پاسوانی نه کرد، به لای ژنیکدا تپېر بوو که له مالکي خوځدابو وه دهیوت:

(الزواج) ژن هیټان و مېرډ کردن

تطاول هذا الليل واسود جانبه و طال عليّ أن لا خليل ألاعبه
والله لولا خشية الله وحده لحرك من هذا السرير جوانبه
ولكن ربي والحياء يكفّني وأكرم بعلي أن توطأ مراكمه

واته: نم شموه چمند پرهش و دورو درېژه بمسر مندا که خوښوېسته کم لا نښه یاری له گه لدا بکم، سویند به خوا له ترسی خوی تا کو تنها نه بویه، ټیستا نم تهخته خومدم لملاو لاوه پائویندرا، به لام خوی خوم و شمرم و حهیا کم نامهیلن، وه همدوها پړز له مېرډه کم نه گرم که پښ نه خرېته سمر شوینی دانیشتنی یوه. جا عوممر پرسی نمو نافرته کږیه؟ ورتیان: فلانه کسه، مېرډه کمې لوی دورو کموتوتنموره له جمنگدایه له پړی خوا دا. جا عوممر نارډی یوه به شوینیدا که له گه لیا بیت، له پاشاندا چو بولای حه فصی کچی و فرموی: کچه کم نافرت چنده نمتوانی نارام بگری بې مېرډ؟ نمویش فرموی: سبحان الله! پیار ټکی وه تۆ له یه کیکی وه من نمو پرسیاره نه کات؟ عوممر فرموی: نه گمر نم وېستایه حالې موسلمانان بزایم پرسیارم لی نه کړدی، نمویش فرموی: پینج مانگ. شمش مانگ. عوممر شمش مانگی دانا بو پیوان که له غمزا دا بن مانگن به پړتوه بن، چوار مانگ له جمنگداو مانگیکیش بو گمرانموره.

غمزالی له شافیه یه کان ووتویمتی: پتوېسته پیوا هر چوار شو جار ټک بچیتته لای ژنی خوی نموه دادپروهری ترین شیویه، چونکه ژماره ی نمو ژنانمې دروسته پیوا همې بیت چوار ژنه، له بر نموه دروسته همتا نمو راده یه خوی دوا بخت. به لې پتوېسته لهوه زیاترو کمتر بیت، به پښی پتوېستی بو پاراستنی داوین پاکې ژنه کمې، چونکه پاراستنی پتوېسته لمسر پیوا همدچنده له شمر عدا داوا کړدی جیماع له لایم ژنموه سابت نه بویه، نمویش له بر گرانی وه فا پښ کړدن یه تی.

وه له موحده مدی کړی مدعنی غیفاری یوه که فرمویمتی: ژنیك هات بولای (عمر) ی کړی (خطاب) خوا لوی رازی بیت ووتی: نمې نممې موسلمانان مېرډه کم به پړژ به پړژو نیت و به شویش شو نویتژ نه کات. وه من لام ناخوښه سکالای لهدست بکم - که نمو خمریکی خوا پرسی یه - عوممر فرموی: چاکترین پیوا پیوا تویه، ژنه که هر نمو قسه یه دووباره نه کړدوه، عوممر شمش همدوها ی پښ نمتنموره. که عبی نمدی پښی ووت: نمې نممې موسلمانان نمو ژنه شکاتی دورو کموتنموی مېرډه کمې نه کات لوی له جیگه دا. عوممر پښی فرموی: چوڼ تنی گدیشتی ناواش ببه به داد پرسیان.

که عب ووتی: پیوا ی نمو ژنم بو بانگ بکن، بویان بانگ کړه. پښی ووت: نم ژنت شکاتی لی کړدوی، نمویش ووتی: بو خواردن، یا بو خواردنموره؟ ووتی: نه، جا نافرته که ووتی:

(الزواج) ژن هیئنان و میتره کردن

یا أيها القاضي الحكيم رشدُ ألهي خليلي عن فراشي مسجد
زهدُ في مضجعي تعبده فاقض القضاء، كعبُ ولا ترده
نهاره وليله ما يرقده فلست في أمر النساء أحمد

واته: نهی قازی حکیم و دانای ژیر، خوشمویسته کمم مزگموته کی وای لی کردوه که منی لمیر
چۆتموه خافلاوه له من، لمیر خوا پهرستی یه کی پشته له خموتن له گهل مندا کردوه، جا نهی
که عیب قضاوت بکه له نیوانمانداو رهتی مکه رهوه، میتره کمم شموو رۆژی ناخمویت، وه منیش له
کاروباری ژناندا به دلم نییه و ستایشی ناکم.
کابراش ووتی:

زهديني في النساء وفي الحجل أني امرؤ أذهلني ما نزل
في سورة النحل وفي السبع الطول وفي كتاب الله تخويف جَلَل

واته: نهوی له ناهره تان و له جی خموو بوک منی گۆشه گیر کردوه ئهمه یه که من کسینکم
سهرسامی کردوم نهوی که هاتۆته خواره وه له سوپهتی نه حلدا و له حموت سوپهته درێژه کاندا، وه
له کتیبی خوادا ترساندنیککی زۆر گمورهی تیدایه.
که عیبیش ووتی:

إن لها عليك حقاً يا رجل نصيبها في أربع لمن عقل
فأعطها ذاك ودع عنك العلل

واته: نهی پیاو ئهو ناهرهته مافی بهسهرتموه ههیه، له ههر چوار شمودا ته گهر کسیتک بفامینتی،
جا تۆش مافی خۆی بهدری و واز له بههانه گرتن بهینته.

پاشان که عیب پهی ووت: خوی گموره دو ژن و سێ ژن و چوار ژنی بۆ حهلال کردوی، لمیر نهوی
سێ شموو سێ رۆژ بۆ تۆ خواپهرستی تیدا بکه، وه شموو رۆژتیکیش بۆ ژنه کمت.

عوامر فرموی: سوتند به خوا نازام به کام کاره یانت سهرم سوپه بیتی؟ بهوی که لی یان تن
گهیشتی، یان بهو حوکمی که له نیوانیاندا کردت؟ برۆ وا قازی یهتی به صهرم به تۆ سپارد.

وه له سوننه تدا سابه که چونه لای خیزان خوا پاداشتی له سهر نه دا تهموه. موسلیم گێڕاوهتی یهوه
که پیغه مبههر ﷺ فرمویهتی: (. . . ولك في جماع زوجتك اجر. قالوا يا رسول الله: أيأتي أحدنا

(الزواج) ژن هیئان و میړد کردن

شهوتہ ویکون له فیها أجر؟ قال: أرايتم لو وضعها في حرام أكان عليه فيها وزر؟ فكذلك إذا وضعها في حلال كان له أجر^(۱).

واته: وه له چونه لای ژنه کت پاداشت هیده. ووتیان: ئی نیروای خوا له ناره زوو شکاندنې خوماندا پاداشتمان هیده؟ فرمووی: نایا نه گهر له حرامدا به کاری بهینې ټولې لې ناسه نرې؟ همدروها نه گهر له حلالدا به کاری بهینې پاداشتی هیده.

وه پسه نده یاری له گهلدا کردن و نمری و ماچ کردن و هستان هدا نمیش ناره زوی نمشکې. نمو یه علا نه گیریتموه له نهمسی کورې مالیکموه که پیغمبر ﷺ فرمویه تی: (إذا جامع أحدكم أهله فليصدقها، فإذا قضی حاجته قبل أن تقضي حاجتها، فلا يجعلها حتى تقضي حاجتها)^(۲).

واته: همرکسیکتان چوه لای خیزانی با چاکې له گهلدا بکات، که خوی ناره زوی شکا پیش ژنه کی با په له نکات هدا نمیش ناره زوی نمشکې. وه له پیشموه باسی نمو فرموده یه مان کرد که فرمویه تی: (هلا بکراً تلاعبها وتلاعبك)^(۳) واته: ئی بۆ کچیکت نه نه هیئا با یاریت له گهلدا بکردایمو یاری له گهلدا بکردایه.

خوداپوشین کاتی چونه لای ژن:

نیسلام فرمانی داپوشینی عموره تی داوه له همدو کاتیک و شیوه کدا مه گهر نه وی پتویست بکات که دهر بخړئ، له بهیزی کورې حد کیموه له باوکیموه له بابیریموه که فرمویه تی: و تم ئی نیروای خوا شمرمگه مان چی دهر بخیز و چی داپوشین؟ فرمووی: له ژنی خوت نمیت شمرمگه بیاریزه، یا له واندی که نیزه کتان، نه لئ: و تم ئی نیروای خوا نه گهر همدویان له یه ک بن؟ واته: پیوان له لای یه کترو ژنانش همدو فرمووی: نه گهر بتوانیت که کس نعت یینی با نعت یینی. نه لئ: و تم نه گهر به تنها بین؟ فرمووی: خوا له همدو کس له پیشتره شمرمی لې بکړئ. (ترمذي) گیتراویه تموه ووتویه تی: فرموده یه کی حسمه^(۴).

(۱) أحمد (۱۶۹/۵) مسلم (۱۰۰۶).

(۲) ضعیف الجامع (۴۵۰) وإرواء الغلیل (۲۰۱۰).

(۳) ته خریجی نم حدیسه رابورد.

(۴) أحمد (۳/۵) وأبوداود (۴۰۱۷) والترمذي (۲۷۶۹) وابن ماجه (۱۹۲۰).

(الزواج) ژن هیټان و میړد کردن

له حدیسه کېدا هاتوه که دروسته شرمگه دهریکوی له کاتی جیماعدا، بهلام له گمل نشودا ناییت ژنومیړد پروتی پمتی بن.

له عوتبې کورې عبدی سوله می یوه که ووتی: پیغمبر ﷺ فرموی: (إذا أتى أحدكم أهله فليستتر، ولا يتجردها تجرد العیرین) رواه ابن ماجه^(۱).

واته: نه گمر کسیتکتان چوه لای ژنه کی با خویان دپوښن، وه خویان پروت نه کمنوه وه دو گوډ درژ

وه له نیبنو عومروه که پیغمبر ﷺ فرموی: (ایاکم والتعری، فإن معکم من لا یفارقکم إلا عند الغائط، وحين یفزی الرجل إلى أهله فاستحیوهم وأکرموهم) رواه الترمذی وقال حدیث غریب.

واته: داواتان لی نه کم خوتان بیارژن له پروتی، چونکه کسانیکتان له گه لدایه بز سر ناو نبعی لیتان جیا نابنوهو له کاتی چونه لای ژنه کانتاندا، جا شرمیان لی بکن و ریژیان بگرن.

عائشه فرموی: پیغمبر ﷺ شونی شرمی منی نددیوه و منیش هی نوم نددیوه^(۲).

ناوی خوا هیټان کاتی چونه لای ژن:

سونته که پیاو ناوی خوا بهیټی و پنا به خوا بگری کاتی چونه لای ژن. بوخاری و موسلیم و کسانو تر گپړاویانه ده له نیبنو عیباسوه که پیغمبر ﷺ فرموی: (لو أن أحدکم إذا أتى أهله قال: بسم الله، اللهم جنبنا الشیطان، وجنب الشیطان ما رزقتنا. فإن قدر بینهما في ذلك ولد، لن یضر ذلك الولد الشیطان أبداً)^(۳).

واته: نه گمر کسیتکتان چوه لای ژنه کی ووتی: (بسم الله) خویه له شیتان بمانپارژه، وه چیمان پښ نه به خشی له شیتان بیپارژه، نوم نه گمر خوا مندالینکی پیدان بو نریکی کرده، شیتان هرگیز زبانی پښ ناگه نیت.

(۱) ابن ماجه (۱۹۲۱).

(۲) نوم حدیسه روت کراوتوه بو حدیسانه که به پروای داناوه ژنومیړد عورتی خویان دهرجن له کاتی جیماعدا، وه له پروایته کېدا دروژنیک و هلبسترینکی تیدایه کواته باتله.

(۳) البخاری (۵۱۶۵) و مسلم (۱۱۶/۱۴۳۴).

(الزواج) ژن هیئان و میترد کردن

حرامی باسی نموی که له نیتوان ژن و میترددا نه کړئ کاتی جیماع:

باسی جیماع کردن و لئ دووان بز کسانى تر پینچموانى پیاوړتى ناده میزاده، وه له قسه بئ که لکه گانه، وه پیوست نیه باس بکړئ، وه پیوسته ناده میزاد خوی لئ پیارژنئ، مه گډر شتیک نه بیټ نموه پیوست بکات. له فرموده ی صحیحدا هاتوه: (من حسن إسلام المرء تركه مالا یعنیه)^(۱) واته: له چاکیتى نیسلامه تی پیاو وازه یئانه لمو شتانه ی پدیو ندیان پیوه ی نیه.

وه خوا مدحی نموانه نه کات که خویان له قسه ی پرو پوچ دورو نه خنموره نه فرموئ: ﴿وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ﴾ (المؤمنون: ۳) واته: نمو موسلمانانه سرکوتون که یه کیک له سیفته چاکه کانیان نموه بئ که پشت لمو وتارو کردارانه نه کمن که خیری تیدا نیده.

بدلام نه گډر پیوست بوو که باس بکړئ نموه قهیناکه، ژنیک نیددعاى نموی کرد که که میترده کمى ناتوانی بچیته لای، کابراش ووتی: نهی پیغمبرى خوا ﷺ (إني لأنقضها نفص الأديم)^(۲). واته: بهراستی من وه کو پیسته نمو ژنه نه ته کینم.

بدلام نه گډر ژن و میترد به زوری باسی چو نیمه تی نمو کاره یان نه گتیا یوه بز خه لک و نموی پرو نمدا له نیتوانیانا؛ نموه شتیکی حرامه.

له نمبی سعیده وه خوا لئی پازی بیت: که پیغمبر ﷺ فرمویتى: (إن شر الناس عند الله منزلة يوم القيامة: الرجل یفضي إلى المرأة، وتفضي إليه، ثم ینشر سرها) رواه أحمد^(۳). واته: خراب ترین کس لای خوا له پژوی دوا پیدا پیاوړکه که نه چیته لای ژنه کمى و له گه لیا را نه بوئ لپاشاندا له ناو خه لکدا چونی کردوه باسی نه کات.

وه له نمبی هوپرپوه (خوا لئی پازی بیت): پیغمبر جارکیان نوژنئ بز نه کردن، کاتى سلاری دایم وه، پوری تن کردنو فرموئ: (جالسکم، هل منکم الرجل إذا أتى أهله أغلق بابہ وأرخى ستره، ثم یمخرج فیحدّث فیقول: فعلت بأهلي کذا وفعلت بأهلي کذا؟! فسکتوا، فأقبل علی النساء، فقال هل منکن من تحدّث؟ فجئت فتاة کعاب علی إحدى رکبتيها، وتطاوت لیراها الرسول ﷺ ولیسمع کلامها، فقالت: أي والله إنهم يتحدّثون، وإنهن لیتحدّثن، فقال: هل تدرون

(۱) الترمذي (۲۳۱۷) ومالك في الموطأ (۹۰۳/۲).

(۲) البخاري (۵۸۲۵).

(۳) أحمد (۳۸/۶).

(الزواج) ژن هیئنان و میړد کردن

ما مثل من فعل ذلك؟ إن مثل من فعل ذلك مثل شیطان وشیطانة، لقي أحدهما صاحبه بالسكة، ففضى حاجته منها. والناس ينظرون إليه) رواه أحمد، وأبوداود^(۱).

واته: نهی دانیشتوان، نایا کس هدی له یتوه که بچیته لای خیزانیو درگا داځات لسمر خوی و پمړده دابداتموه، لهپاشاندا بچیته دهرهوه بلن: وام کرد له گمل خیزانمداو وام کرد؟ نهوانیش بین دهنګ بوون، ینجا هاته لای ژنهکانو فرمووی: نهی کس هدی له یتوه باسی نهوه بکات؟ کچیک لسمر نمژنوکانی پاره ستاو خوی بهرز کرده بؤ نهوی پیغمبر ﷺ بیینیو گوی له قسهکانی بیت ینجا وتی: نهی به خوا پیاوان باسی نهکمن و ژنانیش باسی نهکمن، پیغمبر ﷺ فرمووی: نمزان نهوی کاری وا بکات وهکو کی وایه؟

نهوی کاری وا بکات وهکو شهتانی نیرومی وایه که له کولانیکدا به یدک بگمن و سواری یدک بینو خه لکیش سهیریان بکات.

چونه لای ژن له غه پری شوینی تایبته یوه:

چونه لای ژن له دواړه سروشتی مروژ سلی لی نهکاتموه خوړه وشت پرنگری لی نهکار، شرعیش حرامی نهکات.

خوای گموره نه فرموي: «نَسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَّكُمْ فَأَتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ» (البقرة: من الآية ۲۲۳).

واته: خیزانه کانتان گیلگه بؤ یتوه جا هرچونیک پیتان خوشه بچنه لای کیلگه کانتان.

وه کیلگه ش به شوینی کشت وکال داچاندن نهووتی، لیږه شدا مه بست پی شوینی منداله، چونکه مندالی تیدا ده چیندری.

کواته فرمان کردن به چونه لای کیلگه مه بست پی فرمان کردن به چونه لای پیشی نافرته به تایبته.

(ثعلب) ووتیه تی:

إِنَّمَا الْأَرْحَامُ أَرْضُ نَ لَنَا مَحْرَثَاتُ
فَعَلِينَا الزَّرْعَ فِيهَا وَعَلَى اللَّهِ النَّبَاتُ

(۱) أحمد (۲/۵۴۰-۵۴۱) وأبوداود (۲۱۷۴).

(الزواج) ژن هينان و ميړد كردن

واته په حمي نافرته زوى و گيڼلگه يه بڼه، له سره نيمه چاندنۍ يمتى و له سره خواش رواندنۍ يمتى.

نهمهش وه كو فرموده دى خوى گموره وايه كه نه فرموي: ﴿فَاتَوْهُنَ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ﴾ (البقرة: من الآية ٢٢٢). واته: لهو شونموه بچنه لايان كه خوا فرمانى پي كړوون.

وه هوى هاتنه خواره دى هم نايه ته نمويه كه بخارى و موسليم نه گيړنموه كه: جوله كه له سره دى پيغمبردا ﷺ نه يان روت نه گمر پياو له لاي دواوه له پيشموه بچيته لاي ژنه كى، نه گمر مندا لايان بوو. مندا له كه خيل نه ييت، وه نه نصاريه كانيش له سره نهو قسه يه جوله كه نه وريشتن، نيتر خوى گموره نهو نايه ته نارد خواره: ﴿نَسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنْتُمْ شِئْتُمْ﴾ (البقرة: من الآية ٢٢٣). واته: هر چو نيك بچنه لاي ژنه كانتان دروسته به مخرجى بڼه پيشموه ييت و بهو مخرجى مېهستان شونى مندا لاي ييت.

وه فرموده دى صريح هاتوه كه قده غلى نموه نه كات پياو له دواوه بڼه دواوه بچيته لاي ژنى خوى.

نه حمد و (ترمذي) و نيينوماجه نه گيړنموه كه پيغمبر ﷺ فرموي: (لَا تَأْتُوا النِّسَاءَ فِي أَعْجَازِهِنَّ. أَوْ قَالَ: فِي أَدْبَارِهِنَّ) ورواته ثقات^(١). واته: له دوواى دواوه مېه بچنه لاي ژنه كانتان.

عه مري كورې شوعيب نه گيړنموه له باوكي يوه له باپره يوه كه پيغمبر ﷺ سبارت بهو كسى كه نهو كاره بكات فرموي: (هِيَ اللَّوْطِيَّةُ الصَّغْرَى)^(٢). واته: نهو نيربازى چكوله يه. وه له لاي نه حمد و خاوه سونه نه كان هاتوه له نبي هورپره وه كه پيغمبر ﷺ فرموي: (مَلْعُونٌ مَنْ أَتَى امْرَأَةً فِي دُبْرِهَا)^(٣). واته: نه فرين لى كراوه نهو كسى له دوواوه چوه لاي ژنه كى.

نيينوته يي يه فرموي: هر كاتيك له دوواوه چوه لاي و نافرته كهش به گويى كړد، نهو هر دو كيان ته غزيرو سزا نه درين، نه گينا نه گمر ژنه كه بهو رازى نېي، له يدك جيا نه كړنموه، وه چو دواوين پيسو نهو كسى دواوين پيسى له گهل نه كړت جيا نه كړنموه له يدك.

(١) أحمد (١٨٢/٢) والترمذي (١١٦٤) من حديث علي بن أبي طالب وعلي بن طلق.

(٢) أحمد (١٨٢/٢ و ٢١٠) وجمع الزوائد (٢٩٨/٤).

(٣) أحمد (٣٤٤/٢)، وأبو داود (٢١٦٢)، والترمذي (١١٦٥)، والنسائي في الكبرى، (٩٠٠١)، وابن ماجه (١٩٢٣).

خو داپړین و سنوړ دانان بۆ نموه:

له پيشنوه باس کړا که نيسلام حبل له زور بوونی نموه کان نه کات، چونکه ديمنيتکه له ديمنه کانی هيزو تواناو بهرگری بۆ گمل و نتموه کان، چونکه عيززتهی گمل بهزوری نموه ویه.

وه نموش هوی دانرانی یاسای ژن و میړدایه تییه پیغمبر ﷺ نه فرموی: (ژنيك بهيتن که زاوژي کمو بهسوزو خوشويستی بيت، چونکه من لئاو نتموه کانی ترډا پوژي دوايی بهزورتانوه شانازی نه کم). بهلام نيسلام له گمل نموه شدا پڼگری ناکات له همدی کاتی تایبتهیدا که سنوړ دابنری بۆ منډال داری، به به کارهیتانی دهرمان بۆ نبوونی منډال، یا به هرهویه کی بسودتر. جا په وایه دانانی سنوړنک بۆ منډال نبوون له کاتیکدا پیاو خیزانی زور بیت و نتموانی ههلسی به پوره ده کردنی منډاله کانی به شپوهیه کی راست.

وه هرده ها نه گمر ژنه که لاواز بیت و زو و منډالی بی، یا پیاوه که هژار بیت، لم شتواندا په وایه سنوړدانان بۆ منډال نبوون، بهلکو له زانایان رایان وایه لم شتواندا نک په وای بیت و هیچی تر؛ بهلکو شتیکی په سمند.

تیمامی غزالی نمو ژاندهش که له جوانیایان تترسن نه خاته پال نمانه. جا لمو شتواندا ژن و میړد بۆ یان هدی نه یه لن منډالیان بیت، بهلکو همدی له زانایان به په وای دانمیتن له هممو شپوهیه کدا، بهلگهشیان بۆ بۆچونه که یان نمانه لای خواره ویه:

۱- بوخاری و موسلیم له جابیره و نه گپرنمونه که فرمویته: له سرده می پیغمبردا ﷺ خومان نه کیشا دواو و قورتانیش نه هاته خواره^(۱). (واته قده غمان لی نه نه کرا).

۲- وه هرده ها موسلیم نه گپرنمونه که فرمویته: نیمه خومان نه کیشا دواو کاتی گه یشتن به خوشی و توه که مان له دهرده نپرشت. باسی نمو کاره گه یشت به پیغمبر ﷺ لای قده غه نه کردین^(۲).

شافعی په حمته خوی لی بیت فرمویته: نیمه له همدی صحابه و نه گپرنمونه که پریان داره به خو کیشانمونه لمو کاتدا، وه به خراپیشیان نه زانیوه.

(۱) البخاري (۵۲۰۸)، ومسلم (۱۳۶/۱۴۴۰).

(۲) مسلم (۱۳۸/۱۴۴۰).

(الزواج) ژن هیئان و میړد کردن

وه بهیهدقی ووتویهتی: نو پښ دانه مان له سعدی کورې ټیږی وه ققاص و ټیږی ټیږی
نمنصاری و زهیدی کورې ثابت و ټیږی ټیږی ټیږی ټیږی، ونهوش مزه ټیږی مالیک و
شافعییه.

وه عومرو علی خوا لټیان رازی بیت بهزینده بهچال کردنیان دانه ټیږی همتا حموت شیوه کی
بمسردا تی ټیږی پرایه.

قاضی ټیږی علا به ټیږی خوی وه چمند کسانۍ تریش ته گټیږی ټیږی له عوبهیدی کورې
روفاعوه له بارکییهوه که فرمویهتی: له لای عومرو و علی و زویهرو سعد خوا لټیان رازی
بیت له گمل چمند کس له صحابه دانیشتین و باسی خو کیشانهویان کرد و ووتیان: قهیناکه،
پیاونک ووتی: خه لک ته لټین زینده به چال کردنۍ بچوکه. علی خوا لټی رازی بیت ووتی: به زینده
بهچال کردن دانانری همتا حموت قوناغه کی بمسردا تی ټیږی پرایه. همتا ټیږی له ره گزی قور،
لهپاشاندا ټیږی به نوظفه، لهپاشاندا ټیږی به پارچه خوټن، لهپاشاندا ټیږی به پارچه گوشت،
لهپاشاندا ټیږی به ټیږی، دواپی به گوشت، دواپی ټیږی به شیوه کی تر. عومرو فرموی: راست
ته کی خوا تممنت درټ بکات.

به لآم ظاهیری یه کان رایان وه هایه که بهرگری کردن له مندال بوون حرامه، به لگشیان ټیږی
که جوزامی کچی وه هب گټیږی ټیږی: که خه لکینک پرسیاریان له پیغمبر ﷺ کرد، دهریارۍ
خو کیشانهوه؟ فرموی: (ذلك هو الواد الحفی) ^(۱) واته: ټیږی زینده بهچال کردنۍ بچوکه.

وه نیمامی غمزالی وه لآمی ټیږی داوه ټیږی ووتویهتی له صحیح دا چمند فرموده یه هاتوه
دهریارۍ رهوا بوونی، وه ټیږی که نه فرمویت: (انه الواد الحفی) زینده بهچال کردنۍ بچوکه.
وه ټیږی فرموده یه وه هایه که فرمویهتی: (الشرك الحفی) ^(۲) هاویش پهیدا کردنۍ بچوکه. نو
قهسیدش کپراهی یت پتویست نه کات نک حرامۍ.

وه مهبست له کپراهت پیچوانۍ باشر بوونه، وه ټیږی وه هایه بووتری: کپراهتی هدی به
دانیشتوی مزگوت دانیشتۍ خوی خمریک نه کات بهیادی خواوه یا به نوټوه، وه همدی له
پیشوایان وه که همدی یه کان رایان وه هایه که خو کیشانهوه کاتی رهوا یه که به رهزامندی ژنه که
بیت، به لآم بی رهزامندی ټیږی کپراهتی هدی.

(۱) أحمد (۳۶۱/۶) ومسلم (۱۴۱/۱۴۴۲).

(۲) أحمد (۳۰/۳) وابن ماجه (۴۲۰۴).

هوكمی سك لمباربردن:

دوای جیگرېوونی نوظفه لمار په دروست نږیه کورپه له که لمارو بیرې که سدویست
رؤژی بهسردا تېرېږي، چونکه لموکاتمه دهست درېژي کردن ښې بڼه سر گیانیځ که توله
پتړیست نهکات لمدنیو ناخیره تدا.

بهلام لمارو بردنی کورپه له، یا تیک دانی تووی پیاو هیلکمی ژن، پیش ښو کاته دروسته نهگمر
شتیکمی وهابوو پتړیستی بهو کاره کرد، بهلام نهگمر شتیکمی راستی پتړیست نهبوو، ښو کاره
کمرههتی هیده.

خاوهنی کتیبی (سبل السلام) ووتویهتی: منداڼ لمبار بردن پیش گیان کران بهسردا دروستی
و نادرستی وه خوکیشانموه جیاوازی زانایانی لسمره، هرکس خوکیشانموه به دروست دابنې
ښو ښوکارهش به دروست دانهنې. وه هرکس به حرامی دابنې ښوکارهش به حرام دانهنې.
وده رمان دان به نافرته بڼه منداڼ نهوونیش نهخریته پال ښو. تمارو بوو.

وه نیمامی غمزالی پای وهایه: که منداڼ له باربردن تاوانیکه بهرامبر ښو شته نهکری که
هیده و پیک هاتوه، وه ووتویهتی ښو شتهش چمند قوناغی هیده، کاتې نوگه نهچیته پهحموه
تیکهلی ناری ژن ښییت و ناماده ښییت بڼه دروست بوو. تیک دانی ښو تاوانیکه، جا کاتې بوو به
پارچه گوشت و سره میکوته (زهرو) تاوانیکمی گموره تره، وه کاتې رڅی کرا بهسردا تاوانه که
زیاتر گموره ښییت.

سویند خواردن له چوونه لای ژن (ایلاء)

پیناسه کمې:

ایلاء: لمرعدا ښو به که پیاو سویند بخوات نهچیته لای ژنه کمې، جا سوینده که بهخوا بیت،
یا بهرړو، یا به خیر، یا به حج، یا به تعلق بیت وه که.

له سمره می نه قامیدا پیاو و هېوو سویندی نه خوارد نهچیته لای ژنه کمې بڼه ماوهی سالتیک،
یا دوو سال، یا زیاتر به مېبېستی نازاردانی ښو ژنو زبان پېگه یاندنی، بهو شپوه به ښی هېشتموه
نهژنی بوو نه تعلق دابو، خواي گموره وویستی که سنورتیک بڼه ښو کاره زبان به خسه دابنې، چوار
مانگی بڼه دانا که پیاو بیري تیدا بکاتمه، بهلکو بگمړتیه بڼه ری راست، جا نهگمر
لهو ماوه ییدا چووبوه لای ژنه کمې و که فاره تی سوینده کمې دا ښو باشه، نهگینا ښی تعلق بدات،
خواي گموره نه فرموی: ﴿لِلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ تَرِيصُ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ فَإِنْ فَازُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ
رَحِيمٌ وَإِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ فَإِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾ (البقرة: ۲۲۷) واته: بڼه ښو کسانمی سویند له

(الزواج) ژن هیئان و میړد کردن

ژنه کانیان نه خوځن که نه چنه لایان نه بی چوار مانگ چاره روانی بکمن، جائه گمر گمرانوه لهو چوار مانگدا نموه خوی گموره لی بوردهو میهریانه، بهلام نه گمر نیازی ته لاق دانیان هه بور، نموه خوی گموره بیسمرو زانایه به هه موو شت.

ماوهی ایلاء:

زانایان لمسره نموه رتکن که هرکس سویندی خوارد دهست له ژنه کی نمدات و نه چیتته لای زیاتر له چوار مانگ نموه نیلائی کردوه. بهلام جیاوازیان هدی لهو دا که نه گمر نمو کسه وا سویند بخوات چوار مانگ نه چیتته لای ژنه کی، نه بو حنیفو هاره لانی ووتویانه: حوکی سویند خوړی بو نه چمپی و نیلائی کردوه.

بهلام جهمووری زانایان که همرسی نیمامه کانیس لهوانن رایان رایه که حوکی نیلائی بو نریه چونکه خوی گموره چوار مانگی بو داناره، وه دوی چوار مانگه که یا پشیمان نه بیتموه یا ته لاقی نمدات.

حوکی ایلاء:

نه گمر پیاونک سویندی خوارد له ژنه کی نریک نه کموتتوه، نه گمر له ماوهی نمو چوار مانگدا چوه لای، نموه نیلاکی کوتایی دیت و نه بی کفارتهی سویند بدات.

بهلام نه گمر چوار مانگه که تمواو بوو وه هر نه چوه لای ژنه کی، جهمووری زانایان رایان وه هیه که ژنه که بوی هدی دارا له میړده کی بکات: یا به چیتته لای یا ته لاقی بدات، بهلام نه گمر پیاره که هیچ کامیانی نه کرد، نیمامی مالیک رای وه هیه که حاکم بوی هدی له جیاتی پیاره که ژنه که ته لاق بدات بو لبردنی زیان له ژنه که. وه نه حمدر شافعی و قاهیری به کان رایان وه هیه قازی ته لاقی نادات به لکو زور له پیاره که نکات که خوژی ته لاقی بدات.

بهلام حنه فییه کان رایان وه هیه که نه گمر ماوه که تمواو بوو نه چوه لای ژنه کی نمو ژنه ته لاقی نه کموی به ته لاقی باتین، هر به تمواو بوونی ماوه که.

وه بو میړده که نییه که داوی گمرانوهی بکات چونکه مامه لئی خراپ بوو دهریاری ژنه که، به خوړاگرتنی له چونه لای به بی به هانه، کمواته مافی ژنه کی له ناو بردووهو بهو کارهش ستمی لی کردوه.

وه نیمامی مالیک رای وه هیه که میړده که حوکی نیلائی نه چیتته نه ستو، نه گمر مهبستی زیان گه یاندن بیت به ژنه که به نه چونه لای، با سویندیشی نه خوارد بی بو نموه، چونکه لهو حالدا زیان به ژنه که نکات، وه ک چون له کاتی سویند خواردنیشدا زبانی پی نکات.

ئو ته لاقی به ایلا، نه کموی:

ئو ته لاقی به ایلا، نه کموی ته لاقی باینه، چونکه نه گهر ته لاقی ره جعی بوايه میړده که نهیتوانی زوری لی بکات بیباتمه لای خوی، چونکه مافی خویته، وه بموه بهر ژه وندی ژنه که نایته جی و زیانی له کول ناکموی. وه نموهش مذهبی نه بوجه نیفه یه.

مالیک و شافعی و سعیدی کوری موسه یبو نه بویه کری کوری عبدالرحمن بۆ نموه چون که ته لاقه که ته لاقی ره جعی نه میت، چونکه به لگهی وانیه که بائین بیت؛ وه چونکه ته لاقی ژنیکی گوترا و ديه بئ بریتی و بئ به جی هیتانی گپرانده یه.

عیده ی ژنی ته لاقه راو به ایلا:

جهما وری زانایان بۆ نموه چون که ژنی نیلا کراو عیده نه کیشی وهک هممو ته لاق درا و ده کانی تر، چونکه نمیش ته لاق درا و ده.

جایی کوری زید فرمویه تی: عیده ی به سمر دا ناسه پینتری نه گهر له ماوه ی ئو چوار مانگدا بئ نوژی بو بیت سی جار.

تیب نوروش و تویه تی: کومه لیکیش له زانایان ئو قسه یان کرد و وه همر نموهش له تیب نو عه بیاسوه گپرا و ده. وه به لگهی: نمویه که عیده بۆ پاک بو نموه ی ره حمه، وه ئو به بئ نوژی یانه پاک بو نموه کهی بۆ دروست بو و ده.

مافی میړد به سمر ژنه که یوه

مافی پیاه به سمر ژنه که یوه نمویه که ژنه کهی گوئ رایه لی بکات لهو شتاند که سهر پچی کردنی خوی تیدا نییه، وه خوی و ماله کهی بۆ پارتزی، وه کارک نه کات که پیاه که پی نی ناخوش بیت، و روی لی کرژ نه کات، و به شیویه که خوی نیشان نداد که رقی لوی بیت، و پی نی ناخوش بیت، نه مانه له گهره ترین مافه کانی پیاه به سمر ژنه که یوه.

حاکم نه گپرتمه له عانی شه که فرمویه تی: پرسم له پیغمبر ﷺ کئ زور مافی به سمر ژنه هیده؟ فرموی: میړده کهی، و تویه تی: ئهی کئ زور مافی به سمر پیاه و ده هیده؟ فرموی: دایکی^(۱).

(الزواج) ژن هیئنان و میتره کردن

وه پیغمبر ﷺ نومافه تهئکید نهکات و نهفرموی: (لو أمرت أحداً أن يسجد لأحد، لأمرت المرأة أن تسجد لزوجها، من عظم حقه عليها) رواه أبو داود، والترمذي، وابن ماجه، وابن حبان^(۱).
واته: نهگمر فرمانم بدایه کسیتک کړنوش بۆ کسیتک بیات، نهوه فرمانم نهدا به ژن کړنوش بۆ میتره کوی بهریت، لهبر نهوی ژور مافی بهسرموه هدی.

خوای گموره وهسفی ژنه چاکهکان نهکات و نهفرموی: ﴿فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ﴾ (النساء: من الآية ۳۴).

واته: جا ژنانی چاک گوټرایه لن و پاږو نهیئنی میتره کانیان نهپارژن بهوی نهوی که کراون به نهمین لهسرمی به ناگاداری خوا. نهوانمش جوانترین رهوشن بۆ نافرتهان، وه بهوه ژبانی ژن ومیتردایه تیایان بهردهوام نهمی و بهختیار نهمین.

وه له فرموده دا هاتوه که پیغمبر ﷺ فرموی: (خير النساء من إذا نظرت إليها سرتك، وإذا أمرتها أطاعتك، وإذا غبت عنها حفظتك في نفسها ومالك)^(۲).

واته: چاکترین ژن نهویه کاتی سیرت کرد دل خوشت بکات، وه نهگمر فرمانت پی کرد بهگوټ بکات، وه نهگمر لئی دوور بوی خوی و ماله کهت بۆ بهپارژئی.

وه پارژگاری کردنی نهو مافانه لهلایمن ژنوه به جیهاد دائمنی له ری خوادا. ئیبنوععباس نهگپرتنهوه خوا لئی پاږی بیت: ژنیک هاته لای پیغمبر ﷺ ووتی: نهی نیرراوی خوا من لهلایمن ژنانوه نیرراوم بولای تو: نهو جیهادهی خوا لهسرم پیاوایی داناره، نهگمر سرکهوتن پاداشتیان هدی، وه نهگمر کوژران زیندون و لای پورهرد گاریان روژیان نهدرتئی، ئیمدی ژنانیش خزمهتیان نهکهین، نهی چی بۆ ئیمه نهیت لهوه دا؟ پیغمبر ﷺ فرموی: (أبلغني من لقيت من النساء أن طاعة الزوج واعترافاً بحقه يعدل ذلك. وقليل منكن من يفعله) واته: هدرچی ژنیکت تووش بوو پیی رابگهینه که گوئی راپهلی پیاو ئیعتراف کردن به مافه کانیان وه نهو جیهاده وهایه، هدرچنده کهمتان نهوه نهکات^(۳).

(۱) أبوداود (۴۱۶۰) والترمذي (۱۱۵۹) وابن ماجه (۱۸۵۲) وأحمد (۷۶/۶)، عن عدد من الصحابة.

(۲) تهخریجی نهو حدیسه رابورد.

(۳) البزار (۱۴۷۴) ومجمع الزوائد (۳۰۵/۴).

(الزواج) ژن هينان و ميتره كردن

وه له بهر گموره يی نمو مافهيه كه ئيسلام گوئى رايه لى ميتردى يهك خستوه له گهل بهجى هينانى فرزه كانى تايين و خواپرستى. له عبدالرحمن ى كورپى عموفوه: كه پيغمبهر ﷺ فرمويەتى: (إذا صلت المرأة خمسها، وصامت شهرها وحفظت فرجها، وأطاعت زوجها، قيل لها ادخلي الجنة من أي أبواب الجنة شئت) رواه أحمد والطبراني^(١).

واته: نهگهر ئافرهت پيئنج نوێژه کهى بهجى هينان و پۆژووی په مزانی گرت و داوێنى پاراست و مل کهچى فرمانى ميتردى کرد پێى ئوتري: بچۆره به ههشتوه له کام ده رگايانهوه ئهتويەت.

وه له نمو سه له موه خوا لوى رازى بيت كه فرمويەتى: پيغمبهر ﷺ فرمويەتى: (أما امرأة ماتت، وزوجها عنها راض، دخلت الجنة)^(٢). واته: هه ر ئينك بمرى ميتره کهى لوى رازى بيت نه چيته به ههشتوه.

وه بهشى زۆرى نمو ژن نه خاته ئاگره وه، سه ريئچى کردنى ميتره که يەتى و له بير کردنى چاکه کانيه يەتى. له ئينبوعه بباسوه خوا لىيان رازى بيت: كه پيغمبهر ﷺ فرمويەتى: (أطلعت في النار فإذا أكثر أهلها النساء، يكفرن العشير، لو أحسنت إلى إحداهن الدهر، ثم رأت منك شيئاً، قالت: ما رأيت منك خيراً قط) رواه البخاري^(٣).

واته: ناو ئاگرم نيشان درا دانيشتوانى بهشى زۆريان ئافرهت بوون، چونكه زوو چاکه يان له بير نه چيتموه، نهگهر چهندين سال چاکى له گه لدا بکهيت يهك خراپهت لى ببينى نه لیت: هه رگيز خيترم له تو نه بينيوه.

وه له نهبى هورپه يره وه كه پيغمبهر ﷺ فرمويەتى: (إذا دعا الرجل امرأته إلى فراشه فأبت أن تجيء، فبات غضبان، لعنتها الملائكة حتى تصبح) رواه أحمد والبخاري ومسلم^(٤).

واته: نهگهر پياويك شو ژنه کهى بانگ کرد بۆناو جيگا و نه چوويەت و نمو شوه پياوه که لى تو بهيەت ههتا به يانى، مهلايکه له عنەتى لى نه کهن ههتا رۆژ نه کاتوه.

(١) أحمد (١٩١/١) وجمع الزوائد (٣٠٦/٤).

(٢) الترمذي (١١٦١) وابن ماجه (١٨٥٤) والحاكم (١٧٣/٤).

(٣) البخاري (٢٩) ومسلم (٩٠٧).

(٤) أحمد (٤٣٩/٢) والبخاري (٥١٩٣) ومسلم (١٤٣٦).

(الزواج) ژن هیتان و میړد کردن

وه مافی ملکهچی وگوږالئی کردنی نافرته بۆ میړدهکمی نښی له کاری چاکو فرمائینکدا
بن که خوا پښی پازییه، چونکه (ملکهچی بۆ هیچ مخلقو و دروست کراویک دروست نییه له
نافرمانی خوادا)^(۱).

جا نهگهر پیاوهکمی فرمانی پښی بکات بۆ کردنی خراپهیدک پتوښته لسمری سمرپچی
فرمانهکمی بکات.

وه همر له ملکهچییه بۆ پیار که بهرازی بوونی نو نهییت پوژوی سوننت نهگړی، وه همروه
هجي سوننت نهکات بهر زامهندی نو نهییت، و له مالی نهچیتته در به ره زامهندی نو نهییت.

نمودادی طيالي گيړاړيه ييموه له عبدالله ي کورې عومروه که پتغممبر ﷺ
فرمودهتي: (حق الزوج على زوجته أن لا تمنعه نفسها، ولو كان على ظهر قتب، وأن لا تصوم
يوماً واحداً إلا بإذنه، إلا لفريضة فإن فعلت أثمت، ولم يتقبل منها، وألا تعطي من بيتها شيئاً إلا
بإذنه، فإن فعلت كان له الأجر، وعليها الوزر، وألا تخرج من بيته إلا بإذنه، فإن فعلت لعنها الله
وملائكة الغضب حتى تتوب أو ترجع وإن كان ظالماً).

واته: مافی پیاره بهسر ژنهکیموه که پښی لی نهگړی همرکاتی ییموی بجیتته لای، با لسمر
پشتی حوشریش بیت، وه پوژیک بڼی پښدانی نو بهرپوژو نهییت، نهگهر بهرپوژو بوو گوناډار
نهییت و لڼی ودرناگړی جگه له پوژوی فمړ، وه هیچ له مالهکمی نددا بهکس به ټیزنی
پیارهکمی نهییت، نهگهر شتی وای کرد پیاره که پاداشتی بۆ نهوسری و ژنه که گوناډاره، و ناییت
له مال بجیتته در هدا پیارهکمی پښی نددا نهگهر چوه در خواو فریشتهکانی تورپی نهفرنی لی
نهکن هدا نهگهر پتموه یا پشیمان نهیتموه، با پیارهکمی ستمکارش بیت.

کسیک نهباته مالهوه که پیارهکمی پښی ناخوش بیت:

وه له مافی پیاره بهسر ژنهکیموه که ژنهکمی کسیک نهباته مالهوه پیارهکمی پښی ناخوش
بیت هدا پښی پښی ندات.

له عمری کورې نهحوه صی. جهشمی یوه خوا لڼی پازی بیت که گوئی له پتغممبر ﷺ بووه له
هجي مال ناوایدا دوی نموی ستایشی خوای کردوهو خه لکی وهیر هیناوه توهو ناموژگاری
کردون له پاشاندا فرمودهتي: (ألا، واستوصوا بالنساء خيراً فإنما هن عوان عندكم ليس تملكون
منهن شيئاً غير ذلك، إلا أن يأتين بفاحشة مبينة، فإن فعلن فاهجروهن في المضاجع، واضربوهن

(۱) أحمد (۱/۴۰۹ و ۶۶)، والطيالسي في مسنده (۱۷).

(الزواج) ژن هیئان و میړد کردن

ضرباً غیر مبرح، فإن أطعنكم فلا تبغوا عليهن سبيلاً، ألا إن لكم على نسائكم حقاً، ولنسائكم عليكم حقاً، فحقكم عليهن أن لا يوطئن فرشكم من تكرهونه، ولا يأذن في بيتكم من تكرهونه، ألا وحقهن عليكم أن تحسنوا إليهن في كسوتهن وطعامهن) رواه ابن ماجه والترمذي، وقال: حديث حسن صحيح^(۱).

واته: ناگادارین، داواتان لئ نه کم که بهرامبر ژنه کانتان چاک بن چونکه نهوان دیلی بردهستی ټیون، لموه زیاتر هیچتان نږیه بهسریانوه، مه گمر تاوانیکی ناشکرا بکمن. نه گمر شتی وه هیان کرد، له جیگا لیان دوور بکومنهوه، وه لیان بدن لئ دانیک که شوین دیاری نه کات، به لام نه گمر ملکه چتان بوون نیتر زیاده پوهی مه کم لیسریان، ناگادارین، که ټیوه مافتان هدی بهسیر ژنه کانتانوه، وه ژنه کانیشتان مافیان هدی بهسیرتانهوه. وه مافی ټیوه بهسیر نهوانوه نهویه کمسیتک پی نه نیتته ناو مالتان که ټیوه پیتان خوش نه بیټ، وه پئی کمسیتک نه ده ن بیتت مالتان که رقتان لیان بیټ، وه بزنان که مافی نهوانیش بهسیر ټیوهوه نهویه که به چاکی پو شاکیان بو بکمن و خواردنیان بدن.

خزمدت کردنی پیاو له لایمن ژنوه:

بناغهی پدیوهندی نیتوان پیاو ژن یه کسانویه له ماف و نمرکه کاند، وه بناغهی نهوش فرموده دی خوی گموره یه که فرموده تی: ﴿وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ﴾ (البقرة: من الآية ۲۲۸).

واته: وه ژنان مافیان هدی بهسیر میړده کانیانوه وه چوڼ میړده کانیان مافیان هدی بهسیر نهوانوه به چاکو به عورف، وه بو پیوان هدی پله یه کی زیاتر له ژن.

نم نایته نم مافی به پیاری نمدات به ژنیشی نمدات، جا همرکاتی داوای شتی لمژن بکری نهونده دی نهوش داوا له پیاو نه کری.

وه نم بناغهی نسیلام دیناره بو مامه لئ نیتوان ژنو میړدو رنک کردنی ژیان له نیتوانیدا بناغهی کی فیگری و سروشتیه، چونکه پیاو به تواناتره بو کارو کاسبی و هملو دان له دهره دی مال، وه ژن به تواناتره لیسر رنک خستنی مال و پوره ده کردنی متدالو ناسان کردنی هویه کانی حوانوهو ناسایش له ناو مالدا، جا پیار نم نمرکانی پی نسیپردی که گونجاوه بوی، وه ژنیش نم

(۱) الترمذي (۱۱۶۳) وابن ماجه (۱۸۵۱) وأحمد (۷۲/۵-۷۳) والنسائي في (عشرة النساء) (۲۸۷).

(الزواج) ژن هیئان و میترد کردن

نمرکانمی پئی نسیپتردری که له گهل سروشتیدا بگوئیی، بیه کاروباری مال له ناوخواو دهره ودا ریک و پیک نه بیئت، بی نهوی هیچ کامیان هویه بدوزیتوه که ماله که تنیا لیسر خزیته.

پتغممبهر ﷺ له نیوان عدلی کوری نهبی طالیب و فاطمی خیزانیدا ناوپی کرد. نیشی مالی سپارد به فاگیمو کارو کاسبی دهره وای سپارد به عدلی^(۱).

بوخاری و موسلیم نه گیرنوه که فاگمه خوا لی پیازی بیئت هاته خزمهت پتغممبهر ﷺ بیزاری خوی دهری لموی که توشی دهستی ده بیئت به هوی ده ستار کردن، وه داوی کاره کمریکی لی کرد، فرموی: (ألا أدلكم علی ما هو خیر لکما مما سألتما: إذا أخذتما مضاجعكما فصبعا الله ثلاثاً وثلاثین، واحدا ثلاثاً وثلاثین، وکبرا أربعاً وثلاثین، فهو خیر لکما من خادم)^(۲).

واته: نایا پی نمایتان نه کم بز شتی لمو چاکتر بیئت که داوی نه کم؟: کاتی چونو ناو جیته سیوسن جار بلین (سبحان الله) و سیوسن جار بلین (الحمد لله) و سیوچار جار بلین (الله أكبر) نمو چاکتره بز ئیوه له خزمهتکار.

وه له نه سمای کچی نهبی به کروه خوی لی پیازی بیئت که فرمویته: من زوبه یرم خزمهت نه کرد له ماله و به هه مو شینوه یه، وه نسیپتی هه بو خزمهت نه کردو جیته که یم پاک نه کردوه و خواردنم نه دایمو سه ره شتیم نه کرد. نه سما خوی گزویگیای نه داو ناوی نه داو، دۆلچمی نه دوری یه و، هه بری نه شتلاو، دانموتلی له زهوی به که یه و نه هینایه که دوست یه کی فرسه خیک دور بوو.

له دوو حدیسه دا نمو دهره که یی که لیسر ژنه که خزمهتی مال بکات، وه چون لیسر پیاهه مسره و خرچی ژن بکیشی.

وه فاگمه ره زای خوی لی بیئت کاتی سکالای کرد لهو ماندو بوونه که توشی نهبو به هوی نیش کرد نمو، پتغممبهر ﷺ، نه فرموی به عدلی: فاطمه خزمهت کردنی لیسر نییه به لکو هه لیسر تویه.

وه هه وها کاتی بینی نه سماو چون خزمهتی پیاهه که نه کات نه فرموی پی خزمهت لیسر نییه، به لکو بریاری لیسر داو ئیقراری به خزمهت که کرد. هه وها ئیقراری لیسر خزمهت کردنی خیزانه کانی صهابه کرد، له گهل نه وهدا که نهیزانی هه یانه پازی یه هه یانه پی ناخوشه.

(۱) أقضية رسول الله ﷺ ؛ للقرطبي (۷۲).

(۲) البخاري (۵۳۶۲) ومسلم (۲۷۲۷).

الزواج) ژن هیټان و میړد کردن

و ټیټنوقه ییم فرمویه تی: ټمه کاریکه گومانی ټیدا نییه، وه نایت دده ولعمندو هڅار، بهرزو نرم لیک جیابکرینموه.

ټموه فاگمه بوو که بهرزترین ټافره تی جیهانه خزمه تی میړده کی نه کرد، و هاته لای پیغمبر ﷺ سکا لای کرد لده ست ټمو خزمه ته، پیغمبر ﷺ له سکا لای نه پرسی.

هندی له زانایانی مالیکی ووتویه: لسم ژن پیوسته خزمه تی مال بکات، وه ته گهر له خیزانیکه دده ولعمند بوو یان له مالی بارکی له خوشیدا بوو، ټموه سمره رشتیاری ماله کی لسمره فرمان کردن به خزمه تکار، وه ته گهر حالی مام ناوهند بوو، ټموه جینگا راخستو ټمو جوړه شتانه ی لسمره، وه ته گهر له خوار ټموانه بوو لسمره تی گسک بدات و مال پاک بکاتموه و چیشټ لی بنی و جل بشوات. وه ته گهر له ټافره تانی کرد و ده یلم و ناوچه شاخویه کان بوو ټمبی ټمو کارانه بکات که ټافره تی ټمو ناوه نه یکات، وه بز ټموه شه خوی گهوره ټمفرموی: ﴿وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَ بِالْمَعْرُوفِ﴾ (البقرة: من الآية ٢٢٨) وه عاده تی موسلمانان له کوزر تازه دا همریو شیویه بووه که باسمان کرد.

ټمی نابینی که خیزانه کانی پیغمبرو یارانی ټاردیان هاریوهو نانیاں کردوهو چیشټیان لی ناوهو جی یان راخستوهو خواردنیاں داناوهو ټمو جوړه شتانه، وه نازانین که ژنیک هبویټ ټموانی نه کردبی، وه بوشی دروست نییه که نه یکات: به لکو ټموان جاری و ابووه له خیزانه کانیان داوه ته گهر ته مه لټی یان کردبی لموه دا، و ته گهر ټمو کارانه یان لا رهوا نمویه داویان لی نه نه کردن. نا ټموه مه زه بی راست، به پیچموانی ټموی که مالیکو ټمبوحنیفه و شافعی بوی چون که ووتویه: واجب نییه لسم ژن خزمه تی میړده کی بکات.

وه ووتویه: په یانی ژن و میړدایمی تنها ټمو پیوست نه کات که میړد خوشی له ژن وهریگری، نه کار ی پی بکات و سودی تری لی وهریگری. . . وه ده لټن فرموده کانی پيشو ټمو ته گه یمن که کار کردن تنها به ټاره زوی ژنه که یو له رهوشی جوانی یوه یمی.

لادان له راستی ووتن له نیوان ژن و میړده:

پارټزگاری کردنی به یه کمه گونجان له ناو مالدا، و بهیترکردنی په یوه ندی نیوان ټمندامانی خیزان مه بستیکه لمو مه بستانه کی له پشناوی دا درؤکردنیش ره وایه.

ته گپړنموه که نیبونومی عوزری دولی - لسمره می خه لافه تی عومردا، ره زای خوی لی بیت - ټمو ټافره تانه ی ټمبونه خیزانی خولعی نه کردن، وه به سمره هاته کی بهوی ژنانموه بلا و بووه

(الزواج) ژن هیئان و میړد کردن

لنواخلکیدا کهلای ناخوښ بوو، کاتې بهوی زانی دهستی عبدالله ی کورې نمرقمی گرت و بردی بۆ مالی خوځیان، لهپاشاندا بهژنهکمی ووت: تونمو خواجه رقت له منه؟

ژنهکمی ووتی: سوندم مده بهخوا. ووتی: سونددت ندهم به خوا. ژنهکه ووتی: بهلې، به نیبنونمرقمی ووت: گویت لې بوو؟ لهپاشاندا ههلسان و چون بۆلای عومر خوا لې پازی بیت، پېی ووت: نیوه نهلین تو ستم له نافرەتان نهکەیت و خولعیان نهکەیت. پرسیار بکه له نیبنو نمرقم، نهویش پرسیاری لې کرد، نیبنو نمرقمیش بۆی گیراوه، نهویش ناردی بهدوای ژنهکمی نیبنونهی عوزدها، ژنهکش لهگهل پوریا هاتن. عومر پېی فرموو: نموه تووی ووتوته به میړدهکەت رقم لیته؟

ژنهکه ووتی: پدشیمانم له کارهکم و تۆبه نهکم، بهلام نمو سونددی دام به خوا. منیش پیم ناخوښ بوو درۆ بکهکم. تیا درۆم بکردایه نېی نمیری موسلمانان؟ فرموی: بهلې: درۆت بکردایه، نهگمر کهسک له نیوه رقی لیمان بوو با باسی نهکات. چونکه کم مال به خوښیستی دروست کراوه، بهلکو نم خهلهکه تیکهکلی یدک نهبن به هو ی نیسلام و نسل زادهی.

وه بوخاری و موسلیم له نومو کولپوموه نهگیرنموه خوا لې پازی بیت: که خوی گوی له پیغمبر بووه ﷺ فرمویت: (لیس الکذاب الذي یصلح بین الناس، فینمی خیا، أو یقول خیا)^(۱).

واته: نمو کهسه درۆزن نییه که نیوان خهلهک چاک نهکات و شت ههلهبهستی. و قسهی خیر نهکات.

ووتیهتی (نومو کولشوم): گویم لېی نهبووه ﷺ کهپې بدات خهلهک راست نهلې، له سې شتدا نهیت: له جینگ و چاک کردنی نیوان خهلهک و قسهی ژن لهگهل میړدی و میړد لهگهل ژنیدا.

نمو فرموده ی صریحه که پې نهدات هندی درۆ بکریت بۆ بهرژهوندی.

هیشتنوهی ژن له مالی ژن و میړدایهتیدا:

پیاو مافی نموه هدیه که نهیهلین ژن لهمالی ژنومیردایهتی بهیته دهر هتا خوی پېی پې نهدا، به مخرجی نمو خانوه شایمی نمو ژنه بیت. وه بۆ نمو بییت که ژبانی ژنومیردایهتی تیدا جیگیر بیت. وه نمو جوړه خانویه که پېی نموتری خانوی شرعی. بهلام نهگمر خانوه که لایق

(۱) البخاری (۲۶۹۲) و مسلم (۲۶۰۵).

الزواج) ژن هیټان و میړد کردن

نېبوو ېو ژنه، وه نه پته توانی مافه کانی ژن و میړد ایه تی که مېهستی پیاوه ټییدا جی بهجی بکات، نموه پیاوه کوی ناتوانی زوری لی بکات که ټییدا دابنیشی، چونکه خانووی شرعی نییه.

بۆ نمونه: نه گهر لمو خانووه دا کسانیکي ټییدا بن پړی نموی لی بگرن که بهخوښی بڑی له گهل میړده کیدا، یا بهبوونی ثوانه زیانی پې بگات، یا ترسی کهل په له کانی هېی، یا نمو خانووه پیدایستی زوروری ټییدا نه بیټ، یا بهشیویهک بیت ژنه که هست به ترس بکات ټییدا، یا دراوسی کانی دراوسی خراپ بن.

گواستنوه له شوینیکمه بۆ شوینیکي تر:

مافی پیاوه که بۆ هر شوینیک وریستی بگوزرتنوه، ژنه کوشی له گهل خویدا بۆ نمو شوینه بیات، خوی گوره نه فرموی: ﴿أَسْكُنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِنْ وَجْدِكُمْ وَلَا تَضَارُوهُنَّ لِنُضْيُقُوا عَلَيْهِنَّ﴾ (الطلاق: من الآية ۶).

واته: لمو شوینمه دایان بنین که خوتان لی دانیشتون به پړی تواناتان، وه زیانیان پې مه گیهنن بۆ نموی تنگیان پې هله چن.

نمو قدهغه کردنی زیانه نموه پیوسته نکات که نابن ژن لهبر نموی زیانی پې بگات له شوینیکمه بگوزرتنوه بۆ شوینیکي تر، به لکو پیوسته که مېهستی له گواستنوه که بۆ زیاندن بیټ. وه بۆ مېهسته کانی زواج بیټ، جا نه گهر مېهستی زیان گه یاندن و تنگ هله چن بیت بهرن کاتی داوای گوزرنموی لی نکات، وه نموی ژنه که هندی له ماریویه کوی بداتی، یا واز له هندی نه فقهی بهیټی که پیوسته لمر پیاوه که، یان باور به پیاوه که نه کرت له پاراستنی ژندا، لم کاتاندا ژنه که مافی نموی هیده که نه چي له گه لیا، وه بۆ قازی هیده حوکمی نموه بدات که نافرته که به قسمی پیاوه که نکات لمو کاره دا.

وه زانیان به کاره ټنانی نمو مافه یان به ستوتنوه بهووه که له گواستنوه ټییدا ترسی زیان گه یاندنی نه بیټ، وه نموی ریگا که بن ترس نه بیټ، یا تووشی نارینه کیه بیټ که توانای خوراگرتنی نه بیټ، یا ترسی دوژمنی هیده بیټ، جا نه گهر ژنه که له شتی لهوانه ترسی هېبوو بڑی هیده نمو سدفره نکات.

به مخرج گرتنی دهر نه چونی ژنه که له خانوه کوی :

هرکس ژنیکی هیټا وه مخرجی نموی بۆ دانا که لمو ماله نهی گوزرتنوه بۆ مالتیکی تر، یا لمو شاره نه بیاته دهر، پیوسته لمری نمو مخرج بهجی بهیټی، به پړی فرموده ی پیغمبر ﷺ

(الزواج) ژن هیتان و میتره کردن

که فرموده‌تی: (إن أحق الشروط أن توفوا به، ما استحللتم به الفروج) رواه البخاري ومسلم وغيرهما عن عقبه بن عامر^(۱).

واته: په واترین مخرج که ثبتي به جني بهیښن نوموړجه په که ژنانتان پي حلال کردوه بو خوتان.

نهمش مذهبي نه‌جهد و نيسحاقی کورې راهبويهی و نوموړاغيه، وه جگه له‌وانه له زانایانی تر بو نوموړه چوون که پتوست نيه به جني بهیښي وه بوی هديه له‌وماله بیگوتیزتومو، وه له‌بارې نوموړديسمو ووتویانه: نو مخرجی پتوسته به جني بیت نوموړه که تایبیت بیت به ماریه‌ی‌نومو، وه همدروها تایبیت بیت به مافي ژن ومیردایه‌تی که په‌یمان‌که پتوستیان نه‌کات وه له پتشمو باسی مخرج‌کانی ژن هیتان و جیاوازی زانایانی تیدا کراوه به درژی.

رئ گرتنی ژن له کارکردن:

زانایان جیاوازیان خستوته نیوان نو کارې که ژن بی‌کات و بی‌تته هوی کم کردنومو مافي پیاو، یان زیان پي گه‌یاندنی، یان دهرچونی له‌مال، وه له‌نیوان نوکارې که زیانی تیدا نيه بو پیاو، جا پي‌یان نعداوه کاری یه‌کم بکړی، وه پي‌یان داوه کاری دووم بکړی. نیینوعابدین له زانایانی حنفی ووتوبه‌تی: نوموړی پتوسته بوترې نوموړه که پیاو بوی هديه پي له کارکردنی ژن بکړی، نو کارې که بی‌تته کم کردنومو مافي میتره‌که یا زیان پي گه‌یاندنی یا بی‌تته هوی چوونه دهره‌وی ژن، به‌لام نو کارې زیانی تیدا نه‌یت هیچ ریگا نيه بو قعدغه کردنی له ژن، وه همدروها پیاو بوی نيه پي له چوونه دهره‌وی ژنه‌کمی بگرت نه‌گمر پيشه‌کمی پيشه‌ی‌ک بیت له فمزه کیفایته‌کان و تایبیت بیت به ژنانه‌وه وک مامانی کردن.

دهرچولی ژن بو فیربونی زانستی:

نه‌گمر نو زانستی‌یهی ژنه‌که بوی نه‌چیت فمزه‌ بوو له‌سری بیزانی، له‌سمر پیاو‌که پتوسته فیری بکا نه‌گمر توانای فیرکردنی همدو، وه نه‌گمر نهی کرد پتوسته له‌سری بچیتته دهر بو نو شونمې زانایان و کورې زانیاری تیدا بیت بو نوموړی نه‌حکامی ناینه‌کمی فیر بیت، با پیاو‌کشی پي نمدات.

به‌لام نه‌گمر هاتو ژنه‌که نو نه‌حکامه فمزانمې نمزانی که خوا بوی داناره یا میتره‌کمی زانا بوو به دینی خوار فیری نه‌کرد، نو کاته مافي چوونه دهره‌وی نيه همتا میتره‌که پي نندا.

(۱) تخریجی هم حمیدیه راپورد.

ناموژگاری کردنی ژن له کاتی (نشوز) خراب بوون و نافرمانی کردندا:

خوای گموره نهفروموی: ﴿وَاللَّاتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا﴾ (النساء: من الآية ۳۴).

واته: نو ژنانوی ترسی نهوتان هدیو نافرمانیان بکن، یهکم جار ناموژگاریان بکن، نهگمر چاک نمبون له جینگادا خوږیان لی جیا بکنموه، نهگمر هر چاک نمبون لییان بدن، بهلام نهگمر نافرمانیان نهکردن ریگا بوستم لی کردنیان مدوزنموه.

نافرمانی ژن (نشوز) نهویه: سرپیچی فرماني میړد بکات و بهگوئی نهکات یا نهچیتته لای له جینگادا، یا بهبی نیزی میړد بچیتته ده.

وه ناموژگاری کردنیشی نهویه: خوای بخرتنموه بیر و برسینری بهخوا، وه ناگادر بکرتنموه لهوی که پیوسته لسمری له گوئی رایهلی وه لهوی که میړدکمی مافی هدی بهسریموه، هدیوها سرغی بو نهو رابکیشری که چ تاوانیک دیتته نستوی بهو سرپیچی کردنه وه چ مافیکمی لهدست نهچیت له پوشاک و نهفهقه.

وه جینگا لی جیا کردنموه نهویه: لهناو جینگای نوستندا لیی دوریکورتنموه. بهلام قسه لهگل نهکردنی دروست نییه له سی پوژ زیاتر، بهپی نهوی نهو هورپه گپراویتمیموه که پیغمبر ﷺ فرمودهتی: (لا یحل لمسلم أن یهجر أخاه فوق ثلاثة أيام)^(۱). واته: دروست نییه بو موسلمان له سی پوژ زیاتر قسه له برای موسلمان داپریت.

وه ناییت له یهکم سرپیچی دا له ژن بدرت، چونکه نایته که شاردنموه تهقدیری تیدایه واته: ﴿وَاللَّاتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ﴾ واته: نو نافرهتانی که ترسی نهوتان هدی سرپیچیتان بکن ناموژگاریان بکن.

جا نهگمر نافرمانیان کردن ﴿واهجروهن في المضاجع﴾ واته جیریان لی جیا بکنموه.

جا نهگمر هر مانموه لسمر نو نافرمانییه ﴿واضربوهن﴾ واته: لییان بدن، واته: نهگمر به ناموژگاری و جی لی جیا کردنموه که نهگمرانموه، بو میړد هدی لییان بدات. پیغمبر ﷺ نهفروموی (إن لكم عليهن ألا يوطئن فرشكم أحداً تكرهونه، فإن فعلن فاضربوهن ضرباً غیر مبرح)^(۲).

(۱) أبوداود (۴۹۱۲و۴۹۱۴).

(۲) أحمد (۷۲/۵-۷۳) والترمذي (۱۱۶۳) وابن ماجه (۱۸۵۱) والنسائي (عشرة النساء ۲۸۷).

(الزواج) ژن هیټان و میږد کردن

واته: ئیوه ئو مافەتان بەسەر ژنه کانتانموه ههیه که نهیهلن کهسیک بجیتته مالتان، که حمز ناکمن... ته گهر شتی وه هایان کرد لی یان بدهن بهلام لی دانی وانا که زۆر نازاری بدا.

وه ئه‌بێ له کاتی لێداندن له‌سه‌روچاوی نه‌دری، وه هه‌روه‌ها له‌و شوێنانه‌ی که مه‌ترسی لێ نه‌کری، چونکه مه‌به‌ست له‌و لێدانه نامۆژگاری کردنه نه‌ک فووتاندنی نه‌بوو. د گه‌یه‌یه‌وه له هه‌کیمی کورێ موعاویه قوشه‌یرییه‌وه له باوکییه‌وه که فهرمویه‌تی: و تم ئه‌ی نیه‌راوی خوا: مافان چیه به‌سه‌ر ژنه‌کانمانه‌وه؟ فهرموی: (أَنْ تَطْعَمَهَا إِذَا طَعِمْتَ وَتَكْسُوَهَا إِذَا اكْتَسَيْتَ، وَلَا تَضْرِبَ الْوَجْهَ لَا تَقْبِحَ وَلَا تَهْجُرَ إِلَّا فِي الْبَيْتِ)^(١). واته: له‌گه‌ڵ خۆتدا خواردن به‌دری، وه له‌گه‌ڵ خۆتا پۆشاکێ بۆ بکه، وه له‌سه‌روچاوی مه‌ده‌و ناشرینی مه‌که‌و له‌ناو ماڵدا نه‌یه‌ت جێی لێ جیا مه‌که‌وه.

خو رازاندنموی ژن بو بیاوه کئی:

وا باشه كه ژن بۆ پياره كەي خۆي پراز نيتتموه خۆي جوان بكات به كل و خەمنو بۆنى خوش و
وتنەي ئهوانه له هۆيه كانى جوانى.

نه محمد گيتراويه نيمهوه له كهرمدي كچي هوماموه كه به عائشه دايكي موسلمانان ووت: تو چي ته لتي له باره څه نهوه؟ تويش فرموي: خوشويسته كم پښه مېر ﷺ حمزي له پانگه كمي نه كړدو رقي له بونه كمي بوو، وه حرام نيمه بوتان به كاري بهيښن له نيواني دوو بي نوټزي دا يا دواي هم مو بي نوټزي بهك ^(۲).

(التبرج) خو د ارخستن

واتاکی: تبرج دەر خستنی ئهو شوینانهیه که پیویسته دابووشی.

وه خۆی له بنه‌په‌ته‌دا ده‌رچوونه له بورج واته کۆشک، له پاشاندا به‌کارهاتوو له ده‌رچوونی ژن له خۆداپۆشین و ده‌رخستنی ئه‌و شوێنه‌ی که پیاو تووشی فیتنه نه‌که‌ن و ده‌رخستنی جوانیان.

تبه‌روج له قورئاندا:

روشی تېرېج له قورئاندا له دوو شويندا هاتووه:

شونى يه كه: له سورتهى نوردا كه تهر موى: ﴿وَالْقَوَاعِدُ مِنَ النِّسَاءِ اللَّاتِي لَا يَرْجُونَ نِكَاحًا فَلَيْسَ عَلَيْهِنَّ جُنَاحٌ أَنْ يَضَعْنَ ثِيَابَهُنَّ غَيْرَ مُتَبَرِّجَاتٍ بِزِينَةٍ وَأَنْ يَسْتَغْفِنَ خَيْرٌ لَّهُنَّ﴾ (النور: من

(۱) أبوداود (۲۱۴۳) وابن ماجه (۱۸۵۰) وأحمد (۵، ۳/۵).

(٢) أحمد (١١٧/٦).

(الزواج) ژن هیئان و میړد کردن

(الآية ٦٠) واته: نو پیر ژنانمې که هیوای شووکردنیاں پراوه، گوناھ نویه لسمریان تهگمر همدنیک له پښاکه کانیان - وک عبا - لاهرن به مخرج مدهستیان دهرخستو پازاندنمویان نعیئت، بهلام تهگمر نموه نهکمن و خزیان دهرنهخن چاکره بزیان.

شوتنی دووم: له سورهتی تهحزابدا هاتوه به ناشرین کردنی و قدهغه کردنی که نهفرموی: ﴿وَلَا تَبْرَجْنَ تَبْرُجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى﴾ (الأحزاب: من الآية ٣٣) واته:خوتان مدهرازنموره خوتان دهرمهخن وک کاتی سدردهمی نهفامیبهکه.

خو دهرخستن پیچوانموی نایین و شارستانییهتیبه:

گرنگترین شت که مرؤفی له ناژهل جیا کردوتموه، نمویه که نادهمیزاد پښاک و شتی جوان بهکار نههیئتی.

خوای گموره نهفرموی: ﴿يَا بَنِي آدَمَ قَدْ أَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُؤَارِي سَوَاتِكُمْ وَرِشًا وَلِبَاسُ التَّقْوَى ذَلِكَ خَيْرٌ ذَلِكَ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ لَعَلَّهُمْ يَذْكُرُونَ﴾ (الأعراف: ٣٦).

واته: نومی نادهمیزاد نیمه پښاکیکمان بو ناردونه خوارهوه بو نموی شمرمهگمتانی پی داپوشن و پښاکیکش بو جوانی و خو پازاندنموه، بهلام پښاکي له خوا ترسان لموان باشته بو نیوه، نموانش له نیشانهکانی خوان بهلکو بیربکهنموه.

وه جل و بمرگو پازاندنموه همدروکیان روالمتی شارستانییهتی و پیشکومتن، وه خو پروت کردنموه گمړانمویه بو ژبانی ناژهل و ژبانی سدرهتایی.

وه ژبان به پیی سروشت همر بهرو پیش نهروات، ناییت بگمړتموه بهرو دوا مهگمر شتیکی وها پروبدات راو بیی بگورېو تروشی نوشستی ببیت، وه وای لی بکات بهرو دوا بگمړتموه شارستانییهتی و پیش کومتنی مرؤقایهتی له بیر بجیتتموه یا له بیی خوی بباتموه.

جا تهگمر پښاک پیوستیبهک بیت له پیوستیبهکانی نادهمیزادی بهرو پیش چو پیش کومتو، نموه به نیسبت ژنموه زور پیوست تره، چونکه خو داپوشن نمو پاریزهویه که نایین و شهرهف و نابرو و پاک داوینتی نهپارزئی.

وه نم سیفمتانمش زیاتر به ژنموه پهیوهستن، وه بو ژن لمیشترن وک له پیوا، همر بویه خو داپوشن لمیشتر و شایستهتره بو ژن.

به راستی عمیزترین شت که ژن هدیپی شهرهف و هدیوا داوین پاکیه، وه پاریزگاری کردنی نمو سیفاتانه پاریزگاری کردنه له مرؤقایهتی ژن له بهرترین شیوهیدا، وه نه لمبرژوهندی نافرهت و نه لمبرژوهندی کومهله که ژن واز له خو داپوشن و خو پیچانموه بهنیئت، بهتایبهتی که

(الزواج) ژن هیټان و میټرډ کردن

غمریزه جنسی توندترین و سمرګیشتترین غمریزه بهټیکړا! وه ټمو خو ږوت کړدنهو، ټمو غمریزه نه جوتیننې و له ټاوساری خوۍ بهر ټای ټه کات.

وه دانانی سنوړو به بهرست له بهرډم خو بهر ټلا کړدندا توندیو تیژی ټمو غمریزه کهم ټه کاتموه له شوینی هه لګیسانی یوه ټه ټیکوژنیتموه به شیوه ټه پوره ډه ټه کات که شایستی ټاده میزادو کهرامه تی مړوژ بیت. وه له بهر ټه یه که نیسلام ګرنگی یه کی تایه تی داوه به پو شاکي ژن. وه قورټان باسی جل بهرګی ټافره تی کړدوه، و سنوړه کی به ډرژي باس کړدوه، که له عاده تی قورټان نییه ټه ونډه ډرژه به شتی جوزنی بدات.

ټه فرموی: ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِّأَزْوَاجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَاءِ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيبِهِنَّ ذَلِكَ أَدْنَى أَنْ يُعْرَفْنَ فَلَا يُؤْذَيْنَ﴾ (الأحزاب: من الآية ۵۹) واته: ټی نیروای خوا بلنې به ژنه کانت و کهه کانت و ژنانی باور ډاران که سمرپوش و ږوپوشه کانیان بدن به سمریانو خوۍان داپوشن، چونکه ټمو نړیک تره ټو ناسینه و یان به پاکي هه تا توشی ټه زیهت و نازار نه بن.

وه ږووکړدنې فرمان له خیزانه کانی پیغه ممبرو کهه کانیو ټافره تی باور ډاران به لګه یه ټو ټه ی که هه مو ټافره ټیک داوی لی کراوه که ټمو فرمانه به جی بهیننې، بن ټه ی هیچ ژنیکی لی ډه ریکړی، هه رچنده پاک بیت، با له پاکيډا وه خیزانه کانی پیغه ممبر ښه و کهه کانی بیت.

وه قورټان بایه خیکی تایه تی داوه بهو باسو به ډرژي باسی کړدوه و ږوونی کړدو ټموه، وه باسی کړدوه که کوئی ډه ریخت و کوئی پیوسته داپپوشن. ټه فرموی: ﴿وَقُلْ لِّلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَصْوَاعِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَىٰ جُيُوبِهِنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ﴾ (النور: من الآية ۳۱).

ټی پیغه ممبر به ژنانی باور ډار بلنې که چاریان داخمن و داوینی خوۍان بیارژن، وه جوانی خوۍان ټو پیوان ډه رنه خمن ټمو شوینانه نه بیت که ډه رنه کمون (وه هه ډو ډه ست و ډه و چاو)، و با به سمرپوشه کانیان سمرسونگیان داپپوشن و ټو میټرډه کانیان نه بیت جوانی یان ډه رنه خمن.

هه تا نه گمر پره ژنیکیش بیت که نار ډووی نه مایی و کسپش نار ډووی لی نندا ټو، خوی گوره ټه فرموی: ﴿وَالْقَوَاعِدُ مِنَ النِّسَاءِ اللَّاتِي لَا يَرْجُونَ نِكَاحًا فَلَيْسَ عَلَيْهِنَّ جُنَاحٌ أَنْ يَضَعْنَ ثِيَابَهُنَّ غَيْرَ مُتَبَرِّجَاتٍ بِزِينَةٍ وَأَنْ يَسْتَعْفِفْنَ خَيْرٌ لَهُنَّ﴾ (النور: من الآية ۶۰) له پیتموه ږوون کراوه ټموه.

(الزواج) ژن هیټان و میړد کردن

وه نیسلام زړو گړنگی داوه بڼو کیشیه، و نو تمهمنی دیاری کردوه که دهیټ ژن خوی تیدا داپوښتن، پیغمبر ﷺ فرمویتي: (یا أسماء إن المرأة اذا بلغت المحيض لم يصلح لها أن یری منها إلا هذا وهذا، وأشار الى وجهه وكفيه)^(۱).

واته: نهی ندما نافرته که گه‌یشته تمهمنی نهوی بن نوټر بیټ، نابن هیچ شوټیټکی لی بیټی، نهوه نهوی نهیټ نیشارتهی کرد بڼو دم و چاوی و همدوو دهستی.

نافرهت فیتنه‌یه هیچ شتیک لهو زیان گه‌یښترتر نه‌یه بڼو پیار، پیغمبر ﷺ فرمویتي: (إن المرأة إذا أقبلت أقبلت ومعها شیطان، وإذا أدبرت أدبرت ومعها شیطان)^(۲). واته: نافرته که بهرو پوهات شهیتانی له‌گه‌لدايه، وه‌گه‌ر پشته ه‌ل‌کرد شهیتانی له‌گه‌لدايه.

وه خورو توکر د نهوی ژور درخستنی نو شوټنانهی که ده‌بڼه هوی ناشوب و فیتنه تایبه تمه‌ندترین شتهی که هه‌یټی لی دانه‌رنی که حه‌یو شه‌ره‌فی‌یه‌تی، وه له ناستی مرو‌فایټی نه‌یه‌یټته خواره‌وه. وه‌یچ شتیک پاکی ناکاتمو لهو خراپه‌یی که پیټوی لکاوه ناگری د‌وزخ نه‌یټ.

پیغمبر ﷺ فرمویتي: (صنفان من أهل النار لم أرهما: رجال بأيديهم سياط كأذناب البقر، ونساء كاسيات عاريات، مائلات میللات، لا يدخلن الجنة ولا یحدن رجها، وإن رجها لیشُم من مسافة كذا وكذا)^(۳). واته: دوجور له‌ته‌لی د‌وزخی هن که من هیشتا نهم بینون: کومه‌لی پی‌وی قامچی به ده‌ست که قامچی‌به‌کانیان وه‌ک کلکی مانگا وایه، وه ژنانیک که بڼاو پوښتن به‌لام پوتنو به له‌غجو لار نه‌پوښ به‌پوټو و کاریک نه‌کمن نافرته‌انی تریش وها بکمن، نه‌مانه ناچنه به‌ه‌شت‌وه ب‌ویشی ناکمن، همرچنده ب‌ونه‌کی له دوری نه‌ونده نه‌ونده ب‌ون نه‌کری.

وه له‌سره‌ده‌می پیغمبر ﷺ پیغمبر ﷺ خوی ه‌ندنی پ‌والټی تمه‌روجی نه‌یټی، جا سرغی نافرته‌انی پاته‌کیشا که نه‌وه ده‌چونه له فرمانی خوا، وه نه‌یگ‌پ‌رانه‌وه بڼو سر شه‌قامی پاست، و سرپه‌رشتیاره‌کان و میړده‌کانی نافرته‌انی به لی‌پ‌رس‌راو دانه‌نا لهو لادانه، ب‌ویه نه‌یترساندن له سزاو ت‌وله‌ی خوا.

(۱) أبوداود (۴۱۰۴).

(۲) أحمد (۱۴۰۳) وأبوداود (۲۱۵۱) والترمذي (۱۱۵۸) وأحمد (۳۳۰/۳) والنسائي في عشرة النساء (۲۳۵).

(۳) مسلم (۲۱۲۸).

(الزواج) ژن هینان و میرد کردن

۱- له موسای کوری یهسارهوه خوا لئی پازی بیت فرمویهتی: ژنیک بهلای نبی هوره پره دا تن پیری بونی نمو ناوهی داگرت، نمیش پی فرموو: نیازی کوت هیه نبی دروست کراوی خوی خاوهن جبرو دهسلات؟ نافره ته کش ووتی: بۆ مزگوت. فرموی: بۆ مزگوت نهچیت و بۆنیشته له خۆت داوه؟ نافره ته که ووتی: بهلئی. فرموی: ده بگه پیرهوه خۆت بشۆ، چونکه من بیستومه له پیغمبر ﷺ نبی فرموو: (لا يقبل الله صلاة من امرأة خرجت إلى المسجد وريحها تعصف حتى ترجع فتغتسل)^(۱).

واته: خوا نوژی نمو ژنه وه رناگرئ که بچی بۆ مزگوت و بونی بلاویتموه هتا نه گه پشتهوهوه خۆی نهشوات، نیبنوخوزهیمه له صهیحه کهیدا ریوایهتی کردوه، وه (حافق) ووتیهتی: نیسناده کهی (متصل) ه راوییه کانیشی سیقمن.

هروه ها نه بوداردو نیبنوماجه له رنگای عاصیمی کوری (عبیدالله) ی عمری یهوه. وه بۆیه فرمانی شتی پی کراوه بۆ نهوی بۆنه کهی لی بیتموه.

۲- وه هروه ها له نبی هوره پرهوه خوا لئی پازی بیت که فرمویهتی: پیغمبر ﷺ فرمویهتی: (أيا امرأة أصابت بخوراً فلا تشهدن العشاء) رواه أبوداود والنسائي^(۲).

واته: هر ژنیک بخوری له خۆ دایته نهیت بۆ نوژی عیسا. واته نوژی کوتایی.

۳- وه له عایشهوه گه پراوهتموه خوا لئی پازی بیت که فرمویهتی: پیغمبر ﷺ جارنک دانیشتبوو له مزگوت، ژنیک له هۆزی موزهینه خۆی کرد بهژوردا شانازی نه کرد به جلو بهرگه که یهوه که نه پزیشته، پیغمبر ﷺ فرموی: (يا أيها الناس، انہوا نساءکم عن لبس الزینة، والتبختر فی المسجد، فإن بني إسرائيل لم یلعنوا حتی لبس نساءهم الزینة وتبختروا فی المسجد) رواه ابن ماجه^(۳).

واته: نبی خه لکینه مهیلن ژنه کانتان خۆ برارنیهوه به فیزهوه بیتنه مزگوتوه، چونکه بنی ئیسرائیل نه فرنیان لی نه نه کرا هتا ژنه کانیان خویان نه پرازاندهوه به فیزهوه نهچونه مزگوتوه.

(۱) أبوداود (۱۷۴) وابن ماجه (۴۰۲) وابن خزيمة (۱۶۸۲).

(۲) مسلم (۴۴۴) وأبوداود (۱۷۵) والنسائي (۱۵۴/۸).

(۳) ابن ماجه (۴۰۱).

(الزواج) ژن هیئنان و میړد کردن

وه عومسر خوا لیّی راژی بیّت، لهو فیتنه به لیّشاوه نمترسا، و پیش نهوی روو بدات چاره‌ی بو نمدوژی‌یموه، لیسر بنه‌مای: (الوقایة خیر من العلاج) خپاراستن له چاره‌سمرکردن چاکتره، نډگیرنمه شموټکیان نمرورایموه له‌ار ممدینده گویّی لیّ بوو، ژنیك نه‌ی‌ووت:

هل من سبيل إلى خمر فأشربها

أم هل من سبيل إلى نصر بن حجاج

نایا ریگایەك هەبە بۆ ئارەق كە بێخۆملەو، یا رینگایەك هەبە بێ گەینەیت بەنەصری كۆری
 حەجاج.

عومەر فرموی: لەسەردەمی (عمر)دا نا. کاتێ پۆژ بۆوه نەصری کوپی حەججی بانگ کرد سەیری کرد جوانترین کەسە، فرمانیدا سەریان تاشی، هەر جوانتر بوو، ئیتەر دروری خستەوه بۆ شام.

هۆی تەم لادانە:

بەراستی نەفامی و لاسایی کردنەوی کۆترانە بۆتە هۆی ئەم لادانە لە پرتی راست، وە ئیمپریالیزم ھاتوو و فۆی تی کردوو ھەتا گەیاندریەتی یە ئەر پەڕی مەبەستی خۆی، ھەتا وەھای لێ ھاتوو کە موسڵمان بەلایە ئاسایی یە ئافرەتی موسڵمان بێینێ خۆی ڕۆت کردوو ئەر شوێنانی کە پیاو توشی فیتنە ئەکات دەرخیستوو و بەپازاوەیی ئەچیتە دەر، سەر و مل و گەردن و پشت و قۆڵ و قاچی لێ دەرخیستوو. وە کۆرت کردنەوی قژی سەری ھێج بە کەم و کۆری نازانی، بەلکو بە پێوستی دائەنیت ڕەنگ و بۆیو بۆن بە کاربەینێ و جوانترین جلی سەرنج ڕاکێش لەبەر بکات، وە وای لێ ھاتوو کاتی تاییبەت ھدیە بۆ پێشاندانی مۆدیڵەکانی جل و بەرگ کە لێردا ھەموو جۆرە یۆشاکیکی سەرنج ڕاکێشەر نشان ئەدرێ.

وه ټمينيت ژن به شانازی يموه به ديارده کانی پيشکومتی دانهيت که بچيته شو شوتانهی که خراپمی تيدا نه کړی، وهک شويتی سورپدانو شويتی رابواردنو شانزو سينه مار ياريگاو نادی و چاينخانه کان، وه بهوپه پری نزمی و سوکی گه يشتووه له سهيرانگو هوارگه کاندو و له شويتی شادیدا.

وه بووه به شتیکی ناسایی که نافرەتان پیتشپرکیی جوانیان بۆ ئەکرێی که به پووتی لەبەردەمی پیاواندا پائەنوسە و هەموو شەڕنەکانی لەشیان تاقی ئەکەنەوه و سەیریان ئەکەن و هەموو ئەندامییکی لەشیان ئەهێتۆن لەبەرچاوی یینەوان و گالته جاپاندا، وه له پوژنامو نامیرهکانی بڵاوە کردنەوه، مەجالی فراوان هەیە بۆ هان دانی ئەم کارە ناشرینانە و فریودانی ژن بۆ ئەوهی بگاتە

(الزواج) ژن هیتان و میتړد کردن

ناستی ناژهلې بخترخ، وه همرهوا بازارگانهکانی پښاک دهورنکی ترسناکیان ههیه لمرکاره بڼ نرخمدا.

نښامهکانی نهم لادانه:

وه له نښامی نهم لاداندا خراپه زور بووه، و زیناکردن بلاوېوتموهو قموارهی خانموادهو خیزانی روخاره، وه نمرکه نایینی بهکان پشت گوږ خراونو واز هیتراوه له پسروردهکردنی منډال، و گپرو گرفتې ژنهیټان زور بووه، همتا وای لیتهاتووه حرام زور به ناساتر بدهست دیت له حلال، و بدهگشتی نمر پړسواپی به بووته هوی توانموه پړوشت و نمرسته جوانهکان، که خه لک خویان پتوهرتووه له نار ههمو مزمههوبو نایینهکاندا.

وه نهم لادانه گه یشتو ته راده یه که همرگیز بهیری هیچ مسولمانیتکدا نه نه هات که وهای لی بیت، و بانگواز کمرانی تواندنموه نه هیلانی پړوشت کارنکی وهایان کردوه که چهندهها هوی جوانی و به کارهیتانی شتی خورازاندنموه یان زور کردوه، و بهرنامهی تایبیتیان بڼ دانارهو پهمانگهی تایبیتیان کردوتموه بڼ خوړندن و فیربوونی نمر هویانه.

پړوژنامهی (الأهرام) له ژیر ناویشانی (له گه نافرتهدا) نهم بلارکراوهی خوارهو ی بلار کردوتموه:

(یه کهم پهمانگه بڼ چاکردنی قری نافرتهان له (اسکندریه) وه پسرپړنکی نه لمانی له دووای یه که مانگی تر لمر پهمانگه یه دا درس نه لیتموه).

بڼ یه کهم جار رابیطه پهمانگهی چاک کردنی قری نافرتهان له (اسکندریه) پهمانگه یه که ده کاتموه، پهمانگه کمش به پاره دانی نندامهکانی نمر رابیطه یه دروست کراوه، یه کینکیان سیشوارنکی داوه، یه کینکی تریان هندیک نوتوی داوه، وه هندیکیان فلچمو درزی تایبیت به سمری داوه، بهم شپوهیه پهمانگه که دروست بو دووای نمره که رابیطه خانویه کی بچوکی بڼ به کری گرت، بڼ نمره له داهاتودا بیته ناو کینکی گموره.

وه رابیطه که فرمانینکی ده رکړد بڼ ههمو نندامهکانی (که خاوه نی پیشه گهن) بڼ نمره لمر پهمانگه یه حازر بڼ و تار دان (محاضرة) هه لسن به چهند تاقي کردنموه چهند وانه یه کی عمه لی لمبر چاوی قوتابی بهکانی پهمانگا که دا.

پهمانگه که دوتنی بهیانی له مه لهندي رابیطه له کیلوباترا کرایموه به ووتاری یه کینک له نندامهکانی له باره ی چونی بهتی سمر چاکردنموه. وه همرهوا باس کردنی هندیک ړنگا له باره ی پیشمی سمر چاک کردنموه، وه بڼ خوی جوړنک سمرچاک کردنی پیشان دا که دروست کراوی خوی

الزواج) ژن هیټان و میټرډ کردن

بوو و ناوی نا (الشعلة) که په کینک له خاوهن پېشه‌کان کاره‌کمی نه‌کرد و نه‌میش لس‌مړی نه‌دواو شی نه‌کرده‌وه.

لمو په‌یمانگه‌یېدا پېشمی چاک کردنی قژو رهنګ کردن و برینو چاک کردنی نینوک و نارایشت کردن و شیلان، ده‌ووتریت‌مویه. وه سرژکی رابیطه که میوان بوو له (اسکندریه) نه‌لټت:

که نمو وینمی نم په‌یمانگه‌یې له قاهره‌ش له پېش پېنج مانګدا دامه‌زاندویه، وه له‌گڼل کممی ماوه‌کمشیدا په‌یمانگه‌که پېش‌کومتینکی سربره‌زانی به‌دست هیټاوه، چونکه قوتابی‌به‌کان کوږو کچیان سوود ورده‌گرن له راګوزپنمویه نیتوان نمدا‌مانی کومه‌له‌که و پېشان‌دانی چمنه قژ چاک کردن لمبرده‌میانواو شی کردنمویه، که نممیش نه‌میته هژی به‌رز کردنمویه ناستی پېشه‌که.

همروک که‌لکیان وهرگرتویه له هاتنی همندي پېسپوړی نه‌لمانی و له (عاضره) زانستی و فیکری‌به‌کانیان لمبرده‌م قوتابی‌به‌کاندا، وه پېسپوړتکی نه‌لمانی له مانگی داهاتودا دیت بؤ (اسکندریه) وه هر لمو مانګشدا رابیطه‌که پېش برک‌به‌که ساز نمدات بؤ به‌دست هیټانی خه‌لاتی کوماری له هونمړی قژ چاک کردندا، وه دهرس خوتندنه‌کمش له په‌یمانگه‌کدا لس‌مړه‌تاوه هفتانه نه‌میټت. نمویه که له (الأهرام) دا بڼاو کرابؤوه تمواو بوو.

نممه بیتجګه لمو پاره زوره‌یې که سرف نه‌کړت له کړینی که‌سه‌کانی خؤ جوان کردندا، چونکه هر تنه‌ها له قاهره‌دا ژماره‌ی سالتونی سرچا کردنی نافرته‌تان گه‌یشتوته هزار سالتون بؤ ړنک خستن و جوان کردنی قژ: وه له سالتدا چمن‌دین ملیون قه‌لمی روج و عمترو بؤدره دابه‌ش نه‌کړت.

نم فساد‌ه‌ش تمنه‌ها لس‌مړ یه‌ک لایمن کؤ نمبؤتویه بیتجګه له لایمنیتکی تر، به‌لکو پمړی سهندویه بؤ شوننی زانستی و په‌یمانگه‌ پمړه‌ده‌ی‌به‌کان و دانشګاکان، چونکه ده‌بویه نم شوننه لمو نرمی‌به‌ به‌پار‌تزرایه تاوه‌کو قماره‌و ریزی خؤی هر به‌ایه.

له رېژنامی (أخبار اليوم) ی به‌رواری (۱۹۶۲/۹/۲۹) دا نم بڼاو کراوه‌یه نوسراوه: کچی زانکؤ جیاوازی ناخات له نیتوان سنووری زانکؤ پېشانګای جلوبهرګدا:

لم رېژنمدا له هممو سالتیکدا، کاتیک زانکؤ کردنمویه دهرګاکانی رانه‌گه‌یمنیت، رېژنامو گوټاره‌کان ده‌ست نه‌کمن به‌نوسن لمباری کچی زانکؤ مش و مړ ده‌ست پئ نه‌کړی لمباری جلوبهرګ و نارایشت کردنمویه. همنديک داوا نه‌کمن که جلوبهرګه‌کانی یه‌ک بن، وه همنديکی تر داوا نه‌کمن که رېی لی بګیریت نارایشت بکات، نوسره‌کمش نه‌لټت: من هیچ یه‌ک لم رایانه پارسنګ ناده‌مویه، لمبر نمویه که باوه‌رم وایه هلبژاردنی کچ بؤ جلوبهرګه‌کانی گمشه به

(الزواج) ژن هينان و ميړد كردن

شخصي پيښې ته دات، وه يارمې ته دات بڼ پيښ هيناني سه ليقو زوقی، وه بمشی زوری شو کچاندی که له زانکو کانی دهره ون يهک جل و بمرگ لمبر ناکمن، وه پړيان لی ناگړی نارايشت بکمن، به لام له گمل نموده دا من زور سرزونه شتی خاوه نی نم رایه پرزو بلوانه ناکم. . . چونکه کچه زانکوی په کانی خومان پالان پتوه دنين بڼ شو کاره، لمبر نموی نازانی چون جل و بمرگ و نارايشتی گونجار بڼ خوی هه لېژنری وه کوتابی يهک، وه هيچ همولیش نادات بڼ نموه، به پراستی نموی زور جياوازی ناکات لمنیوان سنوری زانکو لمنیوان پيشانگای که لمبر ل و که په ناله کاندا شو له به ياناندا کاتيک که نه چیت بڼ زانکو کراسيکی نمونده تسک لمبر نه کات که خبريکه پړی پړی پړی شتی لی نه گړت، له گمل شو پتلاوه باژنه بمرزی که له پړی کردوه. . . وه کاتيک نه يگړت کراسيکی پان و پور لمبر نه کات که پړی که له پړی شتی هاوه له کانیشی نه گړی، بمر نموده نه گمر کتیه کانی و بمرگی (محاضره) کانی لمبر بچیت همرگیز هه لقمو مستيلو بازمو مليونکی لمبر ناچیت که گونچکمی و سنگی و هه چکمی و سړی پړی پړی زونیتتوه به ناپړکی و بمی هيچ زوقتيک.

لعدواي نموده نوسره که بمرده وام نميیت له نوسينداو نه لیت: به پای من نمانه هموی به هوې نموده که کچی زانکو له لای نیمه خونندنی زانکو به جهختی و به جیددی ناگړی. . . چونکه شو جوانی و شیک پړی لمبر خونندنوه داتنه. . . وه دهبوايه که پيشچوانی شو کاره راست و دروست بوايه، له کاتيکدا که سه قافهتی نافرته به بمرزترین پړو پله گه يشتوه، نم قسمی منیش مانای نموی نی به که من داوا له نافرته بکم واز له خو جوان کردن و جل و بمرگی بهیستی، من داوا نه کم که له پيشموه خوی به دهرسه که يموه خبريک بکات، پاشان نارايشتی دم و چاری کم بکاتوه، نه گمر لمبر چاودیری کردنی سنوری زانکو کهشی نميیت، لانی کم با لمبر چاودیری کردنی پيشتی خوی بیت که شو همو مکیاج کردنه خرابی نه کات، له تهمنيکدا که ناسکی و گشی دم و چاری زور له مکیاجی دست کرد جوانتره. له دوای نموش من داوی لی نه کم که سنورتک دابن بڼ خشل به کارهينانه کمی، وه شو جل و بمرگ ساده يه لمبر بکات که گونجاوه به کچی زانکو، وه جوړه کراسيک لمبر بکات که ساده يیت و داوتنه کمی تاوه کو خواره درت بويتموه، و کميک پان و پور بیت که پړی له پړی پړی شتی نه گړت، همروه ها کراس و بلوز وینمی نمانه لمبر بکات. . . همروه ها شو په نگه مات و نارامانه هه لېژنری که ووتی ووتی ناوړونیتت لمنیوان هاوه له کانيدا.

من داوا له کچی زانکو نه کم که شوین نم خالانه بکمی. . . وه داوا له سمرپمرشته کانیان نه کم که به تمواوه تی سمرپمرشتی جل و بمرگه کانیان بکمن، چونکه کچ لم سمرده مه تازه يدا تهنها

(الزواج) ژن هیټان و میږد کردن

[illegible]

نەمە ئۇە بوو كە ئافرەتتىكى نوسەر لە ھەوالەكاندا روتوبەتتى، كە گلهیی لە ھارپەگەزى خۆى
نەكات، وە شین لەسەر ئۇە ھەلسوكموتە سەر سورھینەرەیان نەكات.

وه ئهم حالىته سهرنجى ئهو ئافرهته بياننامىشى پاكىشاره كه نههاتنه ميسر، چونكه ئافرهتى رۆژئاوا ئهو لادان و ليژ بونموى كه ئافرهتى رۆژهلاتى تىي كموئوه بىو شىويه به بيريدا ندههات.

له پښتانه (الأهرام) بهرورۍ (۲۷مې مارچ ۱۹۶۲) د بدشپښکي تپدا هاتووه لمبارۍ
 نافرته توه بم نونيشانه: (نافرته رښتواويي رازي نۍ بهر چار ليکړدنۍ که نافرته رښتواويي
 چاوي لۍ کړدوه).

لەژێر ئەم ناونیشانەدا هاتوو: بایەخدانی ئافەرتی عەرەبی بە مۆدی غەری و پەرۆش بوون بۆ چاویلکردنی ئافەرتی غەری لە هەلسووکوت و خوڕەوشتیدا کە ئافەرەتە گەشتکەرە پۆژئاوییەکان کە دێن بۆ سەردانی قاهیرە پەسەندی ناکەن، وە ئاوبانگیشی بەو بەرز ناییتسەو لە دەروە وەک بێر ئەکاتە، ئەم راپەش پۆژنامەگەرنکی ئینگلیزی باسی کردوو کە لەم دووایی بەدا سەردانی میسری کردوو، وە باستیکی نویسەو لە گۆژارە کەیدا ئەلێت:

من زور تووشی صدمه بووم هرکه هاتمه ناو خاکی فرۆکه خانه کبوه، چونکه من پیتم وابوو که نافرتهی رۆژه لاتێ ئه بێستم به تهاوای مانا، وه مه بهستیشم ئهو نافرته نی یه که حه جابی له بهردایه، به لکو مه بهستم ئهو نافرته رۆژه لاتێ به پیشکو تووه که ئهو جل و بهرگانه له بهر نه کات که له گهڵ ته بیهت و سروشتی رۆژه لاتدا دیتبوه، وه به شیوه یه کی رۆژه لاتێ هه لسو کووت نه کات، به لام من هه یج کام له مانهم نه بێنی، چونکه نافرتهی ئهو ئهو نافرته یه که لیتره نه بێنی که بیهته هر فرۆکه خانه یه کی ئه وروپی یه وه، چونکه جل و بهرگه کان خودی ئهو جل و بهرگانه ی ئیره یه، وه شیوه ی قژ چاک کردنه که یان هر نه وه ی ئیره یه، وه مه کیاج کردنه که یان هر نه وه یه، ته نانهت شیوه ی قسه کردن و پێ رۆیشه ته که شیان هر نه وه یه، وه له هه ندیک کاتدا زیانه که شیان، یان فه ره نسێ یه یان ته نگه لیزی یه، وه من له ودا تووشی صدمه بووم له نافرته ی عه ره بی یه وه که پێ ی

الزواج) ژن هیټان و میټرډ کردن

وايه پيش ڪموتن و شارستانيهت له چاو ليټکردنی ئافرهتی پوژ ئاواييدا نهيټ، وه ئهوي لمير چوتنه كه نه تواني همر چونيټك پتي خوښ بيت پيش بكموت، له گهل ئهوه شدا خوروشته پوژ ئاوايي به جوانه كمشي بهيټيټهوه.

وه له پوژنامهي (الجمهورية) دا پوژي شهعه (۹ يونیو ۱۹۶۲) لهژر ناویشانی: (ئافرهټيكي نوسري نهمريكي نهټيت: رنځا بگرن له تيگهټي ئافرهټان له گهل پياواندا، وه بۆ ئازادي ئافرهټ سنور دابنين. پوژنامه كه لهژر نهم ناویشانهدا قسه يه كي به نرخی صهرجي هيټاوه، جا له پيشانا نوسره نهمريكي به كه به خوتنه رانی نه ناسيټيټ نهټيت: پوژنامه گهري نهمريكي (هيليسیان ستانسري) له دوای ئهوي كه چهند ههفته يه ك مايهوه، قاهره ي بهجي هيشت، وه له ناوه ندي نهم چهند ههفته يه دا سهردانی قوتابخانه كان و زانكوكان و سهر يازه گهي گه نجان و رنځه راره كومه لايهټي به كان و مه لبه نده كانی كرد، وه ههروه ها سهردانی ئافرهټ و مندالانی چهند گهره كيكي جزاوجوري كرد، نهم كاره شي له سهره رنځي توژننه وه دا بوو بۆ گهران به شويي كه مو كوري و گيرو گرتي گه نجه كان و خيترانه كانی كومه لگهي عمره ييدا.

وه نهم (هيليسیان) ه پوژنامه گه رنځي گه رۆكه، كه له گهل زياتر له (۲۵۰) پوژنامهي نهمريكي دا پيه وندي و همواتييري هه يه، وه مه قاله يه كي پوژنامي هه يه، كه چهندين مليون نه يوتننه وه، وه باسي گيرو گرتي نهم گه نجان نه كات كه له خوار بيست سالتوهن، و له رادوتو ته له فزيونيشدا كاري كردوه، و له پوژنامهنويسيشدا زياتر له بيست سالتو كار نه كات، و سهردانی هه موو وولاتانی جيهانی كردوه، ئيستاش ته مه ني له په نجاو پينجه مين سالتيدايه.

پوژنامه گهري نهمريكي به كه له دوای ئهوي مانگيكي به سهر بردوه له كومه راي عمره يي ميسردا، پاش ناساندنی له لايهن گوڤاره كه وه ووتيه تي:

(به راستي كومه لگهي عمره يي تمواو و ساغه، وه لايهق و بهجي به بۆ نهم كومه لگه يه كه ده ست بهو ري و ره وشتموي خويمه بگريټ كه كچ و كوړ موقه يه ده كات له سنورنكي مه عقولدا. وه نهم كومه لگه يه جياوازي هه يه له گهل كومه لگهي نهمروپي و نهمريكي دا، چونكه ري و ره وشتي نيه به ميرات گيراوه و جه ختيش له سهر نهم نه كات كه ئافرهټ موقه يه ده بيت، وه جه ختيش له سهر نهم نه كات كه ريز له دايك و باوك بگريټ، زياتر له وهش جهخت له سهر نهم نه كات كه نهم نيباحي يهټ و بهر لايي به غه ربي به قه ده غه بكات كه نهمرۆ مه ترسي و هه ره شي هه يه بۆ كومه لگه يي خيتران له نهمروپا و نهمريكا دا. جا له بهر نهم نهم پيه ونه و قه يدانه يي كه كومه لگهي عمره يي له سهر كچي بچكو له دايناوه —مه به ستيشم نهم كچانه يه كه له خوار بيست سالتوهن— نهم

الزواج) ژن هیئان و میړد کردن

پدیوهندو قهیدانه بمسودو چاکن، هر لمبر نموه ناموژگارتان نه کم که دهست به داب و نهریت و رهوشتانمویه بگرن، وه تپکه لبونی پیاوان به نافرتهانمویه قدهغه بکمن، و نازادی کچ موقه یسد بکمن، به لکو بگمزنمویه بۆ سردهمی حجاب، چونکه نممه باشته بۆ تپوه له نیباحتی و بهرلهایی، همدروها له بی نابرویی نموروپی و نمهریکی باشته. تیکه لبونی بوون قدهغه بکمن لمسر نمو نافرتهانمی که تمه نیان له خوار بیست سالتوهیه، چونکه زور به دهست نم قهیرانمویه نالاندومانه.

بهراستی کومه لگهی نمهریکی بووه به کومه لگه یه کی نالوزو پر له همدوو شیوه کانی بهرلهایی و بی نابرویی. وه قوریانی یه کانی تیکه لبونی بوون و بهرلهایی و نازادی که له خوار بیست سالتوهن زیندانه کان و سر شهقامه کان و باره کان و ماله نهیته یه کانی پر کردووه. وه نمو نازادی یه کی که نیمه داومانه به کچ و کوره کم تمه نه کانمان کردونی به عصبایی پوداوه کان و عصبایی کانی (جیمس دین) و و عصبایی موه دده رات، و عصبایی بهرله کان..

تیکه لبونی بوون و بهرلهایی و نازادی له کومه لگهی نموروپی و نمهریکیدا مترسی و همدروهای هدی بۆ خیزانه کان، و قیهم و نه خلای هیئانه ته لمره، چونکه کچی کم تمه من که له خوار بیست سالتوهیه لم کومه لگه یه تازه دا تیکه لبی گهغه کان نه کات وه سهما نه کات و تارهق نه خواتمویه جگمه نه کیشتی، و موه دده رات به کار نه هیته بنای شارستانی ریت و پیشکوتن و نیباحتی ریت.

وه سهیریش له نموروپا و نمهریکادا نمویه که نافرته مندا لکار و کمتر له بیست سال یاری نه کات و پانه بویری و هلمسو کموت نه کات له گه لب هرکسی کدا که پی خۆش بیت و لمبر چاری خیزانه کس و کس و کاره کیدا، ته نانت بهر بهرله کانی دایک و باوکی و ماموستا کانی و سر بهرشته کانی نه کات. به نای نازادی و تیکه لاوی یهوه بهر بهرله کانیان نه کات، له ماوی چند ده قیه یه کدا شو نه کات و لمدوای چند سعاتی که ته لاق ندرتسه!! نم کارهش تهنها له نیمزایه زیاتری تی ناچی، همدروها له چند قرشیک و زاویه کی یه ک شوه یان چند شوه تی ناچی، لمدوای نموش ته لاق ندرتی، وه لهوانه شه شوبکا تمویه نیمجا جارتیکی تریش ته لاق بدرتسه.

چاره سر کردنی نم حالت ته ده گمنه (شاذ)

واکردن نی یه له دانانی پلانیکی پتمو بۆ رزگار بوون لم تمنگو چه لمه یه، نموش به نه بامدانی نم شتانی خوارهوه:

(الزواج) ژن هیتان و میتد کردن

۱- بلار کردنموی (وعی) بیرو هۆشی نایینی و چارکردنموی خەلک لمرسناکی کەوتنە بەر ئەو شەپۆلە بەهێزە.

۲- داواکردنی دانانی یاسایەک بۆ پاراستنی ڕەوشت و سزادانی ئەو کەسانەی لێی دەرئەچن بەتوندی.

۳- قەدەغەکردنی بلارکردنموی وێنەی ڕووت لەناو گۆژارو ڕۆژنامەکاندا، وە دانانی ڕەقابە لەسەر ئەوانەی کە داھێنەری شێوەکانی جل و بەرگن.

۴- قەدەغەکردنی پیش بەرکیتی (رقص) سوڤدانی بێ ئەخلاقی، وە سوک کردنی ھەموو ئەو شتانەی پەیوەندییان بەووە ھەیە.

۵- ھەلبژاردنی جل و بەرگیکی گونجاو کە لە جل و بەرگی ڕاھیبەکان بچیت، وە زۆر کردن لەھەموو ئەو کەسانەی کە کاری ڕەسمی بەرپۆوە ئەبەن بە پۆشین.

۶- ھەموو کەس لەخۆیوە دەست پێ بکات لەپاشاندا بانگەوازی خەلک بکات.

۷- بەچاک ناوێردنی ڕوشت بەرزو ئاڤرو و خۆ پاراستن و خۆ داپۆشین.

۸- کاریکرت بۆ دۆزینموی سەرگەرمی و خۆخەریک کردن لە کاتەکانی بێ ئیشیدا، ھەتا مەجال نەمیتنی بۆ ئەو شتە پڕو پوچانە لەناو کۆمەڵدا.

۹- کات بەبەشتیک لەو چارەسەرکردنە داگیر، چونکە ئەو کارە پێویستی بەکاتیکی زۆر ھەیە.

ڕەدکردنموی شووبەھەیلە:

ھەندێ کەس حەز ئەکەن کە لەگەڵ ئەو کارواندا بچن، بە بیانوی ئەو کە ئەمە پێشکەوتن و سەردەمی شارستانیەتی تازە پێویستی کردووە.

نێمەش ڕێ لەو ناگیرین کە پێش کەوتن بەرپی خۆیوە بڕوات و بگاتە ئەو پەڕی، بەلام ترسی ئەو مان ھەیە کە ئەو پێشکەوتنە لەسەر حسابی نایین و ڕەوشت و داب و نەڕیت لێکبدرێتەوە، چونکە نایین و ئەوانەی لەگەڵیایەتی لە نامۆژگاری ئەدەبی و ئەخلاقی، لەو حەق خواوێ، و دایناو بە ھەموو سەردەمیک و ھەموو کات و شوێنیک... جا ئەگەر پێشکەوتن ڕەوا بیت لە کاروباری دنیایی و لایەنا ئیتر خۆ ڕەوا نییە لە نایینی خوادا.

چونکە نایین خۆی ئاسۆکانی بوونموی کردۆتەو بۆ عەقڵی مرۆڤایەتی، تاوەک و سەرنج بەدات و ورد بیتەو، وە سوود وەرگیرێت لەو ھێزو بەرەکەتانە کە تێیداوەتی، وە ژسانی پیش بخات ھەتا ئەگاتە ئەو پەڕی پیش کەوتن و شارستانیەت.. بەپێی توانا و دەسلالتی، کەواتە لێرەدا

الزواج) ژن هیټان و میړد کردن

جیوازی په کی گهوره هدی له نیتوان شو شتانهی که گوزان و پیشکومتیان تیدا نه کړئ و نهوانی تیپاندا ناکړئ.. وه تاین یاری نی په ملکه چی ریست و ناره زووه کان بیت و شهوت و ناره زووه کان ری نی نشان بدن.

خو جوانکردنی پیاو بو ژنه کی:

وا په سنده که پیاریش خو جوان بکات بو ژنه کی، نیبنوعه بیاس (خوا لیتی پازی بیت) فرمویته: من خوم جوان نه کمم بو ژنه کمم وک چون شو خو جوان نه کات بو من، وه حمز ناکم همدو مافه کانی خومی لیوه ریگرم.. چونکه شو کاره همدو مافه کانی شویش لیسر من پیوست نه کات، خوی گهوره نه فرموی: ﴿وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ﴾ (البقرة: من الآية ۲۲۸). وات: وه ژنان مافیان هدی بهسیر میړده کانیانموه، وک چون پیاوان مافیان هدی بهسیر نهوانموه به باشی.

(قرطبي) له باره ی قسه کی نیبنوعه بیاسوه ووتویه تی: زانایان ووتویه: ((خو جوانکردنی پیاو به پی جیوازی حالیه، چونکه پیاوان لهسیر لیتهاتن و لیوه شادی و رتک کومتن شو کاره نه کم، چونکه خو ژانندنموه له هندی کاتدا به چی به وه له هندی کاتدا به چی نی به، وه هندی شیهی جوانکردن له لاو نموده شیتموه، وه هندی کی تر له پیو بهسالا چوو، که له لاو ناو شیتموه.

ووتویه تی: وه همدو هیه به نیسبت پوشاکیش، نیتر نه مانه همدو بو به چیتهانی مافه کانه، وه شو چی شیرو رتکه له گهل خویدا نموده نه کات، بو نموده لای ژنه کی بهشیوه یک بیت، دلی پی خو ش بیت، و دوری بخاتمونه له پیاوانی تر.

ووتویه تی: «به لام بو و بهرامو سیواک و دمو دان شتو چلک له خو کردنموه قزکورتکردنموه خو شتو نینوک کردن نه مانه همدو ناشکران که بو همدو کسن.

وه خنده بو پیو بهسالا چوو، به لام نهنگوستیله بو لاو پیر جوانه، که شویش خشی پیاو». له پاشاندا نه بی بزانی کی پیوستی به پیار هدی به چیته لای، بو نموده داوتن پاک بیت، وه پیوستی به سیر کردنی خه لک نه بیت، جا نه گمر پیار هستی کرد که توانای به چیتهانی مافی ژنه کی نی به له چونه لا، نه بی داو درمان به کار بهیته بو زیاد کردنی توانای جنسی له باره یموه بو نموده شو ژنه له خراپه دور بخاتمونه.

هدیسه کی نومو زهرع

له عائیشوه په زای خوی لی بیت فرمویته:

(الزواج) ژن هیئان و میړد کردن

یانزه ژن به یه کمهوه دانیشتن و پدیمانیاں بهست بهیه کمهوه که راست گوین و هیهج باسینکی میړده کاریان له یه کتر نهشارنمه:

یه که میان ووتی: میړده کمه گوشتی ووشتړیکی لهرو لاوازه بهسمر کیتونکوهیه (واته ناله بارو توندو تیژو به ناسانی دهست پڼی ناگات وه کو کینو وایه) نه پڼی هه لگه پانی ناسانه تاوه کو خه لکی بوی بچن همرچهند لاوازیسه، وه نهو گوشتی نهونده قهلموه تا خه لک دان به خویاندا بگرن و هه لگه پڼی به کیتوه کدها بۆ به دهست هیئانی (واته میړده کدی زور به دخوو چروکو خه لک لی دهست بهردار بوون).

دووه میان ووتی: من قسمو باسی میړده کمه که هیهج خیری تیدا نی به ناشکرای ناکم. وه من نه ترسم که هیهج نه هیلمهوه له باسه کدی، جا له بهر زوری و درژی باسه که تنهها ناماژه نه کمه بۆ جومگه کانی (واته عدیبه کانی) له ترسی نهوهی باسه که زور درژه بکیشی.

سی به میان ووتی: میړده کمه به دخوو بهدیره فتاره: نه گهر باسی عدیبه کانی بکم و پڼی بگاتوه تعلق نه دریم، وه نه گهر باسینکی نه کمه هر به هه لواسراوی وبی میړد نه میتنمهوه.

چواره میان ووتی: میړده کمه له بهر نارامی و خوش رهفتاری و نمرمی له گهل مندا همره وک شهوه کانی تیهامه وایه، نه گهرمن و نه ساردن، وه نه مه ترسی و نه بیتزاری یان لی نه سیندری.

پینجه میشیان ووتی: میړده کمه که دیتنمه مالهوه له بهر نارامی و شهرم و حیاو خموی زوری همره کو فهد وایه (جوریک پلنگه)، وه نه گهر بشچیتته دهرهوه همره وک شیر وایه له نازایی و هیرش بردنی بهرو دشمن. وه له بهر لیبوردهی پرسیار لهو ماللی ناکات که لهناو چوه.

شمه میان ووتی: میړده کمه نه گهر خواردن بخوات نه پیچیتنمهوه، وه نه گهر بخواتنمهوه هه لی نه لوشی و تیدا ناهیلینمهوه، وه نه گهر بخوی پیخه فده که به تنیا له خوی نه پیچیتنمهوه پشت هه ل ناکات. وه دهستیش درژ ناکات تاوه کو بزانی که له چ خه فده تیکدام، یاخود که خوت دهستی درژ ناکات بۆ چونه لای و وه ک بی توانا وایه.

حوتهم ووتی: میړده کدی من هیهج وپوچه، یان توانای چونه لای نی بهو مندالی لی نابن، وه بن عقل و نمرانه، همو دهر دیک که لهناو خه لکدا بلار بوییتنمهوه لهوا کو بۆتنمهوه، زور له نافرتهان ندها، یان سهر نه شکینن، یان لاشه بریندار نه کات، یان همدوکیان نه کات.

ههشتم ووتی: میړده کمه که دهستی بۆ نه بهی نمرمه وه کو که رویشک، وه بونیشی خوشه وه کو زهرنهب (جوریک گیای بۆن خوشه).

(الزواج) ژن هیټان و میړد کردن

نوهه ووتی: میړده کم لمبر پړزو شرافمتی، ماله کمې بلنده، نازایه له شمشر هه لگرتندا، و زور ناندوره، ماله کمشی له ناوه پاستی خه لکدایه و ناسان دهست پوی ته گات.

دهه ووتی: میړده کمې من خاوهن ماله به لږم چ خاوهن مالیک؟ چاکتر له خاوهن مالیش، ووشتریکې زوری هدیبه که لمبر زوری مولگه کانیشیان زوره، وه لمبر سربړین بو میوان کم دهره کریت بوناو لهورگو همیشه ناماده ی سربړین، نه گمر گویان له دنگی عوده که نه میت یه کمبر نوزان سربړدړین و لمار نه چن.

یانزه همیان ووتی: میړده کم نمبو زهره، به لږم چ نمبو زهرعیک؟! گوټچکمی قورس کردوه به تالتون و خشل، وه مه چک و لاشمی قه لمو گوشتن کردوه به نازو نیعمه، وه خوشحالی کردم و منیش خوشحال بووم، یان پړزی لی گرم، منیش گموره بووم، له ناو خاوهن بمرخوله کاندایه به سختی بدهستی هینام، و بردمی به نیوان خاوهن نسپ و ووشترو کمژاوه دانمولی پاک کراو لسمر خرممان و خاوهن بیژنگ، جا له لای نو نموندهم ناز هدیبه که قسه بکم به قسم نکات و ننگ له قسه کم ناگري، و له سهرتای پوژدا نه خوم و کمس هلم ناستین، واته کمسیکیش هدیبه که لمبری من کاروباری مال به جی بهین. وه خواردنوه ی جوړاوجور نه خوموه و تیر نهیم لی.

دایکی نمبو زهرعیش چ دایکیکه؟! بوخچی جل و بمرگه کمې قورسه، ماله کمشی فراوانه. (واته کمل و پمل و شتومدکی نامالې زوره، ژنیکیش بو شتوه بی به زوری کوره کمشی گنج و لاو نه میت).

کورې نمبو زهرعیش چ کوریکه؟! خموه کمې به نه ندازه ی هه لکیشانی شمشریکه، وه نو پتوستی به خواردنی دایکی نی، نه گمر نان بخوات دهستی کاژبله یه کی چوار مانگې بدمو پوی تیر نه میت.

کچه کمې نمبو زهرعیش چ کچیکه؟! گوټ پرایه لی دایک و باوکی یمتی، ولا شمشی پر به کراسه که یمتی، (واته شه خسیمتی تمواوه) وه قینی هارسیکې هه لئستین لمبر نو ناز پموره ی یه که تییدایه.

کمزیزه کمې نمبو زهرعیش چ کمزیزه که؟! هیچ نهین یه کی نیمه بلاو ناکاتوه، وه ناپاکی ناکات له ماله کمماندا و خواردن باش دروست نکات، وه زور گرنگی نمدات به مال پاک کردنموه پړک خستنی.

نینجا دهلی: نمبو زهره له کاتیکدا هاته دهر که هینشتا زوو بوو پون له قاپه ماسته کان نه گریا، جا گه یشت به ژنیک که دوو کوره کمې وه کو فهد و ابوون، له دوو تنیشتی یوه یاربان به

(الزواج) ژن هیټان و میټرډ کردن

مهمکه کانی نه کړد، جا منی ته لاق داو ټموی ماره کړد، منیش له دوای ټمو شوم کړد به پیاوړتیا گورهو به پریز، که سواری نه سپینکی چاک و تازاو گورهو ببو، نیزه یه کیشی به دهستمه بوو، جا چوو بڼ غمزاو هیټرښ کردن و خیرتکی زوری بڼ هیټناموه بڼ ناو مزلکه که، وه له هممو ناوړه لیکیشدا که سمر بپردی جوتیکي دامی، ووتی: ټمو زهرع بخوړو سیله کی سوکاره کشت بکمو خواردن بڼ ټموانیش بهره. ټینجا ووتی: نه گهر هممو ټمو شتانی که پی دابووم کو بکرایتموه نه نه گیشته به بچو کترین قابله مدهی مالتی ټمو زهرع که به بهرده وامی چیشته تیا لی ټمندرا.

عائشه فرمووی: پیغه ممبر ﷺ فرمویتي: من بڼ عائشه وه کو ټمو زهرع و ابووم بڼ ټمو زهرع. همدو شویخ و نه سانی گپړاویانه تموه^(۱).

ووتاردان له پیش ماره کړندا

په سنده ماره پر له کاتی ماره پریندا ووتارنک بدات، که مترین ووتارنیش ټمویه بلیت (الحمد لله والصلاة والسلام على رسول الله).

۱- له ټمبی هوږه پړوه که پیغه ممبر ﷺ فرمویتي: (کل خطبة ليس فيها تشهد فهي كاليد الجذماء)^(۲) رواه أبوداود والترمذي وقال: حديث حسن غريب.

واته: همر ووتارنک شایه تومانی ټیدا نه بیټ وه دهستی گهر وایه، پړوایه ټیکي حسمن و غریبه.

۲- وه همر له ټمبی هوږه پړوه (خوایی پازی بیټ) که پیغه ممبر ﷺ فرمویتي: (کل أمر ذي بال لا يبدأ فيه بالحمد لله، فهو أقطع)^(۳) رواه أبوداود و ابن ماجه.

واته: همر کارنکی گرنګ که پیروستی بهوه بیټ خاوه نه کهی گرنګی پی بدات، به (الحمد لله) دهست پی نه کات، بهره کهت بر او نه بیټ.

لیټره دا مه بستم (الحمد) نږه به تاییه تی، به لکو مه بستی یاد کړدنې خوی گوره یه، بڼ ټموی ټم پړوایه ته له گمل پړوایه ته کانی تردا پټک بکوی. به لام چاکتر وهایه (خطبة الحاجة) بخوړنښ: له

(۱) البخاري (۵۱۸۹) ومسلم (۲۴۴۸) والنسائي في عشرة النساء (۲۵۳) والترمذي في الشمائل (۲۴۱).

(۲) أبوداود (۴۸۴۱) والترمذي (۱۱۰۶).

(۳) أبوداود (۴۸۴۱) والنسائي في عمل اليوم والليلة (۴۹۶) وابن ماجه (۱۸۹۴).

(الزواج) ژن هیټان و میړد کردن

عبدالله ی کورې مسعودوه که فرمویهټی: پیغمبر ﷺ کو کړه وهی هموو خیریک و کوتایانی له قسه دراوهټی، یان فرموی دست پښ کمری قسه، فیری ووتاری خړی کړدین وه فیری ووتاری (حاجة) پیوستی کړدین، ووتاری نوژ: (التحيات لله والصلوات والطيبات. السلام عليك أيها النبي ورحمة الله وبركاته. السلام علينا وعلى عباد الله الصالحين. أشهد أن لا إله إلا الله وأشهد أن محمداً عبده ورسوله)

وه ووتاری پیوستی (خطبة الحاجة) نوهیه: (إن الحمد لله؛ نحمده ونستعينه ونستغفره، ونعوذ بالله من شرور أنفسنا ومن سيئات أعمالنا. من يهده الله فلا مضل له، ومن يضلل فلا هادي له، وأشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له وأشهد أن محمداً عبده ورسوله..)

واته: سوپاسو ستایش هربو خوايه، نیمهش سوپاسو ستایشی ته کهین و داوای یارمهټی و لی بوردنی لی ته کهین، وه پنا نه گریږن به خوا له مشری خومان و کاره خرابه کانان، هر کس خوا رنمایي کړدیت گومرا کمری ناییت، وه هر کس خوا گومرای کړدیت رنمایي کمری ناییت، وه شایهټی ندهم هیچ پدراوټکی به حق نی یه که شایستهټی پدستن بیت جگه له خواي تاكو تنها که هاربهشی نی یه، وه شایهټی ندهم که محمد ﷺ بنده و نیردراوی نده. له پاشاندا ووتاره کهی نه بهستی به سی نایهټی قورټان:-

۱- ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُمْ مُسْلِمُونَ﴾ (آل عمران: ۱۰۲) واته: نهی نده که سانهی که باوه رټان هیټاوه له خوا بترسن به شیوه که شایستهټی ترسی نه بیت، وه بده دوام بن له سر دهست گرتنتان به نیسلامه که تانده تا کوتایي ژیاټان؛ تاوه کو بگن به خواو نیوه هر له سر نیسلام بن.

۲- ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا﴾ (النساء: ۱).

واته: نهی خه لکینه، له پروه رد گاری خوتان بترسن و فرمانه کانی به جی بهین، وه دوری بکن له قدهغه کراوه کانی، نه پروه رد گارهی دروستی کردون له گیانیک و جوت کهشی له خوی بو دروست کردوه، وه هر لموان پیاوان و ژنانیکي زوری له سرانسری زویدا بلاو کردوټه، وه بترسن لهو خایه که بهو داوای شت له یه کتر نه کمن، وه نه کمن سیلهی په حم پیچرتن، بهراستی خوا همیشه په قیبه به سرتانده.

۳- ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيداً، يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزاً عَظِيماً﴾ (الأحزاب: ۷۰-۷۱). واته: نهی نده که سانهی

(الزواج) ژن هیئان و میتره کردن

باوه پتان هیئانوه له خوا بترسن که نافرمانی بکمن و بهوه شیاری سزا بن، وه لههموو کارو باریکتانیا قسهی راست و ریتک بکمن. نه گهر له خوا ترسان و قسهی راستان کرد، خواش کرده وه کانتان بۆ چاک نهکات و له گونا هه کانتان خوش نهییت، وه ههر کس ملکهچی خواو پیغممبهره کهی بییت، نهوه بهراستی شکویه کی گهره ی به دهست هیئانوه. خواهن سونهکان گیتراویانهتموه. نه مهش زاراه ی ئیبنوماجیه^(۱).

وه نه گهر ئهم ووتارهش نه لیت ههر دروسته. پیاوکی بهی سولهیم ووتیهتی: داوای ئهو نافرتهم کرد له پیغممبهر (ﷺ) که خوی پیشکشی پیغممبهر کرد که بیهین، ئهوش فرموی (ﷺ): (زوجتکها بما معك من القرآن) ولم یخطب^(۲). واته: ئهوا لیم ماره بریت لهسر ئهو قورئانهی لهبهرته که فیری بکهیت. وه ووتاریشی نهخوتند.

هیکممتی ئهو ووتاره:

له (حجة الله البالغة) دا ووتیهتی: خه لکی سهردهمی نه فامی، پیش ماره برین ووتاریان نه دا بهوهی که بهشانو شکوی هۆزه که یاندا هه لیان نه دا، ئهویان نه کرده هۆیه بۆ باسکردنی ئهو شتهی مه بهستیان بوو، وه ئهو عاده تیان که بهو شیویه بوو له بهرژه وهندیان بوو، چونکه ووتار بنچینه کهی لهسر ناشکرا کردن و دهست پێ کردنی شته لهبهر چارو گۆی جهماره دا، بۆ ئهوهی کاره که دهنگ بداتمهوه.

وه ئهو ناشکرا کردنه که مه بهستیان بوو له کاتی ژنه ئاندا هه بییت بۆ ئهوه بو که له داوین پیسهکان جیا بکرنهوه. وه ههره ها ووتاریش بۆ شتی گرنگ نه بییت به کار نایهت... وه گرنگی دان به نیکاح و دانانی به کاریکی گهره له نیوانیاندا له گهره ترینی مه بهسته کان بوو، بۆیه پیغممبهر (ﷺ) بنهما کهی هیشتمهوه بهلام شیوه کهی گۆری، وه بهوه بهرژه وهندی یه کی تری خسته سهر ئهو بهرژه وهندی یانه ئهوش ئهویه: که نه بن لههموو مونا سه بهتیکدا زیرکریکی گونجای بۆ بو ترئ، وه هموو کارێک به دروشهکانی خوا رابگه یه ندڕ، بۆ ئهوهی تایینی حق ئالا کهی بشه کیتمهوه، وه دروشهکانی و نیشانهکانی ناشکرا بن، لهبهر ئهوه چهند یادیکی تیندا کردوه به سونهت لهوانه (الحمد والاستعانة والاستغفار والتعوذ والتوکل والتشهد وآیات من القرآن) واته: سوپاس و ستایشی خواو داوای یارمهتی لێ کردن و لێ خوش بوون و پهنا پێ بردن و تهوه کول و شایهتومان و چهند نایهتیکی قورئان. وه نیشارهتی بۆ ئهو بهرژه وهندی یه کردوه بهوهی که فرمویهتی: (وکل

(۱) أبوداود (۱۰۹۸) والترمذی (۱۱۰۵) وابن ماجه (۱۸۹۲) وأحمد (۳۹۲/۱).

(۲) البخاری (۵۰۳۰) و (۵۱۴۹) ومسلم (۷۷/۱۴۲۵ و ۷۷).

ناشکراکردنی ژن هیئان:

وا چاکه بهیښی یاسای نیسلام که ژنهینان ناشکرا بکړیت، بۆ ټووی له نیکاحی نهیښی قعدهغه کړاو جیا بکړیتووه، وه لمېر دهرخستنې خوښی بهوی که خوا حلالی کرده له شته باشهکان. وه بهراستیش ټووه کاریکه شایستی ناشکرا کردنه، بۆ ټووی گوروو بچوک و نزيك و دوور پیی بزانی، وه بۆ ټووی بیی به بانگوازتك هاندر بیت بۆ ټوکسانمی بن ژنی بمسر ژن هیئاندا ههلهبژیرن، تا واز لمویره بهیښن، و بازاري ژن هیئان گهرم بییت.

وه ناشکراکردنیشی بهو شتویه نهییت که باوه لمانا کۆمهلدا، وه هر کۆمهله بهشیوی خوی بهمهرجی ټوو شتانهی تیدا نهکړی که یاسادانمې نیسلام قعدهغهی کردون وک عارهق خواردن و تیکمې بوونی ژن و پیاوو ټوو جوړه شتانه.

۱- له عانیشووه (خوا لی پازی بییت) که پیغمبر ﷺ فرموویته: (أعلنوا هذا النكاح وأجعلوه في المساجد واضربوا عليه الدفوف)^(۱). رواه أحمد، والترمذي، وحسنه.

واته: ژن هیئان ناشکرا بکمن، لمزگوتدا بیکن وه دهفیشی بۆ لیبدن.

بن گومان ناشکراکردنی له مزگوتدا گورهترین هۆیه بۆ بلاوکردنهوه ناشکرا کردنی، چونکه مزگوت شوننی ههموو موسلمانانه، به تایبتهی لسمردهمهکانی یهکمدا که مزگوت جیتی شوتنه گشتییهکانی گرتبووه.

۲- ترمذي گپړاویتهوه پلوی (حسن) ی بۆ داناو، وه حاکم پلوی (صحيحی) ی بۆ داناو له یهحیای کوپی سولهیموه که فرموویته: به محمدی کوپی حاطبم ووت: دوو ژن هیئانوه له هیچیاندا دهف لی نهدراوه، ټووش فرموی: پیغمبر ﷺ فرموویته: (فصل ما بین الحلال والحرام الصوت بالدف)^(۲). واته: جیاکروهی نیتوان حلال و حرام دهنکه بههوی دهفوه.

گۆزانی ووتن له کاتی ژن هیئاندا

وه ټووی نیسلام بهرپهوی داناوو خوښوستی کردووه: گۆزانی ووتنه له کاتی ژن هیئاندا، بۆ ټووی دهروون بموړیتووه گورجوگول بییت بهراواردنیکې پاک، وه پیوسته ټوو گۆزانی به دوور بییت له بن شهرمی و پيسوایی و نرم و شلی و قسې زشت و بن هوده.

(۱) أحمد (۵/۴) ترمذي (۱۰۸۹).

(۲) تهخریجی ټم حدیسه راپورد.

(الزواج) ژن هیټان و میړد کردن

۱- له عامیری کورې سعده وه (خوا لې پازي بیت) که فرمویه تی: چومه مالتی (قرظه) کورې که عب و ثبی مسعودی ننصاری له شاییه کدا، سهیرم کرد چند کهنیزه کیتک گزانیان نموت. و وتم: نیوه همدوکتان یاری پیغمبر ﷺ و له نهلی بدمن لای نیوش نمه نه کری!! همدوکیان وتیان: نه گمر ناره زووت لی به له گه لماندا گوئ بگره، نه گینا برؤ، پیغمبر ﷺ ږتی پیدوین له کاتی شایدا نموه بکهین^(۱). نسائی و حاکم گیتراویانه نموه و حاکمیش پلمی صحیحی برؤ داناوه.

۲- وه عایشه خوی لی پازي بیت فارعی کچی نه سعده کرده بووک و له گه لیا پزشت برؤ مالتی زاوا - که نه بیطی کورې جایی ننصاری بوو - پیغمبر ﷺ فرموی: عایشه بهزم و ږه زمی تیدا نمبو؟ چونکه ننصاری به کان حمز له بهزم و ږه زم نه کمن^(۲). بوخاری و نه حمده و کسانو تر گیتراویانه نموه.

وه له همدی ږیوایتی نم حدیسه دا پیغمبر ﷺ فرمویه تی:

(فهل بعثتم معها جارية تضرب بالدف وتغني؟ قالت عائشة: تقول ماذا يا رسول الله؟ قال:

تقول

أتيناكم أتيناكم	فحيونا نُحييكم
ولولا الذهب الأحمر	ما حلت بواديكم
ولولا الحنطة السمراء	ما سنت عذاركم ^(۳)

واته: نایا جاری به کتان له گه لدا نارد، ده فی برؤ لی بدات و گزانی بلیت، عایشه ووتی: نهی نیردراوی خوا چی بلیت؟ فرموی: بلیت.

نیمه هاتین برلاتان، هاتین برلاتان، سلوامان لی بکمن سلواتان لی نه کهن، نه گمر نالتونی سور نمبوايه نه نه هاته ناو دۆله کمتانموه، وه نه گمر گمنی ږهش نمبوايه، کچه کانتان قه لمو نه نمبون.

وه له ږوبه یعی کچی موعه و ږیزوه که فرمویه تی: کاتن گوترا موه پیغمبر ﷺ هات و لمسر جیزه کم دانیشت، چند جاری به یه ک ده فیان لی تمداو باسی باوک و باپړانی منیان نه کرد که له بهدر شهید کرابون^(۱)، یه کیکیان نهی ووت:

(۱) النسائي في السنن الكبرى (۵۵۶۵) والحاكم (۱۰۲/۱).

(۲) أحمد (۲۶۹/۶) والبخاري (۵۱۶۲).

(۳) نيل الأوطار (۲۹۲/۴).

وَفِينَا نَبِيٌّ يَعْلَمُ مَا فِي غَدٍ.

وه له ناوماندا پیغمبرنك ههیه، ئهزانئ سبهینئ چی ږوو ئهعات.

پیغمبر ﷺ فرموی: واز لهو قسهیه بهیتنمو ئهوانهئ پیتشور بلئ. بوخاری و ئهبوداود و (ترمذي) گیتراویانهتهوه^(۲).

چهند نامۆژگاری یلک بۆ بووک

پهسندنئ نامۆژگاری کردنی بووک:

ئهنهس فرمویهتی: هاوه له کانی پیغمبر ﷺ کاتئ ئافرهتییکیان نه کرد به بوک و نه یان برد به بوکی، فرمانیان پئ ئهوا که خزمهتی میتره کهئ بکات و ناگاداری مافه کانی بیت:

نامۆژگاری کردنی کچ له لایهن بارکوه کاتی گواستنوه:

عبدالله ی کورئ جه عفرئ کورئ ئهبو طالب نامۆژگاری کچه کهئ نه کردو ئه فرموو: (ناگاداریه دلت پیس نه بیت له میتره کهت: چونکه دڵ پیسی کیلی ته لاقه).

وه ناگاداریه زۆر گلهیی مه که، چونکه گلهیی کردنی زۆر ږق و کینه دروست نه کات.

وه چاوت به کل رهش بکه چونکه جوانترین شتی خۆ جوانکرده.

وه پاکترین و باشتترین بۆن خوشی: ناوه.

نامۆژگاری کردنی ژن له لایهن میترهوه:

ئهبو دهرء به ژنه کهئ ئهوت: که منت بینئ به توږهیی تو توږه مه بهو ږازیم بکه.

منیش نه گهر توږم بینئ به توږهیی توږه نايم و ږازیت نه کهم .

و یه کیتک له پیاوه کان نامۆژگاری ژنه کهئ نه کات بهم هه له بستانه:

خذي العفو مني تستديمي مودتي ولا تنطقي في سورتني حين اغضب

ولا تنقريني نكرك الدف مرة فإنك لا تدريين كيف المغيب

ولا تكثري الشكوى فتذهب بالقوى ويأبأك قلبي، والقلوب تقلب

(۱) باسی سیفاتی نازایهتی و خۆږاگری و مهردانهیی ئهوانیان نه کرد، وه ئهو کچه موعه و ږیزی بارکی و

دوو مامئ که ناریان عموف و مدعاز بوو له جنگی بهدرا شهید کرابوون.

(۲) البخاري (۵۱۴۷) وأحمد (۳۵۹/۶) وأبوداود (۴۹۲۲) والترمذي (۱۰۹۰) وابن ماجه (۱۸۹۷).

فإني رأيت الحب في القلب والأذى إذا اجتماعا لم يلبث الحب يذهب

واته: چاوپوښی بکه لیم تاوه کو خوشمیرستی به کم بۆت به بهر دوا می بینیتموه. وه له کاتی توره بوغدا قسه مه که. وه نمونده دلی من مه کوته همدو کو دهف بکوتی، چونکه تو نازانی حالی دل چونه. وه زور سکاآو گلهیی مه که هیزو توانام نمیتنی و دلم نمتی هوی، چونکه دلنه کان زوو هه لئه گهریتموه، وه من بینیمو مه که خوشمیرستی و نازاردان کاتیک له دلدا کو بونموه نموندهی پی ناچی نمو خوشمیرستی به نمروات.

ناموژگاری کردنی کچ له لایمن دایکمه له کاتی شو کردندا:

عهمری کوپی حیجر - پاشای کینده - نومو نیاسی کچی عمو فی کوپی موحه لیلی شهیبانی ماره کرد، کاتیک کاتی گواستنموی هات، دایکی که ناوی تومامی کچی حاریس بو، بهتمنها چوه لای و ناموژگاری به کی کرد، که بناغی ژبانی ژن و میتردایمتی بهختیاری تیدا پرون کرده، وه نمو شتانهی که پیوسته لسمری بهرامبر میتره کی و پی ووت:

کچه کم: نه گمر ناموژگاری لمبر گمورهیی رهوشت جوانی وازی لی بهینرایه من وازم لموه نهیمنا بز تو و ناموگاریم نه نه کردی، به لام ناموژگاری بیرخمروهی بی ناگایانمو یارمیتیده ری ناده میزادی ژیره.

وه نه گمر نافرته تیک بی نیاز ببوایه له میترد لمبر دولتمندی دایک و باوکی و لمبر زوری پیوستی همدو کیان پی، من له همدو کس زیاتر بی نیاز نمبوم لی، به لام نافرته تان بز پیاوان دروست کراون و پیاوانیش بز نموان دروست کراون.

کچه کم: تو لمو کشر و هوایه درچویت که تیدا بویت، وه نمو لانهیمت بهجی هیشته که تیدا پموره ده بویت، نهچیت بز لانهیم که شاره زای نیت، وه دهیمته هاو لی کسیت که له گه لیا پانه هاتوی، وه نمو بهوی ده سلاتی بهسمر توه بووه به چاودیترو خاوهن، جاتو بوی ببه به کهنیزه کیک همتا نمیش بییت به عهبدی تو.

ده خوی بز بپاریزه، نهیمته زه خیره بۆت.

(یه کم و دوهم): به قناعتموه مل کچی ببه، وه به چاکی گوپرایه لی فرمانی ببه.

(سییم و چوارم): سهرپرشتی شوینی چاوو لوتی بکه، با همرگیز چاری به شتی ناشیرین نه کموی له توه وه با بۆن نه کات له توه ئیلا خوشترین بۆن نهیمت.

(پینجم و ششم): سهرپرشتی کاتی نوستن و خواردنی بکه. چونکه برسی بهتی زور کلپهیه، وه تیکدانی خویش هو یق و کینهیه.

(الزواج) ژن هیئان و میړد کردن

(حوتهم و ههشتم): ورپایې کردنې ماله کې و چاودېړی کردنې خزمه تکارو څیزانې، و کۆله کې کاروباری مالّ جوانی نندازه گرتن و بېرته بردنه، و له څیزانیشدا جوانی رنځخستنه.

(نۆهم و دههم): هرگیز سړینچې فرمانې مه که، نهینې به کانی بلاومه کړه وه، چونکه نه گمر سړینچې فرمانیت کرد، دلې رهش نه کدیت له خوت، و نه گمر نهینیت درکاند، له غدري نه من ناییت. پاشان نه کې دل خوش بیت له لای نو کاتیک نو غمبار نه بیت، و غمبار نه بیت کاتیک نو دل خوش بیت.

ناهنگ گېړان و خواردنې شایې (الولیمه)

پتناسه کې:

۱- پتناسې (ولیمه) له (الولم) وه وەرگیراوه، واته کۆکردنوه، چونکه ژن و میړد کۆ نه بنسوه، و له یوه خواردنیکه بۆ شایې دروست ده کړی. له قاموسدا هاتووه (الولیمه) یعنې خواره مېنې شایې و زه ماوه ند، و ههموو خواردنیک که دروست بکړیت بۆ ده عوت کردن و شتی تر نه گرتتوه.

۲- هوکمه کې:

جمعه اودری زانایان بۆ شه چوون ناهنگ گېړان بۆ بووک سوونمتیکې جهخت کړاوه موته ککده.

۱- بېبې فېرموده ی پیغمبر ﷺ که به عبدالرحمن ی کوړې عوفی فېرموه: (أولم، ولو بشاؤ). واته: خواردنې شایې ناماده بکه، نه گمر به تمنها مېرگیښ بووه.

۲- له نندسوه که فېرمویمتې: پیغمبر (صلی الله علیه وسلم) بۆ هیچ یه که له ژنه کانی شه ناندې نه کرد که بۆ زهینمې کرد، به مېرک نانی زه ماوه ندی کرد. بوخاری و موسلیم گېړاویانتموه^(۱).

۳- و له بوره یده وه که فېرمویمتې: کاتې عدلی فاطمې هیتا پیغمبر ﷺ فېرمووی: (انه لابد للعرس من ولیمه) رواه أحمد بسند لا بأس به کما قال الحافظ^(۲).

واته: بېراستی نه یې بۆ شایې خواردن ناماده بکړی.

(۱) البخاری (۵۱۷۱) و مسلم (۱۴۲۸/۹۱۹۰).

(۲) أحمد (۳۵۹/۵).

(الزواج) ژن هينان و ميړد كردن

۴- نمنس فرمويږي: پينغممبير ﷺ بڅهچ يدك له خيژانه كاني شو نانډي نه كړد كه بڅ زهينډي كړد، وه نهيناردم بشوټن خه لكا بانگم نه كړدن، و نان و گوژشم نمدانن همتا تير نمبون^(۱).

۵- بوخاري نه گيړيتموه كه پينغممبير ﷺ ناني شايي همندي له ژنه كاني كړدوه به دوو مود له جو^(۲).

نو جياوازي يمش ناگيړيتموه بڅنموي كه فضلي همندي له ژنه كاني دايتت بسمر همنديكي تردا، بهلكو هوږي شو جياوازي به بووني دهسلات و كم دستي بووه.
(۳) كاته كي:

كاتي نان كردن بڅ شايي له كاتي ماره كړندا نديت، يا لدواييدا، يا كاتي گواستنموه، وه يا دواي گواستنموه، نم كاروش به جي ديت بهي عورف و عادت، وه لاي بوخاري هديه پينغممبير ﷺ دواي گواستنموي زهيندب خه لكه كي بانگ كړد بڅ نان خواردن^(۳).

(۴) وه لام دانموي بانگ كمر بڅ وه ليمه:

وه لام دانموي بانگ كمر بڅ سمر ناني شايي پنيسته و واجبه لسمر شو كسمي بانگ نه كړي، چونكه لموه دا گرينكي پندان و دلخوش كړدن بانگ كره كي تيا درنه كوي.

۱- له تيبنوعومدروه كه پينغممبير ﷺ فرمويږي: (اذا دُعي أحدكم الى وليمة فليأتها)^(۴).
واته: هر كس بانگ كرا بڅ ناني شايي با بچيت.

۲- وه له نبي هوږه يړوه خوا لي پي رازي بيت پينغممبير ﷺ فرمويږي: (ومن ترك الدعوة فقد عصى الله ورسوله)^(۵). واته: هر كس نه چوو به دم بانگ كړدنه كموه نموه سريښچي خواو پينغممبيره كي كړدوه.

۳- وه هر له نبي هوږه يړوه كه پينغممبير ﷺ فرمويږي: (لو دُعيتُ إلى كراعٍ لَأَجَبْتُ، ولو أَهْدَى إليَّ ذراعَ لَقَبِلْتُ). نم حديسانه بوخاري گيړاونيده^(۱).

(۱) سيري ته خريجه كي پيشو بكه.

(۲) البخاري (۵۱۷۲).

(۳) البخاري (۵۴۶۶).

(۴) البخاري (۵۱۷۳ و ۵۱۷۹) و مسلم (۱۴۳۲/۹۶-۱۰۳).

(۵) البخاري (۵۱۷۷) و مسلم (۱۴۳۲/۱۰۷ و ۱۱۰).

(الزواج) ژن هیټان و میټرد کردن

واته: نه گهر بانگ کرام بۆ سهر لولاکی حیوانیک نه چم، وه نه گهر دهستی کم پی به خشرا وهی نه گرم.

به لām نه گهر ده عوه ته که گشتی بوو تایبته به که سیک یا کومه لیک نه بوو نهوه چوونی پیوست ناییت، وه چوونه که پسه ند نییه، وهک نهوهی که بانگدهر بلتی نهی خه لکینه وهرن بۆ ده عوه، بئی نهوهی کس دیاری بکات، یا ههر کهست تووش بوو بانگی بکه.

وهک پیغمبر ﷺ بهو جوړه ی کرد: نه نهس فرمویه تی: (پیغمبر ﷺ کاتی ژنی گواستوه دایکم (نومو سولهیم) حه یسی بۆ دروست کرد - که له خورما و رزن و کهشک پیک هاتبوو - کردییه قاپیکوه ووتی: بیبه بۆ پیغمبر ﷺ نه لئ: منیش بر دم، فرموی: دایبئی. له پاشاندا فرموی: فلان کس و فلان کس بانگ بکهو کیت له رنکا تووش بوو بانگی بکهوه، نه لئ منیش نهوانی ناوی بردن و نهوانش له رنکا پیتم گه یشتن بانگم کرد نهوه. موسلم گپراویمتهوه^(۲).

وه و تراوه: که وه لām دانوهی ده عوه فهرزی کیفایته.

وه و تراوه پسه ند.. وه یه کهم ره نی راستره، چونکه سهر پیچی و نافهرمانی به وازه یتانی واجب نه ییت ناوتریت. نه مهی باس کرا به نیسبهت نان و چیتشتی شایی بوو. به لām وه لām دانوه بۆ ده عوه جگه له شایی، پسه ند وه واجب نییه لای جهماوه ری زانایان.

هه ندی له شافیعی یه کان رایان وایه که وه لām دانوه به گشتی واجبه، وه تیبنو حه زم نه لیت: نه مه قسهی جهماوه ری صه حابه و تایبیعی یه کانه، چونکه فرموده کان تیشارهت نه کهن بۆ واجب بوونی وه لām دانوه بۆ هه موه جوړه ده عوه تیک، شایی بیته، یا شتی تر.

(۵) مهرجهکانی پیوست بوونی وه لām دانوهی ده عوه ته که:

(حافظ) له (فتح) دا ووتویه تی: مهرجی پیوست بوونی، نه مانندی خواره ویه:

۱- بانگدهر نه بی موکه لاله ف و نازادو پی گه یشتوو بیت.

۲- تنهها تایبته نه ییت به ده ولهمه ند وه بئی له هه ژاران.

۳- نه بی له بانگ کرده که یا مه بهستی خو شیرین کردن دهر نه کهوی بۆ که سیک، له بهر نهوه مه بهستیکی پی پی بئی، یا لی یی بترسی.

(۱) البخاری (۵۶۸).

(۲) أحمد (۱۸۱/۱) ومسلم (۹۵۹۴/۱۴۲۸) والنسائی (۱۳۶/۷).

(الزواج) ژن هیئان و میړد کردن

۴- بانگ کمر نعییت موسلمان بیټ لیسر رای راستر.

۵- نعیی تاییهت بی به پژوی یه کم لده عوده ته که^(۱).

۶- پیشپرکیتی تیدا نعییت که هر کس پیشکوت نعیی نو بجی، نهک نومی تریان.

۷- نعیی لمر شورنمدا شتیکی ودها نه کرئ که پیی ناراحت بی، له خراپه کاری و شتی تر.

۸- نو کسه عوزرو به هانه یه کی نعییت.

به غومی ورتویه تی: هر کس به هانه ی هببوو، یا ریڼگاکه ی دور بیټ و توشی ناخوشی بیټ نوکاته قهیناکه نه چیت.

(۶) کپراهتی بانگ کردنی ده ولتمند به بی هژار:

کپراهتی هیه ده ولتمند به بی هژار بانگ بکړئ بؤ ده عوده ته که.

له نعیی هوږه وپړه: که پیغمبر ﷺ فرمویه تی: (شر طعام الولیمة، یمنعها من یأتیها، ویذعی إلیها من یأبأها، ومن لم یجب الدعوة فقد عصی الله ورسوله) رواه مسلم^(۲).

واته: خراپترین خواردن خواردنی ده عوده ته که نومی پیوستی پیی بیټ لسی قده غه بکړئ، ونومی پیوستی پیی نعییت ونه یهویت بانگ بکړئ، وده هر کس ولامی ده عوده ته که نعدا توبو نه چیت که بانگ کړا، نومی سمرپیچی خوار پیغمبره کی کردوه.

وده بوخاری نه گپرتوبه که نه بو هوږه وپړه فرمویه تی: خراپ ترین خواردن نانی شاییه که ده ولتمندی بؤ بانگ بکړئ وواز له هژاران بهیترئ و بانگ نه کرئ^(۳).

زهواجی توانی که موسولمان ین

قاعیده ی گشتی لمزهواجی توانمدا که موسولمان ین: بریاردانه لیسر توانی که له گمل یاسای نیسلامدا ړنک نه کمون کاتیک موسولمان نعین.

چونکه پیغمبر ﷺ خوی نه نه گه یانده نو نیکاحانه ی که به کافری کرابوون، که چوون کراون، وده تایا له گمل نو مرجانه ړنک کموتون که نیسلام داینابوون، هتا دروست بن، یان نه گمر له گمل توبه دا ړنک نه کموتن، بهتال بینوبه؟

(۱) بؤ جگه لمړژی یه کم واجب نییه.

(۲) مسلم (۱۴۳۲/۱۰۷-۱۱۰).

(۳) بخاری (۵۱۷۷).

(الزواج) ژن هیتان و میړد کردن

به لکو نیتباری بڼ حالتی نیکاحه که دانهنا له کاتی موسولمان بوونی پیاوه کېدا، جا نه گهر لهوکسانه بووایه که دروست بیت له گهل ژنه کېدا بینیتسوه نموه بریاری لسمر نهدا، با لسمرده می نه فامیشدا بووبیت، و لسمر مرجی بوونی شایهت و وه لی دانمفراییت.

به لام نه گهر نمو کسه له وانه نه بووایه که دروست بیت ژن ومیړدایه تی ریان بهر د وام بیت، نموه بریاری لسمر نه نهدا، وه نموهی که موسولمان بووبی و ژنه کې می مخره می خوی بی و پی حرام بی، یا دوو خوشکی ژن بوو، یا زیاتر، نمویه نمو بنچینه یی که سوننمتی پیغمبر ﷺ کردیته به نصل، وه نموهی پیچومانمی نمو نصله بیت ناوړی لی نادریتسوه^(۱).

پیاوړک موسولمان بیت و دوو خوشک ژنی بیت، نه کړی به سرېشک له هه لېژاردنی په کینکیان و واز هیتان نموهی تریان:

له ضدحاکمی کورې فیروزه له باوکی نموه که ووتوبیتی: کاتیک موسولمان بووم، دوو ژم بوو که خوشک بوون، پیغمبر ﷺ فرمائی پتکردم په کینکیان ته لاق بدم. نه حمدو خاوهن سوننه کان و شافعی و (دارقطنی) و بیهقی روایتیان کردوه، و (ترمذی) پلمی (حسن) ی بڼ داناه، و نیبو حیببان پلمی (صحیح) ی بڼ داناه^(۲).

پیاوړک موسولمان بیت و له چوار ژنی زیاتر هیتیت، ثبې چواریان لی هه لېژړی:

له نیبو عومده نموه فرموبیتی: غیلانی ته قهفی موسولمان بوو، لسمرده می نه فامی نموه ده ژنی هېوو، نهوانیش له گه لیا موسولمان بوون، پیغمبر ﷺ فرمائی پی کرد چواریان لی هه لېژړی. نه حمد و (ترمذی) و نیبو ماجه و شافعی تخریجان کردوه، و نیبو حیببان و حاکم پلمی (صحیح) یان بڼ داناه^(۳).

موسولمان بوونی په کڼ له ژن و میړد جگه نموهی تریان:

نه گهر په یمانی ژن ومیړدایه تی به سترابو پتش نیسلام، له پاشاندا همدوکیان موسولمان بوون نموه نه گهر عه قده که له گهل ژنیکدا به سترابو که له نیسلامدا دروسته عه قده بکړی، نموه حوکمه کې روونه وه که له پیشمونه باس کرا.

(۱) نموه کورتی نموه بوو که نیبو قهیم ووتوبیتی.

(۲) أحمد (۲۳۲/۴) و أبوداود (۲۲۴۳) و الترمذی (۱۱۲۹) و الشافعی (۱۶/۲) و الدارقطنی

(۲۷۳/۳) و البیهقی (۱۴۸/۷) و ابن حبان (۴۱۵۵).

(۳) أحمد (۸۳/۲) و الترمذی (۱۱۲۸) و ابن ماجه (۱۹۵۳).

الزواج) ژن هیئان و میړد کردن

بهلام نه گمر هدره کینکیان موسلمان بوو: نه گمر موسلمان بونه که له لایمنی ژنه کمه بوو نهوه پدیمانکه هلدوه شیتوه ژنه که عیددهی لسمره، جا نه گمر پیاره کشی موسلمان بوو که هیشتا ژنه کی عیدده کی تمواو نه کردبوو نهوه مافی خویته کی بیگپریتوه بۆ لای خوی، به پی پی نهوهی سابت بووه که عاتیک کی کچی وه لیدی کوری موغیره پیش صفوانی کوری تومیه میړدی موسلمان بوو به مانگیتک، له پاشاندا نهویش موسلمان بوو، پیغمبر ﷺ بریاری لسمر نیکاحه کی دا^(۱).

نیبنو شهاب ووتیه تی: پیمان نه گه شتوه که ژنیک کۆچی کردیت بۆ لای پیغمبر ﷺ و میړد کی کافر بیت و له ولاتی کافران بیت، نیلا نو کۆچ کردنه جیای کردونه توه له یه کتر، مه گمر نهوه که پیاره کشی پیش نهوهی عیدده کی تمواو بیت کۆچی کردیت و موسلمان بوویت، وه پیمان نه گه شتوه که ژنیک له میړد کی جیا کرایتوه، کاتی میړد کی له عیدده کهیدا هاتی بۆ لای و موسلمان بوویت، وه هر نو حوکمی هیه که نه گمر پیاره که موسلمان بیت دواي نهوهی عیددهی ژنه کی تمواو بوویت، با زوریخی خیاندیت هر لسمر نیکاحی یه کم جار نهن، نه گمر یه کتریان وستهوه، به مرجیک ژنه که شوی نه کردیت.

پیغمبر ﷺ کچه کی دایوه به میړد کی که نبی عاصی بوو لسمر نیکاحی یه کم دواي دوو سال، بن نهوهی شتی تازهی بۆ بکهن (له ماره کردن و مارهی)، نه محمد و نه بوداد و ترمذی گپراویانه توه، وه ترمذی ووتیه تی: فرموده یه کی حهمنو نیسناده کشی خراپ نییه، وه حاکم به (صحیح) داناه، وه له پراویتهی نیبنو عباسه^(۲).

نیبنو قهیم ووتیه تی: پیغمبر ﷺ هیچ ژن و میړد کی له یهک جیانه کردونه نه گمر پیاره که موسلمان بوویت و ژنه که له گه لیا موسلمان نه بوویت، به لکو هر کاتی نهوهی تریان موسلمان بوویت نیکاحه که وه خوی نهمایوه، مادام ژنه که شوی نه کردبوو، تا نهوهی سونتهی ناشکرای پیغمبر (صلی الله علیه وسلم) شافیهی ووتیه تی: نهبو سوفیانی کوری حرب له (ظهران) که دۆلکی بنوو خوزاعه بوو، موسلمان تریش بوو، وه لغار خوزاعه موسلمان هبوو پیش فقهی مه که له (دار الإسلام) دا، وه نهبو سوفیان گپرایوه بۆ مه که، هیندی کچی عوتبه هیشتا موسلمان نهبوو بوو، ریشی گرت و پی روت: نه پره گومرایه بکوژن، له پاشاندا هیند دواي موسلمان بوونی نهبو سوفیان بهماوه یه کی زور، موسلمان بوو، وه هیند کاتیک کافریش بوو

(۱) مالك في الموطأ (۲/۵۴۳-۵۴۴).

(۲) أحمد (۱/۲۱۷) وأبوداد (۲۲۴۰) والترمذی (۱۱۴۳) وابن ماجه (۲۰۰۹).

(الزواج) ژن هیټان و میټر کردن

له وولاتی نیسلام نه‌بوو، نه‌بو سوفیانیشی تیدا بوو موسولمان، و هیند هر کافر، له‌پاشاندا دواي نموی عیده‌ی تمواو بوو موسولمان بوو، وه لسمر نه‌و نیکاحی پیتشو مانوه، به‌لام نموی ه‌بوو که عیده‌کمی تمواو نه‌بووه‌تا موسولمان بوو..

وه موسولمان بوونی حه‌کیمی کورې حیزامیش هر و‌ابوو، هروده‌ها ژنه‌کمی صه‌فوانی کورې نوم‌بی‌یه موسولمان بوو، وه هروده‌ها ژنه‌کمی عیکره‌می کورې نه‌بی جه‌ل له‌مه‌ککه، وه وولاته‌کمی بوو به وولاتی نیسلام، وه حوکی پیغه‌مبهر ﷺ سرکوت له مه‌ککه‌دا، وعیکره‌مه ه‌لات بۆ یمهن که وولاتی کافر بوو، وه صه‌فوانیش ریستی بچی بۆ یمهن، پاشان صه‌فوان گپرایوه بۆ مه‌ککه که وولاتی نیسلام بوو، وه جه‌نگی حونه‌ینی کرد هر کافر بوو، له‌پاشاندا موسولمان بوو، ژنه‌کمی لای مایوه لسمر نیکاحی یه‌کم جار، به‌لام هیشتا عیده‌کمی تمواو نه‌بووه وه زانایان له کتیبی مغازیدا نمویان له‌برکردوه که ژنیکی نه‌نصاری لای میتره‌کمی بوو له مه‌ککه پاشان موسولمان بوو وکۆچی کرد بۆ مدینه، پیاره‌کمی هات بۆ مدینه موسولمان بوو، هیشتا له عیده‌دا بوو، لسمر نه‌و نیکاحه مانوه- قسه‌ی تیبوقه‌یم تمواو بوو-.

خاوه‌نی (الروضه‌ الندیة) ووتویه‌تی: دوای نموی نه‌وقسه‌یه‌ی نه‌قل کردوه: نه‌لیم: موسولمان بوونی ژن له‌گه‌ل مانوه‌ی میتر به‌کافری وه‌ک ته‌لاق نی‌یه، چونکه نه‌گهر وا بوویه دوای تمواو بوونی عیده‌کمی پیاره‌کمی بۆ نه‌بوو بیت به‌لایا، به‌ره‌زامندی خۆی نه‌بویوه، به‌عه‌قدی تازه، سرنه‌غام نه‌گهر ژن موسولمان بوو دوای موسولمان بوونی بی نوژن بوو، له‌پاشاندا پاک بووه‌وه، بۆ هیه شوو به‌هر که‌سیکی‌تر بکات که‌بیوئ، جا نه‌گهر شوی کرد میتره‌ی یه‌کمی بۆ نی‌یه، دارای بکاتوه، با موسولمانیش بیت، به‌لام نه‌گهر شوی نه‌کردبوو، نه‌وا له‌ژتر سایه‌ی په‌یمانی میتره‌ی یه‌که‌جاری نه‌می‌یتتوه، تیر پتویست ناکات په‌یمانی تازه بیستنه‌وه و رازی بن به‌یه‌ک.

به‌لکه‌کان ناو‌ها پتویست نه‌کهن، هرچند جیاواز بی له‌گه‌ل قسه‌ی خه‌لک، هروده‌ها حوکی هه‌لگه‌رانموی یه‌کن له ژن و میتر له‌دین هر بمو شتویه‌یه؛ چونکه نه‌گهر دوای هه‌لگه‌رانموه‌که گپرایوه بۆ نیسلام حوکه‌کمی وه‌ک حوکی نیسلام بوونی که‌سیکه که ماییتتوه لسمر کافری.

ته‌لاق (الطلاق)

(طلاق) له (إطلاق) وه‌رگیراوه که به‌مانای په‌هاکردن و واز لی‌هیتانه،

وه له شرعدا کردنموی په‌یوهندی ژن و می‌رد و کۆتایی هیتانه به په‌یوهندی ژن و می‌ردایمته.

که‌پراهمته ته‌لاقدان:

به‌پراستی چی‌گیربوونی ژسانی ژن و می‌ردایمته مه‌بستی‌که له‌و مه‌بستانمێ نی‌سلام بۆی به‌په‌رژشه،

په‌یمانی ژن و می‌ردایمته‌ش بۆ به‌رده‌وامی و همیشه‌یی ته‌به‌ستری همتا ژسان کۆتایی دیت: بۆ نه‌وی به‌خسی بۆ ژن و می‌رد که ماله‌که وا لی‌بکمن بی‌ته‌ بيشکه‌یه‌ک تیا به‌وینموه، وه له سی‌بهره فراوانه‌که‌یدا به‌ خۆشی بژین، تاوه‌کو بتوانن مندا‌له‌کانیان په‌روه‌رده بکمن به‌ په‌روه‌رده‌ویه‌کی چاک، وه هر لم‌هر ته‌ویه که په‌یوهندی نی‌وان ژن و می‌رد په‌یوزترین و به‌هیتترین په‌یوهندی‌یه، وه به‌لگه‌ نه‌یه له‌سهر نه‌و په‌یوزی‌یه بگاته نه‌وی که خوی گه‌وره په‌یمانی نی‌وان ژن و می‌ردی به (الميثاق الغليظ) ناو به‌رده‌وه، وه فرمویه‌ته: ﴿وَأَخَذَنُ مِنْكُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا﴾ (النساء: ۲۱). واته: وه له‌نیوه‌یان وه‌رگرتوه په‌یمانی‌کی ته‌ستور که یان پایان گرن به‌چاکی، یان نازادیان بکمن به‌ جوانی.

جا نه‌گه‌ر په‌یوهندی نی‌وان ژن و می‌رد به‌و شتویه پته‌و و جه‌خت کراو بی‌ته: نه‌وه ناینت تیک بدریت و به‌سووکی سه‌یر بکریته.

وه هه‌رچی شتیک بی‌ته هۆ بۆ لاوازکردنی نه‌و په‌یوهندی و لاوازکردنی شان و شکوی: نه‌وه لای نی‌سلام بی‌زراوه لم‌هر نه‌وی چهنده‌ها سوودو به‌رژه‌هندی هه‌ر یه‌ک له ژن و می‌رده‌که له‌ناو نه‌چیت. له‌ نی‌بنو عومره‌وه که پی‌غه‌مبه‌ر ﷺ فرمویه‌ته: (أبغض الحلال إلى الله - عزَّ وجلَّ - الطلاق)^(۱) رواه أبوداود والحاكم وصححه. واته: بی‌زراوترین هه‌لال لای خوی گه‌وره ته‌لاقه. وه هر نه‌و نه‌میزادی‌ک بی‌هوی نی‌وان ژن و می‌رد تیک بدات له‌بۆ‌چوونی نی‌سلامدا، نه‌و کسه له نی‌سلام به‌ده‌روه، وشه‌رفی نه‌ندایمته‌ی نه‌یه له‌ نی‌سلامدا،

(۱) أبوداود (۲۱۷۸) وابن ماجه (۲۰۱۸).

تەلاق

پېغەمبەر ﷺ فرموده‌تې: (ليس منا من خيب امرأة على زوجها) رواه أبوداود والنسائي^(۱)
واته: له نيمه نريه نو كسمى ژنيك لهبر چاوي ميړد نه‌خات.

وه جاري واهديه هندیك ژن حمز له پياوړي ژندار نه‌كمن و هسولې نوموړې نمدن نو ژمنې پي
بهره‌للا بكم و خزيان بچنه جينگي، وه نيسلام نوموړې به توندترين شپوه قده‌غه نه‌كات، له نبي
هوړه‌پړوه (خوای لي رازي بيت) كه پېغەمبەر ﷺ فرموده‌تې: (لاتسأل المرأة طلاقاً أختها
لتستفرغ صحتها ولتنكح؛ فإنما لها ما قدر لها)^(۲).

واته: نابي نافرته مسولمان داوای ته‌لاق‌داني خوشكي مسولماني بكات، بؤ نوموړې جيني
بگريتموه، با شوو به پياوړيكي تر بكات، وه هر نوموړې بؤ هديه كه بؤي دانراوه.

وه نوموړې به‌بن هوړ پيويستي داوای ته‌لاق بكات له ميړده‌كسي، بؤي به‌مشتي لسم
حرامه.

له ثوبانوه كه پېغەمبەر ﷺ فرموده‌تې: (أيما امرأة سألت زوجها طلاقاً من غير بأس،
فحرام عليها رائحة الجنة) رواه أصحاب السنن وحسنه الترمذي^(۳): واته: هرژنيك بي‌هو، داوا
له‌ميړده‌كسي بكات ته‌لاقي بدات بؤي به‌مشتي لسمه رحرامه.

(۳) حوكمي ته‌لاق:

زانايان رايان جياوازه دهرباره‌ي حوكمي ته‌لاق، وه پاسترين پا، راي نو كسانديه كه ته‌لاق
قده‌غه نه‌كمن بؤ پيويست نه‌بيت. نو انيش حنه‌في‌يه‌كان و حنه‌لي‌يه‌كان، وه فرموده‌ي
پېغەمبەر ﷺ نه‌كمنه به‌لگه كه فرموده‌تې: (لعن الله كل ذواقٍ مطلق) واته: نه‌فريني خوا
له‌هممو نارووزو بازتيكي زور ژن ته‌لاقدور.

وه لهبر نوموړې له ته‌لاق‌دانا ناشكوري نيعمه‌تي خوای تيډايه، چونكه به پاستي ژن هيتان
نيعمه‌تيكه له نيعمه‌ته‌كاني خوا، وه ناسوپاسي كودني نيعمه‌تيش حرامه، كه‌واته ته‌لاق دان بؤ
زوروت نه‌بيت حرامه.

(۱) أبوداود (۲۱۷۵) والنسائي في عشرة النساء (۳۳۲) وابن حبان (۵۵۶۰) والطبراني في المعجم الصغير (۱/۲۴۸).

(۲) البخاري (۶۶۰۱) وأبوداود (۲۱۷۶) والنسائي في عشرة النساء (۳۳۱ و ۳۳۰) والبيهقي في شرح السنة (۵۵/۹) برقم (۲۲۷۱).

(۳) أحمد (۲۷۷/۵) وأبوداود (۲۶۲۶) والترمذي (۱۱۸۷) وابن ماجه (۲۰۵۵).

ته‌لاق

وه لمو زه‌روره‌تانه‌ی که ته‌لاق په‌وا نه‌کمن، نه‌ویه که پیار گومانی هه‌بیت له‌ په‌وشتی ژنه‌کی یان به‌ دلّ حمزی لیّ نه‌کات، چونکه‌ خوای گموره‌ ده‌لکه‌کان نالوگۆږ ده‌کات، به‌لام نه‌گمر ته‌لاق بۆ پیتوستی نه‌بوو نه‌وه‌ کوفری نیعمه‌ته‌و بیّ نه‌ده‌بی‌یه‌ له‌لاین پیاره‌وه، له‌بهر نه‌وه‌ خراپ و قه‌ده‌غه‌ نه‌بیت.

وه‌ حه‌نبه‌له‌یه‌کان لمو باره‌یه‌وه‌ روونکردنه‌یه‌کی باشیان هه‌یه، وا به‌ کورتی نه‌یه‌تین:

لای نه‌وان ته‌لاق جاری واهه‌یه‌ واجب نه‌بی، وه‌ جاری واهه‌یه‌ حه‌رام نه‌بیت، وه‌ جاری واهه‌یه‌ په‌وا نه‌بیت وه‌ جاری وا نه‌بیت مه‌ندوب و په‌سه‌ند نه‌بیت.

ته‌لاقی پیتوست: ته‌لاقی دوو ناوێزیکه‌ره، (طلاق الحکمین) کاتی ژن و میترد ناخۆشی نه‌که‌وته‌ نیوانیانوه‌، نه‌گمر پایان وه‌ها بوو که ته‌لاق هۆیه‌که‌ بۆ لا‌بردنی نه‌و ناخۆشی‌یه‌.

وه‌ هه‌روه‌ها ته‌لاقی سوێند خۆر (مولي) دوا‌ی چاره‌روان کردنی چوار مانگه‌که‌، به‌په‌ی فرموده‌ی خوای گموره‌ که نه‌فرموی: «لِلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ تَرَبُّصُ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ فَإِنْ فَاءُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ» وَإِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ فَإِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ (البقرة: ۲۲۶، ۲۲۷).

واته: بۆ نه‌وانه‌ی سوێند له‌ ژنه‌کانیان نه‌خۆن جیماعیان له‌گه‌ڵ نه‌کمن، چاره‌روانکردنه‌ بۆ ماوه‌ی چوار مانگ، نه‌گمر په‌شیمان بوونه‌وه‌ خوا لیّ بورده‌و میه‌ره‌بانه‌، به‌لام نه‌گمر وسته‌یان ته‌لاقیان به‌دن نه‌وا خوای گموره‌ بیسه‌ر و زانایه‌ به‌حالیان.

به‌لام ته‌لاقی حه‌رام: نه‌و ته‌لاقیه‌ که پیتوست نه‌یه، وه‌ بۆیه‌ش حه‌رامه‌ چونکه‌ زیانه‌ بۆ پیاره‌که‌و ژنه‌که‌، وه‌ فه‌وتاندنه‌ بۆ نه‌و به‌رژه‌وه‌ندی‌یه‌ی به‌دیها‌توه‌ له‌نیوانیاندا، بی‌نه‌وه‌ی پیتوست بیت، له‌بهر نه‌وه‌ حه‌رامه‌، هه‌روه‌ک ما‌ل له‌ده‌ست دان به‌په‌ی فرموده‌ی پیغمبه‌ر ﷺ که فرمویه‌تی: (لاضرر ولا ضرار)^(۱) واته: زیان به‌خۆ گه‌یاندن و زیان به‌ خه‌لك گه‌یاندن قه‌ده‌غه‌یه‌.

وه‌ له‌په‌روایه‌تیکی تردا نه‌و جو‌زه ته‌لاقه‌ مه‌کروه‌ به‌په‌ی فرموده‌ی پیغمبه‌ر ﷺ که فرمویه‌تی: (أبغض الحلال إلى الله الطلاق) واته: بیزراوترین هه‌لا‌ل لای خوا ته‌لاقه‌^(۲).

وه‌ له‌ زاراوه‌یه‌کی تردا ها‌توه‌: (ما أحل الله شيئاً أبغض إليه من الطلاق)^(۳). واته: خوا شه‌تیکی هه‌لا‌ل نه‌کردوه‌و په‌ی لی‌ی بیت به‌ نه‌ندازه‌ی ته‌لاق.

(۱) أحمد (۳۱۳/۱) ابن ماجه (۲۳۳۷) والبيهقي (۶۹/۶).

(۲) ته‌خریجی نه‌م حه‌دیه‌ په‌ابورد.

(۳) الترمذي (۲۱۷۷).

تەلاق

جا كاتى بىزراۋە كە بەبى پىيۇست بىت، ۋە چۈنكىكە لايەرى ئەر نىكاكە پىر لە بەرۋەندى يە كە نىسلام بانگىۋازى بۇ ئەكات، نىتر بىۋە مەكرە ئەبىت،

بەلام تەلاقى رەۋا: ئەرۋە كاتىك پرو ئەدات كە پىيۇست بىت، لەبەر خراپى ئەخلاق ۋە پەۋشى ئەرۋە ناخۋشى ژيان لەگەلىۋا زيان پىنگەياندى، بەبى ئەرۋە مەبەستە كەى بەدەست بىنى.

بەلام ئەرۋە پەسەندە مەندوبە: ئەر تەلاقىيە كە پرو ئەدات كاتىك ئەرۋە كە درىغى ئەكات لە مافەكانى خۇدا كە ۋاجبە لەسەرى، ۋەك نوژۋو شتى تر، ۋە پىۋە كە نەتوانى زۆرى لى بىكات بۇ بەجى ھىتئانى، يا ئافرەتەكە داۋىن پاك نەبىت.

ئىمامى ئەھمەد رەھمەتى خۇاى لەسەر بىت فەرموئەتى: نا بىت پىۋا ئەرۋە رابگىرى، چۈنكى لە ئاينەكەيدا كەمۋكۈپى ھەيدە، ۋە دىئايى لى ناكىرت كە داۋىن پىسى ناكات ۋە مەندالى كەسىكى تر ناخاتە پالى، ۋە لەم شىۋانەدا خراپ نىيە كە تەنگ بەزۋەكە ھەلجەنرى بۇ ئەرۋە بىرىتى بەداتى ۋە كاپرا تەلاقى بەدات.

خۇاى گەرۋە ئەفەرموئە: ﴿وَلَا تَغْضُلُوهُمْ لِيَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَا آتَيْتُمُوهُمْ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبِينَةٍ﴾ (النساء: من الآية ١٩).

ۋاتە: ئەزىتە ۋە ئازارى ئەرۋەكانتەن مەدەن لە كاتىكدا كە رەقتان لىيانە؛ بۇ ئەرۋە تەمازۇلتان بۇ بىكەن لە ھەندى لە مارەبىيەكەيان يان شتى تر كە داۋاتانە پىيان، مەگەر تاۋانىكى ئاشكرائەن كەردىت.

ئىبىنو قۇدامە فەرموئەتى: لەۋانەيە تەلاق لەۋ دوو شەنەدا ۋاجب بىت.

فەرموئەتى: ۋە ئەرۋە مەندوبە تەلاقىكە كە لە ھالەتى نىۋان تىك چوون دا بىت، ۋە لەۋ ھالەتەشدا كە ئن ئەگاتە ھالەتى خۇلە كەردن، بۇ ئەرۋە زىانى پى ئەگات.

ھىكەمەتى تەلاق:

ئىبىنوسىنا لەكەتەبى (شىفا) دا روتوئەتى: پىيۇستە بۇ جىبابونەۋە رەنگەيدە ھەبىت، ۋە لەھەمۋە پورەكەۋە دانەخىرى، چۈنكى بەتۋاۋى بىرەنەۋە ھۈزەكانى گەشتەن بەجىابونەۋە، لە چەندە ھەلارە زيان ۋە خەلەل دروست ئەكات، لەۋانە: ھەندى كەس ھەيدە لەگەل ھەندىكەدا ناگۈبى، ھەركاتى ھەل درابى بۇ كۆكەردەنەۋەيان كىشە شەريان زىادى كەردوۋە ژيانىان زىاتر تىك چوۋە.

ۋە لەۋانە: زۆر كەس ھەيدە تۋوشى كەسەك ئەبىت ھاتەي خۇى نىيە، ۋە چاك نازانى ھاسەرەتى بىكات، يا پو گىرۋو ناچاۋ تالە، ئەرۋە ۋا لە ھاسەرەكەى ئەكات ئارەزۋى بۇ كەسىكى تر بىۋەت،

تەلّاق

چونكه ئارەزوو سىرۇشتىيە، ۋە لەۋاندىيە ئىۋ كارە سىر بۆ فەساد بىكىتىش لى چەند پۇيەكەۋە، ۋە لەۋاندىيە ژۇمىتۇر يارمىتى يەكتر نەدەن لەسەر مىندال بىۋىن جا نەگەر ھاسىرى خۇيان گۇپى يارمىتى يەك نەدەن لەۋكارەدا، لەبەر ئىۋە پىۋىستە بۆ جىابونىۋە پىنگا ھىيىت، بەلام ئىيىت توند بىگىرىت.

تەلّاق لاي جۈۋلەكە:

ئىۋى نوۋسراۋە لى شىرىمىتى جۈۋلەكەداۋ كارى لەسەر كراۋە، ئىۋىيە تەلّاق بىيىن بەھانە ھەلّالە، ۋەك ئىۋى پىۋارەك ھىز بىكات ژىيىكى جۈانتە بىيىن لى ژىنەكى خۇي، بەلام بىيىن بەھانە بىجۈانى نازانى، ۋە بەھانىش لاي ئىۋان دۈۋ بەشە:-

يەكەم- نەنگ ۋە عىيى سىرۇشتى، لەۋانە: چاۋ كىزى ۋە خىلى ۋە بۆگەنى دەم ۋە پىشتىكۆمى ۋە شىلى ۋە نەزۇكى.

دۈۋەم- نەنگى پەۋشت! ۋە ئىمانەيان باس كىردۈۋە: بى شىرمى، ژۇرىلىيى، چىلكنى ۋە ناۋاۋەگىپى ۋە عىنادى ۋە ئىسراف ۋە زىادەپەۋى ۋە ژۇرخۇرى ۋە قەلەۋى ۋە خۇش خۇرى ۋە فىز زىلى، ۋە زىنا لاي ئىمان بەھىتەرىن بەھانەيە بۆ تەلّاق دان، ۋە تەنھا بىلاۋ بونىۋە قىسەكە بىسە لايان بۆ تەلّاق دان، با سابتىش نەيى كە زىناي كىردۈۋە، بەلام مىسىح (سلاۋى خۋاي لەسەر يىت) بىرىارى لەسەر ھىچ كام لەۋانە نەداۋە بۆ تەلّاقدان جىگە لى زىنا، بەلام ئافەت بۆى نىرە داۋاي تەلّاق بىكات، مىتەدەكى ھەر عىيىكى ھىيىت، نەگەر سابتىش بى لەسەرى كە زىناي كىردۈۋە.

تەلّاقدان لى مەزھەبەكانى مىسىحىدا:

ھىمۋو مەزھەبە مىسىحىيەكان كە گەلانى پۇژناۋاي لەسەرن نەگەر تەۋە بۆ سى مەزھەب:

۱- مەزھەبى كاسۋلىكى.

۲- مەزھەبى ئىرپۇژكىسى.

۳- مەزھەبى پۇۋىستانى.

مەزھەبى كاسۋلىكى، تەلّاق بەتەۋاي ھىرام نەكات، ۋە بىرەۋاي دانانى جىا كىردەۋى ژىن ۋە مىتەد لەبەر ھەر ھىزەك يىت، ھەرچەندە گىۋەش يىت، ھىتا خىانەت كىردىش بىۋە دانانى كە تەلّاقدان پەۋا بىكات، ۋە ھىمۋو ئىۋى كە بىرەۋاي دائىمىت لى ھالىتى خىانەتىشدا ئىۋىيە كە لى يەك دۈۋر بىكۈنەۋە لەناۋ جىگادەۋ بىس. لەگەل ئىۋى كە ژىن ۋە مىتەدەۋىيان ھەر ئىمىتى لى پۇۋى شىرىيەۋە، ۋە دىۋىست نىرە بۆ ھىچ كامىيان لەۋ ماۋى جىابونەۋەدا كىسىكى تىر بىكەنە

تەڭلىق

هارسريان، چونكه نمره وا دائنري كه چنډ ژني هيتاوه، وه تاييني مسيحي چنډ ژن هيتان به هيچ شتوډيك بمره را دانانت.

وہ کاسولیکی یہ کان لہ مہزہبہ کہیاند ا پشت بہوہ نمہستن کہ لہ ٲینجیلی (مرقص) دا ہاتوہ
لہزمانی مہسیحوہ (علیہ السلام) دہ لیت:

۸) وه نمو دووانه نمین به یدک لاشه، کواته هیشتا نمبون به دروان، به لکو لاشه یدک. ۹) وه نموی خوا خستونی ریمته یال یدک تاده میزاد ناتوانی له به کتری یان جیا بکاتمه^(۱).

به‌لام دوو مذهب‌ه‌کمی تری نمرثوډکسی و پروتستانی، پی نمدن به تهلّاق له همدی شیوی دیاری کراودا له هم‌موویان گرنګتر خیانه‌تکرده له هاوسر، به‌لام همدوو مذهب‌ه‌که به حرامی دانننن لیسر پیارو ژن که دوی نموه ژن بهینن یا شوو بکمن، وه نمو مذهب‌بانن که پی به‌تهلّاق نمدات له کاتی خیانه‌تی ژن و میتردایه‌تی‌دا پشتیان به‌ستوه به‌وی له ینجیلی (متی)‌دا هاتوه، لیسر زمانی مسیح‌مویه (ع‌علیه‌السلام) که نه‌لّیت: همرکس ژنه‌کمی ته‌لّاق بدات لیسر زینا نه‌ییّت، وای لوته‌کات زینا بکات^(۱).

وه مذهب به مسیحی به کان لهو دا که زواج حرام نه کمن لسمر پیاو کاتیک ژن ته لاق بدات، وه لسمر ژنه ته لاق دراوه کدش، پشت بهوه تېبستن که له ښینجیلی (مرقص) دا هاتوه که نه لیت: (هر کس ژنه که ته لاق داو ژنیکه تری هینا زینای له گهل نه کات، وه نه گمر ژنیکش ته لاق دراو شوې کرده به بیا ونکی تر زینای له گهل نه کات)^(۳).

تہ لاق لیسر دمی نہ فامی دا:

دایکی مسولمانان عائیشہ رەزای خوای لەسەر بیټ فرمویەتی:

پیاو ھەركاتىڭ بىويىستايە ژەنەكى تەلەق ئەدا، ۋە ھەر ژنى ئىبوو ئەگەر لە عىددە كەيدا بىگىتپايتەو، با سەد جارىش تەلەقى بەدايە، يان زىاتەر، ھەتا پياۋىك بە ژەنەكى خۆى ووتىبوو: سوتىند بەخوا وات تەلەق نادەم دەست لىم بىيتەوەر ناشت ھىنمەو ھەرگىز، ژەنەكش ووتىبوى ئەو چۆن دەيىت؟ پياۋە كە ووتىبوو: تەلەقت ئەدەم، ھەركاتىڭ خەرىك بوو عىددە كەت تەواو يىت، ئەت گىتەمەو، ژەنەكش ھەلسا چوۋە لاي عائىشە بۆى گىتەرەو، عائىشەش قەسى نە كەرد ھەتا يىنغەمبەر

(۱) مرقص إصحاح ۱۰ آیتی ۹و۸.

(٢) إنجيل متى: الإصحاح الخامس ٢١-٢٢.

(٢) إنجيل مرقس، الإصحاح العاشر ١١.

تەلاق

ﷺ ھاتبوو ۋە پىي راگەياندىبوو، پىغەمبىرىش ﷺ دەنگى نەكردبوو ھىتا قورپان ھاتە خوارو ۋە
كە نەفەرموى: «الطَّلَاقُ مَرَّتَانِ فَإِمْسَاكَ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٍ بِإِحْسَانٍ» (البقرة: من الآية ۲۲۹)،

واتە: تەلاقىك كە پىياو بتوانى پەشىمان يىتتەو ۋە ئەكەي تىدا بگىرتتەو دوو جارە، ۋە ھوكى
خو لەدواي ھەرىك لەر دوو تەلاقە ئەويە كە يان رايىگىرئ بە چاكى ۋە يان ئازادى بكات بە
چاكى.

عائىشە فەرموى: ئيتەر لەو ۋە دووا خەلك بە مەسەلى تەلاقا ئەچونەو، ئەوي كە ۋنى تەلاق
دابوو، ۋە ئەوش كە ۋنى تەلاق نەدابوو^(۱).

تەلاق تەنھا مافى پىياو

ئىسلام واى دانائە تەلاق تەنھا بەدەست پىياو يىت، چونكە ئەو سورتەرە لەسەر مانەوى ئەو ۋن و
مىتردايەتىيە كە مالى سەرف كەردو ۋە لە پىتتاويدا، كە پىتتەستى بە ئەوندەي تر يا زياترە، ئەگەر
بىھوت ئەو ۋنى تەلاق بدات، و ۋنىكى تر بھيتتى.

ۋە لەسەرى پىتتەست ئەبى كە مارەيىيە دواخراو كەي بداتى و موعەي تەلاقىش، ھەروەھا
نەفەقى بگىشتى لەماوى عىددە كەيدا، ئيتەر بەھۆي ئەو بەپىي عەقلى و مىزاجى خۆراگرتەرە
بەرامبەر ئەو شتانەي كە پىي ناخۆشە لە ۋە كەيدا، ئيتەر پەلە ناكات بۆ تەلاق لەسەر ۋق
ھەتسانىكدا، يان ھەر خراپەيەك لە ۋە كەو كە گران يىت لەسەر پىياو خۆي رايىگىرئ، ۋە ۋن لە پىياو
خىراتر توو ۋە ئىيىت و كەمىرئىش خۆي پائەگىرئ، ۋە ئەوي بە ھۆي تەلاقدانەو تووشى پىياو ئەيىت
لە خەرجى و نەفەقە، تووشى ئەو نايت، ۋە ۋن زياتر لىي ئەو شىتتەو كە دەست پىشكەرى بكات
بۆ ھەلەشانە ئەوي پەيمانى ۋن و مىتردايەتى لەبەر بچوكتىن ھۆ، يان ھەر بۆ شتىك كە بە ھۆيەكى
راستىش دانائى ئەگەر ئەو مافى بدەتتە دەست.

بەلگەش لەسەر ئەو لىكدانەوى دوايى ئەويە فەرەنگەكان كاتى داواكردنى تەلەقيان دايە دەست
ۋن و پىياو ۋەك يەك، تەلاقدان لايان زۆر بوو، ئيتەر واى لىنھات بوو بە چەند ئەوندەي تەلاقدان بوو
لاي مەسولمانان.

كە تەلاقى ئەكەوي

زانايان لەسەر ئەو ۋەك كەوتون كە پىياو ۋىرى پىنگەيشتووي زۆر لىنەكراو، ئەوكەسەيە كە
دروستە بۆي تەلاق بدات و تەلاقە كەشى ئەكەوي.

(۱) الترمذى (۱۱۹۲).

تەلاق

بەلام گەر شىت بوو، يا تەمەنى كەم بوو، يا زۆر لىكراۋىبو، ئوكاتە تەلاقەكەيان بە لەغو دانمىز، ئەگەر تەلاقىش بەن، چونكە تەلاقدان كارتىكە لەو كارانى كە شوتەنوراۋ تەنجامى ئىيىت لە ژيانى ژن ومىتردايمىدا، لەمەر تەلاق دەر ئىمىن مرزۇنىك يىت تەملىمىتى - واتە شىاۋىمىتى - تەۋارى ھەيىت بۆ تەۋى تەسەرپوفەكانى دروست يىت.

تەملىمىتىش بە عدقل و بالغ بوون و نارەزوو تەۋارى ئىيىت.

وہ لەو بارەيەوہ خاۋەن سونەنەكان ئەگىر تەۋە لە عدلىمىوہ، خوا لىتى پازى يىت لە پىغەمبەرەوہ ﷺ كە فرموىمىتى: (رفع القلم عن ثلاثة: عن النائم حتى يستيقظ، وعن الصبي حتى يحتلم، وعن المجنون حتى يعقل)^(۱).

واتە: پىنوس لەسەر سى كەس ھەلگىراۋە: لەسەر نووستو ھەتا ھەلئەسى، وە لەسەر منداڵ ھەتا بالغ ئىيىت، وە لەسەر شىت ھەتا چاك ئىيىتەوہ.

وہ لە ئىمى ھورەپەرەوہ خوا لىتى پازى يىت پىغەمبەر ﷺ فرموىمىتى: (كل طلاق جائز، إلا طلاق المغلوب على عقله) رواه الترمذي والبخاري موقوفاً^(۲).

واتە: تەلاقى ھەموو كەس دروستە تەلاقى ئاۋەز تىكچوو ئىيىت.

وہ ئىبنوعەبباس خوا لىتى پازى يىت فرموىمىتى: كەسىك دزو جەردە زۆرى لىكەن ژنەكەى تەلاق بەدات، ھىچ نىرە و تەلاقى ناكەوئ. بوخارى گىراۋىمىتىرەوہ^(۳).

وہ زانايان راي جىاۋازىيان ھەيە لەم چەند كىشەيەدا كەوا لەخوارەوہ پوونى ئەكەينەوہ:

۱- تەلاقى زۆر لىكراۋ.

۲- تەلاقى مەست و سەرخوش.

۳- تەلاقى گاتەچى.

۴- تەلاقى رق ھەلسار.

۵- تەلاقى بى تاگاۋ لەمىر چوو.

۶- تەلاقى عدقل تىكچوو.

(۱) أحمد (۶/۱۰۰-۱۰۱) وأبوداود (۴۴۰۳) والترمذي (۱۴۲۳).

(۲) الترمذي (۱۱۹۱) والبخاري تعليقاً (۲۸۸/۹) موقوفاً على ابن عباس.

(۳) البخاري تعليقاً (۳۱۱/۱۲).

(۱) - تەلّاقى زۆرلى كراو:

زۆرلى كراو نە ئىرادە و رىستى ھەيدە و نە ئارەزىو، وە ئىرادە و ئارەزىو بىناغى تەكلىفە، جا نەگەر ئىرادە دوانە نەبوون تەكلىفەش نامىتىن، وە وا دانراوە كە زۆر لى كراو لى پىرسراو نايىت بەرامبەر كارەكانى؛ چونكە رىستى لى سەنراو، وە ئىرادە وە واقىعدا فرمىنى زۆرلى كىرەكە بەجى دەھىتىن. وە ھەر كىس زۆرى لى كرا ووتەى كوفر بلىت بەو كافر نايىت، بەپىنى فرمودەى خىواى گىورە كە فرمودەى: ﴿إِلَّا مَنْ أَكْرَهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ﴾ (النحل: من الآية ۱۰۶). واتە: مەگەر كەسكى نەپىت زۆرى لى بىكرىت كوفر بىكات و دلى سابت پىت لەسەر باوەر.

وە ھەر كىس زۆرى لى بىكرى لەسەر ئىسلام كە وەرى بىكرىت، نايىت بە مەسولمان، وە ھەر كىس زۆرى لى بىكرى ژنەكى تەلّاق بەدات تەلّاقى ناكەوت، نەگىرەنەو كە پىتەمبەر ﷺ فرمودەى: (رفع عن أمتي الخط والنسيان وما استكرهوا عليه) أخرجه ابن ماجه، وابن حبان، والدارقطني، والطبراني، والحاكم وحسنه النووي واتە: ھەلگىراو لەسەر ئومەتى من سزای ئىو گوناھانى بەدەتەر لى پىچوون تەكىن، وە ئەوھش كە بە زۆر پىتيان كراو

وە مالىك و شافىعى و ئەھمەد و داود كە لە فۇقەھى رىلايەتەكان بوون ھەر بۆ ئىو چوون. وە عومەرى كورى خەططاب و عبدالمەلى كورى و عەلى كورى ئەبى طالىب و ئىنەو عەبباسىش وەھابان ووتە.

وە ئەبو حەنىفە و ھاوھەلانى ووتىيانە: تەلّاقى زۆرلى كراو نەكەوت، بەلام ھىچ بەلگەيان نەرىو جگە لەوھش پىتەجوانەى جەمەوەرى سەھابەن.

(۲) - تەلّاقى سەرخۆش:

جەمەوەرى زانايان بۆ ئىو چوون كە تەلّاقى سەرخۆش نەكەوت، چونكە خۆى سەبەبە بۆ تەكىدانى عەقلى بە ئارەزى خۆى. وە كۆمەلەك تەلّاقى تەلّاقى لەغوھ ھىچ ھىسابى بۆ ناكەوت، چونكە ئىو و شەيت يەكسان، چونكە ھەردووكيان ژىرىيان لەدەست داو كە تەكلىف بەھۆى ئىو نەكەوت، وە لەبەر ئىو خىواى گىورە فرمودەى: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرُبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى حَتَّى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ﴾ (النساء: من الآية ۴۳)، واتە: ئىو ئىو كسانەى باوەرپتان ھىتاو بەسەرخۆشى نەزىكى نوژ مەكەون، ھەتا بزەن چى تەلّاق،

خىواى گىورە ھىچ ئىعتىبارەكى بۆ قەسى سەرخۆش دانەنارە، چونكە نازانى چى تەلّاق، وە سابتە لە عوسمانەو كە لای وابو تەلّاقى سەرخۆش ناكەوت. وە ھەندىك لەزانايان بۆ ئىو چوون كە كەس لە سەھابە جىياوازى عوسمان نەبوو لەوھدا،

تەلاق

وہ نەوہ بۆچوونی یەحیای کۆری سەعیدی ئەنصاری و ھەمیدی کۆری عبدالرحمن و پەییە و لەشی کۆری سەعد و عبداللەئە کۆری ھوسەین و نەسحاقی کۆری پاموویە و نەبی شەور و شافعیە لە یەکیک لە قەولەکانیاندا، وە ھەرودھا موزنی لە شافعیەکان نەو پەئەسی ھەل بژاردووە، وە یەکیکیشە لە پەرواوەکانی ئەحمەد، وە مەزھەبە کەشی لەسەر نەو جێگیر بووە وە نەمە مەزھەبی ھەموو ظاہیری یەکانە، وە لە ھەنفەییەکانیش نەبو جەعفەری طەحاری و نەبو ھەسەنی کەرخێ نەم بۆچوونەیان ھەل بژاردووە.

شەوکانی و تەوہیتی: نەو سەرخۆشی ھۆشی بەخۆی نامینێ تەلاقەکی ھیچ ھوکیکی نییە. لەبەر نەبوونی عەقل کە ھوکیکان بۆ سەر نەو ئەگەر نەو، وە یاسادانەری نەسلا م سزای بۆ نەو کسانە داناو، نەتر نەمە بۆمان نییە لای خۆمان لای لایەین و بڵین تەلاقەکی ئەکەوێ لە تۆلێ نەو کارەیدا نەو کاتە دوو غەرامەیی لەسەر کۆبییتەو.

(۳)- تەلاقێ پق ھەلساو:

نەو پق ھەلساوی نازانی چی ئەلێت و نازانی چی لەدەم دەرئەچێ تەلاقێ ناکەوێت، چونکە تیرادەیی سەلب کراوە.

ئەحمەد و نەبواد و نەبەو ماجە و ھاکم کە بە (صحیح) ی داناو ئەگەر نەو لە عانیشەو خوا لێی پازی بیت کە پتەمبەر ﷺ فرمویەتی: (لاطلاق ولا عتاق في إغلاق) واتە: نە تەلاقدان و نە بەندە نازاد کردن نییە لەکاتی زۆر تۆرەبووندا^(۱)، وە ووشە (إغلاق) بەچەند مانایەک لێکدراوەتەو لەوانە: پق ھەلساو، زۆر لێکراو، شیتێ.

وہک لە کتیبی (زاد المعاد) دا ھاتووە نەبەو تەیمە پەجمەتی خوای لێ بیت فرمویەتی: ھەقیقەتی (إغلاق) نەوہ کە دڵ لەسەر پیاو داخەرت، مەبەستی نەمیتێ لە قەسەکردندا و نەزانی چی ئەلێت، وەک نەوہی وێست و دەسلاتی لەسەر داخەرت. وە فرمویەتی: تەلاقێ زۆر لێ کراویش نەچیتە پال ئەوان، وە ھەرودھا شیت و نەو کەسانە ھۆشیان نامینێ بە سەرخۆشی یان بەتۆرەیی، وە ھەر کەسێک مەبەستی نەمیتێ و نەزانیت چی ئەلێت.

پق ھەلسانیش سێ جۆرە:-

۱- نەو پقە ناوەز ناھێلن و خاوەنی ھەست بەو ناکات چی ئەلێت، نەو جۆرە کەسانە تەلاقیان ناکەوێت بەبێ نەزاع و کێشە.

(۱) أحمد (۲۶۷/۶) أبو داود (۲۱۹۳) ابن ماجہ (۲۰۴۶) ھاکم (۱۹۸/۲).

تەلاق

تەلاقىش كارىنكە پىئويستى به نيازو نىەت ھەيدە ۋە گالتە باز نيازو نىەتى نىرە بوخارى لە ئىبنو عەبباسو ۋە گىتەرتەمو ۋە فەرەمورىيى: (إِنَّمَا الطَّلَاقُ عَنْ وَطَرٍ)^(۱) واتە: تەلاقدان پىئويستى به ويست وئارەزو و قەست ھەيدە.

بەلام تەلاقى بەھەلدە چو ئەرەبە كەيدەك كىك بىئوي قەيدەك بىكات كەتەلاقى تىدا نەيىت، كەچى ۋە ھايتە سەر زمانى، زانا ھەنەفىيەكان رايان وايە: ئەر كەسە مامەئى لە پوي قەزايىرە ۋە لەگەلدە نەكرى، بەلام لە پوي نايىرەمو، ئەر كەسە خۆى و خوى خۆى، تەلاقەكى ناكوي و ژنەكى پى ھەلە.

(۵) - تەلاقى بى ئاگا و سەرلى تىكچوو:

بى ئاگا و سەرلى تىكچوو ۋە بەھەلدە چو و گالتە باز وايە، بەلام جياوازي نيوان بەھەلدە چو لەگەل گالتە بازدا ئەرەبە: گالتە بازە كە تەلاقەكى نەكوي بەپىي قەزاو نايىن، لاي ئوانەى رايان ۋە ھايدە، بەلام تەلاقى بەھەلدە چو لە پوي قەزاو نەكوي و بىس، ئويش لەبەر ئەرەبە تەلاق بۆ گالتە و يارى دانەنراو.

(۶) - تەلاقى سەرسام (المدهوش):

ئەر مەدھوشى كە نازانى چى نەلەت بەھۆى سەمەيدەك كەتوشى بويىت و عەقلى بردىت و لەبەر كەندەى خستىن، ئەر كەسە تەلاقى ناكوي ۋە چۆن تەلاقى شىت ناكوي، ۋە ۋەك چۆن تەلاقى بوراۋە و شىت و بى عەقل ۋە ئەر كەسانەى كە عەقلىان تىك نەچىت، لەبەر پىر يان نەخۆشى يا بەھۆى كارەساتىكى كوت و پىر، ناكويەت.

چ ئافرەتلىك تەلاقى لەسەر نەكوي:

تەلاق لەسەر ژن ناكوي ھەتا شوئى ئەر تەلاقە نەيىت، ۋە كاتىك ئەر ژنە شوئى تەلاق نەيىت كە لەم شىوانەى خوارو ۋەدا يىت:

۱- نەگەر ژن و مېردايەتى يەكە بىراستى لەنئوياندا بەردەوام يىت.

۲- نەگەر ژنەكە لە عەيدەى تەلاقى رەجەيدا بوو، يا لە عەيدەى تەلاقى بائىندا بوو، بەمەرجى بائىنەكە بائىنى بىچوك يىت، چونكە ژن و مېردايەتى لەم شىوانەدا لەپروي ھوكمە ھەر بەردەوامە ھەتا عەيدەى تەماۋ نەيىت.

(۱) البخاري تعليقا (۳۸۸/۹).

تهلاق

۳- نه گمر ژنه که له عیددهی نهوډا بوو به جیا کړنموه ته لاق درابوو، چونکه نو (جیا کړنموه) همر به ته لاق دائمنری، وه که نو به هوې نیسلا م نه بوونی میړدوه له یه که جیا کړا بنموه له کاتیکدا ژنه که مسولمان بوییت، یا به هوې سوژند خوارنموه (ایلا) جیا بوونموه، چونکه جیا بوونموه لهو دوو وینه ییدا به ته لاق دائمنری لای حمنه فی یه کان.

۴- نه گمر ژنه که له عیددهی جیا بوونموه یه کدا بیت که به هله لوه شاندموه دابنری، به لام هیشتا په یمانه که له بنه پرتا تیک نه چوو و حه لالی یمتی همر ماوه، وه که نو جیا بوونموه یه به هوې (رډه) هله لوه شاندموه ژن لمدین (رډه) دروست نه ییت. چونکه هله لوه شاندموه لم حالتدا به هوې روو دانیکی کوت و پری یوه به سر یاندا هاتوه که ناهیتلی په یمانه که به رده وام بیت دوای نهوې که به راستی پیک هاتوه.

چ نافرته تیک ته لاقی لسمر ناکوئی

ووقمان ژن ته لاقی لسمر ناکوئی همتا لسمر نو شیویه نه ییت که دروسته ته لاق به ری. جا نه گمر لسمر نو شیویه نه بوو، ته لاقی لسمر ناکوئی، که واته نافرته عیدده کیش که له عیددهی هله لوه شاندموه ژن و میړدایه تی دا بیت به هوې هاوتا نه بوون، یان ماره یی یه که کمی کمتر بیت له (مهر المثل)، یان به چکوله یی ماره کرا و که گموره بووه ناره زووی دراوه ته ده ست خوې، یا له په یمانه کدا تیک چوونیک دهر که وتوه، به هوې نه بوونی مریجیک لمرجه کانی دروستی په یمانه که، ته لاقی لسمر ناکوئی، چونکه په یمانه که لم حالتدا له بناغموه هله لوه شاهه توه، و نیتر له عیددها همر نه ماوه، جا نه گمر پیاوې به ژنه کمی ووت: — انت طالق — ته لاق کمو تبی — ژنه کمش له حالتدا کانی سهر وده بیت — قسه کمی له غوه هیچ شونموارنکی ناییت.

وه همر وده نافرته ته لاق دراو پیش گواستنموه و پیش خه لوت کړدنې تروا ته لاقی ناکویت، چونکه په یوه ندی نیوانیان نه ماوه کو تایی هاتوه، وه تمنها به ته لاق دانه که بوونمه یی گانه، نیتر نو نافرته جیگمی ته لاق نی یه چونکه نه ژنی کابرایه نه عیدده کیشه.

نه گمر پیاونیک به ژنه نه گوزراوه کمی بلیت: (انت طالق.. انت طالق.. انت طالق) — ته لاق کمو تبی، ته لاق کمو تبی، ته لاق کمو تبی، همر به یه کم جار ته لاقی نه کموئی به ته لاقی بائین، چونکه ژن و میړدایه نیان به رده واده.

به لام دووم و سی یه میان لغون هیچیان پی ناکوئی، چونکه نو دوانه دوا بیان کاتی و تراوه، که نافرته که نه ژنی کابرا بووه نه عیدده کیشی بووه، چونکه عیدده به نافرته تیک نی یه که نه گوزرا ییتموه.

تەلاق

وہ ھمروہا تەلاقى بېگانەيەك ناكەوئى كە لە پېنشموە پەيوەندى ژن وميردايەتى نەي بەستېن بەيەكەوہ. جا ئەگەر پياوئىك بە ژنىكى ووت كە لەپېنشموە پەيوەندى ژن وميردايەتىيان نەبوو: (أنت طالق) -تەلاقى كەوتبى- قەسەكى لەغەوہ ھېچ تەنسىرى نەيە.

وہ ھمروہا بە ژنىكىش كە تەلاقدرابوو عىددەكەشى تەوار بويو، چونكە بەكۆتايى ھاتنى عىددەكەى وەك بېگانەى لى دى بۆ پياوہكەى.

وہ ھمروەك ئەمانە وەھايە عىددەكەشيك كە سى بە سى تەلاق درايىت، چونكە دواى سى بەستىكە دەستى لە كابرا بەر دەيىت بە (بينونة الكبرى) جياپونەوہ بەينونەى گەوہ، ئىتەر تەلاق دان بى مانايىيە دواى ئەوہ.

تەلاق دان پېنش مارە كەردن

ئەو تەلاقە ناكەوئى كە بەستىرتەوہ بە ھېنانى بېگانەيەكەوہ، بۆغونە بلىت: ئەگەر فلانەكەس بوو ژنم تەلاقى كەوتبى، بەپىئى ئەوہى (ترمذى) لە ەمىرى كۆرى شوەبەيەوہ گىراويەتىرەوہ لە باوكىرەوہ لە باپىرىيەوہ كە فەرەمويەتى: پېغەمبەر ﷺ فەرەمويەتى: (لا نذر لابن آدم فيما لا يملك، ولا عتق له فيما لا يملك، ولا طلاق له فيما لا يملك)^(۱) واتە: نەزەر نەيە بۆ كەسيك لەشتىكدا خۆى خاوەنى نەيىت، ئازاد كەردن نەيە بۆ كەسيك كە بەندەى نەيىت، و تەلاقى بۆ نەيە لە نافەرەتتىكدا كە خاوەنى نەيىت.

(ترمذى) ووتەيەتى: فەرەمودەيەكى ھەسەنە و چاكتەين شتە كە لەم بابەدا گىراوہتەوہ، ئەوہش قەسەى بەشى زۆرى زانايانە لە ھاوہلانى پېغەمبەر ﷺ و كەسانى تر.

وہ ھەر ئەوہ لە ەلى ئەگىرەنەوہ، وە لە ئىبينو ەبباس و جاپىرى كۆرى زەيد و چەند كەسى تر لە زانايانى تابەى، وە شافىعىش لەسەر ئەو قەيەيە.

ئەبو ھەنيفە دەربارەى تەلاقى ھەلواسراو ووتەيەتى: ئەو تەلاقە ئەكەوئى كاتى مەرجەكە بەدى ھات، جا وەك يەكە ئەو كەسە مەبەستى ھەموو ژنىك يىت يا چەند ژنىكى تابەتى.

مالىك و ھاوہلەكانى ووتەيەنە: ئەگەر ھەموو ژن بەگشتى بلىت تەلاقى ناكەوت، بەلام ئەگەر چەند ژنىكى تابەتى مەبەست بوو ئەكەوئى.

ئەوونەى گشتىتى: ئەوہيە كە بلىت: ھەر ژنىكم ھىنا تەلاقى كەوتبى.

(۱) أحمد (۱۹۰/۲) وأبو داود (۳۳۱۶) والترمذی (۱۱۸۱) والنسائي (۲۹/۷) والبيهقي (۶۹/۱۰) والبخاري (۱۸۷/۴).

تەلاق

نمونهى تاييەتەش ئەمەيە كە بىلىت: ئەگەر فلانە كەسەم ھىتا- ناۋى ژەنەكىمى بىرد- ئەمە تەلاقى كەوتەن.

تەلاق بەچى ئەكەن

تەلاق ئەكەن بە ھەمەم ئەمە شتەنەي بىنە بەلگەي ئەمەي كە كۆتەيى بە پەيۋەندەي نىۋان ژن و مېرە بەيەن، بە قەسە يىت، يان بە نوۋسەن بۆ ژەنەكە، يان بە نىشارەت لە كەپە لائەمە، يا بەناردەنە نىرەمە پەسپارە.

تەلاق دان بە زارەم (لفظ):

جەري وەيە زارەمەكە (صرىح) ئاشكەرا ئەيىت، ۋە جەري وەيە كىنەيە ئەيىت، ئاشكەرا ئەمەيە لەۋاتەي قەسەكە تەيىگەيت كاتەي قەسەكەنەكە ۋەك: بلى: تەلاقەت كەوتەن، يا تۆ تەلاقەت دەرەي، ۋە ھەمەم ئەمە شتەنەي كە لە زارەمەي تەلاق ۋەرنەگەين.

شەفەيى پەھمەتەي خەي لەسەر ۋەتەيەتەي: زارەمەي تەلاقى ئاشكەرا سىنە: تەلاق- جىبابونەمە- بەرەلەكەردن - كە لە قەۋەتەندە ناۋەيەن ھاتەمە.

ھەندەي لە ھەيەيەيەكەن ۋەتەيەنە: بەسەيەنە ئەيىت تەلاق ناكەيەت. . . چەنكە شەرىع بەمە سەن زارەمەيە ھاتەمە، ئەمەش عىبادەتە، ۋە زارەمەش لە مەرجەكەنەي عىبادەتە، كەۋاتە پەيۋەستە ھەمە زارەمەي شەرىعى كە لەمە بارەيەمە ھاتەمە بەكەرەيىت.

زارەمەي كىنەيەت:

ئەمەيە كە مەنەي تەلاق ۋە شەي تەرىش بەگەرتەمە، ۋەك ئەمەي بلى: تۆ (بائەن) ۋەتە: جىبابونەمە، ئەمە دوو ۋەتە ئەگەرتەمە يان جىبابونەمە لە ژن ۋە مېرەدەيەتەي، يان جىبابونە لە شەرى، ۋە نمۇنەيەكەي تەي كىنەيەت ۋەك: كەرت بەدەستەي خۆتە، ئەمەش دوو ۋەتە ئەگەرتەمە، يەكەمەيەن ئەمەيە كە كەري خۆي ئەدەتەمە دەستە خۆي، يا لەكەري مەلدە بە تەزەدەي ھەتسەكەت بەكات.

ھەمە ۋەك: تۆ لەسەر مەن ھەمەم يىت، ئەمەش يا ئەمە ئەگەرتەمە كە ھەمەم يىت خۆشەي لى ۋەرەگەي، يا ھەمەم يىت لەسەري تەزەري بەدەت.

زارەمەي صەرىح:

تەلاقى پەن ئەكەن بەي ئەمەي پەيۋەستەي بەمە يىت مەبەستەكەي پەۋن بەگەرتەمە، لەمە ئاشكەرايە بەلگەي ۋە ئاشكەرايە مەنەكەي.

تەلاق

وہ بۆ کەوتنى تەلاقى صەرىح مەرج دانراو: کە ئەيىت زاراوہ کە بىر تە پال ژنە کە، وەك ئەوہى بلىت: ژنە کەم تەلاقى کەوتبى، يان تەلاقى کەوتبى.

بەلام کىنايەت تەلاقى پى ناکەوت بەنى يەت نەيىت، جا ئەگەر ئەو کەسى بە زاراوہى صەرىح تەلاقى خوارى بلىت: مەبەستەم تەلاقدانى نەبوو، بەلکو مەبەستەم واتايە کى تر بوو، ئەوہ لىرووى ھۆکەمەو باوہى پى ناکرئ، وە تەلاقى ئەکەوت. وە ئەگەر ئەو کەسى بە زاراوہى کىنايەت تەلاقى خوارى بلىت: بە نيازى تەلاقدانى وام نەوتو، بەلکو نيازەم واتايە کى تر بوو، ئەوہ لە پووى ھۆکەمەو باوہى پى نەکرئ و تەلاقى ناکەوت، لەبەر ئەوہى لەفرە کەى ماناي تەلاق و شتى تەرش نەگرتەو، وە ئەوہى واتاکەى ديارى ئەکات نەيەت و مەبەستە، ئەویش مەزھەبى مالیک و شافىعەى، بەپى پى ئەوہى بوخارى و کەسانى تر گىتر اويانە ئەوہ لە عانىشەو (خوالى پى رازى يەت) کە فەرمايەتى:

کچە کەى جەون کاتىک گوزرايەو بۆ پىغەمبەر ﷺ، وە پىغەمبەر ﷺ لىنى نزيك بۆوہ کچە کە ووتى: پەنا ئەگرم بە خوا لەتۆ، پىغەمبەر ﷺ پى فەرماو: (عذت بعظيم، عذت بعظيم، الحقى بأهلك)^(۱). واتە: پەنات بە کەستىکى گەورە گرتو، دوو جار، بچۆرەو ناز کەسو کارت.

وہ لە ھەردوو صەحىحى بوخارى و موسلىم دا، و جگە لەوانىش ھاتوہ لە ھەدىسى دراکەوتنە کەى کەعبى کورەى مالیکدا کاتىک پى يان ووت: پىغەمبەر ﷺ فەرمانت پى ئەکات کە لە ژنە کەت دوور بکەوتەو، ئەویش ووتى: تەلاقى بەدەم يان چى بکەم؟! پىغەمبەر ﷺ فەرماو: نا، بەلکو ھەر لى پى دوو بکەوہرەو نزيكى مەکە. ئەویش بە ژنە کەى ووت: (الحقى بأهلك)^(۲) بچۆرەو ناز کەسو کارت.

ئەم دوو ھەدىسە ئەو ھەمان بۆ دەردەخات: ئەو زاراوہ ئەبى بە تەلاق لەگەڵ مەبەستە، بەلام نابى بە تەلاق بەبى مەبەست.

بەلام مەزھەبى ھەنەفىيەکان: پايان وەھايە کە کىنايەتەکانى تەلاق، تەلایان پى ئەکەوت بەنى يەت، وە ھەر وەھ تەلایان پى ئەکەوت ئەگەر ھالەتى کىنايەتە کە وای گەيانە.

(۱) البخاري (۵۲۵۴) وابن ماجه (۲۰۵۰) والنسائي (۱۵۰/۶) والبيهقي في السنن الكبرى (۳۴۲/۷).

(۲) أحمد (۴۵۸/۳) والبخاري (۴۴۱۸) ومسلم (۵۳/۲۷۶۹).

ئايا حەرام كۆردى ئۇ تەلاقى پى ئەكەي؟

ئەگەر پىاوتك ئۇ ئەكەي خۇ لىسەر خۇى حەرام كۆردى، يە مەبەستى حەرام كۆردى ئۇ ئەكەي خۇىستى يە ئەيمەي تەلاقى بەدات بەر زاراۋە، بى ئەمەي مەبەستى واتاي لەفزە كە بى، بەلكى مەبەستى بەرەللا كۆردى يەت: لەھالەتە يە كەمەدا، تەلاقى ناكەيت، بەيى ئەمەي (ترمەي) تەخرىي كۆردۈ كە عائىشە خە لىي پازى يەت فەرمەيتى: پىغەمبەر ﷺ ئۇ ئەكەي لىسەر خۇى حەرام كۆردى، پاشان ئەمەي حەرامى كۆردۈ ھەلالى كۆردۈ كە فارەت سۆندەكە دا^(۱).

لە صەھىحى مۇسلىم دا ھاتۇرە لە ئىبنو عەبباسە خە لى پازى يەت كە فەرمەيتى: ئەگەر پىاوتك ئۇ ئەكەي خۇى لىسەر خۇى حەرام كۆردى، ئەمە سۆندە ئەبى كە فارەت بەدات پاشان فەرمەيتى: (لقد كان لكم فى رسول الله أسوة حسنة). واتە: بەراستى ئىۋە لە شەخسى پەوانە كراي خەدا چاكتىن پىۋ پەشتان ھەيە كە چاۋى لى بىكەن^(۲).

ۋە نەسانى ھەر لە ئىبنو عەبباسە لىۋە تەخرىي كۆردۈ: (كە پىاوتك ھاتۇرە بۇ لاي ۋ پىۋ ۋوتۇرە مەن ئۇ ئەكەم لىسەر خۇم حەرام كۆردۈ، ئەمەش فەرمەيتى: دەرۋ كۆردۈ لىت حەرام نىرە، لەپاشاندا ئەمە ئايەتەي خۇندۇتە: ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ تَبْتَغِي مَرْضَاتَ أَزْوَاجِكَ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ قَدْ فَرَضَ اللَّهُ لَكُمْ تَحِلَّةَ أَيْمَانِكُمْ﴾ (التحریم: ۲، ۱).

ۋاتە: ئەي پىغەمبەر بۇچى ئەمە شتە لەخۇت حەرام ئەكەيت كە خە بۇ ھەلال كۆردى، ئەمەي ئۇ ئەكەت پازى بىكەيت؟ ۋە خە لىۋە ۋ مېھەبانە بۇت، - ئەي ئىمانداران - بەراستى خە ھەلال كۆردۈ ئەمەي سۆندەكەي لىسەر فەرز كۆردى، بەمە كە كە فارەتەيان بەدەن. تۆ كە فارەتەيكى قورست ئەكەيتە سەر ئەبى بەندەيەك ئازاد بىكەيت^(۳).

بەلام لە ھالەتە دۈۋەدا كە مەبەستى لە حەرام كۆردى تەلاقدان يەت: تەلاقى ئەكەيت، چۈنكە لەفزی حەرام كۆردى كىنايەتەكە ۋەك كىنايەتەكەي تە.

(۱) الترمذی (۱۲۰۱) وابن ماجه (۲۰۵۹)، رَوَّجَ الترمذی إرساله، لكن وصله البخاري (۵۲۹۱).

(۲) النسائي (۱۵۱/۶).

(۳) النسائي (۷۱/۷).

سوئند خورادن به سوئندی موسلمانان

هەر کەس به سوئندی موسلمانان سوئند بخوات، وەك ئەوەی بێت: سوئند بەوەی کە موسلمانان سوئندی پێ دەخۆن، لەپاشاندا سوئندەکی کەوت، لای شافعییەکان کە فارەتی سوئندەکی لەسەر، وە نە تەلّاقی لەسەر ئەکەوێ و نە شتی تر.

وە لەمالیکەو هیچ لەو بارەیمو نەهاتوو، بەلام زانایانی دواين لەمالیکییەکان لەو بارەیمو جیاوازییان هەیە، دەڵێن: ئەو کەسە تەنها تۆبە داوای لێبوردنی لەخوا لەسەر، وە ئەوەی بێناوبانگە و فەتوایان لەسەر داوە ئەوەیە: خەلکی بۆ کە فارەتی سوئند چۆن ڕاهاتوون ئەویش ئەوەی لەسەر.

وە لە میسرەدا وای بار بوو کە سوئند بە خوا بە تەلّاق ئەخوڕا، وە لەسەر ئەوە هەرکەس سوئند به سوئندی موسلمانان بخوات و سوئندەکی بخات، کە فارەتی سوئندەکی ئەیگرتەمە، و ئەو ئافرەتی کە خێزانییەتی لای ئەمییەتتەمە، وە نایبێت بەپێی بچیت بۆ مەککە یا بەرپۆزوو بێت وەك لەسەرەمەکانی پیشوودا بار بوو، چونکە ئێستا کەس سوئند بەو ناخوات.

ئەبەهری و تۆبەتی: ئەو کەسە تەنها ئیستغفاری لەسەرە بەس، وە و تراویشە کە کە فارەتی سوئندی لەسەر، وەك شافعییەکانیش ڕایان وایە.

وە ئەو جیاوازییە لە نێوان مالیکییەکان کاتێ هەیە کە ئەو کەسە بێنیازی تەلّاقە ئەو سوئندە نەخوات، بەلام ئەگەر نیازی تەلّاقی هەبوو وە سوئندەکی خست، هەر کە فارەتی سوئندی لەسەر ئەبێت لایان، وە ئێمە ڕای ئەبەهری پێش ئەخەین، کە هەر کەس بەو شیوە سوئند بخوات تەنها تۆبە پەشیمان بوونەوی لەسەر.

تەلّاق دان بەنامە

نوسین بەنامە تەلّاقی پێ ئەکەوێ، یا نووسەرە کە توانای قسەکردنیشی هەبێت، وە وەك چۆن مێرد بۆی هەیە ژنەکی بە لەفز تەلّاق بدات، بۆی هەیە بە نووسینیش تەلّاقی بدات.

وە زانایان ئەوەیان بە مەرج داناوە: کە ئەبێت نووسینە کە ڕوون کراوەو نوسراوە بێت، وە مەبەست بە ڕوون کراوە ئەوەیە کە ئاشکرا بێت بە جۆرێک لە لاپەرەیه کدا یا وێنە ئەوەدا بخۆنترتەمە.

وە مەبەست بە نوسراوە ئەوەیە: کە بە ناوێشانی ژنە کە نوسراوێت وەك ئەوەی بۆی بنوسی: ئەمە فلانە کەس، تۆ تەلّاق کەوتی، بەلام ئەگەر بەو ناوێشانە نەنوسراو بوو بۆ وێنە نوسراو بوو: تۆ تەلّاق کەوتی، یا ژنە کەم تەلّاقی کەوتی، ئەو شیوە تەلّاقی پێ ناکەوێ ئەگەر نیازی لەگەڵدا

تەلاق

نەپىت، چۈنكى لەۋانەيە ئەۋ نوسىنەي بە مەبەستى تەلاق دان نەبويىت. يا بۆ خەت جوانى نوسىبىتى.

ئىشارەتى كەپرو لال

ئىشارەت كەپرو بە نىسبەت كەپرو لالەۋە نامرازى تىگەيانەنە، لەبەر ئەۋە جىگەي لەفز ئەگىرەتەۋە لە تەلاق خستەنە، ئەگەر ئىشارەتتىكى كەپرو ئەۋە بەگەيەنەت كە مەبەستى كۆتايى ھىنان يىت بە پەيۋەندى ژن و مەترەيەت.

ۋە ھەندى لە زانايان مەرجى ئەۋەيان دانائە كە ناپىت ئەۋە كەسە لەنوسىن بزانىت و تواناي نوسىنى ھەيىت، چۈنكى ئەگەر نوسىنى زانى و تواناي نوسىنى ھەيۋ ئىشارەت بەس نەيە، چۈنكى نوسىن زىاتەر بەلگەيە لەسەر مەبەست، كەۋاتە ۋاز لە نوسىن ناھىيەت بۆ ئىشارەت مەگەر لەبەر پىۋىست نەپىت، يا تواناي نوسىنى نەمىت.

ناردنى نىراۋ

دروستە كەسەك بىرەر كەپراگەيەنەت بە ژنە غائىبەكەي، كە تەلاق دراۋە تەلاقى كەۋتەۋە، ۋە نىراۋەكە جىگەي تەلاق دەر ئەگىرەتەۋە لەۋ ھالەتەدا و تەلاقەكەش ئەكەي.

شايدەت گەرتن لەسەر تەلاق

جەمەۋەرى زانايانى پىشەن و دوايىن (سەلەف و خەلەف) بۆ ئەۋە چۈن كە تەلاق ئەكەي بى شايدەت، چۈنكى تەلاق مافىكە لە مافەكانى پىۋ، پىۋىستى بە شايدەت نەيە بۆ ئەۋە مافى خۇي بەكار بەيەن، ۋە نە لەپىغەمبەر ﷺ ۋە نە لەسەھابەۋە شەتەك نەھاتەۋە كە بەلگە يىت لەسەر مەشروەيەتتى شايدەت گەرتن لە تەلاقدا.

ۋە زانايانى شىعەي ئىمامى پىچەۋانەي ئەۋەن و ۋوتريانە: شايدەت مەرجىكە بۆ پاستى تەلاق، ۋە بەلگەشيان ھىناۋەتەۋە بە فەرمودەي خۇي گەۋرە كە فەرمودەتتى: «وَأَشْهَدُوا ذَوِي عَدْلٍ مِنْكُمْ وَأَقِيمُوا الشَّهَادَةَ لِلَّهِ» (الطلاق: من الآية ۲)، ۋاتە: ۋە دوو شاھىدى دادپەرۋەر بگەرن لەخۇتان، ۋە بۆ خۇا ئەۋ شاھىدىيە بەن.

(طبرسي) باسى ئەۋەي كەردوۋە دەلى: لە ۋالەتەدا فەرمانە بەگەرتنى شايدەت لەسەر تەلاق، ۋە ئەۋەش لە ئىمامەكانى ئالى بەيت گىرەۋەتەۋە (خۇا لىيان ۋازى يىت) كە ئەۋ فەرمانە بۆ پىۋىست بوۋنە مەرجە بۆ پاستى تەلاق^(۱).

(۱) تفسیر الآلوسی، سورة الطلاق، ویراجع اصل الشيعة.

ته‌لاق

ئەو كەسانى بۆ ئەو چوون كە شايدە گرتن پىتويستە لەسەر ژن ته‌لاق دان و نەكەوتنى ته‌لاق بەبى بەلگە:

ئەوانى بۆ ئەو چوون شايدە گرتن لەسەر ته‌لاق پىتويستە مەرجى كەوتنىستى لە صەحابە: نەمىرى مۇسلمانان عەلى كۆرى ئەبى طاليب و عىمرانى كۆرى حوسەين (خو لىزان پازى بىت) وە لە تايىعىيەكان: نىمام موحەممەدى باقرو نىمام جەعفەرى صادق و كۆرەكانيان، نىمامەكانى ئالى بەيت (پەزاي خويان لى بىت) وە ھەروەھا (عطاء) و ئىبنوجورەيج و ئىبنوسەيىن (پەھەستى خويان لەسەر) وە لە كىتەبى (جواھر الكلام) دا ھاتووە لە عەلىيەو خەلىلى پازى بىت، بەو كەسى فەرموو كە پەرسىي ته‌لاقى لى كرد: (ئايە دوو پىاوى دادپەروەرت گەرتووە بە شاھىد وەك خەلى گەورە فەرمانى داو؟ ئەوئىش ووتويەتى: نەخەير، فەرموى: بۆر ته‌لاقەكەت ته‌لاق دان نەيە).

وە ئەو داوود لە سوننەكەيدا گىتپاويەتىيەو لە عىمرانى كۆرى حوسەينەو خەلىلى پازى بىت كە پەرسىي لى كرا دەربارەى پىاويك ژنەكەى ته‌لاق بەدات، وە بىگىتپەتەو، وە شايدە نەگەرتى نە لەسەر ته‌لاقەكەو نە لەسەر گىتپاويەكە، فەرموى: نە ته‌لاقەكەت لە سەر سوننەتە و نە گىتپاويەكەت لەسەر سوننەتە، شايدە لەسەر ته‌لاق و گىتپاويەكەى بگەرەو دووبارەى نەكەيتەو^(١).

وە لە ئۇسۇلدا بېرپار دراو: كە قەسى صەحابى كە بلىت: لە سوننەتدا وەھايە، حوكمى ھەدىسەكى ھەيە كە پەفەكەرت بۆ لای پىتغەمبەر ﷺ لەسەر قەولى صەھىح، چونكە ھەر ئەو بە روتى روالەتەكەى ئەگەرتەو بۆ ئەو كەسى كە پىتويستە شوئىن پەفتارى بگەوين كە پىتغەمبەر ﷺ، چونكە مەبەستى صەحابى رۆونكەردنەو شەرە، ئەك بۆ لوغەت و عادەت، وەك لە شوئنى خۆيدا رۆون كراوئەتەو، ھافظى سىوطى لە (الدر المنثور) دا تەخريجى كەردووە لە تەفسىرى ئايەتى: ﴿فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَأَشْهِدُوا ذَوِي عَدْلٍ مِنْكُمْ﴾ (الطلاق: من الآية ٢).

واتە: كاتىك ژنە ته‌لاق دراوەكان نەزىك بوونەو لە كۆتايى عىددەكانيان، بىان گىتپەو لەگەل جوان پەفتار كەردن لەگەلئانا، يان لىيان جىابىنەو لەگەل جىبەجى كەردنى مافيان، وە شايدە بگرن لەسەر گىتپاويەكە يان جىابونەو كە دوو پىاوى عادىل لەخۆتان.

لە عبدالرزاق وە لە ئىبنو سەيئەو كە پىاويك پەرسىي كەرد لە عىمرانى كۆرى حوسەين، دەربارەى پىاويك ژنەكەى ته‌لاق دايت و كەسى نەگەرتى بە شايدە، وە گىتپاويەتىيەو كەسى

(١) أبو داود (٢١٨٦) وابن ماجه (٢٠٢٥).

ته‌لاق

نه‌گرتبئ به شایست، ئه‌میش فرموی: شتیکی خراپی کردوه، ته‌لاق‌دانه‌کمی بیدعه بووه
گیرانه‌کشی هر بیدعه بووه، با شایست بگری لسه‌ر ته‌لاق دان و گیرانه‌کمی و داوی
لی‌بووردن بکات له خوا.

جا ئینکاری کردنی ئه‌و کاره له عیمرانه‌وه به خراپ دانانی و فرمان کردنی به تۆیه و داوی
لی‌بووردن چونکه وای دانه‌وه که سه‌ری‌تچی فرمانی خوایه، ته‌ن‌ها له‌به‌ر ئه‌وه بووه که شایست گرتن
به‌لای ئه‌وه ره‌زای خوی لی‌بی‌ت پیوست بووه وه‌ک دهرنه‌کوی.

وه له کتیبی (الوسائل) دا هاتوه له ئیمام ئه‌بی جعفری باقره‌وه (ره‌حمته‌ی خوی لسه‌ر بی‌ت)
که ووتویه‌تی: ئه‌و ته‌لاقه‌ی خوا له قورئاندا فرمانی پێداوه و پێغه‌مبه‌ر ﷺ دایناوه، ئه‌ویه‌که
پیاو نایه‌ت به‌جیت به‌لای ژنه‌که‌دا دوای پاک بوونه‌وه له بی‌نوژی، ئینجا دوو شایه‌تی عادل بگری
و ته‌لاقی بدات، وه له‌و کاته‌دا ئافره‌ته‌که پاک بی‌ت و پیاو نه‌چووینه‌ته‌ لای، ئه‌وکاته‌ پیاوه‌که مافی
ئه‌وه‌ی هه‌یه بی‌گیره‌تیه‌وه به‌مه‌رجی سێ بی‌نوژی به‌سه‌ردا نه‌هاتبێ، وه هه‌موو ته‌لاقی‌ن به‌و شتیه‌یه
نهبوو به‌تاله و ته‌لاق نه‌یه،

جع‌فهری صادق (ره‌حمته‌ی خوی لسه‌ر ووتویه‌تی: هر کس بی‌شاهید ژن ته‌لاق بدات،
ته‌لاقه‌کمی هه‌یج نه‌یه،

(سید مرتضی) له کتیبی (الانتصار) دا ووتویه‌تی: به‌لگه‌ی ئیمامی‌یه‌کان له‌و قسه‌یه‌دا که
ئه‌لین دوو شاهیدی راستگۆ مه‌رجه له‌ که‌وتنی ته‌لاقدا، وه هه‌ر کاتێ شاهید نهبوو ته‌لاقه‌که
ناکه‌وی، فرمووده‌ی خوی گه‌وره‌یه که ئه‌فرموی: ﴿وَأَشْهَدُوا ذَوِي عَدْلٍ مِنْكُمْ﴾ (الطلاق: من
الآية ۲) واته: دوو کسه‌ی راستگۆ له‌خۆتان بگرن به‌شاهید،

خوی گه‌وره به‌گرتنی شاهید فرمانی داوه، وه پوه‌ته‌ی فرمان له عورفی شه‌رعه‌دا بۆ واجب
بوونه وه هه‌لگرتنی ئه‌وه‌ی که پوه‌ته‌کمی واجب بوونه بۆ سه‌ر په‌سندی، ده‌رچونه له عورفی
شه‌رعه‌، به‌بی‌ به‌لگه‌،

وه (سیوطی) له (الدر المنثور) دا ته‌خریجی کردوه له (عبدالرزاق) وه، وه له عه‌بدی کوری
حومه‌یده‌وه له عه‌طانه‌وه که ووتویه‌تی: هه‌تانی ژن به‌شاهید ئه‌یه‌ت، ته‌لاق دانی به‌شاهید ئه‌بی،
وه گیرانه‌وه‌شی به‌شاهید ئه‌بی، وه ئیمام ئه‌بنو که‌ثیر له ته‌فسیره‌که‌یدا نه‌گیره‌تیه‌وه له
ئه‌بنو جوهره‌یه‌وه که عه‌طاء ئه‌ی ووت: ده‌ریاره‌ی فرمووده‌ی خوی گه‌وره: ﴿وَأَشْهَدُوا ذَوِي عَدْلٍ
مِنْكُمْ﴾ (الطلاق: من الآية ۲) دروست نه‌یه، نیکاح و ته‌لاق و گیرانه‌وه بی‌دوو شایه‌تی راستگۆ
وه‌ک خوی گه‌وره فرموویه‌تی، مه‌گه‌ر به‌هانه‌ی شه‌رعی هه‌یه‌ت.

تەلاق

وہ ووتە کەئى: (دروست نەيە) راست و ڤنکە بۆ پتيوست بوونى شاھيد گرتن لەسەر تەلاق لای نەو، خوا لێى پازى يێت، لەبەر يە کسان بوونى لە گەلن نیکاحدا، کە ناشکرايە چى کراوە بە مەرج بۆ ماره کردن، جا کاتێک بۆت پون بووە کە پتيوستى شاھيد گرتن لەسەر تەلاق مەزھەبى نەو صحابە و تاييەى يانەيە کە باس کران، بۆت دەرئە کەوتت نەوى ووتراوە کە ئیجماع لەسەر پەسەندى مەتەى ھەيە و نەقل کراوە لە ھەندى کتیبى شەرعیە، مەبەست ئیجماعى مەزھەبىيە، نەك نەو ئیجماعە نوصولىيە کە پیناسە کەئى - وەك لە (المستصفى) دا ھاتووە - ڤنک کەوتنى ئومەتتى ھمدە ﷺ بەتاييەتتى لەسەر فەرمانێک لە فرمانە نايى يەکان، لەبەر ھەلوە شانەوى بە جياوازی و بە موخالەفە کردنى ئەوانى باس کران، لە صحابەو تاييەى و ئەوانى دوای ئەوان ھاتوون لە زانا موحتەھیدەکان،

وہ دەرئە کەوتى لەوہ کە نەقلمان کردووە لە سیوطى و ئیبنو کەثیرە: کە پتيوست بوونى شاھيد گرتن تەنھا بۆچونى زانایانى ئالى بەیت نەبووە (عليہم السلام) وەك سەھید مرتضى لە کتیبى (الانتصار) دا نەقلی کردووە، بەلکو مەزھەبى عطاء و ئیبنو سیرین و جورەيجیشە، وەك باسمان کرد.

بەجى ھێنان و ھەلئاسین (التنجيز والتعليق)

دەرشتەو صیغەى تەلاق: یا بەجى ھاتووە، یا ھەلئاسراوە، یا خراوەتە پال داھاتووە. بەجى ھاتووە: نەو صیغەيەيە کە نەبەسراوە بە مەرجیکووە و نەدراوەتە پال داھاتووە، بەلکو مەبەستى تەلاق خۆرە کە تەلاق کەوتنە دەم و دەست، وەك ئەوى بلیت بە ژنە کەئى: تۆم تەلاق دا یان تەلاقت کەوتبى وە ھوکمى ئەو تەلاقە نەویە، کە دەم و دەست ئە کەوتت کاتى لە دەمى پیاوھ کەو ھاتە دەرەو، وە بە ژنیکی بلیت کە جى تەلاق يێت و پیاوھ کەش نەھلى تەلاق يێت.

بەلام ھەلئاسراو یا بەستراوە: ئەویە کە پیاو کەوتنى تەلاقە کە نەبەستى بە بەدى ھاتنى مەرجیکووە، وەك ئەوى کە پیاوھ کە بە ژنە کەئى بلیت: نەگەر بەجیت بۆ فلان شوین تەلاقت کەوتبى.. وە بۆ دروست بوونى ھەلئاسینى تەلاق و کەوتنى پێى سى مەرج ھەيە:

(یە کەمیان) نەبى لەسەر شتێک نەبوو يێت کە ئەوانەى دوایى ئەو شتە پەیدا ببێت، جا نەگەر لەسەر کارێکیوا بوو کە کاتى صیغەى تەلاقە کە دەرچوو ھەبوو يێت، وەك ئەوى بلیت: نەگەر پۆژ بوووە تەلاقت کەوتبى، وە لەواقیعدا پۆژ بوو يێت - ئەو ئەو تەلاقە تەلاقى بەجى ھاتووە، ھەرچەند بەشیوێ تەعلیق ھاتووە

تەلّاق

بەلّام ئەگەر تەلّاقەكە لەسەر شتێك بێت كە هەرگیز نەبێت، ئەو ئەو تەلّاقەكە لێخوێ، وەك ئەوێ بلیت كاتێك حوشتر چوو بە كونی دەرزیدا تۆ تەلّاق كەوتبێ.

(دووەم) ئەبێ كاتێ تەلّاقەكە ئەووترێ ژنەكە جێگە تەلّاق بێت، بەم شێوەیە پیاوێكە خاوەنی ژنەكە بێت.

(سێهەم) ئەبێ ژنەكە هەر بەوشێوەیە بێت كاتێ ئەو شتێكە تەلّاقەكە پێتو هەلّواسرا پەیدا بوو.

هەلّواسین (تعلیق) دوو بەشە:

(بەشی یەكەم) مەبەستی لە تەلّاقەكە مەبەستی سۆتند بێت كە وا لە ژنەكە بكات كاریك بكات یا كاریك واز لێ بهێنێت، یا تەنكێد لەسەر هەلّاقەكە بكات: وە ئەو پێی ئەلێن هەلّواسینی سۆتندی- وەك ئەوێ بە ژنەكە بلیت: ئەگەر لە مەلّ بچیتە دەروە تەلّاق كەوتبێ، لێرەدا مەبەستی لەوێە كە پێ لە ژنەكە بگرتێ نەچیتە دەروە، نەك خستنی تەلّاق.

(بەشی دووەم) مەبەستی ئەو بێت كاتێ مەرجەكە بەدی هات تەلّاقەكە بكەوێ، ئەمەشیان پێی ئەووترێ هەلّواسینی مەرجی: وەك ئەوێ بە ژنەكە بلیت: ئەگەر لە مەلّ بە دوو خراوە كەم كەردم ئازاد كەم تەلّاق كەوتبێ، ئەو دوو جۆرە هەلّواسینە تەلّاقی پێی نەكەوێ لای جەماوەری زانایان، بەلّام ئێبێن حەزەم رای وەهاوە ئەو تەلّاقە ناكەوێ.

ئێبێن تەبەییە و ئێبێن قەبەییە ئەوێان پێوێ كەردۆتەوێ فەرموویانە: بەراستی تەلّاقی هەلّواسراو ئەوێ كە واتای سۆتند بێخەشێ ناكەوێ، وە ئەو كەسە كەفەرەتی سۆتندی لەسەر نەبێت، كاتێ ئەوێ سۆتندەكەم لەسەر خوارووە بەدی بێت، كەفەرەتەكەش خواردن دانە بە دە هەزار، یا پۆشاكیان، ئەگەر ئەوانەم نەبوو ئەبێ سێ پۆژ بە پۆژوو بێت، وە دەربارە تەلّاقی مەرجی فەرموویانە: ئەو تەلّاقە نەكەوێ كاتێ بەدی هاتنی ئەو شتێكە تەلّاقەكە پێتو هەلّواسیو.

ئێبێن تەبەییە فەرموویەتی: وە ئەو لەفزانێ خەلك بەكاری ئەهێنن لەتەلّاقدا سێ جۆرە:

(یەكەم) صیغە دارشتەكەم بەجێ هێنان و بەرەلّا كەردن (التنجیز والإرسال) وەك ئەوێ بلیت: تەلّاق كەوتبێ، ئەو شێوەیە تەلّاقی پێی نەكەوێ، و سۆتند خواردن ئێبە، وە كەفەرەتیشی لەسەر ئێبە بە پێكەوتنی زانایان.

(دووەم) صیغە هەلّواسین (التعلیق)، وەك ئەوێ بلیت: تەلّاق كەوتبێ فلان شت ئەكەم، ئەو شێوەیە سۆتند بە پێكەوتنی ئەهلی لۆغەت، وە بەپێكەوتنی كۆمەلانی زانایان و (عامّة).

تەلاق

(سۆزىم) صىغى ھەلۋاسىنەكە ۈك ئىۋى بلىت: ئىگىر ئىگىر فلان كارم كىر ئىۋى تەلاقم كىۋى، ئىۋى شىۋى ئىگىر مەبەست لىى سۆىند بىت، و تەلاق كىۋىنى لا ناخۇش بىت، ۈك چۆن لىدىن ھەلگىر ئىۋى لا ناخۇش بىت، ئىۋى سۆىندە، كىۋى كىۋى كىۋى يە كىۋى، كە صىغى سۆىندە بىر كىۋىنى زانا يان.

ۈ ئىگىر بىۋى ئىۋى شىۋى تەلاق كىۋى يىۋى ھەلۋاسىۋى بىتە دى لىۋى كاتى مەرجە كىۋى، ئىۋى سۆىندى نەخۋار ۋى، ۈك ئىۋى بلىت: ئىگىر ھىزار دىنارم بىۋى تەلاق كىۋى، ۈ ئىگىر زىنات كىۋى تەلاق كىۋى، ۈ مەبەستى تەلاق دانى بىت كاتىك داۋىن پىسى بىكات، نىك تەنھا سۆىند خۋاردىن، ئىۋى سۆىند نىۋى، ۈ لىسەر ئىۋى كەفارىتى ناكىۋىتە سىر لى ھىچ كىس لى زانا يان كە نىمە بىيانزىن، بىلگىۋى تەلاقى پى ئىۋى. ئىگىر مەرجە كە ھاتەدى.

ۈ ئىۋى صىغى ھەلۋاسىنە پى، ھاندان، يا قەدەغە لىۋى كىۋى، يا باۋىر پى كىۋى، يا بىۋى دىۋى خىستەن ۋى، كە ئىگىر پىچەۋانى ئىۋى كىۋى شىۋى بىۋى بىۋى بىۋى، كە لى ناخۇش بىۋى پىۋىدات، جا بىۋى صىغى سۆىند بىت، يا صىغى پاداشت، ئىۋى سۆىندە لى ھىۋى كىس عىرەب و غەبىرى عىرەب،

جا ئىگىر سۆىند ۋى سۆىند تەنھا ۋىۋى كىۋى ھىۋى: يا سۆىندە كە دابىستار ۋىۋى بىۋى كەفارىتى بىۋىدات، يا دابىستار نىۋى، ۈك ئىۋى سۆىند بىۋى دىۋى كىۋى خۋا بىۋى ئىۋى كەفارىتى نادىۋى، يا سۆىندىكى پىكەھاتۋى پىكە ۋىۋى بىۋى كەفارىتە، ئىۋى كىۋى نە لىۋى كىۋى خۋادا ھىۋى، نە لىۋى كىۋى پىۋى مەبەستە كىۋى، ۈ بىلگىۋى لىسەرى نىۋى.

ئىۋى ئىۋى صىغى ھەلۋاسىنە پال داھاتۋى:

ئىۋى جۆرىۋى كە بىۋى كىۋى بىۋى كىۋى، بىۋى مەبەستى كىۋى تەلاق كە لىۋى كاتەدا، ھىر كاتى ھات، بىۋى ئىۋى پىۋى كە بىۋى كىۋى بلىت: بىۋى تەلاق كىۋى، يان سىۋى سالى تەلاق كىۋى، ئىۋى تەلاق بىۋى، يا سىۋى سالى ئىۋى، ئىۋى كىۋى ھاتى ئىۋى ۋىۋى كە تەلاق كىۋى خۋارەتە پال.

ۈ ئىگىر بىۋى كىۋى بلىت: تا سالىك تەلاق كىۋى. ئىۋى ھىۋى و مالىك و تۋىۋى ۋىۋى تەلاق كىۋى ئىۋى. ۈ شافىۋى و ئىۋى و تۋىۋى: ھىۋى سالى كە كۆتايى نىۋى تەلاق كىۋى ناكىۋىت.

ئىۋى ھىۋى و تۋىۋى: ھىر كىس بلىت: ئىگىر سىۋى مانگ ھات تەلاق كىۋى، يا ھىر كاتىكى ۋىۋى بىۋى تەلاقى ناكىۋى، نە ئىستى. ۈ نە ئىگىر سىۋى مانگ ھات. بىلگىۋى بىۋى

ته‌لاق

سلمانندی نموده: نه له قورباندا نه له سونمه‌دا نه‌هاتوو که ته‌لاق بموه بکموئ، وه خوای گموره فی‌ری ته‌لاقی ژنی گوئزراوه نه‌گوئزراوه‌ی کردوون، نموی تیدا نمبوه. ﴿وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ﴾ (الطلاق: من الآية ۱)، واته: هر کس زیاده‌روی بکات لمو سنووه‌ی خوا بوی داناوه ستمی له خوی کردوه.

وه دیسانوه، هر ته‌لاقی‌ک دم و دهست نه‌کموئ، محاله دواي نموه بکموئ، له‌کاتیکدا که‌کاتی ته‌لاق‌دانه که نه‌کومتبی.

ته‌لاقی سوننی و ته‌لاقی ییدعی

ته‌لاق نعییت به دوو بدش: ته‌لاقی سوننی و ته‌لاقی ییدعی.

ته‌لاقی سوننه: نموده که ته‌لاقه که لسمر شو شتویه بیته که یاسای نیسلام بمبای داناوه، نموش بمو جوړیه که پیار ژنه گوئزراوه‌کی خوی یدک جار ته‌لاق بدات، له پاکیدا که نه‌چوویتته لای، بمپنی فرموده‌ی خوای گموره: ﴿الطَّلَاقُ مَرَّتَانٍ فَإِمْسَاكَ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٍ بِإِحْسَانٍ﴾ (البقرة: من الآية ۲۲۹)، واته: ته‌لاقی دانراوی شرعی نموده جارنک بیته که‌لمدوای نموه توانای گپرانموی هببی، له‌پاشان جارنکی‌تره، که گپرانمویه‌کی تری بدمووادا هعییت، له‌پاش نموه پیاده‌که ناره‌زووی خویمتی، رای نه‌گرنی بمبای، یا لی‌ی جیائمیتموه به باشی،

خوای گموره نه‌فرموئ: ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلَّقُوهُنَّ لِعَدَّتِهِنَّ﴾ (الطلاق: من الآية ۱)، واته: نمی پیغمبر نه‌گمر ژنانتان ته‌لاقدا، ته‌لاقی‌یان بدن، له‌کاتیکدا که بمره عیدده‌که‌یان نه‌چن واته: نه‌گمر بتانموی ژنه‌کانتان ته‌لاق بدن، له‌کاتیکدا بمره عیدده نه‌چن ته‌لاقیان بدن، بمره عیدده چونیان نموده دروای نموی له‌بن‌نوئژی یا زیستانی پاک بوونموه، پیش نموی پیار بچیتته لایانموه. حکممتی نموش نموده نه‌گمر ژن ته‌لاق درا له‌کاتیکدا بن‌نوئژ بیته لمو کاتمدا بمره عیدده ناچیت، لمبر نموه عیدده‌کی درتزه نه‌کیشی، چونکه نمو بن‌نوئژیانمی که ماوه‌تموه بوی ناژمیرری وبموه زبانی پښ نه‌گات.

وه نه‌گمر له پاکیه‌کدا ته‌لاقی بدات که چوویتته لای شو ژنه نازانی سکی پر بووه یان نا، نیت نازانی به‌چی عیدده‌کی دابنیت، بمبن نوئژی یا به دانانی سکه‌کی؟.

له نافعموه له عبدالله ی کورې عومرموه خوا لی‌ی رازی بیته: (که ژنه‌کی ته‌لاق دا له سردمی پیغمبردا ﷺ له‌کاتیکدا که ژنه‌کی بی‌توئژ بوو، عومری کورې خمتاب لمو باره‌یموه له پیغمبری (صلی الله علیه وسلم) پرسى فرموئ: (مره فلیراجعها، ثم لیمسکها حتی تطهر،

تەلاق

ثم تحيض، ثم تطهر، ثم إن شاء أمسك بعد ذلك، وإن شاء طلق قبل أن يمسَّ فتلك العدة التي أمر الله سبحانه أن تطلق لها النساء).

واتە: پىنى بلى با ژەنەكى بباتمە لەپاشاندا لای بىئىتتەمە، ھەتا پاك ئەيتتەمە، لەپاشاندا بى نوژن ئەيتتەمە، لەپاشاندا پاك ئەيتتەمە، ئىنجا ئەگەر بىمۆى راي بگري، وە ئەگەر بىمۆى تەلاقى بدات، پىش ئەمۆى بچىتە لای. ئەمۆ ئەمۆ عىددەيە كە خوا فرمانى داوہ ژنى تىدا تەلاق بدرى.

وہ لە رىوايتىكى تردا ھاتووە: كە ئىبنو عومەر خواى لى رازى بىت ژەنەكى تەلاق دا بەيەكەم تەلاق لەكاتىكدا كەئەمۆ ژنە بى نوژن بوو، عمر ئەمۆى بۆ پىغەمبەر ﷺ باس كرد، پىغەمبەر ﷺ فرموى: (مره فليراجعها، ثم ليطلقها إذا طهرت، أو وهى حامل) أخرجه النسائي ومسلم وابن ماجه وأبو داود^(١). واتە: فرمانى پى بگە با بىگىرتتەمە، لەپاشان كە پاك بوووە، تەلاقى بدات، يا كاتىك كە زگى پر بوو.

روالتمى ئەم فرمودەيە، ئەمۆ دەر ئەخات كە تەلاق دان لەم پاك بوونەمۆيەى دوواى بى نوژنى كە تەلاقى تىدا ئەكمۆى تەلاقى سوننەتىيە، ئەك بىدعى،

وہ ئەمەش مەزھەبى ئەبى حەنەفە و يەكئى لە رىوايتەكانە لە ئەحمەدە، وە روىكە لە شافىعەيىمە، وە بەلگەيان ھىناوتمە بە روالتمى فرمودەكە، وە بەمۆى كە قەدەغە كە تەنھا لەبەر بى نوژنىيەكەيە، جا ئەگەر پاك بوووە ھۆى حەرامىيەتەكە لاچوو، وەتەلاق دان لەم پاك بوونەمۆيەدا دروستە وەكو چۆن لەپاكىيەكانى تردا دروستە،

بەلام رىوايتەكەى يەكەم كە ئەفرموى (لەپاشاندا راي بگري ھەتا پاك ئەيتتەمە، لە پاشاندا بى نوژن ئەيتتەمە و پاك ئەيتتەمە) زىادەيەكى تىدايە كە پىرستە كارى پى بگري، خاوەنى (الروضة الندية) ووتى: ئەم زىادەيە لە صحىحى موسلىم و بوخارىشا ھەيە، كواتە ئەمۆ لە ھەردو صحىحدا ھەيە لە دوو روىووە لەپشتەر، وە ئەمۆش مەزھەبى ئەحمەدە لە يەكئى لە رىوايتەكانىدا، وە مەزھەبى شافىعەيە لە روىكەى ترە، وە ھەروەھا مەزھەبى ئەبى يوسف و ھەمە.

تەلاقى بىدعى:

تەلاقى بىدعى، ئەمۆ تەلاقىيە كە پىچەواندى تەلاقى شەرىعيە: وەك ئەمۆ كە بەيەك جار ھەرسى تەلاقى بدات، يا ھەرسى تەلاقى بدات بە جىاجىا لەيەك دانىشتندا، وەك ئەمۆى بلىت: تەلاقت

(١) أحمد (٢/٢٦٦) والبخاري (٤٩٠٧ و ٥٢٥١) ومسلم (١٤٧١/١-١٤).

ته‌لاق

کوتبێ، ته‌لاقت کووتبێ، ته‌لاقت کووتبێ: یا له‌ بێ‌نوێژیدا یا له‌ زیستانیدا ته‌لاقی ئه‌دات، یا له‌پاکییه‌کدا ته‌لاقی ئه‌دات که‌ چووبه‌سه‌لای، زانایان هه‌موو له‌سه‌ر ئه‌وه‌ن که‌ ته‌لاقی بیه‌دعی هه‌رامه‌، ئه‌و که‌سه‌ش تاوان باره‌ که‌ ده‌یکات، وه‌ جه‌مه‌وه‌ری زانایان بۆ ئه‌وه‌ چوون که‌ ئه‌و ته‌لاقه‌ نه‌که‌وت، ئه‌وه‌نه‌شیان کردۆته‌ به‌لگه‌:

۱- ئایه‌ته‌ گه‌شتیه‌کانی قورئان ته‌لاقی بیه‌دعیش نه‌گرتوه‌.

۲- ڕوون کردنه‌وه‌ی ئیبنو عومەر په‌زای خوای لی بیته‌، کاتی ژنه‌که‌ی ته‌لاق دا له‌ بێ‌ نوێژیداو پیغمه‌بهر ﷺ فرمانی پێ کرد بیه‌گێڕیتوه‌، که‌ ئه‌و ته‌لاقی بۆ حیساب کراوه‌.

وه‌ هه‌ندێ له‌ زانایان بۆ ئه‌وه‌ چوون که‌ ته‌لاقی بیه‌دعی ناکه‌وێ. وه‌ ڕێی ئه‌وه‌یان نه‌داوه‌ که‌ به‌که‌وته‌ ژنر ئایه‌ته‌ گه‌شتیه‌کانی قورئان، چونکه‌ له‌و ته‌لاقانه‌ نییه‌ که‌ خوا ڕێی پێ‌داوه‌، به‌لکو له‌و ته‌لاقانه‌یه‌ که‌ خوا به‌ پێچه‌وه‌انه‌یانوه‌ فرمانی داوه‌ فەرموویه‌تی: ﴿فَطْلُقُوهُنَّ لِعَدَّتِهِنَّ﴾ (الطلاق: من الآية ۱)، واته‌: کاتی ته‌لاقیان به‌دنه‌ که‌ به‌وه‌ عیده‌که‌یان نه‌چن. وه‌ پیغمه‌بهر ﷺ به‌ ئیبنو عومەر فەرموو: (مره‌ فلیراجعه‌ا) وه‌ ڕیوایه‌تی سه‌حیح هه‌اتوه‌ که‌ پیغمه‌بهر تووڕه‌ بوو کاتی ئه‌وه‌ی پێ‌ گه‌شت، وه‌ پیغمه‌بهر ﷺ له‌ شتی ده‌لال تووڕه‌ نه‌نبوو،

وه‌ ئه‌مما قسه‌که‌ی ئیبنو عومەر که‌ فەرموویه‌تی: (ته‌لاقیکی بۆ حیساب کرا، ڕوونی نه‌کردۆته‌وه‌ کێ بۆی حیساب کردوه‌، به‌لکو نه‌حمد و نه‌بوداوه‌ و نه‌سانی ته‌خه‌ریجیان کردوه‌ له‌یه‌وه‌: (که‌ ژنه‌که‌ی ته‌لاق داوه‌ له‌بێ‌ نوێژیدا، پیغمه‌بهر ﷺ بۆی گێڕاوه‌ته‌وه‌ و به‌هیچی داننه‌اوه‌^(۱)، وه‌ ئیسنادی ئه‌م ڕیوایه‌ته‌ش سه‌حیحه‌، وه‌ که‌سه‌ نه‌هاتوه‌ قسه‌یه‌کی خراپی له‌سه‌ر کردبێ. وه‌ ڕیوایه‌ته‌که‌ به‌ ئاشکرا ده‌ری ته‌خات که‌ ئه‌و که‌سه‌ی ته‌لاقه‌که‌ی به‌ هیچ داننه‌ا، پیغمه‌بهر بوو ﷺ، ئیتر قسه‌ی ئیبنو عومەر ڕو به‌ڕوی ناوه‌ستی، چونکه‌ به‌لگه‌ له‌ ڕیوایه‌ته‌که‌یدا به‌لگه‌ی نه‌که‌یدا.

به‌لام ئه‌و ڕیوایه‌ته‌ی که‌ نه‌تیت به‌ له‌فزی (مره‌ فلیراجعه‌ا) وه‌ به‌ یه‌ک ته‌لاق حیساب کراوه‌، ئه‌و ڕیوایه‌ته‌ نه‌گه‌ر ڕاست بویه‌ نه‌بووه‌ به‌لگه‌یه‌کی ئاشکرا، به‌لام ڕاست نیه‌ وه‌ک ئیبنو قه‌ییم دوو ڕیوایه‌تی کردۆته‌وه‌ له‌ (اله‌دی)

وه‌ له‌و باره‌یه‌وه‌ چهند ڕیوایه‌ت گێڕاوه‌ته‌وه‌ به‌لام له‌ سه‌نده‌ه‌کانیانه‌دا نه‌ ناسراوه‌ ڕۆژنی تیتدايه‌، به‌لگه‌ حوجه‌ به‌ هیجیان ناچسپێ. و‌الحاصل: ڕێکه‌ که‌وتن هه‌یه‌ له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که‌ ئه‌و ته‌لاقی

(۱) أحمد (۲/۱۰۲، ۷۴، ۶۴) و أبوداود (۲۱۷۹ و ۲۱۸۰) والنسائي (۶/۱۳۷ و ۱۳۸ و ۲۱۲).

تەلاق

پېچەوانەى تەلاقى سونى يېت پى ئوتورتى تەلاقى بىدعى. وه له پېغەمبەرە ﷺ چەسپاوه كه فرمويەتى: (إن كل بدعة ضلالة) ^(۱) واتە: بەراستى ھەموو بىدعەيەك گومرايىيە.

ھەر وھا ھىچ جىاوازی نىرە كه ئو جۆرە تەلاقە پېچەوانەى ئو تەلاقانەيە كه خوا له قورئاندا دایناو، وه پېغەمبەر ﷺ روونى کردۆتمو له ھەدىسەكەى ئىبنو عومەردا، جا ھەر شتىك پېچەوانەى ئو يېت كه خواو پېغەمبەرەكەى دایان ناوہ رەت نەكرۆتمو، بەپىنى ھەدىسەكەى عاتیشە خوا لى پازى يېت كه پېغەمبەر ﷺ فرمويەتى: (كل عمل ليس عليه أمرنا فهو رد) ^(۲) متفق عليه واتە: ھەر كارىك فرمانى ئىمى لىسەر نەيىت رەت نەكرۆتمو،

جا ھەر كەس بلىت ئو بىدعەيە ھوكمەكەى ئەسەيىت، وه ئو شتى كه فرمانى پېغەمبەر (صلی اللہ علیہ وسلم) لىسەرى نەيىت نەكرۆت لىسەر ئو كەسەى كه نەيكات و پتوہى ئەستىرتۆتمو، ئو لى وەرناگىرئ بەپى بەلگە.

ئو كەسانەى بۆ ئو چوون كه تەلاقى بىدعى ناكوئ:

ئوانەى بۆ ئو چوون:

۱- عبداللہى كورى عومەر.

۲- سەيدى كورى موسەيىب.

۳- طاووس: له ھاوہالانى ئىبنو عبباس.

وه خەللاسى كورى عومەر و ئەبو قىلابە له تابىعىيەكان ھەر ئو نەلتن: وه له ھەلبىزىراوى ئىمام ئىبنو عەقىلە له پېشواكانى ھەنبەلىيەكان، وه ئالى بەدیت، وزاھىرىيەكان، وه يەكئى له رووہكانى مەزھەبى ئىمام ئەھمەد. وه ئىبنو تەيمىيەش ھەلى بۆاردوہ.

تەلاق دانى ژنى دوو گيان:

دروستە ژنى دوو گيان تەلاق بەرى ھەر كاتى بى، بەپىنى ئوہى موسلىم و نەسانى و ئەبو داوود و ئىبنو ماجە تەخرىجيان کردوہ كه ئىبنو عومەر ژنىكى تەلاقىك دا كاتى بى نوئۆ بوو، (عمر) ئو بۆ پېغەمبەر ئەگىرتۆتمو ﷺ نەفرموئ: (مرہ فليراجعہا، ثم ليطلقها إذا طهرت، أو وهي حامل)، واتە: فرمانى پى بە با يىگىرتۆتمو، له پاشاندا تەلاقى بەدات كاتى پاك بووہ، يان كاتى دوو گيان يېت

(۱) أحمد (۱۲۷/۴) وأبو داود (۴۶۰۷) والترمذي (۲۶۷۶) وابن ماجه (۴۳).

(۲) البخاري (۲۶۹۷) ومسلم (۱۷۱۸).

تەلاق

وہ زانیان بڑے نموہ چوون، بەلام ھەنفەئەسەکان تەئیدە جیساوازن: ئەبو ھەنفەئە و ئەبو یوسف ووتویانە: لەنێوان ھەردوو تەلاقە کەدا ماوەی مانگێک دابنێ ھەتا ھەرسێ تەلاقە کە دیتە جێ، ھەمد و زوفر ووتویانە: کاتێ ژنە کە دوو گیان بێت لە تەلاقی زاتری ناکوێ، نیت وازی لێ نەھێنێ ھەتا منداڵە کە نەبێت، لەپاشاندا تەلاقەکانی تر نەدرت.

تەلاقی (آیستە) ھیوا بپا و منداڵ و لەبێ نوژی و ستاوە:

تەلاق دانی نەوانە نەگەر بەک تەلاق بێت تەلاقی سوننەتی نەبێت، وە ھیچ مەرجێکی تری بۆ دانانی لێو زیاتر.

ژمارە تەلاقەکان

نەگەر پیاو ژنە کە گۆزایمەو نەبێتە خاوەنی سێ تەلاق لەسەر نو ژن، وە زانیان لەسەر نموہ رێکن کە ھەرامە پیاو بەدیک لەفز نو سێ تەلاقی بدات، یا بەچەند جار بەدوای بەکدا لەبیک پاکیدا تەلاقی بدات، وە نوہیان وەھا لێک داوە نوہ نەگەر ھەر سێ تەلاقە کە بدات، نوہ دەرگای پیاگەشتن لەخۆی دانەخات لەکاتی پەشیمانی دا، وە موعارەزە یاسادانەری ئیسلامی کردووە، چونکە نو بۆیە تەلاقی بەچەند تەلاق دانارە بۆ کاتی پەشیمان بوونە و پیاگەشتن، و جگە لەوہش نوہی سێ بەسێ ژنە کە تەلاق دا، نوہ زیان بوو ژنە نەگەبەنیت لێو رووہە کە جێگایەتی و مەحەل بوونی نو ژنە پوچەل کردۆتوہ بوو سێ تەلاقی.

نەسانی نەگۆرێتوہ لە ھەدیشی ھەمۆدی کوپی لەبیدوہ کە ووتی: (بە پێغەمبەرمان ﷺ پراگەیاندا کە پیاویک ژنە کە بەجاریک سێ بەسێ تەلاق داوە: بەتورەیی یەوہ ھەتساو فەرمووی: (أُلْعَبَ بَكْتَابِ اللَّهِ وَأَنَا بَيْنَ أَظْهَرِكُمْ، حَتَّى قَامَ رَجُلٌ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ: أَفَلَا أُقْتَلُ) ^(۱) واتە: بە کتێبە کە خوا یاری نەکرێ کە ھێشتا من لەناوتانام، ھەتا پیاویک لێو لاوہ ھەستا ووتی: ئێی نێراوی خوا نە کوژم؟)

ئەبنو قەسیم لە (إغاثة اللھفان) دا فەرموویەتی: بۆیە پێغەمبەر ﷺ نو کارەبە یاری کردن بە کتێبی خوا دانا، چونکە پێچەوانەیی شێوہ تەلاق بوو، وە مەبەستی بە شتێک بوو کە خوا مەبەستی پێی نەبوو، چونکە خوا گەورە مەبەستی نوہ بوو تەلاقیک بدات کەبەتوانێ ژنە کە بگۆرێتوہ، ھەر کاتێ ویستی، بەلام نو تەلاقیکی داوە کە مەبەستی نوہیە نەتوانی بگۆرێتوہ، وە ھەرەھا سێ تەلاق دان بەدیک جار پێچەوانەیی فەرمووی خوا گەورە کە فەرموویەتی: ﴿الطَّلَاقُ

(۱) النسائي (۶/۱۴۲).

تەلاق

مَرَّتَانِ ﴿البقرة: من الآية ۲۲۹﴾، واتە: تەلاق دان دوو جارە. وه وشى (مرتبان) و (موات) له لوغمتى قورئان و سونەتدا، بەلكو له لوغمتى عەرب و ھەموو خەلگیدا، بۆ ئەرەبە كە جارىك لىدواى جارىك ئەرەب، جا نەگەر ھەردوو جارە كەى بە جارىك ووت: ئەرەب زىادە ڤەوى كەردوو له سنوورى خواو لىدوى كە لىكەتە كەيدايە. جا ئەرەب كەسە حالى چۆنە له حوكمەت كەدا كە ياسادانەر مەبەستىكى ھەبىت تەيدا، ئەرەب مەبەستى شەتەك بىت كە پەچەمانى مەبەستى ياسادانەر بىت؟! قەسە كە ئەرەب قەبىم تەوار بوو.

وہ لىكەتە كەدا زانايان ڤەكەوتون لىسەر حەرامى بىتى ئەرەب شەوہە، جىوازىن لىدواى نەگەر بە لىفەزەك سە تەلاقە كەى بەدات. ئايا تەلاقى نەكەوى يان نا؟

وہ نەگەرەش بىكەوى تەلاقە كەى نەكەوى يان ھەرسەكەيان؟ جەماوہە زانايان بۆ ئەرەب چوون كە نەكەوى^(۱).

وہ ھەندەكەيان ڤايان وە ھايە كە ناكەوى، وە ئەرەبى ڤايان ھەيە سەبارەت بە كەوتنى جىوازىن: ھەندەكەيان نەلەين: ھەرسە تەلاقە كەى نەكەوى.

وہ ھەندەكەيان نەلەين: تەنھا يەك تەلاق نەكەوى، وە ھەندەكەيان جىايان كەردۆتەو نەلەين: نەگەر ژنەكە گۆتەزابووە ھەرسە تەلاقە كە نەكەوى، بەلام نەگەر نەگۆتەزابووە يەك تەلاقى نەكەوى، وە ئەرەبى دەرەين كە ھەرسە تەلاقى پەن نەكەوى ئەرەبەيان كەردۆتە بەلگە:-

۱- فەرەمودەى خواى گەرە: ﴿فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ﴾ (البقرة: من الآية ۲۳۰)، واتە: جا نەگەر تەلاقى سەبەمى دا ئەرەب بۆى حەلال نەيە، ھەتا شوو بە پەسەركەى تر نەكەت.

۲- وە فەرەمودەى خواى گەرە: ﴿وَإِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً﴾ (البقرة: من الآية ۲۳۷)، واتە: وە نەگەر ژنانەن تەلاق دا پەشە ئەرەب بچەنە لايان، وە مارەبەتان بۆ دانابوون.

(۱) نەگەر پەسە بە ژنى خۆى وت بە مەرەجى گۆتەزابەتەو، تەلاقە كەوتەن، تەلاقە كەوتەن، تەلاقە كەوتەن، ئەرەب ھەر يەك تەلاقە نەگەر بۆ نەيازەو ووتەتەى كە دەرەياتى بىكەتەو يا بە نەيازى ھەچەو نەبوتەتەن. بەلام ھەر سە تەلاقە كە نەكەوى نەگەر بەنەيازى سە تەلاقەو ووتەتەن، وە ھەر يەكەيان ئەرەب تەران نەيە، ئەرەب لای ئەرەبى كە ڤايان وایە كەوتەو وەك لە پەشەو جىوازى يەكە باس كرا.

تەلاق

۳- فرمودەى خۆاى گموره ﴿لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ﴾ (البقرة: من الآية ۲۳۶)،
واتە: تارانبار نابن ئەگەر ژاننان تەلاق دا.

روالتمى ئەم نايەتانه راستى كەوتنى تەلاقتىك و دوان و سىيان دەرئەخات، چونكە لە كەوتنەكاندا
يەك و دوان و سىيانى جىيانەكردۆتمە.

۴- فرمودەى خۆاى گموره ﴿الطَّلَاقُ مَرَّتَانٍ فَإِمْسَاكَ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٍ بِإِحْسَانٍ﴾ (البقرة: من
الآية ۲۲۹). واتە: ئەم تەلاقتى كە گىترانمەى لىدووابى دوو جارە، وە حوكمى خوا دواى ھەرىكەيان
يا راگرتنىتى بەچاكى، يا بەرەلاكردنىتى بەچاكى.

روالتمى ئەم نايەتە دروستى سى بەسنى تەلاقدان دەرئەخات، يا دوو تەلاق بەجارنك، يا بەجىا
جىا، وە كەوتنىشى.

۵- ھەدىسى سەھلى كۆرى سەعد، فرمويەتى: كاتى براكى بىنى عەجلان ژنەكى مولاغەنە
كرد ووتى: ئەى نىرراوى خوا ئەگەر پاى گرم ستمەم لى كردووە: ئەمە تەلاقە، ئەمە تەلاقە، ئەمە
تەلاقە. ئەھمەد رىوايتى كردووە^(۱).

۶- وە لە ھەسەنەمە كە ووتى: عبدالله ى كۆرى عومەر بۆى باس كردوین كە خۆى ژنەكى
تەلاقتىك دا بە بى نوێژى، لەپاشاندا وىستويەتى دوو تەلاقى تىرش بەدات، لە دوو بى نوێژىدا، ئەمە
گەيشتمە بە پىغەمبەر ﷺ فرموى: ئەى ئىبنو عومەر، خوا بەو شىوہە فرمانى پى نەداوێت!
بەراستى تۆ سوننەت ھەلە كردووە، سوننەت وەھايە كە بەرەو پاك بوونەمە بچىت لەھەر پاك
بوونەمە كەدا تەلاقتىكى بەدى. وە ووتى: پىغەمبەر ﷺ فرمانى پى دام كە بىگىرەمە لەپاشاندا
فرموى: كاتى پاك بوووە لەكاتەدا تەلاقى بەدە يا پاى بگەر، ئەلەى: ووتە: ئەى نىرراوى خوا، نایا
ئەگەر سى جار تەلاقم دا، بۆم ھەيە بىگىرەمە لای خۆم؟ ئەمە فرموى: نەخىر. بەمە دەستى
لەت نەبىتمە ئەگەر بىگىرەمە ئەمە تاوانە، دارقطنى گىراویمەتمە^(۲).

۷- عبد الرزاق لەموصەننەفەكەیدا تەخرىجى كردووە لە عوبادەى كۆرى سامىتمە كە
فرمويەتى: باپىم ژنىكى ھەبوو ھزار تەلاقىدا، ئەمەش چوو بۆ خزمەتى پىغەمبەر ﷺ ئەمە
بۆ باس كرد، پىغەمبەر ﷺ پى فرموى: باپەرت لەخوا نەترسا، ئەمە خاوەنى سى تەلاقە، وە

(۱) أحمد (۳۲۴/۵) والبخاري (۵۲۵۹) ومسلم (۱/۱۴۹۲).

(۲) الدارقطني (۳۱/۴).

تەلاق

نۆسەدو نەودو حەوتەكەي تری زیادەری و ستمەکاری یە. خوا ئارەزوی خۆیەتی سزای ئەدات یا لی یی نەبوری.

وە لە ڕیوایەتێکی تردا هاتووە کە فرمویەتی: بپراستی باوکت لە خوا نەتسارە هەتاوێ کو دەری بۆ بکاتووە. دەستی لە دەستی بۆتووە بە سیانیان کە نەویش لەسەر سوننەت نەبوو. وە نۆسەدو نەودو حەوتەكەي تر تاوانە لە گێردنیا.

۸- وە لە حەدیسه كەي روكانەدا هاتووە: کە پیغمبەر ﷺ سۆندیدی کە لە یەك تەلاق زیاتر مەبەستی نەبوو^(۱).

نەویش بەلگەي نەوێه کە ئەگەر سیان بوايە تەلاق ئەکەوت. وە نەو مەزەهەبی جەماوەری زانایانی تایبەیی زۆر لە صەحابە یە، وە مەزەهەبی هەر چوار پێشواکە یە.

بەلام ئەوانەي ووتویانە یەك تەلاقی پێ ئەکەوی، ئەمانەي لای خواروویان کردۆتە بەلگە:

(یەكەم) بەپێی ئەوی موسلیم ئەگێریتەو: کە ئەو صەهبا بە ئیبنو عبباسی ووت: (ئایا نازانی کە سێ تەلاقە بەجاریك یەك تەلاق بوو لەسەردەمی پیغمبەر نەبو بەکرو سەرەتای سەردەمی عومەر؟ فرموی: ئەزانم^(۲)).

وە هەر وەها لێوی ئەگێریتەو فرمویەتی: تەلاق لەسەردەمی پیغمبەر نەبو بەکرو دووسالی عومەر، سێ تەلاقە بەجاریك یەك تەلاق بوو. جا عومەری کوپی خطاب فرموی: بپراستی خەلک بەپەلەن لە کاریکدا کە بۆیان هەیه تییدا پەلە نەکەن^(۳) جا ئەگەر حوکمان بەدایە لەسەریان، بە کەوتنی تەلاقەکان، نێر حوکمی دا لەسەریان.

واتە ئەوان لەپێشدا یەك تەلاقیان ئەخست لەجیاتی ئەوی نیستا خەلکی سێ تەلاقی پێ ئەخەن. (دووەم) لە عیكرەمەو لە ئیبنو عبباسەو خوا لی یان پازی بیئت فرمویەتی: روکانە ژنەكەي خۆی سێ بەسێ لە کۆرێکدا تەلاقدا، لەپاشاندا زۆر بۆی غەمگین بوو. پیغمبەر ﷺ پرسیری لێ کرد چۆنت تەلاق دا؟ نەویش ووتی: سێ بەسێ. فرموی: لەیەك کۆریدا؟ ووتی: بەلێ، فرموی:

(۱) أبوداود (۲۲۰۶) والترمذي (۱۱۷۷) والشافعي (۳۷/۲) والدارقطني (۳۳/۴) وابن حبان (۴۲۷۴) والحاكم (۱۹۹/۲).

(۲) مسلم (۱۷/۱۴۷۲).

(۳) مسلم (۱۵/۱۴۷۲).

ئەو ھەر يەك تەلاقە، ئەگەر ھەز ئەكەي يېگىنەرەو. ئەوئش گىنرايسەو. ئەھمەدو ئەبو داود گىنرايانەتمەو.^۱

ئىبنوتەيمىيە لە (فتاوى) دا (ج ۳ ص ۲۲) فرمودەتى: لە بەلگە شەرىئەكاندا (كتاب و سنة و إجماع و قياس) دا شتىك نىيە كە پىتوستى بكات تەلاقى سىيانى بىسەرەكەو بكموى، و نىكاھەكەي ھەر ئەمىنى بە دلتىايىيەو ژنەكەي ھەرامە بە پىساوى دىكە بىبى گومان، وە ئەگەر سى تەلاقە كە بكموى ئەو ھەلەل ئەكرى بۆ كسىكى ترو ھەرام ئەبى بو، وە ئەيتتە رىنگا بۆ ئەوى پەنا بىرى بە مارەبەجاش، كە خوار پىنغەمبەرەكەي ھەرامىيان كەردو، وە (مارە بەجاش) لە سەردەمى پىنغەمبەردا ﷺ دەرەنەكەوتبو، وە ھەروەھا لە سەردەمى خەلىفەكاندا، وە ھەرگىز نەقل نەكراو، ژنىك گىنرايىتەو لای مېردەكەي دواى كەوتنى سى تەلاق بە (مارە بەجاش)، بەلكو پىنغەمبەر ﷺ نەفرىنى لەو پىارە كەردو، كەمارە بەجاش ئەكات و نەفرىنى لەو كەسەش كەردو، كە بۆي ئەكرىت، واتە ژنەكەي كە بو شىوئە بۆي ھەلەل ئەكرىتەو، ھەتا ئەوى فرمودەتى: بەگشتى ھەرچى پىنغەمبەر ﷺ دایناو، بۆ ئومەتەكەي شەرىئەكى لازمە، ناكرى بگورى، چونكە لە دواى پىنغەمبەر ﷺ ھىچ شتىك ناسپرىتەو (نسخ نايىتەو).

و ئەئىبنوقەيىم قوتابى ئىبنوتەيمىيە فرمودەتى: بە سەھىحى ھاتو، لە پىنغەمبەرەو ﷺ كە سى بىسى تەلاق دان بەيەك جار بە يەك تەلاق دانراو، لەسەردەمى ئەودا، وە ھەروەھا لەسەردەمى ئەبو، كە سەرتاى سەردەمى عومەر خاىيان لى رازى يىت، وە ئەوپەرى ئەوى دانىرت لەمەدا ھەرچەندە دورىشە كە گوايە سەھابەكان لەسەر ئەوبون و نەگەيشتوتەو بە پىنغەمبەر، ﷺ ئەمەش ھەرچەندە وەك مۇستەھىل وایە، بەلگەي ئەوئە كە ئەوانىش لەسەردەمى پىنغەمبەر ﷺ و لەسەردەمى ئەبو، كەرىش دا ھەر بۇو، فەتوايان داو، كە تەلاقى سى بىسى بە يەك جار دانىرت، وە پىنغەمبەرىش ﷺ ھەر بۇو شىوئە فەتواى داو، ئەوش فەتواكەيەتى وە كارى سەھابەكانىش وەك ئەو، بوو، كە دەست بەدەست وەريان گرتى، بىبى موعارەزە.

بەلام عومەر راي وابوو، كە وا لە خەلك بكرىت سى بە سى كەيان بەيەك جار جى بەجى بكات وەك سزايەك بۆيان، بۆ ئەوى خەلك بەجارتك سى بىسى تەلاق نەخون، ئەوش ئىجتىھاىدەك بوو، لە خۆئەو (خوا لى رازى يىت)، بە مەبەستى ئەوى كە رەوا يىت لەبەر بمرؤەوئەدەك كە زانىرەتى. ئىتر پىنوست ناكات كە واز لەو، بەيىرتت كە پىنغەمبەر ﷺ فەتواى لەسەر داو، وە سەھابە لەسەر

تەلّاق

دەمى خۆى و جىنشېنەكەيدا لەسەرى بوون، جا گەر راستىيەكان دەركەوتن خەلك چى ئەلّين با بىلّين، وە سەركەوتن ھەر بەخوایە.

وہ شەوكانى ووتەيتى: خاوەنى كەتیبى (البحر)یش ئەمەى گىپراوەتەمە لە ئەبى موساوە، وە رىوايەتەك لە عەلىيەمە، وە لە ئىبنوعەبباس و طاوس و عەطاء و جابىر و ئىبنو زەيد و ھادى و قاسم و باقر و ئەحمەدى كورپى عيسا و عبد اللّەى كورپى موساى كورپى عبد اللّە و رىوايەتەك لە زەيدى كورپى عەلىيەمە.

ھەر وەھا كۆمەلەك لە زانايانى دواين لەوانە: ئىبنوتەيمىيە و ئىبنوقەيسم و كۆمەلەك لەزانا لى كۆلەمرەوكان، وە ئىبنوموغيث لە كەتیبى (الوثائق)دا ئەمەى نەقل كەردووە لە موحەممەدى كورپى وەھضاحمە، وە ئەم فەتوايەى كە لەم بارەيەمە دراوە لە كۆمەلەك زانايانى قورطوبەمە، نەقل كەردووە، وەك موحەممەدى كورپى بەقى و موحەممەدى كورپى عبد اللّەى و جگە لەوان، ھەر وەھا ئىبنومونذير لە ھاوئەلانى ئىبنوعيساوە نەقل كەردووە، وەك عەطاء و طاوس و عومەر و ئىبنودينار، وە ئىبنوموغيث گىپراوەتەمە ھەر لەم كەتیبەدا لە عەلىيەمە خوا لى پازى بىت، وە ھەر وەھا لە ئىبنو مەسعود و عبد الرحمنى كورپى عەوف و زوبەيرەو خوا لىيان پازى بىت. وە ئەمەى لە دادگاكانىشدا ھەر بەمە كار دەكەن.

بەلام بەلگەى ئەوانەى ئەلّين تەلّاق ھەرگىز بەمە ناكەون: چونكە تەلّاقى بىدعەيىيە، وە تەلّاقى بىدعەيى لای ئەوان ناكەون و بە لەغو دائەنن.

وہ ئەم بۆچونەش لە ھەندى تايبەيىيەمە ئەگىپراوەتەمە، وە گىپراوەتەمە لە ئىبنو عەلىيە و ھىشامى كورپى ھەكەم، وە ئەمە عوبيدە ھەندىك لە ظاھىرىيەكان بەمە گفتیان داوە، وە مەزھەبى باقر و صادق و ناسر و ھەموو ئەوانەيە كە ئەلّين تەلّاقى بىدعەيى ناكەون، چونكە سىان بە يەك لەفزا چەند لەفزيكى بەدوا يەكدا ھاتووە لە تەلّاقى بىدعەيىيە. بەلام ئەوانەى ژنىگوتراووە نەگوتراووە لە يەك جيانەكەنمە كۆمەلەك لە ھاوئەلانى ئىبنوعەبباس و ئىسحاقى كورپى راھەوہيە.

تەلّاقى بپراو (البتة)

ترمذى ووتەيتى: زانايانى صەحابو زانايانى تەرش جياوازييان ھەيە دەربارەى تەلّاقى بپراو (البتة)، لە عومەرى كورپى خەططابەمە گىپراوەتەمە: كە (البتة)ى كەردووە بە يەك تەلّاق، وە لە عەلىيەمە گىپراوەتەمە: كەبەسى تەلّاقى دانارە. ھەندى لە زانايان ووتیانە: بەگوتراوى نيازى پياوہكەيە، ئەگەر نيازى يەك تەلّاق بىت يەك تەلّاق ئەبىت، ئەگەر نيازى سىان بىت سىانە، وە ئەگەر نيازى دووان بىت ھەر يەك تەلّاق ئەبىت، ئەمەش قەولى شەورى و ئەھلى كوفەيە. مالىكى

تەلاق

كۆپى ئەنەس دەرياردى (ألبتة) وتويىمى: ئەگەر گۆنزاۋە بىو ئىمە سى تەلاقە. ۋە شافىئىي وتويىمى: ئەگەر نىيەتى تەلاقتىكى ھىتا ھەر يەك تەلاق ئەيىت ۋە مافى گىرۋانمەۋى ئەيىت، ۋە ئەگەر بەنيازى دوۋانمەۋى يىت دوۋانە، ۋە ئەگەر بەنيازى سىيانمەۋى يىت سىيانە.

تەلاقى پەجەئى ۋە بائىن

تەلاق يا پەجەئىيە يا بائىنە: بائىنىش يا بائىنى بچوۋكە، يا بائىنى گمۈرەيە، ۋە بۆ ھەر يەكە لەۋانە ھوكمى تايىبەتى خۇي ھەيدە لەخۋارەۋە باسى ئەكەين:

تەلاقى پەجەئى: ئەۋەيە پىيار تەلاقتىكى ژنەكەي بدات ئەۋ ژنەي پىياۋەكەي بىپراستى چوۋيىتە لاي، بىن ئەۋى ئەۋ تەلاقە لە موقايلىلى مالدايىت، ۋە تەلاقى تىرى لەپىشدا نەخرايىت، يا ھەرىدەك تەلاقى لەپىش داخرايىت. جا تەلاقەكە ئاشكرا يىت يا بەكىنايەت جىاۋازى نىيە،

بەلام ئەگەر پىياۋەكە نەچوۋيىتە لاي ژنەكەي بەچوۋنى ھەقىقىي، يا لەسەر مال تەلاقى دايىت، يا تەلاقەكە تەۋاۋكەرى سى تەلاقەكە يىت، ئەۋ ئەۋ تەلاقە بائىنە

بەنەماي ئەمەش فەرمۇدەي خۋاي گمۈرەيە كەنەفەرمۇۋى: ﴿الطَّلَاقُ مَرَّتَانٍ فَإِمْسَاكَ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٍ بِإِحْسَانٍ﴾ (البقرة: من الآية ۲۲۹) واتە: تەلاقتىك تەۋاناي گىرۋانمەۋى تىدايىت دوۋانە، جا لەۋۋاي ھەرىدەكەيان يا بەچاكى راي ئەگەرى يا بە باشى ۋازى لى ئەھىنى ئەگەل جى بەجى كەردنى مافەكانى.

ۋاتە ئەۋ تەلاقى كە خۋا دايانارە جار لە دوۋاي جارە ۋە دروستە بۆ پىياۋەكە ژنەكەي بگىرۋىتەۋە، دوۋاي تەلاقى يەكەم بە چاكى، ۋە ھەر ئەۋى بۆدروستە دوۋاي تەلاقى دوۋەمىش، ۋە (الإمساك بمعروف) ماناكەي گىرۋانمەۋىيەتى بۆ نىكاح ۋە ھەلس ۋە كەۋت لەگەلىا بەباشى، ۋە ئەۋ مافى نىيە ھەتا تەلاقەكەي كە خستويەتى پەجەئى ئەيىت. خۋاي گمۈرە ئەفەرمۇۋى: ﴿وَالْمُطْلَقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ إِنْ كُنَّ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَلِكَ إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾ (البقرة: ۲۲۸). واتە: ژنە تەلاقەدراۋە، نازادەكان ئەۋانەي كە بىن نوۋىزىيان ھەيدە، ۋاجبە كە چارەۋى بكن بىن شوكرەنمەۋى بۆ ماۋەي سى پاكى يان سى بىن نوۋىزى، ۋە دروست نىيە خۋا چى لەمەندالدىانىندا دروستكەردوۋە بىشارنمەۋە، ئەگەر بەپراستى باۋەرىيان بەخۋاۋ پۇژى دۋايى ھەيىت، ۋە مېرەكانيان لەپىش ترن بۆ گىرۋانمەۋىيان ئەگەر بە مەبەستى خۇچاك كەردن ۋە خىر يىت.

تەلاق

وہ لہ فہرموودہی (متفق علیہ) دا ہاتوہ کہیتخلمبسر ﷺ بہ عومسری فہرموو: (مہرہ فلما جمعہا...) واتہ: پنی بلتی با ییباتوہ... ہتہ.

بہ لآم جیا کردنہوی ٹو سہ حالتہ لہ تہ لآقی رہجعی و سابتہ لہ قورناندہ، وک لہ خواروہ پرون کراوہتوہ:

تہ لآقیک سہ بستی تہواو بکات، ژن لہمیرد جیا تہ کاتوہ و حدرامی تہ کات لہسر میرد، وہ دروست نییہ گپرانہوی ہمتا شوو بہ پیانکی تر تہ کات شوو کردنیک کہ مہبست تییدا حہ لآ کردنی واتہ (مارہ بہ جاش) نہییت بڑ میردہ کمی یہ کم. خوای گمورہ تہ فہرموئی: ﴿فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ﴾ (البقرہ: من الآية ۲۳۰)، واتہ: جا تہ گمر پیاوہ کہ ژنہ کمی تہ لآق دا بڑ جاری سیٹہم دووای دوو تہ لآقی یہ کم و دوہم، نیتر ٹو ژنہ دوای ٹہم تہ لآقی سیٹہمہ بڑی حہ لآل ناییت، ہمتا شوو تہ کاتوہ بہ پیانکی تر شووہ کمی راستہ قینہ.

ہمروہا تہ لآقی پیش چورنہ لا ژن لہمیرد جیا تہ کاتوہو بائینی تہ کات، چونکہ تہ لآق دراو لہو شیوہیدا عیددہی لہسر نییہ. وہ گپرانہویش لہ عیددہا نہییت. وہ مادام عیددہی نییہ گپرانہویشی نییہ. خوای گمورہ تہ فہرموئی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ تَعْتَدُونَهَا فَمَعَهُنَّ وَسَّرَّحُوهُنَّ سَرَاحًا جَمِيلًا﴾ (الأحزاب: ۴۹)، واتہ: ٹی ٹو کسانہی باورہ تان ہیناوارہ تہ گمر نافرہ تانی مسولمانتان مارہ کرد لہپاشاندا تہ لآقتان دان پیش ٹوہی بچنہ لایان و بیانگوژنہوہ، ٹیوہ عیددہ تان ناییت بھسریانہوہ کہ تہواوی بکمن، مارہیی و مالیان بدنہی و بھرہ لآیان بکمن بھشیوہیہ کی جوان. ہمروہا تہ لآق دراو پیش گواستہوہو، دروای خہ لوہ تہ لہ گمل کردن بائین نہییت و جیا نہییتوہ لہ میردہ کمی بہ تہواوی، وہ پیوست بوونی عیددہ لہسر جوڑنیک تیحتیاتہ نہک لہسر گپرانہوی. ہمروہا تہ لآقدان لہسر مالیک بڑ ٹوہی ژنہ کہ خوی پی پزگار بکات، ہریانہ، چونکہ ٹو مالی داوہ لہ برابرہی شتیکدا، کہ ٹویش پزگار بوونیہی لہو پیاوہ، وہ ٹو پزگار بوونیہی بڑ ناییت ہمتا تہ لآقہ کہ بائین نہییت، خوای گمورہ تہ فہرموئی: ﴿فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ﴾ (البقرہ: من الآية ۲۲۹)، واتہ: تہ گمر ترسی ٹوہ تان ہبوو ٹو ژن و میردہ سنووری خوا پانہ گرن، گوناہ نییہ لہسریان ژنہ کہ بریتی بدات لہجیاتی خوی کہ تہ لآق ہدری.

ھۆكۈمى تەلاقى رەجى:

تەلاقى رەجى رېئىلە خۇشى ۋە رىگرتىن ئاگرى لىزىن، چۈنكى پەيمانى ژىن ۋە مىردايمىتى لاناۋات، ۋە خاۋەنىتتىش لاناۋات، ۋە كار ناكاتە سىر ھەللىمىتى ئىمۇ ژىنە.

ھەرچەندە ئىمۇ تەلاقە ھەزىبە كە بۇ جىبابوۋىمۇ، بەلام كارى تىن ناكات، ھىتا تەلاقداۋە كە لە عىدەدا يىت. بەلكو كارەكە كاتى دەر ئەكەمۇ كە عىدە كە تىۋاۋ يىت، بىن ئىمۇ گىرپايتىمۇ، جا ئەگەر عىدە كە تىۋاۋ بو، نەگىرپاۋەۋە ئىمىتتە بائىن، ئىتەر ئەگەر بىمۇ شىۋە يىت. كىۋاتە تەلاقى رەجى رېئىلە خۇشى ۋە رىگرتىن لە ژىن ئاگرىت، ۋە ئەگەر يەككىيان مىرد ئىمۇ تىرىان مىراتەكە ئىبات، بىمىرجى عىدە كە تىۋاۋ نىۋىت، ۋە نەفەقە كە پىتۈستە لەسەر پىۋا، ھىروەھا تەلاق ۋە ئىلا، ۋە ظىھارى پىۋا كە بە ژىنە كە ئەگات.

ۋە مەرىپى دىۋاخراۋ بۇ يەككىن لە دىۋىكاتى: مىردىن يا تەلاق، بە تەلاقى رەجى ئايكەمۇ. بەلكو مەرىپى دىۋاخراۋ بە تىۋاۋ بوۋى عىدە ھەللى دىۋى ئەگەر لە عىدەدا نەگىرپايتىمۇ.

ۋە گىرپانمۇ ژىن لە عىدەدا مافى مىردەكەيە. ۋە ئىمۇ مافىكە ياسادانمى ئىسلام چىسپاندورىمىتى بۇ پىۋا، لەسەر ئىمۇ پىۋا كە ناتۋانى ئىمۇ مافە لىمىر، ئەگەر پىۋا كە بلى: گىرپانمۇ بىمۇ نەمىتتە بۇ ھەيە پىشيمان يىتە، ۋە بىگىرپايتىمۇ. خىۋا گىمۇرە ئەفەرمۇ: ﴿وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَلِكَ﴾ (البقرة: من الآية ۲۲۸)، ۋاتە: مىردەكانىيان لەپىتتى تىرن بۇ گىرپانمۇيان لەكاتى عىدەكانىياندا.

ۋە ئەگەر گىرپانمۇ ژىن مافى مىرد يىت ئىتەر پازى بوۋى ژىنە ۋە پىزانىنى مىرج ئىيە لىۋىارەيە، ۋە پىتۈست بە سىرپىرشتىيار ناكات، چۈنكى مافە كە خىۋا بۇ مىردى دانائە بىمىپى فەرمۇدە خىۋا گىمۇرە: ﴿وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ﴾.

ۋە شايت گىرپانمۇ مىرج ئىيە لەسرى، ھەرچەندە پىسەندە شايت گىرپانمۇ مىرپى ئىنكارى كوردى ژىنە كە لىدەۋىدا كە گىرپايتىمۇ، بىمىپى فەرمۇدە خىۋا گىمۇرە: ﴿وَأَشْهَدُوا ذَوِي عَدْلٍ مِنْكُمْ﴾ (الطلاق: من الآية ۲)، ۋاتە: ۋە دىۋى شايتى دادپەرۋەر لە خۇتان بىكەن بە شايت،

ۋە گىرپانمۇ دىۋىستە بەقسە. ۋە ئىمۇ بلى: گىرپايتىمۇ ۋە بەكردە، ۋە كە چۈنە لاۋ ئىمۇ كارانمى كە پاندرىمىتى، ۋەك مەچ كوردن ۋە دەست لىندان بىشەھوت ۋەتە. شافىعى پاي ۋەھايە كە گىرپانمۇ نايىت بەقسى ئاشكرا نەمىتتە بۇ ئىمۇ كەسانمى تىۋانائى قەسەكردىيان ھىمىت، ۋە بەچۈنە لاۋ ئىمۇشەنمى كە پاندرىمىتى ۋەك مەچ كوردن ۋە دەست لىندان بە شەھەتەمۇ دىۋىست ئىيە. ۋە بەلگى شافىعى ئىمۇيە كە تەلاق نىكاح لاناۋات.

تہ لاق

ٹیبنو حمزم رۛ حمدتی خوی لسمر بیّت و تویمتی: جا نه گمر چووہ لای بهوہ نیگیتر اوہ تسموہ. همتا به زمان نه یلّیت و شایمتی بۆ نه گری و به ژنه که نه لّیت، پیش نموی عیدده کمی کوتایی بیّت، جا نه گمر گترایموه و شایمتی نه گرت. نموه گترایموه نییه بهیئی فرموده ی خوی گموره: ﴿فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَأَشْهِدُوا ذَوِي عَدْلٍ مِنْكُمْ﴾ (الطلاق: من الآیة ۲)، واته: کاتئ ژنه ته لاق دراوه کان نزیک بوونموه له کوتایی عیدده کانیان یا به چاکی رایان بگرنموه یا لییان جیا ببمنوه له گمل پیدانی مافه کانیان، وه دوو کسی راستگو له خوتان بگرن به شاهیّد.

خوی گموره گترایموه، ته لاق و، شایمت گرتنی له یه که جیا کرده تسموه، نیتر دروست نییه تاک کردنموه نهمانه له یه که. وه نموی که سیک ژنه کمی ته لاق بدات و دوو شاهییدی راستگو نه گری، یا بیگیتر تسموه و دوو شاهییدی راستگو نه گری، زیاده رهوی کردن بیّت لسنووره کانی خوا. وه یتغممبهر ﷺ فرمودی: (من عمل عملاً ليس عليه أمرنا فهو رد) ^(۱) واته: همر که سیک کار تک بکات فرمائی نیتمی لسمر نه بیّت رت نه کری تسموه. قسمی تیبنو حمزم تهاو بوو.

وه نمبو داود و تیبنو ماجه و به یه قی و طمبهرانی ته خریجان کردوه، له عیمرائی کوپی حوصه ینموه: که پرسیری لئ کراره دهرساره ی پیایک ژنه کمی ته لاق بدات به ته لاقی ره جعی له پاشان به چیتته لای، نه بۆ ته لاقه کمی شاهییدی گرتبی، نه بۆ گترایموه کمی، و تویمتی: لسمر غهیری سوونمت ته لاق ت داوه، وه لسمر غهیری سوونمت گترایموه تسموه، شاهیّد بگره لسمر ته لاق و گترایموه، نیتر شتی وه ها مه که ^(۲).

به لگمی شافیعی که ته لاق نیکاح لا نه بات:

شوکانی و تویمتی: رای ناشکرا نمویه که نموانی پیشموه بۆی چون، چونکه عیدده ماوهی هه لباردنموه، وه هه لباردنیش به قسم به کرده دروسته، وه همره ها فرموده ی خوی گموره: ﴿وَيُعَوِّلُھُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّھُنَّ﴾ (البقرة: من الآیة ۲۲۸)، وه فرموده ی یتغممبهر ﷺ (مره فلراجها...)، نمو نایمت و فرموده یه نموه دهر نه خمن که دروسته گترایموه به کرده وه، چونکه قسمی تایبعت نه کردوه بۆ نمو کاره، جا همر کس بلئی تایبعتی تیدا هدیہ نمبی به لگمی هدیّت.

(۱) البخاري تعليقاً (۳/۳۱۷) ومسلم (۱۸/۱۷۱۸).

(۲) أبوداود (۲۱۸۶) وابن ماجه (۵۰۲۵) والبيهقي (۷/۳۷۳) والطبراني في المعجم الكبير (۱۸/۴۲۳).

ئەمەي دوروستە مېترە يېيىنىڭ لەۋنى تەلاق دراۋى رەجەي:

ئەمەي ھەنەفە فەرەمۇرەيتى: خراب نەيە كە ۋنى تەلاق دراۋى تەلاقى رەجەي، خۇي پرازىتەنەمە بۇ مېترەكەي، ۋە خۇي بۇن خۇش بىكات وخۇي نىشان بەدات، ۋە خۇشال و خاشاكي جوان لەمەر بىكات، ۋە دەست و پەنجەي و ئەمەي كەلەي لەچارايە نىشانى بەدات، ۋە نابى پىاۋەكە بېچىتە ئەمەي شەيتەنە ئەمەي لىيە ھەتتا ئاگادارى ئەكەتەمە، بەقسە يان تەقەتەق يا بە كۆكە و تەقەي پىئالە. شافىيەي فەرەمۇرەيتى: ئەمەي ۋنە لەمەر مېترەكەي كە تەلاقى داۋە بە تەلاقى رەجەي ھەرامە بە تەۋاۋى.

ۋە مالىك فەرەمۇرەيتى: نە بەتەنھا لەگەلەي ئەمەيتەنەمە نە ئەچىتە مەالى، ھەتتا ۋنەكە رەيى نەدات، ۋە نايىت سەيرى سەر و قۇرى بىكات، بەلام قەيناكە نانى لەگەل بىخوات، ئەگەر كەسكىكى تەريان لەگەلدەيىت. ۋە ئەيىنە قاسم ئەگىرەتەمە كە مالىك پەشىمان بۆتەمە ئەمەي ۋوتەيتى نان خوارەن لەگەلەي ھەلەلە.

تەلاقى رەجەي ۋمارەي تەلاقەكان كەم ئەكەتەمە:

تەلاقى رەجەي ئەمەي تەلاقانە كەم ئەكەتەمە كە پىاۋ ھەيتەي لەمەر ۋن، جا ئەگەر تەلاقى يەكەمەي بە كەوتەۋ دانرا ئەمەي ۋنە تەلاق ئەمەيتەنەمە، ۋە ئەگەر ۋوۋەمەيشى بە كەوتەۋ دانرا يەك تەلاقى ئەمەيتەنەمە، ۋە گىرەنەمەي كار لە كەم كەرنەمەي تەلاق ناكات. جا ئەگەر ۋاز لەمەي ۋنەش بەيىتە ھەتتا عىددەكەي تەۋاۋ ئەيىت، بىن ئەمەي بىگىرەتەمە، ۋنەكەش شەۋەكەي تەر بىكات و ئەيىنە بىگىرەتەمە لاي مېترەي يەكەمەي، بىو تەلاقانەمە ئەگىرەتەمە كە لەمەي پىش مەبۇۋى، ۋە مېترەي ۋوۋەم ئەمەي تەلاقانە ناپۇخىنەي كە كەوتەۋن. ھەر بەكەوتەۋى ئەمەيتەنەمە

بەيىنە ئەمەي گىرەۋەتەمە كە عەر خەل لىي پازى يىتە پەسىيەي لىي كرا دەربارەي كەسەك ۋنەكەي تەلاق بەدات بە ۋوۋە تەلاق و عىددەكەي تەۋاۋ يىتە بىو ۋوۋە تەلاقەمە، لەپاشاندا شەۋە بىكات بە پىاۋەكى تەر، ئەمەي لىي جىايىتەمە لەپاشاندا مېترەي يەكەمەي مەارەي بىكاتەمە، فەرەمۇرەيتى: ئەمەي ۋنە لاي ئەمەي پىاۋە ئەيىتە بىو تەلاقانەي لەمەي مەۋە لە جارى يەكەمەدا، ۋە ھەر ئەمەي قەسەيە گىرەۋەتەمە لە عەلى و زەيد و مەۋەد و عەبەللەي كەۋى عەمەر و سەعەلەي كەۋى مەسەيىب و ھەسەنەي بەسەيىمە خەل لىيەن پازى يىتە.

تەلاقى (بائىن) جىاگەرەمە:

لەپشەۋە باس كراۋە كە تەلاقى بائىن ئەمەي تەلاقەيە سەبەسەيى پىن تەۋاۋ بىكرەيت، يا تەلاق دانىكە پىش گەۋەستەنەمە، يا تەلاق دانە لەمەر مەل، ئەيىنە ۋەشە لە كەتەيى (بەدايە المەجتەد) دا ئەلەيت: زانايان لەمەر ئەمەي رەيىن كە تەلاقى بائىن ئەمەي تەلاقەيە كە پىش گەۋەستەنەمە ۋوۋەدات، يا

تەلاق

ژمارەى تەلاقى پىن تەواو بىكرىت، يا لەسەر مالى تەلاق ڤوو بدات. وه لەسەر ئەو جىاوازىيان ھەبە لە خولعدا (دامالين). كە نايا خولع تەلاقە يان ھەتوھ شاندوھە (فسخ)، بەلام لەسەر ئەو ڤىنكن كە ئەر ژمارەبە تەلاقى بائىن دروست تەكات لە تەلاقدانى نازادە سى تەلاقە. ئەگەر بە جىا جىا بىكون، بەپىڤى فرمودەى خواى گەرە كە ئەفرموىت: ﴿الطَّلَاقُ مَرَّتَانٍ﴾ (البقرة: من الآية ٢٢٩) وه جىاوازىيان ھەبە لەودا ئەگەر سى بەسى كە بخرىت بە لەفر بىن كرددو بە يەك ووھ. تەواو.

وه نىمامى نىبنو حەزم راي وايە: كە تەلاقى بائىن: ئەر تەلاقەبە كە سى تەلاقەكەى پىن تەواو بىكرىت، يا پىش گواستەنەو تەلاق دان ڤوو بدات، نىتر لەو زياتر نىبە، وه ووتوىت: ھەرگىز لە ناينى نىسلامدا نەمان بىنبوھ نە لەخواوھ نە لە پىغەمبەرە كەبەوھ تەلاقىكەمان نىبىنبوھ كە بائىن بىت و گىڤراندەو تىدا نەمىتنى تىللا سى تەلاقو تەلاقى ژنى نەگوڤزراوھ نەبىت، جا ئەر سى بەسىڤە بەسەر يەكەوھ بىت، يا بە جىا جىا، زياتر نا، وه ئەو جگە لەمانە بىت ڤاو بۆچونى بى بەلگەبە. تەواو.

بەشەكانى تەلاقى بائىن:

ئەر جۆرە تەلاقە تەبى بە دوو بەشەو بائىنى بچوك: كە لە سى تەلاق كەمتر بىت، وه بائىنى گەرە: كە سى تەلاقەى پى تەواو بىت.

ھوكمى بائىنى بچوك:

تەلاقى بائىنى بچوك پىنەندى ژن و مېرداىەتى ئەپسىتنى ھەر بەكەوتنى تەلاقەكە، جا ئەگەر پەبەندى بپسىتنى تەلاق دراوھ كە نەبىتە بىنگانە بە مېردەكەى. كەواتە دروست نىبە بۆى خوشى لى وەرگىڤ و ھىچيان مېراتى ئەر تريان نابەن پىش كۆتايى ھاتنى عىددە يا دوواى، وه بە تەلاقى بائىن كاتى دانى ئەر مارەبىبە دىت كە دواخواو بۆ دوو ئەجەلە دوورەكە كەمەردن يان تەلاقە. وه بۆ مېرد دروستە ئەر ژنى تەلاقى داوھ بەبائىنى بچوك بىگىڤرتەو بە مارەكردن و مارەبىبەكى تازە، بى ئەو شوبەكى تر بكات. وه ئەگەر گىڤرايوھ چەند تەلاقى مارە بەوئەوھ ئەر گىڤرتەو، جا ئەگەر تەلاقىكى خستبو كە گىڤرايوھ بە دوو تەلاقوھ ئەر گىڤرتەو، وه ئەگەر دوو تەلاقى خستبو تەلاقىك نەبى نايمىتنى.

ھوكمى تەلاقى بائىنى گەرە:

تەلاقى بائىنى گەرە پىنەندى ژن و مېرداىەتى ئەپسىتنى ەك بائىنى بچوك، وه ھەموو ھوكەكانى ئەر وەرنگىڤ، تىللا ئەو نەبىت كە ھەل نىبە بۆ مېرد ئەر ژنە بگىڤرتەو كە تەلاقى بائىنى گەرەى داوھ ھەتا شو بەكابرايەكى تر نەكاتەو، بەنىكاحىكى راست. وه پىارەكە بچىتە

ته‌لاق

لای بڼ ښوې مذهبستی حلال کردنډوې ښت بڼ میړدی په کمې^(۱). خوای گوره نه‌فرموئ: ﴿فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ﴾ (البقرة: من الآية ۲۳۰)، واته: نه‌گور ته‌لاقی سته‌میشی‌دا، ښتر حلال نی‌یه بڼ میړدی په کم هتا شو نه‌کات به پیاوړکی تر.

بڼی فرموده‌کی پیغمبر ﷺ که به ژنه‌کی (رفاعه‌ی فرموو: (لا حتى تنوق عسيلة رينوق عسيلتك) رواه البخاري ومسلم^(۲). واته: نایټ بگوریتته‌وه بڼ لای میړدی په کممت. هتا تم میړدت هنگورینه‌کد نه‌چرځی و توش هی ښو نه‌چرځی.

کیشی (ه‌دم) روخاندن:

ښوې زانایان لسمری رنکوتون نه‌گور نافرته‌ی ته‌لاق دراو به ته‌لاقی باښی گوره شوې کرده‌وه، له‌پاشاندا ته‌لاق درایوه و گورایوه بڼ لای میړدی په کمې دوای تماو بوونی عیده‌کی به‌حلال‌یه‌تیکی تازه نه‌گوریتته‌وه بڼ لای، وه میړده‌کی خاونه‌ی س ته‌لاق ښیت لسمری، چونکه میړدی په کم کڅتایی به‌روایی په کم هتا. جا نه‌گور گورایوه به (عقد) په‌یمانیکي تازه ښو په‌یمانې روایی‌یه‌کی تازه ښک نه‌هینی به‌لام نافرته‌ی ته‌لاق دراو به ته‌لاقی باښی بچوک کاتیک عیده‌کی تماو بوویت وشوویه‌کی تری کردیتته‌وه له‌پاشاندا میړدی تازه‌ی ته‌لاقی بداته‌وه، وه له‌پاشاندا بگوریتته‌وه لای میړدی په کمې، ښوش هر وه باښی گوره به روایی‌یه‌کی تازه‌وه نه‌گوریتته‌وه لای و میړده‌کی س ته‌لاقی ښیت لسمری. لای ښی حنیفه و ښو یوسف. وه محمد ووتوبتی نه‌گوریتته‌وه لای بو ته‌لاقانې که ماویه‌تی، وه وه ښو وها ښیت که نه‌گور ته‌لاقی دایت به ره‌جی یا په‌یمانیکي تازه‌ی بڼ بستیتته‌وه دای ښو که به به‌ښوونې بچوک ده‌ست به‌رداری بوویت،

تم کیشه‌یه به روخاندن (الهدم) ناو ښیرت: واته نایا میړدی دووم ته‌لاقی لسمی کمتره‌کان ښوختی. وه س ته‌لاقه‌که ښوختی یا ناپوختی؟! .

(۱) که ښمه پتی ده‌لین مار به‌جاش.

(۲) البخاري (۵۲۶۰) ومسلم (۱۴۳۳/۱۱۱).

تەلاقی نەخۆش بە نەخۆشی سەرەمەرگ

سابت نەبوو نە لە قورئاندا نە لە سوننەتیکى ناشکرادا حوکمی تەلاقی نەخۆشیکە کە لەسەرەمەرگدا بیئت. بەلام سابتە لە صەحابووە کە عبدالرحمن ی کورپی عوف (قماضر) ی ژنی سى بەسى تەلاق دا لەکاتى ئەو نەخۆشیدى کە هەلنەساوہ لىی، عثمان پەزای خوی لىی بیئت کە مرد میراتی دا بە ژنەکى، وە فەرمووی: (من بعم کارە تۆمەتى ئەوى ناخەمە پال کە پای کردووە لەمافى ژنەکە لەمیراتا، بەلکو وىستوووە بەپەنى سوننەت کار بکەم، وە لە ئێینو عوف خۆشیدىووە هاتوو ووتیەتى: (ما طلقها ضاراً ولا فراراً) واتە بۆ ئەو تەلاق نەداوە توشى زیانى بکەم یا لە مافەکانى هەلبێم. واتە ئینکاری ئەو ناکات کە میراتی بدرىتى.

وە ئەگەر ئەو کە عوسمانى کورپی عەفان خوا لىی پازى بیئت (أم البنين) کچی عوبەیدى کورپی حوصینی فەزای تەلاق دا لە کاتیکدا چوار دەوری گیرابوو لە مائەو، جا کاتى شەهید کرا ژنەکى هات بۆ لای عەلى و پەنى راگەیاندا. ئەویش میراتى بۆ دانا. وە فەرمووی: (وازی لىی هیناو هەتا گەیشتۆتە سەرەمەرگ تەلاقی داو!).

لەسەر ئەو زانایان جیاوازان لە تەلاقی نەخۆش بە نەخۆشی سەرەمەرگ، حەنفىیەکان ووتیانە: ئەگەر کەسێکى نەخۆش، ژنەکى تەلاق دا بە تەلاقی بائین، وە لەو نەخۆشیدى هەلنەساو و مرد ئەو ژنە میراتى نەگرت. . . بەلام ئەگەر دواى بەسەرچونى عیدەى ژنەکە مرد ئەو میراتى ناکوێ. وە هەر ئەو حوکمى هەیه پیاویک موبارەزە بکات لەگەڵ کەسێکدا یا بێرى بۆ کوشتن لە تۆلدا یا بێرى بۆ پەجم کردن، ئەگەر لەو پووەو مرد یا کوژرا.

وە ئەگەر پیاویک ژنەکى سى بەسى تەلاق دا بەفەرمانى ژنەکە خۆى، یا بە ژنەکى ووت: نازەزووی خۆتە ئەویش خۆى هەلبژارد، یا خۆى (خولع کرد) لە پیاو، پاشان ئەو پیاو بمرى و ژنەکە هەر لە عیدە دا بیئت میراتى لىی ناگرت. وە جیاوازی نیتوان ئەو دوو شیوێە ئەوێە: کە تەلاقە کە لە شیوێە یەکەمدا لە کاتیکدا دەرچوو لە نەخۆشەکەو کە هەست ئەکات بەوى کە بۆیە تەلاقی ئەدات تا مافى لە میرات بفرۆیتى لەبەر ئەو بە جۆریک مامەلى لەگەڵدا ئەکریت کەپێچوانى مەبەستەکى بیئت. هەر بۆیە ئەو مافى بۆ ئەچەسپى کە پیاو کە وىستوویمتى ییفرۆیتى، لەبەر ئەوێە ئەو تەلاقە ناوێراو تەلاقی هەلپاتوو. بەلام تەلاق دان لەشیوێە دوووەمدا ئەو هەلپاتنى لىی دەرناکوێ، لەبەر ئەوێە نافرەتەکە بۆخۆى فەرمانى کردوو بە تەلاق دان یا هەلى بژاردوو، وپەى پازى بوو، وە هەر وایە حوکم دەرپارەى ئەو کەسێ کە دەوری گیرایىت، یان لەپەزى جەنگدا بیئت و ژنەکى بەتەلاقی بائین تەلاق بدات.

تەلاق

نەھەد و ئىبنوئەبى لەيلا ووتىيەنە: مېراتى بەرنەكەيى دواى تەواو بوونى عىدەكەيشى بىمەرجى شوى نەكردىتتەو،

مالىك و لەيس ووتىيەنە: مېراتى بەرنەكەيىت لە عىدەدا يىت يان نا، شوى كوردىتتەو يان نا. شافىئى ووتىيەت: مېرات گر نايىت. لە (بداية المجتهد) دا ووتىيەت: هۆى ئىو جىياوازى زانايان ئەوئە: كە جىياوازىيان ھەيە لەسەر واجب بوونى عەمەل كەردن بە (سد الزناح) واتە بەرەست كەردنى ئىو شتانەى كە ھۆكارن بۆ حەرام و ناشەرى، ئىوئىش بىوئى كاتىك پىاوى نەخۆش بىوئە تاوان بار نەكەيت كە بۆرە ژنەكەى لەو نەخۆشىيدا تەلاق داوئە بۆ ئەوئە بەشە مېراتىيەكەى نەكەيى، جا ھەر كام لە زانايان بە (سد الزناح) كار بكات ئەلەيت مېرات نەگريى، ھە كەس كارى پى نەكات، ئەلەيت مېرات ناگريى. ئىمەش لەبەر ئەوئە ئىم كۆمەلە ئەلەيت: نەگەر تەلاقە كە كەوتبى پىتويستە بەھەممو ئەھكامەكانىيەو بىكەيى. چەنكە ئەوان وئىيان: پىاوەكە مېراتى ناگريى نەگەر ژنەكە بىرى، ھە نەگەرىش تەلاقى نەكەوتبى ژن و مېرداىەتەيەكەيان ھەر ئىمەيتى بەھەممو ئەھكامەكانىيەو. ھە لاينە بەرابەرەكەيان ھەر ئىمەيتى يەكەى لەو دوو ھەلامە بەداتەو، چەنكە گرانە بوئى: لە شەرعدا جۆرەك لە تەلاق ھەيە ھەندى ئەھكامى تەلاق و ھەندى ئەھكامى ژن و مېرداىەتەى تەلاق ھەيە، لەوئەش گرانتەر ئەوئە بووتىت كە جىياوازى ھەيە لەنەيتوان تەلاقى دروست و نادروستدا، چەنكە ئىمەيتى بە تەلاقىيەى حەكم ھەستاو ھەستا دروست ئىمەيتى يا دروست نايىت، ئىمەمانە ھەممو لەو شتانەن كە گرانە ووتنى لەشەرعدا. بەلام ئەوانەى ئەلەيت مېرات نەگريى تەنھا دلىان بىوئە خۆشە كە عەلى و عەسمان فەتوايان لەسەر داوئە. ھەستا مالىكەيەكان ئەلەيت ئەو ئىجماعى صەھابەى لەسەر. ھە قەسەكەيان بى مانايە چەنكە خىلاف لەوئەدا لە ئىبنو زوئىرەو بەناوبانگە.

ھە ئىو كەسەى كە پاي واىە كە لە عىدەدا مېرات نەگريى، لەبەر ئەوئە كە عىدەدا لای ئىو ھەندىك لە ئەھكامى ژن و مېرداىەتەى ھەيە، ھەك ئەوئە بە تەلاق دراوى پەجەى چواندوئە، ھە ئىو كەتە لە عەمر و عائىشەو نەگريى ئەوئە. ھە ئەوئە مەرجى شوونەكەردنەوئە دانائە بۆ گرتەى مېرات، لەبەر ئەوئە كە ئىجماعى زانايانى لەسەر يىنەو كە ژنىك لە دوو پىاو مېرات ناگريى، ھە لەبەر ئەوئە تاوانبار كەردنى پىاو ھۆيەكەيە بەلای ئەوانەى كە مېرات گرتەيان پىتويست كەردوئە.

ووتىيەت: ھە جىياوازن لەوئەدا كە ژنەكە خۆى داواى تەلاق بكات يا مېردەكەى فەرمانى خۆى داىە دەست خۆى ئىوئىش خۆى تەلاق دا، ئىبو حەنىفە ووتىيەت: ئەسلەن ئەو مېراتگر نايىت.

تەڭاق

وہ نەوزاعى تەلاق و خاوەنىتى لەيەك جياکردۆتەو ووتويەتى: بۆ خاوەنىتى (واتە بوون بە خاوەنى فەرمانى خۆى) ميرات نايەت، بەلام بۆ تەلاق دراو ئەيەت. وە مالىك ئەوانەى ھەموو وەك يەك داناو ھەتا ووتويەتى: ئەگەر ژنەكە بىرى پياوھەكە ميراتى ناگرى، بەلام ئەگەر پياوھەكە بىرى ژنەكە ميراتى ئەگرى. ئەمەش زۆر پيچەوانەى نەوولە. (بداية المجتهد)^(۱) - تەواو بوو.

ئەيىنوخەزم ووتويەتى: (تەلاقى نەخۆش وەك تەلاقى لەش ساغە، لەو نەخۆشىيەدا بىرى يا نەمىرى ھىچ جياوازی نەيە). جا ئەگەر تەلاقدانى نەخۆشەكە سەبەسى يەت يا ئاخىرىن تەلاقى يەت، يا يەش گواستەو، يەت، جا ئەو پياوھە بىرى يا ژنەكە يەش تەواو بوونى عەيدە بىرى، يا تەلاقەكە تەلاقى پەجەى يەت و پياوھەكە نەيگەرپايەتەو ھەتا مەردبەى دواى تەواو بوونى عەيدە، ئەو ژنەكە ميراتى بۆ نەيە لەھىچ كام لەو شەيوانەى كەباس كرا، وە پياوھەكەش ميراتى ئەو ناگرى، وە ھەروەھايە تەلاقى پياوھە ساغ بۆ ژنى نەخۆش، يا تەلاقى پياوھە نەخۆش بۆ ژنى نەخۆش، وە لەگەڵ ئەوانەى سەرەو ھىچ جياوازی نەيە. وە ھەروەھايە بىر دراو بۆ كوشتن و ژنى ھامىلەى بارگران، وە لىرەدا خەلك جياوازیيان تەيدا ھەيە^(۲).

(۱) بداية المجتهد، (ج ۲ ص ۸۶-۸۷).

(۲) المحلى (ص ۲۲۳ ج ۱۰).

(تفویض) پى سپاردن و وه کیل گرتن له تەلاقدا

تەلاق مافىنکه له مافه کانی مێرد، لهبەر ئهوه بۆى ههیه خۆى ژنى خۆى تەلاق بدات، وه بۆى ههیه تەلاقدا نه کهه بىسپێرى به ژنه کهه خۆى، وه بۆى ههیه کهه سىنگى تر بگرتت بهوه کیل بۆ تەلاقدا نه کهه.

وه ههراکام لهسپاردن و وه کیل گرتن مافه کەى لانايات و پى له بهکارهێنانى ناگرتت ههرا کاتى بیهوى، وه ظاهیرییه کان پێچهوانه ی ئهوهن وتویانه: دروست نییه بۆ پیاو ئهوه کاره بدات به دهست ژنه کهه بهوه کهه خۆى تەلاق بدات، یا کهه سىنگ بکات به وه کیل تەلاقى بدات،

ئیهىسو حهزم فرمویهتى: ههرا کەس کارى تەلاق دان بدات به دهستى ژنه کههى خۆیهوه ئهوتەلاقدا نه ی بهسهردا ناچهسپى و تەلاق نادری؛ جا ئهوه ژنه خۆى تەلاق بدات یان نا، چونکه خواى گهروه تەلاقى بۆ پیاو داناره نه کهه بۆ ژن.

دارپشتنه کانی سپاردن (صیغ التفویض):

صیغه کانی پى سپاردن ئه مانهیه:

۱-خۆت ههلبژیره.

۲-کارى خۆت به دهستى خۆت بێت.

۳-خۆت تەلاق ده نه گهرا ئاره زوو نه کهه.

زانایان لهم صیغانه دا جیاوازی یان ههیه بۆ زۆر شتیه چون، وا له خواره وه پووینی نه کهه بهوه:-

(۱)خۆت ههلبژیره:

زانایان بۆ ئهوه چون کهه تەلاق بهو صیغهیه نه کههوى: چونکه شەرع له صیغه کانی تەلاق داى ناوه. وه لهو باره بهوه خواى گهروه نه فرمویه: ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لَأَزْوَاجَكُمْ إِن كُنْتُمْ تُرِيدُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا فَتَعَالَيْنَ أُمَتِّعْكُمْ وَأَسْرَحْكُمْ سَرَاحاً جَمِيعاً وَإِن كُنْتُمْ تُرِيدُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالْآخِرَةَ فَإِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْمُحْسِنَاتِ مِنْكُنَّ أَجْراً عَظِيماً﴾ (الأحزاب: ۲۹). واته: ئهوى پێغه مبهرا به ژنه کانت بلى نه گهرا ژيانى دنيا و گوزه رانى خۆشتان ئهوى وهرن با خوا چى لهسهر دانام بتان دهمن و بهشیه به کهه جوان تەلاقتان بهدم، وه نه گهرا ئیه وه زامه ندی خوا و پێغه مبهرا کهه و پۆزى دواى تان دهوى، ئهوه خوا بۆ چاکه کاره کانتان پادا شتى کهه گهروه ی ناماده کردوه.

وه کاتى ئهه نا بهته هاته خواره وه پێغه مبهرا ﷺ چوه لای عایشه و پێى فرموى: من لهخوا وه شتى کهه پى رانه گه بهم لهسهر زمانى پێغه مبهرا کهه بهوه، تۆش په له مه کهه ههتا پرس به باوک و

تەلاق

دایکت ئەکەیت، ئەویش ووتی: ئەو شتە چۆیە ئەی نیرراری خوا؟ نیتەر ئایەتەکی بۆ خوێندەو. ووتی: لەبارەى تۆوە ئەی نیرراری خوا پرس بە بارک و دایکم بکەم؟... بەلکو من خواو پیتغمبەرەکی هەلنەبژێرم و پۆژی دواى، وە داوات لى ئەکەم ئەمە بەهیچ کام لە ژنەکانى تەرت رامەگەینە. فەرمووی: هەر کەسیکیان پرسیارم لى بکات پى ئەلیم. چونکە خوا ئەى ناردوم.... هەتا کۆتایى .

پاشان هەموو خێزانەکانى پیتغمبەر عایشە چى ووتبوو، ئەوانیش ئەویان ووت، وە هەموویان خواو پیتغمبەر و پۆژی دواىیان هەلنەبژارد^(١)،

بوخارى و موسلىم و ئەبوداود و (ترمذی) و نسائى و ئیبنو ماجە ئەگێرنەو، لە عایشەو خوا لى پازى بێت کە فەرموویەتى: (پیتغمبەر ﷺ هەلنەبژاردنى دایە دەست خۆمان، ئێمەش ئەومان هەلنەبژارد، نیتەر ئەوى بە هیچ داننا). وە لە زاراوەکى موسلىم دا هاتووە: (کە پیتغمبەر ﷺ هەلنەبژاردنى دایە دەست ژنەکان و تەلاقیش نەبوو).^(٢) لەو دا بەلگەى ئەو هەیه ئەگەر خۆیان هەلنەبژاردایە ئەو ئەبوو تەلاق. وە ئەو زاراوەیه بۆ تەلاق دان بەکار نەهێنری.

وە هیچ کام لە زانایان جیاوازی نەیه لەو دا. لەکاتیکدا جیاوازییان هەیه لەو دا کە چەند تەلاقى پى ئەکەوێ ئەگەر ژنەکە خۆى هەلنەبژارد، هەندیکیان ئەلین تەلاقى پى ئەکەوێ،

وە ئەو لە عومەر و ئیبنو مەسعود و ئیبنو عەبباسو گێرراوەتەو. وە وەى عومەرى کورێ عبدالعزیز و ئیبنو ئەبى لەیلا و سوفیان و شافعی و ئەحمەد و ئیسحاق.

وە هەندیکیان ووتیانە: ئەگەر خۆى هەلنەبژارد تەلاقى بانینى ئەکەوێ، ئەمەش لە عەلى کورێ ئەبى طالیبو ئەگێرنەتەو، خوا لى پازى بێت، وە حەنفیەکانیش گەفت بەو ئەوەن.

مالیکى کورێ ئەمەس فەرموویەتى: ئەگەر خۆى هەلنەبژارد هەر سێ تەلاقى ئەکەوێ، وە ئەگەر مێردەکى هەلنەبژارد تەلاقى ئەکەوێ. حەنفیەکان ئەویان بە مەرج دانانە لە کەوتنى تەلاق بەو سیغەیه ئەبى ناوى خۆى بەینى لە کاتى گەتەکەیدا یا لە گەتسى ژنەکەدا، جا ئەگەر پى بلیت: هەلنەبژێرە، ژنەکەش بلیت: هەلەم بژارد ئەو باتلەو هیچی پى ناکەوێ.

(١) البخاري (٥٢٦٣) ومسلم (١٤٧٥).

(٢) البخاري (٤٧٨٥) ومسلم (١٤٧٥) وأحمد (١٧٣/٦ و ١٧٣) وأبو داود (٢٢٠٣) والترمذی

(١١٧٩) و (٣٣١٨) والنسائي (١٦٠٥ و ١٦٠٦) وابن ماجه (٢٠٢٥) و (٢٠٥٣).

(۲) كارت بە دەستى خۆت يىت^(۱):

ئەگەر پىيازىك بە ژەكەمى خۆى بلىت: كارى خۆت بە دەستى خۆت يىت، ژەكەمى خۆى تەلاق دا، ئەو يەك تەلاقى ئەكەمى، لاي عومەر و عبدالله ى كوپى مەسعود، وە مەزھەبى سوفيەن و شافىئى و ئەھمەد. ئەگەر ئەو پىيازىك ھاتە لاي ئىبنو مەسعود ووتى: شىتەك كەوتە نىوان مەن و ژەكەم لەو، كەخەلك دەكەمىتە نىوانىان. جا ژەكەم ووتى: ئەگەر ئەو بە دەستى تۆيە لەكارى مەن بەدەستى مەن بوايە. ئەمزانى چىم ئەكەم، ئەلنى مەنىش ووتى: با ئەو بەدەستى مەن لە فەرمانى تۆ بەدەستى خۆت يىت، ئەمىش ووتى: ئەو سى بەسى تەلاقم داى.

ئىبنو مەسعود پىتى ووت: مەن ئەو قەسە بە يەك تەلاق ئەزانم، وە تۆ لەپىشتى بۆى ھەتا لە عىدەدا يىت، وە با بگەم بە ئەمىرى موسولمانان عومەر پەرسىياري لى ئەكەم، لە پاشاندا گەشىت بە عومەر و باسەكەم بۆ گىترەيەم ئەمىش ووتى: خوا چى لەپىيوان بىكات. ئەو خوا پىتى داۋن ئەيدەن بە دەست ژەكەمى ئەكەم. قور بەدەمى ژەكەمى. چىت پى ووت؟ ئەلنى ووتى: مەن بەيەك تەلاقى ئەزانم. وە مەيدەكەمى لەپىشتە بۆى، ووتى: مەنىش ھەر واى ئەزانم، وە ئەگەر بەشىۋەكە تىرى بزانىت ئەو ئەزانىت كە نەت پىكاۋە،

ھەنەفەيەكان ووتىيەن: يەك تەلاقى بائىن ئەكەمى، چۈنكە كاتى ئەيكاتە خاۋەنى فەرمانى خۆى، ئەو كارە ئەو پىتەست ئەكات كە ئەو پىيارە دەسەلاتى بەسەرىدا نەمىنىت، وە كاتىكىش ژەكەمى ئەو قەبۇل كەرد بە ئارەزۋى خۆى پىتەست ئەو دەسەلاتى لەسەر لاچى، ئەو ھەش دروست نايىت لەگەل مەنەۋى تواناى گىترەيەدا.

(۱) واتە: ئەو كارەت كە بەدەست مەن، كە تەلاقە، دامە دەست خۆت.

ئايا نيازى پىارەكە ئىعتىبارى پىن ئەكرى يا نيازى ژەكە؟:

شافىعى بۆ ئەمە چوۋە كە نيازى مىرد ئىعتىبارى پىن ئەكرى. ئەگەر نيازى ۋە ھابوۋى گەفتى ژەكە يەك تەلاق يىت ئەمە يەك تەلاق ئىيىت، ۋە ئەگەر بىنيازى سۆيىسى ۋە يىت ئەمە سى بىسى ئىيىت. ۋە بۆ پىارەكە ھەيە فرىسى بىدات لە ەيىنى تەلاقەكەدا، ۋە ھىروەھا لە ژمارەكانىدا: لە ھەلپۇردەندا يا لە بوۋنە خاۋەنى كارى خۇى.

بەلام جگە لە شافىعى بۆ ئەمە چوۋە كە ئەگەر نىتى پىن تەلاقىك زىاتر يىت ئەمە چىندى نياز بوۋە ئەۋەندەي ئەكەي، چونكە خاۋەنى ھىر سى تەلاقەكەيە بە ئاشكرا، كىۋاتە ئىيىتە خاۋەن تەلاق بە كىنايەتتىش ۋەك مىرد. جا ئەگەر ژەكە سى تەلاقى خۇيدا ۋە مىردەكەي بىت مەن لە يەك تەلاق زىاترم بۆ دانەنارە، گۆي نادىر بە قىسەكەي، ۋە ئەمەي ژەكە پىرىارى داۋە ھىر ئەمە ئىيىت، ئەمە مەزھەبى عوسمان ۋ ئىبىنە عومەر ۋ ئىبىنە عەبباسە، ۋە عومەر ۋ ئىبىنە مەسعود ۋ وتىيانە: يەك تەلاقى ئەكەي ۋەك لە باسەكەي عبداللى كورى مەسعود دا باسما كىرد.

ئايا كار دانە دەست ژن بەستراۋە بە كۆرەكەي؟ يا بەردەوام ئىيىت:

ئىبىنە قودامە لە موغنىدا ۋ وتىيەتى: ھىر كاتى پىار كارى ژەكەي دايە دەست ژەكەي ئەمە بەردەوام ھىر بەدەستى ئىيىت ۋ نابەستىتەمە بۆ كۆرەكەي.

ھىر ئەۋەشىيان لە ەلەيىمە گىراۋەتەمە خوا لىسى پازى يىت، ۋە ئىبىنە ئىبىنە مونذىر ۋ ەكەمىش ھىر بەمە گەفتىيان داۋە،

مالىك ۋ شافىعى ۋ خاۋەن پاكەن ۋ وتىيانە: كار دانە دەستى ئافەت ھىر لەر كۆرەدا ئىيىت كە پىارەكە پىن ۋ وتىيە، ۋە لەدوۋى ئەمەي كە لەر مەجلىسە لەيەك جىابوۋنەمە ئەمە ئافەتە تەلاقى بە دەست نىيە، چونكە ئەمە ھەلپۇردەنە كىۋاتە ھىر لە كۆرەكەدا ئىيىت، ۋە ئەمە ۋايە پىن بلى ھەلپۇرە. ۋە ئىبىنە قودامە قىمى يەكەمى پىش خستوۋە لەبەر ۋ وتىيە ەلى ۋ لەبارەي پىارەكە كەكارى تەلاق دانى ژەكەي دايە دەستى خۇى. فەرمى: دەستاتى تەلاق دانەمەي ھەيە ھىتارەك ۋ پەشىمان ئىيىتەمە. ۋە ۋ وتىيەتى: ئىمە لە صەحابەكاندا موخالىفەت نادۆزىنەمە بۆ ئەمە قەۋلە، ۋە بەۋەش ئىيىتە ئىجماع. ۋە لەبەر ئەمەي ئەمە كارە جۆرەك ۋە كىل گەرتە لەتەلاق داندا. كىۋاتە بەردەوام ئىيىت ۋەك ئەمەي ئەمە ۋە كەلەمەي لەسەر يىگانەيەك دانايىت ۋە ھايە.

پەشیمان بوونمەى مېرد:

(ئىبنو قودامە) روتويەتى: ئەگەر مېردەكە لەو دەسلەتات دانمەى پەشیمان بېتە، يان بلىت: ئەو دەسلەتەى كە دامە دەستت ھەلەم وەشانەدە ئەو بەتال ئەيتە، وە عطاء و موحاھىد و شەعبى و نەخەى و نەزاعى و نىسحاق بەو گەفتيان داو.

بەلام زوھرى و ئمورى و مالىك و خاوەن پەنىيەكان بۆ ئەو چوون كە پىاوەكە بۆى نىيە پەشیمان بېتە، چونكە ئەو ئافرەتەى كەردۆتە خاوەنى ئەو دەسلەتە، كەواتە بۆى نىيە پەشیمان بېتە تېيدا. ھەروەھا روتويەتى وە ئەگەر پىاوەكە چووە لای ژنەكەى، ئەو پەشیمان بوونمەىيەتى، چونكە ئەو جۆرىكە لە وەكىل گەرتن، وە تەصروف كەردن لەو شەتەدا كەوەكىلى بۆ گەرتەو، وە كەلتەكە بەتال ئەكاتەو. وە ئەگەر ژنەكە ئەو دەسلەتەى كەدراوۋە دەستى پەتى كەردەو بەتال ئەيتە، وەك چۆن وە كەلت بە ھەلوەشانمەى وەكىلى كەردنەكە بەتال ئەيتە^(۱).

(۳) ئەگەر ھەز ئەكەى خۆت تەلاق بەد:

ھەنەفىيەكان روتويانە: ھەر كەس بە ژنى خۆى ووت خۆت تەلاق بەدە وە بىنەيازى تەلاق دانىمەو نەبو، يا بە نىتى يەك تەلاقەو، ژنەكەش بلىن وا خۆم تەلاق دا، ئەو تەلاقىكى پەجەى نەكەوت.

بەلام ئەگەر سى بەسى خۆى تەلاق دا، وە مېردەكەشى ئەو مەبەست بوو، ھەر سى تەلاقى نەكەوت، بەلام ئەگەر بە ژنەكەى بلىن: خۆت تەلاق بەدە، ئەویش بلىت: ئەوا خۆم بائىن كەرد، ئەو تەلاقى نەكەوت. وە ئەگەر بلىن خۆم ھەلپژارد تەلاقى ناكەوت، بەلام ئەگەر پىاوەكە پىي بلىن: ھەر كاتىك ئارەزووت كەرد خۆت تەلاق بەدە. ئەو ژنە بۆى ھەيە لەو دانىشتەدا و لەكەتى تەردا خۆى تەلاق بەدات. وە ئەگەر پىاوەكە بە پىارنىكى ووت: ژنەكەم بۆ تەلاق بەدە. ئەو پىاوە بۆى ھەيە لەو دانىشتەدا و دوواى ئەو ژنەكەى بۆ تەلاق بەدات. بەلام ئەگەر پىي ووت: ژنەكەم بۆ تەلاق بەدە ئەگەر ئارەزوو ئەكەى، بۆ ئەو پىاوە ھەيە ھەر لەو دانىشتە تايبەتەدا ژنەكەى بۆ تەلاق بەدات.

(التوكيل) وەكىل گەرتن:

ئەگەر كارى ژنەكەى داپە دەست كەسىكى تر دروستە، ھوكمەكەى وەك ھوكمى ئەو واپە كە دايتىرە دەستى ژنەكەى، لەوەدا كەكارى تەلاق دانى ئەو ژنەى بەدەستە لەو كۆپەداو دوواى ئەو كۆپە.

تەلّاق

وہ شافیعی موافقہ فی لیسر نمہ کردوہ بۆ جگہ لەژنە کہ لەبەرئەوی وەکیل گرتنە، جا پێی بلیت: فەرمانی ژنەکم دایە دەستت، یا بلی: ئارەزووم دایە دەست تۆ بۆ تەلّاق دانسی ژنەکم، یا بلی ژنەکم تەلّاق بدە، وەک یەکە. وە ھارەلانی ئەبی حەنیفە ووتویانە: ئێمە کارە بەستراوە بەم کۆڕەو و بەس، چونکە جۆریکە لە ھەلبژاردن وەک نمە وایە پێی بلیت خۆت ھەلبژێرە،

خاوەنی کتیبی (المغنی) ووتویەتی: لای ئێمە ئێمە کارە وەکیل گرتنی تینکرایە. کەواتە بەردەوامی ئەبیت، وەک وەکیل گرتن لە فرۆشتندا، وە ئەگەر ئێمە کارە چەسپا، بۆی ھەیە ئێمە ژنە تەلّاق بدات بەمەرجیک میردەکی وەکالەتەکە ھەل نمەو شینیتەو، یا نەچیتە لای ژنەکی، وە بۆ ئێمە وەکیلە ھەیە کە ئێمە ژنە یەک تەلّاق بدات، یا دوو، یا سێ، وەک ژنەکە، وە ئەبیت ئێمە کارە بجزیتە دەست کەسیک کە دروست بیت بکری بە وەکیل ئێمیش خاوەن عەقلە. وە منداڵ و شیت دروست نییە کە ئێمە کارەیان بدرتە دەست، وە ئەگەر ئێمە کارەیان پێ سپێراو تەلّاقەکی دا، تەلّاقەکە ناکوێ. وە خاوەن ڕاکان ئەلین: دروستم ئەکەوێ^(۱).

بەستنەوی ئێمە صیغانە و گشتیتی کردنی:

ئێمە صیغانە باس کران جاری وای ھەیە تینکرا ئەبن، وەک ئێمە کاری ژنەکە ئەداتە دەست ژنەکی، یا ژنەکی خۆی ھەلەبژێری پێ ئێمە ببەستریتمەو بە ھیچمەو کە لە صیغەکە زیاد بیت.

لەم ھالەتەدا ژنەکە بۆی ھەیە کە خۆی تەلّاق بدات لەم دانیشتنەدا کە کاری خۆی دراوەتە دەستی و بەس، ئەگەر ژنەکە ئامادە ی ئێمە کۆڕە بوو، وە ئەگەر لەمۆ نەبوو ئێمە مافە نەکویتە دەست ھەر لەم کۆڕەدا کە بەمۆ زانیو بەس، تەنانت ئەگەر کۆتایی ھاتبێ یا ئێمە کۆڕە ی کە تەلّاقەکی تێدا درایە دەست گۆزاییت یا ئێمە کۆڕە ی کە ئافەرەتەکی تێدا ناگادار کراوەتەو و خۆی تەلّاق ئەدا ئێتر ئێمە مافە نامینتی دروای نمە، چونکە صیغەکە تینکرایەو ھەر لەم کۆڕەدا بۆی ھەیە ئێمە کارە بکات، کاتی ئێمە لە دەست چوو ئێمە مافە نامینتی.

وہ ئێمە ھوکمە لە ھالەتیکدا یە کە شتیکی وەھا نەبوی کە بێتە بەلگە بۆ گشتیتی کردنی کار پێ سپاردنەکە، وەک ئێمە لە کاتی عەقدی زەواجەدا کرایت. چونکە عەقل نایگری کە ئێمە کەسە ژنەکە بکاتە خاوەنی ئێمە مافە کە خۆی تەلّاق بدات لە ھەر مەجلیسی مارەکردنەدا، کەواتە ھالەتەکە وای ئەگەینێ کە ئێمە صیغە یە بۆ گشتیتی یە.

(۱) المغنی (ص ۲۹۲).

تەلّاق

وہ جاری و اہدیہ نئو صیغانہ گشتی نئبن. وەك ئەوێ بە ژنەكەێ بڵێ خۆت ھەلبژێرە ھەر كاتێ نازەزووت كرد، یا كاری خۆت بە دەستی خۆت بیت ھەر كاتێ وریست، لەم شێواندا نئو ژنە بۆی ھەدیە خۆی تەلّاق بدات ھەركاتێ وریستی، چونكە كردویمتی بەخاوەنی مافی تەلّاق دانسی خۆی بە خاوەنیمتی گشتی، ئیتەر بۆی ھەدیە نئو مافە بەكار بەینتی و خۆی تەلّاق بدات ھەر كاتێك بیت.

وہ جاری و اہدیہ نئو صیغانہ لەكاتێكی دیاری كراودایە، وەك ئەوێ تەلّاقەكانی بداتە دەستی بۆ ماوێ سالتێك، ئیتەر بۆ نئو ژنە ھەدیە تەنھا لەو ماوە دیاری كراودا خۆی تەلّاق بدات وریست، بەلّام دواى تەپەریرونی نئو ماوێە نئو مافی نامینتی لە تەلّاق دانسی خۆیدا.

(التفویض) پێ سپاردن كاتی پەیمانی ژن و میردایمیتی و دووای پەیمانەكە:

دروستە كار پێ سپاردنە دەستی ژن لەكاتی پەیمان بەستنی ژن و میردایمیتیدا یا دووای پەیمانەكە، بەلّام بە مەرج دانراوە لەكاتی مەرەكردنەكەدا لای ھەنفەئییەكان ئەبێ دەست پێ كەر ژنەكە بیت، وەك ئەوێ ژنەكە بە پیاوێكە بلیت: شوت پێ ئەكەم بەمەرجێ كاری خۆم بە دەستی خۆم بیت، ھەركاتێ وریستم خۆم تەلّاق بەدەم. پیاوێكەش بلیت: قبوڵم كرد، ئیتەر بئو قبوڵ كردنە زواجەكە تەواو نئبوو پێك دێ، وە تەلّاق دانەكەشی دروست نئبیت و ژنەكە نئو مافی ھەدیە خۆی تەلّاق بدات ھەر كاتێ وریستی، چونكە قبوڵ كردنی پیاوێكە بۆ ژن ھێنانەكە نئبیت پاشان بۆ پێ سپاردنەكە.

بەلّام ئەگەر دەست پێ كەرەكە پیاوێكە بوو، وەك ئەوێ بە ژنەكە بلیت: تۆم مەرەكرد لەسەر ئەوێ كاری خۆت بە دەستی خۆت بیت، ھەر كاتێ وریست خۆت تەلّاق بەدی. ژنەكەش بلیت: قبوڵم كرد، بئو ژن و میردایمیتی تەواو نئبیت، بەلّام كار پێ سپاردنەكە دروست نئبیت، وە ژنەكە مافی ئەوێ نئبیت خۆی تەلّاق بدات.

وہ جیاوازی نئوان نئو دوو شێوھەش ئەوێە كە لەشیوێ یەكەمدا، پیاوێكە خۆی پێ سپاردنەكە قبوڵ كردووە دووای پێك ھاتنی پەیمانەكە، ئیتەر ژنەكەێ كردۆتە خاوەنی تەلّاق دووای ئەوێ خۆی بووتە خاوەنی بە تەواو بوونی پەیمانی ژن و میردایمیتیەكە.

بەلّام لە شیوێ دووھەدا، ژنەكەێ ئەكاتە خاوەنی تەلّاق، پێش ئەوێ خۆی بویتە خاوەنی وریست تەواو بوونی پەیمانی ژن و میردایمیتی، چونكە (إيجاب) نئبیت ھێچ بەدی نەھاتوو (واتە تەنھا ئیجابی تێدا یە).

تہو حالاتنامی قاضی ژنی تیندا تہ لاق تہدات

تہو حالتنامی کہ قازی ژنیان تیندا تہ لاق تہدات لہ نیجتهادی زانایانمہ وەرگیراوه، چونکہ ده قینکی ناشکراو راست لہو باره یانمہ نهاتووه، وه تمنها حالی خه لکی تیندا چاودیری کراوه بز تہوی لہسر خه لک ناسان بکریٹ و دور بیت لہ گرانی، وه به پی پی تہوی که نیسلام ناینیکی ناساندو پی ناسان کمره. وا له خواروه تہو حالتنامہ پرون نه کهینمہ:-

تہ لاق دان لہبر تہوونی نهفقه:

نیمامی مالیک و شافیمی و نه حمد بز تہو چون که دروسته ژن و میترد له یلک جیابکر تہو لہبر تہوونی نهفقه به حوکی قازی ته گمر ژنه که خوی داوای کرد، به مخرج پیاده که مالینکی ناشکرای نمب، وه بز مزه به کیشیان نمانی لای خواروه یان کردو ته به لکه:-

۱- میترد موکه للهفه که ژنه کهی به چاکی رابگری یا بهر لای بکات به باشی به پی پی فرمودی خوی گمره که فرمودی: ﴿فَامْسَاكَ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِحْ بِإِحْسَانٍ﴾ (البقرة: من الآية ۲۲۹). وه بن گومان تہوونی نهفقه پیچوانی راگرتنی نهتی به چاکی.

۲- خوی گمره نه فرمودی: ﴿وَلَا تُفْسِدُوا ضِرَارًا لِّتَعْتَدُوا﴾ (البقرة: من الآية ۲۳۱)، وایان مه گرن بز تہوی زینان پی بکات و ستمیان لی بکن.

وه پیغمبر (ﷺ) نه فرمودی (لا ضرر ولا ضرار)^(۱) واته: نه زیان کردن و نه زیان به خه لک که یاندن دروست نریه. جا چ زینیک بکات به ژن لہو زیاتر تہیت که نهفقهی نه کیشری. وه لہسر قازی پیترسته تہو زیانه نهیتن.

۳- وه ته گمر بریار درایت قازی ژن و میترد له یلک جیابکاتمہ لہبر بوونی عدی به پیاده کمره، به راستی تہو نازارو ستمی که به هوی نهفقه نه کیشانمہ تووشی ژن تہیت زور زیاترو سخت تره له بوونی عیدی پیاده که.

لہبر تہو له یلک جیاکردنمہ یان لہبر تہوونی نهفقه له پیتره.

وه حنفیه کان بز تہو چون که نایت له یلک جیابکر تہو لہبر تہوونی نهفقه، نیت هوی تہوونی تہو نهفقه نه دانی بیت، یاکم دهستی، یان نتوانایی، به لگشیان بز تہو:-

(۱) له پیغمبر نه خرمی تم حدیسه باس کرا.

۱- خوای گموره فرمویتمی: ﴿لِيُنْفِقَ ذُو سَعَةٍ مِّنْ سَعَتِهِ وَمَن قَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَلْيُنْفِقْ مِمَّا آتَاهُ اللَّهُ لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مَا آتَاهَا سَيَجْعَلُ اللَّهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا﴾ الطلاق: ۷.

واته: با ده‌سلا‌ت دار بپیی ده‌سلا‌ته‌کی خوی نه‌فه‌قه بکیشیت، وه ته‌گمر خوا کسیتی دست کورت کرد، با له‌وی خوا پیی داوه نه‌فه‌قه بکیشیت، چونکه خوا داوا له کس ناکات زیاتر له‌وی که پیی داوه، وه خوای گموره دوای همورو تنگان‌یه‌ک خۆشی دیتن.

له تیماسی زوهری پرسرا ده‌رباره‌ی پیارنک توانای نه‌فه‌قه کیشانی ژنه‌کی نسیت: نایا له‌یه‌ک جیانه‌کرتنه‌وه؟ نه‌ویش فرموی: نارام نه‌گری له‌گه‌لیدا، وجیایی ناخړتته‌ نیتوانیان، وه نایته‌کی پیتشوی خورتنه‌وه.

۲- صحابه‌کان ده‌ولمه‌مند و تنگ ده‌ستیان تیدا بوو، و نغزانراوه له کسیانوه که پیغمبر (ﷺ) ژن و می‌ردیکی له‌یه‌ک جیا‌کردیته‌وه له‌بهر نسیبونی نه‌فه‌قه به‌وی هه‌زاری و تنگ ده‌ستی‌یه‌وه.

۳- خیزانه‌کانی پیغمبر (ﷺ) داوای شتیکیان نه‌کرد له پیغمبر (ﷺ) که نه‌ی بوو، نه‌ویش ماوه‌ی مانگی لئیان دورو کورتوه^(۱) نه‌وش سزایه‌ک بوو بزیان، جا ته‌گمر داوا‌کردنی شتی که می‌رد که نه‌ی بوو شی‌او سزاییت، داوا‌کردنی جیا‌بونوه به‌وی تنگ ده‌ستی‌یه‌وه له پیتشه‌ که ستم بیت و همر گوتشی پی ندری.

۴- ووتویه‌نه: ته‌گمر نمدانی نه‌فه‌قه له‌گه‌ل ده‌سلا‌ت بووندا ستم بیت، نه‌وه نه‌و هزی ستمه‌کی پی لایرئ فروشنی ماله‌که‌یه‌تی بۆ نه‌وی نه‌فه‌قی لی ده‌ریکری، یا بگیری هه‌تا نه‌فه‌قی ژنه‌کی نه‌کیشی، وه نابیی له‌یه‌ک جیا‌بکرتنه‌وه بۆ لایردنی نه‌و ستمه، کاتیک رنگای تر هه‌ییت بۆ لایردنی، وه ته‌گمر به‌و شی‌ویه بیت نابیی قازی به‌و هزی جیا‌یان بکاتوه له‌یه‌ک، چونکه جیا‌کردنه‌وه و ته‌لاق بی‌زراوترین حه‌لا‌له‌ لای خوا له‌لایمن نه‌و می‌رده‌ی که خۆی خاوه‌نی نه‌و مافیه، نیت قازی چۆن په‌نا نه‌باته به‌ر نه‌و جیا‌کردنه‌ویه له‌گه‌ل نه‌وه‌دا که پیتوست نریه، وه تنه‌ها رنگایه‌کیش نریه بۆ لایردنی نه‌و ستمه،

نه‌وه بۆ کسیتک توانای نه‌فه‌قه‌کیشانی هه‌ییت، به‌لام ته‌گمر نه‌و کسه‌ تنگ ده‌ست بوو نه‌وه هیچ ستم له‌لایمن نه‌وه‌وه نه‌بووه، چونکه خوا له‌وه زیاتر که داویتی داوا له‌کس ناکات وه له یاسای سالی ۱۹۲۰ برگی (۴) دا هاتوه: (ته‌گمر می‌رد نه‌فه‌قی ژنه‌کی نه‌کیشا، نه‌وه ته‌گمر

تەلاق

مالئىكى دىيارى ھەببو. ھوكم ئىدرىئ بىسىرىا بە نەفەقە كىشان لىو مالىى، وە ئەگەر مالئىكى دىيارى نەبو وە نەشى وت كە دەست تەنگە يا دەست فراوانە، بەلام ھەر سوور بوو لىسىر نەفەقە ئىدات، ئىو كاتە قازى يەكسىر تەلاقى ئىدات. وە ئەگەر ئىدىدىعائى نەتوانىنى كىرد، ئىو ئەگەر سابى نەكرد تەلاقى ئىدات، وە ئەگەر سابى كىرد ماوئەك مۆلتى ئىدات كە لىمانگ زىاد نەيت ئەگەر ھەر نەفەقى نەكىشا تەلاقى ئىدات).

بەرگە (۵): ئەگەر مېردەكە غائىب بوو غائىبى نەزىك، ئىو ئەگەر مالئىكى دىيارى ھەببو ھوكمەكە بوو نەسەپ بىسىرىا كە نەفەقە لىو مالىى دەرەكە، بەلام ئەگەر مالى دىيارى نەبو قازى لىئى نەبوورئ بوو پىگايانى كىزاندرارە وماوئە بۆ دائىنى، ئەگەر شتىكى نەئار بۆ ژنەكە كە بۆخۆى سەرف بىكات، يا خۆى نەھاتەو نەفەقى بىكىشى، جا ئىو كاتە قازى لىبرى ئىو پىاوە تەلاقى ئىدات لىدوواى تىواو بوونى ماوئەكە. بەلام ئەگەر پىاوەكە لىشوتىكى دوور بوو وە بە ناسانى بىردەست نەئەكوت، يا شوتى نادىار بوو، يا وون بوو بوو، وە سابى بوو كە مالئىكى نەبە بىكە بە نەفەقى ژنەكە، قازى ئىو ژنى تەلاق ئىدات. ئىو ھوكمە نەئانەش نەگىرئەو كە گىرابن و تەنگە دەست بن.

بەرگە (۶): تەلاقدانى قازى لىبەر نەبوونى نەفەقە، بە تەلاقى رەجعى دائىنئى، و بۆ پىاوەكە نەيت ژنەكە بىگىرئەو كاتى كە چەسپا دۆلەمەند بوو و ئامادە نەفەقى ژنەكە بىكىشى لى كاتى عىددەكەيدا بەلام ئەگەر نەچەسپا دۆلەمەند بووئىت، وە ئامادەش نەيت بۆ نەفەقەكىشان دروست نەبە گىرئەوئى.

تەلاق دان بە ھۆى زىانەو:

ئىمامى مالىك^(۱) بۆ ئىو چوو كە ژن بۆى ھەبە داوا لى قازى بىكات لى مېردەكە جىاى بىكاتەو ئەگەر ئىدىدىعائى ئىو بىكات كە پىاوەكە زىانى پىئەگە نەيت زىانىكى وەھا كە ناتوانئى ژيان لىگەلئىا بىرئە سەر لىئاو كەسانى وەك خۆيانا، وەك ئىوئى: لىئى بدات، يا قسى پى بلىت يا نازارى بدات بە جۆرئەك كە تەھمەول نەكەرت، يا زۆرى لى بىكات بۆ كەردنى خراپە بە قسە يا بە كەردەو.

(۱) ھەر وەكو ئىوئە مەزھەبى ئىمام نەھەدەش، بەلام نەبو ھەنەفو شافىعى لىمەدا جىاوازن، وە رايان را نەبە كە جىا بىكەتەو لىبەر زىان، چوئەكە ئەكەرت ئىو زىانە لىبەئى بە سەرزەنش كەردن و ناچار نەكەردنى ژنەكە بۆ گۆئى رايەلئى.

جا ئەگەر دەعوای ژەنە سابت بوو لای قازى بە بەلگەو شایەتى ژەنە، یا دان پىندانانى مېترە، وە نازارە، بەجۆرەك بوو كە ناتوانى لەگەلیدا ژيان بېرىتە سەر لەناو ھاو ورنەى خۆيانا وە قازىش نەيتوانى چاكيان بكات ئەو قازى تەلاقى ئەدات بە تەلاقىكى بائىن.

و ئەگەر نەيتوانى بەلگەو شایەت بھيتى، يان مېترە دانى بە شكايەتە كەيدا نەھيتا. جا كاتى ژەنە كە چەند جار شكايەتى دووبارە كەردو و داواى جيا بوونەوى كەرد، وە لەلای مەحكەمە راستى داواكى سابت نەبوو، قازى ئەبىن دوو حەكەم - ناوېژىكەر - دابىنى بەسەرچى دوو پىسارى ژىرى دادپەرورەين، وە خېرەيان ھەيتت بە ھالى ئەو ژن و مېترە، وە تواناي چاك كەردنى نيتوانيان ھەيتت. وە وا چاكە لە كەس و كارى ھەردوو لايان بىن ئەگەر كرا. وە ئەگەر نەكرا لەكسانى تر، وە پىتويستە لەسەر ئەو دوو حەكەمە ھۆى تىكچوونى ئەو ژن و مېترە بزانن، وە بەپىتى توانيان يەكيان بھەنەو، بەلام ئەگەر نەيان توانى يەكيان بھەنەو و خراپەش لە ھەردو كيانەو بوو، يا تەنها لە پىاوھ كەو بوو، يا راستى يەكان دەرەنەكەوتن، ئەبىن بېرىار بەدن لە يەكيان جيا بھەنەو بەتەلاقىكى بائىن^(۱)، بەلام ئەگەر خراپەكە لەلايەن ژەنە كەو بوو، لەيەك جيانا كەرنەو بە تەلاق، بەلگەو بە دامالين (خولج) لەيەك جيانە كەرنەو،

بەلام ئەگەر دوو حەكەمە كە رايان يەك نەكەوت ئەبى قازى فەرمانيان پى بەدات كە دووبارە گەران و لىكۆلەينەو بھەنەو، ئەگەر دوواى ئەو ھەر پەك نەكەوتن ئەبى پىانگۆپى بە دوو حەكەمى تر. وە لەسەر ھەردوو حەكەم پىتويستە ئەو پاي ھەردو كيان لەسەرى جىنگەر بەرز بھەنەو بىگەيەن بە قازى. وە پىتويستە لەسەر قازى حەكەمەيان جى بەجى بكات. وە بھەرەتى ھەموو ئەوانەش فەرمودەى خواى گەورەيە كە ئەفەرمووى: ﴿وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَأَبْعُثُوا حَكَمًا مِنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِنْ أَهْلِهَا إِنْ يُرِيدَا إِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللَّهُ بَيْنَهُمَا﴾ (النساء: من الآية ۳۵)، واتە: وە ئەگەر ترسى ئەو تەن ھەبوو ژن و مېترە، كە لەگەل يەكدا تىك بچن، ناوېژى كەرىك لەكەس و كارى پىاوھ كە و يەكيتكىش لەكەس و كارى ژەنە كە بنىرن بۆ لايان. ئەگەر ئارەزووى يەك كەوتنەو يان ھەبوو خوا يەكيان تەخاتەو، وە خواى گەورە ئەفەرمووى: ﴿فَإِمْسَاكُ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحُ بِإِحْسَانٍ﴾

(۱) ئەبو حەنىفە ئەھمەد شافىعى - لەيەكى لە قەولەكانيدا - بۆ ئەو چۆن كە دوو حەكەم ناتوان تەلاق بھن مەگەر مېترە كە رايان بېپىرىن. وە مالىك و شافىعى و تەريانە: ئەگەر بە باشيان زانى كە برىتى يا بىن برىتى پەكيان بھن دروستە، وە ئەگەر خولەيان بەباش زانى ھەر دروستە، وە ئەگەر ئەو يەكيان كە لەلايەنى مېترەو يە تەلاقى بە باش زانى تەلاقى ئەدات، وە پىتويستى بە ئىزنى مېترە كە نىرە لەو تەلاقەدا، ئەمە لەسەر ئەو دامەزراو كە حەكەم بىن نەك وەكەل.

تەلاق

(البقرة: من الآية ۲۲) واتە: يا راگرتنى بە چاگە يا بەرەللا كوردىتىتى بىباشە. لەم كاتەدا راگرتنى بە چاگە لە دەست چۆرە، كىوابى ئىمەى ماوەتەمە بە باشى بەرەللا كوردە. وە پىنغەمبەر ﷺ فرمويەتى: (لا ضرر ولا ضرار) واتە: نە زيان كۆردن و نە زيان پى گەياندن دروست نەيە.

وە لەياساى ژمارە ۲۵ سالى ۱۹۲۹. برگەى (۶) دا ھاتووە: (ئەگەر ژ" ئىددىعەى ئىمەى كۆرد كە مێردەكەى زيانى پى ئەگەيدەن بە شىوہەكى وا كە ناتوانى زيان ئەگەيدا بېرەتە سەر لەناو ھاو وئەكانى خۆيانا، دروستە ئەر ژنە داوا لە قازى بکات كە جىيان بکاتەمە، وە لەم كاتەدا قازى تەلاقىكى بائىنى ئەدات بە مەرجىك زيانەكە سابت بوو، وە قازىش نەيتوانى پزىكىيان بجات. بەلام ئەگەر داواى ژنەكە رەت كرايەمە پاشان چەند جارنىكى تر سكاڵاى كۆردەمە، وە زيانەكەش سابت نەبوو، قازى دوو ھەكەم ئەنئىرىو ھۆكەم ئەدا بەو شىوہەكى كە لە برگەكانى (۷) و (۸) و (۹) و (۱۰) و (۱۱) دا پوون كراوەتەمە.

برگەى (۷): وە مەرجە ھەردوو ناوېژى كۆردەكە دوو پىاوى دادپەرورە بن لەكەس و كارى ژن و پىاوەكە بن بەپىتى توانا، وە ئەگەر ئەرە نەكرا با خەلكى تر بن لە بىگانە، وە لەم كەسانە بن كە ناگادارن بە ھايلان، وە بەتواناش بن بۆ يەكخستەنەويان.

برگەى (۸): لەسەر ناوېژىكۆردەكان پىتۆستە كە ھەولتى زانىنى ھۆكارى ئەر تىكچۆنەيان بەدن و ھەول بەدن. كە چاكيان بکەنەمە، جا ئەگەر توانرا لەسەر پزىگەيەك بىت كە ھەردووكيان بپارى لەسەر بەدن ئەرە بپارى ئەدەن .

برگەى (۹): ئەگەر ناوېژى كۆردەكان نەيان توانى يەكيان بکەنەمە و خراپەكە لە پىاوەكۆمە بوو يا لەھەردووكيانەمە بوو، يا بۆيان پوون نەبووە، دروستە بپارى جىابوونەويان بەدن بە تەلاقىكى بائىن.

برگەى (۱۰): ئەگەر ھەكەمەكان پزىك نەكۆتن لەنئىوان خۆياندا، ئىمەى قازى فرمانيان پى بەداتەمە بە گەپران و تەحقيق كۆردن، بەلام ئەگەر ھەر جىاوازيان ھەبوو كەسانىكى تر ئەكۆرن بە ناوېژىكۆريان.

وە لەسەر دوو ھەكەمەكە پىتۆستە ئەرە بپارىيان لەسەر داوہ بەمرزى بکەنەمە بۆ لاى قازى وە لەسەر قازىش پىتۆستە بەپىتى ئەرە ھۆكەم بکات.

تەلاق دان بەھۆی دیار نەبوونی مێردەو:

تەلاق دان بەھۆی دیار نەبوونی مێردەو مەزھەبی مالیک و ئەحمەد^(١)، بۆ لا بەردنی زیان لەسەر ژنەکە، وە بۆ ژنەکە ھەبە کە داوای جیا بوونەو بکات ئەگەر مێردەکە دیار نەبوو بە مایەشی بێ لێ سەرف بکات بە مەرجی ئەو:

١- کە دیار نەبوونی پیاو بەھۆی بەھانەیدەکی قبوڵ کراوە نەبێت.

٢- ئەو ئا فرەتە بە دیار نەبوونی تووشی زیان بێت.

٣- ئەو دیار نەبوونە بەس ئەو شارەدا نەبێت کە خۆیان تێدا جێنشینن.

٤- سالتیک تێ پەرێ ژنەکە لە ماوەی ئەو سالتدا ھەر تووشی زیان بوو بێت،

بەلام ئەگەر غاییب بوونە کە بەھۆی مەقبوڵەو بوو: وە ئەو چوو بێت فێری زانیاری بێت، یا بە کاری بازو گانییەو چوو بێت، یا کارمەند بێت لەدەرەوێ شارە کەدا، یا سەریاز بێت لە شوێنێکی دوور، ئەو ئەم حالتانەدا دروست نەبێ داوای جیا بوونەو بکات، وە ھەرەھا ئەگەر غاییب بوونە کە ھەر ئەو شوێنەدا بێت کە ژنەکە نیشتمانییە تێیدا.

و ھەرەھا ژن مافی ھەبە داوای جیا بوونەو بکات، بەھۆی ئەو زیانەو کە پێی ئەگات لەبەر دووری مێرد لێوێ ئەو بە ھۆی غاییب بوونی. و ھەر ئەو سالتیک تێ پەر بێت کە زیان لێکەوتنی ژنەکە بێتە دی و ھەست بە ترس و تەنھایی بکات تێیدا، و ئەو ژنە لەھۆی بترسێ کە بەو ھۆیەو بکەوتتە حەرامەو.

و ھەنانە بە سالتیک قەسیدە کە ئە ئیمامی مالیکەو^(٢)، و ھەر وەتەرەو: ئەبێ سێ سالت بێت. و ئەحمەد رای وایە: کە کەمترین ماوە کە دروستە ئا فرەت تێیدا داوای جیا بوونەو بکات شەش مانگە، چونکە ئەو پەرێ ماوەیە کە ژن ئەتوانێ ئارام بگێرێ لەسەر دیار نەبوونی مێرد وە لەپێشەو بەس کرا، کە عومەر پرسی لە حەفصە و فەتوای حەفصە خوا لێیان پازێ بێت.

تەلاق دان بە ھۆی بەند کردنی مێردەو:

و ئەو دێتە ناو ئەو باسەو- لای مالیک و ئەحمەد- تەلاق دانە بەھۆی بەند کردنی مێردەو، چونکە گێرانی پیاو زیان ئەدات لە ژن، لەبەر دووری لێوێ. جا ئەگەر حوکم درا بۆ ماوەی سێ

(١) ئیمامی مالیک رای وایە کە ئەو تەلاقی بائینە، و ئە ئیمامی ئەحمەد رای وایە کە (فسخ) ھەلەو شانەنەو.

(٢) مەبەست بەو سالتە سالتی مانگییە.

تەلاق

سال، يان زياتر، وه حوكمه كه حوكمى كۆتايى بوو، وه جى به جى كرا بىسەر پياوه كىدا و سالتىك زياتر تى پىرى لمىرد وامى جى به جى كردنى يوه، بۆ ژنه كه هديه داوا له قازى بكات تەلاقى بدات لمىر زيان پى گەيشتنى بههۆى دوور بوونى مىرده وه لىتى.

جا نه گىر نىمه چىسپا قازى تەلاقىكى بائىنى دەدات لای مالىك، وه لای نه حىمد به هەلوه شاندىنمه دائىرنىت. ئىبنو تەيمىيە ووتىدەتى: لىسەر نىمه حوكم دان لمبارەى نىمه ژنانىمه كه مىرده كانىان به دىل گىرايىت يا بهند كرايىت وه وىنىسى نىمه دوانه وهك كەسىك كه گران بىت ژنه كمى سوودى لى وه رىگرت همر وهك حوكم دانه لمبارەى ژنى ون بووه به ئىجماع.

نەما جىابوونىمه بههۆى عەبىدەه له پىشمهه باس كرا.

اخلع (دامالین)

ژیانی ژن و میردایمتی پاناووستی نیللا لیسر خوشویستی و بەزیی و دوستایمتی و تیکەلی جوان نەیت، وە هەروەها بەجێهێنانی ئەو مافانە کە لیسر هەریەکە لە ژن و میرد پێویست کراوە. جاری وا نەیت پیاو ژنەکی خۆی خوش ناوێت، یا ژنە کە رقی لە پیاوێکە نەیت.

وە ئیسلام لەم حالتەدا داوای ئارام گرتن و دان بەخۆدا گرتن نەکات، وە داوا نەکات بە چارەسەرکردنی ئەو شتانە لەوانەیە بویستە هەژێ ئەو رقی لێ بوونە، خوای گەورە ئەفەرمووی: ﴿وَعَاشِرُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَيجْعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا﴾ (النساء: من الآية ١٩). واتە: بە هاوێلتان بۆ ژنەکانتان لیسر پێزو خوشویستی داچەزۆت، جا ئەگەر رقتان لێزان بوو ئارام بگرن، لەوانەیە شتێک نێو لاتان ناخۆش بێت، وە خوا خێریکی زۆری تێدا داناییت

وە لە حدیسی صحیح دا هاتووە کە ئەفەرمووی: (لا يفرک مؤمن مؤمنة، إن کره منها خلقاً رضی منها خلقاً آخر)^(١) واتە: نابێت مسۆلمان رقی لە ژنی مسۆلمان بێت، ئەگەر رقی لە رەوشتیکی بێت لە رەوشتیکی تری رازی نەیت،

بەلام جاری وا نەیت کە رقی و کێشە پەرە نەستێت و دووبەرەکی توند و تیژ نەیت، بەشێوەیەک چارەکردنی زۆر گران نەیت و توانای ئارامگرتنی نامەیت. وە ئەو خوشویستی و سۆز و پێزو ماف بەجێهێنانە کە خێزانی لیسر دامەزراوە ئەپوات. وە ژبانی ژن و میردایمتی وای لێ دیت نێر چارەسەر ناکرێ، لەم کاتەدا ئیسلام پێ ئەدات بە تاکە چارەسەرێک کە نەیت هەر بێ،

جا ئەگەر رقی و کێشە لەلایەن پیاوێکە بێت، ئەو تەلاقی بەدەستە، وە تەلاقی مافێکە لە مافەکانی بۆی هەبێ بەکاری بهێتێ ئەو سنوورەدا کە خوا دایناوە، بەلام ئەگەر رقی و کێشە لەلایەن ژنە کەو، ئەو ئیسلام بەرەوای داناوە بۆی کە خۆی لەو ژن و میردایمتیە پزگار بکات بەرێگای دامالین (خلع)، ئەویش بەو نەیت کە چێ ئەو پیاو وەرگرتووە بەناوی ژن و میردایمتیە بیدائە بۆ ئەو پەڕەییان پێچرێ و نەیت، ئەو بارەبەرە خوای گەورە ئەفەرمووی: ﴿وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا إِلَّا أَنْ يَخَافَا أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ﴾ (البقرة: من الآية ٢٢٩)، واتە: دروست نەبێ بۆتان هەرچی پێکشان داییت بەژن لە ماری و شتی وا لێی بێستنەو، مەگەر ژن

(١) مسلم (١٤٦٩).

تہذیب

و میگرد ترسی نودیان همبیت که مافه کانی ژن و میگردایمتی جی بهجی ناکمن، جا نو کاتمی نو ترستان هسبو تاوان نهجه بزیان لهودا که ژنه که نهیدات به میرده که لیری ته لاقدان،

وہ لموہرگرتی بریتی۔ لہلایمن میڑوہ راستی و عدالت ہدیہ، چونکہ ہر پیادہ کہ ماریہی داوہ مسرفی ژن ہینان و شایی کردوہ نہفقدی کیٹشاورہ، وہ ژنہکدیہ کہ ہرامبر نوانہ بنئمہکی نہکات و داوای جیابونموہ نہکات، کواتہ عادلانیہ کہ ہرچی وہرگرتوہ بڑی بگرتوہ۔

وه نډگر پڅ و کینه که له همدو کیانوه بوړ: نډوه نډگر پیاده که داوی جیابونډوهی کرد نډوه ته لاقی بده دستو هرچی بده وړایدا هات نډبن چی به جی بکات. بده لام نډگر ژنده که داوی جیابونډوهی کرد، خو لهی بده دستو هرچی بده وړایدا بیت لمری بیتی چی به جی بکات.

نهالين دامالين لسردهمی نه فاميدا پړوی داوه، نيريش نهوه بڼه: که عاميري کورې (ظرب) کچه کمې خوی دا بهرزا کمې خوی که ناری عاميري کورې حاريت بڼه، کاتې گواستويته پيوه چوده لای، کچه که لتي هه لاتوه، نيريش لای باوکی کچه که شکاتي لتي کردوه، باوکيشی پنی ووتوه: جيا بونوې ژنه کت و ماله کشت لسره کونا کمه بڼه له توم دامالي بڼه وخت داوه تې بڼه بڼه.

يېتىلاسى (خولم) دامالين:

نمود دامالینمی نیسلام به ره‌وای داناره له دامالینی ج‌ل و ب‌رگ‌نوه هاتوره، که ل‌ب‌ب‌ر د‌ائ‌م‌ال‌ر‌ئ‌، چونکه ژن پ‌ژ‌ش‌ا‌ک‌ی پ‌ی‌ا‌و‌ه و پ‌ی‌ا‌ر‌ش پ‌ژ‌ش‌ا‌ک‌ی ژن، خ‌و‌ای گ‌م‌وره ن‌د‌ف‌ر‌م‌و‌ئ‌: ﴿هُنْ لِبَاسٌ لَّكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ﴾ (البقرة: من الآية ۱۸۷)، و‌ا‌ت‌ه: ن‌ع‌وان پ‌ژ‌ش‌ا‌ک‌ن ب‌ژ ن‌ئ‌وه و ن‌ئ‌وه‌ش پ‌ژ‌ش‌ا‌ک‌ن ب‌ژ ن‌ع‌وان.

وه به فیداش (واته سدریها) نار ندبری چونکه ژن برتی ئدا به پیاده که تا خوی پژگار بکات، زانایان بدو یناسه بیان کردوه که (وازهتانی پیاده له ژن به برتی یکه که دهستی بکوی).

بندهما کشتی نموده که بخاری و نسائی له ثینوععباسوه نه گیرنوه که فرمودیتی: ژنه کئی
ثابتی کوری قدیسی کوری شهماس هاته لای پیغمبر ﷺ ووتی: ئهی نیردرای خوا من لایرم

تەلاق

ئىيە لەپەشتو تايىنى مېژدەكەم، بەلام مەن ناسوپاسى و ئىنكارى نىعمەتم پىن ناخۆشە لە نىسلامدا^(۱).

لەبەر ئەو ئەمەوى لىي جىبابمەو، پىنغەمبەر ﷺ فرموى: باغەكەي كە لە مارەيىدا وەرت گرتووە بۆي ئەگىرتىمەو؟ ووتى: بەلى، پىنغەمبەر ﷺ بە پىاوەكەي فرموو: باغەكە وەرگىرەو و تەلاقىنكى بەد.

لەفزەكانى خولع دامالتىن:

وہ زانايان رايان وايە كە لە دامالتىن دا ئىيت بە وەو لەفزی دامالتىن بووترى يا لەفزیك كە لەو ووشەيە پىنك ھاتى، يا لە فزیك ئەو واتايە بىەخشى، وەك ووشەي خۆزگارکردن و لەجىياتى دان. جا ئەگەر بە لەفزی دامالتىن نەبوو يا بە لەفزیك نەبوو ئەو مانايە بىەخشى. وەك ئەو بلىت: تۆم تەلاق دا بەرامبەر برى ئەوەندە پارە، ژنەكەش قبولى كرد، ئەو تەلاق دانە لەسەر مالى ئەك دامالتىن. ئىبنوقەيىم لەم باسە كۆلىو ئەو ووتىمەتى: ھەركەس سەبرى بنەپەرتى پەیمانەكان و مەبەستەكانى بكات جگە لە لەفزەكانى. واى دانمەنى كەدامالتىن ھەلەو شاندنەو بە ئىتر بە ھەر لەفزیك يىت، ھەتا بە لەفزی تەلاقىش يىت.

ئەمەش بەكىكە لەپروەكانى ھاوئەلانى ئەھمەد. ھەروەھا ھەلەبژاردەي ئىبنو تەيمىيە، و لەئىبنوعەبباسىشەو نەقل كراوە.

پاشان ئىبنو تەيمىيە فرموىمەتى: ھەركەس حىساب بۆ لەفزەكان بكات و لەسەريان بوەستىت، وە لە ئەحكامى پەیمانەكاندا نىعتبارى بۆ دانابى، ئەو ئەگەر دامالتىن بە لەفزی تەلاق بووترى ئەيكات بە تەلاق. لەپاشاندا ئىبنوقەيىم ئەم رايە پىش ئەخات و ئەلى: بىنەماكانى شەرع و ئەسلەكانى شاھىدى ئەوەن كە ئەو ئەمىن چاودىرى بكەى لە پەیمانەكاندا حەقىقەت و ماناكانىيەتى، ئەك شىوەكانى و لەفزەكانى

وہ ئەو ئىيتە بەلگەي ئەو، ئەو بە پىنغەمبەر ﷺ بە شابتى كورپ قەيسى فرموو: كە ژنەكەي لە خولعا بەك تەلاق بەدات، وە لەگەل ئەو شەدا فرمانى دا بەژنەكە تەنھا بەيەك بى نوێژى عىددە بگرت، وە ئەمەش ئاشكرايە كە ئەو ھەلەو شاندنەو، وە با بە لەفزی تەلاقىش بوويت.

(۱) واتە: ئەو ژنە نەیدەوێست لەبەر خراپى خوڕ پەفتارى لىي جىا يىتەو، بەلكو لەبەر ناشرىنى بەكەي قىنى لىي بوو، وە پىن ناخۆش بوو قىنەكەي واى لى بكات كە مافەكانى بفرۆتەن، مەبەست بە كوفرىش ناسوپاسى مېژدە.

تەلاق

وہ ھنرۋہا خۋای گھورہ ھوکی فیدیدی پیئو بےستوۋہ چونکہ فیدیدیہ، وہ ناشکراشہ کہ فیدیدیہ تاییبەت نییہ بہ لہفزہ، وہ خۋای گھورہ لہفزیکی دیاری کراوی بۆ دانەناوہ. وہ تەلاقى فیدای وبریتی تەلاقىکی بےستراویدہ ناچیتە ژئەر ھوکمەکانی تینکرای تەلاقىوہ، ھەر وەك گێرانیوہو عیددەى سێ مانگ ناچیتە نیئو ئەحکامەکانی یەوہ بہ سوننەتى سابت^(۱).

بریتی لہ خولعا:

خولع - دامالین - وەك لہ پێشمو باس کرا-، لابردنی خاوەنیتی نیکاحە بەرامبەر بہ مال کواوتە بریتی دان بەشتیکی بنەرەتی یە لہ دامالیندا، ئەگەر بریتی نەیتەمدی دامالینەکش نایەتمدی، ئەگەر پیارە کہ بہ ژنەکی ووت: تۆم لەسر خۆم دامالئ، ئینجا بێ دەنگ بوو و ھیچی تری نەوت. ئەوہ ناییتە دامالین، لەپاشاندا ئەگەر نیریەتی تەلاقى ھینابوو، ئەبێ بہ تەلاقىکی ڕەجعی، وہ ئەگەر نیریەتی ھیچی لێ نەھینابوو ھیچ تەلاقى پێ ناکوئ، چونکہ لہ لہفزەکانی کینایەتە کہ پێوستی بێنیەت ھەبە.

ھەرچی دروست بیت بەماریی دروستیشە لہ خولعا بکری بہ بریتی:

شافیعییەکان بۆ ئەوہ چوون کہ بۆ دروست بوونی دامالین ھیچ جیاوازی نییە لەسر مارەییە کہ بیت، یا لەسر ھەندیکی، یا لەسر مالینکی تر، جا کەمتر لہ مارەییە کہ بیت یا زۆرتر، وہ جیاوازی نییە لہ نیئوان ئەوہا کہ عەین بیت یا قەرز یا سوود لێ وەرگرتن بیت.

وہ قاعیدەش ئەوہیہ کہ: ھەرچی دروست بیت بکرتە مارەیی دروستیشە بکرت بہ بریتی لہ دامالیندا. بەپێی گشتی یەتی فرمودەى خۋای گھورہ کہ ئەفرموی: ﴿فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ﴾ (البقرة: من الآية ۲۲۹) تاوان نییە بۆیان ئەوہا کہ ژنە کہ بریتی بەدات بە پیارە کہ.

وہ چونکہ پەیمانیکە لەسر (بضع)، کواوتە لہ نیکاح ئەچیت، وہ بہ مەرج گیارە لہ بریتی خولعا کہ دیار بیت و وەرگیاو بیت، لەگەڵ ھەموو مەرجەکانی بریتیدا، وەك توانای پێدان و بوونە خاوەنیتی و شتی تر، چونکہ دامالین پەیمانی ئالۆگۆرە لہ کڕین و فرۆشتن و مارەیی ئەچن، وہ ئەوہش راستە لہ خولعی صەحیحدا.

بەلام لہ خولعی فاسیددا زانین بەو شتە دیاری نەکراوہ، جا ئەگەر لەسر شتیکی نادیاری وەك جل و بەرگینکی دیاری نەکراو، خولعی لہ گەلدا بکات، یا لەسر باری ئو رولاغە، یان خولعی لہ گەلدا بکات لەسر مەرجینکی فاسید، وەك ئەوہی نەفەقەى نەکیشتی ئەگەر دووگیان بوو، یا جێ

(۱) زاد المعاد (ص ۲۷ ج ۴).

تهلاق

و شوینی بۆ دابین نهکات، یا لاسر (هزار) خولعی لهگه‌لدا بکات بۆ ماوه‌یه‌کی دیاری نه‌کراو
نو جوژه شتانه، نه‌وه لی‌ی جیا نه‌ییت‌وهو بائین نه‌ییت به (مهر المثل).

جیابونه‌وه که لمبر نه‌ویه که خولع یا هه‌لوه‌شاندنه‌ویه، یا ته‌لاقه، جا نه‌گمر هه‌لوه‌شاندنه‌وه
ییت نیکاحه‌که فاسید ناییت به فاسیدی بریتی‌یه‌که، وه هه‌لوه‌شاندنه‌وه‌گشی هه‌روایه، چونکه
هه‌لوه‌شاندنه‌وه‌کان ره‌نگ دانوهی په‌مانه‌گانه، به‌لام نه‌گمر ته‌لاق ییت، ته‌لاق بۆ بریتیش نه‌ییت،
وه هه‌رچی بۆ بریتی پینک ییت نه‌وه له‌گه‌ل بریتی فاسیدا چاکتر پینک دیت، وه‌ک نیکاح، به‌لکو
له‌یشتیه، وه لمبر به‌یتر ته‌لاق و ته‌نینه‌وهی.

نه‌ما گه‌رانوه بۆ ماره‌یی هاو ورتنه (مهر المثل) لمبر نه‌ویه که کیشه‌ی تیکدانی بریتی‌یه‌ک
گه‌رانوه‌ی بریتی‌یه‌که‌ی تره. وه شمرمگش (بضع) دوا‌ی جیابونه‌وه‌ی ژن و میتره‌ ناگه‌رتنه‌وه،
کهواته واجبه بریتی‌یه‌که‌ی ره‌ت بکرتنه‌وه، وه نه‌وه‌ی باسما‌ن کرد هه‌رچی له‌وه به‌جیت پیوانه نه‌کریت
له‌سهری، چونکه نه‌وه‌ی پایه نه‌ییت له شتی‌کدا، نه‌زانین پی‌ی زبانی نه‌یه وه‌ک ماره‌یی، بۆ نه‌ونه:

نه‌گمر پیانێک ژنه‌که‌ی دامالی له‌سهر نه‌وه‌ی که له ده‌ستی ژنه‌که‌دا‌یهو نه‌شی زانی چی‌یه، نه‌وه به
(مهر المثل) لی‌ی جیا نه‌ییت‌وهو نه‌ییت ته‌لاقی بائین. وه نه‌گمر هیچی له ده‌ستدا نه‌بوو نه‌وه له
(الوسیط) دا هاتوه که ته‌لاقی‌کی ره‌جعی نه‌که‌وئ، به‌لام نه‌وه‌ی نه‌قل کراوه له کسانێ تروه
نه‌ویه که ته‌لاقی بائینی نه‌که‌وئ به (مهر المثل).

به‌لام مالیکی‌یه‌کان ووتویه: دروسته دامالین به مالی نادیار وه‌ک کۆره‌له‌ی زگی مانگا‌و
شتی تر، جا نه‌گمر کۆره‌له‌که له‌بار چوو تیر هیچی نا‌که‌وئ و ده‌ست به‌ردارشی نه‌بی و نه‌ییت به
بائین.

وه خولع دروسته به‌شتیک که وه‌سف نه‌کرا‌ین چۆنه، وه به به‌ری دارنێ که پی نه‌گه‌یشتبۆ، وه
به‌وه‌ی که به‌خێو کردنی مندا‌له‌که‌ی لی‌ی بجات. به‌مانه دروسته‌و مافه‌که‌ش بۆ پی‌اوه‌که جی‌به‌جی
نه‌بیت. وه نه‌گمر خولعی کرد به شتی‌کی حه‌رام، وه‌ک عاره‌ق، یا شتی‌کی دزراو که بزانی دزراوه،
هیچی نا‌که‌وئ و ده‌ست به‌ردارشی نه‌ییت به ته‌لاقی بائین و نه‌بی ئاره‌قه‌که به‌رژۆر و دزراوه‌که
به‌رته‌وه خاره‌نی، وه ژنه‌که له‌جیاتی نه‌وه شتی‌کی تری ناداتی، به مه‌رجی پی‌اوه‌که به حه‌رامی‌تی
نه‌و شتی زانی‌ییت، جا ژنه‌که زانی‌ییتی یانه‌ی زانی‌ییت. به‌لام نه‌گمر ژنه‌که به حه‌رامی‌تی نه‌و شتی
زانی‌ی بۆ نه‌وه‌ی پی‌اوه‌که بزانی‌ت نه‌وه خوله‌که‌ی سابت نابۆ به‌سه‌ردا.

زیادہ وەرگرتن له خولعدا لهوئى كه ژن له پياوى وەرگرتوه:

جماوهى زانايان بۆ ئهوه چوون كه دروسته ميژد لهو زياتر وەرگري كه ژنه كئى لهو وەرگرتوه، به پئى فرمودهئى خواى گموره كه نه فرموت: ﴿فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ﴾ (البقرة: من الآية ۲۲۹) واته: تاوان نيه بزيان لهو دا كه ژنه كه نهيدات به ميژده كئى له برى تى تەلاقدانى. وه نهمش گشتى به كم و زۆر نه گرتوه.

به بهدقئى له ئهئى سعيدى خودرى بهوه نه گيرتتوه كه فرموتى: خوشكيتكم ژنى پياوئىكى نه نصارى بوو. ناكو كئى به كه يان گهيانده لاي پتغممبەر ﷺ پئى فرموو: ئهو باغهئى كه لیت وەرگرتوه بۆئى نه گيرتتوه؟ ژنه كه ووتى: بۆشى زياد نه كم، ئيتى باغه كئى بۆ گيراوه به زيادهوه^(۱).

وه ههئدى له زانايان رايان وایه: دروست نيه پياو لهو زياتر وەرگري كه داوئى به ژنه كه، به پئى لهوئى (دارقطنى) گيراوئى به به نيسناديكي صحيح: كه ئهو زوبهير ووتوتى: كه ئهو پياوه باغيكي كرد بووه مارهئى. پتغممبەر ﷺ پئى فرموو: باغه كئى نه ديتتوه كه داوئى پیت، نهوئى ووتى: به لئى به زيادهوه، پتغممبەر ﷺ فرموو: زياده نايت، به لام تمنها باغه كئى. نهوئى ووتى: به لئى باشه^(۲).

وه بنهئى جياوازي به كه لهم كيشهيدا جياوازي به له تايبت كردى گشتيتى. تايبت به فرمودهئى (آحاد). جا ئهوى كه پئى وایه گشتى به تايبت بهو فرمودانئى كه (آحاد) ن تايبت نه كرت، نه لئى: ئهو زياده به دروست نيه، وه ئهوى بۆ ئهوه چوه كه گشتى به تايبت به فرمودهئى (آحاد) تايبت ناكرئى، پای وایه كه زياده كه دروسته.

له (بداية المجتهد) دا هاتوه ووتوتى: كسيك ئهو برى به بچوتنى به برى مامه له كانى تر، پای وایه كه نه دازهئى ئهو برى به ده گرتتوه بۆ په زامهئى، وه كسيك به پوا لهتى ههئى كه كار بكات پای وایه لهو زياتر پیت دروست نيه، وه بلى وائزانئى كه له بابى وەرگرتنى مالى خه لكه به ناهق.

(۱) البخاري (۵۷۷۳) والنسائي (۱۶۹/۶) والبيهقي (۳۱۴/۷). وه زانايانى ههئى نه لئى

ئهم ههئى لاوازه.

(۲) الدارقطني (۲۵۵/۳).

خولع بە بن پیتوستی:

خولع کاتن دروسته که هۆیهک هەبیت پیتوستی بکات، وەک ئەوی پیاوێک عەیب دار بیت لەرووی لاشمو، یا رەوشتی خراپ بیت، یا مافی ژنەک بەجێ نەهێنێ، وە ژنەک ترسی ئەوی هەبیت که سنوورەکانی خوا رانەگرن، لەو شتانە کە لەسەری پیتوستە لە دۆستایەتی چاکو هاوژینی بە شێوەیەکی جوان. وەک رۆڵەتی نایەتە کە نیشانی ئەدات.

بەلام ئەگەر هۆیهک نەبیت ئەوکارە پیتوست بکات قەدەغەید. بەپیتی ئەوی ئەحمەدو نەسائی ئەگێرنەو لە حەدیسی ئەبی هورەیرە: (المختلعات هن المناقات) ^(١) واتە: ئەو ئافەرەتانە خولع ئەکەن ئەوان مونافیقن. وە زانایان بە کەرەمەتیان داناون.

خولع بە رازی بونی ژن و مێردە:

خولع ئەبیت بە رەزەمەندی ژن و مێرد هەردوکیان بیت.

بەلام ئەگەر رازی بوون ئەواو ئەبوو ئەنێوان هەردوکیاندا قازی بۆی هەیدە بەزۆر پیاوێک رازی بکات بە خولع، چونکە ثابت و ژنەکی کارەکیان گەیانە لای پێغمبەر ﷺ وە پێغمبەر ﷺ زۆری لێ کرد کە باغەکی خۆی قبوڵ بکاتەو تەلّاقی بدات. وەک لە حەدیسه کەدا باس کرا.

ناکۆکی لە لایەن ژنەکو بەسە بۆ خولع:

شەوکانی ووتی: حەدیسهکانی ئەم بەشە بە رۆڵەت وا دەرئەخەن کە تەنھا ناکۆکی لەلایەن ژنەو بەسە بۆ دروستی خولع. وە ئەبێو موندیر ئەوی هەلبژاردووە کە خولع دروست نەبێ هەتا ناکۆکی لە نێوان هەردووک لایاندا نەبیت، وە بە رۆڵەتی نایەتە کە کاری کردووە. وە طاووس و (شەبی) و کۆمەلێک لە تابیعییەکانیش ئەویان ووتووە . . . وە کۆمەلێک کە یەکیان لەوانە (طبری) یە وەلامی ئەویان بەو داوەتووە: کە مەبەست ئەویە ئەگەر ژنەک هەلنەسا بە بەجێ هێنانی مافی مێرد ئەو ئەبیتە هۆی رقی و کینە مێردە کە بۆی، بەوێش سەرینجی کردنە کە ئەدرتە پال ژنەک، وە ئەوی پشتگیری ئەم بۆچوونە ئەکات کە ئیعتیبار بۆ رقی و کینە مێرد دانانێ ئەویە کە پێغمبەر ﷺ پرسیاری لە ثابت نەکرد تۆ رقت لێتەتی یان نا، کاتن ژنەکی رایی گەیانە کە رقی لێتەتی.

(١) أحمد (٤١٤/٢) والنسائي في (السنن الكبرى) (٥٦٥٥).

ھەرامىيىتى خراپە كۆرۈن بىرەمبەر ئۇ بۇ ئىشنى خولع بىكەت:

ھەرامە بۇ پىياو كە ئازارى ئۇنەكىى بدات، بىرەى ھەندى مافى لى قەدەغە بىكەت، ھەتا ئۇنەكى تۈرەيىت و داۋاى خولع بىكەت. جا نەگەر پىياو شتى ۋەھاي كۆر ئىش خولەكە باتلە، ۋە ئىش بىرىتىمى پىياۋەكە ۋەرى گۆرتۈۋە پەت نەكۆرتىمۇ، با قازىش فەرمانى پىن دايىت.

ۋە بۆيىش ئىككە ھەرام كراۋە تاۋەكۆ ئۇنەكى زىانى جىابونمۇ لە مېرد و زىانى مالى نەكۆرتە سەر، خۋاى گەۋرە نەفەرمۇي: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرَاهًا وَلَا تَعْضَلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَا آتَيْتُمُوهُنَّ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ﴾ (النساء: من الآية ۱۹).

ۋاتە ئىش ئىككەسەنى بىرۋاتان ھىتارە دروست نىيە بۆتان كە ئۇنەكى باۋەكەكانتان بە مېرات بگرن لە كاتىكدا ئىمان پىيان ناخۇشە، ۋە دروست نىيە بۆتان كە زىان لە ئۇنەكانتان بەدن، لە كاتىكدا كە ئىش پىقان لىيانە، ۋە تەنگىيان پىن مەچىن بۇ ئىش ھەندىك لىر مېراتى كە بە مارەبى پىقان داۋن، دەستان بگۆرتىمۇ، مەگەر تاۋانىكى ئاشكرا بگرن.

ۋە بىرەى فەرمودى خۋاى گەۋرە كە فەرمودى: ﴿وَإِنْ أَرَدْتُمْ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَكَانَ زَوْجٍ وَآتَيْتُمْ إِحْدَاهُنَّ قِنطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا أَتَأْخُذُونَهُ بُهْتَانًا وَإِذَا مُبِينًا﴾ (النساء: ۲۰).

ۋاتە نەگەر بىتانمۇ ئىكى تىر بىتىن و ئۇنەكانتان تەلەق بەدن. نەگەر ئىش ئۇنى تەلەق بەدن بارىك زىرتان دابنى بە مارەبى ھىچيان لى ۋەرمەگرنمۇ، ئايا ئىش بە بوختان و تاۋانى ئاشكرا لىيان نىتىنمۇ؟

ھەندى لە زانايان رايان ۋەھايە كە خولەكە دىتەجى بەلام تەنگ پىن چىنەكەى ھەرامە.

بەلام ئىمامى مالىك راي ۋەھايە كە خولەكە كە جىبەجى نەكۆرت لىسر ئىش كە تەلەق، ۋە پىرستە لىسر مېردەكە چى بەدەلىكى لە ئۇنەكى ۋەرگۆرتۈۋە، بىگىرتىمۇ بىداتمۇ.

خولع دروستە لەكاتى پاكىتى و بىن نۆتىدا:

خولع دروستە لە پاكىتى و بىن نۆتىدا، ۋە نەبىستارە بەكاتمۇ، چۈنكە خۋاى گەۋرە بە رەھايى باسى كۆرۈۋە نەبىستۆتۇمۇ بە كاتىكى تايىبەيىمۇ، خۋاى گەۋرە نەفەرمۇي: ﴿فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ﴾ (البقرة: من الآية ۲۲۹). ۋاتە: تاۋان نىيە بۇ ئۇن و مېردەكە لىۋەدا كە ئۇنەكى بىرىتى بدات و پىياۋەكە ۋەرى بگرن.

ۋە لىبەر ئىش پىنغەمبەر ﷺ ھۆكەمەكى بە تىكرايىدا لە خولەكەى ئۇنى ثابتى كۆرى قەيسدا، بىن گەۋرە و لىكۆلىنمۇ بە شۆتىن ھالى ئۇنەكەدا، لە كاتىكدا كە بىن نۆتى شتىكى دەگەن نىيە

تەلەق

بە نىسبەت ژانانە. شافىعى ووتىدى: (وازيھتان لەكىشى ھالەتەكان لەگەڵ ھەلگرتنى شىۋى ترىشدا، ئەچىتە جىڭگى گىشتىدىكى لە قىسدا. ۋە ئوبو پىغەمبەر ﷺ ئەحوالى ژەكەى نەپرسى كە بى نوژە يان نا.

ۋە لەبەر ئەوى شىتەك كە قەدەغى لى كرايىت تەلەق دانە لە بى نوژىدا، بۆ ئەوى عىددە درۆژە نەكىشى بۆ ژەكە، ۋە چونكە لىرەدا ژەكە خۆى داۋى جىابونەوى كەدوۋە، ۋ خۆى دامالىۋە پازىيە بە دۆژەكىشانى عىددەكە.

خولەق لە نىوان مېرەو يىگانەيەكدا:

دروستە كەستىكى يىگانە پەك بىكەمى لەگەڵ مېرەكدا كە ژەكەى خولەق بىكا. ۋە ئەو كەسە يىگانەيە ئەبى پەيمان بەدات كە بىرىتى ئەو خولەق بەدات بە مېرەكە، نىتر بىو جىابونەوى كە پەك دىت ۋ ئەو كەسە بىرىيەكەى نەكەوتتە سەر كە بىدات بە مېرەكە. ۋە خولەكە لەسەر پەزامەندى ژەكە ناۋەستى لىم شىۋەيدا چونكە مېرە خاۋەنى تەلەق خستەكەيە لەلايەن خۆيە بى ئەوى ژن پازى يىت، ۋە بىرىيەكە ئەچىتە ئەستۆى ئەو كەسە پەيمانەكەى داۋە.

ۋە ئەو ئەور ووتىدى: ئەو شىۋەيە دروست نىيە چونكە گەۋجىيە، لەبەر ئەوى ئەو كەسە مالى خۆى بە فېز ئەدات لە بىرامبەر شىتەكدا كە ھىچ سودىكى بۆ ئەو نىيە، چونكە خاۋەنىيەكەى بۆ ئەو نايىت.

ۋە ھەندى لە زانايانى مالىكى ئەو كارەيان بەستۆتەۋە بەۋە كە مەبەستى بەجى ھىتەنى بەۋەندىيەك، يان لاۋەردى خراپەيەك يىت، بەلام نەگەر مەبەست زىان گەيانەن يىت بە ژەكە ئەو دروست نىيە. لە كىيى (مواھب الجليل) دا ھاتوۋە:

(پىۋىستە ئەو بۆچوۋە بىبەستۆتەۋە بەۋە كە ئەو يىگانەيەى لەسەر خۆى پىۋىست ئەكات بەۋەندىيەك يىتەدى، يا خراپەيەك لا بىرى كە بگەپتەۋە بۆ ئەو يىگانەيە، ۋە مەبەست لىتى زىان گەيانەن نەيىت بەژەكە).

بەلام ئەوى ئىستە خەلەك ئەي كەن لىم رولەتەدا بەۋى يىگانەيەك گەۋدە ئەكەن مەبەستىان تەنھا ئەۋەيە كە نەفەقەى پىۋىست لاۋەرن لەسەر تەلەقەر لەكاتى عىددەى تەلەق دراۋەكدا، ئەو نەيىت لە قەدەغە بۈۋەكەيدا جىاۋازى نەيىت. ۋە لەۋەدا كە تەلەقەر داۋى كەۋتەنى تەلەقەكە سودەمەند بىيىت، تىروانىن ھەيە.

خولع كارى ژن ئەداتە دەست خۆى:

جەمئىيەت زانايان بۆ ئەمە چوون وە لەوانە چوار پېشەواكان، كە پيار كاتىك ژەكەى خولع ئەكا ئەمە ژە ئەبىتتە خاوەنى خۆى و كارى خۆى بە دەست خۆى ئەبىتتە، وە پيارەكە ناتوانى بىگىرەتتەمە، چونكە ئەمە ژە مالى داوہ بۆ ئەمەى لەمە ژنەمىردا يەتە پزگارى بىتتە. وە ئەگەر ئەمە پيارە بىتوانايە بىگىرەتتەمە ئەنەكرا كە ژن ئەمە فەيدەمە برىتەمەى كە ئەداتە بە مەرد خۆى پزگار بكات. تەنەت ئەگەر ھەرچى لەمە ژە وەرگرتووە بۆى بگىرەتتەمە ژەكەش قەبولى بكات، بۆى ئەمە ژەكەى بگىرەتتەمە لەعەدەدا، چونكە دەست بەردارى بوە تەلەقى بائىنى لىتى كەوتووە بە خۆى خولعەكە.

ئەگەر ئەمە لە ئەبىنە موسەبىب و زوھرىمە: كە ئەمە پيارە ئەگەر بىمەى بىگىرەتتەمە، ئەمە شەمەى كە لىتى وەرگرتووە بىداتەمە شاھىدەك بگرى بۆ گىرەنەمەى.

دروستى مەرەكە ئەمەى بە پەزەمەندى ژەكە:

وە دروستە بۆ مەردەكە كە مەرەى بكاتەمە بەپەزەمەندى خۆى لەكاتى عەدەكەيدا و سەرلەنەى عەقدى بكاتەمە.

خولع كەردنى ژنى بچوكى خاوەن تەمىز:

ئەمە ئەمەى كە ئەمە چوون كە ئەگەر ئەمە تەمىنە مەندال و خاوەن تەمىز بوە (واتە ئەمەى كە چاكو خراپە لەمەك جىيا بكاتەمە) وە خولەى كەرد لە مەردەكەى، يەك تەلەقى رەجەى ئەمەى، و مالى ناكەوتتە سەر.

ئەمە كەوتنى تەلەقەكە لەمە ئەمەى: كە قەسە و عىبارەتى پيارەكە ماناى ئەمەى بەستەمەىمە بە قەبولى كەردنى ئەمەى، وە بەستەمەىمە كەش دروست بوە لەمە ئەمەى قەسەكە لەمەسەمە دەچووە كە ئەمەى ئەمە بوە، وە ئەمە شەمەش كە تەعلەقەكەى لەسەر بەستراوہ پەيدا بوە، كە قەبولى كەردنە لەلەمەى كەسەمەىمە كە ئەمەى ئەمەى، چونكە ئەمەىمە شەستەىمە بۆ قەبولى كەردن بە تەمىز ئەبىتتە - وە ئەمە ئاھرەتمەش لىرەدا خاوەن تەمىزە - جا ھەركاتەك ئەمە شە ھەبوو كە تەلەقەكەى لەسەر تەعلەق كراوہ ئەمە تەلەقەكە كەوتووە.

وە ئەمە ئەمەى كە مالى لى ناسەنەى: لەمە ئەمەى كە مەندالە و ئەمەى مال بەخشەن ئەمەى، چونكە مەرجى ئەمەىمە بۆ مال بەخشەن: ژىرى و پەگەشتەنە، ھەروەھا جىجەرى لەسەر ئەبىتتە - واتە ئەمەى لى ئەگەر ئەبىتتە - بەھەى گەوجىمەتى يا ئەخۆشىمە.

ته‌لاق

به‌لام هژی ئه‌وی که ته‌لاقه‌که ره‌جعی ئه‌بیت: چونکه کاتیک مال سندن دروست نه‌بیت ئه‌و ته‌لاقی رووته و هیچی له جیاتی لی وهرناگیرئ، کهواته به ته‌لاقی ره‌جعی نه‌که‌وئ.

خولع کردنی ژنی بچوکی بن تمیز:

به‌لام ژنی مندالی بن تمیز ئه‌و خولعه‌که‌ی له بنه‌ره‌تا به ته‌لاق ناکه‌وئ، له‌بهر نه‌بوونی ئه‌و شتی که ته‌لاقه‌که‌ی پتوه به‌ستراوه، که ئه‌ویش قبول کردنه لهو که‌سانه وه که ئه‌هلی قبول کردن.

خولع کردنی ژنی هیجر له‌سهر دانراو:

ووتویه: نه‌گهر ژنه‌که هیجری له‌سهر دانرا‌بوو به‌هژی گه‌وجی‌یه‌تی‌یه‌و، پیاوه‌که‌شی خولعی کرد له‌سهر مالتیک و قبولی کرد، ماله‌که‌ی ناسه‌ندری و ته‌لاقه‌که‌ی به ره‌جعی نه‌که‌وئ، ههر وه بچوکیکی خاوه‌ن تمیز که ئه‌هلی مال به‌خشین نییه، به‌لام ئه‌هلی قبول کردنه.

خولع کردن له نیوان سه‌ره‌رشتیاری ئافره‌تی مندال و می‌رده‌که‌یدا:

نه‌گهر خولع پیک هات له‌نیوان سه‌ره‌رشتیاری ئافره‌تی ته‌مه‌ن بچوک و می‌رده‌که‌یدا، به‌و شتویه که می‌رده‌که بلیت به بارکی ژنه‌که: کچکه‌تم خولع کرد له‌سهر ماره‌یی‌یه‌که‌ی، یا له‌سهر هزار دینار له مالتی خۆی، وه بارکه‌که نه‌بووه زامنی بریتی‌یه‌که و ووتی: قبولم کرد، ته‌لاقی نه‌که‌وئ، به‌لام ماله‌که‌ی له‌سهر ناکه‌وئ نه‌ خۆی و نه‌ بارکی.

ئه‌ما که‌وتنی ته‌لاقه‌که چونکه ته‌لاقی هه‌لواسراو نه‌که‌وئ ههر کاتێ پیاوه‌لواسراوه‌که په‌یدا بوو، که لی‌ره‌دا قبول کردنی بارکه، په‌یدا بووه. ئه‌ما ئه‌وی که ماله‌که‌ی لی ناسه‌ندری، له‌بهر ئه‌ویه چونکه ئه‌هلی ئه‌و نییه که بۆ خۆی مال به‌بخشێ. وه ئه‌و که له بارکیشی ناسه‌ندری، چونکه نه‌بووه‌ته زامن، وه مادام نه‌بووه به زامن له‌سهری نی‌یه. ههر له‌بهر ئه‌ویه نه‌گهر بووه زامن لوتی ناسه‌ندری. وه ووتراوه: ته‌لاقی ناکه‌وئ لهو حالت‌دا چونکه پتوه هه‌لواسراوه‌که قبول کردنی بریتی دانه، که ئه‌ویش به‌جێ نه‌هاتوه. ئه‌م قسه‌یان ئاشکراو پۆشنه، به‌لام کار به‌قسه‌ی یه‌که‌م نه‌کری.

خولع کردنی ژنی نه‌خۆش:

جیاوازی نییه له نیوان زانایان له‌سهر دروستی خولع کردنی ئافره‌تی نه‌خۆش، نه‌خۆشی‌یه‌که که نه‌خۆشی مردن بیت. وه ئافره‌ته‌که‌ش بۆی هه‌یه خۆی دامالتی ههر وه ئافره‌تی لمش ساغ. به‌لام جیاوازی‌یان هه‌یه له نرخ‌ی دامالینه‌که‌دا که چنده پتویه‌سته له‌سهر ژنه‌که بیدات به می‌رده‌که‌ی، له ترسی ئه‌وی نه‌که ژنه‌که له‌بهر یارمه‌تی دان و ووستنی می‌رده‌که له‌به‌شی میرات گره‌کانی‌شی بداتی.

تەلاق

ئىمامى مالىك روتوبەتتى: ئو بىرىتىپە ئىبن ئوئەندى ئو مىراتە يىتت كە پىاۋەكە لە ژنەكەي نەگىرى. نەگىر زىاترى پىندا حىرامو نەيىت پەت بىكرىتتەو، و تەلاقەكەش نەكەي، و مىرات گىرتىش نامىتنى لىنىۋانىاندا نەگىر پىاۋەكە تەندىرەست بوو.

وە حەنبەلىيەكەن پايان وەك راي مالىكە: لەودا كە نەگىر ئوئەندى مىراتەكەي يا كەم تر بوو ئوۋە دروستو گەرانەۋى تىدا نىيە، بەلام نەگىر لەۋە زىاتر بوو ئوۋە زىادەيە بەتالە.

شافىئى فەرەمۇبەتتى: نەگىر ئافەتەكە خۆي لى خولع كات بە تەندازەي مەريى ھاو وىنەي خۆي (مەر المثل) ئوۋە دروستە. وە نەگىر لەۋە زىاتر بوو ئوۋە ئوۋە زىادەيە لە سىيەكەي مەلەكەي حىساب نەكەي و بە بەخشىش دائىرەي.

بەلام حەنبەلىيەكەن ئوۋە خولعەيان بە لاۋە دروستە كە لە سىيەكەي مەلەكەي زىاتر نەيىت، چۈنكە بەخشەرە، وە بەخشىنىش لە نەخۆشى مەرگدا وەك وەسىيەتە، وەسىيەش تەنھا لە سىيەكەي مەلەكەي دەرنەچىن بۆ يىنگانە، مەيىرەكەش بوو خولعە نەيىتە يىنگانە.

ووتوبەتتە: وە نەگىر ئوۋە ژنە خولع كەمە نەخۆشە مەرد لەكەتەي عىددەدا. مەيىرەكەي لىسىيەكەي مىراتىيەكەي بىرىتى خولعەكەو بەشە مىراتەكەي لە ژنەكە كامىيان كەمتر بىن لەم سىيەكەي ئوۋە وەرنەگىرتت. چۈنكە جارى وا نەيىت كە ژن و مەيىرەكە پەك نەكەي لەكەتەي نەخۆشىيەكەيدا بىرىتىيەكەي زۆرى بۆ ئاۋ تەبات، زىاتر لەۋەش كە لە مىراتەكە تەيدىرتت. جا لەبەر نىيىتىيات بۆ مەي مىراتگەرەكەي ئوۋە ژنە، وە لەبەر پەت كەردنەۋى ئوۋە مەبەستەي كە ژن و مەيىرەكە لىسەرى يەك كەوتون. وەقان: نەگىر لە عىددەكەدا مەرد ئوۋە كەمترىن شت لەۋە سىيەكەي وەرنەگىرى. بەلام نەگىر چاك بوۋەو نەمەرد ھەمەو ئوۋە بىرىتىيەي كە ئاۋى بىرەۋە بۆي، ئىيەكەي، چۈنكە وەرنەكەي كە ئوۋەكارەي لە نەخۆشى مەردندا نەبوۋە.

بەلام نەگىر ژنەكە دۋاي تەۋاۋ بونى عىددەكە مەرد ئوۋە پىاۋەكە بىرىتىيەكەي كە لىسەرى يەك كەوتون نەيكەي بەمەرجىن لە سىيەكەي مەلەكەي جىمەۋەكەي زىاتر نەيىت، چۈنكە ھۆكىمەي وەسىيەي بۆ دائىرەتت.

ئايا خولع تەلاق دانە يا ھەلۋەشاندىنەۋە:

جەمەۋەرى زانايان بۆ ئوۋە چۈن كە خولع تەلاقى بائىنە، بەيىتى ئوۋەي كە لە پىتەۋە باس كرا لە فەرەمۇدەكەدا: (خذ الحديقة وطلقها تطليقة) واتە: باغچەكەت وەبىرەۋە تەلاقىيەكەي بەدە.

وە چۈنكە ھەلۋەشاندىنەۋە جىابونەۋەيەك پىتەۋە نەكەت كە مەيىرەكە ھىچ دەسلەت و ئارەزۋى تىدا نىيە، بەلام خولع نەگىرەتتەۋە بۆ ئارەزۋو، كەۋاتە ھەلۋەشاندىنەۋە نىيە .

ته‌لاق

وه همدئی له نه‌هلی زانست له‌وانه نه‌حمد و دارد، وه له صحابه نیین و ععباس و عوسمان و نیین و عوممر بۆ نه‌وه چوون: که خولع هه‌له‌وه‌شاندنوه‌یه. چونکه خوای گموره له کتیبه‌که‌یدا باسی ته‌لاقی کردوه‌وه فرموویته‌ی: ﴿الطَّلَاقُ مَرَّتَانٍ﴾ (البقره: من الآية ۲۲۹) واته: نه‌وه ته‌لاقی گه‌رانوه‌ی تیا به‌جی دیت دو‌وجاره، پاشان باسی بریتی کردوه. پاشان فرموویته‌ی: ﴿فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ﴾ (البقره: من الآية ۲۳۰) واته: جا نه‌گه‌ر ته‌لاقی سیته‌می‌دا، بۆی دروست ناییت دوا‌ی نه‌وه هه‌تا شو به کابرایه‌کی تر نه‌کات.

جا نه‌گه‌ر بریتی دان به ته‌لاق دابنریت، نه‌وه نه‌وه ته‌لاق دان‌ی که ژنه‌که بۆ می‌رد دروست ناییت نی‌للا دوا‌ی شو‌کردنی‌کی تر نه‌می‌ت، ته‌لاقی چواره‌م نه‌می‌ت، وه نه‌وه کۆمه‌له نه‌لین: که هه‌له‌وه‌شاندنوه‌ کاتی دروسته که به پازی بوونی هه‌ردو‌ولا ییت، به قیاس بۆ سه‌ر هه‌له‌وه‌شاندنوه‌ی مامه‌له.

نی‌بنه‌وه‌ییم فرموویته‌ی: نه‌وه‌ی نه‌می‌ته به‌لگه‌ی نه‌وه‌ی که خولع ته‌لاق نی‌یه، نه‌وه‌یه که خوای گموره ته‌لاقی دوا‌ی گواسته‌نوه، نه‌وه ته‌لاقی که ژماره‌کانی ته‌لاقی ته‌واو نه‌کردب، سێ حوکمی بۆ ته‌رتیب کردوه که هه‌یچیان له‌خولعا نی‌ن: (یه‌که‌م) می‌رد شایسته‌تره بۆ گه‌یرانه‌وه.

(دوه‌م) نه‌وه ته‌لاقه له‌سیانه‌که هه‌ساب نه‌کری، نی‌تر دوا‌ی ته‌واو بوونی ژماره‌که دروست ناییت بۆ نه‌وه می‌رده، مه‌گه‌ر دو‌وا‌ی شو‌کردنوه‌ی نه‌ تافه‌ته‌وه چوونه لای نه‌می‌ت.

(سێ‌یه‌م) عه‌یده تییدا سێ بێ‌نو‌ژی‌یه. وه به ده‌ق و نی‌جماعی زانایان سابت بووه که گه‌یرانه‌وه نی‌یه له خولع‌دا، وه به‌سو‌ننه‌ت و وت‌ی صحابه سابته که عه‌یده‌ی خولع کراو یه‌ک بێ‌نو‌ژی‌یه، وه سابته به ده‌ق که خولع دروسته دوا‌ی دوو ته‌لاقیش، وه دوا‌ی نه‌وه سێ ته‌لاقه‌که‌ی نه‌که‌وی. نه‌مه‌ش زۆر ناشکرایه که خولع ته‌لاق نی‌یه.

وه سه‌ره‌نه‌جماعی نه‌وه جیا‌وازی‌یه له‌وه‌دا ده‌ره‌که‌وی که خولع به ته‌لاق دابنری، جا هه‌رکس به ته‌لاقی بزانی به ته‌لاقی با‌ینی دان‌می، وه‌نه‌وه‌ی به هه‌له‌وه‌شاندنوه‌ی بزانی به‌ته‌لاقی با‌ینی دان‌ناییت، وه هه‌رکس ژنه‌که‌ی دوو ته‌لاق به‌دات له‌پاشان‌دا خولعی به‌کات له‌پاشان‌دا یه‌وێ ماری به‌کاتوه بۆی هه‌یه با شو‌یه‌کی ته‌ریشی نه‌کردیته‌وه، چونکه هه‌ردوو ته‌لاقه‌که‌ی بۆ هه‌ساب نه‌کری و خولعه‌که له‌وه‌وه.

وه هه‌رکس خولع به‌کات به‌ته‌لاق ووتیته‌ی: نه‌وه‌که‌سه بۆی نی‌یه ماری به‌کاتوه‌وه یه‌گه‌رتیته‌وه هه‌تا شو‌یه‌کی تر نه‌کاتوه، چونکه به‌وه خولعه سێ ته‌لاقه‌که‌ی ته‌واو کردوه.

نايا ئافرىتى خولع كراو تەلەقى پىن نەگات؟ :

ئافرىتى خولع كراو تەلەقى پىن ناگات، بلىن خولع تەلەقە يا ھەلەشاندنەوئە يەكسانە، ۋە ھەردوکیان ژنەكە نەكاتە بىنگانە بەمىئردەكە، ۋە كاتىكیش ژنەكە بوۋە بىنگانە پىن ئىتر تەلەقى پىن ناگات.

ۋە ئىبو ھەنىفە ۋە تۆبەتى: ئافرىتى خولع كراو تەلەقى پىن نەگات، لەبەر ئەو لای ئىو دروست نىيە خوشكى ژنى تەلەق دراۋ بە تەلەقى (البە) - واتە قەطعی و پراۋە - لەگەل ئەودا بەئىترى.

عەيدەى ژنى خولع كراو:

بە سوننەت سابتە ژنىكە كە خولع كراپى عەيدەكە يەك بىن نوئىزىيە، ۋە لە بەسەرھاتكى ثابت دا، ھاتوۋە كە پىنغەمبەر ﷺ بە ثابتى فەرموو: (خذ الذي لها عليك و خل سبيلها) واتە: چىت لەسەرىتە لىنى ۋە رىگەرەۋە بەرەلەي بىكە، نەوئىش ۋەتتى: بەللى، پاشان فەرمانى بەژنەكە كە يەك بىن نوئىزى عەيدە بىكىشى و بىچىتەۋە مالى باۋكى). نەسانى بە سەندىكە كە پىاۋەكانى جىنى باۋەرن گىپراۋىدەتىمۇ^(۱).

ۋە عوئمان و ئىبنو عەبباس بۇ ئەو چوون، ۋە ھەروھە پاستىرنى رىۋايەتەكانە لە ئەھمەدەۋە، ۋە مەزھەبى ئىسحاقى كوپرى پراۋەدە، ۋە شىنخى ئىسلام ئىبنو تەيمىيە، ئەۋەى ھەلجاردۋە ۋە تۆبەتى: ھەركەس سەيرى ئەو گەتە بىكات، ئەبىننى بەپىنى بىنەماكانى ياساى ئىسلامە: چونكە عەيدە بۇيە دانداراۋە بە ماۋە سى بىن نوئىزى، تاۋەكو ماۋەى گىپراۋە درىژ بىت و مەيدەكە بىبىكاتەۋە بىتۋانى لە ماۋەى عەيدەكەيدا بىگىپرتەۋە، جا ئەگەر گىپراۋە نەبوۋە ئەو مەبەست ئەۋەيە كە مەندالدىنى پاك بىتەۋە لەمەندال ۋە ئەۋەش يەك بىن نوئىزى بەسە.

ۋە ئىبنو قەيىم ۋە تۆبەتى: ئەۋە مەزھەبى ئەمىرى مۇسلمانان عوئمانى كوپرى عەفانە خوا لىنى پازى بىت، ۋە ھەروھە مەزھەبى عبداللى كوپرى عومەرو رەبەيى كچى موعەۋىز، و مامى كە يەككى بوۋە لە گەرە پىاۋانى سەحابە خوا لىيان پازى بىت، ۋە ئەو چوار سەحابە نازاننى كە كەس لە خۇيان پىچەۋەندىان بوپىت، ۋە ھەروھە لەيسى كوپرى سەعد ئەگىپرتەۋە لە نەفەۋە مەۋلاى ئىبنو عومەر: كە خۇي گۆيى لە رەبەيى كچى موعەۋىزنى كوپرى عەفرا بوۋە كە بۇ ئىبنو عومەرى ئەگىپراۋە كە خۇي خولع كراۋە لە مەيدەكە لەسەردەمى عوئمانى كوپرى

(۱) النسانى (۶/۱۸۶).

تەلّاق

عەففاندا. جا مامى ھاتوۋە بۆ لاي عوتمان و پىرى وتوۋ: كە كىچى موعومويۇ ئىمىرى خۇى خولع كىردوۋە لە مىردەكەى، جا نايلا لەوى بىروات؟

عوتمانىش فەرمويەتى: با بىچىتەۋە مالى باۋكى و مىراتى يەكتر ناگرن. و عىددەى لەسەر نىيە. بەلام نايىت شووبىكات ھەتتا بىن نوئىيەك نەشوات. لە ترسى ئەۋى ئەك زىكى پىر بىت. عىداللىھى كوپى عومەرىش فەرموى: عوتمان لە ئىمە زانائىرو چاك ترە.

وہ لەئەبى جەغفەرى نەحەسەۋە نەقل كراۋە لە كىتەبى (الناسخ والمنسوخ) كە ئەۋە ئىجماعى صەھابەى لەسەرە.

وہ مەزھەبى جەمەۋەرى زانايان ئەۋەىە خولع كراۋ عىددەكەى سى بىن نوئىيە ئەگەر لەۋ نافرەتەنە بوۋ كە بىن نوئىز ئەۋون.

خراپ بوۋى پىار لەگەل ئەكەيدا (نشوز الرجل)

ئەگەر ئۇ ترسى خراپ بوۋى پىارى ھەبۋ، وە ترسى ئەۋى ھەبۋ كە پىشتى تى بكا، لەبەر نەخۇشى يا لەبەر تەمەن زۆرى، يا لەبەر تىك چۈنى روخسارى، تاۋان نىيە لەسەريان ئەگەر پىك بىكون لە نىۋان يەكدا، ھەرچەندە لەۋ رىكەوتەندا تەنازولى ئەكەى تىدا بىت لە ھەندى مافى، بۆ رازى بوۋى مىردەكەى، بىپىرى فەرمودەى خۋاى گەۋرە كە ئەفەرموى: ﴿وَإِنْ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ﴾ (النساء: ۱۲۸) واتە: ئەگەر ئۇنىڭ ترسى خۇبەزل زانىنى مىردەكەى ھەبۋ بەسەريا، يا ترسى ئەۋى ھەبۋ پىشتى تى بكا، ئەۋە گوناح نىيە بۆيان كە لەگەل يەكدا پىك بىكون، وە رىكەوتن بۆ ھەردەلايان باشتە.

بوخارى ئەگىرتتەۋە لەعائىشەۋە دەريارەى ئەم نايەتە ئەفەرموى: ئەۋە ئۇنىكە كە لاي پىارنىك بىت مەندالى لى نەبىت و بىپىرى تەلّاقى بدات و ئۇنى بەسەر بەيتى، ئەكەش بلى: پام بگرو تەلّاق مەدە، بەلام ئۇنىكى تر بەيتە، جا تۆ ئازادە لە نەفەقە و شومەنەۋە لەلام^(۱).

ئەبۇداۋد ئەگىرتتەۋە لە عائىشەۋە كە سەۋەدى كىچى زەمە كاتى پىر بوۋ ترسى ئەۋى ھەبۋ كە پىتەمبەر ﷺ تەلّاقى بدات و تى: (ئەى نىرراۋى خوا پۆۋەكەى مەن بۆ عائىشە). پىتەمبەر ﷺ قىۋلى كىرد.

(۱) البخاري (۵۲۰۶) ومسلم (۱۴۱۳/۳۰۲۱).

تەلەق

عائیشە فەرمویمى خۇاى گەمورە بۆ ئومو وئىنى ئومو، ئىم ئايەتمى ئارەدە خوارومو: ﴿وَإِنْ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا﴾^(۱).

لە (المغني) دا ھاتووہ: ھەركاتى ئۇنەكە پىكەوتىن بىكات لەگەل پىاوكەيدا لەسر ئومو كە ھىندىك لە نەفەقە يان لەلا خەوتنى لى كەم بىكرتەمە، يا ھەمموى واز لى بەيىتى، ئومو دروستە، وە بۆى ھەيە پەشىمانىش بىتەمە.

ئەھمەد راي وابو لەبارەى ئومو پىاومە كە لە ئۇنەكەى ديار نايىت، وە بە ئۇنەكەى تەلەت: ئەگەر بومە رازىت باشە ئەگىنا ئىتر خۆت ئەزانى، ئافرەتەكەش بلىت: رازى بووم، ئومو دروستە وە ئۇنەكە بۆى ھەيە پەشىمان بىتەمە ئەگەر بىمۇ.

ئاكۆكى كەوتنومە لە نىوان ئۇن و مىردا:

ئەگەر ئاكۆكى كەوتە نىوان ئۇن و مىردەومە پەرى سەند ھەتا ترسى جىابونەمەيان لى ئەكراو ژيانى ئۇنومىردايمەى كەوتە ئاخۆشى و لەناو چوونەمە، ئەبىن ھاكىم دوو ئاوبۇزىكەر بىئىرى تا سەيرى ھالىان بىكات، وە ھەرچى لە بەرژەوندەى ئىوانە بىكات لە مانەمەى ژيانى ئۇنومىردايمەى، يان كۆتايى ھىنانى. خۇاى گەمورە ئەفەرمۇى: (وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَأَبْعُثُوا حَكَمًا مِنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِنْ أَهْلِهَا) (النساء: من الآية ۳۵) واتە: ئەگەر ئىوہ — سەپەرشتىيارانى ئۇن و مىرد — زانىتان كە ئاكۆكى نىوانىان سەر ئەكىشى بۆ جىابونەمە، ئومو ئاوبۇزىكەرتك لەكەس و كارى پىاومەكەمە يەكىتىش لە كەس و كارى ئۇنەكە بىئىرن بۆ لايان.

وہ مەرجە كە ئومو دوو ئاوبۇزىكەر ژىرو پىگەيشتوو دادپەروەرو موسولمان بن.

بەلام مەرج نىيە لەكەس و كارىان بن، ئەگەر لەكەس و كارىشان ئەبىن ھەر دروستە. وە ئومو فەرمەندى لە ئايەتەكەدا ھاتووہ بۆ (ندب) پەسەندىيە، چونكە ئەگەر لەكەس و كارىان بن ئومو دل نەرمەت ئەبىن پىيان و ھالىان باشەر شارەزان و پوروداوەكە باشەر ئەزانى لە كەسانى تر.

وہ ئەبىن دوو ئاوبۇزى كەرەكە كارىك بىكەن كە بەرژەوندەى تىتدا بىت لە مانەمەى ژيانى ئۇنومىردايمەى، يا كۆتايى ھىنان پىى، بىن ئومو پىتىست بىكات پەزامەندى ئۇنومىردى لەسر بىت يان بىيان كەن بە وەكىل.

(۱) أبوداود (۲۱۳۵).

تەلاق

ئەوھش راي عدلى و ئىبنوعەبباس و ئىبنى سەلمەنى كۆرى عبد الرحمن و شىئەبى و نەخەئى و سەئىدى كۆرى جوبەيرو مالىك و ئوزاعى و ئىسحاق و ئىبنومونذىرە. كە ئەمە لە باسىكى پىشتەردا رابوورد^(۱).

(الظهار)

پىئناسەكەي:

(ظهار) لە (ظھر) پىئك ھاتوو، كە بىرىتىرە لەوى پىاو بە ژنەكەي بلىت: تۆ بۆ بۆمىن وەك پىشتى داىكىمى.

وہ لە سەردەمى نەقامىدا (ظهار) تەلاق بوو، بەلام ئىسلام ھات و ئەو ھوكمى پوچەل كەردەو، وە ئەو قەسەيدى وا لى كەرد كە ژن ھەرام بىكات لە مەترە ھەتا كەفەرەتى ئەو قەسەيدە ئەدات. كەواتە ئەگەر كەس پىئىك بىمەن ژنەكەي بە (ظهار) تەلاق بەدا ئەو ھەر (ظهار)ە، وە ئەگەر تەلاقى بەدا بە مەبەستى (ظهار) ئەو تەلاقە، جا ئەگەر بەژنەكەي ووت: تۆ بۆمىن وەك داىكىم وايت وە مەبەستى تەلاق بوو ئەو تەلاق نىيە بەلكو ھەر (ظهار)ە و تەلاقى ژنى پىئ ناكەي.

ئىبنوقەيىم ووتىمەن: ئەو بۆيە وەھايە چونكە (ظهار) تەلاق دان بوو لەسەردەمى نەقامىدا، دوايى ھەلەوھەشايەو سەرايەو، ھەر بۆيە دروست نىرە گەرانەو بىكرىت بۆ ھوكمى مەنسوخ، وە ھەرەھا لەبەر ئەوى كە ئەوسى كۆرى صامىت بەنيازى ئەووە ئەو قەسەيدى كەرد كەتەلاقى بەدات وەك لەپىشا وابوو، ئىتر ھوكمى (ظهار)ى بەسەردا درا ئەك تەلاق، ھەرەھا لەبەر ئەوى تەلاق لە ھوكمى خۆيدا صەرىحە، ئىتر دروست نەبوو بىكرىت بە كىنايە لەو ھوكمەدا كە خەوى گەورە بە ياساى خۆى پوچەلتى كەردۆتەو، وە فەرمان و ھوكمى خوا لەپىشتەرە و پىئوست تەرە. -تەوار-

وہ زانايان ھەموو لەسەر ھەرامىتى ظھار كەردن ئىجماعىيان ھەيە، بۆيە نايتت كەس بەكارى بەيتنى بەپىئى فەرمودەى خەوى گەورە كە فەرمودىمەن: ﴿الَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْكُم مِّنْ نِّسَائِهِمْ مَا هُنَّ أُمَّهَاتُهُمْ إِنَّ أُمَّهَاتَهُمْ إِلَّا اللَّائِي وَلَدْتُهُمْ وَإِنَّهُمْ لَيَقُولُونَ مُنْكَرًا مِّنَ الْقَوْلِ وَزُورًا وَإِنَّ اللَّهَ لَعَفُوفٌ غَفُورٌ﴾ (المجادلة: ۲) واتە: ئەوانەتان كە لە ژنەكانيان (ظهار) ئەكەن و ئەيان چۆرەنن بە پىشتى داىكيانەو، لە راستىدا ئەوانە داىكيان نىن، وە داىكيان تەنھا ئەوانەن كە بويانن، بەراستى ئەوانە قەسەيدەكى خەراپ و درۆ ئەكەن، وە بەراستى خوا زۆر لى خۆش بوو لەو كەسانەى كە ھەندىك سەرىنچى ئەكەن و خەيرا تەوبە ئەكەن.

(۱) ئەمە (نەشوز)ى ژن لە باسى (نامۆزگارى كەردنى ژن لە كاتى (نەشوز)دا قەسە لەسەر كرا.

تەلەق

وہ بنمائی ٹھوہش ٹھوہیہ کہ سابتہ لہ (سنن) دا کہ ٹھوسی کوری صامیت ظیہاری کرد لہ ژنہ کی کہ ناری خولمی کچی مالیکی کوری ٹھعلبہ بوو، کہ ہنر ٹھویش بوو موجدہ لہی کرد لہ گہل پیٹغمبہردا ﷺ و سکا لای کرد لای خوی گمورہو خوی گمورہش سکا لای بیست لہ سہرو حموت ناسمانوہ. وہ بہ پیٹغمبہری ووت: (ئہی نیرراوی خوا! ٹھوسی کوری صامیت کاتی منی ہیناوہ گمورہ کچیک بووم، ہمووکس بہ ناواتموہ بوو، نیستاش چووم بہ سالو ناوسکم ہہلپاژاوہ، منی وک کمیزہ کی خوی لی کردوہ. پیٹغمبہر ﷺ پئی فرموو: (ما عندي في أمرک شي.) واتہ: دہریارہی تو ہیچم پی نییہ. ٹھویش ووتی: (دہ خویہ شکاتہ کم ٹھہینمہ لای تو). وہ نہ گپرنوہ کہ ووتیہتی: (من کومہ لی مندالی بچوکم ہدیہ، نہ گمر بہ جیہان بہیلم بوی لہناو نہچن، وہ نہ گمر لای خۆشم گلیان بدہمہوہ برسی نہبن).

نیر قورنات ہاتہ خواروہ لہو بارہیوہ. عائیشہ فرمووی: سوپاس بو ٹھو خویہی کہ بیسہری ہموو شتیکہ، خولمی کچی ٹھعلبہ ہاتبو شکاتی لای پیٹغمبہر نہ کرد ﷺ من لہ گوشہ کی مالہ کدا بووم ہندی قسمی تی نہ نگہیشتم. کہچی خوی گمورہ ٹم نایدتی ناردہ خواروہ: ﴿قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا وَتَشْتَكِي إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَا إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ﴾ (المجادلة: ۱)

واتہ: بہراستی خوا بیسہری قسمی ٹھو نافرہتہ بوو کہ دہمہ قالی لہ گہلدا نہ کردی، دہریارہی میردہ کی و سکا لای لای خوانہ کرد، وہ خوا قسہکانی ٹھہیستن، چونکہ خوا بیسہرو بیندہ.

نینجا پیٹغمبہر ﷺ بہ نافرہتہ کی فرموو: با بندہ دیک نازاد بکات. ژنہ کہ ووتی نییہتی! فرمووی: کمواتہ دوومانگ لہسر یەک بہرژوو بیت ووتی: ئہی نیرراوی خوا ٹھو پیریکی پەک کموتیہ، توانای پژوو گرتنی نہمارہ. فرمووی: دہبا شہست ہزار تیر بکات. ووتی: ہیچی نییہ بیکات بہ خیر. پیٹغمبہر ﷺ فرمووی: من بہ زہمیلہ یەک خورما یارمہتی ندہم! ژنہ کەش ووتی: منیش زہمیلہ کی تری ندہم. پیٹغمبہر ﷺ فرمووی: چاک ٹھکەیت، لہ جیاتی ٹھو شہست ہزار تیریکو بگمپرہرہوہ لای ناموزاکەت^(۱).

وہ لہ سوننہتدا ہاتوہ کہ سہلممی کوری صخری (بیاضی) (ظہار) ی لہ خیرانہ کی کرد بو ماوہی یەک مانگ، کہ پەمزانیش بوو، لہپاشان یەک شو پیتش تہواو بوونی مانگہ کہ چوہ لای ژنہ کی. نینجا ہات بۆلای پیٹغمبہر ﷺ بۆی گپرایوہ، پیٹغمبہر ﷺ پئی فرموو: سہلممہ توو شتی وہا. نەلی خۆشم ووتم: من و شتی وہا ئہی نیرراوی خوا؟ - دوچار وام ووت- وہ من لہبہر

(۱) أحمد (۶/۴۱۰) وأبوداود (۲۲۱۴ و ۲۲۱۵) وابن ماجہ (۲۰۶۳).

فەرمانى خوادا ئارام گىرم، جا خوا چۆن فەرمانى دادر وەھا حوكم بده. فەرمووى: بىندەيەك ئازاد بىكە. ئەلەي وەتەم: بىو زاتەي تۆي بەحق ناردووه بە پىغەمبەر لەو ژنە زياتر هېچم نىرە وە كىتاشام بە گەردنما، فەرمووى: دە دوو مانگ بىرژۆو بىه لىسر يەك. ئەلەي وەتەم: ئايا بەھۆي پۆژووه ئومە توش نەبووه؟ فەرمووى: دە تەشتىك خورما بده بە شەست ھەزار. ئەلەي: وەتەم بىو زاتەي بە حق ناردووتى خۆمان بى پىخۆر بوين و هېچمان نىيە و شو هېچمان نەبووه بىخۆين. فەرمووى: بچۆ بۆ سەدەقى بىنى زورەيىق با بىدەنەي، وە شەست فەقىر خواردن بده لە سەبەتەك خورما، لەپاشان ئومەي مایەوہ خۆت و مەندالەكانت بىخۆين. ئەلەي: چوم بۆنار قەومەكەم پىم وەتەن: ئىوہ تەنگى و پاى خراپتان بۆ دەرئەبىرەم، بەلام لاى پىغەمبەر ﷺ پىچەوانەي ئومە بووه، وە فەرمانى پى دام كە لە سەدەقەكەتان وەرىگىرم^(۱).

ئايا ظھار تايبەتە بە دايكەوہ؟

جەماوہرى زانايان بۆ ئومە چوون كە ظىھار تايبەتە بە دايكەوہ، وەك لە قورئانى پەيژۇدا ھاتووه، وە وەك لە سوننەتدا ھاتووه. جا ئەگەر پىار بەژنەكەي ووت تۆبۆمن وەك پىشتى دايكەي، بوقسەيدە ظىھار دروست نەيىت، بەلام ئەگەر ووتى: تۆ بۆ من وەك پىشتى خوشكى، ئومە نايىت بە ظىھار. بەلام ھەندى بۆ ئومە چوون كە ھەموو ئومەي بە پىار ناشىن قىياس ئەكرىن لىسر دايك. لەوانە ھەنەفىيەكان و ئوزاعى و شەرى و شافىعى لە يەكەن لە گەتەكانىدا، وە زەيدى كوپى عەلى، چونكە (ظھار) لاى ئەمانە ئومەيە كە پىار ژنەكەي بكات بەيەكەن لەو كەسانەي كە پىرى ناشى بۆ ھەمىشە بە خزمەيتى بىت يا ژن و ژغوازي يا بە ھۆي شىرەو، چونكە ھۆيەكەي ھەرامىيتى ھەمىشەيىدە.

وہ ھەركەس بەژنەكەي بلىت: ئومە خوشكەم يا دايكەم بەشىوہى رىژو گەورەيى بومە نايىتە ظھار.

(ظھار) لە كام كەسوہ نەيىت:

ظىھار لە پىارىكى ژىر و پىگەيشتو موسلمانەو نەيىت نايىت، لەئۆتەك كە پەيمانى ژن و مەيردايەتىيان بەستبىت بەشىوہەكەي پاست و دروست.

(۱) أحمد (۴۳۶/۵) وأبو داود (۲۲۱۳) والترمذي (۱۲۰۰) والحاكم (۲۰۳/۲) وابن خزيمة (۲۳۷۸).

(ظھاری) (مۆقت) کاتی:

ظیھاری کاتی ئىمۇدەيە كە پىيار (ظھار) لە ژنەكەي بکات بۆ ماۋەيدەكى دىيارى كراۋ. ۋەك ئىمۇدەي پىيى بلىت: (تۆ ۋەك پىشتى دايكىمى بۆمىن ھىتا شىمۇ)، لەپاش ئىمۇدەي بېچىتەلەي پىتش ئىمۇدەي ماۋەكە كۆتايى ھاتىي.

ئىمۇدەي ھۆكەمەكەي ھۆكىمى ظھارى مۆتەقە. (خطايى) ۋوتويەتى: زانايان جىياۋازن ئىمۇدەي ئەگەر ئىمۇ پىياۋە سۆتىندى خوارد ۋاتە ظىھارى مۆفەقەتى كىردى تا كاتەكەي تىۋاۋ نىبۇۋ نەچۋەلەي خىترانى ۋ سۆتىندەكەي نەخست.

مالىك ۋ ئىبنونەبى لەيلا ۋوتويانە: ئەگەر پىيارىك بەژنەكەي ۋوت: (تۆ بۆ مىن ۋەك پىشتى دايكىمى ھىتا شىمۇ) كەفارىتى ظىھارى ئەگەرتتە سىر با نىزىكىشى نەكات.

ۋە بەشى زۆرى زانايان ۋوتويانە: ھىچى ناكەرتتە سىر ھىتا سۆتىندەكەي نەخات ۋ لەئى نىزىك نىيىتەۋە.

ۋە ۋوتويەتى: شافىمى دوۋگەتتى ھەيدە دەربارەي ظىھارى كاتى: لە قىۋلىكىدا ظىھارى كاتى ظىھار نىيە.

كارىگەرى (ظھار):

كاتى پىيارىك ظىھارى كىرد بەرامبەر ژنەكەي ۋ راست دەرىچۈ، دوۋكار دائىمغەزى لىسەرى:

(كارى يەكەم) ھىرامىيەتى چۈنەلەي ژنەكەي ھىتا كەفارىتى ظىھار نەدات. بەپىي فەرمۇدەي خۋاي گەۋرە كە فەرمۇيەتى: ﴿مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسًا﴾ (القصص: من الآية ۳) ۋاتە: پىتش ئىمۇدەي دەست لە يەك بەدەن.

ۋە ۋەك چۆن چۈنەلا ھىرامە، تاۋاش پىتشەكەيەكانى ھىرام نەبىن، ۋەك ماچ كىردن ۋ باۋەش پىيا كىردن ۋ ئىمۇ جۆرە شتەنە. ئىمە پاي جەمماۋەرى زانايانە.

بەلام ھىندى لە ئىمەلى عىلم بۆ ئىمۇ چۈن كە تەنھا چۈنە لا ھىرامە، چۈنكە ئىمۇ دەست لىندانى كە لە ئايەتەكەدا ھاتۋە كىنايەيدە بۆ چۈنەلا.

(كارى دوۋەم) پىتويست بوۋنى كەفارىت بە گەپرانەۋە.

ئايا گەپرانەۋە چىيە؟ زانايان جىياۋازىيان ھەيدە لەۋاتاي گەپرانەۋە لە ظىھاردا. كە چىيە؟ قەتادە ۋ سەئىدى كۆرى جۈبەيرو نىبۇخەنىفە ۋ ھارەلەكانى ۋوتويانە: (ئىمۇدەي پىياۋەكە ۋىستى بىيى دەست

تەلاق

لەو ژنە بدات كە (ظهار) حەرامى كەردووە) چونكە كاتى وويستى، ئەو گەپراوەتەو لە ويستى وتەو بۆ ويستى كەردووە، نيتەر كارەكە بكات يان نەيكات.

وہ شافيعى ووتويەتى: بەلكو راگرتنى ژنەكەيە دواى ظهارەكە بۆ ماويەك كە بکړئ لەو ماويەدا تەلاق بدات، بەلام تەلاقی نەدات. چونكە چواندنى ئەو ژنە بە داىكى خۆى ئەو پيويست نەكات كە بائين يينت، و راگرتن پينچوانەيەتى، جا نەگەر راى گرت ئەو گەپراوەتەو لەو ووتويەتى، چونكە گەپراوە ئەو گەفت سەريپنجى كەردنە لى.

ماليك و ئەحمەد ووتويانە: عەزمو ويستى چوئەلا كرا ئەو گەپراوەيە، با نەشچيتە لای.

وہ داود و شوعبە و ظاهيرىبەكان ووتويانە: گەپراوە دووبارە كەردنەو لەفزی ظيهارە. چونكە كەفارەت لای ئەوان پيويست نايينت بەيەك جار هەتا جاريكى تر دووبارەى نەكاتەو.

چۈنەلەي ژن پېش كەفارەت دان:

ئەگەر پىيارىك چۈە لاي ژنەكەي پېش ئەۋەي كەفارەت بدات ئەۋە ھەرامە لەسەرى ۋەك لە پېشەۋە باس كرا، كەفارەتەش نە لائەجەت و نە زىاد ئەيىت، بەلكو ۋەكو خۆي ئەمەيىننەۋە ۋەك كەفارەت ئەيىت.

سەلتى كۆرى دىنار ۋوتوئەتەي: پەرسىارم لە دە زاناي ئاينى كەرد، دەربارەي كەسەك چۈيەتە لاي ژنەكەي پېش ئەۋەي كەفارەت بدات؟ ۋوتوئەتەي: ھەر يەك كەفارەتەي ئەكەۋتە سەر.

كەفارەتەكەي چۈيە؟ :

كەفارەتەكەش ئەمەيە: تازاد كەردنى بەندەيەك، ئەگەر ئەي بوو دوو مانگ بەرۋۆۋوبون لەسەرىك، ئەگەر نەيتۋانى خواردن دان بە شەست ھەۋار. بەيەي فەرمودەي خۋاي گەۋرە كە فەرمودەتەي: ﴿وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسَا ذَلِكُمْ تُوعِظُونَ بِهِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسَا فَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَاِطْعَامُ سِتِّينَ مِسْكِينًا﴾ (المجادلة: الآية ۴، ۳).

ۋاتە: ئەۋەي ژنەكەيان لەسەر خۆيان ھەرام ئەكەن بە ۋەھار كەردن لىيان، لەپاشاندا ئەگەر ئەۋە ئەۋەي ۋوتوئەتەي، ئەبەي بەندەيەك تازاد بەكەن پېش ئەۋەي بەنە لاي يەك، ئەۋە ھەكەي خۋايە بۆ ئەۋە كەسانە تا پەندى لى ۋەرىگەرنو ئەگەر ئەۋە، ۋە خۋا تاگادارە بەۋ كەدەۋانەي ئەيەكەن، جا ھەركەس ئەي بوو ئەبەي درۋمانگ لەسەر يەك بەرۋۆۋو بىت پېش ئەۋەي بەكەن بەيەك، جا ھەركەس نەيتۋانى ئەبەي نانى شەست ھەۋار بدات.

ۋە لە كەفارەتەي ۋەھاردا تۈندۈ تىۋىيەكى زۆر كراۋە بۆ پاراستنى پەيۋەندى ژن و مەردايمەي، ۋە بۆ بەرگەي سەتم كەردن لەژن، چۈنەكە پىياۋ كاتى بىنى كە كەفارەتەكە گرانە لەسەرى ۋەتاتۋانى بەجەي بەيىن، ئەۋە كاتە پەيۋەندى ژن و مەردايمەي رەز لى ئەگەي ۋەستەم لە ژنەكەي ناكات.

ھەلۋەشاندەۋە (الفسخ)

ھەلۋەشاندەۋە (عقد) پەيمان: پەچراندەيتى و كەردەۋەي گەي نىۋان ژن و مەردە، جا جارى ۋا ئەيىت كە ھەلۋەشاندەۋە بەھۋى خەلەلىكەۋە ئەيىت كە لەپەيمانەكەدا ئەيىت، يا بەھۋى شەتەيى كۈت ۋەپەۋە ئەيىت كە پەي لەمانەۋەي پەيمانەكە ئەگەي.

نەۋەي ھەلۋەشاندەۋە بەھۋى خەلەلمۈە كە لە پەيمانەكەدا ئەيىت:

۱- نه گمر په پمانه که کږتایی هات و درکوت نو ژنمی ماری کردوه خوشکی شیریمیته،
نوه نو په پمانه هه ژموره شیتوه.

۲- نه گمر ماره بړی کوږ و کچی تممن مندان باوک یا بایوه نېوو، له پاشاندا گمورېوون، نهوه همدوکیان بزیان هدیة بریاری مانموې په یمانه که بدن، یا کوژیایی پڼ بهیتن، نهوش پڼی نه لټن هه لټاردنی پڼ گیشتن (خیار البلوغ)، جا نه گمر کوژیایی هیتنانی ژبانی ژن میتردایمی پان هه لټارد نهوه هه لټو شاندنوه په بڼ عه قده که.

فوندى ھەلۋەشاندەۋى كۈتۈپخەسى بىلەن پەيۋانە كەدە:

۱- ئەگەر يەكەن لەژىن ومىترىدە كە لەئىسلام ھەلگىراپىدە و نەگىراپىدە سىر ئىسلام، ئەمە پەيمانە كە ھەلشەۋە شىتەمە بەھزى ھەلگىراپىدە كوت وپ.

۲- نه‌گهر پیاوه‌که موسلمان بوو ژنه‌کمی به‌کافری مایه‌وه موسلمان نه‌بوو، وه نه‌و ژنه‌ موشریکیش بوو، نه‌و کاته‌ پدیمانه‌که بۆ خۆی هه‌له‌وه‌شیتته‌وه، به‌پیت‌چموانه‌ی نه‌وه‌وه که‌ژنه‌که‌ کیتابی بیت، چونکه‌ له‌و کاتمه‌دا عه‌ده‌که‌ به‌سه‌حه‌یحی هه‌ر ته‌مه‌ینتته‌وه وه‌ک خۆی، چونکه‌ ماره‌کردنی کیتابی هه‌ر له‌نه‌وه‌له‌وه‌ دروسته‌.

وه نئو جيانمبونئوئويي كه به فسسخ دهيتت، وكو نئو جيا بونئوييه نيره كه به تئلاق دهيتت، چونكه تئلاق نكريت به درو بهش تئلاقي راجعي و تئلاقي بائين، وه تئلاقي راجعي كوتايي بهژباني ژن و ميردايمتي ناهيتتي دم و دست، به لام بائين كوتايي پي نهيتتي دم و دست.

به لّام هه لّو هاشاندنوه، به هه یه کی کوت و پرپوه بیّت که به سهر په یمانه کدا دیت، یا به هه یه
خه له لیکه وه تییدا، هر کوتایی دینی به ژبانی ژن و میردا یستی دوم و ده ست.

وہ لہ لایہ کی ترہو، جیابوونہوہ بھہڑی تہ لاقوہ ژمارہی تہ لاقہ کان کم نہ کاتموہ۔

بۆ نمونە ئەگەر پىيارە كە بىتەلاقىتىكى پەجىئە ژەنە كەي تەلاقى بىدات و لىپاشاندا لە عىيىدە كەيدا بىگىتەتتە، يا مەرى كەردە، دوۋاى كۆتايى ھاتنى عىيىدە كەي بىمارە بېرىنى سىرلەنەن، ئەو ئەو تەلاقى بۆ ھىساب ئەكەن و دوۋاى ئەو تەلاقى زىاتەر نايەت.

بهلام جیابونوه بههۆی هه‌له‌ه‌شاندنوه ژماره‌ی ته‌لاقه‌کانی پێ کم ناییتوه، بۆ نموونه ته‌گه‌ر هه‌له‌ه‌شاندنوه که بههۆی هه‌له‌بژاردنی بالقوییه‌وه بێت له‌پاشاندا ژن و مێرده‌که به‌په‌یمانیه‌کی تازه‌ چونه‌وه لای یه‌ک سی ته‌لاقی تازه‌ی نه‌یه‌ت.

وہ زانا حنفیہ کان رستیان قاعیدہ بنہمایہ کی گشتی دابینہ بؤ جیاکردنوی جیابونوی
ژن و مترد بہتلاق و جیابونویک کہ بہوی ہدیہ شاندنویہ بیت، ووتویانہ:

تەلّاق

ھەممۇ جىبابونمۇدەك كە لە پىاۋدە بوو، ۋە لەوانە نەزاندرا كە لەژنمۇدە بىتت ئەمۇ تەلّاقە،
ۋە ھەممۇ جىبابونمۇدەك كە بەھۇى ژنمۇدە بىتت و بەھۇى مېردەۋە نەبىتت، يا لە پىاۋدە بوو بەلام
ۋا زاندرا كە بەھۇى ژنمۇدە بوو ئەمۇ ھەلۋەشاندىنمۇدە.

ھەلۋەشاندىنمۇدە بە ھوكمى قازى:

ھەندىيى حالت ھەدە كەھۇى ھەلۋەشاندىنمۇدە تىيدا ئاشكرايە و پىتۋىستى بە ھوكمى قازى
ئىيە، ۋەك ئەمۇى پوون بىتتەمۇدە كەژن و مېردەكە خوشك و براى شېرى بن، لەم كاتەدا پىتۋىستە
لەسەر ژن و مېرد پەيمانەكە ھەلۋەشىتەنمۇدە لەخۆيانمۇدە.

ۋە ھەندىيى حالت ھەدە كە ھۇى ھەلۋەشاندىنمۇدە شاراۋىيە و ديار ئىيە وپىتۋىستى بە ھوكمى
قازى ھەدە، ۋەك ئەمۇ ھەلۋەشاندىنمۇدە كە بەھۇى مل نەدانى ژنى موشرىكەكە بۆ ئىسلام كاتى
پىاۋەكەى مۇسلمان نەبىتت، چونكە لەوانەدە ژنەكە سەرىنچى نەكا لە مۇسلمان بوون ئەمۇ كاتە
پەيمانەكە ھەلۋەشىتەمۇدە.

نەفرىن كەردن (اللەعان)

پىناسەكەى:

لىعان لە (لعنة) ۋە ۋەرگىراۋە، چونكە نەفرىن كەردن لەسۋىندى پىنچەمدا ئەلئىت كە: (لەعنەتى
خوای لەسەر بىتت ئەگەر لە درۆزان بىتت). ۋە ۋەتراۋە كە لەعنەت بە مەعنای دوور كەردنمۇدە دىت.
ۋە بۆيە ژن و مېرد بەمۇ ناۋە ناسراون بەھۇى سەرتەنچامى ئەمۇ لەعنەتمۇدە كە تۈۋشىيان ئەبىتت لە
گوناح و دوور كەۋتەنمۇدە، ۋە لەبەر ئەمۇى يەكەنكىيان درۆ ئەكات، بەۋەش لەعنەت لى كراۋ ئەبىتت، ۋە
ۋەتراۋە: لەبەر ئەمۇدە كە ھەرىكەيان لەمىتر دوۋانەكەۋتەنمۇدە بە تەئىيد كەردنى حەرام كەردنەكە.

ۋە ھەقىقەتى نەفرىن كەردن ئەمۇدە: كە پىاۋەكە - كاتى زىناكەردنى دايدە پاڭ ژنى خۇى -
چوارچار سۈتەند ئەخوات كە راست ئەكات، ۋە لەسەرى پىنچەم جاردا ئەلئىت (لەعنەت) نەفرىنى
خوام لى بىتت ئەگەر درۆ بىكەم، ۋە ژنەكەش كاتى يىمەى پىاۋەكە بەدرۆ بختەمۇدە چوارچار سۈتەند
ئەخوات كە ئەمۇ پىاۋە درۆ ئەكات، سەرى پىنچەم جار ئەلئىت خوا غەزەم لى بىگەرى ئەگەر ئەمۇ پىاۋە
راست بىكات.

دانانی لیعان له یاسای نیسلامدا:

کاتی پیارێک تاوانی زیناکردن بداته پال ژنه‌کی و ژنه‌که دانی پێنداننیت، وه پیاوه‌کش پشیمان نه‌بیتموه لهو قسه‌یه به‌لام شاهیدی نه‌بوو، خوی گه‌وره لیعانی بۆ داناون^(۱).

بوخاری گێڕایه‌تییه‌وه له ئیبنو عبباسه‌وه خوا لێتیان رازی بی‌ت: که هیلالی^(۲) کوری ئوممه‌یه تاوانی داوین پیسی دایه پال ژنه‌کی خۆی، له‌گه‌ڵ پیارێک که‌ناوی شوره‌یکی کوری سه‌حما بوو. لای پیغمه‌مبه‌ر ﷺ، پیغمه‌مبه‌ر ﷺ فرموی شایه‌ت بی‌نه، یا داری تۆله ئه‌دری له پشت، هیلال ووتی: نه‌ی نێرراوی خوا که‌سی‌که‌مان پیارێک به‌سه‌ر ژنه‌که‌یه‌وه بی‌نیت راکه‌ین شایه‌ت به‌گه‌رن؟! پیغمه‌مبه‌ر ﷺ هه‌رنه‌وه‌ی دووباره نه‌کرده‌وه (البینه، والا حد فی ظه‌رک) واته: شایه‌ت، نه‌گه‌نا داری تۆله له پشت ئه‌دری. ئه‌وه‌ش ووتی: به‌و زاته‌ی به‌هق ئاردیته‌ی، راست نه‌که‌م، وه خوا نه‌وه ئه‌نێرتیه‌ خواره‌وه که پشتمی پێ نه‌پارێزی له‌تۆله. نێر جه‌ریل هاته‌ خواره‌وه و ئه‌م فرموده‌یه‌ی خوی گه‌وره‌ی هه‌تیاه خواره‌وه بۆ پیغمه‌مبه‌ر ﷺ ﴿وَالَّذِينَ يَرْمُونَ أَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ إِلَّا أَنْفُسُهُمْ فَشَهَادَةُ أَحَدِهِمْ أَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ وَالْخَامِسَةُ أَنْ لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَىٰ مَنْ كَانَ مِنَ الْكَاذِبِينَ وَيَذَرُ عَنْهَا الْعَذَابَ أَنْ تَشْهَدَ أَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ وَالْخَامِسَةَ أَنَّ غَضَبَ اللَّهِ عَلَيْهَا إِنْ كَانَ مِنَ الصَّادِقِينَ﴾ (النور: ۶-۹) واته: ئه‌و پیاوانه‌ی تاوانی زیناکردن نه‌ده‌نه پال ژنه‌کانیان و شایه‌تیان نییه له خۆیان زیاتر، ئه‌بێ هه‌ر که‌سه‌یان له‌به‌رده‌م قازی دا چوار جار سوێند به‌خوات و بلیت: به‌خوایه‌ی تاک و ته‌نها و بێ شه‌ریکه درۆ ناکه‌م له‌وه‌دا که زینام داوته‌ پالی، وه له‌سه‌ری پێنجه‌م دا بلیت: نه‌فرینی خوام له‌سه‌ر بی‌ت ته‌گه‌ر درۆ بکه‌م، وه به‌و شایه‌تییه‌ی پیاوه‌که ژنه‌که سزای زینای له‌سه‌ر پێوست ئه‌بێ و لاناچی مه‌گه‌ر ئه‌وه‌ش له به‌رابه‌ر شایه‌تییه‌که‌ی نه‌وه‌دا چوار جار سوێند به‌خوات و بلیت به‌و خوایه‌ی تاک و ته‌نها و بێ شه‌ریکه ئه‌و پیاوه درۆ نه‌کات، وه له‌سه‌ری پێنجه‌م دا بلیت خوا غه‌زه‌به‌م لێ به‌گه‌رن ته‌گه‌ر پیاوه‌که راست به‌کات.

(۱) ئه‌وه له‌مانگی شه‌عبانی سالی نۆیه‌می کۆچی دا بوو. وه وتراوه: له‌و ساله‌دا بوو که پیغمه‌مبه‌ر

(درودی خوی له‌سه‌ر بێ) تیا وه‌فاتی کرد.

(۲) ئه‌و یه‌که‌م پیار بوو له نیسلامدا که لیعانی کرد.

تەلەق

ئىنجا پىغەمبەر ﷺ چو بۆلای ژەنەكو هىلالىش هات، سوتىندەكانى خوارد وە پىغەمبەر ﷺ نى فرمود: (إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ أَنَّ أَحَدَكُمَا كَاذِبٌ فَهَلْ مِنْكُمْ تَائِبٌ^(۱)) واتە: خوا ئەزانى يەككىكتان درۆ ئەكات، ئايا يەككىكتان تۆبە ئەكات و پەشيمان ئەيىتمە؟ پاشان ژەنەكەش سوتىندەكانى خوارد، كاتى گەيشتە سەرى پىنجەم، رايان گرت^(۲) و پىريان روت: ئەو سوتىندەكان سزا و ناگرى دۆزەخ پىويست ئەكات^(۳). ئىبنو عەبباس ووتىيەتى: ژەنەكە راماو بى دەنگ بو، هەتا وامان ئەزانى كە پەشيمان ئەيىتمە، لەپاشاندا ووتى: سەرى قومەكەم شوڤ ناكەم بەدرىژايى رۆژگار، ئىنجا سوتىندى پىنجەمىنىشى خوارد. پىغەمبەر ﷺ فرمودى: (سەرى بگەن ئەگەر مەندالەكەى چاوپەشىكى سەمت شوڤى قاچ ئەستورر بو، ئەو لە شۆرەيكى كۆپى سەحمایە). پاشان مەنالەكە بەو شۆرەيكە بو كە پىغەمبەر ﷺ فرمودى، پىغەمبەر ﷺ فرمودى: ئەگەر بە حوكمى كىتابى خوا نەبوايە^(۴) مەن و ئەو كارىكى تەمان بوو^(۵)

خاوەنى (بداية المجتهد) ووتىيەتى: بەلام لەرووى ماناوە لىعان بۆ ئەو، كاتىك چوونە لا ئەيىتە ھۆى پەيوەست بوونى خزمایەتى و نەسەب، خەلكى بە زەرورەت پىويستىيان بە رىنگايەكە كە ئەو نەسەبى پى لا بەدەن لەخۆيان كاتى بۆيان دەرەكوت كە ئەو نەسەبە خراپ بوو ھى خۆيان نىيە. وە ئەو رىنگايش (لىعان) نەفرىن كەرنە. ھەر بۆيە نەفرىن كەردن حوكمىكى سابت و چەسپاوە بەكىتاب و سوننەت و قىياس و ئىجماع. چونكە ئەو ھىچ خىلافى تىدا نىيە بە گشتى.

نەفرىن كەردن چ كاتىك ئەيىت؟

نەفرىن كەردن بەدوو شۆرە ئەيىت:

(۱) ئەمە بەلگەيە لەسەر ئەو كە كاتىك مىرد تۆمەتى دايە پال ژەنەكى، وە نەيتوانى بەلگە بەيىنى ئەو

سزاي تۆمەت ھەلبەستنى لەسەر پىويست ئەبى، وە كە لىعان كرا ئەو سزايى لەسەر لائەچى.

(۲) لەمەدا پەسەندىيەتى نامۆژگارى كەردن ھەيە بۆ ژن و مىرد پىش لىعانەكە.

(۳) نامۆژگارىيان كەرد كە لىعانەكە تەوار نەكات ئەويش رامار نرىك بوو ئىعتىراف بەكات بەلام پازى

نەبوو بە ئابروچونى ھۆزەكەى. وە لەمەدا بەلگەى ئەو ھەيە كە تەنھا رامان كارى پى ناكەى.

(۴) ماناى وايە كە لىعان سزا لەسەر ژن لائەدات. ئەگىنا پىغەمبەر (درودى خواى لەسەر بى) سزاي

ئەدا.

(۵) أحمد (۲۳۹/۱) والبخاري (۴۷۴۷) وأبو داود (۲۲۵۴) والترمذي (۲۱۷۹) وابن ماجه (۲۰۶۷).

(شېئەي يەكەم) پىياۋەكە تاۋانى زىناكردن ئەداتە پال ژەنەكى، بەلام چوار شايىتى نايىت كە شايىتى بىدەن لەسەر قىسى كاپرا.

(شېئەي دوۋەم) پىياۋەكە بلىت ئەۋسكى لى مەن نىيە.

جا لىعان كاتىك دروست ئەيىت لى شېئەي يەكەمدا، كە بۆي رۈن بوو زىناي كىردوۋە، ۋەك ئەۋەي ژەنەكى بىيىن كە زىنا ئەكات، يان خۆي دانى پىتدانا، ۋ ئەۋىش لەدلى چەقى كە راست ئەكات. لىم ھالەتەدا باشتر ۋايە كە تەڭاقى بدات ۋ ئەفرىنى لى ئەكات. بەلام ئەگەر لەزىناكردنەكى دلىيا نەبوو، ئەۋە دروست نىيە بۆ پىياۋەكە ئەۋ تاۋانە بداتە پالى. ۋە لى ھالەتەنەكدا پىياۋەكە ئەتۋانى بلىت سەكەكى لەمەن نىيە كە ئەدەعا بەكات كە ئەۋ ھەر نەچۋە لاي لەۋكاتەۋە كە ماري كىردوۋە.

يان ئەدەعاي ئەۋە بەكات كە كەمتر لى شەش مانگ ئەيىت ئەۋ سەكى ھەيە دوۋاي چۈنە لاي، يان بلىت زىاتر لى سالىكە ئەۋ سەكى ھەيە لى كاتى چۈنە لاۋە.

ھاكىم بېرىرى لىعان ئەدات:

بۆ ئەفرىن كىردن لەيەكتەر ئەبى دادوۋەر ھەيىت، ۋە پىتۈستە لەسەرى نامۇژگارى ژەنەكە بەكات ۋ بېرى مردن ۋ سزا ۋ تۆلەي خۋايى بىخاتەۋە، ۋەك ئەۋەي ئەۋ ھەدىسەدا ھاتوۋە كە ئەۋدوۋە ۋ نەسانى ۋ ئەبىنو مابە گىپراۋانەتەۋە ۋ ئەبىنو ھىببان ۋ ھاكىم بە ھەھىيە يان دانائە: (أما امرأة أدخلت على قوم من ليس منهم، فليست من الله في شيء، ولن يدخلها الله الجنة، وأما رجل جحد ولده وهو ينظر إليه، احتجب الله منه وفضحه على رؤوس الأولين والآخرين)^(۱) واتە: ھەر ئافرىتىك مەندالىكى غەيرە شەرى بىخاتە نار ھۆزىكەۋە، خۋا بىن بەشى ئەكات ۋ ناىخاتە بەھەشتەۋە، ۋە ھەر پىياۋەك مەندالەكى سەيرى بەكات ۋ ئەۋ بلىت مەندالى مەن نىيە خۋا خۆي نىشان نادات ۋ ئابپۇرى ئەبات لەبەرچاۋى سەرەتا ۋ كۆتايى خەلەكدا.

مەرجى بوۋنى ئاۋەزو ۋ پىن گەيشتەن:

ۋەك چۆن بوۋنى دادوۋەر بۆ ئەفرىن كىردن مەرجە، ئاۋاش ئاۋەز ۋ پىن گەيشتوبىن لى ھەردوۋلادا پىتۈستە، ۋە ئەمە راي ھەمىرو زانايانە.

(۱) أبو داود (۲۲۶۳) والنسائي (۱۷۹/۶) وابن ماجه (۲۷۴۳) وابن حبان (۴۰۹۶) والھاكم (۲۰۳/۲).

نفرین کردن دواى شایمتى شاہیدہ کان:

تہ گمر میترده کہ شایمتى ہببو لہسر زینا کردنى ژنہ کى نایا بؤى ہدیہ لیعان بکات؟

نہبو حنیفہ و داود و توریانہ: لیعان ناکات. چونکہ لیعان کردن لہجیاتى شایمت دانراوہ، بہ پئی فرمودہی خوا گمرہ کہ فرمودیتى: ﴿وَالَّذِينَ يَرْمُونَ أَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ إِلَّا أَنْفُسُهُمْ﴾ (النور: من الآیة ۶) واتہ: نمو پیارانی تومتى زینا نمدنہ پال ژنہ کانیان و خویان نہبیت کس نییہ شایمت بیت،

وہ مالیک و شافعی و توریانہ: بؤى ہدیہ لیعان بکات، چونکہ شایمتہ کان کاریگریان نریہ لہ لابردنى نمو مندالہ گومان لیکراوہ.

نایا لیعان سوئندہ یا شایمتیہ؟

نیعام مالیک و شافعی و جہماوہری زانایان رایان وایہ کہ لیعان سوئندہ، ہرچندہ شایمتى دانى پئ نہلین، چونکہ کس شایمتى بؤخوى نادات، بہ پئی فرمودہی پیغمبری مہزن ﷺ کہلہ ہندئ ریوایتہ کانی ٹیبنو عبباسدا ہاتوہ کہ فرمودیتى: (لولا الأيمان لكان لي ولها شأن)^(۱).

واتہ: تہ گمر سوئندہ کان نہ نہبو لہ نیتوان من و نمودا کار تکی تر نہبو.

وہ نہبو حنیفہ و ہاوہلہ کانی بؤ نموہ چوون کہ لیعان شایمتی دانہ، وہ بہلگشیان فرمودہی خواى گمرہیہ: ﴿فَشَهِدَةُ أَحَدِهِمْ أَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ﴾ واتہ: ٹیبن ہمیرہک لہ ژن و میترده کہ چوار جار شایمتى بدات بہ خوا.

وہ بہ پئی حدیسہ کى ٹیبنو عبباس کہ لہ پیشموہ باس کرا نموی تیدابوو: (فجاء هلال فشهد، ثم قامت فشهدت)^(۲) واتہ: ہلال ہات و شایمتی دا، پاشان ژنہ کش ہستا و شایمتی دا.

وہ نموانی رایان وایہ کہ لیعان سوئندہ و توریانہ: نفرین کردن دروستہ لہ نیتوان ہممو ژن و میتردیکدا نازاد بن، یان کویلہ یا یہ کیتکیان کویلہ، بیت و نموی تریان نازاد، راست گزین یا فاسق، یا یہ کیتکیان راستگو بیت و نموی تریان فاسق.

(۱) تہ خرمی نم حدیسہ رابوورد.

(۲) تہ خرمی نم حدیسہ رابوورد.

وه ئه‌وانمى بۆ ئه‌وه چوون كه شایه‌تى دانه ووتویه: نه‌فرین كردن (لعان) دروست نیه له‌نیوان ژن و می‌دردا هه‌تا بۆ شایه‌تى نه‌شین، ئه‌میش به‌وه ئه‌ییت كه هه‌ردوکیان موسلمان و ئازاد بن. به‌لام نه‌گه‌ر هه‌ردوکیان كۆیله‌ بن یا تۆله‌ی تاوانی بوختان كردنیان لى سهندراییت، لیعان كردنیان دروست نیه. وه هه‌روه‌هايه نه‌گه‌ر یه‌كێكیان شیاوی شایه‌تى بی‌ت و ئه‌وى تریان شیاو نه‌بی‌ت.

ئیه‌نجو قه‌ییم ووتویه‌تى: ئه‌وه‌ی راست بی‌ت (لعان) نه‌فرین كردنى ژن و می‌درد هه‌ردوو شیه‌كه ته‌گه‌رتنه‌وه هه‌م سویند و هه‌م شایه‌تى، چونكه ئه‌و نه‌فرین كردنه شایه‌تى دانیه‌كى جه‌خت كراوه به‌سویندو چهند جاره كردنه‌وى، وه سویندى گه‌وره‌یه به‌ له‌فزی (شایه‌تى) و به‌ چهند جار كردنه‌وى، چونكه حاله‌ته‌كه وه‌هايه كه پێویستی به‌ ته‌ئكید كردنه‌ویه، هه‌ر بۆیه له‌ لیعانداه ده‌ جۆر ته‌ئكید هه‌یه.

(یه‌كه‌م) ووتنى له‌فزی شایه‌تومان.

(دووه‌م) سویند خواردنه‌كه به‌ یه‌كێ له‌ناوه‌كانی خواى په‌روه‌ردگاره كه كۆكه‌ره‌وى واتای ناوه جوانه‌كانیه‌تى، ئه‌میش ناوی (الله) یه‌كه‌ به‌رزو گه‌وره‌یه.

(سه‌ییم) ته‌ئكید كردنه‌وى وه‌لامى سوینده‌كه به‌وه‌ی كه سویند له‌سهر خوراوی پێ ته‌ئكید نه‌كړیتنه‌وه كه ئه‌میش (أَنْ) و (لام)، وه هه‌تانی وه‌لامه‌كه به‌شیه‌وى (إِسْم فاعِل) كه (صادق) و (كاذب)، نه‌ك به‌ شیه‌وى فیه‌له‌كه كه (صدق) و (كذب).

(چواره‌م) چوارجار دو‌یپات كردنه‌وى ئه‌وه.

(پێنجه‌م) دوعا كردنى له‌خۆی له‌سهری پێنجه‌م جاردا به‌ نه‌فرینی خوا نه‌گه‌ر درۆ بكات.

(شه‌شم) پێ راگه‌یاندى له‌كاتى جارى پێنجه‌م دا كه ئه‌مه‌یان دۆزه‌خ پێویست نه‌كات و سزای دنیا هه‌واشته‌ له‌ سزای پۆژی دواى.

(هه‌وته‌م) دانانى لیعانه‌كه به‌ شیه‌یه‌ك كه سزاو تۆله‌ پێویست نه‌كات له‌سهر ژنه‌كه، ئه‌میش یا (په‌جم كردنه) یا گرتن، وه لیعان كردنى ژنه‌كه سزاو تۆله‌ی لى دور ته‌خاته‌وه.

(هه‌شته‌م) ئه‌و نه‌فرین كردنه سزا له‌سهر یه‌كێكیان پێویست نه‌كات، یا له‌ دنیا‌دا ئه‌ییت، یا له‌ پۆژی دواى‌دا.

(نۆیه‌م) هه‌ر دوو نه‌فرینكه‌ر له‌یه‌ك جیا ته‌كړیتنه‌وه ماله‌یان وێران ئه‌ییت و له‌یه‌یان تێك نه‌چیت.

(ده‌یه‌م) پشتگه‌یری ئه‌و جیا‌بونه‌وه‌یه‌ر حه‌رام بوونیان بۆ هه‌تا هه‌تایه.

تەلەق

جا لە کاتێکدا ئەو (لیعانه) پلەو پایەیی بەو شێوەیە بێت، وا دانراوە کە سۆتند بێ لەگەڵ شایەتی دا، وە شایەتی بێت لەگەڵ سۆتندا، وە لیعانکەرە کە وەك شایەتی لێ دێت (چونکە قسەکی وەرئەگیرێ) جا ئەگەر ژەندە پەشیمان بووەوە شایەتی پیاوێ بەجێ دێ ژەندە (حد) تۆلێ لێ ئەسەنرێ و شایەتیکە سوودی ئەبێت.

وە سۆتندی پیاوێ کە بۆ دوو شتە: خستنی تۆلە لە کۆژ خۆی و پێوست کردنی لەسەر ژەندە، وە ئەگەر ژەندە کش لیعانی کردو بەرپرچی لیعانی پیاوێ دایووە بە لیعانی خۆی، ئەو کاتە لیعانی پیاوێ کە سوودی ئەوێ ئەبێت کە تۆلە لە کۆژ پیاوێ کە ئەخات، بێ ئەوێ پێوستی بکات لەسەر ژەندە. گەواتە ئەفرین کردنە کە بەنێسبەت پیاوێ گەوێ هەم شایەتیێ و هەم سۆتند،

چونکە ئەگەر سۆتندی پەتی بوایە، تەنها بە سۆتندی ئەو حد لەسەر ژەندە بەجێ نایەت، وە ئەگەر شایەتیێدان بوایە تەنها بە شایەتی ئەو حد بەجێ نایەت لەسەر ژەندە.

جا ئەگەر ژەندە لیعان ئەکات و پەشیمان بێت ئەو لایەنی شایەتی و سۆتندی پیاوێ بەهێز ئەبێت بە تەئکید کردنی خۆی و بە پەشیمان بوونەوی ژەندە، نێت ئەو بەلگە یەکی ئاشکرایە لەسەر راستگۆیی پیاوێ، هەر بۆیە تۆلە لە کۆژ پیاوێ کە ئەکەوێ و پێوست ئەبێت لەسەر ژەندە. وە ئەوەش چاکترین حوکمە. ﴿وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ﴾ (المائدة: ۵۰). واتە: کێ هەیە لەخوا دادوەرتر بێ لە حوکمیا بۆ کەسانێک کە لە یاسای خوا بگەن و باوەریان پێی بێو یەقینیان هەبێ.

بەمەدا دەرئەکەوت کە لیعان سۆتند و واتای شایەتی تێدا یە، وە شایەتیێ و واتای سۆتندی تێدا یە.

لیعانی کوێر و لال :

هیچ کام لە زانایان جیاوازی نییە لەوەدا کە دروستە کوێر لیعان بکات، بەلام بۆ لال جیاوازییان هەیە. مالیک و شافعی و توبانە: ئەگەر لال لوتی تێ بگەیت لیعان ئەکات، ئەبوحەنیفە پەحمەتی خۆی لەسەر بێت و توبەتی: لیعان ناکات، چونکە شیاری شایەتی نییە.

کامیان دەست ئەکات بە لیعان کردن :

زانایان لەسەر ئەو پێک کەوتوون کە سوننەتە لە پێشاندا پیاوێ کە دەست پێ بکات، وە پێش ژەندە بکەوێ، بەلام جیاوازییان هەیە لە واجب بوونی ئەو پێشکەوتنەدا.

تهلاق

شافیعی و کسایی تر و تویانه: پیوسته پیاده که پیش بکوی وه نه گمر ژنه که پیش کبوت بوی حساب ناکری، وه به لگشیان نهویه که نفرین کردن دانراوه بۆ له کۆل خستنی تۆله لیسر پیار، جا نه گمر ژنه که پیش کبوت، نهوه بۆ لایردنی شتی که که نه چسپاوه

به لام نمو حنیفه و مالیک و تویانه: نه گمر ژنه که له پیشموه دهست پنی بکات دروسته و حساب نه کری. وه به لگشیان نهویه که خوی گموره له قوراندای به (وار) ی عطف رسته کانی بهستوه به ده کبوه، وه (وار) ی عطف یه که بدوای یه کدا پیوست ناکات به لکو بۆ کۆکردنوهی تیکرایه.

سهریتی کردن له لیعان :

سهریتی کردن له لیعان یا له ژنهوه نیتت یاله پیاده کبوه. جا نه گمر پیاده که نهی کرد، نهوه تۆلهی تۆمات دانی زینای لی ناسندری. به پیی فرموده ی خوی گموره: ﴿وَالَّذِينَ يَرْمُونَ أَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ إِلَّا أَنْفُسُهُمْ فَشَهَادَةُ أَحَدِهِمْ أَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ﴾ (النور: ۶) واته: نمو پیواندی تاوانی داوین پیسی نهده پال ژنه کیان و شایعتیان نیه جکه له خزیان نهوه هر یه کیان نمبی چوار جار شایعتی بدات و بلی که نمو له راستگزیانه. نمو گفتمدا. جا نه گمر پیاده که شایعتی نددا نهوه وه ییگانی لی دیت بۆ تاوان دانمپال ژن. وه به پیی نهوه له پیشموه باس کرا که پیغمبر ﷺ فرمودی: (البینة أو حدٌ في ظهرك) واته: شایعت یا تۆله نهدری له پشتت.

نهمش مهزه بی هر س پیشموه کیه.

وه نمو حنیفه و تویانی: تۆلهی لی ناسندری. به لکو بهند نه کری هتا (لعان) نفرین نه کات، یا خزی بهدرو نه خاتموه، جا نه گمر خزی به درو خستوه نهوه حمدی تۆمات دانه کی نه کویته سمر. به لام نه گمر ژنه که نفرین کردنه کی نه کرد: نهوه حمدی زیناگردنی لی نهدری لای مالیک و شافیعی. وه نمو حنیفه و تویانی: حمدی لی نهدری، وه نمبی بهند بکری هتا نهفرینه که نه کات یا دان به زیناگردن نه نیت، نه گمر وتی پیاده کی راست نه کات، حمدی لی نهدری،

وه نمو حنیفه ره زای خوی لی نیت به لگی بۆ نهوه فرموده ی پیغمبر ﷺ که فرموده ی: (لا یحل دم امرئ مسلم إلا بإحدى ثلاث: زنا بعد إحسان، أو کفر بعد ایمان، أو قتل نفس بغیر نفس) واته: خونی هیچ موسلمانیک رهوانی به به یه کنی لم سیانه نیتت: زینا کردن

تەلەق

دوۋاي ژن ھىتان و شووکردن. يا كوفر كردن دوۋاي باۋەر ھىتان، يا يەككىكى كوشتېنى، بىن ئەۋى ئەۋكەسە كەسى كوشتېنى^(۱).

وہ لەبەر ئەۋى خۆين پشتن بەھۆى نكول و پەشيمان بوونەۋە ھوكمىكە بنەماكانى ئىسلام پەتى ئەكاتەۋە، چونكە لەكاتىكدا زۆر لە زانايان غەرامەى مال پىتويست ناكەن بەھۆى پەشيمان بوونەۋە، ئەۋە لەپىتش ترە كە كوشتەنەۋە بە نكول كردن پىتويست نايىت.

ئىبنو روشد ووتويەتى: بە گشتى بنەماى خۆينەكان لە ياساى ئىسلامدا دامەزراۋە لەسەر ئەۋە كە نايىت خۆين پىتويست بەشايەتى دادپەرۋەر نەيىت يا بەدان پىتدانانى ئەۋكەسە. لە پىتويستەكانە كە نايىت ئەم بنەمايە تايىبەت بىرئى بەناۋىكى ھاۋەش. كەواتە ئەۋە ھەنەفە ئەم كىشەيدا لە پىشترو نىزىكترە لە راستىيەۋە ئەمە اللە. وە ئەۋە مەعالى لە كىتەبەكەيدا (البرھان) دانى بە بەھىزى ئەم رايەدا ھىتاۋە، كە شافىئىيە.

جياكردنەۋى ژن و مېردە لىعان كەرەكە :

ئەگەر ژن و مېرد لىعانيان كەرد، جياۋونەۋە لەنىۋانياندا دروست نەيىت بە تەككىد، وە ھەرام بوونيان لە يەك لاناچىت بەھىچ جۆرىك. لە ئىبنو عەبباسەۋە، كە پىتەمبەر ﷺ فرمويەتى: (المتلاعنان إذا تفرقا لا يجمعان أبداً)^(۲) واتە: ئەفرىن كەران كە لەيەك جياۋونەۋە ھەرگىز يەك ناگرنەۋە. وە لە عدلى و ئىبنو مەسعودەۋە ھاتوۋە كە ووتويانە: سوننەت وا ھاتوۋە كە ژن و مېردى ئەفرىنكەر ھەرگىز يەك ناكەونەۋە^(۳). دارەقۇطنى ھەردو كىيانى گىرپاۋەتەۋە. لەبەر ئەۋە رىق و كىنەۋە پىچرانى وەھا پوى داۋە لەنىۋانيانا كە بۆتە ھۆى داپرانى ھەمىشەيى، چونكە بناغەى ژيانى ژن و مېردايمەتى نارامى و خۆشەۋىستى و بەزەيى و دىلەۋزىيە، وە ئەۋە جۆرە كسانەش ئەۋە بناغەيان رۆن كەردوۋە. جا سزايان جياۋونەۋە ھەمىشەيىيە

وہ زانايان جياۋازىيان ھەيە لەۋەدا كە ئەگەر پىاۋەكە خۆى بە درۆختەۋە، جەماۋەر ووتويانە: ھەرنايىت يەك بگرنەۋە ھەرگىز، وە لەبەر فرمودەكانى پىتوۋە، وە ئەۋە ھەنەفە ووتويەتى: ئەگەر پىاۋەكە خۆى بەدرۆ خستەۋە دارى تۆلى لى ئەدرى، وە دروستە بۆى پەيمانىكى تازەى بۆ بىستىتەۋە. ئەۋە ھەنەفە بەلگەى ئەۋەيە كە ئەگەر خۆى بەدرۆخستەۋە، ھوكمى ئەفرىن كەردن

(۱) تەخرىجى ئەم ھەدىسە رابوررد.

(۲) الدارقطنى (۲۷۶/۳).

(۳) الدارقطنى (۲۷۶-۲۷۷/۳).

پوچمەن ئەيىتسە، ۋە ۋەك چۆن ئىمىندالىكى كە لەگوماندا بوو لىي پىي ئىدەرتسە، بىو شىۋەيەش ژەنەكى بۆ ئەگىرەتسە، چۈنكى ئىۋەزىيە حىرام بوون پىتۈست ئەكات ئىۋەيە كە نازانرى راستگۆزەيان دەست نىشان بىكرى، لەگەن ئىۋەدا كە يەكىتىيان ھەر درۆ ئەكەن، جا كاتى راستگۆزەيان درۆزەن دەرگەوت حىرام بوونەكە لائەچىت.

چ كاتىك جىبابوئەۋە دروست ئەيىت؟

جىبابوئەۋە دروست ئەيىت كاتى ھەردوگىيان لە نەفرىن كەرنەكە ئەبىنەۋە، ئەمە لاي مالىك، ۋە شافىئى ۋەتۋىيەتى: كاتى مەترەكە لە نەفرىن كەرنەكە بوۋە جىبابوئەۋە دروست ئەيىت. ئەبۇھەنىفە ۋە ئەھمەد ۋە ئىمورى رايان وايە: كە ھەر ھاكىم جىبايان ئەكاتەۋە.

ئايا ئىمى جىبابوئەۋە تەلاقە يان فەسخە؟

جەمەۋەرى زانايان رايان وايە كە ئىمى جىبابوئەۋە بە يەكتر نەفرىن كەرنەكە دروست ئەيىت (فەسخ) ھەلۋەشاندەۋە.

ۋە ئەبۇھەنىفە راي وايە كە ئىمى جىبابوئەۋە تەلاقى بائىنە، چۈنكى ھۆدەكى لاي پىۋەكەۋە، ۋە ۋادانانرى كە لەلايەن ژەنە بىت. ۋە ھەر جىبابوئەۋە بىو شىۋەيە بىت ئىۋە تەلاقە ۋە ھەلۋەشاندەۋە نەيە، ۋە ئەمى جىبابوئەۋە كە لىرەدەيە ۋەك جىبابوئەۋە ژەنە لىم پىۋەي كە ناتوانى نەزىكى ژەنە بىكات. ئەگەر بە ھۆكىمى ھاكىم بوو.

ۋە ئەۋەنى بۆ راي يەكەم چۈن بەلگەيان حىرام بوونى ھەمىشەيە، كە لە مەھرەم ئەچىت، ۋە ئەۋە رايان وايە كە ھەلۋەشاندەۋە بەنەفرىن كەرنە مافى ژەنە نەفرىن ئەنەفەقە لە ماۋەي عىددەكە، ۋە ھەروەھا شۆين ۋە جىگەي، چۈنكى نەفەقە ۋە شۆين كاتى رەۋا ئەيىت بۆ ژەنە كە لە عىددەي تەلاقدا بىت ئەكە لە عىددەي ھەلۋەشاندەۋە، ۋە ئەۋەي پىشتەگىرى ئىۋە ئەكات، ئەۋەيە كە ئىبىنە عەبباس رەزاي خۋاي لىي بىت گىراۋەيەيەۋە لە باسى ئىۋە دوۋكەسەدا كە لىعانىيان كەرد كە پىنغەمبەر ﷺ فەرمۇي: ئىۋە ژەنە خۋاردەمەنى ئەيىت نە شۆين، چۈنكى ئىۋە دوۋانە نە بەتەلاق كاربان كەردەۋە نە پىۋەكەي مەردۋە (ئەھمەد ۋە ئەبۇدەۋد رىۋايەتەيان كەردەۋە^(۱)).

مندال ئىدرى بە دايكى :

ئەگەر پىار ووتى ئومىندالە ھى مەن ئىيەر نەفرىن كۆردى تەواو بوو بىرە كە ئىمى مەندالە ھى بەھى خۆى نەزەنى، ئىمە نەسەبى لەسەر ئىمى پىارە نامىنى و نەفەقە كىنشانىشى لەسەر لائەچىت، ۋە مىراتىيەك ناگىر ئىدرى بە دايكى و لەگەل دايكى دا مىراتى يەكتر ئەگىر. بەپىنى ئىمەى عمىرى كۆرى شوعەيب گىپراۋىيە ئىيەرە لە باۋكىيەرە لە باپىرەيەرە كە فەرەمۇيەتى: (پىغەمبەر ﷺ) فەرمانى دا لەبارەى مەندالەى دۈۋ نەفرىن كەرەكان كە لەگەل دايكىدا مىراتى يەك ئەگىر، ۋە ھەركەس تانەى داۋىن پىسى تى بگىرئ بىمى مەندالە ھەشتا دارى لى ئىدرى). ئەھمەد تەخرىجى كەردۈۋە^(۱). ۋە ئىمەى كە ئەم ھەدىسە پىشتىگىرى ئەكات ئىمى بەلگانەن كە ۋا ئەگەيەن مەندال بۇ جىگا نۆستەن، ۋە لىرەدا جىگەى نۆستەن ئىيەرە، چۈنكە پىارە كە لە خۆى دۈۋر ئەخاتەرە،

ۋە ئەمە كەسىك ئىمى نەفرەتە بىمى مەندالە تانە لى بەدات بە قازىف (تومەتچى) دائىرى و ھەشتا جەلەلى لى ئىدرى، چۈنكە نەفرىن كۆردى لەنار ئەوانەدايە كە (مەھسەن) ژىيان ھىناۋە يان شۇۋىان كەردۈۋە، ۋە پىچەوانەى ئىمە لەسەر ئىمى ژە سابت نەبۈۋە، كەواتە ھەركەس بە كۆرەكەى تانەى داۋىن پىسى لى ئەدا ھەددى تۆمەت ھەلەبەستىنى لەسەر ۋاجىب ئەيىت، ۋە ھەركەس تانە لە مەندالەكەشى بەدات ھەر ھەددى لەسەر ۋاجىب ئەيىت، پەك ۋەك دايكى. ئەمە بە نىسبەت ئىمى ھۆكمانەرە كە پەيۋەستە بە مەندالەكەۋە. بەلام بە نىسبەت ئىمى ھۆكمانەى خوا داى ناۋە بۇ ھەمەۋان. ئىمى مەندالە ۋەھا مەمەلەى لەگەل ئەكەرى ۋەك ئىمەى كۆرى كاپرا بىت بۇ ئىحتىيات جا زەكاتى ناداتى، ۋە ئەگەر كۈشتى قىصاصى لە سەر ئىيەرە (ۋەك چۆن ئەگەر باۋك كۆرى خۆى كۈشت قىصاصى لەسەر ئىيەرە) ۋە مەھرەمى لە نىۋان ئىمى مەندالەدا ۋە لە نىۋان مەندالەكانى تەدا ھەر ھەيەرە ئەيىتى. ۋە دەرۋىست نايىت شايتەى بۇ يەكترى بەدەن، ۋە بە نەسەب نادىيار دانانرى، دەرۋىست ئىيەرە كەسىكى كە بەناۋى كۆرى خۆى بانگى بىكات، ۋە ئەگەر پىارە كە خۆى بەدەرۋ خەستەرە نەسەبى مەندالەكەى بۇ ئەچەسپى، ۋە بە نىسبەت مەندالەكەۋە ھەمەۋ شۆنەۋارى لىعان لائەچىت.

عيدہ

پیتنا سہ کھی:

عیدده له (عداو) (إحصاء) وه وه رگړاوه: واته نمو پوژانمی که نافرته تیدان ژمیرتی لپروژانی بڼونوژی و پاکۍ. وه عیدده ناوه بز نمو ماوهیبه که نافرته تییدا چاوه پرتی تهکات و شوو ناکاتهوه دواي مردنی مترده کمی یان جسابونموه لی.ی.

وہ عیددہ لمسرمدی نغزانشدا هبوه، بهیپی فرمودی خوی گوره که فرمودی:
(وَالْمُطَلَّقاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ) (البقرة: من الآية ۲۲۸) واتہ: ژنانی تہلاق دراو
پیوستہ کہ چارہروانی بکن بہ بی شوگردنہو دواي تہلاقہ کہ ماوی سنی پاکی یا سنی بی نوژی
بۆ عیددہ. وہ بهیپی فرمودی پیغمبر ﷺ کہ بہ فاطمی کچی قیسی فرمودہ: (إِعْتَلِيْ فِي
بَيْتِ ابْنِ اُمِّ مَكْتُومٍ)^(۱) واتہ: لہ مالی نیبنووم مہکتوم عیددہ بکیشہ.

(۲) حکمتی دانائی:

۱- زانینی خاوترنی منداڵ دان بو ئهوهی نهمسبه کان تیکمڵ نهمین له گمڵ په کتردا.

ب-ناماده کردنی ههلیک بۆ ژن و میێرد بۆدوو باره کردنمو ی ژبانی ژن و میێردایمته نه گهر بۆیان ده رکهرت و زانسان ختري تته دایه.

ج- گموره کردنی کاری ژن و میړدایمتی، که کاریکه رېنک ناکووی بی کۆمه لیک پیاو نښت، وه هه ناو هشیتموه به چاوه پروانی زۆر نښت، نه گمر وها نمبوایه وه یاری مندا له ووردکی لی نهات رنک نه خراو همر لمر کاتمه شدا تیک نه درایهوه.

د - بڼه ونډې لږ ژن و مېر د ايمې ته پټك نايست همتا وه كو خويان رانهيتن لسمر نوم، دوام بڼو پدېمانه بدن به ناشكرا، جا نه گڼر شتيك پويدا پټويستي كرد كه نمو ياسايه هه لوه شينې ودرېاز بوون نې به بژ جې بدجې هيتاني شتوې بڼه دواميتي به گشتي بېمه كه ماوه يلك ژنده كه چاره رواني بكات كه بڼو چاره رواني به دلي غمغبار بېټ و ناره حتمي ورنج بگيشتي.

جۆره کانی عیدده :

عيد ۱۱ چىند چۆرى ھەيە:

۱- عمده‌ی ژنتیک که بی‌نویژی به‌سردا بیست، تئویش سی بی‌نویژی به.

(١) أحمد (٤١٤/٦) ومسلم (٤١/١٤٨٠) وأبو داود (٢٢٩٠) والنسائي (٢١٠/٦).

۲- عیدەدى ژىنىك كە نو مىد براو بوويت لى بىن نوئىژى ئىرش سى مانگە.

۳- عیدەدى ژىنىك كە مىردەكى مىردىن، ئىرش چوارمانگ و دە رۆژە بىمىرجى دوگىان نىيىت.

۴- عیدەدى ژىنى دوگىان ھەتا زگەكى دا تەنىت.

ئەمە كورتەيەكە لەخوارەو پرونى ئەكەينەو:

وہ ژنەكە يا گوتىزاوہ يا نہ گوتىزاوہ تەوہ.

عیدەدى ئافرەتىك كە ھىشتا نہ گوتىزاويتەو:

ئافرەتىك نہ گوتىزاويتەو ئەگەر تەلاق درا عیدە كىتشانى لەسر نىيە بەپىنى فەرمودەى خوای گورە كە تەفەرموى: (يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ تَعْتَدُونَهَا) (الأحزاب: من الآية ۴۹) واتە: ئەى ئىكسانى باوەرتان ھىتاو ئەگەر ئافرەتى خاوەن باوەرتان مارە کرد لە پاشاندا تەلاقتان دان پىش ئەوى دەستیان لى بەدن، بۆتان نىيە عیدەيان لەسر دا بىنن كە بىكىشن.

بەلام ئەگەر نہ گوتىزاوہ و مىردەكى بىرى ئەو عیدەدى لەسرە وەك ئافرەتى گوتىزاوہ، بەپىنى فەرمودەى خوای گورە كە فەرموىتى: «وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا» (البقرة: من الآية ۲۳۴) واتە: ئەوانى ئەمەن لە ئىو ژنان بەجى دىلن ئەو ژنانە ئىبى چوار مانگ و دە رۆژ چاوەروانى بکەن، لەمال دەرنەچن و خۆيان ئەپازتەنەو شوونە كەنەو.

وہ بۆيە ئىبى عیدە بكىشى با نەش گوتىزاويتەو، لەبەر وەفادارى بۆ ئەو مىردەى كە مردووە و ئاگادارى كەردنى مافەكانى.

عیدەدى ژىنى گوتىزاوہ:

بەلام ژىنى گوتىزاوہ يا لەو ئافرەتانەيە كە بىن نوئىژى ئەمىنن، يا لەو ئافرەتانەيە كە نايىبنن.

عیدەدى ئەو ژنى كە بىن نوئىژى ئەمىن:

جا ئەگەر لەو ژنانە بوو كە بىن نوئىژى ئەمىن ئەو عیدە چاوەروان كەردەكى سى جار بىن نوئىژ بوونەو پاك بوونەو، بەپىنى فەرمودەى خوای بەرز كە فەرموىتى: «وَالْمُطَلَّاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ» (البقرة: من الآية ۲۲۸) واتە: ژنانى تەلاق دراو پىوستە كە ماوہى سى بىن نوئىژى چاوەروانى بکەن و عیدە بكىشن. وە (قروء) كۆى (قراء) كە مانای بىن نوئىژىيە.

ئېنىق قەيىم ئەر مانايدى پىش خستەر ووتويەتى: لەفزی (قرء) كە لەقسى ياسادانەرى ئىسلامدا ھاتەر بەكار نەھاتەر ئىللا بۇ بىننوتى نەبى، وە لە ھىچ شوتنىكدا لەوەر نەھاتەر كە بەكار ھاتىبى بە ماناى پاك بوونەر، لەبەر ئەر ھەر بىر شىوہ دابىرى كە لە نایەتەكدا ھاتەر باشەر بەلكو نەبى ھەر وایىت. چونكە پىغەمبەر ﷺ بىر ژنە فرمەر كە بىننوتى بىرەر وامى ھەبو: (دعي الصلاة أيام إقرائك)^(۱) واتە: واز لەنوتى كە بەيتە لە پوزانى بىننوتىت، پىغەمبەر ﷺ لە خواەر قسەى كەروەر و بەزمانى نەتەرەكى قوربان ھاتەر خوارەر، جا ئەگەر شىك ھات لە فرمودەكاندا دوو واتى ھەبو، بەلام ئەر ﷺ ھەر بەدەكى لە واتاكانى بەكارى نەھىتا، نەبى لەھەموو قسەكانى تىرشدا ھەر بىر واتىە لىك بەرتەر، ئەگەر نەچەسپا بو بەواتاكى تر بەكارى ھىتابى. وە ھەر ئەرەش ئەيتە لوغەتى قوربان كە قسەمان لەگەلدا ئەكا پى، با لە قسەى كەسانى تىرشدا واتىەكى تىر ھىيت، وە ئەگەر چەسپا ياسادانەرى ئىسلام ووشى (قرءى) بۇ بىننوتى بەكار ھىتابو، نىتر نەبى بزانى ئەر زمانەكەيتى، وە نەبى ھەر بىر شىوہ دابىرى لە قسەكاندا، وە بەلگەش بۇ ئەر شىوہ نایەتەكەيە كە ئەفرموى: ﴿وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ﴾ (البقرة: من الآية ۲۲۸)

واتە: دروست نەيە بزان ئەرەى خوا لە منداڵداندا دروستى كەروەر بىشارنەر.

وہ ئەرەش بىننوتى وىك بوونە لای لىك دەرەكانى قوربان بە گشتى، وە دروست كراوى لە منداڵندا ھەر ئەر بىننوتىە كە ھەيتى، وە سەلەف و خەلەف ھەر وایان ووتەر، وە كەسيان نەى ووتەر ئەر دروست كراو پاكبوونەر، وە ھەرەھا خواى گەرە فرمويەتى: ﴿وَاللَّائِي يَنْسَنَ مِنَ الْمَحِيضِ مِنْ نِسَائِكُمْ إِنْ ارْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلَاثَةُ أَشْهُرٍ وَاللَّائِي لَمْ يَحِضْنَ وَأُولَاتُ الْأَخْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ﴾ (الطلاق: من الآية ۴) واتە: ئەر ژنە تەلاقدراوانەى كە ھىوا پراو بوون لەبى نوتى لەبەر بەتەمەنى ئەگەر گومانان ھەبو، نەتان ئەزانى ھوكميان چۆنە؟ ئەر عیددەكەيان سىمانگە، وە ھەرەھا ئەر ژانەش كە لەبەر منداالى بىننوتى نەبوون. وە ئەر ژانەى دووگيان عیددەكەيان تا ئەرکاتە ئەيت كە منداڵەكەيان لى ئەيتەر. جا خواى گەرە ھەموو مانگىكى لە بەرامبەر بىننوتىەك دانەر، وە ھوكمەكى بە نەبوونى بىننوتىەم بەستەرەك بە نەبوونى پاكى و بىننوتىەم، وە ووتەيتى: خواى گەرە لە شوتنىكى تردا ئەفرمويەت: ﴿فَطْلُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ﴾ (الطلاق: من الآية ۱) ماناكى ئەرەى: كاتى تەلاقيان بەدەن كە بەرەر عیددەكانيان

تەلەق

ئەچن - واتە لە پاکییە کدا کە چوئە لای تیدا نەبووین - ئەک لە بێنۆژی دا. وە ئەگەر ئەرە عەیدەیی کە ژنی تیدا تەلەق ئەدری دوای تەلەق کە هاتبێ، ئەرە کە چارەپوان ئەکری دوای ئەرە ییت ھەر بێ نۆژییە، چونکە پاک ھەرە پاکى ناچى، چونکە خۆی لەناو پاکى دا ئەیت، بەلکو ھەرە ھەیز ئەیت لەدوای ئەرە ھالەتەى کە ئیستا تەیدا یە.

کەم ترین ماوہ بۆ عەیدە کێشان بەبێ نۆژی:

شافعییەکان ووتیانە: کەمترینى ئەرە ماوہیە کە بکری ئافرەتى ئازاد عەیدەى تیدا بکیشی بە بێنۆژییەکان: سێ دوو رۆژ و ساتیکە، ئەرەش بەو شتوہی ئەیت کە ئەرە ژنە تەلەق ئەدری لەکاتی پاکیدا، وە لەسەر ئەرە پاکىیە ساتیک ئەیتتەرە ئەرە ساتەش بە یەک (قرە) حیساب ئەکری لەپاشاندا رۆژنەک بێ نۆژی ئەیت، لە پاشاندا پانزە رۆژ پاک ئەیت، ئەرەش (قرە) دوو، لەپاشاندا رۆژنەک بێنۆژی ئەیت و پانزە رۆژ پاک ئەیت، ئەرەش (قرە) سێ.

جا کاتی پێی نایە بێنۆژی سێ ئەرە عەیدەکەى تەواو بوو. بەلام لای ئەرە ھەیفە کەمترین ماوہ بۆ عەیدە شەست رۆژ، وە لای دوو ھاوئەکەى سێ نۆ رۆژ، وە عەیدە لای ئەرە ھەیفە بە دە رۆژ بێنۆژی دەست پێ ئەکات، کە زۆرترین ماوہى بێنۆژییە، لەپاشاندا بە پانزە رۆژ پاکى، دوای ئەرە دە رۆژی تر بێنۆژی و یانزە رۆژ پاکى، پاشان بێنۆژی سێ ئەرە کە ئەرەش ھەر دە رۆژ، وە کۆى ئەم رۆژانە ئەیت بە شەست رۆژ. جا کاتی ئەم ماوہیە تەواو بوو و وەتە عەیدەکەم کۆتایی ھاتووە باوہی پێ ئەکری بە سۆتەن دان، ئەرە ھەلە ئەیت بۆ پیاویکى تر کە بێوێن ماوہی بکات.

بەلام دوو ھاوئەکەى بۆ ھەر بێنۆژییەک سێ رۆژیان دانووە، کە کەمترین ماوہى بێنۆژییە، وە بۆ ھەر یەک لەم دوو پاک بوونەوہی کە لەنێوان سێ بێنۆژییەکاندا ئەیت پانزە رۆژ، بەو کۆى رۆژەکان سێ نۆ رۆژ.

عەیدەى ئافرەتیک کە بێنۆژی ئەیت:

وە ئەگەر ژنەکە لەوانە ییت کە بێنۆژییان بەسەردا نەیت، ئەرە (عدە) ماوہى چارەپوانی یەکەى سێ مانگە، وە بۆ ئافرەتى منالیش کە ھیشتا پێ نەگەشتووە و بێنۆژی نەبوو ھەر سێ مانگە، ھەرەھا ئافرەتى پیریش کە بێنۆژی ناییت، ئەرە ئەرە پێش بێنۆژی نەبووین یا بویستی و بپايت یەکسانە. بەپێى فەرمودەى خۆى گەرە کە ئەفەرمووی: ﴿وَاللّٰی يَسْنَنُ مِنَ الْمَحِيْضِ مِنْ نِّسَائِكُمْ اِنْ ارْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلَاثَةُ اَشْهُرٍ وَاللّٰی لَمْ يَحِضْنَ وَاُولَاتُ الْاَحْمَالِ اَجَلُهُنَّ اَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ﴾ (الطلاق: من الآية ٤) پوون کراوەتەرە.

ته‌لاق

تیببنو ثعبی هاشم لفته‌فسیره‌که‌یدا ته‌گیت‌یت‌ت‌وه له عمری کوری سالمه‌وه له ثوبی کوری که‌عبوه که فم‌رمو‌یه‌تی: و‌تم: ئمی نی‌ر‌را‌وی خوا کسانیک همن له مدینه‌دا شتیک نه‌لین د‌ه‌ریاره‌ی عیده‌ی ژنان خوا له قور‌نان‌دا باسی نه‌کرد‌وه، د‌ه‌ریاره‌ی بچوک و گ‌وره و‌د‌و‌گیان. نی‌تر خ‌وا‌ی گ‌وره تم نایه‌تی ناره‌ خ‌واره‌وه که‌ته‌ف‌رم‌و‌ی: ﴿وَاللَّائِي يَنْسَنَ مِنَ الْمَحِيضِ مِنْ نِسَائِكُمْ إِنْ ارْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلَاثُ أَشْهُرٍ وَاللَّائِي لَمْ يَحْضَنْ وَأُولَاتُ الْأَحْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ﴾^(۱) (الطلاق: من الآیة ۴) وه یه‌کینکیان ماوه‌کی نه‌ویه که سکه‌کی د‌اب‌نی، جا همر کات‌ی د‌این‌ا نی‌تر ماوه‌ی عیده‌که‌ی تم‌واو نه‌ی‌ت.

به‌لام له‌غ‌زی ج‌م‌ر‌یر به‌م شت‌ویه‌یه: نه‌ل‌ی و‌تم ئمی نی‌ر‌را‌وی خوا همن‌ی له‌خ‌ه‌ل‌کی مدینه‌ی کات‌ی تم نایه‌تی سور‌تی به‌قه‌ره‌ هاته‌ خ‌واره‌وه د‌ه‌ریاره‌ی عیده‌ی ژنان و‌تیان: د‌ه‌ریاره‌ی عیده‌ی ژنان چمن‌د‌ه‌یه‌ک ماوه له قور‌نان‌دا باس نه‌ک‌راوه، له‌وانه: عیده‌ی ژنی بچوک و ژنی به‌تم‌من که له ب‌ی‌ن‌و‌ی‌ژی چۆت‌وه و نافر‌تی د‌و‌گیان، نه‌ل‌ی: نی‌تر ئم نایه‌تی که له‌بار‌ی ژنه به‌تم‌منه‌کان‌وه‌یه هاته‌ خ‌واره‌وه که نه‌ف‌رم‌و‌ی: ﴿وَاللَّائِي يَنْسَنَ مِنَ الْمَحِيضِ مِنْ نِسَائِكُمْ إِنْ ارْتَبْتُمْ﴾^(۲) (الطلاق: من الآیة ۴).

وه له سعیدی کوری جوبه‌یره‌وه د‌ه‌ریاره‌ی نایه‌تی ﴿وَاللَّائِي يَنْسَنَ مِنَ الْمَحِيضِ مِنْ نِسَائِكُمْ﴾ (الطلاق: من الآیة ۴) و‌ت‌ویه‌تی: مه‌ب‌ستی ئم ژنان‌یه که هیوا براو بوون له ب‌ی‌ن‌و‌ی‌ژی و ب‌ی‌ن‌و‌ی‌ژ نابن، یا ئم ژنان‌ی له ب‌ی‌ن‌و‌ی‌ژی چ‌و‌ن‌وه، چونکه تم‌مانه‌ هی‌چ‌یان ب‌ی‌ن‌و‌ی‌ژی نای‌سن، وه د‌ه‌ریاره‌ی ف‌رم‌وده‌ی: (إِنْ ارْتَبْتُمْ) له نایه‌ته‌که‌دا و‌ت‌ویه‌تی: مانای نه‌ویه ته‌گ‌مر گ‌ومان‌تان ه‌ب‌وو، ئمه‌ چ‌اوه‌روان کرد‌نه‌کیان س‌ی‌مان‌گه‌.

وه له م‌و‌ج‌اهیده‌وه: ته‌گ‌مر گ‌ومان‌تان ه‌ب‌وو و‌نه‌تان زانی عیده‌ی ئم ژنی که له ب‌ی‌ن‌و‌ی‌ژی چۆت‌وه چمن‌د‌ه‌یه، یان ئم ژنی که همر ب‌ی‌ن‌و‌ی‌ژ نه‌بووه ئمه‌ عیده‌ی نه‌وانه س‌ی‌مان‌گه‌. که‌واته ف‌رم‌وده‌ی خوا: (إِنْ ارْتَبْتُمْ) واته: ته‌گ‌مر پ‌رسیار‌تان کرد د‌ه‌ریاره‌ی ح‌و‌کی ئم ژنانه و ح‌و‌که‌که‌یتان نه‌تم‌زانی و گ‌ومان‌تان ت‌ی‌دا ه‌ب‌وو ئمه‌ خ‌ا ب‌وی روون کرد‌ونه‌وه.

(۱) تفسیر القرطبی (۱۸/۱۶۲) والطبری (۲۸/۹۳) والدر المنثور (۸/۲۰۱) وأسباب النزول، للواحدی (۵۰۳).

(۲) بگ‌یر‌یره‌وه ب‌ی‌ س‌م‌ر‌چ‌اوه‌کان‌ی پ‌یش‌وو.

حوكمى ژنى خاوەن بىن نوژنى كاتىك بىن نوژنى نەيىنى:

ئەگەر ژنىك تەلاق دراو لەوانە بوو كە بىن نوژن نەبوو، بەلام لەو ماوەيدا بىن نوژنى نەيىنى لەمەدەتى خۆى، وە نەشى زانى ھۆيەكەى چىيە، ئەبى سالتىك چاوەروانى بىكات: نۆ مانگ چاوەروانى ئەكات بۆ ئەو پاكى منداڵ دانى دەرکەوئ، چونكە نۆ مانگ بەشى زۆرى ماوەى دووگيانى ئافەرتە. جا ئەگەر لەو ماوەيدا دووگيان بوونى دەرەكەوت، ئەو پاكى منداڵ دانى بەروائەت ئەزاندرئ، پاشان عىددەى ژنى (آيسە) ھىوا بپراو ئەكىشئ كە سى مانگە، ئەمە ئەو شىوہەيە كە عومەر رەزاي خواى لى يىت حوكمى پى كەردوو.

شافىعى ووتىيەتى: ئەو حوكمى عومەر بوو لەمىتوان كۆچ كەران و يارمەتى دەراندا (مەھاجرین وانصار) ئەوەندەى بزانين كەس لەوان ئىنكارى لى نەكەردوو.

تەمەنى ھىوا بپران :

زانايان جىياوازيان ھەيە لە تەمەنى ھىوا بپران لەبى نوژنى، ھەندىكيان ووتىيانە: تەمەنى پەنجە سالتىيە، ئەوانى تر ووتىيانە: ئەو تەمەنە شەست سالتىيە، بەلام ئەو پاست يىت ئەو تەمەنە ئەگۆرئ بە پى ئافەرتان.

شىخى ئىسلام ئىبنو تەيمىيە ووتىيەتى: ھىوا بپران جىياوازە بەپى جىياوازي ئافەرتان، وە سنورىكى نىيە كە ئافەرتان لەسەرى پىنكەون. وە مەبەستى ئايەتەكەش ئەوہە كە ھىوا بپرانى ھەموو ژنىك لە خۆيەيەتى، چونكە ھىوا بپران دژى بەھىوا بوونە، جا ئەگەر ژنىك ھىوا بپراو بوو لە بىن نوژنى و بەتەمەى نەبوو، ئەو (آيسە) ھىوا بپراو بە چل سال يىت يان لەو سنوورەدا يىت، و ژنانى تر ھىوا بپراو نەبوين ھەرچەند تەمەنىشان پەنجە سال يىت^(۱).

عىددەى ژنى دووگيان :

وہ عىددەى ژنى دووگيان بەدانانى سەكەكەى كۆتايى دىت، نىتر تەلاق دراو يىت يا مېرەمرد وەك يەكە، بە پى فەرمودەى خواى گەورە كە ئەفەرموئ: ﴿وَأُولَاتُ الْأَحْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ﴾ (الطلاق: من الآية ۴) واتە وە ژنە دوو گيانەكان عىددەكەيان كاتىك تەواو ئەيىت كە زگەكەيان دانا و منداليان بوو

لە (زاد المعاد) دا ھاتووە: فەرمودەى خواى گەورە: ﴿أَجَلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ﴾ ئەيىتە بەلگەى ئەو كە ئەگەر ئەو ژنە زگى پىر بوو بەدووانە عىددەكەى تەواو نايىت ھەتا ھەموو يان دانەئىت، وە

(۱) زاد المعاد ۱۰۶ ج ۴.

تەلاق

دەھیلن، ئەبى ئەر ۋە ئانە چوار مانگ و دە پۇژ چارەروانى بىكەن، لەمال دەرنەچن و خۇيان نەراز تەنمەو شوو نەكەنمەو. وە ئەگەر پىار ۋە ئەكەي تەلاقدا بە تەلاقى رەجەي، پاشان مرد وە ۋە ئەكەي لە عىددەدا بوو ئەر ۋە ئەوۋاى مردنى پىارەكەي ئەبى عىددە بىكىشى، چونكە كاتىك پىارەكە مردوۋە ھەر ۋە بوو.

عەددەي ۋە ئەكەي كە ھەمىشە بىن نوژىت :

ئەر جۇرە ۋە ئەكەي بە بىن نوژىت بوون عىددە ئەكەش. پاشان ئەگەر لە پىشەو عەددەي بىن نوژىت ھەبەبى ئەبى عەددەي خۇي لەپىش چار بىگىرئ لە بىن نوژىت و پاك بوونمەو، جا ئەگەر سى بىن نوژىت بىسەردا رۆش، ئەو عىددەكەي تەوار ئەبىت، بەلام ئەگەر ھىوا بىار بوو ئەو بە سى مانگ عىددەكەي تەوار ئەبىت.

عەددە لە نىكاحى نادروستىشدا ھەر پىتەستە:

ئەگەر كەسەك بەھەلە چوۋە لاي ۋە ئەكەي ئەو عىددەي لەسەر پىتەست ئەبىت، چونكى چوۋەلەي بەھەلە وەك ئەر چوۋە لايەيە كە لەمارە كەردنى خۇما روو ئەدا كە پىتە ئەش، جا بۇرە وەك چوۋە لاي مارە كەردن وەھايە لە پىتەست بوونى عىددەدا. وە ھەرۋەھە عىددەكەش پىتەست ئەبىت لە نىكاحى فاسىدا ئەگەر بەراستى چوۋىتە لاي. بەلام ئەگەر پىارەكە زىنا بىكات لەگەل ۋە ئەكەي ئەو عىددە لەسەر ئەو ۋە پىتەست ئەبىت، چونكە عىددە بى پاراستنى (نەسب) خۇمايەتەيە، وە كەسەك زىنا بىكات نەسەبى پى ناگات، ئەمە پى ھەنەفەيەكەن و شافەيەيەكەن و شەرىيە، وە پى ئەبەبەكەر و عومەرىشە،

وە مالىك و ئەھمەد و تەۋرىپانە: ئەر ۋە ئەكەي ئەو عىددەي لەسەر، بەلام ئايە عىددەكەي سى بىن نوژىتەيە يا يەك بىن نوژىتەيە كە مەندالەن بە پاكى دەرخا؟ ئەو دو رىۋايەتن لە ئەھمەدەو.

گۇرپانى عىددە لە بىن نوژىتەيە بى عىددەي مانگى:

ئەگەر پىارەكە ۋە ئەكەي تەلاق داو لەو ۋە ئەكەي بىن نوژىت ئەبوو، لەپاشاندا پىارەكە بىرئ و ھىشتا ۋە ئەكەي عىددەكەي تەوار ئەبوو، ئەو ئەگەر تەلاقەكە رەجەي بىت، ئەو پىتەست لەسەر ئەو ۋە عىددەي مەرد مردو بىكىشى، كە ئەو چوار مانگ و دە شەو، چونكە ھىشتا ۋە ئەكەي، وە لەبەر ئەو تەلاقى رەجەي ۋە مەردايتە لانايات، لەبەر ئەو مەراتى يەكەر ئەگەر ھەر كەمەيان بىرئ لە كاتى عىددەكەدا.

بەلام ئەگەر تەلاقەكە بائىن بىت ئەو ئەر ۋە عىددەي تەلاقەكە بە بىن نوژىت تەوار ئەكات و عىددەكەي ناگۇرپ بى عىددەي مەرد مردو، ئەو شەھىزى بىچراندنى پەيوەندى ۋە

تەلاق

مىردايەتتە لىنىۋانىيانا لىو كاتىمە كە تەلاقە كە دراۋە، چۈنكى تەلاقى بائىن ژن و مىردايەتتى لائىمبات، ۋە مردنە كە پروى داۋە لى كاتىكدا كە مىردى نىبۋە، لىبىر ئىۋە مىراتى يە كترى ناگرن، نەگىر يە كىنكىيان مرد لى عىددەى ژنە كىدا، مەگىر پىاۋە كە بە ھەللاتو دابىرنى (ۋاتە تەلاقى داىنت تا مىرات نە گرى).

عىددە لى تەلاقى ھەللاتو:

تەلاقى ھەللاتو ئىۋە يە كە پىاۋىك ژنە كى لى كاتى سىرە مىرگدا تەلاق بدات بە تەلاقى بائىن بىن ئىۋەى ژنە كە رازى بىت، لىپاشاندا ئىۋە پىاۋە بىرت لى كاتىكدا كە ژنە كە لى عىددەدا بىت، ئىۋە لىو ھالەتەدا پىاۋە كە بە ھەللاتو لى مىرات دانەرنى، ھىر بۆيە مالىك ووتوۋىتتى: ئىۋە ژنە مىرات لىو پىاۋە نە گرى، ھىرچەندە دۋاى بە سىرچونى عىددە كىشى مىردىن شوۋىە كى تىرىشى كىر دىت، لىبىر نەمەش ئىۋە يە مامەلە لى گەل ئىۋە پىاۋەدا بىرى بە پىنچەۋەنى مەبىستە كى.

ۋە ئىۋە ھىنىفە و ھىد رايان وايە كە ھوكمە كە لىم ھالەتەدا نە گۆرپى، ۋە عىددە كى بدەرتتەرتىن عىددە بۆى دانەرنى: عىددەى تەلاق يا عىددەى مىرد مىردو، جا نەگىر عىددە تەلاقىيە كە درىتتەرتىر بو، ئىۋە عىددە يە تىۋاۋ نە كات، بەلام نەگىر عىددەى مىرد مىردنە كە درىتتەرتىر بو، ئىۋە يان ئىبىتتە عىددەى،

ۋاتە نەگىر سى بىن نوۋىتتە كى بە چۋار مانگ و دە پۆژ زىاتىر تىۋاۋ كىر ئىۋە سى بىن نوۋىتتە يە كە ئىبىتتە عىددەى، بەلام نەگىر چۋار مانگ و دە پۆژە كە زۆرتىر بو لىو ماۋەيدى كە سى بىن نوۋىتتە يە كى تىدا تىۋاۋ نە كات، ئىۋە چۋار مانگ و دە پۆژە كە ئىبىتتە عىددە كى. نەمەش بۆ ئىۋەى ژنە كە لى مافى خۆى مەھروم نەبىت كە مىراتى پىاۋە كى، لى كاتىكدا پىاۋە كى رىستىۋىتتى بە تەلاق لى ھەل بىت.

ۋە لاي ئىۋە يۈسۈف ژنى تەلاق دراۋ لىم ھالەتەدا بە عىددەى تەلاقى عىددە نە كىشى، با ماۋە كىشى كەمىر بىت لى چۋار مانگ و دە پۆژ،

ۋە شافىعى لى ئاشكراتىن دوو بۆچۈنە كى راي وايە: ئىۋە جۆرە ژنانە مىرات ناگرن ھىر ۋەك تەلاق دراۋ بە تەلاقى بائىن لى كاتى ساغىدا، ۋە بەلگەشى ئىۋە يە كە ژن و مىردايەتتىان كۆتايى ھاتوۋە بە تەلاقى پىش مىردنە كى، لىبىر ئىۋە ھۆى مىرات گىرتنە كە لاچوۋە. ۋە گومانى فىرار كىرەن بە ھىچ دانەرنى، چۈنكى ھوكمە شىرعىيە كەن نەبىستەرتىنە بەھۆكارە رۋالىتە يە كەنە، نەك بە نىدەت و نىازە شارۋە كەن. ۋە پىك كىوتون لىسەر ئىۋەى كە نەگىر لى كاتى نەخۋشى كابرادا دەست بىردارى يەك بوون، نەجا ژنە كە مىرد، پىاۋە كە مىراتى ناكىۋى،

تەلّاق

وہ ھمروہا عیددہ لہ عیددہی بئ نوژییموہ نہ گۆزی بہ عیددہی مانگی بۆ ئو ئافروہتی جارتک یا دووچار بئ نوژی ئەبیت لہپاشاندا لہ بئ نوژی بچیتموہ و ھیوا براو بیت، ئوہ لہم کاتەدا پتووستہ لہ سەری بہ عیددہی سئ مانگ عیددہ بکیتشی، چونکہ تەواو کردنی عیددہ بہ بئ نوژی ناکریت، لەبەر ئەمانی بئ نوژی، وە ئەتوانی تەواو بکری بە دەست پئ کردنەوی مانگەکان، وە مانگەکان لہ جیاتی بئ نوژی ئەبن.

گۆپانی عیددہی مانگی بۆ عیددہی بئ نوژی:

ئەگەر ھاتوو ژنیک لہ بەر مندالی یا گەشتنی بہ تەمەنی ھیوا براو دەستی کرد بہ عیددەکیشان بہ مانگ، لەپاشاندا بئ نوژی بوو، پتووستە لەسەری لہ عیددہی مانگییموہ بچئ بۆ عیددہی بئ نوژی، چونکہ مانگەکان لہ جیاتی بئ نوژی ناییت ئیعتیباریان پئ بکری لہ گەل بوونی ئەسلە کەدا کە بئ نوژییە. وە ئەگەر عیددە کیشانی بہ مانگ تەواو بوو لەپاشاندا بئ نوژی بوو پتووست نەییە لەسەری دەست بکاتموہ بہ عیددەکیشان بہ بئ نوژی، چونکہ کاتی ئوہ رووی داوہ عیددەکی تەواو بوو.

وہ ئەگەر دەستی کرد بہ عیددەکیشان بە بئ نوژی یا بہ مانگ، لەپاشاندا دەرکەوت کەزگی پەرہ لہ کابرای مێردی، ئوہ عیددەکی ئەگۆزی بۆ عیددە کیشانی ژنی دووگیان کە بەدانی زگەکی عیددہی تەواو ئەبیت، وەزگ پەرپوونیش بە لگە ئوہیە کە مندالانی پاکە لەروی براوہ.

کۆتایی ھاتنی عیددەکە:

ئەگەر ژنە کە دووگیان بوو ئوہ بە دانانی زگەکی، عیددەکی تەواو ئەبیت، وە ئەگەر عیددەکی بەمانگ بوو لەو کاتەو بۆی حیسابە^(۱) کە لہ یەک جیا ئەبنموہ ھەتا سئ مانگ تەواو ئەکات، یا لەو کاتەو مێردەکی ئەمرئ ھەتا چوار مانگ و دە رۆژ تەواو ئەکات، بەلام ئەگەر عیددەکی بە بئ نوژی بوو، ئوہ بەسئ جار بئ نوژی عیددەکی تەواو ئەبیت، ئەوہش لہ لایەن ژنە کە خۆیموہ ئەزانئ.

(۱) مەزھەبی مالیک و شافعی ئوہیە کە ئەگەر تەلّاق لەنارەاستی مانگا پوی دا ئوہ باقی یەکی عیددە ئەکیتشی، پاشان دوو مانگ عیددە ئەکیتشی بہ حیسابی مانگ، پاشان مانگی سێھەمیش سی رۆژی تەواو عیددە ئەکیتشی.

وہ ئەبو حەنیفە وتوہتی: باقی مانگی یەکم حیساب ئەکری وە ئەوہش کە رۆژیوہ لہ مانگی چوارەم تەواوی ئەکات ئیتەر مانگەکان سی تەواو بن یا کەمتر بن.

نهییت ژنی عیدده‌کیش له‌مالتی میترده‌کمی نه‌چیتته دهر:

پتو‌سته له‌سهر ژنی عیدده‌کیش که له‌و ماله نه‌چیتته دهر که ژنیانی ژن و میترده‌ایمتی تیندا بردۆتسهر، هه‌تا عیدده‌ی ته‌واو نه‌ییت، وه دروست نیه که خۆی به‌چیتته دهر، وه دروست نیه به‌و پیاده‌کشی که ده‌ری بکات، وه نه‌گهر ته‌لاقه‌که یان جیابوونه‌وه که روی داو ژنه‌که له‌مالتی ژن و میتردی نه‌بوو پتو‌سته ههر که زانی بگهریتته‌وه به‌و نه‌و ماله. خوای گه‌وره نه‌فرمووی: ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعَدَّتِهِنَّ وَأَحْصُوا الْعِدَّةَ وَاتَّقُوا اللَّهَ رَبَّكُمْ لَا تَخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ وَلَا يَخْرُجْنَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ مُّبَيَّنَةٍ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ﴾ (الطلاق: ۱)

واته: نه‌ی پتغه‌مبه‌ر نه‌گهر ریستان ژنه‌کانتان ته‌لاقدا به‌دن با له کاتیکدا به‌ی که به‌رهو عیدده‌که‌یان نه‌چن - واته له پاک‌یه‌کدا که چوونه لای تیا نه‌بووی - وه عیدده‌که‌یان نامار بکه‌ن تا کاتی گیرانه‌وه بزانی نه‌گهر ریستان بیان گیرانه‌وه، وه له‌په‌روه‌ردگارتان به‌رسن، نه‌و ژنانه ده‌رمه‌که‌ن له خانوه‌کانیان، وه به‌و خۆشیان دروست نیه ده‌ریچن مه‌گهر تاوانیکی ناشکریان کردبه^(۱).

وه له فوره‌یعی کچی مالیکی کوری سینانه‌وه - که خوشکی نه‌بی سه‌عیلی خودرییه - که نه‌و هاتوه به‌و خزمه‌ت پتغه‌مبه‌ر ﷺ داوای لی‌کردوه که بگهریتته‌وه به‌و ناو کس وکاری له به‌نی خودره، چونکه میترده‌کمی شوین به‌نده هه‌لاتوه‌کانی که‌وتوه هه‌تا گه‌یشتۆته قه‌دوم، (جیگه‌یه‌که شمش میل له مه‌دینه‌وه دووره) نه‌وانیش گرتوویه‌وه و کوشتویه‌وه، جا په‌رسیاری کرد له‌پتغه‌مبه‌ر که نایا به‌جمه‌وه نا کس و کارم چونکه نه‌ خانووی خۆی به‌جی هیشتوم نه‌ نه‌فه‌قه؟ نه‌لێ پتغه‌مبه‌ر ﷺ فرمووی: به‌لێ. نه‌لێ منیش چوم به‌و مالتی پتغه‌مبه‌ر ﷺ یا به‌و مزگه‌وت، بانگی کردم یا فرمانی کردو بانگ کرام به‌ولای فرمووی: چیت ووت؟ نه‌لێ: دوویه‌وه باسه‌که‌م به‌و گیرایه‌وه ده‌ریاره‌ی میترده‌که‌م، فرمووی له ماله‌که‌تدا به‌ینمه‌وه هه‌تا نه‌و کاته ته‌واو نه‌ییت که له کتێبه‌کمی خوادا هاتوه، نه‌لێ: له ماله‌که‌مدا چوار مانگ و ده‌ شه‌و عیدده‌م کیشا. نه‌لێ: کاتی عوسمانی کوری عه‌ففان به‌وه جینشین ناردی به‌ شوێنمه‌دا له‌و باره‌یه‌وه په‌رسیاری لی‌م کرد، منیش به‌وم

(۱) ئیبنو عبباس وتویه‌تی: تاوانی ناشکرا نه‌ویه که قسه‌ی ناشیرین به‌ کسه‌و کاری میترده‌کمی به‌لێ، جا کاتی وای کرد دروسته له‌مال ده‌ریکری.

تەلّاق

گىپرايسە، ئەمەش لە سەرى پۇرەشت و حەكمى پىي كەرد، ئەبۇداد و نەسائى و ئىبنو ماجە و (ترمەنى) گىپرايسانەتەو وە (ترمەنى) ووتوۋىتە: (حسن صحيح)^(۱)،

وە عومەر ژنە مەرد مردوۋەكانى لە بىباباندا ئەگىپرايسەو نەمەشت حەج بىكەن تا عەيدەكەيان تەواو نەبوو. وە ژنى كۆچەرى لەوانە جىا ئەكرەتەو كاتى مەردى بىرى و لەگەل خەلەكەى كۆچ ئەكات، ئەگەر كۆچەرى بوون،

وە عائىشە و ئىبنو عەبباس و جابىرى كۆرى زەيد و حەسەن و عەطاء پىنچەوانى ئەو، وە هەر ئەوئەش لەعەلى و جابىرەو ئەگىرەو،

وە عائىشە فەتۋاى ئەدا كەژنى مەرد مردوۋە لەعەيدەكەيدا بچىتە دەر وە خۆى (أم كلثوم) ى خوشكى برد بۆ مەككە بۆ عەمرە، كاتى تەلەلى مەردى كۆژا،

وە عبدالرزاق ووتوۋىتە: ئىبنو جەرىر پىي راگەياندىن ووتى: عەطاء پىي راگەياندىم لە ئىبنو عەبباسەو كە فەرموۋىتە: بۆيە خۆى گەورە فەرموۋىتە چوار مانگ و دە پۇژ عەيدە بىكىشى، وە نەمە فەرموۋە لە مائەو عەيدە بىكىشى، چونكە بۆى هەيدە لە هەركۆى بىت عەيدە بىكىشى. وە ئەبو داود لە ئىبنو عەبباسەو دووبارە ئەگىرەتەو كە فەرموۋىتە: ئەو ئايەتە عەيدەى ژنى لەنار كەس و كارىدا نەسخ كەردەتەو، وە بى دەنگ بوو لە وەسىيەتەكەيدا و ئەگەر ئارەزو بىكات ئەچىتە دەر بە پىي فەرموۋەى خۆى گەورە: ﴿فَإِنْ خَرَجْتَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْتَ فِي أَنْفُسِهِنَّ﴾ (البقرة: ۲۴۰) واتە: ئەگەر ژنەكان بە ئارەزوئى خۆيان چوونە دەر، - ئىوئە وەرەسە - گوناھتان ناگات لەو، كە بۆ خۆيان ئەيەكەن لەو شتەى كە پوان. عەطاء ووتوۋىتە: لەپاشاندا ئايەتى ميرات هاتە خوارەو سوكونا نەسخ بۆو و ژن بۆى هەبو لەهەر شوئەيك عەيدە تەواو بىكات^(۲).

جىاوازى زانايان لە چوونە دەرى ژن لەكاتى عەيدەدا:

زانايان جىاوازىيان هەيدە لە چوونە دەردەى ژن لەكاتى عەيدەدا، حەنفىيەكان بۆ ئەو چوون كە دروست نەيە ژنى تەلّاق دراو بە تەلّاقى رەجەى و باتىن بچىتە دەر لەمالّ نە شو نە پۇژ.

(۱) أحمد (۴۲۰/۶) وأبوداود (۲۳۰۰) والترمذى (۱۲۰۴) والنسائى (۱۹۹/۶) وابن ماجه (۲۰۳۱).

(۲) أبو داود (۲۳۰۱) والنسائى (۲۰۰/۶).

تەلّاق

بەلّام مېرد مردوو بە پۆژ و ھەندى كاتى شو بۆى ھەيە بېچىتە دەر، بەلّام ئىبىت شو ھەر لەمالتى خۇيدا بېنىتتە، ووتويانە: جىاوازی نىوانيان ئەويە، ژنى تەلّاق دراو نەفەقى لەسەر مالتى مېردە كەيمتى، بۆيە دروست نىيە ۋەك ژن بېچىتە دەر، بە پىنچەوانى مېرد مردوو كە چونكە ئەو نەفەقى نىيە، كەواتە ئىبىت ھەر بېچىتە دەر بە پۆژ بۆ چاگردنى ھالى خۇي.

ۋە ووتويانە: ئىبىت لەو مالتەدا ۋە مېنى كە لەكاتى جىابونە ۋە كەدا بەمال و ژوورى ئەو دائىمرا، ۋە ووتويانە: ئەگەر بەشە كەي لە خانوى مېردە كەي دا بەشى نەكرد، يامىرات گرەكان لە بەشى خۇياندا دەرىكەن، ئىبىت بىرات، چونكە ئەو عوزرو بەھانەيە، ۋە مانەو لەو مالتەدا خۇاپەرستىيە، خۇاپەرستىش بە بەھانە لە كۆل ئەكەي، ۋە لاي ئەوان: ئەگەر نەيتوانى كرىنى ئەو خانوۋە بدات لەبەر زۆرى كرىنى، بۆى ھەيە بگۆزىتتەو بۆ خانوۋە كى تر كە كرىكى كەمتر يىت،

ئەم قەدەشيان ئەو ئەگەيەننى كە كرى خانوۋە لەسەر ژنە مېرد مېردە كەيە، ۋە مانەوي لە كۆل ئەكەي بەھۆى نەتوانىنى دانى كرىكى، ھەر بۆيە دانيان بەو دا ناو كە ئەو ژنە لە بەشە كەي خۇي لە مېراتىيە كەي دابىشى ئەگەر بەشى بىكات، ئەمەش لەبەر ئەويە لاي ئەمان ژنى مېرد مردوو شوئنى دانىشتنى لەسەر مالتى ئەو مردوو نىيە، دوو گيان يىت يان نا، بەلكو پىتويستە لەسەرى شوو پۆژ لەو شوئەدا بېنىتتەو كە ژنە كەي تىدا بوو كاتى پىاۋە كە مردوو، مەگەر مېرات گرەكان بۆى بگۆزىن، ئەگىنا ئەو ژنە كرىنى خانوۋە كەي لەسەر ئىبىت،

ۋە بە مەزھەبى جەنەبەلىيەكان دروستە ژن بە پۆژ بېچىتە دەر، تەلّاق دراو يىت يان مېرد مردوو يىت. ئىبىن قودامە ووتويەتى: ژنى عىددە كىش بۆى ھەيە بېچىتە دەر بە پۆژ بۆ پىتويستىيەكانى، ئىتەر تەلّاق دراو يىت يا مېرد مردوو. جايىر ووتويەتى: پورم سى بىسى تەلّاق دراو بو ئەچو دار خورماكانى ئىبىرى، كەبراىە كى تووش بو نەھى لى كەرد، ئەمەش بۆ پىتەمبەرى ﷺ گىرايەو، پىتەمبەر ﷺ فەرەموى: (أخرجني فجنني غلك لعلك أن تصدقي منه أو تفعلني خيراً) ^(۱) رواه النسائي و أبوداود و اته: بچۆ خورماكانت بېرە بە ئومىدى ئەوي شىكى لى بىكى بە خىر يا كارتكى خىر بىكەيت.

ۋە مەجھىد ئەگىرتتەو ووتويەتى: چەند پىارتك لە شەرى ئوھودا شەھىدكران، ژنەكانيان ھاتنە لاي پىتەمبەر ﷺ ووتيان: ئەي نىرراوى خوا ئىمە بەشەر ئەترىن، ناي ئىبىت بەشەر لاي يەكتر بېنىتتەو؟ كە پۆژ بۆرە بېنىتتەو مالتەكانى خۇمان؟ ئەمەش ﷺ فەرەموى: (تحدثن عند إحداكن حتى إذا أردتن النوم

(۱) مسلم (۱۴۸۳) و أبوداود (۲۲۹۷) والنسائي (۲۰۹/۶) وابن ماجه (۲۰۳۴).

ته‌لاق

فلتؤب كل واحدة إلى بيتها^(۱) واته: به‌شمو له مائی یه‌کینکتاندا دانیشن قسه بکمن، کاتن رستان بضمون هرکسه به‌چیتتهو مائی خوی،

ئیت له مائی خوی‌دا نه‌بیت نابن به‌شمو به‌نیتتهو، به‌شمویش نه‌چیتتهو له‌بهر پی‌نوستی‌یه‌کی زۆر نه‌بیت، چونکه شو گومانی خراپه‌کردنی تیدایه، به‌پینچموانه‌ی رۆژوه که پی‌نوستی تیدا به‌جی دیت و هه‌ولی ژبانی تیدا نه‌درئ و پی‌نوستی‌یه‌کانی تی‌دا نه‌کردئ.

(حداد) ماتمی گرتنی ژنی عیده‌کیش:

پی‌نوسته له‌سهر ژن که‌ماتمی بگرئ بۆ می‌رده‌ مردوه‌کی کاتی عیده‌کیشان، نه‌وش زانایان هه‌موو له‌سهری رێک که‌وتوون. به‌لام جیارازی‌یان هه‌یه له‌ ژنی ته‌لاق دراودا به‌ته‌لاقی بائین. هه‌مه‌فی‌یه‌کان ووتویانه: پی‌نوسته نه‌وش هه‌ر ماتمی بگرئ، به‌لام جگه له‌وان بۆ نه‌وه چوون که ماتمی له‌سهر نی‌یه، وه له‌ پیتشهو باسی ماتم گرتنمان کرد له‌بهرگی یه‌که‌مدا.

نه‌فه‌قه‌ی عیده‌کیش :

زانایان هه‌موو له‌سهر نه‌وه رێک که‌وتوون که ژنی ته‌لاق دراو به‌ ته‌لاقی ره‌جعی شایستی نه‌فه‌قه وشوئنی دانیشتنه. به‌لام جیارازی‌یان هه‌یه له‌ ژنی ته‌لاق دراو به‌ ته‌لاقی (البته). نه‌بوو هه‌نیفه ووتویه‌تی: نه‌فه‌قه و جیگای بۆ هه‌یه وه ته‌لاق دراوی ره‌جعی، چونکه له‌سهری‌تی عیده‌ ته‌واو بکات له‌ مائی ژۆر می‌تریدا، چونکه به‌نده له‌بهر مافی نه‌و پیاوه که له‌سهری‌تی، ئیت نه‌فه‌قه‌ی بۆ پی‌نوست نه‌بیت، وه نه‌و نه‌فه‌قه‌یه‌ دانهدرئ به‌ قهرزکی دروست له‌ کاتی ته‌لاکه‌که‌وه، وه راناره‌ستی له‌سهر رازی بوونی و هوکمی قازی، وه نه‌و قهرزه له‌ کۆل ناکه‌وی به‌دانوه یا گهردن نازاد کردن نه‌بیت.

نه‌حمد فرمویه‌تی: ژنی ته‌لاق دراو به‌ ته‌لاقی (البته). نه‌ نه‌فه‌قه‌ی بۆ هه‌یه نه‌ سوکنا، به‌ پی‌ی هه‌دیه‌که‌ی فاطمی که‌ی قه‌یس: که می‌رده‌کی ته‌لاقی (البته)‌ای دابوو، پیتهمبه‌ر ﷺ پی‌ی فرموو: (لیس لك عليه نفقة) واته: نه‌فه‌قه‌ت له‌سهری نه‌یه.

وه مالیک و شافیعی ووتویانه: جیگای بۆ هه‌یه به‌هه‌موو شتیه‌یه‌ک و نه‌فه‌قه‌ی بۆ نه‌یه مه‌گه‌ر دوگیان بیت، چونکه عایشه و ئیبنوموسه‌یب نینکاری هه‌دیه‌که‌ی فاطمی که‌ی قه‌یسیان نه‌کرد، مالیک ووتویه‌تی: گوتم له‌ ئیبنوشه‌هاب بووه نه‌بووت: ژنیک که ته‌لاق درابن به‌ ته‌لاقی (البته) له‌ ماله‌که‌ی ناکه‌رتنه‌ ده‌ر هه‌تا عیده‌ی به‌سهر نه‌چیت، به‌لام نه‌فه‌قه‌ی ناییت، مه‌گه‌ر دوگیان بیت، جا نه‌گه‌ر دوگیان بوو نه‌فه‌قه‌ی نه‌کیشری هه‌تا سه‌که‌که‌ی دانهدرئ، له‌ پاشاندا ووتویه‌تی: وه نه‌م فرمانه‌ ئیمش له‌سهری نه‌رۆین.

(۱) الشافعي في الأم (۲۵۱/۵) وعبدالرزاق في المصنف (۱۲۰۷۷).

بەختوکردن و لەخۆ گرتن (الحضانة)

ماناکی:

(حضانة) لە (حضان) وە وەرگیراوە، کە باوەشە.

وە زانایان پێناسەیان کردووە: بەوی کە بریتیە لە هەڵسان بە پاراستنی کوڕ و کچی بچوک، یان ئەفامێک کە چاکو خراپە لێک جێبەجێبەجێ سەرپەرشتی ئەکات، وە لەخۆگرتنی بە چاک کردنی و پاراستنی لەو شتەکانی کە زیان و تازاری پێ ئەگەین، وە پەرەدە کردنی بە پەرەدە کردنی لاشەیی و دەرونی و ئاوەزی، هەتا بتوانێ هەلبەستێ بە کارەکانی ژیاڵی و ناگای لەو شتەکانی پێت کە لێ پەرساوە بەرامبەریان.

وە بەختوکردنی مندالی کوڕ یا کچ پێوستە چونکە گۆی ئەدان پێی مندالە کە تووشی لەناو چوون و ون بوون ئەکات.

بەختوکردن مافیکی هەبەشە:

بەختوکردن مافیکی بۆ مندال چونکە پێوستی بەکەسێک هەبەشە سەرپەرشتی بەکات و بێ پارێزێ و هەڵسێ بەکارەکانی سەرپەرشتی پەرەدە کردنی بەکات. وە مافی دایکە کەشتی بەکات کە بەختی بەکات و سەرپەرشتی بەکات، بە پێی فەرمووە کە پێغمبەر ﷺ کە فەرمووەتی: (أنت أحق به)^(١) واتە: تۆ شایستە تری بێگرتە لای خۆت.

وە مادام بەختوکردن مافی پێت بۆ مندال ئەوە زۆر لەدایک ئەکەت کە بەجێی بەیستی، ئەگەر وادانرا کە ئەو مندالە پێوستی بەو دایکە هەبەشە لەو زیاتر کەسێ تر نییە بەختی بەکات، بۆ ئەوەی مافی ئەو مندالە ئەفەوتێ لە پەرەدە کردن و سەرپەرشتی کردندا، بەلام ئەگەر وادانرا بەوەی مندالە کە کەسێکی تری هەبەشە جگە لە دایکی وەک ئەنکی وە پازیش بوو بێگرتە خۆی، وە دایکە کە پازی نەبوو بێگرتە خۆی، ئەو کاتە مافی دایکە کە ئەفەوتێ لە بەختوکردندا بەوە کە خۆی فەوتاندووەتی، چونکە بەختوکردن مافی خۆیەتی.

دایک لە پێش تەر بۆ مندال لە باوکی:

بەرزترین شتێ لە شتێکانی پەرەدە ئەوەیە کە مندال لە باوەشی دایک و باوکیدا پەرەدە بکێت، چونکە بە سەرپەرشتی هەردووکیان و چاودێری کردنی جوانیان لاشە پێک دێت و ئاوەزی گەشە ئەکات و دەرونی پاک ئەبێت و نامادە ئەبێت بۆ ژیاڵ.

(١) أحمد (١٨٢/٢)، وأبو داود (٢٢٧٦) والبيهقي (٥/٨) والحاكم (٢٠٧/٢).

ته‌لاق

جا نه‌گهر شتیکی وا روی دا دایک و باوک له‌یه‌ک جیا بوونه‌وه منداڵ له‌ نیوانیاندا بوو، دایکی له‌ پیش تره‌ له‌باوکی که بیگریته‌ لای خۆی، به‌ مەرچی پتگریک له‌دایکه‌که‌یا نه‌بیته‌ که نه‌یه‌تی له‌پیشتر بیته‌، یامنداله‌که‌ به‌شیوه‌یه‌ک بیته‌ خۆی دایک و باوک هه‌لبژێری.

وه‌ هۆی له‌ پیش تر بوونی دایک نه‌وه‌یه‌ که دایک توانای سه‌ربه‌شتی و به‌خێوکردن و شیر پێدانی هه‌یه‌، چونکه‌ نه‌و زاناره‌ له‌ په‌روه‌رده‌ کردنداو به‌تواناواره‌، وه‌ نه‌و خۆپراگری و ئارامی‌یه‌ی که له‌و لایه‌نه‌وه‌ هه‌یه‌تی پیاو نه‌یه‌تی، وه‌ نه‌و کاته‌ی نه‌و هه‌یه‌تی پیاو نه‌یه‌تی، هه‌ر بۆیه‌ دایک به‌ له‌پیشتر دانراوه‌ له‌به‌ر چاره‌دێری کردنی به‌رژه‌وه‌ندی منداڵه‌که‌. له‌ عه‌بدوللای کورپی عه‌مه‌روه‌ هاتوه‌ که ژنیک ووتی: نه‌ی نێراوی خوا نه‌م کورده‌م سکم جینگه‌وه‌ ده‌فر بوو بۆی، باوه‌شم چاده‌ر بوو بۆی، وه‌ مه‌مه‌که‌ گام ئاوده‌ر بوو بۆی، که‌چی باوکی ته‌لێته‌ لێته‌ نه‌سه‌نمه‌وه‌، پێغه‌مه‌به‌رش ﷺ فهرمووی: (أَنْتِ أَحَقُّ بِهٖ مَا لَمْ تَنْكَحِي) تۆ شایسته‌تری پی‌ی به‌مه‌رچی شوو نه‌که‌یتمه‌وه‌. نه‌حه‌مه‌وه‌ نه‌بو‌داوه‌و به‌یه‌قه‌ی حاکم رێبایه‌تیان کردوه‌ و حاکم به‌ سه‌حیحی گێراوه‌^(١).

وه‌ له‌ یه‌حیایی کورپی سه‌عه‌یده‌وه‌ که ووتویه‌تی: گوێم له‌ قاسمی کورپی عه‌مه‌د بووه‌ نه‌یوت: ئافره‌تیکی نه‌نصاری خێزانی عومهری کورپی خه‌ططاب بوو، که عاصمی کورپی عومهری لێ بوو له‌پاشاندا عومهر لێی جیا بووه‌، دواي نه‌وه‌ عومهر هات بۆ (قبا) بینیی عاصمی کورپی یاری نه‌کرد له‌ده‌وری مزگه‌وت، عومهر قۆلی گرتوو سواری وولاغه‌که‌ی کردو له‌نیوان دوو ده‌سته‌ی خۆیدا داینا، نه‌نکی کورپه‌که‌ تووشی بوو ده‌مه‌قالتیی له‌گه‌ڵدا کرد له‌سه‌ری، هه‌تا چونه‌لای نه‌بو به‌کری صديق، عومهر نه‌ی ووت: کورپی خۆمه‌ و ژنه‌که‌ نه‌ی ووت: کورپی خۆمه‌، نه‌بویه‌که‌ به‌ عومهری ووت: کورپه‌که‌ به‌ره‌للا بکه‌ بۆی، نێتر عومهر هه‌چی نه‌ووت و منداڵه‌که‌ی دایه‌وه‌، مالیک رێبایه‌تی کردوه‌ له‌ (موطأ) دا.

ابن عبد البر ووتویه‌تی: نه‌م هه‌دیسه‌ به‌ناوبانگه‌ له‌ چهند رویه‌کی (متصل و منقطع) ه‌، وه‌، به‌لام زانایان وه‌ریان گرتوه‌.

وه‌ له‌هه‌ندێ له‌ رێبایه‌تا دا نه‌بو به‌که‌ر پی‌ی وت: دایک به‌سۆزتره‌ میه‌ره‌بانتره‌ به‌ به‌زه‌یی ته‌رو چاکتره‌، که‌واته‌ نه‌و له‌پیشتره‌ بۆ منداڵه‌که‌ی نه‌گه‌ر شری نه‌کردیته‌وه‌، وه‌ نه‌وه‌ی نه‌بو به‌که‌ر ووتیه‌تی که ئافره‌ت میه‌ره‌بانتر و به‌سۆزتره‌، نه‌وه‌ بۆته‌ هۆ بۆ له‌پیش بوونی دایک به‌منداڵه‌ به‌جووکه‌که‌ی.

(١) بره‌وه‌ ته‌خه‌ریجی هه‌دیسه‌که‌ی پێشوو.

رەك خستنى خاۋەن مافەكان لە بەختوكردندا:

جا لەكاتىكدا بەختوكردن لەسەرەتارە بۆ دايك بىت، زانايان سەرئى ئىمەيان داوھ كە
خزمایەتى دايك لە پىش خزمایەتى باوكمە، وە رەك خستنى خاۋەن مافەكان لە بەختوكردندا
بەم شىۋە ئەيت:

دايك: جا ئەگەر ھەيك رەي گرت، ئەدرى بە دايكى دايك، ھەرچەند بەرە ژور بىت. لەپاشاندا
ئەگەر رەيگەرەك ھەبو بەختو كەرنەكە ئەچىت بۆ دايكى باوك، پاشان بۆ خوشكى باوك و دايكى.
پاشان بۆ خوشكى دايكى، پاشان بۆ خوشكى باوكى، پاشان بۆ كچى خوشكى دايك و باوكى،
ئىنجا كچى خوشكى دايكى. لەپاشاندا خوشكى دايك لە دايك و باوكىمە، ئىنجا خوشكى دايك
لە دايكىمە، ئىنجا خوشكى دايك لە باوكىمە، ئىنجا كچى خوشكى باوكى. لەپاشاندا كچى
براى دايك و باوكى، ئىنجا كچى براى باوكى، لەپاشان خوشكى باوك لە دايك و باوكمە، لەپاشان
لە دايكىمە، لەپاشان لە باوكىمە. لەپاشان خوشكى دايكى دايك، پاشان خوشكى دايكى
باوك، پاشان خوشكى باوكى دايك، پاشان خوشكى باوكى باوك، بەشىۋەيك دايكى و باوكىمە
لە ھەمەيانا پىش بخرىت.

جا ئەگەر بۆ منداڵە بچووكەكە خزمىك ئەبو لەو مەھرەمانى، يا ھەبو بەلام شىۋى ئىمە
نەبو كەس بەختو بكات، ئىمە بەختو كەرنە ئەدرى بە خزمە پىشتى بە مەھرەمانى تر، لە پىساوان
بەپەي رەك خستنىيان لە مەراتدا.

ئەدرى بە باوك، لەپاش ئىمە باوكى باوكى ھەرچەند بەرە ژور بى، لەپاشاندا بۆ براى باوك و
دايكى، پاشان براى باوكى، پاشان كۆرە براى باوك و دايكى، پاشان كۆرە براى باوكى، پاشان
مامى باوك و دايكى، ئىنجا مامى باوكى، ئىنجا مامى باوك و دايكى باوك، پاشان مامى
باوكى باوك.

جا ئەگەر لە خزمەنى پىشتى كەس نەبو لە پىساوان كە بەختو كەرنەكەى بەرەتە دەست، ئىمە مافى
بەختو كەرنەكەى ئەچىت بۆ مەھرەمانى لەو پىساوانى كە خزمى پىشتى نىن.

جا لەپىشەمە ئەدرى بە باپەر لە دايكمە، پاشان بە براى دايك، پاشان بە كۆرە براى دايك،
پاشان بۆ مامى دايك، لە پاشاندا بۆ خالى دايك لە دايك و باوكىمە، لەپاشاندا بۆ خالى لە
باوكىمە، ئىنجا بۆ خالى لە دايكىمە، ئىنجا ئەگەر ئىمە منداڵە خزم و كەسى نەبو قازى
كەسەك دا ئەيت كە سەرپەرشتى بكات.

تەڭلىق

وه ټكو ريك خستنهش بږيه بمو شيوه دانراوه چونكه سدپرهرشتي كردني مندان شتيكه همر ټپي بگريټ، وه نزيكترين كسيش به بهخيو كردني خزمه كاني مټي، وه همنديك له خزمان له همنديكي تريان نزيكترن.

جا سمرپردشتیاره کان پيش نه‌خړين چونكه نوان له پيشمونه بڼ بينينى بهرژوهندى منداله‌كه،
جا نه‌گهر نوان نه‌بون، يان هېبون به‌لام ړنگريان هېبو، نمو نمدري به خزمه‌كانى به پى پى
دوورى و نزيكى يان، جا نه‌گهر خزم و كسى نه‌بو حاكم ليټرسراوه بڼ دانانى كسيك كه شياوبى
بڼ به‌ختو كړدى.

مدرجه کانی به ختو کردن:

به مرجع گيراه له (حاضنة) به خيوكمرا كه سربپرشتي پمروه ده كودني منداله كه نه كات و هه لئستى به كاره كانى، كه توانار شايستى هه لسانى هه ييت بو كاره گرنگه، وه توانار شايسته ييش كاتى به دى ديت كه ئو كسه چهند مرجى ديارى كراوى تيدا هه ييت، نه گهر يهك مرجش لواندى تيدا نهبو ئه وه به ختو كودنه كوى نه كبو، ئو مرجانهش ئه مانن:-

۱- ژیری: شیت و کم ناوړه به ځټوگردیان پټ ناسپیږی، چونکه شو دووانه ناتوانن کاری خږیان بهرن بهرته، جا کاری کمسیکی تریان پټ ناسپیږی، چونکه که سیک شتیکی نمبوو لیتی نابخشې.

۲- پښ گه‌ښتووبی: چونکه منډال نه‌گمر چاکه و خراب‌ښ لیدک جیا بکاتوه هدر پیتوستی به کسینکی تر هدیہ کاری به‌رتوه به‌رت، و به‌ختوی بکات، نیتر کاری کسینکی تری بو نابری به‌رتوه.

۳- توانای پمپورده کردن: کوٲر، یا چاوکز، یا نافره تینکی نهخوش که نهخوشی گٲره وهی ببیت و زیاد بکات، یا نهخوشینک که نهخوشیه کهی په کیخستبن، به خٲوکردنیان پی ناسپیٲری، وه هدره ها نافره تینکی به تهمن که خوی پیوستی به کهسانی تر ه بیت سریره شتی بکن،

وه ههروه ها ژنيك گوي نهدره بو به كار و باري مال و زور مالي به جي نه هيشت، به شيويه بك مهترسي هه بولمو گوي پي ندانه و زور به جي هيشتنده كه زبان به مندا له كه بگات. وه ههروه ها ژنيك له گهل كهيكدان دانيشتبي كه نمو كسه نه خوشي گيره وي پيوه بيت، يا له گهل كهيكدان بييت كه رقي له مندانل بيت، با خزميش بيت، چونكه بهر شيويه چاوديري توارو بارو دوخي گوغاي بو دابن نابست.

۴- دست پاکی و ردهشت جوانی: چونکه نافرتهی خراپکار دلتیایی لی ناکړی لیسر مندالتی بېجووک، وه باوهری پی ناکړی که بهرنک و پینکی نهرکی سهرشانی بهجی بهینسی، چونکه لموانه یه

ته‌لاق

ئەم مەندالە لەسەر شێوەی ئەم پەرەزە بێت و خۆرپەشتی ئەم ژنە وەرگیرێ، ئیبنوقەیم لەم مەرجە کۆلاوەتە و ووتویەتی: (لەگەڵ ئەوەدا کە راستی ئەوەیە مەندالەت بوون مەرج نییە لە بەختوکردا هەرچەندە هەرلەکانی ئەحمەد و شافعی و جەگەلمەن بەمەرجیان دانان، پەختی خۆیان لێ بێت،

و بەمەرج دانانی مەندالەت زۆر دوورە، چونکە ئەگەر مەندالەت بکەیت مەرجی بەختوکرد، مەندالەت جیهان لەناو ئەچێت، و ئەبێتە بارێکی گران بەسەر نەتەووە، چونکە هەر لەو کاتەوێ ئیسلام هاتوو، هەتا پۆژی دواوە بەسەردا دێت، مەندالەت فاسقەکان لەناوایاندا پەرەزە دەبن، کەمێش پێیان لێ ناگێڕێ لەندایدا لەگەڵ ئەوەشدا ئەوان بەشی زۆر، کە پووی داوە لە ئیسلامدا مەندالەت لەدایک و باوک یا لەبەختوکردن سەنداریتەو لەبەر فاسقیان، ئەم بەمەرج گرتنی مەندالەتە لە بەختوکردا لەبەر گرانی و کارکردن لە وولاتان و سەردەمەکاندا بە پێچەوانەییەو، وەکو دانانی مەرجی مەندالەت وایە لە سەرپەرشتیاری نیکاحدا، چونکە بە بەردەوامی پوو ئەدات لە وولاتان و سەردەم و دێهات و بیابانەکاندا، لەگەڵ ئەوەشدا کە بەشی زۆری ئەوانی سەرپەرشتی ئەم نیکاحە ئەکەن فاسقن، وە فاسقی هەر هەببوە ئەنێوان خەلکدا. وە ئە پێچەمبەر ﷺ ئە کەسێک لە یارەکانی فاسقیکیان قەدەغە نەکردوو لە پەرەزە کردنی مەندالەکی، یا لە بەشودانی ئەم ئافەرەتی کە سەرپەرشتی ئەکات.

وە داب و نەرت شایەتە کە ئەگەر پیاو لەفاسقەکانیش بێت هەر ئاگای لەکەچەکی نەبێت و بەرەلای ناکات و بە پەرۆش نەبێت لەسەر خێر بۆی و لەپێتاریدا خۆی مەندوو ئەکات، وە ئەگەر پێچەوانەیی ئەمەش هەبێت ئەمە کەمە بەگۆرەیی ئەوەوە کە خەلک لە سەری رەهاتوو،

وە یاسادانەریش لەوەدا بە هۆکاری سروشتی پازی نەبێت.

چونکە ئەگەر فاسق بەختوکردنی پێ نەسپێرێ، وە هەرەها سەرپەرشتی نیکاحی پێ نەدەری، ئەمە پوون کردنەوێ ئەمە بۆ نەتەوێ ئیسلام لە گەرتەنی شتەکان بوو، وە خەریک بوونیان بە ئەقڵ کردنی و پشتار پشت کار پێ کردنی پێش ئەخرا لەسەر زۆر لەو شتانە کە ئەقڵیان کردوو کاریان پێ کردوو.

ئێتر چۆن دروستە ئەم مافە گەرنە وون بێت و بەپێچەوانەییەو کار بکێ، وە ئەگەر فاسق بوون دژی بەختوکردن بووایە ئەمە زیناکەر و عارەق خۆر و ئەوانی گوناوی گەورە ئەکەن مەندالەت بچوو کەکانیان لێ جیا ئەکرایەو و ئەیان دان بە کەسانی تر (ئێتر خواش خۆی ئەزان).

ته‌لاق

۵- ئیسلامه‌تی: به‌خیوکردنی مندالی موسلمان ناچه‌سپن بۆ دایه‌نی بی باوه‌ر، چونکه به‌خیوکردن، سه‌ره‌رشتی کردنه، وه خوا دای نهناره که کافر بیته سه‌ره‌رشتی‌کمری موسلمان: ﴿وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا﴾ (النساء: ۱۴۱).

واته: خوا رینگایه‌ک دانانی که کافره‌کان ده‌سه‌لاتیان به‌سه‌ر بنده چاکه‌کانی نه‌ودا هه‌یت. به‌خیوکردنیش وه‌ک ویلایه‌تی نیکاح و سامانه، وه له‌به‌ر نه‌وی ترسی نه‌وه ئه‌یت که نه‌وه دایه‌نه بی باوه‌ره نه‌وه منداله له‌سه‌ر تاینه‌که‌ی خۆی پی بگه‌یه‌نیته و له‌سه‌ر نه‌وه تاینه گه‌وره‌ی بکات، که له‌دوواییدا گران ئه‌یت بۆ وازی لی به‌یتی، که نه‌وش گه‌وره‌ترین زیانه ته‌گات به‌ منداڵ، له‌ فرموده‌دا هاتوه:-- (کل مولود یولد علی الفطرة إلا أن أبوه یهودانه أو ینصرانه أو یمجسانه)^(۱) واته: هه‌موو مندالێک له‌سه‌ر سروشت و باوه‌رداری له‌ دایک ئه‌یت، به‌لام دایک و باوکی یان نه‌ی کهنه‌ جوله‌که یا گاوری یا مه‌جوسی).

وه هه‌نه‌فیه‌کان و ئه‌بنو قاسم له‌ مالیکییه‌کان و نه‌بو نه‌ور بۆ نه‌وه چوون که به‌خیوکردن بۆ ئافره‌تی دایه‌ن نه‌چه‌سپن هه‌رچه‌نده نه‌وه دایه‌نه کافریش بیته و منداله‌که‌ش مسولمان، چونکه به‌خیوکردنه‌که له‌ شیر پێدان و خزمه‌ت کردنی منداله‌که‌تی ناپه‌ری، وه هه‌ردووکیان له‌ ئافره‌تی کافره‌وه دروستن،

نه‌بو داود و نه‌سانی گه‌ی‌راویانه‌ته‌وه: که رافعی کوری سینان موسلمان بوو، به‌لام ژنه‌که‌ی موسلمان نه‌بو، هاته‌ لای پتغمه‌به‌ر ﷺ ووتی: که‌که‌م — که له‌شیر برابه‌وه — رافعی‌ش ئه‌یوت: که‌که‌م، پتغمه‌به‌ر ﷺ فرموی: خواجه هه‌یدایه‌تی بده، منداله‌که‌ خۆی کیشا به‌لای باوکی‌یه‌وه، نه‌وش باوه‌شی کردو بردی ...^(۲)

هه‌رچه‌نده هه‌نه‌فیه‌کان رایان وایه که دروسته به‌خیوکردن له‌لایه‌ن ئافره‌تی بی‌باوه‌ریشه‌وه، به‌لام به‌مه‌رجیان داناهه‌ که‌نایه‌ت (مرتدة) بیته واته له‌ئیسلاام هه‌لگه‌رایه‌تیه‌وه، چونکه له‌ ئیسلاام هه‌لگه‌راوه‌ لای نه‌وان نه‌بی به‌ند بکری هه‌تا په‌شیمان ئه‌یه‌تیه‌وه و نه‌گه‌یه‌تیه‌وه سه‌ر ئیسلاام یاله به‌ندیدا نه‌مری، نه‌تر ماوه‌ی نایه‌ت منداڵ به‌خیو بکات، جا نه‌گه‌ر په‌شیمان بووه‌وه و گه‌رایه‌وه بۆ سه‌ر ئیسلاام مافی به‌خیوکردنی بۆ نه‌گه‌یه‌تیه‌وه.

(۱) أحمد (۲/۲۳۳) والبخاري (۱۳۸۵) وأبو داود (۴۷۱۴ و ۴۷۱۶).

(۲) به‌لام زانایان نه‌م فرموده‌ویان به‌ لاواز داناهه، وه ئه‌ین مندر ووتویه‌تی: له‌وانه‌یه پتغمه‌به‌ر ﷺ به‌هۆی درواکه‌یه‌وه زانییه‌تی که که‌که‌م باوکی هه‌له‌به‌ترت، نه‌مه‌ش تاییه‌ته به‌وه‌وه.

۶- ثەبێ ئەر ئافەرەتە شوری نەکردییتەوه: چونکە ئەگەر ئەر دایکە شوری کردەوه مافی بەختوکردنی نامیستی بەپیتی ئەرەو عبدوللای کۆری عومەر ئەگیرتەوه: (کە ژنیک ووتی: ئەر ئیترای خوا ئەم کۆرەم سکم جینگو دەفری بوو، وە باوەشم چادری بوو، وە مەمکم ئاودەری بوو، کەچی باوکی ئەلێت لێت نەسینمەوه، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: (تۆ شایستەتری پیتی مادام مێردت نەکردییتەوه) ئەحمەد و ئەبوداود بەبەهقی و حاکم کە بە صەحیحی داناوە گیراویانەتەوه^(۱).

ئەم ھۆکمە بە نەسبەت ئەر ئافەرەتانەییە کە شووبکەن بە بێگانە بەلام ئەگەر شوری کردەوه بەخزمی مەھرەم بۆ منداڵەکە، وەک مامی، ئەر بەختوکردنی ھەر ئەمینی و ناکوئی، چونکە مام خاوەنی مافە لە بەختوکردندا، وە ئەوەندە خزمایەتی پەیدەندی ھەیە بە منداڵەکەو کە پالی پتوہ بێ، ئەر منداڵی خۆشبویت، و ئاگای لە مافەکانی بیت، بەوشێوە ھاریکاری لە ئیوانیاندا پەیا ئەیت بۆ بەختوکردنی.

بەلام بە پێچەوانەی بێگانەو، کە ئەگەر ژنە کە شوری پێ بکات ئەر پیاوہ میھەربانی و سۆزی بەسەر ئەر منداڵدا ناییت، وە نەشەیتیت کە دایکە کە خەریک بیت بە کاروباری ئەر منداڵەو، ئیتر ئەر منداڵە جەووی میھەربان و ھەناسەدانی سروشتی و بارودۆخیکی وەھای دەست ناکوئی تا تواناو بەھرەکانی تێیدا گەشە بکات.

وہ ھەسەن و ئینوھەزەم رایان وایە کە بەختوکردنی لێ ناسەندرتەوہ بە شووکردنەو ھەر شێوہێک بیت.

۷- ئازادی: چونکە بەندەو کۆیلە مەشغولە بە کاروباری گھورەکەییەو و مەجالی بەختوکردنی منداڵی نییە. ئیبنوقەسیم فەرمویت: ئازادی بەمەرج دانان بەلگەو وای لەسەر نییە کە دژ پیتی ئارام بیت، وە ھاوہلانی ھەرسێ پێشواکە بەمەرجیان داناو. وە مالیک پەھمتی خوای لەسەر بیت دەرسارەو ئازادیک کە منداڵی ھەبیت لە ژنی کەنیزە کە ئەلێت: (ئەر دایکە لە پێشتەرە بۆ بەختوکردنی بەلام ئەگەر فرۆشراو گۆزرایەوہ باوکی لەپێشتەرە بۆ) ئەرەش راستە.

کۆری بەختوکردن:

کۆری بەختوکردن وەک کۆری شیر پێدانی وایە، دایک مافی وەرگرتنی نییە ھەتا ژنی مێرددار بیت، یالە عیددەدا بیت، چونکە یا نەفەقەو ژن و مێردایەتی ھەیە، یا نەفەقەو عیددە، ئەگەر ژنی

(۱) أحمد (۱۸۲/۲) وأبوداود (۲۲۷۶) والبيهقي (۵/۸) والحاكم (۲۰۷/۲).

تەلاق

مېرەدار بېت يالە عىددەدا بېت، خۇاى گمورە ئەفەرموئى: ﴿وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ﴾ (البقرة: ۲۳۳).

واتە: دايكەكان شير ئەدەن بەمەندالەكانيان دوو سالى تەواو، بۆ ئەر كەوسانەى ئەيانەوى شىرى تەواو بەدەن بە مەندالەكانيان، وە لەسەر باوكى مەندالەكەيە زۆرى و پۆشاكى دايكى ئەر مەندالە بەدات بەباشى.

بەلام دواى كۆتايى ھاتنى عىددەكە مافى وەرگرتنى كرىنى بەختوكردىنى ھەيە وەك چۆن مافى وەرگرتنى كرىنى شىردانى ئەبىت، بە پىي فەرمودەى خۇاى گمورە كە ئەفەرموئى: ﴿فَأَنْفَقُوا عَلَيْهِنَّ حَتَّى يَرْضِعْنَ حَمْلَهُنَّ فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ فَارْضِعْنَ لَهُنَّ وَأَجُورَهُنَّ وَأَتْمِرُوا بَيْنَكُمْ بِمَعْرُوفٍ وَإِنْ تَعَاَسَرْتُمْ فَسْتَزْعِ لَهُ أُخْرَى﴾ (الطلاق: ۶)، واتە: ئەفەقەى ژنە تەلاق دراوہ كانتان بکیشن لە عىددەكەيانا ئەگەر دوگيان بوون ھەتا سەكەكەيان داتەنن. جا ئەگەر بەكرى شىريان دا بەمەندالەكە بۆتان، ئىوہش كرىيان بەدەنى، وە با ھەموولايەك پىتكەو پاورىز بکەن بە چاكە، وە ئەگەر پىك ئەكەوتن لەسەر شىر پىدانى دايكەكە با ژىنكى تر شىرى پى بەدات.

وە جگە لە دايكىشى ھەرمافى وەرگرتنى كرىنى بەختوكردىنى ھەيە، لەو كاتەو كە بەختوى ئەكات، وەك ئەر ژنەى بەكرى ئەگىرى بۆ شىردان بە مەندالى شىرەخۆر، وە وەك چۆن كرىنى بەختوكردىن و شىردان لەسەر باوكە، كرىنى خانوور نامادە كرىنىشى ھەر لەسەرە، ئەگەر ئەر ژنە خانوورەكى خۆى نەبوو كە مەندالەكەى تىدا بەختو بەكات.

ھەر وەھا كرىنى خزمەتكارىشى لەسەرە، يان پەيدا كرىنى، ئەگەر دايكەكە پىوستى پىي بوو و باوكەكە بەدەسلات بوو. وە ئەر بە پىچەوانەى ئەفەقەى تايبەتى مەندالە لە خواردن و پۆشاك و شوئنى نوستن و چارەسەر كرىن و ئەر جوہرە شتانەى كەلە پىوستىيە سەرەكىيەكانن، و بىي نيازبان لى ناكرى، وە ئەر كرىيە پىوست ئەبى لەو كاتەو بەختو كەرەكە دەست ئەكات بە بەختوكردىنى، وە ئەبىتە قەرەز لە گەردنى باوكداو لاناچى بەدانەو ئەبىت يا بەگەردن ئازادى.

بەختو كرىنى بە خۆپايى:

ئەگەر كەسەك لە خزمەنى مەندالەكە شىاوى بەختوكردىنى مەندال بوو، داواى كرى كە بەختوپايى ئەر مەندالە بەختو بەكات بەلام دايكى قايل نەبوو ووتى مەن ھەر بەكرى بەختوى ئەكەم.

ئەر ئەگەر باوكەكە بەدەسلات بوو زۆرى لى ئەكرى كە كرى بەدات بەدايكەكە مەندالەكە نادات بەو كەسەى بەختوپايى بەختوى ئەكات، بەلكو ھەر لاي دايكى ئەمىنەتەو، چونكە بەختوكردىن باوہشى دايكى چاكتە، لە كاتىكدا باركىشى تواناى كرى دانى ھەيە.

به‌لام حوکه‌کمی جیاوازه له حاله‌تیکدا باوکه‌که کم ده‌ست بیت، چونکه منداڵه‌که ئه‌دریت به‌و کسمی به‌خۆپایی به‌خێوی نه‌کات له‌بهرکم ده‌ستی و نه‌توانینی بۆ جێ به‌جێ کردنی کرێکه له‌گه‌ڵ بوونی کسمیک که‌ بێ کرێ به‌خێوی بکات و شیاوی به‌خێوکردنیشی بیت له‌ خزمانی منداڵه‌که.

ئموه‌ نه‌گهر نه‌فه‌قه پێویست بیت له‌سهر باوک. به‌لام نه‌گهر منداڵه‌که مالتیکی خۆی هه‌بوو که‌ له‌و ماله‌ نه‌فه‌قی نه‌کیشرا ئموه‌ منداڵه‌که ئه‌دری به‌و کسمی که‌ به‌ خۆپایی به‌خێوی نه‌کات له‌بهر پاراستنی سامانه‌کمی له‌لایه‌که‌وه، وه‌ له‌بهر بوونی کسمیک له‌ خزمانی که‌ به‌خێوی نه‌کات له‌لایه‌کی تریه‌وه.

به‌لام نه‌گهر باوکه‌که ده‌ستکورت بوو وه‌ منداڵه‌که‌ش سامانیکی نه‌بوو، دایکه‌که‌ش قایل نه‌بوو بیه‌گرتنوه‌ لای خۆی به‌کرێ نه‌بیت، وه‌ له‌ مه‌هرمه‌ه‌کانی خزمیکسی وای نه‌بوو بێ کرێ به‌خێوی بکات، ئه‌وکاته‌ زۆر له‌دایکه‌که‌ نه‌کرێ که‌ به‌خێوی بکات، وه‌ کرێکی قه‌رز نه‌بیت له‌ گهردنی باوکه‌که‌دا لاناچیت هه‌تا نه‌یدا‌توه‌ یا گهردنی نازاد نه‌کرێ.

کۆتایی هاتنی ماوه‌ی به‌خێوکردن:

ماوه‌ی به‌خێوکردن کۆتایی دیت به‌وه‌ی که‌ منداڵه‌که‌ کوڕ بیت یان کچ پێویستی به‌ ئافره‌ت نه‌میتنی خزمه‌تی بکات، وه‌ بگاته‌ ته‌مه‌نی (تمیز) شت جیا‌کردنوه‌و سه‌ربه‌خۆی، وه‌ هه‌ربه‌ک له‌ کوڕو کچه‌که‌ توانای بێ که‌ هه‌لبه‌ستی به‌ پێویستی‌یه‌ سه‌ره‌کی‌یه‌کان، به‌م جۆره‌ که‌ خۆی نان بخوات و جل و به‌رگی خۆی له‌بهر بکات، و خۆی پاک بکاتوه‌ به‌ته‌نها. وه‌ ته‌مه‌ش ماوه‌یه‌کی دیاری کراری نه‌یه‌ که‌ به‌کۆتایی به‌خێوکردنی کۆتایی بیت.

به‌لکو به‌وه‌ دانمهری که‌ باش و خراپ جیا‌بکاتوه‌و پێویستی به‌کس نه‌بیت، جا کاتێ منداڵه‌که‌ باش و خراپی له‌یه‌ک جیا‌ کرده‌وه‌و پێویستی به‌خزمه‌تی ئافره‌ت نه‌ماو، وه‌ خۆی به‌ ته‌نیا پێویستی‌یه‌ سه‌رتاییه‌کانی خۆی به‌جێ هه‌نا، ئموه‌ به‌خێوکردنه‌کی کۆتایی دیت. وه‌ ئموه‌ی حوکه‌می پێ دراه‌و له‌مه‌زه‌بی حه‌مه‌نی و نه‌وانێ‌دا ئه‌وه‌یه‌ که‌: ماوه‌ی به‌خێوکردن کاتێ کۆتایی دیت که‌ منداڵه‌که‌ حه‌وت سالی ته‌مه‌نی ته‌واو کردبێ نه‌گهر کوڕ بیت، وه‌ نه‌گهر منداڵه‌که‌ کچ بوو به‌ته‌واو کردنی نۆ سال کۆتایی دیت، وه‌ بۆیه‌ ئه‌و زیاده‌یه‌شیان بۆ کچ داناه‌و تاره‌کو به‌توانی له‌وماوه‌یه‌دا خۆپه‌شتی ئافره‌تان وه‌ربگرێ له‌ به‌خێو که‌ره‌که‌یه‌وه‌.

که‌متر بی‌ت وایه، مالیک ووتوویه‌تی: دایک له پیش تره بۆ وەرگرتنی هه‌تا ددانی شیرێ نه‌که‌وێ،
نهمه به‌گۆڕێ مندالی نیرینه‌ویه، به‌لام کچیش ئاره‌زووی هه‌لبژاردنی ئه‌درتیه ده‌ست، وه‌ک کو‌ر
لای شافیعی.

ئهبو حنیفه ووتوویه‌تی: بۆ کچ دایکی له پیش تره هه‌تا شوو نه‌کات یا پێ ته‌گات.
وه مالیک ووتوویه‌تی: کچ دایکی له پیشتره بۆی هه‌تا شوو نه‌کات و نه‌گۆڕترته‌وه بۆلای مێرد.
وه لای حنبه‌له‌یه‌کان: باوک له‌پیشتره بۆی که‌تمه‌نی گه‌یشه نۆ سال، بێ ئه‌وه‌ی خۆی هه‌لیان
بژێری، به‌لام دایک شایسته‌تره پێی هه‌تا ته‌مه‌نی نۆ سالی.
وه له شمره‌دا ده‌قیکی گشتی ئویه یه‌کیکیان پیش ئه‌وی تریان بخت به‌ تیکرایسی، وه هه‌روه‌ها
ده‌قیک ئویه که منداڵ خۆی هه‌لیان بژێری هه‌رگیز.

وه زانایان هه‌موو له‌سهر ئه‌وه رێک که‌وتن که هیچ کام له دایک و باوک دیاری نا‌کری بۆ منداڵ،
به‌لکو مرۆفی شه‌ره‌نگیزو تونده‌رو پیش کسه‌نکی بێ تاوان و دادپه‌روه‌ر چاک نا‌خری، و ئه‌وه‌ی
لی‌ره‌دا نی‌عتی‌باری پێ نه‌کری ئه‌ویه که کامیان زیاتر توانای هه‌ییت پارێزگاری له‌ منداڵه‌ بکات.
جا نه‌گه‌ر هات و باوک گوێ نه‌ده‌دا به‌وه، یا توانای به‌خێوکردنی نه‌بوو، یا کسه‌ی لێ‌ی پازی
نه‌بوو، وه دایکه‌که پێچه‌وانه‌ی ئه‌وه‌ بوو، ئه‌وه ئه‌و دایکه له پیشتره بۆ به‌خێوکردنی منداڵه‌که، وه‌ک
ئینه‌نوه‌هیم نی‌فاده‌ی داوه.

وه ووتوویه‌تی: جا هه‌رکه‌سمان له‌پیشتر دانا بۆ به‌خێوکردنی منداڵه‌که به‌هه‌لبژاردنی منداڵه‌که
خۆی، یا به‌ پشک، یاخۆی خۆی دانا، کاتی پیش نه‌خری که به‌رژوه‌ندی منداڵه‌که‌ی تیدا بی‌ت.
وه نه‌گه‌ر دایکه‌که یارێزگارت‌ر بوو له باوک‌که‌وه به‌غیره‌ت‌ر بوو له‌وه، ئه‌وه پیش باوک‌که‌که ته‌خری
تیر گو‌ی نادرته‌ پشک یا هه‌لبژاردنی منداڵه‌که له‌م هاله‌ته‌دا، چونکه منداڵه‌که که‌م ئاوه‌زه ده‌ست
به‌تالی و یاری کردنی لا په‌سهند‌تره، جا نه‌گه‌ر کسه‌نکی هه‌لبژارد که یارمه‌تی بدا بۆ ئه‌وه گو‌ی
نادری به‌وه هه‌لبژاردنه، وه ئه‌بێ لای کسه‌نکی بی‌ت که به‌سوود‌تره‌ باش‌تر بی‌ت بۆی، وه شه‌ری‌عتیش
له‌وه زیاتر هه‌لنا‌گری. پی‌غه‌مبه‌ر ﷺ فرموویه‌تی: (مروه‌م بالصلا لسه‌بع، واضربه‌م علی ترکه‌ها
له‌شر، و فرّقوا بینهم فی المضاجع)^(١).

واته: له هه‌وت سالی‌دا فرماینان پێ بکه‌ن بۆ نوێژکردن و له ده‌سالی‌دا له‌سهری لێ‌یان به‌دن و
شوێنی نوسته‌نیان له‌یه‌ک جیا‌بکه‌ن‌وه.

(١) أحمد (١٨٠/٢) وأبو داود (٤٩٥) والترمذي (٤٠٧) والحاكم (١٩٧/١) والدارقطني (٢٣٠/١).

ته‌لاق

وه خوی گوره نه‌فرموی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ﴾ (التحریم: ۶).

واته: نمی شو کسانهی باوه‌رتان هیتاوه خوتان و کس‌و‌کارتان بپارتن له ناگرتک که سووتهمنی‌یه‌کی خه‌لک و بهره.

حسمن ووتوبیتی: مندا‌له‌کانتان فیر بکمن و پموره‌ده‌یان بکمن و فیری زانیاری نایینیان بکمن.

جا نه‌گمر دایکه‌که بیخاته فیرگه و قورنانی فیر بکات، به‌لام مندا‌له‌که یاری تیکه‌لی هاوه‌له‌کانی لا خۆشتر بیت، وه باوکی یارمیتی ده‌ری بیت بز به‌رلاییه‌که، نه‌وه نه‌وه دایکه له‌میشتره بز بیتی هه‌لبژاردن و بیتی پشک خستن، وه همروها به‌ پیچموانه‌شوه همروایه.

وه هم‌کاتی یه‌کئی له‌دایک و بارکه‌که گوی‌یان نه‌دا به‌ فرمانه‌کانی خوار پیغم‌مهرکی بز کاروباری مندا‌له‌که‌یان و نه‌وی تریان گوی پی‌دا، نه‌وه نه‌وه‌یان له‌میشتره تره بز، وه ئیبنوقه‌سیم ووتوبیتی: گویم له‌ شینه‌که‌م بوو (ابن تیمیة) ره‌میتی خوی لئی بیت که نمی ووت: دایک و باوکی کیشه‌یان بوو له‌سمر مندا‌له‌که‌یان لای حاکمیک، نه‌ویش مندا‌له‌که‌ی کرده سهرپشک که یه‌کیتی‌یان هه‌لبژیری، نه‌ویش باوکی هه‌لبژارد، دایکی پیتی ووت: پرساری لسی بکه بزانه بزچی باوکی هه‌لبژارد، نه‌ویش پرساری لی کرد، مندا‌له‌که‌ ووتی: دایکم هم‌موو پۆرتک نه‌منیری بز فیرگار فەقینکه لیم نه‌دا، به‌لام باوکم به‌ره‌لام نه‌کات یاری بکه‌م له‌گه‌ل مندا‌لان، نیت حاکمه‌که دایمه‌ به‌دایکی و ووتی: تو شایسته‌تری بز.

ووتوبیتی: شینه‌که‌م ووتوبیتی: نه‌گمر یه‌کئی له‌ دایک و باوکه‌که وازی له‌ فیرکردنی مندا‌له‌که هیتا وه وازی له‌وه‌هیتا که فرمانه‌کانی خوی فیر بکات، نه‌وه عاصی و سهرپچی‌کاره بز فرمانه‌کانی خوا، و سهرپهرشتی کردنی پی ناسپیرئ، به‌لکو ههر کسینک به‌ ئهرکی سهرپهرشتی هه‌لنه‌ستن له‌کاتی به‌خۆکردندا، نیت نه‌وه کسه سهرپهرشتی پی نادری، به‌لکو ئیبت یان ده‌ست هه‌لگری له‌ سهرپهرشتی کردنه‌کو کسینکی تر دابنری که واجب به‌جی نه‌هینن، یا کسینکی تری نه‌خه‌رتنه‌ پالی که به‌یه‌که‌وه نه‌وه کاره بکمن. چونکه مهبست لی‌رده‌دا به‌جی هیتانی فرمانه‌کانی خوار پیغم‌مهره‌که‌یدی به‌پیتی توانا -ته‌واو-.

مندال له نیتوان دایک و باوکیا:

شافیعی به کان ووتوبانه:

نه‌گەر منداله‌که کوپ بوو، دایکی هه‌لبژارد ئه‌وه به‌شمو لای دایکی ئه‌بیته به‌پژیش لای باوکی ئه‌بیته له‌نوسینگه‌که‌ی دا، یاله شوته‌ی کاره‌که‌یدا، چونکه‌ لی‌ره‌دا مه‌به‌ست به‌شی منداله‌که‌یه، وه به‌شی منداله‌که‌ش به‌و شی‌وه‌یه دیتهدی که‌باس کرا، به‌لام نه‌گەر باوکی هه‌لبژارد ئه‌وه به‌شمو به‌پژیش لای باوکی ئه‌مینیتته‌وه، به‌لام نابێ پێ‌ی لی‌ بگێڕێ سەر له‌ دایکی بدات، چونکه‌ پێ‌ی لی‌ گرتن پال پێ‌وه نانه‌ بۆ سه‌رپێچی و به‌چواندنی سیله‌ی په‌حم، وه نه‌گەر منداله‌که‌ نه‌خۆش که‌وت دایکی له‌ پێ‌شته که‌منداله‌که‌ی لا بێنیتته‌وه تا ناگاداری بکا، چونکه‌ به‌نه‌خۆش که‌وته‌ی، وه‌ك ئه‌و منداله‌ی لی‌ دیت که‌ پێ‌وستی به‌که‌سیک هه‌یه سه‌ره‌هرشتی بکات له‌به‌ر ئه‌وه دایکی له‌پێ‌شته بۆی.

به‌لام نه‌گەر منداله‌که‌ که‌چ بوو، هه‌رکامیانی هه‌لبژارد ئه‌بێ شمو پۆژ لای بێنیتته‌وه، وه نابێ پێ‌ی له‌وی تریان بگێڕێ که‌ سه‌ر له‌منداله‌که‌ بدات، بێ ئه‌وه‌ی سه‌ردانه‌که‌ی زۆر به‌خایه‌نیت، چونکه‌ جیا‌بوونه‌وی ژن و مێرد پێ‌ی له‌وه نه‌گێڕێ که‌ هه‌ره‌که‌یان زۆر له‌مالتی ئه‌وه‌ی تر یاندا بێننه‌وه، وه نه‌گەر که‌چه‌که‌ نه‌خۆش که‌وت دایکه‌که‌ له‌پێ‌شته سه‌ره‌هرشتی بکات له‌مالتی که‌ی خۆی، هه‌تا چاک ئه‌بیته‌وه، به‌لام نه‌گەر یه‌کێ له‌دایک و باوکه‌که‌ نه‌خۆش که‌وت، کوپه‌که‌ی لای ئه‌وه‌ی تریان بوو له‌و ئه‌سه‌ره‌رتته‌وه ئه‌دری به‌و، وه نه‌گەر په‌شیمان به‌وه‌، و دو‌باره ئه‌وه‌ی یه‌که‌می هه‌لبژارد‌وه نه‌گێرد‌یتته‌وه بۆ لای چونکه‌ هه‌لبژاردن به‌ ئاره‌زوی خۆیه‌تی، وه چونکه‌ جاری وا هه‌یه حه‌ز نه‌کات ماوه‌یه‌ک لای یه‌کیکیان بێت، وه ماوه‌یه‌ک لای ئه‌وه‌ی تریان، له‌به‌ر ئه‌وه ئه‌بێ به‌ ئاره‌زوی ئه‌و بێت وه‌ك چۆن له‌ خواردن و خواردنه‌وه‌دا به‌ ئاره‌زوی خۆیه‌تی.

برده‌نی مندال بۆ ئه‌م لاو لا:

ئێب‌نو قه‌ییم ووتویه‌تی: نه‌گەر یه‌کێ له‌ دایک و باوکه‌که‌ چوون بۆ شوته‌یک به‌سه‌فه‌ر بۆ پێ‌وستی کاری خۆیان له‌پاشاندا بگه‌ڕانه‌وه، و ئه‌وه‌ی تریان سه‌فه‌ری نه‌ده‌کرد و نیشه‌جه‌ی بوو ئه‌وه نیشه‌جه‌یکه‌ له‌پێ‌شته بۆ ئه‌و منداله‌، چونکه‌ سه‌فه‌ر کردن به‌ مندالی به‌چوک -به‌تایبه‌تی نه‌گەر شه‌ه‌خۆره‌ بێت- زبانی پێ‌ نه‌گه‌یه‌نیت به‌و شی‌وه‌یه ئه‌وه‌یان به‌گه‌شتی باس کرد‌وه و سه‌فه‌ری حه‌جیان له‌سه‌فه‌ری تر جیا‌نه‌کرد‌وته‌وه، وه نه‌گەر یه‌کێ له‌ دایک و باوکه‌که‌ به‌جێت بۆ شارێکی ترو یه‌موی له‌و شوته‌ جی‌گه‌ر بێت، وه شاره‌که‌و رنگا‌که‌ مه‌ترسیان تیا‌دا‌بیت یان یه‌کیکیان مه‌ترسی تیندا بێت ئه‌وه ئه‌وه‌ی که‌ نیشه‌ جه‌یه‌و سه‌فه‌ر نا‌کا له‌ پێ‌شته به‌ منداله‌که‌، به‌لام نه‌گەر شاره‌که‌و پێ‌گا‌که‌ بێ مه‌ترسی بێت دوو گه‌فتی له‌سه‌ره‌: که‌ دوو ره‌وايه‌تن له‌ نه‌حه‌ده‌وه په‌حمه‌تی خۆی له‌سه‌ری:

ته‌لاق

یه‌کهم: به‌خیوکردنی ئەسپیترێ بە باوک، بۆ ئەوی بتوانی منداڵە‌کە‌ی پەروەردە بکات و فێری بکات، ئەمەش گە‌فتی مالیک و شافیعێ، و شوریح حوکی پێ کردووە.

دووم: دایکە‌که‌ له‌ پێشتره‌ بۆی.

وه‌ گە‌فتی سێهه‌میشی له‌سه‌ره‌ که‌ نه‌لێت: نه‌گەر بارکردووه‌ که‌، باوکە‌که‌ بوو، نه‌وه‌ دایکی شایسته‌تره‌ بۆی، به‌لام نه‌گەر دایکە‌که‌ بوو وه‌ بارکردنه‌کە‌ی بۆ نه‌و شاره‌ بوو که‌ ماره‌کردنه‌کە‌ی تێدا کراوه‌ نه‌وه‌ نه‌و شایسته‌تره‌، به‌لام نه‌گەر باری کرد بۆ شاریکی تر، نه‌وه‌ باوکە‌که‌ شایسته‌ تره‌ بۆی. وه‌ ئەمەش گە‌فتی نه‌بوحنیفه‌یه‌.

وه‌ له‌ئەبێ حنیفه‌وه‌ په‌حمەتی خۆی له‌سه‌ر بێت په‌یوایه‌تیکی تر نه‌گێر نه‌وه‌ که‌ ووتویه‌تی: نه‌گەر بارکردنی دایکە‌که‌ له‌ شاره‌وه‌ بۆ لادی بێ، باوکە‌که‌ شایسته‌تره‌ بۆی، به‌لام نه‌گەر له‌شاره‌وه‌ بۆ شاریوو، نه‌وه‌ هه‌ر دایکە‌که‌ شایسته‌ تره‌، وه‌ ئەم گە‌فتانه‌ وه‌ نه‌بینیت هه‌موویان به‌لگه‌یه‌کیان له‌سه‌ر نێه‌ که‌دل دامه‌زرێتن.

بۆیه‌ راستی نه‌ویه‌ که‌ سه‌یری به‌رژه‌وه‌ندی منداڵ بکری کامه‌یان زۆر چاکتر بێت بۆی مانه‌وه‌ یان بارکردن، نه‌وه‌یان له‌به‌رچاو نه‌گیرێ، چونکه‌ مانه‌وه‌ بارکردن هه‌یج کارێک ناکات.

ئهمانه‌ کاتێک هه‌موو به‌و شێوه‌یه‌ نه‌بن که‌ یه‌کێکیان نه‌یه‌وی به‌و بارکردنه‌ زیان به‌وی تریان بگه‌یه‌نێت و منداڵه‌کە‌ی لێ زه‌وت بکات، وه‌ نه‌گەر مه‌به‌ستی نه‌وه‌ بوو، وه‌لامی نادرته‌وه‌ (و ته‌وفیق هه‌ر به‌ خواجه‌).

تۆلەكان (الحدود)

پېناسەكەي:

(حدود) كۆي (حد)ە (حد)ىش لە ئىسلدا بە شتىك ئىتوترتى بەرىست بى ئە نىوان دوو شتا
وہ ئەلئىن: بە جياكەرەوى شتىك ئەلئىن لە شتىكى تر، وہ ھىر لەوہوہ بەىن و سنوور لە نىوان
دووماڵ يان دوو زەوى دا پىئى ئەلئىن (حد).

وہ لە لۇغەتدا: بە مانای (منع) نەھىشتنە، وہ بۆرە سزای سەرىتچى بەكان نار ئىبەرت بە
(حدود)، چونكە زۆر جار دەبىتتە ھۆى بەرىست بوونى تاوانبار لەوہدا كە نەگەرەتسە سەر ئىو
تاوانى كە سزا دراوہ لەسەرى. وہ حمد بە خودى سەرىتچى بەكەش ئىوترى، وہ قەولى خواى گەورەش
ھىر لەوہوہى كە ئەفەرموى: ﴿تلك حدود الله فلا تقربوها﴾ واتە: ئىو ھوكمانە كە خوا بۆى داناون
سنوورەكانى خوان كە ھەلال و ھىرام لەيەك جيا ئەكەنەوہ، جا ئىوہ لىيان نزيك مەبنەوہ.
وہ حمد لە شەرعا تۆلەيە كە دانراوہ بۆ پاراستنى مافى خوا^(۱).

ئىو تاوانانى تۆلە و ھەديان بۆ دانراوہ:

كىتاب و سونەت چەند سزايەكيان دانراوہ، بۆ كۆمەلئى تاوانى ديارى كراو كە پىيان ئەلئىن
(جرائم الحدود) ئىو تاوانانەش ئىمانەن: (زىنا كەردن، تۆمەت باركەردنى كەسىكى بى تاوان بە
زىناوہ، دزى كەردن، سەرخۆش بوون، شەركەردن دژى ئىسلام، ھەلگەپانەوہ لە ئىسلام، سەتم و
تەعدەدا كەردن).

جا ھەركەسى تاوانىك لەو تاوانانە بكات، تۆلەيەكى تايبەتى ھەيە كە شەرع بۆى دانراوہ، سزای
تاوانى زىنا: دار لىدانە بۆ كۆپ و كچ، و بەردەبارانە بۆ ژن و پىساو، خواى گەورە فەرمويەتى:
﴿وَاللَّاتِي يَأْتِينَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ فَاَسْتَشْهَدُوا عَلَيْهِنَّ أَرْبَعَةٌ مِنْكُمْ فَإِنْ شَهِدُوا فَأَمْسِكُوهُنَّ فِي
الْبُيُوتِ حَتَّى يَتَوَفَّاهُنَّ الْمَوْتُ أَوْ يَجْعَلَ اللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلًا﴾ (النساء: ۱۵).

واتە: وہ ئىوانى كە فاحىشە ئەكەن لە ژنانى ئىوہ چوار شايبەتى عادلى موسولمان لە خۆتان

(۱) مەبەست بە مافى خوا واتە: دانراوہ بۆ بەرژەوەندى كۆمەل و پاراستنى ياساى گشتى، چونكە
مەبەست لە دىنى خوادا ھىر ئەرەيە، جا كاتىك مافىكى خوايى يىت كەواتە خست نىيە تىيدا، نە
لەلایەنى تاكەكانەوہ نە لەلایەنى كۆمەلەوہ.

تۆله كان (الحدود)

لەسەریان بگرن، جا ئەگەر شایەدیەن لەسەر دان بوو کارە، ئەو ژی زینا کەرەکان بەمەد بکەن لە ماله کاندە تا ژانیان کوتایی دێ بە مردن، یا ئەوێ خوا ریتگای پزگار بوونیان بۆ دائەنێ

وہ پیغمبر ﷺ ئەفرمویت: (خذوا عنی خذوا عني، قد جعل الله لهن سبيلاً: البكر بالبكر جلد مائة وتغريب عام، والشيب بالشيب جلد مائة، والرجم)

واتە: لێم وەر بگرن، لێم وەر بگرن، خوا ریتگایەکی بۆ داناون، کوپ و کچ سەد دارو سالتیک دورخستنەو، و ژن و پیاو سەد دارو بەردەباران کردنە.

وہ سزای تاوانی (قذف) تۆمەت کردنی بێ تاوانیک بە زینا هەشتا دارە. خۆی گمەرە ئەفرموی: ﴿وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ﴾ (النور: ٤) واتە: وە ئەوانی تاوانی داوێن پێسی ئەدەنە پال پیاوان و ئافەرەتانی داوێن پاك بەبێ ئەوێ چوار شایەتی عادل بەیتن، ئەو هەشتا قەمچیەیان لێ بدن و هەرگیز شایەتیان لێ وەر مەگرن، وە ئەوانە کەسانیک کە لە فرمانی خوا دەرچوون.

وہ سزای دزی دەست بڕینە خۆی گمەرە ئەفرموی: ﴿وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا جَزَاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾ (المائدة: ٣٨)

واتە: پیاو و ژن ئەگەر دزییان کرد، ئەو — ئێوێ قازی یا کار بەدەست — دەستیان بڕن، لە تۆلە ئەوێ بە ناحق مالتی خەلکییان بردووە وە سزایە کە لەلایەن خواوە بۆیان دانراوە بۆ ئەوێ کەسانی تر ئەو کارە نەکەن، وە خۆی گمەرە بە دەسلالت و کار دروستە.

وہ سزای تاوانی خراپەکردن و فساد لەسەر زەوی: کوشتن، یا لەداردان، یا دور خستنەو، یا دەست و قاچ بڕینە راست و چەپ، خۆی گمەرە ئەفرموی: ﴿إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلَافٍ أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ ذَلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾ (المائدة: ٣٣)

واتە: سزاو تۆلە ئەوانی شەر نەکەن دژی خواو تەجارت نەکەنە سەر حوکمەکانی خواو حوکمەکانی پیغمبەرەکە، وە تێ ئەکوژن خراپە لەسەر زەوی بلار بکەنەو بە کوشتن و دزین، ئەوێ کە ئەکوژن، یا ئەکوژن بەداردا، یا دەست و قاچیان بە پێچەوانەو نەبڕی یان شار بەدەر نەکۆرن، ئەو سزایە کە خوا دایناوە بۆیان سەر شۆڕی بە بۆیان لەدنیادا، وە لەئاخیرەدا سزایەکی گمەرە ئەدرێن ئەگەر توبە نەکەن.

وہ سزای تاوانی سەرخۆش بوون، هەشتا قەمچیە، دارە یا چل کە لەداوییدا بەدرێژی باس ئەکرێت لە جێی خۆی.

تۆله كان (الحدود)

وہ سزای ھەلگەپرانەوہ لە نیسلام کوشتنە بە پیتی فرمودە کە پیغمبەر ﷺ کە فرمویستی: (من بدل دینہ فاقتلوه)^(۱) واتە: ھەرکەسێ نایە کە گۆپی بیکۆژن.

وہ سزای تاوانی ستم و تەعداکردن کوشتنە، بە پیتی فرمودە: خۆی گەورە کە ئەفرموی: ﴿وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلَحُوا بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَىٰ فَفَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّىٰ تَفِيءَ إِلَىٰ أَمْرِ اللَّهِ فَإِنْ فَاءَتْ فَأَصْلَحُوا بَيْنَهُمَا بِالْقَدْلِ وَأَقْسِطُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ﴾ (الحجرات: ۹)

واتە: ئەگەر دوو کۆمەڵ لە موسلمانان چون بە گۆڕ یە کدا ئێوہ — ئەو ئیمانداران — پێکیان بھەنەو بە بانگ کردنیان بۆ قەبۆلی حوکم کردن بە کتیبی خواو سوننەتی پیغمبەرە کە، جا ئەگەر کۆمەڵێکیان رازی نەبوو بەو ستم و زیادەڕەوی کرد، ئەو شەر لە گەڵ ئەو کۆمەڵەیەدا بکەن کە ستم و زیادەڕەویە کە ئەکات، ھەتا ئەگەر ئەو بۆ سەر فرمانی خوا. جا کاتێ گەپایەو ئێوہ بەدادپەروەری پێکیان بھەنەو، وە ئێوہ لە ھەموو کارێکتاندا دادپەروەری، چونکە خوا دادپەروەرانێ خۆش ئەوێ

وہ بە پیتی فرمودە: پیغمبەر ﷺ کە فرمویستی: (إنه ستكون بعدي هنات وهنات. فمن أراد أن يفرق أمر المسلمين وهم جميع فأضربوه بالسيف كائناً من كان)^(۲).

واتە: دواي من بەلاو موصیبت پرو ئەدات جا ھەرکەس بپەوی موسلمانان لێک جیا بکاتوہ کاتێ ئەوان یەک بوون بە شمشیر لیتی بەدەن ھەرکەسێک بیت.

عەدالەتی ئەو سزاو تۆلانی:

ئەو سزایانە لە گەڵ ئەوہدا کە بەدی ھینەرن بۆیەرژوہەندییە گشتییەکان و پارێزەرن بۆ ناسایشی گشتی، سزایەکی ئەو پەر پاست و عادلیشن.

چونکە تاوانی زیناکردن پیستەرن و ناشیرینترینی تاوانەکانە، وە ھێرشە بۆ سەرخەلک و شەرف و کەرەمەت، وە تێکدەری یاسای خێزان و مائەکانە، وە پێ خۆش کەرە بۆ زۆر لە شەر و خراپەکان کە راگرەکانی تاک و کۆمەڵ لەناو ئەبن، وە قەوارە نەتەوێ نیسلام ناھێلن، لە گەڵ ئەوہدا نیسلام

(۱) أحمد (۲۸۲/۱) والبخاري (۶۹۲۲) وأبوداود (۴۳۵۱) والترمذي (۱۴۵۸) والنسائي (۱۰۴/۷)

وابن ماجة (۲۵۵۳).

(۲) مسلم (۱۸۵۲) وأبوداود (۴۷۶۲) وأحمد (۲۴/۴) والنسائي في الكبرى (۳۴۸۵).

تۆله كان (المحدود)

نیاحتیات و هوشیاری به کار هیئاره بۆ چمپاندنی ئه تاورانه، چونکه چهند مهرجیکی داناره بۆ چمپاندنی، که خمریکه پهیدا بونیان ئهستم بیت.

ههر بۆیه تۆلهی زینا تۆلهیه که مه بهست لیئی سهرزه نش و تهریق بوونهوه ترساندنه بۆ دوور کهوتنوه لیئی، زیاتر لهوهی که مه بهست لیئی جی به جی کردن و کار کردن بیت. وه تۆمهت دانه پال پیار و ژنی بی تاوان به زینا لهو تاوانانهیه که په یوهندی به کانی نیوان ئه ندامانی خیزان ئه پچرتنی و ژن و میرد له یه که جیانه کاتهوه، وه پایه کانی مال ئه پوختنی له کاتی کهدا که مال خانهدی یه کهمه له پیکهتانی کۆمه لدا، به چاک بوونی مال کۆمه لیش چاک نه میت، وه به خراب بوونی خراب نه میت.

کهواته دانانی لیدانی ههشتا قه مچی لهو کهسهی تاوانی تۆمهت هه لبهستن ئه نجام ئه دات دوا ی ئه وهی که نه توانی چوار شایهت بهیتنی پشتگیری بکه ن لهو تۆمهتدا که هه لئیه بهستوه، ئه پهری حیکمهت و پاراستنی بهرزه وهندی به، بۆ ئه وهی کهرامهتی هیچ کهس بریندار نه کات و سومعهی خراب نه کات.

وه دزی کردن ته عه دا کردنه بۆ سه رسامان و مالی خه لک و یاری پی کردنه به سامانی خه لک، که سامان خۆ شه یوست ترین شته بۆ مرۆف

جا دانانی سزای ده ست برین بۆ بکه ری ئه تاورانه تا وه کو خه لکی تر دوور کهوتنوه له کردنی ئه تاورانه، و هه موو کهس دلتیا بیت له سامانه کهی، و دلتیا بیت له خۆ شه یوست ترین و به نه رختین شتیک که هه ده تی، لهو شتانه یه که به جی شانازی ئه م شه رعه ته ئه م یترئ،

وه به راستی کاریگه ری وه رگرتنی ئه و یاسایه ده رکوتوه لهو وولاتاندا که به ناشکرا ئه و یاسایه ئه بن بهرته له گه رانه وهی ناسایش و ناگاداری سامان و پاراستنی له ده ستی گالته چی یان و نهوانی له نایین و یاسا ده رچوون. وه یه کیتی سۆقیهت له م دوا ی یاندا ناچار بوو که سزای دزی زیاد بکات دوا ی ئه وهی ده رکوت که تۆله ی به ندر کردن زۆری تاوانه که کهم ناکاتهوه، له بهر ئه وه بهریاری دا دز بکوژی به تهننگ که توندترین سزایه که بکه ری.

وه نهوانی شه ر نه که ن دژی خواو پیغه مبه ره کهی و هه لئیه بلا و کردنه وهی خراپه ئه دن له سه ر زه وی و داگیرستنه ری ناگری فیتنه ن، و تیکده ری ناسایش و خۆ شی کۆمه لئ، ناشوب ئه نیتنوه کار نه که ن له سه ر هه لگه رانه وهی ئه و یاسایانه ی که هه ن، نابج سزاکه یان له وه که مته ر بیت که ده ست و قاچیان به ری به پیچه مانوه، یا شاربده ر بکه ری.

تۆلهكان (الحدود)

وه عاروق خواردن كه بير و هوشى ئمو كسه لا ثبات، وه كاتيك كسيك يبو هوشى لدهستدا،
ئمو هممو دهبنگى و خراپهكارى يهك نهكات، جا كاتى دارى حدودى لى درا لىسر ئمو كار،
ئمو دار لى دانمى پىگر نىيت لىمى كه بگىرتهوه بۆ ئمو كار له لايهك و له لايهكى ترهوه خهلكى
ترى پى چاوترسىن نهكرى، له كردنى ئمو تاوانه.

بهجى هينانى تۆلهكان واجبه:

بهجى هينانى تۆلهكان كهلكى تىدايه بۆ خهلكى، چونكه پى لىتاوانهكان نهگرى و تاوانباران
ئوترسىنن ناهيلى كس بير لىو شتانه بىكاتموه كه ناروان، وه نىيته هوى بديهاىنى ئمن و
ناسايش بۆ هممو تاكتيك، نىتر ترسى نايىت نه له گيانى نه له مال و ناموسى وه نه له سوممعو
كپامدت و نازادى.

نسانى و ئىبنو ماجه له ئىبى هوڤهڤه نهگىرتهوه كه پىغهمبىر ﷺ فرمودىتى: (حَدُّ يُعْمَلُ بِهِ
فِي الْأَرْضِ خَيْرٌ لِأَهْلِ الْأَرْضِ مِنْ أَنْ يُمَطَّرُوا أَرْبَعِينَ صَبَاحًا) ^(١) فى الحديث جرير بن يزيد بن جرير بن
عبدالله البجلي وهو ضعيف منكر.

واته: تۆلهيك لىزهوىدا كارى پى بىكرى و بىرتهو بىرى چاكره بۆ خهلكى سىرزوى لىمى چل
بهيانى بارانيان بىسردا ببارى.

ئىم همدىسه جىرىرى كورى يىزىدى كورى جىرىرى كورى عبدوللاى بوجهلى تىدايه كه (ضعيف
و منكر).

وه همر كردهويكه بىرىا كردنى تۆلهكان بوستىنى ئمو حوكمهكانى خوى پىك خستوه و شىر
كردنه دژى خوا، چونكه ئمو چىسپانى تاوانمو بلاوبوونموه خراپهيه.

ئىحمىد و أبوداود و حاكم كه بهصحيحى داناه گىراويانهتموه كه پىغهمبىر ﷺ فرمودىتى:
(مَنْ حَالَ شَفَاعَتُهُ دُونَ حَدٍّ مِنْ حُدُودِ اللَّهِ فَهُوَ مُضَادٌّ لِلَّهِ فِي أَمْرِهِ) ^(٢) واته: تىكاى همر كىس يىته
هوى بهجى نههينانى همدىك له همددهكانى خوا، ئمو ئمو كسه دژى خوا و فرمانهكانى يىتى.

جارى وا هديه همدى كىس بى ناگا ئىبن لىو تاوانمى تاوان بارىك نىيكات، كىسهبرى سزادانى
نهكات بهزى پىدا دىتموه، جا قورنار بىرار ئىدا كه ئمو پىچوانمى ئىمان و باوهڤه، چونكه باوهڤ

(١) النسانى (٧٦/٨) وابن ماجه (٢٥٣٨) وابن حبان (٤٣٨١).

(٢) أحمد (٧٠/٢) وأبوداود (٣٥٩٧) والحاكم (٣٨٣/٤).

تۆله كان (الحدود)

ئۇە پىئويست ئەكات كە مەزۇڭ خەزى پاك و خاۋىن رابگىرى لى تاۋانەكان، ۋە ھەروەھا باۋەر و بەرزكردنەۋى تاكە كەس و كۆمەل پىئويست ئەكات بۆ رەۋىشى بەرزو خەزى چاك،

خەزى گەۋرە ئەفەرمەۋى: ﴿الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَيْشَهِدَ عَذَابُهُمَا طَائِفَةٌ مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ (النور: ۲).

ۋاتە: زىناكەرى كەچ و كۆر كە زەۋاجيان ئەكەربى ھەرىكەيان سەد قەمچى لىۋەدەن، ۋە بەزەبى پىسا ھاتنەۋەيان ھەلتان نەنى ۋاز لى سزادانىان بەيتىن يا سوكى بىكەن، ئەگەر تىۋە باۋەرەتان بەخەۋا پۇزى درەبى ھەبە، ۋە نەبى كۆمەل لى لى باۋەرەداران سزادەكەيان بېيىن، بۆ نامۇزگارىۋ پەند ۋەرگەرتەن.

چونكە بەراستى بەزەبى ھاتنەۋە بەكۆمەلدا زۆر گەنگەرە لەبەزەبى ھاتنەۋە بە تاكە كەسەكدا.

فَقَسَا لِيَزْدَ جِرُوا، وَمَنْ يَكُ حَازِمًا فَلْيَقْسُ أَحْيَانًا عَلِيٍّ مِنْ يَرْحَمُ

ۋاتە: تونەدەل رەق بوۋ، بۆ ئەۋە پەند ۋەرگەرتەن و بىرسەن، چونكە ھەركەس قايم و ھوشيار بىن لى كەرىدا، با ھەندەك جار دىل رەق بېت بەرامبەر ئەۋ كەسە كە بەزەبى ھەبە بۆ.

تەكەكەردەن لى تۆلەدا:

ھەرامە كەس تەكا بىكات ياكارەك بىكات كە ھەدەكە لى ھەدەكەنى خە يەك بىرەت، چونكە بەرۋەندەبەكە بەدە ھاتتەۋ لىدەست ئەچەت، ۋە پال پىۋە نانە بە خەلەكەۋە بۆ تاۋان كەردەن، ۋە پازى بوۋنە بەرزگارىۋونى تاۋانبارەك لى سەۋەنجەمى تاۋانەكە. ئەۋ تەكەبەش كاتەك قەدەغەبە كە كارەكە بىگاتە دەست ھەكەم، چونكە تەكەكەردەن لى كاتەدا ۋا لى ھەكەمەكە ئەكات ۋاز لى ئەركە سەۋەكەبەكە بەيتىن، ۋە دەرگەي پەك خەستى تۆلەكان ئەكاتەۋە.

بەلام پىش ئەۋە بىگاتە لى ھەكەم قەيناكە تاۋان بار داپۇشەرى ۋ لى ھەكەم تەكەي بۆ بىكەرى.

ئەۋ دەرە و نەسانى و ھەكەم كەبە ھەبە داناۋە گىتەراۋانەتەۋە لى ھەدەبىسى ھەمەرى كۆرى شەۋەبەۋە لەۋاكەبەۋە لەۋاكەبەۋە كە پىنەمبەر ﷺ فەرمەۋەتە: (تەۋافوا الھود فەما بىيىنكەم، فەما بلفنى من ھەد فەد ۋەب) ^(۱) ۋاتە: لەبەكەتە بېۋەن لى تۆلەدا، چونكە ھەركەي گەبەشت بەمەن بەجەتەتەنى ۋەبە.

(۱) أبوداود (۴۳۷۶) والنسائي (۷۰/۸) والھاكم (۴/۳۸۳).

تۆله كان (الحدود)

وہ نہ محمد و خاوەن سونەنەکان تەخریجیان کردووە، وەحاکمیش بەصەیحی داناوە لە ھەدیسی صوفوانی کوپی نومییدا کہ پیغمبەر ﷺ کاتی رستی دەستی ئەو بێژی کہ کراسەکی لێ دزی، خەڵک تەکیان بۆ کرد پیغمبەر ﷺ فرموی: نەئەبوو ئەو تەکیەتان کاتی بکردایە کہ هیشتا نەتان هیناوە بۆ من^(۱).

وہ لە عاتیشووە کہ فرموویەتی: ژنیکی مەخزومی شتی لەمالان نەخواست و دروایی نەئەداوە، پیغمبەر ﷺ فرمائی دا دەستی بپن، کەس و کارەکی ھاتنەلای نوسامی کوپی زەید کەتەکیان بۆ بکات، ئەویش ھاتە لای پیغمبەر ﷺ تەکی بۆ کرد، پیغمبەر ﷺ فرموی: (یا أسامة، لا أراك تشفع في حد من حدود الله عزوجل) واتە: ئەو نوسامە، نەت ییسم لەھەددەیک لە ھەددەکانی خۆی گۆرە دا تەکا بکە. لە پاشاندا پیغمبەر چووہ سەر دوانگە و ووتاریکی داو فرموی: (إنما هلك من كان قبلکم بأنة إذا سرق فيهم الشریف ترکوہ، وإذا سرق فيهم الضعیف قطعوہ. والذي نفسي بیدہ، لو کانت فاطمة بنت عمد لقطعتم یدہا).

واتە: ئەوانی پیش تێوہ بۆیە لەناو چوون نەگەر دەرئەمەندیک و خاوەن پلە و پایەیک دزی بکردایە وازیان لێ ئەھیتا، بەلام نەگەر ھەزارێک دزی بکردایە دەستیان نەبێ. بەو زاتە گیانی منی بەدەستە نەگەر فاطمە کچی موحەممەد بواہ دەستم نەبێ (ئێتر دەستی ژنە مەخزومی بەکە بێ. نہ محمد و موسلیم و نەسائی گێراویانەتھوہ^(۲)).

کەوتنی تۆلە بە (شبهة) گومان:

تۆلە سزایە کہ لەو سزایانە زیان بەلاشی تاوانبار و سوومەعی نەگەینیت، وە دروست نییە رەواکردنی حورمەتی کەس و بریندارکردنی ئیلا بەحەق نەبیت، ئەو حەقەش ناچەسپی ئیلا بەبەلگەیکە و نەبیت کہ گومان رێی پێ نەبات، چونکہ نەگەر گومان رێی پێ برد ئەو رێگر نەبیت لەو یەقین و دڵنیایییە کہ حوکمەکان لەسەری دانەمەزێ. وە لەبەر ئەو یە تۆمەت و گومان نیەتیباری نەبووہ کاری پێ نەکراوہ، چونکہ گومان جێگای ھەلە یە. لە ئەبێ ھورەیرە ھاتوہ کہ فرموویەتی: پیغمبەر ﷺ فرموویەتی: (ادفعوا الحدود ما وجدتم لها مدفعاً) رواہ ابن ماجہ^(۳).

(۱) أبوداود (۴۳۷۶) والنسائي (۷۰/۸) والحاكم (۲۸۳/۴).

(۲) أحمد (۱۶۲/۶) مسلم (۹۸/۱۶۸۸) والنسائي (۷۵-۷۳/۸).

(۳) ابن ماجہ (۲۵۴۵).

واته: تۆله كان لابهرن مادام پىنگاتان بۆ دۆزىيموه.

وه له عائيشموه كه فرمووييتى: پىغهمبەر ﷺ فرمووييتى: (ادراؤا الحدود عن المسلمين ما استطعتم، فإن كان له مخرج فخلوا سبيله، فإن الإمام لأن يخطىء في العفو خير له من أن يخطىء في العقوبة) رواه الترمذي^(١).

واته: تۆله كان له موسلمانان دوورخهمنوه ههتا نهتوانن، جا نهگهر رىگايهكى بۆ ههبوو نهوه بهرهلای بکهن، چونكه پيشموا لهلى بوردندا ههله بکات چاکتره بۆى لهوى له سزادا ههله بکات، ترمذي گىرايهيهيهوه، و باسى نهوى کردوه كه نهو حدیسه به موقوفى هاتوه و وهقفه کهش راستره، وه ووتووييتى: لهچفند کسىنکهوه گىراوهتهوه له سهحابهوه خوا لىيان رازى بيت كه نهوانيش وهك نهويان ووتوه.

گومانه كان و بهشه كانى :

ههغه فیه كان و شافیهیه كان، باسى گومانه كانيان کردوه و ههريه کهيان راي خۆى ههيه را لهخواره روونى نه کهينهوه:-

راي شافیهیه كان:

شافیهیه كان رايان وايه كه گومان نه كرى بىسى بهشموه:

١-گومان له شوئندا:

واته شوئنى کرداره كه: وهك نهوى پياوه كه چوپيته لای ژنه كى كاتى بى نوژ بووه يا بهرژوو بووه، يا له دوواي دواوه چوپيته لای، نهوه شوپهه كه ليره دا لهجى کردوه حرامه كه نهوستى.

چونكه نهو شوئنه پياو خاوه نييتى، وه مافى پياوه كهيه كه بهچيته لای ژنه كى، وه له كاتى كيدا پياو بۆى نهبووه بهچيته لای ژنه كى له كاتى بى نوژى دا يان له كاتى بهرژوو بوون يان له دواوه، بهلام نهوه كه پياوه كه خاوهنى جىگه كهيه و خاوهن مافه، لهسهر نهو شوئنه گومان دروست نهكات، وه بوونى نهو شوپهه يهش پىويست نهكات كه حد لابهرى، نيتر بکمر باوهري بى به ههلال بوونى کرده كه يان به حرام بوونى وهك يه كه، چونكه بناغى شوپهه كه نه بهرپاوه نىيه، بهلكو بناغه كى شوئنى کرداره كهيهو زال بوونى بکمره به سهرىا لهوى شهرعموه.

٢-گومان له بکمردا:

(١) الترمذي (١٤٢٤).

وہك ئەو كەسك بچیتە لای ژنیک كە بۆی كرابێ بە بووك لەسر ئەو كە ژنیستی، پاشان پوون ببیتەو كە ژنەكەى نییە. وە بناغەى ئەم شوبەهە گومان و زانینى بكەرەكەى بە شیوەیەك ئەو كارە ئەكات وا ئەزانیت كە حەرام ناكات، جا بوونی ئەو گومانە لای بكەرەكە شوبەهەك دروست ئەكات كە حەدەكەى لە كۆل ئەخات، بەلام ئەگەر بكەر كاتى ئەو كارەى كوردیت زانیبیتى بەحەرامى ئەو شتە، ئەو شوبەو گومانى تێدا نییە.

۳- گومان لە لایەندا:

مەبەست لەمە گومانە لە حەلال بوونی كردارەكو حەرامىیەتى، وە بناغەى ئەم شوبەهەش جیاوازی نیوان زانیانە لەسر كردارەكە، جا هەر شتیک كە زانیان جیاوازیان هەبێ لەسر حەلالى یا حەرامى ئەو شتە ئەو جیاوازییەكە گومانەو حەددى پێ لانەبێ، بۆ نمونە: ئەو حەنفیە مەرەكردنى ئافرەتى بەبێ سەرپرشت بە دروست داناه،

وە مالیک بەدروستی داناه بێ شایەت، وە جەماوەرى زانیان ئەو مەرە پرینە بەدروست دانانین، وە ئەنجامى ئەو ژن هێشانە ئەوێ كە حەد نییە لەسر چۆنەلا ئەو مەرە پرینەدا كە جیاوازی هەیه لەسر دروستىیەكەى، چونكە جیاوازییەكە ئەبێ بە شوبەو حەدەكە لانەبات، با بكەرش باوەرى وایست كە ئەو كارە حەرامە، چونكە باوەرى ئەو لەخۆیدا كارىگەرى نییە، مادام زانیان جیاوازییان هەیه لە حەلالى و حەرامىدا.

پای حەنفیەكان:

خەنفیەكان رایان وایە كە گومان ئەكرێ بە دوو بەشەو:

۱- گومان لە كرداردا:

ئەمەش شوبەو گومانە دەرەق كسانیک كارەكەیان لێ تێك چوویت، ئەك ئەوانەى لێیان تێك نەچوو بیت، وە ئەم گومانە نەچسپیت دەرەق كەسك كە حەلالى و حەرامى لێ تێك چوویت، وە بەلگەى كى بیستراو نەبیت كە حەلالى دەرەق، بەلكو شتیک كە بەلگە نییە بە بەلگەى زانیو، وەك كەسك بچیتە لای ژنە سەبەسى تەلاق دراو كەى یان بائینەكەى لەسر مالتیک، لە عیدەكەیدا.

وە لێكدانەوێ ئەمەش ئەوێ كاتیک لە بنەرەدا نیکاح نەماوە دەرەق حەلال بوونەكە لەبەر بوونی پەك خەرى حەلالى شۆتەكە، كە تەلاقدانە، بەلام نیکاح ئەمیتى دەرەق بە جێگەكە، وە حەرامىیەكە لەسر مێردەكانە و بەس، وە ئەو چۆنە لایە حەرامە و زینایە، و تۆلە پێتوێست ئەكات، مەگەر كەبرا ئیددەعای ئەو بكات كەلێ تێك چوو، و وای زانیو كە حەلالە، چونكە

تۆله كان (الحدود)

گومانه كى لىسر جۆرىك له بهلگه داناوه كه نهویش مانهوى نىكاچه له مافى جىگادا و حرامى نو ژنانه بۆ كسانى تر همتا له عىده دا بن، وه واى زانىوه حه لالى نىكاچه كمش همر ماوه تهوه، نهوه همرچنده ناشى بۆ بهلگه له سر راستى، بهلام چونكه گومانى نهوى ههيه كه بهلگهيه، تۆلهى له كۆل نه خات وهك چۆن گومانه كانى تر تۆله له كۆل نه خمن. وه مەرج - بۆ بوونى گومان له كاردا - نهويه كه له بناغدا بهلگه لىسر حرامى نهو شته نه بىت، وه تاوانبار باوهرى به حه لالى نهو شته بىت - بهلام نه گهر بهلگه هه بوو لىسر حرامى، يا باوهرى به حه لالى كار كه سەلتىراو نه بوو، نهوه شوبهه نىيه له نه سلا. وه نه گهر چەسپا كه تاوانبار به حرامى نهو شتهى زانى بوو نهوه تۆلهى لىسر پىتوسته.

٢- گومان له شوئنه كه:-

وه شوبههى حوكمىشى پى نهوترى، وه ههروه ها شوبههى (ملك)، وه نهو شوبههيه به جۆرىكه كه گومان له حوكمى شەرعدا هه بىت، ده ريارهى حه لالى و حرامى، وه مەرجه بۆ نهو گومانه كه له حوكمىك له حوكمه كانى شەرعوه پهيدا بوو بىت، نه مەش بەدى دىت به بوونى بهلگهيه كى شەرعى كه نهفى حرامى بكات، وه نىعتىبار به گومانى بكه ره كه نىيه، كهوابى يەكسانه كه بكه ر باوهرى به حه لالى بىت، يا حرامىيه كه بزانى، چونكه گومانه كه به بهلگهيه شەرعى چەسپاوه نهك به زانين و نه زانين.

كه سزاكه به جى دىتى؟ :

زانايان لىسر نهوه رىك كه نه بىت حاكم يا جىگيره كى نهو كار بهكن، وه كەس بۆى نىيه له خۆيهوه نهو كار بهكات. طه حارى له موسلىمى كورى يەسارهوه نه گىر تتهوه كه فەرموويهتى: پياوئكى صەحابى نهى ووت: (زه كات و تۆلهو بهش كردنى مالى تالانى جەنگى و نوێژى هەينى نه بى سولتان بىكات)

طه حارى فەرموويهتى: نازانين كه سىك هه بىت له صەحابه پىچەوانهى نهوه بوو بىت^(١).

بهيههقى نه گىر تتهوه له خارىكه كورى زهيدوه له باركهيهوه، وه ههروه ها له نه بى زه نادوه تهخرىي كردوه له باركهيهوه لهو زانايانهوه كه كۆتايى بۆ لای قسهى نه مان ده بى له مەدينه دا كه هه موريان و وتوويانه: (نا بىت كهس تۆله به جى بهينى به بى سولتان نه بىت، مه گهر نهو كهسه تۆله له عەبده كى يا كه نيزه كه كى بسىنى كه زىنايان كرده بى)

(١) بهلام نىينو حەزم نه لىت: دوانزه صەحابى پىچەوانهى نهوه).

تۆلەكان (الحدود)

وہ کۆمەلتى لہ پىشيان بۆ ئىوہ چوون، لەوانە شافىعى، كە گمورە ئىتوانى سزای بەندە كەى خۆى بدات، وە بەلگەيشيان ئىوہ كەلە عەلىيەو خواى لى پازى يىت تەگىرئەو كە كارە كەرتكى پىغمبەر شىتىكى لى ڤوودا، پىغمبەر ﷺ فەرمانى پى كەردم سزای بەدەم، منىش بۆى چووم سەيرەم كەرد بى نۆزە ھاتەو بە پىغمبەرم ووت: فەرەوى: (إذا جفت من دمها فأقم عليها الحد، أقيموا الحدود على ما ملكت أيمانكم) رواه أحمد وأبو داود، ومسلم، والبيهقي، والحاكم^(١).

واتە: كە خۆىنى گىرساوە تۆلەى لى بستىنە، تۆلە لەوكەسانە بستىن كەبەندەو كەنیزەكتان، نەبوحنەيفە ووتووەتى: گمورەكە ئىبى كىشەكە بەرزىكاتەو بۆلای سولتان خۆى تۆلەى لى نەستىن.

داپۆشىنى تاوان شەرىعە:

جارى وا ئىبەت كە داپۆشىنى تاوانباران چارەسەرتكى سەركەوتوانە، بۆ ئىو كەسانەى تووشى كەردنى تاوان و گوناه ئىبن، چونكە جارى وا ئىبەت كەتاوانەكەيان كەرد پەشىمان نەبەو و تەوبەى نەصوح نەكەن و دەست بە ژيانىكى پاك و خاوتن نەكەن.

لەبەر ئىوہ ئىسلام داپۆشىنى داناه لەسەر ئىو تاوانبارانەى تووشى تاوان ئىبن، وە پەلە نەكەردن لە دەرختىنى كارەكەيان، لە سەعیدى كۆڤى موسەببەو كە ووتووەتى: پىم گەشتووە كە پىغمبەر ﷺ بە پىاوئكى بەنى تەسەلمى فەرەوو كە پىيان تەوت ھەززال، كە ھاتبوو لای شكاتى لەپيارەك نەكەرد زىناى كەردبو، ئىوہش پىش ئىوہى ئاوەتى: ﴿وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً﴾ (النور: ٤) بىتە خوارەو.

(يا هزال لو سترته بردائك كان خيراً لك)^(٢).

واتە: ئىى ھەززال نەگەر بەكەسەكەت دات پۆشايەو دەرە نەختايە بۆ تۆ چاكتە بوو.

يەحيایى كۆڤى سەعید ووتووەتى: ئىم ھەدىسەم لە كۆرەكدا نەگىرپاوە كە يەزىدى كۆڤى نووعەى كۆڤى ھەززالى تەسەلمى تىدا بوو، يەزىد ووتى: ھەززال بايەرەومو ئىو ھەدىسەش ھەقە.

وہ ئىبىنو ماچە لە ئىبىنو عەبباسەو نەگىرپتەو خوا لى پازى يىت كە پىغمبەر ﷺ فەرەوىتى: (من ستر عورة أخيه المسلم ستر الله عورته يوم القيامة، ومن كشف عورة أخيه كشف الله عورته حتى يفضح في بيته)^(٣).

(١) أحمد (٩٥/١) ومسلم (٣٤/١٧٠٥) وأبو داود (٤٤٧٣) والبيهقي (٢٢٩/٨) والحاكم (٣٦٩/٤).

(٢) أبو داود (٤٣٧٧ و ٤٣٧٨) ومالك في (الموطأ) (١٦٤٠).

تۆلەكان (الحدود)

واتە: ھەركەس عەیبی بۆیەكی موسڵمانی داپۆشی خوا لە پۆژی قیامتدا عەیبی دانەپۆشی، وە ھەركەس عەیبی بۆیەكی موسڵمانی بلاوكردهوه، خوا عەیبی دەر نەخار لەمالەكەي خۆیدا نابروی ئەبات.

وە ئەگەر داپۆشینی ئاوا شتیکی پەسەند بێت، ئەبێ شایەتی دانیشی پێچەوانەي (أولی) چاکتر بێت کە سەرچاوەكەي کەراھەتی تەنزیھە، چونکە شایەتی دان لە پلەي مەندوبدايە لەلایەن كۆردنەوه، وە کەراھەتی تەنزیھە، لەلایەنی وازھێنانەوه، ئەوش بە نەسبەت کەسیكەوه ئاوايە کە خۆي نەگرتبێ بە زیناوهو ریسوا نەبوی پێی، بەلام ئەگەر حالەتەكە گەیشتبو بەلاو بوونەوهو ریسوا بوونی، ئەوکاتە پێویستە شایەتی دانەكە باشتر بێت لە شایەتی نەدانەكە، چونکە ئەوی یاسادانەري نیسلام مەبەستی یەتی چۆن كۆردنی زەویە لە تاوان و داوین پیسی، ئەوش بە تۆبەو پەشیمان بوونەوي تاوانباران و سزادانیان بەجێ دێت، جا کاتیك حالەتی چاوپنۆکی لە زیناداو گۆی نەدان پێو بلاو بوونەوي دەرکوت، ئیتر ئەو چۆن كۆردنی زەویە کە مەبەستە بە ھۆی تۆبەو ئیحتیماڵیکە نەبوونەكەي دەرکوتو، جا ھەركەس ئەو حالەتی ھەبێ ئەو پێویستە ھۆیەكەي تریان جێبەجێ بێت بۆ چۆن كۆردنەكە، کە ئەویش سزادانە،

بە پێچەوانەي کەسیكەوه کە جارێك یا چەند جار زینا بکات و لە ترسا خۆي بشارتتەوهو پەشیمان بێتەوه، لەم حالەتدا پەسەندە شاھید داپۆشی.

موسڵمان ئەبێ گوناھي خۆي داپۆشی:

بەلکو پێویستە لەسەر موسڵمان خۆشي کە خۆي داپۆشي و نابروی خۆي نەبا بە باس كۆردنی ئەو تاوانەي کە ئەیکات، یان دان پێدانانی لای حاکم بۆ ئەوي سزای بدات لەسەري.

نیمامی مالیک لە (الموطأ) دا ئەگێرتتەوه لە زەیدی کوری ئەسڵمەوه کە پێغەمبەر ﷺ فرموویەتی: (یا أيها الناس، قد آن لكم أن تنتهوا عن حدود الله من أصاب شيئاً من هذه القاذورات فليستر بستر الله، فإنه من يبذل لنا صفحته، نُقم عليه كتاب الله).

واتە: ئەي خەلکینە: ئیستا کاتی ئەو ھاتو، واز لەھەددەکانی خوا بھێتن. . ھەركەس تووشي شتیك بوو ئەو شتە پیسانە، با خۆي بە پەردەي خوا داپۆشي، چونکە ھەركەس راستی خۆي دەرخات بۆمان بەپیتی کتیبی خوا تۆلەي لی ئەستێن.

تۆله ئىيىتتە برىتى و كهفارهت بۆ تاوانه كان :

بەشى زۆرى زانايان رايان وايه كه تۆله له يەككە سەندرا ئىيىتتە برىتى و كهفارهتى ئىو تاوانىي كه كروويەتى، وه له رۆژى دوايىدا له سەرى سزا نادى، بە پىتى ئىو بوخارى و موسلىم گىراويانەتەوه له عوبادەى كورى سامىتەوه كه ووتويەتى: له كۆرپەكدا لەخزمەتى پىنەمبەردا ﷺ دانىشتىبووين فەرموى: (تبايعوني على أن لا تشرکوا بالله شيئاً، ولا تزنوا، ولا تسرقوا، ولا تقتلوا النفس التي حرم الله إلا بالحق فمن وفى منكم فأجره على الله، ومن أصاب شيئاً من ذلك فعوقب به فهو كفارة له. ومن أصاب شيئاً من ذلك فستره الله عليه، فأمره إلى الله إن شاء عفا عنه وإن شاء عذبه)^(۱).

واتە: موبايەم بکەن لەسەر ئىو كه هېچ شتێك نەکەنە هاربەش بۆ خوا و زینا و دزی نەکەن و کەسێك نەکوژن كه خوا حەرامى کردبێ مەگەر بەهەق، جا هەرکەس پەیمانەکەى بۆدە سەر ئىو پاداشى لەسەر خوايه، وه هەرکەس تاوانىکى کرد لەو تاوانانە و لەپاشان سزا درا لەسەرى ئىو ئىو سزايە ئىيىتتە برىتى تاوانەكە، وه هەرکەس تاوانىکى کرد لەو تاوانانە و خوا دایچۆشى بۆى، ئىو کارى بەدەست خوايه، ئارەزو بکات لى خۆش ئىيىت و ئارەزو بکات سزای ئەدات،

وه بەجیهیتانێ تۆله هەرچەندە برىتیه بۆ تاوانەکان لەگەڵ ئىو شدا هەرەشەيه بۆ ئىو كەس نەوتى کارى وەها بکات کەواتە برىتى و هەرەشەيه بەيه کەوه.

بەجیهیتانێ تۆله لەزەوى جەنگدا (دار الحرب):

کۆمەلێ له زانايان بۆ ئىو چوون كه تۆله له زەوى جەنگدا بەجى ئەهينى وەك چۆن له زەوى ئىسلامدا بەجى ئەهينى بى جياوازی، چونكه فەرمان بە بەجیهیتانێ فەرمانى گەشتیه، تايبەت نیه به جینگايەك جگە لەجینگايەكى تر.

وه ئىو زانايانێ بۆ ئىو چوون

ماليك و لەيسى كورى سەعدە و ئىبوحنىفە و جگە له ئىبوحنىفە ووتويانە: نەگەر سەرلەشكرێك زەويه كى بى بارەوانى داگیر کرد، نايىت لەو سەربازگەيدا تۆله لەسەر هېچ كام له سەربازەكان بەجى بهيتىت، مەگەر لەبەردەم مىسر يا شام يا عىراقا يىت، لەو كاتەدا تۆله لەناو سەربازگەكەيدا جى بەجى نەكات،

(۱) البخاري (۴۸۹۳) ومسلم (۱۷۰۹).

تۆلەكان (الحدود)

بەلگەى ئەمانەش ئەوئەبە كە تۆلەسەندەن لەو شوئەندا پال بە سزادراوەكمەو ئەنئەت كە رابكات بۆ وولتاتى بى باوەران، وە ئەو رايە لەپەشە، چونكە ئەوە حەمدەيكە لە حەمدەكانى خوا، كە قەدەغە كراوە لەكاتى جەنگدا جى بەجى بگرت، لە ترسى ئەوئە شتى رۆو بدات كە لەو خراپتر بىت. وە ئەحمەد و ئىسحاقى كورپى راھەوبە و ئەوزاعى و گەلەئەكەتر لە زانايانى ئىسلام دانسان بەوئەدا ناوە كەنايەت لەزەوى دوشمەندا تۆلە جى بەجى بگرت، وە ئىجماعى صەحابەشى لە سەرە، وە ئەبو مىحجەنى ئەقەفى خوا لىي رازى بىت خۆى پى راگەر نەئەكرا لە خواردنەوى عارەق، وە لەجەنگى قادسىدا خواردىيەو، سەرکردەى سوپاكە، كەسەعدى كورپى ئەبى وەققاص بوو بەندى كردو فرمانى پێئەندە كردنىدا، جا كاتى ھەردوو سوپاكە دايان بەدەكدا ئەم شىعەرى ووت:

كفا حزناً أن تطرد الخيل بالقنا وأترك مشدوداً علي وثاقيا

ئەوئەندە خەفەتە بەسە كە ئەسپەكان بە نێزەوہ راپو بنرێن، و منیش بەجى بەئەلرێم بە بەندەكراوى. پاشان بە خێزانەكەى سەعدى ووت: بەرەلام بەكە، پەيمان بىت ئەگەر خوا بەساعى گێرپامىيەو بيمەو قاجەكام بچەمەو نار پەيوئەندەكمەو، وە ئەگەر كوژراشم ئەو بەزەبىتان پێئەدا دیتەو،

نەوئەش كردىيەو، خۆى ھەلدايە سەرپشتى ئەسپەكى سەعد كەناوى (البلقاء) بوو پەمىكى گرتە دەست و ھاتە دەر بۆ جەنگ، بەشێوەيەك جەنگا كە سەعد و سوپاكەى ئىسلامى پى سەرگەوتوو بوو ھەتا وایان ئەزانى فریشتەى و ھاتووہ بۆ يارمەتییان، كاتى دۆژمن شكا گێرپامەو و پێئەندەكانى كەردەوہ قاجى، خێزانەكەى سەعد بەسەرھاتەكەى بۆ سەعد گێرپاوە، سەعدیش بەرەلای كرد و سوئەندى خوارد سزای نەدات لەبەر خاترى ئەو كارەساتەى بەسەر دۆژمنى ھێنا كە سوپای مۇسلمانانى پى بەھێز بوو، ئەبو مىحجەنىش دواى ئەو تۆبەى كرد لە عارەق خواردەوہ.

جا دواخستنى حەمدەكە یا خستنى لەبەر بەرژەوئەندەيەكە بەھێز بوو، كە خێرى زۆرتر بوو بۆ خۆى و بۆ مۇسولمانان وەك ئەوئە حەمدەكە بەجى بەھێزى.

قەدەغە كردنى تۆلە بەجەھەتەن لەمەزگەوتدا لەبەر پاراستنى لە پەسەوون:

ئەبو داود گێرپاوەئەيەو لە حەكیمى كورپى حیزامەوہ خوا لىي رازى بىت كە ووتووەتى: (پەغەمبەر ﷺ ئەم ئەھەشت لە مەزگەوتدا كەس بەكوژرەتەو و ھۆنراوى تێدا بووترى و تۆلەى تێدا بەجى بى) ^(١).

(١) أبوداود (٤٤٩٠).

نايا قازى بۆى ھىدە بە زانستى خۆى ھوكم بدات:

ظاھىرىيەكان رايان وايە كەلسەر قازى فەرۋە بە زانستى خۆى ھوكم بدات لەخوژن و تۆلە و سامان و زىنا و سزادا، جا پىتش ئىۋەى بېيتە قازى زانبييتى يا پاش ئىۋە يەكسانە، ۋە ئىۋە ھوكمى بە زانستى قازى بېيت بەھىزترە، چونكە ئىۋە جۆرە ھوكمانە بىراستى و دلتىابونە لىتى. پاشان بە ئىعتىراف كردنى تاوانبار، پاشان بە شايت، چونكە خۋاى گمورە ئىۋەموروى: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ﴾ (النساء: ۱۳۵).

واتە ئىۋە ئىۋە كەسانى بارەرتان ھىتاۋە لەسەر دادپەرۋەرى پايدەدارىن و لەبەر پەزامەندى خوا شايتى بدەن.

ۋە بەپىتى فەرموودەى پىتغەمبەر ﷺ (مَنْ رَأَى مِنْكُمْ مُنْكَرًا فَلْيُغَيِّرْهُ، فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبَلْسَانَهُ... الخ)^(۱)

واتە: ھەر كەس لە ئىۋە كارىكى خراپى يىنى با بە دەستى بىگۆرپى، ئەگەر نەيتوانى بەزمان ... تا دوۋاىيى فەرموودە كە.

كەواتە بە صەحيحى ھاتوۋە كە قازى ئىبىن ئەدەلت جى بەجى بىكات، ۋە ئىۋە ئەدەلت نىرە كە ۋاز لە سىتمكار بەپىتى لەسەر سىتمەكەى نەيگۆرپى، ۋە بە صەحيحى ھاتوۋە كە لەسەر قازى فەرۋە ھەر خراپە كارىدەك كە زانويەتى بىگۆرپى بە دەستى خۆى، ۋە ھەر خاۋەن مافىك مافى خۆى بداتى، ئەگىنا ئىۋىش سىتمكارە.

بەلام جەماۋەرى زانايان رايان وايە كە بۆ قازى نىيە بە زانين و ناگادارى خۆى ھوكم بىكات، ئىۋەبەكر خوا لىتى رازى بىت فەرموۋىتى: (لَوْ رَأَيْتَ رَجُلًا عَلَى حَدٍّ لَمْ أَحَدِهِ حَتَّى تَقُومَ الْبَيْنَةُ عِنْدِي) واتە: ئەگەر پىۋىركم يىنى لەسەر تاۋانىك بوو كە شىۋاى تۆلەيە تۆلەى لى ناسەنم ھەتا شايتىك شايتى نەدا لە سەرى لای من،

چونكە قازى ھەر ۋەك كەسانى تر ۋايمو دروست نىيە ئىۋە شىۋە ئىۋەبىنى بى لىت ھەتا بەتۋاۋى بۆى پرون نەيتىمۋە، بە بەلگە و شاھىد. ۋە ئەگەر قازىدەك تاۋانى زىناكردنى داىە پال كەسنىك بەۋە كە خۆى چاۋى لىۋو بەلام بەلگەى تۋاۋى نىۋو لەسەر ئىۋە كارە، ئىۋە بە (قاذف) تۆمەت چى ئىۋەمىرۋى و ئىبىن تۆلەى لى بەسەندى جا كاتىك لەسەر قازى حەرام كرايىت ئىۋەى ئەيزانىت بىلىت، ئىۋە كار پىن كردنى لەپىشتەرە كە حەرام بىت، بىنەماى ئىۋە رايەش فەرموودەى خۋاى گمورەيە

(۱) أحمد (۱۰/۳) ومسلم (۷۸/۴۹) وأبوداود (۱۱۴۰) وابن ماجه (۱۲۷۵).

تَوَلَّهِ كَانَ (الحدود)

که فەرموویەتی: ﴿فَإِذْ لَمْ يَأْتُوا بِالشَّهَدَاءِ فَأُولَئِكَ عِنْدَ اللَّهِ هُمُ الْكَاذِبُونَ﴾ (النور: ۱۳) واتە: جا کاتێک شایەتیار نەهێنا وە لەسەر قسەکیان نەوانە لای خوا خۆیان درۆزن.

ئارەق (الحمر)

پلە پلە حرام بوونی ئارەق:

خەلکی ئارەقیان ئەخواردووە، هەتا ئەوکاتەی پێغەمبەر ﷺ کۆچی کرد لە مەککەو، بۆ مەدینە، پرسیار لەلایەن موسڵمانانەو زۆر بوو، دەرباری ئارەق و قوماڕ کاتێ زیان و خراپەیی ئەو دووانەیان بۆ دەرکۆتیبوو، جا خوای گمۆرە ئەم نایەتەیی ناردە خواریوە: ﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِن نَّفْعِهِمَا﴾ (البقرة: ۲۱۹).

واتە: پرسیارت لێ ئەکەن دەرباری حوکمی ئارەق و قوماڕ، تۆش پێیان بلێ زیان و گوناھی گمۆریان تێداوە و هەندێ سودی هەیە بۆ خەلک، بەلام گوناھەکیان گمۆرتە لە سودەکیان. واتە لەکردنی ئەو دووانەدا گوناھێکی گمۆرە هەیە چونکە زبانی ماددی و نایەتییان تێداوە. وە چەند سوودیشیان تێداوە. کە سودەکان ماددین. ئەویش قازانج کردنە بەهۆی بازوگرانی کردن بە ئارەقەو، وە بەدەست هێنانی سامانە بەبێ مانوو بوون بەهۆی قوماڕەو.

لەگەڵ ئەمەشدا تاي تەرازووی خراپەکیان قورستەر ئەو سودانەیی کە تێیانداوە، وە ئەمەش پارسەنگ دانەوێهە بۆ لایەنی حەرامی ئەک بە تەواوی حەرام کردن. لەپاش ئەو حەرام بوون هاتە خواریوە لەکاتی نوێژدا، بە شێوەیەکی شێتەیی بۆ ئەو کەسانەیی کە خویان پێتو گرتبوو وە دایان نابوو بە بەشێک لە ژبانیان. خوای گمۆرە ئەفەرمووی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنتُمْ سُكَارَىٰ حَتَّىٰ تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ﴾ (النساء: ۴۳).

واتە: ئەو ئەو کەسانەیی باوەڕتان هێناوە بەسەر خۆشی نزیکێ نوێژ مەکەن، بۆ ئەوێ بزانی لەنوێژەکەدا چی ئەڵێن.

وە هۆی هاتنەخواریوەی ئەم نایەتەش ئەو بوو کە پیاوێک نوێژی کردووە بەسەرخۆشی ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ﴾ ی بەم شێوەیە خۆتندۆتەو: ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ أَعْبُدُوا مَا تَعْبُدُونَ...﴾ هەتا کۆتایی سورەتەکە - بێ ئەوێ (لا) ی (نافیەکان) بلێ لەکاتی خۆتندنەویدا - وە ئەمەش پێشەکیەک بوو بۆ حەرام کردنی بەتەواوی،

لەپاش ئەمانە حوکمی خوا هاتە خواریوە بە حەرام کردنی بە تەواوی. کە ئەفەرمووی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنصَابُ وَالْأَزْلَامُ رَجَسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوا لَعَلَّكُمْ تَفْلَحُونَ، إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَن

ذَكَرَ اللَّهُ وَعَنِ الصَّلَاةِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ ﴿٩١﴾ (المائدة: ٩١).

واته: ئه‌ی ئه‌وه که سانه‌ی باوه‌ڕتان هه‌تانه به‌راستی تاره‌ق خواره‌دن و قومار کردن و بت پهرستی و فال گرتنه‌وه، ئه‌وانه هه‌ممو‌ی گوناوه و شتیکی پیسن و له جوان کردنی شه‌یتانن، جا له‌ی‌یان دوور که‌ونه‌وه به هیوای ئه‌وه‌ی سه‌رکه‌وتوبن به به‌هه‌شت، به‌راستی شه‌یتان ئه‌یه‌وه‌ی به‌هۆی عاره‌ق و قوماره‌وه دوور نه‌یایه‌تی و ڕق و کینه به‌خاته نه‌یوانتان، وه له‌یادی خوا دوورتان به‌خاته‌وه وه هه‌روه‌ها له نوێژکردن، جا نایا نه‌وه دووای ئه‌مانه وازیان له‌ ناهێتن.

لم نایتمدا ناشکرایه که خوی گموره قومار و بتپرستی و فال گرتنوی عطف کردۆتوه بو
سمر عارهق، وه بهسمر ههموویاندا ئهم حوکمانی داوه:

۱- رجس: واته چهیل و بیسه و لهلای خاوه نانی عهقل بیژلی کراوه.

۲- له کرده‌وی شه‌یتانه وه له رازاندنوهو بیری خرایبی‌هتی.

۳- جا کاتى بىر شىۋىيە يىت ۋاجىبە دورى لى بىرى بۇ نەۋى ئادەمىزاد نامادەبى بۇ پىزگار بون و سىرکوتىن.

۴- ریستی شهیتان به جوانکردی بۆ خواردنوهی عارهق و قومار کردن بۆ ثنویه که نادهمیزاد بکمرته ناو دووژمنایهتی و کینه و رقموه له گهژن کسانێ ترا، ئهممش فساد و خراپهیهکی دنیاویه.

۵- ھمروھ ۽ رستى شھيتان بۆ خواردنھوى عارق و قومار بۆ پڻ گرتنھ لھ يادى خواو بى ناگاگردنھ لھ نوٽڙ، نھمھش خراپھ پھ کى ترى ئاينى پھ.

۶- هم‌مور نمونه‌ها و پیوسته‌ها که داده می‌زاد دست‌برداری نهم شده بیسانه بیت.

وہ تم نایبہ دووا نایبہت ہووہ کہ ہاتوۓتہ خواوہوہ دہربارہی حوکمی نارہق، کہ فرمان نہکات بہ حرام کردنی بہ شیوہیکہ قہ طعی و براوہ. وہ عہدی کوری حومید لہ عطاء وہ تہخرعی کردوہ کہ وتوریعتی: یہ کم شت کہ ہاتہ خواوہوہ دہربارہی حرام ہونی نارہق نایبتی: ﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافَعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا﴾ (البقرة: ۲۱۹).

جا هندی کس ووتیان: لمبر سووده کمی نه غورنینهوه، وه هندیکیتر وتیان: شتیک گوناھی تیدا بیت بی سووده. لهپاشاندا نایهتی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرِبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَىٰ حَتَّىٰ تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ﴾ (النساء: ۴۳) هاته خوارهوه، هندی کس ووتیان: هی خورنینهوه و لمالتهوه دائمنشین، هندیکیتر وتیان: خیر لمشتیکدا نییه لمو که ږنگری له نیوان تيمه نوټر کردن له گدل موسلماناندا. نیر نایهتی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ

تَوَلَّهِ كَان (الحدود)

رَجَسَ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ، إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ؟
(المائدة: ٩٠) هاته خوارهده.

ئيتړ ليتي قده غه کردن، نهوانيش دهستان هه لگرت.

نهم حرام کردنهش دووای جهنگی نه حزاب بووه. له قهتادهوه نه گيتړنموه که خوا نارهقی حرام کرد
له سوړهتی مائیده دا دووای جهنگی نه حزاب، جهنگی نه حزابیش سالی چوارهم یا پینجهمی کۆچی
بووه

وه ئیبنو ئیسحاق باسی نموی کردوه که حرام بوونی عارهق له جهنگی بدنی نهضیردا بووه که
له سالی چوارهمی کۆچی دا پووی داه له سمر پای بهیتز. دومیا طی له سپړه کیدا ووتوویهتی:
حرام بوونی نارهق له سالی حوده بیییدا سالی ششمی کۆچی بوو.

توند و تیژی کردنی ئیسلام له حرام بوونی عارهقدا:

وه حرام کردنی نارهق پښک ته کموی له گهل ناموزگاری یه کانی ئیسلامدا که مذهبستی بدی
هینانی ناده میزاد و که سایه تییه کی بهیتزه له لاشه و دهر و و بیرو هوشیدا، وه هیچ گومانی تیدا
نییه که نارهق شه خصییهت لاواز نه کات و راگره کانی ناهیتلن، به تاییهتی ژیری و عهقل،
شاعیریک نه لئ:

شربت الخمر حتی ضل عقلي كذلك الخمر تفعل بالعقول

واته: عارهق خوارهده تا عه قلم لی وون بوو، عارهق همر نموه کاریهتی له گهل عه قله کاند.

جا کاتی ژیری نهما ناده میزاد نه بیته ناژه لیکي درهنده، وه نمونده شمر و خراپمی لی پرو
نعدات که سنوری نییه، ئیتړ کوشتن و دوشنایهتی و خراپو بلا و بوونموی نهیتنییه کانی خه لک و
خیانهت کردن به نیشتمان و همموو نهمانه له شونخواه کانی عارهق خوارهده.

وه نمو شهرانهش نه گات به خودی ناده میزاد، وه هاوه لانی و دراوسیزانی، وه به همموو نمو
کسانمی به خته خراپه که بیان نه بیان باته نزیکی یهوه. له عه لی یهوه خوا لیتی رازی بیته: که له گهل
همزه می مامیدا بووه، دور و شتری پیری هه بووه ویستویهتی (إذخر) که پوه کیکی بون خوشه -
لیسان باریکات له گهل زه رنگر کی جول که یه کداو بیفروشیتتهوه به زه رنگره کان بون نموی
به نرخه که می شایی فاطمه ره زای خوی لی بیت پښک بهیتنئ - کاتی ویستی بئ گوزرتتهوه - وه
همزه می مامی نارهقی نه خوارهده له گهل همدی نه نصاریدا، که نیزه کیکی له گهلدا بوو گوزرانی بون

تۆله كان (الحدود)

ئەت، كەنیزە كەكە ھۆنراۋە كى ووت كە بىو ھۆنراۋە ھانى ھەمىزى دا^(۱) كە ھەردو ووشترە كەو سەربىرى و لەجگەرە كانيان بخوات، ھەمىزە جۆشار بەرزايى بە كەسى سەرىشتىيانى بىرى و جگەرە كانيانى دەرھىنا، كاتى ئەلى ئەمەي يىنى لاي ناخۇش بوو خۆي پىن نەگىرا و شكاتى لە ھەمىزە كەرد لاي پىتغەمبەر ﷺ، پىتغەمبەر ﷺ چو بۆ لاي ھەمىزە، ئەلى و زەيدى كوپى حارشى لەگەلدا بوو، لىنى تورە بوو، دەستى كەرد بەلۇمە كەردنى، ھەمىزەش تەواو سەرخۇش بوو چاۋە كانى سورەلگىرا بوو. تەماشاي پىتغەمبەرى كەرد ﷺ وە بىو بىوانى كە لەگەلدا بوون ووتى: نىو چىن؟ مەگەر نىو بەرى بار كەم نىن پىتغەمبەر ﷺ كاتى زانى سەرخۇشە پاشەپاش گەرايەو خۆي تەوانى لەگەللىبون چوونە دەرەو^(۲).

ئا ئەمەيە ئاكارە كانى عارەق كاتى يارى بە ئەقلى ئەو كەسانە ئەكات كە ئەيخۇنەو ھۆشىران لەدەست ئەدات، ھەر لەبەر ئەمەيە كە شەرىق ناۋى ناۋە دايكى پىسى بە كان. لە ئەبىدوللاي كوپى ئەمەرەو كە پىتغەمبەر ﷺ فەرەمۇيەتى: (الحرر أم الخباثت)^(۳) واتە: ئارەق دايكى شتە پىسە كانە.

وە لە ئەبىدوللاي كوپى ئەمەرەو. كە فەرەمۇيەتى: (عارق دايكى داۋىن پىسى بە كانە و گەورە ترين گوناھە، ھەر كەس خوارەيىمە واز لەنويژ دىنى و سوۋارى دايكى و پورى ئەمىت) ئەمەلوانى لە (الكبير) دا لە ھەدىشى ئەبىدوللاي كوپى ئەمەرەو گىراۋەيىمە^(۴). وە لە ھەدىشى نىبىو ئەبباس دا ھاتوۋە بە لەفەزى (ھەر كەس خوارەيىمە سوۋارى دايكى ئەمىت)^(۵).

پىتغەمبەر ﷺ وەك چۆن كەردەيىمە دايكى تاوانە پىسە كان، ئاۋاش تەئكىلى حەرامىتى كەردوۋ نەفرىنى لە ئارەق خۆر و تەوانى پەيۋەندىان بە عارەقەو ھەيە كەردوۋە، وە بە دەرچوون لە باۋەرى دانارە. لە ئەنەسە ھاتوۋە كە پىتغەمبەر: ﷺ (لە عارەقدا نەفرىنى ئەدە كەس كەردوۋە: ئەو كەسى ئارەكەي نەگىرى، ئەو كەسى داۋاي گەرتنى ئارەكەي ئەكات، ئەو كەسى ئەيخۇتەمە، ئەو كەسى ھەلپەنە گەرى، ئەو كەسى بۆي ھەلپەنە گەرى، ئەو كەسى تەي ئەكات، ئەو كەسى ئەيخۇشە، ئەو

(۱) بخاري (۳۰۹۱) مسلم (۲/۱۹۷۹).

(۲) البخاري (۳۰۹۱) ومسلم (۲/۱۹۷۹).

(۳) صحيح الجامع (۳۳۴۴) والسلسلة الصحيحة (۱۸۵۴).

(۴) مجمع الزوائد (۲۷۲/۵).

(۵) مجمع الزوائد (۶۷/۵) وصحيح الجامع (۳۳۴۵).

تۆلەكان (الحدود)

كەسەى نرەكەى ئەخوات، ئەو كەسەى ئەيكەى، ئەو كەسەى بۆى ئەكەى. ئىبنو ماجە و (ترمەنى) رىۋايەتەىيان كەدە وە (ترمەنى) و تەۋەىتەى: (ەدەىث غەرىب)^(۱)

وە لەئەبى ەۋرەپەرە كە پەىغەمبەر ﷺ فەرمەۋەتەى: (لاىزەى الزانى حەىن ىزەى ەو مۆمەى، ولاىسرق السارق حەىن ىسرق ەو مۆمەى، ولاىشرب الخمر حەىن ىشربها ەو مۆمەى) رەو اەمد و البخارى ومسلم وأبوداود و الترمذى و النسائى^(۲).

واتە: زەىناكەر كاتەى زەىنا ئەكات بى باۋەرە، وە دز كاتەى دزەىكەى ئەكات بى باۋەرە، وە تارەق خۆر كاتەى تارەق ئەخوات بى باۋەرە،

وە سزەى ئەوانەى لەم دۇنەى ئەىخۆنەۋە دانراۋە بەۋەى كە لەم دۇنەى دىكەدا لىتەى بى بەش دەبەى، چەىنكە پەلەىان كەدە بۆ شەىك كە وەختەى ئەهاتەۋە، بۆىە سزا ئەدەرتەى بە بەش بران، پەىغەمبەر ﷺ فەرمەۋەتەى: (من شرب الخمر فى الدنيا ولم يصب، لم يشربها فى الآخرة، وإن دخل الجنة)^(۳) واتە: ەدركەس لەدۇنەىادا عارەق بىخواتەۋە و تۆبە ئەكات ەتتا ئەمەى، لە رۆژى دۋەىدا لىتەى ناخواتەۋە، با بچەىتە بەهەشتەىشەۋە.

ەرام بۋەى تارەق لە تەىنەى مەسىەىدا:

وەك چۆن لە ئەىسلام دا تارەق ەرامە لە تەىنەى مەسىەىشدا، ەدەرامە. وە كۆمەلەى قەدەغەكەدەى ئەو شتەى كە ئادەمىزاد مەست ئەكەى داۋەى فەتۋەىان كەدە كۆمەلەى لە زانەىانەى تەىنەى مەسىەى لە مەىسر، ئەۋائەىش وەلامەىان دایەۋە كە ئەمە كورەكەىتەى:

(بەرەستەى كەتەىبە ئاسمانەىەكان ەمەۋەىان فەرمەىان كەدە بە ئادەمىزاد كە دۋەىكەىتەۋە لەم شتەى سەرخۆشكەىرەى) وە ەدەۋەها سەرخۆش كەنىسەى سۋەى نەۋرۆش كەسى بەلگەى ەتتاۋەتەۋە لەسەر ەرام كەدەى سەرخۆشكەىرەكان بە دەقەكانەى كەتەىبەى موقەدەس. پاشان و تەۋەىتەى: بەكورتەى ەمەۋە ئەو شتەى سەرخۆش كەىرە لەمەۋە كەتەىبە ئاسمانەىەكاندا ەرامەى، ئەىر ئەو شتە لەتەىرە دۋەىستكراىەى يا لەشتەكانەى تەىرەك جۆ و خورما و ەدەىگەىن و سەىر و شتەى تەىرەك ەكە.

(۱) الترمذى (۱۲۹۵) وابن ماجه (۳۳۸۱).

(۲) أحمد (۳۶۷، ۴۷/۲)

(۳) أحمد (۴۷۹، ۳۶۷/۲) والبخارى (۲۴۷۵) ومسلم (۵۷) وأبوداود (۴۶۸۹) والترمذى (۲۶۲۵) والنسائى (۶۵، ۶۴/۸) وابن ماجه (۳۹۳۶).

تۆلەكان (الحدود)

وہ لہ شایہ تہ کانی (العہد الجدید) لہو بارہیموہ قسمی (پولس) لہ نامہ کیدا کہ ناردوستی بۆ خەلکی (أفسس) (۸۵): خۆتان سەرخۆش مەکەن بۆ عارەقەدی کہ ئەیتتە ھۆی بۆ نابووی و سوکیەتی).

وہ ھەروەھا قەدەغەدی کردووہ لەتیکەلی سەرخۆش لہ (اکوہ: ۱۱) وە دانسی بەوہدا ناوہ کہ سەرخۆشەکان میراتی فریشتەکانی ناسمان ناگرن (غلاۃ: ۲۱- اکوہ ۶: ۹: ۱۰).

زیانەکانی ئارەق :

وہ گۆژاری (التمدن الإسلامی) کہ بە پینوسی (دکتور عبدالوہاب خلیل) ھەموو ئەو زیانە دەرونی و لاشەیی و ڕەوشتیانی کہ لہ عارەقدا یە و ئەو شوینەوارە خراپانەیی کہ لێ پەیدا ئەبێ لەتاک و کۆمەڵدا کورت کردۆتەو و تووہیتی: ئەگەر پرسیارمان بکەدایە لہ ھەموو زانیان نیتێج زانیانی نایینی بیت، یا پزیشکی، یا ڕەوشتی، یا کۆمەڵایەتی، یا نابوری، وە ڕایان وەرگیرن دەربارە بەکار ھێنانی سەرخۆشکەرەکان ئەو وەلامی ھەمویان یەک ئەبوو: وەلامی: کہ ئەویش قەدەغە کردنی خۆ خەریک کردنە بۆ شتانەو بە شیتوہیەکی قەطعی و ڕاوەیی، چونکہ زیانی گەورەو گران ئەبەخشن.

زانیانی تاینی ئەلین: بەراستی ئەو شتانە حەرام کران، وە تەنھا لەبەر ئەوہشە کہ دایکی ھەموو کردوہ ناپەسندو حەرامەکان. وە زانیانی پزیشکی ئەلین: بەراستی سەرخۆشکەرەکان لہ گەورەترین مەترسییەکانە کہ ھەرەشە لہ جۆری ئادەمیزاد ئەکات، ئەک تەنھا بەوێ پاستەوخۆ تووشیان ئەکات لہ زیانە ژاراوییەکان و ھیچی تر، بەلکو بە سەرەنجامە ناڵبارەکانیشی، چونکہ ڕنگا خۆشکەری مەترسییەکہ کہ زیانی کەمتر نییە لەوانە تر، ناگادارین ئەویش نەخۆشی سیلە،

وہ ئارەق لاشە سست و لاواز ئەکات و وای لێ ئەکات بەرگری و توانای کەمتر بیت بەرامبەر زۆر لہ نەخۆشییەکان بە گشتی، وە کار ئەکات لہ ھەموو ئەندامەکانی لاشە ئادەمیزاد بەتایبەتی جگەر، وە ھەروەھا عارەق زوو تینکەر و لەناوێرە بۆ کۆئەندامی دەمار. ھەر بۆیە بە دوور نازاندەری کہ لہ گەورەترین ئەو ھەزارانە بیت کہ ئەبێ بە ھۆی زۆر لہ نەخۆشییەکانی دەمار، وە لہ گەورەترین پالپتوہندرەکانە بۆ شیتوہیەتی و نەگبەتی و تاوانکردن، تەنھا بۆ ئەوانە نا کہ بەکاری ئەھتین و بەس، بەلکو بۆ ئەوەکانی دوای ئەوانیش، کەواتە ھۆی بەدبەختی و نەداری و تەنگدەستی، وە میکروبی ھەژاری و نەبوونی و سەرشۆڕییە، وە لەناو ھیچ کۆمەڵیکدا بلار

تۆلەكان (الحدود)

نەبۆتەمە ئىللا لە نارى بردون: لە پوى ماددى و مەعنەوىيە، وە لە پوى لاشەيى و پوى روحىيە، وە لە پوى جەستەيى و عەقلىيە.

وە زانايانى ئەخلاقى ئەلەين: بۆ ئەوى ئادەمىزاد پارىزگارى ژىرى و گەمەيى و پاكيەتى و شەرف و پىاوەتى و جوامىرى خۆى بىكات نايىت شتىك وەرەگريئ كە ئەو سىفەتە جوانانەى لەدەست بدات.

وە زانايانى كۆمەلناسى ئەلەين: بۆ ئەوى كۆمەلەى مەرفايەتى لەو پەرى ياسايى و پرىك و پىكىدا بىت پىويستە تىك نەدرئ بە چەند كەردەويەك كە زىان بەو ياسايە ئەگەيەنئ، ئەو كاتە ئاژاوە و سەر ئۆشپىواوى بىلاوبىيەتە — كە ئەوئ جىايى و پەرتەوازەيى دروست ئەكات — وە ئەو جىايى و پەرتەوازەيى يەش دوژمنان سوودى لى وەرئەگرن.

وە زانايانى ئابورى ئەلەين: هەموو درەهەمىك كەسەرفى بکەين بۆ سودى خۆمان ئەو هەيزە بۆ خۆمان و بۆ نىشتامان، وە هەر درەهەمىك سەرفى بکەين بۆ ئەوى زىانمان پى بگەيەنئ، ئەو خەسارەتتەكە لە خۆمان و نىشتامان، ئەى ئەم مەلۇنەها دىنارەى كە بەخۆپايى ئەرۆات لە پىنناوى خوارەنەوى سەرخۆشكەران بەهەموو جۆرەكانىيەمە كە ئەيىتە هۆى دواكەوتنمان لە پوى مالى و پەوشتى و پىاوەتیمانەمە؟!

جا لەسەر ئەو بنەپەتە ئەيىن كە عەقل و هۆش پالمان پىو ئەيىت بۆ دوركەوتنەمە لە خوارەنەوى ئارەق و ئەو شتانەى ئادەمىزاد سەرخۆش ئەكەن، وە ئەگەر حكومەت بىسوى پاي زانايانى شارەزاو پىسپۆر لەو مەودايدا وەرەگريئ ئىمە بەسەين بۆ حكومەت بۆ ئەو مانەبوونە زۆرە لەو پىنگايەدا، وە ئەو ئەمەكەمان بۆ هەناوەتەمە بى ئەوى زەحمەتتەك بکيشتى يان فەلسەتە سەرف بىكات، چونكە زانايان هەموو لەسەر زىان بەخشى ئارەق پىكەن، وە حكومەت لە گەل پىك دىت، گەليش لە حكومەتەكەى ئەوى كە زەرەر زىانى لى دور بخاتەمە، چونكە ئەو بەرپەرسە بەرامبەر ژێردەستەكانى.

وە بەقەدەغەکردنى عارەق و ئەو شتانەى ژىرى و هۆش ئەبەن ئەندامانى كۆمەلە جەستەى ساغ و بەتوانايان ئەيىت، و خاوەنى وەرەى بەهەيزو عەقلى پىنگەيشتو ئەبەن، وە ئەمەش لە گەرنەگريئ ئەو هۆكارانەيە كە ئاستى تەندروستى و ولات بەرز ئەكاتەمە، وە هەموو ها كۆلەكەى يەكەمە بۆ بەرزكردنەوى ئاستى كۆمەلەيەتى و پەوشتى و ئابورى، چونكە مانەبوونى گەلەى لە وەزارەتەكان سوك ئەكات، بەتايبەتى وەزارەتى داد جا ئەوانەى كە زۆر هاتوو چۆ ئەكەن بۆ كۆشكە داگايىيەكان

تۆلهكان (الحدود)

و بۆ زىندانەكان كەم ئەبنە، دواى ئەو زىندانەكان چۆل ئەبن و ئەبنە چەند شوئىك سودىيان لى وەرئەگىرى بۆ چارەسازىيە كۆمەلەيتىيەكان.

ئائەوئە شارستانىيەت و ئاوەدان كەرنەو، وە ئائەوئە پاپەرىن. وە ئائەوئە هوشىارى و پىشكەوتن. وە ئەوئە تەرازو بۆ بەرەو پىش چوونى نەئەوئەكان. ئائەوئە هاوئەشى كەرن و هاوکاری كەرن بە خۆيى و حەقىقەتى.

واتە ھەموومان هاوئەشى و هاوکاری بکەين لەسەر لا بەرنى زەرەر زيان. وە دەرگای کارکردنى بە پەلەو جەدى بەرھەم ھەنەر فراوانە: ﴿وَقُلْ اَعْمَلُوا فَيَسِّرَ اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ وَالْمُؤْمِنُونَ﴾ (التوبة: ۱۰۵) واتە: وە بلى – ئەى ھەم – ئیو کار بکەن، بە زوىى خواو پىغەمبەرەو باوەردارن کارەكانتان ئەيىنن. (ووتارى گۆفەرەو تەواو بوو).

ئەو زيانانەى باسکران سابتى كەردووە بەشئەوئەك كە رىتى گومانكەرنى تەيدا نەماوە، كە زۆر لەدوولتە پىشكەوتووەكانى وەها لى كەردووە كە دژايتى خواردنەوى ئارەق و جگە لەو لەمادە سەرخۆشكەرەكانى تە بکەن.

وە لەپىش ھەموو ئەو دەولتەئەوئە كەھەولتى قەدەغەكەرنى ئەو شتانەى داوہ ئەمەرىكا بوو.

لە كىتەبى (تەنقىحات)ى ئەبو ئەلەلى مەودودیدا ھاتووە:

ھۆكەمەتى ئەمەرىكا ئارەقى قەدەغە كەردووە، وە دورى خەستۆئەو لەوولتەكەیدا، و ھەموو ھۆيەكانى شارستانى ھاوچەرخى بەكارھەنارە، لە گۆفارو ھازرە، و وئەو سەنەما بۆ ناشرەين كەرنى خواردنەوى ئارەق و دەرخەستى زەرەر زيان و خراپىيەكانى.

وە ئەوئە دەولەت سەرفى كەردووە لە پەروياگەندە دژى ئارەق داينەئەين كە لە (۶۰) مەليۆن دۆلار زىاتەر، وە ئەو كىتەب و پەخشنامانەى كە بەلاوى كەردوئەو دژى ئارەق (۱۰ بليۆن) لاپەرە تەگرتەو، وە ئەو پە پارەيى كە تەھەمولى كەردووە لەپەناوى جى بەجى كەرنى ياساى قەدەغە كەرن لەماوەى چوارەو ساڵدا لە (۲۵۰) مەليۆن جۆنەيە) كەمەرنىيە، كە (۳۰۰) كەسى تەيادا ئەيەدام كراو، وە ۳۳۵ و ۵۳۲ كەسى تەيدا زىندانى كراو، وە غەرامە سەندن گەيشتۆتە (۱۶) مەليۆن جۆنەيە، وە بايى (۴۱۴) مەليۆن جۆنەيە سامان دەستى بەسەردا گەراو، بەلام ھىچ كام لەمانە سودىكى نەبوو بۆ ئەئەوئە ئەمەرىكى تەنھا ئەو ئەيىت كە ھەزو ئارەزويان زۆرتر بوو بۆ عارەق و زىاتەر سەركەش بوون لە خواردنەويدا.

ھەتا سالى (۱۹۳۳) ھۆكەمەت ناچار بوو ئەو ياساىيەى لا بەردو ئارەقى پەوا كەردەو لە ولاتەكەيدا بە ئازادى. (قەسەمى ئەبوئەلەلى تەواو بوو).

تۆلەكان (الحدود)

بەپراستی ئەمەریكا بەتەواوی نەتوان بوو لەوێ کە عارەق قەدەغە بکات لە گەڵ ئەو هەموو هەول و تەكۆشانە لەسەرێکە کە دای لە پێناوی دا، بەلام ئەو ئیسلامی کە نەتەوێکی لەسەر بناغەیی ناین پەروەردە کردوو، و لەدەروونی ئەندامەکانیدا باوەری راستەقینەیی چەقاندوو، و وێژدانی زیندوکردۆتەو بە نامۆژگاری بە باشەکان و پەیرەوی و چاولی کردنی جوان، هیچ کام لەوانەیی نەکردوو کە باس کرا.

و ئەوە نەدەش خۆی ماندو نەکردوو، بەلام تەنها ووشەیک بوو کە لە خراوە هات، ئیتر هەموو دەروەنەکان وەڵامیان داوە بە تەواوی و بە گۆشتی.

بوخاری و موسلیم لە ئەنەسی کۆری ماییکەو ئەگێرنەو خوا لێی پازی بێت کە فەرەمۆیەتی: ئێمە ئارەقمان نەبوو، جگە لە (فضیخ) کە ئێو وای پێ ئەلێن^(١)، ئەلێ: من بە پێو وەستابووم ئەو فەضیخەم ئەدا بە ئەبو طەلحە و بە ئەبو ئەیوب و چەند پیاویک لە یارەکانی پیغمبەر ﷺ لە مالی خۆمان، لەوکاتدا پیاویک هات ووتی: ئایا هەواڵە کەتان پێ گەیشتو؟ ووتمان: نە، ووتی: ئارەق حەرام کرا، ئینجا ووتی: ئەمە ئەنەس ئەو کۆپەڵانە برێژە، ئەلێ: ئیتر پرسیاریان لێ نەکردوو نەگەڕاندوو سەری دواي هەواڵی پیاوێک^(٢). بەپراستی باوەر ئارا ئەکات لە خاوەنەکی.

ئارەق چییە؟

ئارەق ئەو شتە ئاوێکییە ناسراوانەیە کە بە ڕنگای هەلەهاتن و ترشان نامادە نەکرێ ئەهەندێ دانمۆڵە یا میو، بەگۆراندنی ئەو نەشار شەکرە کە تیایەتی بە کحول بەهۆی هەندێ گیانەوێ بەچاوەنەبێراوە کە توانای ڕژاندنی چەند ماددەیەکی تایبەتی هەیە کە بوونیان لە کرداری ترشانەکەدا زۆر پێویستە، وە بۆیە بەزمانی عەرەبی پێی ئەوتری (الخمر) چونکە ئاوێزی ئادەمیزاد ئەگۆرێ و داینەپۆشی و هەستی تێک ئەدات. ئانەوێ پێناسە کردنی ئارەق لە ڕوی پزشکییەو. وە هەموو ئەو شتانە کە هۆش ئەبەن بە ئارەق دانهێرن، ئیتر ئەو شتە کە لێی دروست نەکرێ هیچ حیسابی بۆ ناکرێ، کەواتە هەرچی شتێک هۆش ببات لە هەر جۆرێک بێت بە پێی شەرع ئارەقە، وە حوکمی ئارەق وەرئەگرێ، لە ترێ بێت یالەخورما یا لە هەنگوین یا لە گەنم یا لە جۆ یالە هەر شتێکی تر بێجگە لەمانە یەکسانە، چونکە ئەمانە هەموویان ئارەقن و قەدەغە کراون،

(١) کە لە خورما دروستیان ئەکرد بێ ئەوێ ناگری بەرکۆی.

(٢) البخاري (٥٥٨٢) ومسلم (٥٤٠/٥٤٠).

تۆلەكان (الحدود)

لەبەر بوونی زیانی تایبەتی و گشتی، وە لەبەر ئەوەی ئادەمیزاد لە یادی خواو نوێژ دوور ئەخەڵسێ، وە لەبەر ئەوەی دوژمنایەتی و ڕق و کینه ئەخەڵسێ نێوان خەڵك.

یاسادانمەری ئیسلام جیاوازی ناکات لە نێوان ئەو شتانەی لەیەك ئەچن و جیاوازی ناکات لە نێوان خواردنەمەویەکی ھۆشبەر و خواردنەمەویەکی تری ھۆشبەر، و كەمێك لە جۆرتکیان ھەڵاڵ بکات و كەمێك لە جۆرەكە تریان ھەرام، بەلكو وەك یەك سەیریان ئەکات، وە ئەگەر كەمی جۆرتکیانی ھەرام کەردبێ ئەو كەمی لە جۆرەكە تریش ھەرام کەردو، وە بەراستی دەقەكان لەو بارەییو ئەشکراو ھەیحین، کە لێکدانەو گومان تی کەردن ھەلناگرن:

۱- ئەحمەد و ئەبوداود لە ئیبنوعمەرەو ئەگێرنەو کە پێغەمبەر ﷺ فەرمووەتی: (کل مسکر خمر، وکل خمر حرام)^(۱).

واتە: ھەموو ھۆش بەرێك ئارەقەو ھەموو ئارەقێکیش ھەرامە.

۲- وە بوخاری و موسلیم ئەگێرنەو کە عومەری کۆری (خطاب) خوا لێی پازی ییت لەسەر دوانگە پێغەمبەر ﷺ ووتاری ئەداو ئەیفەرموو: (ئەو خەلکینە: بە راستی ھەرام بوونی ئارەق ھاتۆتە خوارو، کە لە پێنج شت دروست ئەکری لە تری و خورماو ھەنگوین و گەم و جۆ، ئارەقیش ئەویە کە ھۆشی ئادەمیزاد بەرێت)^(۲).

ئەوێ گەرەو موسلمانان ووتووەتی قسەیکە جیاکەرەو، چونکە ئەو زانائە بوو بەزمانی عەرەبی و شارەزاتر بوو لە یاسای ئیسلام، وە ئەقل ئەکراو کە ھیچ کام لە ھەبابە پێچوانەو ئەو بوو ییت لەو قسەیدا کە وتووەتی.

۳- وە موسلیم لە جابیرەو ئەگێرنەو: کە پیاویکی یەمەنی لە پێغەمبەر ﷺ پرسی دەریارێ ھەرا یێك کە لە یەمەن ئەخوارایو لە زورپەت -کابە- و گەنمە شامی دروست ئەکرا، پێزان ئەووت: (المرز) پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: (أمسکر هو؟) قال: نعم، فقال ﷺ: (کل مسکر حرام... إن علی الله عهداً لمن يشرب المسکر أن يسقيه من طينة الخبال) قالوا: یا رسول الله وما طينة الخبال؟ قال: (عرق أهل النار) أو قال: (عصارة أهل النار)^(۳).

(۱) أحمد (۲۹، ۳۱/۲) وأبوداود (۳۶۷۹).

(۲) البخاري (۴۶۱۹) ومسلم (۳۰۳۲/۳۲، ۳۳).

(۳) أحمد (۳۶۱/۳) ومسلم (۷۲/۲۰۰۲) والنسائي (۳۲۷/۸).

واته: (تايا نمو شمرهته هۆشبهره)؟ ووتی: به لئی، پیغمبهر ﷺ فەرمووی: (هەموو هۆش بەرێک حەرامە . . بەراستی خوا پەیمانێ داوە هەرکەس هۆشبهەر بخواتمە (طینة الخبال)ی دەرخوارد بەدات) ووتیان: ئەمێ نێراوی خوا (طینة الخبال) چییە؟ فەرمووی: (تارەقی دۆزەخییەکانە) وە لە رێوایەتییکی تردا فەرمووی: (گوشراوی دۆزەخییەکانە).

٤- لە سونەندا هاتوووە لە نوعمانی کۆری بەشێرەوێ کە پیغمبهر ﷺ فەرمووەتی: (إِنَّ مِنَ الْعَنْبِ خَمْرًا، وَإِنَّ مِنَ التَّمْرِ خَمْرًا، وَإِنَّ مِنَ الْعَسَلِ خَمْرًا، وَإِنَّ مِنَ الشَّعِيرِ خَمْرًا)^(١).

واته: لە ترێ ئارەق دروست ئەکرێت، وە لە خورما ئارەق دروست ئەکرێت، وە لە هەنگوین ئارەق دروست ئەکرێت وە لە گەم ئارەق دروست ئەکرێت، وە لە جۆ ئارەق دروست ئەکرێت.

٥- وە لە عایشەموه (خوا لێی پازێ یێت) ووتووەتی: (كُلْ مَسْكِرَ حَرَامٍ، وَ مَا أُسْكِرَ الْفَرْقُ مِنْهُ فَعَلَّ، الْكَفَّ مِنْهُ حَرَامٌ)^(٢). واته: هەموو هۆش بەرێک حەرامە، وە هەرچی ئەوەندە (فرق)^(٣) لێی خەلێک سەرخۆش بکات ئەو پێ چنگێکیش لێی هەر حەرامە.

٦- وە ئەحمەد و بوخاری و موسلیم لە ئەبی موسای ئەشعەرییەو ئەگێڕنەو کە فەرمووەتی: وۆم ئەمێ نێراوی خوا: دوو شمرهت هەبوو لەیەمەن دروستمان ئەکرد (بتع) کە لەهەنگوینە کاتێ هەلدێ و ئەبی بە خەمر، وە (مزر) کە لە زوڕپات و جۆیە ئەکرێ بە شەراب هەتا هەلدێ و ئەبی بە خەمر ئە بوموسا ئەلێت پیغمبهر ﷺ قسە کورت و پڕمانای پێ درابوو فەرمووی: (كُلْ مَسْكِرَ حَرَامٍ)^(٤). واته: هەموو هۆش بەرێک حەرامە.

٧- وە لەعەلەییەو خوا لێی پازێ یێت کە پیغمبهر ﷺ (جعة)ی لێی قەدەغە کردبوین (جعة)ش بێرە کە لە جۆ دروست ئەکرا. ئەبوداود و نەسانی گێراویانەتمووە.

ئەوێش رای جومهوری زانایانی فیهقییە لەصەحابو تایبەیی و زانایانی ولاتانە، وە مەزەبەیی ئەهلێ فتاویە، وە هەروەها مەزەبەیی موحەممەدە لە هاوێلانێ ئەبی حەنیفە و فەتواش لەسەر ئەو دراو.

(١) أحمد (٢٦٧/٤) وأبوداود (٣٦٧٧) والترمذي (١٨٧٢) وابن ماجه (٣٣٧٧).

(٢) أحمد (١٣١/٦) وأبوداود (٣٦٨٧) والترمذي (١٨٦٦).

(٣) (فَرْقٌ): پێوانەیە کە ١٦ ریتل ئەگرێت.

(٤) أحمد (٤٠٢/٤) والبخاري (٤٣٤٣) ومسلم (٧٠/١٧٣٣).

تۆلهكان (الحدود)

وه كمشيش جياواز نمبووه لمانندا جگه له فوقههاكانى عىراق و ئىبراهيمى نهخمى و
سوفيانى ثورى و ئىبنوئىبى لهيلا و شورىك و ئىبنوشىبرمه و هممو فوقههاكانى كوفه، وه
بمشى زۆرى زانايانى بهصره و ئىبى حنيفه، چونكه نهمان ووتويانه: كهم و زۆرى نمو نارهقه
حرامه كده ترى دروست نه كرى. بهلام نمو نارهقهى كه لمشتى تر دروست نه كرى نموندهى حرامه
كه نادهمىزادى پى سرخوش بيت، بهلام كهميك كه نادهمىزاد پى سرخوش نهيتت حلاله، نمو
رايش بمتواوى پىچوانى نمو بهلگانهيه كه له پىشموه باس كرا.

وه له نهماننى عىلميه كه باسى بهلگهكانى نمو زانايانه بكهين، وا به كورتى نمو
ئىبنوروشد له (بداية المجتهد) دا ووتويته ئىبهتتىن: جهمارهى فوقههاى حىجاز و جهمارهى
زانايانى حديث ووتويانه: كهم و زۆر نمو شتانهى كه هۆش نهمن حرامه.

وه عىراقىيهكان و ئىبراهيمى نهخمى لهتايىيهكان، وه سوفيانى ثورى و ئىبنوئىبى لهيلا و
شورىك و ئىبنوشىبرمه و ئىبوحنيفه و هممو فوقههاى كوفه بمشى زۆرى زانا بهصرىيهكان
ووتويانه: نمو حرامه له شرابه هۆش بهركاندا تمنها هۆش بردنهكهيه، نك شرابهكه خۆى. وه
هۆى جياوازي زانايان بهرنگار بوونهوى فرمودهكان و قىاسهكان لم بشهدا. حىجازىيهكان بۆ
سلماندى بۆ چونهكهيان دوو پىنگايان هديه:

(پىنگاى يهكهم): نمو ئهترو فرمودانهى لم بارهيهوه هاتوون.

(پىنگاى دوهم): ناو نانى هممو شرابهكان به (خمر).

له بهناوبانگترين نمو ئهشرانه كه حىجازىيهكان دهستان پىنه گرتووه، نمو به كه مالىك
گىپراويهئىيهوه له ئىبنوشىهابوه له ئىبى سەلمى كوپى عبد الرحمن وه عائىشهوه فرمويهتى:
له پىغمبەريان پرسى لهبارى شرابى (بتع) و (نبىذ) ههنگوین؟ فرمووى ﷺ: (كل شراب
أسكر فهو حرام) واته: هممو خواردنموهيك هۆش بهرىت و سرخوش بكا نمو حرامه. بوخارى
تهخرىجى كردوه.

وه بهحىاى كوپى مەعین ووتويته ئهم فرمودهيه راسترين فرمودهيه كه له پىغمبەروه
گىپرايىتموه دهبارى حرامى هۆشبر^(۱).

(۱) أحمد (۹۶/۹۷) والبخاري (۵۵۸۵) ومسلم (۶۷/۲۰۰).

تۆلەكان (الحدود)

وہ ہر لہ عاتیشوہ کہ موسلیم تہخریجی کردوہ لہ ئیبنوعومرہوہ کہ پیغمبەر ﷺ فرمودیتی: (کل مسکر خمر، وکل خمر حرام)^(۱). واتہ: ہموو ہۆش بەرئک نارەقبو ہموو نارەقیکیش حرامہ. ئئمہ دوو فرمودہی صحیحین:

یہ کہمیان ہموویان لہسەری رێک کەوتوون.

بەلام دووہمیان نیمامی موسلیم بەتەنیا بە صحیحی داناوہ.

وہ (ترمذی) و ئەبوداود و نسائی تہخریجیان کردوہ لہ جاییری کوڕی عبداللّاوہ کہ پیغمبەر ﷺ فرمودیتی: (ما أسکر کثیرہ فقلیلہ حرام)^(۲) واتہ: ہەرچی بەهۆی زۆر لسی خواردنہوہ نادەمیزاد پیتی سەرخۆش ببی، کەمەکەشی حرامہ. ئئمەش دەقیقە کہ جیاوازی زانایانی لہسەرہ.

بەلام رێگای دووہم لہ بەلگە هیتانہوہ کہ ہموو شەرابەکان پیژان ئەوتری (خمر) لہم بارەہەشوہ ئەوان - ئەہلی حیزاز - دوو رێگیان ھدیہ.

یہ کہمیان: لہ رووی سەلمانندی ناوہ کانہوہ بە رێگی دەرهیتان (اشتقاق).

وہ دووہمیان: لہ رووی بیستنہوہ.

ئەوی لہ رووی دەرهیتانہوہ، ئەوان ووتیانہ: ئاشکرایہ لای زمانہوانەکان عارەق بۆیہ پیژی ئەوتریت (خمر) چونکە ہۆش ئەبات و مێشک دائەپۆشی، لہبەر ئەوہ پیویستہ ووشە (خمر) لہ لۆغتا بە ہموو ئەو شتانہ بووتریت کہ ہۆش ئەبن.

ئەم رێگایہ لہ سابت کردنی نارەکاندا جیاوازی ھدیہ تیایدا لہ نیوان ئوصلیہ کاندە، وەلای خۆراسانیہ کانیش پەسەند نییہ.

بەلام رێگی دووہم کہ لہ رووی بیستنہوہ ئەوان ووتیانہ: بەراستی ھەرچەندە بۆ ئیمہ سەلتینراو نییہ کہ (نبیذ)ەکان لہ لۆغتا پیژان بوتری سەرخۆشکەر (خمر) ئەوہ لہ شەرعدا پیژان ئەوتری (خمر). وە بەلگەشیان بۆ ئەوہ ھەدیسەکی ئیبنوعومرہ کہ لہ پیشوہ باس کرا، وە ھەرہا بەوی ئەبی ھویرہ گێژاویستیہوہ کہ پیغمبەر ﷺ فرمودیتی: (الخمر من ھاتین الشجرتین: النخلة و العنبہ)^(۳) واتہ: نارەق لہم دوو درەختیہ: دارخورما و دارمیوہ.

(۱) مسلم (۷۵/۲۰۳) والدارقطنی (۲۴۹/۴).

(۲) أبوداود (۳۶۸۱) والترمذی (۱۸۶۵) وابن ماجہ (۳۳۹۳).

(۳) أحمد (۲۷۹/۲) ومسلم (۱۳/۱۹۸۵) وأبوداود (۳۶۷۸) والترمذی (۱۸۷۵) وابن ماجہ (۳۳۷۸).

تۆلەكان (الحدود)

وہ ہمرودھا ہوئی ئیبنو عومەر گیتراویەتی یوہ کہ پیغمبەر ﷺ فرمویستی: (إِنَّ مِنَ الْعَنْبِ خَمْرًا، وَإِنَّ مِنَ الْعَسَلِ خَمْرًا، وَمِنَ الزَّبِيبِ خَمْرًا، وَمِنَ الْخُنْطَةِ خَمْرًا. وَأَنَا أَنَهَاكُم عَنْ كُلِّ مَسْكَرٍ)^(۱). واتە: لە ترێ عارەق دروست نەکرئ، وە لە ھەنگوین ئارەق دروست نەکرئ، وە لە مینوژ ئارەق دروست نەکرئ، وە لە گەم ئارەق دروست نەکرئ.. وە من ھەموو ھۆشبەریکتان لێ قەدەغە نەکەم). ئەوانە پالێشتی حیاژی یەکانە لە حەرام کردنی (نبیذ) ھەکاندا، بەلام کوفی یەکان بۆ بۆچونەکیان پڕوالەتی نەم فرمودە خایان بەدەستوہ گرتوہ کہ نەفرموی: ﴿وَمِنْ ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالْأَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَرِزْقًا حَسَنًا﴾ (النحل: ۶۷) واتە: وە لە نیعمەتەکانی ئیمدیہ بۆ ئیوہ ئوہی کہ وەری لە بەری دار خورماو ترئ، و نەیکەن بە شەرابی ھۆشبەر – نەمە پیش حەرام بوونی – و خواردنی باش.

وہ بەچەند فرمودە یەک کہ لەو بابەدا گیتراویانەتوہ، ھەرودھا بە قیاسی مەعنوی. جا بەلگە ھێنانوہیان بە ئایەتە کہ ئوہیہ کہ ئەلین: ووشی (السکر) ھۆشبەر، جا نەگەر ئوہ شتە خوددی خۆی حەرام بوایە خوا بە رۆزی چاک ناوی نەئەبەرد.

وہ ئو ئەئمرانی کہ پشتیان پێ بەستوہ لەم بەشددا بەناویانگرتینیان لای ئەوان حەدیسەکی ئەبی عەونی ئەقەفیہ، لە عەبدوللای کورپی شەددادەوہ، لە ئیبنو عەبباسوہ، لە پیغمبەر ﷺ کہ فرمویستی: (حرمت الخمر لعینھا، والسكر من غیرھا)^(۲). واتە: ئارەق بەھۆی خودی خۆی حەرام کراوہ بەلام جگە لە عارەق ئەوانی تر ھۆشبەری یەکیان حەرام کراوہ.

ووتویانە: نەم دەقە بۆچونی تر ھەلناگرت و نابێ بەشیوہکی تر لێک بدرتوہ، بەلام حیاژی یەکان بە لاوازیان داناوہ، چونکہ ھەندئ لە گیتەرەوہکانی لە جیاتی (والسكر من غیرھا) (والمسکر من غیرھا)یان گیتراوہتوہ.

وہ لەو ئەئمرانە حەدیسەکی شورەیکی کورپی سەمماکی کورپی حەریہ بە ئیسنادی خۆی لە ئەبی بەردە کورپی نیارەوہ ووتویتی: پیغمبەر ﷺ فرمویستی: (إِنِّي كُنْتُ نَهَيْتُكُمْ عَنِ الشَّرَابِ فِي الْأَوْعِيَةِ، فَاشْرَبُوا فِيمَا بَدَا لَكُمْ وَلَا تَسْكُرُوا) خرجه الطحاوی^(۳).

(۱) أحمد (۲۶۷/۴) وأبوداود (۳۶۷۷) والترمذی (۱۸۷۲) وابن ماجه (۳۳۷۹) من حدیث النعمان بن بشیر.

(۲) والنسائی (۳۲۱/۸) وأحمد (۲۵/۲).

(۳) ابن أبي شیبة (۵۱۸، ۴۶۹/۷).

تۆلەكان (الحدود)

واتە: من لە پێشموه خواردنموه شەرابی نار کوبەلە و مەشکەم لى قەدەغە کردبون، جا لە ھەر شتیکدا پیتان باشە بێخۆنموه، بەلام خۆتان سەرخۆش مەکن.

وہ ئەگێرنموه لە ئیبنو مەسعودوہ کہ ووتویەتی: (من وەك ئیتوہ نامادەى حەرام بوونی (نەبێد) بووم، لەپاشاندا نامادەى حەلال بوونموه بووم، بەلام ئیتوہ لە بێرتان چۆتموہو من لە بێرم ماوہ.

وہ لە ئەبى موسارە کہ فەرموہیەتی: پێغمەبەر ﷺ من و موعاذى نارە بۆ یەمەن، پێمان ووت ئەمى نێرراوى خوا: لەیەمەن دوو جۆر خواردنموه ھەبە کہ لەگەم و جۆ دروستى ئەکن: یەکیکیان پیتی ئەلین: (الزرة). ئەمى تریان پیتی ئەلین: (البتع). کامیان بۆنموه؟ پێغمەبەر ﷺ فەرمووی: (إشربا ولا تسکرا) أخرجه الطحاوي أيضاً^(۱).

واتە: لە ھەردوکیان بۆنموه بەلام خۆتان سەرخۆش مەکن.

جگە لەوانە چەند ئەشەرتکی تریان باسکردوہ لەو باروہ. بەلام بەلگە ھێنانموهیان لەپروى (نظر) تێروانین و بێر کردنموه ئەوہیە کہ دەلین: قورئان دەری خستوہ کہ ھۆى حەرام بوونی نارەق ئەوہیە کہ لە یادى خویان دوور ئەخاتموه و دوژمنایەتى و ناکۆكى ئەخاتە نیتوانیانموه، وەك ئەفەرموى: (إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ) (المائدة: ۹۱).

ئەو ھۆبەش لە ئەندازەیکدا دروست ئەبێ کہ سەرخۆشکەر بێ، ئەك لە کەمتر لەوہدا، کواتە پێتستە ھەر ئەو ئەندازە حەرام بێت، مەگەر ئەوہی ئیجماعى زانایانى لەسەر بێت کہ کەم و زۆرى حەرامە.

ووتویانە: وە ئەو جۆرە قیاسە ئەخەرتە پال دەق. ھەروەھا ئەو جۆرە قیاسەبە کہ شەرع ناگادارى ئەکات لەسەر ھۆى داپۆشینەکہ کہ تیاہەتى. بەلام زاناکانى ئەم دواہیەبە لە ئەھلى (نظر) ووتویانە:

بەلگەى حەجازیەکان لە ڕێگەى بیستنموه بەھێزترە و بەلگەى عێراقیەکان لە ڕێگەى قیاسموه ناشرکاترە، جا ئەگەر ئەو شتە بێو شێوہیە بێت کہ ووتویانە ئەوہ جیاوازیەکہ ئەگەرئەتەم بۆ بوونی جیاوازییان لەزال کردنى ئەشەر بەسەر قیاسدا، یا زال کردنى قیاس بەسەر ئەشەردا ئەگەر بێرەنگارى یەك بوونموه، ئەمەش کێشەبەکہ جیاوازی لەسەر ھەبە.

(۱) شرح مشکل الآثار (۴۹۷۳) والنسائي (۳۰۰/۸) وابن حبان (۵۳۷۷) وابن أبي شيبه (۱۰۰/۸).

تۆلەكان (الحدود)

بەلام راستى ئەمەيە ئەگەر (أثر) دەقيكى چەسپار بوو، پيويستە زالبكرى بەسەر پيوانەدا (القياس). بەلام ئەگەر لەفەزەكە پۋالەتەكمى بۆچوونى ترى ھەلگرت ئەمە ليرەدا يىر كەردنەمە تىيدا لە گوماندايە:

كە نايە ھەردووكيان بخاتە پال يەك بەمەي لەفەزەكە بە شيۋەيك ليئەكبدا ئەمە كە لەگەل قياسەكەدا رەك بى؟ يا پۋالەتمى لەفەزەكە زال بكات بەسەر ئەمەدا كە قياسەكە پيويستى ئەكات؟ ئەمەش ئەگۈپى بە پىي بەھيىزى لەفەزەكە لە لەفەزە ئاشكراكان، وە بە پىي بەھيىزى قياسەكە لەو قياسانەي كە بەرامبەرى ئەمەستى. وە ئەمە جياوازيە نادۆزرتەمە بە سەروشت و سەليقى عەقلى ئەمىت، وەك چۆن قەسەي شيعرو پەخشان بە عەقل لە قەسەي تر جيا ئەكرتەمە، وە لەوانەشە سەليقەكان وەك يەك بن تىيدا.. ھەر بۆيە جياوازي لەم جۆرەدا زۆر، ھەتا زۆر لە خەلكى وتويانە: (كل مجتهد مصيب) واتە: ھەممە (مجتهد) ھەول دەرەك راستى پىنكاو لەبۆچونەكەيدا.

قازى ووتويستى: ئەمەي بۆم پۋونە — خواش ئەزانى — فەرموودەكمى پىغەمبەر ﷺ كە فەرمويستى: (كل مسكر حرام) ھەرچەندە لەوانەيە مەبەستى ئەمە ئەندازەيە بىت كە ھۆش ئەبات ئەك جۆرى شەرابەكە، بەلام ئەمەي دەرەكەمەي ئەمەيە حەرامى يەكە بىستى بەجۆرى شەكەمە زالتە بەسەر گوماندا لەمەي بىستى بە ئەندازەكەمە، چۆنكە جىگەي ئەمەيە ئەمە قياسە بەمە شيۋەيە كە كوفىيەكان ليكيان داوئەمە بەرەنگارى بىتەمە، چۆنكە دوروزىيە كە ياسادانەر كەمەي سەرخۆشكەريش حەرام بكات لەگەل زۆرەكەيدا لەبەر ئەھيشتىي بەھانە بۆ كەردنەمەي دەرگەي حەرام، ھەرۋەھە لەبەر تەنكىد كەردن تىيدا، ھەرچەندە زيانەكە ھەر لە زۆرەكەدايە.

وە بەراستى بە ئىجماع سابت بوو لەچۆنەمى شەرعمە كە جەنسە ئارەقەكە بەپىي شەرە كە جۆرى ئارەقەكە حەرامە ئەك چەندىتى، كەواتە پيويستە ھەرچى شەيك عىللەمى ئارەقى تىيدا بىت بخىرتە پال ئارەق، وە ئەمەي بلىت جياوازي ھەيە لەسەرىمى بەلگە بىنيتەمە.

ئەمەمە ھەرچەندە ئەوان دان نەيتن بە سەھىحى فەرموودەكمى پىغەمبەر ﷺ كە فەرمويستى: (ما أسكر كثيره فقليله حرام)^(۱) چۆنكە ئەگەر دانايان پىدا بنايە نەيان ئەتوانى خويانى لى دەرپاز بىكن چۆنكە دەقيكەمە لە شەرتىكەدايە كە خىلافى لەسەر، وە دروست نەيە دەقەكان بەقياسەكان موعارەزە دۆايمى بىكرىن، وە ھەرۋەھە شەرە راي گەياندووە كە ئارەق زيان و سوودى ھەيە. خەي گەمە فەرمويستى: «قُلْ فِيهَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ» (البقرة: ۲۱۹).

(۱) أبوداود (۳۶۸۱) والترمذى (۱۸۶۵) وابن ماجه (۳۳۹۳) من حديث جابر.

تۆلەكان (الحدود)

وہ قیاس واپوو ئەگەر کۆکردنەو لە نێوان لاپردنی زیانەکەو بوونی سودەکەدا مەبەست بوايە،
کە زۆرەکی حەرام بکەیت و کەمەکی حەلāl بکەیت.

بەلام کاتێ شەرع حوکمی زیانەکی زالکرد بەسەر سودەکەیدا لە ئارەقدا، وە کەمی زۆری
قەدەغەکرد، پێیستە کار بەوشێوەیەش بێت لە هەموو ئەو شتەدا کە هۆی حەرام بوونی ئارەقی
تێدا بێت، مەگەر جیاوازییەکی شەرعی لەویدا سابت بێت.

وہ زانایان پێک کەوتوون کە شەریعت دروستکردن حەلāl ئەگەر گۆڕانی بەسەردا نەهاتبێ بە
پێی فەرمووەکی پیغمبەر: ﷺ (فانتبذوا، وکل مسکر حرام) واتە: شەریعت دروست بکەن و
بزانن هەموو هۆشبەرێک حەرامە.

وہ بەپێی ئەو سابتە کە پیغمبەر ﷺ شەریعتیان بۆ دروست نەکرد، بەلام پێژی دوو و
سێبەم ئەو پێژاند. لەمەشدا جیاوازی یان هەیه لە دوو کێشەدا.

یەکەمی: دەربارەی ئەو قاپ و قاچاخانی شەریعتی تێدا دروست نەکەیت.

دووەم: لە دروستکردنی شەریعت لە دوو شت بەیەکەو وە: خورمای کال و گەییو، یاخورما و
مێوژ -قەسەکی قازی تەواو بوو-.

گرنگترین جۆرەکانی ئارەق:

ئارەق بەچەند ناویکی جیا جیا لەبازارەکاندا هەیە، وە ئەکەیت بەچەند بەشەو بە پێی بوونی
پێژی سەدی کحول تێیدا. بۆ نمونە: براندی، ویسکی، روم، لیکیرو جگە لەوانە، وە پێژی
کحول تێیاندا ئەگاتە ۴۰% لەسەدا چل هەتا ۶۰% لەسەدا شەست. بەلام پێژەکە لە جن، و
هولاندی، و جەنیفادا ئەگاتە ۳۳% هەتا ۴۰%. وە هەندێ جۆری تری وە: بورت، شری، و، مادیرا.
پێژی کحول تێیاندا ۱۵% هەتا ۲۵%. وە عەرەقە سووکەکان وە کلاوت، و، هۆک، و، شەمانیاو،
برجانندی، پێژی کحول تێیاندا ۱۰% هەتا ۱۵%. وە جۆری بیری سوک لە ۲ هەتا ۹% کحولی
تێدا وە: ئیل، و، بورترو ئیستوت و میونخ و شتی تر، وە گەلێک جۆری تری هەیە کە هەر ئەو
پێژی دوايی کحولی تێدا وە (بوظە و، قەصەب کە بووێت بە خەمرو گەلێکی تر.

خواردنەوی شەریعت پێش گۆڕانی و بوونی بەخەمەر:

دروستە خواردنەوی شەریاتیک کە نەگۆڕاییت بە پێی حدیسهکی ئەبی هورەیرە لای ئەبی داود و
نەسائی و ئیبنوماجە و تەویمەتی: کاتێ زانییم پیغمبەر ﷺ بە پێژوو بەرکاتی بەرمانگی شەریعتیکم
بۆ برد کەلە (دباء) کە دروا دروستم کردبوو، کاتێ بۆم هینا سەیرم کرد بقلی هەتەدا فەرمووی:

تۆلهكان (الحدود)

(إِضْرِبْ بِهَذَا الْحَاظِ، فَإِنْ هَذَا شَرَابٌ مِنْ لَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ)^(۱). واتە: بیدە بئو دیوارەدا، چونکە ئموە خواردنموە کەسیکە کە باوەری بەخواری پۆژی دوایی نەیت.

وہ ئەحمەد تەخریجی کردووہ لە ئیبنو عومەرەوہ، دەربارە شەریعت کە فرمویەتی: (هەتا شەیتان نە ی بردووہ لێی بخۆرەوہ وتیان: شەیتانە کە کەئ نەبیات؟ فرمویەتی: لە سۆرەم پۆژدا)^(۲).

وہ موسلیم و جگە لەو تەخریجیان کردووہ لە حەدیی ئیبنوعەبباسەو (کە خۆی شەریعتی بۆ پیغمبەر ﷺ دروست کردوہ لەمیتۆژ کە ئمو پۆژو بەیانی و دوای بەیانی لێی نەخواردوہ هەتا ئیوارە سۆرەم. پاشان ئەو دا بەخزمەتکارە کەئ کە بیخواتموە یان بیژێنتی)^(۳).

ئەو دارو ووتوویەتی: مانای ئموە ئەیدا بە خزمەت کارە کەئ ئموە یە کە پەلە ئەکریت ئموە خراپ بیت، گومانێ خراپ بوونیشتی دوای سۆر ژۆ ئەیت. وە موسلیم و جگە لەو تەخریجیان کردووہ لە حەدیی عائیشەو (کە خۆی نیوہ پۆژە شەریعتی بۆ پیغمبەر ﷺ دروست کردووہ، کاتێ ئیوارە هاتووہ نانی ئیوارە لێی خواردوہ لێی خواردۆتموہ، جا ئەگەر زیادە لێی بایەتموہ ئەپرشت، پاشان شو شەریعتی بۆ پیغمبەر دروست کردووہ، جا کە بەیانی ئەبووہ ئەگەل نانی بەیانی لێی خواردۆتموہ، وە وتوویەتی: بەیانی و ئیوارە قاپەکانی شۆردووہ)^(۴).

وہ ئەم حەدیسە پیچەوانەئ حەدیسە کەئ ئیبنوعەبباس نییە کە لەپیشەوہ باس کرا ئمو پۆژو بەیانی و دوای بەیانی هەتا ئیوارە سۆرەم لێی خواردۆتموہ، چونکە سۆر پۆژە زیادە یە کە کە پیچەوانەئ ئەم حەدیسە یان نییە، وە هەردوو حەدیسە کەش لە صحیح دا هاتوون.

وہ ئموە زانراوہ لە سیرەتی پیغمبەرەوہ ﷺ کە هەرگیز ئارەقی نەخواردۆتموہ، نە لەپیش بوونی بە پیغمبەر و نە لەدوای. بەلام شەرابە کەئ لەو شەریعتانە بوہ کە تێک نەچوہ ئەبوہ بە خەمر وە کە حەدیسەکاندا بەناشکرا دیارە.

(۱) أبودارد (۳۷۱۶) والنسائي (۳۲۵/۸) وابن ماجه (۳۴۰۹).

(۲) ابن أبي شيبة في (المصنف ۳۹۱۰).

(۳) أحمد (۲۳۳/۱) ومسلم (۷۹/۲۰۰۷).

(۴) أحمد (۱۲۴/۶) ومسلم (۸۵/۲۰۰۵) وأبودارد (۳۷۱۱) والترمذي (۱۸۱۷).

ئارەق كاتىك بېيتىمۇ بە سرکە:

لە (بداية المجتد) دا ووتۇيەتتى: زانايان ھەموو ئىجماعيان ھەيە لەسر ئەو كە ئارەق كاتىك لەخۇيەمۇ بېيتىمۇ بە سرکە دروستە بخۇرتىمۇ، وە جىياۋازى ھەيە لەو دا ئەگەر بە قەصد بىكرىت بە سرکە لەسر سى گەفت:

۱- ھىرامە.

۲- كەپراھەتتى ھەيە.

۳- خوارىدنىمۇ پەوايە.

ھۆى جىياۋازىيە كەشىيان بەرەنگار بوونى قىياسە لەگەل ئەشەردا، وە جىياۋازىيە كە لە ماناۋ تىگەيشتىنى ئەشەردە كەيە. ئەمۇش بەۋەى كە ئەبو داۋود موسلىم و (ترمذى) تەخرىجىيان كەردۈۋە لە ھەدىسى ئەنەسى كۆپى مالىكەۋە كە ئەبو طەلھە پەرسىياري لە پىغەمبەر ﷺ كەرد، دەرپارەى چەند ھەدىۋىك كە ئارەقيان بە مىرات بۇ مائىتەمۇ؟ فەرمۇۋى: (بېۋىزىنە) ووتى: ئەي نەيكەمەۋە بە سرکە؟ فەرمۇۋى (نە).

جا ھەركەس لەو نەھىشتەنە وا تىبگات كە بۇ بەستىنى دەرگاي بەھانەيە ئەۋە نەھىشتەنە كەي بە كەپراھەت دانائە، وە ھەركەس ئەو نەھىشتەنە بەبىن عىللەت تىبگا ئەۋە بە ھىرام كەردنى دانائە. وە لەۋەۋە دەرئەكەۋى كە دىسان ھىرام كەردن نەيە لەسر مەزھەبى ئەۋەى راي وەھايىت كە قەدەغە كەردن ناگەپتەمۇ بە تىكچۈنى ئەۋە شەمى قەدەغە كراۋە.

ۋە ئەۋە قىياسى كە دزايەتتى ئەكا لەۋەى كە سرکە كە بە ھىرام داۋىرى، ئەۋەيە كە بە زەرۋەرەت لە شەرعدا زاندرائە كە ھوكمە جىياۋازە كان بۇ شەتى جىياۋازن لە خودى خۇياندا، وە خودى ئارەق خودى سرکە نەيە، وە سركەش بە ئىجماعى زانايان ھەلەلە، جا ئەگەر خودى ئارەقە كە گۇپا بۇ خودى سرکە كە پىۋىستە كە ھەلەل بىت بەھەر شىۋەيەك گۇپا بىت.

سپكەرە كان (المخدرات)

ئا ئەۋە ھوكمى خوا بوو دەرپارەى ئارەق، بەلام ئەۋە شتەنەى تەر جگە لەخوارىدنىمۇ كان كە ھۆش ئەمەن ۋەك: بەنج و ھەشەشە و جگە لەمانە لە ماددە سپكەرە كان، ھەموۋيان ھىرامەن، چۈنكە ھۆش بەرن. جا لە ھەدىسە كەي موسلىم دا كە لە پىشەمۇ باسكرا ھاتۋە كەد پىغەمبەر ﷺ فەرمۇيەتتى: (كل مسكر خمر، وكل خمر حرام) واتە: ھەموو ھۆش بەرىك ئارەقە و ھەموو ئارەقەيەك ھىرامە.

تۆلهكان (الحدود)

پرسىيار كرا له موختى دىيارى مىصرى شىخ عبدالمجيد سليم، په حمى خوى لى يىت، د دىيارى حوكمى شمع بۆ نمو شتانهى سركمن و نادهمىزاد پىتى موختاد نېنى پرسىياره كىش لم بارانوه بوو:

۱- به كارهينانى شته سركمهكان.

۲- بازركانى كردن پىيانوه و درگرتيان بۆ قازانجى تىجارى.

۳- چاندى خمشاخ و حمىشه بهمبهستى فروشتن يا دهرهينانى سركمهكه تىياندا بۆ به كارهينان يا بۆ بازركانى.

۴- نمو قازانجى لمو پىگانوه به دست هاتى نيا حلاله يا حرامه؟

به رىزى بم شىوى لاي خواره و وهلامى دانوه:

(۱) به كارهينانى ماده سركمهكان:

به راستى كىس گومان ناكات كه به كارهينانى نم ماددانه حرامن، چونكه نمبه هوى زيان گىاندن به لاشى نادهمىزاد و خراپه كى زورىان به دواويه، چونكه نمبه هوش و پىر تىك نمدهن و لاشه لمناو نمبن، وه چندها زيان و خراپه تريان هيه، كه ناكى شمرىعت پى بدات به به كارهينانى، له گىل نموده كه شتى ترى حرام كردوه زيان و خراپه لمبه كىمى سوكره، وه لمبر نمويه همدى له زانا حنه فىيه كان و توپانه: (همر كى بلىت حمىشه حلاله زنديقه و تازه داهينره له نايىندا).

نمه لمو زانايانوه به لگيه لىسر حرامىتى ناشكرى نمو شتانه، جا لمبر نمويه بهشى زورى نم ماددانه هوش و عقل نمشارنموه داي نموشن، وه نارزو و خوشيه كى وا نمدهن بو كسانى به كارى نمهينن كه پالان پىتو نمىت بۆ خواردن و بهر دوام بوون لىسرى، نه چنه ناو نمو شتانهى خوى گموره حرامى كردون له كىبه كيدا كه قورئانى پىروزو لىسر زمانى پىغمبره كىمويه ﷺ، نموانيش ناروق و هوش بهر كىن.

شىخى نىسلام نىبنوته پىيه له كىبه كيدا (السياسة الشرعية) شتىكى فرموه كه نمبه كورته كىه تى: به راستى حمىشه حرامه، نمى نمويه كه نه بىوات تولى لى بسىندى و لك چون توله له ناروق خور نمىندى، وه حمىشه پىستره له عاروق لمو پووه كه هوش و مىزاج نمىرتى، هتا نىرموكى و سرشورى و چندها خوړه و شتى خراپ و ناشىر لىپاودا دروست نهكات، وه همروه نادهمىزاد دور نه خاتوه له يادى خواو نوژ، نمىش نه چىته ناو نمو شتانهى كه خواو پىغمبره كى حراميان كردوه له ناروق و سرخوشكر له لهزدا يا لمه عىندا.

تۆلەكان (الحدود)

ئەبۇ موسائى ئەشعەرىي خۇلىپا پازىيەت فەرمانى: «ئەي نىزاۋىي خۇلىپا، ئەفەندىمىز دەريادى ئىكەن دو شىرابىي دروستمان ئەكەن (البىتە) كە لە ھەنگۈين دروست ئەكەن ھەتتا ئەگۈر، (الزەر) كە لە گەنەشەنىي دروست ئەكەن ھەتتا ئەگۈر؟ ئەلەي: پىغەمبەر ﷺ ۋەشەي پىمانا كۆتايىي ھەتەرىي پىي درابور فەرمانى: (كل مسكر حرام) رواه البخاري ومسلم^(۱). واتە: ھەممۇ ھۆش بەرىكەت ھەرامە.

ۋە لە نۇعمانى كۆپى بەشىرەۋە خۇلىپا پازىيەت ۋەتوۋىيەت: پىغەمبەر ﷺ فەرمانى: (إن من الخنطة خمر، ومن الشعير خمر، ومن الزبيب خمر، ومن التمر خمر، ومن العسل خمر، وأنا أنهى عن كل مسكر) رواه أبو داود وغيره^(۲).

ۋاتە: ئەو شىرابىي لەگەنم ۋە جۆۋ مېۋى ۋە خورما ۋە ھەنگۈين دروست ئەكەن ۋە ئەگۈر ئەكەن، ۋە ھەممۇ ھۆش بەرىكەت ئەكەن قەدەغە ئەكەن.

ۋە لە ئىبنى عومەر ۋە خۇلىپا پازىيەت ۋەتوۋىيەت: پىغەمبەر ﷺ فەرمانى: (كل مسكر خمر، وكل مسكر حرام)^(۳).

ۋاتە: ھەممۇ ھۆش بەرىكەت ئەكەن ۋە ھەممۇ ھۆش بەرىكەت ھەرامە.

ۋە لە رىۋايەتتىكى تەدا ھاتوۋە فەرمانى: (كل مسكر خمر، وكل خمر حرام) رواه مسلم^(۴).

ۋاتە: ھەممۇ ھۆش بەرىكەت ئەكەن ھەممۇ ئەكەن بەرىكەت ھەرامە.

ۋە لە عائىشەۋە خۇلىپا پازىيەت پىغەمبەر ﷺ فەرمانى: (كل مسكر خمر وما أسكر الفرق منه فله الكف منه حرام).

ۋاتە: ھەممۇ ھۆش بەرىكەت ھەرامە، ۋە ھەرچى ئەكەن ئەكەن (فرق) ئەكەن ئەكەن سەرخۆش بەكەت ئەكەن پىي بە چىگىيەت ئەكەن ھەرامە.

(ترمذى) ۋەتوۋىيەت: ھەدىيەتتىكى ھەسەنە^(۵).

(۱) البخاري (۴۳۴۳) ومسلم (۷۰/۱۷۳۳).

(۲) تەخرىجى ئەم ھەدىسە باس كرا.

(۳) أحمد (۱۶/۲) ومسلم (۷۴/۲۰۰۳) وأبو داود (۳۶۷۹) والترمذى (۱۸۶۱) والنسائي (۵۵۸۵).

(۴) تەخرىجى ئەم ھەدىسە باس كرا.

(۵) تەخرىجى ئەم ھەدىسە باس كرا.

تۆلهكان (الحدود)

ئىبنوسوننى له پىغەمبەرە ۋە ﷺ ئەگىرتىمەۋە لەچەند رۆبەكمەۋە كه فرمويەتى: (ما أسكر كثيره فقليله حرام)^(۱) صححه الحافظ. واتە: ھەرچى زۆر لى خواردنەۋى پىار سەرخۆش بىكات كەمىشى ھەر حەرامە،

وہ له جابىرەۋە خواى لى پازى بىت كه پىاويك پىرسى له پىغەمبەر ﷺ دەربارەى خواردنەۋەك له وولاتەكەياندا كه له گەنەشامى دروستيان ئەكرد و پىيان نەوت (المزرا)، فرموى: (أمسكر هو؟) واتە: ئايا ھۆش نەبات و مەست ئەكا؟ كابرأ و توبەتى بەئى، فرموى: (كل مسكر حرام، إن على الله عهداً لمن يشرب المسكر أن يسقيه من طينة الخبال، قالوا: يارسول الله وما طينة الخبال؟ قال: (عرق أهل النار) أو قال: (عصارة أهل النار) رواه مسلم^(۲) .

واتە: ھەموو ھۆشبەرتك حەرامە، بەراستى خواى گەمورە پەيمانىكى لەسەر خۆى دانائەۋە كه ھەركەس له دنيا دا ھۆشبەر بخواتمە (طينة الخبال) ى دەرخوارد بدات، ووتيان: ئەى نىرراۋى خوا (طينة الخبال) چىيە: فرموى: (ئارەقى دۆزەخيانە) وە له رەۋايەتتىكى تردا فرموى: (گوشراۋى دۆزەخيانە).

وہ له ئىبنوعەبباسەۋە خوا لى پازى بىت پىغەمبەر ﷺ فرمويەتى: (كل مُخْمَرٍ وكل مسكر حرام) رواه أبو داود^(۳) .

واتە: ھەمو ئارەق و ھۆشبەرتك حەرامە.

وہ فرموودە لەم بارەيەۋە زۆرە بەلىشاۋە. پىغەمبەر ﷺ بە وشە پر ماناكانى كه پىتى درابوو ھەموو نەمانەى كۆكردۆتمەۋە كه مېشكى ئادەمىزاد دائەپۆشى و ھۆشى نەبات، وە ھىچ جىاۋازى نەخستۆتە نىۋان جۆرتك و جۆرتكى ترەۋە، ھەروەھا جىاۋازى نىرە كه بخورت يان بخورتىمەۋە، ھەر حەرامە.

وہ عارەق جارى وا ھەيە ئەكرىت بە پىخۆر، وە ھەشيشەش ئەتوانى بتوتىرتىمەۋە بە ئاۋ و بخورتىمەۋە، نىتر بەوشىۋەيە عارەق ئەخورت و ئەخورتىمەۋە، ھەشيشەش ئەخورت و ئەخورتىمەۋە، وە ھەمويان حەرامن، و پەيدا بوونيان دواى سەردەمى پىغەمبەر پىشەۋاكانى ئىسلام ھىچ رى لەۋە ناگىرت كه بچنە ئاۋ گشتىيەتى فرموودەكانى پىغەمبەر ﷺ دەربارەى ھۆشبەرەكان، چونكە لە

(۱) أحمد (۹۱/۲) وابن ماجه (۳۳۹۲) والدارقطني (۲۶۲/۴)، من حديث ابن عمر.

(۲) تەخرىجى ئەم ھەدىسە باس كرا.

(۳) أبو داود (۳۶۸۰).

تۆلەكان (الحدود)

دواى سەردەمى پىتغەمبەر ﷺ چەند ھۆشبەرىك پەيدا بوۈكە ھەمىيان چوونە ناو ووشە پىر ماناكانى قورئان و سوننەت. كورتمى قسەكى ئىبنو تەيمىيە كۆتايى ھات.

وہ چەندەھا جار قسەى كردوۈ لہو بارەىفۈہ رەھمەتى خۋاى لى بىت لہ فەتاۋاكانىدا كە ئەمە كورتمەكەيەتى:

«ئەم ھەشیشە نەفرىن لى كراۈ لہ خۋى و لەوانەى ئەيخۆن و بە ھەلالى دەزانن، كە ئەيىتە ھۋى رىق و تورپەى خۋاى گەورە تورپەى پىتغەمبەرەكەى و باۈرداران، وە ئەم كەسە ئەخاتە بىر سزاي توندى خۋاى گەورە، چەندەھا زەرەرۈ زيان ئەگىرتەۈ بۆ سەر ئاينى مەۋشۈ عەقلى و خورپەۋشتى. ھەرۈھا مىزاج تىك ئەدات ھەتا خەلكىكى زۆر پىي شىت بۈۈن، وە ئەۋەندە سۈكەيتى و نەفس نزمى بەجى ئەھىلى لہ بۆۋرەكەيدا كە عارەق بەجى ناهىلى.

چۈنكە ئەم خراپانەى لہ ھەشیشەدا ھەيە لہ عارەقدا نىيە، كەۋاتە ئەم لەيىشتە كە ھەرام بىت، وە موسلمانان ھەمۈو لەسەر ئەۋەن كە سەرخۆشكەر لەۋانەدا ھەرامە.

جا ھەركەس ئەۋە بە رەۋا بزائىت و بلى ھەلالە ئەبى داۋاى لى بىكرى تۆيە بكاۋ پەشىمان بىتەۈ، ئەگىنا ئەبى بكوژرەت بە ھۋى ھەلگەرانەۈ لہ ئىسلام، وەنابى نوئىرى لەسەر بىكرى و لەگۆرستانى موسلمانان بىئىژرەت، وە ھەرۈھا كەمى لہ ھەشیشەش ھەر ھەرامە بەپىي ئەۋ دەقانى كەھاتوون دەربارەى ھەرامى عارەق و ھۆش بەرەكان - تەۋاۈ -.

وہ بە داۋاى شىنخى ئىسلامدا قوتايىيە لىكۆلەرۈكەى ئىبنو قەيىم رەھمەتى خۋاى لى بىت رۆيشتۈۈ و لہ (زاد المعاد) دا كە ئەمە كورتمەكەيەتى فەرۋىيەتى: بەراستى عارەق ھەمۈو سەرخۆشكەرەكانى تىرىش ئەگىرتەۈ، تراۋىي يا وشك، گۆشرايىت يا كۈلاۋ بىت، پارۈى نارپەۋاۈ گوناھىش ئەگىرتەۈ - مەبەستى ھەشیشەيە - چۈنكە ئەمانە ھەمۈو خەمرن بە دەقى فەرۋودەى نىرراۋى خوا ﷺ كە راست و رىك و ئاشكرايە و سەندەكەى جى تانە نىيە و مەتنەكەشى كورت و شى نەكراۈ نىيە، چۈنكە فەرۋودەى: (كل مسكر خمر) ^(۱) بە صەحىحى ھاتۈ.

وہ بە صەحىحى ھاتۈۈ لہ يارەكانى پىتغەمبەرۈ ﷺ خۋايان لى پازى بىت، كە لەھمۈو كەس زىاتر شارەزاي قسە مەبەستى پىتغەمبەر بۈۈن ﷺ كە ھەرچى عەقلى داپۆشنى ئەۋە خەمرە.

لەسەر ئەۋە ئەگەر لەفزەكەى پىتغەمبەرىش ﷺ ھەمۈو ھۆشبەرىكى نەگرتايەۈ ئەۋە قىياسى راست و رىك كە ئەسلى و فەرعى تىدا يەكسانە لہ ھەمۈو لايەنىكەۈ، ھۈكمى ئەكرد بە يەكسان

(۱) تەخرىجى ئەم ھەدىسە رابورد.

تۆلەكان (الحدود)

بوونى ھەممۇ جۆرە ھۆشبەرەكان، كىۋاتە جيا كىردىمۇ لىنىۋان جۆرىك و جۆرىكى تىردا، جيا كىردىمۇ لىنىۋان ئىش تاندا كەلەيدىك ئەچىن لەھەممۇ پۈۋىدە كىمۇ — تىۋاۋ —.

خاۋەنى (سېل السلام) شىرچى (بلوغ المرام) و تۈۋىتى: بىراستى ھىرچى شىتىك ھۆشى بىرد لەھىرچى شىتىك بوو ھىرامە، با خواردىمۇش نەيىت، ۋەك ھىشىشە.

ۋە لە (حافظ ابن حجر) ۋە نەقل كراۋە كە ھىركىس و تى: (ھىشىشە سىرخۆش كىر ئىيە بەلكو سىركىرە، تاۋانىكى گىۋەرى كىردۈۋە، چۈنكە ھىشىشە ئىمۇ زەۋق و خۆشىيە ئەبەخىشىت كە عارەق ئەيىبەخىشىت.

ۋە لە (ابن البيطار) ۋە نەقل كراۋە كە — يەككىكە لە پىزىشكەكان — ئىمۇ ھىشىشە كە لە مىسردا ھەيە زۆر سىرخۆشكىرە، ئەگىر ئادەمىزاد ئىۋەندەي درەمىك يان دورۇ درەمى لىئ بىۋات. ۋە ھىشىشە سىقاتى پىسى زۆر زۆرە، ھەندى لە زانايان (۱۲۰) زىانى ئاينى و دۇنيايىيان لىۋە ژماردە، ۋە ھىر ئىمۇ سىقاتە پىسانى كە لىمدا ھەيە لە ئەفۋنىشدا ھەيە كە پىستىر زىانى زۆر تىرە. قىسەكى (ابن البيطار) تىۋاۋبوو.

ۋە ئىۋەي شىخى ئىسلام و قوتايىەكى (ئىبىنۇ قەيىم) و جگە لىۋان لە زانايان دەريارەي ھىشىشە و تىۋىانە ھەقىكە كە بەلگى لىسەر ھاتۈۋە ئادەمىزاد دۇنيا ئەكەن.

جا كاتىك بىراستى پۈۋىن بوۋە كە دەقەكانى (كىتاب و سۈنەت) ھىشىشە ئەگىرەمۇ، ئىۋە دىسان ئەفۋنىش ئەگىرەمۇ، كە زانايان دەريان خستۈۋە زىانى لە ھىشىشە زۆرتىرە، ۋە ئىمۇ زىانانى لە ھىشىشە پەيدا ئەمەن لە ئەفۋنىشە زىاتىر پەيدا ئەمەن ۋەك لە پىشەۋە لە (ابن البيطار) ۋە نەقل كرا.

ۋە ھىرۋەھا ئىمۇ دەقەنە ھەممۇ ئىمۇ سىركىرەنە دەگىرتىۋە كە تازە داھاتۈۋىن و لىۋە پىش نىزانراۋىۋىن، چۈنكە ھىرۋەك عارەق كەلە تىرە درۈست ئەكەن لىۋەدا كە ئەمانەش ھىرەقەل و مېشك دائىۋەش، ۋە ئىمۇ زىان و خراپەنىان تىدەيە كە لە عارەقدا ھەن، ۋە لە عارق زۆرتىر خراپەنىان ھەيە ۋەك لە ھىشىشەيە. بەلكو خراپەت و گىۋەرتىرە، ۋەك بەچاۋى خۇمان ئىمىر ئەيىنەن ۋە بە گۈئ ئەيىستىن.

ۋە ناكىرە كە شىرىعتى ئىسلام ھىچ لىمۇ سىركىرەنە پەۋا ھەلەل بىكات، ۋە ھىركىس گەقتى ھەلەل ھىرچىيەك لەمانە بىدات ئىۋا لىمۇ كەسانەيە كە درۈ لىسەر خىۋا ھەلەمەستى، يا شىتىك دەريارەي خىۋا ئەلەن كە ئاگايىيان بىسەرىا نىيە .

تۆلەكان (الحدود)

وہ لہ پیشموہ ووتمان: ہندی لہ زانا حنہ فیہ کان ووتویانہ: (إن من قال بجل الحشيشة زنديق، مبتدع) واتہ: ہمرکس فتوی دا بہ حالائی حشیشہ زندق و تازہ داہینمرہ لہ ٹایندا۔

جا نہ گمر کسٹیک گفتی حالائی حشیشہ بدات، زندق و مویتدیع بیت نموہ ٹو کسسی کہ گفت نمدا بہ حالائی شتیک لہم سرکمراندی کہ تازہ داهاتوون و زیانیان زۆرترو خراپہ کہیان گمورہ ترہ، دیسان زندق و مویتدیعہ، بہ لکو لہ پیشترہ۔

وہ چۆن شریعمتی نیسلام شتیک لہم سرکمرانہ حالال نہ کات کہ ٹوپرپی زیان نہ گیدمنی بھم نہتوہیہ بہ تاک تاک و بہ کۆمەن، لہروی ماددی و تەندروستی و پەوشتیوہ، وەک لہ پرسیارہ کەدا ہاتوہ۔ لہ گەنل نمودا کہ بناغمو بنچینہی شریعمتی نیسلامی دامەزراوہ لہسر ہینانی ہرژوہ و ہندی یہ پوختہ کان و نہہیتالانی زەرہرو زیانہ کان۔

وہ چۆن خوی گمورہی زاناو کار دروست عارەقینک حرام نہ کات کہ لہ ترئی یہ بۆ نمونہ: بہ زۆرو کەمی یوہ، لہبەر ٹو زیانانی کہ تیایمتی، وہ لہبەر ٹوہی گھمہ کەمی پالتیوہ نمورہ بۆ زۆرہ کەمی و ہۆرہ کہ بۆی بہ لام شتیک پەوا نہ کات لہ سرکمرہ کان کہ ٹو ہمموو زیان و خراپہ یی تیدایہ، بہ لکو زیانہ کانی لہ عارەق زۆرترو گمورہ ترہ بۆ سەر لاشہ و تاوہز و ٹاین و پەوشت و میزاج؟ ٹو قسە یہ کەس نایکات مہ گمر یہ کئی نەزان بیت سەبارەت بہ نیسلام، یان زەندیقینکی بیدعەچی بیت وەک لہ پیشموہ باسکرا۔ کواتہ بہ کار ہینانی ٹو سرکمرانہ بہ ہمر شتوہ یەک بیت بہ خواردن و خوراندنموہ بیت، یا بہ بۆن کردن بیت یا بہ دەرزی بیت حراممو ہیچ جیاوازیان نی یہ، وہ ٹەمەش شتیکنی ناشکراو دیارہ۔

(۲) بازرگانی کردن بہ ماددہ سرکمرہ کان و کردنیان بہ ہۆرہک بۆ قازانجی بازرگانی:

بہراستی لہ پیغمبەرہوہ ﷺ فرمودہی زۆر دہربارہی حرامی فروشتنی عارق ہدیہ، لہوانہ ٹوہی کہ بوخاری و موسلیم لہ جابیرہوہ خوا لئی رازی بیت تہ گیتر نموہ کہ پیغمبەر ﷺ فرمودی: (إن الله حرم بيع الخمر، والميتة، والخنزير، والأصنام)^(۱)۔ واتہ: بہراستی خوا فروشتنی تارہق و شتی مردارہوہ بو بہرازو پەیکمرہ بتی حرام کردوہ۔

وہ ہدروہا فرمودہی زۆر لہ پیغمبەرہوہ ﷺ ہاتوہ کہ ٹەمە نہ گیدمن کہ ہمر شتیک خوی گمورہ حرامی کردبئی سودی لئی وەرہگیرئی کرین و فروشتن و خواردنی نرخہ کشی ہمر حرامہ۔

(۱) البخاري (۲۲۳۶) ومسلم (۷۱/۱۵۸۱)۔

تۆلەكان (الحدود)

وہ لہ ولامی پرسیاری یہ کہ مہوہ بۆمان دەرکوت کہ ناری (خمر) ئارہق ئمو سڤکرانہ نگرتموہ بہیپی شرع واکو چۆن ئموہی کہ ہاتوہ لہبارہی حرامی کرین و فروشتنی ئمو شتانہی کہ خوا حرامی کردوون، ئبیئتہ بہلگہ لہسر حرامی کرین و فروشتنی ئمو سڤکرانہش.

وہ ئمو کاتہ بہتموای پروون ئہیئتموہ کہ بازرگانی کردن بمو ماددہ سڤکرانموہ کردنیان بہ پیشہبہک کہ سودو قازانچ بہیننی حرامہ، جگہ لہوہی کہ ئموہ یارمہتی دانہ لہسر شتیک کہ گومان نی بہ لہحرام بوونہ کہیدا بہیپی بہلگہی قورئان کہ ئہفرموئ: ﴿وَتَعَاوُنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَى وَلَا تَعَاوُنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ﴾ (المائدہ: ۲) واتہ: ہاوکاری بکمن لہنیوان خوتانا لہسر کردہوہی چاک و لہخواترسان، وہ ہاوکاری مہکمن لہسر شتیک کہ گوناہو سہرینچی و دہرچوون بی لہ سنوری خوا. لہبہر ئموہ حق ئہوہیہ کہ جومہوری زانایان بۆی چوون لہحرام کردنی فروشتنی شہرہتی ترئ بۆ ئمو کہسانہی ئہیکمن بہئارہق، وہ ہمروہا پوچہل کردنی ئمو مامہ لہیہ چونکہ یارمہتی دانہ بۆ سہرینچی کردنی خوای گورہ.

(۳) چاندنی خەشخاش و حەشیشہ بہمبہستی فروشتن و دەرہیتانی مادہ سڤکرہکانیان بۆ بہکار ہیتان یا بۆ بازرگانی کردن پیتانموہ.

بہراستی چاندنی حەشیشہ و ئہفیون لہبہر دەرہیتانی ماددہ سڤکرہ کہ یان بۆ بہکار ہیتان یان بۆ بازرگانی کردن پیتانموہ بیگومان حرامہ لہبہر چہند ھۆبہک:

یہ کہم: بہیپی ئمو حەدیسہی ہاتوہ کہ ئہبو داود و جگہ لہو گیتراویانہتموہ لہ ئیبینوعہیباسوہ لہ پتغہمبہروہ ﷺ کہ فرموہتی: (إِنْ مَنْ حَبَسَ الْعَنْبَ أَيَّامَ الْقَطَافِ حَتَّى يَبِيعَهُ مَنْ يَتَّخِذُهُ خَمْرًا فَقَدْ تَقَعَّمَ النَّارَ)^(۱). واتہ: بہراستی کہستیک ترئ کاتی لیکردنموہی لی نہکاتموہ بۆ ئموہی بیفروشی بمو کہسانہی کہ ئہیکمن بہ ئارہق ئموہ کموتۆتہ ئاگرہوہ. جا ئممہ بہلگہیہ بۆ حرامی چاندنی حەشیشہ و ئہفیون بۆ مہبہستی ناوبراو، بہ بہلگہی دہقی حەدیسہ کہ.

دوہم: ئمو کارہ یارمہتیدانہ لہسر سہرینچی کردنی فرمانی خوا، ئمویش بہکارہیتانی ئمو سڤکرانہیہ یان بازرگانی کردنہ پییانموہ، وہ وەک لہ پیتشموہ باسمان کرد یارمہتیدان لہسر گوناہو سہرینچیہ.

سئہم: چاندنی ئمو شتانہ بۆ ئمو مہبہستہ رەزامہندیہ لہ جووتیارہکانہ وہ بہ بہکار ہیتانیان لہلایمن خەلکموہو بازرگانی پیوہ کردنیان، وہ رازی بونیش بہخراپہ ہمر خراپہیہ.

(۱) مجمع الزوائد (۴/۹۰).

تَوَلَّهَ كَان (الحدود)

نمەش لەبەر ئەوێه ئینکاری خراپە کردن بەدڵ، کە بریتییه لە رِق و کینه لەو خراپەییە بەدڵ، فەرزه لەسەر هەموو موسلمانێک لەهەموو کاتیکیدا، بەئێکۆ لە صحیحەکی موسلیمدا هاتووێه لە پیغمبەرەوه: ﷺ (إِنْ مِنْ لَمْ يَنْكُرِ الْمَنْكَرَ بَقَلْبِهِ، لَيْسَ عِنْدَهُ مِنَ الْإِيمَانِ حَبَّةُ خَرْدَلٍ)^(۱).

واته: هەرکەس ئینکاری خراپە نهکات بەدڵ، دهنکه خەردەلێک باوەر له دلتیا نییه.

وه هەروەها چاندنی حەشیشو ئەفیون سەرپیتییه لەپرووێهکی تریشەوه، دواي ئەوێ (ولي أمر) سەرپرشتی کەری موسلمانان قەدەغەیی نهکات، بەپیتی ئەو یاسایانەیی کە دانراون بۆ ئەوه، چونکه گۆی رایەلتی وەلی ئەمر لەو شتەدا کە سەرپیتی کردن نهبیئت له خواو پیغمبەرکەمی پتویستە به نیجماعی موسلمانان، وەك نیمامی ئەوهوێ رهههتی خوای لی بیئت باسی کردووێه لەشەرخی موسلیم دا لەبەشی گۆی رایەلتی ئەمیرەکان.

هەروەها ئەم روهی دوايی ئەوتری لەبارەي حەرامی یەتی بەکارهێنانی سەرکەرەکان و بازرگانی کردن پیتانەوه.

(۴) ئەو سوودی لەو پرنگایهوه بەدهست دیت:

لەوهوه کە باس کرا زانیمان کە کرپن و فرۆشتنی (مخدرات) سەرکەرەکان حەرامه کەواته نرخی کەشیا ن هەر حەرامه:

یەکهەم: به پیتی فەرمودەي خوای گەوره کە فەرمودیەتی: ﴿وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ﴾ (البقرة: ۱۸۸).

واته: با هەندیکتان مالتی هەندیکتان وەر نهگریت و نهخوات بههۆی شتی باتل و پوچەوه. مالت وەرگرتنیش به باتل لەسەر دوو شیوهیه:-

۱- وەرگرتنی به ستهم، یان به دزی، یا به خیانت، یا به داگیرکردن، و ئەو شیوانه.

۲- وەرگرتنی به پرنگایهک کە قەدەغە بیئت، وەك بردنەوهي به قومار، یا به پرنگەي عەقده حەرامەکان، وەك سوود (ریا)، وەك کرپن و فرۆشتنی ئەو شتانەي کە خوا سوودەکی حەرام کردووێه، وەك ئارهق کە سەرکەرەکانیش تهگریتەوه وەك کەمی لەمەو پیتش باسکرا. بهراستی ئەمانه هەموویان حەرامن با به پرزاهەندی خاوەنهکشی بیئت.

(۱) مسلم (۸۰/۵۰).

تۆلهكان (الحدود)

دووم: بهیئتی ئهو فرمودانهی که هاتوون ده‌ریاره‌ی حرام کردنی نرخێ ئهو شتانهی که خوا حرامی کردووو سوود وەرگرتن لێیان. وهك فرموده‌ی: (إِنَّ اللَّهَ إِذَا حَرَّمَ شَيْئاً حَرَّمَ ثَمَنَهُ) رواه ابن أبي شيبة عن ابن عباس^(١).

واته: به‌راستی خوا نه‌گهر شتیکی حرام کرد نرخه‌کشی حرام نه‌کات.

وه له (زاد المعاد) دا هاتوو که ئهمه ده‌قه‌که‌یه‌تی: جهماره‌ی زانایان ووتویانه: نه‌گهر تریئ فرۆشرا به‌ کهسێک نه‌یکرد به‌ تاره‌ق نرخه‌کشی حرامه، به‌ پێچهوانه‌ی ئهووه که بفروشرێ به‌ کهسێک بۆ خواردن. وه هه‌روه‌ها چه‌ک نه‌گهر بفروشرێ به‌ کهسێک که له‌ گه‌ڵ موسلمانێکدا بیه‌نگی ئهو نرخێ ئهو چه‌که حرامه، به‌لام نه‌گهر بفروشرێ به‌ کهسێک جیهاده‌ی پێ بکات له‌ رێی خوادا نرخه‌کشی ده‌لاله و له‌ شته پاکه‌کانه.

وه هه‌روه‌ها قوماشی هه‌ری: نه‌گهر بفروشرێ به‌ کهسێک که له‌به‌ری بکات و له‌به‌رکردنی بۆی حرام بێت، ئه‌ویش نرخه‌کشی حرامه، به‌ پێچهوانه‌ی ئهووه نه‌گهر بفروشرێ به‌ کهسێک که بۆی ده‌لال بێت - ته‌واو - .

جا نه‌گهر ئهو شتانهی سوود وەرگرتن لێیان ده‌لال بێت کاتێک فرۆشرا به‌ کهسێک که له‌ سه‌رپێچی خوادا به‌ کاریان به‌یتنی - به‌پێی رای جهماره‌ی زانایان، که هه‌قیشه - نرخه‌که‌یان حرام بێت به‌ پێی ئهو به‌لگانه‌ی باس کران و جگه له‌وانیش ئهو نرخێ ئهو شته‌ی سوود وەرگرتن لێی حرام بێت، وه‌ک سه‌رکه‌ره‌کان، زۆر له‌پێشتره بۆ حرام بوونی.

وه کاتێک که نرخێ ئهو (مخدرات)ه حرام بێت، ئهو پێسه‌و سه‌رف کردنی له‌رێی خوادا - وه‌ک سه‌ده‌قه و ده‌ج - وهرناگیرێ، واته ئهو کهسه‌ی سه‌رفی نه‌کات پاداشتی له‌سه‌ر وهرناگیرێ.

موسلیم له‌ ئه‌بو هوریره‌وه نه‌گێڕێته‌وه خوا لێی پازی بێت که پێغه‌مبه‌ر ﷺ فرمودیه‌تی: (إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى طَيِّبٌ لَا يَقْبَلُ إِلَّا طَيِّباً، وَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى أَمْرُ الْمُؤْمِنِينَ بِمَا أَمَرَ بِهِ الْمُرْسَلِينَ) فَقَالَ تَعَالَى: ﴿يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُّوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحاً﴾ (المؤمنون: ٥١) وَقَالَ تَعَالَى ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا لِلَّهِ إِنْ كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ﴾ (البقرة: ١٧٢).

ثم ذكر الرجل يطيل السفر أشعث أغبر، يد يده إلى السماء يارب . . يارب . . ومطعمه حرام، ومشربه حرام، وملبسه حرام، وغني بالحرام، فأتى يستجاب لذلك؟^(٢).

(١) ابن أبي شيبة (١٠١/٦).

(٢) مسلم (١٠١٥) والترمذي (٢٩٨٩).

تۆلەكان (الحدود)

واتە: خۆی گمورە پاكو شتیکیش پاك نعیّت وەری ناگریّت، وە خوا چ فەرمانیکی کردووە بە پیغمبەرکانی ئەو فەرمانەشی کردووە بە موسلمانەکان، خۆی گمورە فەرمویتى: ئەى نیراوەكان یۆزى چاك و حەلال بۆن و کردەوى چاك بکەن) وە ئەفەرموئى: (ئەى ئەو کسانى باوەرتان هیناوە لەو خواردنە حەلالانە بۆن کە پێشان بەخشیون و سوپاس گوزارى خوا بکەن ئەگەر ئێوە تەنها ئەو ئەپەرسن). لەپاشاندا باسى کابرایەکی کرد کە سەفەرەکی دورو درێژ ئەکات، و قژ ھالوزاوە خولای، دەست بەرز ئەکاتووە بۆ ئاسمان و ئەلئى: ئەى پەرەردگار. ئەى پەرەردگار. وە خواردنى حەرامە و خواردنەوى حەرامە و پۆشاکى حەرامە و بە حەرام بەخێو کراوە، جا چۆن ئەو کەسە پارانەوى گیرا نعیّت و لى وەرنەگیرىت.

وہ لەو فەرموودەیدا ھاتووە کە تیمامى ئەحمەد لە موسنەدە کەیدا لە ئیبنو مەسعودە خوا لى پازى بىت گیراوە ئىمەو کە پیغمبەر ﷺ فەرمویتى: (والذي نفسي بيده لا يکسب عبدٌ مالاً من حرام، فينفق منه، فيبارک له فيه، ولا يتصدق فيقبل منه، ولا يترکه خلف ظهره إلا کان زاده في النار، إن الله لا یحو السیء بالسیء، ولكن یحو السیء بالحسن، إن الخبیث لا یحو الخبیث)^(۱).

واتە: بەر زاتى گیانی منى بەدەستە هیچ کەس مالتیک لە حەرام پەیدا ناکات، پاشان لى سەرف بکات و خوا لى پیرۆز کات، یا بیدات بە صدەقە و لى وەرگیرى، وە دواى خۆی بە جیى بەیلى ئیلا ئەو مالتە نعیتە خۆراکی لەناو دۆزەخدا، چونکە خۆی گمورە خراپە بە خراپە ناسپرتووە، بەلکو خراپە بەچاکە نەسپرتووە، بەراستى شتى پیس پیسى ناسپرتووە.

وہ لە کتیبى (جامع العلوم و الحکم) ئیبنو رەجبى حەنبەلى فەرموودەى زۆرو چەند نەسەرکی صەحابە (خوا لى پازى بىت) ھاتووە لەو بارەىمەو. لەوانە ئەوێە کە ئەبو ھورەیرە لە پیغمبەرەو ﷺ نەگیرتووە کە فەرمویتى: (من کسب مالاً حراماً فتصدق به لم یکن له اجرٌ وکان إصره - یعنی إثمہ وعقوبتہ- علیه)^(۲). واتە: ھەرکەس مالتیکى حەرامى پەیدا کردو کردى بە صدەقە، پاداشتى لەسەر وەناگری، بەلکو تاوان و سزای لەسەر نعیّت.

وہ لەوانە ئەوێ کە لە مورسەلەکانى (قاسم بن عیمرە) دا ھاتووە، کە پیغمبەر ﷺ فەرمویتى: (من أصاب مالاً من مائثم فوصل به رَحْمَهُ، أو تصدَّق به، أو أنفقه في سبيل الله، جُمع ذلك جميعاً ثم قذف به في نار جهنم)^(۳).

(۱) أحمد (۳۸۷/۱).

(۲) ابن حبان (۳۳۶۸).

(۳) تهذيب الكمال (۱۱۸) وسیر أعلام النبلاء (۲۰۳/۵).

تۆلهكان (الحدود)

واته: هر كس مالتىكى حرامى بدهست هيتا، جا سيللى پەرمى پى بهجى هيتا، يا كرى بهخىر، يا له پى خوادا سرفى كرد، نموانه همموى لىسرىك كۆ نه كرىتوه له پاشاندا فرى ندرتته ناو ناگرى دۆزه خموه.

وه له شرحى (أربعين النووي) (مُلّا علي القاري) دا هاتوه كه پىغمبەر ﷺ فرمودىتى: (إنه إذا خرج الحاج بالنفقة الخبيثة، فوضع رجله في الغُرْزِ -أي الركاب- وقال لبيك، ناداه ملك من السماء، لا لبيك ولا سَعْدِيك، وحجك مردود عليك)^(١).

واته: كاتى حاجىيك به نهفهقى حراموه دهرىجت بۆ حج كاتى قاچى خسته سمر جى پى زىنهكمو ووتى: (لبيك) واته خوايه وهلامى بانگوازه كەت ندهمسه، فرشتهيك له تاسمانوه بانگى نەكات: (لا لبيك ولا سعديك) واته نه پاداشتى وهلام دانوه كەت بۆ هديه و نه خوشبهختى، وه حەجە كەشت ندرتته بىسمر چاوتا.

نم فرمودانه كيه كتر بهيتز نه كمن ئىبنه بهلگى ئهوى كه خوا نه صدقه نه حج نه هيچ خيترىك له مالى حرام وهرناگرى. وه هر لىبر ئهويه زانايانى حەفهى برىاريان داوه كه نهفهقى حج له مالى حرام حرامه.

وه كورتى ئهوى ووتومانه:-

يه كەم: بهكارهيتانى حەشيشه و نهفيون و كۆكايى و ئه جوهره سركهرايه حرامه.

دوهم: بازىرگاني پتوه كوردنيان و كوردنيان به پيشهيك كه قازانج رابكيشى هر حرامه.

سەهم: چاندى نهفيون و حەشيشه بۆ دهرهيتانى ماده سركهركاني بۆ بهكار هيتان يا بازىرگاني پتوه كوردنيان حرامه.

چوارهم: ئه قازانجى له بازىرگاني نم ماددانوه بدهست ديت حرام و پيسه، وه سرف كرنيشى له كردهوه چاكاندا كه هوى نزيك بوونهويه له خوا حراموه وهر ناگرى.

هرچنده دريژم به باسه كم داوه له بارهيوه كه لهوانيه بيتته هوى بىزاري و ماندر بوون، بهلام ئهوه بهباشتر زانى بۆ پوون كردهوى حق و دهرخستى راستى، تاوهكو ئه گومانه لايىچى كه لاي نەزانەكان دروست بووه، وه بۆ ئهوى بزاري كه فتوادان به حەلالسى ئه ماده سركهرايه قسى پىرو پوچن و سمر لى شيواندى سمرليشيووانه. وه لهوشدا كه وتومه پشتم بهستوه يا هەلەم بژاردوه له كىتابى خواو سونمتى رهوانه كراوه كى و قسى ئه زانايانهيه كه له گەل بناغى

(١) الأصبهاني في الترهيب والترهيب (١٠٤٩) وجمع الزوائد (١٠/٢٩٢).

تۆلەكان (الحدود)

شەرىعتى ئىسلامى پەرۋاز رېئىك كەتتوۋە. باسەكە كۆتايى ھات، سوپاس بۆ خوا كە نىشان دەرى رېئىكاي راستە. ۋە درودى خوا لەسەر پىئەمبەرى مەزىن و يارو ياۋەرانى بىت بە گشتى.

(ھەد) تۆلى ئارەق خۆر

زانايان ھەمەريان لەسەر ئەۋە رېئىك كە تۆلە سەندىن لە ئارەق خۆر پىئەستە، ۋە لەسەر ئەۋە كە تۆلە كەى ((جەلد) لىدەنە.

بەلام جىاۋازيان ھەدە لەسەر چەندىتى:

ھەندەفەيەكان و مالىكىيەكان بۆ ئەۋە چوون: كە ئەبى ھەشتا قەمچى لى بدرى، ۋە شافىئى بۆ ئەۋە چوۋە، كە ئەبى چەل قەمچى لى بدرى، ۋە ئە ئىمامى ئەھمەدەۋە، دوو رىۋايەت ھەدە. ۋە لە (المغنى) دا ھاتوۋە كە دوو رىۋايەتى لەسەر:

يەكەم: ئەۋەيە كە ھەندەكە ھەشتا قەمچىيە.

مالىك و شەۋرى و ئەبۇ ھەنىفە و شەۋرىن كەتتوانى لە زانايان ھەد ئەۋەيان ووتوۋە، چۈنكە ئىجماعى ھەبە لەسەر ئەۋە رايەدە، چۈنكە ئەگىر ئەۋە كە عومەرى كۆرى خەططاب راۋىئى بە خەلەك كەد دەريارەى ھەددى ئارەق؟ ئەبدالرحمەن كۆرى عەۋف ووتى: (ۋەك سوكترىنى تۆلەكانى لى بىكە كە ھەشتا دارە) ئىتەر عومەس ھەشتا قەمچى لە ئارەق خۆر ئەدا و بۆ خالىد و ئەبى عوبەيدەشى نوسى لە شام كە لەسەر ئەۋە كارىكەن.

ۋە ئەگىر ئەۋە كە عەلى خوا لىنى رازى بىت لە راۋىئەكەدا ووتى: ئەگەر سەرخۇش بىنى قەسەى بىنى جى ئەكەت، ۋە ئەگەر قەسەى بىنى جىنى كەد: درۆ تۆمەت ھەلئەبەستى، كەۋاتە تۆلەكەى تۆلى تۆمەت چىيە). كە ھەشتا قەمچىيە، جۈزجانى و (دارقطنى)، جگە لەۋان گىرپاۋىيەنەۋە^(۱).

ۋە رىۋايەتى دوۋەم لە ئەھمەدەۋە: ئەۋەيە كە تۆلى عارەق خۆر چەل قەمچىيە، ئەۋەش ھەلئەزاردەى ئەبى بەكرو مەزھەبى شافىئىيە، چۈنكە عەلى چەل قەمچى دا لە ۋەلىدى كۆرى عوقبە، لەپاشاندا فەرمۇى: پىئەمبەر ﷺ چەل قەمچى داۋە لە ئارەق خۆر، ۋە ھەروەھا ئەۋەدەكر، بەلام عومەس ھەشتا دارى لىدەۋە. ۋە ھەمەريان سەننەتن، ۋە مەن ئەۋەيانم لاخۇشتە (موسلىم رىۋايەتى كەدوۋە^(۲)).

(۱) مالك في الموطأ (۸۴۲/۲) ودارقطني (۱۵۷/۳).

(۲) مسلم (۳۸/۱۷۰۷).

تۆله كان (الحدود)

وله نمنسوه كه فرموده‌تى: پياوڭيان هيتا بۆ لاي پيغمبەر ﷺ عاره‌قى خواردبۆوه، به نعمل دورى چل نعملى ليدا، لهپاشاندا هيتايان بۆلاي ئىبويه‌كر، ئىموش ههروه‌هاى لى‌كرد. لهپاشاندا هيتايانه لاي عومر ئىتر عومر راوئىرى به‌خه‌لك كرد ده‌رباره‌ى تۆله‌ى ئاره‌ق خۆر، ئىبنوعوف فرمودى: كه‌مترىنى تۆله‌كان هه‌شتايه. ئىتر عومر هه‌شتا قه‌مچى ليدا^(۱).

وه كارى پيغمبەر ﷺ حوجه‌يه و دروست نيه‌يه وازى لى به‌ئىترىت بۆ كارى كسىكى تر، وه ئىجماعىش پىك نايه‌ت لىسر شتىك پيچوانه‌ى كارى پيغمبەر ﷺ بىت وه‌هروه‌ها پيچوانه‌ى كارى ئىبويه‌كر و عدلى بىت، كه‌واته نمو زياته‌يه‌ى عومر لىسر نموه دائىرى كه سزادانىكه دروسته ئىمام بىكات ته‌گه‌ر وه‌هاى به‌باش زانى. وه نمو‌ى پارسه‌نگى نمو قسه‌يه ئىداتمه نمو‌يه كه عومر له پياوى به‌هيتز كه سه‌رگه‌رم بىت له شراب خواردنمه‌دا هه‌شتا قه‌مچى ئىدا، و پياوى لاوازش ته‌گه‌ر نمو‌ى لى رۆبدايه چل قه‌مچى، به‌لام فرمان به كوشتنى ئاره‌ق خۆر كاتى دووباره بۆوه كارىكه (منسوخ) سپراوه‌تموه.

له قوبه‌يسى كورى ذونه‌يموه كه پيغمبەر ﷺ فرموده‌تى: (من شرب الخمر فاجلدوه، فان عاد فاجلدوه، فان عاد فاجلدوه، فان عاد فاقتلوه- في الثالثة أو الرابعة-) واته: هه‌ركه‌س ئاره‌قى خواردوه قه‌مچى لى بدن، ته‌گه‌ر دووباره‌ى كرده‌وه قه‌مچى لى بدن، ته‌گه‌ر دووباره‌ى كرده‌وه بىكوژن -لىسرى سى‌هم جاردا ياچواره‌م جاردا-.

وه جارىك پياوڭيان هيتا ئاره‌قى خواردبۆوه دارى لى دا، لهپاشاندا هه‌ر هيتايانمه ته‌جاره‌شيان دارى لى دا، لهپاشاندا هه‌ر هيتايانمه دارى لى داو، كوشتنى لاىرد ﷺ، ئىموش روخسته‌يك بوو.

تۆله به‌چى سابت ئىبى ؟ :

تۆله به‌يه‌كىك له دوو شت سابت ئىبى :-

۱- دان پىندا نان: واته عارق خۆره‌كه ئىعتراف بكات كه ئاره‌قى خواردۆتموه.

۲- به‌شايه‌تى دووشايه‌تى راست گۆز.

وه زانايان جياوازيان هه‌يه له‌وه‌دا كه تۆله به بۆن به‌چسپى:

(۱) أحمد (۱۸۰/۳) ومسلم (۳۵/۱۷۰۶) وأبو داود (۳۳۷۹) والترمذي (۱۴۴۳).

تۆله كان (الحدود)

مالىكىيە كان بۆ ئىمە چوون كه تۆله پىتوست ئەبىتت ئەگەر دوو شايەتى راست گۆ شايەتى بەدن لای حاكم كه بۆنى دەسى ھاتوۋە، چونكه بۆن بەلگەيە لەسەر خواردنەو، ۋەك بەلگەيەتى دەنگ و نوسىن.

ۋە ئىبوحەنەفە و شافىئى بۆ ئىمە چوون كه بەبۆنى دەم تۆله ناچەسپىن، لەبەر بونى گومان چونكه چەند بۆنىك لەيەك ئەچن، ۋە تۆله كانىش بەگومان لائىمىرىن، ۋە لەبەر ئىمە لەوانەيە تىكەلى كرايىت يا بەزۆر دەرخواردى درايتت، ۋە لەبەر ئىمە چەند شتى تر ھەيە جگە لە ئارەق كه بۆ نىيان لە ئارەق ئەچىت. ۋە ئەسلىش پزگارىبونى مەزۇئە لە سزادان، ۋە ياسادەنەرىش چاۋەپەي لابرەنى ھەمدە كانە.

مەرجەكانى بەجى ھىتەنى ھەد:

چەند مەرجىك ھەن بۆ جى بەجى كەردنى ھەددى ئارەق خواردن كه ئەمانەى لای خوارەويە:

۱- ژىرى: چونكه ژىرى جى بەستنى تەكلىفە، ۋە شىت لەسەر ئارەق خواردن سزا نادى، ۋە ھەروەھا كەم ئاۋەزە نەقام.

۲- پىگەشتوبى: ئەگەر مەندال ئارەق بىخوات ھەددى لەسەر نىيەو سزا نادى، چونكه تەكلىفى لەسەر نىيە.

۳- ئارەزوو: ئەگەر كەسنىك بەزۆر ئارەقى دەرخوارد درا ھەددى لەسەرنىيە، ئىتر ئىمە زۆرلى كەردنە ھەرەشى كوشتن بىت، يا لىدانى زۆر بىت، يامال لەناۋەردن بىت، چونكه زۆر لى كەردن گوناھى لەسەر لابرەو. پىغەمبەر ﷺ فەرموئەتى: (رفع عن أمتي الخطأ والنسيان، وما استكروها عليه) واتە: تاوان لەسەر نەتمەو كەم ھەلگىراۋە بەھۆى ھەلە و لەبەر چوون، ۋە ئىمەش كه بەزۆر پىيان كراۋە. جا كاتىك گوناھە كه ھەلگىرايىت ئىمە تۆلەى لەسەر نىيە، چونكه تۆلە بەھۆى گوناھو سەرىتەچىيە.

ۋە ناچار بوونىش ئەچىتتە بازەنى زۆر لى كراۋەو، جا ئەگەر كەسنىك ئارى دەست نەكەوت و زۆر زۆر تىنەوى بوو كه ترسى لەناۋچوونى لى ئەكرا، ۋە ئارەقى دەست كەوت، ئىمە بۆى ھەيە بىخواتمەو. ۋە ھەروەھا كەسنىك برسى بوو برسىيەكى زۆر كه ترسى مەردنى لى ئەكرا، چونكه لەو كاتەدا ئارەق پىتوستىيەو ژيانى لەسەر ئىمەستى پىتوستىيەكانىش قەدەغە كراۋە كان پەوا ئەكەن.

خوای گەورە فەرموئەتى: ﴿فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾ (البقرة: ۱۷۳) واتە: جا ھەركەس پىتوستى ناچارى كەردن بۆ خواردنى شتىك لەو قەدەغە كراۋانە، بى ئىمە ستم بكات لە خواردنەكەدا زىاد لە پىتوستىيەكەى خۆى، ۋە بى ئىمەى لە سنوورى خوا

دەرچن لئوودا كه بۆي رهوا كراوه، ئئوه هيچ تاواني لئسەر نئيه لئوودا، چونكه بهراستی خوا لئى بورده يه بۆ بنده كانى و ميه ره بانه پييان.

وه له (المغني) دا هاتوه: (كه عبيدوللاي كورې حوذافه رۆمىيه كان بهديل گرتيان، ستمكاره كئى سمر كرده كهيان له ژورنكدا بهندى كرد كه ئاوتكى لئى بوو تئيكه كراو به ئارهق، وه ههروه ها گۆشتى بهرازی برژاو، بۆ ئئوهى له گۆشتى بهرازه كه بخوات و ئارهقه كمش بخواتوه، سئى رۆژ لئو ژووردها بهجئى هئشت، ئئو كارى نه كرد، پاشان دهرسان هئنا له ترسى مردنى ووتى: سوئند بهخوا، خوا بۆي حهلال كرده بوم چونكه من ناچار بوم، بهلام من لئوانه نئبوم كه تئوه خۆش كم به ئاينى ئيسلام.

٤- پئى زانين بهوه كه ئئو شتمى ئه بخواتوه سهرخۆشكهره. چونكه ئه گهر كئسيك ئارهقى خواردوه و نه يزاني ئارهقه، ئئوه لئى ئئبورري بههۆي نئزائينه كئى و حمد لئسرى جئ بهجئى ناكري، بهلام ئه گهر كئسيك هۆشيارى كرده وه پئى ووت، وه ئئو ههر بهردوام بوو له خواردنوه كئى، ئئوه ئئو كاته بههانهى نايت، لئبهر لاچوونى نئزائيه كئى و سوربوونى لئسهر سهرپئچى يه كه دواى زانينيشى، كهواته شياوى سزا ئه بيت و حمددى لئسهر بهجئى ديت.

وه ئه گهر شتئكى خواردوه كه زانايان لئسرى جياواز بوون كه سهرخۆشكهر بيت، ئئوه حمددى لئسهر بهجئى نايت، چونكه جياوازی گومانه، وه حمدده كانيش به گومان لائبرتن.

وه ههروه ها حمد بهجئى نايت لئسهر كئسيك ئاوى كالى تئرى خواردوه ئه گهر تئيك چوو وه ههلهات و كهفى فرئى دا، كه زانايان ئيجماعيان لئسهر حرامىيه كئى ههيه ئه گهر ئئو كئسه به حرامىيه كئى نئزائيت، وهك ئئوهى كه له خاكى كافراندا بيت يان تازه موسلمان بيت، چونكه نئزائينى دائه ندرئى بهيه كئى لئو بههانانى كه تۆله لائمين، بهپئچوانهوى كئسيكه وه كه له خاكى ئيسلامدا بيت، وه تازه موسلمانيش نئبيت، چونكه ئئو حمددى لئسهر بهجئى ديت و به نئزائيه كئى وازى لئى ناهينري، چونكه ئئوه له پئوستى يه كانى ئاينه كه ئه بيت بيزائيت.

به مئرج نه گرتنى ئازادى و ئيسلامهتى له بهجئى هئنانى حمدا:

ئازادى و موسلمان بوون مئرج نين بۆ بهجئى هئنانى تۆله، بهنده يهك ئه گهر ئارهقى خواردوه سزائدرئ، چونكه ئئو تهكليفانى خوا فرمانى پئى كردون و ئئوانى قئده غىي كردون ئئوئش نه گرتوه.

مه گهر هئندى شت نئبيت كه ئئو ناتوانئى پييان ههلبئسيت چونكه بهكاروبارى گهوره كه يهوه خهريكه، ئئو شتانهش وهك نوئژى ههينى و نوئژى جماعت.

تۆلەكان (الحدود)

وہ خوی پاک و بی‌گمرد فرمانی داوہ بہ دورکومتہوہ لہ نارق، نو فرمانہش بہرو پوی نازاد و کزبلہ کراوہ، وہ گرانیش نیہہ لہسر بہندہ کہ لی‌ی دوروہ بکومتہوہ، وہ زیانہ کەشی چہندہ نہ گات بہ نازاد، کزبلہش نموندہی پی‌ی نہ گات، وہ لیترہدا جی‌اوازی نی‌ہہ نیوانیاندہ تمنہا لہ سزادا نہیئت، چونکہ سزای بہندہ نیوہی سزای پی‌اوی نازادہ، بہو شتوہیہ تۆلہ کەمی بیست قمچی نہیئت یاچل قمچی: بہ پی‌ی جی‌اوازی زانایان لہ دانانی سزادا.

وہ وک چۆن نازادی مہرج نیہہ لہبجی ہینانی حمددا، ہمروہا نیسلامہتیش مہرج نیہہ، وہ خاوہن کتیبہ کان لہ جولہ کہ و گاور کہ رہ گزنامہی نو وولاتہ نیسلامی‌یانہیان ہدیہ و لہ گہ لیاندہ نمزین وک قبطی‌یہ کان لہ میسردا، وہ ہمروہا نو خاوہن کتیبانہی کہ بہ پەیمانی کاتی و نمان لہ گمل موسلماناندا نمزین وک بیگانہ کان، نم جۆرانہ حمدیان لہسر بہجی نہہیتری نہ گم لہ وولاتی نیسلامدا نارقیان خواردوہ، چونکہ چی بۆ نیہہ بۆ نموانیشہ، وہ چی لہسر نیہہ لہسر نموانیشہ.

وہ لہبر نموی نارق لہ ناینہ کەمی نموانیشدا حرامہ، وک لہ پیشموہ ناماژمان بۆ کرد، وہ لہبر شونہوارہ خراپہ کانی و زہروہو زیانہ زۆرہ کەمی لہ ژبانی گشتی و تایبہتیدا، وہ نیسلام نہیوی نو کۆمہلہ بیارژی کہ لہ ژتر ستمبری نالای نیسلامدان، وہ نہیوی بہجۆرنک ناگاداری‌یان بکات پاک و بہہیز و یە کگرتووبن، کہ لاوازی لہہیچ لایہ کموہ نہچیتہ ناربان، نہ لہ لایمنی موسلمانہ کانوہ، وہ نہ لہ لایمنی جگہ لہ موسولمانانہوہ، وہ نمہ مہزہبی جمہاوری زانایانہ، وہ نو ہدقیہ کہ نایئت کەس لی‌ی لابدات.

بہ لām حەنفی‌یہ کان -خوا لی‌یان پازی بیت- پایان وایہ کہ نارق ہمرچہندہ بہ مال دانانری لای موسلمانہ کان لہبر نموی نیسلام حرامی کردوہ، بہ لām لای خاوہن کتیبہ کانی تر مال و نرخہ ہدیہ، جا ہر موسلمانیک لی‌یان برژتسی نمہی نرخہ کەمی بدات بہ خاوہنہ کەمی، و خواردنہوہی نارقیش لای نمان پەوایہ، نیہش فرمانمان پی کراوہ کہ واز لہ خویان و ناینہ کەیان بہینن، جا لہسر نمہ سزا نیہہ لہسر نو کەسہی کہ نہیخواتموہ لہ خاوہن کتیبہ کان. وہ وای دابنن کہ حرامیش بیت لہ کتیبہ کانیا، نیہہ وازبان لی نہہینن، چونکہ خویان باوہریان بہ حرامیتی نیہہ، وہ مامہلی نیہش لہ گہ لیان بہ پی‌ی نمویہ کہ باوہریان پی‌متی نەک بہ پی‌ی ہق کہ ہدیہ.

بہ کارہینانی نارق بۆ دەرمان کردن:

خەلک لہ سہردہمی نہفامیدا پیش نیسلام نارقیان بۆ چارہ کردنی نہخۆشی نہخواردوہ، وہ کاتی نیسلام ہات لی قەدەغہ کردن کہ تەداوی پی بکەن و حرامی کرد.

تۆله كان (الحدود)

ئىمامى ئەھمەد و موسلىم و ئىبۇدادود و (ترمىزى) لە طارىقى كوپى سويىدى جوعىيىمە
ئەگىرتىمە كە ئىمۇ پىرسىيىرى لە پىنغەمبىر ﷺ كىردو، دەريارى عارەق، ئىمىش ﷺ لىنى قەدەغە كىرد
ئىمىش ووتوۋىمەنى: مەن تەنھا بۆ دەرمان دروستى ئەكەم) پىنغەمبىر ﷺ فەرموۋىمەنى: (ئەنە لىس
بدو، ولكنه داء)^(۱). واتە: بىراستى ئارەق دەرمان نىيە بەلكو دەردە.

ئىبۇدادود لە ئىمۇ دەردائىمە ئەگىرتىمە كە پىنغەمبىر ﷺ فەرموۋىمەنى: (إن الله أنزل الداء و
الدواء، فجعل لكل داء دواءً، فتداوا، ولتداوا بحرام)^(۲). واتە: خوا دەرد و دەرمانى ناردو، وە
بۆ ھەرھەردىك دەرمانىكىشى دانائە، ئىۋەش دەرمانى نەخۇشە كاتتان بىكەن، بەلام بەھرام
دەرمان مەكەن.

وہ ہندئى جار لە پىش ئىسلامدا ئارەقىيان نەخواردو بۆ خۇپاراستن لە سىرماى ئاۋو ھىوا
ئىسلام لەۋەش پىلى لى گرتەن.

ئىبۇدادود گىراۋىمەنىمە كە دەيلىمى ھىمىرى پىرسىيىرى لە پىنغەمبىر ﷺ كىردو ووتى: ئەي
ئىبراۋى خوا ئىمە لە ۋىلايىتىكى سارددا ئىزىن و كارى گران ئەكەن، وە ئىمە لە گەنم شىرايىك
دروست ئەكەن و ئەي خوتىمە بۆ ئىۋەى ھىزىمان تىدا بىت بۆ كارە كاتمان و بىراىمىر سىرماى
ۋىلا ئەكەمان؟ پىنغەمبىر ﷺ فەرموۋى: (ھەل يىكەر؟) واتە: ئايا سىرخۇش كەرە؟
ووتى: بەلى.

فەرموۋى: دە لىۋى دورىكەنمە.

كابرا ووتى: خەلك وازى لى ناھىتى.

فەرموۋى: (فان لم يتركوه فقاتلوهم) واتە: ئەگەر وازيان لى نەھىتا دۇيان يىمگەن^(۳).

وہ ہندئى لە زانايان پىيان داۋە تەداۋى بە ئارەق بىكرىت، بىمەرجى دەرمانى ھەلالى ئىمۇ دەردە
دەست نەكەۋىت كە لەجىۋى ھىرامە كە بىت، وە بەكار ھىنەرە كە بۆ خۇشى بەكارى نەھىتى، وە لىمۇ
ئەندازە يەش زىاتر بەكار نەھىتى كە پىزىشكە كە بۆ دىارى ئەكات، وەك چۆن پىيان داۋە ئارەق
بجورىتەمە لە ھالەتى ناچارىدا، وە زانايان ئىۋەى ئىۋەى ئىۋەى ئىۋەى ھىتاۋەتەمە، بىمۇ ئەگەر كەسىك
پارۋىكە بگىرىتە قورگى خەرىك بىت بىنكى و ھىچ نەھىت بىكات بىسەرىا جگە لە ئارەق، يا

(۱) مسلم (۱۹۸۴/۱۲) و أبوداود (۳۸۷۳) و الترمذى (۲۰۴۷) و أحمد (۳۱۷/۴).

(۲) أبوداود (۳۸۷۴).

(۳) أبوداود (۳۶۸۳).

تۆله كان (الحدود)

كەسنىڭ خەرىك يېت بىر ئىلە سەرما ھېچى دەست نەكەمى، خۇي لەمەردن پىي پزگار بىكات جگە لە پىئالەيەك ئارەق يا قومىك، يا كەسنىڭ تەوشى تەنگو چەلمەمى دلى بېيت و خەرىك بىي بىرەت، وە خۇي بزانىت يا پزىشك پىي پابىگەيەنىت كە ھېچ شىك ئىيە ئىو مەترسىيە لەسەر لایمەرى جگە لە خوارەنمەي ئەندازەيەكى دىارى كراو لە ئارەق نەيىت. وە ئەمە لەمەشى ئىو پىيوسىيەنەيە كە قەدەغە كراوە كان پەوا ئەكەن.

تۆلى زىنا كەردن (حد الزنا)

۱- ئىسلام بانگەوازي ژنەيتان و شو كەردنى كەردوۋە بايەخى پىئادو، چەونكە ھەر ئىو سەلامەتەرتىن رىنگايە بۆ شكاندنى غەرىزەي جەنسى، وە چاكەرتىن ھۆيە بۆ ئامادە كەردنى نەو يەك كە ژن و مەيرە ھەلەسن بە پەروەردە كەردىيان و چاودەيرى كەردىيان، وە بە چاندنى سۆزە كانى خۆشەيوسىيە مەيەرەبانى و چاكەيتى و بەزەيى و پاك داۋىتى و شەرف و سەرىلەندى و نەفس بەرزى. تەو كە ئىو نەو يەشە بىتوانى ھەلەسى بە كارو بارى خۇي، و ھەو بەشى بىكات بە ھەولە كانى خۇي لەمەرز كەردنەي ژيانا.

۲- وە ەك چۆن چاكەرتىن شىۋازى دانائە بۆ سەرف كەردنى غەرىزە رىنگەرىشى كەردوۋە لەمەر ھەلەسو كەوتىك جگە لەرەنگاي شەرى، وە وروژاندنى ئىو غەرىزەيە بەمەر ھۆيەك لە ھۆيە كان يېت قەدەغە كەردوۋە، ھەتا لانەداۋ دەرەچە ئىو مەنەجەي كە بۆ دانراۋە.

جا بۆيە بەرگى كەردوۋە كە تىكەلى ژن و پىياو و سەما كەردن و وىنە گەرتى سەرنج پاكەيتش و گۆرانى و تى خراپ و سەير كەردنى گومان لىكراۋ، وە ھەموو ئەوانەي كە غەرىزە ئىوروزتەن و بەرە داۋىن پىسى بانگەواز ئەكەن، بۆ ئىو ھۆكارە كانى لاۋازى و تەشەنە نەكاتە ناۋ مالا و خىزانەۋە.

۳- وە زىناي دانائە بە تەوانىكى ياساى كە شىۋاي گەورەرتىن سزايە چەونكە سەرەنجامى خراپى ھەيدو سەرنەكەيتش بۆ زۆر لە خراپە تەوانە كان.

پاشان پەيۋەندىە پىس و بەرەردە لاكان و (إتصال جنسى) ناشەرى، لەو شتەنەيە كە ھەرەشەي لەنەۋەردنى كۆمەل و بىرانەۋەي نەكات، لەگەل ئەۋەشدا كە يەكەتكە لە تەوانە پەست و ئاپرو بەرە كان. خۋاي گەورە نەفەرمەيت: ﴿وَلَا تَقْرُبُوا الزَّوْجَ إِذَا كَانَ فَاكِشَةً وَسَاءَ سَبِيلًا﴾ (الاسراء: ۳۲) واتە: نەزىك مەكەنەۋە لە زىناۋ لە ھۆكارە كانى، بۆ ئىو نەكەنە ناۋى، چەونكە بەراسەي زىنا كەردەيەكى ئەۋەر ناشىرىن و پىستەرتى رىنگايە.

تۆلەكان (الحدود)

۴- چونكه زينا ھۆيەكى راستمۇخۆيە بۆ بلاۋبونمۇي نەخۆشىيە ترسناكهكان كه لاشمى ئادەمىزاد لەنار ئەبنو بە ويراسەت نەقل ئەبن لەباۋكانمۇە بۆ مندالان و مندالى مىندالان، وەك نەخۆشى زوھمى و سىلان و قورحە.

۵- وە زينا يەككىكە لە ھۆيەكانى تاۋانى كۈشتى، چونكه غىرەت شتىكى سىروشتىيە لە مۇقدا، وە كەم وايە پىۋاي بەرپىزىيان ئافرەتى داۋىن پاك ھەمىيەت پازى يىت بە لادانى جىسى، بەلكو پىۋا ھىچ ۋەسىلەيەك نادۆزىتمۇە كە ئىم نەنگ و عارەي پى بشۋاتمۇە كە گەيشتۇە بە خۆي يا بەكەسۋىكارى جگە لە خۆين پشتى.

۶- وە زينا ياساى مالى تىك ئەدات و قىۋارەي خىزان ئەھىيىتە لەرزە پەيۋەندى ژنۇ مىردايەتى ئەپچىرتىنى، كە لەمۇە پەروەردەي مىندالەكان خراپ ئەمىيەت و ئەمىيەتە ھۆي: پەرتەۋازە بوون و لادان و تاۋان كەردن.

۷- وە لە زىنادا رەگىز و بىنەمالە وون ئەمىيەت، وە ئەمىيەتە ھۆي تاپۇكەردنى سامان بۆ جگە لە خاۋەنەكانى لەكاتى مىرات بەردندا.

۸- وە لە زىنادا ھەلخەلەتەندى مىردى تىدايە بە شتىك كە ھى خۆي نىيە، چونكه جارى ۋا ھەيە لە ئەنجامى زىناكە مىندال دروست ئەمىيەت، ئىتر پىۋاۋەكە مىندالنىك بەخىو ئەكات كەمىندالى كەمىيىكى ترە.

۹- زىنا پەيۋەندىيەكى كاتىيە ھىچ ئەنجامىيىكى باشى نىيە، بەلكو كارىكى ئازەتلىيەنى پۈتە مۇۋى پاك دۈۋرى لى ئەكات.

كۈرتەي قىسە ئەۋەيە كە بە كەردەۋە سابىت بوۋە بە شىۋەيەك كە پىنگاي گۇمانى تىدا نىيە كە زىنا گەۋرەتەين زەرەرو زىانى لى ئەكەۋىتەمۇە، وە لەگەۋرەتەينى ھۆكارەكانە بۆ فسادو ھەلۋەشاندىنى خۇرەۋشت، وە ھۆيە بۆ گۈزەنمۇە كۈشندە تەين دەردو نەخۆشى، وە پالتەۋە بەلاۋەكانمۇە بۆ ژن نەھىتان و دۆست گرتن، ئىنجا گەۋرەتەين ھۆيە بۆ رابۋاردن و دەست بلاۋى و داۋىن پىسى.

لەبەر ئەۋانە و گەلى شتى تر نىسلام سزاي زىناي بە توندەين سزا داناۋە. جا ئەگەر ئەم سزايە توند و تىژ دەرئەكەۋىت، ئەۋە شۈنەۋارى تاۋانەكە زۆر لەۋە زىان گەيەنەرتە بۆ سەر كۆمەل.

ۋە نىسلام بەراۋرد ئەكات لە نىۋان ئەۋە زىانەي ئەكەۋىتە سەر تاۋانبار و ئەۋە زىانەي ئەكەۋىتە سەر كۆمەل، وە ھۆكەم بەكەردىنى سۈكتەينىيان ئەكات، وە ئائەۋەيە دادپەروەرى.

تۆلەكان (الحدود)

وہ گومان لموہدا نیرہ کہ زبانی سزای زیناکەر هاوسەنگ ناکرئ بمو زیانمی کہ ئەکمرۆتە سەر کۆمەل لە بلاوبوونەوی زیناو داوێن پیسی و برەودان بە گوناھو خراپەکاری.

بەرستی سزای زیناکەر ئەگەرچی خودی تاوانبارە کہ پێی زەرەرمەند ئەبێ بەلام لە بەجی هێنانیدا پاراستنی گیان و ناموسی تێدا یە، وە ناگاداری کردنی نمو خێزانانمی کہ خشتی یەگەمەن لە دروست کردنی کۆمەلدا. بە چاک بوونی خێزانەکان کۆمەل چاک ئەبێت و بە خراپ بوونیشیان خراپ ئەبێ.

بەرستی نەتموہەکان بە خوڕەوشتی چاک و داب و نەمریتی بەرز یانەمو ہەمن، ھەروہا بە پاک راگرتیان لە پیسی و ئالودەبون و خاوەنێیان لە شوپربوونەمو پەستی یەتی. لەگەڵ ئەمەشدا ئیسلام — لەلایەکی ترەو — وەك چۆن ژن هێنان و شوکردنی رەوا کردووە چەند ژەمشێ رەوا کردووە بۆ ئەوێ لە حەلالدا بێ نیازی ھەبێ لە حەرام، وە بۆ ئەوێ بەھانە نەمێنێ بۆ تاوانباران.

وہ بە راستی ئیسلام ئیحتیاتی کردووە (واتە ژیری و ھوشیاری بەکار ھێناوہ) لە جێبەجێ کردنی نمو سزایەدا بەقەدەر ئەوێ کہ زیانکارانی پێ چاوترسێن کردووە.

۱- جا لمو ئیحتیاتە ئەو یە کہ حەدەدەکانی لا بردوہ بە شو بہمو گومان، وە ھیچ حەدەدێك جێبەجێ ناکرئ ئیلا داوی دُنیا بونیکی تەواو نەبێت لە رودانی تاوانەکەدا.

۲- وە بۆ سابت کردنی نمو تاوانەو چەسپاندنی ئەبێ چوار شایەتی پیاری راستگۆر دادپەرور ھەبێ، وە شایەتی ئافرەتی تێدا وەرناگیرئ، وە ھەروہا شایەتی فاسق.

۳- وە ئەبێت ھەموو نمو شایەتانە بەچار کرداری زیناکەیان بینیبێت وەك میل لئار کلداندا، وە وەك گوریس لئار بێردا، وە ئەوہش سابت بوونی گرانہ.

۴- وە ئەگەر وا دابنێن کہ سیانیان بمو شێو یە شایەتی بەدن بەلام چوارە میان بە پێچوانمی ئەوان، یا یەکیکیان پەشیمان بووہو لە شایەتی یەکی نمو حەدەدێ (قذف) تۆمەت ھەلبەستیان لێ ئەدرئ.

جا نمو ئیحتیاتە کہ ئیسلام داوانو لە چەسپاندنی نمو جەرمەیدە بە جوړتکە کہ چەسپاندنی نمو جەرمەیدە بە شێو یەکی قەطعی و براوہ رەت ئەکاتمو کەواتە نمو سزایە لە ترساندن و تۆقاندنمو نزیکترە، وەك لە سابت کردن و جێبەجێ کردن

وہ لموانە یە کەسێك بێت: ئەگەر حەد لمو شتانە بێت کہ بە دەگەمەن جێبەجێ بکرئ، لەبەر گرانی چەسپاندنی بەلگەکانی، نمو کەواتە ئیسلام بۆچی داوانو؟

تۆلهكان (الحدود)

وہلامہکمی وەك وتمان: ئەوێهە کە ئیسلام کاتێ سەختی و توندو تیژی تاوانە کە تێبێنی ئەکات هەزار حیسابی بۆ ئەکات پێش ئەوێ ئەنجام بەدرت. کە ئەمەش جۆرێکە لە ھەرەشە بە نەسبەت ئەو تاوانەو کە پائەنر و ھاندەری زۆری ھەیە بۆ کردنی، بە تایبەتیش کە غەریزەو خۆی جینسی لە غەریزە بەھێزەکانە، ئەگەر بەھێزترینیان نەبێت بە گشتی، وە گونجێارە کە ئەو غەریزە بەھێزە سزای بەھێزی بەرھەوێو بکەیت، چونکە ئەو لە ھۆیەکانی بەرگرییە لە ھەلچونی ئەو غەریزە.

حەرام کردنی زینا بە شێتەیی و پلە پلە:

زۆر لەزانایان رایان وایە کە دانانی سزای زینا پلە پلە بوو وەك لە حەرام بوونی ئارەق دا پووی داو، وە وەك لەدانانی پۆژو گرتیشدا ھەر بەو شێوێهە بوو.

جا سزای زینا کردن لە سەرەتاوہ نازاردان بوو لەسەرەتاوہ فەرمان بوو بە سەرزەنش و ھەرەشە کردن. خوای گەورە ئەفەرموی: ﴿وَالَّذَانِ يَأْتِيَانِهَا مِنْكُمْ فَأَذْرُوهَا فَإِنْ تَابَا وَأَصْلَحَا فَأَعْرِضُوا عَنْهُمَا﴾ (النساء: ١٦).

واتە: وە ئەو دووانەیی کە ئەکەونە تاوانی زیناوہ لە ئێتوہ، نازاریان بەدەن بە لێدان و ھەرەشە کردن، جا ئەگەر تۆبەیان کردو پەشیمان بوونەو و خۆیان چاک کرد وازیان لێبەینن.

پاشان ھۆکمەکمی پلە پلە بەرز بوووە بۆ بەندکردن لە مالاندا. خوای گەورە ئەفەرموی: ﴿وَاللَّائِي يَأْتِيَنَّ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ فاسْتَشْهَدُوا عَلَيْهِنَّ أَرْبَعَةٌ مِنْكُمْ فَإِنْ شَهِدُوا فَأَمْسِكُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ حَتَّى يَتَوَفَّاهُنَّ الْمَوْتُ أَوْ يَجْعَلَ اللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلًا﴾ (النساء: ١٥).

واتە: ئەوانەیی کە داوێن پێسی ئەکەن لە ژنانی ئێتوہ، ئەو داوای چوار شایەتی عادل لە موسوڵمانان بکەن لەسەریان، جا ئەگەر شایەتەریان دا لەسەریان، ئەو لە مالەکاندا بەندیان بکەن ھەتا ئەمەن یاخوای پێگایەکی تریان بۆ ئەکاتوہ.

لەپاش ئەو فەرمانی خوا جێگیر بوو، وە پێگای بۆ کردنەو، وە سزای زیناکەری کوێ و کچی کرد بە سەد دار، وە سزای زیناکەری پیاو و ژنی دانا بە پەجم کردنیان ھەتا مردن.

وە ئەو شێتەیی و پلە پلەیش لەبەر ئەبوو تا کۆمەڵ بەرز بکاتوہ، وە بە ئەرمی و میھەربانی بەرھەو پاک و پاک داوێنی بەدرت، وە بۆ ئەوێ ئەو گواستنەوێهە کاریکی گران نەبێت لەسەر کۆمەڵ و لەتاینەکەیاندا تەنگی نەبێت، وە بەلگەشیان ھەدیسەکمی عوبادەیی کوێدی صامیتە کە

تۆله كان (الحدود)

ووتوويهتی پينغممبهر (ﷺ) فرمودهتی: (خذوا عني، قد جعل الله لهن سبيلا: البكر بالبكر جلد مئة و نفي سنة، و الشيب بالشيب جلد مئة و الرجم) رواه مسلم، و أبو داود، و الترمذي^(۱).

واته: لهنی وهریگرن، خوا ریئی بز کردندوه: کور به کچ سد دار و سالتیک دهریده وکردن، پیاو به ژن سد دارو سنگ باران کردن.

وه نیمه نهینین که پروالمتی همدوو نایمتهکی سورپهتی (النساء) که له پینشوه هاتن باسی حوکی (سحاق و لواط) لیخشاندن و نیریازی نهکات، که حوکه کهیان جیاپه له حوکی زینا که دانراوه له سورپهتی نوردا.

جا نایمتهتی یه کهم دهربارهی لیخشانندن له نیوان ژناندا (سحاق)
﴿وَاللَّاتِي يَأْتِيْنَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ فاسْتَشْهَدُوا عَلَيْهِنَّ أَرْبَعَةً مِنْكُمْ فَإِنْ شَهِدُوا فَأَمْسَكُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ حَتَّى يَتَوَفَّاهُنَّ الْمَوْتُ أَوْ يَجْعَلَ اللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلًا﴾ (النساء: من الآية ۱۵)
وه نایمتهتی دووم دهربارهی نیریازییه:

﴿وَالَّذَانِ يَأْتِيَانِهَا مِنْكُمْ فَأَذُوهُمَا فَإِنْ تَابَا وَأَصْلَحَا فَأَعْرَضُوا عَنْهُمَا﴾ (النساء: من الآية ۱۶)
۱- واته وه نو ژنانمی فاحیشه نهکن که (سحاق) ه نویش لی خشانندی ژنه له گمل ژندا. چوار پیاو به شایهت بگرن لیسریان، نه گمر شایهتیان دا لیسریان، له ماله کاندای بندنیان بکن به شیههیک نو ژنه تهنه او دور بیت لهو ژنده که لیخشانندن کهیان له گمل یه کردوه، هتا نهمرت، یاخو رینگایه کیان بز نهکاتوه به دهرچوون لهو تاوانه به توبه، یان به شوگردنیان، که تیر پیوستیانیان به سیحاق کردن نه میتنی.

۲- وه نو دور پیاوهی که فاحیشه نهکن که (لواط) ه تاوانی نیریازی نهکن واته یه کینکیان له دوواوه نه چیتته لای نومی تریان، پاش سابت بوونی به شایهتیدان نازاریان بدن و لییان بدن، جا نه گمر توبه یان کرد پیش نوهی نازاریان بدن و توله یان لیسر به جی بهینن، وه خویان پاک کردوه و کرده کانیان چاک کرد وازیان لی بهینن و توله یان بسمردا جی به جی مهکن.

(۱) أحمد (۳۱۳/۵) و مسلم (۱۲/۱۶۹۰) و أبوداود (۴۴۱۵) و الترمذي (۱۴۳۴) و ابن ماجه (۲۵۵۰).

تۆلهكان (الحدود)

ئەو زىنايەى كە ئەيىتتە ھۆى (حد) تۆلە:

ھەممۇ (اتصال) جوت بونىكى جىنسى كە لەسر بناغەيەكى ناشەرىيەت، بە زىنا دائىمىيەت و سزا بىر يار دراۋە كەى ئەكەيىتتە سەر لەو پۈرە كە تاوانىكە لەو تاوانانە كە تۆلەيان بۆ دانراۋە.

وہ ئەو زىنايەش كە تۆلە پىتۈست ئەكات ئەۋەيە كە سەرى زەكەرى پىار - يا بە ئەندازەى ئەۋە ئەگەر قرتابو - وون يىت لەنار لەشنىكى ھەرام كراۋا، كە جەى ئارەزوى مەۋۇ يىت بە سەروشت، جگە لە نىكاھى شوبھە، با ئار ھاتنەۋەشى لەگەلدا ئەيىت.

بەلام ئەگەر خۇشى ۋەرگرتن لە ژنىكى يىگانەى ھەرام يىت لە شەنەكانى تەرى جگە لە ناۋ لەشى، ئەۋە تۆلە دانراۋە كە بۆ زىنا پىتۈست ناكات، ھەرچەندە ئەم كارەش پىتۈست بە ھەرەشەۋ تۆقاندن ئەكات.

لە ئىبنو مەسعودەۋە خوالەى پازى يىت فەرمۇيەتى: پىارەك ھاتە لای پىتەمبەر (ﷺ) ۋوتى: ژنىكەم لە خوار شارەۋە گرت تىر لەگەلەيا رام بۈارد ھەتا رەھەت بوم، بەلام زىنام لەگەل ئەكەد. ۋە مەن وام لەبەر دەستدا چىم لى ئەكەى بە ئارەزوى خۆت لىمە بكە. ەومەر پەى ۋوت:

خا دای پۇشپوۋى ئەگەر خۆت داپۇشپايە، پىتەمبەر (ﷺ) ھىچ ۋەلامى ئەدایەۋە، پىارەكە رۇشەت، پىتەمبەر ﷺ كەسنىكى ئارە بە شەنىدا ۋىانگى كەد، پاشان ئەم ئايەتەى بۆ خۆندەۋە كە ئەفەرمۇۋى:

﴿وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفَيِ النَّهَارِ وَزُلْفًا مِنَ اللَّيْلِ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ ذَلِكَ ذِكْرَى لِلذَّاكِرِينَ﴾ (ھود: ۱۱۴)

ۋاتە: نۆۋز بە تەۋاتىرىن شەۋە جەبەجەى بكە لە دولای پۇژدا بەيانىۋ ئىۋارە، ۋە لەكاتەكانى شەۋدا. بەراستى كەدەۋە چاكەكان گوناھە پىشەۋەكان ئەشۋاتەۋە، ۋە ئەمە پەندو ئامۇژگارىيە بۆ ئەۋانەى پەند ۋەرئەگەن.

پىارەك لەو كۆمەلە ۋتى: ئەى نىرراۋى خا ئەۋە تاىبەت بەۋە، يا بۆ گشت كەسنىكە؟! فەرمۇۋى: بۆ گشت كەسنىكە. مۇسلىم و ئەبۇ داۋد و تەرمەزى گىتەرۋانەتەۋە^(۱).

(۱) مۇسلىم (۲۷۶۳) ۋەبۇ داۋد (۴۴۶۸) ۋەتەرمەزى (۳۱۱۲) ۋەبۇن جەبان (۱۷۲۸).

بەشەكانى زىناكەران :

زىناكەر: يا كوپ ئەيىت يا كچ، يا ژن يا پىسا، ۋە ھەرىكەيان ھوكمى تايىبەت بە خۆى ھەيدە.

(حد) تۆلى كوپ و كچ

زانايان لەسەر ئەو رېتك كەوتون كە كوپ و كچى نازاد نەگەر زىنا بىكەن سەد دارايان لى ئەدرى، ۋەك يەك، بەپىئى فەرموودەى خۆى گەورە كە لە سورەتى نووردا ھاتوۋە: ﴿الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَيَشْهَدَ عَذَابُهُمَا طَائِفَةٌ مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ (النور: ۲)

واتە: كوپ و كچى زىناكەر سزاي ھەرىكەيان سەد قەمچىيە، ۋە با بەزەيى پىسا ھاتنەويان نەتان گرى لە جىبەجى كەردنى ھوكمى خوادا كە ھەدەدەكە بوەستىنن يان سوكى بىكەن. نەگەر ئىوۋە باوەرەتان ھەيدە بە خوا بە رۆژى دوايى، ۋە با كۆمەلەيك لە باوەرەداران ئامادەى سزادانيان بن، لەبەر نامۆزگارى و پەند ۋەرگرتن.

دارلەيدان و دوورخستەنەوى زىناكەر لە يەك كاتدا :

زانايان ھەرچەندە رى كەوتون لەسەر پىتويست بوونى دار لىدانى زىناكەر، بەلام جىاوازيان ھەيدە لەو ھەدا كە دوور خستەنەوشى لەگەلدا بيت:

۱- شافىعى و ئەحمەد ووتويانە: دارلەيدان و شاربەدەر كەردنى سالتىك لەسەر زىناكەر كۆنەكرىتمە. بەپىئى ئەو بوخارى و موسلىم لە ئەبى ھورەيرە و زەيدى كوپى خاليدەوۋە گىپارىيانەتمە: كە پىيارىكى دەشتەكى ھاتە لاي پىغەمبەر (ﷺ) ووتى: ئەى نىرراوى خوا داوات لى نەكەم بەخوا كە ھەر بە كىتەبەكەى خوا ھوكم بىكەى، لايەنەكەى تىرش - كە لەو زانا تر بوو- ووتى: بەلى بە كىتەبى خوا ھوكمان بىكو رىم بەدە با من قەسە بىكەم. پىغەمبەر (ﷺ) فەرمووى: بلى. ئەمىش ووتى: كوپەكەم كرى گرتە بوو لاي ئەم كابرايە و زىناى لەگەل ژنەكەيدا كەردوۋە، ۋە پىم راگەيدەنراۋە كە ئەبى كوپەكەم رەجم بىكەى، ۋە من سەد سەر مەرم داۋە بىم كابرايە و مەندالەكەش. دوايى پىسارم لە ئەھلى عىلم كەردوۋە، پىيان و تم لەسەر كوپەكەت سەد دارو سالتىكىش دوورخستەنەو، ۋە لەسەر ژنى ئەم كابرايەش سەنگ بارانە. پىغەمبەر (ﷺ) فەرمووى: بەو زاتى گىيانى منى بە دەستە بە كىتەبەكەى خوا ھوكمتان نەكەم، - مەندالەكو مەركەكان نەگەرئەنەو بۆخۆت. ۋە ئەبى كوپەكەت سەد دارى لىبەدرى و سالتىك دوورخستەنەو - ئەى ئونەيس- پىيارىك بوو لەھۆزى ئەسەلم - بچۆ بۆ لاي ژنى ئەم كابرايە، نەگەر ئىعترافى كەرد رەجى بىكە.

تۆلەكان (الحدود)

ئەلن: چو بۆ لای ژنەكە ئىعترافى كرد. پىنغەمبەر (ﷺ) فرمانى دا پەجىيان كرد^(۱).

وہ بخارى تەگىرتىتەوہ لە ئەبى ھوپەپرەوہ كە پىنغەمبەر ھوكمى كىرەوہ لەسەر كەسەك كە (مُحَصَّن) نەبوايە واتە كۆر بوايە يا كچ - وە زىناى بىكرەايە، بەجى بەجى كىرەنى ھەد لەسەرى و نەفى كىرەنى سالتىك^(۲).

وہ موسلىم تەخرىجى كىرەوہ لە عوبادەى كۆرى سامىتەوہ كە پىنغەمبەر (ﷺ) فرمورىتەنى: (خُذُوا عَنِّي، خُذُوا عَنِّي، قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لَهَن سَبِيلًا: الْبَكَرُ بِالْبَكَرِ جَلْدُ مِائَةٍ وَ نَفْيُ سَنَةٍ، وَ الثَّيْبُ بِالثَّيْبِ جَلْدُ مِائَةٍ وَ الرَّجْمُ).

واتە: لە منى وەرەگىر، لە منى وەرەگىر، وا خوا پىنگاى بۆ كىرەنەوہ: كۆر بە كچ سەد دارى لى ئەدرى و سالتىك دوورخستەوہ، پىار بە ژن سەد دارى لى ئەدرى و بەردەباران.

وہ خولەفاى راشىدىن ئەو دوورخستەوہيان كىرەوہو كەسەش ئىنكارى لىتەنەكىرەوہ. ئەبو بىكر خوا لى پازى بى خەلكى دورتەخستەوہ بۆ فەدەك، وە عومەر خوا لى پازى بىت بۆ شام، وە عثمان خوا لى پازى بىت بۆ مىسر، وە عەلى خوا لى پازى بىت بۆ بەسرە.

وہ شافەئىيەكان رايان وايە كە تەرتىب نەبە لە نىوان لىدان و دوورخستەوہدا ئەو ئەمىرە ئارەزووى خەيتى كاميان پىش ئەخات.

وہ بە مەرجيان دانارە كە دوورخستەوہ كە بۆ ماویدەك بىت كەنوژى تىدا كورت بىكرىتەوہ، چونكە مەبەست ئەو دوورخستەوہيە غەرىب بوونە لەكەس و كار و نىشتەمان، وە لە ماویدەكدا كە كەمتر بىت لە ماویدە نوژ تىدا كورت كىرەنەوہ ھوكمى ئەو شارەى ھەيە، وە ئەگەر ھاكم راي وابوو كە زياتر دوورخستەوہ، بۆى ھەيە بىيكات.

وہ ئەگەر ژنەكە دوور بىكرىتەوہ، بەبى مەھرەم دوور ناخىرتەوہ، يا لەگەل مەرددا، وە ئەگەر لەگەل نەچو بە كرى نەبىت ئەبى كرى بەداتى، وە ئەو كرىمەش ھەر لە مالى ژنەكە ئەدرىت.

۲- مالىك و ئەوزاعى و وتوبانە: پىوستە كۆرى زىناكەرى ئازاد دوور بىكرىتەوہ، بەلام كچى زىناكەرى ئازاد دوورخستەوہى لەسەر نەبە، چونكە ئافەرەت ەمورەتە.

۳- وە ئەبو حەنەفە و وتوبەنى: دوورخستەوہ و لىدان لەسەر كەسەك كۆناكرىتەوہ مەگەر ھاكەكە بە بەرژەوەندى بزائى، ئەو كاتە بۆى ھەيە ھەردووكان دوورخستەوہ چەندە راي لەسەر بىت.

(۱) البخاري (۶۸۵۹) ومسلم (۱۶۹۷ و ۱۶۹۸).

(۲) أحمد (۴۵۳/۲) والبخاري (۶۸۳۳).

تۆلهى (مُحَصَّن) ژن و پياو

به نام (المحصن الشيب) ژن و پياو زيناكمر كه لهوه پيش زهواجيان كردى، زانايان لهسر نهوه پتكن كه نهگەر زينايان كرد پتويسته (رجم) بهرد باران بگرتن، هتا تهرن، پياو بيت يان ژن، وه بهلگهشيان نهمانى لای خوارهويه:

۱- له نهى هورپهروه كه فرمويىتى: پياوێك هاته لای پتغمبهر (ﷺ) كه له مزگوت بوو، هاواری له پتغمبهر (ﷺ) كردو ووتى: نهى نيرراوى خوا، من زيناام كردوه، پتغمبهر (ﷺ) پووى لى وهرگيترا. كابرا چوار جار قسهكی دووباره كردوه. كاتى چوار جار شايهتى لهسر خوى دا. پتغمبهر (ﷺ) بانگی كردو پى فرموو: (تۆ شيتيت؟) ووتى: نه، فرمووى: (ژنت هيناوه) ووتى: بهلى. پتغمبهر (ﷺ) فرمووى: (پييهن رهجى بكهن) ئيبنو شيهاب ووتويىتى: نهو كهمى گووى لهجاير بووه بۆي گيتراوه كه جاير وتويىتى: من لهو كسانه بووم كه رهجيان كرد، له (مصلی) نوژگهكه بهرد بارانمان كرد، كاتى بهردهكاني بهركموت ههلهات و له (الحرّة) گرتمانوه، لهوى بهرد بارانمان كرد همدوو شيخ بوخارى و موسليم لهسرى رى كوتون^(۱).

وه نهوه بهلگهيه لهسر نهوه كه (احسان) ژن هينانى پياو و شوكردى ژن به يهكجار دان پيانان سابت نهى، وه وهلام دانوه به بهلى دان پيانانه.

۲- وه له ئيبنو عبباسوه كه ووتويىتى: جازنك عومر ووتارى ندا فرمووى: (خواي گهوه محمدى ناردوه به حق و كتيبي ناردۆته خواره بۆي، وه لهوى كه بۆي نيرراوته خواره نايهتى رهجه. ئيمه خوتندومانتهوه و لى تى گهيشترين، وه پتغمبهر (ﷺ) رهجى كردوه و ئيمهش رهجمان كردوه. وه من ترسيخموه هديه پاش ماويهكى زۆر كسيك بليت: ئيمه رهجم له كتيبهكى خوادا نابيين، جا گومرا بين به وازهينان له فرزنك كه خوا ناردويىيه خواره، چونكه رهجم كردن حقه لهسر نهو كهمى كه زينا نهكات له ژن و پياو نهگەر (مُحَصَّن) بيت،^(۲) كاتيك بهلگه بيت لهسرى يا نهفرتهكه دوگيان بوو، يا خوى داني پيدانا. سوتند به خوا نهگەر لهبرنهوه نهبايه خهلك بليت: عومر له كتيبي خوادا شتى زيادكردوه ئهم نوسيهوه) همدوو شيخ و نهبودوو (ترمذي) و نسائي به كورتى و به درژى گيتراويانهوه^(۳).

(۱) البخاري (۶۸۱۵ و ۶۸۱۶) ومسلم (۱۶/۱۶۹۱).

(۲) واته: نهگەر پياو بيت ژنى هينابى، وه نهگەر ژنيش بيت شوى كردى.

(۳) البخاري (۳۸۷۲) ومسلم (۱۵/۱۶۹۱) وأبوداود (۴۴۱۸) والترمذي (۱۴۳۱).

تۆله كان (الحدود)

وه له (نيل الاوطار) داهاتووه: كه سنگ باران كردنى ژن و پياوى زيناكر واجبه و ئىجماعى لىسره، وه لىبه حردا له ده چوووه كانموه (خوارج) گىپراوه تىموه كه ووتى يانه: واجب نىيه. وه همروه ها ئىبنو عمره بى لىيانموه نه گىپرتىموه.

وه همروه ها له همدى موعتزلووه نه گىپرتىموه وهك نىز زام و هاوه له كانى، و هىچ پالشتىك نىيه بۆيان نمو نه بى كه ده لىن چونكه له قورئاندا باسى نه كراوه، وه نمو قسه يمش پوچه له.

چونكه به سوننه تى موتواتىر چىسپاره و زانايان لىسرى ئىجماعيان ههيه، وه به ده قى قورئانىش چىسپاره، به پىنى حدىسه كى عومىر كه له ناو كۆمه لى صه حابدا ووتى: نمو ئايمتانهى ها تونه خواره وه بۆ سر پىنغممبىر (ﷺ) ئايمتى رهم بووه، جا ئيمه خوتندومانه تىموه و لىتى تى گىشتون، وه پىنغممبىر (ﷺ) به پىنى نمو ئايمته رهمى ژن و پياوى زيناكرى كردووه، و ئيمش دوواى نمو رهمان كردووه^(١)،

وه سررانموه ئايمت سرپنموهى حوكمه كى ناگرتىموه. وهك نمو داود تهخرىجى كردووه له حدىسى ئىبنو و عىباسموه.

وه نه حمد و طمبىرانى له (الكبرى) دا تهخرىجان كردووه له حدىسى ئىبى نومامى كورى سهلموه له عجمانى پورى نمو كه ووتى: نمو ئايمتانه كه خوى گموره نارديه خواره وه نمو ئايمتش بووه كه فرمووىتى: (الشيخ والشيخة إذا زنيا فارجمهما البتة بما قضا من اللذة)^(٢) واته: ژن و پياوى به تهمىن همركاتىك زىنايان كرد رهميان بكمى به قه طعى و به بى گمرا نمو به هوى نمو كاره وه كه كردى يانه.

وه ئىبنو حىببان له صه حىحه كهيدا تهخرىجى كردووه له حدىسى نوبى كورى كه عىموه به له فزى: سورته تى نه حزاب نمو نه دهى سورته تى به قمره نمو، وه ئايمتى (الشيخ والشيخة.. الخ) تىدا بوو^(٣).

(١) تهخرىجى نمو حدىسه رابوورد.

(٢) أحمد (١٨٣/٥) وجمع الزوائد (٢٦٥/٦) والطبراني في المعجم الكبير (٤٥٥/٢٥) وتلخيص الحبير (٥٨/٤).

(٣) ابن حبان (٤٤٢٨).

مەرجه كانى (إحصان)^(۱):

ئەبى ئىبنى ئىسھاق زىناكەرى (محسن) كە شىۋىي رەجىم كەردن بىن بەھۇزى زىناۋە ئەم مەرجانە لاي خواروھيان تىدائىت:

۱- تەكلىف: واتە ئەم كەسەي كە كەردەۋەي زىناكە ئەكات پىن گەشتو و ژىر بىت. چۈنكە ئەگەر ئەم كەسە شىت بوو يا مىندال بوو ھەددى لى نادى. بەلكو ئەتۆقۇتتى و تەغزىر ئەكرى.

۲- ئازادى: چۈنكە ئەگەر پىاۋەكە و ژەنەكە كۆزىلە بوون رەجىمان لەسەر ئايىت بەپىيى فەرمودەي خۇي گەۋرە كە دەريارەي تۆلەي كەنيزەك فەرمودەي: ﴿فَإِنْ أَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ﴾ (النساء: ۲۵).

واتە: ئەگەر كەنيزەكە كان زىنايان كەرد نىۋەي ئەم سزايەيان لەسەرە كە لەسەر ئافرەتەنى ئازاد دانراۋە.

۳- ۋە ھەك ئاشكرايە رەجىم كەردن بەش بەش ئاكرى (كەۋاتە ھەر لەسەريان نىيە).

۳- چۈنەلا لە نىكاھى صەھىھدا: واتە: ئەم كەسەي كە زىناكەي كەردە پىتەش زىناكە ژنى ھىتابى بەشىۋەيەكى صەھىھ ۋە چۈيىتە لاي، با ئاورىشى نەھاتىتتەۋە.

بەلام ئەگەر چۈنەلا كە لە نىكاھىكى ھەرام و فاسىددا بوۋىت، ئەمە (الإحصان)ى پىن بەدى ئايەت ۋە مانەۋەي زەۋاجكە سابت ئابىن بۆ مانەۋەي سىفەتى (إحصان)، جا ئەگەر يەك جار بە دروستى ژنى ھىتابىت و چۈيىتە لاي ژنەكەي و لە پاشاندا پەيۋەندى ژن و مېترەيەتەيان بىچرايىت، دۋاي ئەمە زىنا بىكات لە كاتىنكە كە ژنى نەيىت ئەمە ھەر بە (محسن) ئەۋمىررى رەجىم ئەكرىت. ۋە ھەرۋە ئافرەتەش ئەگەر مېترى كەرد، پاش ئەمە تەلاق دراۋ بە تەلاق دراۋى زىناي كەرد، ھەر بە (محسنە) ئەۋمىررى و رەجىم ئەكرىت.

(۱) (إحصان) لە قورئاندا ھاتتە بەماناي ئازادى (فعلين نصف ما على المحصنات من العذاب) سورة النساء.

۱- واتە: ژنە ئازادەكان. ۋە بەماناي پاك داۋىنى: (والذين يرمون المحصنات) سورة النور. واتە ژنە پاك داۋىنەكان. ۋە بە ماناي زەۋاج كەردن: (والمحصنات من النساء) سورة النساء. واتە ژنە شوكرەۋەكان.

موسلمان و بئى باور يەكسانن لہ حددا :

وہ وہك چۆن تۆله لەسەر موسلمان پتويست ئەييت كاتى چەسپاۋ سابت بوو كە زىناى كەردوۋە،
ھەروەھا پتويستە لەسەر ذىمى و ھەلگەراۋە لە ئىسلام.

چونكە كافرى ذىمى ئەو ھوكمانى بەسەر موسلماناندا ئەروات بەسەر ئەويشدا ئەروات، وە
چەسپاۋە كە پىغەمبەر (ﷺ) دوو جۆلە كەى (مُحصن) ى رەجم كەردوۋە كاتى زىنايان كەردوۋە.

وہ ھەلگەراۋەش لە ئىسلام، ھوكمى ئىسلام ئەيگرتتەو، وە ھەلگەراۋەكە دەرى ناكات ئەوئى
كە ھوكمى ئىسلام بەسەريا جى بەجى بەكەى.

لە ئىبنو عومەرەو: كە جۆلەكە ژن و پىاۋىك لە خۆيان ھىنا بۆ لای پىغەمبەر (ﷺ) كە
زىنايان كەردبوو.

پىغەمبەر (ﷺ) پەى فەرموون: (لە نامەكەى خۆتاندا چى ئەيىن؟)

روتيان: پەريان رەش ئەكەيت و ئاپەريان ئەبەيت.

پىغەمبەر (ﷺ) فەرموئى: (دەژ ئەكەن. رەجم كەردنى تەدايە، تەروات بەيىن و بىخۆتەنەو
ئەگەر راست ئەكەن).

جا خۆتەنەركى تەرواتيان ھىنا لە خۆيان و خۆتەندىيەو كاتى گەيشە سەر ئەو شۆنە دەستى
خستە سەر، پەريان ووت: دەستت بەرزكەرەو، ئەويش دەستى بەرزكەرەو ووشەكانى ئەدەرەوشايەو،
ووتى: - يان ووتيان: - ئەى موحەممەد: بە راستى رەجم كەردنى تەدايە، بەلام ئىمە لە نىوان خۆماندا
شاردەبوومانەو) پىغەمبەر (ﷺ) فەرمانى دا رەجيان كەردن.

ئىبنو عومەر ئەلئى: چارم لى بوو پىاۋەكە خۆى ئەدا بەسەر ژنەكەدا لە بەردەكان ئەى پاراست.
بوخارى و موسلىم گىراۋانەتەو.

وہ لە رەوايەكەى ئىمامى ئەھمەددا ھاتوۋە: (كە خۆتەنەركيان ھىنا لە خۆيان كۆر بوو
پەريان ئەوت ئىبنو سوراب) ^(۱).

وہ لە جابەرى كۆرى عبدالله وە ووتەتتى: پىغەمبەر (ﷺ) پىاۋىكى ئەسلىمى و پىاۋىكى
جۆلەكەى رەجم كەردوۋە. ئەھمەد و موسلىم گىراۋانەتەو ^(۲).

(۱) أحمد (۵/۲) والبخاري (۷۵۴۳) ومسلم (۲۶/۱۶۹۹).

(۲) أحمد (۳۲۱/۳) ومسلم (۱۷۰۱).

تۆله كان (الحدود)

وه له بهرپرائى كورپى غازيبهوه فرمويىتى: (پياويكى جولهكى پوپوش كراوى حمد لى دراويان بهلاى پيغمبهردا ﷺ تى بهراند، نويش بانگى كردن و پى فرمويى: (ايا تۆلى زينا له كتيبه كمتاندا بهو شيويه نمين؟) ووتيان: بهلى (جا پياويكى له زانايانى جولهكه بانگ كردو پى فرمويى: تو نمو خويى تهراتى بۆ موسا ناره خوارهوه، تۆلى زينا له كتيبه كمتاندا بهو شيويه نمين؟)

ووتى: نه. وه نهگهر بهو شيويهش سوتندت نهدامايه تۆلى رهجم كردم پى پانه نهگهياندى. بهلام زينا له نار گموره كانماندا زۆر بووه. وه نيمه نهگهر گموره كمان بگرتايه وازمان لى تههينا، وه نهگهر بى دهسه لاتمان بگرتايه تۆلهمان لى نسمند. نير ووتمان: (وهرن با لى شتىك رنك بكويى لى لى گموره بى دهسه لات بهجى بهيىتن. نير پوپوش كردن و دارليدلمان دانا له جى رهجم كردن.

پيغمبهر (ﷺ) فرمويى: (اللهم اني اول من احيا امرك إذ أماتوه).

واته: خويى من يهكم كسم نمو فرمانت زيندو نهكمهوه كاتى نهمانه مراندويانه. نير فرمانى دا رهجيان كرد.

جا خويى گموره نم نايهتى ناره خوارهوه:

﴿يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ لَا يَحْزُنْكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ مِنَ الَّذِينَ قَالُوا آمَنَّا بِأَفْوَهِهِمْ وَلَمْ تُؤْمِنْ قُلُوبُهُمْ وَمِنَ الَّذِينَ هَادُوا سَمَّاعُونَ لِلْكَذِبِ سَمَّاعُونَ لِقَوْمٍ آخِرِينَ لَمْ يَأْتُوكَ يُخَرِّفُونَ الْكَلِمَ مِنْ بَعْدِ مَوَاضِعِهِ يَقُولُونَ إِنْ أُوتِيتُمْ هَذَا فَخُذُوهُ وَإِنْ لَمْ تُؤْتَوْهُ فَاحْذَرُوا﴾ (المائدة من آية: ٤١).

واته: نى رهوانه كراو با تو غهبار نهكات نمو كسانى كه پهله نهكمن له نينكارى پيغمبهرايهت نمو موناقيق و دوو روانى كه نيسلامهتى دهردهخن له كاتيكدا دليان خالى به له نيسلام، چونكه بهراستى من سموت نهخدم بهسر نمو. هرهها تو غهبار نهكات پهله كردنى جولهكه بۆ نينكارى پيغمبهرايهت، چونكه نمو زۆر گوئى نهگرن بۆ درۆ، وه پازين بهوى كه نهجباره كانيان ههليشهستن، نموانه گوئى نهگرن و جاسوسى نهكمن بۆ كۆمهليكى تر كه ههر نههاتونه لاي تو، كسانيك كه وشهكانى تهرات نهگۆرن دوى نهوى كه لى تى نهگمن، نهلين بهو كسى كه نهينير بۆ پريار كردن: برۆن بۆلاى محمد، نهگهر فرمانى پى كردن به پوپوش كردن و دار ليدان — هرهوك خويان گۆريويانه — نمو وهري بگرن، بهلام نهگهر فتوى بۆ دان به رهجم كردن نمو خوتانى لى لادن و پازى مبن.

تۆلهكان (الحدود)

پاشان خوی گموره نئم نایمتانمی ناردە خواریوه: ﴿وَمَنْ لَّمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ﴾ (المائدة: ۴۴).

﴿وَمَنْ لَّمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ﴾ (المائدة: ۴۵).

﴿وَمَنْ لَّمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ﴾ (المائدة: ۴۷).

بەرپا، وتوبیتی: نئم نایمتانه ههموویان دەرپاری بی‌باوهران هاتونه خواریوه. ئەحمەد و موسلیم و ئەبو داود گێڕاویانەتەوه^(۱).

پای زانایان :

خاوەنی (البحر) نیجماعی زانایان ئەگێڕیتەوه لەسەر ئەوی کە بی‌باوهری جەنگی ئەگەر زینا بکات ئەبێ داری حەددی لێبدرێ.

بەلام بۆ ڕەجەم کردنیان. شافعی و ئەبو یوسف و قاسمی یەکان بۆ ئەو چوون کە ئەبێ پیاوی کافری (محسن) ڕەجەم بکری ئەگەر پێگەیشتوو (بالغ)، و ژیر، و نازاد بیت، وە بە شێوەیەکی دروست بەپێی باوهری خۆی ژنی هینایت.

و ئەبو حەنیفە و محمد و زەیدی کۆری علی و ناصر و نیمام یەحیا بۆ ئەو چوون: کە بی‌باوهر داری حەددی لێ نەدری و ڕەجەم ناکری، چونکە نیسلامەتی مەرجیکە لە مەرجەکانی (الإحصان) لای ئەمان. وە پێغەمبەر (ﷺ) دوو جوله‌کە‌کی بە پێی حوکمی تەورات کە خۆیان لەسەر ئەوێشتن ڕەجەم کرد.

و ئە نیمام یەحیا و توبیتی: (کافری ذیممی وە کافری حەری وایە لە جیاوازی پای زانایاندا.

وە مالیک و توبیتی: کافری ذیممی تۆلە لەسەر نییە.

بەلام کافری حەری کە داوای ئەمانی کردووە، عیترە و شافعی و ئەبو یوسف بۆ ئەو چوون کە تۆلەسەندنی لەسەر و حەددی لێبدری.

بەلام مالیک و ئەبو حەنیفە و محمد بۆ ئەو چوون: کە حەددی لێ نادری.

و ئە نێبنو (عبدالبر) زیاده‌پەوی کردووە ڕێک کەوتنی زانایانی ئەقل کردووە لەسەر ئەوی کە مەرجی (الإحصان) کە ڕەجەم کردن پێویست ئەکات نیسلامەتی.

بەلام بە شوێن ئەویدا هاتوو کە شافعی و ئەحمەد ئەو بە مەرج دانانین.

(۱) أحمد (۲۸۶/۴) و مسلم (۲۸/۱۷۰۰) و الترمذی (۴۴۴۸).

تۆلەكان (الحدود)

وہ لہناو ئمو کساندا کہ نیسلامەتی دائمەن بە مەرج بۆ ڕەجم کردنی زیناکەری (محسن) ڕەبەعە شەخی مالیک- و ھەندێ لە شافعییەکانە^(۱).

کۆکردنەوەی دار لێدان و ڕەجم کردن :

ئیبنو حەزم و نیسحاقی کۆری راھویە و لە تابیعییەکان و حەسەنی بەصری بۆ ئموە چوون: کہ پیای زیناکەری (محسن) سەد داری لێ ئەدرێ، لە پاشاندا سەنگ باران ئەکری ھەتا ئمەری. وە دارلێدان و ڕەجم کردنی لەسەر کۆنەکرێتەو.

بەلگەشیان ئموەبە کہ عوبادە کۆری صامیت گێڕاویەتی: پێغەمبەر (ﷺ) فرموویەتی: (خذوا عني، خذوا عني، قد جعل الله لهن سبيلا: البكر بالبكر جلد مائة و نفي سنة، و الشيب بالثيب جلد مائة و الرجم). رواه مسلم، وأبو داود، و الترمذي.

وہ لە عەلەییەو ھاتووہ خوا لێی پازی بێت: کہ شوراھە لە پۆژی پێنج شەمەدا دارکاری کرد و لەپۆژی ھەینی ڕەجم، وە فرموویەتی: بە کتێبەکی خوا دارکاری ئەکەم و بە فرموودە پێغەمبەر (ﷺ) ڕەجمی ئەکەم.

وہ ئەبو حەنیفە و مالیک و شافعی و تویانە: زیناکەری (محسن) دار لێدان و ڕەجم کردنی لەسەر کۆنەکرێتەو، بەلکو ئموە پێویستە تەنھا ڕەجم کردنە.

وہ لە ئەحمەدەوہ دوو قسە ئەگێرئموە:

یەکەمیان: ھەردووکیانی لەسەر کۆنەکرێتەو. کہ تەمەش راست ترین قسەبەتی و (خوقی) یش ھەلی بژاردوہ.

دووەمیان: ھەردووکیانی لەسەر کۆنەکرێتەو، بەپێی بۆچونی جەماوەر، وە تەمەش ئیبنو حامید ھەلی بژاردوہ.

وہ بەلگەشیان ئموەبو کہ پێغەمبەر (ﷺ) ماعیز و ئافەرەتە غامیدییەکە و دوو جولەکەکی سەنگ باران کرد و داری لەکەسیان نەدا.

وہ بە پێی ئموە کہ بە نونەسی ئەسەلمی فرموو: (فانِ اعْتَرَفْتُ فَأَرْجُهَا)

واتە: ئەگەر دانێ پێدان ڕەجمی بکە، وە نە فرموو داریشی لێبە، وە تەمەش ناخری دوو فرمانەکە بوو، چونکە ئەبو ھورەیرە گێڕاویەتی: ھە - وە ئمو درەنگ موسولمان بوو بوو- کەواتە

تۆلهكان (الحدود)

ئەمدىيان (ناسخ) سېرەمەۋى دوو ھەمدەكى پېشمەۋە بوۋە كە دار لىئدان و رەجم كەردن بوۋە بەسەر يەكەۋە.

لەپاشاندا ئەبۇبەكر و عومەر لە سەردەمى خەلافتىاندا ھەر رەجىيان كەردوۋە و ھەردو كىيان لەسەر كەس كۆنە كەردۆتەۋە.

وہ شىنخى دەھلەۋى راي وايە كە ھەدىسەكەى عوبادە ھەدىسەكەى ئەبۇ ھورەيرە موعارىزى يەك نىن و ناسخ و مەنسوخىش نىن، بەلگە ئەر كارە بە دەستى ھاكەم، وە ووتويەتى: ئەۋەى لاي مەن دىيار و پۇشەن بىت ئەۋەى كە دروستە بۆ ئىمام (ھاكەم) دارلىئدان و رەجم كەردن بەسەر يەكەۋە بەجى بەيتى، بەلام وەھا پەسەندە كە تەنھا رەجەكە بىكات، لەبەر ئەۋەى پىنغەمبەر (ﷺ) خۇى تەنھا رەجى كەردوۋە.

ھىكەمەت لەمەشدا ئەۋەى، كە سەنگ باران كەردن سزايەكە بەسەر گىياندا دىت، وە ئەسلى كۆتايى ھاتنەكە كە پىتويستە پىتى دىتە جى، ئىتەر دار لىئدان سزايەكى زىادەىە رىنگا دراۋە بە نە كەردنىشى.

ئەۋەىە لاي مەن مەبەستى ئەۋە كە تەنھا رەجم كەردن بىت.

مەرجەكانى (ھەد) تۆلە :

بە مەرج گىراۋە بۆ جى بەجى كەردنى ھەددى زىنا ئەمانى خوارەۋە:

۱- ژىرى (عقل).

۲- پىن گەشىتويى (بلوغ).

۳- ئارەزوۋ (اختيار).

۴- زانىن بە ھەرامىيەتى.

چونكە مەندال و شىت و زۆرلىكراۋ تۆلەيان لىئاسەندى، بە پىتى ئەۋەى عانىشە گىراۋەتىمەۋە خوا لىتى رازى بىت كە پىنغەمبەر (ﷺ) فەرمويەتى: (رفع القلم عن ثلاث: عن النائم حتى يستيقظ و عن الصبي حتى يحتلم و عن المجنون حتى يعقل). رواه أحمد و أصحاب السنن و ھاكەم، وقال: صحيح على شرط الشيخين و حسنه الترمذى^(۱).

(۱) أحمد (۱۰۰/۶-۱۰۱) و أبوداود (۴۴۰۳) و الترمذى (۱۴۲۳) و النسائى (۱۵۶/۶) و ابن ماجه (۲۰۴۱) و ابن حبان (۱۴۲) و ھاكەم (۵۹/۲).

تۆلهكان (الحدود)

واته: پېتنوس (تهكليف) لىسەر سى كىس ھەلگىراوه: لىسەر نوستور ھەتا ھەلئەسىن لى خەو، وە لىسەر مندال ھەتا پىنئەگات و بالق دەپى، وە لىسەر شىت ھەتا فام ئەكاتەو چاك ئىيىتەو.

وہ ئەما زانین بە ھىرامىتى چونكە تۆلە وا بە دووای کردنى ھىرامەو، وە ئەو كەسە كە نەیزانىيىت ھىرامى نەکردووە.

وہ پىغەمبەر (ﷺ) دووبارەى کردووە بە ماعىز و پىنى فرمەو: نایا ئەزانى زىنا چىيە^(۱)؟

وہ ئەگىرئەو كە جارىيەكەى رەش پىستیان برده لای عومەر خوا لى پازى يىت، ووتیان: ئەمە زىناى کردووە. ئەمەش چەند قامچىيەكەى لىدا و پىنى فرمەو: ھىچ و پوچ زىنات کردووە؟ ئەمەش ووتى: لەگەل غەوشدا کردووە بە دوو درھەم.

عومەر فرمەو: نىوہ راتان چىيە؟ عەلى و عثمان و عبدالرحمن ی کورى عوفى لایو. عەلى خواى لى پازى يىت فرمەو: پام وایە رەھى بەكەيت.

وہ عبدالرحمن فرمەو: منىش پام راي براکەتە.

عثمان فرمەو: مەن وای تىنەگەم كە زىناکردن بە شتىكى سوکەلە ئەزانى و بە خراپى نازانى. وە تۆلەى خواش لىسەر كەسىكە كە زانايىت بە فرمانى خوا.

عمر فرمەو: راست ئەكەيت.

ھەد بەچى سابت ئەبى :

تۆلە بە يەكئ لىم دوو شتە ئەچەسپى:

۱- دان پىندانان (اعتراف).

۲- بوونى شايت.

چەسپاندنى ھەد بە دان پىندانان :

دان پىندانان وەك ووتیانە سەرورەى بەلگەکانە وە پىغەمبەر (ﷺ) دانپىندانانى ماعىز و نافرەتە غامىدىيەكەى وەرگرت.

وہ كەس لە پىشەواکانى ئىسلام لىوہدا جىاوازیيان نىيە، ھەرچەندە جىاوازن لە ژمارەى جارەکانى ئىعتىرافەکەدا كە تۆلەى پىنئەسەپى بەسەر زىناکەردا.

(۱) أبوداود (۴۴۲۸).

تۆله كان (الحدود)

ماليك و شافيعى و داود و طهبرى و ثبو ثبور و توربانه: بۆ سپاندنى تۆله يك جار ئيعتراف كردن بىسه. به پىنى ئىموى ئىبو هوپره پره و زهيدى كوپى خاليد گىپراويه ئىموى كه پىنغمبىر (ﷺ) فرمودىتى:

(أَغْدُ يَا أُنَيْسُ عَلَى امْرَأَةٍ هَذَا، فَإِنْ اعْتَرَفَتْ فَارْجِعْهَا)

واته: بۆ تونهيس بۆ لاي ژنى ئىو كابرايه، نه گىر دانى پىندانا ره جى بكه. ئىتر باسى ژماره ئيعترافه كانى نه كىردوه.

وه لاي حىنه فىيه كان: ئىمىت چوار جار ئىو كىسه دانى پىندا بنىت له چوار كۆپى جىا جىادا. وه مەزھەبى ئەحمەد و ئىسحاق وەك حىنه فىيه كانە بەلام ئىمان كۆپى جىا جىا بە مەرج دانائىن، وه مەزھەبى يەكەم لەپىشتەر.

پىشىمان بوونىوه له ئيعتراف تۆله له كۆل ئىخات :

شافيعىيه كان و حىنه فىيه كان و ئەحمەد بۆ ئىموى چون پىشىمان بوونىوه له ئيعتراف تۆله له كۆل ئىخات، به پىنى ئىموى ئىبو هوپره پره گىپراويه ئىموى كه لاي ئەحمەد و (ترمذى) هەيه.

كاتى ماعىز هەستى كرد بەردەبارانە كەى زىادى كرد راي كرد هەتا بە لاي كابرايه كدا هەپىرى لاشەوبلگەى و شترىكى بە دەستىوه بوو، كىشای بە ماعىزدا، وه خەلكە كەش دەستيان كرد بە بەرد باران كوردنى هەتا گىيانى دەرچوو، ئىموىيان بۆ پىنغمبىر (ﷺ) گىپرايهوه فرمودى: (هالا تر كىتموه؟!).

واته ئى بۆ وازتان لى نه هىنا؟! (ترمذى) فرمودىتى: فرموده يەكى (حسن). وه له چەند روىه كى ترىشەوه له ئىبى هوپره پره گىپراوه ئىموى.

وه ئىبو داود و نىسانى تەخرىبان كىردوه له حەدىسى جابىرەوه بىو شىتو، وه ئىموى زىاد كىردوه كاتى بىنى بەردە كانى بەركموت هاوارى كرد: خەلكىنە بگىپرنىوه بۆ لاي پىنغمبىر (ﷺ) چونكه هۆزه كەم كوشتميان و فرىوبان دام، وه پىزان راگەياندىوم كه پىنغمبىر (ﷺ) نام كوژى. ئىمەش له كۆلى نەبىرنىوه هەتا كوشتمان. كاتى گەپراينىوه بۆ لاي پىنغمبىر (ﷺ) ئىمەمان پىن راگەياندى فرمودى: (نەئىبو وازى لى بهىتن و بۆمى بهىتنىوه؟!)(^۱).

(۱) أبو داود (۴۴۲۰) والنسائي في الكبرى (۷۲۰۷).

كەسەك دان بىنى بە زىنا كۆردن لە گەل ژىنىكدا و ژنەكە ئىنكارى لى بكاات :

ئەگەر پىاوتك بلىت زىنام لە گەل فلانە ژندا كۆدووە و ژنەكە ئىنكارى كۆد، ئەو ئەنھا پىاوەكە
 ھەددى لى ئەدرى، وە ژنەكە ھەددى لى ئەدرى، بەپىنى ئەوئى ئەھمەد و ئەبو داود لە سەھلى كۆرى
 سەعدووە گىراپوانەتەو: كە پىاوتك ھاتە لای پىنغەمبەر (ﷺ) ووتى: زىنام لە گەل فلانە ژندا
 كۆدووە - ناوى ژنەكەى ھىنا - پىنغەمبەر (ﷺ) ئاردى بە دوواى ژنەكەدا، ئەو بارەبەر پىسارى لى
 كۆد، ئەمۇش ئىنكارى لى كۆد، پىنغەمبەر (ﷺ) ھەددى لە كاپرا داو ژنەكەى واز لى ھىنا^(۱).

وہ ئەو ھەددەش ھەددى ئەو زىنايە بوو كە پىنى لى ئابوو، ئەك ھەددى (قذف) تۆمەت ھەلەست
 بۆ ژنەكە وەك مالىك و شافىعى بۆ چوون.

وہ ئەمۇزاعى و ئەبو ھەنىفە و تۆرپانە: ئەنھا ھەددى (قذف) لى ئەدرى، چوونكە ئىنكارى كۆدنى
 ژنەكە ئەبىتە شوبھە و بەھانە.

وہ ئەو رايە بەرپەرچ دراوئەتەو بەوئى كە ئىنكارى كۆدنى ژنەكە لە زىنا كۆدەكە ئىعتىقاپى
 پىاوەكە پوچەل ناكاتەو.

وہ ھادەوىيەكان و ھەم، وە لە شافىعى شەوئە گىراپەنەو، كە بۆ ئەو چوون ئەو كەسە ھەدى زىنا
 و قەذفى لى ئەدرى.

بەپىنى ئەوئى ئەبو داود و ئەسائى گىراپوانەتەو لە ئىبنو ئەبباسو (كە پىاوتك لە ھۆزى
 بەكرى كۆرى لە ھىت ھاتە لای پىنغەمبەر (ﷺ) دانى بەھەدا نا كە چوار جار زىناى لە گەل ژىنىكدا
 كۆدووە، پىنغەمبەر (ﷺ) سەد دارى لىدا، - وە ئەو ھىشتا ژنى ئەھىتابوو - لەپاشاندا داواى
 بەلگەى لى كۆد لەسەر ژنەكە. ژنەكە ووتى: ئەى نىرراوى خوا درۆ ئەكات. پىنغەمبەر (ﷺ) ھىشتا
 دارى تىرى لىدا بە ھەددى تۆمەت ھەلەست^(۲).

ئەسائى و تۆرپەتى: ئەم ھەدىسە مۆنكەرە، وە ئىبنو ھىببان و تۆرپەتى: (بەلگە ھىنانەو پىنى
 پوچەلە).

سابت بونى زىنا بە شاھىت :

تاوانبار كۆد بە زىنا شوئەمۆرتكى خراپى ھەيە بۆ سەر پىاو و ژن، ئەيان خاوە كەرامەتەيان
 ناھىلى، وە ئەنگ و عار ئەخاتە شوئەن خۆيان و خىزانەكانيان و ئەوئەكانيان. ھەر بۆيە ئىسلام زۆر

(۱) أحمد (۳۳۹) وأبوداود (۴۴۶۶).

(۲) أبوداود (۴۴۶۷) والنسائي في الكبرى (۷۳۴۸).

تۆله كان (الحدود)

توند وتيژه له سابت كردنى ئو تاواندا همتا رې لوانه بگري كه بى تاوانه كان تاوانبار نه كمن -
 هر له خويانموه يان لمبر بچوكترين دل تيشاندن - به ننگ و عارى پوژگارو پرسوايى
 هميشه يى، جا لمبر ئوه بو شايت دان لمسر زينا ئم مدرجانهى داناوه:

يه كمن: ئمى شايت ه كان چوار كس بن - به پيچواندى شايتى دان لمسر مافه كانى تر- خواي
 گموره فرموده يتى: ﴿وَاللّٰتِي يٰٓاْتِيْنَ الْفٰحِشَةَ مِنْ نِّسٰنِكُمْ فَاَسْتَشْهَدُوْا عَلَيْهِنَّ اَرْبَعَةً مِنْكُمْ فَاِنْ
 شَهِدُوْا فَاَمْسِكُوْهُنَّ فِى الْبُيُوْتِ حَتّٰى يَتَوَفَّاهُنَّ الْمَوْتُ اَوْ يَجْعَلَ اللّٰهُ لِهِنَّ سَبِيْلًا﴾ (النساء: ١٥).

واته: ئو نافره تانى له ئتوه فاحيشه نه كمن، داواي چوار شايت بكن لمسريان، جا نه گمر
 شايتى يان دا، ئوه له ماله كاندا بندگان بكن همتا ئممرن، يا خواي گموره رنكايه كيان بو
 نه كاتموه.

وه همروها فرموده يتى: ﴿وَالَّذِيْنَ يَرْمُوْنَ الْمُحْصَنٰتِ ثُمَّ لَمْ يٰٓاْتُوْا بِاَرْبَعَةٍ شُهَدَآءٍ﴾ (النور: ٤).
 واته ئوه ئو كساندى تاوانى داوړن پيسى ئمده نه پال بى تاوانان و چوار شايت ناهيتن لمسرى،
 همستا داريان لى بدهن. جا نه گمر كه ممر له چوار كس بن لىيان وهرناگيى.

نايا نه گمر كه ممر له چوار كس شايتى يان دا سزا ئدرتن؟ :

حمنه فقيه كان و ماليك، وه همروها بوچوونى به هيتز له مزه مې شافيعى و نه حمددا ئوه يه كه
 ووتويانه: به لى. چونكه عوممر خوا لى پازى بيت ئو سيانى سزادا كه شايتى يان لمسر
 موغيره دا ئوانيش: ئمبو به كره و نافع و شيبلى كورى مه عبده بوون.

وه ووتراوه: سزاي (قذف) نادرتن، چونكه مېمستيان شايتى دانه نك قزفى ئو كسه. وه ئم
 بوچونه دوا خراوه لاي شافيعى يه كان و حمنه فقيه كان و مزه مې ظاهرى.

دووه: پى گه يشتوى (بلوغ) به پى فرموده ي خواي گموره: ﴿وَأَسْتَشْهَدُوْا شَهِيدَيْنِ مِنْ
 رِّجَالِكُمْ فَاِنْ لَمْ يَكُوْنَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَآءِ...﴾ (البقرة: ٢٨٢).

واته: داواي دوو شايتى پياوي موسولمانى پى گه يشتوى ژير بكن، جا نه گمر دو پياو نه بوو،
 با پياوړك و دوو ژن بن لواندى كه لىيان رازين بو شايتى دان.

جا نه گمر ئو كسه پى گه يشتوو نه بوو شايتى وهرناگيى، چونكه له پياوان نيه، وه لمو
 كساندش نيه كه كس به شايتى يه كيان پازى بيت، با به شتويه كيش بيت كه شايتى ريك و
 پيك بدات. وه به پى فرموده ي پيغمبر (ﷺ) كه فرموده يتى: (رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلَاثَةٍ، عَنْ
 الصَّبِيِّ حَتّٰى يَبْلُغَ، وَ عَنِ النَّائِمِ حَتّٰى يَسْتَيْقِظَ، وَ عَنِ الْمَجْنُوْنِ حَتّٰى يَفِيْقَ).

تۆلەكان (الحدود)

واتە: پېنوس و تەكلىف لەسەر سىيان ھەلگىراو: لەسەر منداڵ ھەتا پێنەگات و بالغ ئەبێ وە لەسەر خەوتو ھەتا ھەلئەستەت، وە لەسەر شەت ھەتا چاك ئەبێتەو.

وە منداڵ شیاوی سەرپەرشتى كردنى مالى خۆى نەيە، كەواتە چۆن شايتى لەسەر كەسى تر ئەدات. چونكە شايتى لە بەشى (ولايە) سەرپەرشتى كردنايە.

سەبەم: ئاوەز- عەقل - چونكە شايتى شەت و كەم ئاوەز وەرنەگيرى لەبەر فرمودەكەى پێشوو، وە ئەگەر منداڵ شايتى لى وەرنەگيرى لەبەر كەم ئاوەزى ئەو وەرنەگرتنى شايتى شەت و ئەفام لە پێش ترە.

چوارەم: (عدالة) دادپەرەرى: بە پێى فرمودەى خواى گەورە كە فرمويەتى: ﴿وَأَشْهَدُوا ذَوِي عَدْلٍ مِنْكُمْ﴾ (الطلاق: من الآية ٢).

واتە: دوو كەسى عادى و دادپەرەر لە خۆتان بکەن بە شايتە.

وە ھەرەھا فرمويەتى: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا أَنْ تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصْحَبُوا عَلَىٰ مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ﴾ (الحجرات: ٦).

واتە: ئەى ئەر كەسانەى باوەڕتان ھێناو ئەگەر فاسقێك شەتێكى پێ راگەياندن لێى بکۆلنەو، ئەك كۆمەلێك گيرۆدە بکەن بە ئەزانى. جا لەدوايشدا پەشيمان بن لەو كارەى كردوتانە.

پێنجەم: ئىسلامەتى: واتە شايتەكە ئەبێ موسولمان بێت جا يەكسانە شايتى لەسەر موسلمان بەدات يا لەسەر جگە لە موسلمان، وە ئەمەش پێشوايانى تايين لەسەرى پێکن.

شەشەم: بە چاويەن: واتە بە چارى خۆى بينيبيستى فرجى پياووەكە لەناو فرجى ژنەكەدا وەك مەيل لەناو كەلەندا، يا وەك پەت لەناو بېردا، چونكە پێغەمبەر (ﷺ) فرمويى: بە ماعيز: (لەوانەى مەچت كەردبەت، يا ئىشارەت كەردبەت، يا سەيرت كەردبەت) ووتى: ئە. ئەى نىراوى خوا. پێغەمبەر (ﷺ) بەبێ پێچ و پەناو بە ئاشكرا پرسىارى لىكرد كە ئايا ئەر كارەت لەگەڵدا كەردووە؟ ئەويش ووتى: بەلێ^(١).

فرمويى: وەك چۆن مەيل لە كەلەندا و ن ئەبەت، وە وەك پەت لە بېردا؟ ووتى بەلێ.

وە بۆيە سەيركردن پەواكراو لەم ھالەتەدا لەبەر پێويستى شايتەىيەكە وەك چۆن بۆ پزىشك و سامان پەواكراو.

(١) أبوداود (٤٤٢٨) دارقطني (١٩٦/٣).

تۆله كان (الحدود)

حومتهم: به ناشكرا وتن: وه ثمبى به ناشكراو راست و پښك بوتړى به لهفزی داخل کردن، نهك به كيانايدت وهك له حدیسه كمی پېشموده باس كرا.

هشتم: نهیئت هموویان لهیهك كۆږدا شایه تی بدن. جه ماوه ری زانایان رایان وایه كه مصرجی نهم شایه تی دانه نمویه كه له یهك كۆږدا بیئت، و جیاوازی له كات و شوین دا نه بیئت، جا نه گمر جیا به جیا هاتن و شایه تی بیان دا لی بیان وهرنا گیرئ.

وه شافعی یه كان و ظاهیری یه كان و زهیدی یه كان رایان وایه نموه مصرج نییه بۆ شایه تی داند. وه نه گمر هاتن به یه كموه یا به جیا جیا لهیهك كۆږدا، یان له چهند كۆږتیکی جیادا شایه تی بیان دا، نموه لی بیان وهرنه گیرئ، چونكه خوی گموره باسی شایه تی دانی كرده و باسی كۆږی نه كرده ووه، وه له بهر نموه هموو شایه تی یه كمی وهرگیراو وهرنه گیرئ كاتی له گهل یه كدا پښك بكوم، با له چمند كۆږی جیا جیاشدا بن، همر وهك هموو شایه تی دانیتی كتر.

نهمه: نیرینه یی: وه به مصرج گیراوه له شایه ته كانی زینادا كه همویان ثمبى پیار بن، وه شایه تی ژنان لهم بهشده وهرنا گیرئ.

وه ثیبسو حمزم رای وایه له شایه تی زینادا شایه تی دوو ژنی موسلمانى دادپهروهر وهرنه گیرئ له جوی همر پیاو پښك. بموه شایه ته كان ثمبنه سى پیار و دوو ژن، یا دوو پیار و چوار ژن، یا پیاو پښك و شمش ژن، یا هشت ژن پیایان له گهلدا نه بیئت.

دهیم: ماوه زوری بهسردا نه چیت: به پښی قسه كمی عوممر كه فمرموویته: همر كۆمه لیک شایه تی بیان دا له سر تاوانیک كه تۆله پیویست بكات نمو كاته شایه تی بیان ندا كه تیشه كه كرا نموه شایه تی بیان له رق و كینموه داوه لی بیان وهرنا گیرئ.

جا نه گمر شایه ته كان شایه تی بیان دا له سر زینا كړدنیک دووای نموه ماویه كمی زوری بهسردا چوویت و كۆن بوویت، نموه نمو شایه تی بیان لی وهرنا گیرئ لای حنده فییه كان.

وه بهلگه شیان نمویه نه گمر كمسینك پروداویکی بیینی ناره زوی خویته شایه تی نمدات له بهر خوا، یان دای نمپوشئ، جا نه گمر بڼه دنگی لی كړد هدا كۆن نه بیئت نموه وا دیاره لایمنی دا پویشینی هله پښاردوه، جا نه گمر دووای نموه هات شایه تی له سردا نموه بهلگه یه له سر نموه كه رق و كینه هله ناوه له سر نمو شایه تی یه. وه وینمى نموه شایه تی لی وهرنا گیرئ، له بهر تۆمعت و رق و كینه، همر وهك عوممر فمرمووی، وه نهقلیش نه كراوه كمس ینكارى نمو قسه یی كړدیت، وه بموه بووه ته نیجماع.

تۆلەكان (الحدود)

ئەمەش كاتىك وایە كە بەھانەيەك نەبوویت پەي گرتىمى لە دووا خستنى شاھىيەكە. جا ئەگەر بەھانەيەكى ئاشكرا ھەبوو بۆ دوواخستنى شاھىيەكە وەك دورى شوێنەكە لە قازىيە، يا نەخۆش كەوتنى شاھىتەكەم ئەم جۆرە شتانە، لەم كاتاندا شاھىيەكە وەرەگىرى و پوچەل نايستەم بە كۆن بوون.

وہ حەنەفەيەكان كە ئەم مەرجەيان دانارە ماوەيان دانەناوہ بۆ كۆن بوون، بەلكو دارىانمە دەست قازى كە خۆى ماوەى بۆ دابىن بەپەي بارو زروفي ھەر حالەتيك لەبەر گرانى ماوە دانان و لەبەر جىاوازي بەھانەكان.

وہ ھەندى لە حەنەفەيەكان ماوەى كۆن بوونيان بە مانگىك دانارە، وە ھەندىكيان بە شەش مانگ.

بەلام جەماوەرى زانايانى ماليكى و شافيعى و ظاھيرى و شيعى زەيدى، كۆن بوون لاىان نايستە ھۆى وەرەگرتنى شاھىتى بەھەر ھۆيەك يىت.

وہ حەنەلەيەكان دوو پرايان ھەيە: يەكىكيان وەك پراى ئەبو حەنەفە، وە پراكى تر وەك پراى جەماوەرى زانايان.

تایا قازى بۆى ھەيە بە زانستى خۆى حوكم بەدات؟ :

ظاھيرىيەكان پرايان وایە كە لەسەر قازى فەرەزە بە زانستى خۆى حوكم بەدات لەخوين و تۆلە و مال و ناموس و ھەدەدەكاندا. جا ئەمەش پيش بوونى بە قازى زانيبىتى يا دوواى بوونى بە قازى، وە بەھيتزترىن حوكم ئەويە كە بە زانستى خۆى دايبىتى، چونكە پاستىيەكى بى گومانە، پاشان ئەوي بە تيعتراف يىت، پاشان ئەوي بە شاھىتى يىت، چونكە خواى گەورە ئەفەرمووى:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ﴾ (النساء من الآية: ۱۳۵)

واتە: ئەي ئەم كەسانەى باوەرتان ھێناوہ عەدالەت بەرپا بکەن و بە ھەق شاھىتى بەدەن بۆ خوا.

وہ بە پەي فەرموودەى پيغەمبەر (ﷺ) كە فەرموويەتى: (من رأى منكم منكراً فليغيره بيده، فإن لم يستطع فليسلنه...) ^(۱)

واتە: ھەرکەس لە ئيتوہ خراپەكارىيەكى بينى با بە دەستى ييگۆریت، جا ئەگەر نەيتوانى با بە زمان ييگۆرئ.

(۱) أحمد (۱۰/۳) ومسلم (۷۸/۴۹) وأبوداود (۱۱۴۰) وابن ماجه (۱۲۷۵).

تۆلەكان (الحدود)

وہ بہ صحیحی ہاتوہ کہ قازی لیسریمتی بہ عدالت و دادپروہری بچولیتتہوہ، وہ نئمہ عدالت نیریہ واز لہ ستمکار بہتینی لیسر ستمکاری بہ کئی بچیتتہوہ و نہی گۆری.

وہ بہ صحیحی ہاتوہ کہ فہرہ لیسر قازی ہمہو کارنکی خراپہ بہ دەستی خۆی بگۆری کاتی پئی بزانی، وہ ہمرکس مافی خۆی بداتی، نہگینا تہویش نہیتتہ ستمکار.

بہ لām جمہاوری زانیان رایان وایہ کہ قازی بۆی نیریہ بہ زانینی خۆی حوکم بدات. نہبویہ کر خوا لئی رازی بیت فرموویمتی: (نہگمر پیاوٹک لیسر تاوان بیینم کہ حد پیوست بکات حددی لی نادم ہتا شایمتی نہدری لہ سہری لای خۆم)، وہ لمہرئوہی قازی وہک نہندامیتکی تری کۆمہلہ دروست نیریہ تہوہ بینیریتی بیلیت ہتا شایمتی تہوای نہیت.

وہ نہگمر قازی تاوانی زینای دایہ پال کسیتک بہوہی بہ چاوی خۆی لی بیینیبو، لہ کاتیکدا بہ لنگی تہوای پئی نہبو لیسر تہوہی کہ نہیوت تہوہ بہ (قاذف) نئمیرتی حددی (قذف) ی ہسردا نسمہ پئی کہ ہشتا دارہ. جا نہگمر حرام بیت لیسر قازی تہوہی نہیزانیت بیلیت، تہوہ کار پئی کردنی لہ پیتش ترہ بۆ تہوہی حرام بیت لیسری.

وہ بناغہی تہم رایش فرمودہی خوی گورہیہ کہ فرموویمتی: ﴿فَاِذَا لَمْ يَأْتُوا بِالْحُدُودِ فَاُولَٰئِكَ عِنْدَ اللّٰهِ هُمُ الْكَافِرُونَ﴾ (النور: ۱۳). واتہ: وہ نہگمر چوار شایمتی عادلان نہہینا لیسر قسہ کریان تہوانہ لای خوا خۆیان درۆزن.

نایا حد بہ دوگیان بوون (ہامیلہی) سابت نہبی؟ :

جمہاور بۆ تہوہ چون کہ سک پربوونی روت تۆلہی پئی ناچسپئی، بہ لکو نہیتتہ تیعتارف یا شایمت ہمیتت، بہ لگشیان بۆ تہوہ تہو فرموداندیہ کہ ہاتن دہریارہی لاچوونی حد بہ گومان.

وہ لہ عہلہ تہوہ (رہزای خوی لی بیت) نہگپرنہوہ کہ بہ ژنیکی دوگیانی تہفرموو:

(نایا زۆرت لی کرا؟) ووتی: نہ. تہویش فرمووی: (لہوانہیہ پیاوٹک لہ کاتی نووستندا ہاتبیتتہ پالت).

ووتویانہ: وہ چسپاندنی حد نہگپرنہوہ لہ عومہرہ کہ قسہی ژنیکی وەرگرت کاتی ووتی: خوم قورسہ و پیاوٹک ہاتۆتہ سہرم، وہ تا تیتستا نئم زانیوہ کئیہ.

بہ لām مالیک و ہاوہلہ کانی ووتویانہ: نہگمر ژنیک دوگیان بوو وہ نزانرا کہ میردی ہمیتت، وہ نمنزانرا کہ زۆری لی کرابیتت تہوہ حددی لی نہدری.

تۆلەكان (الحدود)

وتوربانه: ئەگەر ئافرتەكە ئىددەعاى ئەوى ئەكرد كە بە زۆر واى لىكراوه، ئەو پىتويستە نىشانەيك پىتت كە بىسلىتىن راست ئەكات، وەك ئەو كچ پىت و لەو كاتەدا خوتنى لى پىت، يا خۆى ئاشكرا بكات بە شوئەوارى زۆر لىكردنەكە،

هەر وەها ئەگەر ئىددەعاى ژن و مێردايتى كەرد، ئەو لى وەرناگيرى هەتا شايت لەسر ئەو نەهيتى.

وہ بۆ مەزھەبەكەشيان قەسەكى عومەريان كەردۆتە بەلگە كە فەرمويەتى: (پەجم پىتويستە لەسر هەر كەسك كە زىنا بكات لە ژن و پىاو، ئەگەر موحصەن پىت: كاتى شايت هەبوو، يا سەك پىبون هەبوو، يا ئىعتەراف كەردن هەبوو).

وہ عەلى فەرمويەتى:

(ئەى خەلکينە زىنا دوو زىنايە: زىناى نەهيتى و زىناى ئاشكرا. زىناى نەهيتى ئەويە كە شايت شايتى لەسر بەدات، وە شايتەكان يەكەم كەس بن كە بەردەبارانى بکەن، وە زىناى ئاشكرا ئەويە دووگيان پىت، يا ئىعتەراف بكات.

وتوربانه: ئەو قەسەى صەحابەيە، وە دەرئەكەوتوو كە كەس پىتچەوانى ئەو قەسەى بوويت لەسر دەمى ئەواندا، وە بەو نەهيتە (إجماع).

لاچونى حەد بە دەرکەوتنى شتەك كە پاکیەتى و بەرپائەت حەقى ئەكات:

ئەگەر لە پىاوەكەدا يا لە ژنەكەدا شتەك دەرکەوت كە تەئکیدى ئەو بكات كە زىنا لەهچ کامیانەو پروى ئەداوه، وەك ئەو ئافرتەكە كەچىنى نەزى پىت، يا فەرجى داخراو پىت، يا پىاوەكە ئالەتى پىاوەتى برايت يا نەینەتوانى بچیتە لای ژنان، ئەو حەدەكە لە كۆل ئەكەوت. چونكە پىتغەمبەر (ﷺ) عەلى نارد بۆ كوشتنى پىاوەكە كە زۆر ئەچوو لای ژنىك. ئەویش چو بىنى لەناو ئاوەكەدا خۆى ئەشۆرى عەلى دەستى گرت و هیتايە دەرەو لە ئاوەكە كە بىكوژى، سەیری كەرد گونى براپوو، وازى لىهیتا و گەراپوو بۆ لای پىتغەمبەر (ﷺ) و پىوى پاگەياندا.

مەندال بە شەش مانگى لە داىك نەهيت:

ئەگەر ئافرتەكە مێردى كەرد و پاش شەش مانگ مەندالەكى تەواوى بوو ئەو حەددى زىناكەردنى لەسر نەيە

مالەك و تەوتەتى: پىم گەيشتوو كە عەشمانى كۆپى عەففان ژنىكيان هیتا بۆ لای كە دەرەو شەش مانگ لە شوو كەردن مەندالەكى تەواوى بوو. ئەویش فەرمانى دا بەردەباران بکەرت.

تۆلهكان (الحدود)

عدلى كوپى ئىبنى طالېب وتتى: تۆلى لىسىر ئىيە، چونكى خىواي گموره فەرموويەتى: **لَمْ يَحْمَلْهُ وَفِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا** (الاحقاف: من الآية ١٥).

واتە: وه ماوهى حمىله كەى و لىشىر بېرىنمە كەى سى مانگە.

وه ھەروھە فەرموويەتى: **«وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُنْمِيَ الرِّضَاعَةَ»** (البقرة: من الآية ٢٣٣).

واتە: داىكەكان لىسىرىانە دورو سالى تەواو مىندالەكانيان بەختو بىكىن بۆ تەو كىسانەى ئەيانەى

ماوھى شەيدان تەواو بىكىن.

كىواتە حمىل بە شەش مانگىش ئىيىت، لىبەر تەو رەجى لىسىر نايىت، جا عىشان ناردى بە

دوواي ژنەكەدا، سەيرى كورد رەجىم كرابوو.

كاتى بەجى ھىنانى تۆلە (حد):

لە (بداية المجتهد)^(١) دا ھاتوو وتويەتى: بەلام كاتەكەى جەمماوھرى زانايان لىسىر تەوھن كە

نابى بەجى بەيتىرى كاتى گەرمای زۆر و سەرمای توند، وه ھەروھە بىسىر نەخۆشيشدا بەجى

نایەت.

وه كۆمەلتىكى تر وتويانە لىوكتانەشدا بەجى دىت - ئەھمەد و ئىسحاق ئەمەديان وتوو- وه

ھەدىسەكەى عومەريان كوردۆتە بەلگە كە ھەددى لە قودامە داوھ لە كاتى نەخۆشىدا. وتويەتى:

وه ھۆى جىاوازي لىسىر ئەم مەسەلەيە بەرەنگار بوونى روالەتە لەگەل ماناو مەفھومى ھەد،

تەرىش تەوھە كە نايىت تەو كەسەى ھەددەكە بەجى ئەھىتى گومانى زۆرى بىيىت كە گيانى ھەد

لىدراوھەكەى لە دەست بچىت.

جا ھەركەس بە شىئەيەكى تىكپرايى و بى جىا كوردنەو سەيرى فەرمانى بەجى ھىنانى تۆلە بىكات

تەوھ ئەلەيت نەخۆشيش ھەددى لى ئەدرى. وه ھەركەس سەيرى ماناو مەفھومى بىكات لە تۆلەدا

ئەلەيت نەخۆش تۆلى لىئاسەندرى ھەتا چاك نەيىتەوھ. وه ھەروھەيە بۆ كاتى زۆر گەرم و

ساردىش.

شەوكانى فەرموويەتى: لە (البحر)دا ئىجماعى زانايان گىتپراوھەتەو لىسىر تەوھ كە كوپ و كچ

مۆلەت ئەدرىن ھەتا گەرمای زۆر و سەرمای زۆر لائەچىت، و نەخۆشيش ئەگەر ھىواي چاك

تۆلەكان (الحدود)

بوونموه لى بگري، بهلام نهگمر هيواپراو بو، نموه هادي و هاوهالهكانى شافيعى ووتريانه: به پدلى دارخورما كه پىي نموتري (عشكول) لىي نمدري نهگمر بهرگى بگري.

ناصر و موتهبيد بالله ووتريانه: له نهخوشيه كهيدا لىي نادري، با هيوا براويش بيت له چاك بوونموه، وهوا دهرتهكموي قسلى يه كممه بهپىي حديسهكمى نمى نومامى كورى سعلى كورى حنيف كه لىموه دووا ديت:

بهلام رهجم كراو نهگمر نهخوش بو نموه عيتره و شافيعى و حنهفويهكان و ماليك بۆ نموه چوون كه نهخوش بيت يا همر شتيكى تر بيت مؤلث نادري، چونكه مهبست له رهجمهكه لىموه بردنيهتى.

وه ميروزي ووتويهتى: له كاتى گمرى زۆر و سمرى زۆردا دووا نهخري، وه همرهها له كاتى نهخوشيدا، جا زيناكى به بريارى خوى چىسپايى يا به شايت يهكسانه.

(الأسفراينى) ووتويهتى: تنها بۆ نهخوشى دووا نهخري، بهلام له كاتى گمرى و سمرى دهم و دهست رهجم نهكري، يا نموكاتى تاوانهكمى نهچىسپى به شايت نهك به دان پيدانان، يا به پيچموانموه.

وه دووگيان رهجم ناكري هتا سكهكمى لى نميتموه و مندالهكمى شير نمدات نهگمر كسى نمبوو شيرى بداتى.

وه له عدلىمويه فرموويهتى: كهنيهكيكى پيغمبهر (ﷺ) زىناى كرد، فرمانى پيغام كه دارى حددى لى بدهم، نهلى كاتى چووم سديرم كرد تازه زهستانه، ترسام نهگمر داركارى بكلم يىكوزم، بۆ پيغمبهرم (ﷺ) گيپراوه فرمووى: (چاكت كرد وازت لىهينا. وازى لىبهينه هتا چاك نهبيتموه)

نهحمد و موسليم و نمبوداد و (ترمذى) كه به صحيحى داناوه ريوايتيان كردوه^(۱).

چال هلكندن بۆ رهجم كراو :

فرمودهكان كه هاتون جياوازن دهربارى هلكندنى چال بۆ بهرد باران كراو، هندیكيان به صراحت باسى هلكندنى چال نهكات بۆ، وه هندیكيان باسى ناكات.

نيمامى نهحمد ووتويهتى: بهشى زۆرى فرمودهكان هاتون كه چالى بۆ هلتاكندرى،

(۱) أحمد (۱/۱۵۶) ومسلم (۳۴/۱۷۰۵) وأبوداود (۴۴۷۳) والترمذى (۱۴۴۱).

تۆلهكان (المحدود)

وه لمبهرئەوى فرمودەكان جياوازیيان تێدايه، زانايانیش جياوازن لىسەرى مالىك و ئىبو
حمىفە ووتويانە: چالى بۆ ھەلەكەتەنئى.

وه ئىبو ئىمور ووتويەتى: چالى بۆ ھەلەكەتەنئى.

وه ئەگىرئەوى لە ھەلىيەوى خوا لىتى رازى بىت: كاتى فرمانى دا بە رەجم كەردنى شوراحى
ھەمەدانى ھىتايە ھەروە چالەكى بۆ ھەلەكەتەن و خستىيە ناوى، وه خەلك دەورىان داو بەرد
بارانىان ئەكەرد.

بەلام شافىعى: ئارەزووى داووتە دەست رەجم كەرد. وه گىرپراوئەوى لىيەوى كە ووتويەتى تەنھا بۆ
ئافەت چال ھەلەكەتەنئى.

وه عىترە بۆ ئەوى چوون كە پەسەندە چال بۆ پىار ھەلەكەتەنئى ھەتا ناوكى، وه بۆ ژن ھەتا
مەمكەكانى.

وه پەسەندە جەلكانى پىتە توند بکەرى بە شىوئەيك كە شەرمگەى ھەرنەكەوى لەكاتى تەپ و تل
و ھەلسوپانى كاتى لەناو چالدا نەبىت.

وه زانايان لىسەر ئەوى رەگەن كە ژن بە دانىشتەوى نەبىت رەجم ناكەرى، بەلام بۆ پىار جەماوەرى
زانايان لىسەر ئەوى كە بە پىتە رەجم ئەكەرى.

وه مالىك ووتويەتى: پىارەش بە دانىشتەوى.

ھەندەيكى تر ووتويانە: پىتەشوا ئارەزووى خۆيەتى

ئامادەبوونى نىمام و شایەتەكان لە كاتى رەجم كەردنەكەدا: ^(۱)

لە (نیل لأوطار) دا ووتويەتى: خاوەنى (البحر) لە عىترە و شافىعىيەوى گىرپراوئەوىيەوى كە
نىمام لىسەرى نەى كە ئامادەى رەجم كەردن بىت، وه ئەوش ھەقە، لمبەر نەبوونى بەلگەيك كە
پىتەست بوونى بگەيەنى.

(۱) ئىبو حمىفە بۆ ئەوى چووە كە شایەت یەكەم كەس نەبىت لىرەجم كەردنى زىناكەرى (محسن) ئەگەر
ھەدەكە بە شایەتى دان سابت بوو — وه ئىبى نىمام مەجبورى بكات لىسەر ئەوى، چونكە ئەر كارە
ھەرەشى تێدايه لە ئاسانكارى و ھاندانىشى تىايە بۆ سابت كەردن — بەلام ئەگەر ھەدەكە بە ئىعتەراف
سابت بوو پىتەست لىسەر نىمام یان جىنگرەكەى كە دەست بكات بە رەجم كەردن.

تَوَلَّهْ كَان (الحدود)

وه به پئی نئوی له حدیسه کئی ماعزدا باس کرا که پینهمبهر (ﷺ) فرمانی دا به رهجم کردنی ماعیز و خۆی له گه لیاندا نهچوو. وه زیناکهش به نیتقراری خۆی چسپا وهك له پیتشمه باس کرا. وه ههروهها نامادهی رهجم کردنی ژنه غامیدییه که نهبوو (ﷺ) وهك ههندی نه لێن.

له (التلخیص) دا ووتیهتی: له هیچ رینگایه کئی دور حدیسه کهدا نههاتوه که خۆی (ﷺ) نامادهی هیچ کامیان بووینت، به لکو له ههندی رینگادا به لگهی ئهوه ههیه که ناماده نهبووه، وه شافیهی نئوی ته نکید کردوه.

وه ووتیهتی: وه ئه ما ژنه غامیدییه که له سونهی ئهبی داود و جگه لهوا به لگه ههیه که ناماده نهبوینت.

وه نهگهر ئهوه بریار بدری ده رته کهوی که پیتوست نیه شاهد و نیمام نامادهی رهجم کردنه که بیت.

بهلام لهبارهی پسهندییهوه، ئیبنو دهقیقی عید باسی نئوی کردوه که زانایان به پسهندی نگران نیمامه که خۆی دهست بکات به رهجم کردنه که نهگهر زینا کردنه که به نیتقرافی خۆی چسپا بیت، وه شایهته کان دهست نهکهن به رهجم کردن کاتی زینا کردنه که به شایهت چسپابوو.

ناماده بوونی کۆمه لێک له موسلمانان له کاتی ههده کهدا:

خوای گهوره فرموویهتی: ﴿الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةً جَلْدَةً وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلْيَشْهَدْ عَذَابُهُمَا طَائِفَةٌ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ (النور: ٢)

واته: کوڕ و کچی زیناکار که لهوه به پیتش زهواجیان نه کردبێ، ههیه کهیان سه داری لێ بدهن، وه نایهت بهزه یهتان پیاواندا بیتشمه له حوکمی خوادا، نهگهر ئیوه باوه رتان به خوا و پۆژی دواپی ههیه، وه با بۆ سزادانه کهیان کۆمه لێک له موسلمانان ناماده بن.

وه زانایان ئهم نایهتیهیان کردۆته به لگه بۆ نئوی که پسهنده کۆمه لێک له موسلمانان جی بهجی کردنی ههده که ببینن.

بهلام جیاوازییان ههیه له ژماره ی ئه کۆمه لدا، ووتراوه: چوار کسه، وه ووتراوه: سێ کسه، وه ووتراوه: دوو کسه، وه ووتراوه، حهوت کس و زیاتر.

چۆنیمتی دارلیدان:

ئىبو حنیفە و شافعی بۆ ئىمە چوون ئىبىن لە ھىمىم شونىتىكى بدرى جگە لە شىرمىگى (فرج) و دەم و چاوى و سىرى.

مالیک و تۆیمى: پىاو رووت ئەگىرتىمە کاتى لیدانى ھىمىم تۆلهكان، وە ھىروەھا لای شافعی و ئىبى حنیفەش، جگە لە تۆلى (قذف) وە بە دانىشتىمە لىتى ئىدرى ئىك بە پىتە^(۱).

ئەوئى رەھىمى خاى لىپىت و تۆیمى:

ھاوئەلەكانمان و تۆیمە: ئەگەر قامچى بەكارھات ئىبىن قامچىبەكى مام ناوئەندى بىت لە قىوارەدا، لەنێوان دارى تەر و دار دەستىدا. وە ئەگەر بە پەلى دارخورما لىتى درا ئىبىن سوکەلە بىت لە نێوان وشك و تەردا بىت، وە لیدانەكەش ئىبىن مام ناوئەندى بىت دەستى ئەوئەندە بەرزەكاتەوە لەسرى تىپىرپىت، وە ئەوئەندەش نزمى ئەكاتەو، بەلكو ئىبىت بەرزکردنەوئەبەكى مام ناوئەندى بىت.

مۆلت دانى كۆر و كچى زىناكەر:

كۆر و كچى مۆلت ئىدرىن ھەتا گەرمای زۆر و سەرمای زۆر لائىچىت، وە ھىروەھا ئەخۆش ئەگەر ھىواى چاك بوونەوئى لى ئەكرا بەلام ئەگەر ھىواى چاك بوونەوئى لى ئەكرا. ھاوئەلەكانى شافعی و تۆیمە:

بە پەلى دارخورما لىتى ئىدرى ئەگەر بەرگەى بگىرئ.

ئىبو داود و كسانىتر لە پىاوتكى ئەنصارىمە ئەگىرتىمە: كە پىاوتك لەوان تووشى ئەخۆشەبەكى گران بوو ھەتا واى لىكرد پىستەكەى نوسا بە تىسقانەكەبەو. رۆژىك جارىبەبەك ئەچىتە لای ئارەزوئى ئەجولئى و ئى گىرئ و زىناى لەگەل ئەكا.

كاتى خەلك ئەچنە سەردانى بۆيان ئەگىرتىمە و ئەلى: پىسارم بۆ بىكن لای پىغەمبەر (ﷺ) كە مەن زىنام كەردە لەگەل جارىبەبەكدا، ئەوانىش بۆ پىغەمبەریان (ﷺ) گىترایمە، و ووتیان: كەسمان ئەبىنىو ئەوئەندە وىران بىت، ئەگەر ھەلى بگىرن بىھىنن بۆ لات ئىسكەكانى لىك ئەبىتەو، ھەر پىستەكە و ئىسقانەكەى ماو.

پىغەمبەر (ﷺ) فەرمانى دا سەد شول بە بەكەو بىستى و بەك جار پى لىتەن.

(۱) (بداية المجتهد ج ۲ ص ۴۱۰).

ئايا حمد لىندراو خوتنى ھىدە ئەگەر مرد؟:

كاتى حمد لىندراو بىرىت بە لىندانه كە خوتنى نىيە.

نەۋەي لە شەرحى موسلىم دا ووتىۋەتتى: زانايان ھەمىو لەسەر ئەمەن ئەگەر يەككىك حمدى شەرىعى لەسەر پىتويست بوو ئىمام يا جەللاد حمدى شەرىعى لىندراو مرد نە خوتنى ھىدە نە كەفارت، نە لەسەر حاكم نە لەسەر جەللادەكە، ۋە نە لە (بىت المال)دا.

نەۋەي لە پىتشەۋە باس كرا ھوكىمى تاۋانى زىنا بوو، ماۋەتەۋە باسى ھەندىكى تر لە تاۋانە كان و ھوكمە كانىيان بىكەين لەمەو دا:

(۱) كەردەۋەي نەتەۋەي لوط:

بەپراستى تاۋانى (لوط) نىرىزى لە گەۋرە ترين تاۋانە كانە، ۋە لەو فاحىشە پىس و تىك دەرانەيە كە تىككەرى خو و رەۋشت و سەۋشت و دىن و دونىايە، بەلكو تىك دەرى ژيان خۇشىمەتى، ۋە خۋاى گەۋرە لەسەر ئەم تاۋانە نەۋەيى سزاي داۋە. زەۋى رۆچوان بە نەتەۋەي لوطەۋە، ۋە بەرد بارانى كەردن بە قورپى ۋەشكەۋە بوو لەتۆلەي ئەم كەردەۋە پىسەيان دا. ۋە نەۋەي كەرد بە قورپان كە ئەخوتندىر تەۋە بۆ نەۋەي بىن بە پەندو نامۆزگارى. خۋاى پاك و بى گەرد فەرموۋىمەتى: ﴿لَوْطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ مَا سَبَقَكُمْ بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِنَ الْعَالَمِينَ، إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِنْ دُونِ النِّسَاءِ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ، وَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا أَخْرِجُوهُمْ مِنْ قَرْيَتِكُمْ إِنَّهُمْ أَنْفُسٌ يَتَذَكَّرُونَ، فَأَنْجَيْنَاهُ وَأَهْلَهُ إِلَّا امْرَأَتَهُ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا فَأَنْظَرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ﴾ (الأعراف: ۸۰-۸۴)

ۋاتە: ئەي محمد باسى نىندراۋى خوا لوط بىكە كاتى بە نەتەۋەكەي ۋوت: ئايا ئىۋە ئەم كەردەۋە پىس و ناشىرىنە ئەكەن؟ كە كەس لەم جىھانەدا پىتش ئىۋە نەي كەردەۋە. ئىۋە ئەچنە لای پىساۋان لەمەر ھەۋەس و ئارەزۋى خۇتان و ۋاز ئەھىتنن لە ژنەكانتان كە خوا بۆى ھەلال كەردن، بەلكو ئىۋە ھەر نەتەۋەيەكى زىادەپەر و دەرچون لە سەۋرى خوا. ۋە ۋەلامى نەتەۋەكەي لوط بە تەنھا ئەمە بوو كە ۋوتىيان: ئەمانە دەرېكەن لە شارۆچكە كەتاندا، چۈنكە ئەمانە كەسانىكەن كە خۇيان پاك رانەگەرن، جا ئىتمەش لوط و ئەۋانەي لەگەلىيا بوون لە كەس و كارى رزگارمان كەردن، جگە لە ژنەكەي، چۈنكە لەۋانە بوو كە لەناۋ چوون، ۋە بارانمان نارد بىسەرياندا لە بەرد، سەيركە سەرىنجامى تاۋان باران چۈن بوو.

ۋە خۋاى گەۋرە فەرموۋىمەتى: ﴿وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سِيءَ بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَقَالَ هَذَا يَوْمٌ عَصِيبٌ، وَجَاءَهُ قَوْمُهُ يُهْرَعُونَ إِلَيْهِ وَمِنْ قَبْلُ كَانُوا يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ قَالَ يَا قَوْمِ هَؤُلَاءِ بَنَاتِي

تۆتۈن كان (الحدود)

هَٰؤُلَاءِ أَطَهَرُ لَكُمْ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَلَا تُخْزَوْنَ فِي ضَيْفِي أَلَيْسَ مِنْكُمْ رَجُلٌ رَشِيدٌ، قَالُوا لَقَدْ عَلِمْتَ مَا لَنَا فِي بَنَاتِكَ مِنْ حَقٍّ وَإِنَّكَ لَتَعْلَمُ مَا نُرِيدُ، قَالَ لَوْ أَنِّي لِي بِكُمْ قُوَّةٌ أَوْ آوِي إِلَىٰ رُكْنٍ شَدِيدٍ، قَالُوا يَا لَوُطُ إِنَّا رُسُلُ رَبِّكَ لَن يَصِلُوا إِلَيْكَ فَأَسْرِ بِاهْلِكَ بِقِطْعٍ مِنَ اللَّيْلِ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ أَحَدٌ إِنَّا أَمَرْنَاكَ إِنَّهُ مُصِيبُهَا مَا أَصَابَهُمْ إِنَّ مَوْعِدَهُمُ الصُّبْحُ أَلَيْسَ الصُّبْحُ بِقَرِيبٍ، فَلَمَّا جَاءَ أَمَرُنَا جَعَلْنَا عَلَيْهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهَا حِجَابًا مِنْ سَجِيلٍ مُنْضَوٍّ، مُسَوَّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ وَمَا هِيَ مِنَ الظَّالِمِينَ بِبَعِيدٍ ﴿هُود: ٧٧-٨٣﴾.

واته: کاتې فریشته نیراوه کافمان هاتنه لای لوط پڅاره دای گرت به هاتنیان، چونکه نهي نهمزانی که نهمونه نیراوی خوان، ترسا لسمریان له قومه کمی، وه وتی: نهمو پوژژکی ږهش و گرانه، وه نهمو کمی به په له هاتن بز لای که فاحیسه بکمن له گمل میوانه کانیدا، وه له پیش نهموشدا نهمان زور کردهوی پیس و ناشیرینیان نه کرد، جا لوط پیوی ووتن: نهي نهمو کم نهمو کچه کافه ماره یان بکمن چونکه نهمان پاک ترن لهوی نهمانوی، جا لهخوا بترسن و نابروم مبهمن لای میوانه کافم. نایا پیاریکی ژبرتات تیتا نهمه؟ ووتیان: تو زوو زانیوته که نهمه ناره زومان له هینانی کچه کانت نهمه، وه بهراستی تو چاک نهمانی نهمه چیمان نهموت، کاتیک قومو که هر سوربون لسمر کردنی فاحیسه کو هیچی تریان قبول نه کرد، لوط پییانی وت: نه گمر تواناو دهسه لام نهمو به سمرتانا، یان ختایکم نهمو بم پارژتی له نهمو، نهم نهمیشت نهمو که نهمانوی بسکمن.

نموانیش ووتیان: ئىمى لوط ئىنچە نىرراوى پىرورددگارى تۆزىن، ناردورنى تا قومەكەت لىناو بىرىن، وه نموان دەستيان پىتت ناگات، دەرچۆ لىم دىيە خۆت و كىس و كارت له بىشى كۆتايى شىموا، وه كىستان ناوړ مەدەنموه بۆ دواوه، ئىللا ژنەكەت نەمىتت كه خىانەتتى لى كوردى بىهۆزى كوفرو دورو پويىيموه وه ئىو سزاو لىناو چوئى به قومەكەت نەگات بىوئى نەگات، وه كاتى لىناو چوئىشيان بەيانيىرە، ئايا بەيانيى نزيك نىرە؟ كاتىك فەرمانى ئىمە هات به عىزاب دىيەكەيانمان سىرو خوار كردهوهر بىردمان بىسەردا باراندن له قوروى رەقى پتمو، كه به پىزو يەك لىدواى يەك بوو، نىشان كرابوون لای خوا به نىشانەيەكى زانراو كه وەك بىردى سىر زهوى نەبوو، وه ئىو دىيەيانمى كه توشى ئىو عىزابە بوون دورو نىرە له سىمەكارانموه.

وہ پیغمبر (ﷺ) فرمانی داوہ بہ کوشتنی نوانی نو کارہ نہ کن و لمعنتی لی کردون.

تۆلهكان (المبود)

أبو داود و (ترمذی) و نسائی و یببنو ماجه نه گېرنهوه له عيكرمهوه له ثينوعمبباسوه كه پيغمبر (ﷺ) فرمويته: (من وجدتموه يعمل عمل قوم لوط، فاقتلوا الفاعل و المفعول به)^(۱).

واته: هر كهستان بينی كاری نتموهی لوطی نه كړد، بكر و كاريټكراو بكرؤن (همردوكيان).^(۲) وه له فزی نسائی نه فرموي: (لعن الله من عمل عمل قوم لوط، لعن الله من عمل عمل قوم لوط، لعن الله من عمل عمل قوم لوط)^(۳).

واته: سې جار فرمويته نه فریځي خوا لهو كسمی كړدهوهی نتموهی لوط نه كات. شوكانی وتريته: چنده پيويسته شو كسمی كه نالاره لهو تاوانه پست و سوكمه به شيويهك سزا بدری كه بپيسته پندو عيروت بز هممو كس، وه به جوړك تعزيب بدریت كه نارهزوی شو فاسقه ياخی بوانه بشكيتي. وه شو كسمی داوین پیسی شو نتمويه دوباره بكاتوه كه كس له جيهاندا پيش توان نه كړدوه، شايسته می تويه كه سزايه کی وها توندو تيژ بچيژي كه وهك سزای توانه واييت كه خوا كړدنې به ناخی زهوی دا و گوره و بچووكی لېن دهرهيتان. وه بزیه نيسلام تونده توندوتيژي نه كات له سزای شم تاواندا لمبر شونمهواره خراپه كانی و زيانده كانی يته له تاكو كومه لدا.

شو زياناندهش به كورتی باس نه كدين كه له كتيبي (الاسلام و الطب) دا هاتوه:

۱- نعمانی نارهزوو بهرامبر به ناهرت:

سروشتی نيربازی وهاييه پيار دوور نه خاتمه له ژن، وه جاري وا هديه كه توانای چوونه لای ژنی ناميني، بموش گرنګ ترين وهزفه له وهزفه كانی ژن هيتان پدك نه خات، شویش خستنهوهی نهويه،

نه گمر وادانرا كه پياركي وها ژن بهيني، توه شو ژنه نيميته قوريانی، نه نارامی دهست نه كوي و نه شو خوشويستی و بهزيه به كه بناغی ژيانی ژن و ميړدايه تيره، شو كاته ژيان بسمر ثبات به تازارو نه شكه غېو به ههلو اسراوی، چونكه نه خاوهن ميړده وه نه نازاديشه.

(۱) أحمد (۳۰۰/۱) و أبوداود (۴۴۶۲) و الترمذی (۱۴۵۶) و ابن ماجه (۲۵۶۱).

(۲) النسائي في الكبرى (۷۳۳۷).

۲- كارتى كوردنى بۆ سەر (أعصاب):

ئەخۇرەۋىشە پىسە لەگەل دەرۇندا ئەجەنگى، ۋە كار ئەكاتە سەر (أعصاب) دەمارەكانى بە تايىبەتتى، يەككى لە سەرەنجامەكانى توشبۇنە بە ۋەرچەرخانى دەرۋونى لە خو و پەۋشتى ئەو كەسەدا، ئەو كاتە لە ناخى دىئەۋە ۋا ھەست ئەكات كە بۆ ئەۋە دروست نەبۇۋە پىار يىت، ئىنجا ئەو ھەستە نەبى بە (شۇڭۇ) دەگەمنى، كە بە ھۆى ئەۋە ھەست و شعورى نىربازەكە ۋەرئەچەرختى بە شىۋەيەكى غەرىب، ئىتەر ئارەزۋى ئەيىت بۆ نەۋى پەگەزەكى خۆى، ۋە بىرە پىسەكانى پۈتەكات بەرۋە ئەندامى زاۋۇزىيان.

لەۋە ئەتۋانى ھۆى راستەقىنەت بۆ دەرېكەۋى لە زىادە پەۋى كوردنى ھەندى لە لاۋە پەۋشت نەمەكان لە خۆ پازاندەۋە و لاسايى كوردنەۋى ژنان بەۋى نارايىشتى جۇراۋ جۆر ئەكەن و ھەۋل ئەدەن خۇيان بە دىمەنىكى جوان دەرغەن، كۆلىمان سۈر ئەكەن و بۇزىيان ھەلئەگەن و بە لەئەۋلار ئەۋرۇن و گەللى خۇرەۋىشتى تر كە ھەمۇمان ئەى بىنن لە ھەمۇو شۇتتەكدا، ۋە زۆر جار بەرچاۋمان ئەكەۋىت.

كەتتە پەزىشكىيەكان زۆر پۇداۋى سەبىيان سابت كەدۋە كە پەيۋەندىيان بەر (شۇڭۇ) ۋە ھەيە مەن لىئەدە باسى ناكەم.

كارەكە ھەر بەۋە ناۋەستى كە نىرباز تۈۋشى ۋەرچەرخاندنى دەرۋونى ئەيىت، بەلكو شتى تەرىش ھەيە كە لەم كارە ناشىرەنەۋە پەيدا ئەيىت، لە لاۋاز كوردنى ھىزەكانى دەرۋونى سۈۋشتى لەو كەسەدا، و تۈۋش بۈۋنى بە چەندەھا نەخۋشى عەسەبى و نەفسىيەۋە، كە لەۋەت و خۋشى ژيانى لى لەدەست ئەداۋ سىفەتى مەۋقايەتى و پىاۋەتى لى دائەمەللى، ۋە چەند بىرىنىكى وىراسى تىا زىندو ئەكاتەۋە، ھەرۋەھا چەند دەرەك تىا سەر ھەلئەدا كە شارۋە بۈۋن و ئەو فاحىشەيە دەرۋان ئەخاتەۋە ۋاى لى ئەكات كە زال بىن بەسەرىدا.

ۋە نەۋى ئەو نەخۋشىيە عەسەبىيە نەفسىيانەش: نەخۋشىيە گىرەۋەكان و (الماسوشية) و (الفيتشزم) و جگە لەۋانەش.

۳- كارتى كوردنى لە مېشك :

ۋە لەگەل ئەۋانەشدا نىربازى ئەيىتە ھۆى خراب بۈۋنىكى زۆر لە ھاسەنگى عەقلى مەۋۇ و شەۋرەنىكى گەشتى لە ئەندىشەياۋ مەيىن لە تىروانىنىداۋ لاۋازەكى ئاشكرا لە عەقلى و ئىرادەيا. ئەۋەش ئەگەرتەۋە بۆ كەمى پۇزاندنى ئەو مادە ناۋەكىيانەى كە غۇدەى دەرەقى ئەيان پەزى ۋە

تۆلەكان (الحدود)

هەروەها ئەر غوددانەى لەسەر گورچیلەكان، وە جگە لەوانەش كە نىربازى كارىگەرى راستەوخۆيان تى ئەكاو پاشان كارو ئەر كەكانى ئەر غوددانە ئەشتىو و خراب ئەبى.

و تۆ خۆت ئەبىنى كە پەيوەندىيەكى بەهيتزو غەرب هەيدە لە نىوان (نيورستانيا) و نىربازىدا، هەر بۆيە نىرباز دوچارى گەوجىيەتى و هەپزەيى و پەرتەوازيى يىرو و ن بوونى عمقل و شارەزايى ئەيىت.

٤- نەخۆشى سویدا:

كارىنەتمەوى لوط يا هۆيە بۆ پەيدا بوونى نەخۆشى سویدا، يا ئەيىت بە هۆكارىكى بەهيتز بۆ دەرختن و زىندو بوونەوى ئەر نەخۆشىيە.

و دۆزراوەتمەو كە ئەر كارە پيسە هۆيەكى زۆر كارىگەرە لەسەر ئەر نەخۆشىيە لە پرووى زياد بوونىيەو، وە لە پروى ئالۆزاندنى ديار دەكانىيەو، ئەرەش ئەگەر تەتمەو بۆ (شدو) وەزىفەيى ئەر كارە زشت و ناپەسەندەو كارىگەرى خراپى بۆ سەر دەمارەكانى لەش.

٥- ئارەزو نەشكاندن بە نىربازى:

نىربازى نەخۆشىيەكى شازە وە رىنگاكەشى بەس ئىيە بۆ تىتر كردنى سۆزى جىنسى، چونكە لە بنەرتەدا دوورە لە ژن و مەيردايەتى كردنى سروشتى، هەلئاستى بەرازی كردنى كۆمەلەى دەمارەكان، زۆر تەنگ هەلئەچنى بە جىهازي ماسولكەيى، كارىگەرى خراپى هەيدە بۆ سەر هەموو بەشەكانى لەش.

ئەگەر ئىتە سەيرى فسيولوجى جىماع و ئەر وەزىفە سروشتىيەى كە ئەندامەكانى تەناسولى ئەنجامى ئەدەن كاتى جىماع كردن بکەين، و بەراوردى بکەين لەگەڵ ئەرەى كە پروو ئەدات لە (لواط) نىربازىدا، ئەيىن جىاوازييەكى دوور هەيدە لە نىوانياندا، جگە لە شياو نەبوونى ئەر شۆتەو نەگوڭجاني بۆ ئەر وەزە شازە.

٦- شل بوونەوى ماسولكەى كۆم و پچراندنيان:

ئەگەر لە پرويەكى ترەو سەيرى كارى نەتمەوى لوط بکەى ئەيىنى هۆيەكە بۆ دپاندنى ماسولكەى كۆم و لەناوچونى چنراوەكانى و شل بوونەوى ماسولكەكانى و كەوتنى هەندى لە بەشەكانى، بە شۆيەيكە تواناي راگرتنى پيسايى نامىنى، هەر بۆيە ئەيىنى ئەر داوێن پيسانە هەميشە پيسن بەو مەوادە بۆگەنە كە لىيان دەرئەچى بى ئەرەى هەستى پى بکەن.

۷- پەيوەندى نىربازى به خو و پەوشتمو:

نىربازى فسادىكى پەوشتى و نەخۇشىيەكى دەروونى ترسناكه، ئەينى ھەموو ئەو كەسانەى ئەو سىفەتەيان ھەيە بەدپەشت و فاسىدن، ناتوانن چاكەو خراپە لەيەك جيا بکەنمەو، وىستيان لاواز و وىژدانىكيان نەيە كە بيان گىرپەتمەو، يەكەك لەوان مانىيەى نەيە و سل ناكاتەو كە پەلامارى مەندال و بچوك بەدات وەك دەرندە و توندو تىژى بەكار بەيتنى بۆ ئەوى غەرىزە فاسىدەكەى خۇى تىژ بکات و چاوى نەترسى لە نەغامدانى ئەو تاوانانى كە زۆريان لى ئەيىستىن و ئەيان خويىنىمەو لە پۆژنامە گەرۆكەكانداو جگە لەوانىش، وە دەرژەى ئەو پەداوانە وا لە دادگاگان و كەتتەپە پزىشكىيەكاندايە.

۸- كارى نەتمەوى لوپ و پەيوەندى به تەندروستى گەشتىيەو :

وە ئەو كارە لەسەر ھەموو ئەوانەشمەو تەن گلاوھەكانى تووشى سەنگ توندى و دلە تەپەو داخوړپان ئەكات، وە ھالەتەيكى لاوازي گەشتىيان بەسەرە ئەيتنى كە پەبەرويان ئەكات بۆ تووش بوون بە چەندەھا نەخۇشى جۆراوجۆرەو.

۹- كارتەكردن لە ئەندامەكانى زاووزى (تەناسل):

ھەمووھا ئەو كارە مەتبەندەكانى داپەزاندىنى سەرەكى لە لەشدا لاواز ئەكات و گياندارە مەنمەيەكانى لەناو تەبات و كار ئەكاتە سەر پىنكەيتەنانى مەواددى مەنى، وە پاش ماوہەكى كەم كارەكە ئەكات بەوى كە تواناى بىيات نانى ئەوى نامىنەيت، كە ئەوھ شوكم ئەكات بە قەرتەكموتن پەرانەوى لىواپ كەرەكان.

۱۰- گرانەتاو دوستاريا:

وە ئەتوانىن بلىين: كە كارى نەتمەوى لوپ جگە لەوانەش ھۆيە بۆ تووش بوون بە گرانەتا و دوستاريا و گەلى نەخۇشى پىسى تر كە ئەگوژرەنمەو بە رىنگاى پىس بوون بە مەواددى پىسايى كە جۆرەھا مىكروپى تەيداىە كە پەرن لە چەندەھا ھۆى دەردو نەخۇشى.

۱۱- نەخۇشەكانى زىنا:

شاراوە نەيە كە ئەو نەخۇشىيەنى بە ھۆى زىناوہ بلاوئەنمەو لەوانەيە بە ھۆى (لواپ)يشمەو بلاو بىنمەو، وە تووشى ئەو كەسانە يەت كە ئەو كارە ئەكەن و ھىرشەيكى بەپەلە بکاتە سەريان و گيانيان پەرزەنتى و پەجيان بچەنى.

تۆلەكان (الحدود)

لەمۆهە كە باس كرا حەكمەتى ياساى ئىسلامان بۆ پۈن ئەيىتمەھ لە حەرام كەردنى كارى نەتمەھى لوطدا، ھەمۆھە وردى حەكمەكانى ئىسلامان بۆ ئاشكرا ئەيىت لە سزادانى ئەو كەساندا كە لەو كارەھە ئەگلىن، ۋە لە فەرمان كەردنى بە لەناو بەردنيان و پزگار كەردنى جىھان لە شەريان.

پاى زانايان دەريارەى حەكمى لواط :

ۋە لەگەل ئىجماعى زانايان لەسەر حەرامىتى ئەم تاوانە، ۋە لەسەر واجب بوونى گرتنى تاوانباران بە توندى، جىاوازيان ھەيە لە دانان و تەقدىر كەردنى ئەو سزايەى كە بېريار دراۋە بۆيان. ۋە بوون بە سى مەزھەب:

۱- مەزھەبى ئەوانەى ئەلەين سزاكەيان كوشتنە بە شىۋەيەكى رەھا:

۲- ۋە مەزھەبى ئەوانەى ئەلەين حەدەكى حەدى زىنايە. كۆپ دارى حەددى لى ئەدرى و پىاو رەجم ئەكرى.

۳- مەزھەبى ئەوانەى ئەلەين ئەبى (تەزىر) سزا بەدريتن.

(مەزھەبى يەكەم):

ھاۋەلەكانى پىغەمبەر و (ﷺ) ناصر و قاسمى كۆپى ئىبراھىم و شافىعى لە وتەيەكى دا پايان ئەۋە: كە تۆلەى كوشتنە با ژنىشى ئەھىنايەت، ئىترەكەر يەت يا كار پى كراو يەت يەكسانە. ۋە بەلگەشيان ئەمانەى لاي خوارەۋەيە:

۱- لە عىكرىمۆھ لە ئىبنو عەبباسەھ كە ووتىەتى: پىغەمبەر (ﷺ) فەرموۋىەتى: (من وَجَدْتُمُوهُ يَعْمَلُ عَمَلًا لُّوطٍ فَاقْتُلُوا الْفَاعِلَ وَالْمَفْعُولَ بِهِ) رواه الخمسة إلا النسائي^(۱).

واتە: ھەركەسىكتان بىنى كارى نەتمەھى لوطى ئەكرد بەكر و كار پى كراو بەكۆژن.

خاۋەنى (النيل) ووتىەتى: حاكەم و بەيھەقىش تەخريجان كەردوۋە^(۲).

ۋە (حافظ) ووتىەتى: پىاۋەكانى جىى باۋەرن بەلام جىاوازي تىدا ھەيە.

۲- ۋە لە عدلىيەھ رەزاي خۋاى لى يەت ھاتوۋە كە ئەو كەسى رەجم ئەكرد ئەو كەرى بەكردايە. بەيھەقى تەخريجى كەردوۋە.

(۱) تەخريجى ئەم حەدىسە رابوورد.

(۲) الحاكم (۳۵۵/۴) والبيهقي (۲۳۲/۸).

تۆلەكان (الحدود)

شافيعى ووتىمىتى: بىر ئىمە ئىككىسە رەجىم ئەكەين كە ئىك كارە بىكات ژنى ھىنايىت يا ژنى نەھىنايىت.

۳- ۋە لە ئىبىر بەكرەۋە رەزاي خۋاي لى يىت ھاتۋە كە ئىك خەلكى كۆكرەۋە دەربارەي پىارەك كە ۋەك ژن ئەچۈرە لاي. ئىنجا پىرسىياري لە ھاۋەلانى پىغەمبەر (ﷺ) كىرد، ۋە توندترىيان لە پوي قىمەۋە ئىك كاتە عەلى كوپى ئىبىي طالېب بوو رەزاي خۋاي لى يىت ووتى: (ئىكە تاۋانىكە ھىچ نەتۋەيك نەي كىردۋە جىگە لە يەك نەتۋە نەيىت، ۋە خۆتان ئەزانن خۋا چى بىسەر ھىنان، لىبەرئىكە راسمان وايە كە بىسوتىنن بە ئاگر). جا ئىبىرەكر نوسى بۆ خالىدى كوپى ۋەلىد فەرمانى پىن كىرد بىسوتىنن بە ئاگر.

بەيھەقى تەخرىجى كىردۋە، ۋە لە ئىسنادەكەيدا (إرسال) ھەيە ۋە شىۋىكانى ئىفادەي داۋە كە ئىم ھەدىسانە بە ھەمىۋىيان ھەلئەستىن كە بىكرىتە بەلگە.

ۋە ئىۋانە جىياۋازىيان ھەيە لە چۆنىتى كوشتنى ئىك كەسى ئىك كارە ئەكات. لە ئىبىرەكر ۋە عەلىيەۋە ئەگىرئىكە: كە رايان ۋابوۋە بە شىشەر بىكۆژى، لە پاشاندا بىسوتىنن، لىبەر زلى تاۋانەكەي.

عومەر ۋە عثمان بۆ ئىكە چۈن كە ئىبىي دىۋارتكى بىسەردا بىروختىنن. ئىبىنۇ عەبباس بۆ ئىكە چۈۋە كە لىسەر بلىندترىن خانۋىي شارەۋە فېرى بىدرىتە خۋارەۋە. بەغەۋى لە شىعەي ۋە زۋەرى ۋە مالىك ۋە ئەھمەد ۋە ئىسحاقىۋە ئەگىرئىكە كە ئىبىي (رەجىم) سەنگ باران بىكرىت.

ۋە لە نەخەيىۋە ئەگىرئىكە: كە ئەگەر راست بوايە زىناكرە دوو جار رەجىم بىكرايە، ئىكە كىردەۋى نەتۋەي لوطى ئەكرە دوچار رەجىم ئەكرا.

ۋە (منذري) ووتىمىتى: ئىبىر بەكرە ۋە عەلى ۋە ئىبىلە ي كوپى زوبىر ۋە ھىشامى كوپى ئىبىلەك ئىكە كەسانەيان ئەسۋوتانە كە ئىك كارەيان ئەكرە (مەزھەبى دوۋەم):

سەئىدى كوپى مۇسەيىب ۋە عەطائى كوپى ئىبىي رەباح ۋە ھىسەن ۋە قەتادە ۋە نەخەيى ۋە ئىۋرى ۋە ئىۋزاعى ۋە ئىبىر طالېب ۋە ئىمام يەھيا ۋە شافىئەي لە ۋەتەكەيدا بۆ ئىكە چۈن كە ھەددى ئىكە كەسە ۋەكو ھەددى زىناكرە، كوپ دارى ھەددى لى ئەدرى ۋە سالىك دەرتەكرى، ۋە پىياو رەجىم ئەكرىت.

وه بهلگه یان هیناوه تئوه بهمانه لای خواره وه:

۱- ئهو کاره جوژیکه له جوژه کانی زینا چونکه داخل کردنی فمرجیکه له فمرجکدا، کهواته همدوکیان بکمره کارین کراو نهچنه ژیر گشتیتی ئهو بهلگانه هاتوه دهرباره زیناکهری (محسن) و زیناکهری (بکر) دا، وه پشتگیری نهمه نهکات فمرموده ی پیغمبهر (ﷺ) که فمرموویهتی: (إِذَا أَتَى الرَّجُلُ الرَّجُلَ فَمَا زَانِيَان)

واته: نهگهر پیاو بهجته لای پیاو بۆ داوین پیسی همدووکیان زیناکهرن^(۱).

۲- نهگهر وا دابهری بهلگه هاتوه کان دهرباره سزای زیناکهر نایان گرتتوه، ئهو به ڕینگای قیاس ههر نهچنه پال زیناکهر.

(مزههبی سینهه):

ئهو حنیفهر موئهییده بالله و مرتضی و شافیهی لهقولیکه دا بۆ ئهو چون که بکهری ئهو کاره نارهوایه (تعزیر) سزا بدری، چونکه کاره که زینا نییه و حوکمی زینا نایگرتتوه.

وه شوکانی مهزههبی ئهو کهسانه پیش نهخات که نهلین بکوژری، وه مهزههبی دوایی به لاواز داناوه چونکه پیچهوانه بهلگه کانه، وه موناقهشمی مهزههبی دووهمی کردوه و ووتویهتی: به راستی ئهو بهلگانه که هاتوون بۆ کوشتنی بکمره کار پین کراو به پههایی تایبته کهرن بۆ گشتی بهتی بهلگه کانی زینا که جیاوازی نهکات له نیتوان کوپو پیادا نهگهر وادابهری که شمولی نهوانه نهکهرن که تارانی نهتوهی لوط نهکهرن، ههروه ها ئهو بهلگانه پوچهل کهوهن بۆ ئهو قیاسه باسکراوه نهگهر وا دابهری شمولیان ناکهرن، چونکه ئهو قیاسه ئیعتیباری نامیتنی، وه کو له (أصول) دا بریار دراوه^(۲).

(۲) دهست پهڕ (الإستمناء):

به دهست ناوی خو هینانهوه پیچهوانه ئهدهب و خوڕهوشتی جوانه که نهبیته ئادهمیزادی لهنسهر بیته وه زانایان جیاوازی یان هیده له حوکمه کهیدا:

ههندیکیان نهلین به گشتی حهرامه.

وه ههندیکیان نهلین له ههندی حالتدا حهرامو له ههندی حالتی تردا پتویهسته.

(۱) البیهقی (۸/۲۳۳).

(۲) چونکه قیاس دروست نییه له کاتیکیدا که (نص) دهقی کیتاب و سوننهت هیهیت.

وه همدىكىيان بۆ ئىكەن چوون كە كىرەتتى ھىيە.

ئىكەن بۆ كىرەتتى چوون مالىكىيەكان و شافىيەكان و زەيدىيەكان.

وه بەلگىشيان بۆ كىرەتتى ئىكەن كە خۇي گىرە فرماني داوہ بە پاراستنى (فرج) لہ
ھىمىو ھالىتىكدا ئىللا بە نىسبەت خىزانى خۇي و كىنيزەك نىيى.

جا ئەگەر كىسىك لىو دوانە دەرچو بە دەست ئاوي خۇي ھىنايىو، ئىكەن لىو زىادەپوانىيە كە
تى ئىمىر لىو شىتى كە خۇا ھەلالى كىرەو بۆيان بۆ شىتىك كە خۇا كىرەمى كىرەو لىسەريان.
خۇي گىرە ئەفرىمىو: ﴿وَالَّذِينَ هُمْ يَفْرُوهُمْ حَافِظُونَ، إِلَّا عَلَى أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ
فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ، فَمَنْ ابْتَغَى وَرَاءَ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْعَادُونَ﴾ (المؤمنون: ۵-۷)

واتە: وه ئىكەن كىسانى پارىزگارى شەرىكەيان ئەكىن لىو شىتەي كە خۇا كىرەمى كىرەو، مەگەر
بۆ ژەكەنيان نىيىت، يا بۆ كىنيزەكەنيان، ئىكەن لىواندا لۆمەكراو نىن كە خۇشىيان لى وەرىگەر،
جا ھەركەس ھەللى خۇشى وەرگەرتەن بىدات بە جگە لہ ژەكەي يا كىنيزەكەكەي، وئىكەن لىو كىسانىيە
كە ھەللى تەجەوز ئەكىن بۆ كىرەم.

بەلام ئىكەن بۆ ئىكەن چوون كە لہ ھەندى ھالىتىدا كىرەمى لہ ھەندىكى تىدا پىتەستە.
ھەندىيەكان كە ووتىيانە: دەست پەر كىرە پىتەستە ئەگەر تىسى توش بوونى زىناكەرن ھەبوو
بەيى ئىكەن كارە لىسەرى بىنەمەي: (ئەنجامدانى سوكتىنى دوو زىان).

وه ووتىيانە: كىرەمە ئەگەر بۆ ئارەزوو وروژاندەن و خۇشى يىت،

وه ووتىيانە: قەيناكە ئەگەر كىسىك زۆرى بۆ ھاتىن، نە ژنى ھىيىت نە كىنيزەك ئىش بە
مەبەستى ئىكەن كە خۇي دامەركىنىتەو.

بەلام ھەنبەلىيەكان ووتىيانە: ئىكەن كارە كىرەمە، مەگەر كىسىك ئىكەن كارە بىكات لہ تىسى توش
بوون بە زىنا، يا لہ تەندروستى خۇي تىسى، وه نە ژنى ھىيىت نە كىنيزەك و تواناي ژن ھىنانىشى
نىيىت، ئىكەن كىسانە بۆيان ھىيە ئىكەن كارە بىكەن و ھىچيان لىسەرى نەيە.

بەلام ئىبىنو ھەزەم پاي وايە كە دەست پەر شىتىكى ئاشىرىنەو گوناھى تىدا نەيە، چۈنكە پىار
دەست بىدات لہ فەرجى خۇي بە دەستى چەپ پەوايە بە پاي ھەمووان، وه ئەگەر دەست لىندان پەوا
يىت، لہ پەوايەكە زىاتەر شىتىكى تر نەيە ئىكەن نىيىت كە ئاويىنىتەو، ئىكەن كارەش كىرەم نەيە لہ
ئىسلا بە پىتى فرمودەي خۇي گىرە كە فرمودەي: ﴿وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ﴾
(الأنعام: من الآية ۱۱۹). واتە: وه بەراستى خۇي پاك و يىگەرە ھەموو ئىكەن شىتەي بۆ پون
كىرەنەتەو كە لىسەرى كىرەم كىرەوون.

تۆلەكان (الحدود)

وہ ئەر كارە لەر شتانه نىيە كە خوا حەرام بوونەكمى بۆ رۇن كىرۈپنەر، كىواتە خەللە بەپىي
فەرمودى خۇي گەر: ﴿خلق لكم مافى الأرض جميعا..﴾

واتە: ھەرچى لە زەوىدايە خوا بۆ ئىتەي دروست كىرۈۋە سوۋدى لىۋەر بىگىر.

وہ وتۈپتەي: بۆيە مەكرۈھە چۈنكە لە رەۋشە جۈانەكان و خە چاكەكانى ئادەمىزاد نىيە.

وہ بۆمان گىتەر اۋەتەر كە خەلك قسەيان لە دەست پەر كىرۈۋە جا كۆمەلىك بە خراپىيان دانارە
كۆمەلىكىش بە رەۋا.

وہ لەوانى بە خراپىيان دانارە ئىپنەر عومەر و عەطا، بۈۋە.

وہ لەوانى بە رەۋايان دانارە ئىپنەر عەباس و حەسەن و ھەندى لە گەرە پىۋانى تايبەي بۈۋن.

حەسەن و وتۈپتەي: لە كاتى غەزادا كە دۈۋر نەكۈتەرە لە مالىەكانىيان ئەر كارەيان نەكرد.

مۇجاھىد و وتۈپتەي: ئەرۋانى پىش ئىمە بە گەنجەكانىيان ئەرۋوت ئەر كارە بىكەن لەبەر داۋىر
پاكى.

وہ حۈكمى ئافرەتىش لەر كارەدا وەك حۈكمى پىۋەر.

(۳) لىۋەخشانەن (سحاق):

لىۋەخشانەن بە راي ھەمۈ زانايان حەرامە، بە پىي ئەرۋى نەھەد و مۈسلىم و ئەرۋ داۋد و
(ترمذى) گىتەر اۋانەتەر كە پىغەمبەر (ﷺ) فەرمودىتەي: (لا ينظر الرجل إلى عورة الرجل، ولا
المرأة إلى عورة المرأة، ولا يفضي الرجل إلى الرجل في ثوب واحد، ولا تفضي المرأة إلى المرأة في
الثوب الواحد)^(۱).

واتە: نايىت پىۋەر سەيرى شەرمگى پىۋەر بىكات، و نايىت ژن سەيرى شەرمگى ژن بىكات، و
نايىت پىۋەر بە رۋتى لە گەل پىۋەر دانىشنى لەنار جلىنكدا، و نايىت ژن بە رۋتى لە گەل ژندا
دانىشنى لەنار جلىنكدا

لىك خشانەنىش چۈنە لايە بى داخلى كىرەن، لەبەر ئەرۋ سزادانى ھەيە نەك خەد وەك ئەرۋ وايە
پىۋەك باۋەشى بىكات بە ژنىكدا بەپى داخلى كىرەن لە شەرمگىدا.

(۱) أحمد (۶۳/۳) ومسلم (۳۳۸) وأبو داود (۴۰۱۸) والترمذى (۲۷۹۳).

(۴) چوونه لای ناژهل :

زانایان همموو لیسر نئو کۆن که چوونه لای ناژهل حرامه. وه جیاوازییان ههیه له سزای نئو کسانهی نئو کاره ناشیرینه نه کمن.

له جایی کورپی زهیدهوه نه گێرنهوه که ووتویهتی: همرکس بچیتته لای ناژهلێک ئهبنی تۆلهی زیناکردنی لیسر بهجی بهینری.

وه له عدلییهوه نه گێرنهوه که فرموویهتی: نه گهر نئو کسه (محسن) واته ژنی هینابوو ئهبنی رهجم بکریت.

وه له محسهنهوه نه گێرنهوه که فرموویهتی: نئو کاره وهک زیناکردن وههیه.

وه ئهبو حنیفه و مالیک و شافعی له قسهیهکی دا و موئهییهد بالله و ناصر و نیمام یهیا بۆ نئو چوون که پتویسته نئو کسه تهنها سزا بدری چونکه نئو کاره زیناکردن نییه.

وه شافعی له قسهیهکی تری دا بۆ نئو چووه که ئهبنیت نئو کسه بکوژریت بهینی نئووهی عهمری کورپی ئهبنی عهمر گێراویتهیهوه له عیکره مهوه له ئهبنو عبباسوه که پتغممبهر (ﷺ) فرموویهتی: (من وقع علی بهیمه فاقتلوه و اقتلوا البهیمه) رواه أحمد، و أبو داود، و الترمذی، و قال: لا نعرفه إلا من حدیث عمر و بن أبي عمرو^(۱).

واته: همرکس چووه لای ناژهلێک بیکوژن و ناژهله کش بکوژن

وه (ترمذی) و ئهبو داود گێراویانتهوه له حدیسی عاصمهوه، له ئهبنی روزینهوه، له ئهبنو عبباسوه که ووتویهتی: (من أتى بهیمه فلاحه علیه) و ذکر أنه أصح^(۲).

واته، همرکس و چووه لای ناژهلێک ههدهی زیناکردنی ناکووته سهر.

وه ئهبنو ماجة نه گێرنهوه له ئهبنو عبباسوه که پتغممبهر (ﷺ) فرموویهتی: (من وقع علی ذات حرم فاقتلوه، ومن وقع علی بهیمه فاقتلوه و اقتلوا البهیمه)^(۳)

واته: همرکس زینای له گهمل مههره می خۆی کرد (نئو ئافرهتهی پیتی حرامه)، بیکوژن، وه همرکس لاقهی ناژهلی کرد بیکوژن و ناژهله کش بکوژن.

(۱) أحمد (۲۶۹/۱) و أبوداود (۴۴۶۴) و الترمذی (۱۴۵۵).

(۲) أبوداود (۴۴۶۵) و الترمذی (۱۴۵۵).

(۳) ابن ماجة (۲۵۶۴).

تۆلەكان (الحدود)

شەوكانى ووتى: فەرمودە: بەلگىيە بۆ ئەمەي ئاۋالەكە بىكۆزى، ھۆكەشى ئەمەيە كە ئەمەي داود و نەسائى گىپراۋانەتەمە: بە ئىبىنو عەبباس ووترا: ئاۋالەكە بۆچى ئەمەي بىكۆزى؟ ووتى: مەن پام وايە شىتىكى ئاشىرىن يىت كە گۆشتەكەي بۆزى، و ئىشى واشى لى كرايىت. وە لەپىشەمە باس كرا كە ھەيەكەي ئەمەيە كە ئەلەين: ئەمە واۋ واۋ لى كراۋە^(۱).

وہ عدلى و شافعى لہ يەكەنك لەقسەكانىدا بۆ ئەمە چون كە گۆشتى ئەمە ھەيوانەي ئەمە كارەي پى كراۋە ھەمراە، وە بۆ ئەمە چون كە ئەمەي سەر بېرى.

وہ قاسمىيەكان و شافعىيەكان لہ قەسەكەدا، ھەمراەھا ئەمە ھەنەفە ئەمەي يوسەف بۆ ئەمە چون كە كەراھەتى ھەيە گۆشتەكەي بۆزى بە كەراھەتى تەنزیھى.

وہ لہ (البحر)دا ووتى: ئەمەي ئاۋالەكە سەربېرى ھەرچەندە ئەمە ئاۋالەنەش يىت كە گۆشتىان ناخوۋى. بۆ ئەمەي بەچكەيەكى ئاتەۋاى نەيىت، وەك گىپراۋەتەمە كە شوۋائىكە لاقيە ئاۋەلەتەكى كەردوۋە ئەمە ئاۋالە بەچكەيەكى ئاتەۋاى بوۋە -تەۋاۋ-.

ووتى: بەلام ئەمە ھەدىسەي كە پىغەمبەر (ﷺ) نەھى كەردوۋە لہ سەربېرى ئاۋەل بۆ خوارەن نەيىت، ئەمە (عام) گۆشتەيەمە بە ھەدىسى ئەمە باسە تايىبەت ئەكرى -تەۋاۋ-^(۲).

(۵) زىنا لەگەل كەردن بە زۆر

ئەگەر ئافەتەتەك بە زۆر زىناي لەگەل كرا ئەمە ھەددى لەسەر نايىت، چونكە خۋاى گەۋرە نەفەرەمۇي: ﴿فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ﴾ (البقرة: مەن الایە ۱۷۳).

واتە: جا ھەركەس ناچار بوۋ بۆ خوارەنى شىتەك ئەمە ھەمراە كراۋانە، بەمەي ئەمەي سەمە بىكات لە خوارەنەكەدا لە پىۋىستى خۆي زىاتەر، وە بەمەي ئەمەي تى پەمەي لە سەۋۋرى خۋا لەۋەدا كە بۆي رەۋا كەردوۋە، ئەمە تەۋانى لەسەر نەيە.

وہ پىغەمبەر (ﷺ) فەرمودى: (رُفِعَ عَنْ أُمَّتِي الْخَطَأُ وَالنَّسِيَانُ، وَ مَا اسْتَكَرَّهَا عَلَيْهِ)^(۳).

واتە: ھەلەر لەمەرچەنەمە لەسەر نەتەمەكەم لاپراۋە، وە ھەمراەھا ئەۋەش كە زۆرىان لى بىكرى لەسەرى.

(۱) ئەمە باس كەردەنەش بۆ كەسانىكى تر سەرنج راكىشە.

(۲) نىل الأوطار (ج ۷ ص ۹۰۰).

(۳) تەخرىجى ئەمە ھەدىسە راپوۋرد.

تۆلەكان (المحدود)

وہ لیسر دەمی پیتھەمبەردا (ﷺ) ئافرەتیک بە زۆر لاقی کرا حەددی لیسر لابرا.

وہ ژنیک ھاتە لای عومەر و بۆی باس کرد کہ زۆری تینو بوو داوای ناوی لە شوانیک کردوو، ئەریش ناوی ئەداوەتێ ھەتا پێی ئەدا لە گیانی خۆیدا - ئافرەتەکش ئەر کارە کردوو، - عومەر فەرمریستی: (ئەو ئەلی رات چێ؟) ئەریش فەرمریستی: ناچار کراوە، شتیکی دایە و وازی لێ ھێنا.

وہ یەکسانە لەمەدا زۆر بۆھێنانەکہ بە ناچار کردن بێت - واتە زال بێت بە سەریاو ئەمەدەدا لێ بکات - یان بە ترساندن و ھەرەشە کردن بێت و ژنەکہ خۆی ناچار بێت خۆی بە دەستەو، وە کەس لە ئەھلی عیلم لەمەدا جیاوازی نەبە، بەلام جیاوازییان ھەیە لە پێویست بوونی ماریی بۆ ژنەکہ.

مالیک و شافیعی بۆ ئەو چوون کہ ماریی پێویست نەبێت. وە مالیک لە (الموطأ) دا نەگێرێتەو لە ئیبنو شەھابوہ کہ عبدالملک ی کورێ مروان حوکمی دا بۆ ژنیکی زۆر لێکراو بە مارییەکہی لیسر ئەر کەسی کہ چۆتە لای.

وہ ئەبو حەنیفە و تویستی: ماریی ناکوێ.

لە (بداية المجتهد) دا و تویستی: (ھۆی جیاوازی زانایان ئەوێ کہ: ئایا ماریی لە جیاتی چوونە لایە یا بەخششیکە؟ ھەرکەس بێت لە جیاتی چوونە لایە ئەو لە حەرامی و حەلالیدا پێویستی نەکات، وە ھەرکەس بێت بەخششیکە لە پیاوہ بۆ ژن کہ خوا تاییستی کردوو بۆیان لە حەرامیدا پێویستی ناکات.

وہ پراکی ئەبو حەنیفە راست ترە.

(٦) ھەلە کردن لە چوونە لادا:

ئەگەر ژنیکیان گواستەو بۆ پیاویک کہ ژنی خۆی نەبوو، وە پێریان ووت ئەو ژنەکہی خۆتە، ئەریش چوو لای وای زانی ژنەکہی خۆیستی ئەو تۆلە لیسر ناییت، بە پای ھەموو زانایان.

وہ ھەر ئەر حوکمی ھەیە ئەگەر پێی نەوترێ ئەو ژنەکہتە، بەلام لیسر جینگەکہی ئافرەتیکێ بیستی وای زانی ژنەکہی خۆیستی چوو لای، یان بانگی ژنەکہی خۆی کرد کہچی یەکیکی تر چو بۆلای، ئەریش وای زانی ژنەکہیستی کہ بانگی کردوو چو لای.

ئەر ئەر پیاو لەھەموو ئەوانەدا حەددی لیسر نەبە.

تۆلهكان (الحدود)

وه همروهه ايه حوكم له همموه ههلهيه كدا له چوونه لاي رهوادا، بهلام ههله كردن له چوونه لاي حرام كراودا، نهوه حمد پيويست نهكات، جا ههركس ژنيكي حرامى بانگ كرد بۆ جىنگامى و يهكيكي تر هات ئهويش چووه لاي واي زاني نهويه كه بانگى كردووه نهوه حمدي لهسهر، بهلام نهگهر نافرهتكي حرامى بانگ كرد، وژنهكي هات بۆ لاي ئهويش بچيته لاي و وا بزاني نافرهته حرامهكهيه كه بانگى كردووه، نهوه حمدي لهسهر نيه، هههچنده گوناهاار بووه به ئيهتبارى نهويه كه به نيهت و گوماني حرامهوه چۆته لاي.

مانهوي كچيتي :

وه مانهوي پهردهي كچيتي به شوبهه دائهري دهريارهي نهو كسمي شايهتي لهسهر دراوه به زينا كردن، لاي نهبي حهنيغه و شافيعي و نهحمد و شيعه زهيديهكان.

جا نهگهر چوار كس شايهتياندا لهسهر نافرهتكي به زيناكردن، وه كۆمهلي ژني جيبي باهر شايهتيان دا كه هيشتا كچه نهوه نهو نافرهته تۆلي ناكۆيته سهر لهبهر شوبهه، وه شايهتهكانيش تۆليان ناكۆيته سهر.

(٧) چوونهلا له نيكاحيكدا كه جياوازي لهسهر ههيت:

وه تۆله پيويست ناييت له نيكاحيكدا كه جياوازي ههيت له نيوان زاناياندا لهسهر دروستيتي نهو نيكاحه، وهك زواجي مۆتعه و ژن به ژن و ماره بهجاش و نهو ژن هينانهي شايهت يا سهريهرشتي كمرى تيدا نهيت،

وه هيناني خوشكيت كه خوشكهكي له عيدهي تهلاقي بائيندا ييت، وه هيناني ژني پيئجهم كه ژني چوارهمي له عيدهي تهلاقي بائيندا ييت.

چونكه جياوازي له نيوان زاناياندا لهسهر دروستي نهو ژن هينانه به شوبهه دائهري له چوونهلادا، وه تۆلهش به شوبههكان لانهريت، به پيئجهواني زاهيرييهكانهوه، چونكه نهمان پايان وايه تۆله و حمدا له همموه چوونهلايه كدا پيويسته، ئيت نيكاحهكي باتل بن يا فاسيد ييت.

(٨) چوونهلا له نيكاحي باتلدا :

همموه ژن هينانيك كه زانايان ئيجماعيان ههيه لهسهر پوچهلي يمتي نهو نيكاحه، وهك هيناني ژني پيئجهم زياد لهسهر چوار ژن، يا هيناني نافرهتي خاوهن ميتر، يا عيدهه كيشي كميكي تر، يا هينانهوي ژني سي بهسي تهلاق دراو پيش نهوي شويهكي تر بكاوه، نهگهر چوونهلايان تياكرا نهوه زيناوه حمد پيويست نهكمن، و هيج ئيهتبار بۆ نيكاحهكه دانانري و شوئنهاري نيه.

.....

- ۱ باسی شاردنەوی مردوو (المجنائز) ...
- ۱ نارام گرتن لە کاتی نهخۆشیدا.....
- ۳ سەردان لە نهخۆش.....
- ۶ تەداوی کردن (التداوی)
- ۹ چارەسەر کردن به دوعا.....
- ۱۰ قەدەغە کردنی نوشته نوین.....
- ۱۱ نایا دروسته نمو دوعایانە لە کیتاب و سوننەتا هاتوون هەتواسرین به خۆدا...
- ۱۲ هەلنەهاتن لە تاعون و نهچۆنه ناو شاری تاعون لی دراو.....
- ۱۴ خرابی ئارات خواستنی مردن.....
- ۱۵ چاکیتتی تەمەن درێژی لە گەڵ کردەوی چاکدا.....
- ۱۶ نەگەر کمیتک لەسەر مەرگدا بوو چی بکرت.....
- ۲۱ پەسەندی پارانەبوو ووتنی (إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ) لە مردنە کەدا.....
- ۲۲ گریان لەسەر مردوو.....
- ۲۴ شیوەن (النیاحة)
- ۲۵ ماتەمی گرتن بۆ مردوو (الإحداد علی المیت)....
- ۲۵ پەسەندی خواردن دروست کردن بۆ کەسو کاری مردووەکە...
- ۲۸ تەمەنی ئادەمیزادەکانی نەتەوی نیسلام.....
- ۲۹ ئامادەکردنی مردوو بۆ شاردنەو.....
- ۳۱ چۆنییەتی شۆردنی مردوو.....
- ۳۳ تەیمموم پێ کردنی مردوو، کاتی نەبوونی ئاو.....
- ۳۵ کفن کردن.....
- ۳۸ نوێژ لەسەر مردوو.....
- ۴۱ شیوەی سلاوات دان لەسەر پێغمەبەر ﷺ و جێگەکە.....
- ۴۵ نوێژ کردن لەسەر زیاتر لە یک تەرم.....
- ۴۶ ئەوانە نوێژیان لەسەر نەکریت و ئەوانە نوێژیان لەسەر ناکریت.....
- ۴۷ نوێژ لەسەر مەندالی لەبارچوو (سقط)

- ۴۹ كەسپك له جەنگدا برىندار بىكرىت و مېنىتەرە.....
- ۵۰ نوپۇز كۆردن لىسەر كەسپك لىتۆلەدا بىكوژرىت (حد).....
- ۵۱ نوپۇز كۆردن لىسەر كافىر.....
- ۵۸ چى كىراھىتى ھەيدە لە گەل تەرمدا بىكرىتە.....
- ۶۴ ناشىتى مردوو (الدفن).....
- ۶۹ چى سونىمىتە لە گۆز بىكرىتە.....
- ۷۶ قەدەغەيى دانىشتن لە سەر گۆز و پالپىتوھ دانى و بىسەريا رۆشىتى... ..
- ۷۸ ناشىتى زياتر لە يەك مردوو لە گۆزىكدا.....
- ۸۱ چاكىتتى ناشىتى مردوو لە گۆزىستاندا.....
- ۸۶ پرسەو سەرەخۆشى.....
- ۸۸ دانىشتن بۆ پرسەو سەرەخۆشى.....
- ۸۹ سەردانى گۆزىستان.....
- ۹۱ چوونە سەر قەبرىستان بۆ ئافەرەتان.....
- ۹۶ بەخشىنى پاداشت بۆ پىنغەمبەر ﷺ.....
- ۹۷ لىپىرسىنمەي ناو گۆز.....
- ۱۰۴ گىيانەكان لە كوئى جى گىر نەين.....
- ۱۰۸ يادى خوا (الذكر).....
- ۱۰۹ سنورى ياد كۆردنى زۆر.....
- ۱۱۶ يادى خوا كۆردن و ژماردىنى بە پەنجە چاكتە لە تەسبىح.....
- ۱۱۷ ترساندىنى ئادەمىزاد لەمەي لە كۆزىكدا دانەنىشت سالاوت.....
- ۱۱۸ دوعا كۆردن.....
- ۱۲۴ پارانمەي بارك و بۆژوان و پىبوار و سەم لىكرا.....
- ۱۲۷ ذىكرەكانى بەيانىان و ئىتواران.....
- ۱۳۱ يادەكانى كاتى نوستن (أذكار النوم).....
- ۱۳۳ پارانمەي لە خەم ھەلسان (دعاء الإنتباه من النوم).....
- ۱۳۵ ذكرى پۆشاك لىبەر كۆردن.....
- ۱۳۶ دوعاى كاتى داكەندىنى جىل رەبەرگە.....

تۆلهكان (الحدود)

۱۳۷	زىكرهكانى كاتى چوونه مال.....
۱۳۷	زىكرى يىنىنى نەو مالى كە دل خوش كەرد.....
۱۳۸	زىكر كەردن لە كاتى سەير كەردنى ئاۋىتىدەل.....
۱۴۳	زىكر كەردن لە كاتى قەرزازىدەل.....
۱۴۵	لەو پارانەو كۆكەرەوانەي پىتەمبەر ^{سۇلالىسى}
۱۵۱	چى ھاتوۋە دەريارەي سەفەرگ.....
۱۵۶	دوعاكانى سەفەر.....
۱۶۰	سورابونى كەشتى لە كاتى شەپۆل و تىكچونىدەل.....
۱۶۱ ھەج
۱۶۵	مەرجهكانى واجب بوونى ھەج.....
۱۷۰	ھەج كەردنى ئافرەت.....
۱۷۴	مەرجهكانى ھەج كەردن لە جىتى كەسائىتى.....
۱۷۵	صەررە نىيە لە نىسلامدا.....
۱۷۸	ھەجەكەي پىتەمبەر ^{سۇلالىسى}
۱۸۶	كات و شۆتىن (المواقيت).....
۱۹۲	جۆرەكانى ئىھرام.....
۱۹۷	(التلبية) لىيك كەردن.....
۱۹۹	چى پەوايە بۆ موحرىم بىيكات.....
۲۰۶	نەو شتائەي لە كاتى ئىھرامدا ھىرامن.....
۲۱۶	سزاي پوا كەردنى نەچىن.....
۲۲۱	ھەرمەسى مەدىنە.....
۲۲۵	سورائەو بەدەۋرى كەعبەدا (الطواف).....
۲۲۸	مەرجهكانى تەۋاف.....
۲۳۱	سۈننەتەكانى سورائەو.....
۲۳۲	قەرەبالتقى كەردن بۆ سەر بەردە پەشەكە.....
۲۳۷	پەسەندى خواردنەۋى ئاۋى زەمزم.....
۲۳۹	پەسەندى پارانەۋە لاي (الملتزم).....

۲۴۰	(سعي) بېپەلە پۇشش و پاكردى نىوان صفا و مەروە.....
۲۴۸	پۇشش بىرەو ەمرەفات.....
۲۴۹	وستان لەمرەفە.....
۲۵۵	بە لىشار ھاتتە خواربە لە ەمرەفە (إفاضة).....
۲۵۷	كارەكانى پۇژى قورىانى.....
۲۶۶	شەرمانە لە مینا.....
۲۶۷	قورىانى كەردن.....
۲۷۰	بەشەكانى قورىانى.....
۲۷۳	خواردن لە گۆشتى قورىانى.....
۲۷۳	سەرتاشىن يا كورت كەردنەو.....
۲۷۶	تەوافى لى بوونەو لە ەج (إفاضة).....
۲۷۸	ەومەد.....
۲۸۲	ھوكى تەوافى مال تاوايى.....
۲۸۳	چۆنەتى ەج كەردن.....
۲۸۶	پەسەندى زو گەپانەو.....
۲۸۹	دەپۇشىنى كەعبە.....
۲۹۱	پەسەندى باربەست كەردن بۆ سى مزگەوتەكان.....
۲۹۴	فەزىلەتەكانى شارى مەدینە.....
۲۹۶	(الزواج) ژن ەتەان و مەرد كەردن.....
۲۹۸	ھاندان لەسەر ژن ەتەان و مەرد كەردن.....
۳۰۳	ھىكەمتى ژن ەتەان و مەرد كەردن.....
۳۰۷	ھوكى ژن ەتەان و شوو كەردن.....
۳۱۰	رەو ەپگىران لە ژن ەتەان و ھەكانى.....
۳۱۱	ھەلپژاردنى خەزان.....
۳۱۶	ھەلپژاردنى مەرد.....
۳۱۷	خەزىنى (الخطبة).....

تۆلەكان (الحدود)

۳۲۷	پەيمانى ژن و مېردايەتى (عقد الزواج)
۳۲۷	مەرجەكانى (إيجاب و قبول)
۳۳۳	مەرجى شىۋە پەيمانەكە (شرط صفة العقد)
۳۳۴	ژن ھېتائى كاتى (زواج المتعة)
۳۳۷	مارەكردنى ئافرەت لەكاتىنكدا مېرد نىيەتى ھەيە تەللىقى بدات..
۳۳۹	مارەكردنى ھەللەن كەردنەۋە (مارە بەجاش) ..
۳۴۴	ئەۋ شىۋە مارەكەردنەۋە مەرجى لەگەلدەيە
۳۴۹	ژن بە ژن (شغار)
۳۵۱	مەرجەكانى دروستى ژن ھېتائى
۳۵۷	عەقدى زەۋاجى شەكلى
۳۵۷	مەرجەكانى يىنك ھاتنى پەيمانى ژن ومېردايەتى
۳۶۳	مەرجەكانى بەدى ھېتائى پەيمانەكە:
۳۶۳	ئەۋ ئافرەتەنەۋە ھەرامن لەسەر پىۋا
۳۶۸	ئەۋنەۋى بەھۋى شىردانەۋە ھەرام ئەمىن
۳۸۳	ھەرام كراۋە كاتىيەكان
۳۹۱	زىنا كەردن و ژن و مېردايەتى
۳۹۸	ھېتائى ئافرەتى خاۋەن كىتەپە ئاسمانىەكان (أهل الكتاب)
۴۰۱	ھېتائى ئافرەتى صائىنى
۴۲۳	سەرمەرشىكارى ژن و ژن خۋازى
۴۳۹	ۋەكىل گەرتن لە ژن ھېتائىر شوۋكەردندا
۴۴۲	(كفاءة) ھاۋتايى لەژن ومېردايەتىدە
۴۵۳	مافەكانى ژن ومېردايەتى
۴۵۴	مارەيى
۵۶۷	جىھازى بۈۈك

۵۶۸	نەفەقە كېتىشان.....
۴۸۲	ئەمۇ مافانەنى كە ماددى نېن.....
۴۹۶	سۆيىند خوارىن لە چۈنەنەلەي ژن (إيلاء).....
۴۹۸	مافى مېيىرد بەسەر ژنە كە يەمۇد.....
۵۰۹	(التبرج) خۆ دەرخستىن.....
۵۲۲	خۆ جوانكردنى پىياو بۆ ژنە كەي.....
۵۲۲	ھەدىسە كەي ئومۇ زەرە.....
۵۲۵	ووتاردان لە پىتىش مارە كوردند.....
۵۲۸	پاراپنەۋەي پىتىش مارە بېرىن.....
۵۲۹	گۆزىنى ووتن لە كاتى ژن ھىناندا.....
۵۳۱	ئاموزژگارى كوردنى بوك.....
۵۳۳	ئاهەنگ گىتران (نانى شايى و زەمارەند).....
۵۳۶	ھىنانى غەيرى مەسولمان.....
۵۴۰	تەلاق.....
۵۴۶	تەلاق تەنھا مافى پىيارد.....
۵۴۶	كى تەلاقى ئەكەي.....
۵۰۲	چ ئافرىتىك تەلاقى ئەسەر ئاكەي.....
۵۵۴	تەلاق بەجى ئەكەي.....
۵۵۸	شايدەت گرتن ئەسەر تەلاق.....
۵۶۱	بەجى ھىنان و ھەلۋاسىن.....
۵۶۴	تەلاق دانى سۈننەتى و بىدئەتى.....
۵۶۹	ژمارەي تەلاقەكان.....
۵۷۴	تەلاقى براۋە (البته).....
۵۷۶	تەلاقى رەجعى و بائىن.....

تۆلەكان (المحدود)

۵۸۱	تەلاقى نەخۆش بە نەخۆشى سەرەمەرگە.....
۵۸۴	(تفویض) سپاردن و وه کیل گرتن له تەلاقدا.....
۵۹۱	ئەو حالاتانەى قاچى ژنى تیدا تەلاق ئەدات.....
۶۰۷	الخلع (دامالین)
۶۱۲	خراپ بوونی پیاو لە گەل ژنە کەیدا (نشوز الرجل).....
۶۱۴	(الظهار) بژن ووتن تۆ بۆمن وەك پشتى دایكى.....
۶۱۹	هەلۆه شاندنمۆه (فەسخ).....
۶۲۱	نەفرین کردن له یەكتر (لعان).....
۶۳۲	عیددە.....
۶۴۶	بەخیو کردن (الحضانة).....
۶۶۰	تۆلەكان (المحدود)
۶۷۵	ئارەق (الخمر)
۶۹۳	ئەدراپ.....
۷۰۵	تۆلەى ئارەق خۆر (حد شارب الخمر).....
۷۱۱	تۆلەى زیناکردن (حد الزنا).....
۷۱۹	تۆلەى (مُحَصَّن) ژن و پیاو.....
۷۴۶	کردمۆه نەتمۆه (لوط).....
۷۵۱	لەتخشاندن (سحاق).....

